

Elcin

PYESLAR

ELÇİN

PYƏSLƏR

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ÇAŞIOĞLU
2012

44-268068

ELÇİN

E46 Pyeslər. Bakı: Çarşıoğlu, 2012. – 944 səh.

ELÇİN FENOMENİNİN AZƏRBAYCAN MİLLİ TEATR PROSESİNƏ TƏSİRİ

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

Əgər XX əsrin 60-cı illərindən etibarən Azərbaycanın mənəvi-ruhsal həyatını və burada cərəyan edən ideya istiqamətlərini anlamaq, dərk etmək istəyiriksə, biz öncə onun teatrı ilə tanış olmalıyıq. Teatrla tanış olmaqdan əvvəl isə, heç şübhə ki, ilk növbədə dramaturgiyaya müraciət etməliyik. Məhz teatrın mövcudluğunun müxtəlif dövrlərində dövrün ən qaynar, ən aktual məsələləri özünün bədii həllini teatr və dramaturgiyada tapmış və həyatın mənasını dərk etmək istəyən insanlar üçün o (teatr!) gözəl bir həmsöhbətə çevrilmişdir.

Belə bir teatr aforizmi mövcuddur: «Rejissor aktyorda «ölməlidir». Bu aforizmin mənasını bir qədər genişləndirərsək, görərik ki, dramaturq da öz qəhrəmanlarında «ölür». Həqiqətən də dialoq və əməl-fəaliyyətə əsaslanan dramatik formada sanki müəllifə yer ayrılır. Dramaturqun düşüncələri, hissləri, sözləri, yazdığı həyat lövhələri bütövlüklə pyesin qəhrəmanlarının ixtiyarına verilir və öz ifadəsini xarakterlərdə, onların əməl-fəaliyyətində tapır. Dramaturq tərəfindən yaradılmış bədii obrazlar öz yaradıcısını «kölgədə qoyur». Dramaturqun öz yaratdıqlarında, təxəyyülündə qurduğu obrazların arxasında mövcud olması teatr sənətinin sirlərindən biridir.

...Görünür, dramın sərt təbiəti belədir. Amma ən maraqlı olanı da odur ki, teatr üçün yazılmış əsl pyesdə dramaturq gözəgörünməz şəkildə iştirak edir və onun səhnəyə çıxartdığı hər bir obrazın arxasında biz müəllif fikrinin nizamını, düzülüşünü, onun ideya mövqeyini, həyat təcrübəsini və üslubunu hər an duyuruq...

Sənətkarın özü və təcrübəsi bəlli bir zaman nöqtəsinə çatanda artıq mədəniyyətin faktına çevrilir: bu faktı da bir damcı suda olduğu kimi, milli mədəniyyətin özü əks olunur.

Elçin – nasir, Elçin – ədəbiyyatşünas-tənqidçi, Elçin – dramaturq, Elçin – kinossenarist, Elçin – publisist, Elçin – tərcüməçi, Elçin – neçə-neçə kitabın tərtibçisi, Elçin – ictimai xadim...

Elçinin yaradıcı bir şəxsiyyət kimi belə «haçalanması» onun bədii praktikasına çoxdan xas olan bir cəhətdir. Elçinin yaradıcılığında nasir,

dramaturq və tənqidçi bir-birini tamamlayır. Onun pyesləri həm öz problematikasına, həm də strukturuna görə çağdaş tamaşaçıya çox yaxındır. Elçin pyeslərində şəhərdə yaşayan insanın kövrəkliyindən, köməkçisizliyindən yazır, onun dəyərini görünməyən dərin qatlarda axtarır. Dramaturqu hər şeydən çox adı qəhrəmanın daxili sarsıntıları cəlb edir. Elçin yaradıcı bir fiqur kimi şəxsiyyət və zaman münasibətlərinə insan rakursundan – daxildən nəzər yetirir. İnsanın daxili aləminə güclü sərəyət edən dramaturq dövrün ictimai-siyasi, sosial-psixoloji ziddiyyətlərini insanın iç dünyasında axtarmağa yönəlir. Yüksək bədii təhlil mədəniyyətinə malik olan bu sənətkarın dramaturji əsərlərində bədii təfəkkürlə tənqidi təfəkkürün güclü vəhdətini görürük. Onun milli teatr sənətindəki varolma faktı milli sənət düşüncəmiz, yaradıcı təcrübəmiz və onun elmi dərk edilməsindən ötrü elə bir «həqiqət anı»dır ki, bu varolma faktını ehtiva edən anlayışlar yalnız Elçindən ötrü əlamətdar və həlledici sayılmaz; çünki ömrünü fəal yaradıcılıq şəraitində keçirən yaradıcı şəxsin nailiyyətləri, eyni zamanda, mədəniyyətimizin durumunu əks etdirən aynadır.

Bir teatrşünas kimi «peşə maraqları» prizmasından Elçin şəxsiyyətinə, Elçin yaradıcılığına, Elçin dramaturgiyasına nəzər salanda və Elçin fenomeninin Azərbaycan milli teatr prosesinə təsirini qeydə alanda, ilk növbədə, sənətçi qeyrəti, səmimiyyət, intellektuallıq və təbəssüm arxasında gizlənən ciddi və hardasa ağırlı düşüncələrin katalizator təsirini konstataasiya etməliyəm.

Elçin pyeslərinin səhnə təcəssümü milli teatr prosesimizə dünya teatr təcrübəsinin mühüm problemlərini qatdı ki, bu, zamanın, dövrün tələbi və «yaradıcı sifərişi» idi. Bəlkə də çox dramaturqlarımız bu tələbi duydu-eşitdi, amma məhz Elçin öz dramaturji yaradıcılığıyla dövrün çağırışına adekvat cavab vermiş oldu.

* * *

Milli teatr prosesinin mərkəz təsisatı olan Akademik Milli Dram Teatrının tarixi uzun bir zaman kəsiyində dramaturgiyamızın klassiki İlyas Əfəndiyevin pyeslərinin səhnə təcəssümü ilə bağlı olub. İlyas Əfəndiyevin silsilə pyesləri dövrün mühüm, aktual olduğu qədər də əbədi mənəvi problemlərini qabardan parlaq dramatik lövhələr kimi teatr prosesinin dinamikasını təmin etməyə qadir olduğunu sübuta yetirib. Və beləliklə də, İlyas Əfəndiyevin adı Azərbaycan dramaturgiya və teatrının tarixinə lirik-psixoloji üslubun yaradıcısı kimi daxil olub. İlyas Əfəndiyevin teatr poetikasından faydalanan neçə-neçə aktyor və rejissor nəslə yeni dramaturji strukturu, yeni insan tipləri, yeni konflikt və

kolliziyaları... bir sözlə, yeni forma və məzmunu olan bu dramaturgiyanın sayəsində milli teatrımızı Zamanla birlikdə gələcəyə – bizim Zamanımıza yönəltdi...

Azərbaycan ədəbiyyatında XX yüzilin «altmışıncılar» nəslinin parlaq nümayəndəsi Elçin isə 90-cı illərdən etibarən fəal şəkildə dramaturgiyaya gəldi və görkəmli dramaturqumuz İlyas Əfəndiyevdən (... atasından!) estafeti qəbul etdi. Beləliklə də zaman görkəmli atanın uzun illər daşıdığı ağır yükün məsuliyyətini görkəmli yazıçı – oğul Elçinə həvalə etdi.

* * *

Mənə elə gəlir ki, uzun müddət Elçin öz dramaturji istedadını bir növ «buxovlayıb»: hələ 1970-ci ildə yazılan «Poçt şöbəsində xəyal» tragikomediyası yalnız XXI əsrin əvvəllərində səhnə işığı gördü. Akademik Milli Dram Teatrı (quruluşçu rejissor M.Ələkbərzadə) bu pyesin günlərimizin aktual problemləriylə səsleşməsinə həssaslıqla duydu və zaman paradokslarıyla zəngin olan «Poçt şöbəsində xəyal»ın maraqlı bir səhnə ekvivalentini yaratmağa müyəssər oldu. Bununla da Teatr «öz müəllifi» ilə səmərəli əməkdaşlığa başladı...

Elçinin teatra gəlişi son dövrdə müasirlərinin istəklərinə cavab verməyə çətinlik çəkən bu sənət məbədinə isti nəfəs, can, qan və dirilik suyu gətirdi.

Yazıçı-dramaturq Elçinin «Poçt şöbəsində xəyal»dan sonra yazdığı üç pyesini («Ah, Paris, Paris!..», «Mənim sevimli dəlim», «Diaqnoz D» («Mənim ərim dəlidir») trilogiya (və ya triptix) kontekstində araşdırsaq, ən azı üç məqsədə çatmaq üçün münbit şərait yaranar: birincisi, bu cür araşdırma sənətkarın yaradıcı metodunu daha aydın görməyə kömək edir. Yəni, aydın olur ki, dramaturgiya Elçindən ötrü təsadüfi və ya müvəqqəti «məşğulət» deyil və nəsir, ədəbiyyatşünas-tənqidçi Elçinin özəl dramaturji poetikası mövcuddur ki, onun predmetini, baxım bucağını və ifadə vasitələrini dramaturq dünya komedioqrafiya məkanından əxz edərək milli ədəbi və teatr prosesinə daxil etmiş, ona güclü inkişaf təkanı vermişdir. Müəllif xalq gülüş mədəniyyətinin (qaravəlli) zəminində milli klassik dramaturgiya ənənələrini komedi del-arte (italyan) və vəziyyətlər komediyası (fransız) ilə ustalıqla sintez edərək özünəməxsus komik bir üslub yaratmağa nail olmuşdur.

İkincisi, trilogiya çərçivəsində təhlil mövzunu daha geniş, əhatəli və eyni zamanda konkret qavramaq işində yardımçı olur. Belə ki,

«Ah, Paris, Paris!...», «Mənim sevimli dəlim» və «Diaqnoz D» («Mərim ərim dəlidir») komediyalarını şərti olaraq «Kimdir dəli?» adı altında birləşdirən vahid mövzunu «gerçəklik və mənəvi-əxlaqi sağlamlıq» problemi kimi qəbul etsək, məsələnin inkişaf istiqamətini aşkarlaya bilərik: «dəliliyə, şizofreniyaya oxşar gerçəklik» («Ah, Paris, Paris!...»), «patoloji dəlilik və onun gerçəklikdə inikası» («Mənim sevimli dəlim»), «patoloji gerçəklik və onun sağlam olanlarda inikası» («Diaqnoz D» («Mərim ərim dəlidir»)).

Üçüncüsü, müəllifin ənənəyə sadıq olmasına və söylədiyi fikirlərin ölçülüb-biçilməsinə, təfəkkür süzgecindən keçirilməsinə inanmamız qaçılmazdır. Elçinin elmi və ədəbi nailiyyətləri, yaradıcı metodu və özellikləri düşünürlü və ardıcıl şəkildə dramaturgiyada öz ekvivalentini tapmışdır.

«Yazıçı Elçinin bütövlükdə 90-cı illər yaradıcılığı barədə də ümumi qənaətdə gəlmək olar. O, oxucunu daha nələrle təəccübləndirəcəkdir, - demək çətindir, bir-birinin ardınca səhnəyə qoyulmuş və dərc olunmuş dörd pyesində isə yazıçı əslində eyni bir bədii ideyanı müxtəlif rakurslardan, hər dəfə yenidən sınayır. Bu, bizim yetmiş il ərzində az qala klişələmiş, sxemləşmiş ictimai həyatımızın qəfil düşdüyü boşluqda kəsb etdiyi mənanın - daha doğrusu, mənasızlığın mahiyyətini üzə çıxarması, fəş etməsidir. Eyni bir model-situasiyanı müxtəlif mərtəbə və qatlarda gəzdirməklə yazıçı sanki onu axıra qədər tükətmək, «boşluğ»una inanmaq istəyir...

...«Mənim sevimli dəlim»də situasiya paralelizm zəminində modelləşir: bu təcridxana - dəlixana, bu isə cəmiyyətin özü - ayrı görək, hansı-hansıdır...

...«Mənim ərim dəlidir» pyesində Elçin «situasiya»nı «kənar»dan başlayıb, tərərriatlarından keçirib, əvvələ qaydır, içdən qırılan (ayrılan, yaxud sınan yox, məhz «qırılan») insan obrazını diqqət mərkəzinə gətirir: «Sakit ol... Əsəbiləşmə...» Və bu dəfə əksinədir, həyatın özündə bir teatr qurulur. Verilmiş epiqrafın mənasına varsaq: - «Ağıllı olub dərddə çəkinmə, dəli ol, qoy sən dərddini çəksinlər», - çevirmədə bu elə «Həyat özünə gülür» məzmununu verir. Məhz əsrləri düşündürən, məşğul edən kateqoriyaya münasibətdə, ələlxüsus da XX yüzilliyin sonu, XXI-nin astanasında: - ağıllı nəməneliyi problemi»¹.

Bütün fərqli münasibətləri istisna etmədən, Azərbaycan milli teatr prosesini kifayət qədər uzun müddət və dərinləndirən araşdırmaq cəhdində

bulunan teatrşünas kimi tam məsuliyyətlə söyləməliyəm ki, Elçinin trilogiyası bu gün teatr prosesimizə nə qədər təsir göstərirsə, bir o qədər də onun inkişaf istiqamətlərinə və gələcəkdə baş verəcək teatr hadisələrinin keyfiyyətlərinə təsir göstərməkdədir.

«Elçin - dramaturgiyamızda ilk dəfə olaraq xaosun, hərc-mərcliyin obrazını yaradır! Onların əsasında duran mənəvi, əxlaqi, ideoloji stereotipə, normativ düşüncə və rəftar tərzinə ən müasir, ayıq, oyaq ədəbi, estetik münasibət ifadə edir...

...Qeyri-adilik, qroteksli ümumiləşdirmə, pamflet əlamətləri bu pyeslərdə bir yerdə toplanan komik tipajın həm zahiri portretini, həm də iç dünyasını əvvəlki illərin personaj arsenalından fərqləndirir...

...Demək olar ki, «dəlilər» hamısı ideya ilə möhtəkirlik edənlərdir...

...Əgər «Mənim sevimli dəlim» komediyasında bütün bu həqiqətlər, xaosla, dəliliklə bağlı hadisələr əsasən ictimai fonda baş verirsə, «Ah, Paris, Paris!...» tamaşasında «dəliləri» biz daha çox məişət mühitində görürük...

...Üçüncü komediyada («Mən sənə dayınam») isə biz artıq dəliliyin və ölülüyün ifşa edildiyi üçüncü fonu görürük: sənət və səhnə mühitini. Daha doğrusu, Elçin artıq dəlilərin baş rolda oynadığı teatrı həyatın və gerçəkliyin (bir həyatın, bir idarənin) səhnəsində yox, səhnənin özünün səhnəsində göstərir. Teatr özünə gülür»¹.

Elçinin güclü gülüş potensialına malik olan komediyalarını diqqətlə oxuduqdan, səhnədən dəfələrlə izlədikdən sonra yavaş-yavaş dramaturqun gizli məramını duyub anlamağa başlayırsan. Bu duyğu gücləndikcə, Elçinin bütün yaradıcılığına müraciət etməli olursan, çünki komediografiya onun üçün istisna və müstəsna hal deyil, çünki Elçin kimi dərin düşüncə sahibini kimlərsə güldürmək və ya «kimlərinə bostanına daş atmaq» heç zaman qane edə bilməz. Belə olan surətdə bu qənaətdə gəlməli olursan: Elçin üçün «dəlilik» anlayışı hər iki mənada və eyni dərəcədə, eyni mənada mövcuddur. Elçinin bu komediyalarını «məddah pyeslərə, populist poeziyaya və nəsr nümunələrinə bədii etiraz kimi» qəbul edir və anlayır ki, bu məzhəkə - parodiyalar yeni dramaturji strukturun, tam yeni tipli konflikt və kolliziyaların, yeni məzmunlu xarakterlərin yaranması üçün güclü zəminə çevrilir. Odur ki, dramaturqun bu komediyalarında bərq vuran ali mətləbləri də görürük. Başqa məsələ ki, bunu adi gözlə görmək mümkün deyil, aydın məsələdir ki, ötəri emosiyalardan imtina edib «sənət gözüylə» baxmaq

¹ T.Əlişanoğlu. Yazıcının dördüncü pyesi. Elçin. «Mənim ərim dəlidir» // Azərbaycan, 1998, № 10.

¹ Y.Qarayev. Teatr - həyatda və səhnədə. səh. 5.

gərəkdir. Yalnız o halda Elçinin milli teatrımız üçün etdiklərini təhrif-siz görüb özünü də, pyeslərini də doğru dəyərləndirmək olar.

Məncə, mədəniyyət tariximizi, bəlkə də, hamımızdan yaxşı bilən Elçinin özü də çox gözəl anlayır ki, onun pyesləri artıq öz həyatları ilə yaşamağa başlayıblar və insanlardan fərqli olaraq ömürləri gerçək amillərdən asılı deyil...

Zaman göstərdi ki, «öz həyatıyla» yaşayan sənət əsərlərinin taleyi insanların hökmlərindən asılı olmur. Mistikaya qapılmaq istəməsəm də, deməliyəm ki, əsl istedadlı əsərlərin yaşam tarixi hələ də dərk etmədiyimiz, bəlkə də çox sadə olan, amma adi gözlə görünməyən qanunlarla tənzimlənir.

* * *

Elçin dramaturgiyası milli dramaturgiyamızda bu vaxta qədər rast gəlmədiyimiz yeni mövzuları, gözlənilməz süjet kombinasiyalarını, düşünmə və hisslərin stereotipdən uzaq bir formada ifadə edilməsi ilə fərqlənən yeni insan tiplərini, obrazlarını yaratdı. Bu pyeslərdə dramaturqun «mövcudluq effekti»nin parlaqlığı, maraqlı dramatik, lirik, komik subyektlərin varlığı, aktual mənəvi konflikt-qarşıdurmalar, çağdaş dövrə xas davranış tipi və ona adekvat dünyaduyumu yüksək peşəkarlıqla bir-birinə hörülüb. Ştrixləri, detalları, intonasiyaları, süjet gedişatlarını mükəmməl şəkildə seçən dramaturq gah məişət motivləri ilə xəyali romantik çırpıntılardan bir-birinə bağlandığı komediyalar yazır, gah da mənəviyyatını, ruhunu qoruma instinkti ilə itirən insan obrazlarını yaradır. Düzdür, həyatın mənasının itirilməsi hissi çox zaman bu insanlar tərəfindən şəxsi faciə kimi də yaşanır. «Qatil» dramı insan tənhalığı və ondan xilas yollarının axtarılması mövzusunda həsr olunub və sərt daxili strukturu ilə fərqlənir. «Teleskop» tragikomediyasında bu sərtlilik çox dərində gizlənibdir və pyes kompozisiya cəhətdən gözlənilməz qurulub. İlk situasiyanın detalları dəyişdikcə, ilk baxışda bizə elə gəlir ki, əhəmiyyətli bir hadisə baş vermir. Əslində isə, «Teleskop»da Elçin qəhrəmanın həyatının «astar üzünü» ustalıqla sərgiləyə bilir. «Gözə görünən və görünməyən ara pərdələri qaldırıb əsl mahiyyətə, nüvəyə çatmaq meyli bu yazıçıya xas olan bir keyfiyyətdir» (Məmməd Arif). Situasiyanı «astar üzünü» çevirən dramaturq Kişi obrazının düşdüyü dramatik situasiya sayəsində onun da ikiüzlü insanlardan biri olduğunu göstərir. Finalda gözləyirik ki, qəhrəman yenə də öz saxta və bitib-tükənməz həyat marafonuna qoşulacaq. Amma belə olmur...

Elçinin dramaturq manerasının özünəməxsusluğu zaman-zaman

onun dramaturgiyasında baş verən struktur dəyişikliklərini aşkarlamaq imkanı yaradır. Bu pyeslərdə qəhrəmanların evolyusiyası ilə birlikdə dram əsərinin strukturu da dəyişikliyə məruz qalır.

«Qatil» dramında yaşanılmamış qadın ömrü, hədəf gedən qadın taleyi, insanın intim və ictimai həyatı kəndirin bir-birinə möhkəm hörülmüş iki ucu kimi verilir. Dramaturq «Qatil»i sərt, amma mənəvi-əxlaqi rakursdan ibrətli qənaətlə bitirir.

Elçinin teatrı özündə gerçək dramatik materialın dolğun əhatə edilməsi sayəsində müxtəlif imkan və xüsusiyyətlərə malik olması ilə seçilir. Deyilənlər iki tip dramatik süjetdə özünü göstərir.

Birinci tipə mərkəzdən qaçan kompozisiya aiddir ki, burada qəhrəmanlar sisteminin ierarxik quruluşu diqqəti cəlb edir. Bu zaman əsas personajın birinci plana çəkilməsi, kəskin şəxsi mənəvi kolliziya, şəxsiyyətin özü və cəmiyyət qarşısında borcu mənəvi situasiyanın əsas temasına çevrilir («Qatil» pyesi). İkinci tipdə isə hər personaj münasibətinin yetişməsi üçün eyni dramatik yükü daşıyır. Burada dramatik vəziyyət insanlar arasında hakimdir. Sözügedən pyeslərdəki kolliziya, toqquşma və çarpışmalar həyat paradoksunun nəticəsində hasil olur, sanki təsadüfi təsir bağışlayır. Bu pyeslərin qəhrəmanları bir qayda olaraq, öz iradələri əleyhinə hadisələrə qoşulurlar («Teleskop» pyesi).

Dramatik qəhrəman («Qatil») qəfil dəyişən situasiyanın təzyiqi ilə personajlarla yeni məzmunlu əlaqəsini yaradır. Və bütün əməllərinin əvəzini verməli olur. Elçinin pyeslərində dramatik əməlin də forma və strukturu köklü dəyişikliyə məruz qalır. Əməl-fəaliyyət kolliziyaları bu dramaturgiyanın təməli əsasıdır. Sözügedən pyeslərdə personajların arzu və istəklərini bəyan etmək üsulları, bir sözlə, onların özünüifadəsi fərqlidir, daha dəqiq desək, yenidir. Dramatik gərginlik ərazisi iştirakçıların fəallığı nəticəsində yaranır. «Teleskop» pyesində müəllif parlaq teatral dildə çox ustalıqla qurduğu həyat tarixçəsini tamaşaçıya nəql edir.

Həmdəmlilik hisslərinin, milli dramaturgiyaya gətirilməmiş həyatı layların (dramaturq sanki arxeoloq missiyasını yerinə yetirir), mövzu və problematikanın bədii obrazlar vasitəsilə oxucu və tamaşaçıya çatdırılmasında Elçinin fəvqəladə misilsiz xidmətləri var. Bu pyeslərin qəhrəmanları adi insanlardır. Elçinin sehrli qələmi bu insanların sanki adi görünən niqablarını, örtüklərini qaldıraraq, onların qeyri-adi daxili dünyasına nüfuz edə bilir. Dramaturq oxucu və tamaşaçıya bu insanların gündəlik yaşamlarının gözəgörünməz gözəlliyini görükdürür və adi insanın möcüzəsi bizi heyretə salır.

«Qatıl»də Qadının mənəvi təlatümü, təbəddülatı, «Teleskop»da Ruhlar dünyasında – Keçid stansiyasında məskunlaşan Kişi və Qadının mənəvi etirafı, Yer kürəsində yerinə yetirə bilmədikləri mənəvi borc qarşısındakı insan sarsıntıları, psixoloji təbəddülatları çağdaş dramaturji texnikaya mükəmməl şəkildə yiyələnmiş Elçinin Azərbaycan dilinin zənginliklərini sərgiləyən parlaq yazı manerasında təqdim olunur. «Teleskop»da müəllifin gizli yumoru hökm sürür, həyati situasiyaları abstrakt fantastik obrazlar və incəliklə quraşdırılmış dramatik situasiyalar əvəzləyir. Bu pyesdə həm də tragikomik situasiyaya düşən qəhrəmanın bu situasiyada özünüdərk etmə prosesindəki təbəddülatları, yaşantıları sərgilənir. Parlaq real-fantastik naxışlardan hörülən bu tragikomediyanın «içinin içində» gizlənən insan faciələri bizi sarsıdır.

Elçinin pyeslərinin ən əsas məziyyəti həyat həqiqətidir - bu həqiqət Şər adlanırsa, onun həddlərini aşıb keçmək və Xeyir adlanırsa, onun mahiyyətini üzə çıxarmaqdır.

Pyeslərində ən adi insanları ən adi vəziyyətlərdə təsvir edən Elçin sosial-mənəvi, ruhi-mənəvi, əxlaqi-mənəvi konfliktli onların nüvəsinə çevirərək bizi gülüş və göz yaşları içində şəfə, özünə, müəlliflə birlikdə həyatın eybəcərliklərinə, naqisliklərinə gülən canlı insanlarla görüşdürür. Milli dramaturgiyamızdakı realist ənənənin zənginləşdirmək yolunu tutan dramaturq Elçin real həyati proseslərin təsvirinə sadıq qalır, onun pyeslərinin qəhrəmanları əsl konflikt situasiyalarına salınır.

Böyük Mirzə Fətəlidən, ölməz Mirzə Cəlildən, bənzərsiz Sabit Rəhməndən üzü bu yana gələndə Elçinin parlaq dramaturq fiquru bu sırada üzvi şəkildə özünə yer tutur: komediyalarında (satirik komediya, məişət komediyası, intriqalar komediyası, buffonada, xronikalar...) dramaturqun sehrli gülüş güzgüsünə baxırıq və burada gülüş və göz yaşlarını – həyatın iki fərqli üzünü bir-birinə sıx hörülmüş halda görürük və bir də görürük ki, dramaturqu, deyəsən, gülüş daha çox cəlb edir.

* * *

Böyük filosoflardan biri demişdir ki, insan yalnız o zaman insandır ki, oynaya bilir və oynamaq bacarığının dərəcəsi onun insanlıq dərəcəsini müəyyənləşdirir, dəqiqləşdirir və təsdiqləyir. «Oyun» söz-anlayışını «gülüş»lə əvəz etsək, məsələ daha da kəskinləşər, çünki bu halda bədii-estetik zövq, intellektual başlanğıc və tarixi məsuliyyət meyarlarının mənası birə-on artır, yalnız fərdin mədəni keyfiyyətlərini deyil, mənsub olduğu milli-etnik kosmosun mübaliğəsiz mövcud olan bütün səciyyələrinin qiymətini vermiş olur.

Komediya ilə, ümumiyyətlə, gərək ehtiyatlı olasan: doyunca gü-

lürsən, heyatın «mənfi halları»na, «mənfi obrazları»na istehza edərsən və... birdən kənardan (ya içindən – fərqi yoxdur) səs eşidirsən: «Kima gülürsən? Özünə gülürsən...» Bu səs Molyerin... Qoqolun... Mirzə Fətəlinin... Mirzə Cəlilin də ola bilər, qonşunun da, Haqqın da, o «məndən içəri»dəki «Mən»in də və utancığın bulanıq burulğanında dumdurur mənəvi havadan bir udum nəfəs alan tək üzü səs yiyəsinə tutub «Allah atana rəhmət eləsin!» deyirsən. Və bu məqamda «mənfi halları» öz silahına döndərmiş komediyanın əbədi vəzifəsini anıb müsbət rəyde bulunmaqdan başqa özgə bir variant görmürsən.

Klassik komediya janrı, bir qayda olaraq, sərhədlərin pozulmasına dözmür: sintetik komediya növləri XX əsrin novasiyasıdır ki, dövrün aparıcı meyilləri ilə üst-üstə düşür. Qədim Yunanıstanda yaranıb Avropa teatr sənətinin inkişaf prosesində formalaşan klassik komediya bütövlüklə məsələləri xarakterlər (tiplərlə qarışdırmayaq!) vasitəsilə həll etmək iqtidarına malik oldu. Komik (satirik) səpgidə təsvir olunan xarakterlər mövcud olduqları zaman problemlərini əbədi, ümumbəşəri problemlər səviyyəsinə yüksəldərək bütün mədəniyyətlərdən ötrü örnək, nümunə, klassik əsər əhəmiyyətini qazanır.

Bu aspektdə Elçinin «Ah, Paris, Paris!...» komediyası klassik komediya janrında yazılan müasir səhnə əsəridir: komediyanın ali məqsədi, ifşa pafosu, başlıca problemi, konflikt-münafişəsi və s. məhz dolğun, canlı, çoxqatlı komik xarakterlər sistemliyində həll olunur. Xarakterlərin sistemliyini müəllif süni olaraq qurmayıb: hər dövrün sistemliyini həyat özü yaradır. Bu sistemlik əbədi sistemlə uzlaşır, amma bu «üzdə olan» sistemləri görüb estetik biçimə salmaq hər yazıçı-dramaturqa nəsisib olmur. Bu keçilməz tələblərin sırasında klassik ənənəni gözəl bilmək və onu inkişaf etdirmək bacarığı gərəkdir.

«Ah, Paris, Paris!...»də «və başqaları» ümumiləşdirilmiş personajı olmasaydı, bu komediyanı klassik variant adlandırıb müəllifin mükəmməl bilgilərinin qeydi ilə kifayətlənə bilərdik: «və başqaları» klassik komediyaya publisistik xassə qoşaraq, milli komedioqrafiyamızın üzvi inkişafından xəbər verir...

Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində öz parlaq təcəssümünü tapmış «Ah, Paris, Paris!...» komediyası milli rejissuramızın potensialını da əyaniləşdirdi: görkəmli rejissor Azər Paşa Nemətin yozumu Elçinin sözügedən komediyalarının («Ah, Paris, Paris!...», «Mənim sevimli dəlim», «Diaqnoz D» («Mənim ərim dəlidir»)) müstəqil dəyərlərini qoruyaraq onların səhnə imkanlarını birə-on artırdı.

Azər Paşa Nemət bir rejissor kimi qəlibləşmiş stereotipi kökündən

qırdı: məlum oldu ki, xarakterlərin publisistik komediyası sistemliyin də bol, şən gülüşə də yer var, dərin, tələyüklü problemlərə də, incə lirizmə də, acı təəssüflərə də...

Elçinin «Ah, Paris, Paris!...» komediyası uğurlu səhnə həllini tapmasaydı belə, milli teatr prosesinin mühüm faktı sayıla bilərdi. Çünki milli komediya düşüncəsindən qaynaqlanıb bəşər mədəniyyətinə yüksələn yaradıcı üsul ən azı teatr prosesimizin canlı potensialından xəbər verər, onun intellektual və estetik seçiyyələrinin sabit olmasını təsdiqləyər.

Elçinin «Ah, Paris, Paris!...» komediyası hamımıza bəlli olan bir həqiqəti də təsdiqlədi: Azərbaycan teatr sənəti hər zaman güclü aktyor potensialından faydalanaraq məhz aktyorlarımızın parlaq istedadları sayəsində yaşayıb, yaşayır və şübhəsiz ki, yaşayacaq da.

«Ah, Paris, Paris!...» tamaşasını «aktyor tontənəsi», «istedadlar paradı» da adlandırmaq olar. Çünki müəlliflərin (dramaturq və rejissorun) yaradıcı metodu məhz bunu nəzərdə tutmuşdu: anlatmaq istədikləri fikirlər gülüş stixiyası ilə tamaşaçıya çatdırılmalıydı.

Ansamblıda cəm olunan parlaq aktyorlarımız göz qamaşdıran şənlik, karnaval ovqatı yaradaraq, nəticə etibarilə tamaşaçını düşünməyə sövq edirlər. Komediyanın da əsas vəzifəsi məhz budur!

Bəlkə də məhz bütün bunlara görə Elçinin «Ah, Paris, Paris!...» komediyası həm milli çağdaş dramaturgiyamızın, həm teatr sənətimizin, həm də ictimai həyatımızın hadisəsi kimi qavranılıb müsbət rəy qazandı.

* * *

Elçinin «Ah, Paris, Paris!...», «Mənim ərim dəlidir», «Dəlivanadan dəli qaçıb», «Mən sənə dayınam» komediyalarında «sosrealizm nəzəriyyəsi»nin qəlibləri əsasında «büt»lənmiş qəhrəman tipajı illüziyası darmadağın edilir və bu tipajın «dəlilər» qiyafəsində seçiyyəvi nümayəndələrinin bədii obrazları yaradılır.

Etiraf etməliyik: bir millət olaraq biz dəliləri ağıllılardan daha çox sevirik. Özü də bu halımız yalnız bu günə bağlı məsələ deyil, kökləri tariximizin, deyəsən, lap qədim çağlarına gedib çıxır. Misal? Buyurun: Dədə Qorqudla birə «alverini» aparan Qarcar da Dəlidir, paşaları, xanları, xotkarları qorxuda saxlayan Koroğlunun igidləri də Dəlidir, lap elə ana çayımız Kür də Dəlidir.

Deyəcəklər ki, əski dəlilərlə indiki dəlilərin arasında böyük fərq var, yəni ki, o vaxtların dəliləri temperamentlərilə seçilirdi, bizimkilər isə, yumşaq desək, zehni qüsurlarıyla. Və buna görə də keçmişin dəliləri əfsanələrin qəhrəmanları, günlərimizin dəliqanlıları isə gülməcə-

lərin personajlarına dönür.

Amma necə olursa-olsun, heç bir ayrışdırıcılıq etmədən bütün dəlilərimizi sevirik – burada, məncə, mübahisə üçün yer yoxdur. Sadəcə, xatırlamaq lazımdır ki, mənəvi təcrübə həm də dilimizin bütün qatlarında həkk olunur. Bundan sonra dəlilərimizlə bağlı atalar sözlərinə, zərb-məsəllərə, aforizmlərə, lətifə və s. hikmətli kəlamlara göz yetirmək kifayətdir. Dəliden doğru xəbərin olması da təsdiqlənir, quyuya atdığı daşın necə ağır olduğu da açıqlanır, həftədə neçə günün bayram olması da bəlli olur, ağıllıdan qat-qat xoşbəxt olduğu da qeyd olunur, hətta hansı rəngi sevməsi də dəqiqləşdirilir.

Lirikaya gələndə isə, görürük ki, xalq mahnılarımızda «dəli ceyranlar»ın dərindən «dəli», «divanə» olmuş aşiqlərin xüsusi yeri var. Biz o dərəcədə lirik «dəliliyə» meyilliyik ki, zavallı Məcnunun dərin, mürəkkəb, düşündürən fəlsəfəsindən asanlıqla vaz keçib, «eşq əlindən» dəli kimi səhralarda dolaşan «cünuna» üstünlük veririk.

Təbii ki, milli dramaturgiyamız da milli mentalitetimizin bu özəliyindən yan keçə bilməzdi. M.F.Axundzadənin komediyalarından üzü bəri baxanda görürük ki, «dəlilər»lə «ağıllılar»ın yerdəyişməsi ibrətli gülüş üçün səmərəli şərait yaratmaqdadır. «Dəlilik» bir sosial-psixoloji fenomen kimi Mirzə Cəlilin «Dəli yığıncağı», N.B.Vəzirovun «Hacı Qəmbər», İlyas Əfəndiyevin «Dəlilər və ağıllılar» komediyalarında başlıca araşdırma və satirik gülüş hədəfi olmuşdur.

Və bu silsilənin bir nümunəsi də yazıçı-dramaturq Elçinin «Mənim sevimli dəlim» («Və yaxud dəlivanadan dəli qaçıb») adlı iki hissəli komediyasıdır. Bilmirəm, nədən müəllif (və ya quruluşçular) ikinci addan imtina edib, amma ədəbi materialın, yəni komediyanın ədəbi-bədii, tipoloji, genetik mənşəyi məhz ikinci addında açıq-aydın görünür. Elçin «çağdaş dəliliyin» satirik əksini yarada bildiyi bu komediyada bizləri yenidən əbədi bir mövzu ətrafında düşünməyə vadar edir.

Araşdırmaya keçməzdən öncə həqiqətə naminə qeyd etməliyik ki, deyəsən, dəliləri sevməkdə bizlər yalnız deyilik. Çünki öz doğmaca dəliləri Şekspirin də, Molyerin də, Qriboyedovun da, Qoqolun da, Çexovun da diqqətindən kənarda qalmamışdır. Deyəsən, elə bütün bəşəriyyət dəlilərə nə isə şübhəli bir rəğbətlə yanaşmaqdadır...

Bəlkə ona görə ki, hələ bu vaxtacan zavallı doktor Lalbyuzun «Kim dali?!» sualına doğru-dürüst cavab verilməyib?

Bəlkə, doğrudan da, əsl dürüst xəbəri verən bizim sevimli dəlilərimizdir?

Ədəbiyyat və dramaturgiya tarixindən bəllidir ki, komik situasi-

yalar yaradılmasında qovalamaca (qaçanı təqib etmək) priyomu ən fəal istifadə olunan üsuldur. Belə ki, bu priyom hadisələrin yüksək sürətini – ritmi, çoxsaylı məkan və personajları təqdim etmək imkanını yaradır. Bu halda isə müxtəlif ideyaların toqquşması da təbii görünür və komedioqraf mövzuya zorakılıq etmədən qovalamacanı istədiyi finala gətirib çıxara bilər. İllah da ki, süjetin təkanverici qüvvəsi qərribə adamlar və «bizim sevimli dəlillərimiz» ola!

Dediymiz kimi, «Mənim sevimli dəlim» komediyasının fabulası qovalamaca olduğundan, elə başladığı andan müəllifə çağdaş «dəlilər qalereyası»nın əngəlsiz təsvir etməyə geniş imkanlar yaradır. Dəlixanadan bir dəli qaçır, amma bu, adi dəlilərdən deyil – Professorun sevimli dəlisidir, çünki onun üzərində apardığı «elmi iş» çox dəyərli nəticələrə gətirib çıxaracaqdı... Odu ki, Professor onu dəlicəsinə seven Şəfqət bacısının təkidi ilə öz sevimli dəlisini dəliqanlıqla axtarmağa başlayır.

Bu olduqca şəffaf priyom hər bir müəllifə hər hansı sahədə «dəli» axtarışları aparmağa haqq və imkan verir. Elçinin Professoru şəhəri do-laşdıqca Elçinin özü qeyri-konkret bir redaksiyanın «personajlarıyla» bizi tanış edir. Nəhayət, Professor redaksiyaya gəlib çıxır. Burada hekayətimizi saxlayacağıq: Professor dəlisini tapdı mı? Kimdir o sevimli dəli? Axı, nə oldu? Və digər bu kimi sualları həzm etmək üçün biz bir qədər haşiyə çıxıb məsələnin başqa bir tərəfini vurğulayaq.

...Bəlli səbəblərdən özünü dəliliyə vurmağa məcbur olan dani-markalı şahzadə Hamlet «Dəliden doğru xəbər» prinsipindən faydalana-raq bir çox müdrik həqiqətlər söyləyir: onların ən acısı «Bütün Danimarka zindandır» etirafıdır.

...Dahi Çexovun həcmə o qədər də böyük olmayan «Altı nömrəli palata» hekayəsində təsvir olunmuş əyalət xəstəxanasının «Psixiatriya şöbəsi»ndə baş vermiş hadisələr o dərəcədə təsirlidir ki, müasirləri «Bütün Rusiya altı nömrəli palatadır» - deyə sarsıdıcı bir qənaətə gəlmişdilər.

...Elçin adi bir redaksiyada çalışan adamların durumunu təsvir edir, bu mikromühitə dışarıdan kənar şəxsi (Professoru) daxil edir, hər iki tərəfi qarşılaşdırır və...

Biri acı-acı gülümsəyib «Bütün Azərbaycan redaksiyadır» deyə bilər, kimse «Bizə daxil olmayan gülməli mübaligədir!» söyləyər, başqa birisi «Təəssüf ki, aramızda belələri də var...» deyə gileylənə bilər. Və hamı haqlı olar. Çünki teatr böyüdücü şüşədir – hər kəs orada yalnız görə biləcəyini görə bilər. Özü də yeni çağlarımızın şərtlərinə görə, heç bir tənqidçi tamaşaçıya öz baxım bucağını və gəlidi qənaətlərini

zorla təlqin edə bilməz, çünki plüralizmdir.

Tənqidçi, rəyçi, resenzent yalnız onu göstərə bilər ki, Elçinin yeni pyesinde (əvvəlkindən fərqli olaraq) müsbət qəhrəman yoxdur, personajlarının «gülməli dəliliyi» bir yana, personajların arxasında sezi-lən qorxulu mahiyyət bu dəfə daha qabarıqdır. Peşəkarlıq nöqtəyi-nəzərindən bu hallar Elçinin dramaturji ustalığının artması kimi dəyərləndiril-məlidir. Çünki mahiyyətə satirik (ifşaedici, sarsıdıcı) komediyada dramaturq «işini asanlaşdırmamalı», müsbət qəhrəman, müsbət sonluq və s. köməkçi priyomlara müraciət etməməlidir. Burada əsərin uğuru dörd sütunun üzərində bərqərar olur: müəllifin əqidəsi, istedadı, müs-təqilliyi və taixi nikbinliyi ən ağır satirik mövzuları qələmə almağa mən-əvi haqq verir. Qoqolların, Mirzə Cəlillərin, Sabirlərin əsərlərində olduğu kimi Elçin komedioqrafiyasının baş qəhrəmanı da müəllifin gü-lüşüdür. Bu fenomenin isə açıqlanmasına heç bir ehtiyac yoxdur. Baş-qa mətləbləri ən obyektiv, ən amansız rəyçi – zaman özü açıqlayacaq. Biz isə müasirmiz olan müəllifə tamaşaçını güldürüb-düşündürdüyü, hər birimizin içindəki «dəlini» göstərdiyi və deməli, psixoterapevtik yardımı üçün təşəkkür və minnətdarlığımızı bildirməliyik!

Teatr aləmində belə bir fikir mövcuddur: aktyorlara bir mənfə, bir də ki, «dəli» personajları oynamaq xüsusi zövq verir. İzahlar müxtəlif-dir: bəziləri bunu freydsayağı açıqlayır (yəni, oynayanda içindəki mən-filiklərdən azad olursan), bəziləri məhz bu personajların, bir qayda olaraq, müəllif tərəfindən daha qabarıq yaradıldığını söyləyir. Hər iki izahı qəbul edərək, əlavə etməliyik ki, aktyorlarımız da bizim kimi də-lilərə laqeyd deyillər, onlar da, görünür ki, dəliləri sevir.

Etiraf etməliyik: bir teatr tamaşaçısı olaraq, biz səhnədə «dəli»ləri ağıllılardan daha çox sevirik.

Çünki səviyyəli dramaturgiya ilə görüşürük...

Çünki doyunca gülürük...

Çünki istedadlı sənətçilərdən zövq alırıq...

Çünki sənət uğuruna sevinirik...

Amma (bunu heç zaman unutmamalıyıq!) güləndə də, zövq alanda da, sevinəndə də, bunu özümüz bilməsək də, bilib etiraf etməsək də, ha-mılıqla – Elçin də, sənətçilər də, tamaşaçılar da Güllüş pasientləri oluruq, Güllüşlə müalicə edirik, Güllüşün dalğalarında duruluruq, paklanırıq...

Buna görə milli gülüşün «sənət-təbabət» ənənəsini yaşadanlara ən səmimi təşəkkür və minnətdarlığımızı çatdırmalıyıq.

* * *

Elçinin «Ağ dəvə», «Mahmud və Məryəm» və «Ölüm hökmü» romanları yaxın və uzaq tarixi keçmiş həsr olunmuş əsərlər kimi dövrün «mədəni axtarışları» kontekstində maraqlıdır.

Elçinin «Ağ dəvə» romanı ədəbiyyatımızda geniş vüsət tapmış romantik janrın parlaq hadisəsi kimi öz zamanında yüksək qiymət almış və ədəbi prosedürə güclü təsir göstərmiş sənət hadisəsi oldu. Bu romanın potensialında cəm olmuş yaradıcı enerji günümüzün çağırışını eşidərək teatr prosesinin də cari problemlərinin həllinə qoşuldu. Gənc Tamaşaçılar Teatrı (quruluşçu rejissor L. Kərimov) əsas qayəsi keçmiş bəslənilən nisgillə dolu «Ağ dəvə» pyesinə müraciət etdi, onu «dramatik fraqmentlər» formasında səhnəyə gətirdi və tamaşa böyük uğur qazandı.

«Mahmud və Məryəm» pyesi də bu teatrda hazırlandı (quruluşçu rejissor L. Kərimov). «Elçinin bu pyesində zaman Mahmudu o qədər ağırlarla – dərddə yükləyir ki, «qəm karvanına» çevirir. Mahmud özünün gələcəyinə dünya dərdlərini toplaya-toplaya gedir. Zaman onu varlıq yükü ilə yükləyir. Axırda onun canına od salan ah aşiqdən çox «qəm karvanı»nın ahı olur. Elçinin poetikasına xas olan yarımkeçidlər, olanlara ola bilənlərin yüklənməsi, psixoloji durumların nəsnələrlə «dölməsi», bütün bunlar hamısı varlığın ağır bir yük olmasını bildirməyə, duyurmağa xidmət edir»¹.

* * *

Cavaba ehtiyacı olmayan suallar...

Sual yaratmayan aksiomalar...

Həqiqətə bənzəyən yalanlar...

Yalana oxşayan doğrular...

Gözcərpən məntiqi səhvlər...

Səhv məntiqə quraşdırılan gerçəklik...

Gerçəkliyin sənət inikası...

... Sənət əsərinin sualları, aksiomaları, həqiqətləri, yalanları, doğruları, duyğulu səhvləri, məntiqin qanunlarıyla tənzimlənməyən gerçəklik, adi gerçəklikdən uzaq məntiq və hələnin bunlara öz münasibəti, özəl qavrayışı, özünün cavabları, özünəməxsus dəyərləndirməsi...

Xalq yazıçısı Elçinin son onilliyə təsadüf edən və səhnə həyatı görə dramaturgiyasının başlıca sualları ilk baxışdan ritorik kimi – yəni cavaba ehtiyacı olmayan suallar sayığı görünür. «Ah Paris, Paris!...», «Mənim ərim dəlidir», «Diaqnoz D», «Poçt şöbəsində xəyal» pyeslərinin ideya qurğuları aldadıcı sadəliklə yozulur və gün kimi aydın

¹ Niyazi Mehdi. Həyat həqiqəti, söz duyumu // «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 1987.

qənaətlərə asanca gəlməyə imkan verir. Amma məhz bu aldadıcı sadəlikdə Elçinin gizlətdiyi «tələlər» və «tuzaqlar» qəflətən (bu da Elçinin yaradıcı metodunun «hiyləgərliyi») işə düşür – oxucu-tamaşaçı gözlemədiyi yerdə bürəyir, məntiqi qapqanın içində vurnuxaraq mədəni-əxlaqi problemləri həll etməyə başlayır.

... Tutaq ki, fərziyyəvi bir məhkəmənin münisflər heyətindəyik və təxminən belə bir cinayət işini dinləyib hökm çıxarmalıyıq...

... O qədər də gənc olmayan bir kimya müəlliməsi öz keçmiş şagirdini zəhərləyib qətlə yetirir. Cinayət müəlliminin evində baş verir, cinayət törədən müəllimə qaçmır, suçunu danmır. Necə deyirlər, məsələ aydındır, məhkəmə dinləmələri zamanı məlum olur ki, müəllimə qətlə yetirdiyi özündən gənc kişini sevirdi, hətta bir müddət onunla birgə yaşayıb həyatında görmədiyi xoşbəxtliyi dadıb – qadın xoşbəxtliyini... Məlum olur ki, qətlə yetirilmiş şəxs qatilinə qarşı heç bir zorakılıq və ya kobudluq etməyib, qonşular (aralarında polis də var...) şahidlik ifadələrində bir ağızdan onu müsbət xarakterizə edir, xeyirxahlığını vurğulayırlar (həyətdəki quyunu təmir edib!). Daha sonra məlum olur ki, qətlə yetirilən şəxs, yumşaq desək, iş-gücün olmayan tufeylidir və özünə «isti yer» tapmaq niyyətilə keçmiş müəlliməsinin qılığına girərək onun sadəlvəhlüyündən sui-istifadə edib. Bununla belə qətlə yetirilən kişinin əməllərində cinayət tərkibi olmayıb (Müəllimənin üzünü oğurlamasını çıxmaq şərtiylə) və deməli, cinayət məişət zəminində baş verib. Yəni ki, müəllimənin əməli hadisəyə qeyri-adekvat reaksiya kimi qiymətləndirilməlidir. Adam öldürmək ağır cinayət sayılır və bəraətə zərər qədər ümid yeri yoxdur.

Amma «insan ruhunun həyatını» (Stanislavski) izləmək, «ruh məkanı»nın... «kodeks»lərin... «cinayət və cəza məəcəllələri»nin... «mühakimə» məntiqinin özəlliklərinin bariz görüntülərinin şahidi olmaq istəyirsinizsə Elçinin «Qatil» pyesini mütləq oxuyun.

Görəcəksiniz ki, əsl qatil Akademik Milli Dram Teatrının «Qatil» tamaşasındakı Müəllimə (əsrarəngiz oyunu, ustadcasına ifası ilə çoxdan bu teatrda aktyor sənətinin zirvəsini fəth etmiş Ş. Yusupova!) deyil – onun sevgisini, xoşbəxtliyini, insanlara inamını, ləyaqətini, arzu və istəklərini ayaq altına atıb ruhunu, məniyini amansızcasına qətlə yetirən keçmiş şagirdidir. Görəcəksiniz ki, dörd divar arasında tənhalıqdan qıvrılan qadının hissləri ilə soyuqqanlı sinizmlə oynayan və öz çirkin hərəkətlərini «fəlsəfi» prinsiplərlə əsaslandırان Kişi sizin də qəzəbinizə tuş gələcək. Və əgər pyes-tamaşanın sonunda personajlardan biri

(deyə ki, polis rolunun ifaçısı ustad Yaşar Nuri) səhnə önünə çıxaraq birbaşa (səhnədən zala) müraciət edib:

- Bu əclafı öldürmək olarmı? – sualını versəydi, inanıram ki, zaldağın hamısı bir ağızdan:

- Olar! Ölməlidir! Çünki o, mənəvi qatildir! – deyər Kişiye (əslində nakişiye!) ölüm hökmünü təsdiqləyəcəkdir.

Və (növbəti dəfə...) tələsən tamaşaçı Elçinin qurduğu mənəvi-psixoloji intellektual tələyə düşəcək. Çünki emosional hasilin hərəkətinədən bir az özüne gələn kimi soyuq düşüncənin düsturlarını xatırlamağa başlayacaq...

- Qanundan başqa heç kim (ya heç nə!) insanın ölümünə qərar verə bilməz!

* * *

Akademik Milli Dram Teatrında anlaşıqla oynanılan tamaşanın quruluşçu rejissoru M.Ələkbərzadə Elçin dramaturgiyasının «sehrli seyr» poetikasında həll edilməsinə üstünlük verir. Onu da qeyd edir ki, bu poetikada işləmək məhsuldar olduğu qədər də çətin bir işdir. Çünki pyesin ideya quruluşunu təşkil edən bütün (istisnasız!) elementlər bədii-estetik həllini ikili sistemdə tapmalıdır. Belə ki, tamaşanın predmeti həm ekzistensial qatda «ruh» kateqoriyası kimi, həm rəşional qatda «psixoloji yaşam» kimi mövcud olmalıdır. «Qatil» tamaşasında «qətl» problemi rejissor tərəfindən həm sehrli, bir çox məqamlarda sözəgəlməz, dərkədməz mənəvi fenomen kimi təqdim olunur (Pyesdəki Müəlliminin xəyali dünyasında var olması), həm də psixoloji dedektivin əsas hadisəsi kimi açıqlanır.

...Stanislawski təliminin aksiomalarından biri budur ki, aktyor yaradıcılığının başlıca məqsədi səhnədə «insan ruhunun yaşamını» gerçəkləşdirməkdir. Ş.Yusupovanın Müəlliməsi elə ilk andan qərribə bir energetikasıyla (bu energetika güclü translasiya imkanlarına malikdir) tamaşaçı salonunu ələ alır. Ona (aktrisa!) baxanda məşhur Antuan de Sent Ekzüperinin tam yerinə düşən deyimini xatırlayırsan. Ekzüperi deyib: «Tamaşaçının könlünə toxunmazlar – tamaşaçını ovsunlayarlar». Bəli, sanki bu dünyaya aktrisa olmaq missiyası ilə gələn, sirli, müəmmalı, bəzən qapalı, bəzən də çox mürekkəb (bunların hamısı İSTEDADIN görüntüleridir) Ş.Yusupovanın ovsunundan tamaşadan sonra da xeyli vaxt qurtula bilmirsən: onun Müəlliməsiylə (bəlkə elə özüylə?...) mübahisə edirsən, razılaşırsan, dərhləşirsən və... yenə də mübahisəyə girişirsən...

...Finalda daş heykələ dönnən Müəlliməyə (Ş.Yusupovaya) baxan-

da isə həyatın dərkədməz sirləri qarşısında heyrətə gəlirsən: üzünün cizgilərində, gözünün dibində parlayan cəhənnəm əzabının (alovununmu?) qığılcımlarıyla antik faciələrin qadın obrazlarını xatırladan bu QATİL və şagirdlərinin dəftərlərini yoxlayarkən özü-özüylə danışan sadə (az qala yazacağdım – «sovet müəlliməsi») qadın eyni insandırımı?

...Gecikmiş sevginin burulğanına xərclənməmiş qadın ehtirasıyla atılan məşuqənin xəyal dünyasında «öz ulduzunu» axtaran məsum qızıcıqla nə əlaqəsi?

...İlk baxışdan sadələhv, dünyadan xəbərsiz, bəzi məqamlarda gül-məli (gülüncmü) görünən QADINLIQ və tərəfmüqabili ilə (Kişiləmi?) dünyagörüşü (fəlsəfi) mübahisəsində möhkəm əsaslandırılmış həyat mövqeyini müdafiə edən güclü QADIN bir araya necə gələ bilər...

* * *

Yaşının müdrik çağında yazdığı pyeslərdən fısqıran yaşam sevinci Elçini ruh baxımından gənc dünyanın sirlərini açmaq əzminə bulunan bir dəliqanlı kimi təqdim edir ki, bu da həqiqətdir. Həmkarlarının, ələlxusus, gənc həmkarlarının yaradıcılığına olduqca həssas münasibət bəsləyən, ədəbi prosesi diqqətlə izləyib hər maraqlı, ümidverici faktı həmin andaca reaksiya verən yazıçı istəsə də, istəməsə də, öz yaradıcı potensialını açıqlamış, səngimək bilməyən yaratmaq şövqünü nümayiş etdirmiş olur və bununla özünün hələ fəth edilməmiş zirvələrini açıqlayır ki, bu da həqiqətdir. Çünki bütün əsl istedadla malik olan sənətkarlar kimi o inanır ki, ən gözəl, ən parlaq uğuru hələ irəlidedir. Elçinin 70 illik həyatının qeyri-şərti göstəricisi isə ondan ibarətdir ki, bu «yuvarlaq» rəqəmin göstərdiyi zaman kəsiyində milli sənət təfəkkürümüz-də, ədəbi və teatr prosesimizdə «Elçin» adlandırdığımız «insan amili» öz məhsuldar işini görüb, görür və inşaallah, hələ uzun bir müddət zəhmətini əsirgəməyəcək.

Görkəmli rus yazıçısı Yuriy Olyoşadan sənətdə yaşın əhəmiyyəti haqqında soruşanda o, kədərle yoxlunmuş müdrik bir cavab vermişdi:

- Əslində, sənətdə yaş yoxdur – təcrübə var. Amma heç kim mənə başa sala bilmir: nəyimə gərəkdir bu təcrübə?!

İlk baxışdan paradoksal yumor və hazırcaavablıq təsiri bağışlayan bu cavab əslində sənət və sənətkardan ötrü olduqca vacib bir sualdır, onun üzərində düşünməyin özü səmərəli və müəyyən mənada, məsuliyyətli bir işdir. Bir şərtlə – sənətkarın «yaş» və «təcrübə» səciyyələri yüksək və dolğun olmalıdır!

Bir düzəlişlə – sənətkarın yaradıcı irsi o qədər zəngin olmalıdır ki, kəmiyyət göstəricisi mənsub olduğu mədəniyyət üçün keyfiyyət me-

yarı kimi həm sənətkarın özünü, həm yaşadığı dövrü, həm bütövlükdə təmsil etdiyi sənət növünün tarixini dəyərləndirməkdən ötrü «işlək olsun». Aydın məsələdir ki, söylənilən «şərt» və «düzəliş» hər cür subyektiv dəyərləndirmələrin qabağını kəsərək sənətkarın obyektiv, hardasa mütləq qiymətini verməyə qadirdir.

* * *

Elçin çağdaş Azərbaycan dramaturgiyası və teatrında parlaq ədəbi hadisədir. Yuxarıda söylədiyimiz kimi, ədəbi yaradıcılığın müxtəlif istiqamətləri Elçin yaradıcılığında cəmlənmişdir. Razılaşın ki, belə bir təzahür tez-tez rast gəlinən hal-hadisə deyil. Elçinin çoxcəhətli yaradıcılığının rüşələri, kökləri dərinde axtarılmalıdır.

Mirzə Fətəli... Mirzə Cəlil... Molyer... Qoqol... Çexov...

Adlarını çəkdiyimiz bu nəhənglər onun sələfləridir. Teatr və dramaturgiya sahəsində hərtərəfli biliyə sahib olan Elçin öz sələflərinin təcrübəsinin ən yaxşı keyfiyyətlərini yaradıcı tərzdə mənimsəmişdir. Mükəmməl komizm hissi, cıllanmış nəfis mətn, metforiklik, sərt realizm Elçin dramaturgiyasının əsas məziyyətləridir.

Elçinin nəsrə Bakı və Abşeron motivlərinin çox parlaq bədii həllini sərgilədiyi kimi, o özünün dramaturgiyası və deməli, teatrı ilə də bəlikül teatrını yaratmaqda və ona ümumxalq mənası verməkdədir.

* * *

Bu gün Elçin tamaşaçılara və oxuculara təqdim etdiyi 15 tam və 10 kiçik həcmli pyesin müəllifidir.

1. «Poçt şöbəsində xəyal» - 1970, 7 şəkil və epiloqdan ibarət tragikomediya.

2. «Ah, Paris, Paris!..» - 1992, 21 şəkiləndən ibarət komediya.

3. «Mən sənəin dayınam» - 1993, 13 şəkiləndən ibarət komediya (Teatr özünə gülür).

4. «Dəlivanadan dəli qaçıb» və yaxud «Mənim sevimli dəlim» - 1996, proloq, epiloq, 11 şəkiləndən ibarət komediya.

5. «Mənim ərim dəlidir» - 1998, 19 şəkiləndən ibarət komediya («Ağıllı olub dərd çəkincə, dəli ol, qoy sənəin dərdini çəksinlər»).

6. «Mahmud və Məryəm» - 1998, proloq, epiloq, 23 şəkiləndən ibarət 2 hissəli məhəbbət dastanı.

7. «Taun yaşayır» (Bir həyatın xronikası) - 2000, 26 şəkil və epiloqdan ibarət 2 hissəli dram.

8. «Bolbolustan şahzadəsi, yaxud yaşasın imperator böyük Şir III Otibi Molimi Delembor Tır-tır» - 2000, 2 hissə, 15 şəkil və epiloqdan ibarət komediya.

9. «Qatib» (Ulduzlar aləmində qətl) - 2002, 11 şəkiləndən ibarət drama.

10. «Ağ dəvə» - 2002, proloq və 2 hissədən ibarət xronika.

11. «Şekspir» - 2006, 10 şəkiləndən ibarət ciddi və kədərli komediya.

12. «Arılar arasında» - 2006, 9 şəkiləndən ibarət, bir az kədərli komediya.

13. «Cəhənnəm sakinləri» - 2007, 7 şəkiləndən ibarət 2 hissəli dram.

14. «Teleskop» - 2010, 11 şəkil, 2 epiloqdan ibarət tragikomediya.

15. «Sənətkarın taleyi» (Ərəblinski) - 2010, davamlı proloqdan, 15 şəkiləndən ibarət faciə.

Ancaq biz bilirik ki, Elçinin hələ üzə çıxarmadığı bir sıra başqa pyesləri də vardır. Bu isə onu göstərir ki, dramaturgiya bu gün çoxjanrlı və zəngin yaradıcılığa malik olan Elçinin «əsas janrıdır». Onun yazdığı hər bir pyes orijinaldır və dramaturgiyamızda yeni sözdür.

Artıq bu pyeslərin soracağı İstanbul, London, Moskva və dünyanın digər məşhur teatr səhnələrindən gəlir və Azərbaycan dramaturgiyasına şərəf gətirir.

Ancaq Elçin gözlənilməz yaradıcılıq sürprizləri ilə bizi heyrləndirən yazıçıdır. Onun lap bu yaxınlarda dərc edilmiş və oxucuların da, ədəbi ictimaiyyətin də dərin marağına səbəb olmuş silsilə «Nağılları» əsl sürpriz olmadımı?

Bununla belə, mən əminəm ki, Elçin dramaturgiyası daima Elçinin «ədəbi sürprizləri» ilə yanaşı irəliləyəcək, çünki onun yaradıcılıq yolu sübut edib ki, Elçin istedadı - tükənməzdir.

* * *

Elçin dramaturgiyasının forma və məzmun çoxcəhətliliyinin kökləri nədən rüşələnir? Bədii-estetik və ictimai-siyasi dəyəri nədədir? Əsl yazıçı nə deməkdir? Elçin belə cavab verir: «Tərəddüd edən adam! O adamdır ki, təkə öz şəxsi mənafeyi haqqında düşünmür. Onu həm də xalqın taleyi narahat edir. Nə vaxt ki, cəmiyyətdə sabitlik yoxdur, nə vaxt ki, hər şey kökündən məhv edilir, onu şübhələr didir: görəsən, düzmü yol tutmuşuq? Deyək ki, 90-cı ilin yanvarında bu qədər adam nəyə görə məhv oldu? Bu qurbanların mənası nədir? Beləcə, hadisələrin əzab-əziyyətlə fəlsəfi-mənəvi dərkətmə prosesi gedir»¹.

* * *

Bu gün çağdaş Azərbaycan dramaturgiyası sürətlə dəyişən ziddiyyətli dünyamızda nə ilə nəfəs alır? Bu suala cavab tapmaq məqsəd

¹ Elçinlə müsahibə // «Ədəbiyyat» qəzeti, 28 oktyabr, 1994 («Literaturnaya gazeta»-nın 14 sentyabr 1994-cü il sayında çap olunub)

dilə də Elçinin xüsusi hüsnü ilə seçilən dramaturji irsinə nəzər saldıq və gördük ki, Elçin yaratdığı dramaturji obrazlarda mənəvi potensiyanın, xeyirin və insan iztirablarının, fədakarlığa qadirliyin mənbəyini axtarır. Dramaturq cavab gözləmədən suallar qoyur. Onun bəzi qəhrəmanları da elə «suallar»dır. Güclü fərdi xarakterə malik bu qəhrəmanlar həm də sosial təzahürlərdir. Bu pyeslərdə biz Elçinin bədii təxəyyülünün müxtəlif qütblərinə qoşula bilirik. Bu pyeslər həm də dövrün güz-güsdür: dövrün incəliklərə qədər duyulan ab-havasında, mətnaltı mənalarında dramaturqun fərdi üslubunun özünəməxsusluğu sayəsində yeni tipik həyatı təzahürlərin əksini görürük.

Son dövrdə dram janrı ciddi dəyişikliklərə məruz qalıb. Çox zaman zahiri və daxili karakterli dəyişikliklər dramaturgiyada yeni janr kateqoriyalarının yaranmasına gətirib çıxarıb.

Elçin qəhrəmanlarının evolyusiyası ilə dramaturji materialın yeni janr strukturlarının yaranmasının şahidi olur. Dramaturq pyeslərin kompozisiyasını qurarkən sanki nöqtə qoymağa qıymır. Bu pyeslərdəki mətnaltı mənalar, ikinci plan məhz dramaturqun yaradıcı sərbəstliyindən rişələnir.

Elçinin «Cəhənnəm sakinləri» dramında qəhrəmanın tragizmi ondadır ki, o, həmişə öz «mən»indən imtina edib ondan tələb olunan rolunu oynamaq olubdur. Tarixi zamanın (1937-ci il) Kişi obrazına geydirdiyi maska onu şəxsi məsuliyyət, vicdan, namus, şərəf kimi əbədi hisslərdən məhrum edərək, normal insana xas olan daxili təbəddülət və çırpıntılardan uzaqlaşdırır (bu insan özünün «mən»inə sahib çıxmaq xoşbəxtliyindən məhrumdur)... Uzaqlaşdırı bilirmi?..

* * *

Elçinin qəhrəmanlar qalereyasında özünü axtaran, həyatda yerini tapmayan, azan, şübhələnən, həyatlarının ən ahıl çağlarında belə, dəyişməyə hazır olan («Arılar arasında» - Dayə, Baba), daim sirli bir hadisənin baş verəcəyinə inanan insanlar çoxdur. Gözləmə, uzaq olan gözəl gələcəyin arzulanması Elçin pyeslərində xüsusi bir əhval-ruhiyyə yaradaraq, onları lirik ovqata kökləyir. Elçin qəhrəmanlarının daxili dünyası çoxplanlı və mürəkkəbdir. Dramaturq bir tərəfdən onların yaşam tərzini qəbul etmir, digər tərəfdən isə, onlara kömək etmək istəyir. Elçin insan talelərini tipikləşdirməyi bacarır. Və bütün bunların mərkəzinə insanı qoyur. Onu qəhrəmanlarının şəxsi tərcümeyi-halından çox daxili psixi vəziyyəti, əhval-ruhiyyəsi, hal-hazırkı dünyaduyumu maraqlandırır. İnsan karakterlərinin təsvirində Elçin qəhrəmanın ruhi vəziyyətini izləməyə önəm verir.

Dramaturqun «Şekspir» pyesində hadisə xətti, hansı ki, qəhrəmanların daxili hiss-həyəcanları, lirik-patoloji çırpıntıları ilə daha da mürəkkəb şəkə düşür, yeni bir mənə qazanır. Dərinləşən mənənin mənbəyi yalnız süjetdəki əməl-fəaliyyət xəttinin horizontal istiqamətli işkışafında (ardıcıl inkişaf edən hadisələrin sıralanması) deyil, bu mənə həm də ilk növbədə motivlər sisteminin bağlılığında, onların ritmində, ziddiyyətlərin dəyişməsində və daxili qatda dərinləşməsindədir. Beləliklə də, yeni mənənin yaranaraq güclənməsindədir. «Şekspir» pyesində psixiatrik xəstəxananın pasiyentləri (biri Sara Bernar... biri İosif Stalin... biri...) «məşhur adamların adlarını, qıyafətlərini, iç dünyalarını özəlləşdiriblər və «adi» realıqdan «coşqun» romantikaya «sıçrayıb» birdən-birə qəhrəman olublar. Bu da onunla sonulanıb ki, dəlilərin imitasion «dahiləri» fərqli dövrlərdə yaşasalar da, dəlixana məkanında rastlaşıblar»¹.

Didaktikadan uzaq olan bu pyeslərdə dramatik kompozisiya montajı çox gözlənilməzdir. Bu pyeslərdə güclü lirik, lirik-romantik, tragik, tragikomik zonalar mövcuddur və onlar çox bənzərsiz dramatik strukturun yaranması ilə nəticələnir («Arılar arasında», «Cəhənnəm sakinləri», «Taun yaşayır» «Bolbolustan şahzadəsi, yaxud yaşasın imperator böyük Şir III Otibi Molimi Delembor Tır-tır», «Qatil», «Şekspir», «Sənətkarın taleyi»).

Elçin müasir yaşamımızı əks etdirən kəskin psixoloji konfliktli dramalar ustası olmaqla yanaşı, həm də tarixi mövzulara novatorcasına yanaşmağı bacaran dramaturq kimi çıxış edir.

Elçinin dramaturji irsinin hələlik sonuncu nümunəsi olan «Sənətkarın taleyi» faciəsi Azərbaycan teatrının ölməz sənətkarı Hüseyn Ərəblinskiyə həsr edilib. Pyesin qəhrəmanı güclü xarakterə malik olan dahi aktyordur. Faciə qəhrəmanı kimi Hüseyn Ərəblinski obrazı maksimal gücə - istedadla, ağıla, məqsədyönlülüyə və ən önəmlisi, əməli enerji gücünə malikdir. Bu obrazı xarakterizə edən və həyatını sonucda faciəyə çevirən əsas məziyyət onun köhnəlmiş qanunları pozmaq əzmi və teatru xalqın mədəniyyətini saflaşdıran bir zərurətə çevirmək uğrunda apardığı mübarizədir. Pyesdə yaradıcılığı 1914-1919-cu illəri ehtiva edən aktyor H.Ərəblinski obrazı yenidən yaranan peşəkar Azərbaycan teatrının inkişafı və tarixi yasaqların, sosial ədalətsizliyin məhv edilməsi uğrunda apardığı şəxsi və ictimai mübarizənin həm qurbanına, həm də faciəvi qəhrəmanına çevrilir.

¹ Talibzadə A. «Şekspirin «Üns»ə səyahəti (spiritik seans)» // Mədəniyyət, 2007, 20 aprel.

Çağdaş Azərbaycan dramaturgiyasında dram janrının (eləcə də milli teatrın!) düşdüyü növbəti böhrandan çıxmaq və yeni tarixi şəraitdə təzədən «əbədi» məsələlərin həllinə girişmək çapalarında... ciddi-cəhdində... özində... şəksiz-şübhəsiz, Elçin dramaturgiyasının rolu böyükdür.

Elçinin dramaturq kimi xidməti həm də ondadır ki, o, özünün parlaq nəsr təcübəsini, parlaq nasir qələmini keçən əsrin 90-cı illərindən etibarən daha çox sevib seçdiyi dramaturgiya janrına caladı və çağdaş Azərbaycan dramaturgiyasında insanın psixoloji təhlil vasitələri arsenalını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirdi.

Əcəba, dramaturgiya yazıçı Elçin üçün nəsrədən daha cazibəli olumu?..

Elçinin pyesləri yalnız repertuar üçün, yəni ancaq teatrda quruluş verilmək üçün olan əsərlər deyil, həm də özü-özlüyündə ciddi dramaturgiyanı təmsil edən parlaq səhnə ədəbiyyatıdır (oxumaq üçün!).

Bəli! Bu pyeslər həm teatrımızın repertuarını bəzəyən tamaşaların ədəbi əsasıdır, həm də ciddi ədəbiyyat nümunələridir.

Bu pyeslər çağdaş Azərbaycan dramaturgiyasında psixologizmin yeni məzmunlu kateqoriyasını təmsil edir. Onlarda Elçinin cəmiyyətə ictimai-sosial münasibəti və onun bədii inikası çox aydındır.

Biz qeyd etdik ki, Elçinin pyesləri həm də yüksək ədəbi-bədii məziyyətləri olan əsərlər kimi əsl ədəbiyyat nümunələridir ki, bu keyfiyyəti hər bir dramaturqa aid etmək çətindir. Gələcək nəsillər bu pyesləri oxuyarkən bizim dövrün insanların mənəvi-əxlaqi, psixoloji, ictimai-sosial durumu haqqında buradakı bədii, yeni məzmunlu obrazların, yeni dramaturji strukturun, yeni dramaturji kompozisiyanın, yeni konflikt və kolliziyaların, yeni tipli xarakterlərin sayəsində dolğun biliklərə malik olacaqlar.

Bu pyeslərdə biz insan talelərinin qayğısı ilə yaşayan, xeyirxah hisslərin əzəmətli gücünə inanan Elçini görürük. Onun sevimli qəhrəmanlarını – sənət adamlarını, teatr fədailərini, güclü təbiətli insanları, kövrək xarakterli obrazları, adi adamları məqsədə doğru aparan yolda görürük... Biz - oxucu və tamaşaçılar da onlarla birlikdə bu yolun yolçusuna çevrilirik...

Elçin öz əsərləri ilə sübut etdi ki, sənət həyatın mahiyyətinə, «içinin içinə» nüfuz etməli və bu mahiyyəti açmalı, üzə çıxarmalıdır. Buna görə də, dramaturq öz pyeslərində yumora, qroteskə, ironiyaya, sarkazma, tragikomik məqamlara, parodik səhnələrə, «paradoksal gəli-

şmələrə geniş yer verdi. Elçin tragik və komik olanı, «mənasız cəhdləri, oyunbazlığı və oyun məqamlarını, natural və parodiyanın hökm sürdüyü səhnələri absurda gətirib çıxardan bir ab-havaya bürüyür. Bu paradoksallıq onun pyeslərində acı ironiyaya çevrilərək, sosial eybəcərliyə və sosial cəhətdən eybəcər olan tiplərə qarşı yönəlir.

Onun komediyalarını tamaşaçı və oxucuların şüurunda güclü partlayış yaradan qumbaraya bənzətmək olar. Canlı xalq dilində yazılmış və sağlam yumordan hörülmüş bu komediyalardakı yeni məzmunlu konflikt və kolliziyalar, yeni tipli obrazlar gerçəkliyin mürəkkəb daxili ziddiyyətlərini yüksək bədiiiliklə əks etdirir.

Ədəbiyyat və sənət tükənməz insan təbiətinə doğru yönəldiyindən, əsl sənətkar kimi Elçin də insan hisslərinin, istək və ümidlərinin sərhədsiz dəryasına baş vurur. Və beləliklə də, bizə – oxucu və tamaşaçıya dünyanın sonsuz və tükənməz mənəvi-ruhsal qatına yaxınlaşmaq, ona azacıq da olsa, toxunmaq imkanını yaradır. Bəli, həyat qısa, sənət isə əbədidir, çünki o, insan ruhunun ən ali təzahürüdür...

Nasir Elçinin xoşbəxt taleyi olduğu kimi, dramaturq Elçinin də xoşbəxt teatr taleyi var. Onun pyeslərini həm oxucular, həm tamaşaçılar, həm də teatr sənətçiləri sevir. Bu pyesləri rejissorlar həvəslə tamaşağa hazırlayıb, aktyorlar həvəslə oynayırlar. Elçinin pyesləri nəinki Azərbaycan teatrlarının repertuarının bəzəyidir, onlar, eyni zamanda, xarici ölkə teatrlarında da qurulmuş parlaq tamaşaların ədəbi əsasıdır. Onun dramaturgiyasını xarici ölkələrdə tanıyırlar, sevirilər və oynayırlar...

...Elçin bu gün çağdaş Azərbaycan dramaturgiyasının ən fəal təmsilçisidir. O, böyük eşqlə, həvəslə yeni-yeni, gözəl pyeslər yazır və inanırıq ki, yeni yazılacaq pyeslərdə də özünün bədii ifadə vasitələrini yeniləşdirməkdə davam edəcək.

«Sənətkar özü üçün rəhbər tutduğu bədii qanunlarla mühakimə olunmalıdır (A.S.Puşkin). Elçin dramaturgiyasına da teatr tənqidinin münasibəti məhz bu sağlam zəmin üzərində qurulmuşdur...

Elçinin həyata, yaradıcılığa, tədqiqat obyektinə olan insana, yeni mövzulara marağı bitməz-tükənməzdir. O, «uzun... incə... bir yol»dadır (Yunis İmrə). Bu yol onunla birlikdə həm dramaturgiyamızın, həm də teatrımızın yoludur...

Elçinin pyeslərindən xeyirə, işıqlı insanlar arasındakı münasibətlərin qələbəsinə inam arzusu ilə ayrılıq və bu humanist missiya Elçinin əsərlərini son dərəcə xarakterizə edir.

Elçin daim və hər yanda hər an Azərbaycan teatrını TEATR kimi,

cazibəli, SEHRLİ BİR MÖCÜZƏ kimi şöhrətləndirməkdədir.

...Bu düşüncələrlə də Azərbaycan dramaturgiyasında özünün bəlli bir «yeri-yurdu» olan Elçinin pyesləri barəsində mülahizələrimizi bitiririk...

Amma və lakin bu mülahizələri yenidən davam etdirmək niyyəti ilə...

Elçinin yaratdığı sənət əsərlərinə nə isə diləmək bizim iqtidarımızda deyil – onlar çoxdandır ki, sənət aləminin zaman və məkanında öz həyatlarını yaşayır və zaman baxımından birçə göstərici tanıyır – əbədiyyət!

Məryəm ƏLİZADƏ
Sənətsünaslıq doktoru, professor

P Y E S L Ə R

POÇT ŞÖBƏSİNDƏ XƏYAL

(Yeddi şəkil və epiloqdan ibarət tragikomediya)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Ədilə.
Kişi.
Züleyxa.
Gülzar.
Yoldaş Tək.
Baba.
Xəlil.
Qoca Professor.
Scripkacı.
Qarı.
Diktor.

Bakı şəhəri, iyulun əvvəlləri.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Ədiləgilin evi. Şəhər tezdəndir. Ədilə əynində pijama şəhər idman edir. Radio son xəbərləri verir.

Qarı səhnənin sağ küncündə köhnə kürsünün üstündə oturub yun corab toxuyur.

Radionun səsi ilə Qarının danışığı arasında bir təzad var, fəqət onlar bir-birlərinə mane olmurlar.

Qarı (*corab toxuya-toxuya elə bil öz-özü ilə danışır*). Mənim dörd oğlum var: biri qışda anadan olub, biri yazda olub, biri yayda, biri də payızda. Bu corabı böyük oğluma toxuyuram. Ən yaxşı oğlumdur. Özü də od kimidir. Elə istiqanlı, elə işıqlıdır ki... (*Yenə də gözünü corabdan çəkməyərək toxuyur.*)

Diktor. İdman xəbərləri. Bu günlərdə bakılı usta Məmmədov yüz metr məsafəni on tam, onda iki saniyəyə qət edərək yeni respublika rekordu əldə etmişdir.

Ədilə (*idman hərəkətləri edə-edə*). Malades.

Diktor. Dünən basketbol üzrə ölkə birinciliyi yarışında «Dinamo» komandası öz meydançasında «Spartak» komandasını qəbul etmişdir. Maraqlı keçən bu gərgin oyun 114:103 hesabı ilə meydança sahiblərinin xeyrinə qurtarmışdır. Bu qələbə təsadüfi deyil. Ölkənin ən hündürboylu idmançılarından olan Məlikməmmədovun hündürlüyü 218 santimetrdir.

Ədilə (*idman hərəkətləri edə-edə*). Boya bax ha-a-a... (*Əlini qaldırıb altından yuxarı baxır.*) Lap paltara şalbandır ki... Məlikməmmədovdan soruşmaq lazımdır görək yuxarılarda nə var, nə yox? (*Çarpayıya tərəf gedib məhrəbasını götürür.*) Kifayətdir. Kəm-kəm buxur, həmişə buxur. (*Telefon zəng çalır. Ədilə qaça-qaça gedib radionu söndürür və dəstəyi götürür.*) Alo.

Kişi səsi. Salam, Ada. Səsindən o saat tanıdım səni.

Ədilə (*səsi tanıyır*). A-a... Privet.

Kişi səsi. Sən də məni tanıdın? Görünür, bu üç il bizi yadlaşdırmayıb. Necəsən?

Ədilə. Bala-bala.

Kişi səsi (*gülür*). Ay səni, Ada... Təbrik edirəm, ərə getmişən.

Ədilə. Mersi.

Kişi səsi (*gülür*). Həmişəki Ada... Mən də həmişəlik gəlmişəm daha...

Ədilə. Gözlərim aydın.

Kişi səsi (*gülür*). Heç soruşmursan sənə telefonunu haradan öyrənmişəm?.. Eybi yox, görüşəndə danışaram. Nə vaxt görüşək?

Ədilə. Qulağının dalını görəndə.

Kişi səsi. Oho, bu təzə notdur.
Ədilə. Privet. (*Dəstəyi asmaq istəyir.*)
Kişi səsi. Ada, Ada, sən mənə heç nə demək istəmirsən?
Ədilə. İstəyirəm: idi k çertu. (*Dəstəyi asır.*)

Radionu yandırır məhrəbanı yelləyə-yelləyə səhnədən çıxır.

Diktor. İndi isə oyun havalarına qulaq asın. «Vağzalı». Qarmonda çalır Teyyub Teyyuboglu.

Oyun havası çalınır. Səhnənin arxasından, yeqin ki, mətbəxdən Xəlil-in səsi gəlir.

Xəlil (*səhnə arxasından*). Mamoçka, durmusan yuxudan? Nə tez belə? Necəsən, canım? Nə istəyirsən alıb gətirmişəm səninçün bazarıdan.

Ədilə (*səhnə arxasından*). Sabahın xeyir.

Xəlil (*səhnə arxasından*). Ay əleyküməssalam. Qoy bir səni maç eləyim.

Kiçik pauza.

Ədilə (*səhnə arxasından*). Bəsdır daha.

Xəlil (*səhnə arxasından*). Ax, sənin canını yeyim. Şəkər kimi-sən.

Ədilə (*səhnə arxasından*). Bəsdır dedim...

Xəlil (*səhnə arxasından*). Baş üstə, mamoçka, bəsdır deyirsən, baş üstə. Farslar deyib: kəm-kəm buxur, həmişə buxur.

Ədilə (*məhrəba ilə üzünü qurulaya-qurulaya səhnəyə daxil olur*). Yenə gör neçə dəstə şüyüd almısan.

Xəlil (*səhnə arxasından*). Vitamin C-dir də, mamoçka, başdan-ayağa vitamin C-dir. Vitamin C-nin də, bilirsen də, hər şeyə xeyri var. O məsələyə də yaman xeyri var, mamoçka, yaman. Səlim deyirdi, sənə deməmişəm bəyem?

Ədilə (*çit şirmanın arxasına keçərək paltarını dəyişə-dəyişə*). O məsələ barədə üzükqara deyilsən onsuz da...

Xəlil (*ağzında şüyüd yeyə-yeyə səhnəyə daxil olur*). Ay sənə qurban olum, mamoçka. Qoy hələ məzuniyyətə çıxıb kurorta gedək, dincəlim bir az... Onda görəcəksən ki, Xəlil necə xoruzdur.

Diktor. «Qaytağ». Klarnetdə çalır Şəmsi İmanov.

Xəlil. Hər şeyi yerbeyer elədim mətbəxdə. Pomidor yaman bahadır: kilosu bir manat altmış qəpiyə. Dünən Səlim deyirdi ki, bir manat əlli qəpiyə alıb kilosunu.

Ədilə (*şirmanın arxasından*). Almadın?

Xəlil. Aldım, mamoçka, yarım kilo aldım səninçün. Mən bir dəne yeyəcəyəm. Farslar deyib: kəm-kəm buxur, həmişə buxur.

Ədilə (*şirmanın arxasından çıxır, geyinib*). Mən getdim, Xəliluşka.

Xəlil (*təəccüblə*). Hara?

Ədilə. İşə də, necə hara?

Xəlil (*şalvarının «pistonçik»indən Nuh-Nəbidənqalma bir saat çıxarıb baxır*). Hələ bir saatdan çox qalıb ki, işin başlanmağına.

Ədilə. Elə ancaq çataram.

Xəlil. Niyə, ancaq çatarsan, mamoçka, on iki dəqiqəlik yoldur ki...

Ədilə. Bu yol bezikdirib mənə.

Xəlil (*başə düşür*). Necə yəni bezikdirib?

Diktor. Yenə Şəmsi İmanovun ifasında «Xançobanı» oyun havasına qulaq asın.

Ədilə. Eyni küçə, eyni səki, eyni binalar; eyni tinlər, eyni tanış sifətlər: hər gün, hər gün... Bu gün dövrə burub başqa küçələrlə gedəcəm işə.

Kiçik pauza.

Xəlil. Yetmiş bir dəne lotereyamız var, mamoçka, ürəyimə damıb ki, maşın udacaq. Onda hər şey düzələr. Səlim deyir ki...

Ədilə (*onun sözünü yarımcıq kəsib, əlini yelləyir*). Mən nə hayda, sən nə hayda...

Kiçik pauza.

Xəlil. Mən deyirdim tez durmusan bu gün, oturub söhbət edərdik bir az... Heç sənə deməmişəm, dünən Səlim mənim üstümdə mühasibə ağzından çıxanı dedi. Sənə demişdim də, zalım oğlu mənim məzuniyyət pulumdan on iki manat çıxmaq istəyirdi... Hələ məzuniyyətimin vaxtı gəlməyib, indidən.

Ədilə (*təngimiş*). Sən Səlimin canı qurtar bu söhbətləri...

Kiçik pauza.

Yaxşı, mən getdim.

Xəlil. Çörək yemədən heç olmasa?

Ədilə (*yəqin ki, yalandan*). Yemişəm, əlbəttə. Sən də bir şey düzəlt özünə, otur yaxşıca ye, sonra get işinə.

Xəlil. Əvvəlcə səni ötürəcəyəm.

Ədilə. Yox, Xəliluşka, sən otur çörəyini ye.

Xəlil. Qoy ötürüm səni, canım-ciyyərim.

Ədilə (*asəbi, özünü saxlaya bilmir*). Axı, dedim ki, bezikmişəm bu cəniləkdən. Axı, səni hər gün nə qədər görmək olar? (*Kiçik pauzadan sonra özünü ələ alaraq*) İncimə e-e. (*Gedib Xəlilin üzündən öpür.*) Kəm-kəm buxur, həmişə buxur. (*Gedir.*)

Pauza. Xəlil gedib radionu söndürür. Qarı isə elə hey toxuyur.

İKİNCİ ŞƏKİL

Poçt şöbəsi. Günüorta. Qızgın iş gedir: işçilərdən kimi sifariş qəbul edir, kimi işqulu alır, kimi abunə yazır, kimi möhür vurur, kimi sayğacda hesablayır və s.

İşçilər sıra ilə elə oturlar ki, səhnədə həm onlar görünür, həm də poçt şöbəsinə girib-çıxan adamlar.

Ədilə üstündə «Dovostrebovaniya» yazılmış şüşənin arxasında oturub. «Dovostrebovaniya» sözlərinin yuxarısında pəncərənin nömrəsi yazılıb: №3.

Ədilənin pəncərəsi qarşısında heç kim yoxdur. O, balaca bir kağız parçasını bürmələyərək mürəkkəbə batırır və pəncərədəki «3»ün qarşısına «1» əlavə edir; olur № 13.

İşçilər arasında var-gəl edən Yoldaş Tək Ədiləyə yaxınlaşır. Dayanıb pəncərənin üstündəki 13-ə baxır.

Yoldaş Tək. Axı, belə olmaz, yoldaş Ədilə. Axı, adama nəçə dəfə deyirlər?

Ədilə. Nə olub, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək (*barmağı ilə 13-ü göstərir*). Yenə bu nədir belə?

Ədilə. On üç.

Yoldaş Tək. Görürəm. Soruşuram ki, bu nə biabırılıqdır yenə? Mənim bütün dediklərim özüm üçün qalır. Hər dəfə mən deyirəm, amma siz yenə də «üçün» qabağına «bir» yazırsınız.

Ədilə. Təleyimizizin rəmzidir də Yoldaş Tək...

Yoldaş Tək (*barmağı ilə «1»i pozur*). Olmaz. Yaramaz belə sözlər və belə hərəkətlər. Yaramaz. İctimai yerdə, özü də mənim idarəmdə bu cür bədbin əhvali-ruhiyyə yaratmaq olmaz. Siz nə fikirdəsiniz? Mənim rəhbərlik etdiyim müəssisədə bədbinlik? Bir də bu hərəkət təkrar olunsaydı, töhmət verəcəyəm.

Ədilə. Şiddətli?

Yoldaş Tək. Bəli, lap şiddətli. Bilmirəm bu hərəkətinizi dəfələrlə təkrar etməklə siz nə fikirdəsiniz. Birdən yuxarılardan bir yoldaş girdi içəri, onda necə olsun?

Ədilə. Məlikməmmədovu deyirsiniz?

Yoldaş Tək. Məlikməmmədov kimdir?

Ədilə (*gülümsəyir*). Heç...

Yoldaş Tək (*bir az tərəddüdlə*). Yuxarıların adamıdır?

Ədilə. Lap yuxarıların. (*Əli ilə göstərir.*) Bax, bundan da yuxarı.

Yoldaş Tək (*nisbətən yumşaq*). Lap yuxarıların? Sizinlə tanışdır?

Ədilə. Bəli. Bu gün səhər tanış olmuşuq.

Yoldaş Tək tərəddüd içindədir, yenə nə isə soruşmaq istəyir, amma soruşmur.

Yoldaş Tək (*qolunu qaldıraraq saata baxır*). Baba!

Baba yuxarı tərəfdəki pəncərələrdən birinin qarşısında əyləşib. Yoldaş Təkin səsinə eşidən kimi ayağa sıçrayır.

Baba. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Fasilənin vaxtıdır.

Baba. Bu saat, Yoldaş Tək!

Baba gəlib qapının ağzında dayanaraq içəri adam buraxmır.

Baba (*içəri girmək istəyənlərə*). Fasilədir, yoldaşlar. Olmaz, yoldaşlar, fasilədir...

Yoldaş Tək yuxarı başa keçib mizin arxasında əyləşir. Eynəyini taxıb qəzetlərə baxır. Poçt şöbəsi yavaş-yavaş boşalır. İşçilərdən kimi bir-biri ilə söhbət edir, kimi evdən gətirdiyi naharı çıxarıb yeməyə başlayır və s. Ədilə dirseklərini qarşısındakı mizə söykəyərək gözlerini naməlum nöqtəyə zilləyib. Gözləri yol çəkir. Sonra yenə barmağı ilə «3»ün qarşısında «1» yazır. Yenə gözlerini naməlum nöqtəyə zilləyir. Züleyxa ilə Gülzar içəri gəlirlər.

Baba. Olmaz.

Gülzar. A-a-a... Bizi tanımadınız, Baba müəllim? Salaməyəküm.

Baba. Olmaz.

Züleyxa (*Ədiləyə*). Ada, bu tipə də bizi buraxsın içəri.

Ədilə (*fikrindən ayrılaraq ayağa qalxır*). Baba, bu olmadı ki... (*Bərkədən*) Yoldaş Tək, Yol...

Baba (*talasik*). Yaxşı, yaxşı. Keçin.

Züleyxa ilə Gülzar içəri girib Ədilənin yanına gəlirlər.

Züleyxa və Gülzar (*birdən*). Privet!

Ədilə (*yanındakı kürsüləri irəli çəkir*). Oturun.

Qızlar oturlar. Sonra Baba da qapıları bağlayıb öz yerinə gedir.

Züleyxa. Oy, Ada, bir krinplin paltolar gəlib univermağa, bir

krinplin paltolar gəlib... Qırmızısı da var, balotnusu da, mışın rəngi də...

Ədilə. Eh, neynirəm krinplini...

Gülzar. Sən lap bir cür olmusan ha, axır vaxtlar... Neynirəm onu, neynirəm bunu, neynirəm kinonu, neynirəm gözməyi...

Ədilə çiyinlərini çəkir.

Züleyxa. Pulum olsaydı, bir dəne balotnusunu alardım özümə. Yadına gəlir neçəyə idi biri əldə? Allah bir Xəlil kimisini də yetirseydi mənimçün...

Ədilə. Xəlillə işin olmasın demişəm...

Züleyxa. Pis söz demirəm ki...

Gülzar. Eh, bayaq Zülya ilə gedirdik. Adili gördük.

Züleyxa. Hə, Ada, bilirsən necə yaraşıqlı olub? Bir predstavitelni vidi var ki, gəl görəsən.

Gülzar (*əli ilə göstərir*). Bax, bu boyda bir oğlu var, yanında gedirdi. Dayanıb salamlaşdı. Soruşdu ki, nə var, nə yox? Dedim ki, hər şey əvvəlki kimi əladır. Ürəyimdə dedim ki, yalançının atasına lənət. Sənə də salam göndərdi, Ada.

Züleyxa. Guya ki, böyük iş olub: salam göndərdi. Bizimlə gəzirdilər, kompaniyalarda laqırtı vururdular, bizimlə tans etməkdən ötrü bir-birlərinin üstünə bıçaq çəkirdilər, bizimlə küçədə gedəndə özlərini başqalarına göstərüb öyünürdülər...

Gülzar. Yəni ki, biz də bir kişiyyik...

Züleyxa. Hə, fors edirdilər, sonra da evlənmək vaxtı gələn kimi, gedib «ev qızı» tapıb alırdılar. Papaqızı... Guya ki, bununla hər şey düzəldi...

Gülzar (*lap qızıışb*). Camaat «stilyaqa» deyib bizi bir tərəfə atırdı, yəni ki, sizə bir qoz, day demirdilər ki, biz də adamıq...

Züleyxa. Biz də ki, naivni uşaq...

Ədilə. Bəsdirin siz Allah, yenə başlayıb ürəyimizi qısmayın görək, onsuz da bu gün səhərdən ürəyim qısıdır.

Züleyxa. Düz deyir, əşşi... Pust oni idut k çertvoy materi. Görsən, Fira mənə borc pul verməz?

Gülzar. Fira indi adama salam verir ki, borc da verə?

Yoldaş Tək yerindən qalxıb bayır qapısına yaxınlaşır. Fikirli-fikirli çölə baxır. Bəbə da öz yerindən qalxıb ona yaxınlaşır.

Bəbə. Görürsünüz də, hava necə pisdır, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək (*fikrindən ayrılaraq hirsə Babaya baxır*). Hava da çox gözəldir, həyat da çox gözəldir, insanlar da çox gözəldir, birəcə nadürüst adam varsa, o da sənən.

Bəbə mısırığını sallayıb gedir.

Gülzar (*Yoldaş Təkə işarə ilə*). Ada, deyəsən, yenə də çuvakın ovqatı təlxdir...

Züleyxa. Nə olub ona?

Ədilə. Yəqin arvadı yenə evdə kefinə soğan doğrayıb... İstəyirsiniz sizi yenə də tanış edim?

Gülzar. Adamlar neçə dəfə tanış olarlar? İndiyəcən üç dəfə tanış olmışam bizi.

Züleyxa. Eybi yoxdur, dilxoşluqdur də. Hə, yenə tanış elə bizi, Ada, çağır onu bura.

Ədilə (*Yoldaş Təkə müraciətlə*). Yoldaş Tək, Zulyayla Gülya düz bir ildir ki, məni dəng ediblər ki, niyə onları sizinlə tanış etmirəm. (*Yoldaş Tək qulaqardına vurub küçəyə çıxmaq istəyir.*) Sizinləyəm e, Yoldaş Tək, hara gedirsiniz? Xahiş edirəm, rəfiqələrimlə tanış olasınız.

Yoldaş Tək istər-istəməz onlara yaxınlaşır, həm də deyəsən bu qızların yanında özünü bir az naqolay hiss edir.

Züleyxa (*cəld ayağa qalxıb ona əl uzadır*). Zulya. (*Yenə oturur.*)

Yoldaş Tək (*istər-istəməz Züleyxaya əl verir*). Yoldaş Tək.

Gülzar da oturur. Yoldaş Tək ayaq üstədir.

Züleyxa. Sizin nə maraqlı adınız var, lap ictimai mahiyyət kəsb edir: Yoldaş Tək. Çox maraqlı...

Gülzar. Və simvolikdir.

Ədilə. Elə deyil, Zulya, Yoldaş Təkin adı Yoldaş deyil. Al-məmməddir, atasının adı da Gülməmməddir; təxəllüsü də Tək.

Züleyxa. Yəni ki, bir dəne.

Yoldaş Tək (*eyni ciddiliyyətlə*). Bəli.

Gülzar. Necə ki, Əliyə Vahid.

Yoldaş Tək. Bəli.

Gülzar. Yoldaş Tək, siz mənə yaman tanış gəliirsiniz. Deyəsən, mən sizi harada isə görmüşəm.

Yoldaş Tək. Ola bilər.

Züleyxa. Mən də sizi haradansa tanıyıram...

Yoldaş Tək. Ola bilər.

Ədilə. Dörd il bundan əvvəl 8 Mart bayramı münasibətilə Yoldaş Təkin qəzetdə şəkl çıxıb. Həyat yoldaşı üçün hədiyyə alanda çəkiblər. Yəqin onu görmüşünüz.

Gülzar. Yox, onda mən lap balaca uşaq idim ki, Ada, yadımda qalmazdı...

Züleyxa (*Yoldaş Tək müraciətlə*). Siz vaxtilə kino artisti olmamısınız?

Ədilə. Yox a-a-a... Yoldaş Tək qocaman rabitə işçisidir. Nazir özü şəxsən Yoldaş Təki tanıyır, bir dəfə də adını çəkib məruzə edəndə.

Gülzar (*nəşə xatırlayırmış kimi*). A-a-a... Mən bildim sizi harada görmüşəm.

Yoldaş Tək (*qızları yamsılayaraq*). A-a-a... Hər şey gözəldir, hər şey əladır, təkcə məlum deyil ki, kim-kimi dolayır.

Ədilə (*əlini ağzına tutub gülür*). A-a-a... Yoldaş Tək, sizdə yumor hissi də varmı ki...

Yoldaş Tək (*son dərəcə ciddi*). Kifayətdir, yoldaşlar! (*Yəqin ki, qızlardan uzaqlaşmaq xətrinə Babanı səsləyir.*) Baba! Ay uşaq, Baba!

Baba (*yerindən sıçrayaraq*). Bəli, Yoldaş Tək, bəli buyurun!

Yoldaş Tək. Haradasan?

Baba. Mən elə buradayam, yoldaş Tək! Nə buyurursunuz?

Yoldaş Tək (*buyurmağa söz tapmır*). Sən orada... Sən orada şeyi zad elə.

Baba. Baş üstə, Yoldaş Tək! (*Yenə öz yerində oturur.*)

Yoldaş Tək Ədiləgilin yanından uzaqlaşır.

Ədilə. Görürsünüz də, camaat necə ömrlər verir: şeyi zad elə. Hər şey belədir...

Züleyxa. Əcəb də o saat başa düşürlər bu ömrləri: «Şeyi zad elə», «Baş üstə, yoldaş filankəs».

Gülzar. Əntiqə oğlanlardır.

Züleyxa. Nə çox belə əntiqə oğlanlar, belə əntiqə qızlar. Ona görə də, anam yazıq neyləsin, düz deyir: qalmışığı aralıqda.

Gülzar. Mürdəşir belə əntiqə oğlanların üzünü yusun.

Ədilə. Yavaş de, Baba eşidər.

Gülzar. Eşitsin də, neyləyim?

Ədilə. Necə neyləyim? Baba mürdəşirdir.

Gülzar. Nə?

Ədilə. Mürdəşirdi Baba.

Züleyxa. Necə yeni mürdəşirdi Baba?

Ədilə. Mürdəşirdi də. Vaxt tapan kimi qaçıb məsciddə ölüyünə kömək eləyir.

Gülzar (*vahimə ilə*). Vay, mama!

Züleyxa. Niyə?

Ədilə. Necə niyə? Pul qazanır də.

Gülzar. Vay... Ada, belə adamla bir yerdə necə işləyirsən?

Ədilə. Adam kimi.

Gülzar. Qorxmursan?

Ədilə. Nədən qorxacağam?

Gülzar (*Züleyxaya*). Mən sənə deyirəm ki, bu əvvəlki Ada deyil.

Ədilə. Ona görə ki, Babadan qorxmuram? Babanın nəyindən qorxmalıyam? On il bundan qabaq olsaydı, qorxardım. Çünki dünyadan xəbərim yox idi, kef eləyirdik özümüzçün, gəzirdik, oynayırdıq, oxuyurduq...

Züleyxa. Day demirdik ki, ətdən olan divara etibar yoxdur.

Ədilə. Elə bilirsiniz ki, burada işləyənlərin hamısı Yoldaş Təki dolaya bilər? İşçilər tük salırlar Yoldaş Tək adı gələndə. Bilirsiniz necə qorxurlar ondan? Sən dünyanın işinə bax ki, bu da mənə yaltaqlanır...

Gülzar. A-a-a... Nə münasibətlə sənə yaltaqlanır bu?

Ədilə. Bir-iki ildən sonra pensiyaya çıxacaq. İndidən mənə yaltaqlanır ki, o vaxt Xəlil bunun pensiya işinə kömək etsin. Hər dənbir məndən soruşur ki, (*Yoldaş Təki yamsılayır.*) İctimai Təminat Nazirliyində nə var, nə yox, yoldaş Ədilə?..

Gülzar. Yazıq...

Kiçik pauza.

Ədilə. Elə biz də yazıq...

Gülzar. Day demə...

Züleyxa. Nə olub e, sizə?

Yoldaş Tək (*oturduğu yerdən*). Baba!

Baba (*yerindən sıçrayaraq*). Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Fasilə bitdi.

Baba. Bu dəqiqə, Yoldaş Tək.

Baba gəlib qapını açır.

Gülzar. Yaxşı, Ada, biz getdik.

Ədilə. Yaxşı, privet.

Gülzar. Hə, yadımdan çıxmışdı, dokumentləri yenə instituta verdim axı... Qiyabi. Ya qismət.

Ədilə (*zarafatla*). Allah kərimdir.

Züleyxa. Biri ah çəkir ki, çoxlu borcum var. Deyirlər: – «Allah kərimdir». Deyir ki, dərd burasındadır Kərimə də borcluyam. (*Ayağa qalxır.*) Sağ ol, Ada. Krinplin palto alsam, axşam gətirib evdə sənə göstərəcəyəm.

Ədilə. Yaxşı.

Qızlar gedirlər. Yenə iş başlayır. Gəlib-gedən çoxalır. Ədilə bütün işlərini elə bil ki, mexaniki surətdə görür; fikirli və dalgındır. Yoldaş Tək öz yerindən qalxıb ona yaxınlaşır. Tərəddüd içindədir.

Yoldaş Tək. Deyirsiniz ki, bu gün səhər tanış olmusunuz? Ədilə (*fikrindən ayrılaraq*). Nə?

Yoldaş Tək. Deyirəm ki, bu gün səhər tanış olmusunuz?

Ədilə. Kimi deyirsiniz, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək. Yoldaş Məlikməmmədovu deyirəm də...

Ədilə. Hə-ə...

Yoldaş Tək. Deyirsiniz ki, lap yuxarıların adamıdır?

Ədilə (*köks ötürərək*). Lap...

Kiçik pauza.

Yoldaş Tək (*mehriban danışmağa çalışır, amma bu çox sürəti görünür*). Bu gün səhərdən gözümə kefsiz dəyirsiniz, yoldaş Ədilə, bir hadisə baş verməyib ki?

Ədilə (*biganəliklə*). Qayınatam vəfat edib, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək (*eynəyini düzəldərək çox ciddi*). Yəni lap rəsmi surətdə vəfat edib?

Ədilə (*eyni biganəliklə*). Yox, rəsmi surətdə yox...

Yoldaş Tək (*özünü saxlaya bilməyərək – çox da Ədilə bu gün səhər yoldaş Məlikməmmədovla tanış olub*). Bura evdən də pisdirdi! Siz öz analarınızdan betərsiniz, oğlanlarımız bizdən betər olan kimi... (*Uzaqlaşır.*)

İş öz qaydası ilə davam edir. Ədilə əvvəlki kimi mexaniki olaraq ona müraciət edənləri yola salır. Boş vaxtlarında isə yenə gözlərini naməlum nöqtəyə zilləyir, elə bil kimi isə gözləyir...

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Fasilədən bir az keçib.

Qara frak geymiş bir oğlan əlində skripka, heç kime və heç nəyə fikir vermədən səhnəyə daxil olub, cəld addımlarla Ədiləyə yaxınlaşır. Ədilənin başı üzərində dayanıb skripkanı qaldırır və çalmağa başlayır. Tamaşaçıdan başqa onu heç kim görmür – nə Ədilə özü, nə yuxarı başda öz yerində oturub sayğacları hesab aparan Yoldaş Tək, nə «posılka»ların üstünə surğuc-la möhür vuran Babə, nə də digər pəncərələrin qarşısında oturub öz işlərini görən başqa işçilər; aydın məsələdir ki, dəqiqədəbir poçt şöbəsinə girib-çıxan

adamlar da onu görmür. Ədilənin gözləri yol çəkir, elə bil bu saat kim isə gəlib düz onun qarşısında dayanacaq və bu «kim isə» qeyri-adiliklər təcəssüm-çüsü olacaq. Ağ köynəkli, qara kostyum və qara qalstuklu bir Kişi elə bil boşluqdan gəlmiş kimi, poçt şöbəsinin bayır qapısından içəri girib Ədiləyə yaxınlaşaraq üzbəüz dayanır. Tamaşaçıdan və Ədilədən başqa heç kim bu gəlişə etina etmir, çünki heç kim onu görmür.

Kişi. Salam.

Ədilə (*bir uşaq məftunluğu ilə*). Salam...

Kişi. Mənə məktub var?

Ədilə. Sizə?.. Bu saat baxım (*böyük bir cəhdlə «Dovostrebovaniya» məktubları araşdırır, sonra məyus-məyus*) Yox, sizə məktub yoxdur...

Kiçik pauza.

Skripkaçı yenə çalır.

Kişi. Yaxşı baxın, xahiş edirəm.

Ədilə yenə böyük canfəşanlıqla məktubları bir-bir araşdırır.

Ədilə (*son dərəcə məyus*). Yox, yoxdur...

Kişi (*fikirli*). Deməli belə...

Ədilə (*kiçik tərəddüddən sonra*). Siz məktub gözləyirsiniz. Bu məktub sizin üçün çox vacibdir, elə deyilmi?

Kişi. Elədir.

Ədilə. Siz bu məktubu almalısınız. Mütləq almalısınız. (*Yavaş-yavaş artan bir həyəcanla*) Siz bu məktubu məndən almalısınız. Bu məktub gələcək.

Kişi (*fikirli*). Gəlməlidir. Bilmirəm niyə gecikir...

Ədilə. Siz darıxmayın. Siz bu məktubu almaq üçün hər gün gələcəksiniz... Hər gün gəlib məndən istəyəcəksiniz bu məktubu, hər gün. Elə deyilmi?

Kişi. Elədir.

Ədilə. Mən bilərəm ki, bu məktub sizin üçün çox vacibdir. Amma bu məktub gecikə də sizə heç nə olmayacaq, siz açıqlanmayacaqsınız, məyus olmayacaqsınız, mənimlə danışacaqsınız, söhbət edəcəksiniz.

Pauza.

Siz indi də heç hara getməyəcəksiniz... Biz... biz ən yaxın adamlar olacağıq. (*Daha da həyəcanlı.*) Biz... biz... biz ən doğma adamlar olacağıq. (*Təşvişlə*) Elə deyilmi?

Kişi (*gülməyəyərk*). Elədir.

Yavaş-yavaş ətrafda işıq sönməyə başlayır. Qara frak geymiş Skripkaçı da skripkasını boynundan ayırıb asta addımlarla səhnədən çıxır. Işıq yalnız Ədilənin və Kişinin üzərinə düşür, ətraf görünməzdir.

Ədilə. Mən sizə hər şeyi danışacağam. Heç kimə danışmadığlarımı, heç kimə demək istəmədiklərimi sizə deyəcəyəm. (*Öz yerindən qalxıb Kişiyə yaxınlaşır.*) Mən sizdən heç nə gizlətməyəcəyəm. Siz də mənə qulaq asacaqsınız. Siz də mənə söhbət edə bilərsiniz. Biz bir-birimizə inanacağıq. Biz bir-birimizin sirdaşı olacağıq, elə sirdaş ki, indiyəcən heç kimlə bu cür sirdaş olmamışıq. Biz sizinlə gəzməyə çıxacağıq. Biz sizinlə dağları gəzəcəyik, gül-çiçək dəreyəcəyik, yağışa düşəcəyik. Siz mənim yanımda oturub dumanlı dağlara baxacaqsınız. Siz deyəcəksiniz:

Dağlar dumana qaldı,
Otu sarala qaldı.
Soyuq bulaq, göy çəmən –
O da marala qaldı.

Siz deyəcəksiniz, elə deyilmi?

Kiş. Elədir. (*Kiçik pauzadan sonra*) Dağlar dumana qaldı.

Ədilə. Otu sarala qaldı...

Kiş. Soyuq bulaq, göy çəmən...

Ədilə. O da marala qaldı...

Pauza.

Mənim bütün hisslərim sizin yanınızda çılpacaq olacaq. Mən bu çılpalıqdan utanmayacağam, çünki siz mənim ən doğma adamımsınız. Mən heç vaxt, heç kimə deyə bilmədiklərimi, sizə deyəcəyəm. Axı, mən heç kimə heç nə deyə bilmirəm... Çünki daha heç kim məni başa düşə bilməz... Çünki adamlar mənim üçün yaddır... Çünki daha mən də onlara qarşı biganəyəm...

Kiş. Mən bunları bilirəm...

Ədilə. Bilirsiniz? Əlbəttə, əlbəttə, siz bilirsiniz. (*Kişinin alindən tutur.*) Siz hər şeyi bilirsiniz. Siz bütün suallara cavab verəcəksiniz. Siz suallardan qorxmursunuz. Bu suallar gecənin zülmətində yatağımızda uzanarkən sizi didib-dağıtmır, yuxunuzu qaçırtmır. Siz rahat... və azad... sərbəst yatırırsınız. Siz xoş yuxular görürsünüz, amma bu yuxular sizin yeganə pənahınız deyil... Siz yuxuda gülümseyirsiniz, amma bu yuxulu gülüşlər sizin üçün yeganə xoşbəxtlik anları deyil. Cürbəcür suallar sizi məşhər ayağına çəkmir... Siz düşünmürsünüz ki, nə vaxta qədər bu cür davam edəcək? Siz bunu düşünmürsünüz, çünki siz güclüsiniz, çünki siz müdriksiniz, çünki siz cəsursunuz... Ritsarsınız

siz... Sizin həyatınız bu sualları doğurmur. Sizin həyatınız bu suallar üçün əsas vermir. Çünki siz qeyri-adisiniz... (*Kişinin alindən çəkərək səhnənin ortasına gəlir, uzaqlara baxır.*) Biz sizinlə səyahətlərə çıxacağıq, gəmi ilə üzəcəyik, təyyarə ilə uçacağıq. Biz sizinlə meşəyə gedəcəyik, ocaq çatacağıq. Axşamlar alaçıqda oturub yağış damcılarının tiqqatıqına qulaq asacağıq, bu meşə isə qalacaq, bu yağış isə qalacaq. Yaddan çıxaracağıq. Hər şeyi yaddan çıxaracağıq; həyatın qulağımızın dibindən ötüb-keçməsinə də, qayğılarımızı da, mənasızlıqları da, pis adamları da, kütbeyinləri də, yazıqları da, xoşbəxt yaşayanları da. Biz ancaq öz ələmimizdə olacağıq: siz, mən, bir də ki, meşə... bir də ki, meşənin qaranlığı... bir də ki, meşədəki ağaclar... bir də ki, bizim balaca alaçıqımız... bir də ki, yağış damcılarının tiqqatıqı... bir də ki, tetra quşlarının uzaqdan gələn qurultusu... Bizdən bir az aralı dağ çayı axacaq. Çayın qijiltısını eşidəcəyik. Sonra qurbağalar səs-küy salacaq. Sonra sükut çökəcək, xoflu bir sükut. Meşənin bu xoflu sükutu bizim ürəyimizi uçundurmayacaq, yox, bu xof bizə səadət gətirəcək. Biz zirvədə olacağıq. Biz bütün daxilimizlə bu səadətə içində itib-batacağıq, başımızı itirəcəyik bu səadətdən. Təkcə bu səadətə içində olacağıq, ən xırda xatirələri belə unudacağıq. Azad olacağıq, tamam azad. Dünyanın ən azad, dünyanın ən sərbəst adamları olacağıq. Heç nə bizi narahat etməyəcək, heç nə bizi sıxmayacaq, heç nə barədə fikirləşib ürəyimizi qısmayacağıq. Səhər tezdən durub dağ çayında çiməcəyik. Bülbüllər oxuyacaq: «Gül, gül, gül. Açıl, açıl, açıl». Sonra yarıq boyu gəzəcəyik. Hər tərəfimiz sarı çiçəklər açmış yonca olacaq, ağ çobanyastığı olacaq, gövdələrini mamır basmış palıd ağacları olacaq. Çiçəklənmiş böyürtkən, itburnu kolları olacaq. Biz isə qoca bir palıd gövdəsinə söykənib dağın döşündəki sarı biçənəyə baxacağıq və sevinəcəyik... Biz sevinəcəyik, elə deyilmi?

Kiş. Elədir. Biz tez-tez görüşəcəyik və tez-tez də sevinəcəyik.

Ədilə. Doğrudan? Siz düz deyirsiniz? Əlbəttə, düz deyirsiniz. Əlbəttə, doğru deyirsiniz. Bir də belə yersiz suallar vermərəm. Biz tez-tez görüşəcəyik, lap tez-tez. Çünki başqa cür mümkün deyil. (*Yenə gedə-hayacanlanır.*) Daha bu cür mümkün deyil, başa düşürsünüz? Mümkün deyil. Mən daha bu cür yaşaya bilmərəm. İnsan nə qədər özünü aldadar? Bu qədər mənasızlıq olarmı? Bu qədər eynilik olarmı? Niyə həyat mənim üçün bu qədər boş keçir? Adam nə qədər xəyalə dalar? Adam nə qədər öz-özü ilə danışar? Nə vaxta qədər yalnız öz xəyalında, xəyalən qurduğu ələmdə xoşbəxt olar? Axı, nə vaxta qədər eyni bir sual mənim qulaqlarımı deşəcək: « – Nə olsun?» – Nə vaxta nədə? Axı, artıq buna tab gətirmək mümkün deyil. Mümkün deyil, bilirsinizmi?

Kiş. Bilirəm.

Ədilə. Bilirsiniz, əlbəttə, bilirsiniz. Siz hər şeyi bilirsiniz.

K i ş i . Biz sizinlə çox söhbət edəcəyik. Mən məktub alana qədər sizinlə görüşəcəyik.

Ə d i l ə . Siz məktubu alana qədər? Sonra biz daha görüşməyəcəyik? Tələsməyin o məktubu almağa, xahiş edirəm, tələsməyin. Bəlkə sabah gəldi? Yox, siz məktubu alandan sonra da biz bir-birimizlə görüşəcəyik, çünki həmin məktubda xoş xəbər olacaq, mən indidən duyuram.

K i ş i . Yox, həmin məktub gələndən sonra daha biz bir-birimizə lazım olmayacağıq. Bizim görüşməyimizə, söhbətimizə artıq ehtiyac olmayacaq, çünki o məktub gələcək.

Ə d i l ə . Mən bunu istəmirəm. İstəmirəm bunu.

K i ş i . Hər şey yaxşı olacaq, siz ki, bunu indidən duyursunuz...
(Əlini Ədilənin əlindən çəkir.) Yaxşı olacaq hər şey...

Ə d i l ə . Siz bunu tamaşaçılar üçün xəbərdarlıq kimi deyirsiniz, ya doğrudan da belə olacaq?

K i ş i . Doğrudan da.

Ə d i l ə . Siz gedirsiniz?

K i ş i . Mən yenə gələcəyəm.

İşıq yavaş-yavaş yanmağa başlayır. Ə d i l ə öz yerində oturub. İşıq tamam yandıqda artıq K i ş i yoxdur; o gedib. Ə d i l ə n i n pəncərəsinin qarşısında gözüne əynək taxmış, əlində əsa olan Qoca Professor dayanıb.

Qoca Professor (sol əlində tutduğu məktuba baxaraq). Ay xanım, ay gözəl, ay qəşəng, axı, neçənci dəfədir dedim ki, mənim fəmiləyən Əliquluzadədir, siz yenə də nə məktub vermisiniz mənə? Bu məktub ki, (höccələyə-höccələyə oxuyur) Qəm-bər-qu-lu-za-də-yə-dir. Ay balam, mənim Qəmbərquluzadə ilə nə işim var? Axı, mən Əliquluzadəyəm, bayaq Martirosyan, indi də Qəmbərquluzadə...

Ə d i l ə . (elə bil yuxudan ayılır). Nə deyirsiniz? Ah, bağışlayın, üzr istəyirəm, bağışlayın. Nə oldu sizin fəmiləyəniz?

Qoca Professor (heyrlə Ədiləyə baxaraq). Pardon, pardon! Bu oldu gözgöresi adam dolamaq. Professor Əliquluzadəni dolamaq olmaz. Mən buna dözə bilmərəm. Pardon! Hanı sizin müdiriniz? Müdirinizi çağırın!

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Poçt şöbəsi. Günorta fasiləsidir. İşçilər istirahət edir: kimi yeyir, kimi söhbət edir, kimi qəzet oxuyur. Yoldaş Tək də, Baba da öz yerlərində oturublar. Ə d i l ə , Z ü l e y x a , G ü l z a r əyləşib söhbət edirlər. Q a r ı yenə də səhnənin sağ küncündə öz köhnə kürsüsündə əyləşib corab toxuyur.

Q a r ı (corab toxuya-toxuya elə bil öz-özü ilə danışır). Bu corabı ikinci oğlum üçün toxuyuram. Birinci oğlum etibarsızdır. Amma ikinci oğlum ən yaxşı oğlumdur. Ən çox onu istəyirəm. Özü də su kimidir. Su kimi təmizdir, su kimi mülayimdir, su kimi oxşayır adamı... Bu corabı onun üçün toxuyuram... (İşinə davam edir.)

Z ü l e y x a . Bilmirəm, Ada, sənə nə olub axır vaxtlar...

Ə d i l ə . Nə olub ki?

G ü l z a r . Belə birtəhər olmusan e-e-e...

Ə d i l ə . Necə birtəhər?

G ü l z a r çiynlərini çəkir.

Z ü l e y x a . Əvvəlki Ədilə deyilsən, deyib-gülən, pişiyi ağaca dırmaşdıran, yüz cür hoqqadan çıxan Ədilə... Əvvəlki Ədilə...
Ə d i l ə . Əvvəlki Ədilə?

Kiçik pauza.

Sən də əvvəlki Züleyxa deyilsən axı, Zülya... Yenə zarafat edirsən, yenə deyib-gülürsən, amma bunlar hamısı sövq-təbiidir, bəlkə də artistlik edirsən, kim bilir? Əvvəlki Züleyxa artıq yoxdur. Əvvəlki Ədilə də yoxdur. Əvvəlki Gülzar da yoxdur.

G ü l z a r . Bunlar hamısı məlumdur e, Ada, əlbəttə, mən də əvvəlki Gülzar deyiləm. Ola da bilmərəm axı. Mənim indi otuz bir yaşım var, mən necə iyirmi yaşlı Gülzar ola bilərəm? Mən indi iyirmi yaşlı Gülzar kimi gülə bilərəm məgər? Heç vaxt. Əslində, iyirmi yaşlı Gülzarın o cür ürəkəndən güldüyünə görə, o cür təmiz, bəclikdən uzaq gülüşünə görə, indi mən bu günə düşmüşəm. Heç nə barədə fikirləşmədi iyirmi yaşlı Gülzar, heç nə barədə düşünmədi, boş-boşuna keçirdi vaxtını, Jan Mareyə vuruldu, Rəşid Behbudovı sevdi, elə bildi ki, elə həmişə belə olacaq, day demədi ki, Zulya demişken, ətdən olan divara etibar yoxdu... Keçirdi vaxtını ay nə bilim tansda, kompaniyalarda, ay nə bilim, orada, burada, bu da axırı... Bilmirəm təqsirləndirimmə iyirmi yaşlı Gülzarı ki, niyə mənim indiki günüm üçün ağlamamısan, başqaları kimi (ironiya ilə) ciddi olmamısan, ya deyim ki, acəb eləmişən, cavanlıqda yaşamısan, kef çəkmisən, lap əlinin içindən də gəlib... Mənim taylarımın az qala ərə verilməli qızları var, bəs mən? Qalmışam aralıqda. Kim alacaq məni? Heç kim. Başım ağarıb daha... Bir azdan pudra-kraska da kömək etməyəcək, olacağam staraya koketka. Amma sən başqa. Ada...

Ə d i l ə . Mənim nəyim səndən fərqlidir?

Z ü l e y x a . Hələ bir soruşursan da? Gül kimi evin-əşiyin. Gül kimi ailən, ərini...

Ə d i l ə . Boşla, sən Allah...

Züleyxa. Bilirəm, Ada, bilirəm: mən sənin cikinə də belə-dəm, bikinə də. Xəlil sən istədiyin, sən arzuladığın adam deyil, sənin qızlıq xəyallarındakı ritsar deyil...

Ədilə (*asəbi*). Qurtar dedim bu söhbəti. Bunların sənə dəxli yoxdur.

Züleyxa. Həyat biz arzuladığımızdan çox prozaikdir, Ada...

Gülzar. Sevgi, məhəbbət – hamısı boş şeylərdir. Bunlar iyirmi yaşlı gülzarlar üçündür, sonra yox olub gedir... İndi oturub bunların dərini çəkməyə dəyməz...

Ədilə. Nə düşmüşünüz mənim üstümə e?.. Bunları mən hamınızdan yaxşı bilirəm. Amma niyə? Nə üçün belədir?

Züleyxa. Görürsən, sən soruşursan, soruşursan ki, nə üçün? Görürsənmi sən bu sözləri necə yana-yana deyirsən. Çünki sən bununla barışa bilmirsən. Sən bunu ağlına sığışdırı bilmirsən. Bu barədə fikirləşəndə dəhşət səni basır. Amma nəhaq yerə. Sən yenə əvvəlki Ədilə kimi fikirləşirsən, ona görə də indi əvvəlki Ədilə deyilsən. Sən indi daha təcrübəlisən, daha çox görmüsən, odur ki, daha ayıq fikirləşməlisən. Sən indi əvvəlki Ədilənin xəyallarına gülməlisən, özü də lap ürekdən gülməlisən. O zaman sən yenə də əvvəlki Ədilə kimi qayğısız olarsan. Sən hər şeyin var, Ada. Bu saat mənim arzuladığım odur ki, Xəlil kimi bir kişi çıxsin qarşıma, evlənib yaşayaq özümüzçün. Mən öz xoşbəxtliyimi, bax, bunda görəəm.

Gülzar. Day demə.

Ədilə. Əgər bir də Xəlilin adını çəksəniz, mənimkiylə sizinki qurtardı...

Gülzar. Düz deyir, əşşi, başqa söhbət edin bir az ürəyimiz açilsin.

Züleyxa. Nə başqa söhbət? Dünən Firaya zəng etmişəm ki, mənə bir az borc ver, krinplin palto gəlib, almaq istəyirəm. Deyir ki, Alikin canı üçün, heç bir qəpiyim də yoxdur.

Gülzar. O qədər yalandan Alikin canına and içəcək ki, axırda Aliki də dükandan çıxarıb mitilini atacaqlar bayıra.

Bayaqdan öz yerində oturub kağız-küğuzla məşğul olan Yoldaş Tək saatına baxır, sonra başını yuxarı qaldırıb qışqırır.

Yoldaş Tək. Baba!

Baba dərhal altındakı kürsünü qırağa çəkib ayağa qalxır.

Baba. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Fasilə bitdi.

Baba. Bu dəqiqə, Yoldaş Tək!

Baba gəlib poçt şöbəsinin qapısını açır.

Züleyxa (*ayağa qalxır*). Yaxşı, biz getdik, Ada.

Ədilə. Privet.

Gülzar (*ayağa qalxır*). Privet. Özünü üzüb əldən salma. Dünya fanidir, ömür bivəfa... (*Gülür.*)

Züleyxa ilə Gülzar qapıya tərəf gedirlər.

Züleyxa. Sağ olun, Baba müəllim.

Gülzar. Gecən xeyrə qalsın, Baba müəllim.

Baba (*Gülzarın qolundan tutur*). Gəlin gedin, gəlin gedin.

Gülzar (*səksənərək bərkdən qışqırır*). Oy! Əlini çək qolumdan! Tez! Tez!

Yoldaş Tək (*ayağa qalxır*). Nə olub, yoldaşlar?

Züleyxa. Adə, mürdəşir oğlu mürdəşir, uşağın qolundan niyə tutmusan? Şorgözün biri!

Baba Gülzarın qolunu buraxır. Qızlar gedirlər.

Baba (*hiddətlə*). Ah, olaydı məndə ixtiyarınız... Kəkünüzü kəsərdim. Findifülüşkalar! Burcudaburcudə getmələrinə bax. (*Göstərir.*)

Yoldaş Tək (*Babaya yaxınlaşaraq*). Baba, sənə demişəm ki, bu qızlarda işin olmasın?!

Baba. Ay bunlara qız deyənə mən nə deyim. Görmürsünüz, Yoldaş Tək, sizin rəhbərlik etdiyiniz müəssisəyə nə vid-fasonda gəlirlər. Qeyrət məni boğur axı...

Yoldaş Tək. Eyb etməz, işin olmasın. Bunlar ən qorxulu adamlardır. (*Ədiləyə işarə edərək yavaş səslə*) Bunu görmürsən?.. Yoldaş Məlikməmmədovun şəxsən özü ilə eşq-məhəbbət macərasındadır, səhərlər onun evindən gəlir...

Baba (*Ədiləyə baxaraq az qala pıçıltı ilə*). Yoldaş Məlikməmmədov kimdir, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək. Lap yuxarıların adamıdır.

Baba (*Ədiləyə baxa-baxa heyratla*). Doğrudan?..

Yoldaş Tək başının işarəsi ilə təsdiq edir. Sonra hərə öz yerinə qayıdır. Adamlar poçt şöbəsinə girib-çıxmağa başlayır. Ədilənin gözləri yenə yol çəkir. Onun bütün hərəkətləri mexanikidir. Qara frak geymiş Skripkaçı əlində skripka içəri daxil olub Ədiləyə yaxınlaşır və skripkanı qaldıraq düz Ədilənin başı üzərində çalmağa başlayır. Kişi qapıdan içəri girir. Ədilə onu dərhal görür.

Ədilə (*şaşqın*). Gəldiniz?..

Kişi. Salam.

Ədilə. Mən qorxurdum ki, siz gəlməyəcəksiniz...
Kişi. Mən ki, sizə söz vermişdim.

Kiçik pauza.

Mənim məktubum gəlməyib?
Ədilə. Yox, gəlməyib... Qoyun bir də baxım təzədən. (Məktubları araşdırır.) Yox...

Kişi. Eyb etməz. Əslində mən sizi dəvət etməyə gəlmişəm.
Ədilə (sevinclə). Məni dəvət etməyə? Hara?
Kişi. Hara istəyirsiniz. Restorana gedək, oturaq, söhbət edək.
Ədilə (eyni sevinclə). Restorana?... Doğrudan? Harada?
Kişi. Harada istəyirsiniz.

Yavaş-yavaş işıq sönmür, digər işçilər, gedib-gələnlər, eləcə də bayaqdan səhnənin sağ küncündə oturub elə hey corab toxuyan Qarı görünməz olur. Yalnız Ədilə ilə Kişi və onların yanında durub skripkaçıların ifaçı görünür.

Ədilə. Harada istəyirəm?... Gedək... gedək Kislovodsk... «Xram vozdux»da oturaq... Yox... «Zamok»da oturaq, çaxır içək... Yox, yox, Şuşaya gedək... Cıdır düzünə... İstəyirsiniz İsa bulağına... Yox, Cıdır düzünə... qoy kəlikotunun iyi burnumuzu deşsin, eybi yox, tab gətiririk. (Gülür.) Daşaltına baxırıq... Qoy gözlərimiz qaralsın, biz heç nədən qorxmuruq. Lap istəsəniz Qırx pilləkənlə aşağı düşərik... Biz uşaqlıqda həmişə yay ayları Şuşaya gedərdik. Onda atam sağ idi... Mən də qayğısız, azad bir qız uşağı... Cıdır düzünə gedib dağlara baxırdım, arzuldurdum ki, tez böyüyüm, bu dağların qarşısında, bu təbiətin qarşısında qadın olum, ürəyi sevgi ilə dolu olum, qucaqlayım bu dağları, sevincimi bölüşüm kiminləsə... İndi isə... İndi isə yenə uşaq olmaq istərdim... Yenə uşaq arzularımla özümü aldatmaq istərdim... Amma biz bu gün bu barədə danışmayacağıq. Biz Cıdır düzünə gedib yalnız sevinəcəyik... Gedək?

Kişi. Gedək.

Asta addımlarla səhnənin ortasına gəlirlər. Qara frak geymiş Skripkaçı da skripka çala-çala onların ardınca gəlir, sonra onlar danışdıqca barmaqlarının ucunda yavaş-yavaş səhnədən çıxır və skripkanın səsi eşidilməz olur.

Ədilə. Kəlikotunun iyini hiss edirsinizmi? Biz nəğil içində deyilik ki?... (Dərindən nəfəs alır.) Tab gətirəcəksinizmi bu iyə? (Yenə dərindən nəfəs alır.) O dağlara baxın. Dumanlı dağlar... (Sualdolmuş nəzərlə Kişiyə baxır, elə bil nə isə gözləyir.)

Kişi (kiçik pauzadan sonra).

Dağlar dumana qaldı,
Otu sarala qaldı.
Soyuq bulaq, göy çəmən-
O da marala qaldı...

Ədilə (onun qoluna girir). Bir dəfə də ora gedərik, bax o dağların təpəsinə qalxırıq. Alaçıq qurarıq orda... Baxın nə qədər gül-çiçək var... Mən bu yerlərdə olmuşam, amma heç zaman belə həzz almamışam... bu sizə görədir... (Dərindən nəfəs alır.) Hop-hop quşlarının səsinə eşidirsinizmi? Bilirsinizmi onlar nə deyir? Onlardan birinin adı İsa, o birinin adı Musadır. Elə hey bir-birlərindən soruşurlar: «İsa, tapdın? Musa, yox, Musa, tapdın? İsa, yox...» Onlar iki qardaş idi. İkisi də çoban idi. Bir gün çox sevdikləri bir quzu itir. Onlar nə qədər axtarırlarsa da quzunu tapa bilmirlər. Allahdan arzu edirlər ki, quş olub quzunu axtarırlar. Allah da onları quş edir. Amma indiyə qədər axtarırlar, quzunu tapa bilmirlər... Görürsünüzmü, Allah onları o saat quş edir, amma kiçik bir quzunu onlara göstərmir ki, əzablarına son qoysun... Bəlkə quzunu canavar aparıb? Axı, bu dağlar, bu meşələr canavarla doludur... Amma biz söz vermişik ki, bu gün canavarlardan, tülkülərdən, çaqqallardan danışmayacağıq... Biz bu dağlara baxıb sevinəcəyik... (Yenə dərindən nəfəs alır.) Nə üçün insanlar pis qoxuya tab gətirmir, amma kəlikotunun iyinə hamı tab gətirir? Axı, bu düzgün deyil. Gərək pis qoxu pis adamların vecinə olmasın. Gərək pis qoxuya yalnız yaxşı adamlar tab gətirməsin. Əslində gərək pis adamlar xoşlansınlar pis qoxudan... Gərək pis adamlar kəlikotunun iyinə tab gətirməsinlər. Kəlikotunun iyinə ancaq yaxşı adamlar tab gətirə bilər...

Kişi. Deməli, dünyada pis adam yoxdur?...

Ədilə. Pis adam yoxdur? Niyə?

Kişi. Çünki hamı kəlikotunun iyinə tab gətirir...

Ədilə (sərt). Yox, bu düz deyil, mən belə istəmirdim. Bizim qonşuluğumuzda kor bir kişi olurdu: Məmmədbağır kişi. O, deyirdi ki, dünyada pis adam yoxdur, çətinə adamları yaxından tanıyana qədərdir, yaxından tanıyandan sonra, fikrinə-zikrinə, güzəranına belədən belədən sonra, baxıb görəcəksən ki heç kim pis adam deyil. Doğrudanmı belədir? Axı, rüşvətxora hansı bəraət ola bilər? O necə yaxşı adam ola bilər? Yaltaq necə yaxşı adam ola bilər? Oğru necə yaxşı adam ola bilər? Doğrudur, hamı kəlikotu iyyindən xoşlanır, amma biri yaxşı işlər fikirləşə-fikirləşə, o birisi pis işlər barədə fikirləşə-fikirləşə... Ola bilsin ki, biri heç kimə pislik etmək barədə fikirləşməmiş, öz mənfəəti barədə fikirləşmiş, amma o, bədbəxt, deməli, o, artıq adamdır, deməli, lazımsız adamdır; bu gözəlliyə gərək deyil, bu çəmənə, bu dağlara gərək deyil, çünki o özü özünü xoşbəxt edə bilməmişdir... Eşidirsinizmi cırıramanı? Yazıq adam heç zaman bu gül-çiçək içərisində o cırırama səsinin məlahətini hiss etməyəcək. O, həmişə öz taleyinin qılıncı

altındadır. O, heç kimə pislik etməyib, heç zaman pis bir iş barədə fikirləşmir. Amma bədbəxtlik, yazıqdır, acizdir, deməli, pis adamdır, çünki o gərəksizdir, lazımsızdır. Bədbəxtlər, yazıqlar, acizlər bugünkü cəmiyyətə yad və yabancısıdır... Mən də pis adamam.

Kiş i (sakit). Niyə?

Ə dil ə (ondan aralanaraq). Çünki mən, bax, bu yerlərdə çox olmuşam, axır vaxtlar da olmuşam, Xəlillə birlikdə. Bu kəlikotu iynədən xoşlanmışam, bax, həmin dumanlı dağlara tamaşa etmişəm, bax, bu Daşaltı çayının qıltısına qulaq asmışam, bu cırcırma səsinə valeh olmuşam və bütün bunlar mənə sevinc yox, kədər bağışlayıb. Mən həmişə özüm barədə fikirləşmişəm, öz uğursuz həyatım barədə düşünmüşəm. Bu gözəllik mənə yalnız qəm-qüssə gətirib, deməli, mən pis adamam...

Kiş i (kiçik pauzadan sonra). Bəs nə üçün siz bu gözəlliyə tamaşa edərkən düşünməmişiniz ki, öz uğursuz həyatınızla vidalaşasınız? Nə üçün siz düşünməmişiniz ki, nə vaxta qədər bu gözəllik sizə qəm-qüssə gətirəcək? Nə üçün siz bu gözəlliyə tamaşa etdikdən sonra uğurlu bir həyat yaşamağınız?

Ə dil ə. Çünki, bu, mümkün deyil.

Kiş i (gülümsəyir). Bu bir təskinlikdir, elə deyilmi? Bu bir təskinlikdir ki, öz-özünə deyəsən: «Bu, mümkün deyil».

Ə dil ə. Yox, bu bir təskinlik deyil, bu, həqiqətdir. Mənim bütün tanışlarım göz önündədir. Tamaşaçılar da onları görüblər. Onlar üçün də bu, mümkün deyil. Çünki onlar da buna qadiq deyil. İstəyirsiniz onlarla sizi tanış edim? Onda görürsünüz ki, mən haqlıyam, ya yox. İstəyirsinizmi?

Kiş i. Nə olar...

Ə dil ə. Doğrudan? Siz onlarla tanış olmaq istəyirsiniz? Mən bilirəm, siz bunu mənim üçün deyirsiniz... Məni öyrənmək üçün deyirsiniz... Onları tamaşaçılara da tanıtmək istəyirsiniz... Mən razıyam. Bu, doğrudan, çox maraqlı olar. Ancaq onları sizlə necə tanış edim? (Kiçik pauzadan sonra) Qoy onlar həyatlarında ən dəyərli hesab etdikləri bir hadisəni sizə danışsınlar. Bütün sualları siz verin, siz bir növ, hakimsiniz (İşgüzarlıqla) Yaxşı, kimdən başlayaq?

Kiş i. Yoldaş Təkdən.

Ə dil ə. Oldu. (Çağırır.) Yoldaş Tək! Yoldaş Tək!

Yoldaş Təkin səsi. Mənimləsiniz, yoldaş Ədilə?

Ə dil ə. Bəli, sizinləyəm. Bir dəqiqəlik bura zəhmət çəkin.

Yoldaş Tək qaranlıqdan çıxıb onlara yaxınlaşır.

Yoldaş Tək. Salaməleyküm (Kişiyə baxaraq yavaşcadan Ədiləyə) Bu yoldaş kimdir belə?

Ə dil ə. O-o-o... Tanıyırsınız? (Yoldaş Təkin qulağına nə isə pıçıldayır.)

Yoldaş Tək (pıçıldı ilə). Yəni lap yuxarıların?

Ə dil ə başını torpədənək təsdiq edir.

Yoldaş Tək (yənə pıçıldı ilə). Bəlkə yoldaş Məlikməmmədovdur?

Ə dil ə. Yox, daha yuxarılardır. (Barmağı ilə göyü göstərir.) Ordan.

Yoldaş Tək (heyratla kişiyə baxır). Pah atonnan!

Kiş i. Siz Alməmməd Gülməmməd oğlu Təksiniz. Əsl famili-niz Cəbrayilovdur.

Yoldaş Tək. Bəli, yoldaş... e-e-e... yoldaş... (Ədiləyə baxır, yəni ki, bu yoldaşın famili nədir?)

Kiş i. Sizin əlli doqquz yaşı var. Evlisiniz. Üç uşağınız, iki nəvəniz var. Siz poçt şöbəsinin müdirisiniz.

Yoldaş Tək. Bəli...

Kiş i. İndi siz bütün həyatınız boyu ən dəyərli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız.

Yoldaş Tək. Həyatımdakı ən dəyərli hadisəni?

Kiş i. Bəli.

Yoldaş Tək (Ədiləyə). Görəsən neyləyir bunu? Xeyirdir?

Ə dil ə çiyinlərini çəkir.

Kiş i. Buyurun.

Yoldaş Tək. Həyatımda ən dəyərli hesab etdiyim hadisə? Bu saat... (Kiçik pauzadan sonra) Bir gün məni nazirliyə çağırıb qəzetlərə abunə yazdırmaqdan ötrü Gədəbəyə ezam etdilər. Baba da mənimlə getmişdi. Bir-iki kəndi gözüb təbliğat aparırdıq, qəzetlərə abunə yazdırırdıq. Gədəbəy, bilirsiniz də, yoldaş... e-e-e... yoldaş, (Ədiləyə baxıb davam edir.) Gədəbəy bildiyiniz kimi dağlıq rayondur, kəndlər dağlardadır. Bütün qüvvələri səfərbərliyə almaq lazım gəlirdi. Kolxozdan hərəməzə bir at almışdıq kəndləri gəzməyə. Bir gün yağış yağdı möhkəm, amma mən yağışa baxmayaraq, vəzifəmi yerinə yetirirdim. Böyük Qaramurad kəndindən aşağı düşürdük. Birdən mənim atımın ayağının altından bir cıncıl qaçdı, atla birlikdə sıldırımdan yuvarlandıq aşağı... Bir də on gündən sonra, rayon xəstəxanasında özümə gəldim. Bütün bədənəm gipsdə idi. Tərpənə bilmirdim. Gözümü açanda Babanı yanımda gördüm. Mənim ilk sözüüm bu oldu ki... Yox, yaxşısı budu Baba özü gəlsin desin. (Çağırır.) Baba! Ay uşaq, Baba!

Babanın səsi. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Bura yüyür tez!

Babanın səsi. Bu dəqiqə, Yoldaş Tək!

Baba yüyürə-yüyürə qaranlıqdan çıxır.

Baba. Salaməleyküm. (Yoldaş Təkə) Axşamınız xeyir, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək. Nə, indi bəyəm axşamdır? Görmürsən, günün günorta çağdır?

Baba (son dərəcə pərişan). Bağışlayın, bağışlayın, Yoldaş Tək... Vallah, sizi gören kimi gözlerimə qaranlıq çökür, elə bilərəm axşamdır. Bağışlayın...

Yoldaş Tək. Yaxşı. İndi də, yoldaşlar eşitsinlər: Gədəbəyde atdan yıxılandan on gün sonra ki, birinci dəfə özümə gəlib gözümü açdım, ilk sözüm nə oldu sənə?

Baba. Siz dediniz ki, «Baba-a...» Mən də yanınızda oturub ağlayırdım, dedim ki, «Ca-a-an...» Dediniz ki, «Baba, kolxoz atının vəziyyəti necədir?...»

Yoldaş Tək (təntənəli surətdə). Bəli! Mən özümə gələn kimi, birinci növbədə, ictimai əmlakla maraqlandım!

Kişi. Deməli, əlli doqquz illik həyatınızda ən dəyərli hesab etdiyiniz hadisə budur?

Yoldaş Tək (eyni təntənə ilə). Bəli! Mənim üçün aydın oldu ki, artıq siyasi şüurum tamamilə formalaşıb.

Baba. Yoldaş Tək üçün, ilk növbədə, ictimaiyyətin mənafeyidir.

Kişi (Yoldaş Təkə). Siz nə üçün müharibə vaxtı özünüzü xəstəliyə vurub cəbhəyə getmədiniz?

Yoldaş Tək (özünü tam itirmiş halda). Mən... Xeyr... (Ud-qunur.) Mən, həqiqətən, xəstə idim... Mənim arayışlarım var... Mən... mən... (Babaya baxır, yəni ki, niyə susmusan.)

Baba (cəld). Bu, böhtandır! Yoldaş Tək kimi ictimaiyyətçi bir adama qarşı bu...

Kişi (onun sözünü kəsir). Siz Baba Qasım oğlu Əzimovsunuz. Otuz səkkiz yaşınız var. Evlisiniz. Üç uşağınız var. Poçt şöbəsində işləyirsiniz.

Baba (təəccüblə). Bəli...

Kişi. Bu saat siz bütün həyatınız boyu ən dəyərli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız.

Baba. Mən danışmalıyam?

Kişi. Buyurun.

Yoldaş Tək. Danış, qorxma.

Baba (dərhal). Baş üstə, Yoldaş Tək! Bu dəqiqə danışım. Həyatımda ən dəyərli hadisə...

Kişi. Yaxşı fikirləşin.

Baba. Həyatımda ən dəyərli hadisə... (Yoldaş Təkə müraciətlə) Həyatımda ən dəyərli hadisə nədir, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək. (mənalı-mənalı). Özün fikirləş...

Baba (dərhal). Bəli, mənim həyatımda ən dəyərli hadisə odur ki, tale məni Yoldaş Təklə rastlaşdırdı! Yoldaş Təkin atalıq qayğısı nəticəsində mən yük daşıyandan poçt şöbəsi müdirinin az qala müavini vəzifəsində yüksəlmişəm. (Üzünü Yoldaş Təkə tutaraq) Məni adam eləyən siz olmusunuz, Yoldaş Tək. Əgər siz olmasaydınız, indi Allah bilir, mən hansı tiyanın altında yatırdım.

Yoldaş Tək (xeyli feyziylə). Mən nə etmişəm ki... Adicə olaraq bir müəssisədə işləyirik...

Baba. Siz necə də təvəzökarsınız, Yoldaş Tək! Siz mənim üçün bilirsinizmi nə etmişiniz? Siz məni Makarenko üsulu ilə tərbiyə edib yetişdirərək cəmiyyətimiz üçün yararlı bir vətəndaşa çevirmisiniz.

Yoldaş Tək (eyni feyziylə). Bu mənim vətəndaşlıq borcumdur...

Kişi (Babaya). Siz nə üçün yuduğunuz cənazələrin paltarlarını oğurlayıb satırsınız?

Baba (özünü itirmiş halda). Mən... Mən...

Kişi. Siz nə üçün dünən axşam, işdən sonra evinizdə oturub çay içkən arzulayırdınız ki, Yoldaş Tək tez ölsəydi, bəlkə siz də müdir olardınız?

Baba (özünü tam itirmiş halda). Mən... mən... (Şaşqın halda gah Yoldaş Təkə, gah Ədiləyə, gah da Kişiyə baxır.) Yox...

Kişi. Gedə bilərsiniz.

Yoldaş Tək. Mən də, yoldaş e-e-e...

Kişi. Bəli, siz də.

Yoldaş Tək (Babaya). Gedək. (Bir anlıq ayaq saxlayır.) Bağışlayın, sizin fəmiliniz nədir?

Kişi. Mənim fəmilim yoxdu.

Yoldaş Tək. Qəribədir. Çox qəribədir... (Gedə-gedə) Bir belə tamaşaçının qarşısında fəmilini danır...

Yoldaş Tək ilə Baba gedir.

Ədilə (dalğın). Gördünüz? Gördünüz ki?..

Kişi. Gördüm.

Kiçik pauza.

Ədilə (çağırır). Xəlil, Xəliluşka.

Xəlilin səsi. Nədir, mamoçka, nədir, canım?

Ədilə. Bura gəl bir dəqiqəlik.

Xəlil qaranlıqdan çıxıb onlara yaxınlaşır.

Xəlil. Nə lazımdır, mamoca? (Kişini görür.) Salaməleyküm.
Kişi. Siz Xəlil Yusif oğlu Kərimovsunuz. Qırx yeddi yaşınız var. İctimai Təminat Nazirliyində işləyirsiniz. Evlisiniz. Uşağınız yoxdur.

Xəlil (pərişan). Bəli, belədir... Təqsir Adinkada deyil, təqsir məndədir...

Kişi. Bu saat siz həyatınızda ən dəyərli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız.

Xəlil (təəccüblə). Nə münasibətlə?

Kişi. Buyurun.

Xəlil Ədiləyə baxır. Ədilə çiyinlərini çəkir.

Xəlil. Buyur deyirsiniz, buyuram də... (Ədiləyə) Mamoca, onsuz da, sən bilirsən ki, mənim həyatımda ən dəyərli hadisə nədir. Eybi yox, qoy yenə deyim. (Üzünü Kişiyə tutur.) Bütün həyatımda ən dəyərli və yenə də ən dəyərli hesab etdiyim hadisə Ədilə ilə evlənməyimizdir.

Kiçik pauza.

Kişi. Başqa bir hadisə də xatırlaya bilərsinizmi?

Xəlil. Başqa hadisə? Deyə bilərəm, əlbəttə, mənim həyatımda dəyərli hadisələr çox olub. Ancaq... (Ədiləyə baxır.)

Kişi. Çəkinməyin, danışın.

Xəlil. Yaxşı, sizə bir hadisə də danışım. (Ədiləyə) Mamoca, bilərəm sən xoşlamırsan bu söhbəti, amma görək danışım də, neyləyim?.. (Üzünü yenə Kişiyə tutur.) İki il bundan əvvəl, söz vaxtına çəkər, elə bu vaxtlar idi, bizim şöbənin müdiri Kazımov məni yanına çağırıb dedi: «Xəlil, biz sənə ilə iyirmi dörd ildir ki, bir yerdə işləyirik. Mən səni özümə dost hesab edirəm. Bundan sonra məni, ancaq adımla, elə Səlim deyərək çağırarsən. O vaxtdan bəri işçilərimizin yanında da onu adı ilə çağırıram. Çünki dostuq. Çünki o...»

Kişi (onun sözünü kəsir). Siz Ədiləni sevirsiniz?

Xəlil. Onsuz mənim üçün həyat yoxdur.

Kişi. Siz öz həyatınızı onun yolunda qurban verərsiniz?

Xəlil. Mən dedim ki, onsuz mənim üçün həyat yoxdur. (Gizli bir qorxu ilə) Nə olub ki?

Kişi. Sualıma cavab verin: siz onun yolunda öz həyatınızı qurban verərsiniz?

Xəlil. Mən... mən dedim ki...

Kişi. Gedə bilərsiniz.

Xəlil. Baş üstə. (Cəld addımlarla gedir.)

Ədilə (fikirlə). Mənimlə sağollaşmağı da unutdu... Qorxdu... (Fikrindən ayrılaraq) Bağışlayın. Bu saat. (Çağırır.) Zulya!

Züleyxanın səsi. Nədi, Ada?

Ədilə. Bura gəl, sənə ilə işim var.

Züleyxa qaranlıqdan çıxır.

Züleyxa. Salam. (Kişiyə işarə ilə, yavaşdan) Ada, nə yaraşığı kişidir belə...

Kişi. Züleyxa Əli qızı Xəlilova. Otuz iki yaşınız var. Ərdə deyilsiniz. Katibə işləyirdiniz, bir aydır işləmirsiniz.

Züleyxa. Neyləyim, sərgözün biri idi.

Kişi. Siz öz həyatınızda ən əhəmiyyətli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız. Buyurun.

Züleyxa (təəccüblə ona baxır). Zarafat edən adama oxşamırsınız... (Ədiləyə yarızarafatla) Ada, bu yoldaş ciddi danışır? (Ədilə bəşini tərpədən təsdiq edir.) Onda Gülyanı da çağırın, bir yerdə danışaq.

Kişi (Ədiləyə). Çağırın.

Ədilə (çağırır). Gülya! Güzlar!

Güzlərin səsi. Mənimləsən, Ada?

Ədilə. Hə. Bir dəqiqəliyə bura gəl.

Güzlər qaranlıqdan çıxır.

Güzlər. Privet. Nə əcəb belə? (Kişiyə işarə edərək, qızlara.) Oy, nə simpatikndir...

Kişi. Güzlər Əhməd qızı Məmmədova. Otuz bir yaşınız var. Ərdə deyilsiniz. Gecə növbəsində telefonçu işləyirsiniz.

Güzlər. Ada, bu çuvak statistika idarəsindəndir? Xeyir ola?

Züleyxa. Qulaq as.

Kişi. Siz öz həyatınızda ən əhəmiyyətli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız.

Züleyxa. Eşitdin, Gülya, həyatımızın ən əhəmiyyətli hadisəsini danışmalıyıq. Danışaqlı?

Güzlər. Danışaq.

İkisi də bir-birinin əlindən tutub irəli çıxaraq oxumağa başlayırlar.

Züleyxa. Ən əhəmiyyətli?
Lap gülmək tutdu bizi.
Ha-ha, əcəb gülməli
Suallar verirsiniz.

Gülzar. Bizim həyatımızda
Əhəmiyyətli bir şey
Tapa bilməzsiniz siz,
Qoy desin Ada özü...

Züleyxa. Elə-belə həyatdan
İstədiyiniz qədər
Biz danışa bilərik.
Nağıl kimi axacaq...

Gülzar. Yox, danışmaq nə lazım?
Durmuşuq qarşınızda.
Başdan-başa bir heçik,
Boşdur bütün ömrümüz.

Züleyxa. Bəlkə biz boş deyilik,
Bəxtimiz gətirməyib?
Bizdə təqsir yoxuymuş,
Həyat özü boşuymuş?

Gülzar. Onda bəs niyə Fira
O cür gözəl yaşayır?
Özünə istədiyi vaxt
Alır krinplin palto da?..

Züleyxa. Onda niyə Adilin
O cür gözəl oğlu var?
Həyat boşdursa əgər,
Niyə xoşbəxtdir onlar?

Gülzar. Həyat boşdursa əgər,
Vyetnam niyə vuruşur?
Həyat boşdursa əgər,
Aya niyə insan uçur.

Züleyxa. Həyat boşdursa əgər,
Niyə yazıb Tolstoy?
Həyat boşdursa əgər,
Nəyə görəkdir yas, toy?

Gülzar. Özümüz boşuq, bəli,
Həyat burda neyləsin?
Yoxmuş bəxtimiz heç.
İndi huçıraqmı biz?

Züleyxa. Bəli, budur payımız.
Budur qismətimiz, bax.
Yoxdur başqa çarəmiz,
Gəl bununla barışaq.

Gülzar. Bizə stilyaqa deyib
Bir-bir göstərdilər.
Stilyaqa adam deyil?
Harda var belə qanun?

Züleyxa. Biz stilyaqaydıq, bəli.
Biz ki, oğru deyildik.
Biz stilyaqaydıq, bəli.
Biz ki, quldur deyildik.

Gülzar. Oğru var cibə girir,
Amma o tek deyildir.
Hörmət oğrusu da var.
Ürək oğrusu da var.

Züleyxa. Biz camaatın erin
Əlindən almayırdıq.
Biz heç kimə yalandan
Bircə kəlmə satmırdıq.

Gülzar. Biz oğurluq pullara
Brilyant üzük taxmadıq.
Biz rüşvət alt paltarı
Əynimizə taxmadıq.

Züleyxa. Heç bir fikir çəkmədik,
Biz zarafata saldıq.
Onunçun da özümüz
Bax, aralıqda qaldıq.

İkisi də birdən.
Gəl bununla barışaq,
Yoxdur başqa çarəmiz.
İndi bir gün ağlayaq
Özümüzə hərəməz.

Oxuyub qurtardıqdan sonra hər ikisi
Ədiləyə və Kişiyə sarı dönür.

Gülzar. Kifayətdir?
Züleyxa. Repertuarımız xoşunuza gəldi?
Gülzar. Bizdən razı qaldınız?
Züleyxa. Gedək, Gülya. (Kişiyə) Privet.
Gülzar. Xudahafiz. Biz sürüşdük.

Getmək istəyirlər.

Kişi (sakit). Dayanın.

Züleyxa (geri çevrilir). Yenə xeyir ola?

Kişi (eyni sakitliklə Züleyxaya). Siz nə üçün üçaylıq uşağınızı abort elətdirdiniz?

Pauza.

Züleyxa sarsılır.

Gülzar. Oy-y... Mən heç bilmirdim...

Ədilə (sakit). Mən bilirdim.

Züleyxa (son dərəcə sarsılmış halda). Çünki, çünki Adil məni almayacaqdı...

Gülzar (heyrtlə). Oy-y...

Züleyxa. Çünki... mən Adil üçün adicə kefmənböyüdim... Gedib təmiz ev qızı aldı. Day bilmir ki, həmin təmiz ev qızı onun qulağının dibində nələr edir... Amma mən etməzdim... (Qışqırır.) Etməzdim...

Gülzar. Sakit ol. Zülya... Sakit ol...

Kişi (Gülzara). Siz nə üçün dünən axşam öz qoca ananızı təhqir etdiniz?

Pauza.

Gülzar. Doğrudur. Düz deyirsiniz. Mən dünən anamı təhqir etdim. Özü də bu, ilk dəfə deyil... Çünki... çünki mənəm bu günə düşməyimə, heç kimə lazım olmamağıma, arzusuzluğuma, xəyalsızlığımıza özümə çox o təqsirkardır... Çünki... mən cəmi on altı yaşında gecə saat on ikidə evə gələndə o məni tənbehləməirdi, şirin-şirin yatırdı... Satdığı pivədən əldə etdiyi qazanc onu daha artıq maraqlandırır... Amma bütün bunlara baxmayaraq, anamı məndən çox istəyən adam yoxdur... Kişi. Gedə bilirsiniz.

İkisi də asta addımlarla səhnədən çıxır.

Ədilə. Sizin onlardan acığınız gəldi? Axı, sizin suallarınıza ən doğru cavabı onlar verdilər. Ən doğru cavab: bizim həyatımızda heç bir əhəmiyyətli şey yoxdur. Onlar yalan quraşdırmadılar. Onlar yalandan camaatın vəziyyəti ilə maraqlanmayıblar. Onlar Səlim kimilərini də sayı salmırlar. Necə var, bax, eləcə dirlər. Buna görə də... (Susur.)

Kişi. Buna görə də?

Ədilə (kiçik pauzadan sonra). Buna görə də bədbəxt dirlər. Dünyanın ən bədbəxt insanları. Arzuları yox... Xeyalları yox... Ona görə dünyanın ən bədbəxt insanları ki, öz bədbəxtliklərini görürlər və bu-

nu qanunauyğun hesab edirlər, bununla barışmağa çalışırlar... Kim bilir, bəlkə də bu daha düzgündür...

Kişi. Dünyanın ən bədbəxt insanı olmaq mı?

Ədilə. Yox... (Kiçik pauzadan sonra) Öz bədbəxtliyinlə barışmaq bəlkə də səni ən bədbəxt yox, nisbətən xoşbəxt edir...

Kişi. Deməli, Züleyxa ilə Gülzar sizə nisbətən xoşbəxt dirlər, elədimi? Siz ki, onlar kimi öz bədbəxtliyinizlə barışırsınız. Siz ki, daima əzab çəkirsiniz. Siz istəsəniz də barışa bilməzsınız, çünki bu mümkün deyil.

Ədilə. Nə üçün?

Kişi. Ona görə ki, mən sizi tanıyıram.

Ədilə. Yox, yox. Biz üçümüz də bədbəxtik: Züleyxa da, Gülzar da, mən də. Çünki həyat qulağımızın dibindən ötüb gedir işinin dalınca... Hər gecə yerimizə uzanıq, gözümüzü yumuruq, ürəyimizin döyüntüsünü hiss edirik, yuxuya getməzdən əvvəl içimizdən bir filosof baş qaldırır: «– Belə yaşamaq olmaz. Filan işi düz eləmirsən. Niyə o cür etdin? Niyə o sözü dedin? Niyə həyatını təzədən qurmursan? Bu cür ki, sən yaşayırsan, bu – həyat deyil...» Sonra bu filosofun tənələri altında söz verirsən ki, daha belə olmayacaq, əsl həyat yaşayacaqsan. Bu tənələr altında yuxuya gedirsən. Səhər yuxudan durursan və... bu gün də əvvəlki günlərin eyni olur. Yenə əvvəlki həyat tərz... Yenə Xəlil xırda sevincləri, bir qara qəpiyə dəyməyən arzuları... Yenə Yoldaş Təkin riyakar sözləri... Yenə Babanın mürdar sifəti... Yenə Zülya və Gülyanın miskin qayğıları... Yenə yalançı arzular... Aldadıcı xəyallar... Çünki o filosof ölüb daha... Ölüb, gecəyə qədər. Gecə yerinə girib yatmaq istəyəndə yenə içindən baş qaldıracaq. Baş qaldıracaq ki, sabah açılan kimi yenə ölsün...

Kiçik pauza.

Kişi. Daha kimi çağırırsınız?

Ədilə. Daha kimi? Kim olacaq, heç kimi. Daha heç kim yoxdur. Gəlin boşlayaq getsin bu bədbəxtlik-xoşbəxtlik söhbətinə – boş şeydir. Gəlin bu dağlara tamaşa edək... Görürsünüzmü buludları? Yağış yağacaq. Sonra kəsəcək. Biz islanacağıq, amma eybi yoxdur. Sonra qovsi-qüzehə tamaşa edəcəyik. Sonra qurbağaların quruldmasına qulaq asacağıq... Gəlin heç nə fikirləşməyək. Gəlin bir-birimizə qısılib tamaşa edək. Gəlin azad, sərbəst, qayğısız olaq... (Əylilib yerdən, guya ki, böcək götürür.) Bunu görürsünü, uçağandır adı. Qarı nənə də deyirlər. Uşaqlıqda bunu ovcumuzda tutub arzulayırdıq:

Uçağan, uç, uç, uç,
Get nənəni götür...

(Əlindəki böcəyə baxaraq) İndi kimi arzulayaq? Kimi arzulayaq ki, uçağan uçub onu bura gətirsin? Heç kimi... Elə bir adam yoxdur mənimçin... (Kişiyə baxaraq həyəcanla) Kimi, hə, kimi?

K i ş i (sakit və ciddi). Siz Ədilə Məlik qızı Kərimovasınız. Otuz üç yaşınız var. Üç ildir ərdesiniz. Uşağınız yoxdur. Poçt şöbəsində işləyirsiniz.

Ə d i l ə (ani şaşqınlıqdan sonra). Bəli.

K i ş i. Siz öz həyatınızda ən əhəmiyyətli hesab etdiyiniz bir hadisəni danışmalısınız.

Ə d i l ə (artıq onun üçün bütün bu təbiət, bu mənzərə yenidən öldü). Yaxşı...

Pauza.

K i ş i. Buyurun.

Ə d i l ə (yavaş-yavaş, sanki özü ilə danışır). Biz hamımız öləcəyik...

K i ş i. Elədir.

Ə d i l ə. Yer üzündə nə qədər ki, adam var, hamısı öləcək.

K i ş i. Elədir.

Ə d i l ə. Onların yerinə başqa adamlar gələcək. Onlar da öləcək...

K i ş i. Elədir.

Ə d i l ə. Mən öləcəyəm. Mənim anam da öləcək. Əgər mənim uşağım olsaydı, o da öləcəkdi. Zulya da öləcək. Gülzar da öləcək. Siz də öləcəksiniz... Heç nə qalmayacaq...

K i ş i. Elədir.

Ə d i l ə (çılğın). Bəs niyə siz dəhşətə gəlmirsiniz? Niyə tükləriniz biz-biz olmur? Neyləyirsiniz o məktubu, siz ki, öləcəksiniz?

K i ş i (eyni sakitliklə). Siz öz həyatınızda ən əhəmiyyətli hesab etdiyiniz hadisəni danışmalısınız.

Ə d i l ə (özünü ələ alaraq). Bağışlayın... Bağışlayın... mənə... Bu saat...

K i ş i. Buyurun.

Ə d i l ə. Mənim həyatımdakı ən əhəmiyyətli hadisə... Mən bir gecə, bir soyuq gecə ölümü dərk etdim. Mən dərk etdim ki, xoşbəxt də olsam, bədbəxt də olsam, mənası yoxdur – mən ki, öləcəyəm. «Nə olsun?» – bu ən dəhşətli sualdır. Bu ən dəhşətli şeydir ki, öz otağının buz divarları arasında otursan və özəblə ölümü dərk edərsən.

K i ş i. Bu ən dəhşətli şey deyil.

Ə d i l ə (bəlkə də, Kişinin bu qəti sözlərinə təəccüb edir). Siz ölmü dərk etmisinizmi? Hamı bilir ki, öləcək. Hamı bilir ki, həyat daimi deyil. «Süleymana qalmayan dünya kimə qalacaq» fəlsəfəsini hamı bi-

lir. Lakin bunu dərk etmək, ölümü dərk etmək başqa şeydir. Bu – dəhşətdir. Bu – ən dəhşətli şeydir.

K i ş i (eyni sakitlik və qətiyyətlə). Bu ən dəhşətli şey deyil.

Ə d i l ə (çılğın). Bəs nədir ən dəhşətli şey? Bilirəm, deyəcəksiniz ki, həyatımız maraqlıdır, kollektivdən ayrı düşmək olmaz... Deyəcəksiniz ki, iradəli olmaq lazımdır, mətanətli olmaq lazımdır... Mən bunların hamısını bilirəm.

K i ş i. Mən də bunları bilirəm və bilirəm ki, siz də bunları bilirsiniz. Buna görə də mən bunları sizə demirəm.

Ə d i l ə (müəssir). Bəs... bəs nədir sizcə... sizcə nədir ən dəhşətli şey?

Pauza.

K i ş i. Təsəvvür edin ki, bir nəfər bütün ömrü boyu səhnədə olub, bütün ömrü boyu artistlik edib. Qocalıb. Onun hörməti də var, məşhurdur, onu sevənlər də çoxdur. Hamı ona öyrəşib, səhnəni onsuz təsəvvür etmirlər. Hər yerdə yazırlar ki, istedadlıdır, hamı deyir ki, o, böyük aktyordur. Bir gün o, alqışlarla keçən tamaşadan sonra evinə gedir. O, yorulub. Yatmaq istəyir. Lakin yata bilmir: birdən-birə, qəflətən, gözənilmədən dərk edir ki, istedadsızdır. Əsl istedad onda yoxdur. Dərk edir ki, bütün ömrü boyu istedadsız olub. Ən dəhşətli şey budur. Dərk edir ki, məşhurluğu da yalançıdır, hörməti də yalançıdır, ona məhəbbət də müvəqqətidir. Dərk edir ki, hamını aldadır və hamı aldanır. Cavan qızların hər gün ona göndərdiyi məktublardakı sevgi etirafı əslində səmimi deyil və bunu həmin qızlar özləri də başa düşmür. O, hiss edir ki, heç zaman bu qızlardan heç birini xoşbəxt edə bilməz, çünki istedadsızdır, həmin xoşbəxtlik yalançı olar. O, bütün varlığı ilə dərk edir ki, həmişə özünü də aldadıb. Otellonu oynayıb, alqışlar qazanıb, lakin heç zaman özünü əsl Otello hiss etməyib. Hamleti oynayıb, yenə də alqışlar qazanıb, lakin Hamletin hissləri heç zaman onun üçün doğma olmayıb. Bax, burada ölüm təskinlikdir, çünki bu zaman ölüm ən dəhşətli bir şeyə çevrilir. «Nə olsun?» – onsuz da hamımız öləcəyik. Əgər biz bütün həyatımız boyu özümüzü də, başqalarını da aldatmışıqsansa – nə olsun? – onsuz da hamımız öləcəyik. Əgər biz öz bədbəxtliyimizi görürüksə – nə olsun? – onsuz da hamımız öləcəyik. Biz bədbəxtlər də, başqa xoşbəxtlər də, biz acizlər də, başqa cəsurlar da. Bu zaman ölüm dəhşətdir, çünki ölüm öz istedadsızlığımızı, öz uğursuzluğumuzu görüb dəhşətə gələrkən bizim imdadımıza yetir. Ölüm dəhşətdir, çünki öz qadirsizliyimizi görüb dəhşətə gələndə köməyimizə yetir. Öz puçluğumuzu, öz boşluğumuzu, öz mənasızlığımızı görəndə ölüm ən dəhşətli şeydir, çünki köməyimizə yetir, təskinlik tapırıq – nə olsun? – hamımız öləcəyik. Nə üçün mübarizə edək, nə üçün öz həyatımızı ye-

nidən quraq, nə üçün gecə içimizdən baş qaldıran filosofu səhər öldürməyə, onsuz da öləcəyik. Bax, bu ölüm ən dəhşətli şeydir.

Ədilə (*həyacanla*). Yox... Düz demirsiniz. Düz demirsiniz.

Kişi. Nə üçün siz sevmədiyiniz bir adama ərə getmisiniz?

Kiçik pauza.

Ədilə. Həqiqəti deyimmi? Yaxşı... Mən sizdən utanmıram... Mən tamaşaçılardan da utanmayacağam... Mən nə üçün sevmədiyim bir adama ərə getmişəm? Çünki mən ondan yaxşısına ərə gedə bilməzdim. Çünki mənə alan yox idi. Çünki mən artıq otuz yaşında qarımış bir qız idim. Çünki mən artıq sevgiyə inanmırdım. Çünki mənim sevdiyim oğlanlar yalnız mənim xəyalımda idilər, həyatda belələri yox idi.

Kişi. Siz ona görə sevmədiyiniz bir adama ərə getmisiniz ki, daha sizin üçün fərqi yox idi. Siz öz uğursuz həyatınızla barışmışdınız o vaxt. Artıq siz özünüz öz taleyinizə qarşı biganə idiniz. «Nə olsun?» – ya sevdiyin adama ərə get, ya sevmədiyən adama.

Ədilə. Bəlkə də siz haqlısınız... Bəlkə də...

Yoldaş Təkin səsi. Baba!

İşıq sönr.

Babanın səsi. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Təkin səsi. İş vaxtı qurtardı, saat altıdır.

Babanın səsi. Bu saat, Yoldaş Tək.

İşıq yananda hamı, o cümlədən, Ədilə öz yerində oturub. Kişi yoxdur.

Baba qapının ağzında dayanıb heç kimi içəri buraxmır.

Baba. Olmaz, yoldaşlar, olmaz. İş vaxtı qurtarıb. Saat altıdır.

Yoldaş Tək yerindən qalxıb Ədiləyə yaxınlaşır.

Yoldaş Tək. Mən sizə təşəkkür elan edirəm, yoldaş Ədilə!

Ədilə (*fikrindən ayrılaraq, başını qaldıraraq bir neçə an Yoldaş Təka baxır.*) Nə deyirsiniz?

Yoldaş Tək. Mən sizə təşəkkür elan edirəm.

Ədilə. Nə münasibətlə? Dünən professor məndən şikayət etdiyinə görə?

Yoldaş Tək. Yox. (*Barmağı ilə Ədilənin qarşısındakı şüşəni göstərir.*) Mənim haqlı tənqidlərimdən nəticə çıxarıb daha bu «3»ün qarşısına «1» yazmırsınız.

Ədilə (*şüşədəki «3»ə baxır*). A-a-a...

Yoldaş Tək. Bəli, mən öz işçilərimin sağlam hərəkətlərini qiymətləndirirəm.

Ədilə. Şəxsi işimə yazacaqsınızmı?

Yoldaş Tək (*təntənəli surətdə*). Mütələ! Hətta yeri düşəndə yuxarılarda da deyəcəyəm.

Onlara yaxınlaşan Baba Yoldaş Təkin son sözlərini eşidir.

Baba (*öz-özünə*). Yalançının atası gorbagor olsun.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Ədiləgilin evi. Axşamcağıdır. Ədilə oynadığı ev şalvarı və kofta divanda uzanıb jurnallara baxır.

Qarı yenə də səhnənin sağ küncündə köhnə bir kürsünün üstündə oturub corab toxuyur. Həmişəki kimi, heç kime və heç nəyə fikir vermir, fikri yalnız toxuduğu corabdadır.

Qarı (*corab toxuya-toxuya, elə bil, öz-özü ilə danışır*). Bu corabı üçüncü oğlum üçün toxuyuram. Ondən əvvəlkiyə etibarsızdırlar, həm birinci oğlum, həm ikinci oğlum. Amma üçüncü oğlum ən yaxşı oğlumdur. Ən çox onu istəyirəm. Özü də əlləri torpaq kimi bərəkətlidir, torpaq kimi ətirlidir... (*İşinə davam edir.*)

Ədilə jurnalı bir tərəfə ataraq, qalxıb radioqəbuledicini yandırır, sonra söndürür. Bir az evdə var-gəl edib yenə divanda uzanıb.

Bayır qapısının səsi gəlir: açılıb-örtülür.

Xəlilin səsi. Aldım, mamocğa, səhərdən növbəyə durmuşam. (*Əlində kiçik bağlama səhnəyə daxil olur.*) Ay adam düzülmüşdü növbəyə ha... (*Radioqəbuledicini yandırır: birinci şəkildəki kimi, yenə də oyun havası çalınır. Xəlil musiqi sədaları altında əllərini qaldıraraq oynaya-oynaya gəlir.*) Ay-na-na-nanay-nay-na-na-na nay-na-nanay-nay-na-na-nay...

Ədilə (*qalxıb divanda oturaraq*). Əşsi, söndür, sən Allah o rəddionu. Yekə kişisən.

Xəlil (*oynaya-oynaya Ədiləyə yaxınlaşır*). Qoy bir səni maqələyim.

Ədilə (*onu kənar edib, ayağa qalxır*). Qurtar dedim.

Xəlil. Yaxşı, yaxşı, mamocğa. (*Gedib radioqəbuledicini söndürür.*) Vəssalam-süttamam. (*Əlindəki bağlamayı göstərir.*) Xurustal vazadır, mamocğa, on iki manat iyirmi doqquz qəpiyə. Qoy açım bax, əntiqə şeydir.

Ədilə. Lazım deyil, açma.

Xəlil (*əlindəki bağlamanı aç-aça*). Niyə, bax də, mamocğa...
Ədilə (*bir az əsəbi*). Dedim ki, açma, baxmıram.

Kiçik pauza.
Ədilə gedib radioqəbuledicini yandırır.

Xəlil. On iki manat iyirmi doqquz qəpiyə. Deynən ki, bunu niyə iyirmi doqquz qəpiyə eləyirsən, ya otuz qəpik elə, ya da iyirmi beş. Bir qəpiyi kimdir kassirdən alan?

Ədilə. Sən kassirin canı, qurtar bu söhbətləri.

Xəlil (*səmimi surətdə*). Sənə nə olub, Ədilə?

Ədilə (*yenə divanda oturaraq bir az mütləssir*). Heç nə, nə olacaq ki?... (*Yenə qalxıb radioqəbuledicini söndürür.*)

Xəlil. Niyə söndürdün, yaxşı çalışdı ki...

Ədilə. Farslar deyib: kəm-kəm buxur, həmişə buxur.

Xəlil (*əlindəki bağlamanı mizin üstünə qoyaraq kövrəlmiş halda*). Bəlkə mən getdiyimə görə inciyirsən? Vallah, mamocğa, sən-siz boğazımdan keçən hər tikə mənə haram olur, özün bilirsən. Amma getmirsən də: neyləyim. Bəlkə gedək?

Ədilə. Yox, həvəsim yoxdur, yorğunam. Sən get, inciyib-eləmərəm, niyə inciyirəm ki? (*Xəlilə yaxınlaşıb qalstukunu düzəldir.*) Bu qalstuk yaman yaraşır sənə.

Xəlil (*feyziylə olur*). Sən seçmişən də...

Ədilə. Görək ikisini alaydıq. İndi moddur, birini də kəsib dəsmal kimi cibə qoyurlar... Çox yaraşığıdır.

Xəlil. Amma özün getmirsən də... Səlimin bu uşağının ad günündə üç ildir səninlə birlikdə iştirak edirik. İndi heç birimiz getməsək yaxşı olmaz də...

Ədilə. Əlbəttə...

Xəlil. Mən deyərəm, sənin adından da üzrxahlıq edəyəm ki, xəstələnib, tez də qayıdaram.

Ədilə başını tərpədir, yəni ki, hə, belədir.
Sonra yenə divanda uzanır.

Xəlil. Hərçənd Səlim mənim dostumdur, amma kurorta getdiyimiz yerdə on iki manat otuz qəpik bəxşişə vermək də bir şey deyil, öz aramızdır... Düzdür, Səlim bəxşişə-zada fikir verən deyil, amma əliboş getmək də olmaz axı...

Bayır qapısının zəngi çalınır. Xəlil qapını açmağa gedir.

Züleyxanın səsi. Salaməleyküm, Xəlil müəllim.

Gülzarın səsi. Axşamınız xeyir.

Xəlilin səsi. Salam, salam. Keçin içəri. Adıçka evdədir.

Züleyxa, Gülzar, ardlarınca da Xəlil səhnəyə daxil olurlar.

Züleyxa. Yeyo visocestvo otdıxayet...

Ədilə (*ayağa qalxır*). Gəlin.

Xəlil. Elə yaxşı oldu gəldiniz. Mən gedirəm. Adıçka da darıxmaz.

Züleyxa. Hara gedirsiniz, Xəlil müəllim?

Xəlil. Mənim dostum Səlim Kərimovun oğlunun ad günüdür.

Gülzar. Bəs Ada?

Ədilə. Mən getmirəm, həvəsim yoxdur. Oturun.

Qızlar otururlar.

Züleyxa. Qonaqlığa nə həvəs?

Xəlil. Nə qədər edirəm, getmir. Sizə bir yaxşı çay dəmləyimmi?

Gülzar. Çox sağ olun, Xəlil müəllim.

Xəlil (*şalvarının «pistonçik»indən iri saatını çıxarıb baxır*). Yaxşı, mamocğa, daha vaxtdır, mən getdim. (*Gəlib Ədilənin yanağından öpür.*) Sağ ol, darıxma, ancaq sən Allah... Sağ olun. (*Bağlamanı götürüb səhnədən çıxır-çıxa*) Tez qayıdacağam.

Gülzar (*Xəlilin ardınca baxa-baxa*). Dünyada bu Xəlil müəllimdən yaxşı adam yoxdur. Vallah, qızıldır.

Ədilə. Neçə dəfə demişəm ki, ona «müəllim» demə.

Gülzar. Bəs nə deyim?

Züleyxa. Xəliluşka.

Ədilə (*əsəbi*). Bununcun gəlmisiz?

Züleyxa. Yaxşı, yaxşı... (*Gülzara işarə edərək, Ədiləyə*) Bunun qiymətini heç soruşmursan?

Ədilə. Hə, doğrudan, Gülya, bu gün axı, sənin imtahanın idi. Neçə aldın?

Gülzar (*İki barmağını yuxarı qaldıraraq göstərir*). Özü də yağlısından.

Ədilə (*mütləssir*). Yox a?

Züleyxa (*gülür*). Neçə dəfə buna deyirəm ki, ay qız, bundan sonra daha sənəndə instituta girən olmaz. Havayı yerə kağız-kuğuza vaxt sərf etmə, baxmır.

Gülzar. Yayda əyaniyə verəcəyəm.

Züleyxa. Qızın yaşda uşaqlarla padruqlıq eləyərsən.

Gülzar. Məni kəsilməyim yandırmır e, Ada, Səadət xanımın mənə «iki» verməyi yandırır. Otuz ildir bizimlə qonşudur. Onun qrupasına düşmüşdüm, elə bil heç məni tanımır, bir dəne zırı «iki», Solmaz var e, o biri qonşumuz, ona «beş» verdi. Bayaq çıxıb küçədə qabağıma. Deyirəm ki, Səadət xanım, niyə mənə «iki» verdiniz, amma Solmaza «beş», yəni Solmaz məndən yaxşı bilir? Deyir ki, (*yamsılair*)

Gülzar, bəyəm sən bilmirsən ki, mən səni nə qədər çox istəyirəm? Deyir ki, mən Solmazı görəndə heç salam vermirdim, amma səni görəndə həmişə qucaqlayıb öpürəm. Dedim ki, Səadət xanım, yaxşısı budur ki, siz Solmazı qucaqlayıb öpün, amma «beşi» mənə verin.

Ədilə (gülür). Yaxşı oxu də...

Gülzar. Oxuyuram də...

Züleyxa. Düz deyir, Ada, oxumağına oxuyur...

Gülzar. Mürdəşir əliyəri adamların üzünü yusun.

Züleyxa. Yavaş də, Baba eşidər...

Gülzar. Ada, deyirəm, görəsən, Babanın arvadı onunla necə yatır?

Ədilə. Mən nə bilim, gecə yanlarında oluram bəyəm?

Züleyxa (əlini yelləyir). Eh, vse oni k çertovoy materi... durun gedək kinoya. Yaxşı kino gedir, Ada. «Qansterlər və filantropolar». Yaxşı da havadır – çişəkləyir bala-bala. Elə bil yaz axşamıdır.

Gülzar. Hə, geyin, Ada, gedək. Lap o vaxtlardakı kimi. Gedək oturaq, gülək. Ürəkdən gülək. Elə bilək ki, yenə on yeddi yaşımız var. Yadımızdan çıxaraq hər şeyi.

Züleyxa. Bəlkə mən də rahat yatdım bu gecə, daha krinplin paltosuna girmədi...

Gülzar. Əşşi, əl çək, sən Allah və krinplin paltodan. Dur, Ada, dur geyin.

Ədilə (bir biganəliklə). Yox, mən getmirəm.

Züleyxa. Getmirsən?

Gülzar. Biz də Səlim Kərimovun oğlunun den rojdeniyasına getmirik ki...

Ədilə (eyni biganəliklə). Yox, həvəsim yoxdur, siz gedin. Mən getmirəm.

Kiçik pauza.

Züleyxa. Ada, sənə nə olub bu axır vaxtlar? Gəl ciddi danışaq.

Ədilə (gülümsəyər-gülümsəyər). Ciddi danışmaq sənə yaraşmır. Mənim də ciddi danışmağa həvəsim yoxdur.

Gülzar (ironiya ilə). Doğrudan da. Biz nə münasibətlə ciddi danışmalıyıq? Bizə ciddi danışmaq yaramaz. Bizim ciddi danışmağa hüququmuz yoxdur. Biz gerek həmişə üzəndə gedək. Biz gerek özümüz də özümüzə zarafət edək, gerek gizləmək özümüz özümüzə.

Züleyxa. Sən Allah, axşam-axşam qanımızı qaraltmayın. (Əsəbi halda) İndi neyləyək, gedək, özümüzü öldürək? Başlamayın faciə oynamağa axşam vaxtı. Heç olmasa tamaşaçılara yazığınız gəlsin.

Gülzar (açıq ironiya ilə). Bilin ki, bu saat, haradasa uzaq səhralardan birində, Atakama səhrasında gözəl bir qız bir qurtum suya həs-

rətdir – şükür edin. Bilin ki, bu saat, haradasa, uzaq ölkələrdən birində bir adada, Nyufaulnd adasında gözəl, zavallı bir qız bir tikə çörək-dən ötrü hər şeyə hazır – şükür edin. Bilin ki...

Ədilə (onun sözünü kəsərək). Gülməli deyil.

Gülzar. Əlbəttə, özümüzü qoyub sözümüzə kim güləcək? Stariye koketki... (Gülür.)

Züleyxa (Ədiləyə). Məni yandıran odur ki, sən də özünü bizimlə bir cərgəyə qoyursan, özünü bizə tay edirsən, ürəyin açılır heç vaxt. Bu saat mənim üçün, Ada, ən ali xoşbəxtlik, sizin kimi bir ailə qurub öz xarabamda oturmaqdır. Amma sənənin yanına gələndə adamın ürəyi şad olmaqdan, bütün həyata nifrət edirsən. Bizim də ki, buradan başqa getməyə ayrı yerimiz yoxdur. Nə olub axı, Ada, daha nə istəyirsən?

Ədilə (əsəbi). Dedim ki, qurtarın bu sual-cavabları!

Züleyxa (ayağa qalxaraq). Dur, Gülya, dur gedək. (Ədiləyə işarə ilə) Bunun qəsdı ürəyimizi sıxıb suyunu çıxarmaqdır. Özümüz gedək kinoya.

Gülzar (əvvəlki ironiya ilə). Elə bilək ki, yenə on yeddi yaşımız var. Bığ yeri təzəcə tərləmiş oğlanlarla flirt edək. Ürəkdən gülək.

Züleyxa. İstəsək də edə bilməyəcəyik, istəsək də ürəkdən gülməyəcəyik. Dodağımız ki, qaçacaq – kifayətdir. Ürəkdən gülmək bizə heç lazım da deyil. Neyləyirik? Nəyimizə gərəkdir?

Gülzar. Doğrudan da. «Gülən adam» deyilik ki. (Ədiləyə) Privat. Bizim adımızdan Xəlil müəllimə üzrxahlıq elə ki, vacib işimiz olduğuna görə onu gözləyə bilmədik.

Ədilə. Mütəlq.

Gülzar ilə Züleyxa gedirlər. Ədilə otaqda var-gəl edir, pəncərədən baxır, radionu yandırır, yenə söndürür, sonra gəlib divanda oturur. Yavaş-yavaş tamamilə fikrə dalır. Qara frak geymiş Skripkaçı əlində skripka səhnəyə daxil olub, Ədiləyə yaxınlaşır, onun başı üzərində dayanıb çalmağa başlayır. Səhnə qaralır, işıqlananda artıq sağ küncdə oturub corab toxuyan Qarış yoxdur. Birdən Kişi içəri girir.

Ədilə onu görək ayağa sıçrayır.

Ədilə. Siz gəldiniz? Mən bildirdim ki, siz gələcəksiniz. Mən sizi gözləyirdim. Bilirdim ki, evə də gələcəksiniz. Gəlin, gəlin əyləşin.

Kişi (gülümsəyir). Siz əsl ev sahibəsinə oxşayırsınız.

Ədilə. Doğrudan? Mən bu saat əsl ev sahibəsi kimi sizə qulluq edəcəyəm. Qəhvə dəmləyimmi? Ya çay içirsiniz? Bəlkə şampan partladacaq? Elə bilək ki, Yeni il gəlib, Yeni il axşamıdır, biz sizinlə ikimiz Yeni il qarşılayırıq, musiqiyə qulaq asırıq, rəqs edirik, hə?.. İstəyirsiniz siz Şaxta baba olun?

Kiçik pauza.

Bəlkə sizin məktubunuz gəlmədiyi üçün dilxor olmusunuz?

K i ş i . Yox, bu məktub, onsuz da, gələcək – tez-gec. O zaman daha biz görüşməyəcəyik. Çünki daha bir-birimizə lazım olmayacağıq. Ə d i l ə . Yox, yox. İstəmirəm. Mən sizdən ayrılmaq istəmirəm. Mən həmişə sizinlə olmaq istəyirəm. Siz olmasanız... Siz olmasanız, artıq hər şey bitir.

K i ş i (gülməyir). Yox, belə deyil.

Ə d i l ə . Mən o məktubu sizə verməyəcəyəm. Mən o məktubu sizdən gizlədəcəyəm. Mən o məktubu cıracağam.

K i ş i . Yox, siz məktubu cırmayacaqsınız, siz o məktubu gizlətməyəcəksiniz, çünki bilirsiniz ki, mən o məktubu gözləyirəm.

Ə d i l ə . Düzdür...

K i ş i . İndi isə geyinin. Geyinin, çıxmaq gözməyə. Mən sizi görməyə dəvət edirəm.

Ə d i l ə . Doğrudan? Mən bu saat geyinərəm. Biz sizinlə yağışın altında gəzəcəyik. Dünyada bizdən başqa heç kim olmayacaq. Təkcə biz olacağıq. Ancaq özümüz (*Qaç-qaç səhnədən çıxır və əynində pləş tez də qayıdır.*) Gedək. Gedək gəzək. Səhərə kimi gəzək. Unudaq hər şeyi. Elə bilək ki, hər şey həqiqətdir.

İşiq yavaş-yavaş sönür. Qara frak geymiş S k r i p k a ç ı skripkanı ehtiyatla – elə bil qorxur ki, bu saat kimi isə yuxudan oyadacaq – boynundan götürüb barmaqlarının ucunda səhnədən çıxır. Artıq işıq yalnız onların ikisinin üstünə düşür.

Ə d i l ə (pləşinin boynunu qaldırır). Mən həmişə bu cür çiskinli yaz axşamının həsrətində olmuşam. Bax, sizinlə bu cür, ikilikdə, bu cür çiskinli yaz axşamında boş küçələrlə addımlamağın həsrətində olmuşam... Həmişə bu cür havada pəncərənin qabağında durub küçəyə tamaşa edərkən mənə elə gəlib ki, bu sakinlər də, bu daş küçə də həsrətdədirlər... Mənə elə gəlib ki, onlar addım həsrəti çəkir... Biz qoy-mayacağıq ki, bu gün onlar həsrət çəksinlər... Biz səhərə kimi gəzəcəyik, elə deyilmi?

K i ş i . Biz söhbət edəcəyik.

Ə d i l ə (addımlaya-addımlaya). Biz söhbət edəcəyik və səhərə kimi gəzəcəyik. Bizi heç kim gözləmir. Biz heç kimə lazım deyilik. Bizə də heç kim lazım deyil. Bax, beləcə qayğısız, azad, elə hey gəzişəcəyik, səhərə kimi gəzişəcəyik. Unudacağıq ki, bu gəzinti müvəqqətidir. Unudacağıq ki, hər şey müvəqqətidir. Unudacağıq ki, bizim bu gəzintimiz kiminçünse gülməli görünür, kiminçünse bu, mənasız bir şeydir...

K i ş i . Nə üçün bu gəzinti kiminçünse gülməli görünməlidir?

Ə d i l ə . Nə üçün? (*Ayaq saxlayır.*) Nə üçün... Bilmirəm... Mən bu hissi həmişə keçirirəm, bilirsinizmi, həmişə... Necə deyim?... (*Kiçik*

pauzadan sonra.) Yadıma gəlirmi, iyun ayında televizorla futbol verilişləri verirdilər. Meksikadakı Dünya birinciliyindən. Futbolçular oynayırdılar, onların oyununu lentə çəkirdilər, səhəri gün televizorla göstərirdilər. Camaat futbola görə toyunu təxirə salırdı ki, adam gəlməz. Şəhərdə kişi gözə dəymirdi, elə bil müharibə vaxtıdır. Hamı televizora baxırdı. Futbol vaxtı artistlərin də qanı qaralırdı – teatr boş olacaqdı. Hamımız oturub televizora baxırdıq. Futbolçular hücum edirdilər, qapıya top vururdular, həsrətlə, həyəcanla topun ardınca baxırdılar. Amma biz həyəcanlanmırdıq, çünki bilirdik ki, top qapıdan keçməyəcək. Çünki hesabı əvvəlcədən bilirdik. Bilirdik ki, neçənci dəqiqədə hansı qapıya top vurulacaq, neçə top vurulacaq, topları kim vuracaq. Bütün bunları dənədən bilirdik, qəzetdə oxumuşduq, radio ilə eşitmişdik. Biz lentə baxırdıq. Oyunçular isə oynayırdılar və heç nədən xəbərləri yox idi. Qapıya top vurub bir-birlərini qucaqlayırdılar, sevinirdilər, diz üstə çöküb xaç çevirirdilər, amma biz bilirdik ki, bu sevinc çox ömürsüzdür, bir azdan onlar uduzacaqlar. Biz onların taleyindən xəbərdar idik, bilirdik ki, onları nə gözləyir. Bilirdik ki, bu sevinc mənasızdır. Bilirdik ki, o biri komandanın da həyəcanlanması, iztirab çəkəməsi yersizdir, çünki bir azdan onlar oyunu uduzacaqlar. Onlar isə heç nə bilmirdi, onların heç nədən xəbəri yox idi... Bax, mən həmişə bunu hiss edirəm. Mən bunu daima, daima hiss edirəm, həmişə mənə elə gəlir ki, bizim bütün sevinclərimiz, bizim bütün kədərlərimiz kiminçünse çox cılız görünür. Kiminçünse bütün bunlar mənasız bir əyləncə təsiri bağışlayır. Günlərin bir günü öləcəyik və bu kədərlərdən, bu sevinclərdən əsər-əlamət qalmayacaq. On il yaşayacağıq, iyirmi il yaşayacağıq, otuz il, qırx il, yüz il; sonra isə, fərq etməz, həmin sevinc də, həmin kədər də çıxıb gedəcək işinin dalınca... İndi isə hər şeyi unudaq... hər şeyi unudaq, dolaşmaq bu boş küçələri, gəzək sabaha kimi.

Kiçik pauza.

Onlar asta addımlarla gəzişirlər.

K i ş i (əvvəlcə sıxıla-sıxıla danışır, sonra isə tamamilə açılır). Siz nə üçün bu on ilə, bu iyirmi ilə, bu qırx ilə bir əbədiyyət kimi baxmırsınız?

Ə d i l ə . Əbədiyyət? Bu söz mənə lap əsəbiləşdirir... (*Gülür.*)

K i ş i . Qədim bir Şərq əfsanəsi var: bax, bu min verstlərlə hündürlikdə, zirvəsi görünməyən almaz dağdır. Hər min ildə bir dəfə, kiçik bir quşcuğaz bu dağa qonur və dimdiyi ilə döyəcəyə-döyəcəyə bu dağı yonur. Sonra yenə uçub gedir. Uçub gedir ki, min ildən sonra bir də gəlsin. Gəlsin yenə də kiçik dimdiyi ilə döyəcəyə-döyəcəyə almaz dağı yonsun. Quşcuğaz bu almaz dağı tamamilə yonub qurtardıqdan sonra, əbədiyyətin yalnız ilk anı keçəcək...

Ə d i l ə (kiçik pauzadan sonra). Hər min ildə bir... (*Gülməyir.*) Doğrudan da, hərgah əbədiyyət bu qədər intəhaslıdırsa, nə üçün iyir-

mi il özü də bir əbədiyyət olmasın? Bilirsinizmi nə üçün? Ona görə ki, bu iyirmi ildə Yoldaş Təklər yaşayır... Bu iyirmi ildə Babalar yaşayır... Bu iyirmi ildə Züleyxa kimi, Gülzar kimi bədbəxtlər yaşayır... Onların həyatı əbədiyyət üçün əsas vermir... Bu iyirmi ildə Ədilə kimi arzusuz adamlar yaşayır... Məgər siz onları məhşər ayağına çəkmədinizmi?

K i ş i . Əgər Ədilə arzusuz olsaydı, biz ikimiz bir yerdə, bu yaz axşamı, bu çiskinli havada, bu boş küçələrdə addımlamazdıq.

Ə d i l ə (həyacanla). Bəs, Yoldaş Təke nə deyirsiniz? Bəs, Babaya nə deyirsiniz? Siz ki, onları sual-cavaba tutdunuz...

K i ş i . Onları siz çağırmışdınız. Lakin siz başqa adamlar da çağırma bilərdiniz.

Ə d i l ə (ayaq saxlayır). Başqa adamlar? Kimi? Mən başqa adam tanıyıram... Səlim Kərimovu çağırıdım, Xəlil şöbə müdürünü? O da belə olacaqdır. Hər dəfə o mənə elə baxır ki, bu baxışların mənasını Xəlildən başqa hamı başa düşür. Müəllimə Səadət xanımı çağırıdım? O da belə olacaqdı... Adili çağırıdım? O da belə olacaqdı... Ondan da soruşacağınız ki, Züleyxa kimi neçə qızı şikəst eləmişən?.. Onları çağırıdım?

K i ş i . Yox.

Ə d i l ə . Başqa heç kim yoxdur.

K i ş i . Var. Siz qonşunuz Fazili çağırıdınız. Gecə-gündüz işləyib o boyda ailəni dolandırır, amma evlərindən gülüş əskik olmur. Biz bunun səbəbini ondan soruşardıq. Siz Məsmə müəlliməni çağırıdınız, orta məktəbdə sizə dərs deyən müəlliməni... Qocalıb əldən düşüb, amma məktəbdən əl çəkmir. Biz bunun səbəbini ondan soruşardıq. Siz atanızı çağırıdınız.

Ə d i l ə . Mənim atam ölüb.

K i ş i . Biz onun səbəbini ondan soruşardıq. Biz ondan soruşardıq ki, hərgah hər şey bu qədər boş və mənasızdırsa, nə üçün siz, otuz beş yaşlı cavan bir kişi, müharibədə həlak oldunuz? Yəqin ki, o, cavab verərdi...

Ə d i l ə . Bəlkə də... Bəlkə də o cavab verərdi. Lakin yalnız bu cavabla bizim həyatımız dəyişərdimi?

K i ş i . Yox, yalnız bu cavabla sizin həyatınız dəyişməzdi. Çünki siz özünüz bunu istəmirsiniz. Siz atanızı çağırıdınız da. Siz Məsmə müəlliməni də çağırıdınız. Onlar sizə lazım deyil.

Ə d i l ə nə isə demək istəyir.

Yox, mənim sözümlə kəsməyin. Mən bu gün demək istədiklərimi sizə deməliyəm... (Kiçik pauzadan sonra) Onlar sizə lazım deyil, çünki siz özünüzü təcrid etmişiniz. Sizə elə gəlir ki, artıq həyatın hər üzünü görmüşünüz, artıq hər şey bir heçdir sizin üçün. Əslində isə həyatdan

və insanlardan xəbərsizsiniz. Siz həyatdan və insanlardan xəbərsiz olduğunuz üçün hər şeyə mənasızlıq təcəssümü kimi baxırsınız. Lakin bir gün öz pəncərənizdən hər gün gördüyünüz, dəfələrlə gördüyünüz şəhərə nəzər salın. Elə bilin ilk dəfədir bu şəhəri görürsünüz. Bu şəhərdə hər bir damın altında yaşayan adamlar barədə düşünün. Axı, bütün bunlar hamısı, bütün bu həyat, bütün bu insanlar, bütün bu yaşayış mənasız ola bilməz. Siz fikirləşin ki, nə üçün bu adamlar bu evləri tikdirirlər, nə üçün bu adamlar bu fabrikləri, bu zavodları tikirlər, bu buruqları salırlar? Nə üçün bu qədər çalışırlar? Sizin bütün bunlardan xəbəriniz yoxdur. Siz özünüzü cəmiyyətdən təcrid etmişiniz.

Ə d i l ə . Siz də bu soyuq sözləri təkrar etdiniz... Bu sözlər buz kimidir, soyuq, lap soyuq.

K i ş i . Nə üçün? Nə üçün bu sözlər bu qədər soyuq, bu qədər yaddır sizin üçün? Çünki siz qorxursunuz bu sözlərdən. Siz üreyinizin dərinliklərində hiss edirsiniz ki, bu sözlər həqiqətdir, hiss edirsiniz ki, hər tərəfdə həyat davam edir və bu həyat sevincləri ilə, kədərləri ilə bərabər maraqlıdır, zəngindir, amma sizin yanınızdan ötüb-gedir. Siz isə bu həyata daxil olmağa cəsarət etmirsiniz, çünki əslində siz faciəli tənhalıqda deyilsiniz, siz sadəcə olaraq tənhalıq ideologiyasına qapılmışınız.

Ə d i l ə . Siz birdən-birə nə qədər sərt oldunuz... Mən istəmirəm ki, siz bu qədər sərt, amansız olasınız. Mən istəyirəm ki, biz sizinlə heç nə barədə fikirləşmədən bu küçələri dolaşaq şəhərə kimi. (Kişinin əlindən tutur.) Bir-birimizin əlindən tutaq, hiss edək bir-birimizi.

K i ş i . Bəs şəhər? Şəhər ki, bu cür çiskinli yaz axşamı olmayacaq. Şəhər siz yenə durub işə gedəcəksiniz, yenə işdən qayıdıb evə gələcəksiniz. Yenə gecə yerinizdə uzananda yuxuya getməzdən əvvəl içinizdən bir filosof baş qaldıracaq. Yenə şəhər durub işə gedəcəksiniz. Beləliklə, illər ötəcək. Beləliklə, həmin quşcuğaz kiçik dimdiyi ilə almaz dağı yonub qurtaracaq sizin üçün...

Ə d i l ə . Eybi yox. Mən daha bundan qorxmuram. Mən daha bundan qorxmuram, çünki siz varsınız. Hər gün sizinlə bir yerdə olacağım. Biz hər gün sizinlə söhbət edəcəyik. Sizinlə yenə də gəzməyə çıxacağım. Biz yenə də Cıdır düzünə gedəcəyik... Biz sizinlə Gədəbəyə gedəcəyik, Yoldaş Təkin atdan yıxıldığı Böyük Qaramurad kəndinin altında ocaq çatıb közə kartof basdıracağım və Yoldaş Təki də birdəfəlik unudacağım...

K i ş i . Siz nə üçün riyakarlıq edirsiniz?

Ə d i l ə (sarsılır). Mən?.. Mən heç vaxt riyakarlıq etməmişəm...

K i ş i . Məgər bu, riyakarlıq deyilmi? Nə üçün siz ən xoşbəxt anlarınızda Yoldaş Təki unutmaq istədiyiniz halda hər gün onunla salamlışırsınız? Hər gün onun dediklərini edirsiniz, hər gün onun üzünə baxırsınız?

Ədilə. Siz artıq məni ittiham edirsiniz... Siz necə də amansız, sərtmişsiniz... Belə olmayın. Xahiş edirəm sizdən... Siz mənim ən çox sevdiyim adamsınız. Mən sizdən inciyə bilərəm... Onda daha hər şey bitər. Axı, biz hələ sizinlə çoxlu-çoxlu görüşəcəyik, qocalıb əldən düşənə qədər... Quşcuğaz kiçik dimdiyi ilə almaz dağı yonub qurtarana qədər...

Kişi. Yox, bu mümkün deyil.

Ədilə. Mümkün deyil? Nə üçün mümkün deyil? Məgər siz mənimlə görüşmək istəmirsinizmi? Məgər sizin üçün mümkün olmayan şey varmı?

Kişi. Mən məktub gözləyirəm. Bu məktub gələndən sonra bir daha görüşməyəcəyik.

Ədilə. Axı, siz gələcəkdə yenə məktublar alacaqsınız. Bilirəm... Başqa Ədilələrdən... Mən bilirəm, sizin yolunuzu gözləyənlər çoxdur... Bu bizim axıncı görüşümüzdürmü?

Kişi. Bəlkə də...

Ədilə. Elə bil mənim ürəyimdə nə isə qırılıb düşüb... Mən ömrümdə özümü bu cür hiss etməmişəm. Mən bilmirəm ki, bu nədir... Mən elə bil ki, təyyarədəyəm... Təyyarə enir-qalxır, enir-qalxır... Bu küçələr nə üçün belə boş, kimsəsizdi? Mən bu kimsəsizlikdən vahimələnirəm... (Kişinin qolundan tutur.) Gəlin bir-birimizə qısılaq gəzək... Bir-birimizi hiss edək. Hiss edək ki, özümüzdən başqa da adam var. Mən nə üçün birdən-birə belə oldum? Nə üçün?

Kişi. Nə üçün? Siz mənə sual verirsiniz: nə üçün? Lakin bu gün sualları mən verməliyəm.

Ədilə. Yox. Mən istəmirəm.

Kişi. Siz onsuz da bu sualları özünü verəcəksiniz. Siz, bax, bu gün həmin sualları özünü verəcəksiniz. Özü də «Nə olsun?» yox, «Nə üçün?»...

Ədilə (həyəcanla). İndi isə gəzək. Gəzək indi...

Qaranlıqdan Xəlilin səsi gəlir.

Xəlilin səsi. Gəlib çıxdım, mamoca, darıxmadın ki, canım-ciyərim?

İşıq sönür.

Xəlilin səsi. Əşsi, bir qiyamət məclis idi ki... Hayıf sən yox idin, mamoca, elə qanım qaralmışdı ki...

İşıq yanır. Ədilə otaqda divanın üstündə oturub. Qarı yenə də səhnənin sağ küncündə öz köhnə kürsüsündə əyləşib corab toxuyur.

Xəlil otağa daxil olur.

Xəlil. Hayıf, mamoca, lap hayıf ki, sən getməmişdin... (Ədilə qərribə nəzərlərlə Xəlilə baxır, elə bil baş çıxara bilmir ki, o haradan peyda olub.) Səlim özü sənə şərifinə sağlıq dedi. Elə yaxşı sözlər ded ki, mamoca, lap ürəyim kövrəlmiş...

Ədilə. Nə deyirsən?

Xəlil. Deyirəm ki... (Diqqətlə Ədiləyə baxaraq) Xəstələnib eləyərsən ha, birdən?

Ədilə. Hə-ə... (Ayağa qalxır.) Yox, hər şey öz yerindədir.

Xəlil. Bir yağış yağır ki, gəl görəsən. Tut ucundan dırmaş yuxarı. Elə yaxşı eləyib getmədin, islanacaqdın əməlli-başlı. (Ədilə səhnədən çıxır və əynində plaş qayıdır. Xəlil təəccüblə) Hara belə, mamoca?

Ədilə. Gözməyə gedirəm.

Xəlil (heyrtlə). Bu havada gözməyə gedirsən?

Ədilə. Hə. Bu havada gözməyə gedirəm.

Xəlil. Onda mən də sənənlə gedirəm.

Ədilə. Yox, mən tək gəzəcəyəm.

Xəlil. Axı, mamoca...

Ədilə. Dedim ki, mən tək gəzmək istəyirəm. (Səhnədən çıxır.)

Xəlil onun ardınca baxır.

Qarı (alında corab toxuya-toxuya). Bu corabı kiçik oğlumçun toxuyuram. O biriləri etibarsızdılar. Ən çox onu istəyirəm. Özü də ha-va kimi ləkəsizdir. Gözlərində elə məhəbbət var ki, səma kimi sonsuzdur.

Poçt şöbəsi. Günorta olmasına baxmayaraq, içəri girib-çıxan azdır. Hər öz işi ilə məşğuldur. Ədilə də öz pəncərəsinin qarşısında oturub, hərdən bir ona müraciət edənlərə cavab verir, məktublara baxır və onun bu hərəkətlərində, baxışlarında bir biganəlik hiss olunur.
Yoldaş Tək yerindən qalxıb Ədiləyə yaxınlaşır.

Yoldaş Tək (bir neçə anlıq sükutdan sonra). Eh-h...
Ədilə (başını qaldırıb ona baxaraq). Nə deyirsiniz, Yoldaş Tək?

Yoldaş Tək. Heç nə. Ah çəkirəm.

Ədilə. Niyə? (Təəccüblə) Siz də ah çəkə bilərsiniz?

Yoldaş Tək. Belədir də, yoldaş Ədilə... Təcrübə göstərir ki, mənim kimi mətin adamların da iradəsini sarsıtmaq mümkündür... (Barmağını mürəkkəbə batırıb şüşənin üzərindəki «3»-ün qarşısına «1» əlavə edir.) Belədir... (Ədilə heyratla Yoldaş Təyə baxır.) Bəli, yoldaş Ədilə, bəli... Təəccüb edirsiniz ki, Yoldaş Tək nə üçün belə bir bədbin əhvali-ruhiyyədədir?.. Bilirsinizmi mən neçə ildir rabitə sahəsində işləyirəm? Düz qırx bir ildir. Qırx bir il. Mən kənd poçtalyonundan şəhər rabitə şöbəsinin müdirliyinə kimi şərəfli bir yol keçmişəm... Amma nə olsun?

Ədilə (heyratla). Necə? Necə?

Yoldaş Tək. Deyirəm ki, nə olsun? Bəs mənim gələcəyim? Mənə ancaq siz kömək edə bilərsiniz, yoldaş Ədilə...

Ədilə. Mən? Bir az açıq danışın də, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək. Doğrudur. Bu mənə xas olan ən müsbət keyfiyyətlərdən biridir: sözü üzə demək, açıq-açıqına. Rabitə nazirliyində bir yer boşalıb, yoldaş Ədilə, yoldaş Məlikovun yeri. Yoldaş Məlikov dünən vəfat edib, qəflətən.

Ədilə. Yəni rəsmi surətdə vəfat edib?

Yoldaş Tək. Bəli, lap rəsmi surətdə... Qəzetdə də yazmışdılar. Mən də, özünü çox yaxşı bilirsiniz, təcrübəli və bacarıqlı rabitə işçisiyəm. Deyirəm bəlkə... Bəlkə bir məndən ötrü yoldaş Məlikməmmədovun qulağına pıçıldayasınız?

Ədilə (Yoldaş Təkin bədbinliyinin səbəbini yalnız indi başa düşür). A-a-a... Fikirləşərəm, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək. Fikirləşərsiniz?

Ədilə. Bəli. Onsuz da dünəndən elə hey fikirləşirəm.

Yoldaş Tək. Dünəndən fikirləşirsiniz? Mənim barəmdə?

Ədilə. Sizin barənizdə də...

Yoldaş Tək. Çox sağ olun, yoldaş Ədilə, çox sağ olun. Sizə şəxsi işinizə yazılmaqla təşəkkür elan edirəm.

Qoca Professor. Salam. Mən Əliquluzadəyəm. Mənə məktub varmı?

Ədilə (məktublara baxır). Yoxdur.

Qoca Professor. Yoxdur? Ola bilməz. Qəti surətdə ola bilməz. Qəti surətdə.

Ədilə. Dedim ki, yoxdur. (Yenə də bir-bir məktublara baxır.) Əli-qu-lu-zadə... Yoxdur.

Qoca Professor. Arvad sklerozdur. Tamam sklerozdur. Altı gündür Gəncədən gəlmişəm, hələ məktub yazmayıb mənə. Tapşırıram ki, məktub yaz mənə, nigaran qalmayım, yazmayıb indiyə qədər. Sklerozdur. Tamam sklerozdur. (Lap əsəbi) Boşayacağam gedən kimi.

Yoldaş Tək. Əsəbiləşməyin, hörmətli yoldaş Əliquluzadə, əsəbiləşməyin. Gələr. Bəlkə elə bu gün gəlib? Gedim görüm təzə məktubları gətiriblərmə?

Qoca Professor. Mən də sizinlə gedirəm.

Qoca Professor içəri keçib Yoldaş Təklə birlikdə gedir.
Baba yerindən qalxıb Ədiləyə yaxınlaşır.

Baba. Bir daha salam, yoldaş Ədilə. (Baba «yoldaş Ədilə» dedikdə Yoldaş Təkin təsiri o saat hiss olunur.) Necəsiniz, yoldaş Ədilə?

Ədilə. Pis deyiləm, Baba.

Baba. Yoldaş Ədilə, bilirsinizmi mən sizin xətrinizi nə qədər çox istəyirəm? Mən sizin üçün canımdan keçərəm, «uf» demərəm.

Ədilə cavab vermir.

Bəli?

Ədilə. Heç nə. (Ədilənin fikri başqa yerdədir.)

Baba. Yoldaş Ədilə, deyirəm bir... Utanıram da e, deməyə... Deyirəm bir... Deyirəm bir məni yoldaş Məlikməmmədova tapşırırsınız... Doğrudur sizə etimadınızı, yoldaş Ədilə. Söz verirəm sizə. (Ədilə cavab vermir, hiss olunur ki, o, daxili gərginlik içindədir, nə bərdə isə fikirləşir və bu fikirlər ona rahatlıq vermir.) Vallah, doğrudur etimadınızı, yoldaş Ədilə!

Ədilə (başını qaldırıb Babaya baxaraq, son dərəcə səmimi, elə bil, Babanın bayaqdan bəri dediyi sözləri eşitməyib). Bilirsənmi, Baba, nədənsə mənə elə gəlir ki, bax, bu saat nə isə fəvqəladə bir hadisə baş verəcək, nə isə qeyri-adi bir iş olacaq?

Baba. Nə?

Ədilə. Səhərdən mənim ürəyim uçunur. Mənə elə gəlir ki...
(Sözünü davam etdirməyərək əli ilə başını tutur.)

Baba Ədiləyə baxıb əlini o tərəf-bu tərəfə yellədir, yeni ki, ay-hay. Qara frak geymiş Skripkaçı əlində skripka səhnəyə daxil olub birbaşa Ədiləyə tərəf gedir. Onu hamı görür və hamı da təəccüb dolu nəzərlərlə ona baxır. O, Ədilənin başı üzərində dayanıb skripkasını qaldırıaraq çalmağa hazırlaşır. Ədilə başını qaldırıb heyrtlə ona baxır.

Baba. Alə! Bu nədir belə? Siz kimsiniz? Neyləyirsiniz belə?

Qara frak geymiş Skripkaçı cavab verməyərək çalmaq istəyir.

(Təşvişlə) Yoldaş Tək! Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək əlində bir qalaq məktub Qoca Professorla birlikdə gəlir.

Yoldaş Tək. Nədir? Nə olub? (Qara frak geymiş Skripkaçıya baxaraq) Siz kimsiniz?

Baba. Cavab vermir. Gəlib bura səhərdən, özü də cavab vermir. Yoldaş Tək. Ay yoldaş, siz kimsiniz axı?

Pauza.

Bu yoldaşı kim tanıyır?

Baba. Deyəsən, artistdir.

Yoldaş Tək. Siz kimsiniz və nə ixtiyarla kənar adamların girməsi qadağan olan əraziyə girib ictimai müəssisənin işini dayandırırırsınız?

Skripkaçı (elə bil öz-özü ilə danışır). Görünür, daha mənə ehtiyac yoxdur. Mən daha lazım deyiləm. (Skripkasını aşağı salaraq, adamların arasından keçib səhnədən çıxır.)

Yoldaş Tək (onun arxasınca). Belə də iş olar... İşinizə davam edin, yoldaşlar. (Əlindəki məktubları elə bil ki, hipnoz olmuş Ədiləyə verir.) Buyurun, yoldaş Ədilə, təzə məktublardır. Bəlkə, hörmətli yoldaş Əliquluzadənin də məktubu gəlib.

Ədilə məktubları alıb bir-bir baxır. Kişi qapıdan içəri girir. Bu adam bizim tanıdığımız Kişinin eyni olsa da, nə iləsə ondan fərqlənir. (Geyimi də başqa ciürdür.) Hərəkətləri də başqa ciürdür. O, tamamilə adi, real adamdır. Şəbədə qoyulmuş mizlərdən birinin arxasında əyləşib nə isə yazmağa başlayır.

Ədilə (məktublara baxa-baxa birdən sevinclə qışqırır). Bura baxın! Bu məktuba baxın! (Məktublardan birini əli ilə yuxarı qaldırır.) Burada heç nə yazılmayıb. Yazılmayıb ki, kimə çatacaq. Ağappaqdır,

göürsünüzmü? Bu onun məktubudur? Bu onun məktubudur! (Ayağa qalxır.)

Yoldaş Tək (təəccüblə). Kimin?

Ədilə. Onun. Onun. (Mizin arxasında oturub nəşə yazan Kişini görür, yerindən çıxaraq ona tərəf qaçır.) Sizin məktub gəldi! Sizin məktub gəldi!

Kişi (təəccüblə Ədiləyə baxır). Mənim məktubum? Nə məktub? Ədilə. Bəli, sizin. Buyurun! Bu sizin məktubdur. Göürsünüzmü, üstündə heç nə yazılmayıb.

Kişi (son dərəcə təəccüblə). Axı, mənə nə məktub gəlməlidir ki? Siz məni hardan tanıyırsınız? Qəribədir... Mənə nə münasibətlə adsız məktub yazmalıdırlar? Mənim adım yoxdu bəyəm?

Pauza.

Ədilə (elə bil ki, yuxudan ayılır). Bağışlayın... Bağışlayın... Mən, deyəsən, lap aqlımı itirmişəm... Lap dəli olmuşam deyəsən... Bağışlayın... (Asta addımlarla öz yerinə qaydır.)

Kişi. Bu nə deməkdir? Qərribə adamlar var dünyada... (Oturub yazısına davam edir.)

Yoldaş Tək. Yoldaş Ədilə, bilmirəm sizə nə olub.

Ədilə (yerində oturaraq). Heç...

Qoca Professor. Vallah, o məktub, deyəsən, mənim məktubumdur... Bir açın baxın görək «Əliqulucan»la başlayır?

Yoldaş Tək. Bu saat. Məktubu olarmı, yoldaş Ədilə?

Ədilə. Olar. Əlbəttə olar. (Etinasızlıqla məktubu Yoldaş Təbə uzadır.) Buyurun.

Yoldaş Tək (məktubu açıb oxuyur). «Əliqulucan, salam».

Qoca Professor (dərhal məktubu yoldaş Təkin əlindən alır). Verin bura! Adam başqasının məktubunu oxumaz. Göürsünü ki, mənimdir. Deyirəm, arvad sklerozdur də, zərfin üstündə adımı yazmağı yaddan çıxarıb. Xudahafız.

Qoca Professor çıxıb gedir. Ədilə qarşısına bir kağız qoyub nə isə yazır.

Yoldaş Tək (diqqətlə Ədiləyə baxaraq). Yoldaş Ədilə, xəstə deyilsiniz ki?

Ədilə (yaza-yaza). Yox, xəstə deyiləm.

Yoldaş Tək. Həyəcanlanmışdınız bir az...

Ədilə. Daha həyəcanlı deyiləm. Hər şey öz qaydasındadır.

Yoldaş Tək. Onda sizə mane olmayım. Oturub rahat-rahat fikirləşin.

Ədilə (ayağa qalxaraq). Yox, mən gedirəm.

Yoldaş Tək. Gedirsiniz? Hara gedirsiniz? Evə gedirsiniz?

Nə olar, icazə verirəm sizə. Gedin evdə fikirləşin. Cavabını sabah deyərsiniz.

Ədilə (əlindəki kağızı Yoldaş Təkə uzadaraq). Sabah sizə cavab vermə bilməyəcəyəm, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək (kağızı alıb oxuyur). Bu nədir? Siz işdən çıxırsınız? Nə üçün? Nə oldu?

Baba (qeyri-adi tərzdə.) Bəs mən?

Ədilə. Belə məsləhət oldu.

Yoldaş Tək. Hara gedirsiniz? Daha işləməyəcəksiniz?

Ədilə. İşləyəcəyəm, əlbəttə. (Bir balaca ironiya ilə) Daha məqsəduyğun bir müəssisədə işləyəcəyəm, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək (sarkazmla). Bəlkə gedib zavodda işləyəsiz?

Ədilə. Nə olar? Siz ictimaiyyətin mənafeyini hər şeydən yüksək tutmağı bizə öyrətmisiniz.

Yoldaş Tək. Mən... Bəli. Amma...

Ədilə. Privet.

Baba. Nə?

Ədilə. Xudahafiz. Yəni ki, adıyü... (Gedir.)

Pauza.

Yoldaş Tək. Sən öləsən, fırıldaqlarından baş açmaq olmur də!..

Baba. Psixdirlər, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək. Xeyr, lotudurlar, lotu. Baba!

Baba. Bəli, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək. Sənin şüurun nə vaxt inkişaf edib normal hala düşəcək?

Baba (bir az fikirləşdikdən sonra). Bilmirəm, Yoldaş Tək.

Yoldaş Tək (barmağı ilə ona işarə edərək). Yaxın gəl. (Baba gəlib lap Yoldaş Təkin burnunun altında dayanır. Babanın qulağına) O, buradan çıxır. Nə üçün? (Baba gözlərini bərdəldərək Yoldaş Təkə baxır, yəni ki, bilmirəm. Barmağı ilə Babanın başına tapqıldadır.) Baş deyil e, küləbədirdir. (Yenə ağzını Babanın qulağına dirəyir.) Çünki ona yağlı yer boyun olubdur, başa düşdün?.. Yəqin yoldaş Məlikməmmədov şəxsən özü boyun olub. (Ədilə gedən tərəfə işarə edərək). Belə xanımdan kim keçər?

Baba (əlini əlinə çəkərək ekstazla). Pəh! Əntiqə şeydir. Sən öləsən... Alaram onun ağrısını!..

Yoldaş Tək (acıqlı). Baba!

Baba (tez özünə gələrək). Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Özünü unutma!

Baba. Baş üstə, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Get otur yerində!

B a b a . Baş üstə, Yoldaş Tək! (Qaç-qaça öz yerinə gedir).

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Ədilənin evi. Ədilə divanda əyləşib siqaret çəkir. Yanında çamadan var. Hiss olunur ki, o, getməyə hazırlaşmış, indi yəqin ki, Xəlilə gözləyir. Qarı yenə də səhnənin sağ küncündə öz köhnə kürsüsündə əyləşib corab toxuyur. Bayır qapısı açılıb-örtülür. Arakəsmədən Xəlilin səsi gəlir.

Xəlilin səsi. Ay-na-na-nay-na-nay-na-nay-nay-nay-nay-nay-nay-na-na-nay... (İçəri girir.) Boy, mamocğa, sən gəlmisən? Nə tez gəlmisən belə, canım-ciyərim? Qoy bir səni maç eləyim... (Ədiləyə tərəf gedir.)

Ədilə (ayağa qalxır). Lazım deyil.

Xəlil. Əşşi, qoy bir maç eləyim də. (Ədiləni öpmək istəyir.)

Ədilə (kənara çəkilərək). Yox, Xəlil...

Xəlil. Yaxşı, mamocğa, bizimki qalsın gecəyə... Bay, yenə papiros çəkirsen? Ay mamocğa, zərərli axı... (Mizin üstündəki küləbəyə baxır.) Özü də gör neçəsini çəkmisən... Sən mənim ölmüşüm, canına qəsd eləmə, tulla getsin...

Ədilə. Qulaq as, Xəlil...

Xəlil. Sən Xəlilin canı, az çək papirosu, mamocğa... Yəqin tez gəlmisən, darıxmısan, hə? Mən tez-tez gəlirdim ki, bir şey hazırlayım səninçün, işdən qayıdanda əlqaf eləyəsən. (Çamadanı görür.) Bu nə çamadanıdır belə, mamocğa, indidən hazırlaşsan kurorta? Ay sənin canını yeyim. Sən mənim canım, qoy bir dəfə maç eləyim səni. (Ədiləyə yaxınlaşıb öpmək istəyir.)

Ədilə (kənara çəkilərək). Qulaq as, Xəlil, mən gedirəm.

Kiçik pauza.

Xəlil (gizli bir təşvişlə). Hara gedirsən, mamocğa?

Ədilə. Həmişəlik gedirəm, Xəlil.

Pauza.

Xəlil (söz ağzından güclə çıxır). Niyə?

Ədilə. Mən daha xəyanət etmək istəmirəm, Xəlil.

Pauza.

Xəlil. Əgər, əgər sən mənə... xəyanət etməsənsə, mən.. mən bunun üstündən keçərəm...

Ədilə. Burax bu boş sözləri, sən Allah, yekə kişisən.

Kiçik pauza.

Mən özümə xəyanət etmək istəmirəm, başa düşürsənmi, özümə. Daha bu cür yaşamaq mümkün deyil, Xəlil, mən səni istəməseydim, qətiyyən sevmədiyim bir halda, nə üçün biz səhərdən-axşama kimi bir yerdə olmalıyıq, bir-birimizi aldatmalıyıq, yalandan bir-birimizin üzünə gülməliyik?

Xəlil (*güclə*). Biz yox, mamocha, sən... sən...

Ədilə. Mən daha bunu istəmirəm, Xəlil, mən daha istəmirəm. Biz ayrılmalıyıq. Heç olmasa, bir balaca mənəvi hüququmuz olsun deyə, ayrılmalıyıq. Sən də bunu ürəyinə salma, Xəlil.

Xəlil. Necə salmayım?... Necə salmayım... (*İstirik*) Bəs sən... Bəs sən niyə mənə ərə gəlirdin, indi də məni bədbəxt edirsən? Niyə?

Ədilə. Sən mənim kimisini həmişə ala bilərsən, Xəlil. Ər həsrətində olan otuz yaşlı Ədilələr çoxdur.

Xəlil. Ala bilmərəm, çünki üç ildən sonra məni atıb gedəcək.

Ədilə. Məsələ səndə deyil, Xəlil. Məsələ ancaq səndə deyil.

Xəlil. Mən sənə nə pislik etmişəm, mamocha?... Həmişə qayğına qalmışam, həmişə sənin barəndə fikirləşmişəm, həmişə sənin deyini kimi oturub-durmuşam... Bir dəfə aramızda söz olmayıb, mamocha, indi niyə belə edirsən?... Axı... axı, mən yazıq neyləyirəm? (*Gəlib onun əlindən tutur.*) Necə şərait deyirsən, sənin üçün yaradaram, Ədiləcan, necə şərait deyirsən. Hər şey alaram səninçün, nə deyirsən eləyərim. Bax... bax... (*Əlini pencəyinin döş cibinə salıb bir kitabça çıxarır.*) Bax, Ədiləcan, sənin heç bundan xəbərin yoxdur, sənə deməmişəm bunu indiyə qədər, gizlətmişəm hamıdan... Bax, əmanət kassasında düz üç yüz min pulum var, Ədiləcan, düz üç yüz min manat... bütün ömrüm boyu xırda-xırda yığmışam, hamısını sənə xərcləyərim, hamısını. Al, istəyirsən al, indidən verim sənə, al qoy öz çamadanına.

Xəlil kitabçanı Ədiləyə vermək istəyir. Ədilə onun qolunu itələyir, kitabça yerə düşür.

Ədilə. Burax əlimi, Xəlil, burax. Daha danışma. Sən danışdıqca alçalırsan. (*Əlini Xəlilin əlindən çəkmək istəyir.*)

Xəlil. Yox. Qoymaram səni gedəsən. Qoymaram. Bəs mən? Bəs mən başıbatmış neyləyirəm? Bəlkə... bəlkə başqa bir adam var?

Ədilə. Bədsir dedim. (*Əlini dartıb Xəlilin əlindən çıxarır.*)

Xəlil. Mən hər şeyə razıyam, Ədiləcan, vallah, hər şeyə razıyam... İstəyirsən... istəyirsən həftədə iki gün evə gəlmə... (*Ədilənin əlindən tutmaq istəyir yenə.*)

Ədilə (*ikrahdan boğularaq*). Burax məni. Burax...

Xəlil Ədiləni buraxmaq istəmir. Ədilə onu itələyir. Xəlil daldala gedərək divanda oturur. Ədilə çamadanını götürüb iri addımlarla səhnədən çıxır. Xəlil başını divanın arxasına dayayaraq gözlerini yumur.

Qarı. Bay sən... İp qurtardı, corabı toxuyub qurtara bilmədim... Belə də iş olar?... Əh, elə yaxşı oldu. Elə bil on iki ay toxuyuram... Nə olsun axı? Elə toxu, toxu... Yaxşısı budur durum gedim oğlanlarıma baş çəkim. Durum gedim dördünə də bir-bir baş çəkim. Adımı ana qoymuşam, amma ildə, ayda bir dəfə də onlardan xəbər tutmuram. Onlardan hər şey umuram, amma onlarla maraqlanmıram... On iki nəvəm var, heç üzlerini də görməmişəm... Durub gedib hamısına baş çəkəcəyəm... Elə bu saat durub gedəcəyəm... Səhərdən-axşama kimi corab toxumaqdan bir şey çıxmaz... (*Ayağa durub gedir, hiss olunur ki, çoxdandır gəzmir, lap yadırgayıb addımlamağı.*)

Xəlil gözlerini açıb ətrafa baxır, nə isə axtarır. Pencəyinin, şalvarının ciblərini yoxlayır, get-gedə artan təşvişlə divanın üstünü, mizin üstünü, oranı-burayı axtarmağa başlayır. Nəhayət, yerə düşmüş əmanət kitabçasını görüb qaldırır və köynəyinin döş cibinə qoyur. Işıq sönmür. Bir neçə anlıq sükutdan sonra qaranlıqda Züleyxanın səsi eşidilir.

Züleyxanın səsi. Yoldaş Tək! Yoldaş Tək!

Işıq, qoltuğunda çanta tutub addımlayan Yoldaş Təkin üstünə düşür.

Yoldaş Tək (*çevrilib geri baxaraq*). Mənimləsiniz?
Züleyxanın səsi. Bəli. Sizinləyəm, Yoldaş Tək. Bir neçə dəqiqəlik ayaq saxlayın, xahiş edirəm.

Yoldaş Tək dayanır. Züleyxa ilə Gülzar qaça-qaça arxadan ona çatırlar.

Züleyxa (*tövşüyə-tövşüyə*). Salam, Yoldaş Tək.
Gülzar (*tövşüyə-tövşüyə*). Salaməleyküm, Yoldaş Tək.
Yoldaş Tək. Əleyküməsalam.
Züleyxa. Sizdən bir xahişim var, Yoldaş Tək.
Yoldaş Tək. Mən heç vaxt başqa vətəndaşların xahişinə biganə olmamışam. Buyurun.
Züleyxa. Məni Ədilənin yerinə işə götürün.
Gülzar. Deyirlər sizin poçt şöbəsində sehrli hadisələr baş verir. Möcüzələr olur lap.
Züleyxa. Bəlkə mənim də bəxtim açıldı.
Yoldaş Tək. Bizim zamanədə də adam möcüzəyə inanar? (*Başını tərpədir.*) Ay-ay-ay... Sizin siyasi şüurunuz yaxşı inkişaf etməyib... Yoldaş Ədilə hardadır indi?
Gülzar. Anası ilə bir yerdə qalır.
Yoldaş Tək. Harada işləyir?
Züleyxa. Hardasa işləyir, heç bilirik ki?... Nə oldu, Yoldaş Tək. Məni Ədilənin yerinə işə götürərsinizmi?

Yoldaş Tək (*kiçik bir tərəddüddən sonra*). Siz də... Siz də yoldaş Məlikməmmədovu tanıyırsınız?

Züleyxa. Kimi? Yoldaş Məlikməmmədovu deyirsiniz? Əlbəttə, tanıyırsınız. Bəs necə? Biz onunla çox yaxınırıq.

Yoldaş Tək. Doğrudan?

Gülzar. Bəli. Bəli.

Yoldaş Tək (*Züleyxaya*). Onda sabahdan çıxın işə. Mənim üçün bundan yaxşı zamanət ola bilməz. Sabahdan yox, lap elə indidən. Gedək, yoldaşlar...

Züleyxa. Gedək. Gulya, bəlkə mənim bəxtim açıldı, sonra sən girərsən orda işə.

Yoldaş Tək. İrəli, yoldaşlar, gələcəyə doğru!

Yoldaş Tək, Züleyxa və Gülzar
gələcəyə doğru qaça-qaça səhnədən çıxırlar.

EPİLOQ

Poçt şöbəsi. Yenə həər öz işi ilə məşğuldur. Və hər şey əvvəlki kimidir. Təkcə Ədilənin yerində Züleyxa oturub, hərdən bir ona müraciət edənlərə cavab verir: məktublara baxır, hiss olunur ki, bütün hərəkətləri yavaş-yavaş mexaniki hal almağa başlayır, o, nə bərədəsə fikirləşir, get-gedə tamamilə fikrə qapılır. Qara frak geymiş Skripkaçı əlində skripka içəri daxil olub birbaşa Züleyxaya yaxınlaşır. Onu yenə də heç kim görmür. O, skripkanı qaldırıb Züleyxanın başı üzərində çalmağa başlayır. Ağ köynəkli, ağ kostyumlu, qara qalstuklu Kişi yenə də elə bil ki, boşluqdan gəlmiş kimi, poçt şöbəsinin barı qapısından içəri girib Züleyxaya yaxınlaşaraq üzübüz dayanır.

Kişi. Salam.

Züleyxa (*bir uşaq məftunluğu ilə*). Salam.

Yoldaş Tək (*saatına baxıb yerindən qalxır*). Baba!

Baba (*yerindən sıçrayıb*). Bəli, yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Tənəffüz vaxtıdır.

Baba. Bu dəqiqə, Yoldaş Tək! (*Baba gəlib qapının ağzında dayanaraq içəri heç kəsi buraxmır.*) Fasilədir, yoldaşlar, olmaz... Fasilədir...

Kişi. Mənə məktub var?

Züleyxa. Sizə? Bu saat baxım... (*Böyük bir cəhdlə məktubları bir-bir araşdırır, sonra məyus-məyus*). Yox, Sizə məktub yoxdur...

Pauza.

Skripkaçı işə çalır. Qoca Professor qapıda görünür.

Baba. Olmaz, fasilədir.

Qoca Professor. Olmaz? Necə yeni olmaz?... Pardon! Par-

don! Mən professor Əliquluzadəyəm. Bir azdan mənim rolum başlayır. Necə yeni olmaz? Pardon! Pardon!

Yoldaş Tək (*Qoca Professoru görüb qapıya tərəf gəlir*). Baba!

Baba. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Burax içəri hörmətli yoldaş Əliquluzadəni.

Baba. Baş üstə, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Bir azdan onun roludur. Yenə də hörmətli Əliquluzadəni Qəmbərquluzadə ilə dəyişik salacaqlar, onun məktubunu verəcəklər. Hörmətli yoldaş Əliquluzadə yenə də mənə şikayət edəcək. Burax içəri.

Baba (*Qoca Professora*). Buyurun içəri, hörmətli yoldaş Əliquluzadə.

Qoca Professor içəri girib kürsülərdən birində əyləşir
və öz rolunu gözəyir.

Kişi. Yaxşı baxın, xahiş edirəm.

Züleyxa yenə canfəşanlıqla məktubları bir-bir araşdırır.
Yoldaş Tək səhnənin ortasına gəlir.

Yoldaş Tək (*tamaşaçılara*). Vəcdanım and olsun, hərgah mən bütün bu hadisələrdən bir şey anlamırsa, ataba-atama lənət. Pəstahadır başdan-ayağa... Siz də durun gedin, dincəlin, özünü də çox yormayın, Yoldaş Təki də yaddan çıxarmayın. Ümid edirəm ki, yaddan çıxarmazsınız... Rəhbər məsələləri ilə əlaqədar işiniz olsa – qəzet abunəsindən tutmuş, Novosibirsk ilə telefon söhbətinə qədər – xahiş edirəm mənim rəhbərlik etdiyim poçt şöbəsinə gəlin. Bizim şöbə ən qabaqcıl şöbələrəndir. Sizə ən yaxşı xidməti biz göstərəcəyik... (*Əli ilə Züleyxagilə tərəf işarə edir.*) Həm də ki, görürsünüz də... (*Daha tamaşaçılara deməyə söz tapmır.*) Belə-belə işlər... Baba!

Baba. Bəli, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək. Sən orda... şeyi zad elə...

Baba. Baş üstə, Yoldaş Tək!

Yoldaş Tək (*yenə də üzünü tamaşaçılara tutur*). Xudahafiz. Gecəniz xeyrə qalsın.

Səhnə qaranlıqlaşır. Işıq yalnız Züleyxanın və Kişinin
üstünə düşür.

Qara frak geymiş Skripkaçı işə çalır.

Avqust 1970.
Kislovodsk.

AH, PARİS, PARİS!..

(İyirmi bir şəkildən ibarət komediya)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

- Əhməd bəy – 28 yaşında, Fransadan gəlib.
Mehdiqulu bəy – 60 yaşında, Əhməd bəyin dayısı, Fransadan gəlib.
- Bəbirzadələr ailəsi:
Əsədulla – 55 yaşında, öt kombinatının müdiri.
Firəngiz xanım – 50 yaşında, Əsədullanın arvadı.
Züleyxa – 21 yaşında, tələbə, Əsədullanın qızı.
Eynşteyn – 30 yaşında, Əsədullanın köməkçisi.
- Polyaniçkolar ailəsi:
İvan İvanoviç Polyaniçko – 50 yaşında, artist.
Vera Nikolayevna – naməlum yaşda, artist İvan İvanoviçin arvadı.
- İsgəndərzadələr ailəsi:
İsgəndərzadə – 55 yaşında, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin məsul işçisi.
Gülər xanım – 50 yaşında, İsgəndərzadənin arvadı.
Gülbəniz – 22 yaşında, İsgəndərzadələrin qızı.
Nurbəniz – 20 yaşında, İsgəndərzadələrin qızı.
- Süpürgəçi kişi.
Müxbirlər:
Birinci müxbir.
İkinci müxbir.
Üçüncü müxbir.
Fotoqraf qız.
Fotoqraf oğlan.
Operator.
Qadın.
Birinci qız.
İkinci qız.
Oğlan.
Kişi.
Xor.
Pıçı-pıçı.

Məkan – Bakı şəhəri.
Zaman – 1991-ci il, avqustun sonu.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Xor.
Səhnə tamam qaranlıqdır. Işıq yalnız sol küncdəki plakatın üstünə düşüb.

- Xor. – İs-te-fa!
– İs-te-fa!
– İs-te-fa!
– Yaşasın azad Azərbaycan!
– Biz SSRİ-nin tərkibindən çıxmaq istəyirik!
– Bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz!
– Öz içimizdən olan satqınlara, imperiya nökrələrinə ar olsun!
– Ar olsun!
– Ar olsun!
– Ar olsun!
– Qarabağ Azərbaycanın döyünən ürəyidir!
– İmperiya! Azərbaycandan əl çək!
– Qəsbkar! Sən məğlub olacaqsan!
– Sov.İKP, cavab ver!
– İs-te-fa!
– İs-te-fa!
– İs-te-fa!

Işıq sönür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Pıçı-pıçı. Süpürgəçi kişi.

Səhnə yarımqaranlıqdır və güman ki, əsrin lap əvvəllərində tikilmiş bu Avropa üslublu binanın, onun həyətinin yalnız konturları görünür.
Həyət o tərəf-bu tərəfinə səpələnmiş pıçı-pıçı sahiblərinin də işıq düşəndən-düşənə ancaq siluetlərini görmək mümkündür.
Və bir də ki, səhnənin dərinində həyəti süpürən Süpürgəçi kişi tez-tez pıçı-pıçı sahiblərinə tərəf boylanır.
Qadın (pıçıltı ilə). Ölmüş nə gözəldi!..
Birinci qız (pıçıltı ilə). Ah, Fransadan gəlib!..
İkinci qız (pıçıltı ilə). Adı Əhməd bəydi!..
Kişi (pıçıltı ilə). Milyonçudu!..
Oğlan (pıçıltı ilə). Milyonçu?..

Kişi (pıçiltı ilə). Bəli!.. Milyonçu!..
Qadın (pıçiltı ilə). Burada evlənmək istəyir!..
Birinci qız (pıçiltı ilə). Ah!..
İkinci qız (pıçiltı ilə). Fransa!.. Fransa!
Qadın (pıçiltı ilə). Əhməd bəy!..
Kişi (pıçiltı ilə). Milyonçu!..
Oğlan (pıçiltı ilə). Fransa!..

İşıq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Bəbirzadələrin evi. Firəngiz xanım, Əsədulla, Eynşteyn. Firəngiz xanım qonaq otağında divanda oturub televizora baxır. Əsədulla hövlnak içəri daxil olur.

Firəngiz xanım. Əsədulla, bax e, Bolqarıstanı göstərirlər. Nə gözəl yerdə e! Dükənlərinin qabağında oçered-zad yoxdur! On-on beş adam dayanıb, vössalam!

Əsədulla (həyacanlı). Əh!.. Fransanın yanında Bolqarıstan nədi?! Fransa! Başa düşürsən, Fransa! Nə Bolqarıstan? Bolqarıstan dü-nənəcən bizim əlimizin altındaydı də! Bizim də ki, toxumumuz hara düşdü, ora batır! Fransa! Nə oldu o əbləhin adı?

Firəngiz xanım. Nə olub sənə, Əsədulla? Kimin adını de-yirsən?

Əsədulla. Bizim o gədənə də! Pamoşnikin!

Firəngiz xanım. Eynşteyn!

Əsədulla. Vay sənün atova lənət olsun! Alə, adama da belə ad qoyarlar? Beş ildə əlimin altındadı, hər gün də adını yadımdan çıxarıram! Noldu, gəlib çıxmadı o?

Firəngiz xanım. Eynşteyn? Yox, gəlməyib. Nədi ki?

Əsədulla. İş dəliyəcə göndərmişəm! Xəbər gətirsən görək no-lacaq bu işlərin axını?! Görmürsən dünya necə dağılır?! Eynşteyn... Al-laha and olsun, mən heç pişiyimə də belə ad qoymaram! Adamın belə adda pamoşniki olanda, özü də pis günə qalar də!..

Firəngiz xanım. Axı, nə olub yenə?

Əsədulla. Nə olacaq? Dünən nəydi, bu gün onnan da pısdı, sabah bunnan da pis olacaq!.. İt əzabıyan qazan, pul yığ!.. İndi də qal belə! Pulun qiyməti düşür gün-günnən! Almağa bir şey yox!.. Sabaha etibar yox!.. Bilmirsən kapitalizmdə, bilmirsən sosializmdə!..

Firəngiz xanım. Əşşi, sənə nə işinə qalıb e! İstəyir kapi-talizm olsun, istəyir sosializm!

Əsədulla. Ay-hay!.. Arvad ki, arvad! Elə bilir ki, hər şey elə

göydən düşür! Ara qarışıb, məzhəb itib, Firəngiz!.. Çox e, çox qarışıb aləm, qadovu alım sənün!.. Heç xoşuma gəlmir bu işlərin axını, Firəngiz!.. Bilmirsən yuxarının sözüne baxasan, yoxsa aşağının?! Bilmirsən kimə hörmət eləyəsən ki, mayon batmasın! Alə, belə də zəmanə olar?! Rüşvəti də bilmirsən ki, kimə verəsən?!

Pauza.

Firəngiz xanım. Əsədulla, sabah nə bişirəcəyəm?

Əsədulla (əlini yelləyir). Ay-hay!..

Firəngiz xanım. Əsədulla, sabahkı xörəyin adını qoy!

Əsədulla. Zəhrimar! Xörəyin adı zəhrimar! Qoy qabağıma, yeyim, canım qurtarsın birdəfəlik! Belə də həyat olar? Altunda bu qə-dər pul olsun, sabahkı günə də etibar olmasın? Alə, hansı məmləkət-də belə əbləh iş görünüb? Vallah, mən deyirdim, bu sovet hökumətinə heç nə batmaz! Ordusu varıydı! Keqebesə varıydı! O boyda partiyası va-rıydı!.. Alə, hamısı əldə qayırmamış e!.. Yalannan camaata «xox!» eli-yirmişlər!.. Bude, dağılır! Batır! Bəs bizim pulumuz nolacaq?! Bu boyda imarət düzəltmişəm, day Bakıda adam qalmayıb rüşvət verməyim, bəs bunnar kimə qalacaq, nolacaq?! Yox, Fransa! Ümid, ancaq Fransayadı!

Firəngiz xanım. Əsədulla, xörəyin adını qoy! Fransa nə-di, zad nədi?

Əsədulla. Xörəyin adını qoydum də, zəhrimar! Fransa da odu ki, köçüb görək gedək oturaq orda! Bu ölkə də batır e, Aşqabad batan kimi batır! Bura day etibar yoxdu! Alə, mənə deyirlər ki, bisavadsan, amma mən başa düşürəm bunu, camaat mal kimi oturub baxır!

Firəngiz xanım (heyfətlə). Necə yəni köçək gedək Fran-saya? Kimdi səni Fransaya buraxan? Yenə Türkiyə ola, deyim, hə. Ne-cə köçəcəksən Fransaya? Ət kombinatını da aparacaqsan Fransaya?

Əsədulla. Dayət var ki, ət kombinatında, onu da Fransaya aparım? İyirmi ildə o kombinat mənə elədiyi xidməti eləyib! İndi görək ağılın hərəkət eləyək! Əhməd bəyi görmürsən?

Firəngiz xanım. O şofer Kərimgilin qonağını?

Əsədulla. O şofer Kərimgilin qonağı bilirsən kimdi? Milyon-çudu! Şofer Kərimgilin qohum çıxıblar. Gəlib bunnarda qalır ki, mən görək bu çətin vaxtda xalqımmın bir yerdə olam! Bərəkallah! Həm də Fransadan ona görə gəlib ki, evlənsin burda! Ata-baba yurdundan özü-nə bir qız tapıb alsın, aparsın Fransaya! Başa düşdün?

Pauza.

Firəngiz xanım. Sən Allah, sən sabahkı xörəyin adını qoy, mən də bilim işimi!

Əsədulla. Bolşeviklər gələndə bizim dövlətlilərin başına nə oyun açdı?! O boyda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızı küçədə az qalır-diləsin! İndi gündə televizorları göstərirlər, göz yaş axıdılar, sinə-lərinə döyürlər! Onda kömək eləyeydilər e, indi vətən məhəbbətindən danışmaqdan döyü! Açıq kömək eləyə bilmirdilər, gizlin eləyeydilər! O qədər gizlin işlərdən çıxırdılar ki!.. İndi bizi də elə qara günlər gözləyir, başa düş! O rəhmətliklər qanunla milyonçuydular, amma heç qanun da onların imdadına çatmadı! Nəydi? Öz halal torpağıydı, nefti fontan vurmuşdu! Amma mənim et kombinatım fontan vurub e, iyirmi ildə! Özü də mənim şəxsi kombinatım yox, hökumətin kombinatı! Eh, kül o hökumətin başına!.. O keçmiş rəhmətliklər, o tağıyevlər, nağıyevlər, bizim kimi padpolnu döyüldülər! Ah! Ah! Gül kimi vaxtlarımız qurtardı day! Pul qiymətdən düşür! Xərcləməyə yer yox! Almağa şey yox! Fransa! Ancaq Fransa! Əhməd bəy öz azərbaycanlımızı, millətin oğ-ludu, özü də milyonçu! O milyonçu, mən milyonçu, gör orda neyniyə-rək də! Fransada OBAXEES yox, qorkom yox, raykom yox! Partkontrol da yox! Alə, qaz vur, qazan doldur də! Hə? Onnan yaxşı kürekən tapa-cam? Kimin indi hörməti qalıb ki, gedib onun oğlunun qohum olum? Ode, bizim həyətdəki o boyda İsgəndərzadəni indi vecinə alan yoxdu, görmürsən? Ya ode, o ikinci mərtəbədəki artist İvan! Bir vaxt, Lenini oynayırdı teatrda, bütün qəzetlər, televizor, radio onnan deyirdi! O qə-dər orden-medal taxırdı döşünə, elə bil Brejnevdi! Noldu? İndi itdən düşüb!

Firəngiz xanım. Deyirsən yeni Züleyxanı verək ona?

Əsədulla. Allaha çox şükür, axır ki, başa düşdün! Bircə o gə-dənin adını yadunda saxlaya bilərsən, amma belə şeyləri başa düşmür-sən!

Eynşteyn tələsik otağa girir.

Əsədulla (*həvssələsiz*). Gəl çıx də! Hardasan? Səni iş dalınca göndərən, gerek özü də sənin dalınca gedə!

Eynşteyn (*bu sözlərdən pərt olub, başını həddən artıq aşağı salır*). Yox...

Əsədulla. Yaxşı, noldu, nə cavab gətirmisən?

Eynşteyn cavab vermir və başını da eləcə aşağı salır.

Əsədulla. Sənnən döyüləm? (*Firəngiz xanıma*) Buna noldu belə?

Firəngiz xanım. Ürəyinə dəydin də...

Əsədulla. Bunun ürəyinə? Alə, səninləyən, adun da yadımdan çıxdı, şey, səninləyən, noldu?

Eynşteyn eləcə yerə baxır.

Sən öləsən, bunun dalına bir dənə təpik vuracağam!

Firəngiz xanım. Bədi, Əsədulla! İyirmi il bundan qabaq deyil səninçün! (*Başını yerə dikmiş Eynşteynə baxır.*) Bu yazığın dalı sə-ninçün o partkomumuzun qapısı deyil ki, istədiyin vaxt təpiynən vurub içəri giresən!

Əsədulla. Bəs görmürsən burnunu sallayıb aşağı, söz soruşu-ram, cavab vermir?! Bilirsən hara göndərmişdim bunu? İrənnən deyir-lər bir mühəndis gəlib, Bayılda oturur... Elə xəbərini də bizim o partkom verdi mənə. Kam... Kamyüteri var, proqnoz verir. Nə sual istəyirsən, verirsən onun kamyüterinə, onun da o kam... kamyüteri ca-vab verir. Özü də bizim bu rus kağızından e-e-e, rus pulundan götürmür, valyuta götürür, dollar! Verdim buna, göndərdim ki, gedib sual versin, görək kim olacaq rəhbərimiz bizim? İşimizi bilək də! Bu da gəlib mal kimi başını salıb aşağı!

Eynşteyn başını daha da aşağı salır.

Firəngiz xanım. Ürəyinə dəydin də...

Əsədulla (*Firəngiz xanımı yamsılayır*). «Ürəyinə dəydin də...» Ay-hay! Pir mənimdi, kəramətinə belədem. Bunun o incə ürəyi ki var a, ürək deyil, partmonedir, partmone! (*Cibindən pul çıxarıb Eynşteynə yaxınlaşır və o yaxınlaşdıqca da Eynşteyn yerində fırlanır.*) Qorxma, alə, vurmuram! Demirəm sənə qorxma? Bay!...

Eynşteyn (*utana-utana*). O birisindən!..

Əsədulla (*təəccüblə*). Nə o birisindən?

Eynşteyn utana-utana him-cin eləyir.

Əsədulla. Nə o birisindən, alə?

Eynşteyn (*eyni utancaqlıqla*). Valyuta...

Əsədulla. Nə? Bircə elə sən qalmışdın ki, Bəbirzadə sənə dol-lar versin! Ay sən öləsən! (*Növbəti həmlədə əlindəki pulu Eynşteynin şalvarının cibinə basır.*) Hə, de görək nə oldu?

Eynşteyn (*yavaş-yavaş belini qaldırır*). Siz mənim... Siz mənim qəlbimə...

Əsədulla (*səbrsiz*). Yaxşı, bildim, qəlbüvə. Sənin qəlbüvə mən e-e-e... İndi de görüm noldu?

Eynşteyn (*belini tamamilə düzəldir və birdən-birə böyük ruh yüksəkliyi ilə*). Getdim! Xeyli adam var idi priyomunda!

Əsədulla. Camaat neynəsin?! Heç kim bilmir ki, başına hara-nın daşını salsın də!

Eynşteyn (ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxıb yavaşdan). Minis-
tirilər də vardı orda. Biri gün eynəyi taxmışdı, o biri dəsmalı sifətinə
basmışdı ki, guya, dişi ağnyır. Bir nəfər də Dövlət müşaviri vardı,
özünə yalandan uzun biğ qoymuşdu. Ancaq mən hamısını tanıdım.

Əsədulla. Adlarını yazaydun də, birdən lazım oldu.

Eynşteyn. Əlbəttə!

Əsədulla. Malades! Hə?

Eynşteyn. Məni qəbul elədi. Oturdum kəmpyüterin qabağın-
da, dillərini basa-basa yazıb soruşdum ki...

Əsədulla (onun sözünü kəsir). Mənim adımlı çəkmədin ki? Öz
adundan soruşdun də?

Eynşteyn. Əlbəttə!

Əsədulla. Malades! Hə?

Eynşteyn. Soruşdum ki, kto budet?..

Əsədulla (onun sözünü kəsir). Necə yəni «kto budet?»

Eynşteyn. Kəmpyüter cavabı rusca verir, ona görə də görək
rusca soruşasan.

Əsədulla. Alə, bəs bu mühəndis İrannan gəlmiyib?

Eynşteyn. Hə, İrandan gəlib. Amma kəmpyüteri rusca danı-
şır.

Əsədulla. Ay məşallah! Fətəbərəkallah!.. Yaxşı, nə cavab
verdi kam... kəmpyüter?

Eynşteyn. Kəmpyüter cavab verdi ki, ili, ili!

Əsədulla. Bu nə deməkdə, alə?

Eynşteyn yenə də ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxa-baxa
Əsədullanın qulağına nəşə pıçıldayır.

Əsədulla. O-o-o!.. (Sonra Firəngiz xanımın qulağına nəşə pı-
çıldayır.)

Firəngiz xanım. A-a-a!..

Əsədulla (barmağını dodaqlarına aparıb gözlərini Firəngiz
xanıma bəzəldir). S-s-s!.. (Mat-mat Eynşteynə baxır və bu dəfə də ci-
bindən pul çıxarıb Eynşteynin cibinə basır. Kövrəlmiş halda) Vallah, bu
yaxşı oğlandı! Baş da var! (Birdən özünə gəlib kənara) Amerikada kül-
qabıdı!..

Eynşteyn (əli ilə cibindəki pulu yoxlayıb utana-utana əzilir).
Bu nə xəcalətdi, Əsədulla məllim...

Əsədulla. Yaxşı! yaxşı! (Otaqda var-gəl edə-edə bərkədən)
Aha! Deməli, belə!.. İli on, ili on?.. Tak! Tak! Tak! İli, ili! (Birdən ayaq
saxlayır.) İndikinin adını çəkmədi?

Eynşteyn. Xeyr.

Əsədulla (var-gəl edə-edə). Tak! Tak! Tak! İli on! İli on! (Ye-

nə ayaq saxlayır.) Alə, adun nədi sənün, şey, bəs... (Eynşteynin qulağı-
na nəşə pıçıldayır.) Adını soruşmadun kam... kəmpyüterdən?

Eynşteyn. Soruşdum.

Əsədulla. Nə dedi?

Eynşteyn. Yandı.

Əsədulla. Nə?

Eynşteyn. Onun adını soruşan kimi, kəmpyüter yandı!..

Firəngiz xanım. Vay... yazıq iranlı!..

Əsədulla (otaqda var-gəl edir). Znaçit, ili, ili! İli, ili! Tak! Tak!
O biri – pojar! Bəlkə heç bunnar olmayacaq? Görmürsən o kam...
kəmpyüter rusca danışır?.. Amma indikindən mənim də gözümlə çoxdan
su içmir, bunnan bir şey çıxmıyacaq! İli, ili! Druqoy pojar!.. Bəlkə Ki-
şi təzədən qayıdacaq iş başına, hə?! Qayıdan kimi əlüstə satdıq onu,
vallah, qayıtsa, vay halımıza! Dərimizə saman təpsə də azdı! Znaçit ili,
ili! Bəlkə ruslar təzədən gəlib alacaqlar buranı? Hə? Bəs onda?! Yox,
vallah, billah, baş açmaq mümkün döyül! Mümkün döyül! (Qışqırır.)
Fransa! Fransa! Fransa!

Pauza.

(Eynşteynə) Sən öləsən, o Əhməd bəylə dost olub, götürüb bizə gəl-
məsən, bax bu Bəbirzadəni qəbrə qoyasan, öldürəcəm səni! Boğacam!

İşığ sönr.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Polyaniçkoların evi. İvan İvanoviç,
Vera Nikolayevna.

Vera Nikolayevna qaz plitəsində kartof qızdırır. İvan İvanoviç
tez-tez pəncərədən həyətdə boylanır.

İvan İvanoviç. Neyləyək biz? Qızımız yox ki, verək ona!..
Görmüsən onu?

Vera Nikolayevna. Hə. Dünən həyətdə gördüm...

İvan İvanoviç. Görürsən də necə yaraşlıq oğlandı? Aris-
tokrat! Elə bil Stanislavskinin cavanlığıdı!

Vera Nikolayevna (tavadakı kartofu çevirə-çevirə çiyni-
lərini çəkir). Eh!.. Mənə nə?

İvan İvanoviç. Görünür, elə bizim bəxtimizə yazılıb ki, So-
vet İttifaqında yaşayaq, qalib çürüyək burda!

Vera Nikolayevna. Oy! Day demə!.. Ode, o Marqari-
ta!.. Mən Krupskayanı oynayanda, o qabağıma çay gətirən qulluqçunu
oynayırdı. Nə oldu? Solomonu da götürdü, getdilər İzrailə!.. Mən o Ri-

tanı yaxşı tanıyıram!.. Solomon axmağı atacaq İzraildə, boşanacaq ondan, çıxıb gedəcək Amerikaya!..

İvan İvanoviç. Bu dünyada Allahın yəhudisi də olmadıq!..

Vera Nikolayevna. Eh!.. Sovet İttifaqında yəhudidən xoşbəxt adam yoxdu!.. Kəfi istəyəndə, deyir ki, gedirəm!.. Çıxır gedi!.. Perestroykada də!..

İvan İvanoviç. Mən bir dəne «Moskovski»ni yüz dəne belə perestroykaya dəyişməyəm!

Vera Nikolayevna (gülür). Oy, Vanya!.. (İstehza ilə) Bu nə sözlərdi? Sən ki, səhnədə Vladimir İliç idin!.. Pionerlərlə görüş keçirdin!.. Komsomolçuları əsl Volodya kimi olmağa çağırırdın!..

İvan İvanoviç. Nə olsun? Sən də səhnədə Nadejda Konstantinovna idin!.. Həmişə rejissorlarla dava edirdin ki, sənə on səkkiz yaşlı qızların rollarını versinlər. Amma Nadejda Konstantinovnaya o saat razı oldun! Nə isə... Pis olardı bir dəne «Moskovski»?

Vera Nikolayevna. Yox, pis olmazdı. Ancaq, ay yazıq, sən indi hardan tapacaqsan «Moskovski»ni? Pulun var sənin? (Tavada qızaran kartofu çevirə-çevirə) Hə, olsaydı, mən də yüz qram vurardım bu kartofla!

İvan İvanoviç (əli ilə burnunun pərlərini qapayır). Mən day qızarmış kartof yeyə bilmirəm! Kartof görəndə ürəyim bulanır! (Qışqırır.) İstəmirəm day kartof qızartması! İstəmirəm day semiçka-yağı!..

Vera Nikolayevna. İstəsən də, istəməsən də, oturub yeyəcəksən! Özü də «Moskovski»siz!

İvan İvanoviç (qışqırır). Yo-o-ox!.. (Birdən pəncərədən həyata boylanır.) Ode, gəldi!

Vera Nikolayevna. Kim?

İvan İvanoviç. Əhməd bəy! Aristokrat! Stanislavskinin gəncliyi! (Diqqətlə baxır.) Onu kinoya çəkəsən, Dzerjinski roluna! Bilirsən necə çıxar?!

Vera Nikolayevna. İndi elə Dzerjinskimiz çatışmır!

İvan İvanoviç. Eh, kiminsə bəxti gətirəcək! Kimsə qızını verəcək ona! Sonra qızla bərabər özləri də köçüb gedəcəklər Fransaya! Milyonçudu! Xoşbəxtlər! Xoşbəxtlər! (Birdən yenə burnunun pərlərini qapayır qışqırır.) İstəmirəm day kartof qızartması!.. İstəmirəm day semiçka yağı!..

Vera Nikolayevna. Bağırma! Əlimi yandırdım!..

İvan İvanoviç. Yaxşı oldu yandı! Qoy yansın!

Vera Nikolayevna. Heyvənin biri, heyvərə!

İvan İvanoviç. Özünsən!

Vera Nikolayevna. Pyaniskə!

İvan İvanoviç. İdiotka!

Vera Nikolayevna. Kretin!

İvan İvanoviç. Özünsən! (Daha da bərkdən qışqırır.) İstəmirəm day kartof qızartması! İstəmirəm day semiçka yağı! İstəmirəm! Fransaya!.. Fransaya getmək istəyirəm!..

Vera Nikolayevna. Buna bax bir!.. Sən, sən e, sən Fransaya getsən, onda, bəs, Fransa hara getsin?! Toje mne, Vladimir İliç!

İvan İvanoviç (birdən-birə ağılna nəşə bir fikir gəlir və çox mehriban). Veroçka!..

Vera Nikolayevna hirsle tavadakı kartofu çevirə-çevirə cavab vermir.

İvan İvanoviç. Veroçka!.. (Vera Nikolayevnaya yaxınlaşır və tamam məftun nəzərlərlə onu aşağıdan yuxarıya süzür.) Veroçka!..

Vera Nikolayevna cavab vermir.

Mənim əzizim!..

Vera Nikolayevna cavab vermir.

Mənim gözəlim!.. Sənin ayaqların əvvəlkindən də gözəldi!.. Belinə bax e!.. Elə bil azərbaycanlıların armudu stəkanıdı!.. Hansı qızda belə incə bel var?! Döşlərinə bax!..

Vera Nikolayevna (birdən-birə kövrəlib ağlamsınır). Yoxsa, elə bilirsən mənim xoşum gəlir hər gün qızarmış kartof yeməkdən? Hə? Mənim xoşum gəlir semiçka yağının iyindən? (Zirhazir ağlamağa başlayır.)

İvan İvanoviç. Veroçka! (Əli ilə öz başına qapaz vurur.) Mən axmağa bax də!.. Özüm də narodni artistəm!.. Niyə indiyəcən ağlıma gəlməyib? Veroçka! Əzizim! Tapmışam!

Vera Nikolayevna (ağlaya-ağlaya). Nə? Ət tapmısan?

İvan İvanoviç. Ət nədi, əzizim?! Səni tapmışam, səni! (Vera Nikolayevnanı qucaqlayır.) Səni! Səni!..

Vera Nikolayevna. Yavaş, Vanya!.. Vaxtı deyil!.. Oy! Əlim yandı!.. (Tavanı plitənin üstündən götürüb İvan İvanoviçin qolları arasında fırlanır.) Burax...!

İvan İvanoviç. Səni! Səni! Səni verəcəyəm Əhməd bəyə!

Vera Nikolayevna. Nə? (Tavanı əlindən salır və kartof qızartması döşəməyə dağılır.) Ay!..

İvan İvanoviç. Lap yaxşı oldu! Gəl bura! Gəl bura, əzizim! (Vera Nikolayevnanı çəkib divanda özü ilə yanaşı oturdur.) Qulaq as! Bundan gözəl fürsət ola bilməz! Səninlə yalandan boşanaq! Sən də yalandan ona ərə get!

Vera Nikolayevna. Sən... Sən nə...

İvan İvanoviç (onun sözünü kəsir). Qulaq as! Qulaq as! Bu bir şansıdır düşüb bizim əlimizə! Gərək ağıllı olaq! Tədbirli olaq!

Emosiyaya qapılmayaq! (*Əli ilə həyat tərəfi göstərir.*) Bunlardan seçilək görək!.. Bunların tayı olmayacaq görək!.. Belə şans bir də heç vaxt ələ düşməyəcək! Bu bizim həyatımızın ən vacib nöqtəsidir, Veroçka! Bu azərbaycanlı cavanları da, özün yaxşı bilirsən, aldatmaq asan işdi! Özü də sənin kimi bir gözəl! Veroçka! O qızarmış kartofla, o semicika yağı... vay... (*Ürəyi bulanır və əli ilə ağzını qapayıb udquna-udquna birtəhər özüna gəlir.*) mənim... mənim gözümlə elə kor eləyib ki, sənin kimi canı təzədən görməmişəm! Biz yalandan boşanıyıq! Əhməd bəyi aşiq eləyirsən özüne!.. Sən bacaracaqsan bunu, Veroçka! Həmişə başqalarının əsərlərində oynamışıq, indi də öz əsərimizdə oynamaalıyıq, Veroçka! Şah əsərimizdə!.. Mənim əzizim!.. Məni necə aşiq eləmişdin özüne, onu da elə dəli-divanə eləyəcəksən!

Vera Nikolayevna. Sən o zaman Lenini oynayırdın...

İvan İvanoviç. Hə. Ancaq indi Lenin giren kol deyil! Görək Nadejda Konstantinovna girişsin bu işə, Veroçka, Nadejda Konstantinovna!.. Yalandan ərə gedəcəksən ona! Sonra bir yerdə gedəcəksiz Fransaya! Sonra da mənə dövlət göndərəcəksən, keçmiş ərin kimi. Fransada belə şeylərə pis baxmırlar. Fransada hamı keçmiş əriylə, keçmiş arvadıyla dostluq eləyir! Mən gəlirəm Parijə! (*Əli ilə sinəsinə vurur.*) Parij e, İvan, Parij! Möhkəm ol, İvan! Belə şans bir də heç vaxt ələ düşməz!

Vera Nikolayevna. Bəs onda səndən əvvəlki ərlərim necə olsun? Nikolay Petroviç, Viktor Aleksandroviç, Pyotr Matveyeviç... Onları da Fransaya çağırmaıyam?

İvan İvanoviç (*hirsli*). Yox! Əlbəttə, yox! Onları neynir-sən? Muzey düzəldəcəksən? Parij... (*Mülayimləşir.*) Qulaq as, Veroçka! Mənim əzizim! Mənim toyuğum! Mən gəlirəm Parijə! Burda evimi satıram, nə lazımdı eləyirəm, gəlirəm. Özüm də deyirəm ki, qaçqınam! Azərbaycandan qaçmışam! Sən də boşanırsan Əhməd bəydən! Veroçka! Milyonçudu o! Milyonlarının da yarısı qalır bizə! Möhkəmə avtomatıçeski qərar qəbul edəcək ki, yarısı sənindi!

Vera Nikolayevna. Fantastika! Elə bil aydan, ulduzdan danışırısan...

İvan İvanoviç. Xeyr! Fantastika deyil! Fransada demokratiya, bizim kimi deyil! Orda insan hüquqlarını qoruyurlar! Orda insanın qiyməti var! Orda insanın ləyaqətinə toxunmurlar! Orda ərlə arvad eynidi, pulları da eynidi! Biz təzədən evlənərik!.. (*Ayağa sıçrayır.*) Kəbinimizi bu dəfə Notr-Dam kilsəsində kəsdirərik!..

Vera Nikolayevna (*get-gədə xəyalda dalararaq*). Mən hələ indiyə qədər heç vaxt kilsədə kəbin kəsdirməmişəm...

İvan İvanoviç. Veroçka! Mənim əzizim! Mənim toyuğum!.. Sən bacaracaqsan bunu! Mən səni tanıyıram, Veroçka!.. Sənin istedadını qiymətləndirməyi indiyə qədər heç bir rejissor bacarmayıb!..

Vera Nikolayevna (*ayağa qalxıb pəncərədən həyata bəylənaraq romantik tərzdə*). Özü də gözəl oğlandı!..

Pauza.

İvan İvanoviç. Vera! Mən səninçün Solomon deyiləm, ha!..

Vera Nikolayevna. Yaxşı! Yaxşı! Solomon deyil... Sən burda oturub gündə kartoşka yeyirsən, Solomon isə ode, gözəl İzraildə apelsin soku içir!..

İvan İvanoviç. Yox, Vera! Mənə söz ver!

Vera Nikolayevna. Nə söz?

İvan İvanoviç. Söz ver ki, mən Parijə gələndə kimi, onunla sən arada heç nə olmayacaq! Söz ver, Vera!

Vera Nikolayevna. Necə söz verim? Özün demirsən ki, ona ərə get?

İvan İvanoviç. Fiktivni! Sən ona fiktivni ərə gedəcəksən, Vera! İndi Moskvada yalandan ərə gedib ev almırlar? Sən də o cürə gedəcəksən, yalandan! Hər gün onu aldadacaqsan! O daha da qızısqacaq! Tanıyıram mən bu azərbaycanlı cavanları, Fransada olanda nə olar?! Day da çox aşiq olacaq sənə! Nə desən edəcək! Söz ver, Vera! Söz ver! Yoxsa... Gerek müqavilə bağlayaq səninlə! Cibimdə rəsmi sənəd olsun! Yoxsa, sənə nə var? Bir də gördün, getdin, heç məni də çağırmadın!

Vera Nikolayevna. Yaxşı, yaxşı!.. (*Gözü döşəməyə dağılmış kartoşa sataşır.*) Gördün neylədin kartoşkanı?

İvan İvanoviç. Mən neylədim? Özün saldın də əlindən!

Vera Nikolayevna (*yavaş-yavaş səsinə qaldırır*). Əlim şikəstdi bəyəm mənim? Sən atdın özünü üstümə! Elə bil ayısan!

İvan İvanoviç (*hirsli*). Ayı özünsən!

Vera Nikolayevna (*qışqırır*). Heyvərə!

İvan İvanoviç (*qışqırır*). Özünsən!

Vera Nikolayevna (*qışqırır*). Pyaniskə!

İvan İvanoviç (*qışqırır*). İfritə!

İşıq sönür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

İsgəndərzadələrin evi.
İsgəndərzadə dərin sarsıntılar keçirir.

İsgəndərzadə. Ah, Lenin!.. Lenin!.. (*Otaqda var-gəl edir.*) Son zamanlar tərəddüdlər burulğanından çıxma bilmirəm!.. Kimin ağlına gəlirdi, kimin?.. Partiya sarsılıb!.. Axmaq QKÇP heç nə eləyə bilmədi!.. Bu Baş katibin əməllərindən heç şeytan da baş açma bilməz! Ah, Le-

nin!.. Lenin!.. Partiya solub... saralıb... Kommunizm idealları ayaqlar altına düşüb... Bəlkə... Bəlkə mən də səhv etmişəm? Bəzən tərəddüdlər ucsuz-bucaqsız kolxoz tarlalarına ziyan vuran gəmiricilər kimi, mənim bütün mənəviyyatımı gəmirir! (*Ayaq saxlayır. Həyacanla*) Leninizm nədir? (*Təzədən var-gəl edə-edə leninizmin tərifini birnəfəsə deyir.*) Leninizmin imperalizm və proletar inqilabları dövrünün, müstəmləkəçiliyin süqutu və milli azadlıq hərəkatlarının qələbəsi dövrünün, bəşəriyyətin kapitalizmdən sosializmə keçməsi və kommunizm cəmiyyəti qurulması dövrünün marksizmidir! (*Ayaq saxlayır. Dərin həyacanla*) Yaxşı, leninizm əyər marksizmdir, bəs onda niyə adı leninizmdir? Bax, bundadır məsələ! Bundadır! (*Var-gəl edir.*) Budur mənə əzab verən! Budur mənə sarsıdan!.. Ah, Lenin!.. Lenin!.. İnsan öz-özünə nə qədər sual verər. Mən sənəin əsərlərini yenidən vərəqləyirəm... Doğrudanmı mən işıqlı kommunizm ideallarında yanılmışam? (*Eşikdən səs-küy eşidib dayanır.*) Yenə bu nə sədi belə? Təzədən başladı?

İşığ sönr.

ALTINCI ŞƏKİL

Xor.

Səhnə yenə də tamam qaranlıqdır və işıq da yalnız sol küncdə plakatın üstünə düşüb.

Məkan – Bakı şəhəri.

Zaman – 1991-ci il, avqustun sonu.

Birdən işıq sönr və dərhal da səhnənin ortasındakı plakatın üstünə düşür: eyni sözlər. Işıq sönr və təzədən səhnənin küncünə düşür: eyni plakat, eyni sözlər. Və beləliklə, işıq bir neçə dəfə yanıb-sönərək bütün səhnə boyunca orda-burdakı eyni plakat sözlərini işıqlandırır.

Xor.

- İ-s-te-fa!
- İ-s-te-fa!
- İ-s-te-fa!
- Müstəqillik!
- Azadlıq!
- Səpə özümüzədən olan baltalara ar olsun!
- Ar olsun!
- Ar olsun!
- Ar olsun!
- İstiqlal, yaxud ölüm!
- A-zər-bay-can!
- A-zər-bay-can!
- A-zər-bay-can!

İşıq sönr.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

İsgəndərzadələrin evi. İsgəndərzadə, Gülər xanım, Gülbəniz, Nurbəniz.

İsgəndərzadə otaqda var-gəl edə-edə eləcə sarsıntılar keçirməkdədir.

İsgəndərzadə. O cürə küçəyə yığılıb «İs-te-fa!», «İs-te-fa!» qışqırmaqla deyil! Problemin mahiyyətinə varmaq lazımdı! Ah, Lenin!.. Lenin!.. Yaxşı, leninizm marksizmdi, bəs marksizm nədi? (*Yenə birnəfəsə marksizmin tərifini deyir.*) Fəhlə sinfinin dünyagörüşünü, elmi ideologiyasını, beynəlxalq kommunist hərəkatının nəzəri əsasını, dünyanın dərk olunması və inqilabi yolla dəyişdirilməsi elmini təşkil edən fəlsəfi, iqtisadi və sosial-siyasi baxışların bütöv sistemində marksizm-leninizm deyirlər!..

Pauza.

Belə deyirlər, bəli! Bu sözlər şübhəsiz ki, həqiqətdir, lakin... lakin özü nədir e, marksizm-leninizm özü nədir?

Pauza.

Yenə ikisi bir yerdə: marksizm-leninizm... Bu da mənə bir tərəfdən tərəddüdlər burulğanına atır!.. Marksizmi və leninizmi bir-birindən ayırmaq isə burjua alimlərinə və təftişçilərə məxsus cəhətdir, deyirlər ki, guya, bəli, guya, leninizm ümumdünya əhəmiyyətinə malik deyil, inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində tətbiq edilə bilməz!.. Bax, bundadır!.. Bundadır məsələ!.. Bundadır mürəkkəblilik!.. Çətinlik!.. Ah, Lenin!.. Lenin!.. (*Ayaq saxlayır.*) Doğrudanmı çıxış yolu inkişaf etmiş kapitalist ölkəsindədir? Doğrudanmı Fransa?.. Doğrudanmı mən innən sonra öz həyatımı Fransa ilə bağlamalıyam? Ah, Fransa!.. Fransa!.. (*Ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxır.*) Sən indi mənimcün də cazibədar olmusan!.. (*Tələsik*) Yox! Yox! Bu indi, partiyanın bu ağır vəziyyətə düşdüyü zaman mənim prinsiplərimə xəyanət deyil! Mən tərəddüdlər burulğanındayam! Bir də ki... Bir də ki, Fransada da Kommunist Partiyası var də! Uzaqbaşı oranın üzvü olmaq olar!

Gülər xanım, Gülbəniz, Nurbəniz gəlirlər.

Gülər xanım. Salam!

Gülbəniz. Privet!

Nurbəniz. Nə tez gəlmişən?

Gülbəniz. Oy, yenə küçələr adamla doluydu, mitinqə gedirdilər!

Nurbəni z. Yox, qayıdırdılar!
 Gülbəni z. Əla salat idi!
 Nurbəni z. Balıq da yaxşı idi!
 Gülbəni z. Yox, balıq mənim xoşuma gəlmədi.
 Nurbəni z. Sənin xoşuna gəlmədi, mənim xoşuma gəldi!
 Gülbəni z. Gəlsin də, mən neyləyim?! Gözüm aydın!
 Gülər xanı m. Bəsdirin! Başlamayın yenə!
 Gülbəni z. Görmürsən?
 Nurbəni z. (İsgəndərzadəyə). Mənə zəng eləyən olmamışdı?

İsgəndərzadə cavab vermir.

Gülər xanı m. Nə olub belə? Təzə nəşə baş verib, fikirlisən?
 Gülbəni z. Yenə mitinqdə nəşə deyiblər?
 Nurbəni z. Eto mne uje nadoyelo!

İsgəndərzadə otaqda var-gəl edir.

Gülər xanı m. Nə olub axı?
 İsgəndərzadə. Məndə Leninin «İnikas nəzəriyyəsi» ilə bağlı şübhələr əmələ gəlib.
 Gülər xanı m. Nə?
 İsgəndərzadə. Leninin «İnikas nəzəriyyəsi» nə deyir? (Ayaq saxlayır.) İnsan şüurlu maddi aləmin əksidir! İliç belə deyir. (Yenə var-gəl edir.) Onda, bəs, maddi aləmin özünü kim yaradır? İnsan şüuru yaratmırmı? Təfəkkür həmişə varlıqla, insanların həyat şəraiti ilə bağlı olmuşdur. Bəli, belədir! Lakin təfəkkür, eyni zamanda, həyat şəraiti-nin yüksəlməsi üçün maddi-texniki baza yaratmamalıdır mı? Hə?

Pauza.

Gülər xanı m. (qızlara). Bu barədə heç kimə heç nə deməyin ha!..

Gülbəni z. Mən onsuz da papanın dediklərindən heç nə başa düşmürəm!

Nurbəni z. Ya toje!

Gülbəni z. Oy!.. Tort kakoy vkusnyı bıl!..

Nurbəni z. Amma mənim xoşuma gəlmədi!

Gülbəni z. Çuşkasan da, ona görə!

Nurbəni z. Çuşka özünsən!

Gülər xanı m. Bəsdirin! Eh!.. Dünya yaman dəyişdi!.. (Qızları göstərir.) Bunnarı istəyənlərin, sifariş göndərənlərin, eyham vuranların, telefon eləyənlərin öləndən yer tapa bilmirdik! Oturub bir-bir seçirdik ki, qızları hansı istəyənlərə verək? Onun papası kimdi, bunun maması kimdi?.. Day demirdik ki, görüşü günlərimiz varıymış!.. O

mitinqlər başlayandan sonra ki, bu vurhavur araya düşdü, elə bil, o elçilər də dənizdə batıb boğuldular! İndi səsləri də çıxmır. Oturub gözləyirlər ki, SEKA-nın axırı nə olacaq?.. Qorbaçovu görüm... (Söz tapmır.) Qorbaçovu görüm... Qorbaçovu görüm tramvay altında qalsın!..

Gülbəni z. Oy, kakoy ujas!

Gülər xanı m. Mənə deyən lazım, nə tramvay, ay axmaq? Özü indi necə maşında gəzir, arvadıyla aradan çıxıb yenə elə maşında gəzəcək!

Nurbəni z. Deyirlər Amerikaya qaçacaq! Kaşu zavaril da!..

Gülbəni z. Ağlı olsa, Şvesariyaya qaçar!

Gülər xanı m. (qızlara). Başqa yerdə ağzınızdan söz qaçırmayasız ha!

Gülbəni z. Oçen nujno!

Nurbəni z. Day demə!

İsgəndərzadə. Ah, Lenin!.. Lenin!..

Gülər xanı m. Nə Lenin, hə?! Nə Lenin? Sən öz dərdini çək! Bizim dərdimizi çək! Ode, camaat yenə toplaşmışdı Ali Sovetin qabağına! «İs-te-fa!», «İs-te-fa!» Tramvay bizi gözləyir e, bizi! Maşında gəzməyimiz day getdi işinə!

Pauza.

Gülbəni z. Onda mən heç vaxt evdən çıxmıyacam!

Nurbəni z. Koneçno! Mən də! Tramvay... yox bir, traktor!

Gülər xanı m. Ağzınız isti yerdədi sizin!

Pauza.

İsgəndərzadə (var-gəl edə-edə). Görəsən, onda bizim yazıq şofer Əbdüləlinin işləri necə olacaq?

Gülər xanı m. Ay-hay!.. Sən şoferivin yox e, bizim, bizim dərdimizi çək! Əbdüləliyə nə var? İndi yoldaş İsgəndərzadəni gözdürür, sabah işlər dəyişsə, başqa bir İsgəndərzadə bəyi gözdirəcək! Dayanır qapının ağzında, yazıq, baxır mənə!.. Gözləriylə elə baxır, elə bil, iraq olsun, buzovu ölmüş inək gözləridi!.. Nə verim ona? Ode, o qonşumuz Əsədulla deyiləm ki!.. Spesmağazanı da bağladılar! Kül başına Kryuçkovun! KQB-nin elə adı varıymış!.. Bir dənə Allahın Qorbaçovunu yığırdı bilmədilər! (Qızlara) Siz başqa yerdə bir söz deyib-eləməyin ha!

Gülbəni z. E-e-e!..

Nurbəni z. Toje mne!

Gülər xanı m. Vaxtında sənə çox dedim! Ode, indi Mirizadəgildən gəlirik. O da sənin kimi SEKA-da işləyir də! Evinə top vur-

san, dağılmaz! Çox dedim sənə ki, özünü də fikirləş! Səhərdən axşamacan iclas! Partiya! Lenin!

İsgəndər zadə (ayaq saxlayıb, dəruni bir pərişanlıqla). Görəsən, doğrudanmı partiyanın axırı çatıb?

Gülər xanım. Heç əvvəli varıydı ki?! Eh!.. Mənim başıma o qədər iş açmışan ki!.. Yadına gəlir? Təzə nişanlanmışdıq, birinci dəfə kinoya getmişdik sənən, məni yarımçıq çıxartdın ki, partiya iclasına gecikirsən...

Gülbəniz Kakoy ujas.

Nurbəniz Kaşmar!

Pauza.

İsgəndər zadə (var-gəl edə-edə). Knipoviç Leninə məlumat vermişdi ki, iskraçılar Bakıda gizli mətbəə yaradıb «İskra»-nı nəşr etmək fikrindədirlər. Bilirsən Lenin Knipoviçə nə yazmışdı?

Gülər xanım. Mən nə bilim?

İsgəndər zadə. Lenin yazmışdı ki, Yoldaş Knipoviç, «siz Rusiyada «İskra»-nı necə təşkil etmək fikrindəsiniz?».

Pauza.

Gülər xanım. Hə, nə olsun?

İsgəndər zadə. Nə olsun? O olsun ki, bu adi sual deyil! İndi biz bu sualı özümüə verməliyik!

Gülər xanım. A kişi! İndi camaat partiyasını yandırır! Yandırmayan da gizlədir ki, görün olmasın! Aləm dəyib bir-birinə! Mitinqlərin əlindən küçəyə çıxmaq olmur! Özün işə gedəndə gizləncə SEKA-nın dal qapısından içəri girirsən! İndi hamı canının hayındadı ki, nə olacaq? Necə olacaq? Sən də bu vurhavurda Bakıda təzədən «İskra» nəşr etmək istəyirsən?

İsgəndər zadə. Yox, o mənada yox... Biz indi Leninin sualını bir az dəyişib özümüə verməliyik!

Gülər xanım (əllərini göyə qaldırır). Allah, sənə min şükür! Bu da Leninin sözlərini dəyişmiş!

Gülbəniz. O-o-o!..

Nurbəniz. O-o-o!..

Gülər xanım (qızlara). Siz amma başqa yerdə ağzınızdan qaçırmayın!

Gülbəniz. Padumayeş!

Nurbəniz. Komu eto interesno?

İsgəndər zadə. Xeyr! Xeyr! Mən təftişçi deyiləm! Mən... Mən tərəddüdlər keçirirəm... İndi biz özümüə sual verməliyik: «Biz Azərbaycanda həyatımızı necə təşkil etmək istəyirik?» Bax, budur esas

məsələ! Bu mümkündürmü, hə? Ah, Lenin!.. Lenin!.. Axı, sən özün də Fransaya getmişdin!..

Gülər xanım. Nə Fransa?

İsgəndər zadə. Məgər Vladimir İliç Fransaya getməmişdi?

Gülər xanım. Mən nə bilim? Həmişə elə çətin suallar verirsen ki...

İsgəndər zadə. Bəli, getmişdi! Lafarqla və beynəlxalq fəhlə hərəkatının digər üzvləri ilə İliç məhz Fransada tanış olmuşdu!

Gülər xanım. Axı, nə olsun? Aləm dağılır, indi biz oturub təzədən Leninin tərcümeyi-halını öyrənməliyik?

İsgəndər zadə. Məsələ belədir! Əhməd bəy Fransadan gəlib!

Gülər xanım. Bilirəm. Bizim həyətdəki o şofer Kərimgildə qalan oğlandı.

İsgəndər zadə. Bəli. Özü də milyonçudu! Düzdü, mən sinfi münasibətləri hələ saxlamışam, lakin, hər halda, maraqlı faktdır. Əbdüli bizim həyətdə nə olur, hamısını səhər işə gedəndə maşında mənə xəbər verir. Bu Əhməd bəy də burada evlənmək istəyir.

Gülər xanım. Nə olsun axı?

İsgəndər zadə. Necə nə olsun, sluşi? O olsun ki... (Gəlib qızların qabağında dayanır və iki əlilə də Gülbənizi göstərir.) Bude, bu da gəlin!

Pauza.

Gülbəniz (bu gözlənilməz təklifdən sonra, özünə gələrək əllərini bir-birinə vurur). Oy, Fransa!

Nurbəniz (qışqırır). Niyə o olur gəlin? Niyə mən yox?

İsgəndər zadə. O böyükdür.

Nurbəniz. Nə olsun o böyükdü? Ağıl yaşda deyil, başdadı! (Qışqırır.) Mən getmək istəyirəm Fransaya!..

Gülbəniz. Oy papa!.. Fransa!.. Qoy öpüm səni. (Yerindən atılıb İsgəndər zadənin üzündən öpür.)

Gülər xanım (sevincdən hələ də özünə gələ bilməyib, sözləri güclə tapa-tapa). Ah, əzizim!.. Mən... mən bildirdim ki... haçansa... sən dissident olacaqsan!

İsgəndər zadə (özündən razı halda). Mənim prinsiplərim hələ ki, qalır... Lakin baxıb görürəm indi elə bir vaxtdı ki, kapitalist öl-kəsi olsa da, Fransaya bir əl yeri qoymaq lazımdı!..

Gülbəniz. Fransa!.. Milyonçu!..

Nurbəniz (qışqırır). Niyə o?! Niyə?! Mən getmək istəyirəm Fransaya!..

İsgəndər zadə. Bəlkə iş elə gətirdi ki, hamımız getdik...

Gülər xanım (qızlara). Başqa yerdə deməyəsiz ha!..

Nurbəniz (qışqırır). Mən deyəcəyəm!..

Gülbəniz. Nuidura!..

İsgəndər zadə. Əbdüləli deyir ki, bizim bu rüşvətxor anti-pod qonşumuz...

Gülər xanım. Əsədulları deyirsən?

İsgəndər zadə. Hə, o da Əhməd bəyə girişmək istəyir! İstəyir o vulqarı qızını sırsın ona! Onun bir pamoşniki var, Eynşteyndi, Volterdi – nədi adı, qabaqlar SEKA-da instruktur işləyirdi, o Əbdüləlinin yanında ağzından qaçırdı. Bax də, Əsədulla kimi antipod, prinsip-siz bir adam! Yox, gerek sərhəsab olaq! O antipoda imkan verməyək!

Gülər xanım. Əhməd bəy bizim kimi intelegent ailəni qoyub, gedib o... o... o hambal Dadaşın oğlu ilə qohum olacaq?

İsgəndər zadə. Hər halda, çox ehtiyatlı olmaq lazımdı! Əhməd bəyi rəsmi surətdə bizim evə dəvət etmək lazımdı! Mən Xarici İşlər Nazirliyində də bəlkə bir razvedka apardım.

Gülər xanım. Allaha min şükür! Min şükür ki, sən də bizim bərimizdə bir az fikirləşməyə başladın!.. Ancaq...

İsgəndər zadə. Nə ancaq?

Gülər xanım. Ancaq... KQB-yə bir söz demə!

İsgəndər zadə. Nə KQB? (Hirsələnir.) Yoxdu daha KQB! Qorbaçov atasını yandırdı KQB-nin! (Özünə gələrək) Əhməd bəy üçün evdə qəbul düzəltmək lazımdı!

Gülbəniz. Oy! Salatı mən özüm düzəldəcəyəm! Fransa!..

Nurbəniz (qışqırır). Mən istəyirəm Fransanı!

Gülbəniz (gözəl bir xəyal aləmində). Milyonçu!..

Nurbəniz (zırıldaya-zırıldaya qışqırır). Niyə o? Niyə mən yox?..

Gülər xanım (qızların üstünə qışqırır). Bəsdirin!

İsgəndər zadə (yenidən var-gəl etməyə başlayır və pərişanlıq içində). Görəsən, Lev Nikolayeviç Tolstoy doğrudanmı rus inqilabının güzgüsüdür, hə? Ah, Lenin!.. Lenin!..

İşıq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Pıçı-pıçı, Mehdiqulu bəy, Süpürgəçi kişi.

Yarıqaranlıq səhnədə yenə də bizə tanış binanın və heyətin konturları görünür.

İşıq adda-budda pıçı-pıçı sahiblərinin üstünə düşür və onların da yalnız lüetləri görünür. Səhnənin derində heyəti süpürən Süpürgəçi kişi tərəfə boylanır.

Qadın (pıçıltı ilə). Deyirlər Əhməd bəyin İsveçrədə də mülkü var!..

Birinci qız (pıçıltı ilə). Tehrandə otelləri var!..

Kişi (pıçıltı ilə). Yunanıstanda yazlığı var!..

İkinci qız (pıçıltı ilə). Ah, Fransa!..

Oğlan (pıçıltı ilə). Milyonlarının sayı-hesabı yoxdu!..

Birinci qız (pıçıltı ilə). Özünün şəxsi gəmisi var!..

İşıq pıçı-pıçı eleyenlərin arası ilə gələn Mehdiqulu bəyin üstünə düşür.

Mehdiqulu bəy (barkdən). Baba, bu necə məmləkətdi?! Bunlar niyə bu vəziyyətə düşüblər?! Yetmiş ildə ki, o kapitalist aləmi ki, deyirdilər, vallah, billah, baba, oralarda bu qədər puldan danışmırlar ki, bunlar danışır! O kapitalist aləmində iş görürlər, pul qazanırlar, bunlar əllərini ağdan qaraya vurmurlar, puldan danışirlar! Baba, bu qədər milyon söhbəti olar?! Bu qədər dükən söhbəti olar?! Pal-paltar söhbəti olar?! Ey vah, nə yaman çasib bu camaat!.. Niyə bu günə qalıblar?! Baba, bu bədbəxtlər elə bilirlər ki, kim xaricdə yaşadı, dünyanın ən bəxtəvər adamı! Elə bilirlər ki, xaricdə krantı açırsan, süd tökülür! Elə bilirlər xaricdə yaşayanda maşını, evi, torpağı göydən huri mələklər havayı endirir yerə! Vallah, belə ki, bunlar işləyirlər, istəyəndə gedirlər işə, istəyəndə çıxırlar, istəyəndə iş vaxtı gedib oturub yeyib-içirlər, bir müdiri iş vaxtı öz kabinetində tapmaq olmur, bir rəisin, bir nazirin kətibəsi adama bir dəne düz söz demir, billah, baba, xaricdə bunlar acından ölər! Bir tikə çörək tapmazlar yeməyə! Baba, bu camaata nə olub belə? Bunlar niyə belə çasıblar?

Kişi (pıçıltı ilə). Bu kimdi belə?..

Oğlan (pıçıltı ilə). Əhməd bəyin dayısıdır!..

Qadın (pıçıltı ilə). Bu da Fransadan gəlib?..

Birinci qız (pıçıltı ilə). Ah, Fransa!..

İkinci qız (pıçıltı ilə). Bu da milyonçudu?..

Qadın (pıçıltı ilə). Görmürsən, heç gözümlə su içmir!..

Oğlan (pıçıltı ilə). Görmürsən, nə boş-boş danışır?..

Kişi (pıçıltı ilə Mehdiqulu bəyi yamsılayır). «Baba, bu camaata nə olub belə?..»

Qadın (pıçıltı ilə). Ona deyən lazımdı ki, sən kimsən?..

Kişi (pıçıltı ilə Mehdiqulu bəyi yamsılayır). «Bunlar niyə belə çasıblar?..»

Birinci qız (pıçıltı ilə). Özün çasmısan!..

İkinci qız (pıçıltı ilə). Bu, milyonçu deyil!..

Oğlan (pıçıltı ilə). Çəliyini görmürsən?!

Kişi (pıçıltı ilə). Silindrini görmürsən?!

Birinci qız (pıçıltı ilə). Qalstukuna bax!..

Mehdiqulu bəy (barkdən). Deyirəm, Əhməd bəy, gəl otel-

də qal, hamı ilə oturub-durma, dünyada o qədər dələduz var!.. Deyir, eybi yox, vətəndi!.. Vətən olanda nə olar? Bəyem vətəndəkilərin hamısı mələkdə? Deyir, mən sadə adamlarla olmalıyam. Vallahi ki, qorxuram bunu burda aldadalar... O boyda nəslin bir dənəsidir!.. Özü də avropasayaq adamdı... Nigaran qaldığım üçün də, durub gəldim dalınca. Gəlib girib bu həyətdə... Baba, bu nə həyətdi belə? Bu həyətdə yaşayan millət kimdi belə?.. Günahsız qanlar tökülür, daşnak millətin məktəbini dağıdır, xəstəxanasını dağıdır, əsir götürüb qulağını kəsir, gözünü çıxarır, torpağını əlindən almaq istəyir, dünyaya da car çəkir ki, ay aman, qoymayın, azərbaycanlılar bizi doğradı, amma bunlar, baba, bax, bu həyətin adamları, elə bil ki, Ayda yaşayırlar!.. Elə bil ki, bunlara heç nəyin dəxli yoxdu!.. Hara gedirsən milyon söhbəti, Fransa söhbəti, bizi xaricə dəvət elə söhbəti, bunu al, onu bağışla söhbəti!.. Əhməd bəyi də hərə öz tərəfinə çəkmək istəyir!.. Niyə belədi axı?.. Allah bunların aqlını alıb-nədi, baba? Nə eləyiblər ki, Allahın belə qəzəbinə keçiblər?! Nə günah sahibidirlər?!

K i ş i (pıçiltı ilə). Buna fikir verməyin!..

Q a d ı n (pıçiltı ilə). Başdan xarabdı!..

B i r i n c i q ı z (pıçiltı ilə). Əhməd bəyin idarələrindən birində işləyir!..

O ğ l a n (pıçiltı ilə). Bu, milyonçu deyil!..

İ k i n c i q ı z (pıçiltı ilə). Əhməd bəyin əlinə baxır!..

B i r i n c i q ı z (pıçiltı ilə). Ah, Fransa!..

O ğ l a n (pıçiltı ilə). Əhməd bəy!..

İ k i n c i q ı z (pıçiltı ilə). Milyonçu!..

Q a d ı n (pıçiltı ilə). İsvəçdə də mülkü var!..

B i r i n c i q ı z (pıçiltı ilə). Tehrandə otelləri var!..

K i ş i (pıçiltı ilə). Yunanıstanda yazlığı var!..

M e h d i q u l u b ə y (barkdən). Yazıq camaat!.. Bədbəxt camaat!.. Ey vah!.. Sənin başına nə oyun açıblar?! (Gedir.)

Səhnənin dərinində Süpürgəçi kişi elə boyvana-boyvana qalır.

İ ş i q s ö n ü r .

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Bəbirzadələrin evi. Əsədulla, Firəngiz xanım, Əhməd bəy, Eynşteyn.

Əsədulla yenincə içəri girmiş Əhməd bəylə Eynşteyni qarşılayır.

Ə s ə d u l l a . Xoş gördük sizi!.. Xoş gördük!.. (Eynşteynə) Alə,

sən nə gözəl iş eləyib gətirmisən bu əziz qonağı bizə! Sağ ol, vallah, malades!

E y n ş t e y n . Əhməd bəylə biz qardaş!q!

Ə s ə d u l l a . Əhsən! (Kənara) Belə qabiliyyətli olmasaydı, SEKA-da instruktör işləməzdi ki!.. (Barkdən) O biri otaqda stol bizi gözləyir. Səhərəcən yeyib-içəcəyik!..

F i r ə n g i z x a n ı m . Buyurun!

Ə h m ə d b ə y . Yok! yok! Yemək yok!

Ə s ə d u l l a . Necə yox? Sənin kimi əziz qonaq gəlib evimizə! (Eynşteynə) Malades! Sənə bir dənə sarıqca alacığım!

E y n ş t e y n (utana-utana). Çox sağ olun, Əsədulla məllim. (Başını aşağı salır.)

Ə s ə d u l l a . Keçək o biri otağa!

Ə h m ə d b ə y . Yok, müsyö... Təşəkkür!.. Mersi!..

Ə s ə d u l l a . A kişi, sən nə danışırısan?! Elə-belə yemək yox e! (Ruh yüksəkliyi ilə) Osetrina!

Ə h m ə d b ə y . Yok!.. Təşəkkür!..

Ə s ə d u l l a (daha artıq bir ruh yüksəkliyi ilə). Hinduşka ciyəri!.. Dəvə qutabı! (Əhməd bəyə ağzını açmağa macal vermədən) Motal pendiri! Təndir kütümü! Qırqovul! Turac! Forel!

Ə h m ə d b ə y (gülümsəyərək). Mersi, müsyö, mersi... (Özünü göstərir.) Tələsmək. Vaxt beş dəqiqə! Opera!

Ə s ə d u l l a (taəccüblə). Nə opera?

Ə h m ə d b ə y (özünü göstərir). O opera (Saatını göstərir.) Beş dəqiqə vaxt!

Ə s ə d u l l a (Eynşteynə). Bu nə danışır, alə?

E y n ş t e y n . Bilet alıb, operaya gedəcək.

Ə s ə d u l l a (sıd qürəkdən taəccüb edərək). İçi ləvəngi təndir kütümünü burda qoyub operaya gedəcək?

Ə h m ə d b ə y . Bəli! Bəli! Opera! O (özünü göstərir) opera getmək!..

Ə s ə d u l l a (fikirli). Plov... Dolma...

F i r ə n g i z x a n ı m (Əhməd bəyə). Fransada dolma bişirirlər?

Ə h m ə d b ə y (özünü göstərərək). O... dolma bildi yok, madam...

F i r ə n g i z x a n ı m (Əsədullaya). Nə deyir bu?

Ə s ə d u l l a (hirsələnir). Mən fransızca bilirəm? (Əhməd bəyə) Axı, belə olmaz!..

Ə h m ə d b ə y (əlini sinasına qoyur). Vallah, müsyö!.. Opera... Təşəkkür!.. (Özünü göstərir.) O yedi! Çox yedi!.. Burada hamı çox yeyir! Çox!.. İndi opera!..

Ə s ə d u l l a (Əhməd bəyi tapədən-dırnağacan diqqətlə süzür).

Başa bax ha!.. (*Qəflətən atılıb Əhməd bəyi bağrına basır.*) Əsl mənim adamımsan! Mənə elə sən kimi adam lazımdı də! (*Əhməd bəyi öpür.*) Mən də sən kimi yəm də! Mən də sənə aşiqiyəm! (*Əhməd bəyi göstərərək, mütləssir*) Elə bil öz cavanlığımı, durub qabağımda!..

Əhməd bəy Əsədulla'nın qollarının arasından güclə çıxıb saatına baxa-baxa üz-gözünü silir. Əsədulla fəxrle Əhməd bəyə tamaşa edir.

Əsədulla. Evlənmək istəyirsən, hə?

Əhməd bəy. Bəli! (*Özünü göstərir.*) O evlənmək!.. Azərbaycanlı qız evlənmək! Fransız yok!..

Eynşteyn. Deyir ki, mən gərək azəri qızı alım, fransız qızı almaram ömrümdə!

Əsədulla. Ay bərəkallah! Malades! Oğul buna deyərler e! Əsl vətən oğludu! Qoy bir səni öpüm!

Əhməd bəy (*qorxu ilə kənara qaçır*). Yok, müsyö!.. Yok!.. Yok!..

Əsədulla. Gör nə tərbiyəlididi! (*Eynşteynə*) Day sizün tayuvuz döyül e! Üzüvüzdə abır-həya qalmayıb! Sürtülmüsüz padoş kimi!

Eynşteyn pərt olub başını aşağı sallayır və gözünü dikir döşəməyə.

Əsədulla (*Əhməd bəyə işarə ilə Firəngiz xanıma*). Görürsən necə tərbiyəli oğlandı?

Firəngiz xanım (*Əhməd bəyə*). Yəni dolmanın heç bir növündən bişirmirlər Fransada? Kələmnən, yarpağnan, badımcannan?..

Əhməd bəy. Dolma yok!.. Opera, madam...

Əsədulla (*Eynşteynə*). Alə!..

Eynşteyn başını necə aşağı sallayıb gözünü yerə dikmişdisə, eləcə də dayanıb cavab vermir.

Yenə bunun ürəyinə dəydim?.. Sən öləsən, bunun ürəyi məni kəsib salacaq! (*Cibindən pul çıxarıb, Eynşteynin cibinə basır.*) Bura bax, artistləri gətir bura, pulunu verim, operanı elə orada göstərsinlər! Hə?

Eynşteyn (*belini düzəldir*). Yox, Əsədulla məllim, Fransada belə şeylərə pis baxırlar.

Əsədulla. Hə? Onda tez eləginən! Başa sal buna ki, mən kiməm, mənim qızım Züleyxa xanım kimdi, necə ağıllıdı, necə tərbiyəlididi... Davay! Sən deginən, guya, mənim xəbərim yoxdu.

Eynşteyn. Əhməd bəy! Znaçit Əsədulla məllim çox krupnı bir insan! Əsədulla məllim e-e-e... Akula! Fil! Balina! (*Əli ilə göstərir.*) Çox krupnı! E-e-e, Mesenat! İnteligent!

Əsədulla. Alə, sən bu fransız dilini harda öyrənmisən belə?! Malades!

Eynşteyn. Əsədulla məllim e-e-e... bütün Bakıda... krupnı! Özü də demokrat!

Əhməd bəy (*Firəngiz xanıma*). Madam... (*Özünü göstərir.*) O... opera getmək... Madam...

Firəngiz xanım. Bu nə deyir?

Əsədulla. Ay qız, mən Fransada-zadda olmuşam bəyəm, nə bilim nə deyir? (*Eynşteynə*) Papaq da alacıyım sənə bir dənə! Andat-ra! Başla!

Eynşteyn (*ruh yüksəkliyi ilə*). Əsədulla məllimin bir sözü... e-e-e... iki yox Bakıda!..

Əhməd bəy (*saatına baxa-baxa*). Opera...

Əsədulla (*təlaşik*). Alə, qaçar birdən. Mənnən keç day! Keç qıza!..

Eynşteyn. Züleyxa xanım Əsədulla məllimin qızı... E-e-e... E-e-e...

Əsədulla. Noldu, alə?

Eynşteyn. Züleyxa xanım... E-e-e... Əsədulla məllimin qızı...

Əsədulla (*səbrsiz*). Bunu dedin də!

Eynşteyn. Züleyxa xanım... E-e-e... (*Birdən ağlamsınır.*)

Əsədulla. Adə, noldu sənə?

Eynşteyn əli ilə üzünü tutub çiyinlərini atur.

Firəngiz xanım. A-a-a...

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). O opera getmək (*Eynşteyni göstərir.*) Bu uzanmaq...

Əsədulla (*Əhməd bəyə*). Bir dəqiqə. (*Eynşteynə*) Sənnən döyüləm mən?! Noldu?!

Eynşteyn. Mən.. Mən... Yox, deyə bilmərəm, mənə nə olub. Qorxuram...

Əsədulla. Kimdən qorxursan?

Eynşteyn. Sizdən.

Əhməd bəy saatına baxır.

Əsədulla (*təlaşik*). Niyə?

Eynşteyn. Yox, deyə bilmərəm. Bu mənim qəlbimin əbədi sirridir!..

Əsədulla (*gəlib Eynşteynin qolundan tutub kənara çəkir*). Niyə qorxursan? Mən də sənün atan! Adam atasının qorxar?

Eynşteyn (*qorxa-qorxa*). Yox.

Əsədulla. Onda de görüm nolub? Bu gedir axı, vaxt itir. Mən də ki, fransızca bilmirəm.

Eynşteyn (*həyacanla*). Mən... Mən...

Əsədulla (*səbrsiz*). Hə?

Eynşteyn. Mən... Mən Züleyxa xanımı... özüm sevirəm! (*Əli ilə sifətini qapayıb, çiynlərini daha da bərkdən atır.*)

Pauza.

Əsədulla (*Eynşteynin qolunu buraxıb uzaqlaşır*). Ay-hay! Axmaq oğlu, axmaq!.. Salasan ayağuvun altına, o qədər çəkəsən ki, nöyüt iyi verə, bir də belə qələt eləməyə! Zəmanəyə bax də!.. Gör kim ürək eləyib mənə nə deyir?!

Əhməd bəy. Müsyö! Madam! (*Özünü göstərir.*) O getmək!.. Opera!..

Əsədulla. Bir dəqiqə! Bir dəqiqə! (*Eynşteynə*) Bura gəl! Demirəm sənə bura gəl?!

Eynşteyn. Vurarsuz axı, mənı...

Əsədulla. Yox, bura gəl (*Əhməd bəyi göstərir.*) Bunun yanında necə vurum sənı? (*Yaxınlaşan Eynşteynin qolundan yapışır.*) Sən o qələti elədin, eləməmiş olasan. Sən demədin, mən eşitmədim! Bildin? Özünü yaxçı apararsan, mən də sənə kömək eləyəyəm, burda bir yaxçı qız alarıq sənə! Gic olmagınə! Davay! Görmürsən gedir? Davay! Züleyxa xanım barəsində bir-iki kəlmə deyinə! Fransada belə lazımdı.

Eynşteyn (*burnunu çəka-çəka*). Züleyxa xanım çox gözəl!.. İlahi!.. İnstitutda komsomol katibi idi!..

Əsədulla (*tələsik*). Orası lazım döyül!..

Əhməd bəy. Mən getmək!.. (*Saatına baxır.*) Opera!..

Əsədulla (*hirsələnir*). Alə, evlənmək istəmirsən sən?!

Firəngiz xanım. Özünən çıxma, Əsədulla.

Əsədulla. Görmürsən?! (*Əhməd bəyə*) Balam, evlənmək istəmirsən sən?

Əhməd bəy. Bali!.. (*Özünü göstərir.*) O evlənmək!.. Uşaq olmaq!.. Oğlan!..

Eynşteyn. İstəyir ki, evlənsin, uşağı olsun! İstəyir ki, oğlu... oğlu olsun... (*Ağlamsınır.*)

Əsədulla. Ay bərekallah! Əsl kişidi də! Görürsən, istəyir ki, oğlu olsun!

Əhməd bəy. Bali! Oğlu olsun! Böyük olsun! Fransa Kommunist Partiyasına otursun!

Əsədulla. Nə?

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). Onun oğlu olsun! Sosialist ideallar olsun! Fransa Kommunist Partiyasına otursun!

Pauza.

Əsədulla. Fransa Kommunist Partiyasına otursun?

Əhməd bəy (*başı ilə təsdiq edir*). Bali, müsyö...

Eynşteyn. Başa düşdüm! Bu istəyir ki, oğlu olsun, böyüsün, girsin Fransa Kommunist Partiyasına.

Əhməd bəy. Bali! Bali!

Əsədulla (*öz-özünə*). Ay-hay!.. Oranın milyonlari bu ağıldadısa, onda vay Fransanın halına! (*Əhməd bəyə*) Deməli, sən istəyirsən ki, Paris olsun qorkom, hə?

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). O demokrat!.. O istər ki... liber-te, e-qalite, fraternite! Yani e-e-e... azadlıq! E-e-e... barabarlik! E-e-e... kardaşlık! Bildi?

Əsədulla (*Eynşteynə*). Nə deyir, alə, bu? Azaqlıqdan-zaddan danışır. Deyəsən, bu mitinqlər ona da təsir eləyib?!

Əhməd bəy. Yok! Mitinq yok! Fransız inqilabı! Böyük inqilab!

Əsədulla (*Eynşteynə*). Bu nə deyir, ay başına dönüm sənün?

Eynşteyn. Bu deyir ki, o sözlər ki, var, azadlıq-zad, onları Böyük fransız inqilabında deyiblər.

Əhməd bəy. Bali! Bali!

Əsədulla. Pah atonan! Fransada da?!

Firəngiz xanım. Onnar da Domsovetin qabağına çıxıb belə mitinq edirdilər?

Əhməd bəy. İndi yok. (*Barmağı ilə göstərir.*) İki yüz il əvvəl!

Eynşteyn. Deyir ki, indi yox, iki yüz il bunnan əvvəl deyirdilər.

Əsədulla (*rahat nəfəs alır*). Əşşi!.. İki yüz il bunnan qabaq nə deyiblər, qoy desinlər də!.. Yaxşı eləyiblər, halal xoşları olsun! İndi demirlər ki?

Əhməd bəy. İndi yok!

Əsədulla. Vot, malades! Bəs, onda oğlunu niyə istəyirsən ki, Kommunist Partiyasına girsin?

Əhməd bəy. Girməsən?

Əsədulla. Nırç! (*Başını atır.*) Bura gəl! (*Əhməd bəyin qolundan tutub kənara çəkir.*) Sən özümüzünküsən! (*Eynşteynə işarə ilə*) Onun yanında demirəm, gedib satar mənı! Nə bilirsen, KQB-edi bəlkə? Bura sənincün Paris döyül e, a bəxtəvər!.. (*Piçiltiyə*) Lazım deyil!

Əhməd bəy. Lazım deyil nə?

Əsədulla (*ora-bura baxa-baxa piçiltiyə*). Lazım deyil, oğlunu Fransa Kommunist Partiyasına qoyma...

Əhməd bəy. Niyə qoyma?..

Əsədulla (öz-özünə). Alə, birdən bunun özü KQB olar ey?!

Əhməd bəy. Niyə qoyma?

Əsədulla. Fransa olanda nolar? Kommunistdi də!.. Böyüyüb olacaq kommunist, sonra da var-yoxunu alacaqlar əlindən, keçəcəksən talonnan zamarojını camış ətindən yeməyə! Ya da gerek mənim kimi olasan, onu da ki, sən bacarmazsan! Lap oldun mən, qazandun bu hökuməti sökə-sökə, nolsun? Xərcliyə bilməyəcəksən əməlli-başlı!

Əhməd bəy. Bəs siz kommunist?

Əsədulla. Mən? Əşşi, mən elə-belə kommunistəm! (Əlini yelləyir.) Gəl! (Səhnənin ortasına qayıdılar. Eynşteynə) Deyirdim buna ki, oğlunu mütləq qoysun Fransa Kommunist Partiyasına! Qoy Fransa da ağ günə çıxsın!

Əhməd bəy (saatına baxır). Mən getmək! Vaxt yok! Opera!

Əsədulla (hirsini saxlaya bilmir). Alə, bəs sən necə milyon-cusan? Milyonçu da belə tələsə-tələsə evlənməyə gələr vətənə? Adam vətəni operaya satmaz!

Əhməd bəy. Milyon!.. Milyon!.. (Əsəbi halda) Hamı milyon! Milyon!.. Qızı almaq istədi milyon yok, o! (Özünü göstərir.) O!.. (Qacıb səhnədən çıxır.)

Əsədulla. Alə! Adun zəhrimər da yadımdan çıxır həmişə!

Eynşteyn. Eynşteyn!

Əsədulla. Nə dayanmısan? Qaçdı getdi operaya!

Eynşteyn (yerindən tərpənmədən). Axı, siz...)

Əsədulla. Nə mən?

Eynşteyn (utana-utana). Siz söz vermişdiniz...

Əsədulla. Nə söz?

Eynşteyn (utana-utana). Siz indi mənə söz vermişdiniz... Sa-roçka... Bir də papaq...

Əsədulla. Alə!... Alə, adamın da belə adı olar? Eynşteyn! Alə, sən belə adnan o boyda SEKA-da necə işləmişən?! (Təpiklə Eynşteyni vurmaq istəyir. Eynşteyn qaçıb səhnədən çıxır.)

Firəngiz xanım. Əsədulla!..

Əsədulla. Nədi?

Firəngiz xanım. Deyirəm, o cür ki, Fransanı deyirlər e, or-da bəs dolma yemirlər də heç? Hə?!

Əsədulla arvadına baxa-baxa qalır.

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Polyaniçkoların evi. İvan İvanoviç,
Vera Nikolayevna.

İvan İvanoviç. Sən işində ol, əzizim, dərxişmə, rolunu öyrən. Mən qızardıram. (Bir əli ilə burnunun pəralərini tutub, o biri əlin-dəki qaşıqla, tavadə qızaran kartofu qarışdırır.) Püf!..

Vera Nikolayevna (divanda yarıuzanmış halda əlindəki «Rusca-Azərbaycanca lüğət» kitabını vərəqləyə-vərəqləyə). Odino-çestvo – tanxalığ... Aha! Mənim qalibim tanxalığ içində... nə?

İvan İvanoviç. Mən axı... Püf!.. (Burnunu tutur.) Mən Azər-baycan dilini yaxşı bilmirəm.

Vera Nikolayevna (hirsli). Sən nəyi bilirsən ki, onu da biləsən?!

İvan İvanoviç (mülayim). Yaxşı, hirsələnmə, Veroçka, hirsələnmə, rol öyrən!..

Vera Nikolayevna (hirsli). Öyrən!.. Öyrən!.. (Qışqırır.) Öyrənmirəm!.. Acmışam mən! Yemək istəyirəm!

İvan İvanoviç. Bu saat!.. Püf!.. Bu saat kartoşka hazır olur!

Vera Nikolayevna. Sənə nə var ki?! Hazırna nazir ol-maq istəyirsən! Köhnə peşəndi!..

İvan İvanoviç (mülayim). Veroçka...

Vera Nikolayevna. Düz demirəm? (Yamsılayır.) «Ve-roçka...» Elə bilirsən onunla danışmaq üçün tekst düzəldib azərbaycan-ca əzbərləmək asandı? Elə bilirsən bunların psixologiyası səviyyəsinə emmək asandı?! Bu primitiv adamların, hə, asandı?

İvan İvanoviç. Kim deyir ki, asandı, Veroçka? Əsəbiləş-mə, rol öyrən, bu saat bunu əntiqə... püf... bişirib səni yedirdəcəyəm. Sonra da, mənim toyuğum, xoruzun gələcək yanına!..

Vera Nikolayevna. Lazım deyil mənə sənin kimi xo-ruz! (Kinayə ilə) Amma yaman da xoruzsan...

İvan İvanoviç (özünü güclə saxlayıb mülayimcəsinə). Ve-roçka...

Vera Nikolayevna (yavaş-yavaş xəyala dalararaq). Amma o, doğrudan da, çox gözəldi!.. Obsalyutna qarnı yoxdu!..

İvan İvanoviç öz qarnına baxır və sinəsini irəli verib qarnını bir az yığıdır.

Vera Nikolayevna. Meçetsya – çırp-pınır. Mənim qəl-bim tanxalığ içində çırp-pınır... Ax, Ax-məd bek, aqar siz bilsəniz ki, mənim qalibim tanxalığ içində nedja çırpınır?!

İvan İvanoviç. Bravo! Bravo!

Vera Nikolayevna (ona fikir vermədən). Mən sizin e-e-e... Prozračnoye – şəffaf. Mən sizin o tamiz, o şəffaf qozunuza baxar-kən...

İvan İvanoviç. Nəse qulağıma birtəhər gəldi...

Vera Nikolayevna. Hə, qozunuza yox, gö-zü-nü-zə. Azərbaycanlıların bu «k»lərini, «ə»lərini yaxşı deyə bilmirəm! Gül bizim çar Nikolayların, Aleksandrların başına! Az qala iki yüz ildə Azərbaycan bizim müstəmləkədi, dilləri heç, heç olmasa bu hərfləri götürəydilər! Man sizin o tamiz o şaffaf qozunuza... yox, gö-zü-nü-zə baxarkən e-e-e... Rəzoçarovannıy – nakam. Man sizin o tamiz, o şaffaf gö-zü-nü-zə baxarkən öz nakam təleyimi nə kadar dərindən e-e... Osoznay – dark edirəm. Na kadar da dark edirəm!

İvan İvanoviç. Əla! Əla! Veroçka, əla! Püf! Sən təkçə qədri bilinməyən böyük aktrisa deyilsən, həm də dramaturqsan! Qoy, bax, belə sentimental olsun! Azərbaycanlı cavanlar belə şeyləri xoşlayırlar. O saat inanacaq sənə! Az qalacaq ağlasın, görərsən!

Vera Nikolayevna. Mənə bir azərbaycanlı redaktor lazımdı ki, aksentimə fikir versin. Bəlkə o qonşumuz kişini, Əsədulları çağırıq?

İvan İvanoviç. Vera! Sən də həmişə elə adamlar tapırsan ki!.. O şərgözü biridi! Görmürsən sənə necə baxır, elə bil, ac pişik bəliyə baxır!

Vera Nikolayevna (nazlana-nazlana). Nə olsun? Baxsın də! Bilir nəyə baxır!

İvan İvanoviç. Vera-a-a!

Pauza.

Özü də qızını Əhməd bəyə sırımaq istəyir!

Vera Nikolayevna (əşəbi). Oy, neqodyay!.. İştahına bir bax e! Sənin kimi mədəniyyətsizlərin yeridi Fransa?! Özün də milyon adamsan, bizim kimi gündə kartoska yemirsən ki, Fransaya getmək istəyirsən?! Yaxşı! Baxarıq! (Yeni bir ilhamla) Man sizin o tamiz, o şəfəf qozunuza baxarkən... e-e-e... gö-zü-nü-zə baxarkən öz nakam təleyimi bilsəz na kadar dərindən dark edirəm! Ax, Axmed bek! Manim... e-e-e... Odinokiy – qarib. Ax, Axmed bek! Manim qarib konlum yaqın ki, bir da xec zaman qulmayadjak!

İvan İvanoviç (tavadakı kartofu qarışdırır-qarışdırır). Bravo! Püf!.. Bravo!..

Vera Nikolayevna. Ax, Axmed bek!.. (Xəyalə dalararaq) Fransa!.. Monpartr!.. Monpamas!.. Sena!.. Villa!.. Gecə!.. Yalnız tarşer yanır!..

İvan İvanoviç. Ah, Vera!.. Hər tərəf sakitlik!.. Perestroyka yox!.. Qorbaçov yox!.. Qurultaylar yox!.. Sessiyalar yox!.. Xalq deputatları yox!.. (Tavadakı kartof yanmaq üzrədir və onu o gözəl xəyal alə-

mindən yenə də qaz plitəsinin yanına gətirir.) Püf! (Tavadakı kartofu qarışdırır.) Püf!..

Vera Nikolayevna. Nikolay Petroviçi yox, amma Viktor Aleksandroviçi də Parisə çağıracağam... Bəlkə, hələ bilmirəm, bəlkə Pyotr Matveyeviçi də çağırıdım.

İvan İvanoviç. Vera! Bəsdir!

Vera Nikolayevna. Nə bəsdir? Egoist!.. Onlar bəyəm mənim ərim olmayıblar?

İvan İvanoviç. Nə olsun olublar? Biz orda bir yerdə nə eləyəcəyik, hə?

Vera Nikolayevna. Nə olar? Fransadı da!..

İvan İvanoviç (daha özünü saxlaya bilməyib, əlindəki qasığı tavanın içinə çırpır). Axmağın biri, axmaq!

Vera Nikolayevna (qışqırır). Axmaq özünsən!

İvan İvanoviç (qışqırır). Təqsir məndədi ki, sənin kimi ifritəyə kartoska qızardıram! (Daha bərkdən qışqırır.) İstəmirəm!.. Səmişkə yağı ilə kartoskanın iyi məni öldürür!..

Vera Nikolayevna (qışqırır). Sənə o da azdı.

İvan İvanoviç (qışqırır). Yandıracağam bunu! (Tavanın altında yanan qazı artırır.) Qoy yansın!.. Neqodyayka!

Vera Nikolayevna (qışqırır). Tı sam neqodyay!

İşıq sönmür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Bəbirzadələrin evi. Əsədulla, Firəngiz xanım, Züleyxa.

Əsədulla (Züleyxaya). Nə yaxşı oldu, özün də gəldün çıxdun! Qızım, Züleyxa, çox vacib bir söhbətimiz var sənənlə. (Firəngiz xanıma) Sən başla.

Firəngiz xanım. Mən bacaran şey deyil bu, özün başla.

Züleyxa. Yənə nə olub?

Əsədulla. Hec nə. Nə olacaq? Xeyirdü!

Züleyxa. Allaha şükür! Dedim, yoxsa, xalqımızın bu ağır günündə yenə nəse bir fəlakət baş verib!

Əsədulla. Yox, canım!.. Sən də yaman hər şeyi ürəyivə salırsan a!..

Firəngiz xanım. Day demə!..

Züleyxa. Bəs mən nə edim? Mən də bu xalqın qızıyam, yoxsa yox? Öz elimin, obamın qızıyam mən!

Əsədulla. Əlbəttə!

Züleyxa. Artıq rəfiqələrim də Qarabağa getməyə başlayıblar. Onları bir-bir cəbhəyə yola salıram!

Əsədulla. Yaxşı eləyirsən, qızım, yola sal! Sən də yola salmayanda, bəs, bu xalqın övladlarını kim yola salacaq?! Yola sal, amma üreyüvə salma!

Züleyxa. Eh, ata, bu ürək mənimki olsaydı, nə vardı ki! Bu ürək mənimki deyil, yox, xalqımkıdır!

Firəngiz xanım (*aqlansın*). Can bala!..

Əsədulla (*kövrəlmiş halda arvadına çıxmır*). Yaxşı, bədi! (*Züleyxaya*) Özün bilirsen ki, mənim də ürəyim həmişə xalqımla bir vurur.

Züleyxa. Əlbəttə! Mən bunu hər yerdə deyirəm! Deyirəm ki, xalqıma xidmətdə atam mənim üçün ən böyük nümunədir!

Əsədulla. Yaxşı eləyirsən! Əhsən! Düz deyirsən!

Züleyxa. Mən bu barədə müxbirlərə də demək istəyirəm. İstəyirəm qəzetlərdə intervülərim çıxsın. Elə sözlər deyim ki, heç olmasa, xalqım bir az təskinlik tapsın. Ancaq yaxşı müxbir tapmıram.

Əsədulla. Tapmırsan, bəs mənə niyə demirsən? Bilirsən ki, mən xalqım üçün nə lazımdı eləyərəm! Sabah müxbirlər gəlib taparlar səni! Ancaq, qızım, bir iş var də... Rəfiqələrüvü də yola sal, müxbirlərə də nə deyirsən, de, ancaq özün çox dərinə getmə...

Züleyxa. Onda bəs... Bəs bu işlərin axırı nə olacaq?

Əsədulla. Day axırdı də, qızım, bəs axır necə olar? İş də bundadı də! Söhbət də bundadı! Xalqa canımız qurban! Ancaq gerek öz başımızın da çarəsini qılacaq! (*Firəngiz xanıma*) Başla.

Firəngiz xanım. Yox, yox... Xörək-zad döyül ki, durum asım o saat! Mənim ölimdən gələn iş deyil...

Əsədulla (*əlini yelləyir*). Yaxşı. (*Züleyxaya*) Bilirsən ki, sən bizim gözüümüzün ağı-qarası bir dənəmişsən! Bütün bu cah-cəlal hamısı sənündü! Nə yığmışam, hamısı sənünçündü də. Özüm də elə bilirdim ki, bu cah-cəlalı top vursan, dağılmaz! Amma indi baxıb görürəm ki, mən də elə o gədə kimi, adı nədi onun?.. Şey...

Firəngiz xanım. Eynşteyn...

Əsədulla. Hə, onun kimi axmağın biriymişəm! Qurtarı hər şey! Bir ölkədə ki, pul qiymətdən düşdü, pul kağıza dönməyə başladı, heç kim də ki, heç kimdən çəkinmədi, onda, deməli, axırdı! İndi rəfiqələrüvü yola salırsan cəbhəyə, sabah elə ola bilər ki, məcbur olub özün gedərsən!

Firəngiz xanım. Vay!.. Allah eləməsin!.. Sən də ağzını xeyirliyə aç də!..

Əsədulla. Mənnəndi bəgəm?! İndi day heç kim heç kimin ağzına baxmır, hörmət-izzət yox, pul da ki, qiymətdən düşür! Hərə öz hayındadı! Burdan baş götürüb çıxıb getmək lazımdı! İndi bir fürsət düşüb!

Züleyxa. Əhməd bəyi deyirsiz?

Firəngiz xanım. Tanıyırsan?

Əsədulla. Xəbərin var onnan?

Züleyxa. Əlbəttə, xəbərim var. (*Gülümşəyir və romantikcasına*) Bütün-küçümüz onnan danışır... Çox simpatıcnıdı...

Əsədulla. Özü də milyoner! O da xalqımızın qeyrətli oğludu də! O boyda Fransadan durub gəlib bura ki, millətin qızıynan evlənsin! İndi nə deyirsən, hə?

Züleyxa. Elçiliyə gəlib bəyəm?

Firəngiz xanım. Hələ yox, ancaq...

Əsədulla. Sənün o məsələlərlə işün olmasın!

Züleyxa. Axı... Hamı istəyir ki, onunla qohum olsun.

Əsədulla. Hamı başqa, mən başqa! Yoxsa, süz də day mənim üstümdən xətt çəkməsüz, hə?

Firəngiz xanım. A-a-a...

Züleyxa. Sən nə danışırısan, ata?

Əsədulla. Onda söz sənündü!

Pauza.

Züleyxa (*yeni bir ruh yüksəkliyi ilə*). Mənim bir arzum var, ata!..

Əsədulla. Arzun var?

Züleyxa. Bəli.

Əsədulla. Bəs nəsə indiyəcən demirdün?

Züleyxa. Bu yeni arzudu, ata.

Əsədulla. Yaxşı də, arzun var, qoy olsun! Onun buna nə dəxli var? Bəlkə başqa oğlan-zad...

Züleyxa. Yox, yox, atacan!

Əsədulla. Bəs, onda Fransa barədə nəş sözüvü demirsən?

Züleyxa. Ata, ilk öncə mənim arzum yerinə yetməlidir! Səndən xahiş edirəm, ata, bu arzumı çin elə!

Əsədulla. De də! Sən dedün, mən eləmədim?

Züleyxa. Səni and verirəm xalqımızın ruhuna, mənə kömək elə!

Əsədulla. Axı, nə istəyirsən?

Züleyxa. Mən... Mən xalq deputatı olmaq istəyirəm!

Pauza.

Əsədulla. Vallah, qızım... (*Firəngiz xanıma baxır*.)

Firəngiz xanım. Əşşi, uşaq istəyir, elə də!..

Əsədulla (*Züleyxaya*). Sən mənə qulaq as, qızım! Qabaqlar desəydün, səni ələyərdim deputat. Amma indi deputatlığın da axırı yoxdu! İnan mənə!

Züleyxa. Yox, ata, mən bir millət vəkili kimi xalqıma xidmət etmək istəyirəm! Hər gün onları televizorla göstərilər! Qərarlar mü-

zakirə eləyirlər. İndi mənim də ən böyük arzum budur! Məni bu arzu-
ma qovuşdur, ata! Sonra da Ərəbzəngi adına qadınları müdafiə müstə-
qil komitəsi yaradacam!

Pauza.

Əsədulla (*heyratla qızına baxa-baxa Firəngiz xanıma*). Bu nə
danışır belə, alə, nə danışır bu?

Firəngiz xanım. Əşşi, düzəlt də!.. Deyirdin ki, pul xərclə-
məyə yer tapmırsan. Bude, xərclə, qızı elə deputat!

Züleyxa. Özü də boş yer var, ata!.. Xalqımızın ruhuna and ve-
rirəm! Dörd il bundan qabaq məni necə komsomol katibi eləmişdin?!

Əsədulla. Onda başqa vaxtıydı!.. O başqa məsələydi!

Züleyxa. İndi də millət vəkili olmaq istəyirəm!..

Əsədulla. Alə, siz heç nə başa düşmürsüz! Elə bilirsiniz ki,
mən xəsislik eləyirəm? Ay-hay!.. Mən belə şeylərdən nə vaxt xəsislik
eləmişəm?! (*Get-gədə qızısa-qızısa*) Süz başa düşmürsünüz ki, bir məm-
ləkətdə pul kağıza döndü, deməli, hər şey qurtardı! Bitdi! Bunnan dal-
şə heç nə yoxdu! Nə deputat?! Deputat bunnan qabaqlarıydı! Otururdu
yuxarı başda, znaçoku da hökumət cehizi kimi taxırdı döşünə! İndi de-
putata quru boşboğazlıq qalacaq! Bir məmləkətdə ki, rəhbərin ağzına
baxan yoxdu, pulun da qüdrəti yoxdu, orda deputatla hambalın fərqi ol-
mayacaq, başa düşün! (*Qışqırır.*) Fransa!.. Fransa!.. Fransa!..

İşıq söndür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Həyat. Əhməd bəy. Vera Nikolayevna, Əsədulla,
İsgəndərzadə, İvan İvanoviç, Süpürgəçi kişi. Işıq divara
söykənmiş Vera Nikolayevnanın üzünə düşür. Eyni zamanda, səh-
nənin kücündə həyatı süpürən Süpürgəçi kişini görürük və o tez-tez
Vera Nikolayevnaya tərəf boylanır. Vera Nikolayevna intiz-
arla ikinci mərtəbəyə baxır. Işıq İvan İvanoviçin üzünə düşür və o
ikinci mərtəbədəki pəncərələrin pərdəsi arxasında gizlə-nə gizlə-nə həyatın
küçə qapısına tərəf baxır. Əhməd bəy həyatə girir. İvan İvanoviç
tələsik pəncərədən qırmızı yaylıq yelləyir. Vera Nikolayevna İvan
İvanoviçin verdiyi işarəni görərək divarın tinindən ehtiyatla boylanır və
yaxınlaşan Əhməd bəylə üz-üzə gəlir.

Vera Nikolayevna. Ah!..

Əhməd bəy. Bonjur, madumazel!..

Vera Nikolayevna. Müsyö... Müsyö... Müsyö...

Əhməd bəy. Əhməd bəy...

Vera Nikolayevna. O-o-o!.. Müsyö Axmed bek!.. Men

sizi biliram!.. Siz bizim xayatda şofer evində qalırsız... Siz çox sadə in-
san!..

Əhməd bəy (*başə düşməyərək özünü göstərir*). O kim?

Vera Nikolayevna. Sada!.. O sadə bir insan! E-e-e... Qo-
zel bir insan!

Əhməd bəy. Mersi boku, madumazel!..

Vera Nikolayevna. Madumazel Vera...

Əhməd bəy. Mersi boku, madumazel Vera. O revuar!..
(*Getmək istəyir.*)

Vera Nikolayevna. Yok, yok, o revuar yok! Siz tanxa
bir adama benzersiz.

Əhməd bəy (*ayaq saxlayır*). Tanha! Bali! O (*Özünü göstə-
rir.*) tanha.

Vera Nikolayevna (*özünü göstərir*). O da tanxa!.. Ax,
Axmed bek, aqar siz bilsəniz ki, kalbim tanxalıq içində nedja çırpınır?!

Pauza.

Əhməd bəy. Pardon, madumazel, o (*özünü göstərir*) başə düş-
dü yok...

Vera Nikolayevna (*imkan tapdıqca, özünü Əhməd bəyə
nüməyiş etdirə-ətdirə yavaşdan*). Hayıf, man yaxşı başə düşmürəm ki,
bu nə deyir? (*Bərkdən*) Man sizin o tamiz, o şəffaf e-e-e... qozınıza ba-
xarkən öz nakam taleyimi bilsaz na qadar darından dark edirəm!

Əhməd bəy. E-e-e. Madumazel... Madumazel...

Vera Nikolayevna (*tələsik*). Madumazel Vera...

Əhməd bəy. Madumazel Vera e-e-e... (*özünü göstərir.*) O siz
deməklər başə düşdü yok!.. Pardon...

Vera Nikolayevna (*yavaşdan*). Mənə deyən lazımdı ki,
ay ifritə, otuz ildə Azərbaycanda yaşayırsan, əməlli-başlı öyrən bunla-
rın dilini də!.. Bax öz cəzandı! Marqarita da, Solomon da azərbaycan-
ca elə danışrdılar ki, bunların özlərindən də yaxşı!.. Amma sən indi
bilmirsən ki, bu gözəl oğlan nə deyir? (*Bərkdən*) Ax, Axmed bek!.. Ma-
nim qarip qonlu yaqin ki, bir da xec zaman qulmayadjak!..

İşıq üçüncü mərtəbədən həyatə boylanən
Əsədullanın üzünə düşür.

Əsədulla (*gözlərini bərdəldib*). Alə!.. Alə, bu artist bizim uşa-
ğı salıb çənginə ki! Alə, mənim leşim düşüb bəyəm?! Mən ölmüşəm,
hə?! (*Tələsik pəncərədən çəkilib.*)

Əhməd bəy (*çiynlərini çəkir*). Çox e-e-e... tasuf!.. (*Özünü
göstərir.*) O başə düşdü yok... O revuar madumazel...

Vera Nikolayevna (*yavaşdan*). Heç başə düşmürəm ki,

bu fransızca danışır, yoxsa azərbaycanca?.. Heç olmasa, fransızca bilseydim!.. (*Bərkədən*) Ax, ax, Axmed bek!.. Ürək dolu sözle!..

Əhməd bəy (*bu dəfə, deyəsən, nəsa başa düşür*). Hə! Hə!.. Un, madumazel Vera! (*Özünü göstərir*.) Onun da ürəyi söz dolu! (*Dərindən köks ötürür*.) Ah!..

Vera Nikolayevna (*yavaşdan*). Davay, Vera davay! Najimay! (*Bərkədən*) Ürək dolu söz!.. Siz... va man!.. Torşer yanır. Tet-a-tet!

Əhməd bəy. Madumazel Vera...

Əsədulla (*talasik özünü yetirərək*). Nə?! Madmazel Vera? Alə, bunu madmazel?

Səhnənin küncündə elə hey həyəti süpürən Süpürgəçi kişi daha artıq bir diqqətlə onlara tərəf boylanır.

Vera Nikolayevna. Bu svoloç haradan gəldi?

Əhməd bəy. Bonjur, müsyö!..

Əsədulla. Bu nə deyir, alə? Söyüş-zad söyər a?! (*Bərkədən*) Nə deyirsən?

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). O salam dedi.

Əsədulla. Əleykümə salam. Alə, bəs sən buna (*Vera Nikolayevnanı göstərir*) madmazel deyirsən, özü də günün günorta çağ, həyətin ortasında?! Alə, bəs, operaya getmək nə idi, buna burda əlüstü madmazel deməyün nədi?

Vera Nikolayevna (*onun üstünə qışqırır*). Səni kim bura çağırırdı? A?!

Əsədulla. Alə, sən mənim üstümə qışqırırsan?

Əhməd bəy (*çaş-baş qalır*). O (*özünü göstərir*) heç nə başa düşdü yok!..

Vera Nikolayevna (*Əsədullaya*). Mən sizi milisiya vered-jek!

Əsədulla. Ağöz, sən məni milislə qorxudursan?! İndi bəyəm drujba narodov vaxtı?! (*Əhməd bəyə*) Alə, bura gəl. (*Əhməd bəyin qolundan tutub, Vera Nikolayevnanı göstərir*.) Alə, bilirsen bu kimdi?

Əhməd bəy. Bilirsen yok!..

İşıq dördüncü mərtəbədən boylanan İsgəndər zadənin üzərinə düşür.

İsgəndər zadə. Gör o rüşvətxor necə yapışıb Fransadan gələn yoldaşın qolundan?! Yox! Mən buna dözə bilmərəm! Mənim də səbrimin sonu var, yoldaşlar! (*Təlasik pəncərədən uzaqlaşır*.)

Əsədulla (*Vera Nikolayevnaya*). Əlün hər yerdən üzülüb, indi bizim bu uşağı tovlayırsan?

Vera Nikolayevna (*qışqırır*). O sizin uşaq deyil! O me-

nim uşağım e-e-e... mənim tanışım!.. O Axmed bek!.. İnteleqent! Sənin uşağın evdə! Qet qozuna... e-e-e... qyozına sok! (*Əsədullaya işarə ilə Əhməd bəyə*) Bu, internasionalist deyil!

Əsədulla. Mən deyiləm? Bəs kimdi internasyalist, ağöz? (*Əhməd bəyə*) Alə, bu qələt eləyir! Mənim «Drujba narodov» ordenim var! (*Vera Nikolayevnaya*) Mən döyüləm, bəs kimdi internasyalist? Hə? Kimdi?!

İsgəndər zadə (*hövləyə qışqıraraq gəlir*). Mən! Mənəm internasionalist! Mənəm! Mən!

Əsədulla. Bircə elə sən əskiyüdüün?!

İsgəndər zadə (*tövşüyə-tövşüyə*). Mən buna yol verə bilmərəm! Mənim prinsiplərim buna yol verməz!

Səhnənin küncündəki Süpürgəçi kişi boylana-boylana onlara tamaşa edir.

Əsədulla. Əşşi, tüpürüm sənin prinsiplərvə! Ode, Qorbaçov soxdu siçan deşiyinə sənin prinsiplərvü!

Əhməd bəy. Allah! Allah!

İsgəndər zadə. Xeyr! Mən yol verə bilmərəm ki, sənin kimiləri bu sadə yoldaşı (*Əhməd bəyi göstərir*.) yoldan çıxarsın!

Vera Nikolayevna. Vot tak!

Əsədulla. Nə? Alə, bəs dünənə kimi deyirdünüz ki, kapitalist ölkələrdə külərin hamısı şipyundu, bəs, noldu, hə, ay partokrat?! Ode, Yelsin bağlıyır partiyavı! (*Əhməd bəyə*) Bax, sən öləsən, yox, sən cavansan, bu özü ölsün ki, belə deyirdilər! (*İsgəndər zadəyə*) Hə, demürdüz belə, ay partokrat?!

İsgəndər zadə (*dərüni bir pərişanlıq içində*). Ah, Lenin!.. Lenin!.. Qabaqkı vaxtlar olaydı, bu da mənim qabağında belə danışaydı?!

Vera Nikolayevna (*başını bulayır*). Ay-yay-yay!..

Əsədulla. Danışardım!.. Mən bütün ömrüm boyu əlitemizlik uğrunda partokratiyaya qarşı mübarizə aparmışam!..

İsgəndər zadə. Mənim prinsiplərim qoymur ki, səni burda...

Əsədulla (*onun sözünü kəsir*). Get! Get o prinsiplərvün dərdini çek!

Əhməd bəy (*tamam çaşbaş qalır*). Allah!.. Allah!.. Bu nə?! (*Özünü göstərir*.) O heç nə başa düş yok!..

İsgəndər zadə. Mənim vicdanım...

Əsədulla. Alə, nə sənün vicdanun? Sənün vicdanun partiya döyül?! Tüpürüm sənün partiya iclasına!

Vera Nikolayevna. Kakoy nevospitanniy!.. Ujas!..

İsgəndər zadə. Mən...

Əsədulla (ona macal vermir). Sən öləsən, səsüvü çıxarsan, Lenini də söyəcəyəm! Onsuz da heç kim eşitmir mən!

Vera Nikolayevna. Man eşidirəm, mən! Man deyadjak!.

Əsədulla (tamam hövsələdən çıxmış). Day deməyəcəksən sən heç nə! Birinci səni boğacam, bax, by əllərimnən, sonra (İsgəndərzadəni göstərir.) bunu! Birinci səni! (Vera Nikolayevnaya sarı cumur.)

Vera Nikolayevna (qorxub qışqırır). Vanya! Vanya!

İvan İvanoviç (qaça-qaça səhnəyə daxil olur). Manim qeyratı buna yol verdi olmaz!.. Veranı öldürmək istəyir o?! (Əsədulla-nı göstərir.) Dinamit!.. Dinamit!.. Man bunları da, özümü də partladajak!..

Əhməd bəy. Allah!.. Allah!.. (Özünü göstərir.) O heç nə başa düşdü yok!..

Vera Nikolayevna (canfəşanlıqla). Lazım deyil, Vanya, əzizim!..

İvan İvanoviç. Yox! Partladajaq! Dinamit! Dinamit! Mana İvan İvanoviç Polyaniçko deyarlar!

İsgəndərzadə. Yoldaş Polyaniçko!..

İvan İvanoviç. Yox!.. Dinamit!..

Əhməd bəy. Bu nə belə?! Komediya, nə?.. Nə?! Allah!.. Allah!.. (Özünü göstərir.) O getdi!.. O revuar, müsyö!.. O revuar, madumazell!..

Əhməd bəy cəld addımlarla səhnə boyu uzaqlaşır və gəlib Süpürgəçi kişinin yanından keçəndə, Süpürgəçi kişi böyük ehtiramla ona baş əyir, süpürgə ilə cani-dildən Əhməd bəyin qarşısını süpürür ki, keçib getsin. Əhməd bəy gedir.

İvan İvanoviç. Dinamit!..

Əsədulla (bir az özünü itirib). Alə, bu lap dəliymiş ki!..

İvan İvanoviç. Veroçkanı öldürmək? Onu boğmaq? Dinamit!..

Əsədulla. Alə, kimdi onu boğan?! Onu boğub özümü də bədbəxt eləyim?! (Əhməd bəyin ardınca baxır.) O uşağımızı da bədbəxt eləyim?!

Vera Nikolayevna. O sanın uşaq yox!..

İvan İvanoviç. Partladacam!.. Dinamit!.. Man İvan Polyaniçko yox, Aleksandr Matrosov!.. Partladajam!..

İsgəndərzadə. Yoldaş Polyaniçko!..

Vera Nikolayevna (İvan İvanoviçin qolundan tutub yavaşca). Xoroşo! Ne pereiqrivay! (Bərkdən) Ah, Vanya! Gedək! Apar mani burdan! Mani xilas et!

İvan İvanoviç. Dinamit!.. Dinamit!..

Vera Nikolayevna (İvan İvanoviçin qolundan darta-darta). Gedək, doroqoy, gedək!.. (Gedirlər.)

Pauza.

Əsədulla. Alə, sən öləsən, mən heç bilməzdim ki, bu belə qeyrət sahibidi?! Malades!..

İsgəndərzadə. Siz isə... Siz isə...

Əsədulla (onun sözünü kəsir). Sən get!.. Get partiya iclasına!.. Qorbaçov gözləyir səni!.. Get!..

İşıq sönür

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Bəbirzadələrin evi. Əsədulla, Eynşteyn. Eynşteyn yenə belini büküb, başını aşağı salıb və gözlerini döşəməyə zilləyib.

Əsədulla. Nədi? Nəyə?

Eynşteyn (başını qaldırmadan). Cürət etmirəm...

Əsədulla. De görüm, nə deyirsən?

Eynşteyn (başını qaldırmadan). Cürət etmirəm...

Əsədulla (hövsələsiz). Alə, sözünü dəginən!

Eynşteyn (dərhal belini düzəldərək). Mənimçün bunu bilmək çox vacibdir!

Əsədulla. Nəyi?

Eynşteyn. Bu mənim üçün həyat məsələsidir!

Əsədulla. Alə, nə axı?

Eynşteyn. Siz gedirsiz, yoxsa yox?

Əsədulla. Nədi? Qulağuya səs-zad çatıb? İşdən götürürlər mənə? (Hədə ilə) Məni ya?!

Eynşteyn. Yox, işi demirəm. Fransanı deyirəm?

Əsədulla (o tərəf-bu tərəfə baxır). Nə Fransa, alə? Mənim barəmdə belə söhbət yayılıb?

Eynşteyn. Yox, sadəcə olaraq, mən öz işimi bilmək istəyirəm. Siz Fransaya... e-e-e... nə isə!.. Əyər belə bir iş olsa, mən burada həyatımı yenidən quracağam!

Əsədulla. Neyləyəcəksən? İnqilabçı olacaqsan?

Eynşteyn. Yox! Mən də gedib yazacam!

Əsədulla. Neynəyəcəksən?

Eynşteyn. Yazacam!

Əsədulla (gülür). Alə... Alə, indi yazmaq vaxtıdır? İndi kim kimin ərizəsinə baxır, alə?! İndi day ananın məktub vaxtı döyül, ay yazıq! Kimdən yazacaqsan? Kim sənə məktub yazdıracaq? Ağlun əvvəlki vaxtlara getməsin! İndi hərə öz hayındadı! Ananın məktublara baxan kimdi?!

Eynşteyn. Yox, mən daha ananımka yazmayacağam! Mən əsər yazacam!

Pauza.

Əsədulla. Nə yazacaqsan?

Eynşteyn. Əsər yazacam! Faciə! «Romeo və Cülyetta»!

Əsədulla (*istehza ilə*). Alə, sənnən əvvəl, deyəsən, yazıblar onu, hə? (*Gülümsəyib başını bulayır.*) Kinosunu öz gözlərimlə görmüşəm!..

Eynşteyn (*get-geda çılğınlaşan bir ehtirasla.*) Mən zamanəmizin «Romeo və Cülyetta»sını yazacam! Mən yox, onu mənim qələmimlə zamanə özü yazacaq! Artıq bu böyük faciə mənə rahatlıq vermir! Mən bu faciə ilə yaşadığımız zamanənin fəlakətini bütün dünyaya göstərəcəyəm! Romeo ilə Cülyetta bir-birlərini dəlicəsinə sevirilər. Fəqət Cülyettanın atası kommunistdi, SEKAda işləyir, Romeonun atası isə cəbhəçidir!.. Hadisələr bir qanlı vulkan püskürtüsü ilə cərəyan etməyə başlayır!.. Hisslər qızıdır!.. İdeya mübarizələrinin sədası göylərə qalxır!... Ehtiraslar hamını dəli eləyir!..

Əsədulla. Sonra nə olur?

Eynşteyn. Sonra böyük müsibətlər olur, Əsədulla məllim!.. Fəlakət başlayır!..

Əsədulla (*bərk hirsələnir*). Alə, kim sənnən xeyir görüb indiyəcən ki, teatr da xeyir görsün?! Alə, utanmırsan xalqın bu ağır günündə sən də bir tərəfdən müsibət eləyirsən, fəlakət açırsan?!

Eynşteyn (*qorxmuş*). Əsədulla məllim.

Əsədulla (*onun sözünü kəsir*). Alə, mən ölmüşəm bəyem?! Mən bu xalqın oğluyam! (*Barmağı ilə hədələyə-hədələyə Eynşteynin üstünə gedir.*) Mən qoymaram! Mən qoymaram ki, sən öz həyatıvı yeni-dən dəyişəsən! (*Eynşteyni təpiklə vurmaq istəyir, Eynşteyn qaçır.*)

İşıq sönmür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Mehdiqulu bəy, Süpürgəçi kişi yarıqaranlıq səhnədə bizim möhtərəm qəhrəmanlarımızın yaşadığı o binanın və həyatın konturları görünür. Süpürgəçi kişi, həmişəki kimi, boylana-boylana səhnənin dibində həyəti süpürür. İşıq bir-bir pıçı-pıçı sahiblərinin üzərinə düşdükcə, onların silüetini görürük, sözlərini eşidirik.

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Əhməd bəy!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Fransa!..

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Milyonçu!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Bəxtəver başına!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Dünyaya gələndə belə də gələsən: Fransa!.. Milyonlar!.. Öz yaxtan!..

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). ABŞ-da on yeddi dənə xalça dükanı var!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Meksikada da!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Meksikada?!.

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Argentinada da!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Argentinada!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Atasından qalıb!.. Yaponiyada da əntiq dükanları var!..

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Xoşbəxt milyonçu!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Yaponiyada?!

Birdən-birə işıq bu pıçı-pıçı eləyənlərin arası ilə gələn Mehdiqulu bəyin üzərinə düşür.

Mehdiqulu bəy (*bərkdən*). Baba, nə qədər «milyonçu» deyib qəşş edərlər?! Ay həzrət, bunlar necə insanlardı?! Vallah, billah, bu milyon söhbəti məni dəli elədi!.. Hara gedirəmsə, böyük, kiçik, kiminlə görüşürəmsə, işi-gücü buraxıb, məni bacioglunun milyonları sarıdan sorğu-suala tuturlar!.. Mən tamam məəttəl qalmışam!.. Elə bil bu camaat üçün dünyada başqa heç bir dərd-sər yoxdu, baba, maraq yoxdu, mövzu yoxdu!.. Ay bədbəxtlər! Həzrət Allah bu məmləkət üçün heç nə əsirgəməyib! Neft deyirsən, burada! Pambiq deyirsən, burada! Filiz deyirsən, burada! Balıq, kürü, barama, qaz, kürreyi-ərdə nə istəyirsən, burada! Mədarini! Alması! Zeytunu! Üzümlü! Ənciri! Nə istəyirsən? Ay bədbəxtlər! Başqalarının milyonlarını saymaqdan, qolunuzu çırmalayın, iş görün, özünüzlə olun milyonçu!.. Adam nə qədər başqasından xoşbəxtlik umar?! Ay zalımlar! Ay insafsızlar! Ay mürvət-sizlər! Həzrət yaradanımız bu qədər verib bu məmləkətə, adını da qoyub Azərbaycan! Nə istəyirsiz daha?! Nəyiniz çatışmır! Gözünüz onun-bunun cibində olanacan, çalışın, tər tökün, Allahsız əməllərdən çəkinin, sizin də cibiniz dolsun, baba!.. Gözünüz o məmləkətdə, bu məmləkətdə olanacan, öz gözəl məmləkətinizə bir gün ağlayın da, ay cahillər!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Bu yenə gəldi!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Məllətin düşmənidir bu!

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Əhməd bəyi yoldan eləmək istəyir!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Dayısı olanda, nə olar. Gözünü dikib Əhməd bəyin milyonlarına!..

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Milyonlarına?!

Kişi (*pıçıltı ilə*). Milyonlarına?!

Qadın (*pıçıltı ilə*). Milyonlarına?!

Süpürgeçi kişi tez-tez və nigarənçılıqla boylana-boylana pıçı-pıçı sahiblərinə və Mehdiqulu bəyə baxır.

Mehdiqulu bəy (*bərkədən*). Oyanın, ay bədbəxtlər!.. Oyanın, özünüze bir gün ağlayın!.. Heç kim sizin əvəzinizə gəlib müharibə eləməyəcək!.. Heç kim sizin əvəzinizə gəlib bu millət üçün xidmət etməyəcək!.. Evladlarınıza bir gün ağlayın!.. Məmləkəti ağ günə çıxarın!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Bu, millət xainidi!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Dəlidi!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Yox, dəli deyil, Əhməd bəyin başını yemək istəyir!..

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Milyonlarını istəyir!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Milyonlarını!..

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Ah, Fransa!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Milyon!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Milyon!..

Mehdiqulu bəy (*çox əsəbi*). Yox! Yoxdu milyon! Yoxdu! Yalan deyiblər sizə! Əhməd bəy milyonçu deyil! Fransaya qayıtmayacaq. Burada qalıb şofer işləyəcək! Bildiniz?! Bir halal süd əmmiş azərbaycanlı qızla evlənmək istəyir, vəssalam! Başa düşdünüz?! Gedin özünüze bir gün ağlayın! Bu cavanda işiniz olmasın! İyrəndirməyin onu özünüzdən! Yoxdu milyon! Yaddan çıxardın milyonları! Yalan deyiblər sizə!

Pauza.

Kişi (*pıçıltı ilə*). Nə?!.

Qadın (*pıçıltı ilə*). Milyonçu deyil!.

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Fransaya qayıtmayacaq!.

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Burada qalıb şofer işləyəcək!

Pauza.

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Ay aferist!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Julik!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). Mən o Əhməd bəyi görən kimi bildim ki, fırıl-daqçıdı!..

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Bəy Əhməd yox, fırıl-daqçı Əhməd!..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). Bizi aldatmaq istəyib!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Parisdə hamı onu tanıyır: cibgir Əhməd!

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Vay!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). İranda onu oğurluq üstündə axtarırlar, asacaqlar!

Kişi (*pıçıltı ilə*). Bay səni, dələduz oğlu, dələduz!..

Süpürgeçi kişi pıçı-pıçı sahiblərinə tərəf boylana-boylana qalib.

İşıq sönmür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Bəbirzadələrin, Polyaniçkoların, İsgəndərzadələrin evi. Əsədulla, Firəngiz xanım, İvan İvanoviç, Vera Nikolayevna, İsgəndərzadə. İşıq Əsədulla ilə Firəngiz xanımın evinə düşüb.

Əsədulla (*həyacanlı*). Mənə deyən lazımdı ki, ay axmaq, ay maymaq oğlu, maymaq, Fransadan gələndə nolar? Görmürdün ki, adam dilində iki kəlmə danışa bilmir?! Görmürdün ki, ay axmaq (*ovcu ilə alnına vurur*), ay ağı dabanında, ləvəngili kütümü burda qoyub «opera» deyə-deyə məliyiirdi? Alə, belə adamdan da milyonlar olar?! Alə, ay gic, milyonlar Fransadan basa-basa gəlib burda şoferin evində qalar?! (*Ovcu ilə alnına vurur*.) Alə, nolub sənə, ay axmaq?! Ay maygü-lü?! Bakıda raykom qalmadı, OBAXEES qalmadı, narodni kontrol qalmadı, hamısını doladun barmağuya, ancaq ağzınan sorba tökülən fırıl-daqçı Əhməd ovsunladı səni?! Hipnoz elədi?! Cadu yazdırdı?! Alə, yəni küçədəki bu mitinqlər sənə başını bu qədər xarab eləyib ki, gözünün ağı-qarası birçə balanı az qalmışdı verəsən lütun birinə? O da burda şoferlik eləsün, hə?! Alə, belə məmləkət olar?! Alə, belə zəmanə olar?! Dedilər də, dedilər ki, alə, bu Qorbaçovun ki, belə xalı var başında, bunun axırı yaxşı qurtarmıyıcak!.. Vay sənün perestroykova mənə deyim!..

Firəngiz xanım. Bəsdi, Əsədulla!.. Ürəyinə salma! Uşağ-cığazı elə xalq deputatı, vəssalam!

Əsədulla (*özündən çıxır*). Ay bala, ay uşaq, ay arvad, ay tovarış, xanım, bəy, alə, süz heç nə başa düşmürsüz! Hə, deputat elədim uşağı, sonra? Sonra nolaq?! Pul oldu kağız, başa düşdün, kağız!..

Firəngiz xanım (*hövsələsiz*). Mən kağız-mağız bilmirəm! Ətdən nə bişirəcəyəm sabah, adını qoy!

Əsədulla (*tamam özündən çıxmış halda*). Ət istəmirəm day!.. İstəmirəm!.. İşdə ət! Evdə ət! Hər gün bozbaş! Dolma! Pilov! Kabab! İstəmirəm! (*Əli ilə pəncərəni göstərir*.) Ode, hər gün o rus artistin evində gözəl kartoşka qızardırlar! İyi adamı elə vurur, adam əq qalır şişsin! Qızarmış kartoşka istəyirəm! Bildün?! Qızarmış kartoşka!..

İşıq sönür və bu dəfə yananda İvan İvanoviç ilə
Vera Nikolayevnanın üzərinə düşür.

İvan İvanoviç. Mənə deyən lazımdı, ay axmaq! Bu ağılla səhnədə Vladimir İliçin obrazını yaradırdın?! Mən hələ İvan Qroznını demirəm!.. Fransadan gələn milyonçunun burda nə ölümü var, hə?! Milyonçunun başına yer qəhətidi?! Sən bilmirsən ki, bunlar pul qazan-sa Fransada, ya qumara qoyar, ya da arvadlara xərcləyər?! Ay axmaq artist!.. O qədər semiçka yağında qızarmış kartoşka yemisen ki, başın xarab olub! (Vera Nikolayevnaya) Qazı azalt! Day kartoşkanın iyindən nəfəs ala bilmirəm!.. Püfl!..

Vera Nikolayevna (plitənin üstündəki tavada qızaran karto-fu əlindəki qaşıqla çevirə-çevirə hirsli). Azaltmıram!

İvan İvanoviç (burun pəralərini qapayaraq). Püfl!..

Vera Nikolayevna. Sənin kimi axmağın sözünə baxıb bir elə vaxtımı itirdim lügətlərə!.. Viktor Aleksandroviç yüz dəfə sən-dən yaxşı ər idi!..

İvan İvanoviç. Qazı azalt!.. Püfl!..

Vera Nikolayevna. Pyotr Matveyeviç də səndən yaxşı idi!..

İvan İvanoviç. Vera!.. Püfl!..

Vera Nikolayevna. Hətta... həttə Nikolay Petroviç də səndən yaxşı ər idi!..

İvan İvanoviç (qışqırır). Hamı hamıdan yaxşıdı! İt də pi-şikdən yaxşıdı! Pişik də siçandan yaxşıdı! Ancaq bir ifritə var yer üzün-də, o da sənsən, Vera! Sən! Sən!..

Vera Nikolayevna. Sən özünsən!..

İvan İvanoviç. İstəmirəm mən kartoşka!.. İstəmirəm!.. Bo-ğuluram mən bu iydən!.. Ölürem!..

Vera Nikolayevna (daha da bərkdən qışqırır). Sən ölən zibil deyilsən!..

İvan İvanoviç (qışqırır). Əsl zibil sənsən! Nadejda Konstantinovna!

Vera Nikolayevna. O-o-o!.. Bəs, siz kimsiniz? Möhtə-rəm Vladimir İliç! Bəs, sizin saqqalınız hanı?

İvan İvanoviç. Onu sən yolmusan, kaftar.

Vera Nikolayevna (eyni qışqırıqla). Mən bütün günü o qədər məşqdən sonra ayaq üstə dayanıb sənə kartof qızardıram, sən mənə kaftar deyirsən?! (İç kartof dolu tavanı plitənin üstündən götürüb yərə çırpır.) Ala!

Pauza.

İvan İvanoviç (döşəməyə səpələnmiş kartoşa baxaraq).
Oy, kakoye şçastye!..

İşıq sönür və yenidən yananda İsgəndərzadənin üzərinə düşür.

İsgəndərzadə (canı-dildən özünü mühakimə ilə məşğuldur).
Bəs, mənim sinfi sayıqlığım harada idi?! Hə?! Necə oldu ki, mən o an-tipod Əsədullanın səviyyəsinə endim?! Bunu tarix mənə bağışlayacaq-mı? Eh, yoldaş İsgəndərzadə! Kapitalist aləmindən gəlmiş avaranın birini milyonçu qəbul etmək?! Hətta onunla qohumluq bərdə fikirləş-mək?! Məgər marksizm-leninizm klassikləri sübut etməyiblər ki, kapi-talist aləmi başdan-başa əxlaq pozğunluğu içindədi?! Nə tez unutdun bu böyük təlimi, yoldaş İsgəndərzadə, hə?! Nə üçün sənin sinfi sayıq-lığın bu dərəcədə korlanıb?! Bu, Qorbaçovun təsiri idi!.. Sən bu təsir-dən uzaq ol!.. Belə getməyəcək! Bizimkilər qayıdacaq! Qayıdacaq! Kremlin qülləsində qızıl bayraq hələ çox dalğalanacaq! Imperialistlər Qorbaçovu ram eləyə bilirlər, ancaq o qızıl bayrağı yox! Gələcək o gün! Qorbaçov bütün keçmiş Siyasi Büro ilə birlikdə müttəhimlər kürsüsün-də oturub tarixin qarşısında cavab verəcək! O zaman mən də öz qırımı-zı pasportumu bütün opportunistlərin gözüne soxub deyəcəyəm: Alın ha!.. Yana-yana qalın ha!.. Mən sovet vətəndaşıyam!..

Pauza.

(O əllərini arxasına qoyub var-gəl eləməyə başlayır.) Mən necə də əsəbiləşirəm... Ah, Lenin! Lenin!..

İşıq sönür.

ON ALTINCI ŞƏKİL

Həyət. Əhməd bəy, Əsədulla, İsgəndərzadə,

Vera Nikolayevna, Süpürgəçi kişi.

Səhnənin dibində həyətə süpürən Süpürgəçi kişi bütün bu şəkli ərzində müs-təqil olaraq öz işi ilə məşğuldu.

Əhməd bəy həyətə girir və həyətdən çıxan Əsədulla ilə qarşılaşır.

Əhməd bəy. Bonjur, müsyö!..

Əsədulla (bir anlıq ayaq saxlayıb, acıqla Əhməd bəyə baxır).

Nə?

Süpürgəçi kişi onlara tərəf boylanır.

Əhməd bəy. Bonjur!..

Əsədulla. Nə deyir, alə, bu? (*Əhməd bəyə*) Özünsən!.. (*Çıxıb gedir.*)

Əhməd bəy. Bunlara nə oldu? (*Təəccüblə çiyinlərini çəkir.*) Birdən-birə birtəhər oldu... Yaxşı oldu!.. Sakit oldu!..

İşıq iti addımlarla gedən İsgəndərzadənin üzərinə düşür.

Əhməd bəy. Bonjur, müsyö!..

Süpürgeçi kişi də o saat boylanıb onlara tərəf baxır.

Əhməd bəy (*elə bilir ki, İsgəndərzadə onu başa düşmədi, təkrar edir*). Bonjur, müsyö!..

İsgəndərzadə (*bir anlıq ayaq saxlayıb hiddətlə Əhməd bəyə baxır*). Müsyö yox, tovarış!.. Bəli, tovarış, yoldaş! Mən hələ sinfi sayıqlığını itirməmişəm! Bu «istefa!» «istefa» sözləri mənə təsir edə bilməz! (*Barmağı ilə Əhməd bəyi hədələyir.*) Bildin?! (*Daha da iti addımlarla uzaqlaşib gözdən itir.*)

Əhməd bəy (*tamamilə heyrat içində*). Nə oldu?.. Bunlar başqa adam oldu?! Allah! Allah! Amma yaxşı oldu başqa adam oldu! Sakit oldu!..

İşıq həyətdən keçən Vera Nikolayevnanın üzərinə düşür.

Əhməd bəy (*həvəslə*). O-o-o!.. Bonjur, madumazell!..

Vera Nikolayevna ayaq saxlayıb nifrətlə Əhməd bəyə baxır və baxdıqca da Əhməd bəyin sifətindəki təbəssüm həmin qəzəbli baxışlar altında çəkilib gedir. Süpürgeçi kişi boylana-boylana onlara tərəf baxır.

Vera Nikolayevna. Obmansik!

Əhməd bəy (*təəccüblə*). Nə?

Vera Nikolayevna. Aferist! (*Hirsli addımlarla həyətdən çıxır.*)

Əhməd bəy (*Vera Nikolayevnanın ardınca baxa-baxa*). Allah!.. Allah!.. Mehdiqulu dayı duz dedi. Bunlar hamısı... (*Əlini havada oynadır.*) bir təhar! Adam bilmir nə təhar?! (*Səhnənin dibindəki Süpürgeçi kişini görür və ona yaxınlaşır.*) Bonjur, müsyö!.. Bunlar. Bu həyatda adamlar... Nə oldu?

Süpürgeçi kişi əlindəki süpürgəni saxlayır və bir an diqqətlə Əhməd bəyə baxır.

Əhməd bəy. Axı, nə oldu?.. Bu adamlar... bir təhar oldu?.. Ermanılar Qarabağda. e-e-e... qabağa qaldı?..

Süpürgeçi kişi birdən-birə başını aşağı salıb cidd-cəhdlə həyətin tozu-torpağını Əhməd bəyin üstünə tozlamağa başlayır.

Əhməd bəy (*heyrat içində*). Siz nə?.. Siz nə edir?..

Süpürgeçi kişi elə bil ki, onu eşitmir və eyni cidd-cəhdlə süpürgəni oynada-oynada həyətin tozu-torpağını Əhməd bəyin üstünə tozlamağa başlayır.

Əhməd bəy. Sizdə tarbiyə yok!..

Süpürgeçi kişi eləcə tozu-torpağı Əhməd bəyin üstünə tozlamağa tozlamağa uzaqlaşib qaranlıqda yox olur.

Pauza.

Əhməd bəy (*çaşmış halda əyilib ayaqqabılarına, şalvarının balaqlarına baxır*). O batdı! (*Başını bulayır.*) Ay-yay-yay!.. Şalvarımı batırdı!

İşıq sönmür.

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Xor.

Səhnə yenə də tamam qaranlıqdır və işıq yalnız sol küncdəki həmin plakatın üzərinə düşüb.

Zaman — 1991-ci il avqustun sonu.

Məkan — Bakı şəhəri.

Xor.

— İS-te-fa!..
— İS-te-fa!..
— İS-te-fa!..
— Azad Azərbaycan!..
— Azadlıq, ya ölüm!..
— Azərbaycan bölünməzdir!..
— Qaçqınlara yer verin!..
— SSRİ! Səni istəmirik!..
— Qarabağı vermərik!..
— Bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz!..

- İmperiya növçələrinə ar olsun!..
- Ar olsun!..
- Ar olsun!..
- Ar olsun!..
- İs-te-fa!..
- İs-te-fa!..
- İs-te-fa!..

İşıq sönür.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Həyat. Müxbirlər, Əsədulla, Eynşteyn, Əhməd bəy, Mehdiqulu bəy, İsgəndərzadə, İvan İvanoviç, Vera Nikolaevna, Züleyxa, Süpürgeçi kişi.

Süpürgeçi kişi səhnənin dərinində həmişəki işi ilə məşğuldu: naz süpürgəsi ilə həyətə süpürür. Və birdən-birə, bir an dəstəsi kimi, müxbirlər həyətə doluşurlar.

Birinci müxbir. Buradır! Bu həyətdir!

İkinci müxbir. Heç kim yoxdu!

Üçüncü müxbir. Bu həyət elə bil ki, yatıb!

Fotoqraf qız. Vay!.. Elə bil heç Bakıda deyil bu həyət!

Fotoqraf oğlan. Bakıda o qədər belə həyət var ki!

Birinci müxbir. İndi nə bilək Əhməd bəy harda olur?

Süpürgeçi kişi işini saxlayıb səhnənin dibindən boylana-boylana müxbirlərə tərəf baxır.

İkinci müxbir. Deyirlər uzaq bir sürücü qohumunu tapıb, onun evində qalır...

Fotoqraf qız. Sadəliyə bax də!

Üçüncü müxbir. İndi biz onu hardan tapaq?

İkinci müxbir. Kimsə gəlir!

Birinci müxbir (*evinə tərəf gedən Əsədullaya*). Bağışlayın, bir dəqiqə olar?

Əsədulla (*yavaşdan*). Xeyir ola, bunnar nöşün gəlib dolublar bura? (*Bərkdən*) Nə lazımdı?

İkinci müxbir. Siz burada yaşayırsınız?

Əsədulla. Bəli. Nə olub ki?

Fotoqraf qız. Bəlkə o sürücü elə sizsiniz!

Əsədulla. Nə? Mən şofərə oxşuyuram, hə?!

Fotoqraf qız. Bağışlayın! Bizə Əhməd bəy lazımdı!

Fotoqraf oğlan. Zəhmət olmasa, deyin, milyonçu Əhməd bəy bu həyətdə olur?

Əsədulla (*başını geri atır*). Nırç!

Üçüncü müxbir. Necə nırç?

Fotoqraf oğlan. Bizə bu həyətin adını veriblər!

Əsədulla. Burda yaşamağına, burda yaşayır, ancaq milyoner deyil!..

Birinci müxbir. Necə yəni milyoner deyil?

Fotoqraf qız. Siz nə danışsınız?

Əsədulla. Bəli, avaranın biridi!

İkinci müxbir. O cür adamçın gör bir nə deyir?

Əsədulla. Nə deyirəm, alə? Deyirəm gopçunun biridi də!..

Fotoqraf qız. Biz Fransadan gəlmiş Əhməd bəyi deyirik!

Fotoqraf oğlan. Bizim həmvətənimizi!

Əsədulla. Bəs mən kimi deyirəm? Öz həmvətənim deyirəm?

Mən də süzün həmvətənünüvüzü deyirəm də! (*Fotoqraf onu tapadən dırnağacan süzür.*) Bura gəl! (*Əli ilə işarə edib çağırır və qız ona yaxınlaşanda yavaşdan*) Görürəm sən yaxşısan, bunnarın tayı döyülsən! Görürəm də, hə, lap yaxşısan! Qulaq as, sənə deyəcəm. Bu Əhməd bəy ki, deyirsüz a, bəy!, bəy! gəlib ki, sosializmdən qalan artıq-urtuqnan qarnını doyuzdursun! Başa düşdün? Day mənim adım olmasın a!.. Amma milləti aldatmayın! Yazıqdı bu millət! Turp əkmüyün bu millətin başına! Yazansuz, gedün yazun, day dələyliyi öyrənməyin bu millətin başında!..

Fotoqraf qız (*bərkdən*). A-a-a!.. Sizin informasiyanız çox səhvdir! Necə milyonçu deyil? Necə yəni avaradı?

Fotoqraf oğlan. Bunun, deyəsən, erməniləmənin əlaqəsi var!

Əsədulla. Alə, mənə deyirsən?!

Birinci müxbir. Necə?!

İkinci müxbir. Hə?

Üçüncü müxbir (*dəftərçəsini çıxarıb qeydlər edə-edə*).

Aha!

Fotoqraf qız. Əhməd bəy öz şəxsi pulu ilə Amerikadan iki «Boinq» sərnəşin təyyarəsi alıb Azərbaycana hədiyyə edib!

Əsədulla (*heyratla*). Necə?

İkinci müxbir. Bəli!

Birinci müxbir. Əlbəttə!

Üçüncü müxbir. Bizim belə qeyrətli həmvətənlərimiz var!

Fotoqraf qız. Bu saat Moskvanın da, Yerevanın da radio-su bunnarın danışır.

Birinci müxbir. «Bi-bi-si!» «Si-en-en!» «Röyter!»! «As-soşeytid pres!»! «Azadlıq» radiosunu! Hamısı dəyib bir-birinə!

İkinci müxbir. Hamısı Əhməd bəyin Azərbaycana hədiyyəsindən danışır!

Üçüncü müxbir. Hələ dalı da olacaq!

Əsədulla (az qalib çəşsin). Bu Əhməd bəy a?..

Fotoqraf qız. Bəli! Bu Əhməd bəy!

Əsədulla. İki dənə «Boinq»?

Birinci müxbir. Bəli!

Əsədulla. Birini... Birini neçəyə alıb?

Fotoqraf oğlan. On yeddi milyona!

Əsədulla. Rubl?

Fotoqraf qız. Xeyr! Dollar!

Əsədulla (özünü itirmiş halda yavaşdan). Rublla olsaydı, elə mən də alardım!.. (Bərkdən) Alə, adun da yadımdan çıxdı, şey, harda-sən sən?

Eynşteyn (elə bil ki, yerin altından peyda olub özünü yetirir). Bəli! Burdayam, Əsədulla məllim!

Əsədulla (qəzəblə Eynşteynə tərəf gələ-gələ onu tapiklə vurmağa hazırlaşır). Alə, bəs, sən deyirdün ki, bu dilənçidi?

Eynşteyn (ətrafdakı müxbirlərə baxaraq ürəklənir). Xeyr! Siz düz demirsiniz, Əsədulla məllim!

Əsədulla (gözləri kəlləsinə çıxır). Mən?! Alə, mən düz demirəm?!

Eynşteyn. «Boinq»lər çox gözəl təyyarələrdir!

Əsədulla. Mən bəyəm deyirəm pisdilə?

Eynşteyn (müxbirlərə baxa-baxa). Xeyr! Xeyr! «Boinq»lər çox gözəl təyyarələrdir! Xalqımızın bu ağır günündə bizimçün böyük hədiyyədir! (Müxbirlərin arasına qaçır.)

Birinci müxbir. Əlbəttə, böyük hədiyyədir!

İkinci müxbir. Bizim gizli milyonçularımıza ar olsun!

Əsədulla. Bax, bunu ürəyimdən dedün! Ar olsun!

Fotoqraf oğlan (qışqırır). Ode, Əhməd bəy!

İşıq Əhməd bəyin üzərinə düşür. Süpürgəçi kişi isə daha artıq bir canfəşanlıqla əhli-məclisə tərəf boylanır.

Üçüncü müxbir. Odur!

Birinci müxbir. Bəli, odur! Şeklindən tanıdım!

Fotoqraf qız. O-o-o!.. Gör necə oğlandı!..

İkinci müxbir (Əhməd bəyə tərəf qaça-qaça). Siz bu böyük hədiyyəni nə məqsədlə etdiniz?

Əhməd bəy. Azərbaycan... (Özünü göstərir.) Onun canı!

Fotoqraf qız (Əhməd bəyin fotosunu müxtəlif nöqtələrdən çəkə-çəkə). Ah, nə gözəl dedi!

Operator (həyatə daxil olaraq). Qabağımdan çekilin! «Günün ekranı!» Televiziya! (Kamera ilə çəkməyə başlayır.)

İkinci müxbir. Siz Azərbaycana yenə də belə hədiyyələr etmək barədə düşünürsünüzmü?

Əhməd bəy. Man...

Mehdiqulu bəy (hövlənək özünü yetirərək). Yox! Hədiyyə hələlik bu qədər! Hədiyyələrin arasında qazanmaq lazımdır, baba! Yoxsa ki, daha hədiyyə etmək imkanın olmaz!

Əhməd bəy (etiraz etmək istəyir). Dayı...

Mehdiqulu bəy (onun sözünü kəsir). Yox! Atan, Allah ona rəhmət eləsin, haqq dünyasına köçəndə səni mənə tapşırı, Əhməd bəy! Hələlik bu qədər! (Müxbirlərə) Baba, bir az da özünüz hərəkətə gəlin! Bir az da özünüz əl-ələ verin. İş görün, baba! Boğazdan yuxarı vətəni, milləti tərəfləməklə iş aşmaz, həzərat!

Üçüncü müxbir (Mehdiqulu bəyi göstərir). Bu kimdi belə?..

Birinci müxbir. Əşşilə.. Fikir vermə!..

İkinci müxbir (Əhməd bəyə). Sizin Qarabağa münasibətiniz?

Əhməd bəy (özünü göstərərək). Azərbaycan onun ürəyi! Qarabağ Azərbaycanın ürəyi!

Əsədulla. Ay bərəkallah! Oğul belə olar!.. (Eynşteynə) Day sənün kimi yox e!.. (Eynşteyn belini büküb, başını aşağı salır və gözlərini yerə dikir.) Sən öləsən, heç bir köpük də verməyəcəyəm sənə! Qurtardı day! (Əhməd bəyi göstərərək, müxbirlərə) Gördünüz nə cavab verdi də!..

Birinci müxbir (dəftərçəsinə yaza-yaza, Əsədullaya). Bəs sizin Qarabağa münasibətiniz?

Əsədulla (hirsələnir). Belə başnan da müxbir olar? Alə, dedi kişi də, dedi ki, Azərbaycan (özünü göstərir) onun ürəyi! Qarabağ da Azərbaycanın ürəyi! (Əhməd bəyi göstərir.) Onun biz bir-birimizə çox yaxınlıq! (Əllərinin barmağını bir-birinə sürtür.) Lap e, lap! Qəzet söhbəti dəyül!..

Eynşteyn (qəflətən belini düzəldir). Əsədulla məllim düz deyir!

Birinci müxbir (dəftərçəsinə yaza-yaza, yenə də Əsədullaya). Siz qaçqınlara nə yardım etmisiniz?

Əsədulla. Alə, bunnar necə müxbirdi?! Bəs o boyda «Bo-

ninq»ləri vətənimizə hədiyyə eləmədik? (*Əhməd bəyi göstərir.*) Bir yerdəyik də!

İkinci müxbir (*Əsədullaya*). Yəqin sizin Əhməd bəylə söhbətləriniz çox olub, hə?

Üçüncü müxbir. Yəqin Azərbaycanı ona tanıtmada sizin rolunuz olub, elədimi?

Əsədulla (*onu əhatə etmiş müxbirlərə baxa-baxa bir az özünü itirmiş halda*). Tanıtmasuz deyəndə ki... Mən... Deyim sizə ki... (*Eynşteynə baxır.*) Hə?

Eynşteyn (*ruh yüksəkliyi ilə*). Əsədulla məllim xalqımızı qəlbən sevən insanlardandı!

Birinci müxbir. Eşq olsun!

Əsədulla (*vəcdə gələrək*). Mənim canım qurban Azərbaycana!

İkinci müxbir. Əhsən!

Müxbirlər Əsədullanın başına yığışır və tək qalmış Əhməd bəylə Mehdiqulu bəy bir-birlərinə baxırlar.

Mehdiqulu bəy (*Əsədullaya işarə ilə*). Baba, bu nəmənədi?

Əhməd bəy. Həmişə danışar... e-e-e... yemək! Balık! Pilov! Kaver! Dolma! Yaqin... e-e-e... aşpaz!

Operator (*Əsədullanı çəkərək*). Qabağımdan çəkilin! «Günün ekranı»...

Əsədulla. Azərbaycansız bizim bir günümüz olmasın! (*Get-gədə daha da qızıqaraq*) Bizim borcumuzdur ki, doğma Azərbaycanımızın uğrunda neyniyək?

Eynşteyn. Çalışaq!

Əsədulla. Bəli, çalışaq! Azərbaycan, ana vətən!

Fotoqraf oğlan (*Əsədullanın şəklini çəkə-çəkə*). Bu adam necə də vətənpərvərdir, İlahi!

Fotoqraf qız (*Əsədullanın şəklini çəkə-çəkə*). Ona görə də biz məğlubedilməzlərlik!

Birinci müxbir. Biz Babək nəsliyik!

Əsədulla. Yaşasın Koroğlu!

Əhməd bəy (*heyratla*). Allah!.. Allah!..

Həyətdə giren İsgəndərzadə müxbirləri görüb tələsik evinə tərəf öklmək istəyir, amma müxbirlər imkan vermir.

İkinci müxbir (*İsgəndərzadəyə yaxınlaşır*). Siz də, deyəsən, bu həyətdə yaşayırsız?

İsgəndərzadə. Mən?.. Bəli... Nə olub ki?

Birinci müxbir. Sizin hələ xəbəriniz yoxdu?

İkinci müxbir. Əhməd bəy ABŞ-dan iki «Boinq» sərmişin təyyarəsi alıb Azərbaycana bağışlayıb!

İsgəndərzadə (*heyratla*). Öz puluna?

Üçüncü müxbir. Bəs kimin puluna?

İsgəndərzadə. Deməli, o, həqiqətən, milyonçudu?

Birinci müxbir. Əlbəttə! Yalançı milyonçu da olur?

Operator. Çəkilin! Qabağımdan çəkilin!

Birinci müxbir (*İsgəndərzadəyə*). Siz Əhməd bəylə ünsiyyətinizdən nə deyə bilərsiniz?

İkinci müxbir. Mənim də sualım var: Əhməd bəydə böyük vətən məhəbbəti yaranmasında sizin rolunuz?

İsgəndərzadə (*özünü itirib*). Siz... Mən.. İdarədə! Bəli, idarədə! Gəlin idarəyə, suallarınızı yazılı şəkildə təqdim edin...

Fotoqraf oğlan. Aydıdır! Bu adam partokratdır!

Əsədulla. Özü də lap yekəsindən! Alə, QKÇP-ni müdafiə edirdi! Yanayevə təbrik teleqramı vurmuşdu!

İsgəndərzadə. Yalandır! Mən həmişə demokratiya tərəfdarı olmuşam! (*Əsədullaya*) Antipod.

Əsədulla. Antipod vaxtı qurtardı day! İndi bazar iqtisadiyyatı! Day antipod yoxdu! Demokratiya!

Əhməd bəy. Allah!.. Allah!..

İsgəndərzadə. Rüsvətxor! Mən sənə kimi rüşvət almıram!

Əsədulla. Bacarmırsan, ona görə almırsan. Bacarsan, elə alarsan!..

Mehdiqulu bəy (*səhərdən bəri mat-mat ona-buna baxa-baxa*). Baba, bunlar nə danışır belə?

Əhməd bəy (*özünü göstərərək*). O da başa düşdü yok!

Fotoqraf qız (*İsgəndərzadəyə*). Elə bil ki, siz nədənsə qorxursunuz?

Əsədulla. Əlbəttə!

Eynşteyn. Əsədulla məllim düz deyir!

İsgəndərzadə. Xeyr! Xeyr! Mən nədən qorxmalıyam?

Birinci müxbir. Onda cəsarətli bir söz deyin!

İkinci müxbir. İndi qeyrət vaxtıdır!

Üçüncü müxbir. Xalq sizin də sözünüüzü eşitmək istəyir.

İsgəndərzadə (*yavaşdan*). Doğrudan da, mən haçansa cəsarətli bir söz deməliyəm, yoxsa yox? Vaxtdır artıq, yoldaş

İsgəndərzadə, vaxtdır! Cəsarətli ol! Millət səni eşitmək istəyir! (Bərkdən) Mən sizə deməliyəm ki, Leninin «Dövlət Plan Komissiyasına qanunvericilik vəzifələri verilməsi haqqında» əsərini yenidən oxudum!

Pauza.

Hamı bir-birinin üzünə baxır.

İsgəndərzadə. Və bütün məsuliyyəti ilə deməliyəm ki, bəzi fikirlərin yanında quş qoydum!

Pauza.

Birinci müxbir. Necə yeni quş qoydum?

İsgəndərzadə. Bəli! Məndə tərəddüdlər yarandı. Xüsusən bir yerdə Lenin yazır ki...

İkinci müxbir (dəftərçəsində yaza-yaza, onun sözünü kəsir). Deməli, siz Lenini rədd edirsiniz?

İsgəndərzadə (yenidən özünü itirir). Yox... Bilirsiniz... Burada məsələ... İş belədir ki...

İvan İvanoviç (tələm-tələsik gələrək özünü müxbirlərin arasına dürtür). Mən oynamışam! Lenini mən oynamışam! Lakin mən inanmışam! Mən bilməmişəm ki, bu imperiya dağılmalıdır! Azərbaycan xalqı mənim üçün doğmadır! Qarabağı vermərik! Yazın! Şəklimi də çəkin ki, bilsinlər mənəm! Qoy teatrdağılar paxılığından ölsün! Qoy hamı bilsin ki, mən də sizinləyəm! Səhərdən pəncərədən baxırdım! Eşq olsun Əhməd bəyə!

Əhməd bəy. Allah!.. Allah!..

Mehdiqulu bəy. Pərvədigara! Bu yazıq insanlar niyə bu günə düşüb?!

Əsədulla. Alə, yalan danışır! (İvan İvanoviçi göstərir.) Onun məqsədi başqadır! Onu qovun ordan!

Üçüncü müxbir (Əsədullaya). Siz xalqlar dostluğunun əleyhinəsiniz?

Əsədulla. Mən? (Eynşteynə baxır.)

Eynşteyn. Xeyr!

Əsədulla. Xeyr! Mənim mühasibim də, kassirim də yəhudi-di! Mənim «Xalqlar dostluğu» ordenim var.

Operator. Qabağımdan çəkilin! «Günün ekranı»...

Fotoqraf qız (Əhməd bəyə). Sizin şəklinizi bir də çəkmək istəyirəm. Bütün qəzetlər üçün! (Əhməd bəyə tərəf gedir.)

Fotoqraf oğlan. Mən də! (Əhməd bəyə yaxınlaşır.)

İvan İvanoviç. Mənim də şəklimi! Mənim də! Mən də əziz həmvətənimlə bir dayanacağam! (Əhməd bəyə tərəf qaçır.)

Əsədulla. Alə, dayan mən də gəlim! Xalqıma canım qurban! Qoy xalqım qəzetlərdə görsün ki, həmişə onunlayam! Qoy görsün ki, vətən üçün nələr ələyirik! (Eynşteynə) Gəl dalımcə! (Cəld addımla Əhməd bəyə yaxınlaşırlar.)

İsgəndərzadə (əzəblə tərəddüdlər içində yavaşdan). Mən də gedim çəkdirim, yoxsa yox? Hə? Gedim? Getməyim?

Vera Nikolayevna (səhnə arxasından). Dayanın! Məni də gözləyin! Məni də!

İvan İvanoviç. Gözləyin! Onu da gözləyin!

Əsədulla. Alə, lazım döyül! (Müxbirlərə) Çəkün!

İvan İvanoviç. O Azərbaycanın patriotudur! Onu da gözləyin!

Əhməd bəy. Allah!.. Allah!..

Vera Nikolayevna. Gəldim! Gəldim! (Qaç-qaça gəlib özünü yetirir.)

Müxbirlər onları dövrəyə alır. Fotoqraflar şəkil çəkir, operator kamerasını işlədir. Əsədulla da, İvan İvanoviç də, Vera Nikolayevna da, Eynşteyn də şəkil üçün özlərinə yaxşı yer seçməyə çalışırlar.

Əsədulla (Mehdiqulu bəyə). Alə, sən də əl-ayağa dolaşma də!.. Çəkil o yana!.. Sən öləsən, bunnan xoşum gəlmir! Erməni şipyonuna oxşayır!

İsgəndərzadə (hələ də kənardadır və tərəddüdlər onu məhv edir). Gedim? Getməyim?

Züleyxa tələsik addımlarla səhnəyə daxil olur.

Züleyxa (bərkdən və pəföslə). Xanımlar və bəylər! Mən artıq hər şeyi bilirəm! Mənim istəkli xalqım! Mən bu xalqın qızı kimi, belə bir fürsətdən istifadə etməyə bilmərəm! Biz millətə öz sözümüzü çatdırmalıyıq! Mən mitinqimizi açıq elan edirəm!

Müxbirlər bu dəfə Züleyxanın başına yığışırlar.

Operator. Çəkilin! Bu gün televiziya ilə gedəcək! Qabağımdan çəkilin!

Züleyxa. Qoy bizim xalqımız görsün ki, biz onunla nəfəs alırıq!

Birinci müxbir. Əhsən!

İkinci müxbir. Bu, yeni ulduzdur!

Mehdiqulu bəy (*Əhməd bəyə*). Baba, gəl əkilək! Bura bizim yerimiz deyil.

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). Onsuz da, o, heç nə başa düşdü yox!..

Mehdiqulu bəy və Əhməd bəy bu vurhavadan uzaqlaşsalar və daha heç kim onlara fikir vermir. Süpürgəçi kişi yaxınlaşan Əhməd bəyi görüb dərin hörmətlə ona baş eyir, yol göstərir, qulluq edir. Mehdiqulu bəylə Əhməd bəy səhnədən çıxır.

Züleyxa. Mənim əzizlərim! Əldə etdiyimiz son məlumata görə...

Züleyxanın sözləri daha eşidilməz olur və Züleyxa lal bir ehtirasla əl-qol atır, müxbirlərin, heyət adamlarının hərəkəti bir haray-heşirə çevrilir. Əsədulla da Züleyxanın yanında nəse demək istəyir, İsgəndərzadə ona imkan vermir, özü nəse deməyə çalışır və birdən-birə uzaqlarda kimse bir qara zurnada dünyanın ən dərdli bir nəğməsini çalmağa başlayır və elə çalır ki, az qalır adamı ağlamaq tutsun.

İşıq sönmür.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Yenə yarıqaranlıq səhnədə o binanın, o heyətin konturları, işıq düşəndən-düşənə də pıçı-pıçı sahiblərinin siluətləri görünür.

Qadın (*pıçıltı ilə*). Milyonçu imiş!..
Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Ah, Fransa!..
İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Əhməd bəy!..
Kişi (*pıçıltı ilə*). Hər yerdə söhbət ondan gedir!..
Oğlan (*pıçıltı ilə*). İki «Boinq»!..
Qadın (*pıçıltı ilə*). Deyirlər hələ birini də alıb bağışlayacaq!..
Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Özünün də şəxsi təyyarəsi var!..
İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Ah!..
Kişi (*pıçıltı ilə*). Bakıda öz hesabına aeroport da tikdirmək istəyir!..
Oğlan (*pıçıltı ilə*). Yaşayanda da belə yaşayasan!..

İşıq sönmür.

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Heyət. Əhməd bəy, İsgəndərzadə, Əsədulla, Vera Nikolayevna, Süpürgəçi kişi.

Səhnə qaranlıqdır. Yalnız səhnənin dərinliyində heyəti süpürən Süpürgəçi kişi görünür.

İşıq üz-üzə gələn Əhməd bəylə İsgəndərzadənin üzünə düşür.

Əhməd bəy. Bonjur, müsyö...

İsgəndərzadə (*xüsusi bir nəzakətlə*). Salam yoldaş... e-e-e... bağışlayın, cənab Əhməd bəy!.. Salam!.. E-e-e... Bizim xanımla birlikdə sizdən xahiş edirik ki, bu gün axşam bizim evə təşrif buyurasınız!.. Sizin kimi bir yoldaşla... bağışlayın... cənabla bir süfrədə oturmaq bizim üçün böyük şərəfdir!.. Zati-alinizin bizim günəşli respublikamıza o cür hədiyyəsindən sonra, sizə hörmət etmək bizim hər birimizin vətəndaşlıq borcudur!.. Tak!

Əhməd bəy. Mersi boku, müsyö!.. (*Özünü göstərir*.) Onun vaktı yox!

İsgəndərzadə. Əlbəttə! Siz çox məşğulsunuz... Lakin rica edirəm vaxt tapasınız... Artıq mən də insanlara sinfi münasibətimi tamam dəyişmişəm! Onda sabah axşam necə olar?

Əsədulla (*səhnə arxasından*). Çox pis olar!.. Çox pis!.. (*Təngnəfəs özünü yetirir*.) Alə, SEKA-nı bağladılar, indi də bizi hərifləmək istəyirsən? (*Əhməd bəyə*) SEKA-nı bağladılar! Biz qalib gəldik! (*İsgəndərzadəyə*) Sabah bizim işimiz var! Sabah biz operaya gedəcəyik! (*Əhməd bəyin qoluna girir*.) Elə döyül?

Əhməd bəy. Yok! (*Özünü göstərir*.) O artıq Azərbaycan operaları hamısı baxdı!..

Süpürgəçi kişi nigaran nəzərlərlə elə hey onlara tərəf boylanır.

Əsədulla. Alə, operaya bir dəfə baxmağın nolaçaq? Operaya gərək çox baxasan! Eh, sənən hələ o qədər operaya baxacıyıq ki!.. SEKA-nı da bağladılar! Day plan yox, iclas yox!.. Opera!..

Əhməd bəy. Yok, müsyö! O revuar, müsyö!..

Əsədulla. Nə?

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). O getdi! (*Qolunu Əsədullanın alından çəkir*.)

Vera Nikolayevna (*səhnə arxasından*). Müsyö Axmed

bek!.. Müsyö Axmed bek!.. (*Tələsik səhnəyə daxil olur.*) Ax, Axmed bek!.. Man çox tanxa!..

Əsədulla (*İsgəndərzadəyə*). A kişi, sən, guya, savadlısan, bu arvad nə deyir belə?

Əhməd bəy (*tələsik*). O getdi!.. O revuar, müsyö!.. O revuar, madumazel!.. (*Cəld addımlarla uzaqlaşır.*)

Əsədulla, İsgəndərzadə, Vera Nikolayevna bir-birinə mane ola-ola onun ardınca getmək, onu qaytarmaq istəyirlər, amma işıq sönmür. Əhməd bəy isə iti addımlarla Süpürgəçi kişinin yanından ötür. Süpürgəçi kişi yenə də böyük ehtiramla ona baş əyir, amma bu dəfə daha yol göstərmir, əksinə, Əhməd bəyin qarşısını kəsir.

Süpürgəçi kişi (*həyəcanla*). Salam!..

Əhməd bəy. Bonjur...

Süpürgəçi kişi (*əlindəki süpürgə ilə bayaq Əsədullagilin dayandığı yeri göstərir*). Onların hər şeyi var! Hər şeyi!.. Yeməyi, içməyi, ordeni, hər şeyi! Maşınları!.. Ancaq mənim heç nəyim yoxdu! Axı, mən də bu xalqın oğluyam!..

Əhməd bəy (*özünü göstərir*). O nə etmək?..

Süpürgəçi kişi (*həyəcanla*). Deməyə də utanıram...

Əhməd bəy. Utanmaq yok! Demək lazım!

Süpürgəçi kişi. Mənim bir xalam var!.. Cavan adamdı, ancaq duldu... Biz də... Biz də bu xalqın övladlarıyıq də!.. Siz də bizə gün ağılın!..

Pauza.

Əhməd bəy (*qışqırır*). Bu insanlara na oldu?! Na oldu bunlara?! Adyo!.. Adyo!.. Adyo!.. (*Qaçıb səhnədən çıxır.*)

İşıq sönmür.

İYİRMİ BİRİNCİ ŞƏKİL

Pıçı-pıçı, Mehdiqulu bəy.

Yarıqaranlıq səhnədə həmişəki kimi binanın, həyətin konturları və bir-bir işıq düşdükcə pıçı-pıçı sahiblərinin siluətləri görünür.

Mehdiqulu bəy (*səhnə arxasından*). Əhməd bəy!.. Əhməd bəy!..

Qadın (*pıçıltı ilə*). «Adyo» nə deməkdir?..

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). «Adyo»?..

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). «Adyo»?..

Oğlan (*pıçıltı ilə*). «Əlvida» deməkdi!..

Kişi (*pıçıltı ilə*). «Adyo» «əlvida» deməkdi?..

Qadın (*pıçıltı ilə*). Əlvida?

Birinci qız (*pıçıltı ilə*). Əlvida!

İkinci qız (*pıçıltı ilə*). Qaçdı!..

Mehdiqulu bəy (*səhnəyə daxil olur.*) Əhməd bəy!.. Əhməd bəy!.. (*Əhməd bəyi çağırır-çağırır səhnə boyu pıçı-pıçı sahiblərinin arasından keçir və birdən-birə Süpürgəçi kişinin kölgəsi ilə üz-üzə gəlir.*)

Pauza.

Kişi (*pıçıltı ilə*). Əhməd bəy bu həyətdən getdi?

Mehdiqulu bəy (*bərkədən*). Bilmirəm!.. Təki məmləkətdən baş götürüb getməsin!.. (*İti addımlarla uzaqlaşır.*) Əhməd bəy... Əhməd bəy!..

İşıq sönmür.

29 dekabr 1992.

Bakı.

MƏN SƏNİN DAYINAM...

(On üç səhifədən ibarət komediya)

Teatr. –
Özünə gülür.

İŞTİRAK EDƏNLƏR

- Direktor.
Əhməd Dayı – gənc artist.
Silvana – aktrisa, naməlum yaşda.
Baş rejissor.
Artist.
Gənc aktrisa – ingilis dilini öyrənir, ABŞ-a getmək və Mehdiqulu bəyin sayəsində əvvəlcə Hollivudu, sonra da Brodveyi fəth etmək istəyir və inanır ki, mütləq belə də olacaq; hər halda, belə olmalıdır!
Müəllif.
Katib – atəşin bir arzusunu ürəyində gizlətməyə məcburdur.
Teatrın yaradıcı heyəti:
Birinci artist.
İkinci artist.
Assistent.
Birinci aktrisa.
İkinci aktrisa.
Xorun üzvləri: Hamlet, Hacı Qara, Ofelya, Tartüf, Kral Lir, Karl Moor, Dərviş Məstəli Şah, Medeya, Vladimir İliç Lenin, Hertruda, Sergey Mironoviç Kirov, Skapen, Maqbet, Jorj Danden və b.

Məkan – Bakı şəhəri.
Zaman – 1993-cü ilin aprel ayı.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Xor

Xorun üzvləri müxtəlif tanış qrimdə və geyimdə səş-küylə bir göz qırpımında səhnəyə səpələnir: Hamlet, Hacı Qara, Karl Moor, Otello, Tartüf, Ofelya, Kral Lir, Dərviş Məstəli Şah, Vladimir İliç Lenin, Şeyx Nəsrullah, Medeya, Jorj Danden, Sergey Mironoviç Kirov, Hertruda, Kefli İsgəndər, Skapen, Koroğlu, Dezdemona və b.

Xorun sözləri bütün tamaşa boyu dialoq şəklində söylenir, misal üçün, iki misra Hacı Qara, üç misra Vladimir İliç Lenin və s.

Nəqəratı isə, təbii ki, bütün xor üzvləri bir ağızdan deyir.

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..
– Hamı yatıbdı,
Tək bizik oyaq!..
– Bu gün yolçuyuq,
Sabahsa qonaq..
Dünən qarıydıq,
Bu günse gəlin!..
– Haydı, mərəkə,
Görməyə gəlin!..
– Dünən can alan
Bu gün can satır!..

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

– Şeyx Əhmədin lotu şefi
Şeyx Nəsrullah gəlib çaşa,
İsgəndərin sağlığına
Buz qədəhi çəkir başa!
– Nazlı gülür nazlı-nazlı.
– Hamı içir, içməyən bir
Kefli İsgəndərmidir?!
– Diabetdir, olmaz ona..
– Bax o yana, bax bu yana!..

Nəqərat. Tamaşadır, tamaşa,
Yaşa, teatr, yaşa!
Min yaşa, min bir yaşa!..

– Mən kim, sən kim, o kimdir?
– Dəlilər – ağıllıdır,
Ağıllı başdan kəmdir!..

– Dünən lotu
Bu gün qorxaq!..
Bu gün ulu,
Sabah alçaq!..
– Dünən yava,
Bu gün ağır!..
– Bu gün aqıl,
Sabah dilğır!..
Heç soğulmaz
Belə dəhnə
– Həyat – səhnə!..

Nəqərat. Tamaşadır, tamaşa!..
Yaşa, teatr, yaşa!..
Min yaşa, min bir yaşa!..

– Üst qatda yaşayanın
Mən nə deyim aşına!..
– Hertruda vannadan
Su axıdır, odur, bax,
Kral Lirin başına!..
– O yaşmana-yaşmana
Gələnlərməzdir elə...
– Aşıq olub, bu sən öl,
Məşədi İbad kələ!
– Tartıf Hacı Qarayla
Hesab verir bu barda!..
– Hamlet ərizə yazıb
Baksovetdən ev umur,
Deyir qalmışam darda!..

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

İşıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Teatrın səhnəsi və səhnə arxası Artist (Otello), Silvana (Dezdemonə), Baş rejissor, Əhməd, Gənc aktrisa, Katibə və digər əhli-teatr.

Bizim səhnə iki yerə bölünüb: yarısı teatr səhnəsidir, sol tərəfdəki qalan yarısı isə səhnə arxasıdır. «Otello» tamaşası gedir və biz yalnız tamaşanı görürük, tamaşaçıların isə səsinə, reaksiyalarını eşidirik. Səhnə arxasında fəhlələr, teatr işçiləridir.

Otello. Sus daha, danışma boş yerə, nahaq.
Dezdemonə. Susuram. Nə olub, bir söylə ancaq...

Baş rejissor (səhnə arxasından tamaşaya baxa-baxa). Yenə əlini qaldırır də! Əlli ildi ona deyirəm ki, bu yerdə əlini qaldırma!
Əhməd (səhnə arxasından tamaşaya baxa-baxa Baş rejissora). Əlli il?

Baş rejissor (hirsli). Bir az da artıq!
Əhməd. Üzünə deyərsiz?

Baş rejissor (barmağı ilə Əhmədi hədələyir). Bura bax a-a.

Otello. Dünyada mənə üçün əziz, yeganə
Dəsmalı yadigar vermişdim sənə.
Sənsə Kassioya vermişən onu...

Dezdemonə.
Vallah, bu düz deyil!

Gənc aktrisa (səhnə arxasından tamaşaya baxa-baxa). Oy!.. Bunu belə deyərler?! (Rola girərək.) «Vallah bu düz deyil». Bax, belə!

Dezdemonə.

Tez Kassionu çağırırdır...

(Yavaşdan səhnə arxasına çıxmır.) Səs salmayın orda!

Otello. Qoy gəlsin, soruş özündən...

Otello. Füsunkar məleykə...

Gənc aktrisa. Yaman füsunkardı!..

Əhməd. O-o-o!..

Otello. Həya eylə sən,
Utan əmələndən, fikirləş bari,
Qırmısan, pozmuşan əhdi, ilqarı.
Sən artıq öz ölüm yatağındasan,
Əcəlin amansız qucağındasan!..

Dezdemonə.

Məni öldürməzsən yəqin ki, hələ...

Gənc aktrisa. Vay!.. Gör necə deyir e!.. «Məni öldürməzsən yəqin ki, hələ...» Bax, belə! Mən oynamalıyam Dezdemonanı! Mən! Mən!

Dezdemonə (yavaşdan səhnə arxasına çıxmır). Yenə bazar açmırsız orda?!

Otello. İndi öləcəksən, bitib məsələ,
Odur ki, havayı uzatma bunu...

Baş rejissor. Özü uzadır! Özü! Dinamika yoxdur!
Əhməd. Çünki dinamit yoxdur!
Baş rejissor. Nə? Nə dinamit?
Əhməd. Dinamit də! Bu teatrı partlatmaq üçün! Əvəzinə
yenisini yaratmaq üçün!

Baş rejissor. Bura bax! Sən özünü harda hesab edirsən?
Əhməd. Teatrda!
Baş rejissor. Mitinglər vaxtı qurtardı! Sovet hökuməti deyil
daha! İndi biz müstəqil demokratiyamızı qururuq!
Əhməd. İndi də direktorumuzun sözlərini təkrar edirsiniz? Bəs nə
vaxt öz sözünüzü deyəcəksiz?

Baş rejissor (*səhnəni göstərir*). Ode mənim sözüm, bax!
Əhməd (*gözləri ilə səhnəni axtararaq*). Hani, orda siz
yoxsuz!.. Orda yazıq Şekspirdi, başına da turp əkirilər!..

Otello. Artıq etiraf etməliyəm.
And içib suçunu atma boynundan,
Bil ki, xəbərdaram hər oyunundan.
Qərarım qətidir, çalışma əbə,
Heç nə qərarımı dəyişə bilməz.

Baş rejissor. Temp! Temp!

Otello. Qəlbim fəryad edib çəkə də nalə
Mütləq ölməlisən...

Dezdemonə. Allah, rəhm elə...

Gənc aktrisa. Oy!.. Bu yeri heç belə deyirlər?.. «Allah,
rəhm elə...» Bax, belə! Mən! Mən! Mən oynamaıyam Dezdemonanı!
Şekspir mənim üçün yazıb bu rolu!

Əhməd. Eybi yox, burda vermirlər, İngiltərədə oynayarsan...
Gənc aktrisa. Oynayacağam! İngiltərədə də oynayaca-
ğam! Amerikada da! Sən də mənim paxılığımı çəkirsən!

Bütün bu mükəllimələr zamanı səhnədə tamaşa davam edir, amma
biz Otello ilə Dezdemonanın yalnız hərəkətlərini görür,
səslərini isə eşitmirik.

Əhməd. Mən?
Gənc aktrisa. Bəli, sən!
Əhməd. Bəyəm mən də Dezdemonanı oynamaq istəyirəm?
Gənc aktrisa. Yox. Sən Otellonu oynamaq istəyirsən, am-
ma sənə də rol vermirlər, çünki sən də dayın yoxdu!
Əhməd. Nə bilirsən yoxdu?
Gənc aktrisa. Olsaydı verərdilər. Sənin dayın yoxdu, ver-
mirlər. Mənə də Dezdemonanı vermirlər, çünki Silvanadan qorxurlar!

Dezdemonə. Sərvərim, mürvətin çatsın hayıma,
Qov məni, ancaq ki, ömrümə qıyma.

Otello.

Öl, fahişə!

Gənc aktrisa. Bax, belə!
Katibə (*tələsik səhnə arxasına daxil olur*). İclas! İclas!
Baş rejissor. Nə iclas?
Katibə. Direktor iclas çağırır. Tamaşa qurtaran kimi, təcili ic-
lasdı!

Baş rejissor (*yavaşdan*). Sənət öldən gedir, bu partokrat
isə iclas çağırır!

Dezdemonə (*Yavaşdan səhnə arxasına tərəf çıxmır*). Də-
lixanadır, vallah, dəlixanadır!

Sabah sən öldür məni...

(*Yavaşdan səhnə arxasına tərəf*) Səse bax e!..

Möhlət ver yaşayım tək bu gecəni.

Gənc aktrisa (*iki əlilə də sifətini qapayır*). Oy, ma-
ma!..

Katibə. Nə oy mama? Kişi iclas çağırır!

Otello.

Mənə qarşı durmaq?!

Baş rejissor. Alə, belə yox! Belə yox! Bura sənət
məbədidir!

Əhməd. Bura sənət mətbəxidir!

Baş rejissor. Bədir!

Katibə. İclas!

Otello.

Beləse, heyhat...

Dezdemonə.

İzn ver yaşayım yarımca saat...

Katibə (*Dezdemonanın sözlərini özü bildiyi tərzdə ya-
vashdan təkrar edərək*). «İzn ver... yaşayım... yarımca... saat...»
(*Özünə gələrək bərkdən.*) İclas!

Otello.

Yox, olmaz, dəyişməz heç nə qərarı...

Katibə (*səhnədə oynayan artistlərə işarə edərək*). Tez
olun! Tez qurtarın! İclasdı!

Dezdemonə.

Bircə dəfə dua eləyim bari...

Katibə (*xəyal aləmində*). «Bircə dəfə... dua.. eləyim ba-
ri...» (*Özünə gələrək.*) Tez olun! Qurtarın! İclas!

Otello.

Yox, olmaz, bu gecdir.

Dezdemonanı boğur.

Gənc aktrisa. Yazıq Dezdemonanın canı qurtardı!..

Tamaşa oynanılan səhnənin pərdəsi salınır. Tamaşaçıların alqışı.

Silvana (*Dezdemonanı oynayan aktrisa qalxıb səhnə arxasına keçərək*). Bura teatr deyil, dəlixanadı! Bilmirsən, əsəri oynayasan, yoxsa bura qulaq asasan?! Şikayət eləyəcəyəm! Şikayət eləyəcəyəm!

Tamaşaçıların alqışı.

Qaldırın pərdəni!

Katibə. İclasdı!

Silvana (*hirsli*). Qaldırın, dedim, pərdəni! (*Səhnə arxasına gəlmiş Otello rolunu ifa edən Artistə*.) Əlimdən tut, məni qabağa çək!

Səhnənin pərdəsi qalxır. Silvana ilə Artist əl-ələ verib gülümsəyərək səhnənin qarşısına çıxır, təzim edirlər.

Katibə. Salın də, pərdəni! Kişi iclas çağırır!

Tamaşa səhnəsinin pərdəsi salınır. Silvana ilə Artist səhnə arxasına qayıdır.

Silvana (*hirs-həyəcanla*). Prezidentə yazacağam! Birbaş Prezidentə!

Əhməd (*kinayə ilə*). Özü də sizi yaxşı tanıyır.

Silvana (*onun sözlərindəki kinayənin fərqiə varmadan*). Bəli! Azərbaycanda məni tanımayan yoxdu. (*Acıqla Gənc aktrisağa nəzər salaraq*.) Bəzilərdən fərqli olaraq!..

Tamaşaçıların adda-budda alqışı eşidilir.

Qaldırın pərdəni!

Katibə. İclasdı!

Silvana (*amirana*). Qaldırın pərdəni! (*Artistə*) Əlimdən tut apar! Qaldırın pərdəni!

Tamaşa səhnəsinin pərdəsi yenidən qalxır. Silvana ilə Artist əl-ələ səhnənin qabağına gedərək gülümsəyə-gülümsəyə təzim edirlər.

Katibə (*yavaşdan*). Bunun qışqırmağına bax, kaftar!.. (*Bərkdən*) İclasa! Bütün yaradıcı heyət iclasa!

İşıq söndür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Qəbul otağı. Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri. Katibə. Direktor. Baş rejissor, Əhməd, Silvana, Artist, Gənc aktrisa, Müəllif və teatrın digər yaradıcı heyəti.

Səhnənin ortasında Katibənin əyləşdiyi qəbul otağı, sağ tərəfdə Direktorun kabinet, solda isə Baş rejissorun kabinetidir.

Biz hər üç otaqda cərəyan edən hadisələri görürük.

Direktor kabinetdə yazı mizinin arxasında əyləşib.

Əhli-teatr bir-bir qəbul otağından keçib kabinete daxil olur, orda-burda oturur. Katibə qəbul otağında öz mizinin arxasında əyləşib telefonla danışır.

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Ne mojet bit'!

Əhməd (*qəbul otağına girərək*). Nə?

Katibə. Sənnən deyiləm. Keç içəri. (*Telefon dəstəyinə*.) Sənnən deyiləm...

Silvana (*Dezdemonanın grimində və qiyafəsində deyində-deyində qəbul otağına girir*). Dünyanın hansı teatrında görünüb bu, hə? Tamaşa qurtarmamış iclas! Totalitar rejim xəstəliyi!

Katibə (*kabinete keçən Silvananın arxasınca*). Totalitar rejim. Totalitar rejim.. O rejim sənə elədiyi yaxşılığı kimə eləyib, ay kaftar? (*Telefon dəstəyinə*) Yox, sənnən deyiləm...

Artist (*Otello grimində və qiyafəsində qəbul otağına daxil olaraq*).

Yox, Yaqo, soyumaz bu qəzəb, bu kin!

Soyuq dalgaları Qara dənizin

Axır Dardanelə, axır hər zaman,

İclas atamızı yandırır yaman!

(*Hec kimə fikir vermədən məğrur addımlarla Direktorun kabinetinə keçir*.)

Katibə. Dezdemonası elə olanın, Otello da belə olar də!.. (*Telefon dəstəyinə*.) Yox, ay qız, yox...

Baş rejissor qəbul otağına girib cibindən çıxardığı açarla öz kabinetinin qapısını açır.

(*Bərkdən*) İclasdı! İclasa!

Baş rejissor. Bu saat. «Hamlet»in bir yeri var, qoy ora baxım, bu saat. (*Öz kabinetinə keçir*.)

Direktor. Tez eləyin... Tez eləyin, yoldaşlar... E-e-e... Bağışlayın, cənablar! Əyləşin...

Əhli-teatr Direktorun kabinetində yərbəyer olur.

(*Ayaq üstə dayanmış Əhmədə*) Sən də əyləş!

Əhməd (*Silvanaya tərəfişarə edir*). Yox, qoyun burada senator Brabansionun gözəl qızı gənc Dezdemonaya əyləşsin!..

Silvana (*hiddətlə*). Bu xuliqanlıqdır? (*Direktora*) Siz isə belə biabırılığa dözsünüz!

Direktor (*yavaşdan*). Darıxmayın, az qalıb...

Əhməd. Mən nə dedim ki?

Baş rejissor qapının ağzında dayanıb qəbul otağı tərəfə qulaq asır,

sonra cold addımlarla yazı mizinə yaxınlaşıb tələsik mizin dolabından araq şüşəsi, qədəh çıxarır, araqı süzüb diqqətlə qədəhə baxır, sonra qədəhin başını tozədən düzəldir və birməfəse içir.

Direktor. Tak, tovarışı!.. E-e-e... Bağışlayın... Cənablar! Çox vacib bir məsələdən ötrü təcili iclas çağırmağı lazım bildik!..

Əhməd (*istehza ilə*). Deyəsən bizim teatrın işləri düzələcək! Problemlər həll olunacaq!

Direktor (*kinaya ilə*). Teatrı bilmirəm, amma sənin problemlərin deyəsən həll olunacaq!

Gənc aktrisa Yoxsa Otellonu verirlər ona?

Artist. Necə?!

Gənc aktrisa. Bəs mən?

Silvana (*kinaya ilə Gənc aktrisaya tərəf*). Ba-a-a!.. Sən bir Dezdemonaya iddiasına bax!.. Yazıq Şekspir!..

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Vay-vay-vay!.. Lap elə dedi?

Baş rejissor araq şüşəsini, qədəhi yerinə qoyub iti addımlarla qəbul otağına çıxır.

Baş rejissor. Başlayıb?

Katibə. Çoxdan!..

Baş rejissor Direktorun kabinetinə girir.

Əhməd (*Baş rejissora tərəf işarə edərək kinaya ilə*). İndi day bu iclasın işindən arxayın olmaq olar!..

Baş rejissor (*barmağı ilə hədələyir*). Bura bax, ey!..

Direktor. Tak, yol... E-e-e... Xanımlar və bəylər! Bilirsiniz ki, biz demokratik bir cəmiyyət qurmağa başlamışıq. Totalitar rejim artıq geridə qalmışdır! Mən həmişə demokratiyanın tərəfdarı olmuşam!

Artist (*yavaşdan*). Xüsusən Sekada işləyəndə...

Birinci artist (*yavaşdan*). Day demə.

Birinci aktrisa (*yavaşdan*). Məni görəndə həmişə svidaniya verirdi.

Direktor. Nə deyirsiniz?

Artist. Heç. Sizinlə deyilik.

Əgər qulaq assam düzgün olarmı?

Hersoq bu işlərdən razı qalarmı?

Direktor. Ona görə bu gün də qərarı tək çıxarmıram. Qərarı birlikdə çıxarmalıyıq. Ümumi müzakirədən sonra. Demokratik cəmiyyətdə yalnız və yalnız kollegial işləmək lazımdı. Belədir məsələ...

Katibə (*telefon dəstəyinə*). O-o-o!..

Əhməd (*yavaşdan Gənc aktrisaya*). Söylə, Dezdemonaya, nədir dileyin?

Gənc aktrisa (*xayallar aləmində*).

Mən Mavri sevdim ki, çəkib dörd, bala,

Hər yerdə, hər zaman qalım onunla.

Bütün aləm bilir artıq bu işi...

(*Özünə gələrək*) Bəsidir!

Direktor. Müstəqil respublikamızın maliyyə vəziyyəti çox ağırdır. Bayaq Sekadan da zəng... e-e-e... bağışlayın, Prezident aparatından da zəng ələmişdilər... Bütçə tükənib. İstiqlal uğrunda mübarizə apardığımız bir vaxtda, əlbəttə, bu, təbiidir.

Artist (*yavaşdan*). Böyük istiqlal mübarizəsi!

İkinci artist (*yavaşdan*). Bütçə təəssübkeşi!..

Birinci aktrisa (*yavaşdan*). Tiqant!..

Direktor (*onlara tərəf*). Nə deyirsiniz orda?

Artist. Heç... Sizinlə deyilik...

Cənablar, ağırdır vəhşi adətım.

Dəyişib davada öz təbiətim...

Direktor. Uzun sözün, qısa, Smetamız Maliyyə Nazirliyindən yenə keçmədi. Maaş fondunu azaltmaq lazımdı... Yenə bir nəfəri ixtisar etmək lazımdı...

Pauza.

Yaradıcı kollektivdən.

Pauza.

Artist.

Kassio, növbədə intizam ara,
Ciddi nəzarət et qarovullara...

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Bir dəqiqə dayan... (*Dəstəyi mizin üstünə qoyur və Direktorun kabinetinin örtülü qapısına yaxınlaşaraq əylib açar dəşiyindən baxır.*)

Direktor. Buyurun! Fikrinizi söyləyin! (*Bir-bir iclas iştirakçılarına baxır və əhli-teatr da bir-bir gözünü ondan yayındırır.*) Biz demokratik cəmiyyətə kollegial getməliyik! Hə? Bir nəfər ixtisar olunmalıdır!

Pauza.

Fikrinizi deyın.

Katibə (*açar dəşiyindən baxa-baxa*). O-o-o!.. (*Tələsik gedib*)

mizin üstündəki dəstəyi götürür.) Bir az gözle Vacib adam gəldi. Yox. Prezident aparatından! Gözlə! *(Dəstəyi yenidən mizin üstünə qoyub qa-pıya yaxınlaşır və əyilib açar dəşiyindən baxır.)*

Direktor. Eşidirəm sizi!

Baş rejissor *(yavaşdan)*. Birinci ixtisar olunası adam ele sən özünsən!

Pauza.

Katibə. Diliniz belə girir e, qərinizə!

Pauza.

Direktor. Kollegial! Ancaq kollegial!.. Bayaq Sekadan... e-e-e... Prezident aparatından zəng eləyəndə də elə belə dedim! Biz demokratik cəmiyyətə kollegial gedirik! Buyurun!

Silvana *(qəfil bir ehtirasla)*. Xanımlar və bəylər! Biz, bax, bu adamdan teatrı xilas etməliyik! *(Barmağı ilə Əhmədi göstərir.)* İstiqlalımız bizim üçün əzizdir! Biz bu cürə adamlara maaş verə-verə respublikamızın büdcəsinə zərbə vura bilmərik! Biz belə adamlara maaş verə-verə düşmənlərimizin dəyirmanına su tökürük! İmperiya təzədən baş qaldırmaq istəyir, biz buna imkan verə bilmərik!

Katibə. Əhməd getdi!..

Silvana. Mən demişəm, yenə deyəcəyəm! Onunla heç vaxt səhnəyə çıxmıyacağam! O Otello iddiasındadır!

Artist. Otello ilə zarafat eləmək olmaz!..

Silvana. Vulqar bir tipdi!.. Mənim haqqımda deyib ki... Deyib ki...

Gənc aktrisa *(təlaşik)*. Deyib ki, Dezdemona nənəm yaşında-dır!

Silvana *(başını tutur)*. Ah!..

(Əhmədə) Hayıf, mən demokratam! Yoxsa...

Yaradıcı kollektiv sevincini gizlədə bilmir ki, ixtisar qorxusu onların başının üstündən ötdü.

Birinci artist. Ay-yay-yay!..

İkinci aktrisa. Çox kobuddu!.. Çox!..

Assistent. Sənətin qədrini bilmək lazımdır!

Birinci aktrisa. Sənətdə gerek ciddi olasan!..

İkinci artist. Axı, belə olmaz!..

Birinci artist. Lyubov Orlova yetmiş yaşında on beş ya-şında qız rolunu oynayırdı!..

Silvana *(hirsle)*. Nə demək istəyirsən?

Birinci artist *(qorxmuş)*. Yox... Onu deyirəm də, Əhmədi, danışığını bilmir!..

Direktor. Sakit olun, yoldaşlar!.. E-e-e... Bağışlayın, cənab-lar!..

Baş rejissor. Orasını da deyim ki, mənə çatan siqnalara görə o *(Barmağı ilə Əhmədi göstərir.)* tez-tez restoranlara gedir... Sənət ilə araq tutmaz!

Birinci aktrisa. Düzdür! *(Sonra üzünü yanaşı oturduğu Baş rejissordan kənar çəkir.)* Püfl!..

Əhməd. Qulaq asın! Bir dəqiqə mənə qulaq asın! Həzərat! Axı, mən nə istəyirəm?! Mən istəyirəm ki, teatrımız əsl teatr olsun! Əsl sənət ocağı olsun!

İkinci aktrisa *(yavaşdan)*. Düz deyir də!..

Assistent *(yavaşdan)*. Nə olsun düz deyir?..

Direktor. Bəsdır! Baxma ki, mən demokratam! Bu lap ağ oldu!

Əhməd. Niyə ağ olur? Mən istəyirəm ki, bu teatrda işgüzar, səmimi bir direktor olsun!

Baş rejissor *(qeyri-iradi)*. Düzdür!

Direktor. Nə?

Baş rejissor *(səhvini düzəltməyə çalışaraq)*. E-e-e... Düz-dür də, bu adam *(Əhmədi göstərir.)* teatrı tərk etməlidir!

Əhməd. Mən istəyirəm ki, yaradıcı bir baş rejissorumuz olsun. Hər gecə qolun-qanadın sındıra-sındıra «Otello» göstəririk!

Artist *(coşaraq)*. Ar olsun bu adama! Ar olsun!

Əhməd. Mən istəyirəm ki, zəngin repertuarımız olsun! İstedadsız adamlar sənət iddiası ilə bura doluşmasın! Bura siyasət alverin-dən kənar olsun!

Artist *(yenidən coşaraq)*. Biz meydanda boğazımızı yırtıb qış-qıra-qışqıra qırmızı imperiyaya qarşı mübarizə aparanda sən haraday-dın?!

Əhməd. Mən istəyirəm ki, Dezdemona...!

Silvana *(onun sözünü kəsərək qışqırır)*. Ona söz verməyin!

Artist. Ar olsun!

Əhməd. Birinin adamı var! Birinin adı var! Birinin sırtıqlığın-dan qorxursuz! O biri demaqoqdu, qorxursuz!

Direktor. Kifayətdir! Demokratiya anarxiya demək deyil! Biz bu təhqirlərə dözə bilmərik!

Katibə *(açar dəşiyindən baxa-baxa)*. Əhməd batdı, Aşqabad batan kimi!

Gənc aktrisa. O məni də qəbul etmir! Deyir ki, Amerika-ya getsən də, səndən Dezdemona olmayacaq, deyir orda da acından öl-çəksən!

Silvana (yavaşdan). Onu düz deyir!..

Direktor. Əslində o demokratiyanı da qəbul etmir!

Birinci artist. Yox, canım!.. Neujeli?

Direktor. İnandırırım sizi!

Artist. Bütün məsələ ondadır ki, bu adam (Əhmədi göstərir.) öz xalqının taleyini düşünür! Biz gecələri meydanda keçirəndə, o bizə yaxın düşmürdü! Hələ mən bunun Otello iddiasını demirəm!..

Direktor. Aydındır, yoldaşlar... E-e-e... Bağışlayın!.. Aydındır, cənablar!

Əhməd. Bir dəqiqə mənə qulaq asın!

Silvana. Ona söz vermək olmaz!

Direktor. Aydındır!

Baş rejissor. Sənət ilə restoran bir yerdə tutmaz! Ya araq, ya sənət! Səhnə asketizm tələb edir!

Artist. Xalqı sevmək lazımdır! Xalqa sadıq olmaq lazımdır!..

Baş rejissor. Mənavi təmizlik! Budur məsələ!

Direktor. Səse qoyuram! Kim Əhmədin ixtisarı olunmasına tərəfdardı, əlini qaldırsın.

Əhməd. Mənim adamım yoxdu, ona görə! Yetim görmüsüz məni!

Direktor. Səs verin!

Həmi, hətta qapının arxasında əyilib açar
deşiyindən baxan Katibə də əlini qaldırır.

Yekdilliklə! (Əhmədə) Doğma respublikamızın maliyyə çətinlikləri ilə əlaqədar siz ixtisara düşürsünüz! İnandırıcı ki, başqa bir yerdə özünü iş tapacaqsınız!..

Əhməd. Bəs... Bəs mənim dayıma nə cavab verəcəksiniz?

Müəllif əlində portfel qəbul otağına daxil
olur və təəccüblə qarşısında əyilib açar
deşiyindən baxan Katibəyə nəzər salır.

Direktor. Kimə?

Əhməd. Mənim dayıma!

Direktor (bir az narahat). Nə dayı? Kimdi sənənin dayın?

Əhməd. Mənim dayım mənim dayımdı də! Ona nə cavab verəcəksiz? Kimsəsiz görmüsüz məni?!

Müəllif eləcə qarşısında əyilmiş Katibəyə baxır.

Silvana. Xox!.. Bunun dayısından qorxduq!

Direktor. Bizi dayıyla-zadla qorxutma! İndi daha totalitar rejim deyil! İndi biz demokratik cəmiyyət qururuq! Gedə bilərsiz!

Əhməd. Mənim dayım...

Katibə (hələ də Müəllifin qabağında əyilib açar deşiyindən baxa-baxa). Dayın olsaydı sənə kim ixtisarı eləyər, ay bədbəxt!..

Direktor. İclasımız bağlı elan olunur!

Katibə tələsik belini qaldırır mizinə tərəf
getmək istəyəndə Müəlliflə üz-üzə gəlir.

Katibə (səksənərək). Oy!.. Siz neynirsiniz mənim dalımda? Hə? Mənim nişanım var!

Müəllif. Mən... mən yeni əsərim barədə düşünürdüm...

Katibə. Bəs dalımda niyə dayanmışız? Hə? Niyə gəlmişiz bu vaxt?

Müəllif. Baş rejissor mənə yaradıcılıq görüşü təyin edib.

Katibə (mizin üstündəki telefon dəstəyini götürərək). Hə, alo!.. Heç, əşsi... Əhmədi ixtisarı elədilər... (Acıqlı.) Əlbəttə, Əhmədi!.. Yox bir, məni! Burda yetənə yetirdi, yetməyəni dəş atırdı. Teatrı qaldırmaq istəyirdi... (Gülür.) İndi getsin vaxzda meşək qaldırsın!

Artist (ayağa qalxaraq heç kimə məhəl qoymadan).

Ona inanıram varlığım kimi...
Sənə tapşırıram mən sevgilimi,
Sədaqətli Yaqo...

Gedir.

Əhməd. Mənim dayım bu işi belə qoymayacaq!

Gənc aktrisa. Dayına bizdən atəşin salam!

Əhməd. Mənim dayım...

Direktor. Get-get, əzizim, get, dayın sənə başqa iş tapsın!..

Əhməd. Yaxşı...

Leytenant, Montano daha bədsir, bəs!
Dayanın, cənablar, qan tutub sizi?

Qəbul otağından çıxır.

Katibə. Nə?

Əhməd. Yoxsa unutdunuz vəzifənizi?

Katibə (telefon dəstəyinə). Deyəsən, bu yazığın başı xarab olub...

Əhməd. Qoy dayım gəlsin bura, onda görərik kimin başı xarab olub?!

Katibə. Ay yazıq! Sənənin elə dayın olsaydı, indi heç ixtisara düşərdin, hə?

Əhməd. Görərsiz də!

General danışır sizinlə axı,
Ayrıbdır, qılınıc salın aşağı!..

Gedir.

Direktor (açıq qapıdan onun ardınca baxa-baxa). Bu nə səfehliyirdi belə? Nə general?

Baş rejissor. O demirdi.

Direktor (təəccüblə). O demirdi? Bəs kim deyirdi?

Baş rejissor. Şekspir! Yaqonun sözləriydi! (Qəbul otağına çıxıb səhərdən bəri əlində portfel orada dayanmış Müəllifi görür.) O-o-o! Əziz dost!.. Gəlmisən?!

Direktor. Yaqo? Vallah, teatr ki, teatr!..

Xorun üzvləri bir göz qırpımında səhnəyə səpələnirlər.

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

- Bir üzü gülər,
Bir üzü ağlar!
- Sevinc, qəzəbi
Vulkan tək çağlar!
- Min bir üzü var,
Bax, o maskanın!
- Səbri daşanda,
Onu da atır!

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

- Riqoletto donosbaz,
Antoni lağlağıdır!
- Karmen tində dayanır,
Maqbet cüvəllağıdır!
- Kleopatra gül satır,
Həmzə imarət yapır!

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

- Müsyö Jordan, Məstəli Şah
Qucaqlaşmış, məst olub, bax!
- Lenin, Kaplan - aşıq-məşuq,
Öpüşürlər sabah-sabah!..
- Kefli Marks ləngər vurub
Engelsə tepik atır!..
- Stalinin kefi yoxdu,
Üzüquyulu düşüb yatır!..

Nəqərat. Məsxərədir, məsxərə!
Tamaşadır, tamaşa!
Yaşa, teatr, yaşa!..
Min yaşa, min bir yaşa!

İşıq sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qəbul otağı, Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri. Katibə, Direktor, Baş rejissor, Gənc aktrisa, Dayı.

Direktor kabinetindəki televizorun qabağında oturub futbol baxır. Baş rejissor kabinetindəki yazı mizinin üstündə özü üçün səliqə ilə süfrə açır. Katibə də öz mizinin arxasında əyləşib telefonla danışır.

Katibə. Ne mojet bıt?! Qaçıb şifonərə girib?

Direktor (yerindən sıçrayır). Vur! Vur! Ay səni!.. (Ürəyini tutub yerində əyləşir.)

Gənc aktrisa (əlində tutduğu dəftərdən oxuya-oxuya qəbul otağına girir). Əls zrays-centl Kassi!.. May advəkeyşn iz not nau in tyun... (Direktorun kabinetinə tərəf gedir.)

Katibə. Məşğuldu! (Telefon dəstəyinə.) Sənnən deyiləm...

Gənc aktrisa (oxuya-oxuya Direktorun qapısını açmaq istəyir). May lord iz not may lord...

Katibə. Dedim ki, məşğuldu! Əsər oxuyur!

Gənc aktrisa. Burda dayanıb axıracan gözləyəcəm!

Katibə (acıqla). Gözlə! (Telefon dəstəyinə.) Sənnən deyiləm. Neyniyim, adamı bir dəqiqə vacib söhbətini eləməyə də qoymurlar! Teatrdı də, bura, teatr!..

Gənc aktrisa (əzbərləməyə çalışır). May lord iz not may lord!..

Katibə (telefon dəstəyinə). Heç əşsi... (Yavaşdan) Biri var burda, ingiliscə Dezdemonanın rolunu əzbərləyir ki, guya, haçansa xaricdə oynayacaq (Gülür.) Day demə!..

Direktor (yerindən sıçrayır). Alə, vur də! Nəyi gözləyirsən?! Vur! (Ürəyini tutub oturur.) Əfəl oğlu, əfəl!..

Gənc aktrisa. No-o-o şuld ay nou him...

Baş rejissor asta addımlarla qəbul otağının qapısı ağzına gəlib qulağını qapıya dirəyir və diqqətlə qulaq asır, sonra yazı mizinə yaxınlaşıb dolabdan araq çıxarır, qapıya tərəf baxa-baxa qədəhə süzür.

Direktor. Vur!..

Dayı qəbul otağına daxil olur, maraqla o tərəf-bu tərəfə baxır.

Dayı. Salam!

Katibə. Bu kimdi belə? (Telefon dəstəyinə) Heç... Biri gəlib... Köhnə bolşeviklərə oxşayır...

Dayı Direktorun qapısına tərəf gedir.

Katibə. Olmaz! Əsər oxuyur!
 Gənc aktrisa. May lord iz not may lord...
 Dayı (Gənc aktrisaya). Nə?
 Gənc aktrisa (fərqinə varmadan). No-o şuld, ay nou him...
 Katibə (telefon dəstəyinə). Oyl!.. (Bərkdən gülür və Dayı-
 nın Baş rejissorun kabinetinə getdiyini görüb bərkdən.)
 Ora da olmaz!
 Dayı. Niyə?
 Katibə. İşləyir!
 Dayı. Nə işləyir?
 Katibə. «Hamlet»i! Nə sorğu-suala tutmusuz belə? Siz kimsiz?
 Dayı. Mən?
 Katibə. Bəli, siz.
 Dayı. Dayı.
 Katibə. Necə yəni dayı?
 Dayı. Dayı də, dayı!
 Katibə (dərinə köks ötürür). Ay Allah, belələri hardan gə-
 lib tapır buranı?! Elə bil ki, özümüzünkülər azdı!

Baş rejissor qədəhi başına çəkir.

Dayı (əvvəlcə diqqətlə Gənc aktrisaya baxır, sonra cibindən çıxartdı-
 ğı qədim saata baxır). Qocalıb daha. Xarab olub.
 Katibə. Saati xarab olub, guya ki, özü düz-əməllidi!.. (Telefon də-
 stəyinə.) Sənnən deyiləm...

Direktor (yerindən sıçrayaraq). Vur də, ay eşşək, vur! Vur!
 Dayı (Gənc aktrisaya). Saat nəçədir, gözəl qız?
 Gənc aktrisa (fərqinə varmadan). Vuse in feyvə... əs in hyumə
 oltəd...

Dayı. Nə?
 Gənc aktrisa (fərqinə varmadan). Əs in hyu-mə oltəd...
 Katibə (telefon dəstəyinə). Ne mojet bit?! Özü də trusikdə? Vay-
 vay-vay!.. (Bərkdən gülür.)

Gənc aktrisa (əzbərdən). May lord iz not may lord...
 Dayı (katibəyə). Mən saati soruşuram, bu nə deyir belə?
 Katibə (Gənc aktrisaya tərəf işarə edərək öz başını göstə-
 rir, yəni ki, onun başı çatışmur. Dayı da öz başını göstərir).

Dayı. Hə?
 Katibə. Hə!.. (Gənc aktrisanın ona baxdığını görüb tələsik öz
 saatına baxır.) Saat dördə işləyib.

Gənc aktrisa (hirsə). Gecəyəcən burdan getməyəcə-
 yəm! So helpmi evri... spirit... sənqifayd...

Direktor (yerindən sıçrayır). Alə, tut! Tut! Vay!.. (Əlilə üra-
 yini tutub oturur.) Buraxdı... Elə bil Qorbaçovdu...

Dayı. O-o-o!.. Dördə işləyib? Gecikdim mən! Day gözəyə bil-
 məyəcəyəm! Qalsın sabaha! Saat üçdə Mehdiqulu bəy ABŞ-dan zəng
 eləməliydi!.. (Tələsik getmək istəyir.)

Gənc aktrisa. So help mi evri... (Birdən diksinir.) Hara-
 dan?

Dayı (ayaq saxlayır). Amerikadan də, Los-Ancelesdən.
 Gənc aktrisa (elə bil ki, qulağına inanmır). Los-Anceles-
 dən!..

Dayı. Hə də. Mehdiqulu bəy.
 Gənc aktrisa. Mehdiqulu bəy kimdi?

Baş rejissor yenə də qəbul otağının qapısına yaxınlaşıb qulaq asır və
 əmin-amanlıq olduğu üçün, təzədən qayıdıb yazı mizinin dolabından araş şü-
 şəsini çıxarır, qədəhinə süzür.

Katibə (istehza ilə). Amerika Birləşmiş Ştatlarının preziden-
 ti! (Telefon dəstəyinə) Sənnən deyiləm!

Dayı. Bu nə danışır belə? Mehdiqulu bəy Amerikanın preziden-
 ti haçan oldu, mənim xəbərim olmadı? (Tərəddüdlə) Yox canım, Ame-
 rikanın prezidenti olsaydı, mənə xəbər eləyərdi... Heç olmasa bir
 teleqram vurardı!.. Uzaq başı «Vətən» Cəmiyyətinə bir teleqram gön-
 dərərdi, Elçin müəllimə!.. Yox, bu səhv eləyir...

Gənc aktrisa. Siz ona fikir verməyin! Bəs kimdi?

Katibə (hirsə telefon dəstəyinə). Bura teatrı e, teatr!.. Bur-
 da ala qarğa baş çıxarmaz, ağəz, sözünü de!.. Hə, trusikdə qaçıb deyir-
 sən?..

Direktor. Vay!.. (İki əliylə də öz başına qapaz vurur.)

Gənc aktrisa (səbrsiz). Kimdi Mehdiqulu bəy?

Dayı. Hollivudda «Mehdiqulu portinş kompani»nin prezidenti.
 (Katibəyə işarə edir.) Bu səhv salır, ABŞ-in prezidenti deyil...

Gənc aktrisa (az qalır bayılsın). Oyl!.. Oyl!.. Nə? Hara-
 da? Hollivudda?.. May lord iz not may lord. Hollivudda...

Baş rejissor qədəhi başına çəkir.

Dayı. Hə, Hollivudda!.. Dünyanın işləridi də. Mənnən bir yer-
 də Stalinqradda vuruşurdu faşistlərlə. Plən düşdü... Qabaq bura mək-
 tub yazırdı ki, partizan olmuşam... Amma indi deyir ki, yox, Vlasovçu
 olmuşam, legionda vuruşmuşam... Bakının fəxri vətəndaşı olmaq istə-
 yir!.. Görüm neynirəm də?! Bakının icra hakimiyyəti başçısına məktub
 yazmışam bu barədə. (Getmək istəyir.)

Gənc aktrisa. Bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə!.. O sizin dostunuzdu?

Dayı. Əlbəttə! Birinci sinifdən bir yerdə oxumuşuq! Özü də səhər-səhər idman eləyir, yaxşı qalıb!

Gənc aktrisa. Oy!..

Katibə. Bax e, Mehdiquluya əre getmək istəyir!..

Gənc aktrisa. Ənd stud vizin ze blank of his displeja... Amerikada yaşayır?

Dayı. Hə də...

Gənc aktrisa. Hollivudda?

Dayı. Hə...

Gənc aktrisa. Özü də Vlasovçu?

Dayı. Hə!.. (Gülə-gülə başını yelləyir.) Ay səni, Mehdiqulu!..

Gənc aktrisa. Bəs... Bəs siz kimsiniz?

Dayı. Mən? Mən dayıyam...

Gənc aktrisa. Kimin dayısı?

Dayı. Bizim o uşağın...

Gənc aktrisa (diqqətlə Dayıya baxır). Əhmədin!..

Direktor (yerindən sıçrayır). Vur! Vur! Köpək oğlu, köpək!.. İt oğlu, it!.. Eşşək oğlu, eşşək!..

Dayı. Hə də...

Gənc aktrisa. O-o-o!.. Əhməd mənim ən sevimli aktyorumdu! Özündən soruşsaz, deyər sizə!.. Mən həmişə demişəm, Əhməd bu teatrın ümid yeridi!..

Katibə. Vay.. (Heyrətlə.) Gör necə rola girdi birdən-birə!

Gənc aktrisa. Mən çox çalışdım ki, o bizim teatrdan getməsin, ancaq mümkün olmadı.

Katibə. Dezdemona nədi, zad nədi?! Kakoye kovarstvo! Kakaya loj! (Telefon dəstəyinə) Yox, sənnən deyiləm. Kimnənəm? Teatran!.. Teatran!..

Gənc aktrisa. (bir uşaq məsumluğu ilə). Mənim ən böyük arzum onunla bir yerdə «Otello»da oynamaq olub!.. O teatra qayıtmalıdı! Mən mitinq eləyəcəyəm! Aclıq elan edəcəyəm!.. O-o ABŞ!.. Hollivud! Əziz Mehdiqulu bəy! Sevimli insan! Fo may fri spitç! O-o-o!.. Əls zraye-centl Kassio! May advə keyşn iz not nau in tyun!.. Milli Məclisə yazacağam!.. Spikerin qəbuluna gedəcəyəm! Bizdə istedadı boğurlar!.. Əhməd istedadı! O-o-o! Hollivud!.. (Dayının qoluna girir.) Gedək! Mən sizə öz həyatımın tarixçəsini danışacağam! Qoy Mehdiqulu bəy hər şeyi bilsin! Gəlin! Mən sizə hər şeyi danışacağam! Mən sizdən heç nəyi gizlətməyəcəyəm! Əhməd teatra qayıtmalıdı! Ancaq siz də mənim sözlərimi Mehdiqulu bəyə çatdırmalısınız! (Qol-qola səhnədən çıxırlar.)

Direktor (yerindən sıçrayır). Davay! Davay! Oy! (İki əlilə də başına qapaz vurub yerində oturur.)

Baş rejissor bir yazı mizinin dolabına, bir də qapıya tərəf baxır, böyük tərəddüdlərdən sonra yenə ara çıxarır.

Katibə (telefon dəstəyinə). Yox, yox, sənnən deyiləm!.. (Gənc aktrisanı yamsılayır.) May lord iz not may lord... Ala e, ala! (Telefon dəstəyini çiyini ilə qulağına sıxıb iki əlilə də Gənc aktrisanın qarasına kül eləyir.)

İşıq sönmür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Artistin qrim otağı. Artist, Dayı, Silvana. Artist Otellonun qrimində və qıyafəsində güzgü qarşısında oturub qriminin ora-burasını düzəldə-düzəldə rolunu təkrar edir.

Artist. Emiliyadır, yəqin, gətirib xəbər...
Demək Kassionu məhv eləyiblər -
Bu saat, bu saat, hə, öldü daha...

Dayı (qapını açıb başını içəri salır). İcazə olar?

Artist. Yox! yox!

Artıq qumıldanmır... tərpəndi, aha...
Yox, yox, yatıb qalıb, xəyanətsizdir...
Məzar tək sakitdir, hərəkətsizdir...

Dayı. Bircə dəqiqə!

Artist. Yox! Dedim ki, məşğulam!

Emiliyanı evə buraxım, ya yox?
Hansı yaxşı olar? Bağırın nə çox...
Mənə elə gəlir, yenə tərpəndi...

Eşitmədimiz məni?

Dayı içəri girir.

Dayı arıyca qapını bağlayır.

(Diqqətlə baxır.) Yoxsa o Dayıdı-nədi, sizsiz? Teatrdə yaman sözsöhbət gəzir... Hə?

Dayı (barmaqını dodağına qaldırır). S-s-s...

Artist. Nə?

Dayı (barmaqı dodağında). S-s-s...

Artist. Aha!.. Deyəsən öyrənmisiz teatrdə hamıya bir-bir «xox!» deməyə?! Mən «xox!»dan qorxanlardan deyiləm! Mən heç o

boyda Sovet hökumətindən qorxmadım! Mən rus ordusundan qorxmadım! (Amiranə) Çıxın bayıra!

Yox, yox, tərəpənmedi, nə edim indi?
Emiliya içeri elə girentək,
Şübhəsiz, zövcəmə xitab edəcək...

Demədim, çıxın?!

Zövcəm? Hani zövcəm? Yadam bu ada,
Artıq mənim zövcəm yoxdu dünyada!..

(Daha da bərkdən qışqırır.) Çıxın! Mən sizinçin partokrat-zad deyiləm, qorxuya düşüm! Mən bu xalqın yolunda mitinqlərdə can qoymuşam! Gedin, məndən Prezidentə şikayət ərizəsi yazın! (Ayğa qalxır.) Deyin ki, Otello məni qovdu!

Zövcəm? Hani zövcəm? Yadam bu ada,
Artıq mənim zövcəm yoxdu dünyada!..

Dayı (sakit). «Faraonı lyubyat oxotitsya!»

Pauza.

(Halını pozmadan eyni gərgin sakitliklə) «Faraonı lyubyat oxotitsya!»

Pauza.

Artist (tamam özünü itirmiş). Mən... Siz... Mən... (Oturur.)

Dayı (amiranə). Qalxın!

Artist (yerindən dik atılaraq əlini qulağının üstünə aparıb hərbi rəsmi təzim edir). Yest, tovarış...

Dayı (onun sözünü kəsərək). Ostavit!..

Artist. Baş üstə!

Dayı. Oturun!

Artist dərhal yerində oturur.

(Otaqda gəzişə-gəzişə, barmağını hərdən güzgünün qabağındakı qrimlərə toxundurub baxa-baxa.) Təkrar edim?

Artist (nigaran nəzərlərlə qapıya tərəf baxaraq tələsik). Yox...

Dayı otaqda gəzişir.

Siz kimsiz?

Dayı. Dayı.

Artist. Onu bildim... Başqa kimsiz?

Dayı. Başqa da Dayı.

Artist. Bəs... Bəs parolu hardan bilirsiniz? (Tamam gərgin) A-a-a... Ordan gəlmisiz?

Dayı. Yox.

Artist. Bəs hardan?

Dayı. O biri tərəfdən.

Artist (həyəcanla). Hardan? Türkiyədən?

Dayı. Sualları mən verirəm!

Artist. Baş üstə!

Dayı (barmağını Artistin burnuna toxundurub qrimə baxır). Bu-nu hardan tapmısan?

Artist. Almışam.

Dayı. Hə?

Artist. Vallah, Moskvadan göndərməyiblər! Əldən almışam.

Dayı. Harda satırlar?

Artist. Kubinkada.

Dayı diqqətlə barmağındakı qrimə baxır, iyləyir.

Vallah, Moskvadan göndərməyiblər! Yaman xəsisdirlər! Bax, bunu göndəriblər mənə! (Fırçanı göstərir.) Vəssalam! (Qrimləri göstərir.) Bunları özüm almışam.

Dayı. İki məsələni həll etməliyik.

Artist. Baş üstə!

Dayı. Birinci, bizim o bacı oğlunu...

Artist (cidd-cəhdlə Dayının sözünü kəsir). Əhmədi deyirsiniz. O mənim qardaşımdı! Onu nə qədər müdafiə elədim, olmadı! Bu partokrat onu ixtisara saldı!

Dayı barmağını bu dəfə də Artistin qulağına vurub diqqətlə baxır.

Vallah, Moskvadan deyil!

Dayı. Əhməd teatra qayıtmalıdır!

Artist. Baş üstə! Qayıtarmasalar, mətbuat konfransı çağıracağam!

Dayı. İkincisi... (Cibindən kağız çıxarıb ona verir.) Yaz!

Artist. Baş üstə!

Dayı (imtina edərək). «Faraonı bolşe ne lyubyat oxotitsya!»

Artist. Bəs... Bəs məni axı, birtəhər eləyərler!..

Dayı. Əvvəldən fikirləşəydin.

Artist. Neynəyim?.. Dedilər ki, Otellonu oynayacaqsan... Şirnikləndirdilər, verbovat elədilər... Mən... mən...

Dayı. Yaz!

Artist. Mən... Mən...

Dayı barmağını Artistin yanağına toxundurub diqqətlə baxır.

Yazıram!..

Dayı. Faraoni...

Artist. Rusca yazım?

Dayı. Əlbəttə!

Artist. Baş üstə.

Dayı. Faraoni...

Artist (yaza-yaza). Fa... raoni...

Dayı. ...bolşe ne lyubyat...

Artist. Bolşe... Seni görüm lənətə gələsən, KQB!.. bol.. şe...

Səni görüm... ne... lyubyat...

Dayı. ...oxotitsya!

Artist. ... o... xo... titsya... sya!..» Yazdım.

Dayı. Ver bura!

Artist. Baş üstə! (Kağızı Dayıya verir.)

Artist. Heç kim bilməyəcək ki? Hə? Bilməyəcək?..

Dayı. Bəs deyirdiz ki, Prezidentə yaz?!

Artist. Kimə yazırsız, yazın, amma teatrda heç kim bilməsin!

Teatrda!.. Teatrda!.. Teatr!.. Teatr!..

Xorun üzvləri bir göz qırpımında səhnəyə səpələnir.

Nəqərat.

Məsxərədir! Məsxərə!..

Tamaşadır!.. Tamaşa!..

Yaşa, teatr, yaşa!..

Min yaşa, min bir yaşa!..

- Teatr - sandığı açıq!

- Teatrda yoxdu sır!..

- Ha bəzə, bəzə, bəzə,

Kim nə deyəcək bizə?!

- Sözüün düzün deyirik!

- Hər nə gəldi geyirik!..

- Səhnədə plov, kabab,

Evdə sosis yeyirik!..

- O da heyhat, olanda!..

- Sosiska da olanda?

- Sosiska da olanda!

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

- Bu selbə kimi tuta,

Bu paya kimə dəyə?!

- Dar dalanın tinində,

Qır qazanı tinindən

Çıxıb qoçaq Otello.

Rüşvət verir birinə,

Fəxri ad alsın deyər!..

- Fəciədir!.. Fəciə!..

- Məsxərədir!.. Məsxərə!..

- Yatanlar çoxdan yatıb,

Ayıqlar qaçsın hara?

- Qaçan özündən qaçır,

Qovan... ölüyə çatır!..

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

Birdən-birə işıq yalnız Silvananın və onunla üz-üzə gələn
Dayının üzünə düşür.

Dayı (şaşqın). Aman!.. Bu doğrudanmı sizsiniz?!

Silvana (təəccüblə). Nə?

Dayı. Mənim həyatımın mənası!.. Sizin bundan xəbəriniz yoxdu...

Silvana. Siz nə danışırırsınız?

Dayı. Əlbəttə, sizin xəbəriniz yoxdu! Siz hardan bilirsiniz? Siz hardan bilirsiniz ki, mən, sadəcə bir insan, bütün həyatım boyu sizin... sizin eşqinizlə yaşamışam?!

Silvana. Nə?

Dayı. Bəli! Bəli! Yüz dəfə bəli! Min dəfə bəli! Biz haçansa rastlaşmalıydıq! Mən haçansa bu sözləri sizə deməliydim! Bu etiraf olmalıydı!

Silvana (yavaş-yavaş nazlanaraq). Axı, mən sizi tanımıram...

Dayı. Əlbəttə... Amma sizi Azərbaycanda tanımayan yoxdu! Siz Azərbaycanın Sara Bernarisiniz!

Silvana (yavaş-yavaş həvəslənərək). O-o-o... Siz Sara Bernarı da tanıyırsınız?..

Dayı. İllərdən bəri sizin xəyalınızla nəfəs alıb teatrdan bixəbəər qalmaq bəyəm mümkündür? Yox, mümkün deyil! Əyər siz də Sara kimi Fransada yaşasaydınız, təkcə Azərbaycan yox, bütün dünya sizə heyran qalardı. Sizin Dezdemon!.. Sizin şəsiniz!.. (Dezdemonanın səsiylə)

Mən Mavri sevdim ki, çəkib dərd, bəla,

Hər zaman, hər yerdə qalın onunla...

Bütün aləm bilir artıq bu işi,

Məni oda atıb bəxtin gərdişi...

Onun mərdliyinə məftun olmuşam...

Otello'nun -

eşqi ilə çırpınan quşam...

Ah!.. Bu sözləri sizdən başqa kim belə deyə bilər? Kim? (Qışqırır.) Kim?

Silvana (xəş bir həyəcanla). Sakit olun...

D a y ı. Heç kim! Heç kim!

Mənim əziz atam...
Sən mənə vermədən həyat, tərbiyə,
Mən sənə borcluyam qızınam deyər,
Fəqət...

Pauza.

Ərim vardır...

Heç kim! Heç kim! Siz! Yalnız siz!

S i l v a n a. Doğrusu... Mən birinci dəfədi sizin kimi pərəstişkar
görürem...

D a y ı. Yox... Mən sizin yalnız pərəstişkarınız deyiləm? Mən,
mən... Mən aşiqəm! Sizi beləcə üz-üzə görən kimi hər şeyi unutdum...
Əhməd də yadımdan çıxdı getdi!..

S i l v a n a. A-a-a!.. Əhmədin o dayısı sizsiniz, hə?

Dayı başını tərpedir, yeni ki, bəli, mənəm.

(Müştəri gözü ilə diqqətlə tapədən-dırnağacan Dayını süzərək.)
Hə... Əhməd... Əhməd istedadsız adam deyil... Ondan sənətkar yetiş-
dirmək mümkündü...

D a y ı (ehtirasla). Mənim sizə deyəcək sözlərim çoxdu!.. Əh-
məd heç!..

S i l v a n a. Yox, niyə? Əhmədin yaradıcılıq imkanları az deyil...

D a y ı. Siz!.. Yalnız siz!.. Təbiətin bir gözəl guşəsində mən öz
urəyimi sizə boşaltmaq istəyirəm!.. İmtina etməyin! Xahiş edirəm siz-
dən! Bu mənim həyatımın ən ali bir məqamıdır!.. İmtina etməyin!..

İşıq söndür.

ALTINCI ŞƏKİL

Qəbul otağı. Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri.

Katibə, Baş rejissor, Müəllif, Direktor.

Katibə həmişəki kimi, öz mizinin arxasında oturub telefonla danışır.
Direktor öz kabinetində var-gəl edir. Baş rejissor dostumuz da
öz mizinin arxasında oturub.

D i r e k t o r. Kimin ağlına gələrdi?! Kimin ağlına gələrdi ki, o
boyda Sovet hökuməti bir göz qırpımında tar-mar olacaq?! Gorun çat-
dasın, Stalin!

Katibə. Lap əməlli-başlı öpüşürdülər?

Baş rejissor mizin dolabını açır və barmaqlarını mizin üstündə oynada-
oynada diqqətlə dolabın içinə baxır.

Müəllif əlində portfel qəbul otağına daxil olur.

Katibə. Olmaz!

Müəllif tələsik Baş rejissorun qapısını açıb başını içəri soxur.

Dedim ki, olmaz! (Telefon dəstəyinə) Sənnən deyiləm.

Baş rejissor (gözünü dolabdan çəkərək narazı). Yəne
sənsən?

Müəllif. Hə də... Özünüz demişdiz!

Katibə. Olmaz!

Baş rejissor. Nə demişdim?

Müəllif. Demişdiz ki, sabah gəl, əsər barədə yaradıcılıq söh-
bəti eləyək!

Baş rejissor. Mən? Harda demişdim?

Müəllif. Dünən də... Restoranda...

Baş rejissor. Hə? Yaxşı... Keç içəri...

Müəllif (kabinəyə keçərək katibəyə). İcazə verdi!

Katibə. Psix! (Telefon dəstəyinə) Heç, burda biri var... E, nə bi-
lim nədi adı? Birdi bəyəm? Beşdi? Ondur? Sizdə? Yox canım, sizdə çox
ola bilməz!.. Zato bizdə direktor demokratdır!

Baş rejissor. Əyləş də...

Müəllif əyləşir.

Belədi... yaradıcılıq söhbəti deyəndə ki... Belədi, qoyunlar var e,
orda..

Müəllif. Bəli!

Baş rejissor. Onları dəyişmək lazımdı... Qoyun olma-
sın...

Müəllif. Necə? Axı, pyes qoyunçuluğa həsr olunub! Gülzar qu-
zuları qucağına alır, onları əzizləyir...

Baş rejissor. Gülzar kimdi?

Müəllif. Yadigarın sevgilisi!

Baş rejissor. Kimin?

Müəllif. Yadigarın!

Baş rejissor. O kimdi?

Müəllif. Yadigar? Bəs sizin o cürə xoşunuza gəlmişdi! O cürə
tərifləyirdiz!..

Baş rejissor. Mən? Harda?

Müəllif. Keçən həftə... Restoranda...

Baş rejissor. Hə... Yadigar... Yadigar...

Müəllif. Bəli! Qabaqcıl çoban! Hər quzudan iki bala alır!..

Baş rejissor. Nolar? İnekdən bala almaq olmaz?! İndi

bizdə maldarlığı inkişaf etdirmək lazımdı! İnek qalmayıb, camış qalmayıb, qaçaq mal keçirirlər İrana!.. Süd tapılmır, qatıq yox!.. Qatıqsız Allahın yarpaq dolmasını da yemək olmur, belə müsibət olar?! Hə? Soruşuram da sənən, özü də dramaturq olmaq istəyirsən!.. İstəyirsən ki, bizim teatrda əsərin oynanılısın!.. hə?

Müəllif. Bəs...

Direktor (*var-gəl edərək*). Kül olsun başına KQB-nin!.. Elə adı varıymış!.. Amerikanın şipyonu gəldi oldu Sekanın Baş katibi, sonra da satdı partiyamı bir keç qıymətinə!..

Müəllif. Bəs...

Baş rejissor. Nə bəs? İnayin əti də çox olur!

Müəllif. Bəs Gülzar o boyda buzovları necə qucağına alsın?

Baş rejissor. Əşşi!.. Gülzarın qucağı bəyem vəğzal bufetidi? Elə görək nəse alsın qucağına?! Dinc otura bilmir Gülzar? Qoy sağıcı olsun! Süd tapılmır indi, qoy süd sağsın! Sənin heç vətəndaşlığın yoxdu e!..

Müəllif. Mənim istedadım...

Baş rejissor (*onun sözünü kəsərək*). Nə mənim istedadım?! Millətin bu ac vaxtında sənin istedadın ətin, südün əleyhinədi?

Müəllif (*taləsik*). Xeyr! Xeyr!

Baş rejissor. Bəs onda nə deyirsən?

Katibə. O-o-oy!.. O da trusikdə?!

Müəllif. Axı əvvəlcə sağıcı idi!..

Baş rejissor. Kim?

Müəllif. Gülzar! Siz dediz ki, sağıcı day moddan düşüb!..

Baş rejissor. Mən?

Müəllif. Hə. Dediz ki, totalitar rejimdən miras qalıb, sosializm-realizmindən...

Baş rejissor. Nə vaxt dedim, a kişi?

Müəllif. Keçən həftə!.. Restoranda... Dediz ki, mən görək yenilik gətirim səhnəyə!.. Mən də gətirdim də!..

Baş rejissor (*acıqlı*). Yaxşı! Yaxşı!.. Nə deyirik, elə də, elə!.. Biz sənətin yolunda can qoymuşuq!.. Teatrda e, bu, teatr! (*Ayağa qalxır.*) Başa düşdün?! (*Qışqırır.*) Teatr!

Xorun üzvləri yenə də bir göz qırpımında səhnəyə səpələnir.

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

- Rus, fransız, yaponam!..

- Başdan papaq qapanam!..

- Gah gözələm, gah kifir!..

- Hambal Dadaş gül vurub,

Gedib olubdu səfir!

- Robin Qudun qılınçı

Paslanıb, qında yatır!..

- Qırat - axsaq bir qatır!

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

İşiq yalnız Müəllifin üzərinə düşüb.

Müəllif. Ay-hay!.. Sən öləsən, day restoran yoxdu! Qurtardı! Qələt eləyərdəm mən bir də səni restorana apararam! Restoranda vurub əsəri tərifləyir deyir ki, görək səhnədə romantika olsun, qoy Gülzar quzuları qucağına alsın, camaat bezib day gərginlikdən! Ayılanda da başlayır ki, qoyunu inək elə, day nə bilim, nə? Təqsir səndə deyil, mənim kor taleyimdir! Kor taleyim də ki, mənim istedadımı, mənim yuxusuz gecələrimi gətirib sənin ayaqlarının altına atır!.. Mənim yaradıcılıq əzablarım bəs deyilmi?! Yazmaq məşəqqəti mənimçün kifayət deyilmi?! Üstəlik nə üçün tale məni sənət yolunda bu cürə anti-podlara ürcəh eləyir?! Nə üçün?! Amma mən ruhdan düşməyəcəyəm! Mən qəhrəman xalqımın sevimli sənətkarı olacağam! Öz əsərim uğrunda mübarizə aparacağam! Mən yeni əsərlər yazacağam! Nəyin bahasına olursa-olsun. Mənim ilhamım çağlayan bir bulaqdır! Coşğun şələlədir! Büllür göz yaşıdır! Mən öz istedadıma xəyanət edə bilmərəm!.. Əyər etsəm, mənim qəhrəman xalqım öz sənətkarını bağışlamaz! (Portfelini yerə qoyub iki əlini də göyə qaldırır.) Ey ulu Tanrı! Sən özün mənim ilham pərimi hifz elə! Qoru, qoru sənətkar oğlunu, qoru!..

İşiq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Təbiətin gözəl bir guşəsi. Silvana, Dayı. Silvana ilə Dayı o gözəl təbiət guşəsində gəzişir, hardan dayanıb təbiətdən və bir-birlərindən həzz alır, sonra yenə gəzişirlər.

Silvana. Ah!.. Quşların səsini eşidirsinizmi?

Dayı. Eşidirəm...

Silvana. Əlli ildə teatrda o qədər yalançı quşların səsinə qulaq asıram ki, həqiqi quşların səsi məni az qalır bihuş etsin...

Pauza.

Dayı. Neçə ildi?

Silvana. Nə neçə ildi?

Dayı. Dediz ki, neçə ildi teatrda yalançı quşların səsinə qulaq asırsız?

Silvana. E-e-e... Bir neçə ildi!.. Əzizim, siz quşların səsinə qulaq asın... İlləri yaddan çıxarın... Ancaq bu tərəfə baxaq, o tərəfə yox...

Dayı. O tərəfdə nədi ki?

Silvana. O tərəfdə bizim teatrın damı görünür... Bu tərəfə baxın, bu tərəfə!.. Quşlara qulaq asın!.. Yarpaqların pıçıldısına fikir verin!.. (Gözlərini yumur.)

Pauza.

Siz də gözlərinizi yumun!..

Pauza.

Yumdunuzmu?

Dayı. Bəli...

Pauza.

Silvana. Mən dağ şəlalələrini görürəm... Nə gözəl çəmənlilikdi... Hər tərəf lələlikdi... Siz də görürsünüz?

Dayı. Mən yox...

Silvana (gözlərini açaraq narahat). Görmürsünüz?

Dayı. Yox...

Silvana (gizli bir hayacanla). Bəs siz nə görürsünüz?

Dayı. Mən?

Silvana. Hə də, siz!

Dayı. Sizi...

Silvana (təlaşik). Açmayın gözüünüzü, açmayın!.. (Təzadən gözlərini yumur.) Mən də açmıram... O-o-o... Mən də sizi görürəm... Biz bir yerdə o şəlalənin kənarındayıq... Üstümüze narın su çilənir... O-o-o... Siz mənə təklif edirsiniz...

Dayı. Nə təklif?

Silvana. Belə hallarda kişilər qadınlara nə təklif edir?

Dayı. E-e-e... (Gözlərini açır.)

Silvana. Mən indi o təklifi sizin özünüzdən eşitmək istəyirəm...

Dayı. Elə burada?

Silvana (gözlərini açır). Əlbəttə... Bura çox gözəldir... Ancaq (Əli ilə teatr tərəfi göstərir.) o tərəfə baxmayın...

Dayı. Birdən adam-zad gəldi?..

Silvana. Nə olar? Gəlsin də!..

Dayı (ətrafa boylanır). Heç olmasa uzun skamyadan-zaddan da yoxdu...

Silvana. O-o-o!.. (Yavaşdan) Gör indidən ürəyindən nə keçir e... yaman şeydi!.. (Bərkdən) Mən ciddi təklif deyirəm...

Dayı. Yəni... Mən...

Silvana (bir az səbrsiz). Ailə təklifi!..

Dayı. Siz... Siz mənə gəlersiz?

Silvana. O-o-o!.. (Gözlərini yumur.) Necə də ürekdən deyirsiniz!.. Quşların səsinə eşidirsinizmi?

Dayı. Bəli...

Silvana. Gözlərinizi yumun...

Dayı. Yəni?

Silvana. Hə...

Dayı gözlərini yumur.

Elə bil... Elə bil, mənə qara basır... Bu həqiqətdir, elə deyilmi?

Dayı. Elədi...

Silvana. Təkrar edin...

Dayı. Quşların səsinə eşidirəm.

Silvana. Onu yox. Təklifi!

Dayı. Siz mənə gəlersiz?

Silvana. O-o-o!.. Mən indi sizə cavab verməliyəm, hə?

Dayı (çiyinlərini çəkər). Yəqin də...

Silvana. Birdən-birə cavab verim? Bu cürə ciddi təklifə o saat cavab vermək olmaz axı... İlk dəfədi... İlk dəfədi mənə bu cürə təklif edirlər! Adətən həmişə təklifi mən özüm eləmişəm...

Dayı. Nə?

Silvana. Yəni çox ciddi təklifdi! Qoyun... qoyun iki gün fikirləşim!

Dayı (təlaşik). Siz nə danışırırsınız? Mən sizə lap bir ay vaxt verirəm!

Silvana. Yox, yox!.. İki gün kifayətdi!

Dayı. Eybi yox, qoy on gün olsun! Siz nə xahiş edirsinizsə, mən istəyirəm ki, çox olsun!.. Bol olsun!.. Sizin ürəyinizcə olsun!..

Silvana. Ah, əzizim!.. Amma iki gün kifayətdi!

Dayı. Ancaq mən...

Silvana (gözlərini açır). Nə ancaq?

Dayı. Heç... Bizim o uşaqdan nığaranam...

Silvana. Əhməd? (Birdən-birə o gözəl romantikadan sərt realizmə keçir.) Əhməd! Əhməd mütləq teatra qayıtmalıdır! Əhməd rol oynamalıdır! Mənim tərəfdaşım olmalıdır!

Dayı. Əhməd?

Silvana. Bəli!

Dayı. Onunla bir yerdə oynayarsınız?

Silvana. Əlbəttə!

Dayı. Yəni doğru sözünüzdü?

Silvana. Mütləq! Biz mütləq bir yerdə oynayacağıq! Mən yeni istedadlar yetişdirməliyəm! Mən ona sənətin sirlərini öyrətməliyəm!

Dayı. Axı, əvvəllər...

Silvana. Əvvəllər daha əvvəldə qaldı! Əvvəllər siz yox idiniz mənim həyatımda! Mən onu teatra qaytaracağam! *(Əlini qaldırır teatr binası görünən tərəfi hədələyir.)* Mən onların başına bir oyun açım ki, heç ağllarına da gəlməsin! Analarını ağladacağam onların! Turp ökə-cəyem başlarına! Mənə sataşmaq?! Əhmədi ixtisar eləmək?! Yox, mən buna dözə bilmərəm! *(İki addımlarla teatra tərəf gedərək səhnədən çıxır.)*

Pauza.

Dayı. Allah, sən saxla!..

İşiq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qəbul otağı. Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri.

Katibə, Direktor, Baş rejissor, Gənc aktrisa, Silvana.

Katibə öz yerində oturub telefonla danışır. Direktor kabinetində oturub televizora baxır. Baş rejissor kabinetində mizin arxasında oturub «Hamlet»i oxuyur.

Direktor *(televiziya ilə çalınan qara zurnaya qulaq asaraq)*. Eh!..

Katibə *(telefon dəstəyinə)*. Oy, ne mojet bit'!

Baş rejissor *(yumruğunu mizin üstünə vurur)*. Sənət belə olar e!..

Yox, yox, yersiz deyil, yox, elə demə!
Sənin şan-şöhrətin, bütün var-yoxun
Və bütün sərvətin saf əxlaqındır,
Üzünə demirəm, inan, Horatsio!..

Maldarlıq deyil e, sənətdir, sənət!

Direktor. Ay zalım!.. Ay zalım!.. Gör bir necə çalır e!.. O gözəl keçmiş zamanlar adamın yadına düşür! Adamın gözünün qabağına gəlir!.. Of-of!..

Pauza.

Of!.. *(Cibindən dəsmal çıxarıb dolmuş gözlərini silir.)*

Gənc aktrisa *(ingilis dilində əzbərləyə-əzbərləyə gəlir)*. May lord iz not may lord...

Katibə *(acıqlı)*. Gəldi gözəlçə!.. *(Telefon dəstəyinə)* Sənnən deyiləm...

Gənc aktrisa. No-o-o şuld ay nou him... *(Direktorun kabinetinə tərəf gedir.)*

Katibə. Məşğuldu! *(Telefon dəstəyinə)* Sənnən deyiləm.

Zurnanın səsi isə Direktorun lap atasını yandırır.

Direktor. Eh... Kim idin, indi gör gəlib kim olmusan?! Hayıf o keçən günlərdən!.. Qədrini bilmədik o günlərin!.. Bilmədik, bilmədik!.. *(Dolmuş gözlərini silir.)*

Gənc aktrisa. Vüce hi in feyvə əs in hyumə ol-təd... *(Qəflətlən Direktorun kabinetinin qapısını açıb içəri girir.)* Salam!..

Direktor *(diksiniyərk)*. Hə? Kimdi? *(Ayağa qalxır.)*

Katibə. Olmaz!..

Gənc aktrisa. Oy, nə olub belə? Gözləriniz nə yaman qızarıb?

Baş rejissor. Budur sənət!..

Gecə səhrabazları başladı artıq,
İndi ölümlər qalxır öz məzarından!..
Bəla və od püskürür indi cəhənnəm!..
Budur!..

Direktor. Heç... Toz girib gözümə...

Katibə *(telefon dəstəyinə)*. Sənnən deyiləm... Burda biri var, Dezdemonanı oynamaq istəyir. Rol vermirlər ona. İndi ingiliscə öyrənir ki, Mehdiqulu ona rol versin Amerikada!.. Mehdiqulu? Heç, biri var...

Direktor. Yənə nə lazımdı?

Gənc aktrisa. Dezdemonə!

Direktor. Nə?

Gənc aktrisa. Dezdemonə! Siz o rolu mənə verməlisiz!.. Mən səhnədə Dezdemonanı oynamağımı!.. Mən Dezdemonə ilə yaşayıram! Mənim üçün yox, heç olmasa tamaşaçılar üçün edin bunu!..

Direktor. Qulaq asın...

Gənc aktrisa. Sonra gec olar!.. Mehdiqulu bəy onsuz da mənə Amerikaya dəvət edəcək! Onda siz xəcalət çəkəcəksiniz!

Direktor. Mehdiqulu?

Gənc aktrisa. Yoxsa siz hələ Dayını tanıyırsınız?

Direktor. Vallah, mən sizin danışığınızdan heç nə başa düşmürəm!

Gənc aktrisa. Eybi yox! Əhmədi teatra qaytaranda başa düşərsiz!

Direktor. Əhmədi? *(Gülür.)* Əhməd getdi e!..

Gənc aktrisa. Xeyr!

Direktor. Vallah, baş açmıram ki, sizin hamınıza nə olub? Birtəhərsiz hamınız!.. Qulaq asın! Siz bilirsiniz ki, mən həmişə demək-

ratiya uğrunda mübarizə aparmışam!.. Mən nə qədər çalışmışam ki, indiki gözəl günlərimizi əldə edə!.. Siz hələ cavansız!.. Qədrini bilin bu gözəl günlərin!.. Totalitar rejim artıq arxada qalıb! (*Əli ilə televizora işarə edir.*) Eşidirsiniz? O qara zurna bizim azadlıq uğrunda mübarizəmizdən xəbər verir!..

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Bir dəqiqə dayan. (*Dəstəyi mizin üstünə qoyur və gəlib direktorun kabinetinin qapısı ağzında əylənərək açar dəşiyindən içəri baxır.*)

Gənc aktrisa. Mən bilərəm ki, siz demokratsızsınız!

Direktor. Əlbəttə!.. (*Yenə bir anlıq qara zurnanın səsinə qulaq asır.*) Of-of!..

Gənc aktrisa. Ancaq mən Dezdemona istəyirəm!

Direktor (*gizli bir hədə ilə*). Bəs, demokratiyanı istəmirsiniz?

Gənc aktrisa. Olsun də!.. Demokratiya olsun, nə olur-olsun, ancaq Dezdemona mənə verin!

Direktor. Ay-yay-yay!.. Mən sizdən belə söz gözləmədim!.. Yaşadığımız bu günlərin qədrini bilin!.. Keçmiş o mənfur totalitar rejim yadıma düşəndə, indi hirsimdən gözlərim dolur!

Baş rejissor (*yumruğunu mizin üstünə vurub ayağa qalxır*). Eh, Şekspir!.. Şekspir!..

Sən Neronun ruhunu mənim sinəmə
Gətirmə, yox, gətirmə!

(*Qapını açıb qəbul otağına baxır və arxası ona əyilmiş Katibəni görür.*) Ehe-ehe!..

Katibə (*tələsik belini düzəldir*). Düyməm düşüb...

Baş rejissor. Siz bu düymələrinizi bərkidin də!.. Adamın düyməsi nə qədər düşər? Mən «Hamlet»lə məşğulam, heç kim girməsin!

Katibə. O portfellə gəzən də?

Baş rejissor. Heç kim!

Katibə. Yaxşı.

Baş rejissor qapını örtüb mizə tərəf gəlir, mizin dolabını açıb araq şüşəsi, qədəh çıxarır, araqdan süzür. Katibə yenə də əylənərək Direktorun qapısındakı açar dəşiyindən baxır.

Gənc aktrisa. Dezdemona!.. Dezdemona!.. (*hıçqıra-hıçqıra ağlayır.*) Dezdemona!..

Direktor. Qulaq asın!.. Mən sizə kömək etmək istəyirəm. Bilirsiniz ki, mən demokratam! Amma...

Gənc aktrisa daha da bərkdən ağlayır.

Amma... Silvana!.. Silva!.. O-o-o!.. Bilirsiniz ki, dənəşdirdi!.. Respublikanın prezidenti də gəlsə, Dezdemona onun əlindən ala bilməz!

Gənc aktrisa. Mən onu... Mən onu öldürəcəyəm!

Direktor (*kənara*). Hardaydı bizdə o bəxt?! (*Bərkdən.*) Siz nə danışırırsınız? Özünüzi ələ alın! Mən özüm onunla mübarizə aparaçağam! Silva mənfur totalitar rejimin qalığıdır! Üzdənirəq Sovet İttifaqının yadigarıdır! Siz bir az səbr ələyin! Görəcəksiniz mən nə ələyəcəyəm!

Baş rejissor. Eh, Şekspir!.. Şekspir!.. (*Qədəhi başına çəkir.*)

Silvana (*qəbul otağına girərək arxası ona tərəf əylənərək açar dəşiyindən baxan Katibəni görür*). O-o-o!.. Nə gözəl mənzərə!..

Katibə (*səksənərək belini qaldırır*). Mən... Elə-belə...

Silvana. Nədi? (*Qapıya işarə edərək.*) Bir şey-zad ələyirlər orda?

Katibə. Mənim düyməm düşmüşdü...

Silvana. Mən də içəri girəndə düyməm düşür?

Katibə. Yox a-a-a!..

Silvana. Düzünü də! Mən də içəri girəndə dəşikdən baxırsan?

Katibə. Allah haqqı baxmıram!.. (*Silvana Baş rejissorun kabinetinə girmək istəyir.*) O, «Hamlet»lə məşğuldu...

Silvana hirsle Direktorun qapısını açıb içəri girir.

Buna bir bax! (*Yamsılayır.*) «Mən də içəri girəndə dəşikdən baxırsan?..» Nənəm yaşındadı, gör bir ürəyindən nələr keçir?! (*Mizin üstündəki dəstəyi götürür.*) Alo!

Direktor (*özünü itirmiş*). Salam... Xanım... Siz...

Silvana. Əhməd nə üçün teatrdan uzaqlaşdırılıb?

Direktor (*təəccüblə*). İxtisara düşdü də... Siz də varıydız. Siz də onu təklif edtdiz...

Silvana. Xeyr! Mən bu işi belə qoymayacağam! (*Tərs-tərs Gənc aktrisa baxaraq*) İxtisar eləməli o qədər adam var ki!.. Mən bu işlə məşğul olacağam! Bəs «Hamlet» nə oldu?

Direktor (*kənara*). Vay dədə!.. Deyəsən indi də Ofelyanı oynamaq istəyir!.. (*Bərkdən*) Hə, bir az gecikir... (*Baş rejissorun kabinetinə tərəf işarə edərək*) Deyir ki, Şekspirə zarafat etmək olmaz! Mən elə özüm də bu saat «Hamlet»lə məşğul olmaq istəyirdim. Siz... siz burada söhbət edin, mən gəlirəm.

Silvana (*amirana*). «Hamlet»i gecikdirmək olmaz!

Direktor. Əlbəttə!

Gənc aktrisa daha da bərkdən zırlıdayır.

Silvana. Mən Hamleti oynamalıyam!

Direktor. Kimi?

Silvana. Hamleti! Hamletin özünü!

Pauza.

Direktor (Gənc aktrisağa tərəf). Hamlet.. daha kişi deyil?

(Gənc aktrisa daha da bərkdən zırıldayır).

Silvana (barmağı ilə hədələyərək). Əhmədin məsələsini də belə qoymayacağam! Artıq demokratiya zamanıdır! İstedadları küçəyə atmaq olmaz! (Hirsli gədir.)

Gənc aktrisa lap bərkdən ağlayır.

Baş rejissor (qədəhi yenidən dolduraraq). Eh, Şekspir!

Direktor (özünü saxlaya bilməyərək qışqırır). Bu necə həyatdı?! Bu, həyat deyil, teatrı!.. Teatrı!.. Teatr!..

Xorun üzvləri səhnəyə səpələnir.

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

- Teatrda Əzrayıl

İşsiz qalıb, odur, bax!

- Onun vəzifəsinə

Göz dikən nə çoxdur, ah!..

- Yarımqatat ölümlər,

Yarımqatat dirilər

Şeytan toxumu ekib

İblisə gül dərirlər!

- Yer ekindir, göy çadır,

Su yerinə qan axır,

Qan yerinə su axır!

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

Məsxərədir, məsxərə!..

Tamaşadır, tamaşa!..

Yaşa, teatr, yaşa!..

Min yaşa, min bir yaşa!..

- O Dezdemona, Yaşo

Düz bir ay bir həftədir

Xaricdə səfərdədir!

- Cülyetta Romeonun

Müdiriylə kefdədir!

- Otello camadardır!

- Şmaqa da özün dartır!

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

- Mən güclüyəm səhnədə,

Köməksizəm həyatda!

- Hər anda, hər saatda

Qorxuram, gülürəm də!

- Döyürəm, söyürəm də!

- Asıram, ölürəm də!

- Mənim qrimim, parikim

Dünyaya həşir salır!..

Nəqərat.

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Qəbul otağı. Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri.

Katibə,

Direktor, Baş rejissor, Müəllif.

Katibə telefonla danışır. Direktor kabinetində mizin arxasında oturub. Baş rejissor əyləb mizin dolabından araç çıxarır və qədəhə süzür.

Direktor (Baş rejissorun kabinetinə işarə edərək). «Hamlet»i o qoymaq istəyir, ancaq Hamletin vəziyyətində mən özüməm! Necə deyirdi? Gör e yadımdan çıxıb. Əşsi, heç teatra gəldirdim ki?! Kimin ağlına gələrdi ki, dövrən dəyişəcək, mən də gəlib olacam teatr direktoru?! Ey, gidi dünya!..

Müəllif qəbul otağına daxil olur.

Katibə. Mürdəşir, gəldi yenə!.. (Telefon dəstəyinə). Sənnən deyiləm...

Müəllif Baş rejissorun qapısına tərəf gədir.

Olmaz!

Müəllif. Salam.

Katibə. Olmaz!

Müəllif. İcazə verin bir balaca qapını açım, məni görsün.

Katibə. Olmaz! Siz məni işləməyə qoymursunuz!

Müəllif. Təkcə görsün də məni...

Katibə. Olmaz! O da işləyir, başa düşdünüz? Burada işləyən tək mən deyiləm! Yaradıcılıqla məşğuldu! «Hamlet»i işləyir!

Baş rejissor arığı içir və şüşə ilə qədəhi mizin yeşiyində gizlədir.

Baş rejissor (*kefi kök*). «Moskovski» hamısından yaxşıdır!
Müəllif qapını aralayır.

Katibə. Dedim ki, olmaz! (*Ayağa qalxır.*)

Baş rejissor (*ruh yüksəkliyi ilə*). O-o-o!.. Gəl, doroqoy!

Müəllif (*tənə ilə Katibəyə*). Gördünüz?! Özü deyir ki, gəl! Şekspir kənarın dramaturqudu, nolsun ki, onu hamı tanıyır?! Mən isə öz xalqımızın sənətkarıyam! Niyə biz sənətkarın qədrini ancaq öləndən sonra bilirik? «Hamlet» yox e, budur bizim milli tragediyamız! (*İçəri girir.*)

Katibə. Bunun dediyindən mən heç nə başa düşmürəm! Əlin də də portfell... (*Telefon dəstəyinə.*) Yox, sənnən deyiləm!..

Baş rejissor. Xoş gördük!.. Xoş gördük!..

Müəllif (*bu cürə səmimi görüşdən şaşırıb*). Dünənki restorandan sonra, deyəsən kefi kökdü! (*Bərkdən.*) Salam, müəllim...

Baş rejissor. Sadis!

Müəllif əyləşir.

Camaatət dükəninin müdiridi, çaxır dükəninin müdiridi, amma sən kitab dükəninin müdirisən!

Müəllif. Bəli...

Baş rejissor. O boyda bazar müdirliyini atdın, öz xoşunla, getdin oldun kitab dükəninin müdiri! Hə?

Müəllif. Bəli...

Baş rejissor. Bilirsən niyə?

Müəllif. Niyə?

Baş rejissor. Çünki sən sənətlə nəfəs alırsan, ona görə!

Müəllif. Çox sağ olun...

Direktor. Hə!.. Olum, ya ölüm! Budur məsələ! Yadıma düşdü! Bəli! Budur məsələ! Hamlet üçün bu sual səhnədədi, mənimçün həyatda! Kaş elə mənimçün də səhnədə olaydı, həyatda isə yenə əvvəl-

ki kimi, iclaslar olaydı!.. Çıxışlar eləyəydik!.. Bilmədik, qədrini bilmədik o günlərin!..

Baş rejissor. Bütün günü sənin haqqında fikirləşmişəm! Sənət fədaisi!

Müəllif. Çox sağ olun...

Baş rejissor. Özü də tapmışam!

Müəllif (*səksəkəli*). Nə tapmışız?

Baş rejissor. Dəvə!

Müəllif. Nə?

Baş rejissor. A kişi, təbin bəyəm kor eləyib səni? Ağlına gəlməyib? Dəvə!

Müəllif. Axı, nə dəvə?

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Va-a-ay!.. Lap lütəcə?!
Baş rejissor. Dəvə də, dəvə! Tapmışam səninçün! İndi dəvəçiliyi inkişaf etdirmək lazımdı! Azərbaycan indi müstəqil dövlət quruculuğuna qədəm qoyub! İndi qədimlərdən gələn ənənələrimizi inkişaf elətdirmək lazımdı!..

Müəllif. Axı...

Baş rejissor (*onu danışmağa qoymur*). Nə axı?! Yetmiş ildə totalitar rejim dəvənin kökünü kəsib Azərbaycanda! Axırınıcı dəfə haqan yemisen dəvə qutabı?

Müəllif. Axı...

Baş rejissor. Hə!.. Axı... Çünki heç yadına gəlmir! Mən axırınıcı dəfə Allah bilir, iyirmi il, otuz il bunnan əvvəl yemişəm dəvə qutabı, indi də dadı damağımdadı! Bəli, dəvəçiliyi mütləq inkişaf elətdirmək lazımdı!

Müəllif. Axı...

Baş rejissor. Yenə başladı «axı...» Sən niyə öz qədrini bilmirsən?! Bu əsl sənin mövzundu! Gör heç Şekspirdə bir dəvə qoyun var, inək var?! Ola bilməz! Bu bizə sosializm-realistmindən gəlib! Dəvəçilik! Güləndam da elmi işçidi!..

Müəllif. Güləndam kimdi?

Baş rejissor. Sənin qəhrəmanın də!.. Buzovu öpürdü e...

Müəllif. Gülzar.

Baş rejissor. Hə. Gülzar... Bura bax, bu Gülzar adı da bir-təhərdir. Onu da dəyişdir, elə Güləndam.

Müəllif (*qəflədən protest eləyərək ayağa qalxır*). Yox! Heç vaxt! Mən heç vaxt Gülzarın adını dəyişməyəcəyəm! O... O mənim ilk məhəbbətimin adıdır! Sizdən xahiş edirəm ki...

Baş rejissor. Yaxşı, yaxşı, sadis, doroqoy! Mən nə bilim ki, sənin ilk məhəbbətin olub?

Müəllif yenidən oturur.

Direktor. Bəli, olum, ya ölüm!.. Nə olacaq bu işlərin axırı? Yeni bu Sovet hökuməti doğrudan day qayıtmayacaq? Yeni Kommunist Partiyası da qurtardı? Politbüro olmayacaq day? Vallah, adam fikirləşəndə, elə bilir yuxudu, qarabasmadı!.. Bu tərəfdən də bunlar birdən-birə bu Əhməd söhbətini salıblar ortaya, bilmirəm niyə, amma heç xoşuma gəlmir. Nədisə dalağım sancır...

Baş rejissor. Qoy Gülzar olsun! Müəllifin hüququna toxunmaq olmaz! Bir tərəfdən də ilk məhəbbət... (*Qəflətən ağlına gəlir.*) A zalım, elə ilk məhəbbətdən yaz də!.. Neynirsən bu heyvanları?

Müəllif (*coşqun*). Yox! O müqəddəs mövzudu! O hələ gələcəkdə yazılacaq! Mənim qələmim...

Baş rejissor. Yaxşı, yaxşı! Deməli, belə!.. Gülzar elmi işçidir, özü də Xalq Cəbhəsinin üzvü! Gecə-gündüz arxivlərdə işləyir! Dəvəçilik ənənələri uğrunda mübarizə aparır! İmperiya qulları ona mane olmaq istəyirlər... Ancaq Gülzar onların üzərində qələbə çalır!

Müəllif. Bəs... Bəs Yadigar?

Baş rejissor. Nə Yadigar?

Müəllif. Yadigar də... Gülzarın nişanlısı. O çobanıydı axı. Sonra oldu naxırçı...

Baş rejissor. Sən nə danışırısan, a kişi?! Heç yaraşar bizə? İndi çoban vaxtıdır? Nə deyərler bizə düşmənlərimiz? Nə deyərler bizə beynəlxalq aləmdə? Türkiyədə nə deyərler? Hə?

Müəllif (*tamam çaşbaş qalır*). Vallah... siz məsələni elə qoyursuz ki... axı...

Baş rejissor. Professor! Yadigar professor olmalıdır! Özü də Milli Yaradıcılıq Akademiyasının müxbir üzvü! Güləndam...

Müəllif (*dərhal yerindən qalxır*). Yox! Gülzar! Burda mən heç vaxt kompromisə getmərim! Bilirsiniz ki, məllim, sizə hörmətim var, ancaq...

Baş rejissor (*təlaşlıq*). Hə, Gülzar! Gülzar ilə Yadigar birlərini sevirler, ancaq... professor Yadigar Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyasının təəssübkeşidir... Elə konflikt də bunun üzərində qurulmalıdır!

Katibə (*telefon dəstəyinə*). Vay-vay-vay!.. Əri xəbər tutub deyirsən, hə?!

Müəllif. Axı, onda...

Baş rejissor. Yenə nə «axı»?

Müəllif. Axı, onda təzə bir əsər yazılmalıdı də... Mənim əsərim axı başqa şeydi...

Baş rejissor. Yaz də!

Müəllif. Axı, dünən restoranda dediz ki, «Hamlet»i qoyuram bir tərəfə, sabahdan bu əsəri başlayıram!..

Baş rejissor. Kim? Mən dedim?..

Müəllif. Bəli...

Baş rejissor. İndi nə deyirəm ki? Yaz gətir, tamaşaya qoyaq də! İstedad sənə! Həyat təcrübəsi sənə! Qorxursan?

Müəllif (*ehtirasla*). Xeyr! Mən heç vaxt əsər yazmaqdan qorxmamışam!

Direktor. Bəli! Olum, ya ölüm?! Budur məsələ!

Baş rejissor. Vəssalam! Qorxma! Yaz! Yarat! Bura teatrı e, teatr!

İşıq yalnız Müəllifin üzərinə düşür, qaranlıqdan isə Xorun oxuduğu nəqərat eşidilir:

Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

Məzhəkədi, məzhəkə!..

Tamaşadır, tamaşa!..

Yaşa, teatr, yaşa!..

Min yaşa, min bir yaşa!..

Müəllif. Mən axıracan gedəcəyəm! Mən bu sənət pyaniskələrinə sübut edəcəyəm ki, istedadın qarşısına sədd çəkmək olmaz! Qurtardı daha restoran! Qurtardı! Daha aldanmayacağam! Sənət sadələşməyi bağışlamır! Bu bir də qulağının dalını görər, restoran gör-sə! Elə bu gün gedib Milli İstiqlal Partiyasının programını tapıb oxuyacağam! Yadigar görək proqramı əzbər bilsin! Nizamnaməni də! Mən yazacağam! Mən sübut edəcəyəm! (*İti addımlarla səhnədən çıxır.*)

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Qəbul otağı, Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri. Katibə, Direktor, Baş rejissor, Dayı.

Katibə öz mizinin arxasında oturub, telefonla danışır. Baş rejissor öz kabinetində «Hamlet»lə məşğuldu. Direktor öz kabinetində televizora baxır. Dayı qəbul otağına girir.

Dayı. Salam...

Katibə (*bir əli telefon dəstəyində, o biri əli ilə hər iki kabinəyə işarə edir*). Olmaz!

Dayı. Niyə?

Katibə. İşləyirlər!

Dayı. İkisi də?

Katibə. Bəli!
Dayı. Ay maşallah! (*Qəflətən cəld hərəkətlə Direktorun qapısını açıb kabinetə girir.*)
Katibə. Olmaz! (*Telefon dəstəyini mizin üstünə qoyub ayağa qalxır.*) Olmaz!
Baş rejissor. Eh!..

Kral, prins Hamlet öz anasının
Yataq otağına getdi indicə...
Budur konflikt! Budur!

Dayı. İcazə olar?
Direktor (*cəld televizorun qabağından çəkilir*). Nə istəyirsiniz?
Katibə. Mən ona icazə verməmişəm.
Direktor. Necə? Mən demokratiyanın tərəfdarıyam, ancaq bu dərəcədə yox də! İcazəsiz mənim kabinetimə girmək?!
Dayı (*məhəl qoymadan əlindəki qalın dəftəri vərəqləyərək oxuyur*). «Azərbaycan milli teatr sənətini inkişaf etdirməkdən ötrü biz dramaturqlardan, teatr xadimlərindən alovlu bolşevik Sergey Mironoviç Kirovun parlaq bədii obrazını yaratmağı tələb etməliyik, yoldaşlar!...»
Direktor. Bu nə səfeh sözlərdi belə?
Dayı (*məhəl qoymadan oxuyur*). «Azərbaycan teatrı üçün bağışlanmaz nöqsanlı cəhətlərdən biri də budur ki, indiye qədər səhnəmizdə Ümumittifaq ağsaqqalı Mixail İvanoviç Kalininin ürekləri fəth eləyən unudulmaz obrazı yaranmamışdır, yoldaşlar!...»
Direktor (*Katibəyə*). Bu hardan gəlib çıxıb belə? (*Acıqla Dayıya*) Biz milli varlığımızı dərk eləyib xalqımızın azadlıq ideallarını səhnədə təcəssüm etdirməliyik. Milli teatr sənəti hara, Kalinin kimi ke-
çisaqqal hara?

Dayı (*məhəl qoymadan oxuyur*). «Əziz Nikita Sergeyeviç Xruşşov qarğıdalı mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı yorulmadan mübarizə apardığı bir zamanda biz Azərbaycan xalqı üçün tələpəli vəzifəli vəzifəli kəşb edən qarğıdalı təsərrüfatını hələ səhnəmizə çıxarmağı bacarmamış və buna görə teatrın rəhbərliyi ciddi cəzalandırılmalıdır!...»

Direktor (*əsbə*). Siz özünüzü harada hiss edirsiniz?! Bu nə əbləh sözlərdi belə?

Dayı. Bunlar hamısı sizin sözlərinizdi...

Direktor. Nə?

Dayı. Bunlar hamısı sizin sözlərinizdi... Azərbaycan incəsənət işçilərinin müşavirəsi, 1958-ci il, 13 may, sizin məruzəniz. 1960-cı il, 20 oktyabr, Teatr xadimlərinin müşavirəsi, sizin çıxışınız, «Kommunist» qəzeti...

Katibə (*pısqıldayıb gülür*). A-a-a...

Direktor (*hirsli Katibəyə*). Sən niyə içəri girmisən?

Katibə. Padumayəs! (*Qəbul otağına çıxıb telefon dəstəyinə*) Bir dəqiqə gözlə! (*Gəlib ayılaraq qapının açar dəşiyindən baxır.*)
Direktor. Siz kimsiz?
Dayı. Dayı.
Direktor. Necə yeni dayı?
Dayı. Dayı də, Dayı. Siz soruşursunuz, kimsən, mən də deyirəm ki, Dayı!

Direktor. Adınız Dayıdı?

Dayı. Adım da Dayıdı, özüm də dayıyam.

Direktor. Heç nə başa düşmürəm...

Dayı. Bu saat sizi başa salaram. (*Oxuyur.*) «Əziz-Leonid İliç Brejnev atalıq qayğısına cavab olaraq biz Azərbaycan teatr sənətində «Malaya zemlyaya» əbədi bir abidə ucaltmaq kimi şərəfli vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirməliyik! Bu, Azərbaycan teatr xadimlərinin şərəfli borcudur!» Azərbaycan Kommunist Partiyası Bakı Komitəsinin plenumundakı çıxışınız...

Katibə. Va-a-ay!..

Direktor. Bir dəqiqə! Bir dəqiqə! Yavaş olun!..

Baş rejissor.

Nə gözəl fürsətdir! O dua edir,
Bir qılnc zərbəsi kifayətdir ki,
O, yeri tərk edib göyə ucalсын...

Eh!.. (*Əlini mizin üstünə vurub dolabı açır, araqı, qədəhi çıxarıb diqqətlə baxır, sonra yavaş-yavaş süzür.*)

Direktor. Siz kimin dayısısınız?

Dayı. Bizim o uşağın...

Pauza.

Direktor. Silvanın?

Dayı. Yox.

Direktor. Bəs... bəs kimin?

Dayı. Əhmədin.

Direktor. Hə... O dayı sizsiniz?

Dayı. Bəli.

Direktor. Bəs mənə nə istəyirsiniz?

Dayı. Sizdən? (*Oxuyur.*) «Anastas İvanoviç Mikoyan...»

Katibə. Vay, dedə!..

Direktor (*tələsik*). Yaxşı, yaxşı!.. Axı... Axı, onu mən ixtisar etməmişəm. Kollektiv...

Dayı (*onun sözünü kəsərək oxumağa başlayır*). «Anastas İvanoviç Mikoyan...»

Direktor (*həyəcanlı*). Yavaş olun!..

Baş rejissor. «Moskovski»dən yaxşısı yoxdu! (*Qədəhi başına çəkir.*)

Direktor. Əhməd çox istedadlıdı! Mənim ona böyük rəğbətim var idi...

Baş rejissor. Nə? Bu nədi belə? (Araq şüşəsini iyləyir.) Kim bura su doldurub? (Qışqırır.) Kim mənim aragımı içib, yerinə su doldurub?!

Direktor. Mən çox istədim ki, Əhməd qayıtsın, ancaq...

Dayı (oxuyur). «Anastas İvanoviç Mikoyan...»

Direktor. Yavaş olun!.. Eşidərlər!..

Baş rejissor. Kim? (Qalxıb qəbul otağının qapısını açır və arxası ona əyilib açar deşiyindən baxan Katibəni görür.) Kim bura su doldurub?! Yenə düymən düşüb?

Katibə. Bəli...

Baş rejissor. Sən elə birdəfəlik düyməsiz geyin ki, canımız qurtarsın!

Katibə. Bu nə sözdü deyirsiniz? Mənim nişanlım var!.. Eşitsə ki, mənə belə sözlər deyirsiniz...

Baş rejissor əlini yelləyib səhnədən çıxır.

Katibə (telefon dəstəyini götürərək). Oy!! Çto tvoritsya!..

Direktor. Mən Əhmədin xətrini çox istəyirəm! İstəyirəm ki, o səhnəyə qayıtsın, bizim müstəqil respublikamızın azad sənətkarı olsun, ancaq...

Dayı (oxuyur). «Anastas İvanoviç Mikoyan...»

Direktor. Yavaş, yavaş!.. Eşidən olar!.. Vallah... tək məndən asılı deyil...

Dayı (oxuyur). «Anastas...»

Direktor. Yaxşı! Yaxşı!.. Əhmədi qaytarırıq, bəs... bəs kimi ixtisara salaq?

Dayı (oxuyur). «Anas...»

Direktor. Oldu! Oldu! Hə?! Bir daş altı, bir daş üstə! Danışdıq! (Yavaşdan) Belə dünya, səni görüm... lap!.. Lap e, lap!..

İşıq sönmür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Qəbul otağı, Direktorun və Baş rejissorun kabinetləri.

Katibə, Direktor, Baş rejissor, Müəllif, Dayı.

Katibə öz yerində telefonla danışır. Müəllif onun qarşısındakı kürsüdə oturub intizarla Baş rejissorun qapısına baxa-baxa qəbul gözləyir. Direktor öz kabinetində oturub, əli ilə başını tutaraq dərin fikrə dalıb. Baş rejissor cibindən bir dəstə açar çıxarır və iki-üç ayrı-ayrı açarla mizin dolabının təzə kilidlərini açaraq araq, qədəh, bir-iki gözəl nemət çıxarır, araqı diqqətlə iyləyir, o gözəl nemətləri səliqə ilə mizin üstünə düzür.

Katibə (telefon dəstəyinə). Oy!.. Ne mojet bit?!

Dayı (qəbul otağına daxil olur). Salam!..

Katibə. Vay!.. yenə gəldi! (Telefon dəstəyinə) Yox, xortdan deyil, onnan beşbətərdi!..

Dayı (Baş rejissorun kabinetinə işarə ilə). İcazə olar?

Katibə. Xeyr! Olmaz! (Müəllifi göstərir.) Bu da onu gözləyir!.. Qoyun kişi «Hamlet»i qurtarsın də!

Baş rejissor qədəhi başına çəkir.

Direktor. Bu Əhməd söhbəti heç xoşuma gəlmir!.. Dalağım sancır!..

Baş rejissor. Araqdı!

Dayı (Müəllifə). Siz də teatrdə işləyirsiniz?

Katibə. Bircə elə o qalmışdı!.. (Telefon dəstəyinə) Sənnən deyiləm!

Müəllif. Xeyr!

Dayı. Deməli sizin teatra dəxliniz yoxdu...

Müəllif. Necə yeni mənim teatrdə dəxlim yoxdu? Bu nə sözdü? Mən müəllifəm!

Dayı. Nəyin müəllifi?

Müəllif. Dramanın!

Dayı. Bizim zamanənin dramasıdı?

Müəllif. Bəli! Dəvəçiliyin inkişafına həsr olunub. Siyasi münaqişələr də var.

Dayı. Adı nədi?

Katibə. «Zəhləmgetmişin taleyi»! (Gülür, telefon dəstəyinə) Yox, sənnən deyiləm...

Müəllif. «Mələklər rəyada süzür...»

Dayı. Eşitməmişəm...

Müəllif (coşur). Eybi yox! Eşidəcəksiz! Hamı eşidəcək! Hamı! Mən bu ağır günlərdə xalqın dərdini onunla birlikdə bölüşürəm! Mənim əsərlərim xalqın göz yaşından su içib! Dramım burda tamaşaya qoyulacaq!

Katibə. Ay-hay!.. (Telefon dəstəyinə.) Yox əşsi!.. Bizim təzə Şekspirdi də, əlində portfel, oturub burda!.. Nə? Necə yəni Şekspir ölüb? Bilirəm də ölüb... Ancaq bu təzəsidil!..

Müəllif. Mütləq! Mən bu xalqın dərdini-sərinə, sevincini-qururunu şərlə deməliyəm! Səhnədə göstərməliyəm! Kitablarda yazmalıyam!

Katibə. Gözlə!..

Müəllif. Bəs siz neyləyirsiniz burda?

Dayı. Rol oynayırıram.

Müəllif. Nə? Kimin rolunu?

Dayı. Siz kimin rolunu oynayırsız? (Katibəni göstərir) O kimin

rolunu oynayır? Özünü də sənətkarsız! Bilmirsiniz ki, bu dünyada hamı rol oynayır? (*Qəflətən Baş rejissorun qapısını açıb içəri girir.*)

Katibə (*yerindən sıçrayıb onun ardınca*). Dayan «Hamlet»i işləyir.

Müəllif (*qışqırır*). Birinci mən gəlmişdim. (*Katibəyə*) Deyəsən, bunun başı xarabdı...

Katibə (*yerində oturaraq*). Öz başından xəbəri yoxdu...

Direktor. Heç xoşuma gəlmir!.. Bu Əhməd söhbəti heç xoşuma gəlmir!.. Dalağım sancır!.. Qorbaçovu Baş katib seçəndə də dalağım belə sancmışdı!..

Baş rejissor mizə düzdüyü o gözəl nemətlərin üstünə tələsik qəzet salır.

Baş rejissor (*acıqlı*). Burda işləmək olar?! Belə yerdə Şekspiri qoymaq olar?! Kim istəyir, özünü dürtür içəri! Şekspiri görək Prezident aparatında tamaşaya hazırlayasan ki, qapıda polis dayansın! Siz kimsiz?

Dayı (*qoyun kimi mələyir*). Mə-ə-ə!..

Baş rejissor. Nə?

Dayı. Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!..

Baş rejissor (*hirsli*). Bu nədi belə?

Dayı. Mə-ə-ə!..

Baş rejissor. Siz özünüzü harda hiss edirsiniz?

Dayı. Mə-ə-ə!..

Baş rejissor. Bura teatrdı, tövlə deyil!

Dayı. Mə-ə-ə!.. Qoyun!

Baş rejissor. Nə?

Dayı. Qoyun! O dramaturqfasan Qurbanəlizadə var e, poçt müdiri, onun sizin evə göndərdiyi qoyun! Mə-ə-ə!.. Rəhmətlik sizin xolodelnikə girməmişdən əvvəl belə mələyirdi: Mə-ə-ə!.. Qurbanəlizadə də istəyirdi ki, pyesi teatrdə müzakirə olunsun. İndi teatrdakıların hamısının dədəsinin goruna söyür! Mə-ə-ə!..

Baş rejissor (*hücuma keçmək istəyir*). Bilirsiniz nə var? Mən siz deyən...

Dayı (*onun sözünü kəsib birdən-birə əllərini, ayaqlarını tərpə-də-tərpədə yerində caz oynayır*). Bam-bam-bam!.. Ba-ba-bam-ba!.. Vu-vi-vi!.. Ba-bam-bam!..

Baş rejissor. Siz... Siz nə edirsiniz?! Dəlisiz-nəsiniz?!

Dayı. Maqnitafonu də!.. (*Yerində oynaya-oynaya.*) Ba-ba-bam!.. Ba-bab-bab-bab!.. Vi-vu-vi!..

Müəllif. Mən ondan tez gəlmişdim qəbula!

Katibə. Əşşi, sən Allah əl çək məndən! (*Telefon dəstəyinə*). Da tı çto, sənnən deyiləm?.. Burda biri var, adamı işləməyə də qoymur...

Dayı (*oynaya-oynaya*). Şair Qulam Babanın sizin evə hədiyyə göndərdiyi maqnitafon! Yazıq hələ də gözləyir ki, poemasını haçan səhnələşdirəcəksiz!.. Ba-ba-bam!.. Vu-vi-vu!..

Pauza.

Direktor. Heç xoşuma gəlmir, heç!..

Dayı (*birdən-birə o tərəf-bu tərəfə aşmağa başlayır, guya ki, sərxoşdu*). Myam-nyam!.. Bunu da... bunu da içirəm... liçna sənün sağlığıva!..

Baş rejissor. Alə, bu dəlidi-nədi?

Dayı. Niyə? Vururuq də!.. Rejissor assistenti Məlik Məmmədlinin sizin evə göndərdiyi o bir çəllək çıxır varıydı e, onu vururuq!.. Yazıq, istəyirdi ki, ikinci rejissor olsun... (*Yenə də guya ki, sərxoşdu*). Sənün sağlığıva!..

Kiçik pauza.

Baş rejissor (*güc-bala ilə özünə gələrək*). A kişi, bir dəqiqə əyləş görüm!.. Kimsən? Nəçisən? Kim göndərib səni? Bilirəm! (*Direktorun otağına tərəf işarə edir*). O partokrat göndərib səni.

Dayı (*kürsüdə oturub başını bulayır, yəni ki yox*). 1-1-1!..

Baş rejissor. Silvana?

Dayı (*yenə başını bulayır*). 1-1-1!..

Baş rejissor. Bəs kim?

Dayı. Özüm.

Baş rejissor. Mənnən nə istəyirsən?

Dayı. İxtisar...

Baş rejissor. Nə?

Dayı. İxtisar məsələsi...

Baş rejissor. İxtisar məsələsi? Nə ixtisar məsələsi? Kimin ixtisarı?

Dayı. Bizim o uşağın...

Baş rejissor. Uşağın? Hansı uşağın?

Dayı. Onun də...

Baş rejissor. Yoxsa... yoxsa Əhmədi deyirsiniz?

Dayı (*başını tərpəlib təsdiq edir*). Hı-ı-ı!..

Baş rejissor. Dayı, dayı deyirdi, o sizsiz?

Dayı (*başını tərpəlib təsdiq edir*). Hı-ı-ı!..

Baş rejissor. A kişi, belə də də!.. Yoxsa ki, bu yaşda adamsan, başlamısan ki (*Dayının caz oynamağını, yamsılayır*) vi-vu-vu, bam-bom-bam, day nə bilim, nə!.. Vallah hamısı bunun işləridi! Bu partokratın! (*Direktorun otağına tərəf işarə edir*). Bunun! Bu ixtisar eləyib, mənnik bir iş yoxdur! (*Dayı ilə üzbəüz oturur*). Əhməd istedadlı cavandı! Mən nə qədər müdafiə elədim, olmadı!

D a y ı (*yerindən qalxıb guya ki, maşın sürür*). Vır-r-r!.. Bap! Bap!.. Ba-bap!..

B a ş r e j i s s o r. Yenə bu nədi belə?

D a y ı. Maşındı də!.. (*Mizin arxasında, Baş rejissorun yerində aylaşır*.) Sizin maşın! Korbürator! Gəncədən artist Rza Balazadənin alıb sizə göndərdiyi korbürator. (*Mizin üstündəki o gözəl nemətləri örtən qəzeti götürüb səliqə ilə kənara qoyur*.) Yazıq hələ də oturub gözleyir ki, onu nə vaxt Bakıya, teatra dəvət edəcəksiz... Bap!.. Bap!.. Vır-r-r!..

B a ş r e j i s s o r (*get-gədə artan bir təlaşla*). A kişi, vallah, bu, o partokratın işidi! İnanmırsız mənə?

D a y ı mizin dolabından araqı, qədəhi çıxarır, işıqda diqqətlə araqı baxır, sonra yavaş-yavaş qədəhə süzür.

Elə bilirsiz burda asandı baş rejissor olmaq? Mən ona... Mən ona Hamleti vermək istəyirdim!

D a y ı (*qədəhi qaldırır*).

Yox, Horatio, sənə mərdlik vardsırsa,
Qədəhi mənə ver!.. Mənə ver onu!..

(*Qədəhi başına çəkir, sonra mizin üstündəki nemətlərdən bir-iki tikə götürür*.)

Ax, bu sirləri heç kəs bilməse,
Gələcək nəsillər arasında, ah,
Qara şəfərsizlik qaplayar məni...

(*Yenidən qədəhə araq süzür*.)

D i r e k t o r. Sancır!.. Sancır dalağım, sancır! Gözüm heç su içmir!.. İçmir!..

D a y ı (*araqı içir*).

Lakin dostumsansa, sən öz ömrünü
Səadətlə yaşa, nadan dünyada
Qəlbin ağrısa da...

(*Yenidən qədəhə araq süzür*.)

M ü ə l l i f. Mən birinci gəlmişdim! (*Katibəyə*) Mən sizdən şikayət eləyəcəyəm!

K a t i b ə. Əşi, əl çək məndən də! İstəyirsən nişanlığa deyim?! (*Telefon dəstəyinə*) Yox, sənnən deyiləm!.. Necə yəni hansı nişanlığa?..

D a y ı (*qədəhi qaldırır*).

...Mənim ömrümün
Dərdini hamıya, hamıya anlat!..

(*Qədəhi başına çəkir*.)

B a ş r e j i s s o r. Yaxşı, yaxşı! Əhməd bu teatra qaytarmaq mənə borc olsun! Söz verirəm! (*Danışa-danışa ayağa qalxıb mizin üstündəki araqı götürür*.) Söz verirəm ki, onun məsələsini çox ciddi qoyacağam! Əhməd, teatra qayıtmalıdır! (*Get-gədə qızıdır*.) Gənc istedadlarla belə rəftar etmək olmaz! Biz istedadların qədrini bilməliyik! Mən söz verirəm! Nə vaxtsa mən də bu teatrdə öz sözümü deməliydim! İndi deyəcəyəm!

D a y ı (*ayağa qalxır*). Deməsəz yazacam!

B a ş r e j i s s o r. Nə? Siz də pyes yazırsız?

D a y ı (*barmağı ilə Baş rejissorun əlindəki araqı göstərir*). Prezidentin müşavirinə sizdən şikayət yazacağam! (*İti addımlarla qəbul otağına çıxır*.)

M ü ə l l i f (*yerindən qalxaraq*). Mən sizdən əvvəl gəlmişdim! İnsan hüququ toxunulmazdı! (*Əlində portfel özünü Baş rejissorun kabinetinə dürtür*.)

K a t i b ə. Olmaz! Məşğuldu! «Hamlet»i işləyir!

D a y ı. Yazıq Şekspir! (*Səhnədən çıxır*.)

B a ş r e j i s s o r (*Müəllifi görərək əsəbi*). Tank!

M ü ə l l i f. Nə?

B a ş r e j i s s o r (*qışqırır*). Tank! Tank!

M ü ə l l i f. Nə tank?

D i r e k t o r. Sancır! Sancır dalağım!

B a ş r e j i s s o r. Ayıb deyil?! Ölkədə müharibə gedir! Erməni kəndlərimizi yandırır! Qarabağ əldən gedir! Sən də başlamısan ki, dəvə belə gəldi, buzov belə getdi, mən nə bilim, qoyun nə oldu?! Ayıbdır! Tank olmalıdır! Güləndam da...

M ü ə l l i f (*dərhal coşaraq onun sözünü kəsir*). Xeyr! Gülzar! Mən öz əqidəmdən dönmərəm!

B a ş r e j i s s o r. Hə, yaxşı, Gülzar! Gülzar da qadın batalyonunun komandiri!

M ü ə l l i f (*həyacanla*). Bəs Yadigar?

B a ş r e j i s s o r. Nə Yadigar?

M ü ə l l i f (*qışqırır*). Gülzarın sevgilisi!

B a ş r e j i s s o r. Yadigar da tankçıdır! Vəssalam! Orduda gərək nizam-intizam olsun! Bu, teatrdır! Başa düşdün. Teatr! Teatr!

Xorun üzvləri səhnəyə səpələnirlər.

N ə q ə r a t. Teatr!.. Teatr!..

Teatr!.. Teatr!..

Məsxərədir, məsxərə!..

Faciədir, faciə!..

Tamaşadır, tamaşa!..

Yaşa, teatr, yaşa!..

Min yaşa, min bir yaşa!..

- Aman ovçu oxundan,
Aman topçu gopundan!..

- Oğul dəyərim səne,
Bir şey anlasan əgər
Artistlərin gapından!
- Hər ağziylə quş tutan
Cəngavər deyil hələ!..
Yaxanı vermir ələ!
- Dünənki baş bışiren
Bu gün bir başqa zətdir!..

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

- O-o-o!.. Budur, gəlir Skapen,
Etika professoru!
- Fiqaro filosofdur!..
- Balas olub kələkbaz!..
- Paho!.. Hamlet - başı daz!
- Qoçu Əsgər tamada!..
- Qalxa bilmir Kral Lir,
Yıxılıbdı dalanda!..
Emiliya tum satır!..
- Bax, Sezar minib qatır!

Nəqərat. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

İşığ sönmür

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Təbiətin gözəl bir guşəsi S i l v a n a, D a y ı. İkisi də o gözəl guşədə gezişir,
hərdən ayaq saxlayır, hiss-həyəcan lap kəllə-çarxa vurur, sonra yenə gezişir-
lər.

S i l v a n a (*həyəcanlı*). Mən sizə deməliyəm... Bəli, deməliyəm...
Mənim... Mənim yaşıım qırxı keçib...

D a y ı. Mənim üçün bunun heç bir mənası yoxdu!.. Sizin yaşıınız
səksəni də keçə bilər...

S i l v a n a. Nə?

D a y ı. Bəli! Döxsən də, yüz də ola bilər! Amma sevən bir qəlb
üçün bunun fərqi varmı?

S i l v a n a. Ah!.. Onda mən sizə həqiqəti deməliyəm! Onsuz
da siz bunu biləcəksiniz! Kəbinə gedəndə pasportlarımızı göstərməli-
yik! Ah, totalitar rejim!.. Pasport sosializmin qoyub getdiyi ən iyirənc
bir yadigar! Dünyanın heç bir mədəni ölkəsində belə şey yoxdu! Bu
biabırılıqdır!

D a y ı. Əsəbiləşməyin.

S i l v a n a. Yox, mən deməliyəm!.. Mən həqiqəti sizə deməli-
yəm... Mənim yaşıım... mənim yaşıım əllini keçib...

D a y ı. Mən söz verirəm ki, heç vaxt sizin pasportunuza baxma-
yacağam!

S i l v a n a. Ah!.. Siz əsl ritsarsınız!.. Ancaq... Ancaq mənim bir
oğlum var... Tale məni aldatmışdı... Mənim məsum gəncliyim bir afe-
ristin qurbanı oldu... Kommunist idi! O faciəli aldanışdan mənə bir oğul
qaldı...

D a y ı. Mən də onun atası!

S i l v a n a. O-o-o!... Siz insan deyilsiniz, siz müqəddəssiz!.. An-
caq... mənim nəvəm də var... Siz yəqin daha məni sevməyəcəksiniz!..

D a y ı. Necə? Nəvəniz var?

S i l v a n a (*təlaşla*). Bəli... Ah! Deməli ayrılıq məqamı gəlib çat-
dı?

D a y ı. Nəvə!

S i l v a n a. Ah, mənim kor taleyim!..

D a y ı. Mən bütün həyatım boyu nəvə həsrətində olmuşam! Nə
böyük xoşbəxtlik! Çox sağ olun! Siz mənə nəvə bəxş etdiniz!

S i l v a n a. O-o-o!.. Siz necə nəcib insansınız, İlahi?! Deməli siz
hələ də məni sevirsiniz?

D a y ı. Siz məni bir anın içində xoşbəxt etdiniz! Sizi necə sevmə-
mək olar?! Siz ilahi bir insansınız! Heç özünüz də bunu bilmirsiniz! İndi
mənim ən böyük istəyim o balaca nəvəmizi qucağıma alıb oynatmaq-
dır!

S i l v a n a (*pərt*). Axı... Axı...

D a y ı. Mən heç nə eşitmək istəmirəm! O mənim qucağımda bö-
yüycək!

S i l v a n a. Axı...

D a y ı. Nə axı?

S i l v a n a. Axı... o... böyükdü...

D a y ı. Böyükdü? Yəni nə boydadı?

S i l v a n a (*ağlamsınır*). İyirmi yaşı var... Məni bu amansız hə-
yatda çox tez aldadıblar...

D a y ı. İyirmi?

S i l v a n a. Bəli... Yox, siz daha məni sevmə bilməzsiz!..

D a y ı. Siz nə danışırırsınız?! Toy! Deməli biz toya hazırlaşaca-
ğıq! Biz o gözəl qız nəvəmizi ərə verəcəyik!

S i l v a n a. O qız deyil, oğlandı...

D a y ı (*ruh yüksəkliyi ilə*). Deməli biz ona gözəl bir qız alacağıq!
Ah! Biz onun toyunu edəcəyik! Sonra nəticələrimizi qucağıma alıb
oynadacağıq!

S i l v a n a. Hə. Ancaq deməyəm ki, nəticələrimizdi...

D a y ı. Mənim heç ağlıma gələrdi ki, toy ələyəcəyəm, nəvəm ai-

lə quracaq?! Çox sağ olun?! Çox sağ olun ki, mənə bu cürə xoşbəxt edirsiniz!

Pauza.

Silvana teatr binasının damı görünən səmtə baxır.

Dayı. O tərəfə baxmayın...

Silvana (həyəcanlı). Yox, baxacağam! (Qışqırır.) Direktor!..

Ancaq direktor!

Dayı. Nə?

Silvana. Direktor! Tolko direktor! Tolko!

Dayı. Nə direktor?

Silvana. Əhməd direktor olmalıdır! Bəli! Əhməd bizim teatrın direktoru olmalıdır! O rəhbərliyə layiqdir! Direktor! Mütəq! Mütəq! (Qışqırır-qışqır itə addımlarla səhnədən çıxır.) Direktor!.

Işıq sönmür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Qəbul otağı, Direktor və Baş rejissorun kabinetləri. Direktor, Baş rejissor, Silvana, Artist, Gənc aktrisa, Müəllif, Əhməd, Katibə və digər əhli-teatr.

Teatrın bizə tanış olan bütün yaradıcı heyəti qəbul otağına doluşub, qışqırbağır saldıqlarından ağır deyənə qulaq eşitmir. Direktor həyəcan içində qapı ağzında dayanıb tez-tez qulağını qapıya dirəyir və qulaq asır. Baş rejissor öz kabinetində var-gəl edir. Katibə mizin arxasında əyləşib telefonla danışır, səs-küy içində nə danışdığı eşidilmir, amma hiss olunur ki, baş verən hadisələrin dəstəyə birbaşa reportajını verir.

Silvana (qışqırır). İs-te-fa!.. İs-te-fa!..

Əhli-teatr bir ağızdan qışqırır:

- İs-te-fa!..

- İs-te-fa!..

- İs-te-fa!..

Silvana (qışqırır). Əhməd bəy bizim teatrın direktoru olmalıdır!

Gənc aktrisa (qışqırır). O əsl sənət adamıdır!

Direktor. Sancırdı! Mənim dalağım barometr kimi şeydi, sancırdı!

Artist (qışqırır). Bəli, Əhməd – direktor!

Baş rejissor (əsəbi). Yəne şans məndən qaçır! Yeni mən heç vaxt bu teatrın direktoru olmayacağam?!

Silvana (yumruğunu Direktorun kabinetinə tərəf qaldıraraq hədələyir). Sənətin qarşısını kəsən partokratlara ar olsun!

Direktor. Ay ləçər!

Əhli-teatr bir ağızdan qışqırır:

- Ar olsun!..

- Ar olsun!..

- Ar olsun!..

Katibə (həyəcanla dəstəyə). Oy, çto tvoritsya!.. Ali Sovetin qabağındakı mitinqlər bunun yanında yalandı!..

Silvana (barmağı ilə Direktorun qapısını göstərə-göstərə qışqırır). Bu adam administrator vəzifəsinə keçməlidir! Əhməd isə direktor!..

Direktor (iki əlilə də öz başına qapaz vuraraq sarsılmış). Gör kim idin, indi kim olursan!? Administrator! Qorbaçovu görüm lənəmə gəlsin! Cəhənnəmin odunda yansın!

Silvana (qışqırır). Sənətdə istedadlara yol açmaq lazımdı! Xanımlar və bəylər! Bu il Azərbaycanın dövlət quruculuğu ilidir! Əhməd bəy bizim direktorumuz olmalıdır!

Əhli-teatr bir ağızdan qışqırır:

- Əh-məd di-rek-tor!..

- Əh-məd di-rek-tor!..

- Əh-məd di-rek-tor!..

Direktor. Yox! Mən daha dözə bilmirəm! (Gözü ilə kabinetin künc-bucağını axtarır...) Mənim də şəxsiyyətim var! Mənimlə Qorbaçov kimi rəftar etmək olmaz!..

Katibə (telefon dəstəyinə). Yox, birinci qışqıran Silvadı! O birisi də qışqırır. Hərdən çaşib Mehdiqulu deyir!..

Direktor (kabinetdə istədiyini tapmayıb tələsik şalvarının qayışını belindən açıb çıxarır). Baxarsız!.. (Qayışı həlqə ələyib boğazına keçirir və özünü asmaqdan ötrü kabinetdə yer axtarır.) Mən daha dözə bilmirəm!..

Baş rejissor. Getdi!.. Bu dəfə də getdi!.. Kommunistlərin vaxtında elə, indi də belə! Ey tələs!.. Zəmanə heç vaxt sənəin zəmanənə olmur!.. (Alına bir şapalaq ilişdirir, sonra cəld addımlarla mizə yalın)

xınlaşıb dolabdan araq şüşəsini çıxarır, həyəcədən titrəyən əliylə qədəhə süzür.)

Silvana. Əhməd bəy direktor olmalıdır!

Direktor. Yelsindir e, Yelsin, yubka geyib?..

Silvana. Öldü var, döndü yoxdu!..

Gənc aktrisa. Əhməd istedadlı!..

Artist. Bəli! İstedadın qarşısına sənət projektoruyla gur işıq saçaq!

Əhli-teatr bir ağzdan qışqırır:

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

Direktor (kabinetdə özünü asmağa bir yer tapmayıb qayıq ucunu mizin üstünə qoyur və əlinə keçənləri qayıq ucuna yığır). Ey gidi dünya!.. Gör axırın nə oldu?! Kimin ağlına gəlirdi ki, teatrdə özünü öldürəcəksən? Qorbaçovu görüm... (Söz tapmır.) Qorbaçovu görüm... qan qussun!..

Silvana (Baş rejissorun qapısına işarə ilə). Bəs bu niyə çıxmır?

Katibə (bir anlıq dəstəkdən ayrılaraq). O «Hamlet»i hazırlayır!

Silvana. Nə? Bu gün Azərbaycan dövlətçiliyi təhlükə altındadır! Nə «Hamlet»?! (hirsə Baş rejissorun kabinetinin qapısını açır.)

Baş rejissor (indicə içdiyi araq boğazında qaldığı üçün, çəçiyə-çəçiyə). Mən... Dərman içirəm! Mən... Ürəyim...

Silvana (burununu tutur). Püf-f-fl.. Otuz ildə dərman içirsiz, niyə düzəlmir ürəyiniz? Niyə kollektivin istefa tələbinə qoşulmursunuz? Bilmirsiniz ki, indi respublikamızda prezident dövlət quruculuğu ili elan edib?

Baş rejissor. Mən... Mən...

Artist (başını içəri soxub gizli bir hədə ilə). Dayı gələcək indid!

Baş rejissor (udqunaraq qışqırır). İs-te-fa!.. İs-te-fa!.. (Cəld addımlarla qəbul otağına çıxır.)

Katibə (telefon dəstəyinə). Oyl.. Qamlet toje vişel!..

Əhli-teatr bir ağzdan qışqırır:

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

Müəllif (əlinə portfel qəbul otağına daxil olaraq əvvəlcə bu həngaməni görüb çəşbaş qalır, sonra Katibəyə). Bu nə əhvalatdı belə?

Katibə (çımır). Əşi, bircə elə sən çatışmırdın?!

Müəllif. Siz mənim insan hüquqlarımı tapdalaya bilməzsiz!

Silvana (qışqırır). Biz imkan vermərik ki, demokratiya boğulsun!..

Baş rejissor (qışqırır). Keçmiş partokratlara ar olsun!..

Artist (qışqırır). O ancaq administrator ola bilər.

Gənc aktrisa (qışqırır). Əhməd sənətə qiymət verməyi bacarır!..

Direktor dizləri üstə yerə çöküb sərt hərəkətlə boğazını durtur. Qayıq ucuna yığıldığı bir qalaq qovluq, kağız-küğüz, konselyar ləvazimatı, telefon yerə dağılır, özü isə döşəməyə yığılıb boğazındakı hələ qəni tələsik boşaltmağa çalışır.

Silvana. Xanımlar və bəylər! Bədi daha!

Baş rejissor. Bu adam qorxusundan xalqın qarşısına çıxmır!

Gənc aktrisa. Bizim də səbrimizin sonu var!..

Silvana (əlini Direktorun kabinetinə tərəf uzadaraq). İrəli!.. (Zərblə direktorun qapısını açıb kabinetə daxil olur.) İs-te-fa!..

Əhli-teatr da Silvananın arxasınca

Direktorun kabinetinə dolur:

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

– İs-te-fa!..

Direktor (ayağa qalxır və nəhayət ki, qayıq boğazından açıb tələsik). Mən razıyam!.. Administrator olmağa razıyam!..

Katibə (ayağa qalxıb kabinetin açıq qapısından içəri boylana-boylana telefon dəstəyinə). Oyl.. yazıq qorxur ki, birdən heç administrator da saxlamazlar!..

Müəllif (portfelindən bir dəftərçə çıxarır kabinetə boylana-boylana tələsik qeydlər edir). Aha! deməli belə!.. Kulminasiya nöqtəsi burda başlayır...

Direktor. Ancaq...

Silvana. Nə ancaq?

Direktor. Ancaq heç olmasa idarə məşinim özümdə qalsın!

Silvana. Mən qəti etiraz edirəm!

Baş rejissor. O necə olur ki, direktor başqası olur, amma direktor məşini sizin?

Artist. Mən də qəti etiraz edirəm!

Gənc aktrisa. Amerikada teatr direktoru heç belə söz deyər?

Assistent. Biabırçılıqdı!..

Birinci artist. Ar olsun!..

İkinci artist. Özü də deyir ki, mən demokratam!..

Birinci aktrisa. Yalandı!..

Silvana. Maşın Əhmədi gəzdirməli idi! Axı... Axı, bəlkə hərdən dayısına da lazım oldu!..

Artist. Doğrudur!

Gənc aktrisa. Maşın davası edir!.. Yaxşı ki, Mehdiqulu bəy burda yoxdu, yoxsa adam bilməzdi ki, xəcalətindən nə eləsin?!

Katibə. Oy-oy-oy!..

İkinci aktrisa. Əhməd istedaddı!

Direktor. Hardaydı bəs onun istedadı indiyəcən? Niyə ixtisar elədik onu?

Silvana. Deməli deyirsiniz ki, onun istedadı yoxdu, hə?

Direktor. Mən... mən deyirəm ki...

Baş rejissor (onun sözünü kəsir). Dayının xəbəri var sizin bu fikirlərinizdən?!

Direktor. Hə? Yox... Siz məni düzgün başa düşmədiz... Mən demokratam... Mən... demokratik cəmiyyət qurmaq yolunda canımı əsirgəməmişəm... Yeni həyata qədəm qoyuruq... Mən.. Siz deyirsiniz ki, administrator, yaxşı də... Mən nə deyirəm ki... Mən... (Birdən özünü saxlaya bilməyib qışqırır.) Mən maşın istəyirəm! Mən personal maşınım olmasa ölərəm! Mən qırx il hökumət maşınında gəzməmişəm!..

Silvana. Xanımlar və bəylər! Biz gerek humanist olaq! Totalitar rejim bu adamı şikəst etmişdir!

Direktor. Bəli... Bəli...

Müəllif (eyni ehtirasla dəftərçəsinə qeydlər yazır-yazır). Bu, mənfi qəhrəman olmalıdır!

Silvana. O stalinizmin qurbanıdır!

Direktor. Bəli... Bəli...

Silvana. Xruşşov valyuntarizminin qurbanıdır!

Direktor. Bəli... Bəli...

Silvana. Brejnevizmin qurbanıdır! Qorbaçovşinanın qurbanıdır!

Direktor. Bəli... Bəli...

Silvana. Dünyada nə pis şey var, hamısının qurbanıdır!

Direktor. Bəli... Bəli...

Silvana. Lakin biz humanist olmalıyıq!

Direktor. Bəli... Bəli... Olun!

Silvana. Biz istəmirik ki, o ölsün! Bu bizim prinsiplərimizlə bir araya gəlməz! Elə deyilmi, xanımlar və bəylər?

Direktor. Elədir!

Artist. Əlbəttə, ölməsin!

Gənc aktrisa. Yox, ölməsin! Dünyanın mədəniyyət xadimləri bizə nə deyər?

Baş rejissor. Əşşi, özü bilər! Biz onun şəxsi həyatına müdaxilə etməyək!

Silvana (Baş rejissorun sözlərinə fikir vermədən). Xanımlar və bəylər! (Direktoru göstərərək) Bu adam adi insanlar kimi yaşaya bilmir! Bu onun təqsiri deyil! Totalitar rejimin təqsiridir!

Direktor. Bəli... Bəli...

Silvana. Əgər biz istəmiriksə o ölsün, ona personal maşın vermək lazımdı!

Direktor (kövrəlmiş). Çox sağ olun! Mən ömrüm boyu sizin bu yaxşılığınızı unutmamam! Partiya biletimə... e-e-e... vicdanıma and içirəm!

Silvana. Yadınıza salın! O, Mərkəzi Komitədə işləyəndə bizim teatra təntənəli surətdə «Xalqlar Dostluğu» ordeni təqdim etdi!

Artist (yavaşdan). Amma mənə on beş il fəxri ad vermədi...

Baş rejissor (yavaşdan). Mənə də beş dənə yağlı töhmət verdi...

Silvana. Biz özümüzü yox, teatrı düşünməliyik! İnsan müvəqqəti, sənət daimidir! Xanımlar və bəylər! Mən təklif edirəm ki, bufetin sosiska maşınına buna verək!

Direktor. Nə?

Silvana. Sosiska daşıyan maşını! Qoy bunun personal maşını olsun!

Direktor. Hə?.. Yaxşı... Mən razıyam!.. Razıyam!.. Qoy... qoy... (Kövrəlir.) sosiska maşını olsun, razıyam!..

Katibə (açıq qapıdan kabinetə tərəf boylana-boylana əlindəki dəstəyə). Sosiska maşınına da razı oldu. Yazıq qorxur ki, o da əldən çıxar! (Onu sıxışdırıb içəri boylanan Müəllifə çıxmır.) Çəkil də!.. Görmürsən, baxıram?!

Müəllif (həyacanlı). Necə çəkil? Necə çəkil? Siz mənim müəllif hüquqlarımı əlimdən ala bilmərsiniz! Mən bədii material yığıram! Mən zamanəmizin faciəsini yazaçağam!..

Katibə (əlini yelləyir). Ay-hay!..

Silvana. Xanımlar və bəylər! Deməli, kollektivin fikri belədir: Əhməd teatrda işə bərpa olunur.

Artist. Bəli!

Gənc aktrisa. O istedaddır!

Silvana. Və direktor vəzifəsinə təsdiq edilir! Bu adam işə (Direktoru göstərir.) administrator vəzifəsinə keçirilir.

Direktor. Bufetin sosiska maşını da mənə təhkim edilir.

Silvana. Bəli.

Direktor. Səse qoyun! İndi demokratiyadı, səse qoyun ki, sonra bunun da bir əmması çıxmasın.

Silvana. Bu adam olanda, nə olar, düz deyir. Xanımlar və bəylər! Kim bu təkliflərlə razıdır...

Direktor. Yox. Təklifləri bir-bir səse qoyun! Sosiska maşını da ayrıca!

Artist. Əşsi, biz inanırıq ki, sən demokratsan, ancaq day bu boyda da yox də!..

Silvana. Məsələni tez həll etməliyik. Vaxt itirmək lazım deyil. Xanımlar və bəylər! Həmin təklifləri səse qoyuram. Kim bu təkliflərin hamısı ilə razıdır, əlini qaldırsın.

Hamı əlini qaldırır. Müəllif tələsik özünü içəri dürtüb səsləri bir-bir saymağa başlayır.

Müəllif. Bir, iki, üç, dörd, beş, altı...

Direktor. Əleyhinə olanları da sayın, sonra sosiska maşının əmması çıxmasın...

Silvana. Xanımlar və bəylər! (Gizli bir hədə-qorxu ilə.) Kim əleyhinədir?

Müəllif. Lehinə on doqquz oldu! (Daftərə qeydlər yazır.)

Silvana. Əleyhinə yoxdu. Kim bitərəfdir?

Müəllif. Yoxdur. (Daftərə yazır.) Mənim gələcək faciəm də hər şey görə dəqiq olsun!

Direktor (Müəllifə). Maşını da qeyd elə ora, sonra əlimizdə dokument olsun.

Müəllif. Xeyr! Mən daha maşınlardan, inəklərdən, qoyunlardan yox, insanlardan yazacağam!

Silvana. Xanımlar və bəylər! Beləliklə, bizim doğma kollektivimiz istədiyinə nail oldu! Xalqın səsini boğmaq, demokratiyanın qarşısını almaq mümkün olmadı! Sənət daimidir, həyat müvəqqəti! Biz sənət uğrunda mübarizə aparırıq!

Direktor. Bir xahişim də var!

Baş rejissor. Dedim ki, buna üz vermək olmaz də!

Direktor. Bir xahişim var. Bufetçiyə tapşırırsınız ki, sosiska maşının üstündə mənimlə höcətləşməsin.

Silvana. Onu təzə direktorumuz tapşırır! Bəli, xanımlar və bəylər! Əhməd bəy öz doğma sənət ocağına qayıdır!

Dayı qəbul otağına daxil olur.

Katibə. O-o-o!.. (Telefon dəstəyinə) Prişol samıy qıavniy! Yox, Baş nazir, yox, Dayı! (Dayıya) Sizi təbrik edərim!

Dayı. Məni? Nə münasibətlə?

Katibə. Əhməd müəllim teatra qayıtdı! O bizim Direktordur! Çox sağ olun!

Dayı. Mən niyə? Siz sağ olun!

Kabinetdəki əhli-teatr açıq qapıdan Dayını görür və hərə bir tövr ilə öz xüsusi hörmətini izhar etmək istəyir və Dayı bu səh-küy içində Direktorun kabinetinə daxil olur.

Artist (Dayıya). Mən sizə nə söz vermişdim?

Baş rejissor. Mən Əhməd müəllimi bu əllərimlə bəsləmişəm, necə qoya bilərdim ki, o kənardə qalsın?

Assistent. Mən sizə dediklərimin hamısını (səbiq Direktoru göstərir), bu adama dedim!

Birinci aktrisa. Mən dedim ki, haqsızlığa imkan vermərəm!

İkinci artist. Mən sizə dediyimi etdim!

Silvana. Artıq söz lazım deyil! (Dayım göstərir.) Bu adamın iti gözələrindən heç nə yayınmır!

Müəllif (diqqətlə Dayıya baxaraq). Bilmirəm də bu müsbət qəhrəmandı, ya mənfi?

Silvana. Heç nə, heç nə yayınmır! (İşvə ilə.) O bilir ki, kim kimdir...

Gənc aktrisa. Mehdiqulu bəy yenə də zəng etmişdi?

Dayı. Kim?

Gənc aktrisa. Mehdiqulu bəy!

Dayı. Mehdiqulu bəy kimdi?

Gənc aktrisa. «Mehdiqulu portiş kompaninin» prezidenti də!..

Katibə (telefon dəstəyinə). Vsyö! Ya reşilas! (Dəstəyi telefonun üstünə atır və qeyri-adi bir həyəcanla Dayının üstünə cumur.) Siz... Sizdən... Sizdən xahişim var! Mənim xahişimi rədd etməyin!

Dayı. Nə xahiş?

Katibə. Siz mənim də... mənim də dayım olun! Xahiş edərim sizdən! Mənim də dayım olun!

Dayı. Axı, sizin nəyə ehtiyacınız var? Siz nə istəyirsiniz?

Katibə. Mən... Mən Dezdemonanı oynamaq istəyirəm!

Pauza.

Nişanlım da icazə verib! Bu mənim əbədi arzumdur! Mənim dayım olun! Qoyun mən də öz əbədi arzuma qovuşum!..

Müəllif. Aha! (Daftərə yazır.)

Artist. Necə dözülməzdir, ağırdır bu an. Elə bil başlanıb müdhiş bir tufan!..

Silvana. Bu lap ağ oldu!.. Tez ələyin! Əhmədə zəng ələyin, çağırın gəlsin!

D a y ı. Yox, ehtiyac yoxdu...
S i l v a n a. Necə yox? Qoy gəlsin, bu sənət məbədində vəzifəsinin icrasına başlasın!

D a y ı. Burdadı, narahat olmayın...
S i l v a n a. Burdadı? (Katibəyə) Tez get onu çağır. (İstehza ilə) Dezdemonə!..

D a y ı. Yox, canım... Çağırmağa ehtiyac yoxdu...
Və D a y ı tələsmədən parikini, bığını, qaşlarını çıxarmağa, dəsmal ilə qrimini silməyə başlayır və bütün bu müddət ərzində də hamı hipnoz olubmuş kimi ona baxır. Nəhayət, D a y ı n ın əvəzinə Ə h m ə d peyda olur.

Pauza.

Ə h m ə d. Salam!

Pauza.

(Silvanaya) Axır ki, sizinlə tərəfmüqabil olduq!
S i l v a n a. Oyl!.. (Özündən gedir.)
A r t i s t (Silvananı qucağına alır).

Dəyişib həyat.

Aydın təsirində baş verib bu iş...

K a t i b ə (öz telefonuna tərəf qaçib tələsik nömrəni yığır). Alo!.. Alo!..

G ə n c a k t r i s a. Bəs, Mehdiqulu bəy?

Pauza.

Bütün əhli-teatr hələ də özünə gələ bilməyib və lal bir sükut içində donaraq Ə h m ə d ə baxır.

M ü ə l l i f (qəflətən bu ölü sükutu pozaraq). Mən öz ana mövzu-mu tapdım! Mən əsl teatr yazacağam! Teatr!.. (Qışqıra-qışqıra yeni abidə əsərini yazmağa qadır.) Teatr!.. Teatr!..

Yenə də xorun üzvləri bir göz qırpımında səhnəyə doluşur.

N ə q ə r a t. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..
- Teatr
Pərdəni açıb
Gülür özünə!..
- Bir gözü güləndə
Qor tökülür,
Duz tökülür
O biri gözüne!..
Danışanda susur,
Susanda deyir!..
- Səhər Kobayam mən,

Axşam Bezuxov Pyer!..

- Cənab!..
- Müsyö!..
- Tovarış!..
- Ser!..
- Həm lotuyam,
Həm avam!
- Gah cəlladam,
Gah qurban!
- Can, ay can!..
- Bu gün gəmin
Üzür yenə!..
- Sabahsa batır...
- Sonra yenə
Çıxır üzə!
- Sabah yenə,
Yenə batır!

N ə q ə r a t. Teatr!.. Teatr!..
Teatr!.. Teatr!..

X o r u n sözləri söyləndikcə səhnə fırlanır və yenə də başlanğıcdakı «Otel-lo» tamaşasında olduğu kimi, iki yerə bölünüb: yarısı teatr səhnəsidir, sol tərəfdə qalan yarısı isə səhnə arxasıdır. Pərdə salınır. Görünməyən tamaşaçıların alqışını eşidirik.

S i l v a n a. Qaldırın pərdəni! Qaldırın!

G ə n c a k t r i s a. Ay aman... Belə biabırılıqdan sonra yenə özünü qabağa verir!..

S i l v a n a. Mənim əlimdən tutun!

D i r e k t o r. Mən? Yox day, mən qurtardım! Mənim də prinsiplərim var!

S i l v a n a. Qaldırın pərdəni!

Tamaşanın iştirakçıları bir-bir, iki-bir səhnəyə çıxıb görünməyən tamaşaçılara baş əyir və bütün bu müddət ərzində də xorun üzvləri eləcə öz mətnlərini söyləyirlər.

- Həyat - səhnə,
Səhnə - həyat!..
- Teatr yerə
Əlcək atır!..
- Özünə gülür!
- Sənə!
- Mənə
- Ona gülür!
- Dünya, sənə,
Sənə, gülür!

Nəqərat. Tamaşadır, tamaşa!..
Yaşa, teatr, yaşa!..
Min yaşa, min bir yaşa!..

İşıq söndür.

1993.

DƏLİXANADAN DƏLİ QAÇIB VƏ YAXUD MƏNİM SEVİMLİ DƏLİM

(Proloq, epiloq və on bir şəkildən ibarət komediya)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Professor.	
Şəfqət bacası.	
Baş redaktor.	
Məsul katib	- müdrik alkoqolik.
Siyasi icmalçı	- Fidel Kastronun və Bill Klintonun əslində kim olduğunu yalnız o bilir.
Şöbə müdiri	- tez-tez kosmosa gedib-gəlir, kosmosla daimi telepatiya əlaqəsi saxlayır və bu yaxınlarda Merkuride çağırılan forumun işində iştirak edəcək.
Panteleymon. Polikarpoviç	- indi rusdur, jurnalistdir, əvvəlki həyatında, XVIII əsrin sonlarında, XIX əsrin əvvəllərində Təbrizdə yaşayanda isə çox koloritli bir azərbaycanlı olub.
Ədəbi işçi	- qurtarmaq bilməyən məşhur «Simuzen» poemasının müəllifi, gələcək qayınanəsi ilə ədavətdə olan bir şəxs, yaşını və yaraşğını müəyyən etmək isə hörmətli quruluşçu rejissorun öhdəsinə düşür.
Katibə	- bəzən qırqovul olur.
Xəstəxana işçiləri.	
Polis nəfərləri.	

Məkan - Bakı şəhəri.

Zaman - 1995-ci il.

PROLOQ

Ruhi xəstəliklər xəstəxanası.

Professor, Şəfqət bacası, xəstəxana işçiləri. Səhnə qaranlıq və sükut içindədir. Birdən-birə həyəcan zəngi çalır, hay-küy qopur, xəstəxana işçiləri qaranlıq içində ora-bura qaçırsız.

Xəstəxana işçiləri:

- Yoxdu!..
- Qaçıb!..
- Qaçıb!..
- Burada da yoxdu!..
- Qapıları bağlayın!..
- Yoxdu!..
- Darvazanı bağlayın! Darvazanı!..
- Ora bax!..
- Yoxdu!.. Heç harda yoxdu!..
- Pillekənin altına baxın!.. Pillekənin!..
- Yoxdu!..
- Qaçıb!..
- Tualetə baxın!.. Tualetə!..
- Yoxdu!..
- Qaçıb!..
- Qaçıb!..

İşıq ağ xalatl Professorun və onun ardınca qaçan Şəfqət bacasının üzərinə düşür.

Professor (təngnəfəs və həyəcanlı). Qaçdı!.. Qaçdı!.. Şəfqət bacası (təngnəfəs və həyəcanlı). Siz.. oy... siz özünüzü qoruyun, Professor!..

Professor. Qaçdı!..

Şəfqət bacası. Sizə belə həyəcanlanmaq olmaz!..

Professor. Mənim ən ağıllı dəlim qaçdı!..

Şəfqət bacası. Əyləşin!.. Əyləşin!..

Professor. Yox! Azərbaycan elminə ağır itki üz verdi! Mənim xəstəm, mənim ən ağıllı dəlim qaçdı! O respublikamızın ən görkəmli dəlisi idi!

Şəfqət bacası. Siz özünüzdən... özünüzdən muğayat olun!.. Axı, belə olmaz!..

Professor. Yox! Onsuz da, daha mənim həyatımın mənası yoxdu! Mən buna tab gətirə bilmərəm! Mənim müalicəm yarımçıq qaldı! Təbabətin tarixində hələ onun kimi qiymətli, onun kimi parlaq dəli olmamışdı! Bəli, o nəinki bizim respublikamızın, bütün keçmiş SSRİ-nin ən görkəmli dəlisi idi!

Şəfqət bacısı. Sakit olun! Xahiş edirəm sizdən, Professor!

Şəfqət bacısı tələsik çantasından həbi çıxarır. Professor həbi görən kimi, qaçmaq istəyir. Şəfqət bacısı onu buraxmır və həbi güclə Professorun ağzına basır.

Professor (boğazında qalmış həbi udmağa çalışaraq). O qayıtmalıdır!.. Mütləq qayıtmalıdır!.. O... o xəstəxanada öz kamerasında... e-e-e... öz palatasında olmalıdır! Nə olur-olsun, biz onu tapmalıyıq! Yer də dağılsa, göy də dağılsa, biz onu tapmalıyıq! Bu xalqın qarşısında, dövlətin, hökumətin qarşısında bizim borcumuzdu!.. Bəşəriyyətin, bəli, bəli, bəşəriyyətin qarşısında bizim borcumuzdu!.. O mənim ən ağıllı dəlīm idi, ancaq müalicəsi yarımçıq qaldı... İndi o cəmiyyət üçün çox təhlükəlidir!.. O-o-o!.. İndi o insanlığın başına nə oyunlar açə bilər! Bunu bir mən bilirəm, yaxşı bilirəm!.. O-o-o!..

Şəfqət bacısı. Darıxmayın, Professor! Özünüzü üzüməyin! O mütləq tapılacaq! İynə deyil ki, yerə düşüb itsin?! Dəlidi! Mütləq tapılacaq!

Professor. Çətin olacaq! Çox çətin olacaq! O çox bəcidir!

Şəfqət bacısı. Polisə xəbər vermişik!

Professor. Aldadacaq! Onun üçün polisi aldatmağa nə var ki!? Onun üçün saxta pasport düzəltmək, yarım stəkan su içmək kimi bir şeydi! O indi çox təhlükəlidir! Çox! Çox hiyləgərdir! Çox! O, həтта, müxəlifəti də aldada bilər!

Şəfqət bacısı. Televiziya ilə elan verərik.

Professor. Bu da kömək etməyəcək! Sifətini dəyişmək onun əlində heç nədi! Mən ancaq özümü inandıraram! Mən bilirəm o haralara gedə bilər! Biz özümüz, biz özümüz axtarırıq onu tapmalıyıq!

Şəfqət bacısı. Əlbəttə! Lap yaxşı! Nə deyirsiniz, edək! Ancaq siz sakit olun! Xahiş edirəm!

Professor. Siz mənə söz verirsinizmi?

Şəfqət bacısı. Əlbəttə, Professor!

Professor. Biz onu bir yerdə axtaracağıq!

Şəfqət bacısı. Əlbəttə!

Professor. Söz verirsiniz?

Şəfqət bacısı. Söz verirəm, Professor! Söz verirəm! Mən həmişə sizinlə olacağam!

İşıq söndür.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Redaksiya otağı. Baş redaktor, Məsul katib, Siyasi icmalçı, Şöbə müdiri, Panteleymon Polikarpoviç, Ədəbi işçi, Katibə.

Qaranlıqda çaxnaşma, səs-küy:

– Qoymayın!..

– Şalvarının balağından yapış!

– Oy!..

– Burax şalvarımı!..

– Vay!..

– Əlvida!.. Əlvida, gözəl insanlar!..

İşıq yanır. Ədəbi işçi mizin üstünə qoyduğu kürsüyə qalxıb, boğazını çilçirəddən sallanmış kəndirin halqasına keçirərək özünü asmaq istəyir. Redaksiya işçiləri onu əhatəyə alıb.

Ədəbi işçi (boğazı halqada). Əlvida, dostlar!.. Məni bağışlayın!.. Bəlkə kiməsə bir pisliliyim deyib... Bağışlayın məni!..

Katibə (bərkdən zırlıdaya-zırlıdaya). Mən bağışlayıram..

Ədəbi işçi. Siz, ey gözəl insanlar, salamat qalın, mən gedər oldum!..

Siyasi icmalçı (tamaşaçılara). Yoxsa ki, mən bilmirəm bu komediyanı kim təşkil edib?!. Yaxşı bilirəm!.. Lap yaxşı bilirəm!..

Şöbə müdiri (pəncərə tərəfə baxa-baxa öz-özünə). Az qalıb!.. Gələcəklər... Uçurlar!.. (Pıçıldı ilə.) Brın dır qar... Ar-ar!..

Ədəbi işçi. Of!.. Mənim sinəmdə hələ nə qədər ulvi arzular var idi!.. Mən doğma Azərbaycanımızın müstəqilliyi uğrunda mübarizəni sizə tapşırıb gedirəm!..

Katibə (zırlıdaya-zırlıdaya). Getmə!..

Siyasi icmalçı. Ay-hay!.. (Rişxəndlə öz-özünə) Gedir... (Ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxa-baxa yenə də öz-özünə) Məni aldatmaq olmaz!..

Ədəbi işçi. Qoruyun Azərbaycanımızı!.. Qoruyun müstəqilliyimizi!.. Vətən şirin şeydir!.. (Ağlamsınır.)

Məsul katib. Düzələcək!.. Qorxmayın, hər şey düzələcək, çətinliyi öləncəndi!.. Sonra hər şey düzələcək!..

Şöbə müdiri. Püf!.. Zalım oğlu elə iy verir, elə bil obşi vaqondu! Bu qədər içmək olar?!

Məsul katib. Bəs neyləyim, oğlum, Şöbə müdiri, mən də gedim özümü asım?

Şöbə müdürü. Eh... (Əlini yelləyərək yavaşdan) Onsuz da az qalıb! Gəlirlər!.. (Pəncərəyə tərəf baxa-baxa pıçıldayır.) Ar-ar!.. Brn tır par mır qır-qır!..

Məsul katib. Nə?

Şöbə müdürü. Heç!.. Siz başa düşən şey deyil!.. (Öz-özünə yavaşdan) Bundan necə də mənfi şüalar gəlir...

Ədəbi işçi. Mən bütün insanları seve-seve gedirəm! Sizi də sevirəm gedirəm! Mən arzu edirəm ki, siz millet vəkili olasız!

Məsul katib (tamaşaçılara). Əlbəttə, bunun yerinə ordan yağlı bir erkək qoyun asılsaydı, daha yaxşı olardı! Bu şərtlə ki, mənə də yarım kilo müftə ət verəydilər!

Ədəbi işçi. Əlvida!..

Panteleymon Polikarpoviç. Ya eto uje videl! Raxmatlik moy sosed, Allax raxmat versin, Mirza Mamed Kuli xan Tabrizi ozun bela pakonçil... Asdı ozun! (Əli ilə boğazını göstərir.) Xırt! İ net çeloveka!

Katibə (qışqırır). Kömək edin! Öldürür özünü! Baş redaktoru çağırın! (Ədəbi işçiyə) Bir dəqiqə, bir dəqiqə gözlə, xahiş edirəm, gədim tez Baş redaktoru çağırım!

Ədəbi işçi. Yox! Həyatda mənə daha heç nə saxlaya bilməz!

Katibə (daha da bərkdən qışqırır). Vay!.. Kömək edin!..

Baş redaktor (hövlənək səhnəyə daxil olaraq). Nə olub belə?

Yenə nə baş verib? Bu nə hay-küydü?

Katibə. Özünü öldürür! Görmürsüz, asır özünü!

Baş redaktor. Niyə?

Ədəbi işçi. Mən öz məhəbbətimə qovuşa bilmirəm!

Baş redaktor. Nə?

Siyasi icmalçı (yavaşdan Baş redaktora). Hm... Mən bütün bu əhvalatlar barədə sizinlə xüsusi söhbət edəcəyəm!

Ədəbi işçi. Mənim üçün Sərvinazsız həyat yoxdu!

Baş redaktor. Sərvinaz kimdi?

Ədəbi işçi. Mənim məhəbbətim!

Baş redaktor (dərinə ah çəkir). Vallah, billah, bunların işi Allaha qalıb! (Redaksiya işçilərinə) Bəs, siz görmürdünüz ki, bu çıxıb ordan kəndir asır?

Katibə. Biz fasiləyə çıxmışdıq. Təkcə Məsul katib otaqda idi.

Baş redaktor (Məsul katibə). Bəs, siz niyə buna imkan verirdiz?

Məsul katib. Mən elə bildim dırmaşib orda şer yazır!

Pauza.

Baş redaktor. Orda şer yazarlar?

Məsul katib çiyinlərini çəkir.

Siyasi icmalçı (istehza ilə). Belə çıxır ki, yazarlar də... (Az qala pıçılıla Baş redaktora) Mənim sizinlə bütün bu əhvalatlar barədə xüsusi söhbət olacaq!..

Ədəbi işçi.

O mənim günəşim,
ayım,
işığım!
Əqidəm, vicdanım,
gül yarasığım!..

Panteleymon Polikarpoviç (yavaşdan öz-özünə). Net, eto ne poeziya! Ya sam, sam doljen pisat! Man! Man ozu yazdı var!.. Man bunlara ozu qostardi var, nastoyaşi poeziya na!..

Katibə (bərkdən zırlıdaya-zırlıdaya). Ah, yazıq!.. Yenə «Sərvinaz» poemasından oxuyur... Məhəbbətin gücünə bax!.. Son nəfəsdə də dilində sevgilisinin adıdır! Təkcə bizə qismət olmaz! Ah, mənim kor bəxtim!.. (Daha da bərkdən zırlıdayır.)

Şöbə müdürü (pəncərə tərəfə baxa-baxa öz-özünə). Az qalıb!.. Gəlirlər!.. (Daha da yavaşdan) Nə? Nə soruşursuz? Bu saat məlumat verirəm. (Pıçılıla) Dar qaz baz-baz... Az dar-dar!.. Maz fir-fır qır...

Ədəbi işçi. Əlvida, əziz dostlar!.. (Ayağının altındakı kürsünü yıxmaq istəyir.)

Baş redaktor. Bir dəqiqə!..

Katibə. O əsl məhəbbət aşığıdır! (Bərkdən höknürür.) Acı taleyim mənim!..

Baş redaktor. Bir dəqiqə! Axı, kimdi sizə mane olan?

Ədəbi işçi. Ürəksiz, şövqsüz, buz qəlbli valideynlər!

Baş redaktor. Valideynlər?

Ədəbi işçi. Bəli! O amansız insanlar!

Panteleymon Polikarpoviç (diqqətlə Ədəbi işçiyə baxaraq öz-özünə). On oçen paxoj na pakoynoqo, Allax ona raxmat versin, dallak Usta İbraqima Ardabili, kotoryy sorok let bril moyu qolovu... Tayno pil silno, ruka treslas u neqo, kak rıba, vınutaya iz vodi. Svoloç, Allax raxmat versin, odnajdı mañın başını da kasdı, vot zdes. (Öz gicgahının üstünü tamaşaçılara göstərir.) Qan axdı seloye vedro... Neuje-li eto on?

Baş redaktor. Axı, niyə? Valideynlər niyə belə edir?

Siyasi icmalçı (istehza ilə tamaşaçılara). Hm... Doğrudan da, görəsən niyə?

Ədəbi işçi. Əlvida!.. (Ayağının altındakı kürsünü kənara itələmək istəyir.)

Katibə. Pojarnını çağırın! (Qışqırır.) Pojarnı!..

Məsul katib. Oğlum, şair, bir dəqiqə dayan. Hörmətli Baş

redaktorumuza səbəbini söylə, qoy məsələdən agah olsun, sonra get də! Vallah, o mənfur sovet hökumətinin vaxtında baş redaktora belə hörmətsizlik etməzdilər! Nə olub axı? Onsuz da, hər şey düzələcək, çətini öləncəndi!..

Ədəbi işçi. Yox, mən bunun səbəbini deyə bilmərəm! Siyasətçi (tamaşaçılara). Əlbəttə, əsl səbəbi deyə bilməz!.. (Ədəbi işçiyə baxaraq öz-özünə.) Kimdi sənə bu icazəni verən?..

Baş redaktor. Niyə deyə bilmirsiz?

Ədəbi işçi. Çünki bu yerdə söz acizdi! Mən bu dərdi sözlə deyə bilmərəm, gərək sazla deyəm, sazla!

Baş redaktor. Mən indi bu iki daşın arasında sazı hardan tapım verim sizə? (Öz-özünə, əsəbi) Vallah, elə mənim də işim qalıb Allah ümidinə! Heç olmasa, bunu normal bir adam hesab edirdim, bu da belə.. Bu cür necə işləmək olar? Bunlar necə insanlardı? Nə olub bunlara, ay Allah? Niyə bu günə düşüb bunlar?

Panteleymon Polikarpoviç (bir anlıq romantik xatirələrə dalararaq öz-özünə). Eh... Manda proşlı jiznda uşaq vaxtı qozal tar çalmaq vardı... (Cibindən çıxartdığı dasmalla gözələrinin yaşını silir və bərkədən burnunu təmizləyir.)

Şöbə müdiri (əli ilə Panteleymon Polikarpoviçi göstərərək, yavaşdan öz-özünə). Ən çox mənfə şüalar, bax, bu adamdan gəlir!..

Ədəbi işçi. Əlvida!..

Katibə (qışqırır). Pojarnı!..

Məsul katib. Dayan, oğlum, şair!.. (Baş redaktora işarə ilə) Bu kişi təkbəşinə, minbir əzab-əziyyətlə, qısa bir vaxtda bu redaksiyanı təsis etdi, bu çətin vaxtda bizə çörək verdi!.. Bütün fikri-zikri xalqa xidmət etməkdə! Həyatı da, bu iki ayda bizim gözüümüzün qabağındadı!.. Aydan arı, sudan durudu!.. Mən otuz doqquz Baş redaktor görmüşəm, amma bu qədər təmənnaşsız işləyən, millətə xeyir vermək istəyən, əlindən gələni əsirgəməyən...

Baş redaktor (onun sözünü yarımçıq kəsərək). Lazım deyil...

Məsul katib (sözünə davam edərək). ... əsirgəməyən, savadlı, dünyadan xəbərdar olan Baş redaktor görməmişəm!

Baş redaktor (çox ciddi). Sizdən çox xahiş edirəm! Belə sözlərə ehtiyac yoxdu!

Məsul katib. Ay oğlum, Baş redaktor, mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, hay-hayım gedib, vay-vayım qalıb, bəs mənim nə ehtiyacım var bu sözlərə? Mənfur sovet vaxtı deyil ki, yalandan tərifləyim, ya da yalandan adamın üzünə durum... İndi demokratiyadı... Olanını deyirəm də!..

Şöbə müdiri (pəncərə tərəfə baxa-baxa öz-özünə). Deyəsən, başqa tərəfə döndülər... (Piçilti ilə) Qud! Qud! Dır bir mır qor-qor? Aha!.. Aydıdır!.. Deməli, hələlik planlar dəyişir. Əla!.. (Piçilti ilə) Fi qi tır!..

Ədəbi işçi. Əlvida!..

Katibə (bərkədən hönkürə-hönkürə). Qoymayın!.. Pojarnı!..

Məsul katib (əsəbi halda ədəbi işçiyə). Heç olmasa, bu son məqamda mərifətin olsun! Dayan, qoy mən danışım, sonra xoş getdin! (Baş redaktora) Bu, səhərdən axşamacan «Simuzər» poemasını bərkədən oxuyur, düzdü, poema hələ yarımçıqdı, amma oradan belə məlum olur ki...

Baş redaktor (onun sözünü kəsərək). Necə? Mən bundan əvvəlki ədəbi işçini güc-bəla ilə işdən azad elədim ki, iş görmək əvəzinə boş-boş şeirlər yazır. İndi bir həftədi bunu götürmüşəm işə. Hörmətli ziyalılara müraciət etdim, bunu məsləhət gördülər, operativ jurnalıstdı dedilər, indi bu da şair çıxıb?

Katibə (daha da bərkədən zırıldayır). Bəs, siz məhəbbəti nə bilirsiniz?!

Panteleymon Polikarpoviç. Net, on nə şair! Nəstəyər şer man qorsadar siza!

Baş redaktor (Panteleymon Polikarpoviçə). Çto?

Panteleymon Polikarpoviç. Sami uvidete!..

Ədəbi işçi. Əlvida!

Məsul katib (qışqırır). Dayan! (Tələsik Baş redaktora) Deməli, belədi. (Barmağı ilə Ədəbi işçini göstərir.) Bunun atası mənfur sovet vaxtı partokrat idi, sonra dönüb cəbhəçi olub, qızın atası, yəni Simuzərin atası əvvəlcə cəbhəçi olub, sonra keçib kommunistlərin tərəfinə. İndi bir-birləriylə düşməndilər... Xüsusən də gələcək qaynanası! (Ədəbi işçiyə) Hə, xudahafiz, day gedə bilərsən!..

Ədəbi işçi. Əlvida! Məni şəklimə baxıb xatırlamayın, xatırlayıb şəklimə baxın!..

Ürəyimdən axır qanlı sular
Getdim, Simuzər, əlvida, ey yar!..

(Ayağının altındakı kürsünü kənara itələmək istəyir.)

Katibə. Ah, xoşbəxt Simuzər!..

Baş redaktor. Bir dəqiqə!

Ədəbi işçi. Yox, məni fikrimdən döndərmək mümkün deyil!

Panteleymon Polikarpoviç (diqqətlə Ədəbi işçiyə baxaraq öz-özünə). Da, bu toçno dallak Usta İbrahim Ardabili, moy parixmaxer! Svoloç, başımı bark kasdi... Qan mnoqo axdı... Ostalsya takim je upryamım oslom! Allax raxmat versin!..

Baş redaktor. Bir dəqiqə!

Ədəbi işçi. Qəti mümkün deyil!

Siyasətçi (istehza ilə öz-özünə). Guya ki, öz fikr ilə oturub-durur...

Ədəbi işçi. Əlvida, sevimli günəşim mənim, ayım mənim,

sayrışan ulduzlarım mənim, dənizim mənim! Əlvida, əziz Bakım mənim! Şair könlüm sizi də Simuzərlə bərabər sevir!

Baş redaktor. Deməli, siz əsl şair deyilsiniz!

Pauza.

Ədəbi işçi. Nə? Nə dediniz?

Katibə. Vay!..

Ədəbi işçi. Mən əsl şair deyiləm?

Panteleymon Polikarpoviç. Koneçno...

Ədəbi işçi. Hə?

Baş redaktor. Bəli! Siz əsl şair deyilsiniz! Əgər siz əsl şair olsaydınız, «Simuzər» poemasını yarımçıq qoyub özünüzü asmazdınız!

Gərgin pauza.

Ədəbi işçi (*qəfil bir ehtirasla, şövqlə*). Mən onu bitirəcəyəm!.. (*Kəndiri çulçıraqdan açmağa başlayır.*) Mən «Simuzər»i yarımçıq qoymayacağam! (*Kəndiri tamam açıb çıxarır, hələ boynunda hoppanıb yerə düşür və dərhal da yaradıcılıq fəaliyyətinə başlayır.*) Sən mənim... Sən mənim...

Sən mənim canım, qanım,
Sevimli, pak nigarım!..

Katibə. Ah!.. Məhəbbət aşığı!..

Şöbə müdiri (*pəncərə tərəfə baxa-baxa pıçiltıyla*). Dar bar? Zar-zar!.. Zar-zar!..

Baş redaktor (*əsəbi*). Bəsdi! Qurtardı daha bu komediya oyunları! Hər öz işi ilə məşğul olsun! Mən sizə, hamınıza çox ciddi xəbərdarlıq edirəm! Xalqın, millətin bu günündə biz burda oturub boş-boş işlərlə məşğul ola bilmərik. Buna bizim mənəvi haqqımız yoxdu! Kim şer yazır, işdən sonra gedib yazsın! Kim sevmək istəyir, işdən sonra gedib kimi istəyir, nəyi istəyir, sevsin! Kim özünü öldürmək istəyir, zəhmət çəkib işdən sonra özünü öldürsün. Eşitdiz də?

Hər öz yerində oturub kağız-kuğuzla məşğul olmağa başlayır. Kendir eləcə Ədəbi işçinin boğazındadı və o hələ «Simuzər»namə aləminin seyrindən çıxmayıb, pıçiltıyla barmaqhesabı hecaları sayır. Yalnız Məsul katib Baş redaktoru ötürür və işi ancaq onların üzərinə düşür.

Məsul katib. Darıxmayın... Düzələcək, hər şey düzələcək..

Baş redaktor (*bir ürək yangısı ilə*). Bəs, axı, nə vaxt düzələcək?

Məsul katib. Öləndən sonra!

Baş redaktor (*ayaq saxlayır*). Nə? Öləndən sonra?

Məsul katib. Bəli...

Baş redaktor. Öləndən sonra nə düzələ bilər?

Məsul katib. Hər şey! Oğlum, Baş redaktor, çətini öləncəndi, sonra hər şey düzələcək... (*Yavaşdan*) Sizdən nə gizlədim... Elə mən də özümü öldürəcəyəm...

Baş redaktor (*təəccüblə*). Siz özünüzü öldürəcəksiz?

Məsul katib. Bəli. (*Ədəbi işçiyə işarəylə*) Amma belə yox e-e-e...

Baş redaktor. Siz niyə özünüzü öldürürsüz?

Məsul katib. Əşşi, ay oğlum, Baş redaktor, belə həyat olar, belə yaşamaq olar? Allahın şirin çaxırını da day nişyə vermirlər! Pul yox, para yox, dolanmaq mümkün deyil... Evə gedib zəngi basırsan, arvad-uşaq qapını açıb əvvəlcə əlivi baxırlar, sonra üzvə... Yaşamağın mənası yoxdu...

Baş redaktor (*təsirlənmiş və narahat*). Eybi yox... Siz dünyagörmüş adamsız... Həmişə belə davam etməyəcək ki... Səbr edin!..

Məsul katib. Vallah, day səbr edə bilmirəm!.. Yetmiş ildə səbr edə-edə gəlirəm... Mümkün deyil daha!.. Əhmədə borcluyam, Məmmədə borcluyam, Həsənə borcluyam!.. Daha dözə bilmirəm! (*Dərindən ah çəkir.*) Öldürəcəyəm özümü!

Baş redaktor (*ciblərini qurdalayıb bir şey tapmayaraq son dərəcə təsirlənmiş və pərişan*). Eybi yox, Allah kərimdi!..

Məsul katib. Dərd burasındadı ki, Kərimə də borcluyam!..

Baş redaktor matı-qutu qurumuş halda ona baxır.

Bəli! Kərimə də borcluyam!

Bu vaxt işiq Katibənin üzərinə düşür və Katibə qollarını quş qanadı kimi yelləyə-yelləyə Baş redaktorla Məsul katibin qarşısından keçib səhnədən çıxır.

Baş redaktor. Bu niyə belə edir?

Məsul katib. Allah bilir...

Baş redaktor (*özünü saxlaya bilməyib qışqıra-qışqıra*). Boje moy!.. Boje moy!.. (*Sürətli addımlarla səhnədən çıxır.*)

İşıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Professor, Şəfqət bacısı.
Səhnə qaranlıqdır. Və qaranlıqda səslər.

Professorun səsi. Yoxdur! Heç harada yoxdur!..

Şəfqət bacısının səsi. Darıxmayın, Professor! Darıxmayın!..

İrəlində Professor və ardınca da Şəfqət bacısı sürətlə səhnəyə daxil olurlar. Işıq yalnız onların üzərinə düşür.

Professor (*təngnəfəs*). Yox! Biz onu tapa bilməyəcəyik!..

Şəfqət bacısı (*cidd-cəhdlə onu sakitləşdirmək istəyir*). Tapırıq!.. Tapırıq!..

Professor. Yox! Mən bilirəm! Mən onu yaxşı tanıyıram! O elə gizləni, elə maskalanıb ki, biz onu tapa bilməyəcəyik! Biclikdə o, şeytana papış tikər!..

Şəfqət bacısı. Tapırıq, Professor! Əsəbiləşməyin! Sizə əsəbiləşmək olmaz!

Professor. Aman Allah! Mənim həyatım birdən-birə necə də mənasız oldu!

Şəfqət bacısı. Yox! Mən qoymaram ki, siz ruhdan düşsə! Bədbinliyə qapılasız! Əgər siz belə olsaz, onda biz adi bəndələrin axırı necə olar?!

Cantasından axtarıb həb çıxarır və Professor həbi gören kimi qaçmaq istəyir, amma Şəfqət bacısı həbi zorla onun ağzına basır.

Biz onu tapacağıq!

Professor (*həbi uda-uda*). Siz buna inanırsız?

Şəfqət bacısı. Əlbəttə, inanıram!

Professor. Onda gedək!

Şəfqət bacısı (*ruh yüksəkliyi ilə*). Gedək, Professor, gedək!..

Professor (*ruh yüksəkliyi ilə*). Gedək yenə axtaraq! Hardasan, mənim əziz dəlim!

Şəfqət bacısı. Bəli, Professor! Gedək yenə axtaraq! Biz yorulmayacağıq! Gedək gələcəyə doğru!

Sürətlə səhnədən çıxırlar.

Işıq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Baş redaktorun kabineti. Baş redaktor, Katibə,

Şöbə müdiri, Ədəbi işçi.

Baş redaktor yazı məzənin arxasında oturub kağız-kuğuza baxır.

Baş redaktor. Bu dünya niyə bu günə qalıb? Bu insanlara nə olub belə? Kimə zəng eləyirsən, hara müraciət eləyirsən, elə sözlər,

elə fikirlər eşidirsən ki, lap mat qalırsan!.. Bəlkə minilliyi dəyişmək ərəfəsindəyik, ona görə də təbiət insanlara təsir edir?.. Deyəsən, mən də yavaş-yavaş mistikaya qapılıram... Hər halda, mənim müşahidələrim deyir ki, təkcə bizim gözəl respublikamızda yox, bütün dünyada nəşə bir proses gedir, amma bizim xəbərimiz yoxdu... Biz bunun fərqi var-mırıq... Mən özüm də qabaqlar buna bu dərəcədə fikir verməzdim, amma indi, vallah, adam heç bilmir ki, neyləsin?.. Az qalırsan özündən də şübhələnəsən... (*Mizin yeşiyini çəkib güzgü çıxarır və diqqətlə özünə baxır, sonra dilini çıxarır*.) A-a-a!... A-a-a!... (*Güzgünü yerinə qoyub zəngin düyməsini basır*.)

Katibə içeri girir.

Katibə. Bəli.

Baş redaktor. Zəhmət olmasa, Şöbə müdirini çağırın.

Katibə. Baş üstə!

Pauza.

Baş redaktor. Bəs niyə gedib çağırırsınız?

Katibə. Bu saat!

Pauza.

Gedirəm... (*Qollarını quş qanadı kimi yelləməyə başlayır*.)

Baş redaktor (*heyətlə*). Siz yenə nə edirsiniz? Bu nə oyundu belə?

Katibə (*özünü itirmiş və həyəcanlı*). Bağışlayın!.. Üzr istəyirəm... Ancaq...

Baş redaktor (*hirsli*). Nə ancaq?

Katibə. Mən... Mən sizə deyəcəyəm... Mən bunu heç kimə deməmişəm, amma sizə deyəcəyəm... Siz elə təmiz insansınız... Elə sadəsiniz... Elə müdriksiz... Birinci dəfə mən belə müdir görürəm... Heç... Heç adama baxmırsız da... (*Daha artıq həyəcanlı*) Mən sizə deyəcəyəm...

Baş redaktor (*səbrsiz*). Axı, nəyi?

Katibə. Bilirsiniz... Mənə... Mənə elə gəlir ki... Mənə elə gəlir ki... mən quşam!..

Baş redaktor. Nə?

Katibə. Quş!..

Baş redaktor. Nə quş?

Katibə. Qırqovul...

Pauza.

(*Həyəcanlı*) Qorxuram!.. Qorxudan ölürəm... Metroya minəndə

də, küçəylə gedəndə də, burada da qorxuram... Qorxuram ki, adamlar tutub mənı yeyərlər!.. (Kövrəlir.)

Pauza.

Baş redaktor (birdən-birə mülayimləşir). Qulaq asın!.. Siz cavan, gözəl bir xanımsız!.. Siz nə üçün quş olursuz, qırqovul olursuz? Axı... axı, sizin atanız insandı, ananız insandı, deməli, siz də insansız! Axı... quşun tükü olar...

Katibə (tələsik). Yox!.. Yox!.. Mənim tüküm yoxdu! Mən... mən tüksüz qırqovulam!

Baş redaktor (təkidlə). Deyilsiz!.. Qırqovul meşədə olar, çay qırağında olar... Siz bu fikirləri başınızdan çıxarın! Mən başa düşürəm, indi çətin zamanədi, nəhəng bir imperiya, SSRİ deyilən imperiya dağılıb, bu böyük bir kataklizmdir, zəlzələdi, özü də təkçə siyasət aləmində, dünyanın geosiyasi xəritəsində, ictimai həyatda yox, güzərandə də, adi məişətdə də bir zəlzələdir. Ancaq biz öz müstəqilliyimizi qazandıq. Müstəqilliyimiz hələ çox kövrək addımlarını atır, yaşayış çətinləşib, insanların əsəbləri tarıma çəkilib... Amma sizin gələcəyiniz hələ irəlidedi! Siz insanlardan qorxmayın! Əksinə, sevin insanları! Sizin qəlbinizdə görək məhəbbət olsun!.. Sevgi olsun!.. Əgər belə olsa, onda siz də sevecəklər! Sizə də məhəbbət bəsləyəcəklər... Həyat həmişə belə çətin olmayacaq ki!.. Mən dedim, bəli, böyük bir imperiya, ikiüzlü bir cəmiyyət, yalançı və qorxunc bir ideologiya tar-mar olub. Bilirsiniz, indi bizim respublika çağa kimi bir şeydi. Onun da ayağı yet tutacaq, o da böyüyəcək, güclənəcək! O zaman siz də daha taleyinizə kor deməyəcəksiniz!.. Siz gözəl bir ana olacaqsız! Sizin övladlarınız azad, müstəqil, varlı bir respublikanın vətəndaşları olacaqlar! Bunun üçün görək biz hamımız əl-ələ verək, çalışaq!.. Uzaqlaşdırın özünüzdən boş fikirləri! Onlar sizə yaraşmır!..

Katibə. Siz necə də gözəl sözlər deyirsiniz... Adam sizə inanmaq istəyir...

Baş redaktor. Əlbəttə, inanın! Sizin bütün gələcəyiniz hələ irəlidedi!..

Katibə. Mən daha adamlardan qorxmayım?

Baş redaktor. Əlbəttə, qorxmayın!

Katibə. Mən daha qırqovul deyiləm?

Baş redaktor. Yox! Siz heç vaxt qırqovul olmamısınız! İndi də qırqovul deyilsiz! Siz cavan, gözəl qızırsız!

Katibə (ruh yüksəkliyi ilə). Çox sağ olun! Bu saat gedib Şöbə müdirini çağırıram! (Qollarını qaldırıb quş qanadı kimi yelləmək istəyir, amma tez də aşağı salır.) Yox! Mən daha qırqovul deyiləm! (Gedir.)

Baş redaktor. Yazıq qızcıqaz... (Qarşısındakı kağız-kuğuza baxır.)

Şöbə müdiri içəri daxil olur.

Şöbə müdiri. Salam.

Baş redaktor. Salam. Buyurun, əyləşin.

Şöbə müdiri Baş redaktorla üzbəüz əyləşib.

Şöbə müdiri (cibindən blaknot, qələm çıxarır). Əsidiyəm sizi. Nə tapşırıq?

Baş redaktor. Yox, bu dəfə tapşırıq deyil... Bilirsiniz, mən istəyirəm sizinlə ciddi söhbət edim... İndi elə bir zamandır ki, biz görək iqtisadi məsuliyyət hiss edək. Nizam-intizam olmayan yerdə heç nə etmək mümkün deyil. Mən çox təəssüf edirəm ki, bu şablon sözləri sizə deməyə məcburam... Mən sizi ciddi bir adam kimi tanıyıram. Amma bəzən işdən çıxıb gedirsiniz, heç kimə də heç nə demirsiniz... Düənən də bütün günü işdə olmamısınız...

Şöbə müdiri. Bəli...

Baş redaktor. Yenə də heç kimə heç nə deməmişiz...

Şöbə müdiri. Tələsik oldu, macal tapmadım...

Baş redaktor. Hara getmişdiz ki?

Pauza.

Şöbə müdiri (gərgin). Düzünü deyim?

Baş redaktor. Əlbəttə!

Şöbə müdiri. Sizə demək olar... Sizdən müsbət şüalar gəlir...

Baş redaktor. Nə?

Şöbə müdiri. Bəli, sizdən müsbət şüalar gəlir... Sizə demək olar...

Pauza.

Şöbə müdiri (başını ehmallica yuxarıya tərəf tərpədir). Orada idim...

Baş redaktor (bir şey anlamadan). Harada, «orada»?

Şöbə müdiri. Orada də... (Yenə başını yuxarı atır.)

Baş redaktor (tavana baxır, sonra Şöbə müdirinə baxır, təzədən tavana baxır və yenə heç nə başa düşmür). Siz aydın deyə bilmirsiniz ki, harada?

Pauza.

Şöbə müdiri ayağa qalxıb Baş redaktora yaxınlaşır

ve onun qulağına nəse pıçıldayır.

Baş redaktor (*gözləri bəzəlmiş haldə*). Nə?

Şöbə müdiri yenə Baş redaktorun qulağına nəse pıçıldayır.

Baş redaktor (*heyrat və həyəcədən udquna-udquna*). Ve... Venerada?

Şöbə müdiri. Bəli!

Baş redaktor (*əli ilə tavanı göstərərək*). Yəni o Venerada?

Şöbə müdiri. Bəli! Bəli!

Pauza.

Baş redaktor (*gizli bir ümidlə*). Zarafat edirsiniz, hə?

Şöbə müdiri. Xeyr. Nə zarafat, canım? Belə şeylərlə zarafat eləmək olmaz! Onlar belə zarafatı xoşlamırlar!

Pauza.

Baş redaktor (*əli ilə yuxarını göstərir*). Onlar, hə?

Şöbə müdiri. Bəli, onlar! Sırba babır far mar-mar...

Baş redaktor. Nə?

Şöbə müdiri. Far-far qır!.. Siz hələ bunu başa düşməzsiz! Bu sar-sar dilidir!..

Baş redaktor. Sar-sar dili...

Şöbə müdiri. Bəli, sar-sar dili!.. Fır tır dıng-dıng! Bu, kosmosdan gəlib... Hələlik yer kürəsində bu dili dörd nəfər bilir: biri Rusiyada – Kremlə oturur, amma adını deməyəcəyəm, biri Monqolustanda, biri də mən!

Baş redaktor. Bəs dördüncüsü?

Şöbə müdiri. Onun yaşadığı yeri demək olmaz. O bu gün növbətçidi... (*Səhnənin ortasına tərəf gələrək üzünü tamaşaçılara tutur*.) Eh, bədbəxt insanlar... Əgər siz sar-sar dilini bilsəydiniz, həyat sizin üçün nə qədər də asan olardı... Mən bilirəm, sizin dərdiniz-səriniz çoxdu... Dərdiniz-səriniz çoxdu, pulunuz isə yoxdu! Eybi yox, vaxt gələcək, hər şeyi biləcəksiz! Özü də lap az qalıb! (*Yenidən qayıdıb Baş redaktorun qarşısında dayanaraq*) O zaman sizin üçün də asan olacaq, çünki sizdən müsbət şüalar gəlir. Sar-sar dilini də öyrənəcəksiz! Mən artıq o dilin lüğətinin birinci cildini yazıb qurtarmışam. Min yeddi yüz otuz doqquz səhifədir. İndi ikinci cildin üzərində işləyirəm. Vaxt! Vaxt çatışmır, vaxt!

Baş redaktor (*heyratla*). Min yeddi yüz otuz doqquz səhifə?..

Şöbə müdiri. Bəli!

Baş redaktor. Gör bu adam nə qədər əziyyət çəkib, Allah!.. Şöbə müdiri. Bəli! Bu mənim yuxusuz gecələrimin bahası-nadı!..

Pauza.

Mən başa düşürəm! Siz indi fikirləşirsiniz ki, gör boş yerə, havayı yerə nə qədər əzab-əziyyət çəkib... Fikirləşirsiniz ki, bunun əvəzinə nə qədər xeyrli işlər görmək olardı!.. Siz elə bilirsiniz ki, mən dəli olmuşam... Ancaq az qalıb! Birazdan siz hamınız hər şeyi başa düşəcəksiz! Onda məlum olacaq ki, kim dəliydi, kim ağıllı...

Baş redaktor. Birazdan nə olacaq ki?

Şöbə müdiri. Gəlirlər!

Baş redaktor (*əlini yuxarı qaldırır*). Onlar?

Şöbə müdiri. Bəli! Artıq uçublar! Tam-bır-dırın qərarı ilə başqa yerə dönüblər, orda işlərini qurtarıb gələcəklər!

Baş redaktor. Tam-bır-dır nədir?

Şöbə müdiri. Kosmik Milli Məclis.

Baş redaktor. Hansı işlərini görüb gələcəklər?

Şöbə müdiri. O-o-o!.. Bu uzun söhbətdi!.. Bunu dərk etmək üçün görək (*Yuxarıya işarə edir*) onlarla əlaqədə olasız...

Baş redaktor. Siz birinci dəfədi Veneraya uçuşuz?

Şöbə müdiri. Yox, canım... Birinci dəfə nədi?.. On üçüncü dəfədir! Əvvəllər Saturnda yığışırdıq.

Baş redaktor. Saturn...

Şöbə müdiri. Bəli. Birisi gün orda yenə görüşüm var... İndi-dən sizi xəbərdar edirəm, işə gələ bilməyəcəyəm...

Baş redaktor. Kimlədi görüşünüz?

Şöbə müdiri. Leninlə.

Baş redaktor. Vladimir İliç Leninlə?

Şöbə müdiri. Bəli, Valodyayla.

Baş redaktor. Axı, Lenin yetmiş ildən artıqdı ölüb...

Şöbə müdiri. Xeyr! Sizə elə gəlir ki, ölüb! Siz elə hesab edirsiniz! Mən Valodyayla düz on altı dəfə görüşmüşəm! (*Mühüm bir xəbər vermiş kimi, pıçiltıyla*) Özü də onun Azərbaycandan xoşu gəlir! Ermənistanı sevmir! Deyir ki, ermənilər... (*Əyilib Baş redaktorun qulağına nəse pıçıldayır*.) Bəli!

Baş redaktor. Lap elə belə deyir?

Şöbə müdiri. İndiyə qədər mənim dilimə yalan gəlməyib! Biləsiniz bunu!

Baş redaktor. Sizin arvadınızın bu uçuşlardan xəbəri var?

Şöbə müdiri. Əlbəttə! Biz ailəvi uçuruq!

Pauza.

(*Qəflədən pəncərəyə tərəf baxır. Yavaşdan*) Par-par mar qır? Dabı! Dabı! Yaxşı. Bu saat... (*Baş redaktora*) Məni kontakta çağırırlar.

Baş redaktor taqətsiz halda barmağını yuxarı qaldırır, yəni ki, onlar? Bəli, onlar! Mən gedə bilərəm?

Baş redaktor razılıqla başını torpədir. Şöbə müdiri gedir və birdən qapının ağzında dayanıb sert bir hərəkətlə Baş redaktora tərəf dönür.

Şöbə müdiri. Siz daha hər şeyi bilirsiniz! Siz məni işdən də çıxara bilərsiniz, əlbəttə! Çünki fikirləşirsiniz ki, bunun başı xarab olub! Lenin ölüb, amma bu Leninlə görüşür... Yox, hörmətli Baş redaktor, qəzetimizin hörmətli təsisçisi, ağıllı insan! Həyat yalnız sizin bu miskin yer kürənizdən ibarət deyil! (*İstehza ilə*) Oksigen olmasa, həyat mümkün deyil... (*Gülür.*) Nə qədər primitiv bir təfəkkür!.. Yox! Həyat gənişdir! İntehasıdır! Sonsuzdur! Siz insanların ibtidai düşüncə tərzinin fəvqündəsiz! Vaxt gələcək, bunu başa düşəcəksiz! Dərk edəcəksiz! İndi isə, eybi yox, məni dəli hesab edin!.. Bəli! Elə bilin ki, mən dəliyəm! Təskinlik tapın!.. (*Çıxır.*)

Baş redaktor taqətsiz halda oturduğu kresloya sərilir.

Pauza.

Ədəbi işçi qapıdan başını içəri uzadır.

Ədəbi işçi. İcazə olar? (*İçəri girir və gəlib Baş redaktorun qarşısında dayanır.*) Mən sizə təşəkkür eləməyə gəlmişəm, cənab Baş redaktor. «Simuzər» poeması üzərindəki işimi müvəffəqiyyətlə davam etdirirəm! O artıq epopeyaya çevrilir!

Baş redaktor (*tamam taqətsiz*). Mübarək olsun...

Ədəbi işçi. Təşəkkür edirəm, cənab Baş redaktor! Mən sizə çox minnətdaram! Təkcə mən yox, gələcəyin bütün oxucuları sizə minnətdardır! Mən Simuzərin də minnətdarlığını sizə çatdırıram! Özü xüsusi gəlib sizinlə görüşəcək! Çünki siz olmasaydınız, «Simuzər» poeması yarımcıq qala bilərdi... Tarix isə bunu mənə bağışlamazdı! Mən bura siyasi motivlər də əlavə etmişəm. Azadlıq uğrunda mübarizəmizin etapları! Bizə qarşı siyasi hiyləgərlik işlədən böyük dövlətlərin iç üzü! Kommunistlərin ifşası! Jirinovskinin də payını vermişəm! Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, biz qalib gələcəyik! Simuzər də belə düşünür!

Baş redaktor (*eyni taqətsizliklə*). Çox gözəl...

Ədəbi işçi. Sizi ürəkdən sevindirmək istəyirəm: biz artıq valideynlərimizlə də barışmışıq!

Baş redaktor (*taqətsiz*). Təbrik edirəm...

Ədəbi işçi. Təşəkkür! Təşəkkür! Təkcə... təkcə qayınanam-

la barışmaq mümkün deyil! Ah! Bircə onunla dil tapa bilmirik! O bizim həyatımızı məhv edir!..

Baş redaktor (*taqətsiz*). Birtəhər yola verin...

Ədəbi işçi. Eh!.. Siz xoşbəxtlikdən danışsınız, cənab Baş redaktor! (*Qızğın halda*) Mümkün deyil!.. Daha nələr etmirik!.. Mən də, Simuzər də!.. Ancaq heç cürə mümkün deyil! Siz mənim qayınanamı tanımırsız!.. Əslində o... (*Susur.*)

Pauza.

Əslində o... (*Susur.*)

Baş redaktor (*səbrsiz*). Nə? Əslində o nədi?

Ədəbi işçi. Əslində o... kişidi!

Pauza.

Baş redaktor (*qəflədən ayağa sıçrayıb qışqırır*). Dəlixana! Dəlixana!.. Dəlixana!.. (*Qaç-qaç səhnədən çıxır.*)

Ədəbi işçi (*sidq-ürəkdən təəcüb içində*). Buna nə oldu belə?! Mən bunu normal adam bilirdim...

İşıq sönmür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Professor, Şəfqət bacısı.

Səhnə qaranlıqdır. Professorun və Şəfqət bacısının həyəcanlı səsləri eşidilir.

Professorun səsi. Burada da yoxdur! Mən sizə dedim! Dedim ki, onu tapa bilməyəcəyik! Bu mümkün olan şey deyil!

Şəfqət bacısının səsi. Əsəbiləşməyin! Xahiş edirəm, yalvarıram sizə, Professor, əsəbiləşməyin!

Əvvəlcə Professor, sonra da Şəfqət bacısı sürətlə səhnəyə daxil olurlar. İşıq yalnız onların üzünə düşür.

Professor. Mən bilirdim! Axı, o dünyanın ən ağıllı dəlisisi!

Şəfqət bacısı. Ah, Professor!.. Sizi bu cürə əzab içində görmək, bilsəydiz, mənim üçün nə qədər ağırdır!.. Ruhdan düşməyin! Biz onu tapacağıq!

Professor. Daha Elmlər Akademiyası qalmadı, dövlət universitetləri qalmadı, özəl universitetlər qalmadı, siyasi partiyalar qalmadı! Əvəzində isə mənim tədqiqatlarım, mənim müalicəm yarımcıq qaldı!

Şəfqət bacısı. Yox! Heç vaxt! Mən buna imkan verə bilmərəm! Biz onu tapacağıq! Bakı böyük şəhərdir, Professor!

Professor. Ürəyim deyir ki, mən onu əbədi itirmişəm! Aman Allah, onda mənim həyatımın nə mənası?!

Şəfqət bacısı (*sarsılmış halda*). Nə mənası? Yəni sizin həyatınızın nə mənası?! Siz nə danışsınız, Professor? Sizin həyatınız bəşəriyyətin sərvətidir! Axı, bunu heç kim bilməyə də, mən yaxşı bilərəm!

Professor (*könülsüz*). Lazım deyil...

Şəfqət bacısı. Siz necə də cəfəkeşsiniz!.. Necə də sadəsiniz! Təvazökarsız! (*Birdən-birə ehtizaza gələrək*) Mütləq! O mütləq tapılacaq! Yəni biz bir dəlini tapa bilməyəcəyik? Aya uçmayıb ki!..

Professor (*dərindən ah çəkərək*). Eh!.. Ondən nə desən çıxar!..

Şəfqət bacısı. Yox! Qoy o dünyanın ən hiyləgər dəlisi olsun! Ancaq biz onu tapacağıq! Göyə də uça, yerə də batsa, onu tapacağıq!

Professor (*yeni bir ümidlə*). Doğru deyirsiniz?

Şəfqət bacısı (*alovlu bir ehtirasla*). Əlbəttə!

Professor (*əlini ürəyinin üstünə qoyur*). Of-f-fl...

Şəfqət bacısı tələsik çantasından bir həb çıxarır.

Professor həbi görəndə qaçmaq istəyir, amma Şəfqət bacısı həbi zorla onun ağzına basır.

Şəfqət bacısı. Gedək!.. Gedək onu tapmağa!..

Professor (*boğazındakı həbi udmağa çalışaraq*). Gedək...

Sürotlə səhnədən çıxırlar.

İşıq sönmür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Baş redaktorun kabineti. Baş redaktor, Katibə,

Siyasi icmalçı.

Baş redaktor təkdir və həmişəki kimi, yazı mizinin arxasında oturub.

Baş redaktor (*diqqətlə qabağındakı materiallara baxır*). Bu nədi belə, ay başına dönüm?! Bu nə yazıdı?.. Qərribədi, vallah, adam bilmir ki, nə eləsin...

Katibə kabinetə girir.

Baş redaktor. Eşidirəm.

Katibə. Siyasi icmalçı gözləyir. Sizinlə görüşmək istəyir.

Baş redaktor (*qarşısındakı kağızlara baxaraq başını bulayır*). Elə mən də onunla görüşmək istəyirəm. Qoy gəlsin.

Katibə. Baş üstə.

Pauza.

Baş redaktor. Nə oldu? Eşitmədik?

Katibə. Eşitdim.

Baş redaktor. Deyin gəlsin.

Katibə. Baş üstə.

Pauza.

Baş redaktor (*əsəbi*). Nə oldu?

Katibə hər iki qolunu qaldırıb quş qanadı kimi yelləməyə başlayır.

(*Özündən çıxır.*) Yənə? Yənə başladıq? Axı... axı, biz sizinlə danışmışdıq!.. Axı, siz inanmışdınız ki, quş deyilsiz!.. Siz söz vermişdiniz!..

Katibə (*birdən özüna gələrək*). Düzdür!.. Düzdür!.. Mən daha quş deyiləm! Qırqovul deyiləm!.. Qırqovul məşədə olar!.. Çay qırağında olar!.. Əlbəttə!.. Bu saat!.. Bu saat!.. (*Qollarını aşağı salıb sevincək kabinetdən çıxır.*)

Baş redaktor (*dərindən nəfəs alır*). Çətindi!.. Vallah, çox çətindi!..

Siyasi icmalçı kabinetə girir.

Siyasi icmalçı. İcazə olar?

Baş redaktor. Bəli, buyurun, əyləşin.

Siyasi icmalçı (*ona yaxınlaşaraq*). Əvvəlcə gəlin salamlasın. Mən elə hesab edirəm ki, bu, tarixi bir görüşdür! Xəstə tələsər, amma armud vaxtında yetişər! Bax, indi həmin vaxt gəlib çatıb! Armud yetişib!

Baş redaktor (*təəccüblə*). Hansı armud?

Siyasi icmalçı (*diqqətlə Baş redaktora baxaraq əlini uzadır*). Salam öleyküm!

Pauza.

Baş redaktor (*ayağa qalxaraq Siyasi icmalçı ilə əl tutuşur*). Öleyküm salam!..

Pauza.

Əyləşin...

Siyasi icmalçı Baş redaktorla üzbəüz əyləşir.

Sizin mənimlə söhbətiniz var, demişdiz, yadımdadı... Ancaq istəyirəm əvvəlcə mən bir neçə kəlmə deyim... (*Qarşısındakı materiala işarə edir.*)

Siyasi icmalçı (Baş redaktorun qarşısındakı elə həmin materiala işarə edərək). Belə hesab edirəm ki, söhbətimiz eyni olacaq...

Baş redaktor. Vallah, bilmirəm siz nə söhbəti deyirsiniz, ancaq doğrusu... mən sizin (Yenə qarşısındakı materiala işarə edir.) bu beynəlxalq icmalınızı, bir az yumşaq desəm, yaxşı başa düşmədim...

Siyasi icmalçı (həyəcanla). Armud!

Baş redaktor. Necə yəni armud?

Siyasi icmalçı. Armud də! Soruşmurdunuz ki, hansı armud?

Baş redaktor. Mən deyirəm ki, sizin yazdığınız bu beynəlxalq icmaldan mən heç nə başa düşmədim!

Siyasi icmalçı. Bəli! Elə mən də onu deyirəm... Bu təbiidir...

Baş redaktor. Necə yəni təbiidir?

Siyasi icmalçı (get-gedə artan bir həyəcanla). Mən haçansa həqiqəti bəşəriyyətə bildirməliyəm, ya yox?! Bəli! Armud yetişib artıq! Qoy bəşəriyyət bilsin və agah olsun! Bütün bəşəriyyət bunu bilməlidir!

Baş redaktor. Axı, nəyi?

Siyasi icmalçı. Həqiqəti!

Baş redaktor. Hansı həqiqəti?

Siyasi icmalçı. Həqiqət birdi! Vahiddi! Mən sizə demişdim ki, yanınıza gəlib sizlə xüsusi söhbət edəcəyəm! Bəli! Yetişib armud! Bəşəriyyəti xilas etmək lazımdı! Mən bütün ictimaiyyəti, bütün kütləvi informasiya vasitələrini bu işə cəlb etməliyəm! Həqiqət bomba kimi partlamalıdır! Yoxsa, bəşəriyyət özü partlayıb məhv olacaq!

Baş redaktor. Bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə!.. Söhbət sizin yazıdan gedir...

Siyasi icmalçı. Mən indiyədək yazdıqlarımın hamısından imtina edirəm! (Baş redaktorun mizinin üstündəki materialı göstərir.) Bundan başqa! Bu hələ başlanğıcdı! Qalan yazılarımın hamısından imtina edirəm! İndiyədək yazdıqlarımın hamısından!

Baş redaktor. Bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə!..

Siyasi icmalçı (macal vermir). Yox! Mən indiyə qədər yalan yazmışam! Yalan yazmağa məcbur olmuşam!

Baş redaktor (qışqırır). Dayanın!..

Pauza.

Siz nə üçün özünüzə böhtan atırsız? Bu nə sözlərdi belə? Siz respublikanın ən savadlı siyasi icmalçılarından birisiz! Mən əvvəllər də mətbuatda sizin imzanızı izləmişəm. Hələ sovet vaxtlarında... Düzdü, onda kommunist ideologiyasına xidmət edirdiz, ancaq, hər halda, maraqlı yazırdınız... Sonra Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda publisisti-

kanız... Xalq hərəkatı haqqında yazdıqlarınız... Ağıllı mühakimələr, cəsarət... Bilirsiniz ki, sizi də mən özüm axtarmışam. Heç kimin xahişi olmayıb, sizi də mən özüm işə götürmüşəm, belə deyil?

Siyasi icmalçı. Belədir. Ancaq mən əlimə qələm aldığım vaxtdan yalan yazmışam... Müəyyən... e-e-e... müəyyən dairələri azdırmaq istəmişəm... Buna nail də olmuşam!.. Özümü bəşəriyyət üçün qoruya bilməmişəm!.. Bu sözləri təvazödən uzaq hesab etməyin, həqiqət belədir!.. İndi, nəhayət, armud yetişib və mən həqiqəti yazmalıyam! Həqiqəti deməliyəm!

Baş redaktor. Axı, hansı həqiqəti? Səhərdən elə bir ucdan danışsınız, danışsınız!.. Nə olub axı? Budu, mən oxuyuram, heç nə başa düşə bilmirəm!.. Sizin bu yazıdan belə çıxır ki, guya, dünyanın siyasəti Cərculistan adlı ölkədə həll olunur.

Siyasi icmalçı. Bəli!

Baş redaktor. Axı... axı, dünyanın xəritəsində belə bir ölkə yoxdu!

Siyasi icmalçı (həyəcanla gülümsəyərək). Əlbəttə, yoxdu! Xəritədə yoxdu!

Baş redaktor. Bəs, yoxdusa, onda niyə yazmısınız?

Siyasi icmalçı. Çünki əslində var!

Baş redaktor (əsəbi halda). Mənə baxın...

Siyasi icmalçı (ona macal vermir). Bəli, var! Onu bəşəriyyətdən gizlədirlər! Xəritədə yoxdu, amma əslində var! O gizli ölkədi!

Baş redaktor. Nə?

Siyasi icmalçı. Gizli ölkə!

Baş redaktor (dərindən köksünü ötürür). Mən eşitmişdim ki, gizli idarə olar, gizli şöbə olar, yaxşı, gizli tapşırıq olar, gizli eşq-məhəbbət olar, ancaq gizli ölkə?

Siyasi icmalçı. Bəli! Bəli! Mən dedim, artıq armud yetişib! Artıq dünya ictimaiyyəti həqiqəti bilməlidir! Dünyanı müxtəlif ölkələr yox, yəni Amerika yox, Rusiya yox, İngiltərə yox, Vatikan yox, ancaq bir təşkilat idarə edir! Həmin gizli ölkədə, Cərculistanda yerləşən təşkilat! Dünyanın siyasətini də onlar müəyyənləşdirir!

Baş redaktor. Bir təşkilat?

Siyasi icmalçı. Bəli!

Pauza.

Baş redaktor. Nə təşkilat?

Pauza.

Siyasi icmalçı (əzablı daxili tərəddüdlərdən sonra, nəhayət ki, həqiqəti deyir). KQB!

Pauza.

Baş redaktor. KQB?

Siyasi icmalçı. Bəli, KQB!

Baş redaktor. Axı... axı, SSRİ dağıldı, KQB day ləğv olunub...

Siyasi icmalçı. Xeyr! KQB işləri elə qurub ki, elə bilsinlər, guya, KQB ləğv olunub... Ancaq əslində bütün bunların hamısı KQB-nin işləridi! Oyundu! Böyük, çox böyük oyun!

Pauza.

Baş redaktor. Cər... *(Qarşısındakı materiala baxır.)* Cərcu-
listan...

Siyasi icmalçı. Bəli! Mən dedim də! KQB-nin ştabı indi o
ölkədə yerləşir!

Pauza.

Katibə qapını açıb içeri girir. Bir neçə an Baş redaktora,
Siyasi icmalçıya baxır, sonra hər iki qolunu qaldırıb quş
qanadı kimi yelləməyə başlayır.

Baş redaktor *(Katibəyə)*. Yenə? Siz yenə başladınız?

Katibə elə bil ki, heç nə eşitmir və öz aləmində quş kimi pərvaz edir.

Mən sizinləyəm! Axı, biz sizinlə danışmışdıq!..

Katibə *(birdən özünə gələrək)*. Ah!.. Bağışlayın! Əlbəttə! Əl-
bəttə! Yox, mən qırqovul deyiləm!.. Üzr istəyirəm! *(Kabinetdən çıxır.)*

Siyasi icmalçı *(Katibənin ardınca baxaraq gülümsəyir)* Mə-
sələ məlumdur!..

Baş redaktor. Hansı məsələ?

Siyasi icmalçı *(Katibənin ardınca qapıya tərəf işarə edə-
rək)*. Bütün bunlar hamısı təşkil olunub...

Baş redaktor. Vallah, qardaş, mən sizi həmişə ciddi siyasi
icmalçı hesab edirdim... Oturub televizorda sizin siyasi icmallarınıza
qulaq asırdım... Bəs bu nə sözlərdi belə?..

Siyasi icmalçı. Onlar hamısı maska idi!.. Qərribədi...
Doğrudan da bu dünyanın işləri çox qərribədi... Maska taxırsan, həqiqət
kimi qəbul edirlər, həqiqəti söyləyirsən, yalan bilirlər... Axı, siz ağıllı
adamsınız!.. Siz başa düşmürsünüz ki, bəşəriyyəti xilas etmək lazımdır?
Başa düşmürsünüz ki, daha bundan sonrası yoxdu? Əbəs yerə Kastronu
mənimlə görüşmək üçün Bakıya göndəriblər?

Baş redaktor. Kimi?

Siyasi icmalçı. Kastronu.

Baş redaktor. Fidel Kastronu?

Siyasi icmalçı. Bəli, Fidel Kastronu! O bunların təcili yar-
dımı kimi bir şeydi. Hərda təhlükə hiss edəldilər, göndərilər ora! Ancaq
mən onunla görüşmürəm, qaçıram... Ümumiyyətlə, mənim həyatım in-
san həyatı deyil ki!.. Mən gizlənməyə məcburam! Bir
gün gecəni bir qohumumgildə qalıram, o biri gün o biri qohumumgildə!
Daha yer də qalmayıb... Fikrim var ki, bir gecə də gəlib sizdə qalım!

Baş redaktor *(ürkmüş)*. Bizdə?

Siyasi icmalçı. Bəli, sizdə! Bu bizim hamımızın vəzifəsi-
di! Bütün tərəqqipərvər bəşəriyyətin! Çünki armud yetişib! Bəşəriyyət
həqiqəti bilməlidir!

Baş redaktor. Axı, bu gün səhər mən televizorla Fidel
Kastronu gördüm, Havanada mitinqdə çıxış edirdi...

Siyasi icmalçı *(gülümsəyir)*. Bəli... Ancaq o əsl Kastro de-
yil, mənim əziz Baş redaktorum...

Baş redaktor. Bəs kimdi?

Siyasi icmalçı. İvan Petroviç Sidorov! KQB-nin general-
mayoru! *(Gülümsəyir.)* O-o-o!.. Mən onu yaxşı tanıyıram!

Baş redaktor. Bəs... siz niyə qaçıb gizlənirsiniz?

Siyasi icmalçı. KQB Osvalda tapşırıb ki, məni aradan gö-
türsün!

Baş redaktor. Hansı Osvalda?

Siyasi icmalçı. Siz neçə Osvald tanıyırsız? Li Osvald!

Baş redaktor. Kennedini öldürən?

Siyasi icmalçı. Bəli!

Baş redaktor. Axı, Osvaldı da öldürdülər... Öldürənin də adı
gərək ki, Rubi idi...

Siyasi icmalçı. Rubi? *(Gülür.)* Sergey Mixayloviç Petrov!
KQB-nin polkovniki!

Pauza.

Li Osvald ölməyib, əzizim, hörmətli Baş redaktorumuz, xəbəri-
niz olsun... Nə vaxta qədər bu cürə sadələşəcək, hə? Axı, mən
dedim ki, bunlar hamısı oyundu! Çox böyük oyun!

Pauza.

Baş redaktor *(mat-mat Siyasi icmalçıya baxa-baxa)*. Bəs
Klintonun xəbəri var bu işlərdən?

Siyasi icmalçı. Klinton?

Baş redaktor. Bəli.

Siyasi icmalçı. Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti?

Baş redaktor. Bəli.

Siyasi icmalçı (*gülür*). Mitrofan Filimonoviç Poddubni! KQB-nin general-leytenantı! Mən onu da yaxşı tanıyıram, lap yaxşı!.. Geroy Sovetskoqo Soyuza! Çernenkonun vaxtında verdilər...

Pauza.

Mən başa düşürəm... Bütün bunlar sizin üçün qeyri-adi səslənir. Fikirleşirsiniz ki, bu, fantastikadır... Ancaq təəssüf ki, bu, fantastika deyil, əzizim, mənim hörmətli Baş redaktorum!.. Bunlar həqiqətdir! Mən bu həqiqəti axıra qədər açacağam! Dünya ictimaiyyəti hər şeydən xəbərdar olacaq! Armud yetişib artıq, yetişib! Düzdü, bütün informasiyanı birdən vermək olmaz, onda sadə insanların başına hava gələr! Başları xarab olar! Tədricən! Ancaq heç nəyi gizlətmədən!

Baş redaktor. Bəs mənə niyə dediniz bunların hamısını? Bəlkə mən də birdən-birə bu qədər informasiyanı gedib camaata deyəcəyəm?

Siyasi icmalçı. Əvvəla, sizə də bu böyük həqiqətin hamısını yox, olsa, olsa, onun yüzdə birini danışdım!

Baş redaktor. Yüzdə birini?

Siyasi icmalçı. Əlbəttə! Bəlkə heç yüzdə biri də olmaz! Mühüm informasiyaların hələ hamısı qalıb! Sizə nə dedim ki?... Ən sədələrini... İkincisi də, siz heç kimə heç nə deməzsiz!

Baş redaktor. Niyə?

Siyasi icmalçı. Çünki mən sizi də tanıyıram!

Baş redaktor. Tanıyırsız?

Siyasi icmalçı. Bəli! (*Ayağa qalxır.*) Bilirəm ki, siz də kim-siz! (*Kabinetdən çıxır-çıxır*) Bəli!

Baş redaktor (*ürəyini tutur*). Of-f-f!.. (*Zəngin düyməsini basır.*)

Katibə kabinetə girir.

Mənə... mənə bir stəkan su gətirin...

Katibə. Baş üstə! (*Qollarını qaldırır quş qanadı kimi yelləməyə başlayır.*)

Baş redaktor taqətsiz halda oturduğu kresloya sərilir.

İşıq sönmür.

ALTINCI ŞƏKİL

Professor, Şəfqət bacısı.

Səhnə qaranlıqdır. Professorun və Şəfqət bacısının heyecanlı səsləri eşidilir və hərdən onların səsinə məşin signalı, tormoz səsi, camaatın hənirtisi qarışır.

Professorun səsi. Tapılmır! Yoxdu! Mənim bütün həyatım məhv olur!

Şəfqət bacısının səsi. Aman Allah! Siz nə danışırırsınız?! Xahiş edirəm sizdən! Xahiş edirəm belə sözlər deməyəsini! Sizdən belə sözlər eşidəndə az qalıram mən özüm dəli olum!..

Professorun səsi. Axı, mən daha dözə bilmirəm! O yoxdur! O qeyb olub!

Professor və ardınca da Şəfqət bacısı tələsik səhnəyə daxil olurlar. Işıq yalnız onların üzərinə düşür.

Şəfqət bacısı. Ümitsizliyə qapılmaq olmaz! Biz onu tapmalıyıq!

Professor. Bəli, tapmalıyıq! Öz kamerasına... e-e-e... öz palatasına qaytarmalıyıq! Mən onun üzərindəki təcrübələrimi davam etdirməliyəm! Müalicəmi sona çatdırmalıyam! Onu heç olmasa tam sağalda bilməsəm də, təhlükəsizliyini təmin etməliyəm! Etməliydim!.. Bəli, belədir, etməliydim!.. Yox, o tapılmır! Tapılmır! Off, ürəyim!..

Şəfqət bacısı. Vay!.. Sakit olun! Yalvarıram, diz çökürəm qarşınızda, əsəbiləşməyin! (*İki ayağıyla da Professorun qarşısında diz çökür.*)

Professor. Qalxın! Qalxın!

Şəfqət bacısı. Yox! Axı, sizə əsəbiləşmək olmaz!

Professor. Qalxın!

Şəfqət bacısı. Yox! Siz mənə söz verin ki, bir daha əsəbiləşməyəcəksiniz!

Professor. Qalxın!

Şəfqət bacısı. Söz verin! Söz verin öz yazıq bəndənizə! (*Birdən çantasından həb çıxarıb ayağa sıçrayır.*) Atın bunu! Atın!

Professor həbi atmaq istəmir, Şəfqət bacısının əlindən çıxıb qaçmaq istəyir.

Yox! Mütləq atmalısınız! (*Həbi zorla Professorun ağzına basır.*) Biz sizi bəşəriyyətçin qorumalıyıq!

Professor (*boğazındakı həbi udmağa çalışaraq*). Mən də bəşəriyyəti düşünürəm! Bəşəriyyət üçün çalışıram!

Şəfqət bacısı. Elədir! Mən bunu bilirəm!

Professor. Lakin o tapılacaq!

Şəfqət bacısı. O tapılacaq!

Professor. Bəs nə zaman? Harada?

Şəfqət bacısı (*iki əlini də göyə qaldıraraq*). İlahi, sən nə üçün bu müqəddəs varlığa (*Əli ilə Professoru göstərir.*) bu qədər izti-

rablar verirsən?! Bu müqəddəs varlığı bu qəder sınamaq olarmı?! Məgər bu qəder illər boyu o sənə sınağından çıxmayıb? Bir dəli nədir ki, onu gizlədirsən? Onu bu müqəddəs, bu cəfəkeş varlıqdan əsirgəyirsən? Yox! (*Barmağı ilə göyü hədələyir.*) Biz sınımayacağıq! Biz bütün əzab-əziyyətə sinə gərək onu axtaracağıq! Mən heç vaxt imkan verə bilmərəm ki, bu müqəddəs varlıq (*Yenə də əli ilə Professora göstərir.*) bu qəder iztirab çəksin! (*Əlini göyə qaldırır barmağı ilə göyü hədələyir.*) Yox, mən buna imkan verə bilmərəm! (*Professora*) Biz onu tapacağıq! Mən sizə söz verirəm, Professor! İnanın mənə! Gedək!

Professor. Daha hara gedək?

Şəfqət bacası. Hələ nə qəder yer qalıb! Mədəniyyət Nazirliyi, teatra, redaksiyalar, Nazirlər Kabineti!.. Gedək, Professor! (*Birdən nəsa tapmış kimi*) Yazıçılar Birliyi! Hələ Yazıçılar Birliyi qalıb!

Professor. Bəli, bəli! Yazıçılar Birliyi! Nə yaxşı ki, siz var-sınız! Məndə yenə bir ümid yaratdınız! (*Ruh yüksəkliyi ilə*) Gedək!..

Sürətlə səhnədən çıxırlar.

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Gecə. Baş redaktorun kabinet. Baş redaktor. Səhnə qaranlıqdır. Işıq Baş redaktorun üzünə düşür və o səhnədə var-gəl etdikcə, işıq da səhnə boyu onunladır. Baş redaktorun əynində idman forması var.

Baş redaktor (*səhnə boyu var-gəl edə-edə*). Vallah, adam yatmağa da qorxur... Qorxur ki, gedib divanın üstündə uzanıb yuxuya getsin... Dünən gecə yuxuda görürəm ki, adamla dolu stadiondu, yüngül atletika üzrə yarış gedir, mən də hündürlüyə tullananam... Qaçıb, qaçıb atlanıram hündürə... Camaat qalxır ayağa... Mən hündürə qalxıram, amma daha yerə düşürəm... Elə qalxıram göyə, qalxıram... Məni gözələn camaat qalır aşağıda, görünməz olur, stadion görünməz olur, Bakı görünməz olur, axırda yer kürəsi balaca bir top kimi qalır uzaqda... Mən də elə hey qalxıram göyə, özüm də bir daha insanların arasına qayıtmaq istəmirəm, yer kürəsinə dönmək istəmirəm... Ürəyimdə də bir qəm, bir qüssə var, incimşəm insanlardan, yer kürəsindən, yorulmuşam... Oyanandan sonra yarım saat özümə gələ bilmədim... Yuxarı qaşımaq istəyirdim, ora! (*Əli ilə tavamı göstərir.*) Geriyə dönmək istəmirdim... Yenidən bizim bu başbəlalı yer kürəmizə qayıtmaq istəmirdim. Çünki, həqiqətən, ürəyimdə bir qəm-qüssə var, həqiqətən, yo-

rumuşam, bax, buracan (*Əli ilə çənəsinin altını göstərir.*) doymuşam, day mümkün deyil... Çox çətindi... Mən çətinliklərdən qorxan adam deyiləm, bütün ömrüm çətinliklər içində keçib, əzab-əziyyət içində keçib, bəzən də lap məşəqqət içində yaşamışam, amma, vallah, day dözə bilmirəm... Mənim özümə nə lazımdı? Heç nə! Bir həsirəm, bir Məmməd nəsi! Ailə yox, uşaq yox... Heç bir daxmam da yoxdu... Bude, iş kabinetindəki bu divanımdı (*Əli ilə göstərir.*) mənim evim! Bu qəder əziyyət çəkdim... Milli Məclisin qəbul elədiyi bütün o təzə qanunların hamısını öyrəndim. Min bir əzab-əziyyətlə, ağzımı axıracan açmış ac akullar kimi rüşvət sədlərini aşağı-aşa dövlətdən kredit götürdüm, yer icarə elədim, bu qəzeti təsis elədim, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində qeydiyyatdan keçirdim, min bir əzab-əziyyətlə Latviyadan kağız gətirdim, mətbəəylə müqavilə bağladım, imzalarını tanıdığım adamları bir-bir özüm tapıb işə götürdüm... Nə üçün? Ona görə ki, mən də bu respublika üçün əlimdən gələni əsirgəməydim, nəse eləydim... Fikirlərim var, millətə çatdırım... Arzularım var, bildirim... Ancaq kağız kağızdı, bəli, güc-bəla ilə tapmaq olur, mətbəə də mətbəədi, axırı ki, çap edir qəzeti... Bəs bu insanlar?.. Bu adamlar?.. Ətrafa baxıram, az qalır ürəyim partlasın!.. Nə olub bunlara? Elm, texnika inkişaf etdikcə, elə bil ki, insan da ağılının yarısını verib elektron aparatlara, kompüterlərə, özü qalıb yarımçıq... Elə bizim bu redaksiyadakıları götür... Belə baxırsan, əməlli-başlı adamlardı... Amma elə ki, bir az yaxından təmasda olursan, paho-o-o!.. Deyiləsi deyil!.. Görək o şairfason demişən, əlinə saz alasan!.. Bunları işdən çıxaracaqsan, acından öləcəklər... Bu maaşla, heç olmasa, birtəhər dolanırlar... Onda bəs nə edəsən? Bəs qəzeti necə çıxarasan? Daha təkbəşinə çıxara bilmirəm, yorulub əldən düşmüşəm, gücüm çatmır... O qəder material oxuyuram, redaktə edirəm ki, gecə gözümü yumanda da hərflər az qalır bəbəyimi dəşsin... Bəs qəzet çıxmayandan sonra, özü də maraqlı çıxmayandan sonra, camaat onu almayandan sonra, mən o kreditləri necə ödəyəcəyəm? Bir də ki, axı, iş tək bu redaksiyadakılarda deyil... Birini qəbul edirsən, o birinin ərizəsini oxuyursan, o brisiylə də telefonla danışırısan, görürsən... belə... birtəhərdir... Birtəhərdir, amma vallah, heç özüm də bilmirəm, nə təhəddir... Görmürsən, deyir ki, Klinton Sovet İttifaqı Qəhrəmanıdır?! O biri deyir ki, sar-sar dilində kosmosla danışırıam, özümüz də arvad-uşaqla birlikdə uçuruq Veneraya, tez-tez də Leninlə görüşürəm! Bədbəxt millət! Bu yetmiş ildə Lenini o qəder yeridiblər beyninə ki, imperiya dağıldı, ancaq o hələ ondan əl çəkə bilmir! Elə bil, insanların şüurunun altında mürgüləyən bir xərcəng xəstəliyi var, indi münbit zəmin yaranıb, xəstəlik oyanıb!.. Bu cürə gəl qəzet burax də!.. Vallah, hərdən adam özündən şübhələnir... Deyirsən, bəlkə elə bunlar normal adamlardı, sən özün birtəhərsən? Hə? Bəlkə elə doğrudan da Veneraya uçur? Bax də... Gör nə danışırısan?.. Belə getsə, deyəsən sən hələ çox şeylər danışacaqsan...

Yox, bu bədbəxt qız doğrudan qız deyil, insan deyil, qırqovuldu!.. O birisinin də qaynanası kişi çıxıb, amma məlum deyil qızını necə doğub!.. (Başını bulaya-bulaya yazı masasına yaxınlaşır və masanın siyirtməsinə çəkib güzgünü götürür, dilini çıxarır diqqətlə özünə baxır.) A-a-a!.. A-a-a!...

İşıq sönr.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Baş redaktor, Panteleymon Polikarpoviç, Katibə.

Baş redaktorun kabineti. Baş redaktor yazı masasının arxasında əyləşib. Panteleymon Polikarpoviç onun qarşısında ayaq üstə dayanıb.

Baş redaktor (əbəbi halda əlindəki kağızı silkələyə-silkələyə). Mən sizi nə üçün işə götürdüm? Bax, burada, bu otaqda sizinlə oturmaq nə barədə söhbət etdik, Panteleymon Polikarpoviç, yadınıza gəlir?

Panteleymon Polikarpoviç. Kak je? Albatta! Oçen xoroşo yadımdadır!

Baş redaktor. Siz bizim qocaman, hörmətli rus jurnalistlərimizdən birisiniz. Sizinlə də belə şərtləşmişdik ki, həftədə bir dəfə rus dilində respublikadakı mədəni, ictimai-siyasi həyatımızın icmalını yazasınız! Rusdilli oxucular üçün! Onlar da oxuyub görsünlər ki, bu baş-bəlalı ölkədə nələr baş verir! Belədir?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali!

Baş redaktor. Bəs siz neyləmişiz?

Panteleymon Polikarpoviç. Man neynadi?

Baş redaktor (əlində tutduğu kağızı oxuyur).

Ana vətən, ana vətən,
Seni çoxlu sevirem mən!
Azərbaycan!
Can, vətən, can!
Təbrizim mənim!
Əzizim mənim!

Bu nədi belə?

Panteleymon Polikarpoviç. Şər!

Baş redaktor (əbəbi). Sluşay! Bəyəm bizim azərbaycanlı şər bülbüllərimiz azyıdı ki, siz də bir tərəfdən başlamısınız? Bir dəne «Simuzər» poemasının öhdəsindən gələ bilmirik ki, canımızı necə qurtaraq? İndi də siz başlamısınız?

Panteleymon Polikarpoviç (başını aşağı salaraq). Bali!

Baş redaktor. Siz Azərbaycan dilini bilməyə-bilməyə bu dil-də necə şər yazacaqsız?

Panteleymon Polikarpoviç (ehtirasla). Axı, bu dil mənin ana dili!

Pauza.

Baş redaktor. Nə?

Panteleymon Polikarpoviç (eyni ehtirasla). Mənin ana dili! Rodnoy Azərbeyjan dili!

Baş redaktor. Necə yəni Azərbaycan dili sizin ana dilinizdi? Panteleymon Polikarpoviç, siz, bəyəm, rus deyilsiz?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali, indi rusam...

Pauza.

Baş redaktor. Necə yəni «indi rusam»?

Panteleymon Polikarpoviç (ruh yüksəkliyi ilə). Axı, mən əvvəlki xəyatlarda azərbeyjanəm bil!

Baş redaktor. Nə?

Panteleymon Polikarpoviç (daha artıq bir ruh yüksəkliyi ilə). Da! Da! Mən (Əlini döşünə vurur.) əvvəlki xəyatlarda azərbeyjanlı!

Pauza.

Baş redaktor. Sluşay, siz qırx il bundan qabaq Leninqradda universitetin jurnalistika fakültəsini bitirməmişiz? Sonra da Bakıya gəlməmişiz? Axı, şəxsi işinizdə belə yazılıb!

Panteleymon Polikarpoviç. Bali!

Baş redaktor. Bəs necə yəni «əvvəlki həyatda»?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali! Bu indi, vətən qodu mənə məlum oldu! Bali! Bali! Kəməş vətəndəşə, nəçə devyatnadsotoqo vəkə!.. On səkkiz əsr kəməşində, on doqquz əsr əvvəlində mən Təbrizdə yaşadı!..

Baş redaktor. Əstəğfərullah!.. On səkkizinci əsrin sonunda, on doqquzuncu əsrin əvvəlində siz Təbrizdə yaşayırdınız?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali! Molla Quseyn Kulü maxallada!

Baş redaktor. Lənət şeytana!.. Özü də azərbaycanlı idiniz?

Panteleymon Polikarpoviç (qürurla). Bali!

Baş redaktor. Bəs... bəs adınız nə idi?

Panteleymon Polikarpoviç (*böyük məmnuniyyətlə*).
Xazrat Kuli bek!

Pauza.

Baş redaktor. Nə? Nə?
Panteleymon Polikarpoviç. Xazrat Kuli bek! Ozu da
seid bil! Seid Xazrat Kuli bek!

Pauza.

Baş redaktor (*iki əli ilə də başını tutur*). Vallah, billah, mən
day bir söz tapa bilmirəm!.. Bəlkə, doğrudan da, mənim başım xarab
olub? Bəlkə mən, həqiqətən, dəliyəm?

Panteleymon Polikarpoviç. Ne-e-et! Siz yaxçı çelo-
vek! Siz oçen xoroşiy adam! İ bolşoy master! Man sizi da tanıdı!

Baş redaktor. Məni də tanıdız? (*Ayağa qalxır.*)

Panteleymon Polikarpoviç. Koneçno, tanıdı! Vı oçen
bolşoy master! Siz Dallak İmamverdi! Man srazu tanıdı sizi! Bali, do-
roqoy Dallak İmamverdi...

Baş redaktor. Mən a?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali! Siz kones vosem-
nadsotoço asrda dallak idiz. Dallak İmamverdi! Onda man uşak... Otes
qatirdi biza sizi... Onda man uşak... (*Birdən-birə utanır.*) Ayıpdı...

Baş redaktor. Ayıbdı?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali...

Baş redaktor. Nə ayıbdı?

Panteleymon Polikarpoviç (*utana-utana*). Siz ma-
ni... Siz mani sunnat etdi!..

Baş redaktor. Nə?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali!

Baş redaktor. Mən sizi sünnət eləmişəm?

Panteleymon Polikarpoviç. Bali!

Pauza.

Baş redaktor (*qışqırır*). Yox! Yox! Daha dözmək mümkün
deyil! (*Yenə də əlləri ilə başını tutub taqətsiz halda yerində oturur.*) Ya
mən özüm, həqiqətən, dəliyəm, ya da bunların hamısı ucdantutma də-
li olub!

Panteleymon Polikarpoviç (*incimiş*). Nu, poçemu
dali?

Baş redaktor. Daha qəti mümkün deyil! Qəti! Mən daha qə-
ti dözə bilmirəm! Qəti!

Panteleymon Polikarpoviç (*eyni incikliklə*). Nu, Dal-
lak İmamverdi, dorogoy, zaçem vı tak?..

Baş redaktor (*qışqırır*). Yox!.. Mən Dəllək İmamverdi de-
yiləm!..

Panteleymon Polikarpoviç. Nu, poçemu danmak?
Eto ne xoroşo, ya vam skaju, oçen daje ne xoroşo!..

Katibə (*tələsik içəri girir, ürkmüş halda*). Oy!.. Oy!.. Bu nə sə-
di?

Baş redaktor (*Katibəyə fikir vermadan*). Dəhşət! Dəhşət! Bu
cür işləmək qəti mümkün deyil! Bu cürə yaşamaq da mümkün deyil!

Katibə (*eyni ürəkliklə*). Nə olub?

Panteleymon Polikarpoviç əli ilə Baş redaktoru göstərib
təəccüblə çiyinlərini çəkir, sonra barmağını gigcəhəyə aparıb o tərəf-bu tərə-
fə tərpedir, yəni ki, deyəsən, Baş redaktoru başına hava gəlib. Ka-
tibə diqqətlə Baş redaktora baxır, sonra qollarını qaldırıb quş qanadı
kimi yelləməyə başlayır.

Oy, mən qorxuram!..

Baş redaktor (*qışqıra-qışqıra Katibəyə*). Bəddi! Qurtarın!

Katibə (*ağlamsınaraq*). Qorxuram... Ay mama!..

Baş redaktor (*eyni əsəbiliklə*). Yenə başladız?! Axı, siz de-
diz ki, başa düşmüşüz! Başa düşmüşüz ki, qırqovul deyilsiz! İnsansız!
İnsan!

Katibə. Bəli! Mən başa düşmüşəm! Mən bilərəm ki, qırqovul
deyiləm!

Baş redaktor (*qışqırır*). Onda bəs niyə qorxursuz?

Katibə. Axı, başqaları bunu bilmir! Başqaları bilmir ki, mən
qırqovul deyiləm! Axı, onları heç kim başa salmayıb!

Pauza.

Oy, mən qorxuram...

Panteleymon Polikarpoviç (*birdən əllərini qaldırıb
barmaqlarını tufəng kimi Katibəyə tuşlayır və guya, atmağa başlayır*).
Part! Part! Part!

Katibə (*qorxudan çıxır*). Vay!..

Baş redaktor (*qışqırır*). Çıxın! Çıxın burdan! Çıxın! Mən si-
zi görməyim!

Katibə qollarını quş qanadı kimi yelləyə-yelləyə otaqdan qaçır. Pante-
leymon Polikarpoviç də barmaqları ilə tufəng kimi ata-ata Katibə-
bənin ardınca otaqdan çıxır.

Panteleymon Polikarpoviç (*qaça-qaça*). Part! Part!
Part!

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Redaksiya, Məsul katib, Şöbə müdiri, Siyasi icmalçı, Ədəbi işçi, Panteleymon Polikarpoviç, Professor, Şəfqət bacısı, Katibə.

Məsul katib, Şöbə müdiri, Siyasi icmalçı, Ədəbi işçi, Panteleymon Polikarpoviç – hərə öz masasının arxasında əyləşib kağız-kuğuzla məşğuldu.

Ədəbi işçi (*yavaşdan, ancaq hərərətlə*).

Simuzerin ülvü xisletini qoyub bir yana,
Məhəbbətimizə qəsd edir, mənfur qaynana!..

Məsul katib (*öz-özünə*). Bəh-bəh-bəh!.. Xoş eşitməyənin halına!..

Panteleymon Polikarpoviç (*kağız-kuğuzdan başını qaldırıb diqqətlə Siyasi icmalçıya baxır və yerindən qalxıb onunla üzbəüz dayanır*). Klyanus! Siz Qasan Kuli murdaşına çox okşadı! Pomoyumu vı i yest pokoyınıy Qasan Kuli murdaşır! Yey boqu, eto vı! Tavrizda Kasab Abış maxallası jili! Çox dost manımla! Koqda man umer, mani meçitda Qasan Kuli murdaşır yudu! Neujeli vı ne pomnite? Ne pomnite kak vı mani yudu meçitda? Tısyəçə vosemsot devyatom qodu! Bu ilda man öldü. (*Daha artıq bir diqqətlə Siyasi icmalçıya baxır.*) Da, özudur! Qasan Kuli, dorəqoy!.. (*Siyasi icmalçını qucaqlayıb öpmək istəyir.*) Moy rodnoy! Nakones mı vstretilis!

Siyasi icmalçı (*onu özündən kənar etməyə çalışaraq*). Çək-kil! Məni belə oyunlara qata bilməzsiz! Mən sizin strategiyani da yaxşı bilirəm, taktikani da! Östavte menya v pokoye! A to ya za sebya ne otveçayu! Armud sozrel!..

Panteleymon Polikarpoviç. Qasan Kuli! Dorəqoy moy murdaşır! Priçem tut armud? Vot priçudliviy çelovek!.. Priçem tut strateqiya, taktika? Reç ved ne o voyne idet!.. Reç idet o veçnoy drujbe, miliy moyemu serdsu çelovek! V proşloy jizni mı bili druziyami! Vot v çem delo! A tı strateqiya bela qaldi, taktika ela qetdi... Ved bili, bili xo-roşiyə vremenə!.. Dorəqoy moyemu serdsu Qasan Kuli murdaşır, neujeli san mani tanımadı? Tısyəçə semsot devyanosto devyatı qodda noviy qod olanda biz sanınla xalvatta tut vodkası içdik, tı eto toje ne pomniş? Zakusili xolodnoy çolpa! Nu, opyat ne pomniş?

Siyasi icmalçı. Net! Murdaşır eto tvoya iqra! Keçməz! Məni yolundan azdırmaq olmaz! Mən yaxşı bilirəm ki, sizi kim göndərib! Sizin özünü də yaxşı tanıyıram! (*İstehza ilə*) Panteleymon Polikarpoviç... Yalançının atası gorbəgər olsun!..

Panteleymon Polikarpoviç (*sevincək*). Vot! Vot! Qorbaqor! Ya je qovoryu san murdaşır!

Ədəbi işçi (*böyük yaradıcılıq şövqüylə*).

Simuzərsiz həyat tam əfsanədir!
Onunsa anası bir ifritədir!..

Məsul katib. Əfsanə – ifritə... Vallah, heç mənfur sovet dövründə də belə qafiyə olmurdu!

Ədəbi işçi. Nə?

Məsul katib. Heç, oğlum, qafiyəni deyirəm... Əfsanə – ifritə... Deyirsən yeni bu yaxşı qafiyədi?..

Ədəbi işçi (*xoruzlanır*). Xahiş edirəm siz mənim yaradıcılıq laboratoriyama müdaxilə etməyəsiniz! Ora... ora müqəddəsdır!

Şöbə müdiri (*pəncərəyə tərəf boylana-boylana öz-özünə*). Bəli!.. Oldu!.. Nəzərə alaram!.. (*Diqqətlə nəyəsə qulaq asır və gülüm-səyir.*) Aha!.. Aydındır!.. Sar mır sır dır-dır? Dıram! Dır xıra pır tır!..

Professor, ardıya da Şəfqət bacısı sürətlə səhnəyə daxil olurlar.

Professor (*təngnəfəs*). Of-f-fl!.. Bəlkə burda tale üzümüzə güldü...

Şəfqət bacısı. Siz həyəcanlanmayın, Professor, xahiş edirəm!.. Nəfəsinizi dərin!..

Professor. Yox! Nəfəs dərməyə mənim vaxtım yoxdu!..

Professor və onun arxasından da Şəfqət bacısı boylanaraq bir-bir redaksiya işçilərinə yaxınlaşıb diqqətlə onların sifətlərinə baxırlar.

Professor. Yox... Deyəsən, tale bu dəfə də üzünü məndən çevirir...

Şəfqət bacısı. Yalvarıram sizə, Professor!.. Siz özünü də qoruma-lısınız!.. Heç olmasa, bizim üçün, professor, bizim üçün qoruma-lı-sınız!..

Professor. Axı...

Şəfqət bacısı tələsik çantasından həb çıxarır və Professor həbi gören kimi, yenə də qaçmaq istəyir, amma Şəfqət bacısı ona macal vermir və həbi zorla Professorun ağzına basır.

Məsul katib (*Şəfqət bacısına*). Siz nə edirsiniz? İnsan haqlarını pozmaq olmaz! İndi daha mənfur sovet dövrü deyil! İndi demokratiya-dır!

Amma Professor artıq həbi udub və yenə də ən sevimli dəlisini tapmaq həsrətindədi, buna görə də diqqətlə Ədəbi işçiyə baxır.

Ədəbi işçi. Bu nədi belə? Siz kimsiz?

Professor barmağı ilə onun çənəsini yuxarı qaldırır və daha artıq bir zəndlə baxır. Şəfqət bacısı da Professorun baxışlarını, hərəkətlərini təkrar edir.

Ədəbi işçi. Nə üçün mənə belə baxırsız?

Professor. Çünki o sifətini deyisə bilər! O-o-o!.. Ondan nə desən gözləmək olar! O sənətkardır! Çox böyük sənətkardır!

Şəfqət bacısı. Bəli! Elədir, Professor!..

Siyasi icmalçı (öz-özünə). Məsələ tamam aydındır!.. Axmaqlar, elə bilirlər mən bunlara inanacağam... Guya ki, mən bilmirəm bunları kim göndərmiş bura?! (Tamaşaçılara) Axı, bunları xüsusi menden ötrü bura göndərmişlər! Bu ağ xalat, nə bilim, Professor, Şəfqət bacısı, hamısı masqarad! Masqarad!..

Ədəbi işçi. Aha!.. Tapmışam! Tapmışam! Sizi mənim qaynam bura göndərmiş! Hə? (Masanın üstündəki kağızları qamarlayıb sinəsinə sıxır.) Siz mənim məhəbbət dastanımı oğurlamaq istəyirsiniz! Hə?

Şəfqət bacısı. Xeyr!.. Xeyr!.. Nə qaynana? Nə məhəbbət dastanı? Siz heç bilirsiniz ki, kimlə danışırırsız?

Məsul katib. O-o-o!.. Professor!.. Əlbəttə, biz onu tanıyırdıq!.. Tibb elminizin fəxri! Dünyaca şöhrətli alimimiz!.. Nyu-York Akademiyasının həqiqi üzvü!.. Şanxay universitetinin fəxri doktoru!.. Mozambikdə onun şəklini təqvimdə çap edə bilərdik! Necə ki?! Tanıyırdıq!.. Tanıyırdıq!.. Xeyr ola, Professor?

Professor. Mənim ən ağıllı dəlim klinikadan qaçıb! Biz üç aydır onu axtarırdıq! Ancaq tapa bilmirik!

Şəfqət bacısı (tələsik). Ancaq tapacağıq!

Siyasi icmalçı (öz-özünə). Gözlə!.. O saat inandıq! (Güləmsəyir.) Köhnə ssenaridi!.. Ancaq biz daha susmayacağıq! Armud yetişib!

Professor. Of-f!.. Məndə daha təqət qalmayıb!

Şəfqət bacısı. Professor! Professor, yalvarıram sizə!..

Panteleymon Polikarpoviç (diqqətlə Şəfqət bacısına baxır). Bu manim pokoyneya Şarabanu xanum çox oxşadı... Manin arvadı bəvşi xəyaldə, Tavrızda... Neujeli eto ona? (Bərkdən Şəfqət bacısına çağırır.) Şarabanu!..

Şəfqət bacısı. Çto?

Panteleymon Polikarpoviç (tərəddüd içində). Net.. Vse je eto ne ona!..

Şöbə müdiri (pəncərəyə tərəf boylanaraq öz-özünə). Sizi eşidirəm! Aha! Aydındır! (Cidd-cəhdlə nəşə yazır.) Tır-pır flinqo fom-fom!.. Sar! Sar!

Professor. Yoxdu!.. Mənim dəlim burda da yoxdu!..

Ədəbi işçi (kağızları hələ də sinəsinə sıxıb). Siz nə haqla burada, bizim redaksiyada dəli axtarırsız? Bura bəyəm dəli xanad?

Şöbə müdiri (yaza-yaza). Tır qır sır-sır? For!.. For!.. (Bir anlıq başını qaldıraraq barmağı ilə Professoru hədələyir.) Qoy... Bu saat... Bu saat başım açılsın... İşimi qurtarım... Mən sizi məhkəməyə verəcəyəm!

Şəfqət bacısı (sarsılmış). Nə?.. Məhkəməyə verəcəksiz?

Şöbə müdiri. Bəli!

Şəfqət bacısı (Professoru tərəf işarə edir). Onu?

Şöbə müdiri. Bəli! (Redaksiya işçilərini göstərir.) Bunları bilmirəm, fəqət mən belə təhqirə dözə bilmərəm!

Ədəbi işçi. Mən də! İlahi, sənə təşəkkür edirəm! Yaxşı ki, Simuzər bunları görmür! (Sinəsinə daha da bərk sıxdığı kağızları öpür.)

Şöbə müdiri. Sizə kim ixtiyar verib ki, burada dəli axtarırsız?

Şəfqət bacısı (tamam sarsılmış halda). İxtiyar?

Şöbə müdiri. Bəli, ixtiyar!

Şəfqət bacısı (dəhşət içində). Ona kim ixtiyar verib?

Şöbə müdiri. Bəli, ona!

Şəfqət bacısı. Axı, siz... siz onu tanıyırsız!

Siyasi icmalçı (tamaşaçılara). Mən bir şeyə məəttələm ki, bunların üsulu dəyişmiş ki, dəyişmiş! Görək nə qədər kütəbeyin ola-san ki, birçə dənə də təzə şey tapmayasan!

Panteleymon Polikarpoviç (Şəfqət bacısına baxa-baxa). A mojet ona? Tumanı içində bir xal var idi... (Yanını göstərir.) Vot zdes!.. Kak uznat?

Məsul katib. Axı, niyə, ay qızım, lap yaxşı tanıyırdıq onu! Fəxrimizdi! Keçən il Fransa Akademiyasının mükafatını almadı? Aldı! Filippində onun adına küçə qoymayıblar? Qoyublar!

Şəfqət bacısı (bu miskin adamların əhatəsində daha özünü saxlaya bilmir). Xeyr! Siz onu tanıyırsız! Siz heç nə bilmirsiniz! Sizin böyük həqiqətdən xəbəriniz yoxdu!

Siyasi icmalçı (tamaşaçılara). Aha! Görək indi hansı valı işə salıblar!

Şəfqət bacısı. Siz yalançı bir aləmdə yaşayırsız! Yazıqlar! Miskinlər! Özünüzdən isə bundan xəbəriniz yoxdu! Siz bilmirsiniz ki, kimlərlə bir yerdə yaşayırsız! Bax, bu havanı kimlərlə bir yerdə udursuz! Suyu kimlərlə bir yerdə içirsiniz! Heç nə görməyən gözləriniz kimlərə baxır! Ah, sizin kor gözləriniz!

Panteleymon Polikarpoviç. Vse je ona mani arvadı Şarabanu xanuma oçen oxşadı!.. Oçen!..

Şəfqət bacısı. Siz burada öz qınınıza girib, burnunuzun ucundan uzağı görmürsünüz!

Ədəbi işçi. Bu nə danışır belə?
Professor (*Şəfqət bacısına*). Rica edirəm, kifayətdi...
Şəfqət bacısı (*çılğın*). Yox, Professor! Mən artıq döze bilmirəm! Bu yazıqlar, bu məzlum insanlar həqiqətdən xəbərsizdirlər! Gör rəzalet, nadanlıq, cəhəlet hansı mərtəbəyə qalxıb ki, bunlar sizi məhkəməyə vermək istəyirlər! Bunlar sizi tanımır!...

Məsul katib. Ay mənim qızım, yenə deyirsən tanımırıq onu? Tanıyırdıq! Onu bütün vətəndaşlarımız tanıyır! Keçən il Venesuelada Beynəlxalq Psixiatrlar Cəmiyyətinin vitse-prezidenti seçilmədi? Seçildi axı!...

Şəfqət bacısı (*son dərəcə həyəcanlı*). Yox! Siz onu tanımırsız!

Professor (*Şəfqət bacısına*). Rica edirəm... Lazım deyil...
Şəfqət bacısı. Yox! Mən sizə qarşı belə bir hörmətsizliyə daha döze bilmərəm! Qoy bu yazıqlar, bu misgin insanlar bilsinlər ki, siz kimsiz!

Professor. Deməyin... Rica edirəm sizdən...
Katibə (*hövlək içəri girərək*). Oy, nə olub burda? Bunlar kimdi?

Şəfqət bacısı (*təbii ki, indi ona heç bir söz təsir edə bilməz*). Yox! Qoy bilsinlər! O... (*Barmağını uzadıb başını aşağı salaraq məyus dayanmış Professoru göstərir*.) O...

Pauza.

Musa peyğəmbər!
Ədəbi işçi. Nə? (*Şübhə ilə bayaqdan sinəsinə sıxdığı kağızlara baxır*.)

Şəfqət bacısı (*təntənə ilə*). Bəli! Musa peyğəmbər!
Professor (*dəruni bir kədərlə Şəfqət bacısına*). Siz görək bu sirri açmayaydız...

Şəfqət bacısı. Mən günah elədim! Bəli! Mən sizin sözü-
nüzdən çıxdım! Ancaq qoy bilsinlər! Qoy bilsinlər ki, siz əslində kimsiniz!

Professor (*pərişanlığını gizlədə bilmir*). Hər halda, bu sirr
gərək açılmayaydı...

Katibə. Oy, Musa peyğəmbər!.. Katibəsi də yanında! Baş redaktora demək lazımdı! (*Tələsik səhnədən çıxır*.)

Panteleymon Polikarpoviç (*Professora baxaraq*). Moisey?.. Ne pomnyu... (*Daha artıq diqqətlə baxır*.) Vallax, ubey, ne pomnyu!..

Siyasi icmalçı (*gülümsəyərək, öz-özünə*). Eh, KQB, KQB!.. Sənin metodların dəyişmir ki, dəyişmir...

Məsul katib (*yavaşdan*). Deyəsən, ayılmaq təhlükəsi var... (*Maraqla bərkədən*) Onda bunun neçə yaşı var?

Şəfqət bacısı. Onun yaşı yoxdu! Onun varlığı sizin yaşadığınız bu misgin aləmin meyarlarına sığmır! Onun yaşı...

Professor (*onun sözünü yarımçıq kəsərək*). Lazım deyil... Onsuz da bu adamlar bunu dərk edə bilməyəcəklər!..

Pauza.

Şəfqət bacısı (*dəruni bir pərişanlıqla*). Elədir... Həmişəki kimi, siz yenə də düz buyurursuz, Professor!..

Panteleymon Polikarpoviç (*Şəfqət bacısına baxır*). Da!.. Da!.. Ona Şarabanu! Moya Şarabanu! (*Qışqırır*.) Şarabanu!

Şəfqət bacısı. Çto?
Panteleymon Polikarpoviç. Tı moya Şarabanu! Jena moya nezabvennaya! Tuman altı xal da var! Vot zdes! (*Öz yanını göstərir*.)

Şəfqət bacısı (*iki əlilə də Panteleymon Polikarpoviçin başına kül eləyir*). Ala!..

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Redaksiya otağı. Professor, Şəfqət bacısı,
Məsul katib, Siyasi icmalçı, Şöbə müdiri,
Ədəbi işçi, Panteleymon Polikarpoviç,
Baş redaktor, Katibə.

Redaksiya işçilərindən kimi öz yerində oturub, kimi yazı masasının yanında dayanıb – bu, baxır quruluşçu rejissorun verəcəyi mizana. Professor dərin fəlsəfi fikirlərə dalaraq başını aşağı salıb və otağın ortasında dayanıb. Şəfqət bacısı onun yanında və Professorun bu cürə dərni fikrə gətirməsi bu qadını təlaşa salıb.

Panteleymon Polikarpoviç (*Şəfqət bacısına*). Şarabanu!

Şəfqət bacısı. Paşol!

Panteleymon Polikarpoviç (*öz-özünə, part*). Vot ster-
va! Mənin arvadı olanda da toçno belə idi! Ne izmenilas! Nastoyaşaya vedma bıla! Yuz şestdesyat il keçdi, no ona ne izmenilas, kopak kızı ol-
sun!..

Şöbə müdiri (*pəncərəyə tərəf boylana-boylana yavaşdan*).

Tır? Pır-pır! Aydıdır! Mən sizi başa düşdüm. Sabah Merkuridə görüşürük! Vladimir İliç də olacaq?... Çox gözəl!.. Pır-pır!.. Pır-pır!..

Siyasi icmalçı (*Professora baxır və gülümsəyərək yavaşdan*). Ay axmaqlar!.. Bu cür adamlara da ordenlər verirlər... Mən heç onlara bunu da vermərəm! (*Sağ alının baş barmağını o biri barmaq arasından çıxarıb Professorgilə tərəf göstərir.*) Bu qədər təcrübəniz var, yenə rolunuzu öyrənmə bilmirsiniz! Çünki köhnə ssenaridi! Belə şeylərlə mənə aldatmaq olmaz! Elə bilirlər ki, mən əsl Musa peyğəmbəri tanıyıram! Ay-hay!.. Yox, mənim sayıqlığımı azdırma bilmərsiz! Mən daha öz yolumdan dönməyəcəyəm! Mən həqiqəti beşəriyyətə bildirib onu xilas edəcəyəm!

Ədəbi işçi (*kağızları əvvəlki tək sinəsinə sıxa-sıxa ayağa qalxıb Professora*). Yox! Siz Musa peyğəmbər deyilsiz! Mən buna inanmıram! Heç Simuzər də buna inanmaz!

Şəfqət bacısı. İnanmaz?

Ədəbi işçi. Bəli, inanmaz!

Professor (*həmin dərinə pərişanlıqla Şəfqət bacısına*). Gördünüz ki?..

Pauza.

Yox, bu sirri açmaq lazım deyildi... (*Kədərlə başını aşağı salır.*) Gedək...

Şəfqət bacısı. Bir dəqiqə, Professor!.. (*İkrah hissilə redaksiya işçilərinə.*) Məzlum, miskin, kor zavallılar!.. Sizin küt beyninizə sığışmır ki, kiminlə bir zamanədə yaşayırınsız! Sizinlə adi qoyunun nə fərqi? (*Hirsindən qoyun kimi mələyir.*) Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!.. Açın kor gözlerinizi! (*Professoru göstərir.*) İşığa açın! Aydınlığa açın! Günəşi görün! Görün, dərk edin kimin hüsurundasız! Onda yaşamaq da sizin üçün asan olar, ey yazıq bəndələr! Ey yazıq insanlar!

Panteleymon Polikarpoviç (*heyranlıqla yavaşdan*). No stala qramotnoy!.. Niçeqə ne skajeş!.. Vot kopak kızı olsun!..

Şəfqət bacısı. Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!..

Məsul katib. Düzələcək! Hər şey düzələcək, çətini ölə-nəcəndi!.. Sonra hər şey düzələcək!..

Panteleymon Polikarpoviç (*qışqırır*). Şarabanu! Supruqa moya nezabvennaya! Qara xal da yest tuman altda! Vot zdes! (*Yanını göstərir.*)

Şəfqət bacısı. Xuliqan!

Əvvəlcə Baş redaktor, sonra da Katibə sürətlə səhnəyə daxil olurlar.

Baş redaktor (*əsəbi*). Nə olub yenə? Mən sizə xəbərdarlıq

etmişdim! Mən daha heç nəyə dözməyəcəyəm! Bu cürə işləmək olmaz! Qurtardı! Hamı o təzədən zühur eləyən Musa peyğəmbər? Mən indi...

Baş redaktor Professoru, Şəfqət bacısını görür və sözü ağzında yarımçıq qalır. Professor və Şəfqət bacısı gözələrinə inanmayaraq Baş redaktora baxırlar.

Gərgin pauza.

Professor (*sevincək qışqırır*). Tapdım! Tapdım! Şəfqət bacısı (*sevincindən kövrələrək*). Təbrik edirəm, Professor!

Professor (*Baş redaktora*). Mənim əziz dəlim!

Birdən özünə gələn Baş redaktor dəhşətli bir qorxu içində səhnə boyu qaçmağa başlayır ki, canını qurtarsın. Professor, sonra Şəfqət bacısı Baş redaktorun ardınca qaçırlar.

Professor. Qaçır! Qoymayın!

Şəfqət bacısı. Tutun onu!

Professor. Qaçma! Qaçma, mənim sevimli dəlim!

Şəfqət bacısı (*təngnəfəs*). Tutun onu! Oy! Oy! Tutun onu!

Panteleymon Polikarpoviç. Çto s toboy, rodnaya moya, Şarabanu?

Məsul katib. Dəli?

Ədəbi işçi (*kağızları sinəsinə sıxıb*). Mənim əvvəldən ondan gözüm su içmirdi!

Şöbə müdiri (*pəncərə tərəfə baxaraq bərkdən kosmosla danışır*). Sır pır dır-dır? Aha! (*Daha da bərkdən*) Bəli, dəlidi! Dəlidi!

Katibə. Mən də!.. Mən də hiss edirdim ki, o dəlidi! Elə sözlər deyirdi ki!.. (*Qollarını geniş açıb quş qanadı kimi, doyunca yelləməyə başlayır.*)

Siyasi icmalçı (*tərəddüd içində*). Yoxsa, bu elə doğrudan da dəli imiş?

Panteleymon Polikarpoviç. Şarabanu!.. Çto s toboy?

Professor. Qaçır! Qoymayın!

Şəfqət bacısı. Tutun onu!

Şöbə müdiri. Dəli!

Ədəbi işçi. Dəli!

Baş redaktor qaçıb səhnədən çıxır.

Professor. Qoymayın! Qoymayın! Qaçır!

Şəfqət bacısı. Tutun onu! (*Panteleymon Polikarpoviçə*) Vozmi ego!

Panteleymon Polikarpoviç. Çto?
Şəfqət bacısı. Vozmi eqo! (*Professorun ardınca qaça-qa-
ça səhnədən çıxır.*)

Şöbə müdiri, kağızları sinəsinə sıxmış Ədəbi işçi, Siyasi ic-
malçı, qollarını quş qanadı kimi yelleyen Katibə:

– Dəli!..
– Dəli!..
– Dəli!..
– Dəli!..

– deyə qışqıraraq qaça-qaça onların ardınca səhnədən çıxırlar.

Panteleymon Polikarpoviç. Şarabanu!.. Kuda tı?..
Məsul katib. Dəli? Hə də, el hara, sən də ora! Deyirlər də-
lidi, deməli, dəlidi! (*Onların ardınca qaçib səhnədən çıxır.*)

Panteleymon Polikarpoviç (*boş otaqda qalıb qaçan-
ların ardınca baxa-baxa bərkdən*). Şarabanu! Şarabanu! Vernis, doroqa-
ya! Man sani qara xalı opdu! Mani azizi! (*Onların ardınca qaçib
səhnədən çıxaraq*) Şarabanu! Supruqa moya nenoqlyadnaya!..

İşıq sönr.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Küçə. Baş redaktor, Professor, Şəfqət
bacısı, Məsul katib, Şöbə müdiri, Siyasi
icmalçı, Ədəbi işçi, Panteleymon Poli-
karpoviç, Katibə, polis nəfərləri.
Səhnə qaranlıqdır. Birdən-birə hay-küy düşür.

Professorun səsi. Qaçır!.. Qoymayın!..
Şəfqət bacısının səsi. Tutun onu!.. Tutun!..
Şöbə müdirinin səsi. Əlini saxlayın!..
Katibənin səsi. Dəli qaçır!..
Panteleymon Polikarpoviçin səsi. Şarabanu!..

İşıq səhnə boyu qaçan Baş redaktorun, onu təqib edən Professo-
run, Şəfqət bacısının, redaksiya işçilərinin və polis
nəfərlərinin sifətinə düşür. Baş redaktor dəhşətli bir qorxu ilə
hərdən arxaya baxa-baxa qaçır.

Professor (*təngnəfəs*). Qaçma!.. Qaçma!.. Mənim əzizim!..
Şəfqət bacısı (*təngnəfəs*). Siz özünü... özünü qoruyun,
Professor!..
Siyasi icmalçı (*təngnəfəs*). Dəlini tutun!..

Məsul katib (*təngnəfəs*). Deyirlər ki, dəlidi!.. Tutun onu!..
Panteleymon Polikarpoviç (*təngnəfəs*). Şarabanu!
Jizn moya!..
Ədəbi işçi (*təngnəfəs*). Dəlidir!.. Tutun onu!..
Şöbə müdiri (*təngnəfəs*). Sar-sar? Pır tar mır-mır? Oldu!.. Tu-
tun!.. Tutun onu!..

İşıq sönr. Qaranlıqda hay-küy davam edir:

– Dayan!..
– Qaç bilməyəcəksən!..
Panteleymon Polikarpoviçin səsi. Şarabanu!..
Kara xalı!..
Şəfqət bacısının səsi. Əlini çək!.. Xuliqan!.. Polis! Da-
yan!

Güllə səsləri eşidilir.

– Tutun!..
– Bax, belə!..
– Əlini burun!..
– Ayaqlarını bağlayın!..
Professorun səsi. Qorxma!.. Mənim əzizim!.. Qorxma!..
Mən sənənin yanında yam!.. Mənəm!.. Mən!..

İşıq sönr.

EPİLOQ

Ruhi xəstəliklər xəstəxanasının palatası.
Baş redaktor, Professor, Şəfqət bacısı.
Baş redaktor səhnənin ortasındakı kürsüdə üzü tamaşaçıya tərəf
oturdublar. Əyninə qolları uzun qalın göy köynək geyindiriblər və köynəyin
qollarını bərk-bərk belinə sarıyıb bağlayıblar ki, əllərini terpedə bilməsin.
Sağ tərəfində Professor, sol tərəfində Şəfqət bacısı dayanıb. Hər
ikisinin əynində həmişəki kimi ağ xalat var.

Professor (*mülayim*). Dilini çıxart!..

Pauza.

Dilini çıxart!.. (*Əlində tutduğu balaca taxta çəkiclə Baş redakto-
run başına vurur.*) Çıxart!

Baş redaktor dilini çıxartır.

Professor (*eyni mülayimliklə*). Bax belə... Mənim əzizim!..

Mən səni müalicə edəçəyəm!.. Sən cəmiyyətin layiqli üzvü olacaqsan!..
Qorxma!..

Şəfqət bacısı. Nə danışsınız, Professor? Heç sizdən də
qorxmaq olar? Onun ağzı nədir ki, sizdən qorxsun?

Onlar danışdıqca Baş redaktor dəhşət ifadə edən gözleriyle gah Pro-
fessora, gah da Şəfqət bacısına baxır.

Professor (Baş redaktora). İndi «A-a-a!» de...

Pauza.

«A-a-a» de!.. (Taxta çəkiclə Baş redaktorun başına vurur.) Nə de-
dim?!

Baş redaktor. A-a-a...

Professor. Bax, belə!.. Afərin!.. Yenə!..

Baş redaktor. A-a-a... A-a-a... (Ağzını geniş açaraq get-ge-
də daha da yüksəkdən bağırmağa başlayır.) A-a-a!.. A-a-a!.. A-a-a!..

Və get-gedə artan bu bağırçı altında işıq sönür.

7 fevral 1996.

Bakı.

MƏNİM ƏRİM DƏLİDİR

(On doqquz şəkildən ibarət komediya)

Ağıllı olub dərd çəkinmə,
dəli ol, qoy sənin dərini çəksinlər.

İŞTİRAK EDƏNLƏR

- Kişi.
Arvad - onun arvadı.
Oğul - onların oğlu; hələlik kommunistdir, amma buna baxmayaraq şəxsi məşin arzusunda və nəhayət, öz arzusuna çatır.
Qız - onların qızı; Suziki sevir.
Qonşu - bədbəxt həmişə səksəkə içindədir.
Partiya lideri - qoca dünyanın işlərini bilmək olmaz, bir də gördün...
Xanım - onun arvadı; həyatını örinin (və özünün!) siyasi mübarizəsinə həsr edib.
Dost - indi pantürkist olub, sifətdən işə, proletariatin dahi rəhbəri Vladimir İliç Leninə oxşayır.
Professor - keçmiş ateist, indi qatı dindar, sabah işə... bu artıq başqa bir pyesin mövzudur.

Falçı Ağabacı - Ekstrasens, SSRİ-nin dağılacağını birinci dəfə o deyib; Mixail Qorbaçovun da alnındakı xalın xüsusi mənə daşdığını birinci dəfə o deyib; özünü bolqarıstanlı Vanqanın varisi sanır.

Birinci fəhlə.
İkinci fəhlə.
Üçüncü fəhlə.
Dördüncü fəhlə.
Cəngüdənlər.

Bir də ki: SUZİK - bu yerdə deyiblər ki, igidin adını eşit, üzünü görmə! Ancaq rejissor lazım bilsə, hörmətli tamaşaçıları intizarda qoymamaq üçün, heç olmasa, onun şəklini səhnədə göstərə bilər.

Məkan - Bakı şəhəri.
Zaman - 1997-ci il, payızın əvvəlləri.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Səhər tezdən. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Dost, Qonşu.

Səhnə boşdur. Kişi səhnəyə daxil olur və ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxa-baxa barmaqlarının ucunda mənzildən çıxmaq istəyir. Bu vaxt yuxudan həvə-nak və kal durmuş Arvad əvvəlcə səhnəyə boylanır, sonra da xalatrını tələm-tələsik əyninə geyə-geyə səhnəyə daxil olur.

Arvad (*bərkdən*). Hara belə?

Kişi yerində donub dayanır.

Gedirsən, heç sağollaşmırsan da?!

Kişi (*yavaş-yavaş həyat yoldaşına tərəf çevrilir*). Gördüm yatmırsız da...

Arvad. Yox, əzizim... (*Kinəyə ilə*) Sabahın xeyir... (*Divardan asılmış saati göstərir*.) İşə getməyinə hələ düz otuz beş dəqiqə qalıb!..

Pauza.

Özün tez durmusan ki, biz yatmışkən sivişib aradan çıxasan... (*Ağ-lamsınır*) Elə bilirəm, mən bilmirəm?.. Bilirəm... Bilirəm ki, sən qay-gıların çoxdur. Səhərdən axşamacan ayaq üstəsən. Ancaq neyləyək? Mən də özümçün istəmirəm ki, sizinçün istəyirəm də!.. Bu cür evdə yaşamaq olar?

Kişi dərindən ah çəkir.

(*Hırlənir*.) Ah çəkmə! Düz demirəm? (*Get-gedə qızıdır*.) Divarlar sökülür! Hamam pis gündə! Mətbəxdə Allahın bir dəşiyi yoxdu ki, hava dəyişsin, adam xərək bişirəndə az qalır boğulsun! Mətbəxdə bir dəşik yoxdu ki, nəfəs ala, amma evin hər küncündə bir siçan dəşiyi var! Vallah, o siçanlar bu evdə bizdən yaxşı yaşayırlar! Dünən tavandan bu boyda (*Əli ilə göstərir*.) bir suvaq qopub, az qaldı uşağın başına düşsün...

Kişi. Hansı uşağın?

Arvad. Necə yəni hansı uşağın? Daha öz uşaqlarını da tanımırısan?

Pauza.

İraq olsun!

Pauza.

(*Təzadən başlayır.*) Düz yeddi ildi deyirsən ki, (*Yamsılayır.*) «təmir edəcəyik, təmir edəcəyik»... Hanı bəs? Nə vaxt? Biz ölüb gedəndən sonra?

K i ş i (*əlini yavaş-yavaş sinəsinə vura-vura öz-özünü sakitləşdirir.*) Sakit ol... Əsəbiləşmə... Bir az çərənliyib qurtaracaq... Sakit ol... A r v a d. Yənə nə deyirsən, eşitmirəm?

Pauza.

K i ş i (*dodaqaltı, öz-özünü sakitləşdirir.*) Sakit ol... Əsəbiləşmə... (*Pəncərəyə tərəf baxır.*) Gör nə gözəl gündür... Mahnı oxu... Mahnı... (*Yavaşdan oxuyur.*)

Dünya gözəldir...
Həyat gözəldir...

(*Arvada tərəf baxır.*)

Bir ifritə var...
O da ki, sənən...

A r v a d. Nə deyirsən e, elə? (*Tamaşaçılara.*) Axır vaxtlar buna söz deyirəm, dodaqaltı nəse mızıldayır, heç nə başa düşmürəm... (*Yenə Kişiyə.*) Evin kişisən də! Bəs kimə deyək dərdimizi? Hə? Kimə? Bax! (*Əli ilə tavanı göstərir.*) Bu da bizim işiğımız! Bir dəne lampa sallanıb orda, elə bil əsgər qazarmasıdı! İraq olsun! Üç ildi söz verirsən, amma bir dəne fərli lüstür alıb gətirib vermursan ora!

K i ş i (*öz-özünü sakitləşdirir.*) Sakit ol... Əladı hər şey...

Dünya gözəldir...
Həyat gözəldir...

A r v a d. Nə?

K i ş i (*eləcə özü üçün oxuyur.*)

Bir ifritə var...
O da ki, sənən...

A r v a d. Eşitmirəm e, nə deyirsən!..

Pauza.

Nədi? Düz demirəm? Camaatın evinə top vursan, dağılmaz! Ode, Suzik deyirmiş ki...

Yekopər bir cavan olan O ğ u l əynində mayka-trusik, gözlerini ovxalaya-ovxalaya səhnəyə daxil olur.

(*Oğula tərəf baxa-baxa.*) Uşağı da yuxudan durğuzdun. K i ş i (*Oğula baxa-baxa.*) Bu uşağı? A r v a d. Bəs hansı uşağı?

Pauza.

O ğ u l. Balaca Valodyanı bu gün yuxuda görmüşəm! A r v a d. Xeyir olsun!.. Nə deyirdi? O ğ u l (*doluxsunur.*) Deyirdi ki... Deyirdi ki, Qorbaçov beynəlxalq imperializmin şipyonudu!

A r v a d (*barmaqlarının ucuna qalxıb əli ilə Oğulun saçlarını sığallayır.*) Yaxşı... Sən day özünü üzümə...

K i ş i (*özünü sakitləşdirir.*) Sakit ol... Əsəbiləşmə... (*Bərkdən.*) Yaxşı! Mən getdim!

A r v a d. Nə olaydı, işdən qayıdanda mənə bəxtəvər edəydin... Bir böyük karopka gətirəydin, verəydin mənə, «Al, – deyəydin, – əzizim! Təzə lüstürümüzdü!» Eh... (*Doluxsunur.*) Allah o günü mənə qismət etməyəcək... Nə isə... Hərənin öz qisməti!.. Gələndə iki dəne çörək alarsan...

K i ş i (*özünü saxlaya bilməyib, Oğula tərəf qışqırır.*) Çörəyi bu alsın də!

O ğ u l. Mən Siyasi Büronun iclasına tələsirəm!

A r v a d (*Kişiyə.*) Yaxşı də... Onsuz da gecə uşaq o cürə yuxu görüb...

O ğ u l yənə başını aşağı salıb doluxsunur.

(*Tənə ilə Kişiyə.*) Görürsən... (*Əlindəki kağızları bir-bir Kişiyə uzadır.*) Al. Dünən gəlib, işqulunu ver.

K i ş i, məhkum adamlar kimi, kağızı götürür.

Bu, ev kirəyəsidə, vaxtı keçir.

K i ş i kağızı götürür.

Bu da telefonpuludu, bu gün verməsən, kəsəcəklər.

K i ş i (*yənə özünü saxlaya bilməyib Oğula tərəf qışqırır.*) İşqulunu da verə bilməzsən?

O ğ u l (*hikkə ilə.*) Mənim maşınım var? Maşınım olsaydı, hamısını eləyərdim!.. Hamının maşını var, mənənin başqa!

K i ş i. Bəs sən kommunist deyilsən?

O ğ u l (*ruh yüksəkliyi ilə.*) Əlbəttə, kommunistəm!

K i ş i. Bəs maşını neynirsən? Kommunistlər şəxsi mülkiyyətin əleyhinə deyil? Hə?

lı vaxtlarımızda KQB-nin vodka sınağından çıxdıq! Qoruduq kəndi türklüyümüzü! (*Kövrəlmiş halda*) Gəl, gəl bir səni qucaqlayım! (*Kişini qucaqlayır.*) Bu tarixi qələbə münasibətilə səni təbrik edirəm!

K i ş i (*onu özündən kənarlaşdırmağa çalışır*). Çək! Tələsirəm! Yüz dəne işim var!

D o s t. Elə mən də bir işdən ötrü gəlmişəm!

K i ş i. Sən də işdən ötrü gəlmisən? (*Öz-özünü sakitləşdirməyə başlayır.*) Sakit ol... Əsəbiləşmə...

D o s t. Əvət! Kəndi içimdə bu məsələni çox incələdim, ancaq səndən başqa bu işin öhdəsindən heç kim gələ bilməz! Sən qələm əhlisən, bunu təşkil edə bilərsən!

K i ş i (*qaçmaq istəyir*). Yox, qardaş, mən yorulmuşam! Mən daha heç bir iş görə bilmirəm!

D o s t. Dayan! Dayan! Mənimki çox asan bir işdi! (*Kişinin qolundan tutub səhnənin önünə çəkir.*) Təşkil elə, qəzetlərdən birində məni qatı türkçü kimi ifşa eləsinlər!

Pauza.

K i ş i. Nə?

D o s t. Məqalə yazıb məni türkçü kimi ifşa eləsinlər!

K i ş i. Niyə?

D o s t (*yamsılayır*). «Niyə? Niyə?..» Ay dülbilməz! (*Qolundan tutub bir az da irəli çəkir, yavaşdan.*) İstəyirəm İstanbulda elmi işə gedim!.. Başa düşdün?

K i ş i. Yox!

D o s t (*hirsələnir*). Allah! Allah! Sən qabaqlar belə kütbeyin deyildin, şimdi nasıl oldun belə? (*Qolundan tutub bir az da qabağa çəkir, az qalır tamaşa zalına yıxılırlar.*) İstəyirəm türk cəfakəsi imiciylə gedim!.. Başa düşdün, ay dülbilməz?

Pauza.

Əşşi, bir dəne məqalədi, özün otur beş dəqiqəyə yaz, döşə mənə türkçü kimi, nə qədər döşəyirsən! Altından da başqa bir ad qoy, ver qəzetə! Hə?

Pauza.

Özüm oturub yazardım e, məndə çıxmır! Özüm özümü tənqid edə bilmirəm. Yazıram, tərif çıxır... Sənin qələmin başqadı axı! Yaxşı, yaz ver mənə, mən özüm ötürüm bir qəzetə! Noldu sənə?

K i ş i (*iki əlilə də başını tutur*). Vallah, mən dəli olacam! Billah, dəli olmaq yüz dəfə bundan yaxşıdı!

D o s t. Əşşi, bundan asan nə var? Demirəm ki, məni təriflə! De-

yirəm ki, ifşa elə də! Şimdi adama qara yaxmaqdan asan nə var?! Qəzetlər ölür belə şeylərdən ötrü!

Q o n ş u (*səhnəyə daxil olur*). Salam, ay qonşu! Xeyir ola, qapını açıq qoymusan?

K i ş i (*eləcə başını tutub qışqıra-qışqıra*). Yox!.. Yox!.. Mən daha infarkt olmayacam! Mən dəli olacam! Dəli! (*Qaçıb səhnədən çıxır.*)

Q o n ş u. Buna nə olub, alə?

D o s t (*onun ardınca qaçır*). Ə, sən necə türksən? Hamı bəs sənin türk vicdanın?

Q o n ş u. Boy!..

Q ı z (*qışqıra-qışqıra səhnəyə daxil olur*). Papa!.. Papa!.. Suzikin dərmanını al ha!..

A r v a d (*səhnə arxasından qışqırır*). Telefonu denən! Denən telefonu pulu yadından çıxmasın!..

Q o n ş u. Alə, hara qaçdın? Mənim sözüm var axı sənə, alə!.. (*Qaçma-qaça səhnədən çıxır.*) Bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə!..

İ ş i q s ö n ü r.

İKİNCİ ŞƏKİL

Bağca. K i ş i, Q o n ş u.

K i ş i ayaq saxlayıb nəfəsini dərir. Q o n ş u özünü güclə ona çatdırır.

Q o n ş u (*təngnəfəs*). Alə, sən lap kenquru kimi qaçırsan ki! Sənə çatmaq olmur. Bir dəqiqə!.. (*Nəfəsini dərir.*) Necəsən? Qaçmağından görürəm ki, formadasan!

K i ş i (*öz-özünə*). Sakit ol... Əsəbiləşmə...

Q o n ş u. Nə?

K i ş i (*öz-özünə*).

Dünya gözəldir...

Həyat gözəldir...

Q o n ş u. Eşitmirəm e?..

K i ş i (*Qonşuya baxa-baxa öz-özünə davam edir*).

Birce qanmaz var...

O da ki, sənən...

Q o n ş u. Hə? (*Kişinin qoluna girir.*) Bura bax, bilirəm, işin çoxdu, amma mən ölüm, qonşu, otkaz eləmə, al bu üç min dolları (*Səksəkə ilə ora-bura baxa-baxa arxasında şalvarının qayışının altında gizlədiyi konverti çıxarıb Kişiyə tərəf uzadır.*), bir dəne balaca bilərzik var dükkanda, gedək, beş dəqiqəyə, götür onu mənimçün!..

K i ş i. Yenə Laçınova rüşvət verirsən?

Q o n ş u. Yavaş! Yavaş, a kişi! Belə şeylərlə zarafat etmək olmaz! *(Yavaşdan)* Yox, bu, rüşvət deyil!..

K i ş i. Bəs nədi?

Q o n ş u. Başqa məsələdi...

K i ş i. Nədi axı?

Q o n ş u. *(yənə ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxır)*. Canan məsələsidir...

K i ş i. Nə?

Q o n ş u. Canan!..

Pauza.

Adı bilirsen nədi? Dezdemon!..

K i ş i. Bəs sən o boyda arvadın var...

Q o n ş u. Nolsun?

K i ş i. Necə yeni nolsun?

Q o n ş u. *(məzəmmətlə)*. Ay qonşu!.. Ay qonşu!.. *(Eləcə ehtiyatla o tərəf-bu tərəfə baxır)*. *(Yavaşdan)* Arvad arvad olur bir il, iki il, üç il, sonra dönür olur bacı!..

Pauza.

K i ş i. Yox! Bu day lap ağ oldu! Sən adamşıkava da bilərziyi mən almıyam?

Q o n ş u. Bəs necə? Sən kişi adamsan də, sənə etibarım var! Eşitməmişən, qonşu qardaşdan irəlidi? Mən öz mənəvi aləmiyə sənə etibar edirəm!

K i ş i. Bilərsən almaq mənəvidi? Maddidi bu, maddi!

Q o n ş u. Əşşil!.. Özün də oxumuş adamsan, bilmirsən ki, maddi olmayan yerdə mənəvi nə qələt eləyir?

K i ş i. Yox, bilmirəm, heç nə də gedib almıram! Bir dəfə dedin ki, maşını öz adıma alım, iyirmi min dollara, -iyirmi min e!.. -dedin rüşvət verirəm Laçinov!..

Q o n ş u. Yavaş...

K i ş i. Aldım, o maşının heç üzünü də görmədim... Bir dəfə on min dollar verdin ki, Laçinovun arvadının ad günüdür, brilyant komplekt götürdüm səninçün!.. Bir dəfə səkkiz min dollar verdin ki, Laçinovun...

Q o n ş u. *(təlaşik onun sözünü kəsir)*. Yavaş, eşidər!..

K i ş i. *(yan-yörəsinə baxır)*. Kim eşidər?

Q o n ş u. Laçinov! Bilirsən onun nə boyda qulaqları var?

K i ş i. Uzunqulaqdı?

Q o n ş u. Hə, çox uzunqulaqdı!.. *(Özü öz sözlərinə heyran edir)*. Nə? Bu nə sözdü o boyda rəisə deyirsən?

K i ş i. Özün dedin də!

Q o n ş u. Yaxşı, qonşu, gedək! Mən mənəvi aləmsiz yaşaya bilmirəm! Gedək mənəvi mənəvi aləmiyə bəşcə dəqiqə məşğul ol, vəssalam!

K i ş i. Yox! Bu dəfə get özün al!

Q o n ş u. Özüm necə alım? Soruşmazlar ki, ya, xalaoğlu, sosiska düzəldən babasan, özün də deyirsən ki, bir qəpik qazancım yoxdu, bəs hardandı sənə bu qədər pul?

K i ş i. Kim soruşacaq?

Q o n ş u. Ehtiyat ığidin yaraşığıdı! Dünyanın işlərini bilmək olmaz!

K i ş i. İndi bazar iqtisadiyyatıdı! Sovet hökuməti getdi!

Q o n ş u. Bəs birdən qayıtdı?

K i ş i. *(öz-özünü sakitləşdirir)*. Sakit ol... Əsəbiləşmə...

Q o n ş u. Nə?

K i ş i. *(hirsli)*. Yox! Mən almayacağam! *(Sürətlə səhnədən çıxır.)*

Q o n ş u. Bu bədbəxt deyəsən o söz! *(Baş barmağını aparıb gicgahında fırladır.)* Başlayıb öz-özünə danışmağa... *(Konverti yenə də arxasında qayışının altına keçirə-keçirə Kişinin ardınca)* Qonşu!.. Qonşu!.. *(Səhnədən çıxır.)*

İşiq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Kişinin evi. Axşam. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Professor, Partiya lideri, Xanım.

Kişi oturub qəzetlərə baxır. Oğul, Marksın «Kapital»ını oxuyur.

Oğul. «Kapital» bəşər düşasının ən böyük əsəridir!

Kişi *(öz-özünü sakitləşdirir)*. Sakit ol... Əsəbiləşmə... Gözəl bir axşamdı... Sən də istirahət edirsən...

Pauza.

Oğul. Mən hər dəfə «Kapital»ı oxuyanda yeni kəşflər edirəm!

Kişi *(özünü saxlaya bilmir)*. Necə yeni, hər dəfə oxuyanda? *(Daha da qızışır.)* Altı aydı! Yenə doqquzuncu səhifədə deyilsən?

Oğul *(partiyini gizlətmək istəyir)*. Xeyr! Xeyr! Bu Marksdı! Onun görə hər cümləsini dərk edəsən!

Arvad *(səhnəyə daxil olaraq əlindəki kağızı Kişiyə uzadır)*. Al...

Kişi. Bu nədi?

Arvad. Birdən yenə səhər elə çıxıb gedərsən ki, xəbərimiz olmaz. Spisokdu, sabah görəcəyin işlərin siyahısı!

K i ş i (*siyahını götürərək öz-özünü sakitləşdirir*). Sakit ol... Nə var ki?... Hər şey əladı!.. Sakit...
A r v a d. Nə deyirsən elə?
K i ş i (*eləcə öz-özünə*).

Dünya gözəldir...
Heyat gözəldir...

A r v a d. Nə olub e sənə axır vaxtlar? Elə bil... iraq olsun... öz-özünə danışsən... Hə?

K i ş i (*eləcə öz-özünə*). Sakit ol... sakit...
A r v a d. Eh!.. Bir gözəl lüstürümüz asılaydı tavandan, biz də bu axşam oturaydıq onun işığında!.. (*Oğula tərəf*) Qorxuram belə işıqda oxumaqdan uşağın gözleri xarab ola...
O ğ u l. Koneçno!

Qapının zəngi çalır.
Kimdi axşam vaxtı?

O ğ u l tələsik yerinə oturur və başını daha da aşağı dikib cidd-cəhdle proletar sinfinin mənafeyini müdafiə edən və dünyanın başına turp əkməmiş məşhur alman iqtisadçısının mütaliəsinə girişir.

(*Kişiyə*) Qapını aç.

K i ş i tərs-tərs O ğ u l a baxır və qalxıb səhnədən çıxır.

O ğ u l (*gözlərini kitabdan çəkmədən*). Pəhl!.. Dəryadı, dərya!..
K i ş i (*səhnə arxasından*). O-o-o!.. Professor!.. Salam!.. Salam!..
(*Əlində yekə və köhnə portfel tutmuş Professorla birlikdə səhnəyə daxil olurlar.*) Siz hara, bura hara?
A r v a d. Xoş gəlmisiz!
O ğ u l. Zdravstvuyte!
K i ş i. Necəsiz?
P r o f e s s o r. Bismillahir-rəhmanir-rəhim!.. Allah deyib, durmuşam!

K i ş i (*heyratla*). Profes-sor!.. Bu doğrudan sizsiz?
P r o f e s s o r. Allah qoysa, mənəm!

Pauza.

K i ş i. Sizsiz?
P r o f e s s o r. İnşallah, mənəm!..
K i ş i. Siz ha?!

O ğ u l (*təngimiş halda*). Ay papa! Day bu yoldaş deyir ki, mənəm də! Özüməm!

K i ş i (*elə bil Oğulu eşitmir və əvvəlki heyratla*). Bəs... Bəs bu nə sözlərdi belə?

P r o f e s s o r. Nə sözlər?

K i ş i. Axı, siz... siz bizə elmi ateizmdən müəzirlər oxuyurdunuz... Siz qırx il universitetdə ateizmdən dərslər demisiz... Vaxtilə Allahsızlar Şurasının sədri olmuşuz... Dinin əleyhinə o qədər məqalə, kitab yazmışız...

A r v a d. Əstəğfərullah!.. Mən gedim çay gətirim...

P r o f e s s o r. Eh... Ey mənim keçmiş tələbəm! Sənin nə işinə qalib, sandığı açib köhnə tuman-köynəyi eşələyirsən? Dünən dənən idi, bu gün, şükür rəbbimizə, bu gündü, sabah da, inşallah, Allah-taala qismət eləsə, sabah olacaq! Mən indi Allah bəndəsiyəm! Gündə üç dəfə namaz qılıram!

K i ş i. Oruc da tutursuz?

P r o f e s s o r. Əl-əlbət, tuturam! Əl-əlbət! (*Əlini qarnına sürtə-sürtə, kənara*) Onsuz da indi professorların hamısı orucdadı də!..

K i ş i. Vallah, belə şeyləri görəndə az qalır adamın başı xarab olsun!

P r o f e s s o r. Namaz qıl, dua elə, başın da xarab olmasın! Bax, mənim kimi! Yoxsa indi mən dəlixanada padşahlıq edirdim!

K i ş i. Deyirsiz dua ələyim də?

P r o f e s s o r. Əl-əlbət! Əl-əlbət! Dua elə və yaxşılıq elə! O yaxşılığın birini də mənə elə!

K i ş i. Nə yaxşılıq, Professor?

P r o f e s s o r. Allah qoysa, müqəddəs yerləri ziyarətə getmək istəyirəm. Ancaq, əzizim, ey mənim sevimli keçmiş tələbəm, tək mənim istəyim, əlbəttə, bir qoz!.. Kimdi indi professor istəyinə məhəl qoyan? İndi bazar iqtisadiyyatıdır! (*Baş barmağını barmağına sürür, yəni ki, indi pul lazımdır.*) Bizim də ki, cəmiyyətimizdə siçan oynayırlar!

K i ş i. Bəs mən nə etməliyəm?

P r o f e s s o r. «Ülviyyət» Beynəlxalq Xeyriyyə Cəmiyyəti var, bilirsən?

K i ş i. Bilirəm...

P r o f e s s o r. Bilirəm, bilirsən... Elə ona görə də sənənin yanına gəlmişəm. İmkanlı cəmiyyətdi, ancaq zalım uşağı, ya gərəklər rüşvət alıb bir iş düzəltsinlər, ya gərəklər adamın olsun, ya da gərəklər mətbuat yazıb onları reklam eləsin ki, bunlar üli hissələrlə millətə naminə müqəddəs işlər görürlər. Düzdü, möhtərəm Ekstrasens Fəxri Ağabacı söz verib ki, mənə onlara tapşırıraq, amma hər dəfə qorokopa baxır, deyir ki, hələ vaxtı çatmayıb...

K i ş i. Kim qorokopa baxır?

Professor. Falçı Ağabacı!
Kişi. O kimdi elə?
Professor. Falçı Ağabacı?
Kişi. Hə.

Pauza.

Professor. Tanırırsan?
Kişi. Yox.
Professor. Ola bilməz!
Kişi. Vallah tanımıram...
Professor. Ömründə ola bilməz!

Pauza.

Oğul. Vot tebe raz!..
Kişi. Professor..
Professor (*ruh yüksəkliyi ilə*). Möhtərəm Falçı Ağabacı çox böyük adamdı! Çox! Çox e, çox!.. «Ülviyyət»di, o birisidi, onun əlində tum çırdamaq kimi bir şeydi! İntəhası mənim bəxtim belədi... Qoroskop möhtərəm Falçı Ağabacıya imkan vermir!.. İndi istəyirəm ki, sən «Ülviyyət»lə danışıb o gözəl qələmini salasan işə!.. Guya ki, xeyriyyəçidilər, millət yolunda cəfa çəkirlər-filan!.. Sonra da xahiş edəsən ki, mənə maddi yardım eləsinlər, Allah izn versə, gedib o müqəddəs yerləri ziyarət edim... Ancaq əsas məsələ odu ki, adama on kilo da qoyun əti verirlər...
Kişi. Qoyun əti?
Professor. Bəli! (*Udğunur.*) Belə, yaxşı, yağlı qoyun əti! On kilo! (*Sinə dolusu iyləyir.*) Təptəzə ət!..
Kişi. Yaxşı, onda qoy əvvəlcə bir neçə gün dua eləyim, sonra sizin xahişlə məşğul olaram!

Arvad çay gətirir.

Professor. Yox, xələfim, yox!.. Sən əvvəlcə mənim on kilo (*udğunur*) qoyun ətimin məsələsini həll elə, sonra, Allah qoysa, dua eləyərən!

Arvad. Buyurun, əyləşin...
Professor. Yox! Çox sağ olun! Tələsirəm! (*Cibindən kağız çıxarıb baxır.*) Bu gün hələ o qədər görsə işim var ki!..
Kişi (*həyəcanla*). Professor!
Professor. Nədi, xələfim?
Kişi. Siz də spisokla çıxırsız evdən?
Professor. İndi hansı kişi evdən spisoksuz çıxır?

Kişi. Ah!.. (*Kövrəlib Professoru qucaqlayır.*) Doroqoy brat moy po nesçastyu! Sizin ətin məsələsiylə mütləq məşğul olacağam!
Professor (*udğunur*). Çox sağ ol! İndi isə xudahafiz! Sizi Allaha tapşırıram! (*Səhnədən çıxır.*)
Oğul (*gözlərini kitabdan çəkmədən heyranlıqla*). Dəryadı, dərya!..

Arvad (*ərinə*). Camaata ət düzəldirsən, özümüz qalmışıq bu qaranlıq otaqda!.. Krantı nə qədər bağlayırsan, bağlanmır!.. Saatın batareyası yatıb!.. Televizor elə göstərir ki, göstərməyə, ondan yaxşıdı!..

Qapının zəngi çalınır.

Axşam vaxtı bu camaata nə olub belə? Nə yaxşı, hamının yadına düşmüşük!.. Qapını açın!

Oğul qapını açmağa getməsin deyə, başını bir az da kitabın üstünə əyir.
Kişi hirsle onun əlindəki kitabə tərəf boylanır.

Kişi. Hələ də doqquzuncu səhifədədi e!.. (*Qapını açmağa gedir.*)
Partiya lideri (*səhnə arxasından*). Salam, əziz dost!
Xanım (*səhnə arxasından*). Xoş gördük sizi!
Kişi. Salam. Salam. Keçin içəri.

Səhnəyə daxil olurlar.

Arvad. Xoş gəlmisiz! Əyləşin!
Xanım. Vallah, bu siyasi mübarizədən bir dəqiqə də başımız açılmır! Güclə vaxt tapdıq ki, gəlib sizi yoluxaq...
Arvad. Yaxşı eləmisiz. (*Kənara*) Hələ bir minnət də qoyurlar e... (*Bərkdən*) Çox sağ olun!

Partiya lideri (*Oğula işarə ilə*). Bu yenə Marks əmisini oxuyur?

Oğul (*ayağa qalxıb, çılgın*). Mən sizin siyasi prinsiplərinizə toxunmuram!

Partiya lideri. Bizim siyasi prinsiplərimiz xalqın sınağından çıxıb! Sizin ki isə çıxmadı!

Oğul. Xeyr! Gələcək kommunizmdir! Biz hələ sizə göstərəcəyik!

Kişi. Yaxşı, bəsdirin! Bura mitinqdi?
Qız (*qapını açdığı açarı əlində oynada-oynada səhnəyə daxil olur*). Salam! Suzikdən də hamınıza salam var!
Xanım (*yavaşdan Partiya liderinə*). Bir adamın ki, adı Suzik ola!.. Gör indi bu nə səfehdi də!..

Arvad. Sağ olsun...
 Oğul. Toje mne... (*Səhnədən çıxır.*)
 Qız (*Partiya lideri ilə Xanımın tərəfə yaxınlaşaraq*). Necəsiz?
 Xanım. Eh!.. Necə olacağıq? Siyasi mübarizələr içində!..
 Qız. Bilirsiniz... Suzik sizin partiyaya üzv olmaq barədə düşünür...
 Xanım (*sevincək*). Hə? (*Partiya liderinə.*) Sənə demirdim? Mən
 nim ürəyimə dammışdı ki, o çox ağıllı oğlandı!
 Qız. Ancaq...
 Xanım (*nigaran*). Nə ancaq?
 Qız (*bir az bikef*). Ancaq... deyir ki... orda sədr yeri də tutulub...
 Baş katib yeri də...
 Xanım. Nə olsun? Qoy gəlsin bizim partiyada ideoloji katib ol-
 sun! (*Partiya liderinə baxır.*)
 Partiya lideri. Olar...
 Qız. Görək də...
 Partiya lideri (*Kişiyə*). Gəlsənə sənə həyəətə düşüb bir az
 gəzişək? Bir söhbətim var...
 Kişi (*dərindən bir ah çəkir*). Düşək də...
 Qız. Suzik deyir ki...

İşığ sönr.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Bağca. Kişi, Partiya lideri, Dost.

Partiya lideri. Bilirsən, əziz dost, yenə sənə bir balaca işim
 düşüb...
 Kişi. Yenə?
 Partiya lideri. Hə...
 Kişi. Bilirsən, mənim həyatımda ən böyük arzum nədi?
 Partiya lideri. Nədi?
 Kişi (*gözəl xəyal aləminə qapıla-qapıla*). Günlərin bir gözəl gü-
 nündə görəydim ki, qapının zəngi çalındı, bir gözəl Allah bəndəsi gir-
 di içəri, dedi ki, əziz dost, əziz qardaş, əziz ata, sənə nə lazımды? Nə
 kömək eləyək sənə?..

Pauza.

Partiya lideri (*əlini oynadır*). Ay-hay!.. Millət bu saat öz
 müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparır, bu gör nə haydadı?.. Yox, əziz
 dost, belə olmaz!

Kişi (*o gözəl xəyal aləmindən ayrılır*). Olmaz də, deyirsən?

Partiya lideri. Əlbəttə, olmaz!
 Kişi (*ah çəkir*). Yaxşı... Nə olub?
 Partiya lideri. Bu siyasət aləmi, bilirsən də, bir müsibəti-
 Kərbəladı!..

Kişi. Sənə deyən vardı ki, gəl başıvı sox bu müsibətin içinə? Gül
 kimi baytar idin, oturmaşdın özünçün qoyunun, keçinin arasında!.. Bun-
 dan gözəl həyat ola bilərdi? Hayıf deyil səhərdən axşamacan qoyunla,
 keçilə, itlə, pişiklə oturub-durasan, bir nəfər də insan görməyəsen?!
 Gül kimi heyvanlardı! Nə bir şey xahiş edirlər səndən, nə səhərdən ax-
 şamacan deyirlər, nə lüştür istəyirlər, nə Marksdan xəbərləri var, nə
 də Suzikdən xəbərləri var!..

Partiya lideri. Bəs millət? Bəs respublikamızın taleyi?
 Mən xalqımın rifahı naminə siyasi mübarizəyə qalxmışam! Bizim müs-
 təqil respublikamız...

Kişi (*onun sözünü kəsir*). Yaxşı!.. Mənə yox də!..
 Partiya lideri. Bu nə sözdü? Sən mənim milli hissime to-
 xunursan!.. Mənim vətəndaşlıq prinsiplərim buna dözə bilməz!
 Kişi. Bəsdi, sən Allah! (*Yamsılayır.*) «Mənim milli hissime to-
 xunursan... Mənim vətəndaşlıq prinsiplərim...» Bəs sən deyildin sovet
 vaxtı təklif eləyən ki, Bakının adını dəyişdirib Brejnevabad qoyaq?
 Partiya lideri. O zaman mən kommunizm ideallarına ina-
 nırdım! Leninə inanırdım!.. Brejneve inanırdım!..
 Kişi. Yenə başladın? Hərdən xudmani məclislərdə bir az vuran
 kimi, sən deyildin Brejnevdən biədəb anekdotlar danışan?

Pauza.

Partiya lideri. Mən axmaq da, düşməni gedib o biri siyasi
 partiyalarda axtarıram... (*Kişiyə baxır və iki əli ilə də onu göstərir.*) Bu-
 de-e-e!.. On il mənimlə bir məktəbdə oxuyan, on il mənimlə bir parta-
 da oturan bu adam, pojalusta!.. Bu da bu adamın mənim haqqımda
 dedikləri!.. Bir nəfər müxbir gəlib oturub bunun dediklərini yazsa, kim-
 di seçkilərdə məni müdafiə edəni? Hə?! (*Kövrəlmiş halda*) Mən isə...
 mən isə... müstəqil respublikamızın gələcəyi naminə sənə... bu qədər
 ümidlər bəsləyirdim!..

Kişi. Olmadı də!.. Mən axı, sənəin dabbəqda göynə bələdəm,
 mənimlə bu dildə danışma də! Sən ad günü eləyib partiya yaratmadın?
 Qonaqlığa gələn qohumların indi də elə bilirlər ki, o vaxt zarafat eləyib
 onlara protokol imzalatdın ki, guya sənəin ad günün yox, təşkilat komi-
 təsinin təsis iclasıdır!..

Partiya lideri. Sən... sən... sən demokratiyanın əleyhinə-
 sən! Bizim müstəqil respublikamız...

Kişi (*onun sözünü kəsir*). Onda mən getdim! (*Uzaqlaşmaq is-
 təyir.*)

Partiya lideri (təlaşık). Yaxşı... Dayan...
Kişi. Yox, daha bəsdil!..
Partiya lideri. Bir dəqiqə də!..
Kişi. Onda boynuva al!
Partiya lideri. Nəyi boynuma alım?
Kişi. Boynuva al ki, mən düz deyirəm!

Dost səhnəyə daxil olur.

Dost. O-o-!.. Peki!.. (Kişiyə) Nə gözəl oldu səni burada buldum! Gün aydın!

Kişi. Salam. (Partiya liderinə) Bu mənimlə bir məhəllədə böyüyüb. (Dosta) Bu da mənimlə bir məktəbdə oxuyub.

Dost. Pək əla! Pək əla!

Kişi. Sən qalx bizə, indi gəlirik.

Dost. Əvət!.. Əvət!..

Dost gedir.

Kişi. Hə, düz deyirəm, yoxsa yox?

Partiya lideri. Yaxşı, düz deyirsən... Neynəyim mən? Həçanacan baytar olacam? Mən də bir vəzifə istəyirəm! Mən də adam balasıyam, yoxsa yox? Keçəl, qotur, hamısı vəzifə daşıyır! Bə mənim nəyim əskikdi?

Kişi. Eh, öz xeyrini bilməyən nankor insan!.. İneyin, öküzün, atın qədrini bilmədin! (Elə bil ki, öz-özünə) Eşşəyin qədrini bilməyən eşşək!..

Partiya lideri. Nə?

Kişi. Nə nə? Heyvandı, dayanıb baxır üzünə! Ağzını açıb bir söz demir ki, qanın qaralsın! Sataşmır sənə! Paxıllıq eləmir! Dalınca danışmır! Ey qədri-bişünas! Öz gözəl günlərinin qədrini bilmədin!.. İndi nə istəyirsən?

Partiya lideri. Mətbuata bir informasiya sızdır...

Kişi. Nə informasiya?

Partiya lideri. Ona, yəni ki, mənə, Aqrar Siyasət naziri vəzifəsini təklif edəblər, amma mən razılıq verməmişəm...

Pauza.

Kişi. Nə?

Partiya lideri. Hə də!.. Səhərdən demirsən ki, keçi belə gəldi, eşşək belə getdi? Bunlar aqrar siyasətdi də! Dövlətin Aqrar Siyasət naziri! Qoy qəzetlər başlasınlar adımı hallandıрмаğa!.. Heyvandar biznesmenlərdən tutmuş, baliqsatanlara, — baliq da, kürü də aqrar sektordur! — Hə, baliqsatanlara o saat partiyanın hesabına pul keçirəcəklər, fikirləşəcəklər ki, birdən sabah elə belə də olar!.. Sənə de-

yim ki, bunu dahiyənə fikirləşmişəm!.. Qoy o biri partiyalardakı rəqiblərimin paxıllıqdan ürəyi partlasın!

Pauza.

Kişi. Yox, mən bunu eləyə bilmərəm!

Partiya lideri (təəccüblə). Niyə? Bu sənənin əlində su içmək kimi asan bir şeydi ki!..

Kişi (öz-özünə). Sakit ol... Əsəbiləşmə... Hər şey düzələcək... Darıxma...

Partiya lideri. Nə deyirsən? Eşitmirəm.

Kişi (birdən özünü saxlaya bilməyib bağırır). Yox!.. Yox!..

Partiya lideri (bağırtya bağırtya ilə cavab verir). Onda mən heç səni tanımıram! Haram olsun sənə, bir yerdə oxuduğumuz o müqəddəs məktəb dərsləkləri! Getmirəm sizə! Get, denən, arvad düşsün aşağı! (Birdən-birə yumşalır.) Bura bax, bəlkə eləyəsən? Hə? Mənim xətrimə!..

Kişi (qışqırır). Vallah mən dəli oluram!..

İşıq sönmür.

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Arvad, Xanım, Qız, Dost, Kişi.

Arvad. Bax, lüştür bu gündə!.. Vallah, ev dağılır, heç bilmirəm bunun təmiri necə olacaq? Su gəlmir!.. Unitazın qapağı sınıb!.. Qaz ka-lonkası istəyəndə yanır, istəməyəndə yanmır!.. Heç bilmirəm başıma haranın daşını salım?

Xanım. Niyə bilmirsən? Bizim partiyanın!

Arvad. Nə? Sizin partiyanın daşını?

Xanım. Yox e, deyirəm ki, gəl bizim partiyanın üzvü ol!

Arvad. Onda unitazın qapağı düzələcək?

Xanım (kənara). Ah, belə də düşüncəli insanlarla birlikdə necə siyasi mübarizə aparasan?.. Bu millətin axırı nə olacaq, İlahi?

Qız (səhnəyə daxil olur). Suziklə telefonla danışdım!

Xanım. Hə? Nə oldu?

Qız. Suzik soruşur ki...

Xanım. Nə soruşur?

Qız. Suzik soruşur ki... sizin partiya da ticarət üzrə katib yeri yoxdu?

Pauza.

Ya da gömrük üzrə?

Pauza.

D o s t (*səhnəyə daxil olur*). Qapını açıq qoymusuz... Dost belə olar!.. Dost qapısı həmişə dost üzünə açıq görək! Mərhaba!.. Mərhaba!.. (*Qəfildən Xanımı görərək yerində donur.*)

A r v a d (*kənara*). Yənə gəlib bəxtəvər ələyib bizi... (*Dosta*) Xoş gəlmisiz!.. Əyləşin... Mən də bu saat çay dəmləyib gətirirəm.

Q ı z. Mən də Suzikə zəng ələyim.

A r v a d. İndicə danışdın ki, onunla...

Q ı z. Nə indicə? Gör nə qədər keçib?

A r v a d və Q ı z səhnədən çıxırlar.

D o s t (*həyəcanla*). Sabahınız xeyir...

X a n ı m (*təəccüblə*). İndi axşamdı ki...

D o s t. Əvət!.. Qüsura baxmayın... Üzr diləyirəm... Bu kəndimdən asılı olmadı... Mən indi sizi görəndə, yənə də elə bil iyirmi il bundan qabaqkı kimi, günəş gördüm...

X a n ı m (*səhvə-təbii bir qəmzə ilə*). Yox...

D o s t. Əvət! Əvət! Bu, kəndimi bürümüş həyəcəndandı!.. Bu iyirmi il...

X a n ı m (*onun sözünü kəsir*). Bu iyirmi ildə çox şey dəyişib... Siz də dəyişmisiz... Saçınız tökülüb... Saqqal qoymusuz...

D o s t. Fəqət siz dəyişməmişiz!

X a n ı m. Yox, canım... Mən də dəyişmişəm... Ailə həyatı qurmuşam...

D o s t (*tələsik*). Yox, mən subayam!

X a n ı m. Axı, siz bir bolqar qızı ilə komsomol toyu eləmişdiz. Bunu o vaxt bütün qəzetlər yazmışdı. Yadıma gəlir, toyda Brejnevə və Todor Jivkova təşəkkür məktubu qəbul etmişdiz!

D o s t. Bütün bunlar şimdiki əbədi bir keçmişdə qalmışdır! Keçmiş həyat yoldaşım mənim türkçülüyümə dözə bilməyib Bolqarıstana qayıtdı...

X a n ı m. Siz indi türkçü olmusuz?

D o s t. Əvət! Əvət! Mən şimdiki itimin adını Todor Jivkov qoymuşam!

X a n ı m. İtinizin adını?

D o s t. Əvət! Biz müasir türk dünyasına Atilla günəşinin şüalarını saçmalıyıq!

X a n ı m. Axı... axı, yadıma gəlir, qabaqlar mən sizi bir dəfə televizorda gördüm... Siz... siz onda Atillanı mürtəce bir hökmdar adlandırdınız, deyirdiz ki, istismar edən sinfin cəlladı olub...

D o s t. Xeyr! Xeyr! Siz nə danışsınız?

X a n ı m. Bunu mən demirəm e, o zaman siz deyirdiz...

D o s t. Xeyr! Belə olmaz! Atilla qəhrəmanlıq simvoludu!

K i ş i səhnəyə daxil olur və onların söhbətini eşidib dayanır.
X a n ı m və D o s t təbii ki, onu görmürlər.

D o s t (*xəyalə dalararaq*). İyirmi il bundan qabaq... Universitet illəri...

X a n ı m. Onda siz fakültənin komsomol katibi idiniz...

D o s t. Xeyr!.. Siz nə üçün ancaq ictimai hadisələri xatırlayırsız? (*Romantik əhvali-ruhiyyə ilə*) Sizi ilk dəfə gördüyüm o işıqlı gün... Sonra o işıq həmişə mənim ürəyimdə olub... Sizinlə birlikdə sinemaya gətdiyimiz o gün...

X a n ı m. Yadımdadı... Biz onda «Çapayev» filminə baxdıq...

D o s t. Siz o filmi yox, qaranlıq zalda yanaşı oturmağımızı yadıınıza salın... Gəlin biz ictimai xatirələrdən tamam uzaqlaşaq!.. Onlar əbədi bir keçmişdə qalmış qara xatirələrdi... O qaranlıq zalın işıq saçan xatirələrinə qayıdaq! Gəlin, kəndimizə qayıdaq!.. (*Daha artıq bir ruh yüksəkliyi ilə*) Gəlin... gəlin biz yeni bir həyat quraq!.. Biz öz məhəbbətimizin timsalında türk dünyasının ölməz ənənələrini yaşadaq!

X a n ı m (*təşvişlə*). Siz nə danışsınız? Mən ömrümü həyat yoldaşıma və onun siyasi mübarizəsinə həsr etmişəm! Bir də belə sözlər danışmayın! Eşidən olar... Belə sözlər mənim həyat yoldaşımın siyasi karyerasına ziyan gətirər!.. Siz nə danışsınız?

D o s t (*get-gedə vəcdə gələrək*). Xeyr! Mən bu sözləri özümə görə demirəm! Mən bütün türk dünyasını duyuram! Hiss edirəm!.. Siz mənim üçün elə bir enerji mənbəyi olardınız ki, mənim türk dünyasındakı fəaliyyətim xarüqələr yaradardı!..

X a n ı m. Xahiş edirəm bir daha belə sözlər danışmayasınız!.. Mən razı ola bilmərəm ki, mənim həyat yoldaşımın siyasi karyerasına xələl toxunsun!.. Görürsüz, pis qadınlar Klintonu necə incidirlər? Mən buna razı ola bilmərəm!

D o s t. Xeyr! Siz qorxa bilmərsiz! Siz boz qurd ürəkli türk xanımlarının nəvəsisiniz! Mən sizi kökünüzə, soyunuza qaytaracağam! Biz yeni bir həyat qurmalıyıq!

X a n ı m. Yənə belə sözlər danışsınız? (*Birdən-birə coşğun bir ruh yüksəkliyi ilə*) Gəlin... gəlin biz həqiqət aşiqi olaq!

Pauza.

D o s t. Nasıl?

X a n ı m. Həqiqət aşiqi!

D o s t. O nasıl olur?

X a n ı m. Siz bizim partiyağa daxil olun!

D o s t. Sizin partiyağa?

X a n ı m. Bəli!

D o s t. O nə partiyadı elə?

X a n ı m. Azərbaycan Ali Həqiqət Partiyası! (*Yumruğunu yuxarı qaldıraraq ehtirasla*) Ölkəmizin aparıcı partiyası! Biz xalqımızın rifahına nail olmaq üçün hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırıq! Gəlin! Gəlin biz sizinlə əqidə dostu olaq! Məslək yoldaşı olaq! Mənim həyat yoldaşım bizim partiyanın sədridir! Mən də Baş katibəm! Gəlin, siz də ideoloji katib olun!

D o s t. Axı, mən pantürkist olmuşam!

X a n ı m. Nə olsun? Bizim siyasi savadı çatışmayan camaatımızdı buna pis baxan! Türkiyədə, kim istəyir, bu partiyaadan çıxıb o birinə girir! Siz də indi bizim partiyanın ideoloji katibi olun!

K i ş i (*boğazını arıtlayır.*) Əhə-əhəl!..

X a n ı m (*onu görüb özünü itirərək yavaşdan*). Ah, görəsən heç nə eşitmədi ki?..

D o s t. Gəldin?

K i ş i. Gəldim və gedirəm!

D o s t. Hara gedirsən? Mənim səndən xahişim var axı!

K i ş i. (*o biri otağa gedə-gedə*). Yox! Mən qurtardım daha! Mənim başım çatdayır! Mən daha dözə bilmirəm! (*Xanıma*) Əriniz sizi həyətdə gözləyir! (*Səhnədən çıxır.*)

D o s t. Buna nə olub belə?

X a n ı m (*eyni təşvişlə*). Görəsən, bizim söhbətimizi eşitmədi ki?

D o s t. Siz nə üçün belə həyəcanlanırsız? Axı, siz Tomrisin nəvəsisiz!

X a n ı m. Xeyr! Mənim nənəmin adı Nisəbacı idi!

D o s t (*eyni şövqlə*). Siz Nüşabənin nəvəsisiz!

X a n ı m. Yox! Mənim o biri nənəmin adı Qızxanım idi! Mən getdim!.. (*Səhnədən çıxmaq istəyir.*)

D o s t. Bir dəqiqə əcələ edin! (*Onun ardınca gedir.*)

X a n ı m. Yox!

A r v a d (*əlində məcməyi səhnəyə daxil olur*). Hara gedirsiniz? Bəs çay?

Q ı z (*tələsik səhnəyə gəlir*). Suzik deyirdi ki...

İ ş i q s ö n ü r.

ALTINCI ŞƏKİL

Kişinin evi. Bazar günü. Səhər. A r v a d, O ğ u l, Q ı z, K i ş i.
D o s t. Arvad xalata və əlində siyahı, O ğ u l trusik-maykada və əlində tutduğu «Kapital» diqqətlə oxuya-oxuya, Q ı z pijamada əsnəyə-əsnəyə tualet qapısı ağzına düzülüb.

A r v a d (*tualet qapısını döyür*). Çıx də, səhərdən ordasan!.. Siyahı da, dünən necə yazıb qoymuşam, eləcə qalib stolun üstündə! Bun-

ları indi çoxdan almalıydın, gün günortanı keçib! (*Siyahını oxuyur.*) Çörək almalıydın!.. Göyerti yoxdu evdə, bir dəne keşniş, bir dəne turp, bir dəne şüyüd...

Q ı z. Suzik deyir ki, dünyada ən çox vitamin şüyüddədi! (*Oğuldan əvvəla keçmək istəyir.*) Sən məndən sonra gəlmisən...

O ğ u l (*onu qabağa buraxmır*). Yox, sən məndən sonra gəlmisən!..

A r v a d (*tualet qapısını döyür*). Nə edirsən e orda bu qədər?

Q ı z. Suzikin tualetə girməyi ilə çıxmağı bir olur!

O ğ u l (*oxuduğundan vəcdə gələrək*). Dəryadı, dərya!

Q ı z (*kitaba boylanır*). Yenə doqquzuncu səhifə!

O ğ u l. Sən mənim şəxsi həyatıma qarışma!

Q ı z. Sən məndən sonra gəlmisən!

A r v a d (*tualet qapısını döyərək artan bir nigarançılıqla*). Niyə çıxmırsan?

K i ş i (*səhnə arxasından qışqırır*). O-o-o!..

A r v a d. Nə?

Q ı z. A-a-a!..

K i ş i (*səhnə arxasından qışqırır*). O-o-o!..

A r v a d. Nə deyir belə?

Q ı z. Bilmirəm...

K i ş i (*səhnə arxasından qışqırır*). O-o-o!..

A r v a d (*həyəcanla tualet qapısını döyəcləyir*). Çıx ordan!

Q ı z. İstəyirsən Suzikə zəng eləyim?

Qapının zəngi çalır.

A r v a d. Bu kimdi belə, bazar günü, səhər-səhər? (*Qapını açmağa gedir.*) Kimdi orda?

D o s t (*səhnəyə daxil olaraq*). İyi günlər!

A r v a d (*onun ardınca gələrək*). Bağışlayın, hələ geyinməmişik...

D o s t. Eyb etməz, mən də sizin arkadaşınız... Yoldaşınızla vacib söhbətim var... Tezdən gəldim ki, onu evdə bulum.

K i ş i (*səhnə arxasından qışqırır*). O-o-o!..

D o s t təəccüblə A r v a d a baxır.

A r v a d. Səhərdən bura girib, çıxmır... (*Tualet qapısını döyəcləyir.*) Çıxırsan?

O ğ u l (*oxuduğundan vəcdə gələrək*). Fikrin dərinliyinə bax e!.. Dəhşətdi, dəhşət!..

K i ş i (*səhnə arxasından qışqırır*). O-o-o!..

D o s t. Əfəndim?

Tualetin qapısı açılır və saçları pəjmürdə
Kişi səhnəyə daxil olur.

K i ş i. Düz otuz yeddisini özdim!
A r v a d. Otuz yeddisini özdin?
K i ş i. Bəli!
A r v a d. Nəyin otuz yeddisini özdin?
K i ş i. Əjdaha boyda milçəklərin! (*Dosta baxır və əllərini geniş açıb göstərir.*) Bax, bu boyda!
D o s t. (*şaşırmış*). İyi sabahlar...
K i ş i. (*ona yaxınlaşaraq, əllərini daha da geniş açır*). Bax, bu boyda!

D o s t. Bu nə danışır? (*Ürkmüş halda səhnənin bir küncünə çəkilib dayanır.*)

A r v a d. Sənə nə olub, əzizim?
K i ş i. Belə ev olar? Evdə də bu boyda milçəklər olar? Bu qədər tarakan olar? Hər biri krakadil boyda!

Q ı z. Vay, mama!..

K i ş i. (*Oğula yaxınlaşır*). Yeddisini... (*«Kapital»ın səhifəsinə boylanır.*) Yox... Doqquzunu öldürdüm! (*Arvada yaxınlaşır.*) Ev deyil burax, heyvanxanadı!.. Hörümçəklərin hər biri begemot boyda!

A r v a d. İçmişən? Bunnan çıxmayan iş, səhər-səhər piyan olub? Aç ağzını! İyləyəcəyəm! Aç!

K i ş i. (*ağzını açıb nəfəsini verir*). Hu!.. Hu!..

A r v a d. Yox, balam, iy gəlmir...

Q ı z. (*uzaqdan*). Bəlkə saqqız çeynəyib ki, iyi getsin? Suzik deyir ki, indi elə eləyirlər!..

A r v a d. Çeynəmişən?

K i ş i. Yox.

A r v a d. Bəs neyləmişən?

K i ş i. Otuz yeddisini birdən öldürmüşəm! Bax, bu boyda! (*Qollarını geniş açıb göstərir.*)

Q ı z. Vay, mama!..

A r v a d. (*qışqırır*). O boyda milçək olar?

K i ş i. Hə! (*Yavaşdan*) Sonra da birinin belinə minib uçub getdim!

A r v a d. Milçəyin belinə mindin?

K i ş i. Hə!

O ğ u l. (*başını bayaqdan bəri oxuduğu kitabın üzərindən qaldıraraq*). Aha! Bu məntiqə uyğun gəlmir! Necə uçub getdin? Bəs deyirsən onları öldürdüm?

K i ş i. (*hiddətlə*). Bu, yalançı məntiqdi, ay... tovarış! Siz yalançı məntiqlə yaşayırsınız! Bəli! Əvvəlcə öldürdüm! Hər biri, bax, bu boyda! (*Qollarını geniş açıb göstərir.*) Sonra da birinin belinə minib uçub getdim!

Q ı z. Vay, mama!..

A r v a d. (*dəhşət içində*). Hara uçdun?

Pauza.

K i ş i. Qorbaçovun yanına! Perestroykaya baş vurdum!

Pauza.

(*Səhnədə gəzişməyə başlayır və birdən Dostun qarşısında dayanır.*) O-o-o!.. Əziz Lenin yoldaş! (*Onu qucaqlayır.*) Vladimir İliç! Mən bilirdim ki, biz görüşəcəyik!

Pauza.

D o s t. (*özünü itirmiş halda*). Xeyr!.. Mən...

A r v a d. (*yalnız indi başa düşür ki, hansı bədbəxtliyə düşər olublar*). Vaxsey!.. Kişi dəli olub!..

Q ı z. Vay, mama!.. Bəs mən Suzikə nə deyəcəyəm?

K i ş i. (*ruh yüksəkliyi ilə*). Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqına eşq olsun!.. Ura, yoldaşlar!..

Pauza.

Ura, yoldaşlar!.. Yaşasın SSRİ!.. Ura!..

A r v a d. (*ağlamsınaraq*). SSRİ daha yoxdu...

O ğ u l. (*tələsik*). Müvəqqəti yoxdu!

K i ş i. (*Arvada*). Nə? Sən nə cəsarətlə belə söz deyirsən?

A r v a d. Eh, ay əzizim, SSRİ heç e, hayıf səndən!..

K i ş i. (*Qıza*). Düz deyir?

Q ı z. Hə...

K i ş i. Bəs... Bəs o boyda SSRİ-yə nə oldu?

Q ı z. Dağıldı...

O ğ u l. (*tələsik*). Müvəqqəti dağıldı!

K i ş i. (*Qıza*). Necə?

Q ı z. Hə, dağıldı...

K i ş i. (*qışqırır*). Kim dağıtdı?

O ğ u l. (*cəld*). Qorbaçov!

K i ş i. Bizim o Mixail Sergeyeviç?

O ğ u l. Bəli!

Pauza.

Arvad. Ay başına dönüm...
Kişi (onun sözünü kəsir). Yaxşı!.. Mən gedər oldum!.. Sağ olun!.. (Dosta yaxınlaşır.) Sağ olun, Vladimir İliç!..

Dost. Yox... Mən...

Kişi (danışmağa macal verməyib, onu qucaqlayır). Sağ olun!..

Arvad. Sən hara gedirsən ki?

Kişi. Qorbaçovu öldürməyə!

Arvad. Nə?

Oğul. Yaxşı eləyir!

Qız. Vay, bəs Suzik? Onda Suzik necə olacaq?

Kişi. Sağ olun! (Tualetin qapısını açıb səhnədən çıxır və qapını ardıyca bağlayır.)

Dost. Tualetə girdi...

Arvad. Həkim!.. Tez həkim çağırmaq lazımdı! (Ağlayır.) Ey gidi dünya!.. Gör necə gözəl insana qıydın!.. Gör necə adamı nə günə saldın!..

Qız (qışqırır). Papa, sən niyə dəli oldun? (Ağlayır.) Bəs Suzik buna nə deyəcək? Mənim taleyim necə olacaq? (Daha da bərkdən ağlayır.) Suzik biləndə ki, sən dəli olmusan, onda... onda... Vay!.. Suzik!.. Suzik!..

İşıq sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Günorta. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Qonşu.
Kişi səhnədə təkdir. Ev paltarı geyib, başını sarıyib, bir sözle, ev xəstəsidir. Səhnənin ortasında kreslodə oturub, gözlerini yumub və şəhadət barmaqlarını bir-birinə tuş gətirərək öz-özünə oynayıb.

Kişi. Tuş gəldi, gəlmədi? Gəldi, gəlmədi?

Arvad (səhnəyə daxil olaraq). Nə soyuqdu? Otopleniyə fərlə yanmır, qazı elə verirlər, verməsələr onnan yaxşıdı... A-a-a... (Pəncərəni göstərərək, kişiyə) Oranı niyə açmısan elə? Dur, dur, pəncərənin o gözlüyünü ört, çöldə soyuqdu!

Kişi (gözlərini açır). Onu bağlayım?

Arvad (üşüyə-üşüyə). Bəli, özizim, bəli, dur, bağla. Çöldə soyuqdu.

Kişi (gah pəncərənin gözlüyünə, gah da Arvada baxır). Yəni mən durub o pəncərənin gözlüyünü bağlasam, çöldə o saat isti olacaq?

Pauza.

Arvad (ağlamsınır). Mənim günahımın adı nə idi, ay Allah? Niyə mən bu günə düşdüm? Niyə onun ağlını başından aldın? Həkimin biri deyir ki, reaktivni psixozdan beynində iltihab var, o biri deyir şizofreniya... Nə bilim... Axı, yaxşı adamıydı o!.. Bircə dəne toyuğun başını da kəsməyə ürəyi gəlmirdi!..

Kişi (toyuq kimi qaqqıldayır). Qaq-qaq-qaq!.. Qaq-qaq-qaq!..

Arvad (iki əlini də başına vurur). Ay aman!..

Oğul əlində «Kapital» səhnəyə daxil olur.

Qalx, o pəncərəni bağla.

Oğul. E-e-e!.. Görmürsən, oxuyuram? (Kişiyə) Nə oldu?

Kişi. Nə nə oldu?

Oğul. Dünən axşam axı, yenə dedin ki, gedirəm Qorbaçovu öldürməyə.

Kişi. Hə, getdim!..

Oğul. Öldürdün?

Kişi. Yox.

Oğul. Niyə?

Kişi. O boyda oçered var idi ki!

Oğul. Oçered? Nə oçered?

Kişi. Oçered də! O qədər adam gəlmişdi ki, Qorbaçovu öldürməyə, böyük bir növbə qurulmuşdu. Mən nömrə aldım. 314-cü adam!

Pauza.

Oğul (bir az fikirləşəndən sonra). Yox, məntiqi deyil! (Arvada baxır.)

Arvad. Əlbəttə!.. (Ah çəkir.) Eh, nə məntiq!..

Kişi (Arvadı yamsılayır). «Eh, nə məntiq!..» Hə? Bir dəfə, 25 yaşım olardı, az qalmışdı dənizdə boğulum, onda sən mənim yanımdaydın?

Arvad. Maşallah! Yadında gör nə yaxşı qalıb! Əlbəttə, sən yanımdaydım! Getsin o gün, qayıtmısan!

Kişi. Mən birinci dəfə infarkt olanda, sən mənim yanımdaydın də?

Arvad. Bəs necə?!

Kişi. Bir dəfə vannada sürüşdüm, ayağım sındı e, gipsə qoymuşdular, sən mənim yanımdaydın?

Arvad. Əlbəttə, sən yanımdaydım!

K i ş i. Mən ikinci dəfə infarkt olanda da sən mənim yanımdaydın də?

A r v a d. Bəs necə, əzizim, əlbəttə!

K i ş i. Deməli... deməli, sən mənim yanımda olanda boğuluram, infarkt oluram, ayağım sınır, qamım ağrıyır, dırnağım düşür! Bax, məntiq budur!

A r v a d çəşib qalib. Qapının zəngi çalır.

A r v a d (*hələ də özünə gəlməyərək, Oğula*). Get aç qapını.

O ğ u l (*başını kitabı dikib*). Mən oxuyuram.

A r v a d (*dərindən köks ötürür*). Eh!.. (*Qapını açmaq üçün səhnədən çıxır.*)

Q o n ş u (*səhnə arxasından*). Xoş gördük sizi! Kişi necədi?

A r v a d (*səhnə arxasından*). Eh, necə olacaq?..

O ğ u l (*başını kitabın üstündən qaldıraraq hiddətlənir*). Burjuylar! (*Səhnədən çıxır.*)

Q o n ş u (*səhnəyə daxil olur*). Bəs həkimlər nə deyir?

A r v a d (*onun ardınca səhnəyə daxil olaraq yavaşdan*). Nə bilim, vallah... Mən özüm də elə başımı itirmişəm!.. Hərəsi bir söz deyir... Reaktiv psixoz... Şizofreniya... Beyin iltihabı... (*Ağlamsın.*) Bir dərdidi, düşmüşük, qonşu qardaş!..

Q o n ş u (*əlini beyninə tərəf oynadır*). Yəni lap qorxuludu?

A r v a d. Yox, yox!.. Yaddaşı elə yaxşıdı!.. Amma... deyir getmişdim Qorbaçovun yanına...

Q o n ş u. Bəlkə doğrudan da gedib?

A r v a d. Nə danışırsız? Evdən bir addım da eşiyyə çıxmayıb! Gələn öyləşin! Bu saat gəliyəm. (*Səhnədən çıxır.*)

Q o n ş u (*Kişiyə yaxınlaşır*). Salam!

K i ş i başını tərpətib onun salamatını alır.

Necəsən? Nə var, nə yox? Deyirlər səfərdə olmusan?

K i ş i. Hə. Vaxtım yox idi, qayıtdım.

Q o n ş u. Əlbəttə!

K i ş i. Burada işlərim çoxdu!

Q o n ş u. Bəs necə!

K i ş i. Bayaq Cəbrayıl mələyə də deyirdim!

Q o n ş u. Kimə?

K i ş i. Cəbrayıl mələyə.

Q o n ş u. O da bura gəlir?

K i ş i. Hə. Bayaq burdaydı, oturub çay içirdik.

Q o n ş u. Çay içirdiz də? (*Gülür.*)

K i ş i. Bəli.

Q o n ş u. Cəbrayıl mələklə? (*Gülür.*)

K i ş i. Hə.

Q o n ş u. Əla! Əla! (*Gülür.*)

K i ş i. Ona da deyirdim... Laçınovla görüşməliyəm!

Q o n ş u (*gözləri bəzəlmiş halda*). Nə?

K i ş i. Mən ona o boyda bilərzik almışam! On beş min dollara!

Q o n ş u (*ora-bura baxa-baxa həyəcanlı*). Yavaş! Yavaş!

K i ş i. Yox! Bədi daha! (*Ayağa qalxır.*) Cəbrayıl mələyə söz vermişəm! Lap bərkəndə deyəcəyəm! O boyda bilərzik almışam ona! Heç olmasa bir dəfə bayramda zəng eləyib məni təbrik də eləmir! Görür indi! Görür onun başına nə oyun açacağam! Hər şeyi var onun! Amma mənim heç nəyim yoxdu! Allahın bir məşını da yoxumdu! Bayaq Cəbrayıl mələyi dalıma alıb cənnətə apardım! Bir məşın nə olan şeydi, hə? Məşına qoyub aparardım də!..

Q o n ş u (*tamam özünü itirmiş halda*). Dayan bir!.. Qulaq as!..

K i ş i. Sən darıxma! Mən o Laçınovun anasını ağladım, sən də bax! Qayıtsın mənim on beş min dollarımı! Qəzətə yazacağam!

Q o n ş u. Səs salma! Bir dəqiqə dayan!

K i ş i. Miting eləyəcəyəm! Gedib evlərinin qabağında mitinq eləyəcəyəm! Televiziya gedəcəyəm!

Q o n ş u. Yavaş!..

K i ş i. Mən ona o qədər rüşvətlik mal almışam! Amma mənim bir dənə məşının da yoxdu!

Q o n ş u. Qulaq as!..

K i ş i (*qışqırır*). Laçınov! Sənə ar olsun!

Q o n ş u. Yavaş!.. Bilirsən sənə neyləyər?!

K i ş i. Mənə?

Q o n ş u. Bəli! (*O tərəf-bu tərəfə baxaraq yavaşdan.*) Sən onu tanıırsan!.. O-o-o!..

Pauza.

K i ş i. Mənə heç nə edə bilməz!

Q o n ş u. Niyə?

K i ş i. Çünki mən dəliyəm! (*Qışqırır.*) Laçınov!

Q o n ş u. Alə, sənə eləyə bilməz, mənə eləyər də!..

K i ş i (*qışqırır*). Laçınov!

Q o n ş u. Onda məni... onda məni məhv eləmə!..

K i ş i (*daha da qızıqıb*). Yox, məni dayandırmaq mümkün deyil! Mən həzrət Cəbrayıla söz vermişəm! (*Qışqırır.*) Laçınov!.. Rüşvətخور!.. Mənim heç məşının da yoxdu!..

Q o n ş u. Var!.. Var!..

K i ş i. Nə var?

Q o n ş u. Maşın var! Var maşın! Mən ölmüşəm bəyəm? Mən elə bu gün səne maşın alacam!

K i ş i. Axı...

Q o n ş u. Dedim, qurtardı! Qonşu qonşuya hansı gündə görəkdi?

A r v a d məcməyidə çay, O ğ u l ölində «Kapital» və Qız səhnəyə daxil olurlar.

A r v a d. Bu nə səs-küydü?

Q o n ş u. Heç...

K i ş i (*səhnə boyu fırlanaraq, guya ki, maşın sürür*). Ba-bap!..

Trrr!.. Vı-ı-ı-ı!..

A r v a d. Yənə neyləyirsən?

K i ş i (*Arvada*). Ba-bap!.. Çəkil yoldan!..

A r v a d. Nə?

Q ı z. Görmürsən, maşın sürür.

K i ş i. Ba-bap!.. Çəkilin yoldan!..

A r v a d (*ağlamsınır*). Ay yazıq!.. Sənin heç maşının var?

Q o n ş u. Var! Onun maşını var! Mən bu qərara gəldim ki, sizin bu çətin vaxtınızda, xeyriyyəçi kimi, sizə bir maşın hədiyyə edim! Bir az işlənmiş olar, ancaq eybi yox!..

Pauza.

K i ş i. (*səhnə boyu fırlanaraq guya ki, maşın sürür*). Ba-bap!.. Vı-ı-ı-ı!..

O ğ u l. Necə? Bizim maşınımız olacaq? Mən maşın sürəcəyəm?

Q ı z. Suzik də sürəcək!

A r v a d. Çox sağ olun, ay qonşu! Siz qardaşdan da artıqsız!

Q o n ş u. Bir şey deyil!..

K i ş i (*səhnə boyu*). Ba-bap!.. Vı-ı-ı-ı!..

O ğ u l (*sevincindən bilmir ki, nə etsin və birdən yadına düşür*). Anacan, bu saat pəncərəni bağlayacam!

İ ş ı q s ǝ n ǝ r.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Axşamüstü. Kişi, Arvada, Oğul, Qız, Dost.

Arvada oturub nəşə toxuyur. Kişi güzgünün qabağındadı.

K i ş i (*güzgüdə özünə baxa-baxa*). Vay!.. Saqqal necə basıb məni?..

A r v a d (*yavaş-yavaş artan bir həyəcanla*). Ay, nə yaxşı!.. Deyəsən, özünə gəlirsən, hə?

K i ş i. Üzqırxanımı, sabun köpüyünü götürin! Fırçamı götürin!..

A r v a d (*çağırır*). Ay qız, tez elə! Üzqırxanı-zadı götür bura!

Q ı z (*səhnəyə daxil olur*). Nə olub?

A r v a d. Papa üzünü qırxmaq istəyir! Tez elə! Nə lazımdı, gətir!

Q ı z (*sevincək*). Oy, papa, nə yaxşı! Suzikə deyəcəyəm! (*Qaçıb səhnədən çıxır*.)

K i ş i (*diqqətlə güzgüyə baxa-baxa əlini üzünə sürtür*). Gör nə qədər di...!

A r v a d (*yavaşdan*). Özünə fikir verməyə başlayıbsa, deməli, ayılır! Vallah, evə maşın gələndən sonra, elə bil, hər şey düzəlməyə başlayıb!

K i ş i (*qışqırır*). Sabun!

A r v a d (*qışqırır*). Nə oldu?

Q ı z (*səhnə arxasından*). Bu saat! Qoy əvvəlcə Suzikə zəng eləyim!..

A r v a d. Nə Suzik? Tez üzqırxanı gətir!

K i ş i (*qışqırır*). Fırça!..

Q ı z (*lavazimatları gətirərək, incik*). Suzik deyəcək ki, niyə əvvəlcə mənə demədin. (*Məcməyini atasına verir*.) Al. (*Arvada*) Suzik bilirsən nə deyir? Deyir ki, mən, rıtsaram! Deyir ki, əyər sənin papanın başı... e... papın xəstələnibse, mən görək səni daha artıq qoruyam!..

A r v a d. Sənin üzünü görməmişəm, ay Suzik, amma xoşbəxt olasan!

Q ı z. Mənnən bir yerdə!

A r v a d. Allah eləsin!

K i ş i (*məcməyini güzgünün qabağına qoyur və fırçanı götürüb sabun bulaya-bulaya yənə diqqətlə güzgüyə baxır*). Ay-yay-yay!.. (*Fırçanı güzgüyə aparıb güzgüdəki əksini sabunlamağa başlayır*.)

A r v a d. Sən nə edirsən?

Q ı z. Papa!..

K i ş i. Necə nə edirsən? Nə qışqırırsız? (*Güzgünü göstərir*.) Görmürsən nə qədər tük var? (*Üzqırxanla güzgüdəki əksini qırxmağa başlayır*.)

A r v a d. Dayan! Dayan! Güzgünü də xarab eləmə!

Q ı z. Yaxşı ki, Suzikə demədim!

A r v a d üzqırxanı Kişinin əlindən alır. Eşikdən maşın səsi gəlir, sonra O ğ u l səhnəyə daxil olur.

O ğ u l (*ruh yüksəkliyi ilə*). Salam!..

Pauza.

(*Gəlib anasının boynunu qucaqlayaraq*) Balaca Volodya anasını çox sevirdi!..

Q 1 z. Balaca Volodyaya da maşın vermişdilər?

A r v a d. Bədi!

Q 1 z. Görmürsən? Suzikə vermir maşını sürməyə!..

K i ş i yenə güzgünü qırmaq istəyir.

A r v a d. Didişməyin!.. (*Kişini göstərir.*) Onsuz da dərdimiz az deyil!.. Görürsüz?!

O ğ u l. Yenə nə olub, anacan?

A r v a d. Üzünü qırmaq əvəzinə, güzgünü qırmaq istəyir...

O ğ u l. Bu saat! Bu saat mən özüm onun üzünü qıracağam! (*Kişiyə yaxınlaşıb üzqırxanı onun əlindən alır.*) Krupskaya deyirdi ki, övlad görə valideynlərinə kömək etsin! (*Cidd-cəhd ilə Kişinin üzünü qırmağa başlayır.*)

Q 1 z. Nə olsun? Suzik də olsaydı, qırxardı!

O ğ u l. (*atasının üzünü qırxa-qırxa, həvəslə.*) Maşından sonra, partiyada mənim mövqelərim çox möhkəmlənib! İndi mənimlə hesablaşsınlar!

K i ş i (*qışqırır*). Yaşasın kommunizm!

O ğ u l. Bəli, ata! Bir vaxt gələcək, xalqımız yenə nümayişə çıxacaq! O zaman mən tribunada parad qəbul edəcəyəm!

A r v a d. İnşallah!

Qapının zəngi çalınır.

Q 1 z (*qapını açmağa gedə-gedə*). Nə olsun? Suzik də böyük adam olacaq! (*Səhnədən çıxır.*)

K i ş i (*güzgünü göstərərək üzqırxanı Oğulun əlindən almaq istəyir*). Qoy bunu mən qırım!

O ğ u l. Dayan, atacan!..

D o s t (*səhnə arxasından*). İyi axşamlar!

Q 1 z (*səhnə arxasından*). Salam...

D o s t (*səhnəyə daxil olur*). İyi axşamlar!.. Əcəba nasıldır bizim arkadaşımız?

A r v a d (*dərindən köks ötürür*). Görək də...

K i ş i. O-o-o!.. (*Qolu ilə Oğulu özündən kənarlaşdıraraq Dosta yaxınlaşır.*) Yoldaş Lenin! (*Onu qucaqlayır.*) Əziz Vladimir İliç! Xoş gördük! Xoş gördük! (*Qamarlayıb Dostu öpür.*)

D o s t (*onu özündən kənarlaşdırmağa çalışır*). Yavaş!.. Yavaş, üst-başımı sabunladım!

K i ş i. Sabunun səne xeyri var!

D o s t. Burax!

K i ş i. Ah, sənın saçın necə də tökülüb! Əziz Volodya!

D o s t. Burax!..

K i ş i. Proletariatın dahi rəhbəri! Mənim əziz dostum! (*Onu yenə qucaqlamaq istəyir.*)

D o s t. Yox!.. Yox!.. Sənə neçə dəfə demişəm ki, mən Lenin deyiləm! (*Oğula*) Kömək elə də!

O ğ u l. Nə olub? Pis adama oxşatmır ki, sizi! Nasionalist! (*Hirsli səhnədən çıxır.*)

K i ş i. Bədi, Vladimir İliç! Bədi! Heç zərərindən qalmırsan a!.. (*Arvada*) Uşaqlıqda da belə idi... Onda keçəl deyildi, əməlli-başlı saç var idi!.. (*Birdən kövrəlir.*) Eh, Volodya!.. Hanı... Hanı sənın o qıvrım saçların? Töküdün o saçları bizim gözəl həyatımız naminə! Əziz Ulyanov! Gəl!.. Gəl, səni bir də bağrıma basım!..

D o s t. Yox! Mən Lenin deyiləm! Şurasını birdəfəlik anla!

A r v a d. Fikir verməyin...

D o s t. Axı, bütün bədənimi sabunladım!..

K i ş i. Dedim ki, sabun sənın üçün vacibdi! Volodya!

D o s t. Yox!

K i ş i (*ciddi*). Daha bu olmadı, Vladimir İliç! İndi nədən ehtiyat edirsiniz? Daha gizli fəaliyyətinizə, konsperasiyaya ehtiyac yoxdu! Biz indi sənın qurduğun ölkədə yaşayırıq!

A r v a d. Eh, getdi o ölkə!.. Ətin kilosu bir manat doxsan qəpik idi!

K i ş i. Keyr! Sən bu sözlərə inanma, əziz Vladimir İliç! Biz Stalin gorbagor elədik! Xruşşovla qarğıdalı yığdıq və Amerikanı ötüb keçdik! Brejneve, bax, bura qədər (Əli ilə qurşaqlardan aşağısını göstərir.) orden verdik! Sonra Qorbaçovla perestroika elədik! Ah, Mişa!.. Mişa!.. O da sənın kimi keçəldi!

D o s t (*tamam bıkmış*). Mən Lenin deyiləm!

A r v a d. Fikir verməyin...

K i ş i. Necə fikir verməyin? Necə mən Lenin deyiləm? Mən sənın Nadejda Konstantinovnaya məhəbbətin haqqında poema yazıram! Krupskaya da səni sevirdi!

D o s t. Tamam, zavallı arkadaşım! Sən yorğunsan, get istirahət yap!

K i ş i. Nə istirahət, canım? Sizin kimi sevgililər haqqında poema yazarkən, mən gedib istirahət edə bilərəm? Lenin bu otaqda, bax, burada dayanmışdı. (*Göstərir.*), Krupskaya da, bax, burada dayanmışdı. (*Göstərir.*) İndiki kimi, gözlerimin qabağındadı!

A r v a d. Ay aman!..

K i ş i. İyirmi ildən sonra yenidən görüşmüşdülər! Lenin deyirdi: «Gəlin biz yeni bir həyat quraq!.. Biz öz məhəbbətimizin təmsalında türk dünyasının ölməz ənənələrini yaşadaq!..» Krupskaya da deyirdi: «Siz nə danışırırsınız? Mənim həyat yoldaşım var!..»

A r v a d. Gör gözüne nələr görünür el..
K i ş i. Mən redaksiyalara gedib bu ülvi məhəbbət haqqında poemamı bütün ictimaiyyətə bəyan edəcəyəm!
D o s t (həyacanlı). Yox, lazım deyil!
K i ş i. Necə lazım deyil? Mən sizin məhəbbət dastanınızı yazmaya bilərəmmi? Bu əsərin adı «Volodya və Nadya dastanı» olacaq! Qoy hamı Lenin ilə Krupskayanın, bax, buradakı bu ülvi məhəbbətindən xəbər tutsun!

D o s t (həyacanlı). Özüne başqa bir əyləncə tap!
K i ş i. Yox! Bu mümkün deyil!
A r v a d. Əşşi, qoyun yazsın, başı qarışsın də...
D o s t. Yox! Yox!
K i ş i. Əziz Lenin! Vladimir İliç! Başa düşün, mən o poemanı yazmaya bilmərəm!

D o s t. Axı, nə üçün?
K i ş i. Çünki mən o poemaya görə qonorar alacağam! Sonra da o qonorarı verib (Əli ilə tavanı göstərir.) evimizə lüştür alacam!

Pauza.

D o s t (tavana baxır). Sən... sən istirahət elə... O lüştürü mən alaram!

K i ş i. Mən billür lüştür alacam!
D o s t. Əvət!.. Əvət!.. Mən məhəbbətə nankor ola bilmərəm!
A r v a d. Nə?
D o s t. Heç!.. Heç!..
K i ş i. İmportmı!
D o s t. Əvət!.. Əvət!..
A r v a d. A-a-a!.. Siz nə əziyyət çəkirsiz?
D o s t. Biz dostuq! Xahiş edirəm bu hədiyyəni məndən qəbul edəsiniz!

A r v a d. Siz necə də dostunuzun qayğısına qalırsız! Onun istirahəti naminə belə bir hədiyyə edirsiniz!.. Çox sağ olun!..

D o s t. Bir şey deyil! Mən getdim lüştür almağa! (Səhnədən çıxır.)

K i ş i yenə diqqətlə güzgüyə baxır.

A r v a d. Bizim də evimizdə lüştür yanarmış! (Kişiyə baxıb Oğulu çağırır.) Papanın üzü sabunlu qaldı axı!

O ğ u l (əlində üzqırخان səhnəyə daxil olur). Getdi o nasionalist?

A r v a d. O nasionalist deyil, əsl dostdu! Gəl papanın üzünü qırx, qurtar!

O ğ u l Kişinin üzünü qırxmağa başlayır.

O getdi bizə billür lüştür alsın!

O ğ u l. Nə?

K i ş i (qışqırır). Kəsdin üzümü!.. Qan gəlir!..

A r v a d (qışqırır). Ay qız, tez yod getir!

K i ş i. Millətin də başını belə qırxırsız?!

İ ş ı q s ۆ n ۆ r.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Səhnə tamam qaranlıq içindədi.

Kimse o qaranlıqda əl fənerinin zəif işığını döşəməyə, divarlara, ev əşyalarına sala-sala səhnədə var-gəl clöyür, amma bunun kim olduğunu müəyyən etmək mümkün deyil.

Barmaqlarının ucunda ehtiyatla addımlayır. Dayanıb qulaq asır.

Xorultu səsi gəlir.

Yenə barmaqlarının ucunda ehtiyatla addımlayır. Dayanıb əliylə nəse axtarır və deyəsən, axtardığını tapır.

Səhnənin ortasında arxası tamaşaçılara tərəf oturub yerini rahatlayır və fənerin işığında qəzet oxumağa başlayır.

Onun arxası tamaşaçılara tərəf olduğu üçün sifəti görünür.

İ ş ı q s ۆ n ۆ r.

ONUNCU ŞƏKİL

Kişinin evi. Günorta. Kişi, Arvad, Partiya lideri, Xanım.

K i ş i cidd-cəhdlə kağız-kuğuzdan nəse düzəldir.

Partiya lideri. Hə, necəsən, əziz dost?

Xanım. Vallah, siyasi fəaliyyətimiz o qədərdir ki, güclə vaxt tapıb gəldik sizi yoluxmağa.

A r v a d. Çox sağ olun!..

Partiya lideri. Eybi yox, pis günün ömrü az olar. Nə var, nə yox?

K i ş i (kağız-kuğuzla məşğul ola-ola). Yaxşıyam!..

Partiya lideri. Görürəm... Yaxşı dəyirsən gözümə!..

Xanım. Elədi!..

K i ş i. Amma...

Partiya lideri. Nə amma?

K i ş i. Hər gecə yuxuda siçanları görürəm...

Partiya lideri. Siçanları?

K i ş i (əvvəlki kimi kağız-kuğuzla məşğul ola-ola). Hə...

Partiya lideri. Necə görürsən?

Kişi. Görürəm ki, bizim evin siçanları ilə qonşunun siçanları komanda düzəldib bir-biriləri ilə futbol oynayırlar...

Arvad (köks ötürərək). Eh!.. Həkim belə hallar üçün dərman verib, indi içərsən, elə yuxular görməzsən... (Qalxıb üstündə xeyli dərman yığılmış miza yaxınlaşır və dərmanların arasından iki həb seçib su ilə gətirir.) All!.. İç!..

Kişi (başını kağız-kuğuzdan qaldırır). Olmaz sabah içim?

Arvad. Niyə sabah?

Kişi. Bu gecə final oynayacaqlar!

Pauza.

Xanım (söhbəti dəyişmək üçün, tavandan asılmış çilçirağı göstərir). Nə gözəl çilçirağınız var!..

Arvad. Hə...

Partiya lideri. Oğlunuz görürmür... Yəne «Kapital» oxuyur?

Arvad. Vaxt tapanda oxuyur. Evin bütün işləri onun boynunda!.. Maşallah! (Köksünü ötürür.) Eh!.. Hər şey yaxşıdır... Elə bil həyat bizim üçün təzədən başlayır... Bircə... (Kişini göstərir.) Bircə bunun dərddi!..

Kişi. Artıq iyirmi yeddi dövlətnamə hazır!..

Partiya lideri. Neynirsen e bu dövlətnamələri?

Kişi (təəccüblə). Necə neynirsen?

Partiya lideri. Hə də, neynirsen? (Güləmsəyir.) Səhərdən yazırsan, yapışdırırsan...

Kişi. Toy eləyəcəyəm!

Partiya lideri. Toy?

Kişi. Bəli!

Arvad dərindən köksünü ötürür.

Partiya lideri. Allah xeyir versin!.. Soruşmaq ayıb olmasın, kimin toyudu?

Kişi. Mənim!

Arvad. Nə?

Partiya lideri. Əziz dost, sənin arvadın, uşaqların...

Arvad (ayağa qalxır). Of-f-fl!.. Belə də dərdd olar?..

Xanım (ayağa qalxır). Eybi yox... Keçər... Qoy kişilər özləri oturub söhbət etsinlər... Gedək o biri otağa, biz də öz söhbətimizi eləyək. Mən də, heç olmasa, beş dəqiqə siyasi mübarizəmizdən ayrılımlı..

Xanımla Arvad səhnədən çıxırlar.

Partiya lideri. Hə, ürəyivə təzə arvad düşüb, ey zalım?!

Kişi. Yox, mən arvad almıram!

Partiya lideri. Arvad almırsan?

Kişi. Xeyr!

Pauza.

Partiya lideri. Kiçik toy eləyirsən?

Kişi. Xeyr!

Partiya lideri. Bəs nə eləyirsən?

Kişi. Mən partiya alıram!

Partiya lideri. Nə?

Kişi. MMDKGAP!

Partiya lideri. Başa düşmədim...

Kişi. Milliyyətçi Maarifçi Demokratik Konservator Gələcək Azərbaycan Partiyası! Mən iki yüz əlli dövlətnamə düzəldib (Həzz alala səhərdən bəri düzəltdiyi alabəzək dövlətnamələrdən birini götürüb baxır.) hörmətli adamlara paylayacağam. Hamı elə biləcək ki, mənim toyumdur! Ancaq qonaqlar gələndən sonra, mən bəyan eləyəcəyəm ki, qadınla yox, Milliyyətçi Maarifçi Demokratik Konservator Gələcək Azərbaycan Partiyası ilə evlənirəm!

Pauza.

Bəli! Bizim bu sahədə təcrübəmiz var! Bəs sənin ad günündə partiya yaratmadıq? Bu, siyasət aləmində yeni bir kəşfdir! Mən jurnalistləri də bura dövlət eləyəcəyəm! Sənin partiyanın təcrübəsini onlara nümunə göstərəcəyəm! Qoy bu kəşfi dünyaya yaysınlar! Bütün qonaqları başa salacağam! Onlar da mənə Milliyyətçi Maarifçi Demokratik Konservator Gələcək Azərbaycan Partiyası ilə evləndirəcəklər!

Pauza.

Partiya lideri (yavaş-yavaş artan bir həyəcanla). Bura bax, bu çox bekara bir fikirdi! Bunu başından çıxart! Jurnalistlər bu saat sensasiya axtarırlar.

Kişi. Çox gözəl! Niyə başımdan çıxarıram? (Dövlətnaməni ona göstərir.) Görmürsən necə gözəldi?

Partiya lideri. Mən sənə gözəl şəkilli kitablar alaram, oturub baxarsan...

Kişi. Yox! Mən MMDKGAP-la evlənirəm!

Partiya lideri. Bura bax, yoxsa bizim partiyanın rəqibləri gəlib səni başdan çıxarıblar, hə? Düzünü de?

Kişi. Xeyr! (Hirsələnir.) Məni kim başdan çıxara bilər?

Partiya lideri (tələsik). Heç kim! Sən... sən bu barədə heç kimə bir söz-zad deməmişən ki?

Kişi. Mən xəbərciyəm bəyəm?

Partiya lideri. O mənada demirəm... Yeni toyuva hələ qonaq çağırمامısan?

Kişi. Hələ yox. Darıxma! Mən MMDKGAP-la evlənəndən sonra, səninlə müttəfiq olacağam! Seçkilərə bir yerdə gedəcəyik! (*Ayağa qalxıb qışqırır.*) Qələbə bizimdir!

Partiya lideri. Yavaş! Yavaş! Belə şeylərlə zarafat eləmək olmaz!..

Kişi. Zarafat nədi, canım? Sən dəli olmusan?

Partiya lideri. Yox...

Kişi. Deyirəm axı... Artıq nizamnaməni yazıb qurtarıram. Onu Ədliyyə Nazirliyinə göndərəcəyəm ki, sənin partiyanın təcrübəsi əsasında qeydə alsınlar! Alacaqlar! Nazir müavini mənim dostumdur! Özüm olacam sədr, oğlum da olacaq Baş katib!

Partiya lideri. O kommunistdi ki!

Kişi. Nə olar? Orda Siyasi Büronun üzvüydü, amma burda olacaq Baş Katib! Evimizi də eləyəcəyəm partiyanın qərargahı. Sonra pul toplayacağıq partiya! Sonra da partiyanın puluyla buranı əla təmir elətdirəcəyəm!

Partiya lideri. Bura bax...

Kişi. Sən narahat olma, dedim. Bay!.. Sənin partiyanla müttəfiq olacağıq də!.. Qorxma! Hər şey əla olacaq! Buranı da gözəl təmir edəcəyəm!

Partiya lideri (*özünü saxlaya bilməyib qışqırır*). Səni görərkən dəlixanaya aparsınlar! Demokratik ölkədə olsaydın, sən indi çoxdan dəlixanadaydın!

Arvad (*səhnə arxasından*). Bizimləsiz?

Partiya lideri (*tələsik*). Xeyr!

Kişi. Sənin həyəcanını başa düşürəm, mənim əziz sinif yoldaşım! Bu, sevincdəndi! Sən də mənimlə birlikdə sevinirsen! Artıq iyirmi yeddi dövrənamə hazır! Qalıb iki yüz iyirmi üç dövrənamə! Sabahdan yavaş-yavaş qonaqları dövrə eləməyə başlayacağam. Birinci jurnalistləri çağıracağam! Darıxma, səni elə indidən dövrə edirəm! Jurnalistlərin qabağında səni əməlli-başlı tərifləyəcəyəm! Kim öz ad günündə partiya yarada bilər, hə? Bunu heç Stalin də bacarmazdı! Vaxtını təyin eləmişəm! Gələn həftənin çərşənbə axşamı mənim toyumdur! (*iki əlini də geniş açaraq otağı göstərir.*) Sonra da buranı əla təmir edəcəyəm!

Pauza.

Əla təmir!..

Pauza.

Partiya lideri. Bura bax...

Kişi. Dedim ki, səni tərifləyəcəyəm də! Səni hamıya nümunə

göstərəcəyəm! Qoy görsünlər ki, Azərbaycanda necə əjdahalar var! Sonra da buranı təmir elətdirəcəyəm!

Partiya lideri. Yox... Qulaq as, buranı... buranı mən təmir elətdirirəm... Bizim partiyanın vəsaitinə... Beynəlxalq simpozium keçirmək istəyirdik... Sən bu toy məsələsini burax getsin...

Kişi. Hə?

Partiya lideri. Hə...

Kişi. Nə vaxt?

Partiya lideri. Nə nə vaxt?

Kişi. Təmir?

Partiya lideri. Gələn ay...

Kişi. Yox!. Mənimcün subay qalmaq çox çətindi! Mən evlənirəm! Mən öz partiyamı alıram!

Partiya lideri. Yaxşı, gələn həftə...

Kişi. Yox! Mən subaylığa dözmə bilmirəm!

Partiya lideri. Yaxşı, yaxşı... Sabah başlayıram...

Kişi. Hə?

Partiya lideri. Hə...

Pauza.

Hə, sabah başlayıram...

Kişi. Onda mən gedim nizamnamənin əvəzinə roman yazım...

Partiya lideri. Hə, get roman yaz! Ancaq təcrübədən-zadəndan yazma! Toydu, ad günüdür, belə şeylərdən yazma! İndi millətin ağır günüdür! Yeməyə bir şey tapmır! Sən millətin dərdindən yaz! Başa düşdün? Millətin dərdindən!

Kişi. Mən sənət əsəri yaratmağa gedirəm! (*Coşğun*) Yox, mən getmirəm! İlham pərisi məni öz qanadlarında aparır! (*Qollarını geniş açır, guya ki, uçur, səhnədən çıxır.*)

İşıq söndür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Günorta. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, fəhlələr. Üç-dörd fəhlədən kimi evin divarını rəngləyir, kimi harasa mala çəkir, qapıya cəftə vurur, pəncərənin taxtasını qışıyır və s., bir sözlə, evdə şıdrığı təmir işləri gedir.

Kişi pəncərədən birinin qarşısında oturub və eşiyə baxır. Arvad böyük bir həvə və cidd-cəhdlə fəhlələrin işinə rəhbərlik edir. Qız da böyük ruh yüksəkliyi və maraqla ora-bura baxır.

Arvad. Bax, buranı görürsüz, göy rənglə rəngləyin, ancaq tamam göy olmasın...

Birinci fəhlə. Göy rəngləyim, ancaq göy olmasın?

Arvad. Hə...

Birinci fəhlə. Onu necə ələyim?

Arvad. Bax, bu göy...

Birinci fəhlə. Hə...

Arvad. İndi üstündən sarı vurun...

Birinci fəhlə (*fırça ilə rəngi sürür*). Al...

Arvad (*sevinclə*). Gördün! Bax, belə! İyirmi ildə mən gecə yuxuda da bu rəngləri görürəm!..

Qız (*gəlib baxır*). Oy, nə gözəldi! Qoy Suzikə zəng ələyim deyim! (*Həyəcanla qaçıb səhnədən çıxır*.)

Arvad. Bax, burda mütləq ağ bir xətt keçməlidir!..

Maşın səsi gəlir, sonra Oğul əlinde zənbil səhnəyə daxil olur.

Oğul. Salam, yoldaş fəhlələr!

İkinci fəhlə (*o biri fəhləyə*). Bu nə deyir, alə?

Oğul (*yumruğunu yuxarı qaldırır*). Biz qalib gələcəyik!

İkinci fəhlə. Nə qalib, alə? Bizim obedimizi verin də!..

Arvad. Darıxmayın! Əvvəlcə iş, sonra yemək!

Oğul. Roza Lüksemburq deyib ki, əmək insanın yaraşığıdır!

İkinci fəhlə. Nə?

Qız (*səhnəyə daxil olur*). Suzik deyir ki, sarının üstündən də bir az yaşıl vurmaq lazımdır!

Arvad (*Qıza fikir vermədən Oğulun gətirdiyi zənbili aç-aça Kişiyə yaxınlaşır*). Bax, oğlumuzu görürsən?! Maşallah! Gör sənün üçün necə gözəl konservlər alıb?!

Qız. Mən də yeyəcəyəm!

Arvad. Bax, qaz ciyərinin pəstəti...

Qız. Suzik onu xoşlamır!

Arvad. Bu da badımcan kürüsü...

Kişi (*ruh yüksəkliyi ilə*). Qoy bir mən sağalım!

Arvad. Allah qoysa! Allah qoysa!

Kişi. Onda bir dəne böyük konservatoriya tikdirəcəyəm!

Arvad. Nə?

Kişi. Konservatoriya!

Arvad. Konservatoriyanı neynirsən?

Kişi. Konservləri saxlamağa yerimiz olsun!

Pauza.

İkinci fəhlə. Ay bacı, obedin vaxtı çoxdan keçib e!..

İşıq sönmür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Bağca. Günorta. Partiya lideri, Xanım, Qonşu.

Qonşu. Təbrik edirəm sizi!.. Təbrik edirəm!..

Xanım. Nə olub? Ağlı başına gəlib?

Qonşu. Yox, əşşi! O yazığı başı ilə xarab olmayıb ki, təzədən düzəlsin! Əslinə baxsan... Vallah, heç əvvəldən də onun başında bir şey yox idi! Bu yazı-pozu adamları bir az belə də... (*Əlini başının üstündə yelləyir*.) Birtəhər olurlar!.. (*Partiya liderinə*) Sizi təbrik edirəm, sizi!..

Partiya lideri. Məni?

Qonşu. Bəli, sizi! Millətin böyük siyasi xadimini!

Partiya lideri (*təvazökarlıqla*). Mən xalqım üçün çalışıram...

Qonşu. Bilirəm! Bəs necə? Təbrik edirəm!

Xanım (*səbrsiz*). Axı, nə münasibətlə?

Qonşu. Necə nə münasibətlə? (*Partiya liderinə*). Sizə Aqrar Siyasət üzrə nazir vəzifəsi təklif ediblər. Ancaq siz o boyda vəzifədən imtina etmisiniz!

Pauza.

Partiya lideri. Pay atonnan! (*Ətrafa baxır*.) Deyəsən yerin də qulağı var e!..

Qonşu. A kişi! Bu məmləkətdə belə işlərdə, bax, bunun da... (*Cibində qurdalanır, dollar çıxarıb, təzədən tez cibinə basır*.) bunun yox... bax, bunun... (*Axır ki, cibindən kibrit qutusu çıxarır və bir kibrit çöpünü götürüb göstərir*.) bunun da qulaqları var! Siz nəyi qoyub, nəyi axtarırsız?! Əhsən sizə! O boyda vəzifədən imtina etmək!

Partiya lideri (*şərtlə*). Məni vəzifə maraqlandırır!..

Xanım. Bizim partiyayı müstəqil Azərbaycan Respublikasının taleyi maraqlandırır!..

Qonşu. Əhsən! Bərəkəllah!

Partiya lideri (*get-gedə daha da qızıqaraq*). Mən vəzifə düşkününü deyiləm! Respublikamızın vətəndaşları bunu yaxşı bilir! Buna görə də başqa siyasi partiyalar dağılır, parçalanır! Ancaq bizim partiya-ya kütləvi axın var!

Pauza.

Xanım (*diqqətlə Qonşuya baxır və cibindən bir dəftərçə çıxarır*). Gəlin sizi də bizim partiya-ya üzv yazım!

Qonşu. Məni?

Xanım. Bəli! Bizim partiya sizə etimad göstərir!

Qonşu. Yox, yox!.. Mən yox!..

Xanım. Sizin işləriniz yaxşı gedər!

Q o n ş u. Yox, bacı, yox... O SSRİ-nin Kommunist Partiyası idi, olurdun üzvü, işin də gedirdi yağ kimi! İndi demokratiyadı, bir partiyanın üzvü olacaqsan, o birilər taxtabiti kimi dağıdacaq canı! Hara getdi, nə elədi, nə qazandı, necə qazandı? Bir dəli quyuya bir daş atacaq, bizim qəzetlər də ki, o daşı göydə axtarır, sonra gəl o daşı çıxar quyudan, görüm, necə çıxarır?! Yox, başıya dönüm, mənə bitərəf olmaq əl verir! Qoy düşünsünlər bir-birlərinin canına, mənə odu ki, işim getsin!..

Partiya lideri. Ay-ay-ay!.. Mən sizi belə prinsipsiz bilmədim!..

Q o n ş u. Necə? Mənəm prinsipsiz? (Kənara) Alə, bir də gördün çərxi-fələk deyirdi, bu da oldu böyüklərimizdən biri!.. (Partiya liderinə.) Kolbasa, sosiska da aqrar siyasətə baxır də? Hə?

Partiya lideri. Əlbəttə!

Q o n ş u. Mən axı, bu işlərlə məşğulam də, bu kolbasadı, sosiskadı, kapçonni ətdi-zaddı də, belə-belə işlərlə də...

Partiya lideri. Ümid edirəm ki, dövlətimizə vergiləri vaxtında verirsiniz!

Q o n ş u. Nə? Vergi?

Pauza.

Bir dəqiqə yaxın gəl... (Yavaşdan) Nə vergi? Mən, onsuz da, sizin partiyanın üzvüyəm, ancaq gizli üzvü!..

X a n ı m. Yəni təəssübkeşi?

Q o n ş u. Yox e, nə təəssübkeş? Əməlli-başlı gizli üzvü! Özü də sizin partiyanın hesabına on milyon manat pul keçirirəm!

Partiya lideri. On milyon manat?

Q o n ş u. Bəli! Ancaq tamam gizlin!

Partiya lideri. Ba-a-a! Bu nə sözdü?! Bir daş altı, bir daş üstə! Sizin bizim partiyanın üzvü olduğunuzu məndən başqa bir köpek oğlu bilməyəcək!

X a n ı m (təlaşik). Bir də məndən başqa!

Partiya lideri. Mənim məslək dostum! (Onu qucaqlayır.) Əqidə yoldaşım! Biz sənənlə əl-ələ verib müstəqil respublikamızı gözəl gələcəyə aparacağıq! (Bir də qucaqlaşırırlar.) Biz sənənlə o gözəl gələcəyin qurucuları olacağıq!

Q o n ş u. Hə, hələlik sən tək! Mən də sonra də... Belə... Hə?

Partiya lideri. Niyə? Siz vətəni sevmirsiniz?

Q o n ş u. Mən?

Partiya lideri. Bəli, siz!

Q o n ş u. A-a-a!.. Mən sizdən inciyərəm a-a-a!.. Bu nə sualdı belə?

Partiya lideri (daha artıq bir ehtirasla). Cavab verin! Siz vətəni sevmirsiniz?

Q o n ş u. Əlbəttə!

Partiya lideri. Siz vətən uğrunda ölməyə hazırsız?

Q o n ş u (bir az qorxmış). Necə bəyəm? (Hürkmüş nəzarətlə gah Partiya liderinə, gah da Xanıma baxa-baxa kənara) Alə, bunlardan nə desən çıxar e!..

Partiya lideri. Hazırsız vətən uğrunda ölməyə?

Pauza.

Hə?

X a n ı m. Cavab verin də!

Q o n ş u. Onda... Onda bəs vətəni kim sevir?

Pauza.

Mən getdim! (Sivişib səhnədən çıxır.)

Partiya lideri (onun ardınca). Hara?

X a n ı m (onun ardınca). Hara?

Partiya lideri. Getdi...

X a n ı m. Qoy qaçım o antipatriotun yaxasından tutub gətirim bura!

Partiya lideri. Yox...

X a n ı m. Onda tutub aparım Patriot Qadınlar Cəmiyyətinə! Orda onu yerə yıxıb...

Partiya lideri. Lazım deyil... İndi mən bu cür adamlarla neyləyim? Bu cür adamlarla bu bədbəxt milləti necə ağ günlərə çıxarım? Məmləkətin düşdüyü bu bərbad vəziyyəti necə aradan götürüm? Xalqın mənə olan böyük inamını təkbaşına necə doğruldum? Bir tərəfdən Amerika, bir tərəfdən o boyda Rusiya, bir tərəfdən İran, bir tərəfdən də bu cürə bizimkilər! Dəli şeytan deyir, öz partiyamı iqtidarın partiyası ilə birləşdirim!

X a n ı m. Hə?

Partiya lideri (qətiyyətlə). Yox! Bir də yox! Mən öz siyasi prinsiplərimdən dönmə bilmərəm!

X a n ı m. Bəli! Biz öz siyasi prinsiplərimizdən dönmə bilmərik! (Yavaşdan) Görəsən, on milyonu keçirəcək?

Partiya lideri çiyinlərini çəkir, yəni ki, nə bilim?

İşıq sönmür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Kişinin evi. Axşamçağı. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Dost,
Professor.

Kişi bir künədə oturub mizin üstündəki bir qalaq plastilindən nəşə düzəldir. Arvad əlində əsg, həvəs və şövq ilə təmirdən təzəcə çıxmış evin ora-burasını təmizləyir. Qız atasının nə ilə məşğul olduğuna baxır.

Qız. Papa, sən nə eləyirsən e?

Kişi. Sus-s-s!..

Qız. Niyə susum e? Suzik deyir ki, sənə çoxlu suallar vermək lazımdı!

Kişi. Sus-s-s!.. Mən kəşf edirəm!

Arvad. Mane olma!.. Vallah, hərdən elə bilirəm ki, yuxuda-yam... Buralar yuxuda təmir olunub... O lüstürü yuxuda gətirib bura taxıblar... Maşınımız yuxuda işləyir... Qorxuram ki, birdən yuxudan ayılam...

Pauza.

İraq olsun!

Oğul (*Karl Marksın məşhur əsərini oxuya-oxuya səhnəyə daxil olur*). Dahidir, dahi!

Kişi boylanıb kitabın səhifəsinə baxmaq istəyir. Oğul özünü kənara çəkir ki, atası kitabın səhifəsini görməsin.

Kişi. Doqquz? Doqquz...

Arvad. Nə doqquz?

Kişi (*plastlini göstərərək*). Doqquzunu düzəldəcəyəm...

Oğul (*ruh yüksəkliyi ilə*). Biz yenə qayıdacağıq!

Qız. Suzik deyir ki, kommunistlərdən day bir şey çıxmıyacaq!

Oğul (*hirsli*). Suzik savadsızdır!

Qız (*dəhşət içində*). Nə? Suzik savadsızdı?! Eşitdiz bu nə dedi?

Suzik... Suzik «Lenin oktyabrda» kinosunu əzbər bilir!

Arvad. Yaxşı!..

Qapının zəngi çalınır. Arvad gedib qapını açmaq istəyir.

Oğul. Yox, sən zəhmət çəkmə, anacan! Mən açaram! (*Səhnədən çıxır.*)

Arvad (*mütəəssir*). Vallah, doğrudan elə bil yuxudu...

Kişi (*mənalı-mənalı başını tərpədir və guya ki, birdən-birə məşin sürür*). Ba-bap!.. Bap!..

Dost, arıyca da Oğul səhnəyə daxil olurlar.

Dost saqqalını qırıdınb.

Dost. İyi axşamlar!

Arvad. Xoş gəlmisiz!

Dost. Nasıldır bizim sayın dostumuz?

Kişi (*diqqətlə ona baxaraq, təəccüblə*). Vladimir İliç...

Dost (*ona yaxınlaşaraq*). Yavrucuğım, bəs görmürsən ki, daha saqqal yoxdu? Şimdi anladın ki, mən Lenin deyiləm?

Kişi (*onun dediklərinin fərqiə varmadan*). Ah, Vladimir İliç, siz nə üçün saqqalınızı qırıxdınız?

Dost addımladıqca Arvad əlindəki əsg ilə parketdə onun ayaq izlərini silir.

Dost. Yox, Mən Vladimir İliç deyiləm! Saqqalımı ona görə qırıxdırdım ki, sən dərk edəsən ki, mən Lenin deyiləm!

Qız. Siz necə də gözəl dostsunuz! Atama görə saqqalınızı qırıxdırmı siz! Bu saat... bu saat zəng eləyib Suzikə deyəcəyəm! (*Səhnədən çıxır.*)

Kişi (*pərişan*). Siz nə üçün belə etdiniz? Axı, bütün dünyanın proletariati sizi saqqalsız təsəvvür etmir!..

Dost. Allah, Allah!..

Oğul. Sən narahat olma, ata, dünya proletariati artıq ayılıb!

Dost. Kəndinə gəl, yavrucuğum!.. Kəndinə gəl!.. Mən Lenin deyiləm! Lenin öləndə də saqqalı var idi. Görürsən, mənim saqqalım yoxdu! Biz sənə bir sokakın uşaqlarıyıq!..

Pauza.

Kişi. Nadejda Konstantinovnanın bu işdən xəbəri varmı?

Dost (*boğazını arıtlayaraq o saat tavana baxır*). Əhə-əhə... Gözəl çılçıraqdı ha!..

Kişi. Hə... Yaxşı...

Dost (*plastlini göstərərək, Arvada*). Bu nə yapır belə?

Arvad. Heykəl düzəldir...

Dost. Nasıl?

Arvad. Nə? Başa düşmədim...

Dost. Soruşuram ki, heykəl düzəldir?

Arvad. Bəli... Bu gün bütün günortanı bu işlə məşğul olub...

Kişi yenə boylanıb Oğulun oxuduğu kitabın səhifəsinə baxmaq istəyir.

Oğul özünü kənara çəkir ki, kitabın səhifəsi görünməsin.

Kişi. Doqquz... Doqquzuncu... heykəl...

Dost. Kaç heykəl?

Kişi. Doqquz!

Arvad. Bayaq da doqquz idi, bəs, çoxalmır?

K i ş i Kişinin sözü bir olar!

D o s t. Deməli, heykəlciklər yapırsan, mənim zavallı yavrucuğum?

K i ş i. Bəli! Mən böyük kəşf etmişəm!.. Bu kəşf mənə ilham verir!.. Mənim böyük yaradıcılıq planlarım var, Valodya! Mən heykəltəraşlıq sənətində yeni söz demək fikrindəyəm!.. Mən öz sənətimlə xalqımın şöhrətini bütün dünyaya yayacağam, Valodya! Hayıf, hayıf, Marya Aleksandrovna – sənin əziz anan bizim bu yaradıcılıq təntənəmizi görmədi! O mənə də sənə qədər sevir, Valodya, mən bunu heç vaxt yadımdan çıxarmaram! İndi mən on düşün... (Oğula tərəf baxır.) yox, doqquz dənə heykəl üzərində işləyirəm, onları dalbadal ucaldacağam!..

D o s t. Eh, zavallı arkadaşım, heykəllərin dağıldığı bir zamanə də sən heykəli yapırsan?.. Neredə indi o uca heykəllər? Neredə Stalinin heykəlləri? Leninin heykəlləri? Neredə Kirovun heykəli? Əli uzanmışdı Bakının üzünə! (Göstərir.) Neredə? Söküldü!.. Dağıldı!.. Hər şey tar-mar oldu!..

O ğ u l. Aha! Siz də sovet dövrünün həsrətini çəkirsiz!

D o s t. Xeyr! Xeyr! Mənim türkçülük əqidəm dönməzdir! Bakının üzünə görə babamızı Atılanın, annəmiz Tomrisin əlləri uzana! Fəqət bunlar hələ yapılmamış...

K i ş i. Elə məsələ də bundadı de, Vladimir İliç! (Ayağa qalxıb həm qabaqdan, həm də arxadan diqqətlə Dostun başına baxır.) Bude, sizin başınız!.. Mən dünya heykəltəraşları arasında ilk dəfə belə bir kəşf etmişəm! Daha heç kim heykəlləri dağıtmayacaq!

A r v a d. Allah eləsin!

D o s t. Fəqət bu nasıl olacaq, zavallı yavrucuğum? İnsanlar birini qırırkən, inqilablar yapırkən, hökmdarlar bir-birini əvəz edirkən, sən, zavallı arkadaşım, buna nasıl nail olacaqsan?

A r v a d. (yavaşdan.) Mən bunun sözlərindən heç nə başa düşmürəm!..

K i ş i. Bax, Valodya! Mən heykəllərin bədənini düzəldirəm. Boynuna da vint qoyuram!

D o s t. Vint?

K i ş i. Əvət! Vint qoyuram ki, heykəlin başını vintlə burub bədənə pərçim edəsin! Misal üçün, sənə başını! Sonra haçan lazım oldu, bu başı çıxar, başqa birisinin başını bur, pərçim elə ora!

Pauza.

Qapının zəngi çalınır.

A r v a d. Bu saat!

O ğ u l. Sən əziyyət çəkmə!.. (Səhnədən çıxır.)

P r o f e s s o r. (səhnə arxasından). Yallah!.. Yallah!.. Bu nə əhvalatdı belə? Bu nə xəbərdi belə? Eşitmişəm, əl-əlbət, eşitmişəm!..

Əlində yekə və köhnə portfel tutmuş P r o f e s s o r, ardınca da O ğ u l səhnəyə daxil olurlar. A r v a d qonağın ayağına baxır.

A r v a d. Xoş gəlmisiz... Ayaqqabılarınızı...

P r o f e s s o r. Tərtəmiz silmişəm! Allah-taala buyurub ki, təmizlik birincidi!.. Əl-əlbət, belədir! (Diqqətlə evin o tərəf-bu tərəfinə baxır, təzə rəng iyini burnuna çəkir.) Deyəsən, Allah qoysa, toya hazırlırsınız?

A r v a d. Yox, təmir etmişik!..

P r o f e s s o r. Allah mübarək eləsin!

A r v a d. Çox sağ olun!

P r o f e s s o r. (Kişiyə tərəf işarə edir). Nə olub? Deyirlər ki, mənim keçmiş sevimli tələbəm bir az... o söz... (Əlini öz başının üstünə qaldırıb yelləyir.) Hə?

D o s t. Mələşə!..

Q ı z. (səhnəyə daxil olaraq). Suzik deyir ki... (Professoru görüb sözünü yarımçıq kəsir.) Salam.

P r o f e s s o r. Əleykümə-əs-salam! (Kişiyə) Sən bu qızı nə vaxt Suzikə əvə verəcəksən?

K i ş i. Həmişə!..

Pauza.

P r o f e s s o r. Aha! Aha! Heç darıxmayın! Hər şey Allah-taalanın əlindədi! Qoy əvvəlcə özüm bir yoxlayım bunu. (Kişiyə) Bir mənə bax görüm...

K i ş i. (ona baxaraq ağzını geniş açıb dilini çıxarır). A-a-a!..

P r o f e s s o r. (ətrafa). Elə bilir ki, həkiməm...

D o s t. Peki!..

P r o f e s s o r. Heç nə olmaz... Hər şey o uca Tanrımızın əlindədi! Əl-əlbət belədir! Qoy bir bunun məntiqini yoxlayım... (Kişiyə) Mənim beş dənə armudum var. Bundan da... (Oğulu göstərir.), yox, bundan da (Dostu göstərir.) beş dənə armud aldım. İndi mənə də neçə dənə armud oldu?

Pauza.

Hə?

Q ı z. gizlincə barmaqları ilə göstərib atasına kömək etmək istəyir.

Professor (Qıza). Yox, şparqalka olmaz! Hə, beş armud mənə də var idi, beş armud da bundan aldım, ikisi bir yerdə neçə armud elədi?

Pauza.

Hə?

K i ş i. Biz məktəbdə alma keçmişik!

A r v a d (dərindən köksünü ötürür). Ah!..

P r o f e s s o r. Falçı Ağabacı!

A r v a d. Nə?

P r o f e s s o r. Ancaq Falçı Ağabacı!

A r v a d. O kimdi elə, professor?

P r o f e s s o r (təəccüblə). Eşitməmisiz?

A r v a d. Xeyr...

P r o f e s s o r. Doğru deyirsiz? (Dosta) Siz də eşitməmisiz?

D o s t. Mələsəf, şimdi xatırlamaqda çətinlik çekirəm... Zaten...

P r o f e s s o r (Oğula). Siz də?

O ğ u l. Biz falçılara inanmırıq! (Hirsə səhnədən çıxır.)

P r o f e s s o r. Necə? Bu nə danışır?

A r v a d. Yox, professor, elə-belə deyir...

D o s t. Əvət...

Q ı z. Bu saat Suzikə zəng eləyim, öyrənirəm ki, Falçı Ağabacı kimdi?

P r o f e s s o r. Ehtiyac yoxdu! Ekstrasens Falçı Ağabacı Allah-taalanın əta etdiyi böyük bir verginin sahibidi! Bütün dərdlərin dərmanını ondadı! Falçı Ağabacı böyük Yaradanımızın yer üzündəki elçisi kimi bir möcüzədi! Onun ilahi varlığı insanlara şəfa gətirir. Əl-əlbət belədir! (Kişini göstərir.) Bunun da dərдинə əlac eləsə, Falçı Ağabacı elə-yəcək! Falçı Ağabacı!

A r v a d. Falçı Ağabacı?

P r o f e s s o r. Falçı Ağabacı!

D o s t. Əvət!..

İşiq sönür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Səhnə tam qaranlıqdır.

Yenə kimse o qaranlıqda ora-bura əlindəki fənerin zəif işığını sala-sala səhnə boyu var-gəl edir və biz yenə də bu adamın kim olduğunu müəyyən edə bilmirik.

Haranısa açır – deyəsən soyuducudu – və səhnədə bir parça işıq görünür, sonra oradan nə işə götürüb – içirmiyə? yeyirmiyə? – təzədən əl fənerinin zəif işığında var-gəl edir.

Hər tərəf sakitlik içindədi.

Yenə də qaranlıqda arxası tamaşaçılara tərəf əyləşir və fənerin o zəif işığında qəzet oxumağa başlayır.

İşiq sönür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Günüorta. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Qonşu, Partiya lideri, Xanım, Dost, Professor, Ekstrasens Falçı Ağabacı.

Arvad, əlində əsg, Oğul, əlində «Kapital», Qız, Qonşu, Partiya lideri, Xanım, Dost səhnə boyu gəzişirlər, oturlar, dururlar, ordan-burdan danışirlər və ilk baxışda hər şey həmişəki kimidi, amma bununla bərabər, səhnədə bir gərginlik hiss olunur, çünki hamı Ekstrasens Falçı Ağabacı gözəyir.

A r v a d (yavaşdan Oğula). Görsən, Falçı Ağabacı gələndə çəkmələrini siləcək?

O ğ u l (gözlərini kitabdan ayıraraq bir-neçə an anasına baxır). Anacan! Mən bu kitabı qurtarandan sonra, verəcəyəm sənə. Sən mütləq «Kapital»ı oxumalısan!

A r v a d (heyratlı). Mən?

O ğ u l. Bilirsən necə kitabdı? Elə bil bəşəriyyət üçün ana laylasıdı! (Dedi ki bu gözəl sözlər özünün də xoşuna gəlir və tez cibindən dəftərçə-qələm çıxarır.) Qoy bu sözləri yazım! Sabah Siyasi Büronun iclasında deyəcəyəm!

X a n ı m. Vallah, bu hadisə bizə elə təsir edib ki, az qalır siyasi mübarizəmiz də zəifləsin...

P a r t i y a l i d e r i (təlaşlı). Yox, yox! Bizim partiyanın siyasi mübarizəsinə heç nə təsir edə bilməz!.. Ruh düşkünlüyünə yol vermək olmaz!

X a n ı m. Əlbəttə! Mən elə-belə dedim...

D o s t. Əvət!

P a r t i y a l i d e r i (tualetin qapısına tərəfişarə edir). O mütləq sağalmalıdır! O sağalıb bizim siyasi mübarizəmizə qoşulmalıdır! O müstəqil respublikamızın gələcək rifahı naminə bizim mücadilə qardaşımız olmalıdır!

O ğ u l (gözlərini kitabdan ayıraraq). Onda mən sizə qarşı mübarizə aparacağam!

X a n ı m (qızğın). Biz özümüz kommunizmə qarşı mübarizə apararaq onu məğlub etdik!

D o s t. Peki...

O ğ u l. Xeyr! Qorbaçov ABŞ-ın şpiyonu idi! İndi də bizim ara-

mızda opportunistlər var. Ancaq... (*Bərkdən*) Kommunizm ideyalarına eşq olsun!

Q o n ş u (*yavaşdan Partiya liderinə*). Bu hələ kommunistdi?

Partiya lideri (*əlini yelləyərək*). Hə... (*Yavaşdan*) Siz on mil-yonu keçirtmə bəzən partiyaya?

Q o n ş u (*təəccüblə Partiya liderinə baxır, elə bil ki, söhbətin nədən getdiyini başa düşür, sonra bərkdən Oğula*). Əhsən! Oğul belə olar e!... Keçmiş kommunistlər bank açır, biznesmen olur, mollalıq eləyir, ancaq sən dediyindən dönmürsən! (*Ətrafa*) Özü də çox savaddı! Haçan görürəm, kitab əlindədi! Gəl, bir səni öpüm! (*Oğulu qucaqlayıb öpür*.)

O ğ u l. Çox sağ olun! Mən bu kitabı sizə də verəcəyəm oxuyasınız!

Q o n ş u. Nədi bu belə?

O ğ u l. «Kapital»!

Q o n ş u. Alə, sən kitab əvəzinə kapitalın özünü mənə ver də!.. (*Gülür*.)

O ğ u l (*qazəblənir*). Yox! Mən yol verə bilmərəm ki, siz Karl Marksa qarşı hörmətsizlik edəsiniz!

Q o n ş u. Yaxşı... Yaxşı... Söz idi, çıxdı ağzımdan... (*Diqqətlə kitabı baxır*.) Çox qalın döyül?

O ğ u l (*mülayimləşir*). Nə danışsınız? Şər kimi oxunur!

Q o n ş u. Hə, biz nəsillicə şəri çox sevirik! Mən özüm Həsən-qulu Odətəş Türkseverin dəlişiyəm.

O ğ u l. O kimdi elə?

Q o n ş u. O-o-o!... Çox böyük şairdi! Bizim köhnə mələdə olur!

Q ı z. İndi zəng edib Suzikdən soruşaram. (*Tələsik səhnədən çıxır*.)

Q o n ş u (*kənara*). Bu hələ lütdü də, ona görə kommunistdi. Hə, kapitalı yoxdu, ona görə «Kapital» oxuyur! Özünə kapital düzəldə bilsə, olacaq demokrat! Özünə kapital düzəldə bilməsə, qarıyan oğlan kimi, ömürlük kommunist qalacaq, boşboğazlıq edəcək!

Partiya lideri (*yavaşdan Qonşuya*). Siz mənim sualıma cavab vermədi!..

Q o n ş u. Nə sual?

Partiya lideri (*daha da yavaşdan*). On milyonu deyirəm...

Q o n ş u (*tualetin qapısını göstərərək, bərkdən*). Bu neyləyir e, səhərdən orda?

D o s t. Bu ekstrasens kac zaman da buyuracaq?

A r v a d (*Dosta*). Nə deyirsiniz?

D o s t. Falçı Ağabacı deyirəm. Haçan gələcək?

A r v a d. İndilərdə gəlməli. Professor yarım saat bundan qabaq zəng eləmişdi ki, əvvəlcə özü gələcək, sonra Falçı Ağabacı...

Q ı z yenidən səhnəyə daxil olur.

Q ı z. Suzik deyir ki, elə şair yoxdu!

Q o n ş u. Necə? Özü də yeddi il türmədə yatıb! Zakondadı! Mən Suziki savaddı adam bilirdim!

Q ı z. Əlbəttə, savadlıdı!

Q o n ş u. Onda bəs o boyda şairi niyə tanımır? Bizim köhnə mələdə tumsatanlar da onu tanıyır! (*Yenə tualeti göstərir*.) Bu niyə çıxmır e ordan?!

Q ı z burnunu çəkib ağlınsınır.

A r v a d. Sənə nə oldu?

Q ı z. Suzik deyir ki...

A r v a d. Nə deyir?

Q ı z. Deyir ki...

A r v a d. Hə?

Q ı z. Suzik deyir ki... Qvatemalada bu xəstəlikdən hamı ölür... (*Daha da bərkdən zırıldayır*.)

A r v a d. Harada?

Q ı z. Qvatemalada...

Q o n ş u. O da Rusiyadadı?

Partiya lideri (*yavaşdan*). Gör mən kimlərin əhatəsindəyəm! Bu cür adamlarla respublikanı ağ günə çıxarmaq olar?

A r v a d (*həyəcanlı*). Ölürlər?

Q ı z. Hə... Suzik deyir...

A r v a d. İraq olsun! Ona denən ağzını xeyirliyə açsın!

O ğ u l (*başını kitabın üstündən qaldıraraq*). Burjua ölkələrində zəhmətkeşləri istismar edirlər, ona görə də elə olur!

Partiya lideri (*əlini yelləyir, yəni ki, ay-hay...*). Bu Professor harda qaldı e?

Q o n ş u. Yəqin Falçı Ağabacının teloxranitellərini gözləyirlər. (*Yenə tualetin qapısını göstərir*.) Bəs bu burda neyləyir e bu qədər?

Partiya lideri. Görəsən şarlatan deyil ki?

Q o n ş u. Falçı Ağabacı?

Partiya lideri. Hə.

Q o n ş u. Siz nə danışsınız? SSRİ-nin dağılmasını birinci o dedi də! Bütün qəzetlər yazır ki, bunu!

Partiya lideri. Xeyr! Bu proqnozu birinci bizim partiya vermişdi!

X a n ı m. Bunu danmaq olmaz ki!

D o s t. Əvət!

Q o n ş u. Sovet vaxtı bəyəm sizin partiya var idi?
P a r t i y a l i d e r i. Biz... biz o zaman gizli fəaliyyət göstərirdik!

O ğ u l (başını kitabdan qaldırır). SSRİ yenə bərpa olunacaq!

K i ş i. Tulaletin qapısını açıb səhnəyə daxil olur. Bir-bir diqqətlə bu adamlara baxır.

Q o n ş u. Deyəsən, bizi tanımır...

Pauza.

K i ş i. Tüfəng hanı?

A r v a d. Nə tüfəng?

K i ş i. Deməmişdim mənə tüfəng verin?

A r v a d (guya, yadına salır). Hə... Darıxma, gətirəcəklər...

X a n ı m (yavaşdan). Tüfəngi neyləyir?

A r v a d (yavaşdan). Milçəkləri vurmaq istəyir...

D o s t. Maləşəfl..

K i ş i. On... on... (Oğlunun əlindəki «Kapital»a tərəf boylanır.)

Yox... Doqquz... Doqquzunu vurmaliyam!..

A r v a d. Allaha pənah! Professor deyir ki, Falçı Ağabacı sağaldacaq...

Qapının zəngi çalınır.

(Tələş içində) Gəldilər! (Qapını qçmaq üçün səhnədən çıxır.)

Pauza.

Hamı həyəcan və intizar içində Falçı Ağabacını gözləyir. Professor və Arvad səhnəyə daxil olurlar. Arvad tələsik Professorun parketdəki ayaq izlərini silir.

P r o f e s s o r (həyəcanla otaqdakilərə baxır). Ya Allah! Gəlir! Hazırlaşın! Qapıları açıq qoyun! İndi öz məşinində cəngüdənləri ilə gələcək!

Pauza.

Hamı həyəcan içindədi. Partiya lideri Professorun qoluna girərək onu səhnənin kənarına çəkir. Xanım da o saat onların yanına gedir.

P a r t i y a l i d e r i. Professor, mənim sizə təklifim var.

P r o f e s s o r. Xeyirli olsun!.. Nə təklifdi?

P a r t i y a l i d e r i. Mən çox götür-qoy etdim... Bilirsiniz, bizim

partiyaya gəlmək istəyənlər həddən artıq çoxdu... Ancaq mən öz siyasi mübarizəmdə...

X a n ı m. Biz öz siyasi mübarizəmizdə!..

P a r t i y a l i d e r i. Bəli, biz siyasi mübarizəmizdə yalnız əqidə adamlarına arxalana bilirik! Bəli, çox götür-qoy etdim... etdik və bu qərara gəldik ki, sizə təklif edək: bizim partiyanın üzvü olun! Biz sizi öz partiyamıza qəbul etməyə hazırıq!

X a n ı m. Siz bizim ideoloji katibimiz olarsız!

P r o f e s s o r. Partiya?

P a r t i y a l i d e r i. Bəli! Ali Həqiqət Partiyası!

P r o f e s s o r (dərindən nəfəs alaraq). Yenə partiya? Yenə acqarına partiya iclasları?!

P a r t i y a l i d e r i (tələsik). Biz Rəyasət Heyətinin qərarını çıxarıb sizi partiya iclaslarından azad edirik!

P r o f e s s o r. Yox! Mən daha ateist ola bilmərəm!

P a r t i y a l i d e r i. Siz ateist olmayın! Əksinə! Biz də ateist deyilik!

P r o f e s s o r. Ateist deyilsiz?

X a n ı m. Nə danışsınız? Qətiyyətlə!

P a r t i y a l i d e r i. Bəli! Biz ateist deyilik!

P r o f e s s o r (siddiq-ürəkdən təəccüb edərək). Onda day bu nə partiya oldu?

Məşin səsi gəlir.

(Tələsik səhnənin ortasına gedərək dəhlizə tərəf boylanıb, bərkədən) Gəldi! Hazır olun! (Dəhlizə tərəf) Buyurun, buyurun, möhtərəm Ağabacı! (Otaqdakilərə) Sıraya düzülün!

Pauza.

Səhnədəkilər cəmi həyəcan və intizar içindədilər. İki nəfər cəngüdən səhnəyə daxil olub diqqətlə ora-bura baxırlar. Cəngüdənlərdən biri çox yekəpər, bədheybət bir adamdı və o X a n ı m ın qarşısında ayaq saxlayıb kiçik çantasına işarə edir.

C a n ğ ü d ə n. Bunun içində nə var?

X a n ı m. Partiya sənədləri...

C a n ğ ü d ə n. Açın, baxım!

P a r t i y a l i d e r i. Xeyr! Mən protest eləyirəm!

Q o n ş u (yavaşdan). Alə, birdən düşər-düşməzi olar e? Mənə deyən lazımdı ki, ay axmaq oğlu axmaq, sənənin burda nə işin vardı?!

P r o f e s s o r (təntənə ilə). Möhtərəm Ağabacı!

Ekstrasens Falçı Ağabacı sürətlə səhnəyə daxil olur və öz orijinal (bu qalır quruluşçu rejissor ilə rəssamın fantaziyasına!) xarici görkəmi ilə yarımdairevi şəkildə sıraya düzülmüş və səbrsizliklə onu gözləyən bu həyəcan-

lı bəndələri açıq-aşkar şəkəli vəziyyətinə salır, Fəlcə Ağabacı səhnənin ortasında dayanıb onları bir-bir diqqətlə nəzərdən keçirir.

Arvad (özünü ələ almağa çalışaraq). Xoş gəlmisiz!.. Xəstə...
Fəlcə Ağabacı (onun sözünü kəsir). Yox!.. Siz dayanın!..
Xəstəni mən özüm tapacağam!

Professor. Allah qoysa, özü tapacaq!
Fəlcə Ağabacı (yavaş-yavaş gəlib Dostun qarşısında dayanaraq, bərkdən). Ah-h-ha!..

Dost (şaşırmış). Xeyr! Xeyr! Mən deyiləm!
Fəlcə Ağabacı (sakit və çoxmənalı). Bilirəm...
Professor. Özü yaxşı bilir!
Dost. Mən kəndimi iyi hiss edirəm!
Fəlcə Ağabacı (onun üstünə çıxmır). Nə?
Dost. Deyirəm mənə heç bir şikayətim yoxdu!

Fəlcə Ağabacı (barmaqlarını geniş açıb əlini Dostun sifətinin qabağında gəzdirərək, ətrafdakılara). Bunun böyrəkləri stroydan çıxıb!

Dost (qorxmış). Nə?!
Fəlcə Ağabacı (gəlib Qonşunun qarşısında dayanaraq, bərkdən). Ah-h-ha!..

Qonşu (təlaşmış). Yox, mən deyiləm!
Fəlcə Ağabacı (eyni sakitliklə). Bilirəm!..
Professor. Əşsi, özü bilir də!
Fəlcə Ağabacı (Qonşuya işarə edərək, ətrafdakılara). Bunun qara ciyəri otkaz eləyəcək!..

Qonşu (gözləri bəzəlmiş). Nə?
Fəlcə Ağabacı (mənalı-mənalı). Az qalıb!..
Qonşu. Axı, mən arığı tərgitmişəm?!
Fəlcə Ağabacı (onun sözlərinin fərqiə varmadan gəlib Kişinin qarşısında dayanaraq, bərkdən). Ah-h-ha!

Pauza.

Kişisi (qəflətən Fəlcə Ağabacıya, daha da bərkdən). Ah-h-ha!
Fəlcə Ağabacı (səksənir və ələ bil ki, bir balaca da özünü itirir). Alə... Alə bunun başı xarabdı ki!..

Professor (fəxrətlə). Əhsən! Əhsən! Gördüz necə tapdı?! Gördünüz?!

Qız (həyəcan içində). Suzikə deyəcəyəm!.. (Fəlcə Ağabacıya yaxınlaşıb diqqət və heyranlıqla ona baxır.)

Fəlcə Ağabacı (barmaqlarını geniş açıb, Qızın sifətinin qabağında gəzdirərək). Hə?

Qız. Nə?

Fəlcə Ağabacı. Görüşüb skameykada otursunuz də?

Qız. Suziki deyirsiniz?

Fəlcə Ağabacı. Bulvarda?

Qız (vəcdlə). Vay!..

Fəlcə Ağabacı (bərkdən). Bu bir oğlanla oturub-durur... (Qız) O oğlan arvadını boşayandan sonra, səni alacaq!

Qız. Necə?

Fəlcə Ağabacı. Hə!.. Darıxma, sonra alacaq səni!..

Qız (qışqırır). Suzikin arvadı yoxdu!

Fəlcə Ağabacı (əsəbi). Mən bilirəm, sən bilirsən?

Professor. Olmadı də bu! Sən bilirsən, yoxsa möhtərəm Ağabacı bilir?!

Qız bərkdən zırıldayaraq ağlamağa başlayır.

Qonşu (əli ilə qara ciyərinə tutur). Yəni deyirsiniz lap az qalıb?

Kişisi (birdən xoruz kimi banlayır). Kuk-kuri-ku!..

Arvad. Oy!.. Bağışlayın!..

Fəlcə Ağabacı. Eybi yox! (Gülə-gülə) Ürəyi toyuq istəyir də!..

Professor bərkdən gülür.

Dost (bayaqdan bəri əli ilə belini ovuşdura-ovuşdura Fəlcə Ağabacıya). İkisi də stroydan çıxıb?

Fəlcə Ağabacı. İkisi də! O biri şeylər də stroydan çıxacaq!

Dost (dəhşət içində). Nə?

Fəlcə Ağabacı. Gələrsən, starşı referentimə tapşırıram, səni növbədən kənar buraxar yanıma!

Professor (hərərətlə Dostun əlini sıxır). Təbrik edirəm sizi!

Qonşu (qarının üstündən ciyərinə oxvalaya-oxvalaya). Bəs mən?

Fəlcə Ağabacı (onun sözlərini qulaqardına vuraraq, Professoru göstərir). Mənim bu məllimə hörmətim var!

Professor (böyük məmnunluqla). Çox sağ olun, möhtərəm Ağabacı!

Fəlcə Ağabacı. Onun sözüylə özüm durub bura gəlmişəm!

Professor. Allah sizdən razı olsun!

Fəlcə Ağabacı. Dinin tarixini yaxşı bilir!

Partiya lideri (kənara). Dinin yox, dinsizliyin!

Fəlcə Ağabacı. Hə-ə-ə!.. (Qollarını yuxarı qaldırır, gözlərini yumur və bir müddət, ələ bil ki, qolları, bədəni uçunur.)

Professor. Ya Allah! (Barmağını dodağına aparıb ətrafdakılara). Sus-s-s!..

Pauza.

Falçı Ağabacı (gözlərini açıb əllərini Kişinin sifətinin qarşısında gəzdirir). Səni hələ çox incidəcək!... (Dərindən nəfəs alır.) Ancaq yaşayacaq!

Qonşu. Bəs mən?

Falçı Ağabacı (açıq əllərini Kişinin ətrafında gəzdirdi-gəzdirdi müayinəsini və müalicəsini davam etdirir). Bir dəfə özünü damdan atmaq istəyəcək... Gecə saat birə on yeddi dəqiqə qalmış... Ancaq xəbər mənə çatacaq, qoymayacağam! Bidalğalarımı göndərəcəyəm bu-
ra, saxlayacaq bunu!..

Professor. Çox sağ olun! Bu divanənin keçmiş müəllimi kimi, sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm, möhtərəm Ağabacı!

Falçı Ağabacı (öz işiylə məşğuldu). Bir dəfə metroda özünü vaqonun altına atmaq istəyəcək...

Arvad. Vay!..

Falçı Ağabacı. Ancaq mən qoymayacağam! Xəbər gələcək mənə! Bidalğalarımı göndərəcəyəm, vaqon dayanacaq!.. (Gözlərini yumur.) O-o-o!.. Bax, bundan qorxurdum!.. Bundan!.. (Gözlərini açır.) 2007-ci il noyabrın 8-də bunun ölmək təhlükəsi var!.. Bunu mənə əvvəlcədən demək lazımdı!.. Noyabrın 7-də mənim yadıma salın, görüm neyləyirəm?..

Arvad (Oğula). Bir yerə yazıb qeyd elə! O vaxt birdən yadımızdan çıxar...

Oğul. Çıxmaz! Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabının 90 illiyidir!

Falçı Ağabacı (müalicəni davam etdirir). Buna enerji vermək lazımdı...

Qonşu (ciyərinə ovuşdura-ovuşdura). Bəs mənə?

Qız (ağlaya-ağlaya). Suzikin arvadı yoxdu!..

Falçı Ağabacı (öz işi ilə məşğuldu). Buna ağ enerji vermək lazımdı, qarası özündə çoxdu! (Qəfil bir diqqətlə yanında dayanmış Xanımınla Partiya liderinə baxır və Xanuma işarə ilə) Bunun fikri-zikri başqa yerlərdədi!..

Partiya lideri (şaşırmış). Nə?

Falçı Ağabacı (ətrafdakılara). Arvadıdı e!..

Professor. İlahi, gör necə tapdı?! Mən bu mənfur dünyada bu qədər yaşamışam, ancaq belə möcüzə görməmişəm!

Xanım. Mənim başqa yerdə heç bir fikrim yoxdu!.. Mən həyat yoldaşımınla birlikdə siyasi mübarizə aparıram!

Partiya lideri. Bəli! Biz siyasət adamlarıyıq!

Falçı Ağabacı (qəflətən əlini partiya liderinin sifətinin qarşısında tutaraq). Vay-vay-vay!.. Bu bədbəxtin işi lap xarabdı ki!

Partiya lideri. Mənim?

Falçı Ağabacı. Podjeludoçnu jeleza!.. Vay-vay-vay!..

Partiya lideri. Hə? (İki əliylə də qarnını tutur.)

Falçı Ağabacı (Xanıma). Sənin fikrin bu bədbəxt oğlu bədbəxtin yanında olsun, başqa yerlərdə dolanmasın!..

Xanım. Mən... Siz... Biz...

Dost (böyrünü ovuşdura-ovuşdura). Əcəba...

Qız (ağlaya-ağlaya). Yoxdu!.. Yoxdu Suzikin arvadı!..

Falçı Ağabacı. Sus-s-s!.. (Gözlərini yumub əllərini geniş açaraq yuxarı qaldırır.)

Professor. Səs salmayın! Səs salmayın! Enerji yığır!

Falçı Ağabacı gözüyumulu səhnənin ortasında uçuna-uçuna enerji yığır və birdən gözlərini açıb yığıdığı enerjini əlləri ilə Kişiyə tərəf ötürməyə başlayır.

Kişi (banlayır). Kuk-kuri-ku!..

Falçı Ağabacı. Qara enerji çıxır bədənindən!

Professor. Pərvərdigara! Qüdrətə bir bax!

Kişi (daha da bərkdən). Kuk-kuri-ku!..

Falçı Ağabacı (təntənə ilə). Görürsüz necə çıxır? Ağ çıxarır qaranı!

Qonşu (əli ilə qara ciyərinə ovuşdurur). Bəs mən?

Arvad (Oğula). Bir gün əvvəl ona xəbər vermək gerek yadından çıxmasın ha!

Oğul. Çıxmaz. Ancaq... mən gerek... bu mühüm məsələdi... əvvəlcə gerek Siyasi Büro ilə məsləhətləşim!

Qonşu (beli sağ tərəfə əyilib, əli ciyərinin üstündədi). Pah atonnan! Alə, Politbüro durur hələ?

Oğul. Əlbəttə!

Kişi (bərkdən). Kuk-kuri-ku-u-u!..

Falçı Ağabacı. Əla! Buna ölmə yoxdu!

Qonşu (əli ciyərinə). Ona nə var ki!

Professor. Allah vergisidi də! Allah vergisi!

Partiya lideri (iki əlilə də qarnının aşağısını tutaraq Professor). Bu bir dəfə qəbula nə qədər alır?

Professor. Möhtərəm Ağabacını soruşursuz?

Partiya lideri. Hə...

Professor. İki yüz əlli dollar.

Partiya lideri. İki yüz əlli?!

Professor. Bəli.

Partiya lideri (bu xəbərdən az qala ikiqat əyilir). Əşşi, partiyanın xəzinəsi dağıldı ki!..

Kişi (daha da bərkdən). Kuk-kuri-ku-u-u!..

Falçı Ağabacı (dərindən nəfəs alır). Allaha şükür!.. Düzəldi!..

Professor (*əllərini göyə tutaraq*). Ey ulu Tanrı! Sən özün möhtərəm Ağabacını bizim başımızın üstündən əskik eləmə!

Falçı Ağabacı. Ağ enerjini verdim buna!.. Ağlı yavaş-yavaş qayıdacaq başına!.. Ancaq tez yox! Vaxt lazımdı!

Qonşu (*beli eləcə sağ tərəfə əyilib*). Bəs mənim ciyərim?

Qız (*burnunu çəkə-çəkə*). Yoxdu!.. Suzikin arvadı yoxdu!..

Dost (*iki əlilə də belini tutub, yavaşdan Oğula*). Of-f-f!.. Böyrəklərim öldürür məni!.. Sizin... sizin tualet (*Qapını göstərir.*) buradı?

Oğul. Hə. Ancaq təmirdən sonra anam atamdan başqa heç kimi tualetə buraxmır...

Dost. Bəs hara gedirsiniz?

Oğul. 26-lar bağına...

Pauza.

Falçı Ağabacı (*təntənə ilə*). Qurtardı!

Professor. Allaha qurban olum!

Falçı Ağabacı. Qaldı sonrası... (*Oğula*) 2008-ci ilin dekabrında mənim yadıma salarsan...

Oğul. Xeyr! Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabının 90 illiyi 2007-ci il noyabrın 7-də tamam olur! Biz artıq 90 illiyi qeyd etmək üçün Siyasi Bürodə qərar çıxarmışıq!

Pauza.

Falçı Ağabacı. Bilirəm!

Professor. Özü bilir!

Falçı Ağabacı. Maladəs! Sınayırdım səni!..

Oğul (*«Kapital» başının üstünə qaldıraraq*). Biz, onsuz da, sınaqlardan çıxmışıq!

Pauza.

Falçı Ağabacı. İstəyirəm axı, sənin qalstukuvu ilana çevirim!..

Oğul. Nə?

Arvad. Allah, sən saxla!

Falçı Ağabacı (*əlini açıb qəflətən Oğulun gözlərinin qabağına tutur.*) O-o-o!.. Yox! Yox! O-o-o!..

Arvad (*həyəcanla*). Nə olub?

Falçı Ağabacı (*ətrafdakılara.*) O-o-o!.. Bundan muğayət olun! Bu, Baş nazirin müavini olacaq!

Professor (*hərərətlə Oğulun əlini sıxır*). Təbrik edirəm! Təbrik edirəm!

Oğul (*sevinclə*). Ana can!.. (*Anası ilə qucaqlaşır.*)

Qonşu (*eləcə əyilmiş*). Kommunistlər təzədən qayıdacaq?

Falçı Ağabacı (*saatına baxır*). Vsyö! Mənim vaxtım bitdi!

Yarım saatdan sonra Monqolustanın prezidentinin arvadı mənə zəng eləyəcək! Orda məni Akademiyanın üzvü seçiblər!

Professor. Nə gözəl! Nə gözəl!

Falçı Ağabacı. 2003-cü il sentyabrın 24-də Avstraliyanı sel basacaq!.. On bir il dörd ay on yeddi gündən sonra Merkürdən bura müsbət enerji gələcək! Onda bütün sirlər üzə çıxacaq! Məlum olacaq ki, Qorbaçovla Yelsin anadan ayrı, atadan bir qardaşdırlar! (*Əlləri arxasından tuncdan tökülmüş heykəl kimi dayanmış yekəpər və bədheybət cangüdəni göstərir.*) Bu əvvəlcə qız idi! Onu mən oğlan elədim!

Qonşu. Bəs mənim ciyərim?

Falçı Ağabacı. Mən getdim!

Arvad. Axı, mən sizə...

Falçı Ağabacı. Yox! Mənə heç nə lazım deyil!

Professor (*heyranlıqla*). Alicənablığa bir bax, İlahi!..

Falçı Ağabacı. Sənin stolunun üstü niyə belə boşdu?

Arvad. Mən... Vallah...

Falçı Ağabacı. Yaxşı! Əcicə-Cəcicə Beynəlxalq Humanitar Yardım Cəmiyyətinə tapşıracağam sizə humanitar yardım eləsinlər! (*Əli ilə bayaqdan bəri eləcə dayanmış cangüdənlərinə işarə edir və onların ardınca sürətlə səhnədən çıxır.*)

Pauza.

Qız (*zırlıdır*). Suzikin arvadı yoxdu!

Partiya lideri (*əli ilə qarnını tutaraq, Professora*). Fikirləşirəm bəlkə bu Ağabacını bizim partiya üzv qəbul edərkən?

Professor. Bəs bayaq mənə təklif edirdiz...

Partiya lideri (*qarnını göstərərək, yavaşdan.*) Görmürsünüz?

Xanım (*ruh yüksəkliyi ilə*). İdeoloji katib yeri...

Partiya lideri (*onun sözünü kəsərək*). Necə bilirsiniz, Professor?

Professor. Bu məndən asılı deyil ki...

Xanım. Bəs kimdən asılıdır?

Professor (*əllərini göyə qaldıraraq*). Ondan!.. Möhtərəm Ağabacı ilə əlaqədar nə varsa, ondan gəlir! Özünüzdə gördünüz ki!..

Dost (*Professorun qolundan çəkərək, Partiya liderinə*). Əfv edərsiz! Bir dəqiqə... Bir dəqiqə... Pəki...

Professor. Nə olub?

Dost. Bu saat... (*Professoru səhnənin kənarına çəkərək yavaşdan*) Sayın Professor... e-e-e... bu... bu Ağabacının əri var?

Professor. Ağabacının əri?

Dost. Hə də... Subaydı?

Qonşu. Axı, mən arağı tərgitmişdim!

Kişi (*bərkədən*). Kuk-kuri-ku-u-u!.. Kuk-kuri-ku-u-u!..

İşiq sönür.

ON ALTINCI ŞƏKİL

Bağca. Günorta. Qonşu, Partiya lideri, Xanım.
Partiya lideri bir olibi ilə qarnını tutub, o biri ilə Xanımın qoluna girib.

Partiya lideri. Mən zərbəni müxalif qüvvələrdən gözləyirdim, ancaq öz orqanizmindən aldım! Gerek elə ələyə ki, müxbirlər bundan xəbər tutmasın! (*Birdən əli ilə sağ böyrünü tutub gedən Qonşunu görür.*) Ode, gedir!

Xanım. Kim?

Partiya lideri. O yaramaz! (*Bərkədən*) Dayanın!

Qonşu (*dayanaraq yavaşdan*). Bircə elə bunlar əskik idi!..

Partiya lideri (*ona yaxınlaşaraq*). Bəs nə oldu?

Qonşu. Nə nə oldu?

Xanım. Siz bizim partiyaya on milyon pul keçirtməliydimiz!

Qonşu. Ay bacı, Falçı Ağabacı məndə pul qoyub? Gündə dörd dəfə onun yanına seansa gedirəm!

İşiq sönr.

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Bağca. Günorta. Dost, Professor.
Dost böyrəklərini tutub güclə addımlayır. Professor, həmişəki kimi, əlində portfel, səhnənin o biri başında harasa gedir.

Dost (*onu görərək*). Professor! Professor!

Professor ayaq saxlayır.

(*Güc-bəla ilə ona yaxınlaşır.*) Neçə gündü sizi axtarıram... İyi günlər, Professor.

Professor. Əs-səlam-əleyküm!.. (*Diqqətlə ona baxır.*) Necəsiniz, əzizim?

Dost. Eh, professor, kəndimi çox fəna hiss edirəm...

Professor. Allah şəfa versin!.. (*Getmək istəyir.*)

Dost. Bir dəqiqə, Professor!.. Bir dəqiqə!.. (*Onun qolundan tutur.*) Sizdən bir ricam var, Professor... Gerek imtina etməyəsınız... Türkün ən böyük dostu türkdür!.. Belə ağır məqamda siz mənə gerek kömək edəsiniz!..

Professor. Nə etmək lazımdı?

Dost. Mən istəyirəm ki... siz... siz mənə elçiliyimə gedəsiniz!

Professor. Elçiliyə?

Dost. Bəli!

Professor. Kimə?

Dost. Falçı Ağabacıya...

Pauza.

Professor (*mütəəssir*). Eh, əzizim!... Mən artıq srağagün Falçı Ağabacının elçiliyinə getmişdim!

Dost. Getmişdiz?

Professor. Əl-əlbət!

Dost. Kimin üçün?

Professor. Özüm üçün!

Pauza.

Dost. Kəndiniz üçün?

Professor. Əl-əlbət!

Dost. Bəs nə oldu?

Professor. Sən demə, əri var...

Dost. Əri var?

Professor. Əl-əlbət!

Dost. Axı, mən öyrənmişdim ki, təkdir?

Professor. Tək olmağına, təkdir.

Dost. Bəs əri hardadı?

Professor. Dəlixanada!

İşiq sönr.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Kişinin evi. Günorta. Kişi, Arvad, Oğul, Qız, Professor, fəhlələr.

Kişi mizin arxasında oturub, qarşısında bir qalaq kağız-kuğuz var və canı dildən yaza-yaza sənət əsəri yaratmaqla məşğuldu.

Otaqda təzə və gözəl bir televizor peyda olub və Arvad əlində əsg, böyük bir fəxarət və həvəslə o televizoru silib parıldatmaqla məşğuldu.

İki nəfər fəhlə qutu daşıya-daşıya səhnənin bir küncündə üst-üstə yığırlar və hər dəfə də Arvad nigaran-nigaran onların ayaqlarına baxır.

Arvad. Çəkmələrinizi yaxşı silin!

Üçüncü fəhlə. Vallah, üç gündü sizin qapıda çəkməmi o qədər silmişəm ki, az qalır padoşu qopsun!

Arvad. Yenə banandı?

Dördüncü fəhlə. Bəli.

Maşın səsi gəlir, sonra oğlan əlində setka səhnəyə daxil olur.

Oğul (*qürurla*). Salam, anacan! Çörək almışam!

A r v a d. Mən bilirdim ki, sən bizim nəslin başının tacısan!
O ğ u l. Hələ görürsüz! Mən Baş nazirin müavini olanda, görürsüz
ki, hələ sizə nələr edəcəyəm! Atanı... (Kişiyə tərəf baxır.) Atanı... Vyet-
nama müalicəyə göndərəcəyəm!

A r v a d. Vyetnama?

O ğ u l. Hə!

A r v a d. Ora niyə?

O ğ u l. Çünki biz orda yenə qalib gələcəyik!

A r v a d. Nə yaxşı!.. (Kişiyə) Gözün aydın olsun! Bir yerdə Vyet-
nama gedəcəyik!

K i ş i (qarşısındakı kağızlardan birini qaldırır oxuyur). İşvəsi
canlar alan gözəl canan!..

A r v a d (əzilərək). A-a-a!.. Bədi! Uşaq var burda!

K i ş i (fərqi nə varmadan). Gözəllər içində gözələri mərcan!..

Fəhlələr sonuncu qutunu da qutuların üstünə qoyub A r v a d a baxırlar.

Ü ç ü n c ü f ə h l ə. Bugünkü də qurtardı!

A r v a d. Çox sağ olun!

Fəhlələr eləcə dayanıblar.

A r v a d. Sağ olun də!..

Fəhlələr eləcə dayanıblar. Arvad qutulara yaxınlaşıb birini açır və için-
dən üç-dörd dəne banan çıxardıb fəhlələrə verir. Ü ç ü n c ü f ə h l ə könül-
süz-könülsüz bananı götürür, Dörd ü n c ü f ə h l ə götürmür.

Dörd ü n c ü f ə h l ə. Banan yeməkdən qarnım xarab olub!..

İkisi də deyirə-deyirə səhnədən çıxır.

A r v a d (banan qutularını sayır). Bir, iki, üç, dörd, beş, altı, yed-
di, səkkiz, doqquz... Sağ olsunlar, vallah!.. Mən də bir işıqlı gün görür-
müşəm! Bizə də pay gətirmişlər! Bizim də evimiz beləcə göz
oxşayarmış! Hər dəfə o məşinimizin səsini eşidəndə, elə bil, mənim
üçün bülbüllər cəh-cəh vurur!.. Televizora bax e, vallah, televizor deyil,
evlər yaraşıqdı!.. Elə bilirdim ki, bu da bizim bir ailə üzvümüzdür! Ge-
cələr onu yuxuda görürəm!.. Adam kimi danışır mənimlə!..

K i ş i (kağızdan oxuyur).

İşvəsi canlar alan gözəl canan,
Gözəllər içində gözələri mərcan,

Vəfada...

A r v a d (əzilərək). Bədi...

K i ş i.

Vəfada, ilqarda məşhəri cahan,
Mənim məhəbbətim...

(Ayağa qalxır və Arvad elə bilir ki, Kişi ona tərəf gəlir, amma Ki-
şi banan qutularının qabağına gedir.)

Sevgilim banan!..

A r v a d (pərt). A-a-a...

O ğ u l. Ata can...

K i ş i (onu danışmağa qoymayaraq birnəfəsə).

Səni sevir Ağabacı,
Bizim professor Hacı,
Sənsə sevecəksən,
Mən – eşq möhtacı!
Can banan,
Canan banan!

Bu, yeni «Banannamə» poemamın birinci hissəsidir! (Keçib yerin-
də oturaraq, alovlu qələmini yenidən işə salır.)

Q ı z (banan yeyə-yeyə səhnəyə daxil olur). Privet!.. Suzik deyir
ki, banan vitamindi! Biz Suziklə bulvarda oturub bir yerdə banan yeyi-
rik!

Pauza.

Suzikin arvadı yoxdu!

A r v a d. Nə bilim, vallah?.. Deyirsən yəni (Banan qutularını gös-
tərir.) hörmətli Ağabacı boyda adam yalan deyir?

Q ı z. Hə, yalan deyir!

A r v a d (ürkmüş). Yavaş! Yavaş! (Yavaşdan) Eşidən olar... Ni-
yə yalan deyir?

Q ı z. Çünki mənə paxıllıq edir!

A r v a d. Paxıllıq edir?

Q ı z. Əlbəttə!

A r v a d. Niyə?

Q ı z. Suzikə görə!

A r v a d. Suzikə görə?

Q ı z. Bəli!

A r v a d. Axı, o heç Suziki görməyib!

O ğ u l (*kənara*). Suziki kim görüb ki? Heç bilən var ki, adamdı, itdi, pişikdi?..

Q ı z. Nə olsun görməyib? Ekstrasensdi də! Fikrən təsəvvür edir!

A r v a d. Nə bilim, vallah...

O ğ u l. Bu, materializmə ziddi!

Q ı z. Bəs, səni Baş nazirin müavini qoyanda materializmə zidd olmur?

O ğ u l. Xeyr! O siyasi proqnozdu!

Q ı z (*qışqırır*). Yox!.. Suzikin arvadı yoxdu!.. Ağabacı belə böhtan atdı, amma bananlar Suzikin xoşuna gəldi, Ağabacının haqqında qəzetlərə intervü verdi! Özü də müxalifət qəzetlərinə! (*Əlindəki bananı hirsə yerə çırpır*.) Görərsiz! Mən bir də banan yeməyəcəyəm! (*Banan qutularını göstərir*.) Qoy qalib burda hamısı xarab olsun! İndi gedib Suzikə də zəng edib deyəcəyəm! (*Hirsə səhnədən çıxır*.)

Pauza.

K i ş i (*kağızı qaldırır oxuyur*).

Sevgilim banan,
Bu dünyada
Ancaq sən
Mənə qalan!
Mənə qalan
Əziz banan!..

Qapının zəngi çalınır. A r v a d qapıya getmək istəyir.

O ğ u l. Mən gedərəm, anacan!.. (*Səhnədən çıxır*.)

P r o f e s s o r (*səhnə arxasından*). Əs-salami-ələyküm!.. Ya Allah!.. (*Əlində hamışəki portfeli, Oğulla birlikdə səhnəyə daxil olur*.) Ya Allah!.. Necədi mənim keçmiş tələbəm? Allah qoysa, sağaldımı?

A r v a d. Yaxşıdı... Poema yazır!

P r o f e s s o r. Çox şükür! Çox şükür! Hamısı möhtərəm Ağabacının müsbət şüalarının təsirindəndi!

K i ş i (*pafos ilə*). «Banannamə»!

P r o f e s s o r. Nə?

K i ş i. «Banannamə»!

A r v a d (*gülür*). Hə... Bananlardan yazır...

P r o f e s s o r (*banan qutularına baxaraq*). Bunların hamısı banandı?

A r v a d. Bəli!

P r o f e s s o r (*udquna-udquna*). Hamısı?

A r v a d. Hə!..

P r o f e s s o r (*udquna-udquna*). Bunların hamısını da Falçı Ağabacının sifarişiyə bura gətiriblər?

A r v a d. Bəli!..

Pauza.

P r o f e s s o r (*televizora baxır*). Bu da deyəsən təzədi?

A r v a d. Bəli! Bunu hörmətli Ağabacının xahişi ilə Dubayın şahzadəsi bizə humanitar yardım göndərib!

P r o f e s s o r. Ağabacının xahişi ilə?

A r v a d. Bəli!

P r o f e s s o r (*bir az kənara addımlayaraq, yavaşdan*). Bu köpək qızı Ağabacı hamıya kömək eləyir, mənə başqa! Mənə çatanda, qoroskop belə gəldi, qoroskop elə getdi!.. Dəli şeytan deyir, təzədən qayıt ol ateist!

A r v a d. Bizim o Suzik hörmətli Ağabacının xeyriyyəçiliyi haqqında qəzetlərə intervü verib! Özü də müxalifət qəzetlərinə! İndi bütün Bakı hörmətli Ağabacıdan danışır!

Pauza.

K i ş i (*kağızı qaldırır oxuyur*):

Ey banan!
Qanmayan,
Qandırmayan
İnsanlara
Yardım et!..

P r o f e s s o r (*banan qutularına baxıb udquna-udquna Oğula yaxınlaşır*). Baş nazirin müavini olanda bizi yaddan çıxarma ha!..

O ğ u l. Yox... Mən bütün məzlum insanların dayağı olacağam!

P r o f e s s o r. Dörd ildə mənim kitabım mətbəədə yatıb qulır. Onun nəşrinə kömək edərsiz!

O ğ u l. Dinin əleyhinədi?

P r o f e s s o r. Xeyr, canım! Əstəğfərullah!..

O ğ u l. Onda kömək etməyəcəyəm!

Pauza.

P r o f e s s o r (*onun qoluna girib kənara çəkir*). Əvvəlkilər dinin əleyhinədi! O vaxt baxarıq... Bəlkə onları çap etmək lazım oldu?..

Q ı z (*böyük bir sevinclə səhnəyə daxil olur*). Suzikin arvadı yoxdu! Bunu sübut etmək üçün sabah axşam bizə elçi göndərir!

Pauza.

Bəli! Artıq biz rəsmi nişanlanırıq! Oy, mama!.. (*Anasını qucaqlayır*.)

A r v a d. Vallah, bütün bu işlərə adamın heç inanmağı gəlmir!
Qorxuram ki, bizə göz dəyə!

Q ı z (*qardaşına*). Suzik deyir ki, sonra da bir qız tapıb səni nişanlayarıq!

O ğ u l. Mən görək Siyasi Büro ilə məsləhətləşim!

P r o f e s s o r (*tələsik qutuların qabağına qaçıb, birini açır və portfelinə banan doldurur*). Onda bu da mənim şirinliyim! Bu da mənim şirinliyim!...

İ ş i q s ö n ü r.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

K i ş i n i n e v i. Gecənin yarısı. K i ş i, A r v a d, O ğ u l, Q ı z.

Səhnə yenə tamam qaranlıqdır.

Kimşə əl fənlərinin zəif işığında ehtiyatla var-gəl edir, nəyisə götürür, nəyisə harasa qoyur və nəhayət, həmişəki kimi, arxası tamaşaçılara tərəf kreslodə əyləşib əl fənlərinin elə o zəif işığında qəzet oxumağa başlayır.

Gözənilmədən səhnədə işıq yanır.

A r v a d (*gecə köynəyində, əli hələ də işıqyandıranda, təəccüb-lə*). Bu nə hənirtidi belə?

Pauza.

Kimdi?

Ürək addımlarla kresloya yaxınlaşır və yalnız bu zaman biz o «kimşə»nin

K i ş i olduğunu görürük.

Sənsən?

K i ş i (*ayağa qalxaraq şaşırmış*). Hə...

A r v a d (*heyrat içində*). Qəzet oxuyursan?

K i ş i. Hə...

Pauza.

A r v a d. Aman Allah!.. Sən dəli deyilsən?

K i ş i. Yox...

A r v a d. Sən yalandan özünü dəliliyə vurmuşdun?

K i ş i (*sevincək*). Hə...

A r v a d. Vay!..

K i ş i. Sən narahat olma! Daha bitdi! Qurtardı! Bu da bir oyun idi... Əvvəlcə zarafatla başladım, sonra da belə oldu... Eybi yox!.. Sabah yenə ağıllı olacağam! Sabah hamıya elan edəcəyəm ki, daha ağlım gəlib başıma!

A r v a d. Sabah?

K i ş i. Hə, sabah! Bağışla məni! Sən Allah, bağışla məni! Bu da bir iş idi... Keç günahımdan!..

A r v a d. Sabah?

K i ş i. Hə! Sabah!

Pauza.

A r v a d. Hamıya deyəcəksən ki, daha dəli deyilsən?

K i ş i. Hə! Ancaq sən məni bağışla! Sən Allah, bağışla məni! Uşaqlıq eləmişəm! Bundan sonra əlimdən nə gəlir, edəcəyəm ki, bir də heç vaxt bu cür əzablar çəkməyəsən! Bu günlərdə sənə çox əzablar verdim! Bağışla məni! Mən görürdüm ki, sən necə sarsılımsan! Görürdüm ki, mənim dəliliyim sənə necə pis təsir edir! Gecələr oturub sən ilə cavanlıq çağlarımızı xatırlayırdım... Günahkaram, çox günahkaram!.. Eybi yox, biz hər şeyi təzədən başlayarıq! Düzdü, həyat çətindi, dünya dəyişib, insanlar əzab-əziyyət içindədi... Ancaq eybi yox! Bundan sonra mən həmişə sənənin qulluğunda duracağam! Sabah hər şey yenə əvvəlki kimi olacaq!

A r v a d. Sabah?..

K i ş i. Bəli!

A r v a d. Əvvəlki kimi?..

K i ş i. Bəli!

Pauza.

A r v a d (*sarsılmış*). Yox! Yalvarıram sənə! Heç kimə heç nə demə!

K i ş i. Heç nə deməyim?

A r v a d. Yox! Demə! Qoy hamı elə bilsin ki, dəlisən! Sən elə yaxşı... elə yaxşı dəlisən! Mənim əzizim! Elə bil ki, mən təzədən sənə vurulmuşam!

K i ş i. Təzədən mənə vurulmusan?

A r v a d. Hə! Mənim əzizim! Mənim sevgilim! Mənim dəli ərim!

Pauza.

K i ş i. Axı, mən yorulmuşam! Mən daha dəli ola bilmirəm!

A r v a d. Ol! Mənim əzizim!..

K i ş i (*əlini sinəsinə vura-vura yavaşdan öz-özünü sakitləşdirir*). Sakit ol!.. Əsəbiləşmə!..

A r v a d. Biz gecələr hamı yatandan sonra, sən ilə oturub söhbət edirik, dərcləşirik!..

K i ş i (*öz-özünə*). Sakit ol... Sakit ol...

A r v a d. Mənim sevgilim!

K i ş i (*eləcə yavaşdan*). Sakit ol!.. Əsəbiləşmə!..

A r v a d. Demə! Heç kimə demə! Mənim dəlim!

Pauza.

Yalvarıram sənə...

K i ş i (*qışqırır*). Yox! Mən daha dəli olmaq istəmirəm! Mən normal adam olmaq istəyirəm!

Oğul trusik-maykada hövlək səhnəyə daxil olur.

O ğ u l. Nə olub? Bu nə səs-küydü?

Pauza.

A r v a d. Heç... Ata... Ata elə bilir ki... elə bilir ki, qoyun olub!

Oğul diqqətlə K i ş i y e baxır. A r v a d da yazıq-yazıq K i ş i y e baxır.

Pauza.

K i ş i (*qoyun kimi mələyir*). Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!..

Q ı z (*əynində pijama, gözlərini ovuşdura-ovuşdura səhnəyə daxil olur*). Nə olub?

O ğ u l. Papa elə bilir ki, qoyundu...

Q ı z. Yəqin ürəyi qoyun öti istəyir.

K i ş i. Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!..

O ğ u l. Narahat olma, anacan, səhər tezdən gedib alaram!

A r v a d. Çox sağ ol, bala! Çox sağ ol!

Q ı z. Bir az çox al, mama Suzikin elçiləriyün də xörək bişirsin! Təkcə banan olmasın!

K i ş i (*daha da bərkdən*). Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!.. Mə-ə-ə!..

İ ş ı q s ö n ü r.

31 mart 1998.

MAHMUD VƏ MƏRYƏM

(Proloq, epiloq və iyirmi üç şəkildən ibarət
iki hissəli məhəbbət dastanı)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Danışan. — /müəllifin dilindən /.
 Mahmud.
 Məryəm.
 Ziyad xan.
 Qəmərbanu.
 Bayandur bəy.
 Keşiş.
 Sofi.
 Ceyran.
 Qısır qarı.
 Xanəndə.
 Mirzə Salman.
 Anasının əmçəyini kəsən İbrahim.
 Uzun.
 Xəfiyyə.
 Cəban.
 Keçəl kişi.
 Səs. — /qadın /.
 Mehtər Cəfər.
 Birinci keşikçi.
 İkinci keşikçi.
 Yolçu.
 Birinci kişi.
 İkinci kişi.
 Üçüncü kişi.
 Fərəcullah.
 Şövkət İsbilən.
 Havalı İbrahim.
 Qırmızıtuman kişi.
 Bıqlı kişi.
 Muxtar Bədhəybət.
 Heybə qadın.
 Mələk Pırpızaq.
 Palan Əmər.
 Qoca.
 Yaqub.
 Dəməngir İsrail.
 Bayandur İxtiyar.
 Əbülfəz.
 Azər.
 Aysulu.
 Səs. — /kişi /.
 Ayağıyalın kişi.
 Axaq qarı.
 Muxtar.
 Qadın.
 Kimsə.
 Qul Məhəmməd.
 Sarışın oğlan — Süleyman paşa.
 Müqəddəs qoca.

Məkan. — Azərbaycan.
 Zaman. — 1500-cü illərin əvvəlləri.

BİRİNCİ HİSSƏ

PROLOQ

Danışan və başqa iştirakçılar.

Gəncə.

Səhnə alaqlarıdır. Nizələr yerə batırılıb, qalxanlar, qılınclar, musiqi alətləri yerə atılıb, bir tərəfdə cəllad kötüyü dayanıb, arxa planda ot tayası, taxtac görünür və iki ocaq közərir, bir neçə yerdən üstü qalxır.

Haradansa səhnəyə zəif işıq səli axır. Uzaqdan azan səsi gəlir.

Danışan arxa plandan səhnəyə çıxır və ətrafına baxa-baxa, səhnədəki vəziyyəti qiymətləndirə-qiymətləndirə, gördüklərinə münasibətini bildirərək yavaş-yavaş gəlib, avansəhnəyə çatır, düz ortada dayanır.

Pauza.

Danışan sözlərini deməyə başlayır və o danışdıqca bayaqdan səhnədə üzüstə yerə uzanmış aktyorlar — obrazlar (Ziyad xandan, Mirzə Salmandan, Qəmərbanudan başqa) yavaş-yavaş yerdən qalxırlar və qalxdıqca da onların üstlərindən toz-torpaq tökülür, hərə özünəməxsus əşyanı götürür və Danışanın sözləri altında sinxron edam səhnəsi oynayırlar.

Danışan. Hicri, camadiül-əvvəl ayının 4-ü, milad ilə 1504-cü il iyun ayının 28-i idi. Gəncə yatmışdı. Bu gün günorta şəhərdə elə bir istilik vardı ki, nəfəs almaq mümkün deyildi və qocaların dediyinə görə, belə bir isti bir də düz 64 il bundan əvvəl, el aşığı Sazlı Abdullanın başı kəsildiyi gün olmuşdu... Sazlı Abdulla o zamankı Gəncə hakimi Qara Bəşirə əyan-əşrəf yanında söz qaytarmışdı, üzünə ağ olmuşdu. Qara Bəşirin oğlu Qara Bəkirin toyunu çalmamışdı, demişdi ki, sən sarayın qan çanağıdır və mənim sazımın simləri, istəsəm də, orada çalmaq və Qara Bəşir də, el aşığının bu hörmətsizliyindən, o qədər hirsələnmişdi ki, uzun qara bıqlarının uclarını çeynəyib qara saqqıza döndərmişdi. Sazlı Abdullanı şəhərin bazar başında edam etmişdilər. Və 64 il keçəndən sonra da Gəncənin qocaları heyrətlərini gizlədə bilməyib toyda, yasda danışmışdılar ki, elə ki, Cəllad Toppuzqulunun ülgücündən iti dəhrəsi bir göz qırpmında Sazlı Abdullanın başını bədənindən ayırdı və elə ki, el aşığının qanı fəvvarə vurub edam kötüyünün ətrafındakı keçən günlərin edamlarından qalıb qurumuş qanı təzələdi, elə ki, bazar başını dövrəyə almış camaatın üreyindən qara yangısı 64 ildən sonra da, keçməyən bir vaxt keçdi, o zaman edam kötüyünün üstünə sərilmiş başsız cəsədin yanında düşüb qalmış saz öz-özünə dilə gəldi...

Saz çalınır.

... və dünyanın ən dərdli-ələmli nəğməsini çaldı, heyrətdən-qor-

xudan camaatın tükü qabarıb paltarını deşdi, saz elə çaldı ki, o günortanın müsibət istisi də birdən-birə çəkildi, lopa-lopa qara buludlar camaatın başının üstünü aldı, göy kişnədi, bir leysan başladı ki, hamı güclə qaçıb evə girdi və bir müddət beləcə yağdı. Bir müddət bu leysan altında, el aşığı Sazlı Abdullanın sazı da, özü-özünə beləcə çaldı, sonra yağış kəsdi, sazın da səsi kəsildi...

Saz susur.

... camaat təzədən bazar başına axışdı və gördü ki, nə saz var, nə cəsəd var, nə də baş var... Düz 64 il bundan əvvəlki o edam günü, o leysan Sazlı Abdullanın qanını yuyub aparmışdı, amma deyirdilər ki, o vaxtdan bəri, haçan həddən artıq isti olur, onda bazar başındakı edam kötüyünün ətrafında, Sazlı Abdullanın qanı, gün altında parıldayır. Və bu gün də, bir neçə dəfə, o cür parıltı görmüşdülər...

İşıq sönür.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Danışan, Ziyad xan, xanəndə, çalğıçılar,
qulamlar.

Gəncə. Gecədir. Yataq otağı.

Ziyad xan taxtda oturub, qulamlar ayaq üstündə dayanıb. Yerdə – xalçada oturmuş çalğıçılar çalır, 17-18 yaşlarında xanəndə isə oxuyur. Danışan səhnənin sol küncündə dayanıb.

Danışan. Gəncə yatmışdı. Şəhərin və ətraf kəndlərin toxucuları, dəmirçiləri, misgərləri, duluzçuları, dabbacıları, boyaqçıları, şəhərin sənətkarlıq emalatxanalarında günümüzə işləyən gəlmələr o qədər işləyib əldən düşmüşdülər ki, gecənin бүркüsünə baxmayaraq, indi yedinci yuxularını alırdılar. Təkcə Ziyad xan yatmamışdı, hər halda, Ziyad xana elə gəlirdi ki, bu boyda Gəncədə, Qarabağ Bəylərbəyliyi bu boyda mərkəzində, təkcə onun yuxusu ərşə çəkilib. Qarabağ Bəylərbəyliyi əslində Səfəvilər dövlətinin ən etibarlı şimal istehkamı idi və Ziyad xan bütün bu yerlərin hakimi-mütləqi idi, amma... Neçə müddət idi ki, gecələr belə əzəblə keçirdi. Neçə müddət idi ki, Ziyad xan gecələri beləcə yuxusuz keçirirdi və ən qəribəsi bu idi ki, Ziyad xan özü də həmin əzab-əziyyətlərinin səbəbini bilmirdi. Ziyad xan xanəndə oxudurdu və xanəndə də deyilənə görə, cəmi 19-20 yaşı olan və Bağdadda mədrəsədə təhsil almış Məhəmməd adlı, Füzuli təxəllüsü, təzə-təzə məşhurlaşmağa başlayan bir şairin qəzəlini oxuyurdu və yenə də deyilənə görə, o cavan şairin atası Süleyman Azərbaycandan, Girdiman sahillerindən köçüb Bağdad ellərinə köçmüşdü.

Xanəndə (oxuyur):

Məni candan usandırdı, cəfadan yar usanmazmı,
Fələklər yandı ahımdan, muradım şəri yanırmazmı?
Qəmu bimarinə canan dəvayi-dərd edər ehsan,
Nəçin qılmaz mənə dərman, mənə bimar sanmazmı?

Danışan. Cəmi 5-6 ay bundan əvvəl yazılmış bu qəzəli, indi, bütün bu tərəflərdə əzbər bilməyən adam tapılmazdı. Məhəmməd Füzuli Azərbaycan, fars, ərəb dillərində qəzəllər yazırdı və Azərbaycan dilində yazılmış bu qəzəli, deyilənə görə, xanəndə Hafiz Lələ özü Şah İsmayılın məclisində ifa edirdi.

Xanəndə (oxuyur):

Qənim pünhan tutardım mən, dedilər yərə qıl rövşən,
Desəm, ol bivəfa, bilmən, inanarmı, inanmazmı?
Şəbi-hicran yanar canım, tökər qan çəmni gıryanım,
Oyadar xəliqi eşqanım, qara bəxtim oyanmazmı?
Gülü-rüxsarınə qarşı gözümdən qanlı axar su,
Həbibim, fəsl-i güldür bu, axar sular bulanmazmı?..

Ziyad xan əlinin işarəsi ilə musiqini yarımcıq kəsir.

Ziyad xan (xanəndəyə). Qalx!

Xanəndə ayağa qalxır.

Pauza.

Ziyad xan. Kimin qalıb sənin o dağlarda?

Pauza.

Xanəndə. Anam...

Ziyad xan. Təkcə elə anan?

Xanəndə. Bir də... bir də... bacım...

Ziyad xan. Təkcə elə ananla bacın?

Xanəndə. Bəli...

Ziyad xan (əzəbi). Düz demirsən, küçük! Sənin o dağlarda ürəyin qalıb! Gözlərindən oxuyuram...

Pauza.

Get!

Özünü tamam itirmiş Xanəndə eləcə ayaq üstə dayanıb.

Eşitmədin? Get, dedim!

Xanəndə (*təzim edir*). Gecəniz xeyirə qalsın.

Ziyad xan. Hara gedirsən?

Xanəndə. Yatmağa...

Ziyad xan. Yox, yatmağa yox, birbaşa öz dağlarınıza get. Bu gecədən azadsan. (*Qulamlara*) Bu oğlanı öz evinə yola salın.

Danışan. Bu o deyən söz idi ki, gözəl səsinə görə Qarabağ dağlarından qoparılıb saraya gətirilmiş bu cavan oğlana, yaxşı bir at verəcəkdilər, üç il bundan əvvəl Gəncədə kəsilmiş qızıl tənqə ilə doldurulmuş bir kisə verəcəkdilər, anası üçün, bacısı üçün bir-iki top ipək, qumaş verəcəkdilər. Və həmin at, gecə-gündüz çapıb, Bərdədən keçib, belində yox, göyün yeddinci qatında uçan yeni sahibini Qarabağ dağlarına qaldıracaqdı.

Xanəndə bir-neçə qulamlı səhnədən çıxır. Musiqiçilər çalmağa başlayır. Sazəndələr indicə şahidi olduqları bu yaxşılıqdan, haqq işindən çaşa gəlib, həmin бүркүlü yay gecəsi, Ziyad xanın yataq otağında dünyanın ən həzin, ən təsirli musiqisini çalmağa başladılar və sonralar musiqiçilərin dediyinə görə, onlar heç vaxt, nə bu gecəyə qədər, nə də sonralar, bu cür ürəkdən çalmamışdılar.

İşiq sönr.

İKİNCİ ŞƏKİL

Mahmud, Mirzə Salman, Qəmərbanu, Sofi.

Gəncə. Elə həmin gecədir.

Mahmudun otağı. Şam yanır, uzaqdan Ziyad xanın otağından gələn musiqinin səsi eşidilir. Mahmud musiqini dinləyir. Mirzə Salman onun yanında oturub.

Mahmud. İnsanları başa düşmək çox çətindir... Bu cür qəmgin səsdən necə həzz almaq olar, necə nəşələnmək olar?..

Mirzə Salman. Mahmud, məgər o xanəndənin səsi sənin xoşuna gəlmi?

Mahmud. Gözəl səsi var, müəllim...

Mirzə Salman. Bəs nə üçün dünən də o oxuyanda zalı tərk etdin?

Mahmud. Çünki, o səsi bir söz deyirdi, amma siz...

Mirzə Salman. «Siz» – yəni mən, yoxsa bütün məclis əhli?

Mahmud. Bütün məclis əhli... (*Susur.*)

Mirzə Salman. O səsi nə deyirdi ki, Mahmud?

Mahmud. O səsi deyirdi ki, mən bir zərxəridəm ki, üzüm heç vaxt gülməyəcək... Mən dünyanın ən dərddli adamıyam... deyirdi... və

heç kimin bundan xəbəri yoxdur... Mən dünyanın ən dərddli adamıyam... deyirdi... amma sizi əyləndirirəm... O səsin onun ürəyinin döyüntüsü idi...

Mirzə Salman. Biz isə nəşələndik...

Mahmud. Bəli. (*Qaranlıq pəncərənin qarşısında dayanıb musiqi çalınan səmtə baxır.*)

Qəmərbanu otağa daxil olur. Mirzə Salman yerindən qalxıb otaqdan çıxmaq istəyir. Qəmərbanu onun işarəsi ilə Mirzə Salmanı saxlayır və sakitcə qapının ağzında dayanır. Mahmud onu görmür.

Mahmud. Adamlar niyə bunu başa düşmür? Necə olur ki, bu torpaqda doğulan, eyni ayın, günəşin, ulduzların altında, bu torpaqda yaşayan adamlar bir-birinə pislilik edə bilər, qan axıda bilər, bir-birini döyə bilər? Nə üçün Qabil Habil öldürə bildi və sonra da o cür peşman oldu? Necə oldu ki, belə bir eyni günəşin altında, belə bir eyni torpağın üstündə, qardaş qanı axıdan o paxıllıq əmələ gəldi? Şeytan Adəm ilə Həvvanı aldatdı və onlar cənnətdən qovuldu. Adəm ilə Həvvanın günahı təkcə onda oldu ki, buğda yedilər, bəs nə üçün Adəm və Həvva tö-rəmələri bu qədər günaha batdı, kəsdi, dağıtdı? Həmin günəşi, gül-çiçəyi, göy üzünü, ağacları görmədi onlar?

Qəmərbanu irəliləyib arxadan oğlunu qucaqlayır.

Qəmərbanu. Nə olub Mahmud? Yenə nə olub sənə?

Pauza.

Mirzə Salman təzilmə otaqdan çıxır.

Niyə mənə heç nə demirsən?..

Mahmud (*eləcə pəncərədən baxaraq*). Öləcəyəm mən... Bir vaxt gələcək, öləcəyəm mən...

Xanəndənin səsi eşidilir.

Qəmərbanu. Hamımız öləcəyik, bala... Çox kitab oxuma...

Danışan (*səhnənin sol küncünə çıxaraq*). Mahmud Qəmərbanunun sözlərini eşitmədi... Çünki Mahmud bu dəm o xanəndənin ürəyinin döyüntüsünə qulaq asırdı, o ürəyin dediklərini eşidirdi... Mahmud başa düşmüşdü ki, əsl sözü deyən dil deyil, ürəkdir...

Musiqi səsi kəsilir. Qəmərbanu otaqdan çıxır.

Dan yeri sökülürdü... (*Səhnədən çıxır.*)

Əlində şam tutmuş Sofi otağa daxil olur.

Sofi. Mahmud, niyə yatmırsan?

M a h m u d. Bəs, sən niyə yatmamısan?
 S o f i. Mən... Mən bürküdə yata bilmirəm... Banu məni çağır-
 dı ki, sənənin yanına gəlirəm. Hara baxırsan?
 M a h m u d (*Softya sarı çönlür*). Saray əyanlarını baxıram...
 S o f i (*təəccüblə*). Saray əyanlarına? Burdan ora əyan görünür?
 Özü də saray əyanları indi yeddinci yuxularını alırlar...
 M a h m u d. Özləri üçün yatıblar, mənim üçün yox...

İ ş ı q s ö n ü r.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

M ə r y ə m.
 Səhra.

Güclü külək esir, səhnənin işıqları dəyişir, küləksovrular səhnənin pərdə-
 lərini oynadır, külək ot tayasını dağıdır, samanlar uçur, M ə r y ə m səhrada qa-
 çır, yığılır, durur, yenə qaçır, yaxası, ətəyi cırılır. İsti qum onun ayaqlarını
 yandırır, o susuzluqdan yanır, səhra isə bitmək bilmir, birdən o bu küləyin için-
 də nəşə hərəkətli bir nəfəs hiss edir və bu nəfəs, elə bil ki, onu bir az sakitləş-
 dirir. Birdən səhnənin ortasında su qaynamağa başlayır və M ə r y ə m su
 içmək istəyir, amma içə bilmir, M ə r y ə m in qamından sancılar tutur, o, ye-
 rə yığılır, çırpınır və birdən çağa səsi gəlir və o çağa səsi küləyin səsinə üstə-
 ləyir. M ə r y ə m rahatlaşır, qışqıran çağaya baxır, çağanın isə üzü şüa saçır,
 sonra çağa da sakitləşir.

Pauza.

Birdən çağa yenə də qışqırır və güclü külək M ə r y ə m i yerindən kənara
 tullayır. Külək yadır, sakitlikdir.

İ ş ı q s ö n ü r.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

M ə r y ə m, K e ş i ş, D a n ı ş a n.
 Gəncə. Keşişin evi.

M ə r y ə m yarıqaranlıq otaqlarında hövləyə yuxudan oyanır.
 K e ş i ş (*həyəcanla*). Qızım, M ə r y ə m, nə olub?
 M ə r y ə m. M ə r y ə m ananı yuxuda gördüm, ata...
 K e ş i ş. Sən ananı yuxuda görmüsən, qızım...
 M ə r y ə m. Bəs... bəs su?...
 K e ş i ş. Su yuxuda aydınlıqdır...
 M ə r y ə m. Bəs... bəs... çağa?..

K e ş i ş. Xaç çevir, qızım... Belə günah işlətmək olmaz...
 D a n ı ş a n. Baba keşiş demək istədi ki, o çağa da sən özün ol-
 musan, amma demədi, özü-öz fikrindən hürkdü, çünki dünyada da, fik-
 rində də, xəyalda da, ikinci İsa ola bilməzdi və belə bir günah işlətmək
 olmazdı...

İ ş ı q s ö n ü r.

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

D a n ı ş a n, Z i y a d x a n, Q ə m ə r b a n u.
 Gəncə. Ziyad xanın otağı. Ziyad xan namaz qılır.

D a n ı ş a n. Allahın qarşısında Qəmərbanunun günahları çox idi
 və Qəmərbanu bütün bu günah işləri Mahmuda görə tutmuşdu. Və get-
 gedə Qəmərbanunun ürəyini başqa bir qorxu bürüyürdü: Mahmudda ki,
 bu qədər təmizlik, bu qədər paklıq var, onun yolunda işlənməmiş bu qədər
 günahdan sonra, Mahmud xoşbəxt ola bilməyəcəkdi... Mahmudun tə-
 mizliyi qoymayacaqdı ki, Mahmud başqasının hesabına xoşbəxt olsun.

Q ə m ə r b a n u o t a ğ a d a x i l o l u r.

Q ə m ə r b a n u n u n s ə s i. Bu saqqal, bu saçlar nə tez ağardı...
 Qocalıq Ziyadı nə tez haqladı... Əllərinin üstü qırışıb, mən heç indiyə-
 cən fikir verməmişəm, boynundakı, boğazındakı qırış xətləri, elə bil
 xəncərlə cızılıb... O da mənə baxanda, məni belə görür?..

Z i y a d x a n n a m a z ı n ı b i t i r i r.

Q ə m ə r b a n u. Nə olub, Ziyad?
 Z i y a d x a n. Mahmuddan nigaranam..
 Q ə m ə r b a n u. Nə olub Mahmuda?..
 Z i y a d x a n. Heç nə... Qəmə, Mahmud... Mahmud heç vaxt
 taxta oturmayacaq. Mahmud heç vaxt bəylərbəyliyi üçün tacını başına
 qoymayacaq...

Pauza.

Q ə m ə r b a n u. Bilirəm.
 Z i y a d x a n. Mən səndən əlac umuram, Qəmə...
 Q ə m ə r b a n u. Allah-taala, bu oğulu sənə gərək min il bundan əv-
 vəl verəydi, ya da min il bundan sonra... Bu namərd dövrən, bizim oğlu-
 muza layiq deyil... Bu qara dövrən, Mahmud təmizliyi üçün qara yaradı...
 Z i y a d x a n. Min il bundan əvvəl?

Qəmərbanu. Bəlkə elə min il bundan əvvəl də, mənim kimi sinəsi dərddi bir ana, balası üçün, min il sonranı arzulayırmış?.. (Elə bil öz-özü ilə danışır.) Dolansın əyyamın... dönsün dövrünün, dünya... düz doqquz ildən sonra fəlek məni bağa bağban elədi, bağban ağlar, bağça ağlar, gül ağlar...

Ziyadxan. Qəmər...

Qəmərbanu. Quran deyir ki, Allah sıxıntıdan sonra həmişə sad edir, bəs mənim bəxti qara ürəyimin şadlığı hamı?

Ziyadxan. Bu bəd dünya daşa basıb bizi izlər...

Qəmərbanu. Ümid Allahadır...

Ziyadxan. Necə olur ki, Allah rəyyətin birinə Bayandur kimi bir oğul verir, amma mənim qismətimi iki bölür?

Qəmərbanu (özünə gələrək). Sakit ol... Sakit ol... Özünü ölə al. Dost var, düşmən var. Sakit ol... Bəyem Bayandur da, elə öz oğlun kimi sənə sədaqətli deyilmi? Bəyem Bayanduru da, öz oğlun qədər çox istəmirsənmi? (Yenə özünü saxlaya bilmir.) Bənizi ağ, könlü pak, bəxti qara oğlum... Bədbəxt Ziyadin, bədbəxt Qəmərin bədbəxt Mahmudu...

İşiq yalnız səhnənin qarşısında dayanmış Danışanın üzərinə düşür.

Danışan. Qəmərbanu necə ağlına gətirə bilərdi ki, lap az bir müddətdən sonra, onun bədbəxt, bəxtiqara hesab etdiyi oğlu dünyanın ən xoşbəxt adamı olacaq?

ALTINCI ŞƏKİL

Mahmud, Məryəm.

Axşam. Düzənlik. Mahmud səhnənin kənarında dayanıb böyük bir maraqla kiməsə baxır. Uzaqdan Məryəmin səsi gəlir və Məryəm oxuya-oxuya səhnəyə çıxır.

Məryəm.

Ay keçi, ay ağ keçi,
buynuzun uzundu
qurda görə,
saqqalın uzundu
sözün keçsin,
tükün uzundu
üşüməyəsen,
südü çoxdu
məne görə,
ot verim sənə,
su verim sənə,
həmişə, bax, belə,
dost olaq, oynayaq...
(Mahmudla üz-üzə gəlir.)

Pauza.

Mahmud. Sən... Sən kimsən?..

Məryəm. Mən Məryəməm...

Pauza.

Bəs sən kimsən?

Mahmud. Mən Mahmudam...

Pauza.

Sən Məryəmsən... (Əlini uzadıb qızın saçlarına toxundurur.)

Məryəm. Sən Mahmudsan...

Pauza.

Mən İsevi... Sən Məhəmməd Hümme... (Qorxaraq.) Aman, Mahmud, məni rüsvay eyləmə...

İldırım çıxır. Yağış çileyir. Onlar qaçıb tayanın altında gizlənirlər və yalnız bu zaman biz görürük ki, uzaqdan iki nəfər onları güdür.

İşiq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Danışan, Qəmərbanu, Sofi, Qısırcarı,
Mirzə Salman.
Gündüz. Saray.

Danışan. Saraya ildırım sürətilə belə bir xəbər yayıldı: Ziyad xanın oğlu Mahmud aşiq olub. Bu xəbəri eşidən saray cavanları gül-məkdən özünü güclə saxladı, sarayın kənz-qaravaşının bu xəbərə inanmağı gəlmədi, dövrün siyasətindən başları açılmayanlar bu xəbərin fərqi nə varmağa macal tapmadı, qazdan ayıq olanlar, çox götür-qoy edib, bu xəbəri Ziyad xanın növbəti siyasi fəndi kimi yozdu, üreklərinin dərinliyində Ziyad xana batmaq ümidindən əl çəkib, gələcəyin təskinliyini Mahmudun zəifliyində tapanlar, bu xəbərdən narahat oldu, çünki Ziyad xanın nəvələri ola bilərdi, təzə qohumlar arasında Mahmudun güclü müdafiəçiləri ola bilərdi, Ziyad xanın taxtına göz dikənlər ola bilərdi, amma saraya belə bir xəbər yayılanda ki, Mahmud Gəncənin kənarlarında yaşayan hansı bir keşişinsə qızına aşiq olub, hamı məəttəl qaldı.

Sofi. Banu, Mahmud o qıza aşiq olub, bu, şeksizdi...

Qəmərbanu (həyəcanlı). O keşiş qızı necə ifritədir ki, cavan yaşında belə bir məharət yiyəsidi? O keşiş necə cəsarət və iştaha sahi-

bidir ki, bu cür xam xəyallara qapılır? Qızı da, keşişi də itirmək asandı, amma... anıma Mahmudun üreyi yaralansa, sağalan deyil... Yüz ölçüb, bir biçmək lazımdı...

Qısır qarı. Oxuduğum Quran haqqı, qıldığım namaz haqqı, məəttəl qalmalı işdir! *(Xısın-xısın gülür.)* Allahın hər verən günü, düzənlikdədir... Keşişin o sısqa qızı, Zehra kimi üreyi yumşaqdır... Əstəğfırullah... Bilqeyis kimi ağıllıdı...

Qəmərbanu *(Qısır qarıya hirsli).* Başımızı ağrıtmı, qarı!

Qısır qarı. Başım üstə! Gözüm üstə!

Qəmərbanu. Mirzə, məsləhətin nədi?

Mirzə Salman Sofi ilə Qısır qarıya baxır.

(Onlara) Siz gedin!

Sofi ilə Qısır qarı səhnədən çıxırlar.

Sözünü de, Mirzə! Nədir məsləhətin?

Mirzə Salman. Məsləhət Allahındır, Banu! Sən Allahın işinə qarışma... Heç olmasa, bu dəfə günah işləmə... Gəncə taxtının yeganə varisi, Quran ayəsi kimi pak, təmiz Mahmudun, keçi saxlayan keşiş qızı ilə izdivac tapmasını qəbul et... Axı, Quran yazır ki, bizim başımıza ancaq o iş gəlir ki, onu Allah, bizim alnımıza yazıb...

Qəmərbanu *(çılğın).* Allahın üzü dönüb məndən, Mirzə Salman!.. Deyirsən, daha günah işləməyim? Amma ürəyim, bax, bu ürəyim hiss edir ki, Mahmudum yaman yarası çıxarıb, yaman belaya düşüb, Mirzə!.. Günah işləməyim? Ağbirçək ana, «Oğul!» deyib ağlamırmı, Mirzə?.. Ağlayanda görək yaş çıxsın gözdən? Gördün, nə tez ağardı saçlar, nə tez qocaldı Qəmərbanu?.. Fələk nədi, Mirzə Salman, mənim xatamdı?.. Nə mələm, nə şadam... Gündüz mənə axşam oldu, Mirzə, gecə-gündüz görmədim yolumu... Ölüm nəfəsli soyuq alıb ağlımı, daha yoxdur sağlığuma güman, hey!..

İşıq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Məryəm, Mahmud, Anasının əmcəyini
kəsən İbrahim.
Gündüz. Düzənlik.

Məryəm. Dünən səndən ayrılıb evə gedəndə, bilirsən, mənə elə gəldi ki... kimse çatışmır... elə bil, kimse yoxdur... sən yox e-e-e...

Mahmud. Bilirəm...

Məryəm. Bilirsən nə çatışmır?..

Mahmud. Bir vaxt, biz bu düzənlikdə, beləcə gəzəcəyik... Bizim dalımızca, bir oğlan gələcək...

Məryəm. Hə, hə... O balaca oğlan mənə oxşayacaq...

Mahmud. Sonra bir qız gələcək...

Məryəm. Hə, hə... O qız da sənə oxşayacaq...

Mahmud. Sonra yenə bir qız gələcək...

Məryəm. Sənə oxşayacaq...

Mahmud. Yenə, bir oğlan gələcək...

Məryəm. Mənə oxşayacaq...

Mahmud. Görmüsən toyuq gedəndə cücələri necə dalına düşür?

Məryəm. Hə, hə... Mənim balaca uşağım olacaq... O uşaq mənə döşümdən süd içəcək... əməcək, hə?

Mahmud. Hə... Sən ona süd verəcəksən... O, süd əmib doyaacaq... Sonra sənə baxıb güləcək...

Məryəm. Hə, hə... Mənə baxıb güləcək... Acanda dodaqlarını büzəcək...

Mahmud. Onlar çatışmır? Ağ keçi də bizimlə olacaq, hə?..

Mahmud diqqətlə kolluğa tərəf baxır.

Məryəm. Sənə nə oldu?

Mahmud qəflətən kolluğa tərəf qaçır.

Mahmud *(qışqırır)*. Çıx oradan!.. Çıx!..

Anasının əmcəyini kəsən İbrahim *(hırıldaya-hırıldaya)*. Öz xoşuma gəlməmişəm... Anan göndərib...

Danışan. Əlbəttə nə Mahmudun, nə də Məryəmin ağlına da gələ bilməzdi ki, bu sakit, bu geniş, bu təmiz, azad və sərbəst düzənlikdə yeddi gündür ki, Qəmərbanunun muzdlu saxladığı xəbərçilərin gözləri qabağında olublar, birinci gün qəfil yağan o yağış altında da, xəbərçilər yerə yatıb, uzaqdan-uzağa ləzzətlə onlara tamaşa ediblər. Anasının Əmcəyini Kəsən İbrahimin də, Məryəmin islanmış bədənində baxa-baxa dabaq dəymiş öküz kimi ağzının suyu axırdı...

Məryəm üzünü əlləri ilə örtüb qaçır.

İşıq sönür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Keşiş, Məryəm.
Günorta. Keşişin evi.

Keşiş təkdi, əlindəki çörəyi qabdakı südə batırıb yeyir. Məryəm həyəcanla səhnəyə daxil olur.

K e ş i ş. Sənə nə olub?
M ə r y ə m (sevinclə). Sən... sən Mahmudu tanıyırsan?..
K e ş i ş (ayağa qalxır). Kimi?
M ə r y ə m (eyni sevinclə). Mahmudu də, Mahmudu!..

Pauza.
Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Işıq yalnız
K e ş i ş in üzərinə düşüb.

K e ş i ş. Məryəm... mənim təmiz, pak Məryəmə, mənim qızcığazım Məhəmməd hümmətinə könül bağlayıb... Bu bir qəzadır... (Xaç çevirir.) Dünyada hər şeyə dözmək olar, amma dinə xəyanət etməyə dözmək olmaz!.. Məryəm gerek bir xaçpərəsti xoşbəxt etsin, bir xaçpərəstin anası olsun!.. Çünki dünya elə dünyadır ki, xaçpərəstlərin də arasında təmizlər azalır... (Boynundan asılmış xaçı tutur.) Bu müqəddəs xaç Məryəm kimi təmizliyin ümidindədir...

Səhnə yenə işıqlanır.

M ə r y ə m (həmin sevinclə). Görmüsən! Sən yaqın Mahmudu görmüsən!.. Onu görmək mümkün deyil e, bilirsen? (Gülür.)
K e ş i ş. Mahmud?
M ə r y ə m. Hə, də!.. Ziyad xanın oğludu...

Pauza.
Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Işıq yalnız
K e ş i ş in üzərinə düşüb.

K e ş i ş. Təmiz Məryəm!.. Yazıq qızcığaz!.. Gör bir necə də sadə danışır, bu sözləri necə də adi sözlər kimi deyir... Bu sözlərin arxasındakı uçurumdan xəbəri yoxdur... Xəbərsiz Məryəm... Deməli, bu boyda Gəncədə xanın oğlu tamahını Məryəmə salıb... Minlərlə xaçpərəst qızların dinsiz-əxlaqsız sultanların, şahların, xanların saraylarında pozulmuş şəhəvlərə qulluq etmələri bəs deyil? Məryəmin dünyadan xəbəri yoxdur... Onu bu tamahkar, bu nəfiskar dünyada qorumaq lazımdır... Onu pozğun dinsiz şəhəvətindən xilas etmək lazımdır... Məryəmə kömək etmək lazımdır... Ziyad xanın əlləri uzundur, çox uzundur, hər tərəf dinsizlərlə doludur... Hər tərəf Məhəmməd hümmətidir! Nə etməli?.. Nə etməli?.. Mən Məryəmi bu amansızlarla üzbəüz qoya bilmərəm! Müqəddəs Evə! müqəddəs Evə! Müqəddəs Evə! Müqəddəs Qocaya doğru!.. Müqəddəs Evin qapısı mənim üzümə açıq olacaq!.. Mənim kimi mömin bəndələr üçün dünyada elə bir dərd yoxdu ki, bu dərdin əlacı Müqəddəs Evdə olmasın! Müqəddəs Qoca öz köməyini məndən əsirgəməyəcək! Uzaq!.. Uzaq bu yerlərdən!.. Uzaq bu qorxulu məxluqlardan!.. Müqəddəs Evə!.. Müqəddəs Evə!..

İ ş i q s ǝ n ǝ r.

ONUNCU ŞƏKİL

Ziyad xan, Qəmərbanu.
Gecə. Saray. Ziyad xanın otağı.
Ziyad xan əsəbi halda gəzişir. Uzaqdan kilse zəngləri eşidilir.
Qəmərbanu otağa daxil olur.

Q ə m ǝ r b a n u. Ziyad, sənın Mahmuddan xəbərin var?..
Z i y a d x a n (gülməyir). Keşiş qızına aşıq olub?
Q ə m ǝ r b a n u. Sən gülmürsən?
Z i y a d x a n. Cavanlıqdı...
Q ə m ǝ r b a n u. Sən özün özünü aldatmaq istəyirsən? Sən başa düşmürsən ki, oğlunun başını qara buludlar alıb? Yoxsa yenə söhbətdən qaçmaq istəyirsən?.. Görmürsən daha bıcaq sümüyə dirənib? Mahmudu xilas etmək lazımdır!
Z i y a d x a n. Mən də onun yaşında sənə aşıq idim...
Q ə m ǝ r b a n u. Mən Müzəffər ağanın qızıyam, Ziyad, keşiş qızı deyiləm! Mahmud da, sən deyilsən!..
Z i y a d x a n. Hə... Mahmud Ziyad xan deyil...
Q ə m ǝ r b a n u. Bu gün düzdə... mənim adamlarımı... görüb... Gəldi otağıma... mənə elə baxdı ki... elə baxdı ki, vallah, özümü asmaq istədim... Amma mən asa bilmərəm özümü! Ona görə asa bilmərəm! Sən də ona görə yaşamalısən!
Z i y a d x a n. Müqəddəs kitabımız yazır ki, – «Ruhu olan hər bir məxluq ancaq Allahın iradəsi ilə və ömrünün müəyyən edildiyi kitaba uyğun olaraq ölməlidir»..
Q ə m ǝ r b a n u. Yox! Mən onun üçün yaşayıram! Ziyad, mən hiss edirəm, bu işin axırı pis qurtaracaq...
Z i y a d x a n. Sakit ol...
Q ə m ǝ r b a n u. Sakitlik tapa bilmirəm, Ziyad... Qorxuram...
Z i y a d x a n. Sakit ol... Qızı saraya gətirdəcəyəm... Sonrasına baxarıq... Hər şey yaxşı olar...
Q ə m ǝ r b a n u. Mahmud buna razı olmaz... Keşişi də yaman deyirlər...
Z i y a d x a n. Bilirəm... Amma dərya olan yerdə qətrə nə qələt edər... Keşiş mənim qabağımda nə deyəcək?
Q ə m ǝ r b a n u. Bəs Mahmud? Mahmud keşiş qızına evlənmək istəyir, Ziyad...
Z i y a d x a n. Gecdir, get, yat... Gecənin xeyrindənsə, səhərin şəri yaxşıdır. İnşallah, səhər hər şey qaydasına düşər.

İşıq sönr.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Mahmud, Sofi.

Gecə. Saray. Mahmudun otağı.

Mahmud çarpayıda uzanıb və birdən hövlnak yuxudan ayılır.

Mahmud (qışqırır). Sofi!.. Sofi!.. Sofi!..

Sofi əlində şam otağa daxil olur.

Mahmud. Qarışıq yuxu gördüm, Sofi... Qarışıq yuxu idi...

Sofi. İnşaallah, xeyir olar...

Mahmud. Yox, Sofi, yox... Yuxuda bir xaraba bağ gördüm.

Sonra bir tufan qopdu... Sonra deyəsən... deyəsən Məryəmi gördüm...

Sofi. Adam hər gecə min yuxu görür... Bəyəm bunun hamısı düz olur?

Mahmud. Məryəm idi, Sofi!.. Tufana düşən Məryəm idi!..
(Çarpayıdan qalxıb elə gecə köynəyində otaqdan qaçır.)

İşıq sönr.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Danişan, Mahmud, Dəməngir İsrail,

Keçəl kişi, Uzun.

Gecə. Keşişin evinin həyəti.

Danişan. Mahmud bir göz qırpımında eləcə ayaqyalın, başı-açıq, gecə köynəyində otaqdan çıxıb eşiyə qaçdı, gözətçilərin arasından sıçrayıb saraydan uzaqlaşdı. Sofi də nəfəsi qarala-qarala onun ardınca qaçdı. Gəncə hələ yatmışdı. Onlar Gəncənin lap kənarında olan balaca ağ evə çatdılar, Məryəmgilin evlərinə. Həyətdə ocaq qalanmışdı, Sofinin burnuna kabab iyi gəldi... Dörd nəfər ocağın ətrafında oturub kabab yeyirdi.

Mahmud. Məryəm!.. Məryəm!.. (Sürətlə ocaq başında oturub kabab yeyənlərə yaxınlaşır və birdən kənara tullanmış və ocağın işığında ağaran ağ keçinin kəsilmiş başını görür.)

Dəməngir İsrail. Şahi Nəcəfin qəbrinə and olsun ki, Ziyad xanın oğludu bu!.. (Hörmətlə) Gəlin! Gəlin, siz də yeyin. Həzrət Abbas belimdən vursun ki, ömrümdə belə dadlı kabab yeməmişəm! Bu

da bir qismətdi! Gördük, qapı-pəncərə açıq, həyət-baca bom-boş, keçidə mələki, mələyir, deyir, a kasıb, kimsəsiz adamlar, gəlin məni yeyin!

Keçəl kişi (oxuyur):

Nənəm, a xallı keçid,
Məməsi ballı keçid.
Uca qaya başında
Tutubdu yallı keçid!..

Dəməngir İsrail. Bu da siz deyən keçəllərdən deyil ha! Buna noxudu keçəl deyirlər!

Uzun (oxuyur): Noxudu keçəl,

hər şeyi bilər,
ayran içər,
pişiyi minər..

Dəməngir İsrail (qalxıb ağ keçinin başını qaldıraraq iki əli ilə də ağzını qapadı). Bunun dilini çıxarıb sən kimi əziz qonaq-çun kabab edəcəyəm! Dil kababı başqa aləmdir!.. Gəl otur, xan oğlu! Oturun. Bu saat hazır olacaq!

Mahmud (fəryadla). Sofi!.. Sofi!.. Sofi!.. Sofi!.. (Qışqıra-qışqıra həyətdən qaçib qaranlıqda yox olur.)

İşıq sönr.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Ziyad xan, Qəmərbanu, Bayandur bəy, Mirzə Salman, Sofi, Xəfiyyə, saray xidmətçiləri, Danişan.

Səhər. Saray.

Ziyad xan, Qəmərbanu, Bayandur bəy, Mirzə Salman
qayğılı bir gərginlik içindədirlər.

Pauza.

Ziyad xan. Keşişi günü bu gün tapdın bəndəsini soyduracağam. Qızı da, saraya gətirəcəyəm! Bayandur bəy!

Bayandur bəy. Bəli, xan!

Ziyad xan. Axşama qədər sənə möhlət verirəm. Bu işdən Mahmudun xəbəri olmamalıdır!

Bayandur bəy. Aydındır, xan!.. İzin verin, gedim.

Mirzə Salman əlini ağzına tutub bir-iki dəfə yavaşdan öskürür.

Ziyad xan (*Mirzə Salmana*). Nədir, Mirzə?

Mirzə Salmana. Biz hamımız iki beşik arasında iki cövhərək və bu iki cövhəri bir-birindən ayırmaq ancaq Allahın ixtiyarındadır, çünki yaradan Odur və verdiyini almaq ancaq Onun rüxsətindədir...

Ziyad xan. Sadə danış, qoca!

Mirzə Salmana. Xan sağ olsun, mən səni sakitliyə çağırıram. Xacə Nəsrəddin Tusi kitablarından birində, həkim Boqratisisin bu sözlərini misal gətirib ki, mən güclü fırtınaların, dağlar qədər böyük olan dəhşətli dalğaların, girdaba atdığı və ya qayaya çırpdığı gəminin xilas olmasına daha çox inanıram, nəyin ki, ağzı köpüklənən qəzəblinin sakit olmasına, çünki dənizçilər bəlkə bir hiylə, bir çarə tapıb o gəmini xilas edərlər, lakin qızib-coşan qəzəbi heç bir şeylə söndürmək mümkün deyildir, nə qədər çox nəsihət etsən, yalvar-yaxara başlayıb könlün almaq istəsən, içərisinə tez-tez quru talaşa atılan oda oxşar, o qədər də çox alovlanıb, özündən çıxar.

Ziyad xan (*var-gəl edə-edə*). Misal var, Mirzə, həmişə on iki imam üçün ağlayanda, bir dəfə də Yəzid üçün ağlamaq lazımdı. Həm də mən Yəzid İbn Müaviyə deyiləm, sən bunu yaxşı bilirsen, mömin adamam. Mən vuruş zamanı düşməni qılıncı altında da, namazımın vaxtını ötürməmişəm.

Mirzə Salmana. Müqəddəs kitabımız deyir: «Möminlik onda deyildir ki, siz üzünüzü şərqə tərəf çevirəsiniz, ya da qərbə tərəf; mömin olanlar onlardır ki, Allaha, axirət gününə, mələklərə, müqəddəs kitaba, peyğəmbərlərə inanırlar; onu sevdiklərinə görə, öz əmlaklarından yaxın adamlarına, yetimlərə, yoxsullara, yolçulara, dilənçilərə, həmçinin qulları azad etmək üçün verirlər, namaz qılirlar, zəkat verirlər, əhd edib öz öhdələrinə götürdüklerini dürüst yerinə yetirirlər, fəlakətə uğrayanda (*Sözləri xüsusi dəqiqliklə tələffüz edir.*), dərddə düşəndə və bir müsibət baş verəndə səbrli olurlar. Bu cür adamlar düz adamlardır; bu cür adamlar mömindirlər.»

Bayandur bəy (*acıqlı*). Nə deyirsən, qoca? Dinsizin biri, öz qızını xan oğlundan əsirgəsin, qızı götürüb qaçırsın, el içində bizi xar etsin, biz də əlimizi qoynumuza qoyub tamaşa edək?

Kiçik pauza.

Mirzə Salmana. Mən xanla danışmam, rəiyyətlə danışmıram!

Ziyad xan. Yaxşı, Mirzə, bəs Mahmud? Bəs Mahmud? Mahmudun ürəyi şüşədi, Mirzə... Kim bilməsə də, sən ki, bunu yaxşı bilməlisən! Mahmud o divanə keşişin dalınca getmək istəyir!.. Qoşun götürmür özü ilə! Atlı götürmür!.. Mahmud dərviş olub çöllərəmi düşsün, Mirzə?

Qəmərbənu. Allah!.. Allah!..

Mirzə Salmana. Xan sağ olsun, Mahmud «Yüksək aləmin» oğludur və ora Allahın və mələklərin məskun olduğu yerdir. Ona görə də, bizim kimi «Aşağı aləm» bəndələri çox zaman Mahmudu və mahmudları başa düşə bilmirik...

Kiçik pauza.

Ziyad xan. Hə, Mahmud, bizim tayımız deyil...

Qəmərbənu. Mən hiss edərdim, mən bilirdim ki, Mahmudu fikrindən döndərmək olmayacaq... (*Çılğın.*) Mən Mahmudu məhv edə bilmərəm!.. O dinsiz keşişdən nə desən gözləmək olar! O qızın başına bir iş gəlsə, Mahmud məhv olacaq! Mən buna imkan verə bilmərəm, Ziyad xan! Şər deməsən xeyir görməz, xan cənabları, bəlkə elə Mahmudun səfərə çıxmağı da, xeyrədir?.. Bəlkə bir az bərkə-boşa düşər, görüb-götürər, bəlkə elə, belə lazımdır?.. Bəlkə... (*Özünü saxlaya bilməyib kövrəlir.*) bəlkə bu səfər Mahmudu bərkidəcək?.. (*Hıçqıra-hıçqıra.*) Möhkəmləndirəcək?..

Mirzə Salmana. Xan sağ olsun, mənim cürət edib hüzurunuza söyləmədiklərimi, Banu ulyahəzrət söylədi...

Qəmərbənu. Ancaq onların ardınca, ətrafına güclü mühafizə getməli... Mahmud görək bundan xəbər tutmasın... Onunla ancaq Sofi getsin...

Pauza.

Ziyad xan (*keşikçilərə*). Sofini çağırın!

Birinci keşikçi. Baş üstə.

İkinci keşikçi. Qara Sim hüzurunuza təşrif gətirib, xan sağ olsun.

Ziyad xan. Gəlsin.

Xəfiyyə içəri daxil olur.

Danış, görüm!

Xəfiyyə. Baba keşişin ata yurdu Ərzurumdadır. O, qızı ilə bərabər, Ərzurum tərəflərə yol alıb. Sultan Səlimin qorxusundan Ərzurumdan o tərəfə keçə bilməyəcək. Bir də ki, Ərzurum dağlarında onların Müqəddəs Evi var. Çox güman ki, elə ora gedəcək. Bu gecə onları haqlamaq mümkündür...

Bayandur bəy (*xəncərinin dəstəyindən yapışib qınında oynadır*). İzn verin, mən gedim, xan babam!

Qəmərbənu. Yox!

Bayandur bəy. İzn verin, xan babam! Sübh tezdən qız

sağ-salamat burda olacaq, keşişin başı da cənabınızın ayaqlarının altında!

Qəmərbanu. Yox! (*Qışqırır.*) O qızı dəli eləmək istəyirsiniz? Mahmud buna dözər, Ziyad?

Pauza.

Ziyad xan (*Xəfiyyəyə*). Onların harda olduqlarını, hara getdiklərini hər gün bilməliyəm!.. (*Bayandur bəyə*) Sən də sakit ol!
İkinci keşikçi. Sofi ömrə müntəzirdir.
Ziyad xan. Gəlsin.

Sofi içəri daxil olur.

Banudan başqa, hamınız gedə bilərsiz.

Mirzə Salman, Bayandur bəy, Xəfiyyə təzim edib səhnədən çıxır.

(*Sofiyyə*) Bundan sonra işin mənimlə olacaq...

Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Işıq səhnənin qarşısında dayanmış Danışanın üzünə düşür.

Danışan. Həmin gün Ziyad xan bütün lazımı tapşırıqlarını verdi. Bir neçə dəfə Sofi ilə görüşdü və sonuncu dəfə: «Mahmud göz açandan sənəin qucağında böyüyüb, Sofi—dedi.—Sən təkcə Mahmudun lələsi deyilsən, bu etibarsız dünyada, sən bizim ən etibarlı adamımızsan, Sofi! Görürsən bu daş-qaşı? Bütün bu var-dövlət Mahmudundur!.. Hamısı! Hamısı! Mən bunların yarısını, bu kəmərlə sənə verirəm. Gərək bunun içindəki var-dövlət Mahmudun yanında olsun... Həmişə, həmişə onun yanında olsun! Dünyanın işlərini bilmək olmaz... Bilmək olmaz... Bunları götürüb, köynəyinin altından belinə bağlarsan... Sən indi məmləkətin ən qiymətli adamısan, Sofi, amma boynun ətdəndir!.. Bunu heç vaxt yadından çıxarma! O keşiş qızının izi ilə gedəcəksiz. Mahmud heç nədən korluq çəkməyəcək. O qızı tapacaqsız. Sonrası mənim işimdir!» Və bütün bu hazırlıqdan xəbərsiz Mahmud Sofi ilə birgə yola rəvan oldu. Ancaq nə Ziyad xan, nə də Qəmərbanu bilmədi ki, bu ayrılıq əbədi ayrılıqdı... Həmin gün bu ayrılığın əbədi olduğunu sarayda yalnız bir adam bilirdi...

İşıq sönmür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Danışan, Mahmud, Sofi, Çoban.

Axşam. Çöl.

Mahmud, Sofi və bir Çoban ocaq kənarında əyləşiblər. Uzaqdan qurd ulayır, azca yağış yağır, haralardasa ildırım çıxır, Sofi və Çoban çörək yeyirlər.

Danışan. Yenə bütün günü at belində yol getdilər, itin qurddan seçilməyən vaxtı bir şıdırğı yağışa rast oldular, elə islandılar, elə bil at çapıb çaya adlanmışdılar. Nə yağış dayanırdı, nə də atdan düşüb daldalanmağa bir yer tapırdılar və Sofi fikirləşirdi ki, deyəsən Nuhun tufanına düşmüşük... Birdən bu yağış şırhaşırında Sofinin qulağına it səsi gəldi, Sofi baxıb gördü ki, bura qoyun-quzunun yaylaq yeridir, bir də, bir çoban var burda, lap törpü dəyməmiş çobandı. Çoban yoldan ötən yolçulara ocaq kənarında yer verdi, ocağın odununu artırdı. Mahmud həmin yağışlı, çiskinli gecədə, ona da, Sofiyə də, sığınacaq vermiş Çobana Şeyx Nizaminin «Leyli və Məcnun»unu danışdı və törpü dəyməmiş çoban da, beləcə ağzını açıb matdım-matdım qulaq asırdı.

Çoban. Lələ yolçu, mən belə fikirləşirəm: dediyin o eşq ki, var, harınlıqdandır, yeməyin, içməyin bolluğundandır. Məcnun gəlib, mənim kimi eldən, obadan ayrı düşüb dağlarda, daşlarda qoyun otarsaydı, yay bilməseydi, qış bilməseydi, qələt eləyərdi Leyliyə eləcə aşiq olardı! Mən getdim qoyunları sağmağa! (*Durub gedir.*)

Mahmud (*onun ardınca*). Yox, çoban qardaş, səhvən var, səhv edirsən, çoban qardaş... Yox, yox... yox, bədbəxt çoban, yox, məsələ bunda deyil, məsələ bundadır ki, sənəin gördüklərini Məcnun görməyib... Sənəin bildiklərindən Məcnun xəbərsiz olub... Məcnun Leylidən başqa heç kimi, heç nəyi görməyib, amma... düzdü... hicrandan başqa da, bu dünyanın dərdi, ələmi çox imiş...

Sofi. Mahmud, bala, gəl, qayıdaq, gəl, bu daşı tök ətəyindən... Dərviş kimi, düşmüşük çöllərə. Nə yediyimizi bilirik, nə içdiyimizi. Oturub-durduğumuz da çobandı, naxırçıdı, qoturdu, dilənçidi, qurddu-quşdu. Xanlar xanı Ziyad xan indi yəqin Yaquba dönüb... Hələ Banunu demirəm... Axı, onlar sənəin ən yaxın adamlarındı...

Mahmud. Yaxın adam, uzaq adam nə deməkdi, Sofi? Bir tərəfdən məgər Həsəni Əsma zəhərləmədimi?... O biri tərəfdən, məgər Zübeydə, bütün dünyanın ac-yalavaclarına çörək vermədimi?... Sofi, yaxınlıq da, uzaqlıq da, insanın öz içindədir.

Sofi. Bir halda ki, yaxınlıq və uzaqlıq yoxdur, onda niyə bəs ata, ana öz balasını başqalarından çox istəyir...

Mahmud. Ata da, ana da öz övladını istəyir, Sofi. Övlad məhəbbəti başqa şeydir, insan məhəbbəti başqa şeydir. Hamının çəkəndiyi rəzil bir insanı da, anası, atası istəyir. Bu dünyada ki, bu qədər rəzalet

var, bu torpağı idarə edənlər, hakim deyillər, böyük şahlardan tutmuş naiblərə qədər Malikdirlər, bəlkə özləri də, bunu bilmirlər, amma əslində Malikdirlər, Malik... Niyə Mikayıl bu qədər ac camaata ruzi vermir? Niyə Mikayıl Allahın gözü ilə bunları görmür?..

S o f i. Xoşbəxtlik, bədbəxtlik Allahın işidir, Allahın işinə qarışmaq olmaz.

M a h m u d. Onda bəs nə üçün peyğəmbərlər, həmişə dördli-ələmli olub. Nə üçün Cəbrayıl, xoşbəxtliyin yolunu onlara göstərməyib? Çaryar Məhəmmədin dediyini elədi, niyyətini həyata keçirdi, amma özləri nə oldu? Xülafayı-Rəşidin özləri üçün xoşbəxtlik tapdı mı? Osmanı öz evində öldürdülər, Əlini Allahın evində! Nə üçün, Sofi?

Haradansa quşların səsi gəlir.

Sofi, mən tənəsux məshəbindən olsaydım, o durnalarla danışardım, o durnalardan Məryəmi xəbər alardım. Bəlkə o durnalar da min il əvvəlin Məryəmi olub, ya iki min il bundan əvvəlin Mahmudu? Ya üç min il bundan əvvəlin Sofisi?..

İş i q s ǒ n ǔ r.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

M a h m u d, S o f i, Y o l ç u.

Günorta. Çöl.

M a h m u d ilə S o f i yol gedir. Bir yolçu kişi arxadan gəlib onlara yanaşır.

Y o l ç u. Oğlum, görüm səfərin haradır belə?

M a h m u d. Əmi, səfərim kanan məkandı.

Y o l ç u. Oğlum, kan kandır, bəs, məkan nədir?

M a h m u d. Kan bu dünyadır, əmi, məkan o dünyadır...

Y o l ç u. Ölümün özüne güclə gəzirsən?

M a h m u d. Ölüm haqdı. Taleyin əsirindən çıxmaq olmaz.

Y o l ç u. *(belindən salladığı boğçadan balaca bir bardaq çıxarır)*. Al, iç bu camı...

M a h m u d. O camdakını peyğəmbərimiz bizə haram buyurub...

Y o l ç u özü bardağı içir və gedir.

S o f i *(bütün bu söhbətdən heç nə anlamayaraq)*. Mahmud, bu nə söhbətdi belə?

M a h m u d. «Məndə sığır iki cahan, mən bu cahana sığmazam...» Sən bu misraları oxumusan, Sofi?

S o f i maddım-maddım M a h m u d a baxır. İş i q yavaş-yavaş sǒ n ǔ r və o yarı-qaranlıq içində S o f i nəse yazır. Sonra yalnız D a n ı ş a n görünür.

D a n ı ş a n. Ziyad xan Sofinin növbəti məktubunu oxuyandan sonra saray kitabxanasına getdi, ağırlığı qədər qızıl qiymətinə Hindistandan aldırıb gətirdiyi qara cildli Böyük Fal Kitabını rəfdən götürdü, açdı və ilkin oxuduğu sözlər bunlar oldu: «Eşq bəlasına yalnız eşqlə əlac etmək olar...» Və bundan sonra Ziyad xanın adamları iki gün, iki gecə Gəncə xanlığını dolaşdı, axtarıb-seçib, nəhayət sorağı Ceyrandan gətirdilər... Ceyran gözəllərin gözəli idi, ağılların ağıllısı, birlərin bici idi, qədim sənətinin bütün incəliklərinə bələd idi. Ziyad xan Ceyrana yeddi kişə qızıl verdi, on kişə də, boyun oldu. Ziyad xanın adamları Ceyranı Mahmudun izinə salacaqdılar və Ceyran yolda Mahmuda ürcah olacaqdı, Mahmudu özünə məftun edəcəkdı, Mahmudu geri qaytaracaqdı, bir müddət sarayda Mahmudla qalıb, sonra Gəncədən çıxıb gedəcəkdı və Ziyad Təbrizdə Ceyrana bir mülk alacaqdı. Ziyad xan özü Ceyranı görəndən sonra, Ceyranla danışandan sonra, heç bir şəkk-şübhəsi qalmadı ki, dünyanın hər üzünü görmüş bu gözəllər gözəli hər şeyi qaydasına qoyacaq. Və elə həmin gecə Ceyran kəcavənin pərdəsini salıb kənz qaraşaqları, nöqərləriylə birlikdə yola düzəldi, Qısır Qarını da özüylə götürdü və Qısır Qarı da, pərdəsi salınmış kəcavənin dalına düşdü. Ceyran tələsirdi. Cavan xanзадə ilə məhəbbət oyunu Ceyran üçün su içmək kimi asan bir iş idi və əslində, Ceyran o cavan aşiqə sarı yox, Təbrizdə nəhayət ki, dinc-rahət yaşayacağı mülkünə doğru tələsirdi. Gələcək Ceyranın idi. Makuya az qalırdı.

İş i q s ǒ n ǔ r.

ON ALTINCI ŞƏKİL

M a h m u d, S o f i, D a n ı ş a n, d ǒ y ǔ ş ç ǔ l ǝ r.

Çaldıran düzü.

Səhnədəki ala-qaranlıq içində insanlar bir-biri ilə ölüm-dirim savaşındadı. Yer-göy uğuldayır, qılnc, qalxan səsi, qışqırıqlar, nalələr, at kişnətiləri ətrafı bürüyür, hər tərəfdən tüstü-duman qalxır.

Bir müddət beləcə davam edir.

Sonra yavaş-yavaş sükut çökür.

Arabir kimsə zaryır, kimsə inildəyir. Sonra qarğa-quzğunların səsi ələmi başına götürür və səhnə işıqlaşdıqca qan içərisində orda-burda düşüb qalmış dǒ y ǔ ş ç ǔ l ǝ r görünür.

M a h m u d *(dəhşətlə)*. Nə baş verib burda? Sofi! Sofi!

S o f i *(dəhşətlə)*. Bu nə müsibətdi, İlahi? *(Mahmuda)* Sən baxma! Yum gözünü! Sənə belə şeylərə baxmaq olmaz!

İş i q D a n ı ş a n ı n üzərinə düşür.

D a n ı ş a n. Beş gün əvvəl bu Çaldıran düzündə qırğın olmuşdu və bu qırğın üç gün davam etmişdi. Osmanlı hökmdarı Birinci Sultan Səlim Səfəviləri müsəlman dininin düşməni elan etmişdi və İslam müdafiəsi naminə iki yüz minlik türk ordusu ilə Azərbaycana girmişdi, 1514-cü ilin avqust ayında Səfəvilər dövlətinin – Məmləkəti-Azərbaycanın yaradıcısı və hökmdarı Şah İsmayıl türk ordusundan bir neçə dəfə az qoşunla Sultan Səlimlə Maku yaxınlığındakı bu Çaldıran düzündə qarşılaşmışdı, döyüşə girmişdi və məğlub olmuşdu.

S o f i. Sən baxma! Sən görmə bu müsibəti!

M a h m u d (*çılğın*). Sofi! Sofi! Beş qarış torpaq üstə!? Bir kəsə qızıl üstə uşaq olmayıbmi bunlar!? Göyü, ayı, ulduzları görməyibmi bunlar!? Şümr olub bir-birinin başını kəsirlər, Allah buna niyə dözü, Sofi?... Mehdi Sahibi-Əzzaman nəyi gözləyir, niyə zühur etmir, niyə bu zülmə dözü, bundan artıq bir müsibət olarmı, niyə gəlib dünyanı düzəltmir? Bəlkə yoxdur, olmayacaq Sahibi-Əzzaman, Sofi, ona görə? Bəlkə düzəltmək olmaz bu dünyanı, Sofi, ona görə gəlmir?

S o f i. Əstəğfərullah! Əstəğfərullah! Gedək, gedək burdan, gedək!..

Haradansa, uzaqlardan bir fəryad eşidilir:

– Ey müsəlman, dərdi-məra dərman nist əlqiyas!.. (Ey müsəlman, bizim dər-dimizin dərmanı yoxdur!..)

M a h m u d. Eşidirsən, o fəryadı, Sofi?

– ... dərman nist əlqiyas!..

S o f i. Yox, heç nə eşitmirəm!..

– ... dərman nist əlqiyas!

M a h m u d (*qışqırır*). ... dərman nist əlqiyas!

S o f i (*vahimə içində*). Gedək! Gedək burdan!

İ ş i q s ö n ü r.

İKİNCİ HİSSƏ

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

K e ş i ş, M ə r y ə m.

Gecə. Meşə.

Keşiş və Məryəm bir qoca ağacın altında şala bürünüb oturublar.

M ə r y ə m (*pıçıltı ilə öz-özünə*). Atam yata bilmir... Ey müsəlman Allahı! Ey Məhəmməd peyğəmbər... əgər varsınızsa... əgər siz

haqsınızsa, mənə kömək edin!.. Mən xaçpərəstəm, amma mən də axı, insanam və mən hər hansı bir xaçpərəst kimi, hər hansı bir müsəlmanın da burnunun qanamasını istəmirəm. Əgər Sən istəmədin ki, Mahmudla biz bir yerdə olaq, onda niyə bəs Mahmudun ürəyində mənim üçün yer ayırdın?... Ey İsa! Ey Müqəddəs Ana! Ey Allah! Axı, siz hər şeyi bilirsiniz, siz hər şeyi görürsünüz, axı, siz qadırsınız! Bəs nə üçün siz mənim ürəyimi Mahmudun məhəbbəti ilə alışıdırırsınız? Nə üçün mənim bütün fikrim-zikrim Mahmudun yanında? Nə üçün mən yatanda da, duranda da Mahmudu istəyirəm, Mahmudu arzulayıram? Nə üçün mənim bütün bədənəm, bütün vücudum, bütün varlığım Mahmudun həsrətində? Əgər siz bilirdinizsə, Mahmud mənim olmayacaq, bu istək, bu məhəbbət bu qədər təhqirlərə dözəcək, bu qədər işgəncə görəəcək, mənim atama bu qədər izzatırlar gətirəcək, onda nə üçün bəndənizin ürəyini bu məhəbbətə düçar edirdiniz?

K e ş i ş (*pıçıltı ilə öz-özünə*). Hərgah Məryəmin ürəyində Allahın, İsanın, Müqəddəs Ananın varlığına və qüdrətinə belə bir şübhə yaranıbsa, bəlkə elə bu, Məryəmin, dünyanın pis üzündən xəbərsiz qızcığazın özünün günahlarının nəticəsidir? Bəlkə bu müsəlman hümmətinə məhəbbət yetirməyin sayəsində? Bəlkə bu bir tilsimdir, bir bəd sehirdi?

M ə r y ə m (*pıçıltı ilə öz-özünə*). Mahmuddu sehrbaz? Mahmuddu məni yoldan çıxaran? Mahmuddu mənim ürəyimdə şəkk yaradan? Yox, yox... Siz bilmirsiniz... Axı, siz bilmirsiniz, Mahmud müqəddəslərin müqəddəsidir... Mahmud təmizlərin təmizidir...

K e ş i ş. Qızcığaz yata bilmir... Gözümün qabağında saralıb solur... Sabah daha da solacaq, əriyib gedəcək şam kimi... Yəni beləcə gözgörəti əlimdən gedəcək uşaq? Qurtarmayacaq bütün bunlar? Mənim nəslim-nəcəbətim, mənim atalarım, babalarım az çəkiblər bu dinsiz müsəlmanların əlindən? Bu cansız qızın, mənim bu təmiz, pak balamın əzab-əziyyətləri sona yetəcək?... Yox, Az qalıb!... Müqəddəs Evə az qalıb... Müqəddəs Evin qapıları mənim üzümə açılacaq! Müqəddəs qoca kömək əlini mənə uzadacaq! (*Dərindən köks ötürür*.) Məryəm... Məryəm...

M ə r y ə m (*pıçıltı ilə öz-özünə*). Dağlar dağımdı mənim, ata, qəm oylağımdı mənim, dindirmə, ata, ağlaram, qan ağlaram, yaman çağımdı mənim...

K e ş i ş (*pıçıltı ilə öz-özünə*). Dözmək lazımdır, bütün bunlara Məryəmə görə dözmək lazımdır... Çünki Məryəm tək-cə mənim deyil, onun təmizliyi bütün Allah adamlarının, müqəddəs xaçı sevənləridir. Məryəm bir xaçpərəst bəndəni xoşbəxt etməlidir... Məryəm xaçpərəst anası olmalıdır, vəhşi müsəlman anası yox! Yox! Məryəm dünyanın ən təmiz xaçpərəst balalarını doğmalıdır...

Q a d ı n s ə s i. Düz ələyirsən, həyatım, düz ələyirsən... Tərəd-

düd keçirmə, qov üreyindən bütün tərəddüdləri, məgər mən görmürəm Məryəm necə əzablar çəkir?... Mən görmürəm bizim balamız necə bir iztirab içindədir?... Dinsiz hiyləsi Məryəmin ürəyini oğurlayıb, dinsiz fitnə-fəsadı bizim balamızı tilsimə salıb... Bu tilsimdə Zöhhak hərisliyi var... Sən o ürəyi yenidən Məryəmə qaytarmalısan. Belə bir təmizliyi dinsiz nəfsi ilə murdarlamaq olmaz! Yaxşı olacaq, hər şey yaxşı olacaq! Sən məndən sonra necə ildi öz bədənini zünnar bağlayırsan! Murdar bir nəfs sahibi Məryəm kimi təmizliyi sənəndən ala bilməz! Nəfs haqqa qalib gələ bilməz! Hər şey yaxşı olacaq, həyatım... Müqəddəs Ev, sənəndən köməyinə çatacaq... Sən insanın qarşısında təmiz olmusan, Allah sənəndən köməyini əsirgəməyəcək... Allah, hər şeyi görür və Allah adildir...

Məryəm (*atasına tərəf baxaraq yavaşdan*). Ata, görsən ağ keçini indi neyləyir? Adamlardan hürküdü ağ keç... Görsən, öyrəşdi başqalarına...

Keşiş. İnsanlar da, heyvanlar da, yer üzünün cəmi məxluqatı hər şeyə öyrənir, adət edir. Dünyada əbədi heç nə yoxdur, qızım. Əbədi yalnız Allahdır və onun təlimidir. Yat, qızım, yat...

Pauza.

Yatdı... Bayandur xan Ziyad xanı öldürüb, Gəncə taxtına sahib olub... Bayandur xan, təkə Ziyad xanın qanı ilə doymayacaq, mən bu dinsiz cəlladları yaxşı tanıyıram, Bayandur xanın adamları Mahmudu tapıb, onu da qətlə yetirə bilər... O zaman... O zaman hər şey qaydasına düşər... (*Elə bil, dediyindən qorxur.*) Mən Məryəmin ürəyini ağrıdaq bir ölüm arzu edirəm... Allahı uca tutan, dinə xidmət edən insan, belə qəddar ola bilər?... Axı, nə üçün, bir insan, başqa bir insana ölüm arzulayır?... Başqasına, lap dinsiz müsəlman olsun, ona ölüm arzulayan ürək, saf ola bilər? Mən kiməsə ölüm arzulayıram, Müqəddəs Evin qapıları mənim üzümə açılar?..

Qadın səsi. Yat, həyatım, yat... Özünü üzmə, həyatım... Yat... Yat... Yat...

Keşiş (*qəfil həyəcanla*). Yox, yox, yatmaq yox, qaçmaq lazımdır! Qaçmaq lazımdır! Qaçmaq! Dur, qızım! Qaçmaq, qaçmaq lazımdır! Məryəm! Məryəm!

İşıq sönür.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Danışan, Qısır Qarı, Ceyran, Cəfər,
Mahmud, Sofi.

Aylı bir gecə, Çöllük.
Bir tərəfdə Ceyranın çadırı, o biri tərəfdə Mahmudla Sofi ocaq
kənarında oturub.

Danışan. Ziyad xan öldürülmüşdü, amma indi bunun Ceyran üçün heç bir əhəmiyyəti yox idi. Çünki onsuz da, Ceyran, Ziyad xanın tapşırığını yerinə yetirə bilməmişdi və yerinə yetirə bilməyəcəkdi, bu aydın məsələ idi. Ziyad xan öldürülmüşdü, deməli, Ceyran tamam azad idi. Düzdü, Təbrizdə vəd olunmuş mülk də əldən çıxırdı, amma nə olsun, dünyanın axırı deyildi ki... Ceyran hələ cavan idi, gözəl idi, ağıllı idi və hər şey gələcəkdə idi...

Pauza.

Hansı gələcəkdə?

Pauza.

Yox, hər şey məhv olub gedirdi... Ceyran heç ağlına belə gətirə bilməzdi ki, bu qədər zəifdir və dünyada hər şey onun üçün bu dərəcədə uğursuzluqla, bu dərəcədə şəəfsizliklə sona yetəcək...

Pauza.

Ziyad xanın qətlə xəbəri gəlib çatanda, Qısır
qarının ağzındakı tək diş ağardı.

Qısır qarı. Şükür Allaha, qayıdaq Gəncəyə – öz xarabamıza, day nə ölümümüz var bu çöllərdə. Bir kişi xeylağı ki, adını cavan oğlan qoya, amma sən kimi nəzəninin ləzzətini qanmaya, onda kül onun başına...

Ceyran (*hirsli*). Bəsdir axmaq qarı, kəri!..

Qısır qarı (*heyətlə*). Az, doğrudan doğruya aşıq olmusan sən?

Ceyran. Axmaq qarı! Sən görmürsən ki, onun atəşi necə yandırır-yaxır məni?!

Qısır qarı. Ay Allah!.. Ömrümdə mənim bu səfeh ağlıma gəlməzdi ki, sən də aşıq ola bilermişsən!

Ceyran. Ondan danış...
Qısır qarı. Daha nə danışım? Oxuduğum Quran haqqı, qıldığım namaz haqqı, elə bil Yusifdi, Kənandan gəlib... Bayaq çayın yandırından keçirdim, gördüm ki, çimir. (*Ağzını onun qulağına dirəyib ləzzətlə nədə deyir.*) Hə!.. Hə!.. (*Gülə-gülə*) Həzrət Abbasın qılıncına gəlim ki, lap zor kişidi!..

Ceyran. Get, onu yenə çağır bura... Elə elə ki, gəlsin, eşidirsən, qarı, elə elə, gəlsin! Tovla, vəd ver, şirnikdir, nə edirsən et, amma gəlin bura!..

Qısır qarı gedir. Ceyran pərdənin arxasına keçir və soyunub yuyunmağa başlayır. Mehtər Cəfər çadıra daxil olur və yuyunan Ceyranın kölgəsini görüb dayanır.

Cəfər (pıçıltıyla). Hər dəfə onu görəndə bütün bədənəm titrəyir... Dözə bilmirəm daha, onun o bədənini, onun o sifəti, o gözləri gecəgündüz məni öldürür... Bir dəfə, bircə dəfə əlimi onun bədənində gəzdirməkdən ötrü, bütün qalan həyatımı verərəm... Məhv oluram... Ölüərəm mən...

Mahmud. Gedək burdan, Sofi. O qadın məni təqib edir, o qadında bir seyr var, Sofi, mən qorxuram... Mənim cismim məni o qadına tərəf çəkir, Sofi, qaçaq burdan! Rəsvay olaram mən, Sofi, qaçaq!

Sofi. Hara qaçaq, ay bədbəxt? Ay dünyadan bixəbər, hara qaçaq?!

Qısır qarı onlara yaxınlaşır. Mahmud, elə bil, özünü itirir.

Qısır qarı. Boy, başıma xeyir!.. Məni görəndə, elə bil küpəgiran qarı görür! Mən səni bəxtəvər eləmək istəyirəm, ay ağzının dadını bilməyən cavan! Gedək mənimlə, bax, o çadıra. Gözləyir səni, təkcədi. Oxuduğum Quran haqqı, qıldığım namaz haqqı, bir bədən var onda, elə bil, balıqdı, əlini qoysan, sürüşəcək... Bir döşlər var onda, valah, mən dünyanın heç bir hamamında o cürə şamamalar görməmişəm. Bir baldırlar var onda, bir bel var onda! Deyir, gəl, götür məni də, sənədən başqa bir umacağı ki, yoxdur! Sonra da hara istəyirsən, çıx get də! Özü də çimirdi... Hə, gəl bəri, aparım səni çadıra, özün qurula onu məhrabayla, gəl, gəl bəri!..

Mahmud (çığır). Gedək, gedək burdan, Sofi, gedək!.. (Qaçıb səhnədən çıxır.)

Qısır qarı. Get, köpək oğlu, get! Bir qara daş da dalınca!.. (Sofiye) Sən niyə ağzının suyunu axırırsan?.. Sənin üçün çimirdi?

Səhnə qaralır və işıq yalnız Ceyranın üzərinə düşür.

Ceyran.

Ta nəyabə morad xış beçuş,
Ta nəsəzət zamana ba to, beso...

Danışan. Bu iki misra şair Məsudinin idi: Nə qədər ki, öz müradına çatmısan, çalış ki, zamanə sənə saz olmasa da, sən zamanəyə saz ol... Ceyran nə üçün bu iki misranı xatırladı... Bu sualın cavabını bəlkə heç o özü də bilmirdi... Birdən-birə Ceyranı neçə-neçə illərin yorğunluğu bürüdü, neçə-neçə illərin əzab-əziyyəti, var-dövlət hərisliyi, eyş-işrət həvəsi, neçə-neçə illərin dəli sevdası, elə bil, cındır bir əsgəri kimi, onun ayaqlarının altına atıldı... Hər şey mənasız idi, indiyədək yaşamış həyat da, bundan sonra yaşanacaq həyat da... Elə həmin gecə

Ceyran Qısır qarını da, bütün karvanı, nöqərləri də çölün ortasında qoyub Mehtər Cəfərə qoşuldu və bir atın belində Mehtər Cəfərin on iki il bundan əvvəl qoyub getdiyi kəndə tərəf çapdılar... Qoy, Ceyranın bundan sonrakı mənasız həyatı mənasız Mehtər Cəfərin mülkiyyətinə çevrilsin... Ceyran belə Ceyran idi... Mahmud isə... Payıza daha bir şey qalmamışdı...

İşıq sönür.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Danışan, Mahmud, Sofi, Qoca.
Günorta. Yol.

Danışan. Payıza daha bir şey qalmamışdı, gecələrin ayazı adamı üşüdüdü. Sofi nə qədər etsə də, beynini deşən fikirləri başından qovub bilmirdi: bütün bu işlərin axırı nə olacaqdı?.. Mahmudun gözləri güllərə baxırdı, soruşurdu: Məryəmi gördünüzümü? Çöllərə baxırdı, soruşurdu: Məryəmi gördünüzümü? Mahmudun gözləri, Mahmudun baxışları, Mahmudun hərəkətləri qürbət ellərdə ah-zar edə-edə bir keşş qızını arzulayırdı və hərdən bütün bunlar Sofiyə təsir edirdi... Allahın yağışı yağanda da, Sofiyə elə gəlirdi ki, elə bil yağış yağmır, Mahmudun dərdinə göylər ağlayır. Deyəsən Sofi də dəli olurdu...

Sofi. Mahmud, o irəlilərdə elə lotular var ki, bizi kişmişin yerinə ciblərinə doldurub yeyərlər, biz orada baş çıxara bilmərik...

Mahmud. Mən yolçuyam, Sofi, yollar keçib gedirəm...

Səhnəni dolaşa-dolaşa yol gedirlər.

Sofinin səsi. Yaxşı, sən yolçusan, yolçu ol, yollara düşməsən, düş, öz ələmin var, öz məqsədin var, bəs mənim nə təqsirim var?.. Bəs mənim günahım nədir?.. Mənim günahım nədir ki, 46 yaşına çatmışam, amma ömrümdə bir xoş gün yaşamamışam... həmişə əl buyruqçusu olmuşam, başqalarına xidmət etmişəm, bütün həyatımı başqalarına qurban vermişəm... Bəsdi, axmaq Sofi, bəsdi, nə tez başqaları oldu, yad oldu bu adamlar? Ziyad xanın bədənini torpağın altında hələ soyumayıb, düzdü Qəmərbanu, deyirlər, itkin düşüb, amma dünyanın işlərini bilmək olmaz, Sofi!..

Sofi (Mahmuda). Yorulmadın, övladım? Bəlkə dincələk bir az?

Mahmud (elə bil onu eşitmir). Bu təzadlar nədi belə dünyada, Sofi? Bir tərəfdə səfalət, o biri tərəfdə var-dövlət... Bir tərəfdə Firdovsinin zəkası, o biri tərəfdə onu aldadan Sultan Mahmudun nadanlığı...

Sofi. Bəyəm, indi belədi, bəyəm min il bundan qabaq belə olmayıb? Bəyəm belə olmayacaq min il bundan sonra? Bəyəm Allah özü

gündüz ilə bərabər gecə yaratmayıb, Mahmud?.. Bəyem yaşadan da, öldürən də, O deyil?.. Dərədə, təpədə indi bunların dərini çəkmək bizə qalıb?

Q o c a əlində bağlama yol keçir.

M a h m u d (*qocanın əlindəki bağlamaya işarə edir*). Bu nədi belə?

S o f i (*təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır*). Sən kimlə danışsən? M a h m u d (*Sofini eşitməyərək, Qocaya*). Nədir bu?

S o f i heyətlə ətrafa baxır və heç nə görmür. Q o c a yalnız M a h m u d u n gözlərinə görünür.

Q o c a. Dörd kitabdı...

M a h m u d. Sən kimsən?

Q o c a. Musayam, Davudam, İsayam, Məhəmmədam...

M a h m u d. Allahsan?

Q o c a. Yox, adamam, sənəm, oyam, mənəm, Məryəməm, Sofiyəm...

M a h m u d. Bəs, dərd... dərd əlindən necə çatlamır sinən?

Q o c a. Sən dərdi görürsən, dərd axtarırsan, hər şeydə, amma mən o dağları da görürəm, bu otları da, çiçəkləri də, görürəm, bu çayı da görürəm, səndə nə yaxşı var, onu da, görürəm...

Q o c a gedir.

S o f i. Sən indi gerek yorğan-döşəkdə yatasan, bala... Bəsdi, qoy-mayacağam buradan tərpenəsən. Elə buradaca əylənək bir az, sonra görək başımıza nə gəlir...

Uzaqdan Xanəndənin səsi gəlir.

S o f i. Dünyanın nə çox şəhəri, gedib birində məskən salırsan, ev-şik düzəldərik... Səni evləndirərəm, Mahmud, oğul-uşaq sahibi olarsan, ondan sonra hər şey düzələr...

M a h m u d (*əli ilə uzağı göstərir*). Eşidirsən Sofi?

S o f i. Nəyi?

M a h m u d. Xanəndənin səsini...

S o f i təəccüblə M a h m u d u n göstərdiyi səmtə tərəf baxır və heç nə eşitmir.

S o f i n i n s ə s i. Lap yaxşı oldu, sənə bu da azdı! Sən iztirab çəkirsən ki, bu yazıq soyuqlayıb, sayıqlıyır, amma o səni ələ salır, sənə bu da azdı! Nə istəyirsən ondan, səfərdən döndərüb hara aparacağsan onu, bəlkə Gəncəyə aparacağsan ki, Bayandur bəy, kəs bunun

başını? Üstəlik mənim də başım peşkəşdir, hə?.. Hansı başqa şəhərə aparacağsan onu, avam kişi? Sən görmürsən ki, bu bədbəxt elə bir əlacsızlıq içindədir ki, heç bir işıq ucu yoxdu?.. Tutaım ki, getdik o məlun keşişi tapdıq, sonra nə olsun? Keşiş Mahmuda qız verəndi? Kimi var indi Mahmudun ki, qızı keşişdən alıb buna verə? Lap ələ bil, tutaım ki, mən əlimi qurşağıma saldım, daş-qaş gücünə keşişi razı saldım, keşiş qızını Mahmuda verdi, sonra nə olacaq?.. Bu divanədi... Divanədi? Bəlkə o Hatifin səsini eşidir, amma sən o səsi eşidə bilmirsən, hə? Olsun! Elə olsun! O, hələdi, mən beləyəm! İndi mən bu qədər daş-qası götürüb Mahmudla keşişə verməliyəm ki, alın, xərcləyin, mən də ölənə qədər sizin qulunuz olacağam!? Nə üçün? Niyə axı? Niyə? Mən həmişə qaşığıkeş olmuşam, qoy, indi mənim də yəhərimin örtüyünü gəzdirsinlər!..

S o f i əli ilə belindəki qurşağı yoxlayır və yavaş-yavaş geri qalmağa başlayır. M a h m u d yoluna davam edərək səhnədən çıxır.

S o f i. Allah qafirüzzenbdır!.. Allah günahları bağışlayandır!.. S o f i geri çönüb sürətlə səhnədən çıxır.

İ ş ı q s ۆ n ۆ r .

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Danışan, İsrail, Bayandur İxtiyar, Yaqub Əbülfəz, Birinci kişi, İkinci kişi, Üçüncü kişi, Fərəcullah, Azər, Aysulu, Şövkət İşbilən və başqaları.

Dağın döşündə bir kənd.

D a n ı ş a n. Həmin kənd dünyanın ən gözəl kəndlərindən biri idi. Bütün dünya susuzluqdan yanıb cadar-cadar çatlayanda, bu kəndin ətrafında hər addımbaşı pıqqıldayan bulaqlar adamın ürəyinə sərinlik gətirirdi, bütün dünya yeməyə çörək tapmayanda, bu kəndin sapsarı buğdası dəyirmanı üyüdüldü, çuvalar çuval üstə yığılırdı, kəndin camaatı hündürboylu, qolu güclü, arvadlarının döşü südlü camaat idi, işləyən camaat idi, əkirdi, becərirdi, halallıqla da yeyirdi. Bu yerlərdən gəlib-keçən Gözəl Xasiyyətli təxəllüslü ərəb şairi və səyyahı Yəmənlili Əbülfəz Talib əl-Həsən Cəmaləddin Qiyas ibn Ziyad Məhəmməd Kəmaləddin Həmidəxasıl öz adından da uzun bir qəsiddə yazıb bu kəndi bu dünyanın o dünyadakı cənnətdən də artıq bir cənnəti kimi dillər əzbəri etmişdi. O vaxtlar Azər təzə evlənmişdi və cavan arvadı Aysulu ilə bir yerdə Gözəl Xasiyyətlinin cənnətdən də artıq vəsf elədiyi həmin kənddə yaşayırdı. Azərin bütün gününün əkib-becərmək yorğunluğu Aysulunun təmiz və sağlam yatağında çıxırdı. Aysulunun

balıq kimi sürüşən və hamar bədəninin istisi dünyada yaşamağın gözəlliyindən deyirdi. Azərlə Aysulunun birinci oğlu olanda, Azər ilkinə imam Əlinin adını qoydu, «– Adını mən verdim, yaşını Allah versin!» – dedi və həmin gün kəndin bütün camaatı ocaq qaladı, heyvan kəsdi, səhərə kimi çaldı, oxudu. Azərlə Aysulunun ikinci oğlu olanda, Azər bu ikinci oğluna da imam Həsənin adını qoydu, sonra İmam Hüseyn, Zeynalabdin, Məhəmməd Bağır, Cəfər Sadiq, Musayi Kazım oldu. Azər oğlanlarına bir-bir imamların adını qoyurdu. Oğlanlar da, beləcə sağlam, gözəl, ağıllı, mehriban böyüdükcə, yavaş-yavaş kəndin camaatına elə gəlirdi ki, elə bil bu oğlanlar imamdırlar, təzədən dünyaya gəliblər, camaatın bu oğlanları sevməsində, oxşamasında bir möcüzə hissi də baş qaldırmağa başladı. Azərlə Aysulunun 8-ci oğlunun adı İmam Rza qoyuldu, sonrakı uşağa Məhəmməd Təqi adı verdilər... Başqa ad verə bilməzdilər, çünki camaat biri-birinə pıçıldayırdı ki, Məhəmməd Təqi də gəldi... Kəndin camaatı Azərin evinə axışdı. Kəndin camaatı heç vaxt Havalı İbrahimin dediklərinə fikir vermirdi, amma iş elə gətirdi ki, günlərin bir günündə kənd Havalı İbrahimə inandı... Elə bil bu kəndin camaatı bu xəbəri neçə vaxt idi ki, gözləyirdi.

Camaat Azərin evinin qarşısına yığılır.

Yaqub. Ay camaat, sübh tezdən Havalı İbrahimin gözünün qabağında şimşək çaxıb və qeybdən eşitdiyi səs Havalı İbrahimə deyib ki, Mehdi Sahibi-Əzzaman sizin kənddə Azərin evində zühur edəcək!

İsrail. İndiyədek heç zaman Havalı İbrahimin gözünün qabağında şimşək çaxmazdı, indiyədek heç vaxt Havalı İbrahim qeybdən gələn səsi bu cür gur, bu cür aydın eşitməmişdi.

Havalı İbrahim gəlir və hamı sual dolu nəzərlərlə ona baxır.

Havalı İbrahim (qışqırır). Hə!.. Hə!.. Hə!.. (Onu qıc vurur və yerə yıxılıb çapalayır).

Danışan. Kəndin bütün camaatı Azərin evinin qarşısına yığılırdı. Onlar Əlinin, Həsənin, Hüseynin, Zeynalabdinin, Məhəmməd Bağırın, Cəfər Sadiqın, Musayi Kazımın, Rzanın, hələ qırx günü çıxmamış Məhəmməd Təqiqin ölindən, ətəyindən öpməyə başladılar...

Danışan bunları söylədikcə, biz də bütün bunları səhnədə görürük.

Və həmin gündən də o kəndin camaatı Mehdi Sahibi-Əzzamanı gözləməyə başladı...

Bayandur İxtiyar (camaatdan ayrılaraq əllərini göyə qaldırır). Tanrı, bizə qəzəbin tutmuş?.. (Həyəcanla) Sən ucalardan ucasan, Tanrı! Kimse bilməz necəsən, görklü Tanrı! Sən anadan doğmadın,

sən atadan doğmadın, kimse rizqin yemədin, kimsəyə güc etmədin, qamı yerdə əhədsən! Allah, səmədsən! Adəmə Sən tac urdun, şeytana lənət qıldın! Qoru bizi! Qəzəbin tutmasın bizə!

Danışan. Yenə gün keçdi, ay dolandı, Azərin 10-cu oğlu oldu, ona da imam Əli Ənnəqinin adını qoydular. Bundan sonra kəndin bütün camaatı, işini-gücünü buraxıb, On İkinci İmam Mehdi Sahibi-Əzzamanın yolunu gözləməyə başladı...

Yaqub. Yaxşı yadıma düşdü, altı il bundan əvvəl inəyim məşədən qayıtmadı, yadımdadır, gecə gedib gördük ki, canavar inəyi dağıdıb. Bu, zülm deyildi, bəs nə idi?

İsrail. İnişil qurt toyuqlarının çıxartdığı on səkkiz cücədən cəmi yeddisi salamat qaldı... Bu, zülm deyil, bəs nədi?..

Əbül fəz. Ələkbərin oğlunun toyunda...

Fərəculla. Dayan, sənin yekə qızın mənim kiçik oğluma daş atmışdı... Uşağın başı yarılmışdı, nə var, nə var, mənim oğlum sən bostanına daş atmışdı... (Camaat) Belə bir müsibətə dözmək olar?..

Birinci kişi. Bu, müsibət deyildi ki, Mərdan öz qızını İsgəndərə verməmişdi, amma Əlibala kimi qara pıspısanın birinə vermişdi?..

İkinci kişi. Bəs buna necə dözmək olar ki, Ələvsətin qapısında dörd sağlam inək saxlanır, amma yeddi uşaq atası Kərimin həyatında cəmi birçə inək var!..

Üçüncü kişi (barkdan qışqırır). Mehdi Sahibi-Əzzaman gələndən sonra bütün bu haqsızlığa son qoyulacaq!

Hamı bir-birinə qarışır və ağır dəyəni qulaq eşitmir.

Bayandur İxtiyar. Camaat, dəli olmusunuz? Ağlınızı başınıza yığın! Özünüz özünüzü tilsimə salmayın, çıxın tilsimdən!

Kəndin sakinləri onu daşa basır, böyük də, kiçik də, arvad da, uşaq da, daşqalaq edərək onu qovur.

Danışan. Azərlə Aysulunun on birinci uşağı oldu... Naəlac qalıb bu uşağa da on birinci imam Həsən Əsgərin adını qoyurlar... Daha başqa cür mümkün deyildi... Bundan sonra əkinlər əkilmədi, torpaq becərilmədi, o, bunun dalınca dedi, bu, onun dalınca danışdı, ortaya ədəvət düşdü, onunla bu qanlı oldu, qonşu qonşunun xeyrinə yaramadı, dayıoğlu, bibioğluya fırıldaq gəldi, qız atanın üzünə ağ oldu, ana çörəyi oğlundan əsirgədi... Bir gecə hardasa yıxılıb ölmüş Havalı İbrahim qəbri pir oldu, hamı işini-gücünü bir tərəfə atıb İbrahim pirindən təvəqqe umdu... Hamı Mehdi Sahibi-Əzzamanın yolunu gözlədi... Kəndə aclıq düşdü, çörək yox idi, camaat gicitkəni soyutma edib yeyirdi... Təkcə

Azər işləyib balalarını yedirdirdi və Aysulu bışirdiyi xörəkdən kəndin də ac uşaqlarına verirdi. Kəndin atları, eşşəkləri ac qalib meşələrdə baxımsız idilər, canavarlar camaatın əfəlləşdiyini görüb tövlələrə soxulurdu, qoyun-keçini tələf edirdi. Kəndin camaatı bir-biri ilə didişirdi. Bu ondan bir ovuc noxud oğurlayırdı, o biri armud üstündə vurub bu birisinin başını yarırdı... Camaat yeməyə şey tapmırdı, amma hər şeyə dözmək olardı, çünki Aysulu yenə boylu idi və Mehdi Sahibi-Əzzamanın zühuruna az qalmışdı!.. Sonra hər şey əla olacaqdı!..

Aysulu (qorxu içində). Qaçaq burdan, Azər, qaçaq...

Azər (hayacanla). Hara qaçaq? On bir uşağı götürüb hara qaçaq? On ikincini gözləyə-gözləyə hara qaçaq?.. Ev-eşiyi atıb, torpağı başsız qoyub hara qaçaq?.. Hara pənah aparaq?.. Axı, nə üçün qaçmalıyıq? Kimə pislik etmişik? Kimə nə boyun olmuşuq?

Aysulu. Mən qorxuram... Qorxuram!.. Qorxuram!..

Danışan. Həmin gün Azər çöldə işdə idi və birdən-birə o kənddə kiminsə qışqırtısı eşidildi...

Səs. Ay, camaat! Gözünüz aydın olsun! Aysulunun ağrısı başlayıb! Şövkət İşbilən getdi ki, uşağı tutsun.

Kəndin sakinləri:

– Allahımıza qurban olaq!..

– Lailahəilləllah!..

– Sahibi-Əzzaman gəlir!..

– Mehdi gəlir!..

– Allahımıza qurban olaq!..

– Sahibi-Əzzaman gəlir!..

Kəndin sakinləri Azərgilin həyətinə yığılıb həyəcanla gözləyir. Azərin uşaqları da həyətdədir. Çağa səsi eşidilir.

Kəndin sakinləri:

– Gəldi!..

– Gəldi!..

– Gəldi!..

– Mehdi!..

– Mehdi!..

– Mehdi!..

Şövkət İşbilən qucağında uşaq içəridən çıxır.

Kəndin sakinləri:

– Mehdi!..

– Mehdi!..

– Mehdi!..
Şövkət İşbilən (dəhşət içində). Qızıdır! (Uşağı yuxarı qaldırır.) Qızıdır!..

Pauza.

İblisdir! Şeytandır! (Uşağı bir at parçası kimi camaatın üstünə atır!)

Camaat heyvani bir vahimə içindədir. Azərin uşaqları qorxudan divara qışılıb.

Bayandur İxtiyarın səsi. Axmaq camaat, Havalı İbrahimin sözüne inanan camaat! İbrahim tənazülünə dolanan insanlar!.. İndi Havalı İbrahim o dünyadan tamaşa edib gülür!..

Qəhqəhə səsi, külək səsi, camaatın, körpənin qışqırığı.
Azərin uşaqlarının feryadı bir-birinə qarışır.

Kəndin sakinləri (Azərin uşaqlarını bir-birinə göstərərək):

– İblisdir!..

– İblisdir!..

– İblisdir!..

Kənd sakinləri vəhşi bir uğultuyla körpənin və o biri uşaqların üstünə atılırlar, didib parçalamağa başlayırlar. Aysulu qana bulaşmış ağ gecə köynəyində eşiye atılır, yerdən dəryaya götürüb ulaya-ulaya ayaqlarının arasından salıb sinəsinə qəder qaldırır, qan onu bürüyür...

Pauza.

Kənd sakinləri yerə serilmiş Aysulu ya baxa-baxa, elə bil, yuxudan oyanırlar. Azər onların arasından çıxıb səhnənin ortasına gəlir. Saçları ağapaq ağarib.

Bayandur İxtiyarın səsi. Qarşı yatan qara dağlar qarıyıbdı, köşək verməz... Qanlı-qanlı ırmaqlar quruyubdu, suyu gəlməz... Şahbaz-şahbaz atlar qarıyıbdı, qulun verməz... Qızıl-qızıl dəvələr qarıyıbdı, köşək verməz...

İşıq sönür.

İYİRMİ BİRİNCİ ŞƏKİL

Mahmud, Danışan, Qırmızıtuman kişi, Ayağıyalın kişi, Bıgılı kişi, Muxtar Bədhəybət, Heybə qadın,

Mələk Pırpızaq, Palan Ömər, Axsaq qarı, Qul
Məhəmməd, Sarışın oğlan və başqaları.
Çöl. Günorta.

Bir dəstə səfil insan öz taleyinə doğru gedir. Mahmud da artıq səfil bir qiyafədə onların ardınca addımlayır. Qırmızı tuman kişi səfillərdən birinin əlinədən çörək qapıb geri qaçır və Mahmudla üz-üzə gəlir.

M a h m u d. Nə üçün çörəyi o kişinin əlinədən aldın? Sən görmürsən ki, dərd onu nə günə salıb?.. Sən bilirsən dərd nədir?

Q ı r m ı z ı t u m a n kişi ona baxıb gülümsəyir və gedir.

D a n ı ş a n. O baxışlar Mahmudu sarsıtdı... O baxışlar nə deyirdi? O baxışlarda ağrı vardı... O baxışlardakı gülüş başqa... tamam başqa idi... və əlbəttə, Mahmud o Qırmızı tuman kişinin həmin baxışlarının mənasını başa düşə bilməzdi, çünki Mahmudun, dağların qoynundakı o kənddən xəbəri yox idi... Mahmud nə bilirdi ki, o kişinin həmin qırmızı tumanının rəngi arsızlığın rəngi deyildi, insan qanının rəngi idi...

Pauza.

O Qırmızı tuman kişi Azər idi... Həmin kənd də dünyanın ən gözəl kəndlərindən biri idi...

Pauza.

O bir dəstə səfil insan eləcə yol gedərək səhnədən çıxır.

Mahmud hara getdiyini bilmirdi, bu çölləri, dağları, təpələri tək dolaşırdı, əslində, Mahmud heç kimi görmək istəməzdi, beləcə tək-tənha olmaq istəyir, amma bu istəkdən, bu hissdən qaçırdı, çünki sövq-təbii duyurdu ki, özünü həmin hissənin ixtiyarına versə, onun üçün həyatda hər şey dəyişər, başqalaşar, Mahmud özü də, başqa bir adam olar və o zaman, əlbəttə, yer üzündə Məryəmin daha heç kimi olmaz...

Pauza.

M a h m u d kolların dibində yeməli pəncər axtarır. İki nəfər o tərəf-bu tərəfə boylana-boylana ona yaxınlaşır.

A y a ğ ı y a l ı n k i ş i. Bizimkilər hara getdi?..

M a h m u d. Yazıq Sofi... Öz həyatını mənim yolumda qurban verdi... Bu səfərin ağırlığına dözə bilmədi... Çaydamı boğuldu, qayadanmı atdı özünü, qurdlara, quşlara yem oldu?..

B i ğ l i k i ş i. Bunun başı xarabdı!.. Özünün də bir şeyi yoxdu ki, götürək... Gedək.

A y a ğ ı y a l ı n k i ş i. Yox, bu acından sayıqlıdır... (Mahmud) Gəl, gəl, qoşul bizə...

Bayaqkı səfil insanlar ordan-burdan səhnəyə doluşaraq onları dövrəyə alır.

Qoşul bizə... Bizə...

M u x t a r B ə d h e y b ə t (diqqətlə Mahmuda baxır). Kimdi bu? (atdanıb-düşməyə başlayır.) Kimdi bu?.. Kimdi bu?.. Kimdi bu?..

Səfillər də atılıb-düşməyə başlayır.

S ə f i l l ər:

– Kimdi bu?..

– Kimdi bu?..

– Kimdi bu?..

M a h m u d. Gecə-gündüz oda yandım, alışıdım, tutdu, yolum-yolum yoldu dərd məni!.. Fələk mənimlə də inad elədi, ağalar!

S ə f i l l ər (gülürlər):

– Ağalar?

– Bu bizə «ağalar» dedi?

– Ağalar?

M a h m u d (elə bil, onları eşitməyərək davam edir). Qəm ilə hicrandı töhvən, söylədi fələk, ağalar!.. İti qılıncıyla bağrım teylədi, bölük-bölük etdi, böldü dərd məni, ağalar!..

S ə f i l l ər (qəhqəhə içində onun ətrafında atılıb düşə-düşə):

– Ağalar?..

– Hə, ağalar!..

– Ağalar!..

– Ağalar!..

Cırlımsayanmış əbaya bürünmüş Sarışın oğlan Mahmuda yaxınlaşır.

S a r ı ş ı n o ğ l a n (kəkələyə-kəkələyə yavaşdan). Bə... Bədbəxtin in... insan, ə... əcəl dartıb çə... çekdi səni bu... bura?

M a h m u d. Gecə-gündüz kəsməz ürəyimin göz yaşı, ağalar!.. Sizin kimi, məni də çöldən-çölə saldı dərd, ağalar!.. Məni də, sizin tək, yuvasındakı quş kimi tutdu, dəlik-dəlik etdi, dəldi dərd, ağalar!..

S ə f i l l ər:

– Dəlidi bu!

– Dəlidi!

– Dəlidi!

M a h m u d. Aman fələk, kömək elə bu gündə! Qarı fələk, bədi daş yağdırdın bu insanların başına! Rəhmin gəlsin bu insanlara! Qadır mövla, bu insanların qışını yaz et! Dəli könülləri eşq oduna qala!..

M u x t a r B ə d h e y b ə t. Ali-əbaya and olsun ki, dəlidi bu!..

Səfillər:

– Dəlidi bu!..
– Dəlidi bu!..

Axsaq qarı. Yox, a!.. Yox!.. (*Diqqətlə Mahmuda baxır, axsaya-axsaya başına dolanır.*) Ovçudu bu, gözlərindən qan tökülür!..

Səfillər:

– Bundan qan iyi gəlir!..
– Div başı kəsib bu!..

Mahmud. İnsanlar!.. Ağalar!..

Heybə qadın. İki şahı verdik danışdırdıq, üç şahı veririk kəsməz!

Mələk Pırpızaq. Yox!.. Yox!.. Ovçudu bu, maral gəzir!.. (*Qışqıra-qışqıra*) Günlərin bir günü, gün tutuldu, gündüz qaranlıq oldu. Məlik Cəbbar padşahla, Məlik Səttar padşah əndamları yanmış arvadlarıynan dənizin qırağına çıxdılar ki, görsünlər bu necə işdi? Birdən dər-yadan bir balıq çıxdı, bunların dördünü də uddu! Uşaqları qaldı yetim! Biri qız idi. Bilirsiz nə elədi? (*Mahmuda*) Sənin kimisinin birini gördü. Yapışdı burasından! (*Qəfildən əlini atıb Mahmudun ayaqlarının arasından tutur.*) Dedi, ovçu ovdan danışmasan, buraxmamam! Sıxacağam!

Səfillər:

– Sıx!..
– Sıx!..

Sarışın oğlan (*yavaşdan*). Bə... bədbəxt oğlu, bə... bədbəxt!..

– Danışın!..
– Ovdan danışın!..

Mahmud. Ova çıxdım bir gün, qabağımdan bir dovşan qaçdı, ayaqları yox idi!..

Səfillər:

– Hə!..
– Hə!..

Mahmud. Yay götürmüşdüm, ox götürməmişdim. Oxu atdım, dovşanı yerə sərdim!

Səfillər:

– Hə!..
– Hə!..

Mahmud. Tiyəsi yox bıçağım vardı, cibimdən çıxartdım, dovşanı soydum!..

Muxtar Bədhəybət (*az qalır gülməkdən qəşş etsin*). Cənım, ay dovşan!..

Mahmud. Altı yox bir qazan tapdım, dovşanın ətinə ora töküüb qovurdum!.. Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi ovçu dostum vardı, hamısını çağırırdım, gəldilər! Hamımız yedik, hələ artıq da, qaldı!..

Səfillər:

– Yeddi min!..
– Yeddi yüz!..
– Yetmiş yeddi!..

Axsaq qarı. Sonra nə oldu?

Mahmud. Artığını bağladığ qurşağıma, bir xoruz əmələ gəl-di! Bu xoruza mindik, yola düzəldik!..

Səfillər:

– Xoruza mindilər!..
– Xoruza!..
– Xoruza mindilər!..

Axsaq qarı (*Mələk Pırpızağa*). Sıx onu! Sıx, qoy dalını danışsın! Bəs sonra nə oldu? Sonra nə oldu?..

Mahmud. Qabağıma bir çay çıxdı. Çaydan tapdıq bir palan...

Palan Ömər (*vahimə içində iki əli ilə çiynində gəzdirdiyi palanı tutur*) Yox!.. Yox!.. Yox!..

Qul Məhəmməd. Hə! Hə! Palan! Palan!

Palan Ömər (*vahimə içində*). Yox! Yox!

Səfillər:

– Palan!..
– Palan!..
– Palan!..

Axsaq qarı (*Mələk Pırpızağa*). Sıx onu! Qoy desin, palan nə oldu?

Mələk Pırpızaq. Sıxıram! Bax, belə!..

Mahmud (*qışqıra-qışqıra*). Palanı sökdük! İçindən...

Palan Ömər. Yox, palanı sökməyin! Palanı sökməyin!.. Sökməyin!..

Qul Məhəmməd Palan Öməri boğub öldürür.

Qul Məhəmməd. İnni dariballahu qatilün!

Səfillər (*Mahmudu göstərərək*):

– Allah yox, bu!..
– Bu!..
– Bu!..

Səfillər Mahmudun üstünə yeriyr.

Mahmud (*qışqırır*). Məryəm!.. Məryəm!.. Məryəm!..

Sarışın oğlan (*əbasının altından qılnc çıxarır*). Çəkilin!..

Səfillər dayanır.

Do... doğrayaram! Çə... çəkili!..
Q u l M ə h ə m m ə d (*dəhşət içində*). Süleyman paşa!
M u x t a r B ə d h e y b ə t (*dəhşət içində*). Dəli Süleyman paşa!

Pauza.

Səfillər qorxu içində geri çəkilir.

(*Mələk Pırpızağa*) Bu... burax onu!..

Mələk Pırpızaq əlini Mahmudun ayaqlarının arasından çəkir.

(*Mahmuda*) Ge... gedək mə... mənimlə!..

İ ş ı q s ö n ü r.

İYİRMİ İKİNCİ ŞƏKİL

D a n ı ş a n, M a h m u d, S ü l e y m a n p a ş a,
Ərzurum. Saray. Gecədir.
M a h m u d t ə k d i r.

D a n ı ş a n. Ərzurum hakimi Süleyman paşa cavan, sağlam, güclü və güclü olduğu qədər də qəddar bir adam idi. Xalq arasında ayaması «Dəli» idi, Dəli Süleyman paşa! Bu adam təgyiri-libas olub gəzməyi, həyatın dibindəki insanların arasında olmağı xoşlayırdı və buna görə də yerə-göyə sığışmayan Osmanlı imperatorluğunun içində də, çölünə də ən bələd adamlardan biri idi.

Pauza.

Mahmud fikirləşirdi ki...

M a h m u d u n s ə s i. Görəsən, Gəncədə nə var, nə yox?.. Mən heç bilməzdim, nə əzizmiş mənə Gəncə... Xan atam nə edir?.. Anam nə edir?.. Bəs Mirzə Salman?.. Nə amansız səfər oldu, bu səfər? Bəs... bəs, bu səfərin bir mənası vardı?

Pauza.

D a n ı ş a n. Mahmud fikirləşirdi ki, bu dünyanın içində ki, belə bir səfillər dünyası da var, onun, yəni Mahmudun, öz xoşbəxtliyi arasına düşməyinin bir mənası varmı?..

S a r ı ş ı n o ğ l a n - S ü l e y m a n p a ş a g ə l i r v ə y e r ə d ö ş ə n m i ş d ö ş ə k - ç ə l ə r i n ü s t ü n d ə M a h m u d l a ü z b ə ü z ə y l ə ş i r.

S a r ı ş ı n o ğ l a n. Nə fi... fikirləşirsən, dostum? Bi... birinci dəfə idi, gö... görürdün o in... insanları, hə?

Mahmud başı ilə təsdiq edir.

Dü... dünyanın yarısı bi... bizimdi, ancaq bu aclıq, bu sə... sə... səfalət də bi... bizimlədi... Mi... millət bu cür ə... ə... əzab içindədi... Bi... biz nə edirik? İ... iki böyük türk dövləti bi... birləşmək əvəzinə, bir-birini məhv edir!.. Ba... başlarına on iki imam ça... çalması ba... bağlamaqdansa, özlərini qızılbaş a... adlandırmadınsa, öz xa... xalqlarının qeyrə-ə-ətlərini çəksinlər. Zü... zülqədər bir tə... tərəfə ayrılıb, ə... ə... əfşarlar bir tərəfə ayrılıb, qa-a-acarlar ayrı, ru-u-umlar ayrı!.. Ustachılar şa... şamlıları bə... bə... bəyənmir, şahsevənlər pa... padadarları! Bu a... ahlığı, bu sə... səfaləti aradan ancaq o gö... götürər ki, bütün yer ü... üzünün tü... türkləri bir yu... yumruq kimi birləşsin!.. So-o-on-ra gec... gec olacaq!

Pauza.

Gö... görürəm, oxumuş a-a-adamsan... Xa... Xacə Nəsrəddin Tusi «Əxlaqi-Nəsirdə» ya... ya... yazır ki, birlik nə qədər yaxın olsa da o qə... qə... qədər kamildir!

M a h m u d. Tusi bütün insanları birliyə çağırır, amma sən tək-cə türklərin birliyini arzulayırsan...

S a r ı ş ı n o ğ l a n. Mə... mənim üçün mi... mi... millətin fəvqündə insanlıq yoxdur!.. Mənimçün türklər insa-a-anın fəvqündədir! Bi... bildin? Bütün heyvanlar eyni deyil, şirlərlə, pə... pə... pələnglərlə bərabər, soxulcanlar da var!.. İnsanlar da e-e-elədir! Bütün yer üzünün tü... tü... türkləri sifətlərinin quruluşundan, a... adətlərindən asılı olmayaraq birləşməli!.. Bəs biz nə edirik? U...uzun Həsən osmanlıların ə... ə... əleyhinə yunanlarla ittifaq bağladı! Qa... Qaraqoyunlu ilə Ağqoyunlu bir-birini qı... qı... qırdı! İndi Soltan Səlim nə edir?.. Taxta çıxan kimi tə... tə... təbəliyində olan qırx min qı... qızılbaş əsdi! Kimdi qı... qı... qızılbaşlar? Özümüzünkü! Şah İsmayıl nə edir?.. Şi... şi... şiye qeyrəti çəkir... Türk qeyrəti çəkmək əvəzinə!

M a h m u d. Nə qorxulu şeylər söyləyirsən!?

Pauza.

Bəs başqa xalqların acları, səfilləri?

Sarışın oğlan (*əsəbi*). Başqa xalqlar!.. Ba... başqa xalqlar bizə qu... qu... qul olmalıdır! Biz hələ öz də... dərdimizi çəke bilmirik, sən başqalarından danışsən? Mən.. Mən onları qu... qu... qul edəcəyəm! (*Hırsla ayağa qalxır.*) Çindən tu... tutmuş Aralıq də... də-nizincən, Sibirədən tutmuş Yəməncən bir ərəzi bi... bizimdir! Mən bü... bütün türkləri bi... birləşdirəcəyəm! Mə... mə... mənim ömrüm çatmasa, bunu mə... mənim oğlum etməli! Onun ömrü ça... çatmasa, onun oğlu etməli! Sonra o bi... birisi! Mü... mü... mütləq! Sonra ge... gec olacaq! Bi... bi... biz özümüz qul o... o... olacağıq! Məhv etmək la... la... lazımdı millətin fəvqündəki bə... bəşəriyyət fəlsəfəsini! Bütün ki... ki... kitabları yandırmaq lazımdı!.. Tusinin də ki... ki... kitablarını! (*Hırsla otaqdan çıxır.*)

Danışan. Mahmud tək qaldı...

Mahmud ayağa qalxıb pəncərənin qabağına gəlir.

Mahmud ulduzlara baxırdı, aya baxırdı. Bütün bu qışqırıtlardan, qəhqəhələrdən, hiss-həyəcanlardan sonra həmin qaranlıq gecəni ölü bir sakitlik bürümüşdü...

Mahmud üzüqoylu yerə sərilir.

İşıq sönmür.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Danışan. Süleyman paşa Mahmudla Məryəmin toyunu sabah təyin eləmişdi. Süleyman paşa dünyanın elə bir dəli adamı idi ki, nə ağına gəlirdi onu da edirdi, ağına-bozuna baxmırdı, özü də tülkü kimi hiyləgər idi, ayıq adam idi, hətta başqasının fikirlərini üzündən oxuyurdu. Baba keşiş ömründə Müqəddəs Evi görməmişdi, amma o gümbəz qaraltısını gören kimi Müqəddəs Evi tanıdı və bu dəm birdən-birə bu kol-koslu, daşlı-çınqıllı dağ yolunda bir pasğa ətri hiss etdi...

Keşiş. Az qalıb... lap az qalıb... Bax, Müqəddəs Evin gümbəzi göründü, Məryəm xilas olacaq, Məryəm qurtulacaq, az qalıb, lap az qalıb. Allahın Müqəddəs Evinə mömin bəndələri üçün hər bir dərddə əlac var, Müqəddəs qoca öz məsləhətləri ilə mənə kömək edəcək, çünki Allah nəyə görə mənə üz döndərsə də, Məryəmdən üz döndər-

məz, Müqəddəs Ev, Məryəmi dinsizlər əlindən xilas edəcək... deməli birigün toydu, yox Məryəmi də götürüb Hələbə qaçaram.

Sə. Mən səndən ayrılmalıyam... mən səndən ayrılmalıyam.

(*Birdən arxadan bir qapı cırıldayaraq açıldı, oradan zəif işıq düşdü, qırmızı rəngdə və Müqəddəs Qoca göründü.*)

Müqəddəs Qoca. Hə...

Keşiş. Nə demək istəyirsən, qoca?

Qoca. Görürsən, o darvaza sənə üzünə açılır, amma gərək açıl-mayaydı.

Keşiş. Nə üçün ata?

Qoca. Sən iki haqq işini bir-birindən ayırırsan... Elə bilirsən o açılan darvazalar kimə xoşbəxtlik gətirib?

Keşiş. Mən xoşbəxtlik axtarıram ata, mən təmizlik istəyirəm...

Qoca. Təmizlik, paklıq istəyirsən, axı, sən korsan, sən təmiz-liyi, paklığı necə görə bilərsən...

Keşiş. Mən səni görürəm ata.

Qoca. Yazıq insan, miskin insan, ömrünü hədə keçirmiş axmaq bir qocanın simasında təmizlik görürsən. Bu meşələri və günəşi gör-mürsən... Zavallı insan... təbiət sənə iki göz verib, amma sən kor ya-şayırsan və kor da öləcəksən... öləcəksən??? Sən bəyem ölü deyilsən... ölüsən... ölüsən... ölüsən... Təmizlik axtaran axmaq kor insan, axmaq insan.. ölüsən.. ölüsən. (*Qaçıb gedir.*)

Keşiş. ...Bu nədi belə... İblisdir bu, Müqəddəs Qocanın qiya-fəsinə girib... İblisdir... İblisdir... (*Baba keşiş evə daxil olur, sonra ora-dan bir əlində paltarla çıxır, işıqlar sönmür.*)

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Danışan, Mahmud, Məryəm, Süleyman Paşa.

Saray. Günorta.

Danışan söylədikcə, biz onun dediklərini səhnədə görürük.

Danışan. Süleyman paşanın sarayında toy idi... Mahmudla Məryəmin toyu... Bir tərəfdə Mahmud öyləmişdi, o biri tərəfdə Məryəm. Keşiş qızı gözlerini yerə dikmişdi, bənizi solğun idi.

Pauza.

Süleyman paşa Mahmudun başına gələnləri öyrəndi və qət etdi ki, yerin dibində də olsa, keşişi və onun qızını tapacaq! Süleyman paşa dediyini edən idi və keşişi tapdırdı! Keşişi Müqəddəs Evin lap ya-xınlığında ələ keçirdi. Keşiş Müqəddəs Evə gedə bilmədi. Nə idi

keşişin təqsiri ki, onun Allahı belə buyurdu? Süleyman paşa bütün Ərzurum əyalətində türk qızlarının başqa millətə ödə getməyini qəti qadağan etmişdi, amma kişilərin başqa millətlə ailə qurmağına icazə verirdi, çünki türklərin sayını artırmaq lazım idi!

Pauza.

Gözel bir musiqi çalınırdı, amma Süleyman paşa nəse, narahat idi və gözlərini gəlinin – Məryəmin öynindəki işıq altında işıldayan dona zilləmişdi. Yaxası dörd düyməli o donun işıltısında nəse qərribə bir qeyri-təbiilik vardı və Süleyman paşa kinli bir qeyzlə keşişə baxdı.

Pauza.

Süleyman paşanın bütün köniz-qulluqçuları, rəqqasələri erməni, ərəb, yəhudi qızları idi, çünki o belə hesab edirdi ki, özünükülər, yəni türk qızları oğul tərbiyə edib böyütməli idi, döşlərinin südü ilə bala-larına qədim və şərəfli tarixlərinə hörmət və məhəbbət aşılmalı idi. Çünki bunsuz sabah yoxdur.

Süleyman paşa. Keşişi bura gətirin.

(Zərb çalğısı altında ortaya ərəb rəqqasəsi çıxır və böyük həvəslə oynamağa başlayır, əvvəl Süleyman paşanın qarşısında, sonra Mahmudun, daha sonra Məryəmin qarşısında. Mahmudla Məryəmi yerlərindən qaldırır arxadaki tülün arxasına keçirirlər. Rəqqasə oynayır.)

(Arxa planda tülün arxasında Mahmudla Məryəm qucaqlaşıblar. Birdən Məryəm həyəcanla qışqırır.)

Məryəm. Mahmud, cır, cır bu paltar, cır bu donu, qurtar məni, qurtar məni...

(Kənardakı camaat bu səsi eşidib pıçılداşırlar, gülüşürlər. Məryəm arxada qışqırır, zərb daha da, bərk çalır, rəqqasə daha da, şovqla oynayır. Birdən Mahmudla Məryəmi alov bürüyür onlar qışqırırlar, kömək istəyirlər.)

Camaat. Yangın, yangın, yanırlar, yanırlar.

Keşiş. Belə lazım bilmisən, belə də eləmişən. *(5-6 dəfə təkrar edir.)* Camaat onları xilas etməyə çalışır. Lakin alov daha da qızışır. Hamı bir-birinə qarışır, üstü, külək insan səsləri, insan qışqırıqları. Sonra alov sakitləşir, Məryəmlə Mahmud yanıb qurtarırlar. Səhnənin işığı yavaş-yavaş zəifləyir, bir neçə yerdən tüstü qalxır.

Dənışan. Hamı yanan odun içinə atıldı ki, onları söndürsün, lakin hamı bu odda yanıb kül oldu. Sonra hər şey bitdi.

EPİLOQ

Dənışan. Axşam düşürdü, batan günəşin qıpırmızı qızartdığı topa-topa buludlar yenə Şərqdən Qərbə axırdı. Təbiət həmişə təbiət idi, dörd dövlətlik kiçik bir karvan, qarşısındakı təpənin arxasından çıxıb aramla yoluna davam edirdi. Yaxınlıqda əhənglə günbəzi ağardılmış köhnə bir məqbərə vardı... Mahmudla Məryəmin məqbərəsi. Karvan dayandı. Karvandən üzü rübəndlə örtülmüş bir qadın, gümbəzin yanında oturmuş, saç-saqqalı tamam ağarmış qocaya yanaşdı.

Qadın. Al bu qızilları.

Qoca. İstəmirəm...

Qadın. Bəs nə istəyirsən?

Qoca. Çörək ver.

Dənışan. Qocanın gözləri qadına tanış gəldi, amma qadın onu tanımadı... Qoca da, bu qadını tanımadı... Karvan yola düzəldi, qoca həmişəki kimi yenə də, tək qaldı.

O kəcavənin içindəki qadın Ceyran idi. Onun kəcavələri həmişə qara rəngdə olardı, o qoca mücavir isə Sofi idi... Sofi hər gün Allahdan ölüm istəyirdi, amma Sofi dünyadakı bütün insanlardan uzun ömür sürdü... Bir gün günün günorta çağı Mücavir dərəsində tufan qopdu, göy guruldadı, hər tərəfə qar yağdı, zəlzələ oldu. Yer iki yerə bölündü, sonra yenə birləşdi, Sofi yağmanın altında qaldı, sonra yenə gül-çiçək baş qaldırdı. Bu tərəflərin adamları danışdı ki, guya hərdən bu qərrib məqbərənin qabağında havadan bir saz peyda olub, öz-özünə çalır və guya haçansa Sazlı Abdulla adlı bir el aşığı varmış və bu saz da, həmin Sazlı Abdullanın sazıymış...

Hicri 920-ci ilin camadiül-əvvəl ayının dördü, milad ilə min beş yüz on dördüncü ilin, iyun ayının iyirmi səkkizi idi.

TAUN YAŞAYIR

(BİR HƏYATIN XRONİKASI)

*İyirmi altı şəkil və epiloqdan ibarət
iki hissəli dram*

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Müəllif.	Professor.
Xosrov.	Kazımlı.
Xosrovun birinci arvadı.	Nəcəf Ağayev.
Xosrovun ikinci arvadı.	Roza.
Mir Cəfər Bağirov.	Nastya.
Ələsgər.	Faytonçu.
Firuzə.	Faytonçunun köməkçisi.
Arzu (kiçik).	Ağabala.
Arzu (böyük).	Molla Əsədulla.
Əflatun.	Ağabala.
Xıdır Qafarzadə.	Balanyaz.
Əbdül Qafarzadə.	Zabit.
Sevil.	Keşikçi.
Lev Zilber.	Kapitan.
Murad İldırım.	Katibə.
Firidun.	Rus əsgəri.
Firidunun arvadı.	Birinci əsgər.
Əlibala.	İkinci əsgər.
Kələntər.	Üçüncü əsgər.
Kələntərin arvadı.	Birinci dustaq.
Cümşüdlü.	İkinci dustaq.
Ələkbərov.	Birinci kişi.
Qırmızı Yaqub.	İkinci kişi.
Komissar (Xalq Daxili İşlər komissarı).	Üçüncü kişi.
Manafov.	Birinci qadın.
Filosof.	İkinci qadın.
Şair.	Üçüncü qadın.
Artist.	Dördüncü qadın.
Ostaşkov.	Beşinci qadın.
Burun (Soltan Murad)	Əsgərlər, dustaqlar, məhəllə adamları.

Zaman – 1929-cu il, 1939-cu il, 1964-cü il, 1978-ci il.

Məkan – Hadrut, Bakı, Narım.

Qeyd. Parterdə, tamaşaçıların arasında oturmuş Müəllif yerindən durub səhnəyə qalxır və sol küncdə, səhnənin lap kənarında dayanır. Bundan sonra o, söz demək istəyəndə, bütün tamaşa boyu eyni yerə çıxır, sözlərini bitirdikdən sonra parterdəki yerinə qayıdır. Müəllif danışdıqca, yeri gəldikdə onun söylədiklərinin pantomima ilə səhnə illyüstrasiyasını vermək mümkündür.

BİRİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Müəllif, Faytonçu, Faytonçunun köməkçisi,
Xosrov, Arvad.

1929-cu il. Hadrut. Sübh tezdəndir. Quşların səsi, qoyun-quzunun mələşməsi eşidilir. Səhnənin küncündə qoca bir kişi – Faytonçu, yanında cavan bir oğlan – Faytonçunun köməkçisi, yerdə çöməlib çörək yeyirlər.

Müəllif. Elçin. «Taun yaşayır». Bir həyatın xronikası.

Faytonçu (çağırır). Xosrov müəllim, ay Xosrov müəllim, gün gü-nortanı keçdi ki... Tez ol bir az... Müsəlmanın adətidir də... Qonşu kən-də gedəndə də, evdən elə ayrılır, elə bil dünyanın o başına gedir... Ay u-ci-tel, tez ol bir az... (Oğlana) Günortayacan gərək Şuşaya çatım... Ax-şama geri qayıtmalıyam. Sən çörəyini ye... Şuşalının gərək yeməyinin vaxtı keçməsin. (Gülür.) Bu Xosrov müəllim ki var e, çox qənimət adamdı... Bütün fikri-zikri məktəbnəndir... Rus dili müəllimidir... Yax-şı hörməti var Hadrutda... Kimin nə dərdi-səri olsa, onun yanına qaçır, yuxarılara ərizələrini ona yazdırır... Heç kimdən köməyini əsirgəmir... O gün olsun ki, sən də belə bir alim u-ci-tel olasan! (Qışqırır.) Ay u-ci-tel, sən Allah, tər-pən! (Oğlana) Özü də, görürsən, kimsə çox sağ ol üçün, hörmət üçün Allahın olanından, nə bilim, yumurtadan, motaldan, yağ-dan, qaymaqdan götürüb vermək istəyir... Ömründə qəbul etməz!.. Ə, tövbə! Heç nə götürmür, deyir, guya, bunların hamısı müəllimin bor-cudu... Kişi görür də!.. Görür ki, camaat it günündə yaşayır! Bu bolşev-iklərə, vallah, nə deyim mən?! (Özü öz sözlərindən ürkür.) Ə, birdən gedib orda-burda ağzını Allah yolunda qoyarsan ha!.. Sən çalış, bax, bu u-ci-tel kimi bir adam ol! İndi Şuşaya gedir, müəllimlərin, deyir, orda bö-yük yığıncağıdır... Bakıdan, Gəncədən, İrəvandan da gələcəklər... (Qış-qırır.) U-ci-tel, ay u-ci-tel!..

Xosrov, əlində çamadan, evdən çıxır. Arxadan uşaqların səsi gəlir.
Arvad, qucağında körpə uşaq, onun ardınca çıxır.

Ay Xosrov müəllim, gəl çıx də... (Yanıdakı oğlana) Sən qaç faytonu rahla.

Faytonçunun köməkçisi cəld qalxıb gedir.
Faytonçu süfrəni yığışdırır.

Ay učitel, yazıq dəllek öldü də... Bildin?!

Xosrov (*diksinir*). Dəllek?!

Faytonçu. Hə... Dünən gecə... Sağlam adam idi... Ayağı sınmışdı... Damı düzəldəndə yıxılmışdı... Balnisanın baş həkimi Xudiyakov doktor yaman hirsənib... Mənimlə qonşudur axı... Bütün günü balnısadadır... Dəllek dördüncü adamdır ki, öldü balnısada... Özü də, dördü də cavan adam... Hə, Xudiyakov doktor yaman özündən çıxıb!..

Xosrov (*nigarançılıqla*). Mən də dünən məktəbdə nəse xəstəxanə ilə bağlı bir söhbət eşitdim...

Faytonçu. Əşşi, učitel, Allah deyən olacaq! Gedək!

Faytonçu səhnədən çıxır. At kişməsi eşidilir. Xosrov arvadına baxır, körpəyə baxır. Birdən arvad körpəni ona verib tələsik evə keçir. İçəridən uşaqların səsi eşidilir.

– Ata, sağ ol!..

– Ata, tez gəl!..

– Ata!..

– Ata!..

Xosrov (*evə tərəf qışqırır*). Siz durmayın yerinizdən! Yatın!

Arvad, əlində su, geri qayıdır. Körpəni Xosrovdan alır və ərinin ardınca su atır.

İşıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Lev Zilber.

Bakı. Qaranlıqda telefon zəngi. Səhnənin bir küncü işıqlanır.

Lev Zilber dəstəyi qaldırır.

Telefon səsi. Professor Zilber?! Qovorit sekretar Narodnoqo Komissariata Zdravoxraneniya! Seyčas s vami budet qovorit tovarış komissar.

Pauza.

Alo! Tovariş Zilber?

Zilber. Ya vas sluşayu, tovarış komissar!

Telefon səsi (*hayəcanlı*). Tovariş Baqirov prosit vas nemedlenno priyexat k nemu! Maşına za vami uje viyexala! Vı slışete menya, Lev Aleksandroviç? Tovariş Baqirov sam liçno pozvonil! Viyezjayte nemedlenno!

Qırıq-qırıq telefon səsi.

Zilber (*telefonun dəstəyini asaraq, yavaşdan*). Menya vızıvayut v ÇK?!

İşıq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Mir Cəfər Baqirov, Lev Zilber, Zabit.

Səhnənin o biri küncündə işıq yanır. Bakı. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Baş Siyasi İdarəsinin rəisi Mir Cəfər Baqirov bir dəstə kərandaşı iki oğlu arasında qarşıdura-qarşıdura öz kabinetində gəzişir. Mir Cəfər Baqirovun gözələrində girdə və qalın şüşəli eynək var. Lev Zilber və onu müşayiət edən Zabit kabinetə daxil olurlar.

Zilber. Zdravstvuyte, tovarış Baqirov!

Baqirov (*onun salamına əhəmiyyət vermədən, eləcə gəzişə-gəzişə*). Mı poluçılıs Qadruta ot tovarışa Marqulina teleqrammu. V Qadrute epidemiyə çumı.

Pauza.

No, vozmojno eto ne çuma... (*Bir anlıq ayaq saxlayır.*)

Zabit (*mil kimi dayanmış vəziyyətdə*). Ne mojet bit, çtobı na naşey zameçatelnoy zemle zavelas takaya qadost!

Mir Cəfər Baqirov girdə və qalın şüşəli eynəyinin arxasından tərs-tərs Zabitə baxır və bu zəhmli baxışlar altında Zabit daha da mil dayanır.

Baqirov (*Lev Zilberə*). Sroçno, siyu je minutu vı doljni viyexat v Qadrut! S vami poyedut bakterioleqičeskaya qruppa, krome nix eşo tri tovarışa. Vse otçeti, vsya qrafika, vse diaqnozi, vse spravki peredavat im v sroçnom poryadke! V Qadrute vam budet pomoqat mestniy predsta-vitel Qlavnoqo politupravleniya! Vse! Seyčas je viyezjayte!

Lev Zilber getmək istəyir.

Smotrite, professor, mı sledim za vsem xodom sobitij! A vas mı toje xoroşo znayem! İmeyte eto v vidu!

Pauza.

İ ne zabıvayte konsperatsiyu! Konsperatsiya obyazatelno!

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Lev Zilber, Murad İldırımli, Müəllif.
Səhnənin əks küncündə işıq yanır. Hadrut. Murad İldırımli
Lev Zilberə yaxınlaşır.

İldırımli (əlini uzadaraq). Baş Siyasi İdarənin müvəkkili Murad İldırımli.

Zilber (onunla əllə görüşür). Mənə dedilər ki, sizinlə işləyəcəyik... Eşidirəm.

İldırımli. Məsələ belədir. Tauna tutulmuş ilk adam yaxınlıqdakı erməni kəndindən idi. Xəstəxananın baş həkimi Xudiyakov onu ümumi palataya qoydu və bundan sonra da taun Hadrutda fironluq etməyə başlayıb. Əvvəlcə elə o cavan oğlanla bir palatada yatan dəllək, sonra feldşer, sonra da o biri xəstələr yoluxub öldülər. Xudiyakovun özü də öldü. Amma o zaman hələ bizim ağılımıza gəlmirdi ki, bu, taundur. Biz sonradan bildik.

Zilber. Necə yəni sonradan? Bəs kim qərar çıxartdı ki, söhbət taundan gedir?

İldırımli. Xudiyakov xəstələndəndən sonra, özü yaxınlıqdakı hərbi bölmənin həkimi Lev Morqolinə xəbər verib, taunu Morqolin müəyyən etdi. O saat da Bakıya teleqram vurdu. Mən onun siyasi sayıqlığına inanıram!

Zilber. Kimin siyasi sayıqlığına?

İldırımli. Morqolin həkimin!

Zilber (dərindən nəfəs dərir). Mən indi həkim Morqolini görə bilərəm?

İldırımli. Xeyr! Morqolin də tauna tutulub. Xəstəliyini hiss edəndən sonra, otağına heç kimi buraxmadı. Hərbiçilərlə bütün əlaqəsini kəsdi. İki gündən sonra, görəndə ki, xəstəliyi şiddətlənir, gecə otağının qapısını qıfilla bağlayıb hərbi hissədən çıxıb. Hara gedib, bilinmir. İstəməyib ki, xəstəliyi başqalarına yoluxsun. Buyurun. (Cibindən zərf çıxarır.) Morqolinin məktubudur. Bunu hərbi hissənin komandiri verdi ki, sizə çatdırım.

Zilber (oxuyur). «Əziz yoldaşlar, hərərətım 39,5-dir. Buradan gedirəm ki, başqalarını yoluxdurmayım. Gedirəm ki, sakit ölüm. Sosializm cəmiyyətinin nikbin və sağlam qurucuları kimi salamat qalın! Əlvida, Lev Morqolin.»

Pauza.

Neçə yaşı var idi?

İldırımli. Mənimlə yaşıd idi.
Zilber. Sizin neçə yaşıınız var?
İldırımli. İyirmi dörd.
Zilber. Yazıq...
İldırımli. Yazıq? Kim idi yazıq?
Zilber. Doktor Morqolin...
İldırımli. Niyə? O bütün varlığı ilə sosializm cəmiyyətinə inanırdı, professor, nə üçün yazıq?

Pauza.

O yazıq deyildi, əsl bolşevik idi!

Pauza.

Siz partiyanın üzvü deyilsiz?

Zilber. Xeyr.

İldırımli. Aydındır...

Pauza.

Alınmış məlumata görə düşmənlər taundan ölmüş meyitlərin qəbri-ni açır, bədən üzvlərini kəsib camaatın içində xəstəlik yayırlar.

Zilber (dəhşətlə). Nə?

İldırımli. Bəli!

Zilber. Mən sizi başa düşmədim.

İldırımli (kəskin). Yoldaş bitərəf professor! Əgər belə bir vaxtda, şəxsən yoldaş Mir Cəfər Bağirov sizi Hadruta göndəribsə, deməli, yaxşı professorsunuz! Ancaq xalq düşmənlərinin nəyə qadir olduğunu bil-mirsiniz! Bütün bunlar kulakların işidir! Bütün bunların arxasında ingilislər dayanıb! Hadrutdakı taun təbii fəlakət deyil! Sınıfı təxribat-dır!

Arxa planda ağ geyimli, üzvləri əleyhqazla bağlı adamlar ətrafı yoxlayır, haranı isə göstərir, nəyə isə işarə edir.

Zilber. Bu ola bilməz! Siz nə danışırsınız?! Sizin dedikləriniz həqiqətə uyğun deyil! Sizin dedikləriniz... cəfəngiyyatdır! (Özünü ələ ala-raq) Bağışlayın...

İldırımli (eyni qətiyyətlə). Yoldaş professor, taunu Hadruta So-vet İttifaqının düşmənləri gətirib! Bu işdə xarici agenturanın, onların yerli əlaltılarının, qolçomaqların əli var!

Zilber. Siz heç bilirsiniz nə danışırsınız?! Bu, xəstəlikdir, bu...

elmdir, tibbdir. Özü də, cavan oğlan, siz də təhlükəsizlik tədbiri görün! Əlcək geyin, zərdab qəbul edin, tənzip taxın.

İldırım lı. Qorxmayın, professor, düşmənlərin yaydığı xəstəlik «Çeka»ya heç nə edə bilməz! Siz elmdən danışsınız. Amma mən deyirəm ki, bu, düşmənlərin işidir. Meyitlərin bədən üzvlərini kəsib camaat içində taunu yayırlar. İnanmırsınız, gəlin baxın!

Murad İldırım lı sürotlə kənardakı qəbirlərdən birinə yaxınlaşır və var gücü ilə onun daşını qaldırır.

Zilber (*hayacanla*). Nə edirsiniz?! Oranı açmaq olmaz! Dayanın, yoldaş... e-e-e... yoldaş İldırım lı!

İldırım lı. Buyurun, baxın! Hamısının bədən üzvlərində yara var. Bıçaq yarası!

Lev Zilber heyrotlə qəbirə baxır.

Diqqətlə baxın! O birisinin qarnına, bu birisinin döş qəfəsinə baxın! Görün mən düz deyirəm, ya yox?!

Zilber (*şaşırmış halda*). Heç nə başa düşmürəm! Mən belə bir şeyi nə elmi ədəbiyyatda oxumuşam, nə də özüm belə bir hadisəyə rast gəlmişəm!

İldırım lı. Oxumamısınız... Rast gəlməmişsiniz... Əlbəttə! Çünki bunlar insan deyillər! Bunların arxasında ingilislər, müsavətlilər, pantürkistlər, daşnaklar, sərhədi keçib gələn monarxist ünsürlər, zəhmətkeş xalqların qəddar düşməni beynəlxalq kapitalizm dayanıb!

Zilber. Axı...

Müəllif. Professor Lev Zilber Murad İldırım lı başa salmağa çalışdıqca, hiss edirdi ki, müvəkkilin onunla bağlı şübhələri daha da artır. Və bundan sonra, professor Lev Zilber xəstələri müayinə edərkən, bakterioloji analizlər apararkən, Murad İldırım lı gəlib onun yanında dayanırdı, diqqətlə baxırdı və əlbəttə, bunun özündə də, bir nəzarət var idi. Gecələrdən birində professor Lev Zilberi və onun həmkarlarını sarsıdan, hətta, taundan da dəhşətli hadisə bu oldu ki, qəbirdən çıxarılan dördüncü meyitin – bu, beş gün əvvəl taundan həlak olmuş Faytonçu kişinin meyiti idi – döş qəfəsində bıçaq yarası tapıldı. Professor Lev Zilber səhər saat beşdə gəlib Hadrutda qaldığı otağa çatdı. Amma heç beşə dəqiqə də yata bilmədi. Bakıdan, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Xalq Komissarları Sovetindən teleqram gəldi. Onu təcili Bakıya çağırırdılar. Baş Siyasi İdarənin müvəkkilinin Bakıya göndərdiyi teleqram öz işini görmüşdü. Hadrutla bağlı ətraf rayonlarda cürbəcür şayiələr gəzirdi. Şuşaya da xəbər yayılmışdı ki, Hadrutu bağlayıblar. Xosrov müəllimin bütün fikri maarif işçilərinin Şuşada keçirilən seminarının gedişatında idi. Və o, əvvəlcə bu şayiələrə inanmırdı, amma elə

ki, Xosrov müəllim daha Şuşada bazar başında Faytonçu kişini görmədi, elə ki, Hadrutla bütün əlaqələr doğrudan da kəsildi, Xosrov müəllimin ürəyində, sıxılısını bütün ömrü boyu unutmayacağı bir nigarançılıq baş qaldırdı. Və həmin nigarançılıq onu seminarın işini yarımçıq buraxmağa, heç bir icazə almadan Hadruta qayıtmağa məcbur etdi.

Zilber (*öz-özünə*). Heç inanılası iş deyil! Əgər, doğrudan da, hər şey o müvəkkil deyən kimdirsə, onda axı, görək bu meyitləri kəsənlərin özləri də tauna yoluxaydılar!..

İşıq sönür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Xosrov, Ələsgər, Birinci əsgər,

Üçüncü əsgər, əsgərlər.

İşıq yenə də səhnənin əks tərəfində yanır. Hadrutun ətrafı.

Əsgərlər heç kimi Hadruta tərəf buraxmırlar.

Xosrov (*bir-bir əsgərlərə yaxınlaşır*). Mən Hadrutdanam. Burdanam. Müəlliməm. Şuşaya seminara getmişdim. Orada eşitdim ki, Hadrutu bağlayıblar. Seminarı yarımçıq qoyub gəlmişəm.

Birinci əsgər. Hadruta olmaz!

Xosrov. Axı, niyə olmaz?

Birinci əsgər. Olmaz!

Xosrov (*İkinci əsgərə yaxınlaşır*). Niyə?.. Niyə axı?..

İkinci əsgər (*pıçıltıyla*). Bir dəstə düşmən ifşa olunub. Kollektivləşdirməyə qarşı ziyançılıq işləri ilə məşğul imişlər. İndi onların bütün rayon üzrə istintaqı gedir.

Xosrov. Mənim düşmən kimi ifşa olunası heç kimim yoxdur, üç uşağım var, bir də arvadım...

Üçüncü əsgər. Hadrut bağlıdır. Getmək olmaz!

Xosrov. Necə olmaz?! Axı, mənim...

Birinci əsgər. Hadruta olmaz!

Müəllif. Eləydi... Xosrov müəllimin Hadrutda ifşa ediləsi bir adamı yox idi: altı yaşlı Cəfər idi, dörd yaşlı Aslan idi, iki yaşlı Azər idi, bir də ki, Şirin idi və Azərbaycanda doqquz il idi Sovet hakimiyyəti qurulmuşdu. Hələ ki, altı yaşında, dörd yaşında, iki yaşında düşmən ifşa olunmamışdı.

Əsgərlər tufəngin qundağı ilə Xosrovu səhnədən çıxarırlar.

İşıq sönür.

ALTINCI ŞƏKİL

Mir Cəfər Bağırov, Lev Zilber.

İşıq səhnənin o biri küncündə yanır.

Bakı. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Baş Siyasi İdarəsinin rəisi Mir Cəfər Bağırovun kabinetində. Mir Cəfər Bağırov iki əli arasında tutduğu bir dəstə karandaş bir-birinə sürte-sürte otaqda var-gəl edir. Ayaq üstə dayanmış Lev Zilber məlumat verir.

Zilber. Mən, həkim Morqolinin məlumatlarını təsdiq edirəm. Hədrutu taun bürüyüb. Xəstəlik əvvəlcə erməni kəndlərində sürətlə yayılmağa başlayıb...

Bağırov. Nə üçün?

Zilber. Ona görə ki, kənd camaatı arasındakı türkcəarəçilər meyitləri açıb, bıçaqla zədələyirmişlər ki, güya xəstəlik həmin bıçaqdan qorxub çəkilecək. Bu da o erməni kəndlərinə baha başa gəlir. Özləri meyitlərdən yoluxub həlak olublar. Əvvəlcə sizin müvəkkil elə bildirdi ki, bunu sovet hökumətinin düşmənləri qəsdən edirlər.

Bağırov (*ayaq saxlayaraq, girdə və qalın şüşəli eynəyinin arxasından diqqətlə Zilberə baxır*). Siz düşmənlərdən belə şeylər gözləmirsiniz?

Zilber (*özünü itirmiş halda*). Mən... Bilirsiniz...

Bağırov (*yənə var-gəl edərək onun sözünü kəsir*). Hədrutdakı taun epidemiyasını gizli saxlamaq lazımdır! Konsperasiya üçün, bütün rəsmi xəbərlərdə, məlumatlarda «taun» sözü «filiz» kimi yazılmalıdır! Qeyri-rəsmi, yəni şəxsi məktublaşmada isə bu barədə bir söz demək qəti qadağandır! Aydındır?

Zilber. Bəli!

Bağırov. Davam edin!

Zilber. İndi xəstəlik azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə də yayılıb. Hədrutun özü də taun içindədir...

Bağırov. Nə etmək lazımdır?

Zilber. Birinci, bütün rayon ordu ilə əhatə olunmalıdır ki, kimse taunu yoluxdura biləcək bir şeyi Hədrut ərazisindən çıxara bilməsin! Hədrut özü də, əlavə olaraq, ikiqat mühəsirəyə alınmalıdır! İkinci, bütün meyitlər yandırılmalıdır!

Pauza.

Bağırov. Davam edin!

Zilber. Üçüncü, bütün rayon əhalisi üçün isti çadırlar və alt paltarından tutmuş üst paltarına, ayaqqabıya, tam geyim komplekti göndərməlidir! (*Get-gədə daha sürətlə danışaraq*) Dördüncü, bütün əhali çıpaq soyunmalı, göndərilmiş paltarları geyinməlidirlər. Məcburi olaraq hamı öz evindən çadıra köçürülməlidir. Bu əməliyyat ciddi nəzarət

altında olmalıdır ki, heç kim təzə paltarına taunlu paltarların mikrobuunu keçirməsin. Onların əynindən çıxarılmış paltarların hamısı həmin şəxslərin öz evində qalmalıdır! Beşinci, evlərdən çadırlara köçürülmə zamanı taunlu xəstələrlə birinci dərəcəli və ikinci dərəcəli təmasda olan şəxslərin hamısının təcrid edilməsi təmin olunmalıdır.

Bağırov. Dərəcələri kim müəyyənləşdirir?

Zilber. Biz sizin adamlara təlimat vermişik.

Bağırov (*gəzişə-gəzişə*). Davam edin!

Zilber. Altıncı, epidemiya yayılmış əraziyə kimyəvi dərəcələr göndərilməlidir...

Bağırov (*səbrsiz*). Nə üçün?

Zilber. Onlar bütün binaları, tikintiləri, xlorpikrinlə dezinfeksiya etməlidir. Xlorpikrin taun zamanı ən yaxşı dezinfeksiya vasitələrindən biridir. Taun mikrobuunun bitlərini, gəmiriciləri məhv edir. Nəhayət, epidemiya baş vermiş rayona həkim-gigiyena dəstəsi göndərilməlidir!

Pauza.

Mir Cəfər Bağırov Lev Zilberə yanaşaraq, düz onun gözlərinə içinə baxır.

Bağırov. Siz niyə indiyə kimi partiya daxil olmaq üçün ərizə verməmişsiniz?

Zilber (*şaşırmış halda*). Mən... həkiməm, siyasətçi deyiləm...

Pauza.

Bağırov. Biz bu bələdan qurtara biləcəyik?

Zilber. Dediklərimi eləyə bilsək... qurtarıq.

Mir Cəfər Bağırov keçib stolun başında dayanır.

Bağırov (*əlindəki karandaşları stolun üstünə çırparaq qışqırır*). Hədrut yandırılmalıdır!

İşıq sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Xosrov, Rus əsgəri, Qırmızı Yaqub, Lev Zilber,

Müəllif, əsgərlər.

Hədrutun ətrafı. Alovun şölələri altında səhnə işıqlanır. Əsgərlər Hədrutu ikiqat mühəsirəyə alıb. Xosrov qaçaraq rus əsgərinə yanaşır.

Rus əsgəri. V Qadut nelzya!

Xosrov. Ya je tam jivu, tam moya semya, moi deti, moya jena...

Rus əsgəri. Nelzya!

Xosrov. Poçemu?! Poçemu nelzya?! Xot obyasnite!

Rus əsgəri. Nelzya!

Xosrov. Posluşayte, ya učitel. Prepadayu russskiy yazık. Sprosite zdes lyuboqo. Vse znayut menya. Pozvonite v ispolkom! Pozvonite rukovoditelyam rayona, vse menya znayut...

Rus əsgəri. Nelzya! Nelzya! V Qadrut nelzya!

Xosrov. No poçemu?! Poçemu nelzya?! V çem priçina?! Mojet ya moqu bit poleznim?! Ya je prepodavatel ruskoqo yazıka!..

Rus əsgəri. Nelzya!

Xosrov (*birdən Qırmızı Yaqubu görür. Qışqırır*). Yaqup yoldaş, Yaqup yoldaş, mənəm də, Yaqup yoldaş, tanımadın mənə?! Xosrov müəlliməm də, učiteləm...

Qırmızı Yaqup. Niyə tanımadım?!

Xosrov. Tanıdın?! Bəs niyə buraxdırmırsan mənə? Axı, sən də rüt-bəli adamsan!

Qırmızı Yaqup. Getmə, učitel! Getməli yer deyil Hadrut!...

Xosrov. Niyə?

Qırmızı Yaqup. Soruşma, učitel!..

Xosrov. Nə olub axı?!

Qırmızı Yaqup. Başını götür get, qaç, qaç, učitel, qaç buradan!.. Bir də ömründə heç vaxt bu tərəflərə gəlmə!..

Xosrov Qırmızı Yaqubun yaxasından yapışır.

Onu silkələyir. Sonra yavaş-yavaş diz üstə yerə çökür.

Xosrov. Necə qaç? Necə getmə? Axı, mənəm orada üç balam var!.. Ailəm var!..

Qırmızı Yaqup. Yoxdur... učitel... sən... orada... daha... heç... kimin... yoxdur... Apardı, taun apardı hamını!..

Xosrov eləcə diz üstə, altından yuxarı dəhşətlə Qırmızı Yaquba baxır. Lev Zilber onlara yanaşır.

Zilber (*Xosrova baxaraq*). Kto etot nesçastnyy?!..

Xosrov diz üstə tonqala baxa-baxa it kimi zingildəyir.

Qırmızı Yaqup. Etot çelovek... učitel... russskiy yazık... dayet v şkolet... tri malenkix sina... poqibli... tri sina... malenkix... jena... toje poqibla! Sam zdes ne bil!

Zilber. A kak on oçutilsa zdes? Kak prorvalsya v Qadrut? Ves Qadrut ved okrujen?!

Qırmızı Yaqup. Ne znayu! Kak ptisa! Kak ptisa! Kak ptisa!

Müəllif. Və Qırmızı Yaqubun gözləri doldu. Azərbaycanda, sovet hakimiyyəti qurulandan sonra, 9 il ərzində başqalarını ağladan bu adam, bu bolşevik, bu «Qırmızı» ləqəbli milis işçisi, indi özü uşaq kimi içini çəkə-çəkə ağlamağa başladı. Professor Lev Zilber də, Qırmızı Yaqup da, dizləri üstə çöküb xəstə bir parıltı ilə ışıldayan gözlərini tonqala zilləyərək xırıltılı səsle it kimi qırıq-qırıq zingildəyən Xosrov müəllimə baxırdılar. Həmin gecəyarısı Hadrutdakı o tonqal eləcə yandı, sonra o alov zəiflədi, söndü. O yerləri yenə də gecənin qaranlığı aldı. Tamam sakitlik çökdü. İndi bu yerlər tamam bomboş idi. Bir azdan səhər açılacaqdı. Sonra günlər, aylar, illər ötəcəkdi və o zaman o tonqal yerinin izi-sorağı da qalmayacaqdı, o tonqal yerində çiçəklər açacaqdı. Sosializm, kommunizm qurulacaqdı. Kapital dünyası məhv ediləcəkdə, bütün dünya proletariati azad olacaqdı.

İşıq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Ələsgər, Əflatun, Cümşüdlü.

1939-cu il. Bakı. Məktəb. Məktəbin direktoru Ələsgər müəllimin kabineti. Məktəbin partiya təşkilatının sədri Əflatun müəllim hövlnak Ələsgər müəllimin kabinetinə daxil olur.

Əflatun. Görürsünüz, bu maskalanmış düşmənləri, Ələsgər müəllim?! Kirovu, o adı nədir, şey... Mij... Mej... Menj... Menjinski, Kuybişevi, Qorkinin yazıq oğlunu, Qorkinin özünü bu şpionlar necə öldürdülər?! Svoluşlar, Molotovu, Kaqanoviçi, Voroşilovu, hətta, hətta... o adı nədir, şey, adamın dili də gəlmir desin, hətta əziz atamız Stalin yoldaşı öldürmək istəyirmişlər... Ay siz öləsiz!.. Qoymarıq!.. Biz, o adı nədir, şey, sayıq dayanmışıq keşikdə!.. Svoluşlar!.. Ancaq, Ələsgər müəllim, biz hələ bir dənə də olsun buxarınını, əclaf rıkovçunu ifşa etməmişik. Mən elə bilirəm ki, Ələsgər müəllim, bu bizim üçün, o adı nədir, şey, pazordur...

Ələsgər. Ay Əflatun müəllim, sən, axı, humanist adamsan, xeyirxahsan, hamıya yaxşılıq etmək istəyirsən, tələsmə... ancaq tələsmə...

Əflatun (*son ümidlə*). Onda gəlin, bizim məktəb, o adı nədir, şey, məsələ qaldırsın, Təzə Piri söksünlər, Təzə Pir dayanıb camaatın gözünün qabağında, o adı nədir, şey, dini təbliğ eləyir...

Pauza.

Ələsgər (*güclə özünə gəlir*). Hə, bax, bu yaxşı fikirdir, Əflatun müəllim!.. Ancaq sən tələsmə... hələ tələsmə...

Əflatun. Keçən dəfə... o adı nədir, şey, getmişdim 5 nömrəli məktəbə. Bilirsən necə qabaqlayıblar bizi?! Orda «izhari-nifrət» mitinqində çıxış edən məlimlər, şagirdlər xalq düşmənləri Əhməd Cavad, Abbas Mirzə Şərifzadəyə, Salman Mümtaza, daha kimlərə, o adı nədir, şey, nifrətlərini izhar edirdilər. Şagirdlər həbs edilmiş atalarını lənətləyib, o adı nədir, şey, deyirdilər: «Mən bilirdim ki, atam belə əclafdır». Bax, onda, Ələsgər məlim, mənim, o adı nədir, şey, siyasi keşikdə dayanmaq, şey, ehtirasım coşurdu!.. O şagirdlərə qulaq asırdım, maladə onlara, əsl komsomolçu, əsl pionerdilər də, Ələsgər məlim, ancaq biz isə, o adı nədir, şey, dayanmışıq bir kənarda...

Ələsgər. Sən tələsmə, Əflatun müəllim, yüz ölç, bir biç...

Əflatun. Bəs, raykom, Ələsgər məlim? Məndən, o adı nədir, şey, tələb edirlər axı?! Deyirlər, niyə xalq düşməni ifşa etmirsən? Məni bura niyə göndəriblər?

Ələsgər. Raykomda da hamısı alicənab adamlardı da, ay Əflatun müəllim... Hamısı xeyirxah, sən kimi təmiz adamlardı da!..

Əflatun. Bilirəm də, ancaq... (Qətiyyətlə) Növbəti partiya iclasında, o adı nədir, şey, Xosrov məlimin məsələsini müzakirə etmək lazımdı!

Ələsgər (daxili bir həyəcanla). Ay Əflatun müəllim, o yazıqdan da xalq düşməni olar?! Görmürsən, qaragünün biridi, dərdin-sərin içindədi?..

Əflatun. Elə məsələ də bundadı da, Ələsgər məlim, nəyin dərdini çəkir o, hə?! Nəyin?! Niyə öz şəxsi, o adı, nədir, şey, kəderini icimai işlərdən üstün tutur?! Biz bu cür xoşbəxt həyat qurmuşuq, sosializm təntənəsi içindəyik, yoldaş Stalinlə bir dövrdə yaşayıyıq, onun o, adı nədir, şey, nəfəs aldığı hava ilə nəfəs alırıq, ancaq bu, o adı nədir, şey, dərd çəkir! Bəlkə, elə sosializmin təntənəsinin dərdini çəkir, hə?!

Ələsgər. Yox, yox, elə deyil, Əflatun müəllim... Sən özün insan psixologiyasının gözəl bilicisən, elə deyil?

Əflatun (bilmir nə desin). Mən... Şey...

Ələsgər. Elədi, əlbəttə, elədi... Ona görə də mən sənə xətrini yerlə göy qədr istəyirəm! Özün yaxşı bilirsən, hərənin bir xasiyyəti olur, bu Xosrov da belə adamdı da...

Əflatun. İnən mənə, Ələsgər məlim, Xosrov gizlin, o adı nədir, şey, trotskiçidi, ya da, o adı nədir, şey, zinovyevçidi! Gözlərindən görürəm!

Ələsgər. Düz adamsan da!.. Sənin bu cürə sayıq olmağın əla işdir, amma tələsmə, Əflatun müəllim, yüz ölç, bir biç, xəstə tələsər, arud vaxtında dəyər. Vallah, görərsən, sən elə bir xalq düşməni ifşa edəcəksən ki, hamı sənə əhsən deyəcək! Amma tələsmə... İndi mən

bağışla, yaman yorulmuşam, mən gedim... Qar da, deyərsən, bərkiyir, sağ ol. Sağ ol, özün də tələsmə, Əflatun müəllim, tələsmə...

İkisi də otaqdan çıxır. Ələsgər müəllim tələsik səhnədən gedir. Bu an əks tərəfdən rayon partiya komitəsinin şöbə müdiri Cümşüdlü görünür. Əflatun müəllim cəld ona yaxınlaşır.

Əflatun. Yoldaş Cümşüdlü, mənim sizə sözüüm var.

Cümşüdlü. Eşidirəm.

Əflatun. Siz özünü bilirsiniz ki, mən, o adı nədir, şey, partiyaçıyam. Əziz atamız Stalin yoldaşın kollekti... şey... kollektivləşdirmə siyasətinin şərəfinə oğlunun adını «Kolxoz» qoymuşam. Partiya iclaslarından tutmuş pioner toplantılarına qədər, bütün iclaslarda çıxış edirəm. Hamını da, o adı nədir, şey, xalq düşmənlərinin əhatəsində həmişə sayıq olmağa çağırıram, şübhəli adamlar haqqında, o adı nədir, şey, materiallar toplayıram... (Ora-bura baxaraq, pıclıltıyla) Lazımı yerlərə siqnallar verirəm... Amma məktəb müdiri Ələsgər məlim liberalıq edir. Mən özüm tramvay sürənlikdən gəlib partiya təşkilatının katibi olmuşam. Hələ tramvay parkında işləyəndə, bir konduktoru, iki tramvaysürəni zinovyevçi kimi, trotskiçi kimi ifşa etmişəm... Amma burada Ələsgər məlim... (Ehtiyatla) Mən də hamı kimi bilirəm ki, o qubalıdı, yoldaş Mir Cəfər Bağirovun yerlisidi, onu şəxsən tanıyır, uşaqlıqları bir yerdə keçib... Amma Ələsgər məlimin liberallığı...

Cümşüdlü (qəzəblə). Məni provakasiyaya çəkmək istəyirsən?! Məndən söz almaq istəyirsən?! Sənin kimilərini mən çox görmüşəm!.. Əlindən başqa bir iş gəlmir, istəyirsən provakasiya edərsən?! O qədər ifşa etməyə adam var ki, gör gəlib kimdən pıclıdayır raykomun qulağına?! Maymaq oğlu maymaq! Get kollektivdə xalq düşməni tap, ifşa elə!

Əflatun. Qoymur axı...

Cümşüdlü. Qoymur?!

Əflatun. Hə, o adı nədir, şey...

Cümşüdlü. Onda sən özünü xalq düşməni kimi ifşa edərək!

Cümşüdlü iti addımlarla səhnədən çıxır. Əflatun onun ardınca baxır, sonra yenə də ona tərəf qaçır.

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Ələsgər, Firuzə, Arzu, Firidun, Xıdır, Kələntər, Kələntərin arvadı, Xosrov, Xosrovun arvadı, Əlibala, Müəllif.

Bakı. Ələsgər müəllimin evi. Sadə bir otaq. Ələsgər müəllim

min arvadı Firuzə xanım stolu bəzəyir. Divarda Stalinin balaca bir qızla şəkli, «Şahsənəm», «Koroğlu» və o dövrün başqa tamaşalarının afişaları asılıb. Ələsgər müəllim əllərini silə-silə otağa daxil olur.

Firuzə. Bəs niyə belə gec gəldin?

Ələsgər. Əşi, o Əflatun müəllimin əlindən güclə qurtarıb gəlmişəm. Pay atonnan! İnsan necə mərdimazar olarmış! O zalım oğluna imkan versən...

Firuzə. O tramvaysürəni görüm elə tramvay altında qalsın! Onu görüm qara torpağa girsin!

Ələsgər. Qarğış eləmə. O da adamdı də, insandı, uşaqları var...

Firuzə. Başqaları bəs adam deyil?! Başqalarının uşağı yoxdu?! Yazıq Əvəz bəy, gör o ağsaqqal kişinin başına nə oyunlar açıblar ki, deyib, Türkiyə şpionuyam... Fransada oxuyub, heç olmasa, boynuna qoyaydılar ki, fransız şpionudur. Bədbəxt oğlu bədbəxt... Arvadını, qızını da sürgün ediblər Qazaxıstana...

Ələsgər. Bir az yavaş danış...

Firuzə. Day bundan da yavaş necə danışım, ürəyim partlayır axı! Bir məmləkətdə ki, tramvaysürəni birdən-birə məktəbdə partiya təşkilatının katibi qoyalar, onda belə olar də...

Ələsgər (söhbəti dayışır). Yaxşı, nə kömək edim sənə?

Firuzə. Sağlıq! Dincəl bir az. Özün də dərman, Allah qoysa, yaxşı qonaqlıq olacaq.

Müəllif. Qərəbdir, həmişə belə bir gözlənilməz soyuq düşəndə, qar yağanda, Ələsgər müəllimin içini bir narahatlıq bürüyürdü, amma bugünkü soyuq, bu qar, indi bu adamın ürəyinə sovet hakimiyyəti qurulandan bəri hiss etmədiyi bir coşğunluq, bir ruh yüksəkliyi, hətta ağlasığmaz olsa da, bir hərarət gətirmişdi. Qərəbdir, qar və hərarət! Elə bil lopa-lopa yağan o ağ qar, daha dünyanın qara yox, ağ günlərindən xəbər verirdi... Bu gün yeganə qızının ad günü idi, bəlkə ona görə belə idi? Amma... amma lap dərində, o dərində ki, ora yol çox uzaq idi, qarın o hərarəti elə bil ki, gedib ora çata bilmirdi və orada yenə də... yenə də nəşə bir narahatlıq qalmaqda idi.

Firuzə (gülümsəyir). Sən elə həmişə narahatsan də... Bir yerə gedəndə, neçə saat əvvəl hazırlaşib oturursan. Kislovodskiyə gedəndə, yayda, qatarın tərəpəməyinə üç saat qalmış bizi vağzalda aparırdın... Eh, hayıf deyildi o sakit günlər!.. Qədrini bilmirmişik!

Ələsgər. Bir şey almaq lazım deyil?

Firuzə. Yox, hər şey var, narahat olma.

Ələsgər. Çörək az deyil?

Firuzə. Yox, yox, sən narahat olma də, hər şey var. (Otaqdan çıxır.)

Ələsgər (pəncərəyə yaxınlaşır). Amma bu gözəl qardan olmaz ha!..

Firuzə (yenidən otağa daxil olur). Maşallah, Arzunun əlindən evdə alboxara qalmır, bunları gizlədib saxlamışdım bu gün üçün. Bu da Ordubad ləpəsi!.. (Əlindəkiləri mizin üstünə düzə-düzə, yavaşdan) Ay Ələsgər, bilmirəm niyə, amma səhərdən bəri, Allah qəni-qəni rəhmət eləsin, professor Fəzil Ziya yadıma düşüb. Necə deyirdi? «Tez-tez teatra gedin, plov yeyin, üzünüz gülsün həmişə!..» Yazıq kişiyyə, bütün Bakının tanıyıb hörmət etdiyi bir həkimə necə də «pantürkist» adı qoyub, güllələndirilə!.. (Daha da yavaşdan) Allah sizə lənət eləsin! Gördüyünüz işlər öz başınıza gəlsin!

Ələsgər. Nə isə, belə bir gündə bu sayaq işləri yada salmaq, fikirləşmək lazım deyil.

Arzu otağa daxil olur.

Arzu. Ata, Əvəz bəy də gələcək bu gün?

Ələsgər. Sən daha Əvəz babanın adını çəkmə.

Arzu. Niyə?

Ələsgər. Belə məsləhətdi.

Arzu. Niyə belə məsləhətdi?

Firuzə. Qızım, get paltarını dəyiş, təzə donunu geyin. İndicə qonaqlarımız gələcək.

Arzu o biri otağa keçir.

Ələsgər (qızın ardınca baxaraq). Məktəbdə Pavlik Morozovçular dəstəsinin ən fəal üzvüdü, dünən arakəşmədə dayanıb baxıram ki, dəstənin divar qəzetində Hüseyn Cavid pionerlərin düşməni kimi ifşa edib...

Firuzə. Ələsgər, hələ başa düşmür... uşağıdır də... Uşağıdır, başa salarsan, gedər ağzından bir söz qaçırsan... Allah iradəsin!

Ələsgər (az qala pıçiltı ilə). O boyda bir insanı, Cavid əfəndini deyirəm, necə də məhv etdilər?! Vallah, fikirləşəndə ürəyimdən qap-qara qanlar axır! Məsələ müsəlmanlıqda, xristianlıqda deyil! Bunların mayasında sökmək, dağıtmaq, kor qoymaq, yerlə yeksan etmək, ocaqları söndürmək var! Bunların etiqadı şeytanadır! Oğul atanı satır, qardaş qardaşı ifşa edir, qız anadan imtina edir, arvad ərindən Partiya təşkilatına şikayət ərizəsi yazır, bacı bacıdan casusluq edir, məscidlər, kilsələr dağıdılır... Adam arvadı ilə danışanda da qorxur ki, siyasi səhv buraxar! Bunun axırı nə olacaq?! Bu necə zamanədir, necə quruluşdur?! Hansı dövrdə, hansı quruluşda bu qədər qorxu olub?!

Firuzə. Özün demədin ki, bu gün görək bunlar barədə fikirləşməyə? Qanını qaraltma, indi qonaqlar gələcək...

Ələsgər (heç cürə özünü ələ ala bilmir, tamam pərişan). Adam özü özündən ehtiyat edir... (Divardakı tamaşa afişalarını göstərir.) İndi o adam ki, bu əlifba ilə yox, ərəb əlifbası ilə oxuyur, deməli, xalq düşmənidir! Belə də zülm olar?!

Firuzə xanım Stalinin divardan asılmış portretinə tərəf çevrilib iki əli ilə də ona kül qoyur.

Firuzə. Ala el..

Ələsgər. Axı, ay başınıza dönüm, bu ərəb əlifbası ilə bu bədbəxt xalq min ildə ki, yazıb oxuyur! Evində ərəb əlifbası ilə kitab varsa, deməli, sən sovet hökumətinin düşmənisən, Müsavatın agentisən, millətçisən, panislamistsən, pantürkistsən?! Kimə başa salasan ki, bu əlifba ilə Füzuli yazıb, Vəqif yazıb!

Firuzə. Eh, tək kitabdır bəyəm?! Bunlar daşlarla da düşməncilik edirlər. Bibiheybəti, o gözəl məscidi, görmədin, yerlə yeksan etdilər?!

Ələsgər. Dünyanın ən günahsız yeri qəbiristanlıqdır, ora da əl atırlar, məqbərələri dağıdırlar, orada da bəd əməllər axtarırlar. Yaxşı, ay əclaf, ay vicdansızlar, ay nankorlar, ay adını yeni həyat qurucusu qoyub həyatı dağıdanlar, yaxşı, deyək ki, məscidlər müsəlmanındır, bəs, Bakının ən gözəl yerindəki o nəhəng Aleksandr kilsəsinin niyə daşını daş üstə qoymadız, uçurtduz, yox etdiz?!

Firuzə. Sakit ol, qoy cəhənnəm olsunlar, bəsdir...

Pauza.

Kimləri çağırırsan?

Ələsgər. Özün bilirsən də... Əlibala müəllimdi, Firudin müəllimdi, Kələntər müəllimdi, bir də... Xıdır müəllimi çağırıdım...

Firuzə. O idman müəllimini?

Ələsgər. Neyləyim? O da mərdimazarın biridir, istəmirəm tramvayçıyla birləşib camaatın başına müsibət açsın!.. Xosrov müəllimdi...

Firuzə. Xosrov müəllim arvadı ilə gələcək?

Ələsgər. Hə, yəqin ki... Demişəm, ikiniz gəlin.

Firuzə. Sən görməmişsən onun arvadını?

Ələsgər. Yox, harada görəcəyəm ki?...

Firuzə. Yaxşı adamdır Xosrov müəllim, torpağı sanı yaşasın, rəhmətlik dedəmə oxşayır, dindirməsən, dinən deyil. Yaxşı etdi, evləndi, heç olmasa, bir gün görər. Elə deyil, sən Allah?!

Ələsgər. Təki elə olsun, ağır adamdır.

Firuzə. Kaş Xosrov müəllimin arvadı özünə layiq çıxsın.

Ələsgər. Layiq olar, niyə olmasın? Bəyənilər ərə gedibse, yaxşı olar, uşaq deyillər ki...

Firuzə. O yaziq paltosunun düymələrini özü tikirdi. Bizdə çıxar

rıb asanda görmüşdüm. İndi, heç olmasa, ağır, bir gün görər... Ay Ələsgər, amma bir az havalı adama oxşayır e, Xosrov müəllim...

Ələsgər. Mən elə bir şey hiss etməmişəm. Düzdü, hərdən elə bil ki, heç nə eşitmir, heç nə görmür, hansısa, tamam başqa bir aləmin içindədi. Bir də görürsən, rəngi ağardı... Hərdən içində kimləsə danışır... Nə bilim, insandır də...

Firuzə. Eh, hələnin yüz cürə dərdi-səri var. Amma yaxşı adamdır, priliçni adamdır ey, priliçni, abırlı, həyalıdır. Allah bilir, başı nələr çəkib? Deyirlər, qabaq ailəsi varmış, hamsı da birdən qırılıb, hə, bədbəxtin, ay Ələsgər?

Ələsgər. Belə danışrlar. Vallah, nə bilim, dəhşətdir...

Firuzə. Dəhşət olmayanda, bəs nədir?!

Arzu otağa daxil olur. Firuzə söhbəti dəyişir.

Oy, bu don sənə necə yaraşır?!

Ələsgər. Mübarəkdi!

Arzu. Bundan sonra, evdə həftədə bir dəfə divar qəzeti çıxaracağam!

Firuzə. A-a-a... evdə də divar qəzeti olar?

Arzu. Olar! Mən çıxaracağam, siz də baxacaqsız! Sizə deməyə sözlərim var!

Firuzə. O sözləri elə ağzınla de, biz də qulaq asağ də...

Arzu. Yox, onları divar qəzetində yazacağam! Baş məqalədə sizi tənqid edəcəyəm!

Ələsgər. Bizi?!

Arzu. Hə, sizi! «Koroğlu» operasını da tənqid edəcəyəm!

Firuzə. A-a-a... Bəs, o operadan xoşun gəlirdi?! Neçə dəfə baxmışdın, məni də dartıb aparmışdın ora?!

Arzu. Əvvəllər xoşum gəlirdi. Bəstəkar bizim gözümüzə kül üfürüb, indi başa düşürəm! Bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov ona görə «Koroğlu»nu yazıb ki, müasir mövzuda opera yazmasın! Bəstəkar müasir mövzudan qaçıb! O opera, gerek kolxozdan olaydı! İndi xan, padşah yoxdur. Koroğlu, gerek qolçomaqlara qarşı mübarizə aparaydı! Kitabxanada pioner disputu keçirəcəyik. Mən bu barədə məruzə edəcəyəm, bəstəkarı da çağıracağıq ki, nəticə çıxarsın!

Ələsgər. Tarix bəyəm bizim deyil?! Koroğlu qəhrəman olub, xalqın azadlığı uğrunda xanlarla, sultanlarla döyüşə girib...

Arzu. Bəs Pavlik Morozov?!

Ələsgər. O da qəhrəmandır. Mən bir söz demirəm ki...

Arzu. Koroğlu xanlara qarşı vuruşub, Pavlik Morozov isə qolçomaqlara qarşı. Hətta atasını da, babasını da işə edib! Hansı vacibdir?! «Koroğlu» operası gerek müasir mövzuda olaydı.

Ələsgər. Axı, hər mövzunun öz yeri var də...

Pauza.

Arzu (*diqqətlə atasına baxaraq*). Sən müasir mövzunun öleyhinə-sən?

Ələsgər (*hürkmüş*). Yox, öleyhinə deyiləm...

Arzu. Qurtardı getdi! (*Əlindəki kağızı göstərir.*) Bu, sorğu anketi-dir, pioner baş dəstə rəhbərimiz paylayıb. Beş sual var burda, hamısına cavab yazmışam, qulaq asın! (*Əlindəki kağızı oxuyur.*) Birinci sual – «Ən çox sevdiyin insan?» Cavab – «İosif Vissarionoviç Stalin!» (*Ələsgər müəllimə*) Guya ki, başqa cavab ola bilər?..

Ələsgər. Hə də!..

Arzu (*oxuyur*). İkinci sual – «Sənə ən doğma adam?» Cavab – «İosif Vissarionoviç Stalin!» (*Firuzəyə*) Düzdü?

Firuzə. Vallah...

Ələsgər (*təlaşlı arvadının sözünü kəsir*). Əlbəttə, düzdü!

Arzu (*oxuyur*). Üçüncü sual – «Ən çox sevdiyin ədəbi qəhrəman?» Cavab – «Pavlik Morozov!» Dördüncü sual – «Ən çox sevdiyin yazıçı?» Cavab – «Sevimli qəhrəman Pavlik Marozov haqqında əsər yazmış Vitaliy Qubarev!» Beşinci sual – «Kimə nifrət edirsən?» Cavab – «Hüseyn Cavide, Əhməd Cavada, Abbas Mirzə Şerifzadəyə, Mikayıl Müşfiqə, Ülvi Rəcəbə və bütün başqa alçaq faşistlərə! Çünki onlar sovet pionerlərinin xoşbəxt həyatını məhv etmək istəyirdilər!» Necədir?

Pauza.

Hə?

Ələsgər. Yaxşıdır...

Arzu (*Stalinlə ona gül verən balaca qızın divardan asılmış şəklini göstərir*). O şəklin də, bude, balacasını almışam. (*Göstərir.*) Divar qəzetinin ortasına yapışdıracağam. Bu, qəzetin daimi materialı olacaq! Çünki, Stalin baba ilə qucaqlaşan o qız, dünyanın ən bəxtəvər qızı Gelya Markizovadır. Stalin baba onu qucaqlayıb öpür. Gerya Markizova ən xoşbəxt sovet qızıdır. (*Şəkli öpür və otaqdan çıxır.*)

Ələsgər məəttəl qalır.

Firuzə. Arzuya dil yetirmək çətin məsələdi. Zəmanə uşağıdı də, qoy belə də olsun, diribaş olsun. Qız uşağıdı... Biz ömrü boyu onun yanında olmayacağıq ki, günlərin bir günü köçüb gedəcəyik bu dünyadan. Qoy, Arzu öz haqqını tələb etməyi bacarsın. İndiki zəmanə ki, Əflatun kimi adamları yetişdirib, qoy Arzu həmin adamlarla danışmağı bacarsın!

Ələsgər. Nə deyim, vallah...

Müəllif. Əlbəttə, Arzunun xəbəri yox idi ki, indi, bu gün, bax, bu qış günü o balaca qız, həmin o Gelya Markizova Qazaxıstanda sürgündədir. Bu qızın atası Buryat Muxtar Sovet Respublikasını yaradanlar

dan biri, görkəmli buriat bolşeviki Ərdan Markizov 1937-ci ildə xalq düşməni kimi ifşa olunub və onu yapon casusu kimi güllələyiblər. Gelyanın anasını həbs ediblər. Gelya, özündən iki yaş böyük qardaşı ilə tək qalıb, ata yox, ana yox, Stalin Kremlə o balaca buriat qızına bağlı olduğu bir pətonla, bax, o şəkli isə onlara yadigar qalıb...

Firuzə. Hə, zəmanə uşağıdır. Qoy, belə də olsun. Belə olmasa, Əflatun kimi nadürrüslərlə bir ölkədə yaşamaq çətin olar.

Qapı döyülür və ar-avad bu qəfil qapı döyüntüsündən ürək bir-birinə baxır.

Pauza.

Arzu (*qaça-qaça gəlir*). Qonaqlar gəldi...

Ələsgər müəllim gedib qapını açır. Firidun müəllim arvadı ilə daxil olur.

Ələsgər. Xoş gəlmisiniz! Buyurun!

Firuzə. Xoş gəlmisiniz! Keçin!

Firidun. Axsamınız xeyir! Xoş günlərə gələk. Əcəb qar yağır.

Ələsgər. Hə, tərtemiz, ağappaq... Soyunun, buyurun!

Firidun. Səni təbrik edirik! Böyük qız olasan! Xoşbəxt olasan!

Arzu. Sağ olun! Mən onsuz da xoşbəxt sovet pioneriyəm!

Firidun (*gülür*). Sən bir bunun dilinə bax e!..

Firidunun arvadı. Zəmanə uşağıdır də!

Xıdır müəllim daxil olur. Sonra Kələntər müəllim arvadı ilə gəlir. Görüşürlər.

Kələntər (*mizə baxaraq*). Əla! Əla! Mənim bəxtim lap əvvəldən gətirib. Yeddi qız atası olanda, nə olar?! Bizim arvad yarımca kilo ətdən o qədər çoxlu, özü də dadlı xörək bişirir ki, yeyib qurtara bilmirik! Heç nədən bir şey bişirir! Allaha and olsun! Qarın da ki, tox oldu, vəssalam, deməli, işlər əladır, kimyanı da uşaqlara yaxşı öyrədəcəksən!

Qapı döyülür. Əlibala müəllim və Xıdır Qafarzadə gəlirlər. Görüşürlər.

Ələsgər. Yəne vurmusan?

Əlibala (*qulağına*). Əşsi, vurmam, nə edim?! Görmürsən, nə qayırırlar, köpəyusağı?! Mən də köhnə kommunistəm də, biz belə demişdik bəyəm?! (*Bərkdən*) Bizim Sofya Kovalevskayamızın bu gün on üç yaşı tamam olur. İndi bunu ancaq biz qeyd edirik. Gələcək yubiley-

lərini isə, bütün elmi ictimaiyyət qeyd edəcək! Görərsiniz! Riyaziyyatda bu qızın istedadına söz yoxdur!

Yenə qapı döyülür. Xosrov müəllim arvadı ilə daxil olur.
Hamı stolun arxasında əyləşir.

Ələsgər. Gəlin, Kələntər müəllimi masabəyi seçək!

Səs-küy.

- Əla!
- Çox gözəl!
- Mübarək olsun!

Kələntər (ayağa qalxır). Onda badələri, qədəhləri doldurun, mənə də konyak süzün!..

Ələsgər qədəhləri doldurur.

(Arzuya baxaraq). Əziz dostlar, bu gün bizim bu gözəl qızımızın...

Xıdır Qafarzadə (ayağa qalxaraq onun sözünü kəsir). Bir dəqiqə! Bir dəqiqə, yoldaşlar! İcazə verin, bu gözəl gündə ilk sözü mən deyim! Mən bir söz deyim, ondan sonra Kələntər müəllim nə qədər istəyir, söz desin! Ürəyimdə sözüm var, yoldaşlar! Onu gerek deyim! Gəlin bu gözəl axşamda ilk qədəhləri atamız, rəhbərimiz, əziz Stalin yoldaşın sağlığına içək! Yaşasın! Min il yaşasın İosif Vissarionoviç Stalin! Tarixin ən müdrik adamıdır yoldaş Stalin! Təsədüfi deyildir ki, yoldaş Stalin yetmiş iki dil bilir! (Qədəhi başına çəkir, sonra boş qədəhi tərsinə stolun üstünə qoyur.)

Pauza.

Ələsgər (cəld ayağa qalxır). Gözəl sağlıqdır! Qalxın ayağa, dostlar!

Hamı ayağa qalxır.

Xıdır müəllim ürəyimizdən xəbər verdi! Əziz Stalin yoldaşın sağlığına!

Xosrov (arvadına). Sənin sağlığına!

Hamı içir və yenə sakitlik çökür.

İşiq sönr.

ONUNCU ŞƏKİL

Mir Cəfər Bağırov, Ostashev.

Səhnənin o biri tərəfində işıq yanır. Bakı. İstintaq otağı. Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının Birinci katibi Mir Cəfər Bağırovun eynəyinin girdə və qalın şüşələri işıqda parlayır. Üz-gözü qançır içində olan Ostashev dizləri üstə Mir Cəfər Bağırovun qarşındadır.

Ostashev. Kak xoroşo çto vi prişli!.. Kak xoroşo çto vi prişli!.. Tovariş Bağırov, eto ya... Ostashev... Bıvşiy sekretar Bakinskogo Komiteta Partii... Ostashev... tovariş Bağırov... Vaş soratnik!.. Vı nıçeqo ne znayete o koşmarax v NKVD, tovariş Bağırov!.. Eto ujas... Vı ne mojet sebe dajе predstavit, tovariş Bağırov!.. Kak xoroşo çto vi prişli... U menya vımoqayut priznaniye v kontrevolyusionnix prestupleniyax... Vı je znayete menya... Menya znayet tovariş Stalin!.. Kakoy je ya kontrevolyusioner?! Kak xoroşo çto vi prişli!.. Tut fabrikuyut delo na rukovoditeley partii, pravitelstvo, na soratnikov tovarişa Stalina!.. Pomoqite... Pomoqite... Tovariş Bağırov!.. Ya je vmeste s tovarişem Stalinim vel podpolnuyu rabotu v tsarskoy Rossii... V Baku... Vı je znayete eto, tovariş Bağırov! Ya je bıl ryadom s vami... mı je s vami vmeste uniçtojali nastoyaşix vraqov sovetskoqo stroya!.. Pomoqite, tovariş Bağırov!..

Mir Cəfər Bağırov səbəhi halda təpəyi ilə vurub onu yerə sərir və sürətlə səhnədən çıxır.

İşiq sönr.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Ələsgər, Firuzə, Kələntər, Kələntərin arvadı, Xıdır Qafarzadə, Xosrov, Xosrovun ikinci arvadı, Əlibala, Arzu.

Yenə səhnənin o biri küncündə işıq yanır. Ələsgər müəllimin evində qonaqlıq davam edir. Kələntər müəllim yenə ayağa qalxır.

Kələntər. Qədəhləri doldurun! Bax, belə!.. Əlibala müəllim, elə-belə söz deyən deyil!.. Bax (Arzuya baxır.), bizim bu gözəl qızımıza deyir ki, Sofya Kovalevskaya olacaq! Mən lap yüz faiz inanıram buna! Ona görə də, bu qədəhləri içək...

Xıdır Qafarzadə (hövlək ayağa qalxaraq). Əziz dostlar, tamadadan min dəfə üzr istəyirəm ki, onu afsaytda qoyuram. Ancaq ürəyimə bir gözəl sağlıq gəlib ki, onu da mən bu gözəl məclisdə deməliyəm. Bu qədəhləri qaldıra qalxın yoldaş Stalinin yaxın silahdaşı və tələbəsi, Azərbaycan zəhmətkeşlərinin qayğıkeş atası, əziz Mir Cəfər Bağırov yoldaşın sağlığına! Yaşasın, min yaşasın yoldaş Mir Cəfər Bağırov!

Pauza.

Xıdır Qafarzadə əvvəlcə əlindəki qədəhi başına çəkmək istəyir, sonra dayanır və yavaş-yavaş qəzəbə keçən bir təəccüblə bir-bir məclis əhlinə baxır. Xosrov müəllim onun o baxışları altında ayağa qalxır.

Xosrov (*asəbi*). Mir Cəfər Bağirov yoldaş bizim rəhbərimizdir. Düzdür. Amma niyə qoymursuz səhərdən bəri, bu gözəl qızın sağlığı, na içək?! Bu gözəl qızı təbrik edək?!

Pauza.

Həmı şaşırıb. Ələsgər müəllim özünə gələrək ayağa qalxır.

Ələsgər. Bir dəqiqə, Xosrov müəllim, bir dəqiqə! Arzu qaçmır ki, buradadır, özümüzünküdür, sağlığına da içəcəyik, sözüümüzü də deyəcəyik. Ancaq bu qədəhləri qaldıra q Xıdır müəllim deyən sağlığa! Doğrusu, bizi qabaqladı Xıdır müəllim. Yaxşı da etdi! Sağ olsun! Yoldaş Mir Cəfər Bağirovun sağlığına! O böyük insan başımızın üstündən əskik olmasın! Yoldaş Stalinin sevimli şagirdi və silahdaşı kimi, həmişə bizə bu cür müdrik rəhbərlik eləsin! Həmişə bizə belə yol göstərsin!

Həmı ayağa qalxıb qədəhləri içir.

İndi isə Arzudan xahiş edək, bizə bir şer desin.

Arzu səhnənin ortasına gəlir.

Arzu (*sinəsini irəli verərək əzbər söyləyir*).

Bəşər dühasının sönməz ulduzu,
Əziz rəhbərimiz, atamız Stalin!
Urəyimiz, sevgimizin sonsuzu
Bil ki, əzəl gündən sənindir, sənini!
Ey bütün ellərin şöhrəti, şanı,
Aparırsan bizi zəfərlərə sən!
Əməlin qorq edib nura cahanı!
Bir nəğmə çağlayır mənim sinəmdən:
Eşq olsun Stalinə!
Yaşasın Stalin!
Həyatın mənası,
Məzmunudur o!

Ələsgər müəllim canfəşanlıqla əl çalır. Qonaqlar da ona baxıb əl çalırlar. Amma səhnədə açıq-aşkar bir pörtlik var. Firuzə pəfonu işə salır. Heç kim dinmir.

Kələntər. Yaxşı məclis keçirdik! Hayıf ki, mən tez getməliyəm. O gün olsun ki... Arzu balanın iyirmi illiyini keçirək... Firuzə. Çox sağ olun...

Kələntər. Firuzə xanımın da süfrəsinə söz ola bilməz...

O biri qonaqlar da qalxırlar. Geyinirlər.

Əlibala. Çox yaxşı keçdi məclis!.. (*Ələsgərin qulağına*) Ancaq... bu zalım oğlu zalım... Xosrov müəllimin başına Allah bir az ağıl qoy-sun!..

Ələsgər. Fikir vermə, keçdi getdi... Bu barədə nə qədər az sözsöhbət olsa, bir elə yaxşıdı... Heç nə olmayıb, üstünü vurma...

Kələntər (*həyəcanla pıçıldayır*). Qorxuram!.. Qorxuram!.. Yeddi qız atasıyam!..

Ələsgər. Sakit ol, əşşi, nə olacaq sənə?! Sənə nə dəxli var?!

Qonaqlar görüşüb otaqdan çıxırlar. Kələntərlə Ələsgər qalır.

Sakit ol, qazan qaynasa, o bədbəxt oğlu Xosrovun başında qaynayaacaq...

Kələntər (*yavaşdan*). Deyirsən, yəni mənə bir şey olmayacaq ki?!

Ələsgər. Nə olacaq?.. Heç nə...

Kələntər. Bəs sənə?!

Ələsgər (*təlaşla*). Mənə?.. Mənə də, sənini kimi... dəxli yoxdur!

Kələntər. Axı, sənini evində olub?!

Ələsgər (*daha artıq bir təlaşla*). Nə olsun?.. Deyirsən yəni, o köpoyoğlu Xıdır gedib xəbər verəcək?!

Kələntər. Mən özüm köhnə bakılıyam... Bu Xıdırgil... Bunlar nəsillicə pis adam olublar! Bunun atası hambal Orduxan bir kasa bozbaşdan ötrü hazırmış bütün Bakını sata! Allaha təvəkkül!.. Yaxşı, xudahafiz...

Kələntər çıxır. Firuzə mizi yığıdır. Arzu qonaqların ardınca baxır. Ələsgər şəstlə Arzuya.

Ələsgər. Hə, Arzu, necə oldu?! Gördün, sənini ad gününü necə keçirdik?!

Arzu (*eləcə qapıya tərəf baxaraq*). Divar qəzetində Xosrov müəllimi tənqid edəcəyəm!

Ələsgər. Niyə?

Arzu. Bəs görmədin?!

Ələsgər. Nəyi?..

Arzu. Xosrov müəllim Stalin babanın sevimli şagirdi Mir Cəfər Bağirovun sağlığına içmədi!

Ələsgər (*özünü saxlaya bilmir*). Ay qız... Siz necə adamsınız?! Bəs o, sənini sağlığına içmək istəyirdi də!..

A r z u. Nə olsun? Sən özün dedin ki, mənim sağlığıma həmişə içmək olar. Ancaq rəhbərin sağlığına birinci içmək lazımdır! Sən də bir şeyi düz eləmədin!

Ə l ə s g ə r. Mən?! Nəyi?..

A r z u. Sən dedin, Arzu özümüzünküdür, onun sağlığına sonra içərik. Belə çıxır ki, rəhbərlər özümüzünkü deyil?!

Ə l ə s g ə r (mat qalib.) Mənim daha sənə heç bir sözüm yoxdu...

A r z u. Nədi, düz demirəm?!

Ə l ə s g ə r (özünü ələ alır). Özümüzünküdür, əlbəttə... Ola bilsin ki, mən fikrimi düzgün çatdırmamışam... Amma sən də... Xosrov müəllimi düz başa düşməmişən... Xosrov müəllim o cür demək istəmirdi...

A r z u. Bəs nə cür demək istəyirdi?!

Ə l ə s g ə r. Demək istəyirdi ki... Bilirsən, elə şeylər var ki... sən hələ balacasan, başa düşmürsən...

A r z u. Başa düşmürəm?!

Ə l ə s g ə r. Başa düşmürsən... Sən ağıllı qızsan... Amma elə şeylər var ki...

A r z u. Çox yaxşı... Onda, bizim divar qəzetində sən mənə cavab yazarsan!

Ə l ə s g ə r. Belə şeyləri yazmaq olmaz...

A r z u. Niyə?

Pauza.

Arzu otaqdan çıxır.

Ə l ə s g ə r (özünü sakitləşdirir). Heç nə olmaz... (Firuzəyə baxır.) Sən... sən niyə ağlayırsan?

F i r u z ə (hıçqıra-hıçqıra). Görmədin?.. Qorxuram...

Ə l ə s g ə r. Heç nə olmaz! Nə olacaq axı?.. Lap gözəl keçdi qonaqlıq... Bir söz idi... dedi də... sonrası yaxşı oldu... Hər şeyi yuyub apardı... Stalinin də sağlığına içdik, bizimkinin də... Heç nə olmaz...

İşıq sönmür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Firidun, Ələsgər, Əlibala, Xosrov, Müəllif, Xıdır Qafarzadə.

İşıq yenə səhnənin əks tərəfində yanır. Bakı. Məktəb.

F i r i d u n. O əclaflı görürsən?!

Ə l ə s g ə r. Kimi söylərsən? Nə olub axı, sizə? Kimi deyirsən?

F i r i d u n. Necə kimi? Xıdır! İndicə yaxınlaşıb məndən soruşur

ki, dünənki hadisəni bu gün partiya bürosunun iclasına qoyacaqsan, ya yox?! Özü də elə-belə soruşmur ey, hədə ilə soruşur...

Ə l ə s g ə r. Vay, sənə imanına tüpürüm!..

F i r i d u n. Sən də belə adamı məclisə çağırırsan!..

Ə l ə s g ə r. Sizə görə çağırırdım də! Deyirdim ki, o imansızın sizlərlə işi olmasın!.. Mən nə bilim ki, Allah Xosrovun aqlını başından alıb... Nə bilim, qanadıma baxmışdım?!

Əlibala səhnəyə daxil olur. Firidun gedir.

Ə l i b a l a. Salam.

Ə l ə s g ə r. Salam.

Ə l i b a l a. Nə var, nə yox?

Ə l ə s g ə r. Nə olacaq, sağlığın.

Ə l i b a l a. Bilirsən, nə var?! Dünən içməyimə baxma, araq tutmurdu məni... Bütün gecəni fikirləşmişəm... İyirmi ilin partiyaçısıyam! Uşaq deyiləm mən! Sinəmi qabağa verib Xosrovu müdafiə edəcəyəm! Mən hələ bolşevik vicdanımı itirməmişəm! Amma çoxları itirib!... Mən...

Ə l ə s g ə r. Əşşi, hələ bir dayan görək... Nə olub?..

Ə l i b a l a. Necə nə olub?! Ay kişi yatmışan?! Bütün məktəb soruşur ki, dünən Ələsgər müəllimlə nə hadisə baş verib? Xıdır yayıb hamıya. Kimi görür, deyir ki, baxarsız nə oyun açacağam o uzun biqeyrətin başına! Xosrovu deyir...

Ə l ə s g ə r. Nə alçaq imiş ə, bu?!.

Xosrov səhnəyə daxil olur. Əlibala gedir.

Ə l ə s g ə r. Əşşi, Xosrov müəllim... Sənə nə olacaqdı... onun... onun sağlığına içsəydin... hə?... İstəmirsən, ürəyində başqa sağlığa iç də... Sənin ürəyinə girən var?! Uşaqsan sən?! Bu qədər müddətdir, sən bu zırlıtını görmürsən?! İndi nə sarını udmusan?

X o s r o v. Bilmirəm... Vallah bilmirəm... necə oldu... O sözlər ağzımdan çıxdı... Sizi də pis vəziyyətdə qoydum... Mən cəhənnəm, qorxuram sizə də söz gələr...

Ə l ə s g ə r (taşvişlə). Bizə niyə?!... Biz nə etmişik ki?!

X o s r o v. Nə bilim?.. Adamın ürəyinə hər şey gəlir...

Ə l ə s g ə r. O Xıdırı görmürdün orada sən, ay bədbəxt oğlu?.. Başına söz qəhət idi sənə?! Özün də təzə-təzə bəddiyn daşını atmışan... Təzə ailə qurmusan...

Xıdır Qafarzadə daxil olur. Xosrov gedir.

X i d ı r Q a f a r z a d ə (qəzəblə Xosrovun ardınca baxaraq).

Ələsgər müəllim, bu cür düşməni qanad altına almaq olmaz! Ancaq siz onu... Elə bilirsiniz ki, dünən başa düşmədim, siz niyə təzədən Mir Cəfər Bağırov yoldaşın haqqında sağlıq dediz?! Ona görə ki, o düşmənin hərəkətini ört-basdır etmək istəyirdiz! Belə zəşitaya keçməklə, mənim vicdanımı susdurma bilməzsiz! Mən açıq adamam... Rinqdə də həmişə açıq vuruşmuşam! Məsləhət görürəm sizə ki, o düşməne qəyyumluq etməyəsiz! Özüünüzə pis olar! Mən bu işi, belə qoymayacağam! Lap Mir Cəfər Bağırovun özünün qəbuluna gedib çıxacağam.

Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Işıq yalnız Xıdır Qafarzadənin üzərinə düşür.

Müəllif. Hücuma keçmək lazımdır, hücuma! Futboldakı kimi! Xıdır Orduxan oğlu Qafarzadə nə vaxta qədər dayanıb gözleyəcəkdi?! Nə vaxta qədər adi bir məktəbdə adi idman müəllimi olacaqdı?! Hücuma keçmək lazımdır! Xıdır bütün gecəni yatmamışdı, səhərə kimi fikirləşmişdi. Hücuma olmasa, qələbə də olmayacaq! Bir qara qəpiyə dəyməyən adamlar, görürsən ki, sayıqlıq edir! Hücuma keçir! Xosrov müəllim kimilərini ifşa edir! Yüksək mərtəbələrə qalxır! Lap nazir müavini olur! Bəs Xıdır? Xıdırın onlardan nəyi əskikdir?! Xıdırın bir barmağı ilə qaldırdığı daşı, onlar iki əli ilə də hıqqına-hıqqına qaldıra bilməz! Özü də zəhmətkeş ailəsindən çıxıb! Bu hökumət Xıdırın hökuməti deyil?! Bu quruluş zəhmətkeş quruluşu deyil? Kim Azərbaycan idmanına Xıdır-dan yaxşı rəhbərlik edə bilər?! İdmanı beş barmağı kimi bilir! İdmançıların hamısını tanıyır! Amma Xıdırı heç kim tanımır. Çünki Xıdır həyatdan geri qalır! Xıdırın qorxmazlığı, Xıdırın kişiliyi, Xıdırın gücü bütün Azərbaycan idmanına lazımdır! Bu qeyrətsiz, vicdansız Xosrovun ifşası Xıdır üçün məşq olmalıdır! Bu məşqdən sonra böyük oyunlar başlayacaq! Xıdır xalq düşmənlərini ifşa edəcək! Özü də bu ölüvay Əflatun kimi yox! «O adı nədir, şey»dən başqa heç nə bilmir, amma tramvaysürəndən gətirib məktəbin partiya təşkilatının katibi eləyiblər. Qabağa düşəcək, bir-ikisini də burada düşməni kimi ifşa edəcək, sabah da aparıb qoyacaqlar maarif müdiri! Yox, Xıdır bu fürsətdən istifadə etməlidir! Xıdır Azərbaycan idmanına rəhbərlik edəcək! Xıdır öz arzusunu güclü əzələləri ilə həyatın boğazından dartıb çıxardacaq! İstədiyinə nail olacaq! Tribunada partiya və sovet rəhbərləri ilə bir yerdə dayanıb, idmançıların paradını qəbul edəcək! Mir Cəfər Bağırov Xıdırı şəxsən tanıyacaq! Lap... Lap sovet idmanında xidmətlərinə görə Mixail İvanoviç Kalinin Xıdırı orden də verəcək! Niyə olmur?! Xıdır buna layıqdır! Bəlkə... Bəlkə elə yoldaş Stalin özü də Xıdırın adını eşidəcək. Axı, yoldaş Stalin sovet idmançılarının ən birinci dostudur! Hücuma keçmək lazımdır, hücuma!..

Işıq yenə güclənir və Xıdır Qafarzadə bayaqkı kimi yenə Ələsgər müəllimlə üz-üzə dayanıb.

Müəllif. Xıdır müəllim, əlbəttə, indiçə gedib lazımı orqanlara xəbər verəcəkdi. Xosrov müəllimin dünənki hərəkətini şeytanlayacaqdı və Xıdırın gözlərinin içinə baxan Ələsgər müəllimin buna daha heç bir şübhəsi yox idi...

Pauza.

Bu alçaq Xıdır müəllim camaatı bədbəxt edəcəkdi...

Pauza.

Hamını bədbəxt edəcəkdi!.. Hamını!.. Firudin müəllimi də, Kələntər müəllimi də, Əlibala müəllimi də... O, Allah ağılım almış Xosrov müəllimi də...

Pauza.

Ələsgərin özünü də...

Ələsgər (*birdən diksinir*). Məni niyə?! Məni niyə?!

Səhnə qaranlıqlaşır.
Işıq yalnız Ələsgər müəllimin üzərinə düşür.

Müəllif (*qaranlıqdan*). Bu hökumət şeytan əməlidir... Bu hökumətin Allaha dəxli yoxdu... Bədbəxtin birinin bir sözündən ötrü bu qədər camaat güdazə gedəcək...

Ələsgər müəllim, elə bil ki, boğulur, havası çatışmır, həyəcanla yaxasının düymələrini açır.

Pauza.

Heç nə etmək mümkün deyil... Onda... onda elə Ələsgərin özü ray-koma zəng edib xəbər versin...

Ələsgər müəllim telefona yaxınlaşır.

Pauza.

Ələsgər (*titrəyən əli ilə telefonun dəstəyini götürüb, nömrəni yoxlayır*). Alo... Yoldaş Cümşüdlü, sizsiz?

İkinci işıq telefon dəstəyini qulağına tutmuş
Cümşüdlünün üzərinə düşür.

C ü m ş ü d l ü . Eşidirəm sizi!

İşıqlar sönür, sonra səhnə tam işıqlanır. Ələsgər müəllim, əlində portfel, bir tərəfdə dayanaraq başını aşağı salıb. Səhnənin dərinliyində xüsusi bir həvəslə idman edən Xıdır Qafarzadə görünür.

Müəllif. Ancaq indi Xıdırın da, Ələsgər müəllimin də ağlına gəlmirdi ki, çox az vaxt keçəcəkdə və Xıdırın özünü də on dəqiqlik məhkəmədə xalq düşməni kimi mühakimə edəcəkdilər, qərar çıxaracaqdılar, elə həmin gecə də onu güllələyəcəkdilər.

İşıq sönür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Mir Cəfər Bağırov, Xalq Daxili İşlər
komissarı, Müəllif.

Bakı. Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin
birinci katibi Mir Cəfər Bağırovun iş kabinetində. Mir Cəfər
Bağırov küçəyə baxan pəncərənin qarşısında dayanıb. Azərbaycan Sovet
Sosialist Respublikasının Xalq
Daxili İşlər komissarı içəri daxil olur.

Pauza.

Komissar. Salam, Mir Cəfər Abbasov!
Bağırov (eləcə pəncərədən baxaraq). Keç otur...

Komissar mizin qarşısına gələrək oturmağa cəsarət etmir.

Bayırda hava soyuqdur?..

Pauza.

Sən də maşınla gəzirsən... (Çönüb komissara baxır. Əlləri arasındakı bir dəstə karandaşı qarışdıraraq kabinetdə var-gəl edir.) Otur...

Komissar eləcə ayaq üstə dayanıb.

(Var-gəl edərək Stalinin divardan asılmış şəklinin qarşısında dayanır, sonra o şəklə işarə edərək) Necə şəkildir?..

Komissar (özünü itirmiş). Bəli, Mir Cəfər Abbasov!..

Bağırov. Necə şəkildir?

Komissar (tərəddüdlə). Yaxşı şəkildir!..

Bağırov (altından yuxarı diqqətlə şəkili baxaraq). Yaxşıdır deyirsən? Təzə əsərdir. Rəssam Vazgen Ağacanyan çəkib, mənə hədiyyə

göndərib. Yoldaş Stalini sevir, ona görə? Bəlkə Mir Cəfər Bağırovu çox istəyir, ona görə?

Pauza.

(Yenə var-gəl edərək) Yoxsa tutulmaqdan qorxur, ona görə? (Komissara) Hə?

Pauza.

Komissar özünü tamam itirib.

Yaxşı... Otur... (Eləcə var-gəl edərək) Təzə nə var?

Komissar. Bu gün, bir nəfər xalq düşməni həbs olunub...

Bağırov (ayaq saxlayıb, təəcüblə komissara baxır). Nə olsun ki, bir nəfər xalq düşməni həbs olunub?

Komissar. O... Sizlə... Sizi...

Bağırov. Nədir?! Söyüb məni?

Komissar (tələsik). Yox, yox... Sizin sağlığınıza içməkdən imtina edib...

Bağırov. Kim?

Komissar. Müəllimdir... Xosrov Ələkbərli...

Bağırov. Haradandır?

Komissar. Əsli Hadrutdandır, özü indi Bakıda yaşayır.

Bağırov. Hadrutdan?

Komissar. Bəli!

Bağırov (var-gəl edərək). Bu cür düşmənlər idi Hadrutda taunu yayan! Harada olub bu əhvalat?

Komissar. Dünən axşam, məktəb müdirinin qızının ad günündə.

Bağırov. Kim çatdırıb?

Komissar. Bu gün məktəb müdirinin özü zəng edib, rayon Partiya Komitəsinə xəbər verib.

Bağırov. Yaxşı də, nə cəzası var, verin. Bunu nə üçün mənə xüsusi məruzə edirsiniz?

Komissar. Məktəb müdiri, Mir Cəfər Abbasov... deyirlər... guya, sizin tanışınızdır... Fikirləşdim ki, bəlkə nəşə tapşırığınız olacaq...

Bağırov (ayaq saxlayır). Fəsiləsi?

Komissar. Fəsiləsi Babazadədir, yoldaş Bağırov..

Bağırov. Babazadə?

Komissar. Bəli, yoldaş Bağırov!

Pauza.

Bağırov. Ələsgər Babazadə?

K o m i s s a r . Bəli, yoldaş Bağirov!

M ü ə l l i f . Bu gün qərribə bir gün idi... Mir Cəfər Bağirov səhər yərindən durandan bəri cürbəcür uşaqlıq xatirələri qəflətən gəlib onun fikrinə qonurdu və onu həmişəki kimi fikrini cəmləməyə, həmişəki kimi bütün varlığıyla işə girişməyə qoymurdu. Babazadə... Ələsgər Babazadə... Yənə birdən-birə o uzaq uşaqlıq çağları yoldaş Bağirovun gözlərinin qabağına gəldi və yoldaş Bağirov «Don Kixot» kitabının bütün bu illər ərzində unudulub getməmiş təsirini, amma həmişəlik, əbədi bir keçmişdə qalmış təsirini birdən-birə yenidən hiss etdi. Bu hissiyyatda bir nisgil var idi... Nə idi o nisgil? Nədən deyirdi? Həyətdəki almalıqın bir küncünə qısılib hərisliklə o kitabı oxuyan uşaq Mir Cəfər Bağirovun gözlərinin qabağına gəldi. Düzdür, Mir Cəfər Bağirov heç vaxt özünü tənha hiss etmirdi, çünki o sovet Azərbaycanının rifahı naminə çalışırdı, o, gecə-gündüz bilmədən işıqlı kommunizm idealları uğrunda işləyirdi, yoldaş Stalinin etimadını doğruldurdu və onun bu cür hisslərə qapılmağa heç vaxtı da yox idi. Amma hərdən uşaqlıq çağlarını xatırlayanda, bütün içinə bir həsrət yayılırdı və illər keçdikcə, bu həsrət elə bil ki, daha da artırdı: o gözəl, o qayğısız uşaqlıq çağları, bir də heç vaxt geri qayıtmayacaqdı, çünki, əbədi bir keçmişdə qalmışdı... O «Don Kixot» kitabını Ələsgərdən almışdı. Ələsgər... Ələsgər Babazadə... Yoldaş Bağirovdan üç-dörd yaş böyük idi... Qubada qonşuydular... Həmişə hamını bərkidirdi... Amma zəhmətkeş sinif vecinə deyildi... Onun üçün bəy oğlu ilə, fəhlə balasının fərqi yox idi... Təki öz başı ağrımasın...

B a ğ i r o v . Özünə raykoma zəng edib deyib? »

K o m i s s a r . Bəli, yoldaş Bağirov! Yoldaşlar onu çox yaxşı xarakterizə edirlər...

B a ğ i r o v (gülümsəyir). Ələsgər Babazadə ona görə raykoma xəbər verməyib ki, yoldaş Bağirovun sağlığına içməmək onu qəzəbləndirib... Ona görə xəbər verib ki, qorxub! Qorxub ki, başqa biri onu qabaqlayır, başı ağrıyır... Deyirsən, məktəb müdürüdür?

K o m i s s a r . Bəli, yoldaş Bağirov!

B a ğ i r o v . O necə məktəb müdürüdür ki, terrorçuları evinə yığır?!
Pauza.

K o m i s s a r . Düzdür, Mir Cəfər Abbasoviç...

B a ğ i r o v (əsbəli halda mizin arxasındakı yerində oturur). Əsl təqsir yoldaş Bağirovun sağlığına içməyəndə deyil, terrorizmləri başına yığandır!

K o m i s s a r . Aydınır, yoldaş Bağirov!

M ü ə l l i f . Sovet İttifaqında 1 dekabr 1934-cü ildə qəbul olunmuş qanuna görə terrorçuluğun təşkilində təqsirləndirilən adamlar dərhal güllələnməlidir! Onların müdafiə olunmağa ixtiyarı yoxdur!..

İşıq sönür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Birinci Dustaq, Şair, Ələkbərov, Xosrov, Artist,
Filosof, Manafov, Keşikçi, İkinci dustaq,
Müəllif, dustaqlar.

Bakı. Daxili İşlər Komissarlığının kamerası. Paralel olaraq səhnənin sağ küncündə müstəntiq otağı.

Kamerada dustaqlar. Qapı açılır. İki keşikçi içəri girir.

K e ş i k ç i (bərkdən). Manafov!

Familiyası çağırılan dustaq qaçıb çarpayının altına girir.
Keşikçilər onu güclə dartıb çıxarırlar.

M a n a f o v . Mənim vicdanım təmizdir! Mən casus deyiləm! Yaşasın yoldaş Stalin! (Çarpayından, dustaqların ayaqlarından yapışır, dir-naqları ilə sement döşəməni cırmaqlayır.). Yox!.. Döyməyin məni!..

Keşikçilər onu güclə süpürleyib kameradan çıxarırlar. Bu vaxt üz-gözü qan içində, döyülüb öldən düşmüş başqa bir dustağı kameraya atırlar.
Qapı bağlanır.

Ş a i r (diqqətlə döşəməyə sərilmiş yeni dustağa baxır). Bu ki, Hamletdir!

Səhnənin sağ küncündə stolüstü lampa yanır. Müstəntiq Ələkbərov üz-gözü, bədəni qançır içində olan Xosrovu dindirir.

Ə l ə k b ə r o v . Deməli, belə... Hadrutda rus dilində ərizələr yazmağını boynuna alırsan?! Boynuna alırsan ki, Hadrutda rus dilində ərizələr yazırdın?!

X o s r o v . Yazırdım...

Ə l ə k b ə r o v . Kimə yazırdın?

X o s r o v . Camaat xahiş edirdi, mən də yazırdım...

Ə l ə k b ə r o v . Yox, yox, bir dəqiqə dayan! Bilmirsən ki, məni aldatmaq mümkün deyil?! Mən Ələkbərovam, başa düşdün?! Müstəntiq Ələkbərov! Başa düşdün, yoxsa yox?! Mən səndən soruşuram ki, o ərizələri kimin adına yazırdın? Sualıma cavab ver!

X o s r o v . Rəhbərlərin adına.

Ə l ə k b ə r o v . Buxarinin adına yazırdın?

X o s r o v . Nə bilim?

Ələkbərov. Hə, yoxsa yox?
Xosrov. Bəlkə də...
Ələkbərov. Bəlkəni əkilər, əvəzində noxud bitib! Bəlkə olmaz! Hə, yoxsa yox? Cavab ver! (Xosrovu vurur.)

Paralel kamerada işıq çoxalır.

Şair. Sakit olun! Bilirsiniz Hamlet nə deyir?
Artist. Olum, ya ölüm... Budur məsələ! Hankı daha şərəflidir?! Düşməni qəzanın ağır tokatlarına dayanmaq və ya fəna silabının coşğun dalğalarına qarşı qoyub onu qorutmaq, əzmək... Yer üzündən qaldırmaq... ölmək, uyumaq, bu qədər... Qəlbin iztirablarını, yaranmışların nəsihi olan minlərlə əzabları bir yuxu ilə bitirmək... Belə bir son istənilməzmi?!

İşıq müstəntiqin otağında çoxalır.

Xosrov. Ola bilər...
Ələkbərov. Deməli, Rıkovun da adına ərizə yazırdın?
Xosrov. Camaat xahiş edirdi, hərənin bir dərdi-səri var... Xahiş edirdilər... Rıkov o vaxt sovet hökumətinin sədri idi də... Mən də yazırdım...

Ələkbərov. Bax belə... Gör nə açılır iç üzün sənini?! Adamı belə danışdırarlar. Müstəntiq Ələkbərovdan heç nə gizlətmək mümkün deyil! Deməli, Buxarindən, Rıkovdan kömək istəyirdin, hə? Zəhmət-keşlər arasında təbliğat aparırdın ki, Buxarin, Rıkov sizə kömək edəcək, hə? Cavab ver!

Xosrov. Axı, axı, yoldaş Stalinin də adına ərizələr yazırdım. Ən çox yoldaş Stalinin adına ərizələr yazırdım!

Ələkbərov. Əclaf oğlu, əclaf, mənə provakasiyaya çəkmək istəyirsən?! (Onu vurur.)

Kamerada işıq çoxalır.

Artist. Ölmək... Uyumaq... Uyumaq?... Bəlkə də rəylər görmək?! Budur işte məsələnin çətin yeri... Həyatın, boranları keçdikdən sonra, bu ölüm yuxusunda biz nələr görəcəyik? Budur yolun keçidini kəsdirən! Budur bizi uzun həyatın sürüntülərinə məcbur edən! Buna görədir ki, fəlakət bu qədər sürəklidir.

Müstəntiqin otağında işıq çoxalır.

Ələkbərov. Deməli, belə?! Bu kitab sənindir?
Xosrov. Bəli...
Ələkbərov. Əlbəttə, sənindir. Bunu necə danasan, hə?!
Xosrov. Mən danmıram ki...

Ələkbərov. Dana da bilməzsən!
Xosrov. Bəli, mənəmdir! Mənim kitabımdır! Danmıram!
Ələkbərov. İstintaqa kömək etmək istəyirsən?! Ona görə danmırsan? Xeyr. Ona görə boynuna alırsan ki, başqa əlacın yoxdur. Müstəntiq Ələkbərov sənə divara dirəyib! Oxumusan bu kitabı? Neçə dəfə oxumusan?

Xosrov. Bir dəfə.
Ələkbərov. Düzünü de!
Xosrov. Düzünü deyirəm də!
Ələkbərov. Sən dedin, müstəntiq Ələkbərov da inandı, hə?! Cəmi bir dəfə oxumusan, hə?

Xosrov. Bəli...
Ələkbərov. Danmaq istəyirsən, hə? İstintaqı səhv yola yönəltmək istəyirsən, hə? Baxarıq! Haradandır səndə bu kitab?

Xosrov. Bağışlayıblar.
Ələkbərov. Kim bağışlayıb?
Müəllif. Professor Zilberin kiçik qardaşı Beniamin Kaverin o vaxt gənc yazıçı idi, Moskvada yeni kitabı çıxmışdı: «Xəzanın sonu»...
Xosrov. Professor Zilber o kitabı özü ilə... Hadruta gətirmişdi...
Müəllif. Və professor Zilber o kitabı özü ilə Hadruta gətirmişdi. O zaman professor Zilber bir qış olub Hadruta girə bilməmiş Xosrov müəllimə baxdı. Professor Zilber bütün ailəsini taun aparmış bu insana nə isə bir şey eləmək, bir yardım göstərmək istəyirdi. Professor Zilber bu adama baxırdı və elə bil ki, onun qarşısında vicdan əzabı çəkirdi. O, ikinci dəfə idi ki, bu adamı görürdü: bir dəfə dünən gecə, Hadruta girmək istəyəndə, bir də ki, indi, ştabda. Bu adam necə gəlib bura çıxmışdı? Ona nə etmək olardı? Heç nə!.. Professor Zilber öz həyatında ilk dəfə idi ki, bu dərəcədə bir dərddən düşmüş adama rast gəlirdi. Zilber Xosrov müəllimə baxdı, sonra yazı mizinin arxasına keçdi, siyirtməni çəkib həmin kitabı götürdü, açıb ağ üz səhifəsində bircə an da fikirləşmədən avtoqraf yazdı: «Çeloveku, uvidevşemu i perejivşemu ad. Lev Zilber. 8 aprelyə 1929. Qadrut.» Və professor Zilber gətirib o kitabı Xosrov müəllimə bağışladı...

Xosrov. O kitabı professor Zilber Hadrutda bağışlayıb mənə.
Ələkbərov. Yəhudidir?
Xosrov. Bilmirəm...
Ələkbərov. Deməli, bilmirsən, hə?! Yaxşı, «Çeloveku, uvidevşemu i perejivşemu ad»... Bunu sənə yazıb?... Bu yazını da oxumusan?!
Xosrov. Hansı yazını?
Ələkbərov. «Çeloveku, uvidevşemu i perejivşemu ad.»
Xosrov. Əlbəttə, oxumuşam...
Ələkbərov. Bax, belə! Deməli, xalq sosializm qurur, amma sən

cəhənnəmdə yaşayırsan də?! Sovet İttifaqı, Sovet Azərbaycanı sənün üçün cəhənnəmdir, hə?! Cavab ver! (*Xosrovu vurur.*)

Kamerada işıq çoxalır.

Artist. Yoxsa, dünyanın bu zülüm-fəsadına, hökmlərinin təbəkkürünə, güclülərin təhqirinə, qaytarılmış, tapdanmış bir eşqin acı izzətlərinə, qanunların boşluğuna, hakimlərin utanmazlığına, rəzillərin xidmətlərinə qarşı coşan nifrətlərə kim dayanmaq istədi? Halbuki, bir xəncər bizi bunların hamısından əbədlilik qurtara bilər!..

Müstəntiqin otağında işıq çoxalır.

Ələkbərov. Cavab ver! Sovet Azərbaycanı, Sovet İttifaqı sənün üçün cəhənnəmdir?! Tez cavab ver! Hə, yoxsa, yox! Fikirləşmə, cavab ver!

Xosrov. Yox... O vaxt Hadrutda taun epidemiyası var idi...

Ələkbərov. Bəlkə, elə yəhudilərə qoşulub, o epidemiyanı sən özün yaymısan Hadrutda, hə?

Xosrov. Professor Zilber Hadrutu taundan qurtardı...

Ələkbərov. Elə bilirsən heç nədən xəbərimiz yoxdur?! Neçə dəfə oxumusan bu kitabı? Boynuna al!.. Neçə dəfə?

Xosrov. Bir dəfə oxumuşam...

Ələkbərov. Əclaf oğlu əclaf! İstintaqı azdırmaq istəyirsən?! Svoloç! (*Xosrovu vurur.*)

Xosrov huşunu itirib oturduğu kənddən yərə sürüşür.
Keşikçilər onu aparır. Kamerada işıq çoxalır.

Artist. Acı həyatın ağır cəbrini nifrət və göz yaşlarıyla kim daşımaq istədi? Yalnız bir qorxu... Orada nə olacaqdır?.. Orada... O bilinməz vadiyə ki, oradan bu vaxta qədər kimə qayıtmamışdır... İradə sarsılıb və bizi bilinməz bir aləmə atılmaqdan, acı izzətlərə dayanmağa məcbur edir. Qorxaq fikrin müdhiş etirafı, qəti bir iradənin iti boyası, təfəkküratın zülmətinə qarşı solur. Düşündükcə, tələsik həyəcanların cəsarəti sönür... Fikir işə keçməyir... Sus, Ofeliya! Gözəl pəri, öz dualarında mənim də günahlarımı xatırlat... (*Gülümsəyərək sənədləyir, amma yıxılır, sonra xəyalən tamaşaçılardan gül alır və o gül-ləri sinəsinə sıxır.*) Bu, mənim səhnədə aldığım sonuncu gül dəstəsidir?!

Qapı açılır. **Xosrovu** kameraya atırlar. **Artist** ona tərəf addımlamaq istəyəndə yıxılır. **Şair** onu qucaqlayır.

Əlini məndən çək, zavallı! Məgər sən mənim kim olduğumu bilmir-

senmi?! Mən xalqın düşməniyəm! Mən terrorçuyam! Mən casusam! Əlini çək, Şair!.. Ah zavallı!.. Yoxsa, artıq sənə də yoluxub bu mərhəmət xəstəliyi?!

Şair onu ehməllicə yərə uzadır.

Filosof (*öz-özüne*). **Artist** – məhbus! Tamaşaçılar – məhbus! Yalnız Şekspir bütün dövrlərin Şekspiridir! Şekspir əbədi bir azadlıq içindədir, onun üçün keçilməz divar, adlanmaz sərhəd yoxdur! Onun üçün bu kamera da yoxdur! Onun üçün Sovet İttifaqı da yoxdur! Onun üçün yoldaş Stalin də yoxdur!

Dustaqlar (*dəhşət içində*):

– Sus-s-s!..

– Sus-s-s!..

– Sus-s-s!..

Qapı açılır.

Keşikçi. Şərifzadə!

Artist güclə ayağa qalxır, dustaqları bir-bir gözdən keçirir və səhnədəymiş kimi, qürurla kameradan çıxır.

Pauza.

Filosof (*bir-bir kameradakı dustaqlara yaxınlaşaraq*). **Şair**... dramaturq... əbədiyyatşünas... folklorçu... dilçi... nəşriyyat müdiri... kitabxanaçı... redaktor... müəllim... Mən də filosof... (*Bərkdən gülür.*) Görəsən, Lenin sağ qalsaydı, indi onu da «xalq düşməni» kimi həbs edərdilər?! Marksı, Engelsi güllələyirdilər?! (*Yenə bir-bir dustaqlara yaxınlaşaraq*) İngilis casusu... terrorçu... alman casusu... pantürkist... beynəlxalq imperalizmin agent... panislamist... trotskiçi... yapon casusu... (*Qışqırır.*) Bəs monqol casusu hanı? (*Daha da bərkdən qışqırır.*) Hanı? Hanı? (*Çığırta ilə*) Görək Marksı güllələyirdilər!

Dustaqlar (*pıçiltı ilə*):

– Hə!..

– Hə!..

– Hə!..

Filosof. Görək Engelsi güllələyirdilər!

Dustaqlar (*pıçiltı ilə*):

– Hə!..

– Hə!..

– Hə!..

Filosof. Lenini də!

Dustaqlar (*pıçiltı ilə*):

- Hə!..

- Hə!..

- Hə!..

Filoso f. Gərək... Gərək Stalini də güllələyeydilər!

Dustaqlar (dəhşətlə):

- Sus-s-s!..

- Sus-s-s!..

- Sus-s-s!..

Filoso f (gözündə qalın şüşəli eynək olan dustaqlardan birinə yaxınlaşaraq). O-o-o!.. Yoldaş Mir Cəfər Bağirov!..

İkinci dustaq. Yox, mən yoldaş Bağirov deyiləm!

Filoso f. Bura sovet kamerasıdır! Burada danmaq olmaz! Sən yoldaş Bağirovsan!

Dustaqlar:

- Boynuna al!..

- Boynuna al!..

- Boynuna al!..

Bu an Xosrov vəhşi bir qışqırıqla Bağirovu xatırladan o bir nəfərin üstünə atılır.

Xosrov (onun yaxasından yapışaraq). Sən taunsan! Taunsan! Taunsan! Taunsan! Taunsan! Taun! Taun! Sən Taunsan! Taun!

İkinci dustaq (güclə yaxasını onun əlindən çəkərək, yerə çöküb, ağlaya-ağlaya). Bəs, siz məndən nə istəyirsiniz?! Siz!.. Siz!.. Axı, siz, niyə mənə işgəncə verirsiniz? Onlar öldürür məni, bəs siz?! Siz niyə?!

Pauza.

Qapı açılır və Keşikçi içəri girir.

Keşikçi (kağızdan oxuyur). Xosrov Ələkbərov!..

İşıq sönmür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Əflatun, Cümşüdlü, Arzu.

Bakı. Məktəb. Mitinq gedir. Əflatun müəllim danışır, Cümşüdlü xitabət kürsüsünün yanında dayanıb.

Əflatun. Bu gün, növbəti... o adı nədir, şey, növbəti «izhari-nifrət» mitinqində çıxış etmək üçün söz verilir məktəbimizin şagirdi, o adı nədir, şey, xalq düşməni, terrorçu, maskalanıb məktəbimizin, o adı nədir, şey, keçmiş müdiri olmuş Ələsgər Babazadənin qızı Arzuya!

Arzu alqışlar altında, əlində kitablar, gəlir. Cümşüdlü onun qolundan tutub xitabət kürsüsünün arxasına çəkir.

Cümşüdlü. Gəl bura! (Arzunun qolunu əlləyir.) Ay maladəs! (Gözü ilə az qalır qızı yesin.)

Arzu (ruh yüksəkliyi ilə qışqıra-qışqıra). Yoldaşlar! Mən artıq yeddinci «izhari-nifrət» mitinqində çıxış edib atamı ifşa edirəm!

Alqışlar.

Mən bu gün də əliboş gəlməmişəm, evimizin zirzəmisində terrorçu atamın, xalq düşməni olan Əvəz bəydən alıb gizlətdiyi bu kitabları, bu qədim əlyazmalarını tapıb gətirmişəm!

Alqışlar.

(Kitabları yuxarı qaldıraraq.) Bu kitablar bizi keçmişə çəkir! Ərəb əlifbası ilə yazılmış bu kitablar bizi dinə çəkir! Ancaq Lenin baba bizə öyrətib: Allah yoxdur!

Alqışlar.

(Daha da bərkdən.) Yoxdur Allah!

Alqışlar.

Əflatun (vəcdə gələrək). O adı nədir, şey, əsl pioner belə olar!

Alqışlar.

Arzu. Mən xalq düşməni olan atama nifrət edirəm! Yaşasın əziz atamız, bizə xoşbəxt həyat vermiş Stalin baba!

Alqışlar.

Cümşüdlü (Arzunun qolundan tutaraq). Yaşasın xoşbəxt sovet pionerləri!

Alqışlar.

Arzu (daha da bərkdən).

Bəşər dühasının sönməz ulduzu,
Əziz rəhbərimiz, atamız Stalin!
Ürəyimiz, sevgimizin sonsuzu
Bil ki, əzəl gündən sənindir, sənin!
Ey bütün ellərin şöhrəti, şanı!
Aparırsan bizi zəfərlərə sən!

Şərin ardı əks-səda ilə eşidilir.

İşıq sönür.

ON ALTINCI ŞƏKİL

Sürgündə olan dustaqlar, o cümlədən, Xosrov,
Ələkbərov, Qırmızı Yaqub.
Sibir. Dustaqlar kimi isə dəfn edirlər. Müsəlman dəfnidir.
4-5 dustaq çiyində meyit gətirir. 10-12 dustaq onların ardınca gəlir.
Soyuqdur, külək viyılı ilə əsir. Və o külək viyiltisi altında
Arzunun söylədiyi şərin ardı eşidilir:

Əməlin qərq edib nura cahanı!
Bir nəغمə çağlayır mənim sinəmdə:
Eşq olsun Staline!
Yaşasın Stalin!
Həyatın mənası,
Məzmunudur o!

Müstəntiq Ələkbərov mollalıq edir və soyuqdan üşüyə-üşüyə əlin-
də tutduğu dəftərdən avaz ilə oxuyur.

Qırmızı Yaqub (*Xosrova yaxınlaşaraq, soyuqdan üşüyə-üşüyə*). Allah rəhmət eləsin, yaxşı kişi idi... (*Meyitə işarə edir.*) Tatar bol-
şeviki idi... Çarın vaxtında, yoldaş Stalinlə bir yerdə, bax, elə burada, bu
Narımda sürgündə olmuşdu... 1913-cü ildə... Düz iyirmi dörd ildən son-
ra, onu tutub yenə bura sürgün eləmişdilər... Bir dəri, bir sümük qal-
mışdı bədbəxt oğlu... Amma əqidə adamı idi! Öləndə də axırıncı sözü:
«Yaşasın yoldaş Stalin!» – oldu... O molla da, azərbaycanlıdı... Deyir-
lər vaxtıyla müstəntiq olub... Dəftəri görürsən? Deyir, guya, Quranı öz-
bər bilir, dəftərə özü yazıb... Nə bilim, doğrudan Qurandı, Quran
deyil?... Burada bütün müsəlmanları o dəfn edir... Bunlar da çeçen, qazax,
ləzgi, qabardin, bolqar, inquş, tacik, qırğızdı... Sonra, öz yemək pa-
yını verərsən o mollaya. Biz də verəcəyik... Həmişə belə olur... Üçtel,
deyərsən, tanıyırsan e, mənə?! Neçə gündü, elə mən danışırıam, sən su-
sursan...

Xosrov yenə ona baxır, amma yenə də bir söz demir.

Mənəm də, Qırmızı Yaqub... Siyasi dustağam... Dedilər ki, guya mən
revi... (*Güclə tələffüz edir.*) revi... revizionistəm!.. Üçitel, ancaq zalım
uşağı heç başa salmadı ki, revi... revizionist nə deməkdir?.. Nə edir bu re-
vi... revizionist ki, belinə 15 il basıb, Sibirə göndərilər?! Eybi yox,
üçitel!.. Biz sənənlə taun görmüşük!.. Sibir nədir ki!.. Biz sənənlə, üçi-

tel, tauna qalib gəlmişik!.. Yoldaş Stalinin xəbəri yoxdu bu işlərdən.
Ondan gizlədirlər bu işləri. Ancaq xəbər tutacaq yoldaş Stalin! Xəbər
tutan kimi, bunların hamısının atasını yandıracaq!

Küleyin viyiltisi daha da çoxalır. Ələkbərov Qurandan oxuduğunu bitirir.
Dustaqlara yaxınlaşıb, el ağır və bir-bir yemək payını alır. Bir an
Xosrova baxır.

Ələkbərov (*soyuqdan üşüyə-üşüyə, Xosrova*). Tanış gəlirsən
məne... Deyəsən, sənənlə bir yerdə işləmişik, hə?

Qırmızı Yaqub. Yox, əşşi!.. Üçiteldir... Biz onunla tauna qalib
gəlmişik!

Xosrov (*qəflətən qışqıraraq Qırmızı Yaquba*). Yəni qalib gəldiniz
tauna?! Yəni qalib gəldiniz tauna?! (*Ələkbərovun yaxasından yapışır.*) Bəs bu nədir?! Hə?! (*Kənarda dayanıb özünü itirmiş Qırmızı Yaquba*) Bəs necə qalib gəlmisiz tauna?! Bəs bu nədir? (*Ələkbərovun yaxasını silkaləyə-silkaləyə*) Nədir bu? Kimdi bu?

Ələkbərov yaxasını güclə Xosrovun əlindən çəkməyə çalışır. Külək daha da şiddətlənir.

Xosrov (*qışqırır*). Taun budur!.. Bu!.. Taundur!.. Taun!.. Taun!..

Küleyin viyiltisi Xosrovun sesini eşidilməz edir.

İşıq sönür.

İKİNCİ HİSSƏ

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Arzu, Xosrov.

Bakı. 1964-cü il. Arzunun evi. Həyətdən toyuqların
qaqqiltısı eşidilir.

Arzu (*öz-özünə*). Ay Allah, bunlar necə acgöz heyvanlardı belə?!
Çinədanları yanımlar!.. (*Pəncərədən qışqırır.*) İndicə dənmədim
sizə, ay əclaf!?! Hə?!

Qapı döyülür. Arzu deyinə-deyinə qapını açır, Xosrov içəri daxil olur.
Çox acgöz heyvandır!.. (*Diqqətlə Xosrova baxır.*)

Pauza.

Dayan görüm... (*Heyrətlə*) Xosrov müəllim... Hə, özünü, Xosrov müəllim!.. Sənsən?!

Pauza.

Haradan xortlamısan, a kişi?.. Niçeqo sebe!..

Pauza.

Məni tanımadın?.. Mənəm də... Arzu... Arzuyam... Ələsgər müəllimin qızı!..

Pauza.

Elə əvvəlki kimi danışib eləyən deyilsən, hə?.. Mən elə bilirdim ki, indi sənin sümüklərin də çürüyüb... (*Gülür.*) Ancaq yaxşı qalmısan, val-lah!.. Keç də, keç içəri, nə bitib qalmısan ayaq üstə?!

Pauza.

Bu boyda Bakıda məni necə tapdın sən, a kişi, hə?!

Xosrov içəri keçir.

Çıxar paltonu.

Xosrov əlindəki бүкүлүнү qapının yanındakı sandıqçanın üstünə qoyur, sonra paltosunu çıxarıb qapının yanındakı asılıqandan asır.

(*Diqqətlə ona baxaraq*) Səni gördüm, çox şey yadıma düşdü... Haradan gəldin çıxdın sən bura?.. Gəl otur. Əşsi, mənə nə var idi e?.. Tək canım idi! Kələntər müəllimin amma... yazığın yeddi qızı qalmışdı... İkisi öldü... Biri itdi, onu gördüm deyən olmadı... Biri özünü balkondan atdı... O biriləri də oldu qəhbə!.. Qonşumuzuydular da... Sən haradan gəlib çıxmısan bura?.. Sənə baxanda qorxuram e-e... Elə bil, ölü dirilib... Gəl, gəl otur.

Həyətdəki toyuqların qaqqıltısı bərkiyir.

(*Toyuqların qarasına.*) Ay öləsiz sizi! Bu saat, qoy bu supu verim o acgözlərə... O qədər yemək verirəm ki, bunlara... Astarı üzündən baha başa gəlir. Ancaq yumurtaları dadlı olur şoqəriblərin... Bunları Stavropoldan alıb gətirmişəm...

Pauza.

Çox yaxşı iş görüb gəlmisən... (*Kətili göstərir.*) Otur burada... Dayan, döşəkcə verim, altına sal...

Xosrov. Yox, lazım deyil. (*Oturur.*)

Arzu. Necə lazım deyil?! Qup-qurusan... Zapasın-zadın da yoxdu! (*Gülür.*) Oturacaqsan, taxta sümüklerini kəsəcək... (*Mizin üstündən bağ-qabı götürür.*) Öz supumdu e, qoy verim onlara, yoxsa əclafılar qoymayacaqlar söhbət edək... (*Qapını açıb eşiyə çıxır.*)

Pauza.

(*Həyətdən səsi gəlir.*) Alın, ay acgözlər! Öz payımı da sizə verirəm!.. (*İçəri girir.*) Vay səni, Xosrov müəllim! Niçeqo sebe!.. Elə əvvəlki adamsan... Elə bil, heç... nə qədər? İyirmi yeddi il keçməyib... Bir danış görək də, nə var, nə yox... Atamı güllələdilər, dedilər «qlavardır»! Bəs səni necə oldu ki, güllələmədilər?.. Birdən stukaç-zad olarsan ha!.. (*Gülür.*) Sveji çayım var... Qoy, gətirim sənə... Yaxşı mürəbbəm də var... Saratovdan almışam... Orda xalturit eləmirlər... Bizimkilər kimi oğru deyillər... Özü də ucuz... Yaduva gəlir?.. Anam, rəhmətlik, Ordu-baddan gəlmiş ləpə qoyardı stolun üstünə... Əlibala müəllim yaduva gəlir?.. Mənə deyirdi ki, Sofya Kovalevskaya olacaqsan! Ay səni... nə olsun ey... Sofya cəmi 41 il yaşadı. Amma, mənim ölmək fikrim yoxdu! (*Gülür.*) Pravadniyəm obşi vəqonda, üç gün yoldayam, iki gün evdə... (*Həyətdən yenə toyuqların qaqqıltısı eşidilir.*) Öldürsə, məni o toyuqların acgözlüyü öldürəcək... (*Bu dəfə bir az isterika ilə gülür.*) A kişi, sən gəlmisən bura ki, heç ağzını açıb, bir kəlmə söz deməyəsən?.. Yaxşı, çayımı iç... Əntiqə mürəbbədir... Saratovdan almışam... Özün təksən?.. Day evlənməmişən? Təksən! Sifətində yazılıb ki, təksən... Kim-səsinz birisən... Bəs kim qulluq eliyir sənə?.. Bəlkə məni alasan, hə?.. (*Yenə gülür.*) Beləliyimə baxma ha, demə ki, hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb!.. Hələ canımda su var, pis döyüləm! (*Gülür.*) Özü də... peşman olmazsan ha!.. (*Daha da bərkdən gülür.*)

Xosrov köhnə güzgünün yuxarısında, divardan asılmış şəkillərə baxır.

Şəkillərə baxırsan?.. Hə də, deyirsən ki, bunun nəyinə baxım?.. (*Gülür.*) Allah kişilərin ağlını alır də!.. (*Şəkilləri göstərir.*) Üçü də oğlanlarımdı... Bunu görürsən?.. Bunun atası Cümşüdlüdü... Yaduva gəlir?.. Raykomda işləyirdi, məktəbə gəlirdi tez-tez... Əyyaşın, pozğunun biri idi... Oğraş! Məktəbdə «izhari-nifrət» mitinqlərində gəlib əl çalıb, məni nümunə göstərirdi... Sonra, guya, bizə yazığı gəldi... Anamı dəlixanaya süpürgəci düzəltdi... O vaxtdan, elə gözü var idi məndə... Köpəyoğlu... Hər dəfə xəlvətə salıb əlləyirdi məni... Anam ölən kimi, müharibənin ortaları idi, gəlib tapdı məni... 15-16 yaşım var idi... Amma 20 yaş verərdin mənə... Kök idim... Vaxtından əvvəl yetişmişdim də... (*Gülür.*) Sən danışmırsan, heç olmasa, mən danışım da... Hə, bunun atası o oğraş idi... Gorbagor oldu... Öləndə, heç üstünə gələn ol-

madı... Özünün arvad-uşağı var idi... Ayrıca bir ev kireləyib, məni saxlayırdı... Pozğunun biri idi... Bədənimdə sağ yer qoymamışdı... Göyden düşmüşdüm də... əlinə əclafın... Gözünə təcridi məni... Doymaq bilmirdi, köpəyoğlu... Mən indiyəcən elə pozğun oğraş görməmişəm! Heç Rusetin çöllərində də mən belə pozğun oğraşa rast gəlməmişəm!.. (Gülür.) Amma mən də az görməmişəm a-a-a!.. (Divardakı şəkili göstərir.) Yaxşı ki, bu, atasına oxşamır... Ancaq, arvadı çatlağın biri çıxdı... Qonşuların yanında, mənim saçımı yolurdu, qəhbə!.. Ər-arvad ikisini də qovdum yanımdan!.. Əh, güya ki, qonşular ondan fəridi? Bunu görürsən?.. Bu... Eşidirsən o toyuqların səsini?.. Vay bunların qarnına şiş batsın!.. İndicə bir boşqab sup verdim bunlara... Doymaq bilmirlər ki!.. Mən burda olmayanda, həyətin uşaqları gəlib, yumurtaları oğurlayırlar... Qonşular da bir tərəfdən milisə yazırlar ki, guya, bu toyuqlar, həyəti batırır!.. Cəhənnəmə yazsınlar!.. Belə şeylər mənə kar eləməz! Çayuvu iç!..

Xosrov stəkanı ehtiyatla qaldırır.

Qorxursan ki, çay əvəzinə, sən də stəkanda sup ola? (Gülür və divardakı ikinci şəkili göstərir.) Hə, bu Barnaulda yaşayır... Yenə çay gətirim sənə?..

Xosrov. Yox, yox, sağ ol!

Arzu. Onda müəbbə ye!

Xosrov. İstəmirəm, sağ ol!

Arzu. Yaxşı müəbbədir e... Saratovda pis şey satmırlar...

Pauza.

İşıq bir az zəifləyir.

Sə. Əziz dostlar, tamadadan min dəfə üzr istəyirəm ki, onu afsaytda qoyuram... Ancaq, ürəyimə bir gözəl sağlıq gəlib ki, onu da mən bu gözəl məclisdə deməliyəm!

İşıq yenə güclənir.

Arzu. Evim pis döyül, hə?... Düzdü, kuxnam yoxdu... İki otaqdı... Ancaq ona da min şükür... Koridorda da, görürsən də, qaz da var, su da var... Tualet də həyətdədir... Bunu oğlumun o arvadına, o erməni qəhbəsinə verəydin, özüm yenə küçələrə düşəydin?! Bəs sən o arvadın nə oldu?... Təzə almışdın e... Adı da Gülzar idi... Yadımdadı... Gözləmədi, hə, səni?... Yadıma gəlir... Elə bil indiki kimi görürəm... Yanaqları od tutub yanırdı... O cür arvadlar kişisiz qala bilməz!.. (Gülür.) Neyləsən e, yazıq, kişisiz çətin olur də... (Xosrov ayağa qalxır.) Nə oldu?

Xosrov. Mən gedim...

Arzu. Niyə?.. Otur də!.. Niyə belə tez gedirsən?.. Qoy bir su qızdırım... yaxşıca başuvu yuyum sənə... Hə... tək adamsan, bir yaxşıca istirahət elə!

Xosrov. Yox, yox, sağ ol!

Arzu. Nə sağ ol e?.. (Gülür.) Sağam də!.. Onda... Voronejdən əntiq göbələk qurusu gətirmişəm... Qoy sənə bir sup bişirim...

Xosrov. Yox, sağ ol!

Arzu. Yüz qram da araş verərəm sənə... Vurarsan, hə?... Yoxsa, day elə qocalmışan ki, heç araş da içə bilmirsən? (Bərkdən gülür.) Hə?... Nə deyirsən?..

Xosrov. Yox, yox...

Arzu. Qorxmə e, səni göndərməyəcəm mağazaya, araş dalınca... Özüm də var, gətirim?.. Vuraq bir az!

Xosrov. Yox...

İşıq zəifləyir.

Sə. Niyə qoymursuz səhərdən bəri, bu gözəl qızın sağlığına içək?! Bu gözəl qızı təbrik edək?!

Pauza.

Sə. Bir dəqiqə, Xosrov müəllim, bir dəqiqə! Arzu qaçmır ki... bu radadır, özümü zünküdür... sağlığına da içəcəyik... Sözümü də deyəcəyik... Ancaq, bu qədəhləri qaldıraş Xıdır müəllim deyən sağlığa!.. Doğrusu, bizi qabaqladı Xıdır müəllim... Yaxşı da etdi... Sağ olsun! Yol-daş Mir Cəfər Bağirovun sağlığına! O böyük insan başımızın üstündən əskik olmasın! Yol-daş Stalinin sevimli şagirdi və silahdaşı kimi, həmişə bizə bu cür müdrik rəhbərlik etsin! Həmişə bizə belə yol göstərsin!..

Toyuqlar qaqqıldayır. Səhnənin işığı güclənir.

Arzu. Eşidirsən? Bilirlər ki, indi qapı açılacaq, adam çıxacaq... Yemək istəyirlər... Bu qəder acgöz heyvan görməmişəm! Əclaflar! Dəhşətdi! (Pəncərədən toyuqlara) Yoxsa, gedim sizə Voronej göbələyindən sup bişirim? Ay siz öləsiniz! (Xosrova) Axırda bunlar, mənim özümü də yeyəcəklər... Yenə müəllimsən?

Xosrov. Yox.

Arzu. Hə, müftə pensiya alırsan?.. (Gülür.)

Pauza.

Bəs nə edirsən?

Xosrov. Kioskda qəzet satıram.
 Arzu. Onda yaxşıdır də, qəpik-quruşun olar. (Xosrov müəllimin gətirdiyi kağız torbaya baxır.) O nədir elə?..
 Xosrov. Bir az meyvədir... Sənə gətirmişəm...
 Arzu. Bəs mən sənə nə bağışlayım?.. Hə?.. Nə bağışlayım?..
 Xosrov. Sağ ol! (Qapıdan çıxmaq istəyir.)
 Arzu. Qaçırsan?
 Xosrov. Yox...
 Arzu. Qaçırsan burdan, hə? Mənnən iyrenirsən?
 Xosrov. Sağ ol...
 Arzu. Mənəm də, Arzuyam! Niyə iyrenirsən, hə? Tapdım! Bilir-sən, sənə nə bağışlayacağam?! Bax! (Otaqdan çıxan Xosrovun ardınca qışqıra-qışqıra əzbərdən deyir.)

Vı bili vçera
 bezimenni,
 Sedaya zurna
 Suleymana,
 Djambula
 sedaya dombra...
 Tak poyte je
 Stalinu
 slavu
 Stixami
 podobnimi splavu
 Zolota
 i serebra!..

İşıq sönmür.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Əbdül Qafarzadə, Əflatun, Burun, Professor.
 Bakı. 1978-ci il. Əbdül Qafarzadənin kabineti. Əbdül Qafarzadə öz mizinin arxasında oturub. Əflatun və Burun ayaq üstə dayanıblar.

Əflatun (yekə və köhnə portfəldən çıxardığı pul dəstlərini bir-bir mizin üstünə qoyur). Buyurun. Bu, qumarxanadan... Bu, araqdan... Araq bu həftə, o adı nədir, şey, yaxşı getdi... Bu, morqdan... Bu da, o adı nədir, şey, nəşədən...

Əbdül Qafarzadə (mizin siyirtməsini açıb pulları onun içinə tökür). Bu gündən morqdakı alveri saxlayırsız. Bu qəder.

Pauza.

Burun. Qədəş, morqu bağlıyırsan?
 Əbdül Qafarzadə. Hə.
 Burun. Bəs mən?
 Əbdül Qafarzadə. Nə mən? Sən kimsən bəyəm?
 Burun (get-gedə əsəbiləşərək). Məni atırsan bayıra, bağlıyırsan morqu, hə?! Bilmirsən də, mən kiməm?! (Qızıqır.) Alə, 15 il yatıb çıxmış Soltan Muradam da mən! 15 il yadım, bir yerdə sənün aduvu çək-mədim! Burunam da mən! Həmin Burun! İndi mənə çölə atırsan?

Əflatun onun ələyini dartır.

Alə, dartma e, pencəyimi! Partdıyıram e, mən!

Pauza.

Əbdül Qafarzadə (sakit). Soltan Murad, «Domal» bilirsən nədir?

Burun (hirsli). Yox!

Əbdül Qafarzadə. Haradan biləsən?! Evdə bişməyib, qonşudan gəlməyib. Özü də çətin tapılır. QDR buraxır. İtə-qurda görə, ağır açasan ki, bir yeşik göndərsin evə! Paraşokdur. Zaxodu yuyurlar onuy-nan.

Kiçik pauza.

Səni eləyəyəm, bax, o cür poroşok! O burnun var ha, sən öləsən, onu da ot maşınkasından keçirtirib yedirdərəm arvaduva, uşaqlaruvə!

Burun. Baxarq! (Otaqdan çıxır.)

Əbdül Qafarzadə (siyirtmədən pul çıxarır). Bunları götür.

Əflatun (həyəcanlı). O adı nədir, şey, Allah səni bizim başımızın üstündən, o adı nədir, şey, əskik eləməsin. Allah sənün cibivə min bə-rəkət versin. Biz də, sənün kölgəndə dolanaq... Sənün qardaşın Xıdır da, Allah ona, o adı nədir, şey, qəni-qəni rəhmət eləsin, kişi adam idi! Əc-laf Stalin onun, o adı nədir, şey, qədrini bilmədi! Xıdır müəllim Azər-baycan idmanının, o adı nədir, şey, tacı idi! Allah sənün canuvu sağ eləsin, Bakıda onun adına küçə qoydurdun! Əntiqə küçədi! Mənim dos-tum idi, rep... rep... o adı nədir, şey, represiya qurbanı oldu... Stalinə qarşı mübarizə aparırdı, o adı nədir, şey, özü də təkbaşına!

Əbdül Qafarzadə. Yaxşı. (Qapıya tərəfişarə edərək) Uşaqlara tapşır, dörd nəfər otursun bu axmağın maşınına, bir yerdə yaxşı çırpınsınlar onu, sonra da, şalvarını çıxardıb, bayraq kimi, aparıb evinin qapısında assınlar.

Əflatun. Baş üstə.

Əbdül Qafarzadə. Moskvaynan danış. Gecə ora gedirəm. İki bilet götür təyyarəyə.

Əflatun. Baş üstə. Başqa bir şey lazım deyil, o adı nədir, şey, Əbdül Orduxanoviç?!

Əbdül Qafarzadə. Yox, doroqoy. Ancaq sənin sağlığın lazımdır.

Əflatun. Çox sağ olun. Gedə bilərəm, o adı nədir, şey?

Əbdül Qafarzadə. Get, məşğul ol, doroqoy. Axşam evdə olacağam. Zəng elə, xəbər ver, görək neynədin.

Əflatun çıxır və o saat da geri qayıdır.

Əflatun. O adı nədir, şey, Professor gəlib, girsin içəri?

Əbdül Qafarzadə. Çağır gəlsin.

Əflatun çıxır. Professor daxil olur.

Əbdül Qafarzadə (*ayağa qalxır*). Xoş gördük, Professor! (*Görüşürlər.*) Hə, nə oldu mənim diaqnozum?

Professor. Hər şey yaxşıdır.

Əbdül Qafarzadə. Deyirsən, yəni heç nə yoxdu məndə?

Professor. Sən kimi kişidə nə ola bilər?!

Əbdül Qafarzadə. Bəs, ağrılarımdır?

Professor. Yeni deyirsən ki, bu fani dünyada bir yerin də ağrımasın?

Əbdül Qafarzadə. Bir dərman-zad lazım deyil?

Professor. Heç bir dərman lazım deyil.

Əbdül Qafarzadə. Bəs, yeməyim, içməyim necə?

Professor. Ürəyin nə istəyir, ye, nə istəyir iç!

Əbdül Qafarzadə (*mizin arxasına keçir və siyirtmədən pul çıxarıb ona uzadır*). Buyurun, Professor, çox sağ olun!

Professor. Bay, bay... Bu nəyə lazımdı?! (*Pulu götürür.*)

Əbdül Qafarzadə. Sənin üçün halaldır, Professor!

Professor. Çox sağ olun, çox sağ olun, icazənizlə mən gedim.

Əbdül Qafarzadə. Siz sağ olun, çox sağ olun!

İşıq sönmür.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Professor, Əflatun.

Əbdül Qafarzadənin qəbul otağı. Əflatun mizin arxasında oturub. Professor Əbdül Qafarzadənin kabinetindən çıxır.

Professor. Sənin adın necə oldu, kişi?

Əflatun (*ayağa qalxır*). Əflatun.

Professor. Belə başa düşürəm ki, sən bu Əbdül Qafarzadəyə yaxın adamsan.

Əflatun. Əlbəttə, o adı nədir, şey.

Professor. Onun işləri xarəbdir.

Əflatun. Nə?

Professor. Hə, xarəbdir. Müdirin xərçəngdir.

Əflatun. Bəs indicə özün dedin ki, heç nə yoxdur?!

Professor. Sən nə bildin? Qapıdan qulaq asırdın? (*Gülümsəyib başını bulayır.*)

Əflatun (*pərt*). Yox, o adı nədir...

Professor (*onun sözünü kəsir*). Bəs nə deyəydiniz? Deyəydiniz ki, Əbdül Qafarzadə, xərçəngsən, cəmi də, bir-iki ay ömrün qalıb?!

Əflatun (*sarsılmış*). Bəlkə, o adı nədir, şey, səhv edirsiniz?

Professor. Nə səhv, a kişi?! Yaponların aparatına söz yoxdur. Ağ ciyərlərini xərçəng basıb. Hər tərəfə metastaz verib. Xərçəngin ən pisinəndir.

Əflatun. Axı, belə, bir şey bilinmir... Düzdü, arıqlayıb, amma, o adı nədir, şey, özü pəhriz tutur...

Professor. Bir azdan, ağrısı bərkiyəcək. Heç bir əlacı yoxdur. Cərrahiyyə-zad kömək etməz, yazıq əzabla öləcək.

Əflatun. Vay!..

Professor. Sən onun qohumlarına çatdır. Qoy mənimlə danışsınlar. (*Gedir.*)

Əflatun (*öz-özünə*). Əcəb iş düşdü!.. Bu Əbdül Qafarzadə, əclaf oğlu əclaf, ölsə, bəs mən, o adı nədir, şey, nə olacağam?

İşıq sönmür.

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Xosrov, Molla Əsədulla, Ağabala, Balaniyaz,

Birinci kişi, İkinci kişi, Üçüncü kişi,

məhəllə adamları.

Bakı. Köhnə dağlıq məhəllələrindən birində həyat. Yas məclisidir. Xosrov, Molla Əsədulla, Ağabala və daha dörd-beş kişi üstünə ağ süfrə serilmiş mizin arxasında əyləşib. Arxadan tək-tək qadınlar evə girib-çıxırlar. Hərdən evdən qadınların ağlaşma səsi gəlir.

Molla Əsədulla. Əgər, Allah sizə yardım edərsə, heç kim si-

zə qalib gələ bilməz! Yox əgər, zəlil edərsə, ondan sonra kim sizə köməklik edə bilər?! Quran deyir ki, səbəbsiz cəza yoxdur. Peyğəmbər əleyhissalam hər gün, səhər-səhər bir gölün yanından keçirdi, həmin göldə, atılıb düşsə-düşsə, çıxır-bağır sala-sala bir dəstə oğlan uşağı çimirdi. Ayaqları şikəst olan bir oğlan uşağı isə, göldə çimə bilmirdi. Həsət dolu qəmli gözlerini göldə çimən oğlanlara zilləyirdi. Baxırdı, baxırdı... Peyğəmbər daha, həsət dolu o gözlerin kədərinə dözə bilmədi. «Ey Allah! – dedi. – O uşağı şikəstlikdən qurtar!» Səhəri gün Peyğəmbər gördü ki, o oğlan şikəstlikdən xilas olub, uşaqlarla birlikdə atılıb-düşür, uşaqlarla birlikdə göldə çimirdi. Gözləri gülür və o həsət yox olub... Bir gün belə keçdi, iki gün belə keçdi, üçüncü gün Peyğəmbər əleyhissalam gördü ki, həmin oğlan səhər tezdən gölə gəldi, qamışları kəsib, bir-bir ucunu iti yondu. Və gölə baş vurub o qamışları suyun dibinə basdırmağa başladı ki, iti ucları, bir azdan gəlib gölə atılan uşaqların başına, qamına batsın... Peyğəmbər dedi: «Ey Qadir Allah, bağışla mən! Mən sənə ədalətini indiyə başa düşdüm!».

Ağabala. Ət dəliyə adam göndərmişəm. Xədicə arvadın ehsanında eti mən verəciyəm. Düyünü, göyörtini, ədviyyatı təşkil eliyəciyəm. Xədicə arvadın ehsanı məhəlləyə layiq olmalıdır!

Molla Əsədulla. Allah cəmi ölənlərinizə rəhmət eləsin! Köhnə qəbiristanlıqda yer məsələsi də düzəlsəydi, arvadın ruhu şad olardı!..

Birinci kişi. Həri, amma köhnə qəbiristanlıqda yer almaq müsibət bir işdi. Gərək, orda mütləq ata-babovun qəbri olsun ki, aparıb birtəhər yanında basdırasan...

İkinci kişi. Kim bilir ki, yazıq Xədicə arvadın ata-babası harda dəfn olunub? Birçə oğlu Balaniyazdı, o da siçan tutmaqdan başqa bir şey bilmir...

Birinci kişi. Ya da gərək pulun olsun ki, aparıb rüşvət verəsən, ölüvə yer ayırsınlar... Hökumət deyir ki, yer müftədi! Ay müftə veridilər a!.. Bizdə müftə şey var?

Üçüncü kişi. Siçan Balaniyaz da, əfəlin biri, birdən heç xəbəri olmaz ki a, anası rəhmətə gedib...

İkinci kişi. Xəbər göndərmişəm. Vəcsiz oğlu, ayda bir dəfə heç olmasa gəlib arvada baş çəkirdi...

Ağabala. Xədicə arvad – Allah rəhmət eləsin – oruc tutan, namaz qılan bir adam idi. Onu aparıb, təzə salınmış, müsəlmanı, xristiani, yəhudisi bir-birinə qarışmış o qəbiristanlıqda torpağa tapşırmaq olmaz.

İkinci kişi. Məhəlləyə də yaraşmaz də!..

Molla Əsədulla. Arvadı gərək, köhnə qəbiristanlıqda dəfn eliyək!

Məclis iştirakçıları yerbəyerdən təsdiq edir:

– Mütləq!

– Yoxsa, vallah, günaha batırıq!

– Arvadın ruhu bağışlamaz bizi!

Ağabala. Həri! Molla Əsədulla da sağ olsun ki, Xədicə arvadın məclisini pulsuz, təmənnəsiz yola verir.

Molla Əsədulla. Siz sağ olun, mənim borcumdu!

Məclis iştirakçıları Molla Əsədulladan razılıq edir.

– Ömrü uzun olsun!

– Allah ölənlərinə rəhmət eləsin!

– Allah üreyincə versin!

Molla Əsədulla. Sağ olsun məhəllənin camaatı! Siz sağ olun! Hamı öz borcunu verməlidir. Zəmanə arsız zəmanədir, ancaq biz gərək Xədicə arvadı «əl-rəhmanla», hörmət-izzətlə qaldıraq.

Üçüncü kişi. Bu Siçan nəş gəlib çıxmadı belə?..

İkinci kişi. Gələr indilərdə...

Üçüncü kişi (rişxəndlə). Baş qarışıqdır kişinin. Bakının birinci siçantutan sanitarıdır!..

Birinci kişi (eyni rişxəndlə). Neynəsin, siçan basıb da şəhəri...

Ağabala (əlini qapıya tərəf uzadır). Ode, gəldi...

Balaniyaz gəlir.

Balaniyaz. Allah rəhmət eləsin! Allah səbr versin! Əl-əlbət son qəmiyüz olsun! İş adamıyam da mən, gecikdim. Obyektə getmişdik. Allah rəhmət eləsin! Əl-əlbət, işimiz çoxdur yaman. Allah rəhmət eləsin!

Üçüncü kişi. Balaniyaz, sizin idarəvüz siçanlarla mübarizə aparır, bunu bilirik, bəs siçovullar?

Balaniyaz (onun istehzasını hiss etməyir). Əl-əlbət, siçovulların da!

İkinci kişi. Hansıynan mübarizə asandı, siçanla, ya siçovulla?

Balaniyaz. Siçan asandı! Siçovul, əl-əlbət, svoloçdu!

İki nəfər heyətə girir.

Gələnlərdən biri. Köhnə qəbiristanlıqda deyirlər yer yoxdu...

Birinci kişi. Mən sizə dedim də!.. Onlardan yer almaq olar?!

Ağabala. Alə, belə də iş olar?! Ölümümüzü basdırmağa yer tapırıq!

İkinci kişi. Neyniyək?! Aparıb qoca arvadı çöllü-biyabanda basdırmaq?!

Üçüncü kişi. Alə, onu təzə qəbiristanlığa aparsaq a, o çölün düzünə... Bilirsən, ruhu necə qarğış edəcək bizə?!

Ağabala. Alə, belə də hökumət olar?!

Birinci kişi. Stalinin vaxtı olaydı, sən də belə sözlər deyəydün!..

Ağabala. Stalinə işün olmasın, alə, Stalin kişi adamıydı! Stalinin vaxtında rüşvət varıydı?

İkinci kişi. Bir ağsaqqal getsin köhnə qəbiristanlığın böyüyünün yanına.

Hamı Molla Əsədullaya baxır.

Molla Əsədulla. Mən bu saat avtobusa minib gedərəm. Ancaq indi molların ağzına baxan var? Sovet hökuməti molları soxub (*Gözü Balaniyaya sataşır.*) siçan deşiyinə.

Hamı Xosrova baxır.

O arvad, Allah ona rəhmət eləsin, süzün xətrivüzü çox istəyirdi, müəllim.

Balaniyaz. Bəli, əl-əlbət belə idi. Mənə də deyirdi.

İkinci kişi. Nə deyirdi?

Balaniyaz. Deyirdi ki, kirayənişinim, əl-əlbət, çox abırlı insan-du!

Ağabala (*Xosrova*). O arvad, Allah ona rəhmət eləsin, sənün xətrivü (*Balaniyazı göstərir.*) bundan az istəmirdi...

Balaniyaz. Əl-əlbət, əl-əlbət!

Xosrov ayağa qalxır.

Molla Əsədulla. Allah sənnən razı olsun! Get, minnət elə, Allah kərimdi! (*Ağabalaya*) Uşaqlardan birini də qoş ona.

İşıq sönmür.

İYİRMİ BİRİNCİ ŞƏKİL

Əflatun, Nastya, Xosrov.

Bakı. Qəbiristanlıq.

Əflatun qarovulçu köşkünün yanında dayanıb kimi isə gözləyir. Əks tərəfdən bir kök qadın – süpürgeçi Nastya görünür.

Əflatun. Nastya, damoy idyoş?

Nastya. A kuda je yeşo?

Əflatun. Çto doma?! Odnə da doma!

Nastya. A çto delat, takova sudba!

Əflatun. İdyom tuda... (*Köşkü göstərir.*) idyom da... O adı nədir, şey, Vodka toje yest... İdyom! Ladno da... o adı nədir, şey, nikto ni vidit... Xoroşo budet.

Nastya. Tı yeşo na çto-to sposoben?

Əflatun. İdyom da, idyom... Uvidiş da!.. O adı nədir, şey, podarka toje dam da tebe!.. (*Köşkə keçirlər.*) Snimay da palto... (*Köhnə çarpayını göstərir.*) Sadimsya da suda!.. (*Paltonu çıxarmağa kömək etmək istəyir və qadını qucaqlayır.*) Xoroşiy e, tı!.. O adı nədir, şey, umirayu da, ot tebya!.. (*Qadını çarpayıtı yıxmaq istəyir.*)

Bu vaxt çarpayının üstündə balaca bir it hürür.

Nastya (*səksənir*). Oy!..

Əflatun (*itə*). Kəs səsüvi! Kəs!

İt atılıb döşəməyə düşür və daha da bərkdən hürür.

Əflatun. Kəs demədim sənə?! (*İti tapıqla vurmaq istəyir.*) Çıx burdan! (*Köşkün qapısını açır.*) Çıx!..

İt hürə-hürə çarpayının altına girir.

(*Çarpayının altına tərəf əylərək*) Çıx ordan, əclaf!

İt hürür.

Nastya. Oy, kakaya xoroşaya sobaçka!..

Əflatun. Plaxoy sabaka! (*Çarpayının altına*) Çıx ordan!

İt hürür.

(*Altdan yuxarı başını qaldırır.*) Tı sadis, o adı nədir, şey, kravat. Seyças!

Nastya. Da kuda uj tam! Toje mne, kravat! Tı je ne mojeş spravlyatsya daje s malenkoy sobaçkoy! (*Əynində paltosunu düzəldib köşkdən çıxır.*)

Əflatun. Kuda tı? O adı nədir, şey, pastoy!

Əflatun döşəmədən qalxıb onun ardınca çıxır və Xosrova üzbəüz gəlir.

Xosrov. Bağışlayın, qəbiristanlıq müdirini haradan tapmaq olar?

Əflatun (*qadının ardınca*). Pastoy!

Nastya iti addımlarla səhnədən çıxır.

(Xosrova) Nə?

Xosrov. Qəbiristanlığın müdürünü axtarıq...

Əflatun (əli ilə göstərir). Ode, orda oturur. (Diqqətlə Xosrova baxır.) Mən, o adı nədir, şey, səni harda görmüşəm?

Xosrov çiyinlərini çəkir.

Şey... Yadıma gəlmir...

Xosrov. Siz də... tanış gəlirsiniz...

Pauza.

Əflatun. Nə istəyirsən?

Xosrov. Bilirsiniz, bizə yer lazımdır. Qoca arvad vəfat edib.

Əflatun. Bizdə, o adı nədir, şey, yer yoxdur! Bəlkə... nə bilim... aşağı başda... zeytunluğun yanında, o adı nədir, şey, bir yer tapdım sənə. İstəyirsən, gedib baxaq... Qiyməti iki yüz olacaq...

Pauza.

Hə?

Xosrov. Kasıb arvadı...

Əflatun. Yoxdu! Zeytunluqda da, o adı nədir, şey, yer yoxdur. Gedin, təzə qəbiristanlıqda basdırın. Davay!.. (Səhnədən çıxır.)

İşıq sönmür.
İYİRMİ İKİNCİ ŞƏKİL

Xosrov, Əbdül Qafar zadə, Kapitan,
Katibə.

Qəbiristanlıq. Sol tərəfdə Əbdül Qafar zadənin kabineti və kabinetin qarşısındakı qəbul otağı.

Katibə qəbul otağında mizin arxasında əyləşib. Onunla üzbəüz milis kapitanı əyləşib. Xosrov daxil olur.

Katibə. Yoxdur, hələ gəlməyib, Əbdül Orduxanoviç yoxdur.

Bu vaxt Əbdül Qafar zadə daxil olur. Katibə dik ayağa qalxır.

Əbdül Qafar zadə (əli ilə katibəyə işarə edir). Əyləş... Əyləş... (Kabinəyə keçmək istəyərək, kapitanə) Gəlmisən?

Kapitan. Dedilər siz çağırmsız.

Əbdül Qafar zadə. Hə, işim var sənə. Gəl! (Kabinəyə keçmək istəyir.)

Xosrov (ona yaxınlaşır). Müdir sizsiz?

Katibə (Xosrova). Olmaz! Bu gün qəbul günü deyil! (Mizin arxasından Xosrovun üstünə cummaq istəyir.)

Əbdül Qafar zadə (əlinin işarəsi ilə katibəni saxlayır). Eybi yoxdu... (Xosrova) Sən də gəl, görüm, nə istəyirsən?

İkisi də kabinəyə keçir.

Xosrov. Salam...

Əbdül Qafar zadə. Əleykümə!

Xosrov. Bizim... Bizim... Sizdən xahiş edirik... Qoca arvad vəfat edib. Onu burda basdırmaq istəyirik... lazımdır ki, onu basdırmaq burda.

Əbdül Qafar zadə. Onu basdırmaq lazımdır?!

Xosrov. Bəli.

Əbdül Qafar zadə. Basdır da! Bəs mənə nə istəyirsən?!

Xosrov. Yer istəyirik də, yer.

Əbdül Qafar zadə. Mən yer bölənəm?! Ölüb, Allah rəhmət eləsin. Kim yapışıb qalacaq bu dünyada?! Hamımız öləcəyik də... Bəs, mənə nə istəyirsən?

Xosrov. Yer istəyirik də... Arvadı basdırmaq üçün yer.

Əbdül Qafar zadə. Mən yer bölən deyiləm, başıva dönüm sənün. Burda yer yoxdur. Hökumət gül kimi təzə qəbiristanlıq salıb... Aparun o rəhmətliyi orda basdırın da.

Xosrov (kapitanə, sonra yenə Əbdül Qafar zadəyə baxır). Yer var! Yer üçün bizdən pul istiyirlər!

Əbdül Qafar zadə. Bəs, pulsuz şey olar?!

Xosrov. Yox e! Siz... Siz başa düşmədiz...

Əbdül Qafar zadə. Nəyi başa düşmədim?

Xosrov. Bizdən rüşvət istiyirlər!

Əbdül Qafar zadə. Rüşvət?! Ola bilməz!

Xosrov. Dörd yüz istədilər! Dörd yüz...

Əbdül Qafar zadə (Kapitanə). Görürsən? Ay-ay-ay!.. (Xosrova) Sən rüşvətə qarşı mübarizə aparırsan?!

Pauza.

Get, get ölümlə məşğul ol! Vaxtını alma!..

Xosrov. Qanunsuzluqdur bu! Qanunsuzluqdur! Axı, belə qanunsuzluq etmək olmaz!..

Əbdül Qafar zadə. İstəyirsən sənə qanun göstərim? (Kapitanə) Qanunu göstər buna!

Kapitan himə bəndmiş kimi, Xosrovun yaxasından itələyir.

Kapitan (italaya-italaya). Bas bayıra!

Işıq sönr.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Əbdül Qafarzadə, Kazımlı.
Bakı. Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Kazımlının kabineti.
Kazımlı mizin arxasında əyləşib.

Əbdül Qafarzadə (daxil olur). Salam, yoldaş Kazımlı!
Kazımlı. Bayaq iclasda salamlaşmadıq?!
Əbdül Qafarzadə. Salam Allahın kəlamıdır...
Kazımlı. Allaha çox inanırsan?
Əbdül Qafarzadə. Mənim inanıb-inanmamağımdan nə asılıdır, yoldaş Kazımlı? Varsa var, yoxsa da, yoxdu də...
Kazımlı. Filosofluq eləyirsən?.. Özün də buldozer istəyirsən, hə?! Texnika istəyirsən? Mən indi bir buldozer verdirmə sənə, necə olar?!

Əbdül Qafarzadə. Verdirməzsən...
Kazımlı. Niyə?
Əbdül Qafarzadə. Çünki dünyagörmüş adamsan!
Kazımlı. Bəs, onda nə demoqoqluq edirsən?! Yəni ki, yoldaşlar, bax, deməyin ki, Qafarzadə belədir, elədir. Heç bir şəxsi, maddi marağım yoxdur mənim. Qəbirqazanları texnika ilə əvəz etmək istəyirəm, hə?.. Sabah da biri soruşanda, deyəcəksən ki, gedin Rayon İcraiyyə Komitəsinin iclas protokollarına baxın. Mən həmişə texnika istəmişəm. Bürokratlar, laqeydlər verməyiblər... Hə, indi necədir, əmr edim, bir buldozer versinlər sənə, hə?.. Qəbirqazanların da ştatını minimuma qəddər ixtisar elətdirim, hə?..

Əbdül Qafarzadə. Elətdirməzsən.
Kazımlı. Mən elətdirmərəm, Qəribli elətdirər. Tapşırar, buldozer də yollayarlar sizə, kompressor da. Onun bir sözünü kim iki edəcək?!

Əbdül Qafarzadə. Katib tapşırandır, bu on il də tapşırırdı da... Burada deyirsən, orada yadından çıxır. Görmürdün, iclasda qarnı elə quruldayırdı ki, elə bil, zavod işləyir.

Kazımlı. Sən onu yaxşı tanımırsan. Bayaq gördün mənə necə baxdı?! Köhnə qurdu!..

Əbdül Qafarzadə. Qurddu, qurd olsun da... Bəs biz nəyik? Dovşan-zadiq?!

Pauza.

Kazımlı. Kişiye qızıl lazımdır.

Əbdül Qafarzadə. Hansı kişiye?

Kazımlı. Qəribliyə də. Dünən çağırırdı məni. Ordan-burdan söhbət etdi, sonra başladı ki, pensiyaya çıxmaq istəyirəm. İşdən getmək üçün ərizə verəcəyəm. Qocalmışam, yorulmuşam. Sözdür, deyir də... Ərizə verəndir o?! Sonra da yavaş-yavaş fırlatdı, gətirib onun üstünə çıxartdı ki, bir az pulum var, istəyirəm onu qızıla çevirəm. Düzü əvvəlcə, bu söhbətdən şübhələndim... Aramız elə açıq deyil onunla... Özün bilirsən, il də üç-dörd dəfə hörmət edirəm ona, vəssalam, nə mən onun adamıyam, nə də o mənim adamımdı. Nə isə, fikirləşdim, niyə məni seçib?! Elə indi də fikirləşirəm... Min dəne qızıl onluq almaq istəyir. Bilirdə ki, sovet puluna etibar yoxdu... Yığdıqlarını istəyir qızıla çevirsin.

Pauza.

Birinci katibdi, deyib, görək eləyim. Bəlkə sinayır məni? Bilmirəm... Mənim də, səndən başqa, gümanım gələn adam yoxdu... Bu işi başqa adama etibar edə bilmərəm!

Əbdül Qafarzadə. Ona görə səni seçib ki, yaxşı tanıyır səni... Etibar edir sənə...

Kazımlı. Bilmirəm, hər nə isə, görək kömək edəsən mənə!

Əbdül Qafarzadə. Birini necədən istəyir?

Kazımlı. Qiymətini mən deyəcəm ona... Bilmirsən, xəsisin biridir! Beş-altı dəfə təkrar etdi ki, pulum azdır, ucuz olsun. Bütün varımı-yoxum budur! Yalançının atasına lənət! Soyanda, elə soyur ki, adamın cibində qara qəpik də qalmır! Min qızıl onluq istəyir, amma pulu yoxdu!

Əbdül Qafarzadə. Biri min manata düzələr.

Kazımlı. Çox bahadır! Bir milyon eləyir e! Qorxuram, razı olmasın!

Əbdül Qafarzadə. Bunun elə üç yüzü, qarantiyadır ki, heç kim, heç nə bilməyəcək. Söz-söhbət olmayacaq da! Bunun day nəyi bahadır?!

Kazımlı. Yaxşı... (Ayağa qalxır.) Özün də aya ilə dönmüsən.

Əbdül Qafarzadə (pencəyinin iç cibindən çıxartdığı zərfi ona uzadır). Bağışla, bu dəfə bir-iki gün gecikdirdim, amma, vallah, işim yaman çoxdu, heç başımı qaşımağa vaxt tapmıram... (Öskürür.)

Kazımlı. Nə olub, soyuqlamısan?

Əbdül Qafarzadə. Boş şeydi, keçib gedəcək. Al.

Kazımlı tez zərfi götürüb pencəyinin iç cibinə qoyur.

Sən elə et ki, yol çəkmək üçün asfalt sexi açım... Nə imkanın varsa,

et... Qoy açım o sexi... Hələ ki, başqa adama demirəm, sənə deyirəm... Başqasına xeyir verincə, elə sənə verərəm də!.. Kömək et, həm qəbiristanlıq abad olsun, həm planı yaxşı verək, həm də ki, özümüzün çox yaxşı olar. Uzağa getmirəm heç, bax, Bakının o köhnə məhəllələrində binalar ki var a, hamısının damı qırdandır... Sayı-hesabı yoxdu o cür binaların... Payızda da, qışda da damları su buraxır. Təmir elətdirə bilmirlər. Kimə elətdirsinlər? İndi qırçı var? Şəhərdə, demək olar ki, qırçı qalmayıb. Mən onların təmirinə başlasam, özü də lap güzəştə, bilir-sən, nə olar?! Bu pulu sayıb qurtarmaq olmaz. Sənin də işlərin yaxşı olar.

K a z ı m ı. Baxarıq...

İş ı q s ۆ n ۆ r.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Əbdül Qafarzadə, Nəcəf Ağayev. Baki. Bağca.

Əbdül Qafarzadə ilə Nəcəf Ağayev ayaq üstə dayanıb söhbət edirlər.

Nəcəf Ağayev. Xeyirdi, belə təcili çağırtdırımsan mənə? Əbdül Qafarzadə. Nəcəf Ağayev, sən ömründə məndən ziyan görmüsən? Mənə min dəne qızıl onluq lazımdı.

Nəcəf Ağayev. Min dəne qızıl onluq?!

Əbdül Qafarzadə. Hə, min dəne qızıl onluq.

Nəcəf Ağayev. Deyirsən, gerek tapaq də... Neçədən ola-caq?

Əbdül Qafarzadə. Dayan hələ. O min qızıl onluğun gerek hamısı da falşivi olsun.

Pauza.

Nəcəf Ağayev. Çətin işdi...

Əbdül Qafarzadə. Çətin olmasaydı, səni niyə çağırırdım?

Pauza.

Nəcəf Ağayev. Əbdül, sənə dərin hörmətim olduğu üçün, taparam!

Əbdül Qafarzadə. Çox sağ ol, Nəcəf! Özün bilir-sən, mən belə şeyləri yaddan çıxardan adam deyiləm! Hamısına əlli min manat verəcəyəm.

Nəcəf Ağayev. Əlli min... Mənim özümə heç nə lazım deyil.

Əbdül Qafarzadə. Sənin özün mənim boynuma!

Nəcəf Ağayev. Sabah axşam sənə zəng eləyərəm. Əbdül Qafarzadə. Yox, mən bu axşam Moskvaya uçuram, işim var. Bazar ertəsi zəng elə! Nəcəf Ağayev. Yaxşı!..

İş ı q s ۆ n ۆ r.

İYİRMİ BEŞİNCİ ŞƏKİL

Əbdül Qafarzadə, Roza. Moskva. Mehmanxanada otaq.

Telefon zəng çalır. Əbdül Qafarzadə pijamada o biri otaqdan çıxıb dəstəyi qaldırır. Əyninə pənuar geymiş Roza onun ardınca gəlir.

Telefonda səs (rusca). Moskva, 2321678?

Əbdül Qafarzadə. Da

Telefonda səs. Qovorit s Baku.

Əbdül Qafarzadə. Jdu...

Telefonda səs. Zdravstvuyte, dyadya Abdul! Eto Omar qovorit. Telefonuuzu güclə tapmışam. Necəsiz?

Əbdül Qafarzadə (sakit). Nə olub?

Telefonda səs. Çto?

Əbdül Qafarzadə (səbrlə). Nə olub, soruşuram?

Telefonda səs. Mama xəstələnib, dyadya Abdul.

Əbdül Qafarzadə. Ciddidir vəziyyəti?

Telefonda səs. Çto?

Əbdül Qafarzadə. Soruşuram, ciddidir vəziyyəti. Ağırdır?

Telefonda səs. Hə, ağırdır.

Əbdül Qafarzadə. Balam, sənin anan yazıq sağlam adam idi...

Telefonda səs. Mənim anam yox e, dyadya Abdul, sənin arvadın... tvoya jena... Qaratel mama xəstələnib. Biz də gəlmişik bura. Sizin kvartiradan danışırım. Sevil, doğ vaşa skazala, çtob ya pozvonil vam, a to ya, ne bespokoil bı vas. Ona oçen boitsya. Vot, sama padaşla. Qovorit...

Pauza.

Sevil. Papa, tez gəl!.. (Ağlayır.) Bistro priyezjay!..

Əbdül Qafarzadə. Qorxma! Heç nə olmaz! Bu saat çıxıram! (Dəstəyi asıb, tələsik geyinməyə başlayır.)

Roza. Çto sluçilos?

Əbdül Qafarzadə (fikirli). Mən gedəsi oldum, Roza...

R o z a (*təccüblə*). Hara?

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə. Bakıya.

R o z a. Bakıdan dünən gecə gəlmişik ki?

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə (*təminlə*). Vacib iş çıxdı...

R o z a. Nə vacib iş? (*Onu yamsılayır.*) «Vacib iş... vacib iş...» Bəs mən? Üç aydı deyirsən mənə ki, aparacam səni Moskvaya, bir həftə qalacam sənnən Moskvada! Bəs nə oldu?

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə (*səbrlə*). Sən nə qədər istəyirsən, göz-dolan burda. (*Cibindən bir konvert çıxarıb mizin üstünə qoyur.*) Al.

R o z a. Bu nədir?

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə. Pul.

R o z a (*qışqırır*). Özün çıxıb gedirsən, mənə də pul verirsən? Za usluqi? (*Daha da bərkdən qışqırır.*) Yox!.. Mən kiməm bəyem səninçün?

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə (*birdən-birə əsəbiləşərək, Rozanın yaxasından yapışır*). Sən bilmirsən kimsən? Hə? (*Qızın yaxasını ovcunda bürməliyəb sıxır.*) Bilmirsən?!

R o z a (*boğularaq qorxu içində*). Burax... Bağışla...

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə (*eyni qəzəblə qızı itələyir*). Qəhbə!.. (Öskürür.)

R o z a yerə yığılır. Ə b d ü l Q a f a r z a d ə öskürə-öskürə sürətlə səhnədən çıxır.

İşiq sönür.

İYİRMİ ALTINCI ŞƏKİL

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə, X o s r o v, K a t i b ə.

Bakı. Qəbiristanlıq. Ə b d ü l Q a f a r z a d ənin kabinetini və qəbul otağı. Ə b d ü l Q a f a r z a d ə kabinetdə oturub siqaret çəkir. K a t i b ə qəbul otağında mizin arxasında əyləşib. X o s r o v qəbul otağına girir.

K a t i b ə. Olmaz! Olmaz! Ağır xəstəsi var! Olmaz!

X o s r o v məhəl qoymadan kabinetə girir.

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə. Hə, kişi, yenə sənən? Hələ basdurmamusuz ölüvüzü indiyə qədər? Nə oldu, sovet qanunları kömək eləmədi sənə? Day, bir də qanunbazlıq etməyəcəksən ki?! Hə?.. Qanundan dəm vurmağın axırı sırağünkü kimi olur! Gördün ki! Qanun, bax, o qəzetlərdə yazılan döyül e, başuva dönüm, burda mənəm qanun! Mən!

X o s r o v birdən heyvani bir ehtirasla Ə b d ü l Q a f a r z a d ənin üstünə atılır. İki əli ilə onun boğazından yapışib boğmağa başlayır.

X o s r o v. Bilirəm! Sənən! Bütün müsibətləri başımıza açan sən-

sən! Məni sən Sibire göndərmişdin! Məni öldürən də sənən! O tonqalı sən qalamışdın! Sən taunsan! Taun!.. Taun!.. Taun!..

Səs-küyə K a t i b ə içeri qaçır, yumruğu ilə X o s r o v u döyəcləməyə başlayır.

K a t i b ə (*onu döyəcləyə-döyəcləyə*). Burax onu! Burax! Burax, neqodyay!

X o s r o v. Sən taunsan! Taun!.. Taun!.. Taunsan sən! Taun!.. Taun!..

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə güclə yaxasını ondan qurtarır. Yumruğu ilə X o s r o v u vurur. X o s r o v səndələyir.

X o s r o v. Taun!.. Taun!.. (*Qışqıra-qışqıra qaçıb səhnədən çıxır.*) Taun!.. Taun!.. Taun!..

Ə b d ü l Q a f a r z a d ə öskürməyə başlayır və öskürəyi get-gədə bərkiyir. Sonra qusmağa başlayır.

K a t i b ə (*qorxu içində*). Vaxsey!.. Kişi qan qusur!..

İşiq sönür.

EPİLOQ

Birinci qadın, İkinci qadın, Üçüncü qadın,
Dördüncü qadın, Beşinci qadın, Molla Əsədulla,
Balaniyaz, Xosrov, Müəllif və başqaları.
Bakı. Qəbiristanlıq. Xədicə arvadın dəfni. Xosrov, Molla Əsədulla, Balaniyaz və digər məhəllə camaatı mərhumu son mənzilə yola salır.

Birinci qadın. Vay, vay, vay, bura lap mikrorayondur ki...

İkinci qadın. Yazıq Xədicə arvad...

Üçüncü qadın. Nə olub ki, bura...

Dördüncü qadın. Qəbiristanlıqdır da...

Beşinci qadın. Bura ki, bu qədər məxluq basdırıblar... Adam deyillər bunlar?! İnkubator kimi daşları düzüblər...

Molla Əsədulla (*bərkdən*). Əslində, müsəlmançılıqda, qəbirin üstü gerek torpaqla bərabər olsun. Qəbir, gerek torpağa qarışsın. Müsəlman qəbri, gerek torpaqdan seçilməsin...

İkinci qadın.. «Tülkü Gəldi Qəbiristanlığında» qəbirlərin üstündə mərmərdən imarətlər tikirlər!..

Molla Əsədulla (*bərkdən*). O təmtəraq ki, indi edirlər, o sonraların işidir. Əvvəllər belə şeylər olmayıb! Müqəddəs bir şəxs ölərdi, ya bir alimi-üləmə köçərdi dünyadan, ona məqbərə tikərdilər, vəssa-

lam! İndi müqəddəslik yoxdur day! Kimin pulu var, məqbərə də onun-
dur. (*Qurandan oxuyur.*)

B a l a n i y a z (*Xosrova*). Kişi, sən də get, əl-əlbət, özünə başqa bir
yer tap. Sabahdan çıx anamın evindən! Satacayam evi, əl-əlbət, uje müş-
təri tapmışam.

Molla Əsədullanın avazı eşidilir.

M ü ə l l i f. Nə vaxtsa, Xosrov müəllim də öləcək və yəqin ki, o da
burada dəfn olunacaq. Əlbəttə, əgər morqda sahibsiz qalıb anatomların
əlinə keçməse, sümükləri çıxarılıb, təbabəti öyrənən gələcək həkim-
lər üçün dərs vəsaitinə çevrilməse, yəqin ki, elə belə də olacaq. Am-
ma kim bilir? Yer üzündə Xosrov müəllimin ki, heç kimi yoxdur...
Xosrov müəllim öləcəkdi... Mənalımı, mənasızımı... çox güman ki, mə-
nasız, uzun bir ömür sona yetəcəkdirdi... Amma, o biri dünyada Xosrov
müəllimin ruhu altı yaşlı Cəfərlə, dörd yaşlı Aslanla, iki yaşlı Azərlə gö-
rüşəcəkdirdi... Başqa cür ola bilməzdi... Əgər o görüş olmayacaqsansa, O dün-
yada cənnət və cəhənnəm yoxdursa, heç kim cəhənnəm odunda yanıb
öz cəzasını almayacaqsansa, onda Bu dünyada yaşamağın mənası nədir?!
Allah belə mənasız bir şeyi yaratmazdı!.. «Ey iman gətirənlər! Səbr və
ibadət etməklə Allahdan kömək diləyin! Çünki, Allah səbr edənlərin-
dir, onların dostudur.» *Elçin*. «Taun yaşayır». Bir həyatın xronikası.

İşıq sönr.

Fevral 2000.

QATİL

(ULDUZLAR ALƏMİNDƏ QƏTL)

On bir şəkildən ibarət drama

İSTİRAK EDƏNLƏR

Qadın.
Gənc kişi.
Qonşu qadın.
Qonşu kişi.
Şagird Həsənzadənin anası.

Zaman – 2001-ci il, payızın sonları.
Məkan – Bakı şəhəri.

I. MƏHƏBBƏT

BİRİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Şagird Həsənzadənin anası,
Qonşu qadın, Qonşu kişi.
Qadının mənzili. Axşam. Səliqəli və sadə bir otaqdır: üst-üstə düzülmüş kitab rəfləri, paltar dolabı, divan-çarpayı, miz, stullar.
Qadının mizin arxasında əyləşib və olinde qələm, mizin üstündəki bir qalaq şagird dəftərlərini yoxlayır.

Qadın (*başını bulayır*). Ay Həsənzadə, Həsənzadə!... Sən bu kimyanı haçansa başa düşəcəksən, ya yox?

Pauza.

Kimyadan yaxşı şey var dünyada?

Pauza.

Hə, Həsənzadə?

Pauza.

(*Dərindən köks ötürür.*) «İki»... «İki», Həsənzadə!.. Düzdü, sən məşhur atan böyük adamdın, amma mən nə edim? Hə, Həsənzadə? Başa düşürəm e, sən bircə oğulsan, özün də pis oğlan deyilsən, amma küt-sən də, vallah, mən nə edim? Yenə «iki», Həsənzadə! «İki»! Ay aman, yenə anan gələcək...

İşıq, üzə tamaşaçılara tərəf dayanmış
Şagird Həsənzadənin anasının üzünə düşür.

Şagird Həsənzadənin anası. Müəllimə, o, sizi, bilirsiniz nə qədər çox istəyir?!

Qadın (*əvvəlki kimi, mizin arxasında oturub dəftərə baxa-baxa*). Məni istəməsin e, kimyanı istəsin!

Şagird Həsənzadənin anası. Müəllimə, hamı bizdən nəse xahiş edir... Təkcə sizdən başqa...

Qadın (*çiyinlərini çəkir*). Mənə nə lazım idi ki?..

Şagird Həsənzadənin anası. Yəni sizin bircə xahişiniz də yoxdu?

Qadın (*fikirləşir*). Var!

Şagird Həsənzadənin anası (*sevincək*). Hə? Nədir?

Qadın. Bax, bu (*Barmağı ilə mizin üstündəki dəftəri göstərir.*), kimyanı öyrənsin!

Şagird Həsənzadənin anası. Of-f-fl..

Şagird Həsənzadənin anasının üzərinə düşən işıq sönür.

Qadın (*qarşısındakı dəftərə qiymət yazıb, qol çəkib, kənara qoyur və yeni dəftər açır*). Əhmədliyəv, doğrusu, heç səndən də gözüm su içmir... Görək də... Görək sən nə yazmışan?.. (*Yoxlamağa başlayır.*)

Pauza.

Sağ ol, Əhmədliyəv!..

Pauza.

Düzünü də, Əhmədliyəv, köçürmüşən? Hə?

Pauza.

Ay-ay-ay, Əhmədliyəv!.. Yüz faiz köçürmüşən!

Qonşu qadın otağa daxil olur.

Qonşu qadın. Ay məlimə, yenə qapını açıq qoymusan?

Qadın. Açıq qoymuşam?

Qonşu qadın. Hə...

Qadın. Olsun də... (*Gülür.*)

Qonşu qadın. Necə, olsun də?.. Biri gəlib girər içəri!..

Qadın. Gəlib içəri girər? (*Gülə-gülə*) Mən kimə lazımam?

Qonşu qadın. A-a-a... Ay məlimə, vallah, sən çox qərribə adam-san!.. Neçə ildi sənə qonşuydu? Az qala, on ildi!.. Bu on ildə, Allahın hər verən günü, axşamlar ya beləcə oturub dəftər yoxlayırsan, ya da dərəcə hazırlayırsan. Bazar günləri də evi yığışdırırsan. (*Ətrafi nəzərdən keçirərək*) Heç yığışdırılmalı bir şey də yoxdu, onsuz da, hər tərəf tərtemizdi...

Qadın. Bilirsən mənim necə bir arzum var?

Qonşu qadın. Nə arzu?

Qadın (*gülə-gülə*). Yaxşıca bir töküb-töküşdürəydilər bu otağı, mən də sonra yığıb-yığışdıraydım!..

Qonşu qadın. A-a-a... Onda, gəl, sənə yerimizi dəyişək, görüm, onda nə deyəcəksən?.. (*Barmağını boğazına çəkir.*) Mən bura yığılmışam ev təmizləməkdən! Deyişək yerimizi?

Qadın. Axı, bu mümkün deyil... Bu dünyada hərənin öz missiyası var... «Missiya» bilirsən, nədi?

Qonşu qadın. Yox.

Qadın. Elə bilməsən yaxşıdı! (*Gülür.*) Mən bir az birtəhərəm də, hə?

Qonşu qadın. Yox e, ay məlimə, bir, teatra gedəsən, konserta gedəsən, nə bilim, birinin bir toyuna gedəsən... Nə olub sənə, qocalıb, əldən düşməmişən ki, canı sulu adamsan! Vallah, məəttəl qalmışam!.. Bezdirir səni bu təklif?

Qadın. Tək niyə oluram? (*Gülür.*) Bəs, Əhmədliyəv? Bəs, Həsənzadə?

Qonşu qadın (*təəccüblə*). Əhmədliyəv? Həsənzadə?.. Həsənzadə kimdi?

Qadın (*dərindən köks ötürərək, barmağını boğazına aparır*). Məni lap bura yığıb!

Qonşu qadın (*heyrlə*). A-a-a...

Qadın (*dəftəri göstərir*). Bu gün də bir yağlı «iki» aldı!

Kiçik pauza.

Qonşu qadın (*başə düşərək*). Eh!.. Mən də deyirəm, görəsən, Həsənzadə kimdi belə? (*Başını bulayır.*) Nə deyim, vallah... Bizim kişi bu gecə növbətçidi, yemək qoyurdum ona, gördüm ki, bizdə yumurta qurtarıb. Səndə yoxdu? Sabah bazara gedəcəyəm, qaytararam.

Qadın. Soyuducuya bax. Olsun görək.

Qonşu qadın mətbəxə keçir.

(*Yeni dəftər götürür.*) Bu kimdi? Aha, bu da bizim Məmmədli dostumuz! Səhərdən haradasan? Gəl, bir az üreyimiz açılsın də!.. (*Dəftəri oxumağa başlayır.*)

Qonşu qadın (*mətbəxdən*). Xörəkləri bişirirsən, hamısını yeyə bilmirsən, yığırsan bir-bir soyuducuya...

Qadın (*gözlərini dəftərdən ayırmayaraq*). Qonağım gələcək!

Qonşu qadın (*mətbəxdən*). Qonağın?

Qadın. Hə!

Qonşu qadın. Nə vaxt?

Qadın. Mən nə bilim? (*Dəftəri daha da diqqətlə oxuyur.*) Bax, bu, başqa məsələ!..

Qonşu qadın (*mətbəxdən*). Kimlə danışırısan?

Qadın. Məmmədliylə!

Qonşu qadın (*əlinə iki yumurta, otağa girərək dəftərlərə işarə edir*). O da bunlardandı?

Qadın (*gülür*). Əlbəttə! Bəs, kimlərdən olacaqdı?

Qonşu qadın. Qonaq deyirdin, o da?

Qadın. Yox, o, bunlardan deyil.

Qonşu qadın. Bəs, haradandı?

Q a d ı n (*əli ilə pəncərəni göstərir*). Ulduzlar aləmindən!..

Q o n ş u q a d ı n (*başını bulayır*). Eh!..

Qapının ağzından öskürək səsi gəlir, sonra oynanə polis forması geymiş
Q o n ş u k i ş i qapıdan boylanır.

Q o n ş u k i ş i (*Qadına*). Salam, məlimə! (*Qonşu qadına*.) Evə qayıtmaq fikrin yoxdu? Növbəyə getməliyəm axı!..

Q a d ı n. Salam! Salam! Keçin içəri.

Q o n ş u k i ş i (*otağa daxil olur*). Necəsiz, məlimə?

Q a d ı n. Mən əlayam! Siz necəsiz?

Q o n ş u k i ş i. Mən ələ deyiləm!

Q a d ı n. Niyə?

Q o n ş u q a d ı n. Ona görə ki, arvadı mənəm!

Q a d ı n (*gülür*). Yox... (*Qonşu kişiye*.) Deyin görək, siz niyə ələ deyilsiz?

Q o n ş u k i ş i. Düz otuz dörd ildir polis nəfəriyəm! İndiyə qədər, cəmi, iki cibgir, üç nəfər də xuliqan tutmuşam, vəssalam!

Q a d ı n. Bəs, nə olmalıydı?

Q o n ş u k i ş i. Heç olmasa, bir nəfər qatil tutaydım!

Q a d ı n. Qatil? (*Həyəcanla*.) Ay aman!.. Arzuya bax e!..

Q o n ş u q a d ı n. Mağıl, bir qatil tutsaydı, heç olmasa, pul mükafatı verərdilər!

Q o n ş u k i ş i (*gülərək başını bulayır*). Məndə o bəxt hanı?!

Q a d ı n. Siz heç bilirsiniz, nə arzulayırsız?

Q o n ş u q a d ı n. A-a-a!.. Nöş bilmirik? İstəyirəm ki, mənim ərim də bir qatil tutsun də!..

Q a d ı n. Axı, qatil arzulamaq olmaz!

Q o n ş u q a d ı n. Nöş? Başqaları qatil tuta bilər, mənimki yox?

Q a d ı n. Axı, qatil arzulamaq, o deməkdir ki... gerek kimse, kimi isə öldürsün ki, qatil olsun, sonra da siz o qatili tutasız!

Pauza.

Q o n ş u q a d ı n (*bir az pərt*). Məlimə, sən həmişə, ona necə deyirlər, mürəkkəbləşdirirsən hər şeyi... Ona görə də... (*Sözünü yarımçıq kəsir*.)

Q a d ı n. Nə? Ona görə də, nə?

Q o n ş u q a d ı n. Heç...

Q a d ı n. Yox, de! Demirsən? (*Gülür*.) Onsuz da, bilərəm nə demək istəyirdin. Demək istəyirdin ki, ona görə də işlərin düz gətirmir, qırx bir yaşın var, amma evdə qarımisan, tək qalmısan... Hə?

Q o n ş u q a d ı n (*özünü itirmiş*). Mən... mən elə demək istəmir-dim...

Q a d ı n. Niyə? Lap elə demək istəyirdin, özün də düz deyirdin! (*Gülür*.)

Q o n ş u k i ş i (*arvadına*). Mən getdim.

Q o n ş u q a d ı n. A-a-a!.. Dayan da, bu saat yemək qoyacağam, özünlə aparasan.

Q o n ş u k i ş i. Yox, istəmirəm... Sağ ol, məlimə! (*Otaqdan çıxır*.)

Q o n ş u q a d ı n (*Qadına*). Yenə acıq elədi. (*Ərinin ardınca gedərək*.) Necə istəmirəm? Səhərəcən ac qalacaqsan orda? (*Otaqdan çıxır*.)

Pauza.

Q a d ı n (*dəftərə baxır*). Belə-belə işlər, Məmmədli!

Pauza.

(*Başını dəftərdən qaldırır*.) Arzuya bax, e!.. Qatil tutmaq!.. (*Yenə dəftərə baxır*.) Vallah, Məmmədli, sən kimyaçı olacaqsan! Özü də, yaxşı-sından! (*Başını dəftərdən qaldırır*.) Ancaq, bilirsən, Məmmədli, hamı ailə qurmaz ki... Bu boyda dünyadı... Gerek tək qalan da olsun də... (*Başını yuxarı qaldırıb, tavana baxır*.) Bilmirəm, Məmmədli, siz də indi özünüze Ulduz seçirsiz, ya yox, amma bizim vaxtımızda hərəməz özümüze bir Ulduz seçirdik... Sənin boyda olanda, Məmmədli, mən də ulduzlar aləmində dolaşırdım... Mənim də o ulduzlar aləmində öz Ulduzum var idi... Özüm tapıb seçmişdim onu... O qədər ulduzun arasından seçmişdim... Gecələr göyə baxan kimi, onu tapırdım... Yaxşı söhbətlərimiz olurdu onunla... Mənə yaxşı sözlər deyirdi... Göydə nə qədər Ulduz var, axı, onlar da bir-birinin eyni deyil!.. Bilirsən, ey mənim ağıllı şagirdim, ey gələcəyin böyük kimyaçısı, mənim o Ulduzum da, bir gündə tək-tənəydi, amma onda mən buna fikir vermirdim... Özü də, mənə elə yaxşı sözlər deyirdi ki...

Pauza.

Qoy, bir baxım, görüm, durur o Ulduz? Qoy, görüm, tapa biləcəyəm onu? (*Qalxıb pəncərəyə yaxınlaşır və pərdəni kənara çəkib şüşədən göyə baxır*.) Vay... Nə yaman bulud bürüyüb göyün üzünü?.. (Yerinə qayıdıb oturur.) Yox, bulud məsələsi deyil, Məmmədli, əzizim... O Ulduz... bilirsən... o Ulduz məndən utanır, ona görə də məndən gizlə-nir... O vaxt mənə dedi ki o gözəl sözlər var idi e, onlara görə məndən utanır... Amma nahaq yerə! Həyatdı də!.. Sən ona de, utanmasın mən-dən... Yox, yaxşısı budu, sənin beşini yazım! (*Qələmi götürüb, dəftər-də qiymət yazır*.)

İşıq sönür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Gənc kişi.

Qadının mənzili. Gecə. Qadın otaqda var-gəl edə-edə
öldükdəki kağıza baxır.

Qadın. Deməli, sabah səhər doqquz otuzda – altıncı sinif... Altıncı... Oy, Həsənzadə, yenə səninlə görüşürük... Sən Allah, adam ol, indi otur, bir az oxu, əzbərlə, nə eləyirsən, elə ki, səhər yenə «iki» almayasan... Heç olmasa, ağzını açıb, iki kəlmə söz de, üzümə baxıb gözlərini döymə, ay Həsənzadə!.. (Dayanır.) Dayan! Bu saat sənə telepatik siqnallar göndərəcəyəm ki, oturub kimyanı oxuyasan! (Gözlərini yumub bir müddət bədənini gərgin vəziyyətə salır, guya, telepatik siqnallar göndərir, sonra dərinədən köks ötürür.) Həsənzadə, bundan sonra da səhər «iki» alsan, vallah, əlac day ona qalıb ki, ölümə oxlov alıb səni, o ki, var, döyüm! (Kağıza baxır.) On iyirmidə – doqquzuncu sinif, on bir onda – yeddinci sinif... Gecə vaxtı yağışa bax də!.. (Pəncərəyə yaxınlaşıb şüşədən baxır.) Lap leysandı... Göyün hirsli tutub Yer üzünə!.. Düzdü, bir az gecikib, amma, hər halda, axırı ki, hirsələnib də... Yaxşı... (Var-gəl edir.) Yatmaq lazımdı!.. Get, işığı söndür, gir yerinə... Yox, elə yox, düz demədin, belə demək lazımdı: get, işığı söndür, gir buz kimi yerinə, gözlərini yum və özünü məcbur elə ki, yatasan! Heç nə fikirləşmə! Bildin? Təkcə, onu de görüm, molekul anlayışını birinci kimlər irəli sürüb? Amedeo Avonadro və kim? Amper! Düzdür!.. Amperin adı nədir? Andre Mari! Bəli, Andre Mari Amper!.. Andre Mari və Amedeo, ey gözəl insanlar, sizin heç ağılıza gələrdi ki, az qala, 200 il keçəcək, Azərbaycan adlı bir məmləkətdə... Bakı adlı bir şəhərdə... şıdırğı yağış yağan bir payız gecəsi... bu mənzildə... baxmaqdan gözlərim mazol olmuş bu dörd divar arasında... şagirdlərin sevmədiyi və... və qorxduğu çox ciddi kimya müəlliməsi, yəni ki, mən, sizin, ey Andre Mari və hörmətli Amedeo bəy, sizin adınızı əzbərləyəcək? Ay ağılıza gəldi ha!? Bu divarlara isə, nifrət edirəm! (Qışqırır.) Əşidirsiz? Nifrət edirəm!.. Nifrət edirəm!..

Pauza.

Qışqırma... Nə olsun, nifrət edirsən? Sökecəksən bu divarları? Yox... Get, get, yat! Gecə yarısıdır! İşığı söndür, gir yerinə! Qaranlıqdan da qorxma! Bəbə deyilsən! Ürəyin də, darıxmasın! Yaxşı, işığı söndürmə, elə, işıqda yat... Hə, nə oldu, gedirsən yatmağa? (Dərinədən köks ötürür.) Yaxşı... Bir azdan gedərsən... Onda, de, görüm, valentlik haqqında təlimin əsasını kim qoyub? İngilis alimi Franklend! Əhsən! Neçənci ildə? 1852-ci ildə! (Ayaq saxlayır.) 52, yoxsa 53? Deyəsən, axı, skleroz başlayıb!.. Tez deyil?.. Hə?.. (Rəflərə yaxınlaşaraq kitab götürüb açır.)

Bu saat... Valentlik... Aha!.. Yox, hələ skleroz yoxdur! 1852-ci ildə! Skleroz yoxdu, amma hələ yoxdu də, hələ... Bir azdan gələcək. (Yamsılayır.) Tik-tik!.. Ey, kimya müəlliməsi, aç qapını, tez elə, mənəm, sklerozam, gəlmişəm!.. (Kitabı yerinə qoyub var-gəl edir.) Bəs atom, molekul və ekvivalentlik nə vaxt tamam dəqiqləşdi? 1860-cı ildə! Düzdür! Harada? Karlsrue Beynəlxalq Kimya Konqresində! İndi isə, de, görüm, spektral analiz nədir və onun... (Qəflətən səsinə kəsərək iti addımlarla pəncərəyə tərəf gedib qışqırır.) Bəsdür! Nə qədər yağmaq olar! Bu qədər yağış olar!? Adamın ürəyi partlayır! Bəsdür!

Pauza.

Yaxşı... Sakit ol... İstəyirsən, kasset qoyum, çalsın, sən də oyna özün-çün duyunca! Hə, yaxşı, istəmirsən, istəmə... Onda zəhmət çək, gözəl kimyanı təkrar elə... De, görüm, elementlərin dövrü sistemi necə yaran-
dı?

Qapının zəngi çalınır.

Mənim zəngimdi?

Zəng bir də çalınır.

Qapını bağlamışam? (Qapıya tərəf qışqırır.) Gəlirəm, ey gözəl qonşu! Ev kirayəsi, işıq pulu, su pulu yığanlardan başqa, mənim yeganə zəng vuranım sənə, ey gözəl qonşu! Gəldim! (Qapıya yaxınlaşır.) Hə, bir də qaz pulu yığandan başqa! (Qapını açıb təəccüblə baxır.)

Pauza.

Siz kimi istəyirsiniz?

Qapı kəndərindən səs. Salam...

Qadın. Salam... Sizə kim lazımdı?

Qapı kəndərindən səs. Məni tanımadız?

Qadın qapıya tərəf zəndlə baxaraq, geri addımlayır.
Gənc kişi otağa daxil olur.

Gənc kişi. Tanımadız, hə, müəllimə?

Kiçik pauza.

Qadın (diqqətlə gözlənilməz qonağa baxaraq). Kitab... Kitab? Siz-siz?.. Sənsən?

Gənc kişi. Hə... Mənəm...

Qadın. Sən... sən... (Qonağın suyu süzülən saçlarına, islanmış

kostyumuna baxaraq, heyrlə.) Sən haradan gəlmişən?.. Nə münasibətlə?..

G ə n c k i ş i. Haçansa gəlməliydim də, bura... Axır ki, gəldim...

Q a d ı n. Siz... sən lap suyun içindəsen ki!..

G ə n c k i ş i. Yağış yağır...

Q a d ı n. Dayan, görüm... Axşam mən məktəbdən qayıdanda, bizim blokla üzbəüz səkidə dayanan sən idin?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Siz... sən o vaxtdan elə orda dayanmışan?

Pauza.

Yağışın altında?

Pauza.

Dünən də, deyəsən, orda dayanmışdın... Sən idin? Hə?

Pauza.

Niyə?

G ə n c k i ş i. Ürək eləmərdim gəlim...

Q a d ı n (*təəccüblə*). Ürək eləmərdin? (*Əli ilə gicgahını tutur.*) Valah, heç nə başa düşmürəm... Keç içəri... Çıxar pencəyi...

G ə n c k i ş i. Eybi yoxdur...

Q a d ı n. Necə eybi yoxdur? Çıxar. Çıxar pencəyi. (*Qapının yanındakı asılqandan paltarasını götürüb ona uzadır.*) Alə. As pencəyini.

G ə n c k i ş i. Pencəyini çıxarıb paltarasına keçirir və əlində tutur.

As də... As burdan.

G ə n c k i ş i. Paltarasını asılqandan asır.

Keç, otur...

G ə n c k i ş i. Mizin arxasındakı stulda əyləşir.

Üşüyürsən?

G ə n c k i ş i. Yox...

Pauza.

Tanıdız məni... Elə bilirdim, tanımayacaqsız...

Q a d ı n. Tanıdım... Əlbəttə, tanıdım...

G ə n c k i ş i. Bu qədər il keçib...

Q a d ı n. Deyim də sənə... Düz on doqquz ildi, mən müəllimlik edirəm. Mən institutu qurtaranda, birinci dəfə sizin sinifə girəndə iyirmi iki

yaşım var idi... Sən də həmin 10-cu sinifin şagirdi idin, deməli, on yeddi yaşın var idi...

G ə n c k i ş i. Yox, on səkkiz. Mən məktəbə bir il gec getmişəm.

Q a d ı n. Yaxşı, on səkkiz olsun... Hamı sənə «Kitab» deyirdi, çoxlu kitab oxuyurdun, ona görə... Həmin sinifdə bir sən idin çoxlu kitab oxuyan, bir də Cəfər. Famili nə idi? Əhmədov! Əhmədov Cəfər. İndi jurnalistdir, özünə də təxəllüs götürüb: Cəfər Elsevər! Amma, yadımdadı, oxumaqda heç Cəfər də sənə çatmazdı! Sənin mütləq bütün məktəbdə məşhur idi! (*Onu başdan-ayağa diqqətlə süzür.*) Yaxşı... Danış görüm!..

G ə n c k i ş i. Nə danışım?

Q a d ı n. Nə bilim, nə danışasan. Niyə gəlmişən? Bir sözün var ki, gəlmişən də!..

Pauza.

On səkkiz ildən sonra, birdən-birə, suyu süzülə-süzülə peyda olursan, özün də deyirsən ki, nə danışım?

Kiçik pauza.

Yenə elə kitab oxuyursan?

G ə n c k i ş i. İmkan olanda...

Q a d ı n. İmkan az olur?

G ə n c k i ş i (*çiynlərini çəkir*). Belə də...

Q a d ı n (*hirsələnir*). A kişi, sən day şagird deyilsən ki, çiynlərini çəkirsən... Dayan, görüm! (*Gözlərini yumub fıkırlaşır.*) Sənin bir anan var idi... Belə... gözəl bir qadın idi... saçlarına da xına qoyurdu... Düz deyirəm?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. İndi, yəqin, bir az qocalıb, hə?

G ə n c k i ş i. Vəfat edib...

Q a d ı n. Bağışla... Allah rəhmət eləsin... Sən, deyəsən, tək övlad idin...

G ə n c k i ş i. Hə, tək idim...

Q a d ı n. Görək ki... sənin atan da hələ o vaxt vəfat etmişdi... Ananla ikiniz idiz, hə?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Bəs, indi ailən, uşaqların?

G ə n c k i ş i (*başını bulayır*). Yoxdur...

Q a d ı n. İndiyəcən evlənməmişən?

G ə n c k i ş i. Yox...

Pauza.

Q a d ı n. Mənə bax, mən kəlbətinlə bir-bir səndən söz dartıb çıxarmalıyam? Gecənin yarısı birdən-birə peyda olursan, özün də gah başını bulayırsan, gah da çiynilərini çəkirsən! Nə sözün var? Nəyə gəlmisən bura? Bu yağışda, bu vaxt adam adamın evinə gələr? Bəlkə yatmışdım mən?

G ə n c k i ş i. Siz həmişə gec yatırsız... İndi də görürdüm ki, yatmamırsız...

Q a d ı n. (heyrat içində). Sən gecələr gəlib küçədən mənim işığıma baxırsan ki, nə vaxt yatıram?

Pauza.

(Birdən xatırlayaraq.) Dayan... Mən səni bir dəfə də görmüşdüm... Hə? Bu saat... Doxsanuncu illərin lap əvvəlləri idi... Metrodaydı, ya bazardaydı, haradaydı? Özü də, səni görəndə nəyəsə təəccüb elədim?... Nəydi?... Yaxşı yadıma gətirə bilmirəm...

G ə n c k i ş i. Doxsan ikinci ildə... Metroda. Siz metrodan çıxırdız, rastlaşdıq, salamlaşdıq. Mən formadaydım...

Q a d ı n. Nə formada?

G ə n c k i ş i. Hə, əsgər formasındaydım. Hosbitaldan çıxmışdım...

Q a d ı n. Hosbitaldan?

G ə n c k i ş i. Hə. Şuşadan məni Gəncə xəstəxanasına apardılar, oradan da Bakıya, hərbi hospitala gətirdilər.

Q a d ı n. Şuşada döyüşürdün?

G ə n c k i ş i. Hə.

Q a d ı n. Orda yaralandın?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Şuşa veriləndə sən ordaydın?

G ə n c k i ş i. Yox. Hosbitaldan sonra məni Gədəbəyə göndərdilər.

Pauza.

Q a d ı n. Bayaq sən nəsə dedin axı... Nə dedin?

G ə n c k i ş i. (çiynilərini çəkir). Bilmirəm...

Q a d ı n. Yenə çiynilərini çəkirlər... Nə dedin bayaq? Hə, sən dedin ki, haçansa gəlməliydim bura... Belə dedin?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Bu nə demək idi, başa düşmədim?..

Pauza.

Mənə bax, keçmiş şagird, sən bura susmağa gəlmisən?

Pauza.

Yoxsa pəncəyini qurutmağa gəlmisən?

Pauza.

G ə n c k i ş i. (həyəcanla). Bu on səkkiz ildə mən... mən hər gün sizinlə danışmışam...

Q a d ı n. Nə?

Pauza.

(Heyratla.) Mənimlə danışmısan?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Harda?

G ə n c k i ş i. Öz təsəvvürümdə...

Pauza.

Q a d ı n. Sən öz təsəvvüründə hər gün mənimlə danışmısan?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Niyə?

G ə n c k i ş i. Ona görə ki...

Q a d ı n. Hə, ona görə ki, nə?

G ə n c k i ş i. (çox həyəcanlı). Ona görə ki... Ona görə ki, mən sizi sevirəm...

Pauza.

Q a d ı n. Mənə bax, sən sərxoş-zad deyilsən?

G ə n c k i ş i. Yox...

Q a d ı n. Bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə!.. (Ayağa qalxıb iki əli ilə də gicgahlarını tutub var-gəl edir.) Mən onuncu sinifdə sənə dərs demişəm... Sonra sən məktəbi bitirmisən... Mən, bir də səni görməmişəm... On il bundan qabaq, bir dəfə görmüşəm... Deyirsən ki, metroda rastlaşmışıq... Amma bütün bu müddət ərzində, yəni on səkkiz il sən hər gün özün özünlə danışmısan, daha doğrusu, öz təsəvvüründə mənimlə danışmısan... Çünki sən məni... (Gülür.) Çünki... çünki, demə, sən məni sevir-mişsən...

Pauza.

Sən xəstə deyilsən?

G ə n c k i ş i. (ayağa qalxaraq pərt). Yox, mən xəstə deyiləm. Ona görə də mən bura gəlmək istəmirdim. Mən bilirdim ki, bu söhbət bir az dəli sayıqlamasına oxşaya bilər. Ancaq... (Sözünü yarımçıq kəsir.)

Q a d ı n. Nə ancaq?

G ə n c k i ş i. Ancaq baxır kiminçün!

Sağ olun. (*Qapıya tərəf addımlayır.*)

Q a d ı n (*arxadan diqqətlə ona baxaraq*). Saçları nə vaxt ağartdın belə?

G ə n c k i ş i (*bir an ayaq saxlayaraq Qadına baxır*). Heç xəbərim olmadı... (*Gülümsəyir.*) Bir də baxdım ki, ağarıb...

Q a d ı n. Elə olur də... Adamin xəbəri olmur. Mən də birdən-birə gördüm ki, saçlarım ağarıb... (*Əlini saçlarına aparır.*) Rəngdi...

G ə n c k i ş i. Sağ olun...

Q a d ı n. Pencək suyun içindədi, onu necə geyəcəksən?

G ə n c k i ş i. Suyun içindədi, içində deyil, bunun bir mənası yoxdur!..

Q a d ı n. Yadıma gəlir... Sınıfdə danışanda, həmişə böyük yazıçılarıdan sitatlar getirirdin. İndi yenə sitatla danışırısan?

G ə n c k i ş i (*gülümsəyir*). Hər dən olur... Bağışlayın məni... Doğrudan da, gecenin yarısı ağılsız bir iş görmüşəm... Sağ olun...

Q a d ı n. Sağ ol...

G ə n c k i ş i əlini uzadıb qapını açmaq istəyir.

Sən görək məni başa düşsən!

G ə n c k i ş i. Mən sizi başa düşürəm. Ancaq mən də dəlixanadan qaçıb gəlməmişəm. Belə olsaydı... (*Sözünü yarımçıq kəsir.*)

Q a d ı n. Bu nə adətdi e, səndə? Sözünü niyə yarımçıq kəsirsən? Belə olsaydı, nə?

G ə n c k i ş i. Belə olsaydı... onda hər şey çox primitiv olardı...

Q a d ı n. Primitiv olardı? (*Gülümsəyir.*) Çox dərinəndə gedirsən!.. Sən həmişə belə sən, yoxsa, indi bir sözdü, deyirsən?

G ə n c k i ş i. Bilmirəm... Ancaq istəyirəm, siz biləsiniz ki, mən nə sərxoşam, nə də xəstə!..

Q a d ı n. Aha!.. Sözlərim xətrinə dəyib!.. Gözlənilməz gecə qonağımız pərt olub!.. (*Bir az çılgın.*) Bəs, sənə, mən nə fikirləşməliyəm? Gecə, yaraşıqlı bir oğlan... saçları vaxtsız ağarmış bir oğlan... Nuh-Nəbinin dövründə mənim şagirdim olmuş bir oğlan... birdən-birə peyda olur ki, on səkkiz ildir mən özüm özümle... mən öz təəvvürümdə hər gün sizinlə danışmışam... və... və mən sizi sevirəm!.. (*Gəzişir.*) Aləmdi, vallah!..

G ə n c k i ş i. Mən sizi başa düşürəm. Buna görə də mən gəlmək istəməirdim... Ancaq daha mümkün deyildi... Mən daha özümle bacara bilmirdim. İnsan nə qədər özü-özünə təzyiq edə bilər? İnsan nə qədər öz hisslərini cilovlayar?

Q a d ı n. Yeniyetmə vaxtı, adam çox aşıq ola bilər. Mən də Rac Kapura aşıq olmuşdum, nə olsun!? Keçib-gedir də...

G ə n c k i ş i. Görünür, həmişə keçib-getmir... Sağ olun...

Q a d ı n. Vallah, heç bilmirəm ki, nə deyim?..

G ə n c k i ş i. Başa düşürəm... (*Səziləcək bir sarkazm ilə.*) Mənim gecə yarısı bura gəlməyim... bu yağış... mənim bu sözlərim absurd pyeslərə oxşayır...

Q a d ı n. Absurd pyeslərə... Yadıma düşür, o zaman da belə intellektual danışırıdın. Bəzən sınıfdəkilər səni başa düşmürdü...

G ə n c k i ş i. Adamı başa düşmək çətin işdi... (*Qapını açır.*) Sağ olun...

Q a d ı n. Hara gedirsən?

G ə n c k i ş i. Bunun da mənası yoxdur...

Q a d ı n. Dayan görüm. (*Var-gəl edərək, elə bil, öz-özü ilə danışır.*) Vallah, elə bil, bu saat kimsə mənim qulağıma pıçıldayır ki, sən heç getməyə də bir yerin yoxdu... (*Gənc kişiyə.*) Hə?

G ə n c k i ş i. Dünya genişdir...

Pauza.

Q a d ı n. Bilirsən, nə var? Pencəyi qoy yerinə, gəl, otur burada.

G ə n c k i ş i. Mən gedirəm...

Q a d ı n (*əli ilə mizin arxasındakı stulu göstərir*). Gəl otur! Özün də danış! Nə başını bula, nə də çiyinlərini çək! Danış görüm, sən... sən... sən kimsən?

Pauza.

Sonra G ə n c k i ş i pencəyi yenə asılıqandan asır.

Dedim ki, gəl otur!

G ə n c k i ş i gəlib bayaqkı yerində oturur.

Hə, başla, görüm!

G ə n c k i ş i. Nə başlayım?

Q a d ı n. Axi, sən kimsən?

G ə n c k i ş i (*gülümsəyir*). Bəyəm, dünyada elə adam var, axırcan özünü tanırsın ki, o, kimdir?

Q a d ı n. Yox! Yox! Bu olmadı! Bilirsən, şərti belə kəsirik sən ilə! İntellektual sözləri qoyursan bir kənara! Mənimlə çox sadə danışırısan, bildin?! İndi, de, görüm, sən kimsən?

Pauza.

Bayaq mən düz deyirdim?

G ə n c k i ş i. Nəyi?

Q a d ı n . Sənin getməyə bir yerin yoxdu, hə! Düz deyirdim?
G ə n c k i ş i (*başı ilə təsdiq edərək güclə*). Düz deyirdiz...
Q a d ı n (*asəbi*). Niyə axı? Niyə? Nə olub? Sənin başına nə qəzavü-
qəder gəlib? Bu dünya niyə belə qəddar olub səninlə?

Pauza.

Yaxşı... Sən bizim məktəbi bitirdin. Belədir?
G ə n c k i ş i . Hə.
Q a d ı n . Sonra?
G ə n c k i ş i . Sonra universitetə girdim... Filologiya fakültəsinə...
Q a d ı n . Cəfər Elşeyvərlə bir yerdə? O da universitetin filologiyası-
nı bitirdi. İndi, buyur, Bakının beş məşhur jurnalisti varsa, biri odur!
G ə n c k i ş i . Hərənin bir taleyi var...
Q a d ı n . Sən taleyə inanırsan?

Pauza.

Yaxşı... İnansan da, inanmasan da, tale, taledir! Deyəsən, mən də sə-
feh fəlsəfəçiliyə başladım!.. Deməli, universiteti bitirdin...
G ə n c k i ş i . Yox, bitirmədim...
Q a d ı n . Niyə?
G ə n c k i ş i . Çünki... Həbs olundum...
Q a d ı n (*heyvətlə*). Həbs olundun? Nəyə görə?
G ə n c k i ş i . Bu barədə danışmaq istəmirəm...
Q a d ı n . Yox, necə yeni danışmaq istəmirəm? Birdən-birə gəlib
çıxmısan bura, indi zəhmət çək, hər şeyi danış! Mən bilməliyəm! Əgər,
sən mənim yanıma gəlmisənsə, onda, mən hər şeyi bilməliyəm! Bil-
məliyəm ki, niyə... nə üçün... niyə bu həyatda səninki belə gətirməyib?
Axı, diribaş idin, hamıdan qat-qat artıq mütləqən var idi, savadlıydın,
hesabla, sənə gözəl perspektivlərin var idi... Amma, gətirməyib, hə,
səninki, düz başa düşürəm mən?

G ə n c k i ş i . Yəqin...
Q a d ı n . De görüm, nə üçün səni həbs etdilər?
G ə n c k i ş i . Mənimlə bir qız oxuyurdu...
Q a d ı n . Hə? Çəkinmə də, danış... Nə oldu? Səninlə bir qız oxuyur-
du...

G ə n c k i ş i . Kimsəsiz, təmiz, çalışqan bir qız idi.
Q a d ı n . Gözəl idi?
G ə n c k i ş i . Hə...
Q a d ı n . Sonra?
G ə n c k i ş i . Bizim professor var idi, həm də kafedranın müdiri
idi... Oğlu var idi onun... Həmin qızı təqib edirdi... Maşınını sürüb gə-

lib dayanırdı universitetin qabağında... Qıza göz verirdi, işıq vermirdi.
Qız ondan qorxurdu... Məndən kömək istədi... Mən də...

Pauza.

Q a d ı n . Mənə bax! Birdən sən qatil olarsan ha?!
G ə n c k i ş i (*gülümsəyir*). Yox, qatil deyiləm... Dalaşdıq onunla...
Q a d ı n . Bir sözlə, onu döydün! (*Gizli bir rişxəndlə*). Belə çıxır ki,
sən rıtsarsan! Hə?
G ə n c k i ş i (*inciməmiş*). Siz dediz, danış, mən də danışdım...
Q a d ı n . Sən həmişə belə tez inciyirsən? Yaxşı... O harınlamış oğ-
lanı əzişdirdin, lap yaxşı da elədin! Elə buna görə həbs etdilər səni?
G ə n c k i ş i . Bir az əzilmişdi... Atası məni universitetdən çıxartdır-
dı, prokurorluğa şikayət elədi, sonra da məni tutub dörd il iş verdilər...
Q a d ı n . Bəs, qız demədi ki, iş nə yerdədi?
G ə n c k i ş i . Yox...
Q a d ı n . Niyə?
G ə n c k i ş i . Qız üzümə durdu ki, təqsir məndə olub...

Pauza.

Q a d ı n . Yazıq qız... Qorxudublar da onu...
G ə n c k i ş i . Yəqin...
Q a d ı n . Sonra nə oldu?
G ə n c k i ş i . Həbsxanadan çıxandan sonra, burda qala bilmədim.
Getdim Sibire, Tomsk vilayətinə... Kolpaşovo rayonunda balıq kombi-
natında işə girdim...
Q a d ı n . Balıq kombinatında? Nə işinə?
G ə n c k i ş i . Fəhlə... Tomsk universitetində təzədən imtahan ver-
dim, qəbul olundum, qiyabi... Ancaq sonra burda Qarabağ hadisələri
başladı... Orda qala bilmədim, qayıtdım... Birbaşa cəbhəyə getdim...
Sonra həospital... Sonra yenə cəbhə... Əsgərlik... Keçən ay hərbi xid-
mətdən azad olundum... Belə də... Bu da mənim həyatım!

Pauza.

Q a d ı n . Anan nə vaxt vəfat etdi?
G ə n c k i ş i . Mən həbsxanada olanda...

Pauza.

Q a d ı n . Balıq kombinatında fəhlə... Orda, o Kolpaşovo deyirsən,
nədi, orda şaxta neçə dərəcə olurdu?
G ə n c k i ş i . Əlli beş-altmış dərəcə...
Q a d ı n . Hə, dostum... Həyatın elə də uğurlu olmayıb...
G ə n c k i ş i . Ancaq bundan da pis ola bilərdi...

Q a d ı n. Bundan da pis? Başa düşmədim... Nə demək istəyirsən?
G ə n c k i ş i. Demək istəyirəm ki... (*Get-gedə, elə bil, qızıdır.*) Siz olmasaydınız, hər şey bitəcəkdiniz! Bəlkə də bu, pis kitablardakı kimi səslənir, ancaq, qoy olsun, bu, həqiqətdir! Ola bilsin ki, bu maniakal bir bağlılıqdır mənim başımda, bilmirəm! Ancaq olanı budur! Siz olmasaydınız, mən sınacaqdım! Məhv olacaqdım! Ancaq mən sizi fikirləşirdim, hər dəfə sizi gözələrimin qabağına gətirirdim, sizdən güc alırdım!..

Q a d ı n (*əsbəti*). Bədir! Mənim belə sözlərdən xoşum gəlmir!

G ə n c k i ş i. Mən həqiqəti deyirəm.

Q a d ı n. Lazım deyil! (*Pəncərəyə yaxınlaşıb şüşədən eşiyə baxır.*) Gör necə yağır!.. (*Gənc kişiye tərəf çönür.*) Bəs, sən qohumların, yaxınların?

G ə n c k i ş i. Mən heç kimi görmək istəmirəm!

Q a d ı n. Belə çıxır ki... indi... gecəni burda qalmaq fikrindəsən?..

G ə n c k i ş i (*ayağa qalxır*). Yox, mən gedirəm.

Q a d ı n. Hara gedirsən?

Pauza

Bilmirəm, vallah, nə deyim?.. (*Yenə pəncərə şüşəsindən eşiyə baxır.*) Bu yağışın altına atmayacağam ki, səni... (*Gəlib dolabdan yastıq, adyal çıxarır.*) Ala. Get, mətbəxdə özünə yer düzəlt, yat... Səhər özünə bir çarə qılarsan! Eşidirsən? İndi, get mətbəxə. Qapını da ört!

G ə n c k i ş i tərəddüd içində yastığı, adyalı qadından alıb dayanır.

Get, get mətbəxə.

Pauza

Get də, deyirəm!.. Mən yatmaq istəyirəm!..

G ə n c k i ş i mətbəxə keçir.

Q a d ı n ayaq üstə bir müddət onun ardınca baxır.

İşıq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Q a d ı n, G ə n c k i ş i.

Q a d ı n ın mənzili. Gecə. Həmin otaqdır, ancaq səhnənin sağ küncündə mətbəxin də bir hissəsi görünür. Səhnə qaranlıqdır.

Q a d ı n otaqdakı divan-çarpayıda uzanır.

G ə n c k i ş i mətbəxdə, kətilin üstündə oturub siqaret çəkir.

Q a d ı n, oynındə gecə köynəyi, qalxıb yerində oturur və bir müddət yağışın səsinə qulaq asır. Sonra yenə uzanır.

Ümumi sükut içində yalnız şıdırğı yağışın səsi eşidilir.

G ə n c k i ş i siqareti söndürür.

Q a d ı n yenə qalxıb yerində oturur, sonra durub pəncərəyə tərəf gəlir və şüşədən eşiyə baxır.

G ə n c k i ş i qalxıb mətbəxə otağın qapısı ağzında dayanır. Sonra qapını açıb otağa girir və dayanıb Q a d ı n a tərəf baxır.

Pauza.

G ə n c k i ş i Q a d ı n a tərəf yaxınlaşır və onun bir addımlığında dayanır. Q a d ı n başını pəncərə şüşəsindən çəkir və əlbəttə, bilir ki, G ə n c k i ş i arxada dayanıb.

Pauza.

G ə n c k i ş i əlini Q a d ı n ın çiyinə qoyur.

Q a d ı n (*həyəcan və təlaşla*). Yox!.. Yox!..

G ə n c k i ş i o biri əlini də

Q a d ı n ın çiyinə qoyur və qadını özünə tərəf çəkir.

(*Ona sarı çevrilərək.*) Yox!.. Yox!..

G ə n c k i ş i. Sənsiz mənim üçün həyat yoxdur! Bu əclaf dünyada səndən başqa mənim heç kimim yoxdur! (*Onu qucaqlamaq istəyir.*)

Q a d ı n (*iki əlilə də Gənc kişini özündən uzaqlaşdırmaq istəyir*). Yox!.. Yox!.. (*Birdən-birə Gənc kişini qucaqlayır.*) Bu qədər illər boyu sən haradaydın?!

İşıq sönmür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Q a d ı n, G ə n c k i ş i.

Q a d ı n ın mənzili. Axşam. G ə n c k i ş i mizin arxasında öyləşib.

Q a d ı n mətbəxdən çay gətirir.

Q a d ı n (*çayı Gənc kişinin qarşısına qoyaraq*). Sən heç bilirsən nə eləmişən?

G ə n c k i ş i (*ehtiyatla*). Nə eləmişəm?

Q a d ı n. Sən həyatı mənə sevdirmisən!

G ə n c k i ş i (*güllümsəyir*). Dostoyevski deyirdi ki, həyatın özünü daha artıq sevmək lazımdır, nəinki həyatın mənasını... Mən...

Q a d ı n (*onun sözünü kəsərək*). Bilmirəm, sən Dostoyevskin nə

Gənc kişi. Yox...

Qadın. Onda, bilirsən, nə var? Özünü yaxşı apar!

Gənc kişi. Ancaq indi bilirsən mən nə istəyirəm?

Qadın. Xeyr, bilmirəm!

Gənc kişi. Mən səni öpmək istəyirəm!

Qadın. Axı, sən inanmırsan ki, mən axşamlar, bax, orda, sənin yerində oturub o gözəl şagirdlərimlə danışdım. Təkcə şagirdlərimlə yox e!.. Biri var, hərdən onun anasıyla da danışdım! Həsənzadənin anasıyla! İnanmırsan?

Gənc kişi. Bilirsən, nə var?

Qadın. Nə?

Kiçik pauza.

Gənc kişi (*təsirlənmiş*). Sən çox yaxşı adamsan...

Kiçik pauza.

Qadın (*onun boynunu qucaqlayır*). Mənim əzizim! Sən haradan peyda oldun? Səni kim göndərdi bura? Sən bilirsən haradan gəlib çıxmısan? Yox, sən bilmirsən! Amma mən bilərəm! (*Barmağını pəncərəyə tərəf uzadır.*) O! O, göndərüb səni bura! Səni mənim ulduzum göndərüb!..

Gənc kişi. Sənin ulduzun?

Qadın. Hə!

Gənc kişi təəccüblə çiyinlərini çəkir.

Sənin heç ulduzun olmayıb?

Gənc kişi. Necə ulduzum?

Qadın. Yəni sən yeniyetmə vaxtı heç özünə ulduz seçməmişən?

Gənc kişi. Göydəki ulduzları deyirsiz?

Qadın. Yəne «siz»?

Gənc kişi. Bağışla... Söhbət göydəki ulduzlardan gedir?

Qadın. Əlbəttə! Yerdəki ulduzlarla mənim nə işim?

Gənc kişi. Mən göydəki ulduzlarla nə etməliydim ki?

Qadın. Sən onlarla söhbət etməliydin! Eləməmişən?

Gənc kişi. Yox..

Kiçik pauza.

Qadın. Əlbəttə, sən igid idin, qorxmaz idin, yaraşıqlı idin, sənin nəyinə lazım idi özünə ulduz seçsən?! Amma mənim ulduzum var idi... O vaxtlar iki otağımız var idi. Atamla anam bir otaqda yatırdı. Mən

yatan o biri otağın balaca bir eyvanı var idi. Gecə atamla anam yatan sonra, mən o balaca eyvana çıxırdım. Özümə seçdiyim o ulduzu bir elə ulduzun arasından o saat tapırdım. Otururdum eyvanda, başlayırdım onunla söhbət eləməyə. Gələcəyin gözəl xəyallar aləminə girirdik... Rəhmətlik atam, bilirsən nə fikirləşirdi? Hərdən oyanıb məni o balaca eyvanda görəndə, elə bilirdi ki, mən eyvanda, ay işığında dərs hazırlayıram. Elə bilirdi, otaqda işığı söndürürəm ki, onlar rahat yatsın. Yuxulu-yuxulu gəlib məni qucaqlayırdı, «Gəl, yat»- deyirdi... (*Gözlərini yumur.*) Sən niyə məni vadar eləyirsən, bunları danışım? Ağlayaram ha!..

Gənc kişi. Mən istəmirəm ki, sən ağlayasan...

Qadın. Amma ağlamaq da, düz deyirlər, hərdən yüngülləşdirir adamı... Amma mən çox pisəm!

Gənc kişi. Niyə?

Qadın. Çünki mən ağlaya bilmirəm... Yaxşı... Ey sevimli insan! Deməli, sənin ulduzun yox idi?!

Gənc kişi. Yox...

Qadın. Amma mənimki var idi! Onu yenə hərdən görürəm, amma məndən qaçır... Qaçırdı... İndi görək mənim o gözəl ulduzuma deyim ki, daha məndən qaçmasın! O gözəl ulduzum gözlədi, gözlədi, gözlədi, axırda da bilirsən neylədi? Səni, mənim əzizim, səni göndərdi bura! (*Gülür.*) Əlbəttə, sənin bundan xəbərin yoxdu... Bəs, sənin nədən xəbərin var? Hə? De, görüm!

Gənc kişi. Ondan xəbərim var ki, məni tale sənin yanına gətirdi...

Kiçik pauza.

Qadın. Mənim taleyim, yoxsa sənin taleyin?

Gənc kişi (*ayağa qalxır*). İkimizin də! (*Onu qucaqlayır.*) İkimizin də!

Qadın. Elə bil, bir az birtəhər səslənir...

Gənc kişi. Sən demirsən, qoy necə səslənir, səslənsin!?

Qadın. Mənim sevgilim!.. Mənim sevgilim!.. Mən haçansa heç ağlıma gətirərdim ki, kiməsə «mənim sevgilim» deyəcəyəm? Bu dəhşətdi e!.. İndi də fikirləşəndə tüklərim biz-biz durur!.. Hə? Mənim sevgilim! Mənim sevgilim! Mənim sevgilim!.. Nə yaxşı ki, sən o yağışlı gecədə çıxıb getmədin! Sən onda «sağ ol» deyib getmək istəyəndə, mənim ürəyim döyünməyə başladı ki, indicə çıxıb gedəcəksən... «Bəs, sonra necə olacaq?» - deyirdi beynim, nə bilim, ürəyim, bütün varlığım. «Sonra? Bəs sonra?»

Gənc kişi. O «sağ ol»dan sonra mənim də ürəyim döyünürdü ki, saxlayacaqsan məni, yoxsa, yox? Sən məni saxladın!

Qadın. Əlbəttə, mən saxlamalı idim səni! Əlbəttə! Bilirsən, mən ki, səhər dururam ha, mən ki, sevinirəm ha, mən ki, deyirəm e, yaşayır-
ram, bax, onda, sən mənim gözlerimin qabağında olursan! Bildin! Hə?
(Onu öpür.) Bildin, yoxsa yox? Hə?

Gənc kişi. Hə.

Qadın. Bərkdən də!

Gənc kişi (qışqırır). Hə! Hə! Hə!

Işıq sönr.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Qonşu qadın.

Blokda Qadının yaşadığı mənzilin çöl qapı meydançası. Günorta. Sol tərəfdə Qadının mənzilinin qapısıdır. Sağ tərəfdə isə qonşuların mənzilinin qapısıdır. Qadın dodaqaltı zümzümə edərək tələsik pillekənləri qalxır və çantasından çıxartdığı açarlar qapısını açır. Qonşu qadın əlində yekə bazar zənbili, öz qapılarından çıxır.

Qonşu qadın. Salam, məlimə!..

Qadın. Salam! Salam! Necəsən?

Qonşu qadın (dərindən köks ötürərək zənbili göstərir). Birtəhər dolanırdıq də...

Qadın. Sən bu mahnını bilirsən? (Oxuyur.)

Faytonçuyam, bəxtim qara...

Minən deyir, sür bulvara!..

Bilirsən?

Qonşu qadın (təəccüblə). Yox...

Qadın. Faytonçunun bəxti niyə qara olur? Hə? Əvvəla, bu cür gözəl bir melodiya! (Oxuyur.)

Faytonçuyam, bəxtim qara...

Minən deyir, sür bulvara!..

İkincisi, fayton! Gözəl atlar! Bulvar! Dəniz! Hə? O faytonçuya dəyən lazımdı ki, ay axmaq, niyə sənin bəxtin qara olur?!

Qonşu qadın. A-a-a... Məlimə, demək də olmur... Sən... sən belə, birtəhər olmusan, e...

Qadın. Bəs sənin xəbərin yoxdu?

Qonşu qadın. Nədən?

Qadın. Bilmirsən?

Qonşu qadın. Yox...

Qadın (gülür). Bəs, sən necə qonşusan?

Qonşu qadın (həyəcanlı). Nə olub ki?

Kiçik pauza.

Qadın. Mən xoşbəxt olmuşam də!

Qonşu qadın. A-a-a!..

Işıq sönr.

ALTINCI ŞƏKİL

Qadın, Gənc kişi.

Qadının mənzili. Günorta. Qadın zümzümə edə-edə tozsilənle otağı təmizləyir və gəlib mizin yanında dayanır.

Mizin üstündəki kağızı götürür.

Qadın (kağızı gözələrinin qabağında yelləyə-yelləyə). Ey!.. Gözəl məktub! Bax, bu tozsilən dostumuzu görürsən? Bu tozsilən dostumuz o elektrik xəttindən necə enerji alırsa, mən də səndən eləcə enerji alıram! Bildin? Bildin ki, bu gün on beşinci dəfə səni niyə oxuyuram? (Oxuyur.)

Gənc kişinin səsi. «Əzizim!.. Sevimlim!.. Həyatım!.. Yavaşca sivişib gedirəm ki, səhər-səhər yuxudan durğuzmayım səni... İndi burdan çıxacağam, bir saniyə... birçə saniyədən sonra yenə səninçün darıxacağam... Yenə fikrim-zikrim sənin yanında olacaq, yenə sənin yanına tələsəcəyəm... Çünki sənin istin bilirsən mənimçün nədir?..»

Qadın. Dayan, gözəl məktub! Bu sualı bir də ləzzətlə oxuyacağam!

Gənc kişinin səsi. «Çünki sənin istin bilirsən mənimçün nədir?..»

Qadın. Bir də!

Gənc kişinin səsi. «Çünki sənin istin bilirsən mənimçün nədir?..»

Qadın. Nədir? (Gözlərini yumub bir müddət, elə bil, nəyə qulaq asır, sonra yenə məktubu oxumağa başlayır.)

Gənc kişinin səsi. «Bunu adi sözlə yazı bilmirəm. Təsəvvür et ki, hər tərəfi payız yağışı bürüyüb... Yuvada balaca bir quşcuğaz var... Anası harasa uçub gedib, gəlib çıxmır... O quşcuğaz da hərdən isti yuvasından boylanır... Birdən o balaca quşcuğaz yerə düşür... Yağışın altında tir-tir titrəyən o quşcuğaz üçün o yuvanın istisi nəydisə, sənin istin də mənim üçün, bax, həmin istidi... Mən də həyatım boyu eləcə boylanıb, səni axtarmışam, səni gözləmişəm... Deyəsən, bir az hind filmlərinə oxşadı, hə?»

Qadın. Yox!

Gənc kişinin səsi. «Düzünü de, oxşadı, oxşamadı?»

Qadın. Oxşasın də! Lap yaxşı! Bunun heç kimə dəxli yoxdu! Qoy oxşasın! (Məktubu öpür.) Belə, gözəl məktub! Mən enerjimi aldım! (Tozsilənə.) Getdik!

Qadın yəne tozsilənle otağı təmizləyir. Qapının zəngi çalınır.
Qadın sevincək qaçıb qapını açır.

Qadın. Haradasan?

Gənc kişi otağa daxil olur.

Gənc kişi (təzim edərək). Təbrik edirəm!

Qadın (bir az şaşıraraq). Məni?

Gənc kişi. Hə!

Qadın. Məni təbrik edirsən? Nə münasibətlə?

Gənc kişi (təntənəli). Anadan olduğunuz gün münasibətlə! (Qadının yanağından öpür.)

Qadın (tamam şaşıraraq). Oy!.. Bu gün mənim anadan olduğum gündü? (Köks ötürür.) Hə, doğrudan...

Gənc kişi (başı ilə təsdiq edir). Bəli! Bu gün tək sizin... tək sənin günün deyil... (Əli ilə arxasında gizlətdiyi bir dəstə nərgiz güllərini ona uzadır.) Bu gün, bütün günlərin gözəl bir günüdür...

Qadın (eləcə şaşıraraq gülləri alaraq). Bəs, sən bunu hardan bilmisən?

Gənc kişi. Bu, mənim sirrimdi!..

Qadın. Sənin belə sirlərin çoxdu? Mənim özüm! (Özünü saxlaya bilməyib onu qucaqlayır.) Mənim həyatımda birinci, eşidirsən... (Qışqırır.) Birinci!.. Birinci!.. Birinci dəfədir ki, qapım açılır və kimə mənə gül verir! Hərdən, bayramlarda, Həsənzadənin anası mənə gül gətirirdi, amma o güllər rüşvət kimi bir şey idi... Heç evə də gətirmirdim, qoyurdum, qalırdı məktəbdə, müəllimlər otağında. (Gül dəstəsini iyləyərək.) Nərgiz çıxıb bəyəm? Nə tez!.. Bəs, sən nə bildin ki, mənim ən çox sevdiyim gül də nərgizdi?

Gənc kişi. Bu da mənim bir sirrimdi!

Qadın. Sən kimsən? Sən Şaxta babasan?

Gənc kişi. Yox, mən səni sevən və sənə layiq olmayan birisiyəm...

Qadın. Sən mənə layiq deyilsən?

Gənc kişi. Əlbəttə!

Qadın. Bir də belə söz demə! (Dolabın gözündən güldən götürüb mizin üstünə qoyur və gülləri güldana düzür.) Onda mən elə başa düşəcəyəm ki, sən mənə lağ eləyirsən! Bildin?! Sən məni özünə layiq bilmirsən!

Gənc kişi. Axı, sən məni hələ yaxşı tanımırsan... Mən nə dediyimi bilərəm!

Qadın. Bəsdi! Səni... səni tanımıram? Mən səni sənin özündən yaxşı tanıyıram!

Gənc kişi (gülür). Onda de, görüm, mən kiməm?

Qadın. Sən mənim özümün... Sən mənim sevimlimsən!.. Gəl!.. Gəl otur!.. (Onu mizə tərəf çəkir.) Biz səninlə birlikdə mənim anadan olduğum günü bayram edəcəyik!

Gənc kişi. Bizim günümüzü!

Qadın. Hə! Bizim, bizim günümüzü! Biz şampan içəcəyik! Biz keflənəcəyik!

Gənc kişi. Ancaq mən keflənəndə yaman pis oluram ha!.. (Gülür.)

Qadın. Məni qorxutmaq istəyirsən? Amma mən qorxaq deyiləm, ha! Beləliyimə baxma! Bu saat şampan gətirirəm! (Mətbəxə getmək istəyir.) Yox, qoy əvvəlcə bir yaxşı geyinim-kecinim!

Qadın dolabdan paltarlarını götürüb mətbəxə keçir. Gənc kişi kitab rəflərinin qabağında dayanıb baxır, sonra kitablardan birini götürüb vərəqləyir. Paltarını dəyişmiş Qadın, əlində şampan şüşəsi və iki qədəh, mətbəxdən qayıdır.

Qadın (onun qarşısında fırlanır). Hə, necədi?

Gənc kişi (heyranlıqla). Mənim... day sözüm yoxdu!..

Qadın. Milyon il idi bu paltarı geymirdim!.. Deyirsən, yaxşıdır?

Gənc kişi. Sən tamam başqa adam olmusan!

Qadın. Hə, düz deyirsən, mən başqa adam olmuşam... Bilirsən, hərdən qorxuram... Qorxuram ki, birdən özüm öz içimdən çıxıb gedərəm...

Gənc kişi (gülür). Yox, qorxma...

Qadın. Qorxmayım?

Gənc kişi. Hə, qorxma! Çünki bir adamın içində, min adam var...

Qadın. O necə olur elə?

Gənc kişi. Adam, bilirsən, sandıq kimi bir şeydi. İçində, nə desən, var! Təzə də var, köhnə də var! Qızıl da var, keyfiyyətsiz şeylər də! O sandıqda qorunub saxlanan pal-paltarın hər biri bir dəbdədi, müxtəlifdi, bir-birinə uyğun olmayan şeylərdir!.. Ona görə də, bir adamın içində, min adam var!

Pauza.

Ancaq sənin içindəkilərin hamısı gözəldir!

Qadın. Onda, mən sandığa oxşamadım ki!..

Gənc kişi. Niyə? Sadəcə, sənin içindəkilərin hərəsi bir cür gözəldi! Sən də gözəlsən! Bax, bu günümüz də gözəldi! Sənin əlindəki o şampan da gözəldi! Partladaq?

Qadın. Qoy, güldana su töküm...

Gənc kişi. Mən tökərəm. (Əlindəki kitabı mizin üstünə qoyub gülür.)

danı götürür, mətbəxə keçir və oradan danışır.) Sənin mətbəxin əməli-başlı kimya laboratoriyasıdır! Təcrübələri evdən aparırsan məktəbə?

Q a d ı n. Hə, çox vaxt özüm aparıram! Qabaqlara fikrin getməsin, ey mənim keçmiş şagirdim, sosializmdən kapitalizmə keçdiyimiz bu gözəl zamanədə məktəbdə kimyəvi maddələr qıtlığıdır! Yavaş ol, a!.. O şüə-lərin içində nə maddə desən, var! *(Mizin üstündən kitabı götürüb rə-fə qoyur.)* Bəlkə sabah Həsənzadənin anasıyla danışım, hə?

G ə n c k i ş i *(mətbəxdən)*. Nə barədə?

Q a d ı n. Sənin barədə.

G ə n c k i ş i *(mətbəxdən)*. Mənim barədə?

Q a d ı n. Hə, sənin barədə. Sən nə vaxtacan işsiz qalacaqsan? Əri böyük adamdı, nazir müavinidi, nədi... Arvadı həmişə deyir ki, *(Yam-sılayır.)* «məndən bir şey xahiş edin», «məndən bir şey xahiş edin»... Mən də xahiş edəcəyəm! Sən nə qədər işsiz gezmə bilirsən? Xahiş edə-cəyəm ki, sənin iş məsələsinə köməklik ələsin.

G ə n c k i ş i *(otağa girib güldən mizin üstünə qoyur)*. Nə işə?

Q a d ı n. Nə bilim? Sən də də...

G ə n c k i ş i. Tramvay konduktoru!

Q a d ı n *(gülür)*. Zarafata salma, mən ciddi danışırıam... Nə iş xahiş edim ondan?

G ə n c k i ş i. Mənimçün maraqlıdı ki, sən deyəsən. Məni harada görürsən?

Q a d ı n. Səni? Bilirsən, mən bu barədə çox fikirləşirəm... Bir əla fikir gəlib başıma!

G ə n c k i ş i. Nə fikir?

Q a d ı n. Məncə, sənin də ürəyincə olacaq!

G ə n c k i ş i. Yaxşı, nigarən qoyma da, bizi!

Q a d ı n. Sənin yerin... *(Sözünü saxlayır.)*

G ə n c k i ş i. Hə, haradı mənim yerim?

Q a d ı n. Kitabxana!

G ə n c k i ş i. Hara?

Q a d ı n. Kitabxana! Xahiş edəcəyəm ki, onun o gözəl əri səni ki-tabxanada işə düzəltsin.

G ə n c k i ş i. Kitabxanacı?

Q a d ı n. Hə!

Kiçik pauza.

Düz tapmışam?

G ə n c k i ş i *(ürəkdən gülür)*. Nə bilim? Baxırıq... Ancaq sən mə-nə iş tapanacan, şampan soyuyacaq!

Q a d ı n. Yox, biz qoymayacağıq ki, o soyusun! Gəl! Gəl, otur!

G ə n c k i ş i gəlib mizin arxasında öyölür.

(Şampan şüşəsini ona uzadaraq.) Partlat! Dayan, bir dəqiqə! *(Dola-ba yaxınlaşıb yeşiyi çəkir, nəə axtarır, sonra o biri yeşiyi çəkir.)*

G ə n c k i ş i. Nə axtarırsan?

Q a d ı n. Üzüyümü. Qəribədi... Tapa bilmirəm...

G ə n c k i ş i. Bəlkə harasa, başqa yerə qoymusan, yadından çıxıb?

Q a d ı n. Yox! Allah bilir, mən nəçə ildi o üzüyü taxmıram...

G ə n c k i ş i. Bəlkə kim isə götürüb?

Q a d ı n. Bura kim gəlir ki?

G ə n c k i ş i. Qonşuların...

Q a d ı n. Yox. Onlar elə adam deyillər...

G ə n c k i ş i. Adamları tanımaq olmaz!

Q a d ı n. Əşşi! Cəhənnəm olsun üzük! *(Mizə yaxınlaşıp.)* Partlat!

G ə n c k i ş i partiltilay şampanın tıxacını açır.

G ə n c k i ş i *(qədəhlərə süzə-süzə)*. Sənin sağlığına! O gün olsun, yüz illiyin olsun!

Q a d ı n. Oy!.. Məni qorxutma! Yüz nədi?! Sənin sağlığına!

İçirlər.

Aha! Deyəsən, dəmlənirəm! Axırıncı dəfə mən nə vaxt içmişəm? Yadıma gəlmir... Bəs sən, mənim qəhrəmanım? Bilirsən də, sən mənim qəhrəmanımsan! Yox, sən mənim igidimsən!..

G ə n c k i ş i. Əşşi, mən qorxağın biriyəm...

Q a d ı n. Qorxaqsan?

G ə n c k i ş i. Hə...

Q a d ı n. Sən kimdən qorxursan?

G ə n c k i ş i. Zarafat edirəm...

Q a d ı n. Yox, de görüm, sən kimdən qorxursan?

Pauza.

Əl çəkməyəcəyəm səndən! Özüm də dəmlənmişəm! Deməlisən!

G ə n c k i ş i *(get-geda artan bir həyəcanla)*. Ölümə qorxuram! Ölümə! Bir vaxt gələcək, mən olmayacağam! Hər şey öz yerində qalacaq, həmin küçələr, həmin binalar, həmin gün, həmin ay! Amma mən yoxam! Bunu fikirləşəndə məni dəhşət basır! Az qalıram, dəli olam! Bir dilənçi ilə mənim aramda heç bir fərq olmayacaq! O da öləcək, heç olacaq, mən də öləcəyəm, heç olacağam! İzim-sorağım da qalmayacaq!

Pauza.

Q a d ı n. Axı, bu, tək sənin problemin deyil... Bütün insanların, bü-tün canlıların, dahilərin, peyğəmbərlərin, hamının taleyidir...

G ə n c k i ş i. Bu, mənim üçün, təskinlik deyil!

Q a d ı n. Axı... Axı, hər şey belə mənasız ola bilməz... Hardasa, nə-
sə var... Mütəlakə... Gərək belə fikirləşəsən... Axı... Axı, Allah var!
G ə n c k i ş i. Onu görən olub?!

Pauza.

Q a d ı n. Hərdən mənə elə gəlir ki, sən... sən özün qorxulu adam-
san...

Kiçik pauza.

Yaxşı, bədi... Bu nə söhbətlərdi belə, başlamışdıq?..

G ə n c k i ş i. Hə də... (Gülümsəyir.) Həyat onsuz da mürəkkəbdi...

Q a d ı n. Bir az da biz üstünə qoymayaq! (Qədəhi qaldırır.) Sən...
sən... necə qorxaqsan ki, birdən-birə gəlib... birdən-birə gəlib ciddi bir
müəlliminin... çox ciddi bir müəlliminin qapısını döydün?! Hə? (Qə-
dəhi onun qədəhinə vurur.) Ey, özünə qorxaq deyən insan! Özünə böht-
tan atan insan! İndi çox realist bir sağlıq deyəcəyəm. Bunu qaldıra q
günün şərəfinə ki, sən kimi oğullar Şuşanı azad edəcək! Qarabağı
azad edəcək! Sən kimi oğulların şərəfinə ki, düşmənlərin qorxu-
sundan, bir də burunlarını Azərbaycan dediyimiz bu məmləkətə sox-
mayacaq! Çünki siz onun o burnunu dibindən kəsərsiz! İçdik?

G ə n c k i ş i. İçdik!

İçirlər.

G ə n c k i ş i. Deyirsən, özümə böhtan atıram? (Gülür.) Ola bilər...
Dostoyevski deyir ki, insan bütün həyatı boyu, əslində, yaşamır, yara-
nır. Yəni həmişə yaranma prosesində olur.

Q a d ı n (divanda oturaraq). Yenə Dostoyevski?

G ə n c k i ş i. Dostoyevski mənim Allahımdır!

Q a d ı n (əli ilə tavani göstərir). Bəs, onda o Allah sənə nəyindi?
Hə, sən dedin axı, onu görən olmayıb...

G ə n c k i ş i. Sən mənə Dostoyevskiye qışqırırsan?

Q a d ı n (güclə seziən bir nəz ilə). Ola bilər...

G ə n c k i ş i. Dostoyevskisiz həyat çox bəsit bir şeydi...

Q a d ı n. Deməli, Dostoyevskidən əvvəl yaşayanların hamısı bəsit
bir həyat sürüb?

G ə n c k i ş i. Bilmirəm! Bilmirəm, kim, haçan, necə yaşayıb?
(Onun üstünə atılır.) Onu bilərəm ki, mən sənə Dostoyevskidən çox istə-
yirəm!

Q a d ı n. Ola bilməz!

G ə n c k i ş i. Yüz faiz!

Q a d ı n. Dayan bir...

G ə n c k i ş i. Yox, dayana bilməyəcəyəm!.. (Onu qamarlayıb öp-
məyə başlayır.)

Q a d ı n (onun qolları arasından çıxaraq). Axı, mənim hələ bir sağ-
lığım qalıb!

G ə n c k i ş i. Onu, sonra!

Q a d ı n. Yox! Mən onu indi deməliyəm! Deməsəm, xəyanət olar!
(Ayağa qalxıb mizin üstündən qədəhi götürür, pəncərəyə yaxınlaşıb şü-
şədən göyə baxır və qədəhi qaldırır.) İçək onun şərəfinə!

G ə n c k i ş i. Kimin?

Q a d ı n. Gəl bura! Götür qədəhini, gəl bura!

G ə n c k i ş i qalxıb mizin üstündən qədəhini götürür və ona yaxınlaşır.

İçək mənim ulduzumun şərəfinə! (İçir.)

G ə n c k i ş i. Bilirsən, mən bu saat tamam realist bir adamam!

Q a d ı n. Mənim ulduzumun şərəfinə içmək istəmirsən?

G ə n c k i ş i (çılğın). Mən özüm bilərəm, nə istəyirəm! (Onu ar-
xadan qucaqlayıb öpməyə başlayır.) Bildin?

Q a d ı n (gülə-gülə və həyəcanlı). Dayan bir!.. Oy!.. Dayan!.. Da-
yan, ay realist!..

G ə n c k i ş i (öpə-öpə). Yox!.. Dayana bilmirəm! Yox!..

Q a d ı n. Hec olmasa, işığı söndür...

G ə n c k i ş i əlini qaldırıb işığı söndürür – səhnənin işığı sönmür.

G ə n c k i ş i (qaranlıqdan). Mənim əzizim!.. Mənim sevgilim!..
Gözəl!..

Q a d ı n (qaranlıqdan). Oy!..

G ə n c k i ş i (qaranlıqdan). Yaxşıdır?

Q a d ı n (qaranlıqdan). Hə!.. Hə!.. Hə!..

II. ULDUZLAR ALƏMİNDƏ

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Polis (Qonşu kişi), Ulduz (Qonşu qadın),

Poçtalyon (Şagird Həsənzadənin anası).

Ulduzlar aləmi. Səhnə ağ buludlar içindədir və hər tərəfdən ağ hasara alınıb.

Ağaclar, güllər, hərdən səhnədə uçan gözəl kəpəklər, tez-tez cəh-cəh vu-
ran quşlar, bir sözle, səhnədə nə varsa, hamısı ağ rəngdədir. Qadından

başqa, qalan iştirakçıların libası da ağappaqdır.

Q a d ı n qapıdan boylanaraq ulduzlar aləminə baxır.

Q a d ı n. Buradı? Deyəsən, düz gəlmişəm... (Bərkdən.) Ey, bura Ul-
duzlar aləmidir?

Pauza.

(*Qapıdan səhnəyə daxil olur.*) Oy, nə gözəldir!.. Ağappaq!.. Tərtəmiz!.. Mənə bax də!.. İndiyəcən bura gəlməmişəm... (*Heyran-heyran dörd tərəfə baxır.*) Belə bir yerə!.. (*Bərkdən.*) Ey, kim var burda? Heç kim yoxdu... Bəs, ulduzlar haradadı? Onlara nə var e?! Göylərdə süzülər özləriyçün... Burda da, gör, necə yer seçiblər özlərinə!.. (*Bərkdən.*) Ey, kim var burda? Ey!..

P o l i s (*Qonşu kişi*) yekə qanadları olan taxta ağ atın belində səhnəyə daxil olur.

P o l i s. Bu nə səs-küydü belə?

Q a d ı n (*təəccüblə*). Siz burda nə gəzirsiniz?

P o l i s. Necə yeni mən burda nə gəzirəm? Mən buranın mühafizə idarəsinin rəisiyəm!

Q a d ı n. Ulduzlar aləminin?

P o l i s. Bəli!

Q a d ı n. Burda da mühafizə idarəsi var?

P o l i s. Mühafizəsiz yer olar?

Q a d ı n. Mən... Mən öz Ulduzumu görməyə gəlmişəm.

P o l i s. Hansı siz Ulduzunuz?

Q a d ı n. Ulduzların ən gözəli! Ən sevimlisi! Ən xeyirxahı!

P o l i s. Bildim! Bildim hansıdı! Bildim!

Q a d ı n. Tanıdız?

P o l i s. Əlbəttə! Onu tanımağa nə var ki?

Q a d ı n. Oy, nə yaxşı! Mən onu necə görə bilərəm?

P o l i s. Gərək Poçtalyona deyəsiniz, o, sizin Ulduzunuza xəbər versin.

Q a d ı n. Bəs, mən Poçtalyonu necə görə bilərəm?

P o l i s. Gərək mən icazə verim!

Q a d ı n. Siz?

P o l i s. Bəli!

Q a d ı n. Oy, nə yaxşı oldu! Xahiş edirəm icazə verəsiniz!

Pauza.

Xahiş edirəm, mənə icazə verəsiniz ki, Poçtalyonu görüm!..

Pauza.

Mən çox tələsirəm! Məni orda (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) gözləyən var!

Pauza.

Sizinləyəm! Xahiş edirəm, mənə icazə verəsiniz ki, əvvəlcə Poçtalyonu görüm, sonra da öz Ulduzumu!.. Mən tələsirəm!..

Pauza.

Axı... Axı, mən sizinləyəm!

P o l i s (*qışqırır*). Bilirsiniz mənim maaşım nə qədər azdır?!

Q a d ı n (*gözləri bəzəlmiş*). Nə?

P o l i s. Hə!

Q a d ı n. Maaşınız azdı?

P o l i s. Bəli! Azdı!

Q a d ı n (*şaşırmış*). Bəyəm, burda da pul var?

P o l i s (*onu yamsılayır*). «Burda mühafizə var?» «Burda pul var?» Pul olmayan yer var?

Pauza.

Q a d ı n. Bəs... bəs, mən neyləməliyəm?

P o l i s (*altındakı atı göstərərək*). Özüm heç, neçə gündü, bu da acdı!

Qanadlı ağ atın iri qara gözləri yumulub-açılır
və iki böyük gile göz yaşı yerə düşür.

(*Ata.*) Ağlama! (*Özü doluxsunur.*) Görürsüz?... (*Öz gözlərini silir.*)

Q a d ı n (*pərişan*). Görürəm... Amma... Axı, mənim sizə verməyə heç nəyim yoxdu...

P o l i s (*atın üstündə səhnə boyu o baş-bu baş addımlaya-addımlaya deyir*). Mənim! Mənim bəxtim qaradı! Mənim yanıma həmişə heç nəyi olmayan gəlir! Bir dəfə görmədim ki, nəse bir şeyi olan gəlir mənədən öz ulduzunu xəbər alsın!

Q a d ı n. Bəs, onlar bura gəlmirlər?

P o l i s. Kimlər?

Q a d ı n. Şey-şüyü olanlar...

P o l i s. Kəflərinə düşəndə, hərdən gəlirlər.

Q a d ı n. Bəs, niyə sizdən icazə almırlar?

P o l i s (*əli ilə səhnənin yuxarı küncünü göstərir*). Onların ora öz yolları var!

Q a d ı n. Bəs, mən nə edim? (*Çılğın.*) Xahiş edirəm sizdən!.. Mən onu mütləq görməliyəm!..

P o l i s (*altındakı ata*). Ağlama! (*Atın gözlərindən yenə iki iri damla göz yaşı düşür.*) Görürsünüz?

Q a d ı n. Görürəm... Ona deyin ağlamasın... Mənim ürəyim birtəhər olur...

P o l i s. Ağlamasın, bəs, nə eləsin bu bədbəxt? (*Ata.*) Nə olsun ki, sən də ağsan? Bəxtin ki, qaradı! Yaxşı olardı ki, sən özün kömür kimi qapqara olaydın, amma bəxtin ağ olaydı!

Pauza.

Qadın. Mən sizdən xahiş edirəm!.. Məni orda (*Barmağı ilə aşağı-
rı göstərir.*) gözləyən var! Mən tələsirəm!

Polis (*ata*). Ağlama! Ağlayana pay verən yoxdu!

Qadın. Xahiş edirəm!..

Polis (*ata*). Nə etmək olar, əziz dostum? Bizim üreyimiz yumşaq-
dır... Nə? Nə deyirsən? (*Əyilib qulağını atın ağzına dirəyir.*)

Qadın. Nə deyir?

Polis. Deyir, ona görə bu günə qalmışdır də! (*Qışqırır.*) Poçtalyon!
Poçtalyon!

Qadın. Çox sağ olun!

Polis. Poçtalyon! (*Deyir.*) Bu, görək, həmişə əda ilə, naz-qəm-
zə ilə gəlsin... (*Qışqırır.*) Poçtalyon!

Qadın. Təşəkkür edirəm!

Poçtalyon (*Şagird Həsənzadənin anası*) yekə ağ qanadlarını yelləy-
yə-yelləyə gəlir.

Polis (*acıqlı*). Aha, gəldi çıxdı!..

Poçtalyon (*tənə ilə*). Mənim, başqaları kimi, şəxsi atım yoxdu!

Polis (*ata*). Bunun xəbəri yoxdu ki, səni də yedirtmək lazımdır!..

Poçtalyon. Mən özüm gəlirəm! Amma əslində, mənim atım ol-
malıdır! Çünki Poçtalyon mənim, başqaları deyil!

Qadın (*heyrat içində*). Siz də burdasınız?

Poçtalyon. Mənə nə olub ki?

Qadın. Yox... (*Ətrafa baxır.*) Heç bilmirəm, vallah...

Poçtalyon. Mən burda Poçtalyonam.

Qadın. Mən öz Ulduzumla görüşməliyəm! (*Polisi göstərir.*) İca-
zə almışam!

Poçtalyon (*Polisə baxır*). Pahl!..

Qadın. Yox, siz ona elə baxmayın! O çox üreyiyumşaqdır...

Poçtalyon (*yənə Polisə baxır*). Pahl!..

Qadın. Bəli!.. Bəli!..

Polis (*Poçtalyona işarə edərək yavaşdan Qadına*). Amma o, mən
deyiləm ha!..

Qadın (*Poçtalyona*). Mən çox tələsirəm. Məni orda (*Barmağı ilə
aşağı göstərir.*) gözləyən var. Xahiş edirəm, mənim Ulduzuma xəbər
verəsiniz!

Poçtalyon. Növbəyə durun!

Qadın. Növbəyə?

Poçtalyon. Bəli!

Qadın. Bəyem, mənim Ulduzumla məndən başqa da görüşmək is-
təyən var? Axı, o, ancaq mənim Ulduzumdur!

Poçtalyon. Nə olsun ki, başqası yoxdu?! Növbə, növbədi! Növ-
bəsiz istəyirsiniz? Onda... baxın də...

Pauza.

Qadın (*əllərini öz bədənina çəkərək*). Mənim heç nəyim yoxdu...

Poçtalyon. Yoxdu?

Qadın. Yox...

Poçtalyon. Onda, növbə!.. (*Qanadlarını yelləyib getmək istəyir.*)

Qadın. Dayanın! Mən... (*Sözünü saxlayır.*)

Poçtalyon. Hə? Mən nə?

Qadın. Mən Həsənzadəyə «küç» verərəm...

Pauza.

Poçtalyon. «Dörd»!

Qadın (*qızgın*). Xeyr! «Üç»!

Poçtalyon. «Dörd»!

Qadın (*daha da qızgın*). Heç vaxt! Mən ona «dörd» verməyəcə-
yəm! (*Gəlib Poçtalyonun qabağında dayanıb düz onun gözlərinin içinə
baxır.*) Heç vaxt! (*Barmağını onun gözünün qabağında yelləyir.*) Bu,
mümkün olan şey deyil! Siz məni məcbur edə bilməzsiz!

Poçtalyon. «Beş»!

Qadın. Yox!

Poçtalyon. Onda xudahafız!.. (*Qanadlarını yelləyib getmək is-
təyir.*)

Qadın. Yaxşı... (*Doluxsunur.*) «Beş...»

Poçtalyon. Onda gözləyin. Gedim sizin (*Xüsusi vurğu ilə*) Ul-
du-zu-nu-za xəbər verim! (*Polisə baxaraq.*) Pahl!.. (*Qanadlarını yellə-
yə-yelləyə səhnədən çıxır.*)

Polis (*ata*). Gedək, əziz dostum, gedək! Bizimki bu dəfə də gətir-
mədi!

Qadın. Nə üçün gətirmədi? Axı, siz yaxşılıq etdiniz!

Polis. Kimə?

Qadın. Mənə!

Polis. Bəs, bundan mənə nə?

Qadın. Sizə? Sizə də bu yaxşılığa görə, mənim üreyimin dərinin-
dən gələn bir təşəkkür!

Polis. Yaxşı olardı ki, üreyin dərinliklərindən gələn o cür təşək-
kürü sizə verəydilər, amma yaxşılığı mənə eləyirdilər!

Ulduz (*Qonşu qadın*) ağ karetda qaça-qaça səhnəyə daxil olur.

Karetanı, içində ayaq üstə dayanaraq özünü sürür.

Ulduz (*karetanın qapısını açıb içindən çıxaraq*). Hanı o?

Qadın (*heyrat içində*). Mənim Ulduzum sizsiniz?

Ulduz. Bəli.

Qadın. Ən gözəl, ən sevimli Ulduz!

Ulduz. Bəli. Bəli.

Qadın, elə bil, Ulduza inanmayaraq Polisə baxır.
Polis əvvəlcə çiyinlərini çəkir, sonra başı ilə təsdiq edir.

Polis (ata). Gedək, öziz və bədbəxt dostum, gedək! (*Çapa-çapa səhnədən çıxır.*)

Qadın. Axır ki, mən sizi gördüm! Mən sizi çox görmək istəyirdim! İstəyirdim ki... istəyirdim ki, siz nigaran qalmayasız!..

Ulduz. Mən nigaran qalmayım?

Qadın. Hə!..

Ulduz (*həyəcanlı*). Siz haradan bildiz ki, mən nigaranam?

Qadın. Mən hiss edirdim!.. Hiss edirdim ki, nigaransız!..

Pauza.

Ulduz. Eh!.. (*Onu başdan-ayağa qədər süzərək.*) Siz mənə necə kömək edə bilərsiniz?

Qadın (*ruh yüksəkliyi ilə*). Mən istəyirəm ki, siz biləsiniz: mən daha tək deyiləm! Düzdü, mən çox tək qaldım... Amma, yadınıza gəlir, iyirmi beş il bundan əvvəl, gecələr mən (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) orda, balaca eyvanımızda oturdum, axtarıb sizi tapırdım, gözümü sizə dikirdim, sizinlə bir yerdə necə arzular edirdik?.. Hansı xəyallar içində olurdunuz? Yadınıza gəlir? Mən indi, bax, o vaxtlar arzu etdiyimiz bir sevinc içindəyəm!.. Mənim iyirmi beş il bundan əvvəl sizinlə söhbətlərim, mənim arzularım, o xəyallar, lap bu günlərəcən, elə bil, ancaq gözəl bir yuxu idi!.. Gözəl bir yuxu idi, amma... bir az qüssəli idi... Düzdü, o gözəl yuxu uzun çəkdi, amma nə olsun? İndi o yuxu çin olub! Mən... mən bunu sizə deməliydim, ya yox? Deməliydim! Əlbəttə, deməliydim! Mən...

Ulduz (*onun sözünü kəsərək*). Bir dəqiqə, özizim! Bir dəqiqə! Bütün bunlar çox gözəl! Ancaq siz mənə necə kömək edəcəksiz!

Qadın. Mən bütün bunları deyirəm ki, siz daha məndən gizlənməyəsiz! Axı, mən hiss edirdim ki, siz (*Barmağı ilə yuxarını göstərir.*) ordan (*Yuxarı baxır, sonra ətrafa göz gəzdirir.*), yəni ki, burdan aşağıya (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*), mənə baxırsız, mənim gündəlik həyatımı görürsüz və... və məndən utanırsız! Mən hiss edirdim bunu! Görürdüm! Görürdüm ki, o uzaq arzuların puçluğuna görə, o xəyalların boşluğuna görə məndən utanırsız. Amma indi mən istəyirəm ki, siz bu nigarançılıqdan çıxasız! Mən... mən doğrudan da xoşbəxtəm!

Ulduz. Mənim üçün çox xoşdur ki, siz xoşbəxtsiniz! Nəhayət ki, mən, bütün ulduzluq dövrümdə xoşbəxt bir adam gördüm! Ancaq siz mənə necə kömək edəcəksiz, onu deyin!

Kiçik pauza.

Qadın. Dedim də!..

Kiçik pauza.

Ulduz. Nə dediz?

Qadın. Dedim ki, mən xoşbəxtəm...

Ulduz (*az qala isterika ilə*). Bəs, mən?! (*Ağlayır.*) Mən? Sizə nə var ki!.. Siz xoşbəxtsiz! Ancaq mən pensiyaya göndərilirəm! Əgər, mən bundan sonra daha gecələr göydə parıldamayacağamsa, onda nəyə lazımam? Heç nəyə! (*Daha da bərkdən ağlayır.*) Heç kimə! Qoy, lap yalan olsun, ancaq mən (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) orda kiməsə ümid vermək istəyirəm! Siz orda (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) elə bilirsiniz ki, təkcə sizin arzularınız olur? Siz elə bilirsiniz ki, ancaq siz xəyala dalə bilərsiz? Ancaq siz təklidən qorxursuz!

Qadın (*şaşırmış və həyəcanlı*). Sakit olun...

Ulduz. «Sakit olun» – demək asandır! Ancaq başa düşmək çətin-dir! (*Ağlayır.*) Ordan (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) baxırsız, deyirsiniz, nə var ki, par-par yanır! Əlad! Gözəldi! Başdan-başa romantikadır! Ancaq gəlin, bu romantikanın içinə girin, onda bilərsiz! Onda bilərsiz! Onda... (*Zırlıdayır.*)

Qadın. Sakit olun... Mən... mən sizinçin nə edə bilərəm?

Ulduz. Siz – heç nə! O ifritə Poçtalyonun elə acıqlı-acıqlı gəlib məni çağırmağından başa düşdüm ki, ona heç nə verməmişiz! Çünki sizin də arzudan başqa heç bir şeyiniz yoxdur! Siz də (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir.*) oradakı o çoxlu adamlardan birisiz ki, bütün var-yoxunuz təkcə elə arzudur! Ancaq onu (*Barmağı ilə səhnənin yuxarı küncünü göstərir.*) təkcə arzuyla yola gətirmək olmaz!

Qadın (*diqqətlə səhnənin yuxarı küncünə baxaraq*). Kimdi ki, o?

Ulduz (*heyvətlə*). Tanımırsız?..

Qadın (*başını bulayır*). Yox...

Ulduz (*öz-özünə*). Doğrudan xoşbəxtidir də!.. (*Qadına.*) Baş Ulduz! (*Ağlayır.*) Mən fikirləşəndə ki, bir də heç vaxt göy üzündə parıldamayacağam, dəhşət məni basır!

Qadın. Siz axı... siz axı (*Əli ilə aşağıyı göstərir.*) ordan görünən kimi deyilsiz... Onda neynirsiniz... neynirsiniz göy üzündə parıldamağı? Deyirsiniz ki, heç olmasa... yalandan ümid verərsiz... Özünüz özünüzü niyə aldadırsız?

Ulduz. Siz özünüzü aldatmırsız?

Qadın. Bilmirəm...

Pauza.

Amma mən sizə kömək etmək istəyirəm...

Ulduz. Necə? *(Barmağı ilə səhnənin yuxarı küncünü göstərir.)* O elə-belə fikrindən dönmə deyil!

Qadın *(səhnədə gəzişərək)*. Nə verim? Nə verim sizə?

Ulduz. Heç nə!.. Gedin!.. Qayıdın geri! *(Ağlayaraq.)* Gedin öz arzularınızın yanına... Gedin, girin öz xoşbəxtliyinizin içinə... *(Kareta-ya yaxınlaşır.)* Yaddan çıxarın məni!..

Qadın. Axı, mən sizi yaddan çıxarmaq istəmirəm! *(Qışqırır.)* İstəmirəm sizi yaddan çıxarım! Eşidirsiniz? İstəmirəm!

Ulduz *(karetanın içinə girib qapısını bağlayır)*. Əlvida!..

Qadın. Yox!.. Yox!.. Mən sizə üzüyümü verirəm! Aparın, verin ona! Aparın, verin, sizdən əl çəksin! *(Barmaqlarına baxır.)* Hanı mənim üzüyüm? Hanı?

İşıq sönmür.

III. FƏLAKƏT

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Gənc kişi.

Qadının mənzili. Gecə. Səhnə qaranlıqdır.

Qadının səsi. Hanı? Hanı mənim üzüyüm? Hanı?

Gənc kişinin səsi *(yuxulu)*. Nə? Nə olub? Nə hanı?

Qadının səsi. Mənim üzüyüm! Hanı mənim üzüyüm?

İşıq yanır. Qadın gecə köynəyində divan-çarpayıda oturub. Gənc kişi pijamada və ayaq üstə Qadının qarşısında dayanıb.

Gənc kişi. Üzüyün?

Qadın *(iki əlilə də gicgahlarını ovuşdurur)*. Nə?.. Üzük?

Kiçik pauza.

Gənc kişi. Sənə nə olub?

Qadın. Heç... *(Diqqətlə Gənc kişiye baxır.)* Mənə nə olub?

Gənc kişi çiyinlərini çəkir.

Doğrudan da, mənim üzüyüm haradadı?

Gənc kişi. Hansı üzük?

Qadın. Mənim üzüyüm də. Keçən dəfə axtardım, tapmadım...

Gənc kişi. Gecənin yarısı neynirsən üzüyü?

Qadın. Nə bilim...

Kiçik pauza.

Gənc kişi. Söndürüm işığı? Yataq...

Qadın. Yox... Haradadı mənim üzüyüm? *(Qalxıb dolabın gözünü açır və axtarır.)*

Gənc kişi. Olmaz ki, bunu sabaha saxlayasan?

Qadın. Niyə sabaha? Elə indi axtarıram də... *(Axtarır.)*

Gənc kişi siqaret yandırır və otaqda var-gəl edir.

Sən niyə belə əsəbiləşirsən?

Gənc kişi. Mən? Mən əsəbiləşib-eləmirəm. Ancaq... başa düşmürəm... Gecənin yarısı qışqırıb yuxudan qalxırsan, sonra da durub üzük axtarırsan...

Qadın. Sən görməmişən o üzüyü?

Gənc kişi. Mən? Mənim nəyimə lazımdı üzük?

Qadın. Mən demirəm ki, sənə lazımdı. Soruşuram ki, görməsən, yoxsa, yox?

Gənc kişi. Xeyr! Görməmişəm!

Kiçik pauza.

Sənin tonun mənim xoşuma gəlmir...

Qadın. Niyə?

Gənc kişi. Bilmirəm... Gəl, yataq...

Qadın. Mən üzüyümü axtarıram... Mən öz üzüyümü axtara bilmərəm?..

Gənc kişi. Bəlkə polis çağırırsan?

Qadın *(gəlib onunla üzbəüz dayanır)*. Mənə bax!.. Sən polisdən niyə qorxursan belə?

Kiçik pauza.

(Diqqətlə onun gözlərinin içinə baxaraq.) Sənin bədənində bir dənə də yara yeri yoxdu...

Kiçik pauza.

Gənc kişi. Mən elə bildirdim ki, sən məni sevirsen... Ancaq sən mənim bədənimi yoxlayırmışsan...

Qadın *(elə bil, onu eşitmir)*. Sən deyirdin ki, Şuşada yaralanmışam... Amma... *(Çiyinlərini çəkir.)* Sənin bədənində bir dənə də yara yeri yoxdu...

Gənc kişi. Bəli! Mən Şuşada kantuziya almışdım! Kantuziyanın isə bədənə yeri qalmır!

Qadın. Dünən avtobusla məktəbdən evə gəlirdim. Birdən yadıma düşdü səni harada görmüşdüm! Mən bazara getmişdim. Onda sən qəşab dükənində oturub üç-dörd bazar alverçisiylə nərd oynayırdın. Əsgər paltarında-zadda da deyildin...

G ə n c k i ş i. Sənə nə olub bu gecə?
 Q a d ı n (e l ə b i l, o n u e ş i t m i r). Hətta o zaman mən fikirləşdim ki, bu
 Kitab hara, qəssab dükanı hara, bazar alverçiləri hara?
 G ə n c k i ş i. Bazar alverçiləri adam deyil?
 Q a d ı n. Yox... Niyə... Amma...
 G ə n c k i ş i (o n u n s ö z ü n ü k ə s ə r ə k q ı ş q ı r ı r). Nə olub sənə?
 Q a d ı n. Nə olub? Heç nə olmayıb... Mən gördüyümü deməməli-
 yəm?
 G ə n c k i ş i (a s a b i). Mən deyirdim ki, sənə layiq deyiləm! Sən idin
 qışqıran ki, yox, belə demə! Belə demə!

Pauza.

Q a d ı n. Üzüyü sən götürmüşsən?

Pauza.

Amma xahiş edirəm səndən, yalan danışma... Yaxşı? Çox xahiş edi-
 rəm səndən... Bilirsən... Mən yorulmuşam... Bilmirəm, niyə, amma çox
 yorulmuşam...

Pauza.

G ə n c k i ş i. Mən hər şeyi sənə danışa bilmirəm... Elə şeylər var
 ki, onu danışmaq çətindir... Mən istəmirəm ki, sən əzab çəkəsən!
 Q a d ı n. Üzüyü sən götürmüşsən?
 G ə n c k i ş i (q ı z ǵ ı n). Mən nə etməliydim? Məni sənə deməliydim
 ki, anam acından ölür, məni dolandırırısan, yeməyimi-içməyimi verir-
 sən, anamı da dolandır?! Deyə bilmirdim... Bəli! Anam acından öldürdü!
 Üzüyü satın pulunu anama verdim!

Pauza.

Q a d ı n. Bəs, sən deyirdin, anam ölüb?!
 G ə n c k i ş i (q ı z ǵ ı n). Mənim hər dediyim söz düz olmalıdı?

Kiçik pauza.

Bağışla... Gəl yataq, sabah danışarıq... Özün görəcəksən ki, hər şey
 o qədər də dramatik deyil...

Q a d ı n (e l ə b i l ö z - ö z ü i l ə d a n ı ş ı r). Hamısı yalan idi... (Xatırlayır.)
 Bu on səkkiz ildə mən hər gün sizinlə danışmışam... Məni təsəvvürün-
 də canlandırırıdın, hə?..

G ə n c k i ş i. Sən əsəbiləşmişən. Həyəcanlanmışsan. Gecənin yarı-
 sıdı. Mən də pis iş görmüşəm. Başa düşürəm. Ancaq, gəl yataq, sabah
 danışarıq. Vəziyyəti daha da dramatikləşdirmə.

Q a d ı n (e l ə b i l, o n u e ş i t m i r). Sən məni pusmusan... Hara gedirəm,

nə edirəm, işığım nə vaxt sönür, nə vaxt yatıram, nə vaxt dururam...
 Görmüşən ki, aha, təkin, yazığın biridi...

G ə n c k i ş i. Bəsdir!

Q a d ı n. Evdən çıxır, məktəbə gedir, məktəbdən çıxır, evə gəlir...
 O yağışlı gecəni də xüsusi seçdin, hə? (Gülür.) Xüsusi seçdin ki, təsir-
 li olsun...

G ə n c k i ş i. Sən heç bilirsən, mənə nələr deyirsən?

Q a d ı n. Bilirəm...

G ə n c k i ş i. Bilirsən?

Q a d ı n. Əlbəttə, bilirəm... O məktub da yalan idi, hə?

G ə n c k i ş i. Nə məktub?

Q a d ı n yerində oturub iki əlilə də gigahlarını tutur. G ə n c k i ş i otaqda
 var-gəl edir, sonra kitab rəflərinin qabağında dayanıb kitablara baxır.

Və bütün bu müddət ərzində onların səsi eşidilir.

Q a d ı n ı n s ə s i. Ey!.. Gözəl məktub! Bax, bu tozsilən dostumu-
 zu görürsən? Bu tozsilən dostumuz o elektrik xəttindən necə enerji alır-
 sa, mən də səndən eləcə enerji alıram! Bildin? Bildin ki, bu gün on
 beşinci dəfə səni niyə oxuyuram?

G ə n c k i ş i n i n s ə s i. «Əzizim!.. Sevimlim!.. Həyatım!.. Ya-
 vaşca sivişib gedirəm ki, səhər-səhər yuxudan durğuzmayım səni... İn-
 di burdan çıxacağam, bir saniyə... birçə saniyədən sonra, yenə səninçün
 darıxacağam... Yenə fikrim-zikrim sənin yanında olacaq, yenə sənin
 yanına tələsəcəyəm... Çünki sənin istin bilirsən mənimçün nədir?..»

Q a d ı n ı n s ə s i. Dayan, gözəl məktub! Bu sualı bir də ləzzətlə
 oxuyacağam!

G ə n c k i ş i n i n s ə s i. «Çünki sənin istin bilirsən, mənimçün nə-
 dir?»

Q a d ı n ı n s ə s i. Bir də!

G ə n c k i ş i n i n s ə s i. Çünki sənin istin bilirsən mənimçün nə-
 dir?

Q a d ı n ı n s ə s i. Nədir?

G ə n c k i ş i n i n s ə s i. «Bunu adi sözlə yazı bilmirəm. Təsəv-
 vür et ki, hər tərəfi payız yağışı bürüyüb... Yuvalda balaca bir quşcuğaz
 var... Anası harasa uçub gedib, gəlib çıxırmı... O quşcuğaz da hərdən is-
 ti yuvasından boylanır... Birdən o balaca quşcuğaz yerə düşür... Sənin
 istin mənimçün, bax, yağışın altında tir-tir titrəyən o quşcuğaz üçün o
 yuvanın istisi nəydisə, həmin istidi... Mən də həyatım boyu eləcə boy-
 lanıb səni axtarmışam, səni gözləmişəm... Deyəsən, bir az hind filmlə-
 rinə oxşadı, hə?»

Q a d ı n ı n s ə s i. Yox!

G ə n c k i ş i n i n s ə s i. «Düzünü de, oxşadı, oxşamadı?»

Q a d ı n ı n s ə s i. Lap oxşasın! Bunun heç kimə dəxli yoxdu! Qoy oxşasın!..

Kiçik pauza.

Q a d ı n. Yalan idi... O məktub da yalan idi...

G ə n c k i ş i. Nə məktub?

Q a d ı n (gülümsəyir). Uçub getdi... O məktub birdən-birə çox uzaqlara uçub getdi... Qədim məktub!.. Köhnə məktub!..

G ə n c k i ş i (kitab rəfindəki kitablara baxa-baxa). Bayron deyib ki, köhnə məktubları oxumaq, heç olmasa, ona görə xoş bir işdir ki, onlara cavab vermək lazım deyil...

Q a d ı n. Sən elə ömrünün sonuna kimi başqalarının sözlərini təkrar edə-edə yaşayacaqsan?

G ə n c k i ş i. Gəl yataq. Sabah danışırıq.

Q a d ı n. Sən necə adamsan? (İsterik.) A kişi, bu boyda həngamədən sonra yatmaq olar?

G ə n c k i ş i (kəskin). Bəsdi mənim üstümə qışqırdın!.. (Ona yaxınlaşır). Sənin dediyin o «başqaları» şagird Həsənzadə deyil, onun atası da deyil, hətta onun atası da!.. Sən yalanı ifşa edirsən, həqiqət soradınsan, hə? Ancaq nədir həqiqət? Sənin qışqandığın o Dostoyevski, bilirsen, nə deyirdi? Deyirdi ki, əgər, mənə sübut edənlərsə ki, İsa başqa şeydi, həqiqət isə tamam başqa bir şey, onda mən həqiqətin yox, İsanın yanında qalacağam... Başa düşdün? Bax, bu da sənin üçün həqiqətin hörmət-izzəti! Həqiqətin qiyməti! Hər bir insanın öz həqiqəti var! Mənim də içimdə mənim öz həqiqətim var!

Pauza.

Q a d ı n (elə bil, öz-özü ilə danışır). O yağışlı gecədə mənim ürəyimdə bir hiss vardı ki, bunlar hamısı bir falşdır... O gecə görüşü də, o sözlər də – hamısı yalançıdır... Amma mən o duyğunu saxlaya bilmədim... Əslində, o duyğunu özüm qovub çıxartdım ürəyimdən... Bu bir ay ərzində o duyğu hərdən baş qaldırırdı, «Ey, mənə bax!» – deyirdi, amma mən o saat onun başından vururdum! O duyğuya deyirdim ki, get, məndən uzaq ol, mənə işin olmasın!.. Qorxurdum o duyğudan, başa düşürsən? Qorxurdum ondan, ona görə də yaxına buraxmırdım!..

G ə n c k i ş i. Gəl yataq, deyirəm!

Q a d ı n (elə bil, onu eşitmir). Mən evdə olmayanda, sən hər yeri axtarmısan... Anadan olduğum günü də, pasportumda görmüsən... Köhnə gündəliklərimi çıxarıb oxumusan... Ordan bilmişdin ki, nərgiz güllərini xoşlayıram... Axı... ay çox oxumuş insan... axı, adam başqasının gündəliyini oxumaz... Mən evdə olmayanda, sən siçan kimi otağı axtarırdın, hə?

G ə n c k i ş i. Bəsdür! Bəs, sən nə edirdin? Mən yatandan sonra, sən

də mənim bədənimi yoxlayırdın! Sən mənə kitabxanada işə düzəltmək istəyirdin! Çünki sənin üçün mən kitabxanaçıdan yuxarı deyiləm! Sən mənə kitabxana taxtabitilərinin arasında görürdün! (Onu yamsılayır.) «Mənim ulduzum!» «Mənim ulduzum!» Sən öz ulduzunla söhbət edə bilirdin, ancaq burdan-bura mənim ürəyimi sındırırdın! Sənin üçün mən, səni təklikdən xilas edən bir adam idim, vəssalam! İt olsun, qurd olsun, bir adam olsun ki, mənə gecələr şagird Həsənzadə ilə söhbət etmək-dən qurtarsın! Yox! Mən kiminçünsə it olmaq, qurd olmaq istəmirəm! Elə bilirsen, sənin sözün var deməyə, ancaq mənimki yoxdu? Bəli! Mən sənin evində qalıram! Mənim pulum yoxdu! Bəli! Sən mənə kostyum almısan! Ancaq hər dəfə o kostyuma elə qürurla baxırsan ki, o qürur mənə alçaldır! Sən o baxışlarınla az qalır deyəsən: çıx küçəyə, bütün aləmə car çək ki, ay camaat, bu kostyum mənə, bax, bu xanım alıb! Çıxım qışqırım?

Pauza.

Q a d ı n (sakit). Yox!

Pauza.

G ə n c k i ş i (ona yaxınlaşır). Mən deyirdim ki, sabah söhbət edərik... Yataq... (Onu qucaqlamaq istəyir.)

Q a d ı n (onun qolları arasından çıxmaq istəyir). Yox, istəmirəm!

G ə n c k i ş i. Məni istəmirsən?

Q a d ı n. İstəmirəm!

G ə n c k i ş i. İstəyirsən?

Q a d ı n. Yox!

G ə n c k i ş i. İstəyirsən! Axı, görürəm ki, istəyirsən!

İşiq sönür.

Q a d ı n (qaranlıqdan). Yox!..

G ə n c k i ş i (qaranlıqdan). Hə!

Q a d ı n (qaranlıqdan). Yox!..

G ə n c k i ş i (qaranlıqdan). İstəmirsən?

Kiçik pauza.

Q a d ı n. İstəyirəm...

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Q a d ı n, Q o n ş u q a d ı n.

Blokda Q a d ı n ı n yaşadığı mənzilin çöl qapı meydançası.

Q a d ı n pilləkəni qalxıb çantasından çıxardığı açarla qapısını açır. Q o n ş u q a d ı n əlindəki yekə bazar zənbili ilə, öz qapılarından çıxır.

Q o n ş u q a d ı n. Salam, məlimə.

Q a d ı n. Salam! Salam! Necəsən?
Q o n ş u q a d ı n (əlindəki zənbili göstərir). Görürsən də...
Q a d ı n (gülümsəyir). Həmin zənbil, həmin küçə, həmin bazar...
Q o n ş u q a d ı n. Hə, məlimə. Həmin zənbil, həmin küçə, həmin bazar...

Q a d ı n. Amma bilirsen... İnsan, görəsən, niyə naşükür olur?
Q o n ş u q a d ı n. Nə?
Q a d ı n. Deyirəm ki, görəsən, insan niyə naşükür olur? Bəyəm, pis günlər idi? Mən gecə evdə oturub Həsənzadə ilə danışmışdım, sən də elə bilirdin ki, mənim başım, bir az, o söz... (Gülür.) Vallah, yaxşı günlər idi!..

Q o n ş u q a d ı n (çiyinlərini çəkər). Nə deyim, məlimə?..
Q a d ı n. Qonşular danışır məndən, hə? Deyirlər ki, evinə kişi gəlir?

Pauza.

Düzünü de!
Q o n ş u q a d ı n. Desinlər də!
Q a d ı n. Axı, nə deyirlər?
Q o n ş u q a d ı n. Sən dediyini.
Q a d ı n. «Utanmır!..» «Camaatın gözü qabağında evinə kişi gəlir!..»
«Özü də müəllimədir!..» Hə? Belə deyirlər?

Q o n ş u q a d ı n. Hə. Ancaq mən onların cavabını verirəm! Nə olar yanına kişi gəlir? Kimə mane olurlar? Kimlə işləri var? Kim bilir ki, nə, nədir? Adamın yüz cürə, min cürə dərdi-səri olur! Adam var ki...

Q a d ı n (gülümsəyərək onun sözünü kəsir). O mahnı necə oldu?

Faytonçuyam, bəxtim qara,
Mənə deyir, sür bulvara...

Yaxşı mahnıdı, hə?

Q o n ş u q a d ı n. Nə bilim, vallah...

Q a d ı n. Çox sağ ol də!.. Məni müdafiə etdiyin üçün, çox sağ ol!
(Qapını açıb içəri girir və arxasınca da qapını örtür.)

Q o n ş u q a d ı n örtülü qapıya baxıb çiyinlərini çəkər.

İşıq sönür.

ONUNCU ŞƏKİL

Q a d ı n, G ə n c k i ş i.

Q a d ı n ın mənzili. Axşam. Q a d ı n pəncərənin qabağında dayanıb şüşədən eşiye baxır. Qapının zəngi çalınır. Q a d ı n çevrilib qapıya tərəf baxır. Zəng bir də çalınır. Q a d ı n asta addımlarla gedib qapını açır.

G ə n c k i ş i n i n s ə s i (qapının ardından). Salam!
Q a d ı n. Salam... Gəldin?

G ə n c k i ş i o t a ğ a daxil olur.

G ə n c k i ş i. İstəmərdin gəlim? Gəlməsəydim, darıxmayacaqdın mənimçün? Düzünü de.

Q a d ı n (otaqdakı pəncərəyə tərəf gedərək). Bəlkə də darıxacaqdım...

G ə n c k i ş i. Görürsən ki!.. Yeməyə bir şey var?

Q a d ı n. Nə varsa, mətbəxdədi, keç, bax.

G ə n c k i ş i. Axı, mən istəyirəm, sən gətirəsən... Ona görə yox ki, mən ağayam, sən qulluqçu. Yox. Ona görə ki... bir hərərət olsun... Duy-ğu olsun... Gətirib qoyasan qabağıma... Öpəsən, otursan yanımda... Sonra da... sonra da keçək divana!

Q a d ı n (çevrilib şüşədən eşiye baxır). Sən özün deyirdin ki, buna layiq deyilsən...

G ə n c k i ş i. Hə, mən deyirdim! Bəs, sən nə deyirdin?

Q a d ı n. Mən? Mən də səndən inciyirdim...

G ə n c k i ş i. Bax, belə!.. (Get-gədə qızıdır.) Mən bilirəm! Sən məndən məhəbbət umursan! Sevgi umursan! Ancaq başa düş! Sən... sən başqa cürə qadınsan... Mən demirəm, sən püssən, nə bilim, nəsen... Bağışla məni, ancaq deyəcəyəm! Sən... hərdən... görək sənə deməyim, ancaq deyirəm... sən hərdən maraqsız olursan! Mən uzaqdan-uzağa sənə baxanda, başqa cürə fikirləşirdim... Sən həqiqət axtarırsan, bax, mən də sənə həqiqəti deyirəm: sən... hərdən mənim üçün maraqsız olursan... Yadıma bir söz düşür, ancaq yenə deyəcəksən ki, başqalarının fikrini təkrar edir. Hə, təkrar edirəm! Marina Svetayeva deyirdi ki, ilahələr Allahlara ərə gedirdi, qəhrəmanlar doğurdu, ancaq onlar, yəni o ilahələr çobanları sevirdi. Bax, maraqlı onlar idi, çobanları sevmə, macərələr axtaran ilahələr!.. Sən ağıllı adamsan, ona görə bunları deyirəm ki, məni başa düşsən...

Q a d ı n. Sən ilahə axtarırsan?

G ə n c k i ş i (gülür). İlahə var ki? Olsa, özü gəlib məni tapacaq! Mən heç kimin qapısını döyən deyiləm!

Q a d ı n. Bəs, mənim qapımı niyə döydün?

Pauza.

G ə n c k i ş i. Sən məni gözləyirdin, ona görə!

Pauza.

Gözləmərdin?

Pauza.

Q a d ı n. Gözləyirdim...

G ə n c k i ş i. Bax, belə!..

Q a d ı n. Bu gün Cəfər Elsevərin telefonunu tapdım, ona zəng etdim. Hə, düzdü, siz universitetdə bir yerdə oxumunuz... Düz demisən mənə, səni, doğrudan da, universitetdən çıxarıblar... Amma heç bir dəvə-zad olmayıb... (Gülümsəyir.) Kimsəsiz qız üstündə ədalət savaşı olmayıb... Sən idmançıların soyunma otağından paltar oğurlamısan, ona görə də səni tutublar, universitetdən də qovublar...

Pauza.

G ə n c k i ş i. Məni yoxlamağa başlamısan? Yoxla! Məni çox yoxlayıblar...

Q a d ı n (ona tərəf çevrilərək çılgın). Sən kimsən? Sən qumarbazsan, aferistsən, oğrusan, kimsən sən?

G ə n c k i ş i (gülümsəyir). Heç özüm də bilmirəm ki, mən kiməm? Vallah, düz sözümüdür! Bilirsən, nə fikirləşirəm? Bəlkə də mənim qarşıma sən yox, gerek Messalina çıxaydı və sənin kimi yazıqların, günahsızların... Hə?.. Sənin kimi bədbəxtlərin, şanssızların... Day nə?.. Sənin kimi aldadılmışların... Hə, hə, görürsən, mən özümü təmizə çıxarmıram, aldadılmışların! Sənin kimi aldadılmışların hayıfını məndən alaydı! Ancaq mənim qarşıma sən çıxdın də! Bilirsən niyə?

Q a d ı n. Yox.

G ə n c k i ş i. Ona görə ki, Messalina bilir, kimin qarşısına çıxmaq lazımdır! (Var-gəl edir.) Məni yanında saxlamaq əvəzinə, məndən öz işlərin üçün istifadə etmək, mənə şərait yaratmaq əvəzinə, məni yoxlayırsan!.. Dedim də, yoxla! Ancaq bir az dərindən fikirləş! Bilirsən, Madam de Stal kim idi? Bütün Pariji barmağına dolamışdı! Deyirdi ki, mənim sevmədiyim kişilərin arasında ən yaxşısı mənim birinci ərim idi. (Gülür.) O Madam de Stal idi, lotunun biriydi, ancaq sən təmizsən, sənin sevdinin də mənəm, sevmədiyindən də, yaxşın da mənəm, pisin də... Məndən başqa sənin xatirələrin ancaq şagird dəftərlərində, bir də ki, o qəbiristanlıq kimi soyuq məktəbinizdəki müəllimlərin naftalin iyidi! Naftalin iyi təkcə onların kostyumlarından gəlmir, bütün həyatlarından naftalin iyi gəlir, onların bütün xislətlərindən, arzularından, sevincələrindən naftalin iyi gəlir!.. Əslində onlar bütün həyatlarını naftalinə qoyublar ki, güvə yeməsin və onlar tamam mənasız bir ömür sürürlər. O həyatı naftalindən çıxarmaq daha o yazıqlara qismət olmayacaq... Eləcə, boğaza qədər naftalinin içində qalıb, eyneklərinin qalın şüşəsindən, özlərinin yox, başqalarının yaşadığı dünyaya baxacaqlar, miskin həyatlarının sonuna qədər... Ancaq mən sənin həyatını naftalindən çıxartdım. Düz deyirəm, ya düz demirəm?

Q a d ı n. Düz deyirsən!

G ə n c k i ş i. Sən ironiya ilə danışırısan?

Q a d ı n (sakit). Yox. Sən çox düz deyirsən!

G ə n c k i ş i. Görürsən, mən sənin fikirləşdiyindən qədər də pis deyiləm. Gəl bura. Gəl mənim yanıma!

Q a d ı n. Yox. Artıq qurtardı!

G ə n c k i ş i. Qurtardı? (Gülür.) Hələ hər şey təzə başlayır!

Q a d ı n. Yox. Doğrudan, qurtardı! Daha mənim heç nəyim qalmayıb. Bankdakı pulum da bitdi! (Gülümsəyir.) Pasportuma baxanda, bank kitabçama da baxmışdın, hə? Baxmışdın ki, görüm bu səfeh müəllimə maaşından qepik-qepik qara gün üçün nə qədər yığıb?

G ə n c k i ş i. Sən məni kim hesab edirsən?

Q a d ı n (gülümsəyir). Səni kim hesab edirəm? Onsuz da, daha bunun mənası yoxdur...

G ə n c k i ş i. Deyirsən, «mənim daha heç nəyim yoxdu»?

Q a d ı n. Bəli...

G ə n c k i ş i. Var.

Q a d ı n (gülümsəyir). Nəyim var mənim?

G ə n c k i ş i. Bəs, mən? Demirdin ki, məndən başqa sənə heç nə lazım deyil?

Q a d ı n. Deyirdim...

G ə n c k i ş i. Mən həmin adamam də! Ola bilər, hərdən sənin ürəyinə dəyirəm, lazım olmayan sözlər dəyirəm, ancaq mən, sənin gözlədiyindən həmin adamam. O yağışlı gecədə mənim sənə dediyim o sözlər, hamısı həqiqət idi. Mən səni dəliçəsinə sevirdim. Əslinə baxsan, elə bu gün də elədir. Gəl bura. Gəl mənim yanıma.

Q a d ı n. Mən səndən xahiş edirəm, daha rola girmə... Mən yorulmuşam, başa düş! Yorulmuşam!

G ə n c k i ş i. Mənə nifrət edirsən, hə? Bilirəm, bilirəm ki, mənə nifrət edirsən. Ancaq elə buna görə də mənə borclu olmalısan! Hə! Hə! Düz deyirəm! Yəni heç olmasa, bir adam var ki, ona nifrət edirsən! Yoxsa, əvvəlki kimi, ölü bir həyat sürəcəkdin! Nə sevməyə bir adamın olacaqdı, nə də nifrət etməyə! Mən sənin həyatına məhəbbət də gətirdim, nifrət də! Həyat elə budu də! Canlı həyat budu! Fikirləşsən, görürsən ki, düz deyirəm! Ancaq indi hər şeyi məndən əsirgəyirsən. (Yamsılayır.) «Daha heç nəyim yoxdu!» (Əlləri ilə otağın divarlarını göstərir.) Bəs, bu? Bu boyda evi var, amma (Yamsılayır.) «daha heç nəyim yoxdu!»

Pauza.

Q a d ı n (sarsılmış). Sən haradan gəlib mənim həyatıma çıxdın? Axı, dünyada yüz dəfə məndən gözəl, yüz dəfə məndən varlı, əlaqələri məndən yüz dəfə, min dəfə çox qadınlar vardı! Sən nə üçün məhz məni qaladın? Sən haradan gəlib məni tapdın?

G ə n c k i ş i. Bilmirsən haradan?

Q a d ı n (isterik). Yox! Bilmirəm! Bilmirəm!

Gənc kişi (pəncərənin qabağına gəlir). Özün deyirdin ki, məni sənəin ulduzun göndərib! (Hirsə barməğini pəncərəyə tuşlayır.) Bax, o göndərib məni! Bax!

Qadın. Baxmıram! Baxmıram! Baxmıram! (Otaqda gəzişərək özünü sakitləşdirməyə çalışır.) Gəl belə danışaq sənəinlə... Sən get... Sən get, bir də bura gəlmə... Get... Mən daha sənəi görmək istəmirəm... Sən yəqin hələ çox adamlara rast gələcəksən... Bəlkə elə bir adama rast gələcəksən ki, hər şey yaxşı olacaq... Get... Bir də buralara gəlmə...

Gənc kişi. Məni qovursan?

Qadın. Xahiş edirəm sənədən, get... Məndə işin olmasın daha, xahiş edirəm...

Gənc kişi (onu yamsılayır). «Məndə işin olmasın...» Mən nə edirəm sənə? Döyürəm, söyürəm, nə edirəm?

Qadın (qışqırır). Get! Gəlmə bura! Gəlmə!

İşıq sönrür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Qadın, Gənc kişi, Qonşu kişi.

Qadının mənzili. Gecə. Qadın mizin arxasında oturub şagird dəftərlərini yoxlayır, ancaq hiss olunur ki, fikrini bir yere toplaya bilmir.

Qalxıb otaqda var-gəl edir, yenə mizin arxasında əyləşir.

Qapının zəngi çalır. Qadın başını qaldırır bir müddət qapıya baxır.

Zəng bir də çalır. Qadın qalxıb qapını açır.

Qadın. Sən yenə gəldin?

Gənc kişi içəri daxil olur.

Gənc kişi. Salam...

Qadın. Yenə gəldin, hə?

Gənc kişi. Gedim küçədə yatım? (Arxasınca qapını bağlayıb otağa keçir.)

Qadın. Sən mənim ömrümə yazılmışan?

Gənc kişi. Bəs sən bilmirsən ki, yazıya pozu yoxdu?

Kiçik pauza.

Qulaq as, başıma əla bir fikir girib!

Qadın. Sənəin əla fikrin də olur?

Gənc kişi (inciməyib). Görürsən? Sözümdə deməmiş, ağzımdan vurursan, sonra da deyirsən ki, elə oldu, belə oldu!.. Mən nəyəm bəy-yəm? Yəni elə dəhşətli bir məxluqam ki, bir dəne yaxşı söz deyə bil-

mərəm? (Var-gəl edir.) Onda sənə başqa ideya verəcəyəm! Pis adamın əla ideyası! (Gülür.) Bir az birtəhərdi, amma əladır! İndi ağılıma gəldi! Bütün problemlərimiz həll olunur! Deyim?

Qadın. De də...

Gənc kişi (ayaq saxlayır). Məni götür oğulluğa!

Qadın (gülümsəyir). Sənəi oğulluğa götürürəm?

Gənc kişi. Hə! Mən sənə yalan demişəm. Mən məktəbə bir il gec getməmişəm, əksinə, iki il tez getmişəm, beş yaşından. Çünki beş yaşından əlifbanı öyrənmişdim, nağılları oxuyurdum, elə bildirdim ki, bu səfeh dünya da o nağıllar kimi bir şeydi... (Gülür.) Nə işə... Mən onuncu sinifdə oxuyanda on beş yaşım var idi. İnanmırsan?

Qadın. Niyə inanmıram? İnanıram.

Gənc kişi. Onda götür məni oğulluğa. Nədi, pisdə? Yoxsa, oğlun olsaydı, mənədən yaxşısı olacaqdı? Götür məni oğulluğa... (Sözünü yarımçıq kəsərək diqqətlə Qadına baxır.) Mən də... mən də gedib sizin rayonun Təhsil şöbəsinə şikayət etməmə ki, keçmiş şagirdinin əxlaqını pozmaqla məşğul olmusan! (Gülür.) Zarafat edirəm... Kim olsam da, bu səviyyəyə enməmə... Nə bilim? Bəlkə də, enərəm? (Gülür.) İnsan elə əcaib bir məxluqdu ki, ondan nə desən gözləmək olar! Düz demi-rəm? Sən özün birdən elə bir şey eləyə bilərsən ki, heç ağılına da gəl-məz! Hə?

Qadın (çiyini çəkər). Bəlkə də...

Gənc kişi. Görürəm!.. Görürəm ki, mənə nifrət ələyirsən!.. Elə!.. Elə bilirsən, belə baxmaqla, məcbur edəcəksən ki, mən vicdan əzabı çə-kim? Niyə? Mənim dırnağım olmayanlar vəzifə başındadır! Mən gedib adını yazı bilməyənənin birinin, dünyadan xəbəri olmayan bir kütün qap-sında dayanıb, boynumu bükürəm, bəs vicdan niyə protest eləmir? On-da nə üçün mən vicdan əzabı çəkməliyəm? Mən acından öləndə vicdan əzabı çəkənlər bəs haradaydı?

Qadın. Sən acından ölmüsən?

Gənc kişi. Nə bilirsən ki, mənim acından ölən vaxtlarım olma-yıb! Hə? Axı, sən nə bilirsən e, mənim haqqımda? Heç nə! (Get-gedə qızıqaraq yamsılayır.) «Cəfər Elsevər deyib ki, mən paltar oğurlamış-am...» Bəli! Oğurlamışam! Ancaq həyatı (Barməğinin ucunu göstə-rir.), bax, bu qədər babat olan bir adam gedib idman otağından paltar oğurlayar? Əgər, mənim dəhşətli ehtiyacım olmasaydı, belə bir miskin iş tutardım? Bəs bunu niyə fikirləşmirsən? Cəfər Elsevər!.. Cəfər Else-vər neyləyir? Rüsvət alıb qəzetlərə məqalə yazır! Onu ifşa edir, bunu tərifiyləyir, hamısı da pulla! O əladır, ancaq mən pisəm! Qoy olsun! Gö-tür məni oğulluğa, tərbiyə et! Sənəin üçün də yaxşı olar! Tək qalmazsan. Bir yerdə yaşayırıq. Gələnə tapşırıram, sənəi incitməsin. İcazə verərəm nəvələri gözməyə apararsan!.. Hə, özünü yaxşı aparsan, evdə tək olan-

da, sənə icazə verərəm ki, hərdən gəlib giresən yanıma! *(Gülür.)* Amma ayda bir dəfədən artıq yox!

Kiçik pauza.

Q a d ı n. Sən məndən kimin intiqamını alırsan?

G ə n c k i ş i. Nə?

Q a d ı n *(elə bil, öz-özünə danışır)*. Elə hey fikirləşirəm ki, axı, bu məndən kimin intiqamını alır?.. Nəyin intiqamını alır?.. Axı, mən elə bir iş görməmişəm ki, məndən belə intiqam alsın... Axı, nə etmişəm mən bu həyatda? Mən nə görmüşəm ki, nə də edim?

Kiçik pauza.

Bura bax, sən öz bədbəxtliyinin, öz acizliyinin intiqamını məndən alırsan?

G ə n c k i ş i. Nə? *(Part.)* Mən niyə bədbəxt oluram? Gör, kim mənə aciz deyir?! Səndən aciz adam var, dünyada?

Q a d ı n. Yox.

G ə n c k i ş i. Bax, belə! Sənin bütün həyatında birçə işıqlı şey olubsa, o da mənəm! Elə bilirsen, görmürəm ki, məndən necə ləzzət alırsan? *(Gülür.)* Ancaq sən də az aşın duzu deyilsən, ha!? *(Qadının qarşısında o baş-bu baş addımlayaraq.)* Kim deyər ki, bu biganə, bu yaşlı xanımın, yox, xanımın yox, bu müəllimənin içində, necə bir görməmiş ehtirası var?!

Pauza.

Q a d ı n *(sakit)*. Deyirsən oğulluğa götürüm səni?

G ə n c k i ş i. Bəli-i-i!..

Q a d ı n *(eyni sakitliklə)*. Onda bunu yumaq lazımdı...

G ə n c k i ş i *(təəccüblə)*. Yumaq lazımdı?

Q a d ı n. Əlbəttə!

G ə n c k i ş i. Vallah, sən mənim fikirləşdiyimdən də ağıllısan! Bərsırıq, hə? Məni restorana aparırsan?

Q a d ı n. Restorana niyə? *(Ayağa qalxır.)*

G ə n c k i ş i *(gülür)*. Bu fəni dünyada restorandan yaxşı yer var?!

Q a d ı n. Sonra baxarıq... Otur. *(Mətbəxə keçir.)*

G ə n c k i ş i *(Qadının ardınca baxaraq)*. Doğrudan da, vallah, bu qadınlar bir sirri-Xudadı! *(Var-gəl edir.)* Kim deyə bilərdi ki, Anna Karenina özünü qatarın altına atacaq? *(Bərkdən.)* Kömək eləyim sənə?

Q a d ı n *(mətbəxdən)*. Yox...

G ə n c k i ş i. Vallah, bu, yaxşı adamdı... Mən də lap əclafın biri-yəm!

Q a d ı n əlindəki sinidə iki qədəh şampan şorabı ilə içəri girir.

O-o-o!.. Mən elə bilirdim, zarafat eləyirsən... Bəs, şampanın özü ha-nı?

Q a d ı n. Soyuducuda. Əyləş. *(Qədəhləri mizin üstünə qoyur və oturur.)*

G ə n c k i ş i. Bunun ayrı ləzzəti var!.. Mən də yapışmışam restorandan! Qozbeli qəbir düzəldər də! *(Gülür.)* Neyləyir? *(Oturaraq qədəhi əlinə alır)*. İçək, hə? Ana-bala olmağımızın şərəfinə? *(Bir neçə qurtum içərək göz vurur.)* Ancaq bu gün, deyəsən, ana-bala olmağımızı yaddan çıxaraçağıq!.. Sənin sağlığına! *(Yenə bir neçə qurtum içir.)* Pis sözlər deyirəm... Bağışla məni... Özüm də bilərəm ki, pis sözlər deyirəm... Səninlə çox qəddar zarafat edərdim... Ancaq hər şey keçib-gedir... Sənin də ağrın keçəcək... Bilmirəm, sən görmüsən, yoxsa, yox? Ağacın budağını kəsəndə, bir müddət ağlayır, şirəsi tökülür, ancaq sonra hər şeyi yadından çıxarır, o kəsik yerinin üzünü qabıq örtür, ağac daha da cavanlaşır, sağlam olur!..

Pauza.

(İçir.) Yaxşı, bağışla də məni...

Q a d ı n. Gecdir.

G ə n c k i ş i. Bağışlamaq heç vaxt gec deyil. Sadəcə, bağışlamağı bacarmaq lazımdır!.. Bilirəm, ürəyinə toxunuram sənin... Amma sən məndən uca ol də! Sən yüksəkdə dayan! Sən bağışla!.. Axı, sən də mənim ürəyimə deyirsən... *(İçir.)* Yoxsa elə bilirsen, mənim ürəyim daşdandı? Yox... Mənim ürəyim də, təəssüf ki, daşdan deyil... Deyirsən, mən öz bədbəxtliyimin intiqamını səndən alıram... Bundan dəhşətli söz olar, mənə deyirsən?..

Pauza.

Nə bilim... Amma xoşbəxtlik də çox nisbi bir şeydi... Kimdi xoşbəxt? Göstər mənə!.. Mən, doğrudan, sənin sağlığına içirəm! *(İçir.)* Vallah, mən səni həqiqətən sevirəm!.. İnanmırsan?

Pauza.

(Barmağının ucunu göstərir.) Heç bu qədər də inanmırsan? Hə?

Q a d ı n başını bulayır.

Nahaq! Dünyada pis adam yoxdu! Sadəcə, insanları başa düşmək lazımdı... Sən elə bilirsen ki, məni tanıyırsan? Bəlkə mənim də elə arzularım olub ki, sənin o ulduzlar aləmindən də yuxarıda dayanıb?! Sən

nə bilirsen ki, mən ürəyimdə nə çəkirim? Bəlkə mən özümə sənədən də artıq nifrət edirəm? Nə bilirsen? Düz demirəm?

Q a d ı n (*çiyinlərini çəkir*). Nə bilim?..

G ə n c k i ş i. Yox, düz deyirəm! Məsələn, mən yüz faiz bilirəm ki, sən pis adam deyilsən!

Q a d ı n (*gülümşəyir*). Bilmək olmaz...

G ə n c k i ş i. Yüz faiz!

Q a d ı n. Bəs, sən?

G ə n c k i ş i. Mən?

Q a d ı n. Hə. Sən neçə faiz?

G ə n c k i ş i (*gülür*). Nə bilim?.. Bilmirəm... (*Bir az tutulmuş.*)

Q a d ı n. Sənin öz ürəyindən xəbərin yoxdu? Niyə bilmirsən?

G ə n c k i ş i. Sən elə bilirsen ki, adam öz-özünü tanıyır? Nə işə... Amma onu bilərəm ki, sənənlə yaxşı rəftar eləmirəm...

Pauza.

Deyəsən sentimental olmuşam... Sənədən keçib də, mənə... (*Gülür.*) Əgər, insan sentimental adamdırsa, deməli, yaxşı adamdır! Hə?

Q a d ı n (*yənə çiyinlərini çəkir*). Nə bilim?..

G ə n c k i ş i. Axı, dedim ki... sənədən xahiş etdim ki, məni bağışla də!.. Səni heç belə fikirlə görməmişəm... İstəyirsən, diz çöküb ayaqlarını qucaqlayım?

Q a d ı n. Yox, istəmirəm...

G ə n c k i ş i. Mən səni tanıyıram, əvvəl-axır bağışlayacaqsan... Lap elə bu gecə bağışlayacaqsan!.. (*İçir.*) Mən deyirəm də, sənin əlin dadlı əldir!

Q a d ı n gülümşəyir.

Şampan da, elə bil, adi şampan deyil. Sən süzmüsən qədəhlərə, ona görə dadlı olub!..

Q a d ı n gülümşəyir.

Gəl, hər şeyi təzədən başlayaq! Vallah, yaxşı olar!.. Mən çox şey başa düşmüşəm... Sənin ürəyinə toxunmağıma baxma... Bəlkə də sən düz deyirsən... Həyatda mənimki gətirmədi... Bəlkə elə o kompleksdi, məni məcbur edir ki, sənənlə belə rəftar edim? Bəlkə, sənə baxanda, özümü daha dərinəndən görürəm, özüm özümə qorxuram, özüm özümü bağışlaya bilmirəm, ona görə belə edirəm? Elə bilirsen, mən heç bir əzab çəkmirəm? Bəlkə mən sənədən də çox əzab çəkirim, nə bilirsen?

Kiçik pauza.

Gəl, gəl, təzədən başlayaq! Doğru deyirəm!

Q a d ı n. Sənin doğru sözün var?

G ə n c k i ş i (*gülür*). Niyə yoxdu? (*Şampanı axıra qədər içib pialəni mizin üstünə qoyur.*) Mən, deyəsən, sənin yanında o çobana dönmüşəm!?

Q a d ı n. Hansı çobana?

G ə n c k i ş i. Bir çoban qışqırır ki, ay-haray, sürüyə canavar girib! Camaat axışb haraya gəlir, görürlər ki, canavar-zad yoxdu. Çoban bir dəfə də hay-küy salır ki, ay aman, sürüyə canavar girib! Camaat yenə axışb haraya gəlir. Yenə görürlər ki, canavar yoxdu. Bir müddət keçir, çoban üçüncü dəfə təzədən qışqırır ki, ay camaat, kömək eləyin, sürüyə canavar girib! Daha heç kim haraya gəlmir, hamı elə bilir ki, çoban yenə yalandan qışqırır. Ancaq, sən demə, bu dəfə doğrudan da sürüyə canavar giribmiş! Sürünü də dağıdır, o yazıq çobanın da boğazını gəmirir. (*Gülür.*) İndi, deyəsən, mən də o çobanam!

Q a d ı n. Mən də canavar!

G ə n c k i ş i (*gülür*). Sənədən canavar çıxmaz!

Q a d ı n. Bilmək olmaz!

G ə n c k i ş i (*elə bil, nədənsə şübhələnir*). Bilmək olmaz?

Q a d ı n (*başı ilə təsdiq edərək*). Hə.

Pauza.

G ə n c k i ş i (*birdən boğazını tutaraq öyüməyə, yerində qıvrılmağa başlayır*). Mənə... mənə nə oldu?.. (*Dəhşətlə Qadına baxaraq qışqırır.*) Nə etmişəm?

Q a d ı n (*sakit*). Demirdin ki, sənin qarşına görək Messalina çıxaydı?

G ə n c k i ş i (*boğula-boğula*). Mənə... mənə nə vermişəm?

Q a d ı n (*eləcə sakit*). Sənin yadından çıxıb ki, mən kimyə müəllimiyəm?

G ə n c k i ş i (*iki əli ilə də boğazını tutub ayağa qalxaraq Qadına hücum etmək istəyir*). Ay... ay... qancıq! Mənə... mənə əlin qalxdı? Elə bilirsen... elə... bilirsen... (*Yerində sındalayır.*) Canavar!.. Canavarmışsan... sən!.. Kim deyirdi? Kim deyirdi ki, sən canavarsan?.. (*Əlləri ilə kitab rəflərindən yapışır və rəflərlə birlikdə gurultuyla yerə sərilir.*) Kömək elə... (*Qışqırır.*) Mənə kömək edin!.. Həkim çağırın!.. (*Yerində qıvrılır.*) Qoyma!.. Qoyma ölüm... Sən özünü də məhv edirsən... Qoyma!.. (*Xırıldayan səsi ilə var gücüylə qışqırmaq istəyir.*) İstəmirəm!.. Ölmək istəmirəm!.. (*Ağlayır.*) Mən... yaxşı adamam... sən bilmirsən... sən məni tanıyırsan... mən yaxşıyam... mən... mən səni sevirəm... Qorxuram!.. Qorxuram!.. Ölürem... (*Güclə xırıldayır.*) Kömək... elə... Mən bilmirdim ki... sən beləsen... Bağışla məni... Yazığın... Yazığın gəlsin... (*Xırıldayaraq yerində çapalayır və hərəkətsiz donub qalır.*)

Uzun pauza.

Q a d ı n. Sən düz deyirdin! Sən (*Əlini pəncərənin şüşəsinə tərəf qaldırır.*) oradan gəlmişdin! Çünki sən mənim taleyimə yazılmışdın! Hə, sən oradan gəlmişdin, çünki, bunu da düz deyirdin, yazıya pozu yoxdur! Yəqin... yəqin mən də sənə taleyimə yazılmışdım... (*Güclə yerindən qalxıb pəncərəyə yaxınlaşır və şüşələri taybatay açaraq qışqırır.*) Amma niyə? Nə üçün?

Q o n ş u k i ş i (*qapı arxasından*). Olar? Bu nə səs-küydü belə? (*İçəri daxil olur.*) Nə olub, məlimə? (*Heyrət içində gah Qadına, gah da yerə sərilmiş cəsədə baxır.*)

Q a d ı n (*ona tərəf çevrilir, gülümsəyərək sakit*). Sizi təbrik edirəm!..

Q o n ş u k i ş i. Məni?

Q a d ı n. Hə!..

Pauza.

(*İki biləyini də Qonşu kişiye tərəf uzadır.*) Axır ki, qatil həbs etdiniz!

Q o n ş u k i ş i (*yerdə uzanmış Gənc kişiye baxaraq dəhşət içində geriye addımlaya-addımlaya*) İstəmirəm!.. İstəmirəm!.. İstəmirəm!..

İşıq sönmür.

17 avqust 2002.

Zuğulba.

AĞ DƏVƏ

(*Proloq və iki hissədən,
iyirmi şəkildən ibarət xronika*)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Müəllif.	- yaşlı Ələkbər.
Ağakərim.	
Sona	- onun arvadı.
Ələkbər	- onların oğlu.
Xanım arvad.	
Cəfər	- Xanım arvadın oğlu.
Adil	- Xanım arvadın oğlu.
Əbdüləli	- Xanım arvadın oğlu.
Qoca	- Xanım arvadın oğlu.
Cəbrayıl	- Xanım arvadın oğlu.
Ağarəhim	- Xanım arvadın oğlu.
Əliabbaskişi.	
Həlimə	- onun arvadı.
Məmmədbağır	- onların oğlu.
Zibə xala.	
Qavril	- onun oğlu.
Əminə xala.	
İbadulla	- onun oğlu.
Gülağa.	
Suğra	- onun arvadı.
Fatma xala.	
Ədilə	- onun qızı.
Balakərim.	
Meyranqulu.	
Əzizəğaəmi.	
Ağahüseynəmi.	
Həsənəğaəmi.	
Molla Əsədulla.	
Səfurə xala.	
Məşədxanım.	
Fatma xala.	
Firuzə xala.	
Şövkət.	
Muxtar.	
Şinelli kişi.	
Milis nəfəri.	
Orqan işçisi.	
Ədilənin rəfiqəsi.	

Məkan - Bakı şəhəri.
Zaman - 1927-1944-cü illər.

PROLOQ

Müəllif, Cəfər, Adil, Əbdüləli, Qoca,
Cəbrayıl, Ağarəhim.
Qəbiristanlıq. Günorta.

Uzaqdan tütək səsi eşidilir. Tütək səsi getdikcə yaxınlaşır və səhnə işıqlandıqca sol küncün ən uzaq yerində oturub tütək çalan Balakərimin güclə sezilən silueti görünür. Sağ küncdə Müəllif dayanıb və Balakərimə qulaq asır.

Pauza.

Müəllif. Mən iki ildən artıq bir müddət idi ki, həftədə, iki həftədə bir dəfə qəbiristanlığın bu çıxışı ilə öz qəbrimə gedirdim. «Mənim qəbrim?». Belə demək olarmı? Niyə olmur? Əgər biz, «mənim oğlum» «mənim anam» deyirikse, nə üçün «mənim qəbrim» deyə bilmərik?.. Mən bu çıxışla da geri qayıdardım. Həmin çiskinli sentyabr gününü mən onları birdən gördüm... Mən öz çıxışında dayanıb Cəfərə, Adilə, Əbdüləliyə, Qocaya, Cəbrayıla, Ağarəhimə baxırdım...

Qəbir daşı ilə üzbəüz dayanmış altı nəfərin silueti görünür.

Bir zamanlar o qara mərmər başdaşı olan qəbir yox idi... Mən o qara mərmər başdaşı olan qəbirə - Xanım xalanın qəbrinə baxırdım, o başdaşı ilə üzbəüz dayanmış o altı nəfərə baxırdım və elə bil, əlli il bundan əvvəlki kimi yenə də Balakərimlə üzbəüz oturmuşdum... Elə bil, mən o sentyabr günü birdən-birə qəbiristanlıqda dünyanın ən qəmli havasını eşitdim... Mən qocalmış Cəfərə, qocalmış Adilə, qocalmış Əbdüləliyə, Qocaya, Cəbrayıla, Ağarəhimə baxa-baxa əlli il bundan əvvəldən gələn o tütək səsinə qulaq asırdım... Bu dəm mən özüm də özümə çox uzaqlardan baxırdım.

BİRİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Balakərim, Zibə xala, Qoca, Ədilə, Ələkbər,
Güləğa, Sona, Muxtar, Əzizəğa əmi, Ağahüseyn
əmi, Əliabbas kişi, Həsənəğa əmi, Meyranqulu
əmi, Xanım arvad, Səfurə xala, Məşədixanım,
Firuzə xala, Şövkət, Əminə xala, İbadulla,
Cəfər, Adil, Qoca, Cəbrayıl, Ağarəhim.

Məhəllə. Günorta.

Dalan. Həyat. Evlərin qapısı həyətdə açılır. İkinci mərtəbəyə – Xanım arvadgilin evinə taxta pilləkən qalxır. Əminə xalanın evi onlarla üzbəüzdür. Muxtar da ikinci mərtəbədə yaşayır.

Məhəllənin kişiləri sol küncdə oturub çay içir, nərd oynayır. Sağ küncdə arvadlar söhbət edirlər. Zibə xala dalanda tum satır. Məşədixanım dibçəkləri sulayır. Hansı mənzildəki radiodansa konsert sədaları eşidilir. Bina-nın birinci mərtəbəsində altı qapı, ikinci mərtəbəsində isə dörd qapı var. Zivə-dən paltarlar asılıb. Sağ tərəfdə çarhovuz, üstündə krant var. Divara nərdivan söykəlib. Ədilə krantdan vedrəyə su doldurur. İkinci mərtəbədə Qoca əlində kitab, Ədiləyə baxır. Balakərim səkidə, Ələkbər də onun-la üzbəüz oturublar. Güləğa arvadı ilə evdən çıxıb harasa gedirlər. Sona əlində boğça, evdən çıxıb hamama gedir.

Balakərim. Yolçu Ağ Dəvənin üstündə səhra ilə gedirdi... Səhra, bilirsən də, nə deməkdir, yəni ki, hər tərəf qum, hara baxırsan – qumdan savayı bir şey görmürsən. Ağ Dəvənin üstündə oturmuş yolçu, hər dəfə, dəvə addım atdıqca yüngülcə yırğalana-yırğalana, iri qara gözlərini qıpqırmızı qızarmış o dan yerinə zilləmişdi. Və fikirləşirdi ki...

Ələkbər. Kim fikirləşirdi?

Balakərim. Necə kim? O iri qara gözləri olan yolçu də!..

Ələkbər. Onun gözləri Xanım xalanın gözləri kimi idi?

Balakərim. Hə... Yolçu fikirləşirdi ki, bu səhranın da, bu dəvə addımlarının da, o qıpqırmızı dan yerinin də indiki yeknəsəqliyi min il bundan əvvəl də belə olmuşdu və min il bundan sonra da belə olacaqdı... Yolçunun bütün fikrini, hisslərini bir təəssüf bürümüşdü və bu təəssüf, elə bil, yolçunu birdən-birə dayaqsız etdi, havadan asılı qoydu... Bilirsən, hər bir adam görək hərdən bir göylə təkbətək dayansın, göyə baxsın... (Əlini göyə tərəf uzadır.) Bax, o ulduzlara baxsın... O aya baxsın...

Ələkbər (göyə baxaraq). Axı, indi gündüzdü... İndi ay, ulduz yoxdu...

Balakərim. O baxır adamına! Diqqətlə baxsa, günün günorta vaxtı da ayı, ulduzu görəcək!.. Onda özü də biləcək ki, nə qədər balacadır... O ayın, o ulduzların uzaqlığı yanında görəcək ki, nə qədər kiçikdi... O yolçunun bütün varlığı, fikri, hissləri bir möcüzə həsrətin-

də idi. Amma yolçu yaxşı bilirdi ki, heç vaxt möcüzə olmayıb və heç vaxt da möcüzə olmayacaq. Əslində, Musa peyğəmbər də möcüzə görmək istəyirdi. Bəlkə özü bunu heç bilmirdi, amma elə buna görə Tur dağında Allaha çox yalvardı: «Özünü mənə göstər» – dedi. Amma Allahdan aldığı cavab bu oldu: «Sən mənə heç zaman görməyəcəksən!». Dünya möcüzəsiz dünyadır, adidir. O zaman yolçu fikirləşdi ki, əslində elə bu adiliyin özü bir möcüzədi, amma bu möcüzədən heç kim baş açmır. Dədələrimiz də bilirsən nə deyib?

Ələkbər. Yox...

Balakərim. Deyib ki, «Gəlimli-gedimli dünya, son ucu ölüm-lü dünya». Bunu deyiblər, özləri də, neçə min ildə köçüb gediblər bu dünyadan. Allah onlara rəhmət eləsin...

Maşın səsi gəlir. Sonra maşının qapısı çırpılır və Muxtar səhnədən keçib gedir.

Əzizəğa əmi. Alə, buna bax e, nə salamı var, nə də kalamı! Nə olar ki, orda işləyəndə, alə? Dünən heç nədən Xanımın oğlunu, Əbdüləlini tutub basıb dama. Lap adam da öldürsəydi Əbdüləli, görək Muxtarın onunla işi olmayaydı!.. Bir mələdə olurlar. Kişiye yaraşan işdi, alə, bu?

Ağahüseyn əmi. A kişi, Ətağanın cəddinə and olsun, mən də lap məəttəl qalmışam! Alə, belə də iş olar?.. Nə var, nə var, mənəm maşınıni ötüb! Alə, bunun da üstündə, mələnin cayılını tutub türməyə basarlar?! Ətağa cəddi, dünyanın lap, day, axırdı! Xanımın oğlunun, Əbdüləlinin, «polutorka»sı bunun «emadinini» keçib, təkərlərdən də su sıçrayıb bunun maşınına! Nə olsun? Alə, bizə sataşır o, bizə!

Həsənəğa əmi. Alə, biz ölmüşük bəyəm ki, belə iş görür bu oğraş?! Biz nəyik bəyəm, alə?! Kişi-zad döylülük ki, bu zaraza belə rəftar eləyir biznən?!

Əzizəğa əmi (ah çəkir). Neyniyəsen? Zəmanə bunların zəmanəsidir də! Bu əclaf oğlu hardan köçüb gəldi bizim mələyə? Alə, hökumət bir adam tapmadı, getirib bu alçağa bizim mələdə ev verdi?!

Kişilər nərd oynayır. İndi də arvadlar danışır.

Səfurə xala. Mağıl rahatca evimizdə oturub işimizlə-gücümüzle məşğul olurduq. Bu köpəyoğlu Muxtar, mərəkə salacaq mələyə. Mən tanıyıram öz kişimi də!.. Bir də gördün, yortdu bıçağı Muxtarın qanına!..

Firuzə xala. Ağəz, hansı daşı tökək başımız? Öldürəcəklər gecə oğraş oğlu oğraş Muxtarı, balalarımızın gözü türmədə qalacaq...

Məşədixanım. Ağəz, görmürsünüz o köpəy oğlunun qulaqla-

rını? Ağöz, kişinin də elə balaca qulaqları olar? Vay sənün ciyərin yan-
sın, şpion oğlu, şpion!

Xanım arvad pilləkənə həyəyə düşür. Arvadlar özünü yığıdırır,
bəzisi evə keçir.

Xanım arvad. Ay Səkinə, noxudum qurtarıb. Varındısa, bir
az əlbərcu noxud verginən..

Firuzə xala. A-a-a... Bu nə sözdür, ay Xanım xala?! Əlbərcu
nə deməkdi, ayıb döyül? Əziyyət çəkmə, Ələkbərnən göndərərəm.
Ələkbər, gəl, bala, gəl, noxudu verim, apar ver Xanım xalaya.
Ələkbər. Yaxçı.

Xanım arvad evə qayıdır.

Zibə xala. Ələkbər, Ələkbər, sonra gəl bir stəkan tum all!..
Ələkbər. Yaxçı.
Şövkət (Zibə xalaya). Üçünü ver mənə. (Üç balaca kağız bük-
məsi tumu alır.) Ələkbər, bura gəl. Gəl demirəm?
Ələkbər qalxıb Şövkətə yaxınlaşır.

Al, Ələkbər, tök cibinə. Al, bunu da ona ver, Balakərimə. Apar
ver.

Ələkbər tumları götürüb Balakərimin yanına qayıdır.

Zibə xala. Sağ ol, ay Şövkət, sən olmasan, mən neyniyərəm?!
Şövkət. Amerikadakı oğluya deyərsən, mənə yaxşı şeylər alar!
Zibə xala. Nöş demirəm? Allah səni saxlasın! Peyğəmbər
haqqı, tuma söz yoxdu. Amma, vallah, sən olmasan, mən acından öl-
rəm.

Ələkbər. Zibə xalanın oğlu doğrudan Amerikadadı?
Balakərim. Həri.
Ələkbər. Sən də gedə bilərsən Amerikaya?
Balakərim. Yox.
Ələkbər. Nöşün?
Balakərim. Çünki onlar Musa peyğəmbərin övladlarıdı..
Ələkbər. Bəs biz kimin övladlarıyıq?
Balakərim. Biz? Bizim peyğəmbərimiz Məhəmməddi.

Arvadlar evə keçir, Ağakərim gəlir. Ələkbər atasının qabağına qaçır.

Ağakərim. Salam-öleyküm, salam-öleyküm...
Kişilər:
- Salam-öleyküm...
- Öleyküm-salam...

- Salam...

Əliabbas kişi. Ağakərim, yenə Rusetdən gəlirsən?
Ağakərim. Hə, dadaş. Pravdnik adamam, paravoz hara apa-
rır, mən də ora gedirəm...
Əliabbas kişi. Rusetdə nə var, nə yox?
Ağakərim. Nə olacaq, dadaş, insan elə hər yerdə insandı də...

Sona əlində boğça evə qayıdır.

Sona (Ağakərimə). Xoş gəlmisən... (Evə keçir.)
Ağakərim. Xoş günün olsun...
Əliabbas kişi. Get, Ağakərim, yorulmusan yəqin. Bir-iki
gün istirahət elə...
Ağakərim. Yox, dadaş, növbəmi dəyişiblər, axşam yenə ge-
dirəm birhəftəlik. (Evinə tərəf gedir.)
Ələkbər. Mən Xanım xalaya noxud aparım, gəlirəm. (Gedir.)
Əliabbas kişi. Ağakərim, ancaq oğlun əntiqə oğlandı. Al-
lah saxlasın!
Ağakərim (ayaq saxlayır). Allah sizin də hamınızdan razı ol-
sun! (Evə girir.)
Əzizəğəmə. Allah haqqı, yaxçı adamdı bu Ağakərim!
Həsənəğəmə. Həri!

Ələkbər ikinci mərtəbəyə qalxıb, Xanım arvadgilə gedir.
İbadulla gəlir. Hiss olunur ki, kefidir. Heç kimlə görüşmədən
krantdan su içir və ikinci mərtəbəyə qalxır.

Əzizəğəmə. Allah Həmdullaya rəhmət eləsin. Yaxçı ki,
vaxtında getdi bu dünyadan, bu zayı, İbadullanı beləncinə görmədi...

İkinci mərtəbədən Əminə xalanın qışqırığı eşidilir.

Əminə xalanın qışqırığı. Adə, gəldün yenə?!
İbadullanın qışqırığı. Ver mənim qızılarımı! O qızıl-
lar mənimdi! Ver! Harda gizlətmisən mənim qızılarımı?
Əminə xalanın qışqırığı. Bir qara daş düşəydi sənün
başuva oğul olan yerdə! Nə istəyirsən məndən?! Mən acından günorta
dururam, qızıl var məndə? Ay naxələf oğlu, naxələf?! Əlövü nöş hər ye-
rə vurursan? Ay natəmiz, mən namaz qılmıram bəyəm? Müsəlman dö-
yüləm bəyəm mən? Xarabonda arağı içib, donuz əti yeyib, gəlib,
murdarlayırsan buraları... (Sinan şüşə səsi gəlir.) Ay naxələf! Çıx get
burdan də!

İbadullanın qışqırığı. Ver mənim qızılarımı! Mənim-

di o qızılar! Atam mənim üçün qoyub gedib o qızıları! Mənimdi o qızılar! Ver, çıxım gedim!

Xanım arvad oğulları ilə həyətin ortasına çıxır. Ələkbər də onların yanındadır.

Əminə xalanın qışqırığı. Adə, ay haramzadə nədə-rüst, atovun ki, bu qədər qızıları vardı, onda nəsə düşüb şəhərin küçələrində fayton sürürdü?! Adə, öldürmək istəyirsən məni?!

Əminə xala evdən pilləkənə çıxır, İbadulla da onun ardınca gəlir.

Əminə xala. Öldürmək istəyirsən məni?! Allah tez eləsin, tez aparsın məni ki, sənün üzündən qurtarsın canım! Tez aparsın Allah məni! Adə, nə istəyirsən məndən?!

İbadulla. Qızılarımı istəyirəm!

Əminə xala. Yoxumdur! Heç nə yoxumdur!

İbadulla (*camaata*). Gizlədib, gizlədib məndən! Atam bir ətəy qızıl qoyub gedib mənimcün! Toçnu bilirəm! Gizlədib qızıları... Vermir... Tapa da bilmirəm. Yoxsa, qaldığım o əclaf evdə mənim nə itim azıb?.. Çıxıb gəderdim özümçün Voronejə! (*Əminə xalaya*) Ver mənim qızılarımı! Ver!

Xanım arvad. Alə, İbadulla! İbadulla!

İbadulla. Nə var, ağəz? Nə İbadulla, İbadulla salmışan orda? Nə var?

Xanım arvad. Rədd ol burdan!

Kişilər ayağa qalxır. İbadulla bir-bir Xanım arvadın oğlanlarına baxır, sonra aşağı düşür.

İbadulla. Məni adamsız görmüsünüz? Qaz kimi bir-birivüzün dalına düzülib üstümə gəlibsünüz? Eybi yox, baxarsınız! Tökərim üstüvüzə Varonejdəki keruxalarımı, onda baxarsınız!

Cəfər aşağı düşmək istəyir, Xanım arvad Cəfərə baxır.
Cəfər dayanır. İbadulla həyətdən çıxır.

Əminə xala. Oğlumdu, özüməm!.. Özümüz bilirik, nəyivüzə qalıb? Sizə nə dəxli var, nəsə qarışırsınız xalqın işinə? (*Evə keçir.*)

Xanım arvad oğlanları ilə evə qayıdır. Ələkbər aşağı düşür.

Əliabbas kişi. Bu İbadulla bədbəxt oğlu, uşaq vaxtı elə yaxçı oğlan idi ki...

Şövkət (*bir kənardan tum çırtlaya-çırtlaya*). Sonaya nə var ki,

bəxtəvər başına, soyuq olanda, istisi yanında, isti olanda, sərinə yanında. Gözlərindən görürəm... (*Gülür.*) Əri səfərdən qayıdıb. Bu da onun-cun hamama gedib... (*Evə girir.*)

Balakərim. Hər bir adam, gerek hərdən bir göylə təkbətək dayansın. Göyə baxsın gerek. Bax, o ulduzlara baxsın. Onda özü də bilər ki, nə qədər balacadır...

Ələkbər Balakərimin yanında oturur.

Ələkbər. Balakərim, Ağ Dəvədən danış, yolçudan danış...

Balakərim. Hə, Allah rəhmət eləsin. Yolçu dədələrə rəhmət oxuya-oxuya hara baxdı? Şəhranın qumluğuna... Yəni də iri, qara gözlərini qaldırıb qıpqırmızı qızarmış dan yerinə baxdı və bu dəfə dan yerin o qırmızısı dünyada tökülən qanlardan xəbər verdi.

Balakərim tütəyini çalır. Şövkət əlində zənbil evdən çıxır. Balakərim onun ardınca baxır. Şəhnənin o biri başında kətil təmir edən Meyranqulu da oğrun-oğrun Şövkətə tərəf baxır. Şövkət zənbildən konfet çıxarıb Balakərimə və Ələkbərə verir.

Şövkət. Alun, yaxçı konfetdi...

Balakərim tez konfeti götürür.

(*Ələkbərə*) Sən də götür də...

Ələkbər utanır və konfeti götürmür.

Bu hələ konfetin dadını bilmir... (*Gülür.*)

Meyranqulu çəkici barmağına vurur.

Əzizəgə əmi (*bərkədən*). Meyranqulu, yaman işləyirsən a!.. Özündən muğayat ol!..

Meyranqulu. Əzizəgə, mənim indi elə vaxtımdı ki, balı şüşədən yalayıram... Başqa şeyə gücüm çatmır.

Şövkət (*Ələkbərə*). Eşidiyirən nə danışirlar?

Ələkbər. Hə...

Şövkət (*gülür*). Hə? A-a-a... Çoxbilmişsən e, sən!.. Allah haqqı, mənim də saatım xarab olub. İstəyirəm aparıb verim Gülağaya, düzəltsin, amma qorxuram o ciyəri yanıbmış arvadından! (*Şaqqanaq çəkir.*)

İşıq sönür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Sona, Ağakərim, Ələkbər.
Ələkbərgilin evi.

Günorta.

Sona. Çox uzun çəkdi bu dəfə səfərin... Əldən saldı səni...
Ağakərim. Bilirsən... Səfərdə adamın fikri dağılır... Bu səfərlər olmasa, mənim ürəyim lap partlayar...

Sona. Ay Ağakərim, ay qurban olum sənə, ay başuva dönüm, dünyadı də... Sənnən çox gözən yoxdu ki, dünyada, özün bilirsən bunu də, nəş üzürsən özüvü, nəş xiffət yeyir səni, ay başuva dönüm sənün?... Ode, hara baxırsan, Fətulla Dadəminin şəkilləridir, o nəşün bəs ürəyini üzümür, özü də, kitab yazandı? Hansı şəklinə baxırsan, elə adamın üzünə hırıldayır... O da sənün kimi İrandan gəlib də... Onun da qohum-əqrəbası İranda qalıb də... Onu da sovet hökuməti buraxmır də, İrana... Bilirəm e, istəyirsən atovu görəsən, anovu görəsən, məhləvi görəsən... Ancaq, ay Ağakərim, biz varıq axı... Ode, Fətulla Dadəmi, deyirlər, şairləri bir-bir satır, özüne ad qazanır...

Ağakərim. Kiri, ay qız! Bu nə sözlərdi danışırısan, bizi xataya salmaq istəyirsən?!

Sona. Xataya nəş salıram, Ağakərim, başuva dönüm, bunu bütün mələ danışır də. İki gündə bir Muxtargilin evindədi. Bir dəfə də bizə gəlsin də, nəş gəlmir? Uşaqlıqda bir yerdə böyüməmişüz? Fətulla Dadəmi nə qədər yaxşı şairlər var, nə qədər alim adamlar var, hamısını bir-bir güdazə verir, özüne də hörmət qazanır! Onu görüm, tramvay altında qalsın! Bəyəm bizim mələdən o cür qəzəlxan Səttar Məsumu o güdazə vermədi? Day bunu dünyada bilməyən adam yoxdu ki, Ağakərim... Fətulla Dadəminin, Allah göstərməsin, indi ifşa elədiyi adama zaval yoxdu! Zəmanə adamıdı də!

Ağakərim. Yavaş danış, ay qız!..

Sona. Burda kim var ki, ikimizik də...

Ağakərim. (Yavaşdan). İndi elə zəmanədi ki, divarların da qulağı var... (Daha da yavaşdan) İndi mən də gedim başlayım adam satmağa?

Sona. (qorxur). A-a-a... Əstəğfərullah də, Ağakərim! Allah eləməsin...

Ağakərim. Sənin böyükklərlə nə işin var?... Böyükklərin işinə qarışma. (Pıçılıla) Bu bolşevik hökuməti cəlladdı, baba... Bir tikə çörək tapırıq, şükür!.. Balamız böyüsün...

Sona. İllah amin!.. (Qapıdan boylanıb çağırır.) Ələkbər, gəl!.. (Süfrəyə yemək gətirir, boşqab düzür.)

Ələkbər gəlir.

Gəl, otur. Atənnən bir yerdə çörək yeyək.

Ələkbər mizin arxasında oturur.

Ağakərim. (çörəyi götürür). Bismillah...
Ələkbər. (yeyə-yeyə). Balakərimçün də xörək çəkərsən, ver-rəm ona.

Sona. Yaxçı. Aparıb verərsən. Ancaq, Ələkbər, sən çox qulaq asırsan e, Balakərimə... O yazıq axı, bir az başdan xarabdı...

Ələkbər qaşığı yerə qoyur.

Yəni deyirəm ki, bir az havalıdı də...

Ağakərim. (yavaşdan). Bu zəmanədə elə bir az havalı olmaq yaxşıdı...

Sona. (Ələkbərə). Sən başqa yerdə belə söz danışma ha... Ye xəreyivü, Balakərim yazığa da yaxçı pay çəkəcəyəm. (Ağakərimə) Vallah, sən elə yaxşı yeyirsən ki, Ağakərim, adam elə səhərdən axşamacan sənin yanında oturub tamaşova baxmaq istəyir... Ancaq neyniyəsən?... Evin kişisinin çörək yeməyini beş gündən bir görürük...

Ağakərim. Pis günümüz belə olsun!...

Sona. İllah amin! Allah səni bizə çox görməsin, Ağakərim! Allah həmişə sənin canını sağ eləsin!.. Sən ki, gecə-gündüz işləyib bu evi beləncinə dolandırırısan, Allah sənin başundan bir tük əskik eləməsin, həmişə üzün gülsün, könlün də şad olsun!

Ələkbər. İbadulla yenə gəlib Əminə xalanı incidirdi.

Sona. Nankor övladdı da! Allah heç kimə qismət eləməsin!

Ağakərim. Yenə qızıl istəyirdi?

Sona. Həri.

Ağakərim. O yazıq arvadda qızıl nə gözür, baba? Keçəl dərman bilsə, öz başına çəkər də...

Ələkbər. Ana, Şövkət xala deyir ki, saatım xarab olub, vermək istəyirəm Gülağa düzəltsin...

Sona. Hə, nə olsun?..

Ələkbər. Mən də deyirəm də, burda nə var ki? Ancaq Şövkət xala gülür.

Ağakərim. Sən ona fikir vermə.

Sona. Şövkətdi də!.. Utanmasan, oynamağa nə var?

İşıq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Molla Əsədulla, Ələkbər, Balakərim, Qoca,
Xanım arvad, Səfurə xala, Firuzə xala,
Məşədixanım, Sona və başqaları.
Məhəllə. Günorta.

Balakərim tüək çalır. Ələkbər topla oynayır, top birdən
məhəllədən keçən Molla Əsədullaya dəyir.

Molla Əsədulla. Ay tulla! Gözün yoxdu sənün, mən boy-
da adamı görmürsən? (Həyətdəkilərə) Axşamıvuz xeyir...

Həyətdəkilər:

– Axşamıvuz xeyir, Molla əmi...

– Axşamun xeyir, Əsədulla...

– Axşamun xeyir...

Molla Əsədulla (gülə-gülə). Alə, buna bax e, nəlbəki boy-
da boyu var, mənı vurur! (Gedir.)

Ələkbər Balakərimə yanaşır.

Ələkbər. Balakərim, sən bilirən tulla nə deməkdir?

Balakərim. Nəş bilmirəm?

Ələkbər. Nədi?

Balakərim. Tulla ərəb dilində «tələbə» deməkdi.

Qoca (onlara yaxınlaşaraq). Yəni ki, Ələkbər, məktəbi qurta-
randan sonra, sən də mənim kimi tələbə olacaqsan!

Ələkbər. Axı, mən şofer olmaq istəyirəm! «Polutorka» sürmək
istəyirəm. Mənim də maşınım dalanımızın qabağında dayansın, Cəfə-
rin maşını kimi, Əbdüləlinin, Adilin, Cəbrayılın, Ağarəhimin maşınla-
rı kimi...

Qoca. Yox, Ələkbər, mən bilirəm sən böyüyəndə kim olacaq-
san...

Ələkbər. Kim?

Qoca. Sən yazıçı olacaqsan, kitab yazacaqsan.

Ələkbər. Mən?

Qoca. Hə. Qoy bizim mələdən də bir kitab yazan olsun də!..

Ədilə evdən çıxıb həyətdəki zivədən paltar yığır. Qoca ona baxır.
Ələkbər də həm Qocaya, həm də Ədiləyə baxır. Balakərim tü-
ək çalır.

Xanım xalanın səsi. Ələkbər, gəl, iynəni sapla! Yəni bu
şoğəri saplaya bilmirəm!

Qoca. Ələkbər, axşam səni sirkə aparacağam.

Xanım arvad pilləkənin artırmasına çıxır. Qoca ilə Ədiləni gö-
rür. Ədilə tez evə gedir.

Qoca. Sirkə getmək istəyirsən?.. Biz sənə dostuq də, hə?
Ələkbər. Hə!

Xanım arvad evə keçir.

Qoca. Dilimiz bir, sirrimiz bir! Hə?
Ələkbər. Hə!

Bayaqdan səhnənin bir kənarında oturub tum çırtlaya-çırtlaya
söhbət edən arvadlar Ədilənin ardınca baxır.

Səfurə xala. Allaha and olsun ki, mən Səfurə, bu çağacan
Ədilə gözəlliyində, onu görüm yanmasın, qız xeylağı görməmişəm!..
Ağıl deyirsən, bunda! Həya deyirsən, bunda! Xanımın bu doxtur oğluy-
nan da ki, Leyli-Məcnundular!

Firuzə xala. Ağəz, bilmirsüz bəyəm ki, Xanım arvadda də-
və kini var?! Qoyar bəyəm ki, oğlu gedib Fatmanın qızını gəlin gətir-
sin evə? Yaduvuzda döyül, rəhmətlik Abuzər, Xanımın qərdeşi, bir
vaxtlar Ədilənin anası Fatmaya aşiq idi. Fatma da Abuzəri bəyənmədi!
Papaqçı Əbülfətə ərə getdi.

Səfurə xala. Qaragün Fatma, güya ki, bir ağ günə çıxıb, Abu-
zəri bəyənməyib, papaqçı Əbülfətə ərə gedib!

Firuzə xala. Əbülfət qaragün də neyləsin?! Gecə-gündüz pa-
paq tikib o qaragün qızları dolandırır də...

Məşədixanım. Dedilər ki, ay Məcnun, ay başuva dönək sə-
nün, bu Leyli qapqara kifirin biridi, nə görmüsən bunda ki, aşiq olmu-
san buna? Məcnun bilsüz nə cavab verdi, ağəz?! Məcnun dedi ki, siz
Leyliyə mənim gözümünə baxun... Abuzər boyu-buxunluydu. Allah
Qocanın canını salamat eləsin, elə Qoca kimi şəkli bir oğlan idi. Ancaq
Fatma qaragünün gözü Əbülfəti seçdi, Abuzəri seçmədi də... Çünki, bu
qaragün başıkuşlu Fatma Əbülfətə baxdı Məcnunun gözüynən... Olan
oldu, keçən keçdi də, ağəz, Xanım nə istəyir day bu biçərə uşaqdan?!
Bax, mən ölü, siz diri, görərsüz, Xanımın oğlanlarına kim gəlsə, vay
halına! Ağəz, Xanımda cəllad ürəyi var...

Səfurə xala. Vallah, Xanımdan ürəyi yumşaq adam yoxdu...
Tanımırısz siz onu...

Səhnə qarantlıqlaşır. İşıq yalnız Ələkbərgilin evinə düşür.

Ələkbər. Xanım xalanın evində, divardan şəkli asılıb e, o Qo-
canın şəkli deyil...

Sona. Hə, Qocanın şəkli deyil, dayısının, Abuzər nakamın şək-
lidir.

Ələkbər. Bəs, Abuzərə nə oldu?

S o n a. Yazıq vərəmlədi öldü... Allah rəhmət eləsin... Torpağı
sanı yaşasın, Qoca çox oxşayır ona... Ələkbər.

Ə l ə k b ə r. Hə.

S o n a. Ələkbər, mən istəyirəm ki, sən də Qoca kimi oxuyan ola-
san... Bizim mələdə oxuyan bir Qocadı... İstəyirəm, Ələkbər, sən də
elənçinə olasan, Ələkbər...

Səhnə qaranlıqlaşır və işıq yalnız Balakərimin üzərinə düşür.

B a l a k ə r i m. Bu, Romeo-Culyet əhvalatıdır. Onları da ataları,
anaları qoymadı ki, bir-birinə qismət olsunlar, ikisi də öldü. Sonra ata-
ları da, anaları da peşman oldu əməllərindən... Nöşün ki, çox böyük
səhv etmişdilər, amma, Ələkbər, sonrakı peşmançılıq fayda verməz...

İ ş ı q s ö n ü r.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Ələkbər, Balakərim, Sona, Ədilə, Müəllif,
Qoca, Xanım arvad.
Məhəllə. Küçə. Axşam.

Ə l ə k b ə r. Balakərim, ağ dəvədən danış.

B a l a k ə r i m. Harda qaldıq?

Ə l ə k b ə r. Yolçu yola çıxmışdı...

B a l a k ə r i m. Deyirlər, qarğa üç yüz il yaşayır və qara qarğa-
nın gözlərindəki kədər də həmin o üç yüz ilin kədəri idi. Yolçu əgər ağ
dəvənin belindən düşüb öz gözlərinə baxa bilsəydi, həmin qara gözlər-
də də o qara qarğanın gözlərinin dibinə çökmüş o kədərini görərdi. Am-
ma belə bir iş yolçunun ağına gəlmirdi. Son vaxtlar yolçu uzaq yola
tək çıxmağı xoşlayırdı. Yolçuya elə gəlirdi ki, indiyə qədər ömrünü –
uzun ömrünü o özü üçün yox, başqaları üçün yaşayıb. Yolçu fikirləşdi
ki, Adəm öz Tanrısını eşitmədi, yoldan azdı və buna görə də Adəmi
cənnətdən qovdular, Sərəndibə gəldi və Adəmin ayağının izi indiyə
qədər Sərəndibdə qalır. Sərəndib bir cənnət-məkan yerdi, amma Adə-
mi cənnətdən ora qovdular. Adəm ataya cəza verdilər, yəni ki, Sərən-
dib bizim üçün, biz adi bəndələr üçün cənnətdir, amma əsl cənnətin
yanında ora bir cəza yeridi. Dünyada gözə görünən və görünməyən hər
şey də belənçinedir. Bu vaxt Yolçunun beynindən bir misra keçdi:

Məni həsrət yaratdı...

İşık yavaş-yavaş sönür və o bir misranın əks-sədası eşidilir.

Məni həsrət yaratdı...

İşık tamam sönür və birdən qaranlıqda Ələkbərin qışqırığı eşidilir.

Ə l ə k b ə r. Ağ Dəvə keçir mələmizdən!

İşık yanır.

Ağ Dəvə! Ağ Dəvə!

Sona hövlnək evdən çıxıb Ələkbəri qucaqlayır.

S o n a. Vallah, Balakərim bu uşağın başını xarab edəcək...

İşık yalnız Müəllifin üzərinə düşür.

M ü ə l l i f. Qədim bir filosof dünyanın ən müdrik və ən qəmgin
sözlərindən birini deyib: «Hər şey keçib gedir... Biz həmin axşam Qo-
cayla sirkə getdik. Mən ömrümdə bu boyda binada, bu qədər adamlar-
ın arasında olmamışdım. Mən burda olmağımla fəxr edirdim, mən
Qocayla fəxr edirdim. Qoca bizim məhəlləmizdə birinci adam idi ki,
institutda oxuyurdu, həkim olacaqdı. Analarımız bizə öyüd-nəsihət ve-
rəndə, Qocanı misal gətirirdilər. Hətta Muxtar da məhəllədə ancaq Qo-
caya salam verirdi. Sirkədə tamaşanın başlanmasına az qalmış, mən
Ədiləni bir qızla gördüm. Oturmamışdan əvvəl, Ədilənin gözləri yuxa-
rı sıraları axtardı və bizi gördü. Qocanı görən kimi gözlərini çəkdi və
onlar yerlərində əyləşdilər. Tez Ədiləni Qocaya göstərmək istədim,
amma ehtiyac yox idi, Qoca da Ədiləni görmüşdü. Mən birdən-birə pərt
oldum və başa düşdüm ki, Qoca mənə görə yox, Ədiləyə görə sirkə gə-
lib. Bayaqqı sevincdən, fərəhdən heç nə qalmadı. Tamaşa başlandı.
Sonra fasilə oldu. Qoca mənə bir üçkünc məktub verdi ki, Ədiləyə apa-
rım. Mən məktubu Ədiləyə verdim.

Səhnə işıqlanır.

Ə d i l ə (çantasından kiçik bir bağlama çıxarır). Ala, Ələkbər, sə-
nin üçündür bunlar, götür, Ələkbər. Qoy ağzın şirin olsun. Heç olmasa,
sənin ürəyin şad olsun, Ələkbər. (Çantadan bir məktub çıxarıb ürək-
ürkə ona uzadır.) Bunu da ona ver, Ələkbər. (Məktubu ona verir.)

İşık yenə yalnız Müəllifin üzərinə düşür.

M ü ə l l i f. Onda 1941-ci ilin yazı idi. Mən hələ payızda məktə-
bə gedəcəkdim. Amma özüm hərfələri çoxdan öyrənmişdim. Oxuya bi-
lirdim. Qoca kağızın bir üzünü oxuyub, o biri üzünü çevirdi, mən də
bütün diqqətimi toplayıb gözlərimin qabağında olan hissəni ürəyimdə
höccələyə-höccələyə oxumağa başladım. «Sevimli məktub! Sənə göy-

də qanad çalan azad quşlardan da artıq bir xoşbəxtlik arzulayıram, əzi-
zim. Bu arzudan sonra üreyimin ən dərin guşəsində bəslədiyim, qızılgül
ətirli salamımı sənə təqdim edirəm.

Məktub, səni ad eylərəm,
Poçta əmanət eylərəm.
Gedib Qocaya çatmasan,
Bil ki, qiyamət eylərəm...»

Əlbəttə, mən çox istəyirdim ki, oradakı poçt sözünün əvəzində
mənim adım olaydı. Çünki, Ədilə bu məktubu poçta yox, mənə əmanət
eləmişdi. Bundan sonrasını oxumağa macal tapmadım, Qoca məktubu
ehtiyatla qatlayıb döş cibinə qoydu. Sonra tamaşa qurtardı.

İşıq səhnənin sol tərəfini işıqlandırır. Qoca, Ələkbər, bir az kənarda
da Ədilə ilə rəfiqəsi dayanıb.

Qoca. Hə, necə idi? Xoşuna gəldi sirk?

Ələkbər. Hə.

Qoca. Səni tez-tez sirkə gətirəcəyəm. Biz səninlə dostuq, dili-
miz bir, sirmiz birdi də, hə?

Ələkbər (*ruh yüksəkliyi ilə*). Hə.

İşıq səhnənin sağ küncündən sürətlə onlara tərəf gələn
Xanım arvadın üzərinə düşür.

Xanım arvad (*qızların qarşısında dayanaraq Ədiləyə*). Ay
qız, indi də uşağı tovlayıb sirkə gətirirsən? Elə bilirsen, xəbər tutmaya-
caqdım mən?! Nə ifritəsən, ağəz, sən?! Hə də, əlbəttə, anası gözən
ağacları balası budaq-budaq gəzər də!.. Həyasız!..

Ədilə ağlaya-ağlaya qaçıb səhnədən çıxır.

Xanım arvad (*Qocaya*). Gəl, gəl, düş qabağıma!

Xanım arvadla başını aşağı sallamış Qoca irəliddə, Ələkbər də
onların ardınca uzaqlaşır.

İşıq yalnız Müəllifin üzərinə düşür.

Müəllif. Həmin axşam, kimsəsiz, yad bir küçədə Qocayla Xa-
nım xalanın ardınca addımlayırdım. Heç nə fikirləşməirdim. Elə bil, mə-
nim üçün hər şey yox olmuşdu... Qoca özünü saxlaya bilməyib mənə
tərəf baxdı. Mən isə ona baxmadım. Mən, əslində, Xanım xaladan yox,
Qocadan incimişdim...

Pauza.

O ki, qaldı sirkə, Qoca ilə mən bir də heç vaxt sirkə getmədik...

İşıq sönmür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Müəllif, Səfurə xala, Məşədixanım, Firuzə xala, Sona,
Xanım arvad, Şövkət.
Ələkbərgilin evi. Günorta.

İşıq, əvvəlki şəkildə olduğu kimi, yalnız Müəllifin üzərinə düşür.

Müəllif. Mühəribə başlamazdan əvvəl, məhəllənin arvadları,
hərə öz ununu, yağını, başqa azuqəsini götürüb, tez-tez bizim evə yığı-
şardı. Ona görə bizim evə yığışardılar ki, atam çox zaman səfərdə olar-
dı, məhəllə arvadları da bizdə rahat əyləşib düşbərə, qutab, xüsusən
Novruz bayramı qabağı şəkərbura, paxlava, qoğal bişirə-bişirə söhbət
edərdilər.

Səhnə işıqlanır.

Səfurə xala. Eh, elə yerlər var dünyada ki, oralarda elə dağ-
lar var ki, nə deyim... Eynulla deyir ki, o dağlarda buz kimi bulaqlar var,
ağəz, bir parç götürüb içirsen, adamın bütün dərini-sərinə aparır.

Məşədixanım. Mənə lazımdı o bir parç su, çəkim başıma,
bəlkə mən də, bir gün görüm. Var elə yerlər, əlbəttə var, nöşün yoxdu?..

Firuzə xala. Hafiz deyir, Moskvada indi elə evlər tikirlər ki,
day pilləkənləri piyada çıxmırsan. Minirsen maşına, qaldırır səni yuxarı,
özü də, pulsuz e, ağəz...

Məşədixanım. Eh, hər şey asılıdı onnan ki, harda sənincün
yaxşı keçir. Harda yaxşı keçir sənincün, ora da yaxşı yerd...

Sona. Eh... Ağakərim Rusetin şəhərlərinnən, kəndlərinnən elə
şeylər danışır ki, vallah, mən lap məəttəl qalıram! Deyir ki...

Xanım arvad. Ayıb döyül sizə? Nöş naşükürlük edirsüz?
Nöş şaddığıvuza şıllaq atursuz? Nöş deyirsiniz, ağəz? Bura nöş bələn-
çinə pis olub sizincün? Böyütmürsüz uşaqlarívuzu? Yeməyə çörək tap-
mursuz, ağəz? Day nöş pis oldu buralar? Hə?..

Pauza.

Səfurə xala. Allah yoldaş Stalinin canını sağ eləsin! Qurban
olaq ona! Allah bizim ömrümüzədən kəsib, onun ömrünə calasun!..

Kiçik pauza.

Xanım arvad. Ağəz, mən Muxtaram sənincün?

Səfurə xala. Allah eləməsin!..

Xanım arvad. Onda bəs nöş belə sözlər deyirsən? Mən bə-gəm bunu deyirəm?

Səfurə xala. Allah eləməsin...

Xanım arvad. Bəs bu nə sözlərdi deyirsən?

Səfurə xala (*çiyinlərini çəkir*). Mən nə bilim...

Məşədixanım (*hiss olunur ki, araya söz qatır*). Vallah, Mux-tar yaxçı adamdı, kim nə deyir, desin... Kubra qısırdı... Özü də o cürə xəstə, amma Muxtar atmır onu... Vallah Muxtarın yerinə kim olsa... Ge-dib özünə başqa bir arvad alar, oğul-uşaq sahibi olar... Nolar qulaqları balaca olanda?..

Xanım arvad (*çım xırır*). Yaxçıdı, pisdı, özü bilər, bizə nə? Sizün Muxtarın qulaqlarında nə işivüz var, ağəz?

Pauza.

Məşədixanım. Elə ki, başa düşdün ki ya, boynunda uşaq var, gerek o saat gözüvü yumasın. Əgər oğlan istəyirsənsə, gerek gözləyə-sən ay çıxsın, gözüvü açıb, birinci gerek aya baxasan, yox əgər ki, qız istəyirsən, onda gerek birinci günə baxasan.

Xanım arvad. Bəlkə, qısqı, bəlkə gün heç bir həftə çıxmıy-cek, onda bəs necə olsun? Yaya qəder gözüvü açmasın?

Məşədixanım. Həri!

Xanım arvad. Ağəz, vallah, sən get, ağluva dua yazdır. Ye-kə arvadsan, bu cür avam sözlər danışib, nöş carhaatın başını doldurur-san?!

Firuzə xala. Ələkbər, bala, bir stəkan su götür içim.

Ələkbər çaydandan stəkana su tökmək istəyir.

Sona (*hövlnək*). Tökmə çaynikdən, tökmə isti suyu yerə! Tökü-lər cinin üstünə, xataya düşərik.

Xanım arvad. Ay aman, bunnar nöş bu günə düşüblər?.. Gör, necə sözlər danışır, uşağı da qorxudur...

Sona. Mən neyniyim, ay Xanım xala, camaat belə deyir də...

Xanım arvad. Camaat bəlkə başını divara vuracaq, sən də gerek vurasan başıvı divara?!

Pauza.

Yaxçı, mən getdim. (*Ayağa qalxır*.) Uşaqlar indi qeyidiceklər çö-rək yeməyə. (*Evdən çıxır*.)

Məşədixanım. Of-f-f!.. Ağəz, bu arvad döyül e, bir at ara-bası qurğuşundu! Ağəz, belə də ağır adam olar? Vallah, bilmirsən, bu-nun yanında nə danışasan?..

Firuzə xala. Ağəz, sən bilmirsən ki, neçə gündü Muxtar Əb-

düləlini tutdurub ki, nə var, nə var, nöş sənün maşunun mənim maşını-mı keçdi. Hər gün də deyirlər ki, buraxaceyik Əbdüləlini, ancaq gör ne-çə gündü, buraxmırlar. Ağəz, bunun üstündə adam tutdurlarlar? Yaxçı eləyib keçib sənün kimi oğraşın maşınıni!

Məşədixanım. Hə də...

Səfurə xala (*onu yamsılayır*). «Hə də...» Bəs indicə Xanım arvadin yanında tərifiyəmərdün o oğraşı?

Məşədixanım. A-a-a... Yadımdan çıxmışdı... Vallah, bu Xa-nım arvadin elə bir zəhmi var ki, onun yanında hər şey yadımdan çı-xır... Mən də gerek bu Şövkət kimi, onun yanında ağzıma su alıb oturum.

Şövkət (*yanında oturmuş Ələkbərə göz vurub diqqətlə onun saçlarına baxır*). A-a-a... Bunun başında ağ tük var ki!.. Bəxtəvər, bö-yüyəndə xoşbəxt olacaq.

Sona. Allah ağzundan eşitsin.

Şövkət. A-a-a!.. Özü də üç dənədi ağ tük! Üç dəfə arvad ala-caq e, bu!..

Səfurə xala. Bədi... Uşağın yanında gül ağzıvı açmaginə. Şövkət (*bərkdən gülür*). Ağəz, ay Sona, bu day adamı gözüy-lə yeyir. Bunu day biziynən hamama aparma.

Sona. Xanım xala yoxdu, başladun yenə?

Şövkət. Mən neyniyim?.. Mən başıbatmış şapalaqnan üz qızır-dıram də. Gerek elə burnumu sallıyım? Öz günümə ağlayım səhərdən axşamacan? Onda yaxşı olaram sizünçün mən? Hə? Belənçinədi?

Maşın səsi eşidilir. Ələkbər o saat yerindən atılıb evdən çıxır.

Ələkbər. «Poluturkalar» gəldi!..

İşıq sönrür.

ALTINCI ŞƏKİL

Xanım arvad, Muxtar, Əliabbas kişi, Balakərim,
Meyranqulu, Əzizəğa əmi, Ağahüseyn əmi,
Adil, Cəbrayıl, Ələkbər.
Məhəllə. Günorta.

Balakərim bir kündə oturub köynəyinin yaxasından çıxartdığı tütəyin o tərəf-bu tərəfinə baxır. Xanım arvadla Muxtar pillekənin yuxarısındakı artırmadadırlar.

Xanım arvad (*Muxtarın yaxasından yapışıb dartır*). Düş aş-a-ğı, düş, düş deyirəm sənə!

Muxtar. Ay arvad, əlini çək! Burax! (*Böyründəki qoburdan ta-pança çıxardır*.) Burax, arvad!

Xanım arvad. Arvad sənən!

Muxtar. Əlini çək, dedim!

Xanım arvad əlini çəkib onunla üz-büz dayanır. Balakərim tütək çalmağa başlayır.

Əliabbas kişi. Balakərim!

Balakərim. Bəli, dayday.

Əliabbas kişi. Necəsən, Balakərim?

Balakərim. Yaxşıyam, dayday.

Əliabbas kişi. Çalma, Balakərim, yeri döyül.

Balakərim. Oldu. (Tütəyi köynəyinin yaxasına soxur.)

Adilə Cəbrayıl artırmaya çıxırlar. Cəbrayıl irəli getmək istəyir.
Adil onun əlindən tutub saxlayır.

Muxtar. Sən sovet hökumətinə əl qaldırırsan?!

Xanım arvad. Sənsən sovet hökuməti? Ala e!.. (İki əli ilə Muxtarın başına kül ələyir.) Sən öləsən!

Muxtar (barmağı ilə hədələyir). Baxarsan! (Yuxarıdan aşağı) Siz də gördüz də! Bu arvad sovet hökumətinə əl qaldırdı! Gördüz ki?

Pauza.

Hə?

Əliabbas kişi. Muxtar naçalnik... Vallah...

Muxtar (qəzəblə). Nə vallah? Görmədik?

Əliabbas kişi. Vallah, Muxtar naçalnik, biz indiyəcən ələ bilirdik ki, sovet hökuməti öziz atamızı, yoldaş Stalindi! İndi belə çıxır ki... Nə bilim, vallah...

Muxtar (dəhşətlə). Nə?

Əzizəğəmə. Hə də...

Meyranqulu. Ancaq indi belə çıxır ki... (Aşağıdan yuxarı baxır.) Vallah, adamın dili də gəlmir deməyə... Belə çıxır ki, bu deyir ki, mən yoldaş Stalindən böyüyəm?

Ağahüseyn. Həri də, belə çıxır... Pay atonan! (Əlini yuxarı qaldıraraq Muxtarı göstərir.) Bu nə danışır, alə?!

Əzizəğəmə. Vallah, adam heç qulaqlarına inanmaq istəmir...

Muxtar (tamam şaşırmış). Siz... siz... provakasiya...

Xanım arvad. Sən də kişisən?! Tfu!

Kiçik pauza.

Sən öləsən, əgər bu gün uşağı buraxdurmasan a, gedib sənün böyüklərin var e, onları tapaceyəm. Gedib gireceyəm onların yanına. Sə-

nün başuva bir turp əkdireceyəm ki, anondan əmdiyün süd burnundan gəlsin. Yoxsa, ələ bilirsən yalvaracıyım sənə mən? Ay sən öləsən!

Muxtar (aşağı). Baxarsız! (Xanım arvada) Görərsən!

Xanım arvad. Sən də görərsən! (Oğlanlarına) Əgər süz də buna bir söz desöz, buna əl vursoz, kişi döyülsüz. Mən ölməmişəm hələ. Sən də çal, Balakərim!

Səhnə qaranlıqlaşır və yalnız tütək çala-çala danışan Balakərim görünür. Onun yanında oturmuş Ələkbər də diqqətlə qulaq asır.

Balakərim. Məni həsrət yaratdı... Bu bir misra yolçunun yorulub əldən düşmüş beyninə kiçik bir yüngüllük gətirməyə başladı... Yolçu özü bilmirdi ki, yatur, ya oyaqdır. Yolçu gözlerini açanda, o ağ buludlar adda-budda göyün üzünə dağılmışdı. Yolçu dodaqaltı duasını pıçıldayıb salavat çevirdi. Və ayağa qalxdı. Ətrafa baxdı və yerində donub qaldı. Ağ Dəvə yox idi. Ağ Dəvəni oğurlamışdılar. Ağ Dəvə özü qalıb getmişdi. Yolçu o anda bilirsən nə fikirləşdi, Ələkbər?

Ələkbər. Nə?

Balakərim. Yolçu fikirləşdi ki, kaş mən də o Ağ Dəvə ilə bir yerdə bu dünyadan iteydim...

İşıq sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Xanım arvad, Milis nəfəri, Şinelli kişi.

Bakı küçələrindən biri. Səhər tezdən.

Böyük bir binanın qarşısında milis postu. Milis nəfəri soyuqdan üşüyə-üşüyə köşkün qarşısında gəzişir. Xanım arvad ora-bura baxa-baxa gəlib köşkün yanında dayanır.

Xanım arvad. Salam-ələyküm.

Milis nəfəri. Ələyküm-salam.

Kiçik pauza.

Nə istəyirsən, bacı?

Xanım arvad. Böyüyüvüz lazımdı mənə.

Milis nəfəri. Kim lazımdır?

Xanım arvad. Böyüyüvüz.

Milis nəfəri. Sən bilirsən bura haradı?

Xanım arvad. Bilməsəm, gəlmərəm.

Milis nəfəri. Burada hamı mənim üçün böyükdür də. Burada ən kiçik mənim. Bildin?

Xanım arvad. Bildim.

Milis nəfəri. İndi də görüm sənə nə lazımdır?

Xanım arvad. Bu binadakıların hamısının böyüyü.

Milis nəfəri. Çağır sən?

Xanım arvad. Yox.

Milis nəfəri. Qohumunuzdu?

Xanım arvad. Yox.

Milis nəfəri. Tanıyır sən?

Xanım arvad. Yox.

Milis nəfəri. Sən tanıyırsan onu?

Xanım arvad. Yox.

Milis nəfəri. Onda bəs nə istəyirsən?

Xanım arvad. Başa düşmədin nə istəyirəm? Bu binadakıların böyüyünü istəyirəm!

Milis nəfəri. Get, ay arvad, get. Bura sənə yerin deyil... Yazığın gəlsin özünə... Səlcəm olarsan... Get, işlə məşğul ol!

Xanım arvad. Sənə dəxli yoxdu. Sən get öz işlə məşğul ol. Onun-bunun qabağında qapı aç!

Milis nəfəri. Nə pis arvadsan sən?!

Xanım arvad. Özüm bilərəm! Mən pisəm, sən yaxşı ol!

Pauza.

Milis nəfəri. Sən nə interesni arvadsan?

Xanım arvad. Buraxacaqsan məni içəri, ya yox?

Milis nəfəri. Propuskun var?

Xanım arvad. Nə?

Milis nəfəri. Kağızın var, deyirəm... icazən?

Xanım arvad. Yox.

Milis nəfəri. Bəs onda nə istəyirsən?

Xanım arvad. Buranın böyüyünə işim var!

Milis nəfəri. Şipyon tutmusan?

Xanım arvad. Nə?

Milis nəfəri. Heç nə. Doğrudan işin var sənə?

Xanım arvad. Necə yeni doğrudan?! Oyun oynayırıam burda səhərdən?

Milis nəfəri. Lap vacib işdir?

Xanım arvad. Hə!

Milis nəfəri. Qoy gedim bir dejurnuya zəng edim...

Xanım arvad. O kimdi elə?

Milis nəfəri. Dejurnudu də...

Xanım arvad. Buranın böyüyüdü?

Milis nəfəri. Yox, ay bacı... Buranın böyüyünə mən zəng eləyə bilərəm? Dejurnu, dejurnudu də...

Xanım arvad. Mənə buranın böyüyü lazımdı, ay kişi, başa düşmədin sən?

Maşın səsi gəlir, sonra qapı açılıb-örtülür, sonra qaranlıq içindən şinelli bir kişi çıxıb onlara tərəf gəlir. Milis nəfəri dik dayanır. Şinelli kişi Xanım arvadı baxıb binanın qapısına tərəf gedir və bir də geri çevrilib diqqətlə Xanım arvadı baxır.

İşıq söndür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Əliabbas kişi, Həlimə, Məmmədbağır, Xanım arvad,

Şinelli kişi, orqan işçiləri.

On üç il əvvəl. Əliabbas kişinin mənzili. Gecə. Eşikdə yağış yağır.

Həlimə yorğan-döşəkdə uzanıb. Əliabbas kişi əsnəyə-əsnəyə stulda oturub. Məmmədbağır nöyüt lampasının işığında qəzet oxuyur.

Xanım arvad Həlimənin yatağının kənarında əyləşib.

Xanım arvad (ayağa qalxır). Yaxçı day, mən gedim.

Həlimə. Çox sağ ol, ay Xanım. Allah sənnən razı olsun. Qonşuluqdan əskik olmagın! Mənim çox əziyyətimi çəkirsən sən.

Xanım arvad. Əziyyət yoxdu, ancaq sən də xəstələnmə.

Həlimə. Allah sənün oğlanlaruvun altısını da xoşbəxt eləsin!

Əliabbas kişi. İllah amin!

Xanım arvad. Siz də yatın.

Həlimə. Çox sağ ol.

Əliabbas kişi (oğluna). Dur, bala, dur, get, sən də yat...

Məmmədbağır. Qəzeti oxuyub, yatıram. (Pəncərəyə tərəf baxır.)

Əliabbas kişi. Kor eliyirsən gözələrvü, söndür işığı, get, yat.

Çox oxudun, oldun Səttar Məsum, sonrası nə olsun?

Xanım arvad. Elə demə, Əliabbas. Oxumayanda bəs kim olacaq?

Əliabbas kişi. Sözdü, deyirəm də... Adamı yandırır axı... Görmədin, yazıq Mirzə Səttarın qəzəllərindəki güldə, bül-büldə şipyon axtarıb tapdılar? Alə, belə də müsibət olar, ay başuva dönüm?

Məmmədbağır pəncərəyə tərəf boylanır.

Sən nə tez-tez pəncərəyə boylanırsan?

Məmmədbağır. Heç...

Xanım arvad. Sağ olun. (*Getmək istəyir.*)

Qapı bərkdən döyülür.

Əliabbas kişi (*həyacanla*). Gecə vaxtı bu kimdi belə?
Həlimə (*həyacanla*). Xeyir olsun!..
Əliabbas kişi. Kimdi?
Səs. Açı, hökumət adamlarıdır.
Əliabbas kişi. Hökumət adamları?
Həlimə. Ay Allah, sənə qurban olum!..
Əliabbas kişi. Bu saat, bir dəqiqə... Gözlə... (*Həliməyə*) Dur, dur geyin!.. Cəld ol, geyin..
Həlimə (*ayağa qalxıb yorğana bürünür*). Tez aç! Sındıracaq-qapını.

Əliabbas kişi qapını açır. Şinelli kişi ilə iki orqan işçisi içəri girir.

Şinelli kişi. Deməli, qapını hökumətin üzünə bağlayırsan?
Əliabbas kişi. Niyə bağlayıram? Bağlamıram... Mənim hökumətdən gizli işim yoxdu...

Şinelli kişi. A kişi, indi üzümüzə duracaqsan? Bağlı deyildi qapı?

Əliabbas kişi. Gecə qapını bağlayırlar də...

Şinelli kişi. Bəs niyə açmırdın?

Əliabbas kişi. Gecənin yarısı... Arvad-uşaq yorğan-döşək-də...

Şinelli kişi. Deməli, arvad-uşağın qaydına qalırsan, amma hökumət adamlarını yağışın altında saxlayırsan, hə?! (*Orqan işçilərinə*) Bunun nəfəsi də düşmənin nəfəsidir! Belələrini az görməmişik! (*Xanım arvada baxır.*) Bəs bu kimdi belə?

Əliabbas kişi. Qonşumuzdu...

Həlimə. Xəstəyəm, məni yoluxmağa gəlib...

Şinelli kişi (*Xanım arvada*). Dayan burda! (*Əliabbas kişi-yə*) Qızilları gətir!

Əliabbas kişi. Nəyi gətirim?

Şinelli kişi. Qızilları!

Əliabbas kişi. Hansı qızilları?

Şinelli kişi. Nikolay qızilları! Kasıbları, yoxsulları soyub yıxdığın qızilları!..

Əliabbas kişi. Mən hamamçıyam... Soyğunçu deyiləm...

Şinelli kişi. Deməli, soymurdun kasıbları?!

Əliabbas kişi. Özüm-özümü soymayacağam ki! Kasıb elə mən özüməm də...

Şinelli kişi (*orqan işçilərinə*). Belələri o qədər acgözdü ki,

qızilları özbaşına gətirib hökumətə verməz! Belələri qızılı özlərindən də çox istəyirlər! Proletariat əziyyət çəkir, belələri isə qızılın üstündə oturub onların əməyindən bəhrələni! (*Əliabbas kişi-yə*) Sən öz xoşunla verməyəndə, elə bilirsən, tapa bilməyəcəyik? (*Orqan işçilərinə*) Axtarın!

Orqan işçiləri evi axtarırlar.

Şinelli kişi. Qızıl hardadır? Yorğan-döşəyi axtarın!

Əliabbas kişi. Azərbaycanlı döyülsən sən?

Şinelli kişi. Sənin kimi azərbaycanlı olub, ölkənin bu çətin vaxtında, yetim-yesirdən qızıl gizlətməkdənsə, qaraçı olmaq yaxşıdır! (*Yorğan-döşəyə tərəf baxır.*)

Həlimə. Gəlün... Gəlün... Başuvarına dönüm... Gəlün axtarın... Noolar?... Hər öz işini görür də... Gəlün... Gəlün... Axtarın... Ancaq ci-yəriyanmışlar kimdirsə, aldadıb sizi! Bizdə qızıl yoxdu!

Şinelli kişi. Yorğanı yoxlayın!

Orqan işçiləri yorğanı Həlimənin əynindən dartırlar. Əliabbas kişi onların üstünə yerimək istəyir. Həlimə onun qabağını kəsir.

Həlimə. Nolar, yoxluyun... İşivüzdü də... Ancaq Allah haqqı, alladıblar sizi, bu yorğanda da heç nə yoxdu...

Şinelli kişi. Biz Allaha-zadə inanmırıq, arvad!

Həlimə. Nəyə inanırsız, ona and içim... Bu yorğanda da, bizim evdə də qızıl yoxdu, ay qərdeş... Yalan deyiblər sizə!..

Orqan işçiləri yorğanın üzünü çıxır.

Şinelli kişi (*Məmmədbağıra*). Hardadı bəs qızilları? Səninləyem! Hanı bəs?

Pauza.

Məmmədbağır gedib evin bir küncündə palazı kənara çəkir və döşəmədəki xəlvətxananın qapısını açır, əli ilə oranın içini göstərir.

Məmmədbağır. Bude, burdadı...

Şinelli kişi (*Əliabbas kişi-yə*). Hə, qızıl yoxdu də, deyirdin?! (*Barmağı ilə onu hədələyir.*) Ay düşmənin element! Sənin yerin Sibirdi, Sibirdi! Ora da göndərəcəyik səni. (*Həliməyə*) Səni də! (*Xanım arvada*) Səni də yoxlayacağıq, görək, kimsən, gecə vaxtı bu düşmənlərin evində neyləyirsən? (*Orqan işçilərinə*) Çıxardın qızilları ordan!

Orqan işçisinin biri əyilib xəlvətxanadan bir boğça çıxarırlar. Şinelli kişi cəld boğcanı alıb açır. Boğcanın içindən kitab çıxır.

Bu nədi belə?

H ə l i m ə. Qurandı də, qurban olum sənə.

Ş i n e l l i k i ş i (ə s a b i). Quran? (Məmmədbağır) Sənin verdiyin siqnalların hamısı belə zay çıxır! Bizi xalqın yanında biabır edirsən! Yaşadığın evdən də xəbər yoxdur! Hanı bəs, deyirdin atam qızıl gizlədib? Hanı?

M ə m m ə d b a ğ ı r (pərt və həyəcanlı). Elə bilirdim, orada qızıl var...

Ş i n e l l i k i ş i. Axmaq oğlu, axmaq! (Onu yamsılayır.) «Elə bilirdim... Elə bilirdim...» Qələt eləyirdin, yaramaz oğlu, yaramaz! (Əliabbas kişiə) Oğlun idiotdu də!.. (Əlindəki Qurana baxır və onu xəlvətxanaya tərəf tullayır.) Qurandan da əl çəkmək lazımdı! Yoxsa, doğrudan da göndərərik sizi Sibiro! (Orqan işçilərinə) Gedək. (Yanından keçərkən barmağı ilə Məmmədbağırı hədələyir.) Səninlə söhbətimiz qalsın sonraya! (Evdən çıxır.)

Orqan işçiləri onun ardınca gedirlər. Onlardan biri Əliabbas kişinin yanında bir anlıq ayaq saxlayır.

O r q a n işçisi (pıçıltı ilə). Zəmanədi də, kişi, Allah bizi bağışlasın... (Evdən çıxır.)

Pauza.

Ə l i a b b a s k i ş i (əllərini göyə qaldırır). Ya Allah! Ya Allah! Əgər varsansa, əgər görürsənsə, bunu... (Barmağı ilə Məmmədbağır göstərir.) bax, bunu cəzasına yetir! Yetir cəzasına! Yetir!

H ə l i m ə (qorxu içində qışqırır). Əliabbas!.. Əliabbas!..

Xanım arvad Həliməni qucaqlayır.

Ə l i a b b a s k i ş i. Yetir! Yetir cəzasına!

H ə l i m ə. Əliabbas! Tək balamızıdlı..

Ə l i a b b a s k i ş i. Yetir cəzasına! (Daha da bərkdən bağırır.) Cəza ver ona!.. Cəza!..

H ə l i m ə. Əliabbas!.. Əliabbas!..

İşığ sönr.

İKİNCİ HİSSƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Balakərim, Xanım arvad, Milis nəfəri.

Küçə. Axşam.

İşıq yalnız Balakərimin üzərinə düşüb.

B a l a k ə r i m. Yolçu elə bil, yüz illərin susuzluq yanğısı ilə fikirləşirdi ki, min cür bələlər çəkdim, amma bu da varmış yolumda...

Bayquş mənəm, bayquş mən,
Hamı quşdan sayquş mən...
Nə bələli quş oldum,
Allah,
Sızıldaram yay-qış mən...

Səhnə işıqlanır. Ş i n e l l i k i ş i əvvəlki şəklin davamı olaraq zəndlə Xanım arvadı baxır və binanın qapısından içəri girir.

M i l i s n ə f ə r i. Ay arvad, vallah, sən məni xataya salacaqsan. Bir söz deyən kimi də, dava eləyirsən. Borcum var sənə? Get, get, evinə, xoş gəldin.

X a n ı m a r v a d. Sən öz işinlə məşğul ol.

M i l i s n ə f ə r i. Burada durmaqdan nə çıxacaq? Niyə getmirsən?

X a n ı m a r v a d. Sənin işin deyil!

M i l i s n ə f ə r i. Gör səninlə bir evdə yaşayanlar nə çəkirlər də!.. Ay arvad, get evinə, bir savadlı adam tap, səninçün ərizə yazsın, göndər bura. Baxarlar ərizəyə, çağırırlar səni.

X a n ı m a r v a d. Sənə borcu qalmayıb.

Pauza.

M i l i s n ə f ə r i. Ay tərs müsəlman, bir stəkan çay gətirim?

X a n ı m a r v a d. Yox.

M i l i s n ə f ə r i. Burada dayanmaq olmaz! Quran haqqı, sənin üstündə məni işdən çıxaracaqlar. Bir dəne də vıqovor!

X a n ı m a r v a d. Çox böyük vəzifən var. Heyf!

M i l i s n ə f ə r i. Nə təhər adamsan sən? Belə də arvad olar? Dilin zəhrimardı vallah. Rəis olmayacaq bu gün.

X a n ı m a r v a d. Dünən də, srağagün də məni aldatdın.

M i l i s n ə f ə r i. Get, ay arvad. Vallah, bunun xatası mənim başımda çatlayacaq. Ay arvad, get, rəis iki gün iclasda olacaq. Sən mənim sözümə inanmırsan?

X a n ı m a r v a d. Birdən gəldi?

Milis nəfəri. Birdən hər şey ola bilər. Birdən mən burada yığılıb ölə bilərəm, nə olsun? Al, bir tikə çörək ye, ay tərs arvad, səhərdən acsan.

Xanım arvad. Çox sağ ol! Özün ye! Get çörəyini ye, nuş olsun! Səndən çox razıyam. Yaxşı adamsan sən.

İşıq sönür.

ONUNCU ŞƏKİL

Müəllif, Xanım arvad, Şinelli kişi, Milis nəfəri.

Küçə. Səhər.

İşıq yalnız Müəllifin üzünə düşüb.

Müəllif. Arvadlar ya həyətdə bir yerə yığılanda, ya bizim evdə söhbət edəndə tez-tez məhəlləmizin keçmişindən söz salırdılar və mən bilirdim ki, Xanım xalanın Abuzər adlı bir qardaşı olub və həmin Abuzər Fatma xalaya aşiq olub. Amma Fatma xala, Ədilənin anası, Abuzəri bəyənməyib, papaqçı Əbülfətə, yəni, Ədilənin atasına ərə gedib. Əbülfət əminin Ədilədən başqa, dörd qızı var idi. Ədilə isə ən kiçiyi idi. Xanım xala özü arvadların yanında olanda, arvadlar doyunca qeybət eləyə bilmirdilər və qeybət vaxtı hərdən bir qapıya baxırdılar ki, birdən Xanım xala içəri girir. Mən məhəlləmizdəki arvadların hamısının gülməyini də çox görmüşdüm, ağlamağını da. Amma Xanım xalanın ürəkden gülməyini də xatırlamıram, haçansa ağlamağını da. Təkcə bir dəfə onun gözündə yaş gördüm. Mən Xanım xalanın qardaşının, Abuzərin yalnız şəklini görmüşdüm. Və əvvəlcə elə bilmişdim ki, Qocanın şəkli. Xanım xaladan soruşmuşdum: «Qocadır?» və Xanım xalanın gözələrindən süzülən o iki gilə göz yaşını onda gördüm.

Pauza.

Bütün məhəllə Əbdüləlinin yolunu gözləyirdi. Xanım arvad

dördüncü gün yenə də həmin idarənin qabağına gətdi.

Bütün səhnə işıqlanır. Xanım arvad binanın qarşısında gəzişir.

Milis nəfəri köşkün içində termosdan özünə çay tökür.

Milis nəfəri. Gəl sən də bir stəkan isti çay iç, qızış bir az.

Xanım arvad. Çox sağ ol, sən özün içginən.

Milis nəfəri. Mən necə içim? Boğazımdan keçmir axı. Görürəm ki, sən orda səhərdən axşamacan soyuqda ayaq üstə dayanmısan. Necə içim?

Xanım arvad. İç, qardaş, iç. Nuş olsun. Mənə baxma. Ancaq birçə dəne xahişim var sənnən. Buranın böyüyünü göstər mənə.

Milis nəfəri. Görürəm ki, yaman arvadsan, əl çəkən deyil-

sən. O şinelli kişi var a, maşından düşüb işə gəlir, buranın böyüyü odur. İki aydı reis qoyublar. Yaman adamdı! Sən Ətağanın cəddi, arvad, ancaq xatanı məndən uzaq elə. Mən sənə heç nə deməmişəm. Hə?

Xanım arvad. Sən nə dedin ki, məndən soruşursan?

Maşın səsi gəlir. Qapı açılıb örtülür. Şinelli kişi gəlir.

Milis nəfəri tələsik köşkdən çıxıb mil dayanır.

Xanım arvad tələsik ona yaxınlaşır.

Dayan bir!..

Şinelli kişi. (təəccüblə). Nədir? Nə istəyirsən, ay arvad?

Milis nəfəri həyəcanla Xanım arvada qaş-göz eləyir, yəni ki, sus.

Xanım arvad. Sənə sözüm var.

Şinelli kişi. Nə söz?

Xanım arvad. Şikayətim var.

Şinelli kişi. Kimdəndir şikayətin? (Milis nəfərinə) Bu nə bə-abırçılıqdır belə?

Xanım arvad. O neynəsən? Mən ondan icazə-zad alıram bəgəm? Səndəndür şikayətim.

Şinelli kişi. Nə?

Xanım arvad. Səndəndür şikayətim! Bir də sənün işçilərdən.

Şinelli kişi. Nə danışırsan, arvad? Özün bilirsən, nə danışırsan?

Xanım arvad. Lap yaxşı bilirəm! Dedim ki, səndəndür şikayətim! Adam döyülsən sən bəgəm? İnsan döyülsən? Dünyanın ucunu elə o maşınınla tutub gedəcəksən? Bir qulaq as, gör, nə deyirlər sənə də!

Kiçik pauza.

Şinelli kişi (Milis nəfərinə). Deyəsən, dünən də bu arvad burda durmuşdu.

Milis nəfəri çiynlərini çəkir.

Burax bunu içəri!

Milis nəfəri. Oldu!

İşıq sönür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Muxtar, Xanım arvad, Ələkbər, həmişəki məhəllə əhli.

Məhəllə. Səhər.

Məhəllə əhli hərə öz işi ilə məşğuldu. Kişilər nərd oynayırlar.

Meyranqulu nəse düzəldir. Əliabbas kişi kətildə oturub təsbeh çevirir. Arvadlar zivədən paltar asırlar, həyətdəki krandan su götürürlər. Maşın səsi gəlir. Sonra tələsik səhnəyə gələn Muxtar barmağının işarəsilə Ələkbəri çağırır.

Muxtar. Sən burada olursan də?
Ələkbər. Həri.
Muxtar. Həri yox, bəli.
Ələkbər. Bəli.
Muxtar. Get, o arvadı çağır bura.
Ələkbər. Hansı arvadı?
Muxtar. Necə hansı arvad? O arvadı də!

Məhəllə əhlinin bütün diqqəti Muxtardadır. Xanım arvad əlində bir boğça, evdən çıxıb pilləkənlə aşağı düşür.

Xanım arvad. Nə istəyirsən?
Muxtar. Mənə əmr eləyiblər ki, səndən üzr istəyim.
Xanım arvad. İndi mən nəniyim?
Muxtar. Mən üzr istəməliyəm.
Xanım arvad. İstə də.
Muxtar. Üzr istəyirəm.
Xanım arvad. Xoş gəldün!

Muxtar gedir.

(Boğçadan iki qutab çıxarır.) Ələkbər, al bu qutabları özün ye. Bunları da Əbdüləliyənin apar. Maşını qıraqda saxlayacaq, sənə göstərəcək ki, bunları kimə vermək lazımdır. Paydır!

İşıq sönmür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Müəllif, Ələkbər, Milis nəfəri, Sona, Ağakərim.
Küçə. Sonra Ələkbərgilin evi. Səhər.

Müəllif. Əbdüləlini buraxmışdılar və Əbdüləli yenə öz «polutorka»sını sürürdü. Həmin gün mən, ölimdə Xanım xalanın verdiyi boğça, Əbdüləlinin o gözəl «polutorka»sına minib getdim. Əbdüləli maşını böyük bir binanın yanında saxladı və o binanın qabağında gəzişən bir milis nəfərini mənə nişan verdi. Mən, Xanım xalanın boğçası da qucağımda, həmin milis nəfərinə yanaşdım.

Ələkbər (boğçanı ona uzadır). Alın, paydır, Xanım xala göndərüb.

Milis nəfəri. Xanım xala kimdi, a bala?

Ələkbər (təəccüblə). Xanım xalanı tanıyırsan? Xanım xaladır də...

Kiçik pauza.

Milis nəfəri. Mənə bax, həmin arvadı? Hə, yüz faiz odu! O arvad başqa arvadı! Mən o cürə heç kişi görməmişəm!..

İşıq yenə yalnız Müəllifin üzərinə düşür.

Müəllif. Həmin gün məhəlləyə belə bir xəbər də yayıldı ki, Muxtarın vəzifəsini aşağı salıblar. Çünki evə maşinsız gəldi. Amma, günlərin bir günü, qara «emaddin» yenə məhəllədə göründü və bu dəfə də xəbər yayıldı ki, güya Muxtar yaxşı işçidir, buna görə də vəzifəsinə təzədən böyüdüblər. Sonra da, günlərin bir günü...

İşıq Ələkbərgilin evində yanır. Sona mizin arxasında ağlaya-ağlaya düyü artlayır. Ələkbər qaça-qaça içəri girir.

Ələkbər. Atam gəldi! Atam gəldi!
Ağakərim (içəri girir). Salam-ələyküm!..
Sona (tez ayağa qalxır). Xoş gəldün! Xoş gəldün!
Ağakərim (diqqətlə ona baxır). Nə olub?
Sona. Heç... Gəl soyun...
Ağakərim. Hə?
Sona. Yazıq Kübra, Muxtarın arvadı, dünən rəhmətə getdi...

Kiçik pauza.

Ağakərim. Bivəfa dünyadı də... Süleymana qalmayan dünya, kimə qalacaq? Allah rəhmət eləsin...

İşıq sönmür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Balakərim, Ələkbər, Gülağa, Suğra, Xanım arvad, Sona, Əliabbas kişi, Qoca, Meyranqulu.
Məhəllə. Günorta.

Balakərimlə Ələkbər həyətin bir küncündə oturub. Meyranqulu taxta mizi təmir edir. Qoca ona kömək edir. Gülağa ilə Suğra əl-ələ tutub bir-biri ilə nəse danışa-danışa səhnədən keçirlər.

Balakərim. Lap qədim vaxtlarda, Süleyman peyğəmbər var

idi, Ələkbər. Bu Süleyman peyğəmbərin bir arvadı var idi. Adı Bilqeyis idi. Çox da sədaqətli arvad idi. Bir də bir dəvəquşusu var idi.

Ələkbər. Onun adı nə idi?

Balakərim. O quşun adı Bubbu idi.

Ələkbər. Bubbu?

Balakərim. Həri, Bubbu. Bu Bubbu quşu Süleyman peyğəmbərlə Bilqeyisin sirlərini bir-birlərinə çatdırırdı. Bizim bu Gülağa ki, var a, Ələkbər, bax, həmin Süleymandır. Suğra da Bilqeyisdir. O ki, qaldı Bubbu quşuna, o da, elə Gülağa ilə Suğranın özüdür... Bilirsən, nəşün? Çünki onların bir-birindən sirri yoxdu...

Xanım arvad (pəncərədən boylanır). Ələkbər, bir dəyqə qalx yuxarı...

Ələkbər Balakərimin yanından durub pilləkənlə yuxarı qalxır.
Xanım arvad əlində kiçik bir qazan eşiye çıxır.

Xanım arvad. Ələkbər, başuva dönüm, bunu apar ver Əliabbas kişiyə... Soruş, görək necədi?...

Ələkbər qazançı alıb aşağı düşür. Əliabbas kişinin evi işıqlanır.
Ələkbər içeri girir. Qazançı mizin üstünə qoyur.
Əliabbas kişi çarpayının üstündə oturub.

Ələkbər. Bunu Xanım xala göndərib. Özü də soruşur ki, necəsən?

Əliabbas kişi (öskürə-öskürə). Balam, İranda adama salam-zad vermirlər?

Ələkbər. Bilmirəm.

Əliabbas kişi. Niyə, balam? Sən iranlı deyilsən?

Ələkbər. Yox.

Əliabbas kişi. Bəs haralısan?

Ələkbər. Bizim mələli...

Əliabbas kişi. Onda, ay bizim mələli, onda əvvəlcə bir Allahın salamını ver, sonra sözüvü de də...

Ələkbər. Salam-öleyküm.

Əliabbas kişi. Ay baban rəhmətlik! Allah atava da can sağlığı versin. İranlı olanda nə olar, yaxşı kişidir. Öleykümə salam, kişi qırığı! (Öskürür.) Necəyəm? Hər işim qaydasındadı. Bircə Bəzmi-Süleymanım çatışmır. Bilirsən də, Ələkbər, sənin adaşın Mirzə Ələkbər əhli-qələm olub. Sabir! Eşitmisən?

Ələkbər. Yox.

Əliabbas kişi. Məktəbə gedəndə biləcəksən. O kişi deyib ki, qoca-müstəğniyi-sərvət də olsa, qolunda bir çocuqca qüvvət olmaz! Başa düşdün? Allah Mirzə Ələkbərə rəhmət eləsin, bilib ki, nə deyir!

Allah Mirzə Səttara da rəhmət eləsin, Sabirin dəlisi idi, şerləri dilindən düşmürdü... Çünki elə özü də, Sabir kimi, xalqını sevən adam idi... Ələkbər, indi ki, gəlmisən, qoy sənə bir sirt açım. Bilirsən də, indi XX əsrin birinci yarısıdır. Əsr bilirsən nə deməkdi? O bədbəxt oğlu, bədbəxt Balakərim başa salmayıb sənə, əsr nə deməkdi? Əsr, yeni yüz il deməkdi. Sən XXI əsrdə yaşayacaqsan, onda indiki məndən cavan olacaqsan. Bir də gördün ki, Ələkbər, onda Dəccəl zühur elədi, dedi ki, mən Mehdiyəm. Onda, sən, Ələkbər, bil ki, yalan deyir. O köpəyoğlu Dəccəl Mehdi döyül. Mehdi Sahibi-Əzzaman sonra zühur eliyəcək. Yaxşı, Ələkbər? Allah qoysa, XXI əsrdə mənim bu sözlərimi yaduvə salarsan. Onda bəlkə məni də yaduvə saldun. Yaxşı, Ələkbər?

Ələkbər. Yaxşı. (Evdən çıxır.)

Xanım arvad (pəncərədən boylanır). Nə oldu, Ələkbər, necədi kişi?

Ələkbər (həyatdan). Yaxşıdı, ancaq öskürür.

Xanım arvad. Qoca, ay Qoca, gəl bir az keçi piyi götür, get, kişinin belinə sür, qoy soyuqdəyməsini çəkib canından çıxartsın.

Qoca pilləkənlə yuxarı qalxır.

Xanım arvad (deyinir). Yazıq Həlimə öləndən sonra bu qaragün kişinin işi Allaha qalıb!..

İşıq yalnız Ələkbərgilin evinə düşür.

Ələkbər. Ana, Məmmədbağır kim olub?

Sona. Heç kim, yat!

Ələkbər. Bilirəm, Əliabbas kişinin oğlu olub.

Sona. Uşaqsan, uşaq işinnən məşğul olgənən də... Demirəm sə-nə ki, yatgənən.

İşıq sönür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Müəllif, Ələkbər, Əliabbas kişi, Balakərim, İbadulla, Sona, Ədilə, Meyranqulu, Molla Əsədulla.

Məhəllə. Səhər. Yağış yağır.

İşıq Müəllifin üzünə düşüb.

Müəllif. O gecə axtarışından sonra, Məmmədbağır bir də heç vaxt evlərində qalmadı. Qısa ömründə, bir də heç vaxt Əliabbas kişinin

gözlərinə görünmədi. Həmin o yağışlı payız gecəsi baş götürüb evdən gedən oldu. Xəbər gəldi ki, nəşəxorlara, qumarbazlara qoşulub, pul uduzub, vermir, qaçıb haralardasa gizlənir və o axtarışdan iki il sonra, 1929-cu ilin bir qış şəhərində məhəllə adamları tut ağacının dibində Məmmədbağırın meyitini tapdılar. Hardasa içib, döyülüb, gecə bu tut ağacının altına gəlmişdi və burada ölmüşdü... Mən, əlbəttə, o gecə axtarışını da görməmişdim, 1929-cu ilin o qış şəhərini də görməmişdim. Amma qarıbədi, mənə elə gəlirdi, elə bil, bütün bunların, yəni eşitdiyim bu hadisələrin hamısını öz gözlərimlə görmüşəm...

Səhnə işıqlanır. Məhəllə camaatı Məmmədbağırın meyitinin ətrafına yığılıb. Əliabbas kişi yaxınlaşır. Hamı aralanır. Əliabbas kişi oğlunun meyitinə baxa-baxa bir müddət susur.

Pauza.

Əliabbas kişi (*əllərini yuxarı qaldırır*). İlahi, şükür kərəminə!.. Şükür kərəminə! İki il idi bu günü gözləyirdim!.. Şükür!

İşıq yenə yalnız Müəllifin üzünə düşür.

Müəllif. Məmmədbağırın məhəllə adamları basdırdı. Əliabbas kişi təziyə saxlamadı və heç kimdən başsağlığı qəbul eləmədi. Həlimə xala elə günə düşmüşdü ki, söz də deyə bilmirdi, sinəsindən ancaq boşuq bir xırıltı çıxırdı... İllər keçdi... Məmmədbağırın dərdi Həlimə xalanı apardı. Əliabbas kişi tək qaldı. Mühəribə başlayan sonradan, günlərin bir günü, Əliabbas kişinin Maşağada yaşayan qızı Nisə xala əri ilə gəlib onu kəndə, öz evlərinə apardılar. Ondən sonra, biz bir daha Əliabbas kişini görmədik.

Baxın prelüdləri eşidilir.

Baxın prelüdləri həmişəlikdi. Həmişə insanlarla olacaq. O prelüdləri yüz il bundan əvvəl də çalılar, yüz il bundan sonra da çalacaqlar. Amma Balakərimin tütəkdə çaldığı havaları bir də heç kim eşitməyəcək. Bax nəhəng idi. Amma Balakərim heç kim idi. Heç kimlərin mahnısı əbədi susur. Bu çox ağırdı...

Pauza.

Mən heç cürə yadıma sala bilmirəm ki, mühəribənin başlanmağını birinci dəfə nə vaxt eşitdim? Bunu eşidəndə mən nə edirdim? Bəzən mənə elə gəlir ki, bu xəbəri, birinci dəfə, anamdan eşitdim. Bəzən də, mənə elə gəlir ki, Balakərimdən eşitdim və o zaman Balakərimin həmişə yol çəkən gözlərinə dərin bir kədər çökmüşdü. Balakərim danışır-

dı və o danışdıqca da mən Ağ Dəvənin yanında olurdum. Mən yenə də onunla birgə Ağ Dəvənin yanında, o şəhərli Ağ Dəvə aləmində idim.

İşıq səhnənin bir küncündə oturmuş Balakərimi işıqlandırır.
Ələkbər onun yanında oturub.

Balakəri. Yolçu fikirləşdi ki, bir vaxtlar ki, hələ Məhəmməd Rəsulüllaha inanmayan adamlar var idi və o adamları da Allah xəlvə etmişdi, bəs nə üçün o adamlar Məhəmmədi daşa basıb dişini sındırdı, dodağını parçaladı? O adamlar Məhəmmədə inanmırdı, amma Allah ki, Məhəmmədi tanıyırdı, Allahın ki, elçisi idi Məhəmməd və bir halda ki, belə idi, nə üçün o adamlar əllərini qaldırıb Məhəmmədə daş atırdı? Niyə əlləri qurumurdu? Və ümumiyyətlə, necə olurdu ki, belə bir bəd əməl onların ağılına gəlirdi?

İşıq Molla Əsədullanın üzünə düşür.

Molla Əsədulla. Alə, Allaha and olsun, bu Balakərim küfr şeylər danışır!.. Alə, buna qulaq asmaq olmaz e!.. Bu köpəyoğlu, deyəsən, əstəğfürullah, Allahı danır... (*Gedir.*)

Balakəri. Nə üçün o saat peyğəmbərə inanmırdılar, axı, Allah peyğəmbərin taleyini əvvəlcədən təyin etmişdi və bəyəm Şeyx İbrahim Əlimuxtar Qəzvini – Allah ona rəhmət eləsin – demir ki, dünyanın ən böyük və ən müdrik kəlamı budur: «Allah bilən məsləhət-di?...».

İşıq İbadullanın üzünə düşür.

İbadulla. Alə, Balakərim, bu nə nağıldı danışsən uşağa, alə? Sən dəvə ətinin qutabından danış e, dəvə ətinin qutabından! Tavada cız-cıznan qızara o üz-bu üz, üstünə də sumax töküb ağzın yana-yana yiyəsən dəvə ətinin qutabını. Özü də sənün Ağ Dəvənin ətindən! Yalnız da yüz qram ceyran südü. Sonra bir dəvə də yüz.

Ələkbər (*ayağa durub qaçaraq İbadullanın üstünə tüpürür*). Sən əclafsan!

İbadulla. Alə, nə dedün mənə?

Ələkbər evə qaçır. İşıq yenə yalnız Müəllifin üzünə düşür.

Müəllif. Neçə aydı ki, mühəribə başlamışdı. Oğullar bir-bir məhəlləmizdən gedirdilər. Məhəlləmiz də, həyatımız da boşalırdı. Cəfər, Adil, Əbdüləli, Qoca, Cəbrayıl, Ağarəhim də getdi. Sonra Sügranın əri Gülağa da, o biri cavanlar da, sonra mənim atam da getdi və qayıtmadı. Məhəlləmizin birinci qaragünlüsü Meyranqulu əmigil oldu. Mey-

ranqulu əmi ağlayıb təkcə bunu deyirdi: « – Mənim şair oğlum!» Meyranqulu əminin oğlu İbrahim haçansa şair kimi iki misra yazmışdı və mən bu iki misranı gülə-gülə arvadlara deyən Şövkətdən eşitmişdim. Mənasını başa düşməsəm də, o iki misra bizim məhəlləyə oxşamayan hansısa başqa bir aləmdən xəbər verirdi və ilişib həmişəlik mənim həfizəmdə qalmışdı:

Göy yaxasın açanda, ay göründü...
Sən yaxanı açanda, günəş göründü...

Səhnə işıqlaşır. Məhəllədə yasdır. Bir tərəfdə kişilər oturub. O biri tərəfdə arvadlar ağlaya-ağlaya Meyranquluğun evinə girib-çıxırlar.

Meyranqulu. Mənim şair oğlum!.. Şair oğlum!..

Molla Əsədulla. Kəfənsiz gedən növcavan!..

Kişilər:

– Allah rəhmət eləsin!..

– Allah sənə səbr versin, Meyranqulu!..

– Allah rəhmət eləsin!..

Molla Əsədulla. Allah sizin də ölənlərinizə rəhmət eləsin. Allah bəisin cəzasını versin! Allah sizin cavanlarınızın hamısını hifz eliyib güllədən saxlasın! Allah heç bir evi kişisiz qoymasın! Uşaqlar yetim qalmasın! Allah Hitler oğraşın divanını eləsin! Qənimi Əzrayıl olsun! Qəbri od tutub yansın və dili ağzında kömürə dönsün! Allah əziz atamız Stalinin də ömrünü uzun eləsin!

Kişilər:

– İllah-amin!..

– Elə də olacaq!..

– Əl-əlbət!..

Molla Əsədulla. Meyranqulu oğlu İbrahim çox yaxşı oğlan idi. Bu cəhətdən İbrahim peyğəmbərə də bənzəyişi var idi. Babilin padşahı Nəmrud İbrahimi oda atdırdı, amma od İbrahim Xəlili götürmədi. Nöşün? Çünki o qədər təmiz idi! Və o yerdə ki, od yanırdı, həmin od qalağı çiçəkli bir bağa döndü.

İşıq yenə Müəllifin üzünə düşür.

Müəllif. Məhəlləyə ikinci dəfə qara xəbər Firuzə xalagilə gəldi və bu dəfə çadır onların evinin qabağında quruldu. Sonra o çadır tez-tez qurulmağa başladı. Bu çadır çöndü oldu Ağ Dəvə, qapıların ağzında qurulub dünyanın dərddli işlərindən xəbər verdi. Həmin çadır bizim məhəllədə ancaq birçə dəfə qurulmadı. Suğranın əri saatsaz Gülağanın qara xəbəri gələndə. Suğra qoymadı. Suğra inanmadı Gülağanın ölməyinə. Mən bir dəfə Balakərimdən soruşdum.

İşıq Balakərimlə Ələkbərin üzünə düşür.

Ələkbər. Balakərim, o Ağ Dəvə niyə Hitlerin qapısında yatmır?

Balakərim. Yatacaq, Ələkbər, yatacaq! Farslar bilirsən də, nə deyib, Ələkbər? Farslar deyib ki: «Hər suxən caiz, hər nöqtə məqam dərəd».

İşıq yenə yalnız Müəllifi göstərir.

Müəllif. Günlərin bir günü də, xəbər çıxdı ki, Amerikadan bir nəfər Zibə xalagilə gəlib. Özü də o bir nəfər Zibə xalanın oğludur, Amerikada yaşayır. Arvadlar deyirdi ki, Qavril – Zibə xalanın həmin oğlu – gəlib ki, Zibə xalanı Amerikaya aparsın. Deyirdilər ki, Qavrilin Amerikada on otağı var, özü də 21-ci mərtəbədə.

İşıq sönür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Sona, Zibə xala, Səfurə xala, Firuzə xala,

Məşədixanım, Qavril, Ələkbər.

Məhəllə. Günorta.

Arvadlar həyətdədirlər, kimi zivəyə paltar sərir, kimi krantda qab-qacaq yuyur, kimi yorğan sıyıyır.

Səfurə xala. Vay, yazıq Zibə, o mərtəbələri necə qalxacaq elə?

Firuzə xala. Ağəz, pilləkənlə qalxmırlar ki, maşın qaldırır adamları yuxarı də... Yazıq Zibə, o maşına necə minəcək hər gün, ağəz? Yazıq Zibə çox əziyyət çəkib, səhərdən axşamədək tum satmaqdan belə donqarıb. Qoy, getsin oğlunyan, mağıl, heç olmasa, ömrünün axırında oğul-uşaq görsün.

Məşədixanım. Bu ki, beləncinə yaxşı oğul idi, nöş indiyə-necən görünmürdü? Nöş demirdi ki, mənim də anam var, hə? Ağəz, vallah, mən ölü, siz diri, görürsüz, bunu arvadı göndərib bura. Deyib ki, get anovu götür gəl, uşaqlara baxsın.

Sona. Sizi bilmirəm, vallah, mən darıxacağam Zibə xalayçun.

Zibə ilə oğlu gəlir. Ələkbər onların qabağına qaçır, maraqla Qavrilə baxır.

Ələkbər. Salam!

Q a v r i l . Salam. Salam.

Z i b a . Elə yaxçı oğlansın sən, Ələkbər!.. Allah səni həmişə salamat eləsin!.. (Arvadlara) Peyğəmbər haqqı, heç hara getməzdin. Sizi qoyub hara gedirdin? Kimdi məni adam yerinə qoyan, sizdən başqa? Amma nəvələrim var da o xarabada, görmək istəyirəm onları. Nə edim, bəs haçan görəcəyəm? Nəvələrim də, deyir, ingiliscə danışirlar, bəs mən onları necə başa düşəcəyəm? Ay arvadlar, mən sizi qoyub hara gedəcəyəm, başıma haranın daşını salacağam? Allah sizi həmişə salamat eləsin! O xarabada mən nə edəcəyəm? Məni yaddan çıxartmayın... Qayıdıb gələcəyəm mən... Qoy gedib bir o nəvələri görüm...

Q a v r i l . Allahın köməyilə.

Ə l ə k b ə r (yavaşdan Sonaya). Ana, azərbaycanca danışır e...

Z i b a x a l a . Hamınıza məktub yazacağam... Siz də, qurban olum, tək qoymayın məni orda, məktub yazın, Allah sizi həmişə salamat eləsin!

Q a v r i l . Doldurma qələmlə ünvan yazır. Ələkbər qələmə baxır. Ziba qələmi Qavrilədən alıb Ələkbərə verir.

Z i b a x a l a . Al, Ələkbər, qoy yadigar qalsın səndə!

Q a v r i l . Bəs mənim... qələmim?..

Z i b a x a l a . Ələkbər ağıllı oğlandı! Qoy, onda qalsın!

Q a v r i l . Bəs...

Z i b a x a l a (onun sözünü kəşir). Alun, bu da mənim adresim! Özüm də yazacağam sizə!

Q a v r i l . Allah qoysa... Allah qoysa...

İşıq Müəllifin üzərinə düşür.

M ü ə l l i f . Ziba xalanın mənə bağışladığı o avtomat qələm mənim bütün içimə bir ruh yüksəkliyi, bir coşğunluq doldurmuşdu. O avtomat qələm bizim evə də bir sevinc gətirmişdi. Anam o avtomat qələmi fəxrle bizə gələn arvadlara göstərirdi. O qələm bizim evdə bir nikbinlik əmələ gətirmişdi. Mən də gələcəkdə Qavril kimi sürətlə yazacağdım və mən o qələmi səfərdən qayıdan atama göstərəndə, atam qələmin o tərəfinə-bu tərəfinə baxıb dedi: «Böyüyəndə, bilirsən, nədən yazarsan bu qələmlə?» Mən: «Nədən?» – soruşdum. Atam: «Bax, bizim bu məhəllənin adamlarından!» – dedi... Az sonra atamı da cəbhəyə apardılar...

İşıq sönmür.

ON ALTINCI ŞƏKİL

M ü ə l l i f , Ə l ə k b ə r , S o n a , S ə f u r ə x a l a , Ə d i l ə .
Məhəllə. Günorta. Sonra axşam.

Ə d i l ə ilə Ə l ə k b ə r üz-üzə gəlir.

Ə d i l ə . Ə l ə k b ə r , necəsən?..

İşıq Müəllifin üzərinə düşür.

M ü ə l l i f . Ədilə bu sualı elə verdi, elə bil, əslində, başqa şey deyirdi. Deyirdi ki, mənim halım çox pisdi, Ələkbər, mənim ürəyim gülmür, Ələkbər. Mən dünyanın ən bədbəxt adamıyam, Ələkbər, mən yazıqam, kimsəsizəm Ələkbər!.. Sonra Ədilə birdən-birə mənə dünyanın ən təsirli sözlərini dedi.

Ə d i l ə . O sirkin biletlərini yadigar saxlamışam, Ələkbər...

M ü ə l l i f . Və Ədilənin də, mənim də gözlerim doldu. Bundan sonra mən Ədiləni, bir də heç vaxt görmədim.

Pauza.

K ü b r a x a l a n ı n vəfatından bir il keçəndən sonra birdən-birə məhəlləyə belə bir xəbər yayıldı ki, Muxtar özü üçün papaqçı Əbulfətgilə elçi gedib və Ədilənin hərisini alıb, Ədiləni Muxtara verirlər...

İşıq Ələkbərgilin evinə düşür. Ələkbər nöyüt lampasının yanında oturub. Səfərə xala ilə Sona mizin arxasında əyləşiblər.

S ə f u r ə x a l a . Muxtar olanda nə olar, balam, kişi döyül bəyem? Özü də işi elədi ki, fronta getməyəcək! Bir az yaşı çoxdu Fatmanın qızınan, nolar balam, kişinin yaşı çox olar da, kişi kişidi də, başuva dönüm sənün, nolar qulaqları balaca olanda? Adam öləcək, vallah, insafən Kübraya çox yaxşı baxırdı... Evcanlı kişidi... Düzdü e, Ədilə çox xanım-xatındı, amma gedəcəkdi, misalçün, Xanımın oğluna, nolacaqdı? Qoca hələ görək frontdan, Allah qoysa, salamat qayıtsın... Sonra yenə hələ oxusun görək... İki də cavan... Ağöz, evə pul götürmək hər kişinin işidi bəgəm?.. Bir tərəfdən də Xanım kimi əzəzil!

S o n a . Əzəzil niyə olur Xanım xala, ay Səfərə bacı?

S ə f u r ə x a l a . İndi Xanımı sən mənə tanıdacaqsan?.. Muxtar ayağını bərk basıb yerə. Qoca, Allah eləsin ki, sağ-salamat qayıtsın frontdan, ağıllı uşaqdı, tərbiyəlididi, söz yox. Elə, adamın Allahı var, Xanımın oğlanlarının hamısı tərbiyəlididi, amma, ay başuva dönüm sənün, tək tərbiyə ilə arvad saxlamaq olmaz... Zəmanə pis zəmanədi. Ode, o yazıq Gülağanın axırı nə oldu? Toyuq başı kəsməyə ürəyi gəlmirdi, bir gülləyə qismət oldu cavan canı. Allah bir gün də Hitler köpəyoğluna

qismət eləsin o gülləni! Suğra yazığın da ki, sənnən uzaq olsun, düşdü-yü günü, Allah heç düşməne də qismət eləməsin. Cavan yaşında o cü-rə havalanıb başı...

S o n a. Axı, könülsevən göyçək olar də, ay Səfurə bacı.

S ə f u r ə x a l a. Bəsdür, ağəz, uşaq sözü danışma!.. Qızı qoyar-san öz xoşuna, ya halvaçıya gedər, ya zurnaçıya!

S o n a. Axı, bunu da deyiblər ki, ay Səfurə bacı, qızı otaqlıya yox, papaqlıya verginə də...

S ə f u r ə x a l a. Nə olub, ağəz Muxtarın papağına? Sənün Fat-madan çox ürəyün yanacaq o qıza? Vallah, gül kimi söz deyir Fatma öz qızına! Deyir ki, bizə bax, ağıllı ol, həmişə kasıb olmuşuq, deyir, bir qarnı ac, bir qarnı tox yaşamışıq, bax, bacılarıya deyir, Allah atovun papaq tikən əllərini salamat eləsin, deyir, yoxsa ki, hamısının uşağı acından ölər. Düz deyir də, Fatma özü, əgər papaqçı Əbülfətə getmə-səydi, Xanımın qardaşı o rəhmətlik Abuzərə getsəydi, indi nə olacaq-dı? Yetim qalacaqdı bütün uşaqları də...

S o n a. Allah bilən yaxşıdı, kimin alınına nə yazılıb, odu...

S ə f u r ə x a l a (ayağa qalxır). Yaxçı, mən getdim...

S o n a. Sağ ol...

Səfurə gedir.

(Ələkbərə) Dur, biz də yataq...

Ə l ə k b ə r. Amma işığı keçirmə...

S o n a qəzet parçası götürüb lampanı silmək istəyir.

S o n a (qəzetdəki şəkili göstərir). Bax, Fətulla Dadəminin şək-li... Dünyanın işləri niyə beləncinə insafsızdı, ay Allah? Bu dünyanın bütün dərd-səri nösün elə bizə qalıb? Camaatın oğlu qayıtmır, əri itkin düşür, ancaq qəzetlər yenə Fətulla Dadəmin şəklini çap edir. Fətulla Dadəmi cəbhədəki əsgərlərə məktub yazıb! Fətulla Dadəmi faşist kö-pəyüşünün əleyhinə çıxış edib! Elə hazır çıxışdansa, məktubdansa, xalqın əri kimi, oğlu kimi gedib özü vuruşsun də faşistlərlə, nös get-mir? Nös mənim ərim gedib, heç bilmirəm, Allah eləməmiş, başına nə gələcək, mən də başıma haranın külünü tökəcəyəm, ancaq sən nös bur-da oturub məktub yazırsan, ay oğraş? Tufu! (Qəzet parçasına tüpürür.)

İ ş ı q s ǝ n ǝ r.

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Balakərim, Ələkbər, İbadulla, Fatma xala,
Xanım arvad, başqa məhəllə adamları.

Məhəllə. Günorta.

İ b a d u l l a kefidir. Əlində balta var. B a l a k ə r i m tütək çalır.

Ə l ə k b ə r, həmişəki kimi, onun yanında oturub.

Xanım arvad həyətdən keçir.

İ b a d u l l a (onun ardınca). Hə, nə bilmisən sən nemesləri? O əclaf nemeslər mən ölüm, sən öləsən bilmirlər e... Bir-bir çaxacaqlar gülləni o yaxbala oğlanlarıvun başına!

Ə l ə k b ə r (onun qabağına qaçaraq). Yalan deyirsən, köpəyoğ-lu!

İ b a d u l l a. Köpəyoğlu sən o həmsəri atəndü! Onun da başı-na bir dənə güllə çaxacaqlar!

Ə l ə k b ə r. Yalan deyirsən! Yalan deyirsən!

İ b a d u l l a səhnədən çıxır. Səhnə arxasından balta səsi gəlir,
Arvadlar bir-bir evdən çıxırlar.

Ə l ə k b ə r. O neyniyir, Balakərim?

B a l a k ə r i m. Tut ağacını kəsir...

İ b a d u l l a gəlir.

Pauza.

İ b a d u l l a. Nə baxırsız mənə, dəvə nalbəndə baxan kimi! Onu babam əkib, mən də kəsirəm, sizə nə var?

Pauza.

Nə qalır ki, adama, bu tut ağacı da qalaydı. Ode, faşistlər oturub-lar Voronejdə, kefi eliyirlər özləriyəcün zarazalar! Çünki bu dünya zara-za dünyadı! Adama qalan kəfəndi, o da məlum döyül, qismət olacaq, ya yox?!

Ə l ə k b ə r (qışqırır). Sənə qismət olacaq!

Pauza.

İ b a d u l l a. Elə bilirsiz mən əclafam, hə? (Ələkbərə) Bilirəm, otuz ildən sonra böyük kişi olacaqsan. Onda da, yadüvə düşəcək mənim bu ağacı kəsməyim, goruma söyəcəksən mənim. Bir dənə zaraza var-dı, deyəcəksən, İbadullaydı o zarazanın adı, mələmizin tut ağacını kəs-di. Söy! Sümüklərim çürümüş olacaq onda mənim!.. Ancaq bilməyəcəksiz ki, İbadulla anası ölmüş, bu ağacı kəsdi ki, odun eliyib aparıb satsın, balalarını dolandırın... Bilməyəcəksiz ki, zaraza, İbadul-

la döyüldü, dünyaydı zaraza... (Ağlayır.) Niyə bu zaraza dünyada adamlar adam oldu? Niyə pişiklər adam olmadı?..

Səhnə qaranlıqlaşır. Ancaq Balakərimlə Ələkbər görünürlər.

Ələkbər. Balakərim, şairləri satmaq olar?
Balakərim. Olar!

Birdən küt bir səs və qaranlıq içində qışqırıq eşidilir.

Fatma xalanın səsi. Vay, evim yıxıldı!..

Səhnə işıqlaşır. Camaat həyəcan içində səhnənin arxasına qaçır.
Səs-küy qopur.

– Ədilə özünü damdan atdı!..
– Ədilə özünü öldürdü!..
– Vaxsey!..
– Vay!..

Fatma xala (qışqıra-qışqıra səhnəyə daxil olur). Məni öldürəydin, cavan canına qiyməyaydın!.. Məni öldürəydin! Məni!.. Məni!..

Arvadlar ağlayır. Sona Ələkbəri qucaqlayır.

Sona. Qorxma... Qorxma, Ələkbər... Qorxma...
Səslər:
– Həkim!..
– Nəfəs alır!..
– Maşın!..
– Maşın!..

İşıq Müəllifin üzünə düşür.

Müəllif. Anam mənim başımı döşünə sıxmışdı. Sonra özünü ağlaya-ağlaya mənim üzümü yudu, mənə su içirdi. Ədilə hələ sağ idi, amma tamam əzilmişdi və onu maşına qoyub xəstəxanaya apardılar. Dörd gündən sonra Ədilə öldü. Ədilə mənim üçün birinci doğma adam idi ki, öldürdü...

Kiçik pauza.

O dörd misra indiyə qədər mənim yaddaşımdadı:

Məktub, səni ad eylərəm,
Poçta əmanət eylərəm...
Gedib Qocaya çatmasan,
Bil ki, qiyamət eylərəm...

Səhnə işıqlanır. Həyətdən Ədilənin cənəzəsini qaldırırlar.

Arvadlar ağlayır. Molla Əsədulla Quran oxuyur.
Balakərim bir kənarda dayanıb onlara baxır.

Fatma xala (Xanım arvada). Çağıracaq sənin oğlunu öz yanına, çağıracaq! Sənin oğlunu da aparacaq qara torpağa! Aparacaq öz yanına!..

İşıq yalnız Balakərimlə Ələkbərin üzünə düşür.

Balakərim (həyəcan içində). Bir həqiqəti deyən var idi...

Pauza.

Həqiqəti deyən... Həqiqəti deyən heç vaxt əyninə paltar geyməzdi... Saçını-saqqalını qıxdırmazdı... Dırnaqlarını tutmazdı... Həqiqəti deyən fikrinə görə, insan görək olduğu kimi görünəydi... Həqiqəti deyən də insan idi, Ələkbər?

Ələkbər (həyəcanlı). Bilmirəm...

Balakərim. Həqiqəti deyən Ağ Dəvənin belində oturmuşdu... Ancaq, Ələkbər, həqiqəti deyən heç kim görməmişdi, amma hamı onu tanıyırdı!

İşıq sönür.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Müəllif, Balakərim, Ələkbər, İbadulla,
Əminə xala, Suğra, Gülağa,
Məhəllə. Günorta.

Müəllif. «Hər şey keçib gedir...» O gecə mən, o yazıq tut ağacı barədə fikirləşirdim. Çünki, İbadullanın dediyi o 30 il sözü mənə, bəlkə də, hər şeydən artıq təsir etmişdi. Otuz ildən sonra mənim 39 yaşım olacaqdı və mən bunu heç cür ağılıma sığışdırı bilmirdim.

Pauza.

1943-cü il yanvarın axırları idi. İbadulla gəlib məhəllənin ortasında dayandı, boğazının damarları şişə-şişə var gücü ilə qışqırdı.
Səhnə işıqlaşır.

İbadulla. Ura-a-a!.. Ura-a-a!.. Ura-a-a!.. Faşistləri qovduq Voronejdən!.. Ura-a-a!.. Faşist oğraşları çıxartdıq Voronejdən!..

İ b a d u l l a. Gördüz?! Gördüz necə qovduq oğraş faşistləri Vo-
ronejdən? Gördüz?

Ə m i n ə x a l a. Sağ ol! Sağ ol, oğlum! (Arvadlara) Mənim ba-
lamdı e, mənim balam! İbadulla, Allah səni mənim başımın üstündən
əskik eləməsin!..

M ü ə l l i f. Əminə xala həmin anda fəxarətlə, qürurla məhəllə
arvadlarına baxırdı. Elə bil, İbadulla təkbaşına, öz qolunun gücünə ge-
dib Voroneji faşistlərdən azad etmişdi...

Pauza.

Suğranın – saatsız Gülağanın arvadı Suğranın qəmli bir gözəlli-
yi var idi. Gülağanın qara xəbəri gələndən bir müddət sonra, Suğra Gü-
lağanın şəklini albomdan götürdü, fotoqraf Əlinin yanına getdi. Şəkili
Təkqol Fotoqraf Əliyə verdi. «Böyüt bu şəkli» – dedi. «Nə boyda bö-
yüdü?» – Təkqol Fotoqraf Əli soruşdu. «Gülağa nə boydaydı, o boy-
da.» Şəkin arxasında göy mürəkkəblə yazılmışdı: «Mənim gülüm
Suğra, baxanda xatırlama, xatırlayanda bax. Gülağa, Bakı, 13 may 1941-
ci il.» Təkqol Fotoqraf Əli heç nə demədi, fikirləşdi ki, bu yazıq gəlin
doğrudan da dəli olub... Ağlı başında olan adam, adam boyda şəkli ney-
ləyir? Ancaq Təkqol Fotoqraf Əlinin Gülağaya hörməti var idi. Güla-
ğayla qabaqlar çox oturub-durmuşdu, yeyib-içmişdi və Gülağanın ölüm
xəbəri Təkqol Fotoqraf Əliyə də çox təsir etmişdi. Və Təkqol Fotoqraf
Əli Suğranın sifarişini qəbul etdi, müharibənin o ağır vaxtında xeyli
xərc çəkdi və iki gündən sonra böyütdüyü o şəkli özü getirib Suğraya
verdi, bir köpük də pul almadı.

İşıq Suğragilin evinə düşür.

S u ğ r a (şəkillə üzbəüz). Yadına gəlir, sən bu şəkili çəkdiyəndə,
biz hələ evlənməmişdik. Mən Şuşada, hə də, bizim uşaq evində mək-
təbi təzəcə bitirib Bakıya gəlmişdim... Tikiş fabrikinde işləyirdim də,
onda... Sonra... Sonra nə? oldu? (Gülür.) Sən məni bu otağa gəlin gə-
tirdin... Onda, bax, bu çarpayıda, o qış gecəsində, hə, bütün bədənimlə...
bütün içimlə... səni qucaqlamışdım... Mən bilirdim ki, haçansa sənə
rast gələcəyəm... Haçansa sən gəlib çıxacaqsan... Onda mən sənin heç
adını da bilmirdim, səni sifətdən də tanıyırdım... Amma bilirdim ki,
rastlaşacağıq...

G ü l a ğ a (elə bil şəkildən səhnəyə daxil olur). Hə...

S u ğ r a. Hə, mən səni tanıyırdım, amma istəyirsən, sənin də
uşaqlığından danışım?

G ü l a ğ a. Birdən sən cadugər-zad olarsan a-a-a?..

S u ğ r a. Hə! Bəs sən bilmirsən?

G ü l a ğ a. Nəyi?

S u ğ r a (gülür). Mən səni çox istəyirəm də... Ona görə də hər şe-
yi bilərəm...

G ü l a ğ a (onu qucaqlayır). Ay şeytan...

S u ğ r a (onu öpə-öpə). Yalançı bir məktub gəlmişdi mənə...

G ü l a ğ a. Yalançı deyildi o məktub...

S u ğ r a (qorxu ilə). Nə?

G ü l a ğ a. Məni doğrudan da vurmuşdular də...

S u ğ r a (dahaşatla). Sən də belə deyirsən?

G ü l a ğ a. Hə, mən ölmüşdüm...

S u ğ r a (qışqırır). Yox!..

G ü l a ğ a (onu daha da bərk qucaqlayır). Məni sən təzədən di-
riltidin də...

S u ğ r a. Hə...

G ü l a ğ a (gülümsəyir). Sənin nəfəsin məni çəkib şəkildən çı-
xartdı... (Saatı götürüb divara vurmaq istəyir.)

S u ğ r a. Neynirsən?

G ü l a ğ a. İstəyirəm bu saatı divara vurum.

S u ğ r a. O biri evimizdə vurarsan. Onsuz da burdan köçəcəyik...

G ü l a ğ a. Niyə?

S u ğ r a (gülür). A-a-a... Kim inanar ki, sən şəkildən gəlmisən?
Hə? Düz demirəm?

G ü l a ğ a cavab vermir.

Düz demirəm? De də!..

G ü l a ğ a yox olur.

Gülağa!.. Gülağa!.. Gülağa!.. (Evdən çıxıb həyatə qaçır.) Yox!..
Yox!.. Yox!.. Yalandı bu!.. Yalandı!.. Yalandı!..

Arvadlar evdən çıxırlar.

(Qışqırır.) Qurmayın!.. Çadır qurmayın!.. O qara xəbər yalandı!..

Ş ö v k ə t Suğranı qucaqlayır.

Ş ö v k ə t. Gedək bizə. Gedək.

S u ğ r a. Yox, yas saxlamayın!.. O xəbər yalandı!.. Gülağa ölməyib!..

Ş ö v k ə t. Yaxçı! Sakit ol. Gedək bizə...

S u ğ r a. Başa düşsən, Gülağa ölə bilməz!.. Bu dünyada onun bir günahı vardı? Hə?

S ə f u r ə x a l a (ağlaya-ağlaya). Yox...

S u ğ r a. Ona güllə dəyə bilməz! Nə üçün durduğu yerdə ölməli idi? Yox!.. Axı, mən burdayam!.. Mən sağam!.. Gülağa orda necə ölə bilər? Yalandır! Güllə Gülağanı necə tuta bilər? Yalandır! Yalandır! Özü də düz demir! Güllə dəyməyib ona! Özü də düz demir, ölməyib o!..

Balاکərim tükək çalır. Ələkbər anasına qısılib baxır.

S u ğ r a. Sağdı Gülağa! (Pıçılıyla Şövkətə) Gecələr o mənim yanıma gəlir... (Bərkədən) O sağdır! Siz onu görmürsünüz, amma o mənim yanıma gəlir!..

Pauza.

Elə bilirsiz mən dəli olmuşam? Bax, qar yağır... Hər tərəf qardı... Bax, o, sarı hamamdı. Ora Meyranqulu kişinin evidir. O Sonagilin evidi... Ode, o da Ələkbərdir... Əyər mən dəli olmuşamsa, bunları necə yadımda saxlaya bilərəm?

Ş ö v k ə t. Gedək bizə!.. Gedək...

İşıq sönür.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Sona, Ələkbər, Xanım arvad, Müəllif.

Məhəllə. Günorta.

Ələkbərgilin evi. Sonə mizin arxasında oturmuş

Xanım arvadın qarşısına çay qoyur.

X a n ı m a r v a d. Mənə deyirlər ki...

Kiçik pauza.

Deyərlər ki... Beşmərtəbənin yanındakı məktəbdə süpürgəçi yeri var...

S o n a. Neyniyəsən?.. Mən də gedib qospitalda qab yuyuram də... Ay Xanım xala, heç olmasa, bir az ağla, bir az ürəyini boşalt. Yoxsa ki, axır vaxtlar heç dinib danışmırsan, adamın ürəyi dözər buna? Hitlerin ölüb-önlənlərinin gori pis günə qalsın! Köpəyoğlunun taxtı tabut olsun, yəhəri qannan dolsun oğraşın!.. Oyun açdı başımıza...

İşıq Müəllifin üzərinə düşür.

M ü ə l l i f. Və bir gün mən Xanım xalanın gözlərində ikinci dəfə yaş gördüm...

İşıq Xanım xala ilə Ələkbərin üzərinə düşür.

X a n ı m a r v a d. Ələkbər, sən heç nigaran qalma... Qayıdıb gələcək altısı da, Ələkbər. Mən axı tanıyıram onları... Gələcəklər altısı da. Heç nə olmayacaq onlara, Ələkbər... Sən nigaran qalma... Səni hələ maşınla gəzdirəcəklər onlar, Ələkbər... Cəfər də gəzdirəcək maşında səni, Ələkbər, Adil də gəzdirəcək, Əbdüəli, Cəbrayıl da, Ələkbər! Ağarəhim də... Sən xəstələnmə, Ələkbər, ancaq xəstələnsən, Qoca sağaldacaq səni, Ələkbər... sıxma ürəyivi! Heç birinə heç nə olmayacaq! Altısı da, qayıdıb gələcək!.. Mən tanıyıram axı, onları, Ələkbər...

M ü ə l l i f. Xanım xala mənimlə danışdı, amma əslində, bu sözləri özünə deyirdi...

Pauza.

Bir dəfə də dəhşətli bir hadisə oldu... Hamı Xanım xalanın səsinə çölə çıxdı. Xanım xala ikinci mərtəbədəki evlərinin qabağında dayanıb öz-özünə qışqırırdı.

X a n ı m a r v a d. Fatma! Fatma! Fatma! Ədiləyə denən, çıxıb üzümə tüpürsün! Tüpürsün!.. Tüpürsün!.. Haqqı var!.. Haqqı var!.. Haqqı var!..

İşıq sönür.

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Müəllif, Əminə xala, İbadulla, Şövkət,

Balاکərim, Sonə, Ələkbər.

Məhəllə. Günorta.

M ü ə l l i f. Müharibə qurtarmaq bilmirdi. İbadulla axır vaxtlar, demək olar ki, hər gün məhəlləyə gəlirdi. Hər gün də, Əminə xalanın

çığırtısı həyəət-bacaya yayılırdı. Dalanımızın arvadları, qızları daha əvvəlki kimi həyətdə yığışmırdılar, çünki, hərənin öz dərdi özünə bəs idi. Qara xəbərlər gələn evlərdə qopan vay-şivənin yanında, Əminə xalanın çığırtısı da daha təsir etmirdi.

Pauza.

Və günlərin bir günü mən həyətdə oturmışdım. Atam neçə vaxt idi ki, müharibədə idi, anamın da öz-özünə danışmağa başladığı günlər idi...

Əminə xalanın səsi. Get, köpəyoğlu!.. Çıx get day!.. Cənəm qurtardı sənnən! Get, köpəyoğlu! Get, bir qara daş da dalunca!..

Səhnə işıqlanır. İbadulla qoltuğunda sıxdığı bağlamayla səhnəyə daxil olur. Arvadlardan kimi pəncərədən boylanır, kimi həyətdə çıxır.

İbadulla. Hə, gördüz?! Axırı verdi qızıllarımı, gördüz?! İnanmurdum mənə!.. Getdim mən day!.. Axtarun, taparsuz məni Voronejdə, ay tapdız a!..

Əminə xala (səhnəyə daxil olaraq). Get, köpəyoğlu!.. Səni görüm qan qusasan!..

İbadulla. Gördüz?! Aldım axır qızıllarımı bunnan! Mənnən gizlədirdi!.. Bilirdim axı! Bilirdim!.. Gördüz?! Siz də inanmurdunuz!..

Əminə xala. Səni görüm tramvay altında qalasan, köpəyoğlu! Saxladuğun o qəhbəynən bir yerdə!..

Müəllif. O zaman mənə elə gəldi ki, bizim o qəmgin məhəlləmizə nəşə çirkab bir su töküldü. Məndə heç vaxt belə bir hissiyyət olmamışdı. Mənə elə gəldi ki, Əminə xalanın özü də başdan-başa o çirkabın içindədir. İbadullanı isə o vaxtdan sonra mən bir də heç vaxt görmədim...

Pauza.

Balakərim gündüzlər məhəllənin kişisiz evlərinə kömək edirdi. Su daşıyırdı, odun yarırdı, mismar tapıb, daş tapıb sökülən, dağılan yerləri özü bildiyi kimi düzəldirdi. Hər də Ağ Dəvənin əhvalatlarından danışdı... Əvvəllər – yəni o gözəl günlərdə ki, hələ müharibə başlamamışdı. Balakərim o tut ağacının altında oturub nəşə danışanda, Şövkət də bir az aralıda öz qapılarının ağzındakı skamyada oturub Ziba xaladan aldığı iri tumları cırtlıyanda, Balakərim hərdən oğrun-oğrun ona baxırdı, bir-iki dəfə udqunurdu, hərdən elə bil, hər şeyi, məni də, Ağ Dəvəni də yaddan çıxarırdı və həmin anda Şövkət şaqqaqnaq çəkib gülürdü...

İşıq Şövkətin və bir künədə oturub ona baxan Balakərimin üstünə düşür.

Şövkət (Balakərimə baxır). Az aşın duzu döyülsən a, sən!..

Müəllif. Balakərim özünü tamam itirirdi, bilmirdi nə eləsin, sözləri çaş-baş salırdı və mən Balakərimin beləcə çaşmasının, beləcə udqunmasının, Şövkətin beləcə şaqqaqnaq çəkib gülmesinin səbəbini bilməsəm də, hiss edirdim ki, Balakərimin ürəyi necə şiddətlə vurur, az qalır yerindən çıxsın. Müharibə başlayandan sonra isə Şövkət daha o cürə şaqqaqnaq çəkib gülürdü və bir dəfə eləcə udquna-udquna ona baxan Balakərimə dedi.

Şövkət. Neyləyəsen, ay yazıq? Sən də adamsan də... Sən də kişisən də...

Müəllif. Mən birinci dəfə idi ki, Şövkətin səsinə eləcə açıq-aşkar bir kədər hiss edirdim...

Pauza.

Günlərin bir günü isə...

Səhnə tam işıqlanır.

Sona (qapıdan başını uzadıb çağırır). Ələkbər, ay Ələkbər, bu arvad nəş görünür?

Ələkbər. Kim?

Sona. Xanım arvad də... Nəş görünür? Get, Ələkbər, get, gör neyniyr arvad?

Ələkbər pilləkənlə qalxıb Xanım arvadgilin evinə girir.

Ələkbərin səsi. Xanım xala yatıb...

Sona. A-a-a!.. Bu qəder də yatmaq olar bəgəm?

Ələkbər (pilləkənləri düşə-düşə). Yatıb də...

Sona. Bunnan çıxmayan iş... (Evdən çıxıb pilləkənlərlə yuxarı qalxır və Xanım arvadın evinə girir.)

Kiçik pauza.

(Qışqırığı eşidilir.) Vaxsey!.. Ölüb arvad!.. Xanım xala keçinib!..

Balakərim. Onda təqsir yoxdur. Ağ Dəvə yatmışdı qapısında... Ağ Dəvə...

Müəllif. Xanım xala öldü. Səhəri günü Molla Əsədulla qabağa düşdü və məhləməzdə demək olar ki, kişi qalmadığı üçün, arvadlardan ibarət izdiham Xanım xalanı qəbiristanlığa apardı. Həmin dəqiqələrdə mənə elə gəlirdi ki, boş qalmış küçəmiz, dalanımız, məhəlləmiz, qapılar, divarlar, küçəyə döşənmiş qəmbərlər də lal sükut için-

də ağlayır. Fatma xala da qəbiristanlıqda idi. Mənə elə gəlirdi ki, Ədilə də hardansa baxır və lal bir sükut içində Xanım xalanın ölməyinə ağlayır.

Pauza.

1944-cü ilin dekabrında cəbhədən atamın ölüm xəbəri gəldi, dayım evimizi satdı, anamı da, mənə də götürüb öz yanına – Bakının tamam başqa bir səmtinə apardı. Biz məhəlləmizdən köçdük. Sonralar, kiməsə təsadüfən anama xəbər vermişdi ki, Şövkət Balakərimə ərə gəlib, onu öz evinə götürüb və daha icazə vermir ki, Balakərim tütək çalsın...

Pauza.

O vaxtdan, mənim o uşaqlıq çağlarımdan çox illər keçib...

Pauza.

Onlar – Xanım xalanın oğlanları altı nəfər idi və onların altısı da müharibədən sağ-salamat qayıtmışdı. İndi altısı da, lal bir sükut içində o mərmər başdaşına baxırdılar. Qırx ildən sonra, mən birinci dəfə idi onları beləcə bir yerdə görürdüm... Qırx il bundan əvvəlki kimi... Çox uzaqlarda, əlçatmaz, ünyetməz, əbədi bir uzaqlıqda qalmış Bakı məhəllələrinin birində biz bir yerdə yaşayırdıq...

Kiçik pauza.

Həmin sentyabr günü gecə yağış yağdı. Və mən heç cürə yata bilmirdim, yumşaq kürsüdə oturub... bilmirəm... mürgüləyirdim... ya mənə qara basırdı... bilmirəm... Mən karvan gördüm... O karvan ağ dəvələrdən ibarət idi. Karvanda altı ağ dəvə var idi. Hər dəvənin öz sarvanı var idi. O sarvanlar Cəfərə, Adilə, Əbdüləliyə, Qocaya, Cəbrayıl, Ağarəhimə oxşayırdı... Onlar idi... Mən özümü – balaca Ələkbəri də gördüm... Mən hansısa sarvandan yox, bütün karvandan soruşdum: «– Hara?» Karvan cavab verdi: «– Gələcəyə gedirik...» O uşaq – balaca Ələkbər sevinirdi, çünki o uşaq karvanı yola salmırdı, yox, o uşaq həmin Gələcəkdə idi... Gələcəkdə dayanıb uzaqdan görünən karvanı qarşılayırdı... Yola salan isə qalın qaşların altından baxan iri, qara gözlər idi... Xanım arvadın dəvə gözlərinə oxşayan iri, qara gözləri...

İşıq sönmür.

2002.

ŞEKSİR

On şəkildən ibarət ciddi və kədərli komediya

İŞTİRAK EDİRLƏR:

1.

Ruhi xəstəliklər klinikasının personalı:
Baş həkim (kişi)
Həkim (qadın)
Sanitar

2.

Ruhi xəstəliklər klinikasının pasiyentləri:

Drob-13
Sara Bernar
Veneralı
Ər-Arvad
İosif Vissarionoviç Stalin

Məkan - Bakı şəhəri.
Zaman - 2005-ci il.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər xəstəxanası. Baş həkimin kabineti.
Baş həkim, Həkim, Sanitar, Ər-Arvad.
Baş həkim mizin arxasında əyləşib, fikirli-fikirli
pəncərənin şüşəsinə tərəf baxır.

Baş həkim. Bu gün cümə... Həftə bitir... Gözümüzü yumub-aça-
cağıq, həftənin başlamağı ilə bitməsi bir olacaq... Yenə cümə gələcək...
Beləcə, həftə çərçivəsində ömür keçir, həyat sona çatır...

Pauza.

Çatsın də!.. Guya bu həyat matağ bir şey olub, sənə nə verib? Bude,
bunu! *(Baş barmağını barmaqlarının arasından çıxarıb özü-özünə «şiş»
göstərir.)* Mollaya deyirlər ki, ay molla, plov aparırlar! Deyir ki, mənə
nə? Deyirlər, sizə aparırlar! Deyir ki, onda, sizə nə?!

Pauza.

Vallah, ixtiyar mənə olsaydı, bax, bu «həyat» deyirlər e, onu bir zi-
bil yeşiyinə doldurub, aparıb atardım Xəzərə! *(Ağlamsınır.)* Əllini keç-
mişəm, bir dənə... birçə dənə... a kişilər, birçə e-e-e, birçə dənə olsun
işıqlı bir xatirə yoxdu başımda ki, yadıma salım, ürəyim sevsin!.. Belə
baş kimə lazımdı, hə? Belə ürək kimə lazımdı?! *(Cibindən dəsmalını
çıxarır və özünü saxlaya bilməyib tamam kövrəlir.)* Kimə lazımdı?!
Kimə?! *(Bir-iki dəfə içini çəkir.)* Kimə?..

Eşikdən səs-küy gəlir.

- Dayanın!
- Yox, buraxın mənə!
- Olmaz!
- Buraxın, dedim!

Qapı açılır və əvvəlcə bir qadın (Ər-Arvad) otağa girir,
onun ardınca Həkim və Sanitar həyəcanla içəri daxil olur.

Qadın. *(təngnəfəs).* Oy!.. Kömək edin!..

Sanitar. İcazəsiz girdi!..

Qadın. *(Baş həkimə).* Xahiş edirəm sizdən, kömək edin!..

Baş həkim. *(tələsik gözlərini silə-silə Həkimə).* Yenə bu nə hən-
gamədi belə?

Həkim. Mən ona dedim ki, əvvəlcə mənim yanıma gəlsin...
Baş həkim. (*gözlərini silə-silə*). Bir dəqiqə! Sakit olun! Gözüme yenə də toz girib... Sakit olun!

Qadın. Yox... Mən necə sakit ola bilərəm, necə?! Hə?!

Baş həkim. Həyəcanlanmayın!.. Sizə nə olub?

Qadın. (*təəccüblə*). Mənə? (*Yuxarıdan aşağı özü-özünü süzür.*)
Mənə nə ola bilər ki? Maşallah!.. Hər şeyim öz yerindədi!..

Baş həkim. Bəs nə üçün belə həyəcanlısınız?

Qadın. Söhbət mənim ərimdən gedir...

Baş həkim. Ərinizə nə olub?

Qadın. (*şübhə ilə Həkimlə Sanitara tərəf işarə edir*). Bunların yanında demək olar?

Baş həkim. Əlbəttə! Onlar buranın işçiləridir.

Qadın. (*diqqətlə Sanitara baxır*). Bu da?

Baş həkim. Hə. İndi deyin görək, ərinizə nə olub?

Qadın. Mənim ərime elə gəlir ki... Ona elə gəlir ki, o, mənəm...

Baş həkim. Necə?

Qadın. Ona elə gəlir ki, o, yeni mənim ərım, mənəm.

Baş həkim. O elə bilir ki, o – sizsiniz?

Qadın. Bəli!

Baş həkim. Əriniz?

Qadın. Bəli, bəli!..

Sanitar. (*yavaşdan*). O-o-o!.. Hələ beləsi olmamışdı!..

Baş həkim. (*Həkimə*). Maraqlı hadisədi... (*Qadına*). Darıxmayın. Biz onu müayinə edirik, müalicə edirik... Siz onu nə qədər mümkündü, tez mənim yanıma gətirin.

Qadın. (*təəccüblə*). Necə yeni «onu mənim yanıma gətirin»?

Baş həkim. Onu də. Ərinizi. Ərinizi mənim yanıma gətirin.

Pauza.

Qadın. Siz nə danışsınız?

Baş həkim. Nədi ki?

Qadın. Mənim ərım elə mən özüməm də!

Baş həkim. Nə?

Qadın. (*daha artıq bir təəccüblə*). Siz bəyəm görmürsünüz ki, mənim ərım elə mən özüməm!?

Sanitar pısqıldayır, sonra Baş həkimə baxıb özünü yığışdırır.

Baş həkim. (*handan-hana özünə gələrək*). Aydındır!.. (*Yavaşdan Həkimə*). Şəxsiyyətin ikiləşməsi!.. Məsələ məlumdur!.. (*Qadına*). Xanım... E-e-e... Bağışlayın, cənab...

Ər-Arvad. (*nazla*). Yox, mən indi özüməm... Xanımam... Mənə xanım deyə bilərsiniz...

Baş həkim. Əlbəttə... Siz xanımsız... Özü də... özü də gözəl bir xanım...

Ər-Arvad. (*açıq-aşkar bir həzz ilə əzilərək*). Çox sağ olun...

Baş həkim. (*Ər-Arvada*). Xanım, siz narahat olmayın... (*Həkimə*). Onu sizə həvalə edirəm. Söhbət edin, diaqnoz qoyun, sənədləşdirin.

Həkim. Baş üstə. (*Yavaşdan*). Haçan ki, ər-arvad məsələsi oldu, o saat mənim üstümə atır... Bilərəkdən ələyir də!.. Yaxşı ələyir! Mənə bu da azdı!

Baş həkim. (*Ər-Arvada*). Hər şey yaxşı olacaq! Darıxmayın!

Ər-Arvad. Mən sizə inanıram! Mən inanıram ki, siz mənim ərime müsbət təsir edəcəksiniz! Əslində o, çox ağıllı, səmimi bir insandır! Özünüz görəcəksiniz!..

Baş həkim. Əlbəttə, əlbəttə... Buyurun, gedin... Buyurun...

Ər-Arvad və Həkim otaqdan çıxır.

Baş həkim. (*Sanitara*). Sən də gedə bilərsən.

Sanitar. Gözünüz qızarıb... Qoyun üfürüm, içindəki çıxsın.

Baş həkim. (*mizin arxasında əyləşir*). Hə?... Yaxşı, üfür, get.

Sanitar əyilib barmaqları ilə Baş həkimin göz qapaqlarını aralıyıb üfürür.

Sanitar. Sizin gözünüzdə axır vaxtlar tez-tez toz girir e-e-e!.. (*Üfürür.*)

Baş həkim. Üfürməyin yaxşıdı, oğruluğun olmasa!..

Sanitar. (*pərt*). Cənab Baş həkim!.. Mən... Mən...

Pauza.

Baş həkim. Nə mən-mən? Düz demirəm?

Sanitar. Mənim əxlaqım...

Baş həkim. Sənin hansı əxlaqın?

Sanitar söz tapmayıb üfürür.

Baş həkim. Sənin əxlaqın var? Dünən yeddi dənə sosiska aparmısan!..

Sanitar. Siz... Axı... (*Üfürür.*)

Baş həkim. Axırıncı dəfə sənə xəbərdarlıq edirəm!

Sanitar. Çox sağ olun!.. Siz o qədər humanist adamsız ki!.. Sizin

yerinizə kim olsaydı, mənə çoxdan qovmuşdu!..

Baş həkim. Yaxşı, bədi! Qurtardı! Siçan kimi sosiska oğurlamağı yığışdır!

Sanitar. (ağlamsınır). Siz xoşbəxt, nikbin bir adamsız! (Tüpürür.) Tfu-tfu! Göz dəyməsin! Amma mən o qədər bədbinəm ki!..

Baş həkim. Niyə? Nə üçün? Bu cür şən həyatda adam bədbin olar?

Sanitar. Elə bilirsiz mənim xoşuma gəlir burdan bir pay götürmək? Bəs axşam işdən çıxıb evə əliboş necə gedim? Arvadıma nə deyim?

Baş həkim. A kişi, sən gerek hər axşam arvadına sosiska aparasan?! Həyat gözəl nemətdir!.. Həyatı sevmək lazımdır!.. Arvadınla bir yerdə gülün, oynayın!.. Axşamlar teatrlara gedib, komediyalara baxın!.. Müsbət emosiyalar alın!..

Sanitar. (yavaşdan). Bu mənim arvadımı tanımır e-e-e...

Baş həkim. Eşitdin, nə dedim? Sənə axırıncı dəfə xəbərdarlıq edirəm!.. İndi isə get.

Sanitar səhnədən çıxır. Pauza.

(Onun ardınca baxa-baxa.) Deyir ki, bədbinəm... Ancaq axşamlar arvadına sosiska aparanda, xoşbəxt olur!.. (Özünü saxlaya bilməyib ağlamsınır.) Hərənin bir xoşbəxliyi var, məndən, təkcə məndən başqa... (Cibindən dəsmalını çıxarıb gözlərini silir.)

Işıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Səhər. Ruhi xəstəliklər klinika. Yeməcxana.
Ər-Arvad, Stalin, Veneralı, Sara Bernar,
Sanitar. Ər-Arvad, Stalin və Sara Bernar
mizin arxasında oturub səhər naharı edir.
Veneralı pəncərənin qarşısında dayanıb,
başını qaldıraraq şüşənin arxasından göyə baxır.

Sara Bernar. «Mən onun dərini başqa cür çəkə bilmirəm, onun üçün də ağlayıram...» (Hıçqırır.)

Veneralı. (gözlərini pəncərədən çəkmədən). «Romeo və Cülyetta»dan?

Sara Bernar. Bəli!.. Cülyetta mənim ən sevimli rolumdur! Əslində, Cülyetta arzudur! Gələcəkdir! Bəşəriyyətin təmizliyidir! Paklıdır! Təkcə on dörd yaşlı bir qızın yox, bütün insanlığın ən ulvi hisslər

aləmidir. İndi bütün teatrşünaslar deyir ki, rolu həyatdakı kimi oynamaq lazımdır. Nə qədər misgin bir fikir!.. İnsanlar həyatda çox xoşbəxt-dirlər ki, səhnədə də həyatı görsünlər?! Yox!.. Cülyettanı həyatda olduğu kimi yox, xəyallar aləmində olduğu kimi oynamaq lazımdır!.. Səhnə həyatı əks etdirməməlidir, yox, səhnə arzuları, xəyalları, gözəl yuxuları əks etdirməlidir!.. Sən elə oynamağın ki, səhnəni yerdən səmaya qaldırasan!.. Səhnə yerin, həyatın yox, səmaların qoynunda olmalıdır!..

Stalin. Belə sözlərə görə mən sənətkarları Sibirə göndərirdim!..

Sara Bernar. İosif!.. Heç olmasa, bir-neçə an hər şeyi unudun!.. Yaddan çıxarın hər şeyi!.. Cülyettaya qulaq asın, İosif!.. «Ey aşiqlərin həmdəmi olan gecə... Tez gəl, yadların, biganələrin gözlərinə qaranlıq pərdəni çək ki, Romeo gözü görünmədən mənim ağuşuma gələ bilsin... Aşiqlərin sevgi ayinini onların gözəllikləri işıqlandırar... Günəş lazım deyildir... Sevgi kordur, gecə onun üçün daha sevimlidir. Gecə, ey qaranlıq örtüyə bürünmüş sadə və kübar xanım, sən gəl iki təmiz qəlbin oynadığı bu oyundan qazançı çıxmağı mənə öyrət!..» Budur Cülyetta!.. Bilirsiz, mən Donya Solu da sevirəm, Marqarita Qotiyeni də! Mən Lorensaçonu da oynadım, Hamleti də! Mən Hamleti oynadım və təkcə Paris tamaşaçıları yox, bütün bəşəriyyəti «Olum, ya ölüm?» sualı qarşısında qoydum! Bütün aktrisalar mənə həsəd apardı! Elə aktyorlar da! Hamısını sevirəm! Lorensaçonu da!.. Marqarita Qotiyeni də!.. Təbii, Hamleti də!.. Ancaq... Ancaq Cülyetta başqadır!

Pauza.

(Fikirli.) Deyirlər Turində Cülyettanın heykəlini qoyublar... Mənim ən böyük arzularımdan biri Turinə gedib, o heykəli görməkdir... Ona baxmaq istəyirəm... Baxmaq istəyirəm, görüm, həqiqətən Cülyettadır, yoxsa yox?.. Səhnədən kənarda Cülyetta yaratmaq? Bu, misilsiz bir cəsarətdir... Ona görə də o heykəle baxmaq istəyirəm... Ancaq bu arzu, deyərsən, elə arzu olaraq da mənim ürəyimdə qalacaq... (Kədərli.) Kimdi mənə buradan buraxan?.. Hansı şahzadə gəlib, mənə burdan xilas edə-cək?

Ər-Arvad. Ərim deyir ki, bilmək olmaz!.. Ümidinizi itirməyin!..

Pauza.

Sara Bernar. Mən sizə bir sır açmaq istəyirəm... Düzdü, mən istəyirdim ki, bu sır həmişəlik sır olaraq da gizli qalsın, ancaq bu gecə fikirləşdim ki, yox, mən bunu deməliyəm! Nə üçün bu sır mənimlə birlikdə qəbrə getməlidir? Axı söhbət Şekspirdən gedir!

Stalin. Bizim klinikada Şekspir yoxdur...

Sara Bernar. Yox, İosif, mən həqiqi Şekspirdən danışırıam! Siz

də bunu başa düşməyəndən sonra, onda burada (*Əli ilə klinikanın içini göstərir*)... onda burada işləyən kütübeynlərdən nə gözləmək olar?

Veneralı. (*nəhayət, gözlərini pəncərədən çəkib onlara tərəf baxır*). Deyin, maraqlıdır. Nə sirirdi?

Sara Bernar. (*təntənəli*). Şekspir Cülyettanı xüsusi olaraq mənim üçün yazmışdı!

Pauza.

Bir gün axşam Şekspir telefonla mənə zəng etdi: «– Sara, – dedi. – Mən Cülyettanı məxsusi olaraq, sənə üçün yazıram!»

Ər-Arvad. (*gah kişi, gah da öz səsi ilə öz-özünə danışır*). Hə?.. (*Yoğun səslə*). Yox!.. (*Öz səsiylə*). Yox?.. (*Yoğun səslə*). Qəti surətdə yox!.. (*Sara Bernar*). Bağışlayın, amma mənim ərim deyir ki, sizin sözlərinizdə bir az mübaligə var...

Sara Bernar. (*təəccüblə*). Niyə?

Ər-Arvad. Niyə? (*Yoğun səslə*). Çünki o zaman telefon yox idi! (*Öz səsi ilə bərkdən Sara Bernar*). Çünki o zaman telefon yox idi!

Sara Bernar. (*siddiq-ürəkdən gələn bir təəssüflə*). Oy, siz ki, belə düşünürsünüz, onda sizinlə (*Əli ilə bütün ətrafı göstərir*) burada işləyənlərin nə fərqi var? Dühaların, dahilərin ünsiyyətini hansısa texniki aparatların tarixi ilə müəyyən etmək olar?! Diqqətlə qulaq asın! O vaxt mən Paris Konservatoriyasını bitirmişdim, «Komedi Fransez»də səhnəyə çıxdım, «Jimnaz»da səhnəyə çıxdım, «Port-San-Marten»də, «Odeon»da oynadım, sonra nəhayət ki, öz teatrımı yaratdım, «Sara Bernar teatrı»nı!.. Və bir gecə Şekspir özü mənə telefonla zəng etdi: «– Sara, bu saat dünyada məndən xoşbəxt adam yoxdu!» – dedi. «– Nə olub, Uilyam?» – soruşdum. «– Sara, – dedi. – mən bu dəqiqə «Romeo və Cülyetta»nı bitirdim!» Sonra ürəyinin ən dərin guşəsindən gələn bir səs: «– Sara, – dedi. – Cülyetta sensən!.. Kim, haçan onu oynayır, oynasın, amma mən onu sənə üçün yazmışam, Sara, mən Cülyettanı əbədi olaraq sənə bağışlamışam, Sara!..»

Ər-Arvad. Şekspir dedi bu sözləri?

Sara Bernar. Əlbəttə!..

Ər-Arvad. Ancaq...

Sara Bernar. Nə ancaq?

Ər-Arvad. Ancaq mənim ərim deyir ki, Şekspir o vaxt artıq ölmüşdü!..

Sara Bernar. (*hiddətlə*). Nə? Şekspir ölmüşdü? Bağışlayın, amma... amma siz kimə ərə getmisiz? Bəyəm sizin əriniz bilmir ki, Şekspir daimidir? Şekspir əbədidir? Bilmir? Hə?

Ər-Arvad. (*özünü bir az itirmiş halda öz səsiylə*). Bəyəm sən bilmirsən ki, Şekspir əbədidir? (*Yoğun səslə*). Mən bu sözlərə inanmı-

ram!.. (*Saraya öz səsiylə*). O inanmır...

Sara Bernar. Oy!.. Sizin əriniz... Siz belə bir insanla necə yaşayırsınız?!

Ər-Arvad. (*protest edir*). O çox gözəl insandır!..

Veneralı. Mən isə sizə inanıram! Mən sizə inanıram, Sara!

Stalin. İnanın, yoldaş Veneralı! Hamınız inanın! İnamsızlıq dəhşətdir! Mən heç özümə də inanmırdım! Nəticəsi nə oldu? Dəhşət!.. Ancaq... Ancaq mən yenə inana bilmirəm... Axı materializmə görə Şekspir ölüb...

Sara Bernar. İosif!.. Siz gecə-gündüz tövbə edirsiniz!.. Sizin adınızı dəli qoyub bu klinikaya gətiriblər! Əzab-əziyyət çəkirsiz! Ancaq materializmdən hələ də əl çəkmirsiniz?!

Veneralı. Düzdür!.. Siz idealist olmalısınız!.. (*Yenə gözlərini pəncərə şüşəsindən göyə zilləyir*.)

Stalin. Mən bunu dərk edirəm!.. Mənim faciəm də bundadır!.. Heç kimə inanmadım, heç kimə etibar etmədim və milyonlarla insanın qanını axıtdım! Mən tövbə edirəm! (*Yana-yana çıxıraraq yerindən qalxıb diz çökür*). Məni bağışlayın, insanlar! Bağışlayın məni!.. And verirəm, Allaha, bağışlayın məni! Tövbəmi qəbul edin! Mən Allahı da danırdım! Ey insanlar, əgər siz Allaha inanırsızsa, Allahı sevirsinizsə, mənim tövbəmi qəbul edin!.. Siz məndən qorxurdunuz, nə deyirdim, edirdiz, indi isə mən sizə deyirəm ki, qorxmayın, mən sizə yalvarıram, mən tövbə edirəm, siz isə məni dəli deyirsiniz və mənim tövbəmi qəbul etmirsiniz! Mən əzab çəkirəm! Mən törətdiyim cinayətlərə görə bəşəriyyətdən üzr istəyirəm!.. Nə qədər yetim qalmış uşaqların ah-vayı, övladları güllələnmiş anaların nələləri, işgəncələr içində can verən günahsız insanların imdadları məni məhv edir! Mən tövbə edirəm!.. (*Qahqahələr*.)

Sara Bernar. (*Stalinə baxaraq fikirli*). Onun taleyi Şekspir qələminə layiqdir... O, Klavdidən də, Riçarddan da, Henrixdən də güclü bir surət olardı!..

Stalin. (*diz üstə qahardan boğula-boğula*). Mən bütün insanlardan üzr istəyirəm!.. Mən anadan cəllad doğulmamışdım. Mən ruhani məktəbə gedirdim, «İncil»i əzbərləyirdim... Nə üçün milyonlarla başqa birisinin yox, mənim, məhz mənim qara taleyimə qismət oldu ki, «İncil»i «Kapital» əvəz etsin?! Nə üçün? Axı mən iblis deyildim, şeytan deyildim! Bəs nə üçün mən cəllad olan zamanlar hamı mənə qulaq asırdı, amma indi mən tövbə edəndə, heç kim mənə qulaq asmır? Nə üçün? (*Qışqırır*). Mən dəli olmaq istəmirəm! Mən daha, bax (*Barmağı ilə minin üstünü göstərir*), o şorbanı yemək istəmirəm!..

Sara Bernar. Sakit olun, İosif!..

Stalin. Yoldaş Sara Bernar!.. Mən incəsənət sahəsində də ağır cinayətlər törətməmişəm!.. Kim idi Yaqoda, Yejev? Kim idi Beriya? Mən! Mən nə qədər rejissor, aktyoru, yazıçı güllələmişəm, Sibirin gedər-

gəlməzinə göndərmişəm, avtomobil qəzasına salmışam!.. Bunları sayıb, qurtarmaq mümkün deyil, yoldaş Sara Bernar!..

Sara Bernar. İosif, sizdən çox xahiş edirəm, mənə «yoldaş» deməyin... Onda mən özümü pis hiss edirəm!..

Stalin. Axı mən heç kimi bir-birindən ayırmamalıyam!.. Mənim üçün hamı «yoldaş»dır!.. Mənim üçün cəmiyyət sinifsizdir!..

Sara Bernar. Ah, İosif...

Veneralı. (*gözlərini pəncərə şüşəsinə zilləyib*). Bu planetin işlərindən baş açmaq çətin məsələdi...

Ər-Arvad. Ancaq biz həmişə burada yaşamışıq... Hətta o (*Stalin göstərir.*), mənim qaynatamı Tomsq vilayətinə, xanti-mansilərin yanına sürgün etmək istəyirdi. Düzdü, özizim? (*Yoğun səslə.*) Elədir!.. (*Öz səsiylə.*) Yaxşı ki, öldü, qaynatam da salamat qaldı.

Stalin. (*hayəcanla*). Kim öldü?

Ər-Arvad. Stalin.

Stalin. Necə yəni öldü? Bəs mən kiməm?

Ər-Arvad. (*ani çəşqinlikdən sonra*). Doğrudan da!..

Sanitar. (*içəri daxil olaraq*). Yenə nə olub? (*Stalinə.*) Yenə sən hay-küy salmışan? Qalx ayağa!

Stalin. Mən tövbə edirəm. Mən istəyirəm ki, insanlar mənim tövbəmi qəbul etsinlər. Mən istəyirəm ki, bundan sonra heç kimin «İncil»ini «Kapital» əvəz etməsin! Mən istəyirəm ki, bütün insanlar, gələcək nəsillər müqəddəs kitabların hamısının müqəddəsliyinə inan-sınlar və bu müqəddəsliyi qorusunlar!

Sanitar. Əşşi, dur ayağa, yekə kişisən! Demirsən ki, Stalinənsən?

Stalin. Əlbəttə, Stalinəm!

Sanitar. Yaxşı də!.. Dünyanın yarısı əlində olub! Yemisen, iç-misen, kef eləmisən! Hamı başına and içib! İstəyəndə yaxşı gürcü çaxırı içmisən, istəyəndə Balşoy Teatrın balerinalarıyla kef eləmisən. İndi nə istəyirsən! Beş-on milyonun başını kəsmisən, yaxşı də, özün ki, kef eləmisən! Ay bəxtəvər, mənim kimi gəlib dəli-xanada sanitar işləməmiş-sən ki! Niyə şadlığına şllaq atırsan?! Gül kimi yaşamısan də, özünçün! Nə qışqır-bağır salırsan?

Stalin. (*dəhşət içində*). Ey insanlar, görün bu adam nələr danışır?! Görün bu necə dəhşətli bir insandır! Görün, sizin aranızda necə dəhşətli insanlar var!? Ona görə mən gələcək nəsillərin taleyindən qorxuram! Mən istəmirəm ki, haçansa yenə də qanlar axıdılınsın, insanlar Sibirə göndəriləsin, qardaş qardaşdan qorxsun, qız KQB-də atanın üzünə dursun, övlad valideynlərini ifşə etsin, arvad ərindən partiya təşkilatına şikayət ərizəsi yazsın! Siz mənim tövbəmi qəbul etməyincə, həmişə başınızın üzərində şeytan buludları dolaşacaq!

Sanitar. (*Stalinin qolundan tutaraq*). Alə, yoldaş Stalin, bəsdəy!.. Getdik, iynənin vaxtıdır!

Stalin. Yox, mən iynə istəmirəm!

Sanitar. Onda niyə boş-boş danışırısan?

Veneralı. (*gözlərini pəncərə şüşəsinə çəkərək*). O ki, pis söz demir!.. Onun istədiklərinin hamısı işıqlı arzulardır!

Sanitar. (*Stalinin qolunu buraxıb Veneralının qarşısına gəlir və əli ilə mizi göstərir*). Nahar!.. Keç, yeməyini ye!

Veneralı. Mən ac deyiləm.

Sanitar. Dəxli yoxdur! Onsuz da onların hamısı bişib, yemədən, heç kimə lazım olmayacaq! Get, otur, ye!

Sanitar Veneralı ilə pəncərənin arasını kəsir. Veneralı keçib mizin arxasında oturur. Sanitar əvvəlcə şüşənin arxasından boylanıb göyə baxır, sonra onlara tərəf baxır.

(*Acıqlı.*) Hamınız naharınızı edin! (*Stalinə.*) Sən də keç, otur. Özü də səssiz-küysüz. Yoxsa, iynə! (*Səhnədən çıxır.*)

Sara Bernar. (*onların arxasınca baxaraq pərişan*). Yazıq İosif...

Stalin. Mənə bu da azdı!

Ər-Arvad. (*Saraya*). Bilirsiniz... Sizdən xahiş edirəm ki, mənim ərim haqqında pis fikirdə olmayasınız... O, sənəti yüksək qiymətləndirir... Şekspiri də sevir... Sadəcə olaraq, bir az vasvasıdır, hər şeyə şübhə ilə yanaşır... Axı biz elə bir dünyada yaşayırdıq ki, İosif Vissarionoviç demişkən, adam az qalır özündən də şübhələnsin...

Sara Bernar. (*gülməyir*). Eybi yox... Mən anacığımı sinyora Kapuletti kimi kinli deyiləm...

Veneralı. (*qapıya tərəf baxaraq*). Heç kim yoxdur. (*Ayağa qalxaraq əlini açıb irəli uzadır.*) Bu gün növbətçi mənəm. Həbləri verin...

Sara Bernar qoyununda, Stalin sapoqunun boğazında, Ər-Arvad xalat qayışının altında gizlətdikləri həbləri tələm-tələsik çıxarıb Veneralıya verir. Veneralı cəld addımlarla səhnənin sol tərəfindəki tualetə gedir.

Stalin. Bu axmaqlar da elə bilir ki, bizə verdikləri həbləri içirik.
Sara Bernar. Qoy, elə bilsinlər də...

Tualetdə unitazdan axıdılan suyun səsi gəlir.

Ər-Arvad. Bu səhərin də tabletkaları belə getdi!..

İşıq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər klinika. Baş həkimin kabineti.
Baş həkim, Həkim, Drob - 13, Sanitar.
Baş Həkim otağında var-gəl edir.

Baş həkim. Hamı ikiüzlü, bir söz deyir, başqa şey fikirləşir!.. Sədaqətine and içir, özü hər an xəyanətə hazırdır!.. Tamah bütün mə-nəvi dəyərləri üstələyib!.. Mən ki, belə görürəm, həqiqətən, dəlillər-dən xoşbəxti yoxdu!.. İnanır ki, Sara Bernardı, öz ələmində özü üçün xoşbəxt yaşayır. O birisi deyir ki, Veneradan gəlmişəm, yaşayır gözəl bir ümidlə ki, qayıdacaq öz gözəl planetinə, dünyadan da xəbəri yox... Bundan yaxşı şey ola bilər ki, dünyadan xəbərin olmasın? Biri deyir ki, arvad da mənəm, ər də özüməm! Bəs, bunda gözəl nə ola bilər? Heç nə!.. Özün nə istəyirsən, arvadın da onu edir, ərin də!.. Arada heç bir söz-söhbət yox!.. Çığır-bağır yox! İsterika yox! Bundan böyük xoşbəxt-lik olar? Özün özünə razılışıb, hara istəyirsən gedirsən, hara istəyirsən getmirsən, nə istəyirsən, alırsan, nə istəyirsən, almırsan. Əslinə bax-san, elə bizim bu bədbəxt Stalin də xoşbəxtin biridir. Üzr istəməyinə, yalvar-yaxarına baxma, ürəyinin dərinində bir qürur nöqtəsi var ki, ba-xın, mən İosif Vissarionoviç Stalinəm! (Ayaq saxlayır.) Hani, bəs mən-im üreyimdəki o qürur nöqtəsi hani? On səkkiz ildə burda Baş həkiməm, nə olsun? Hər dəfə nazir dəyişəndə, müavin dəyişəndə, ra-yon səhiyyə şöbəsinin müdiri dəyişəndə, üreyim əsim-əsim əsir ki, çı-xarib, mənə atacaqlar bayıra!.. Elə bir dünyada yaşayırdı ki, adam vəzifədə olmayanda, evdə də hörmətdən düşür!.. Mənim bu həyatda başqa nə perspektivim var? Haçansa evdə də hörmətdən düşmək... (Ağ-lamsınaraq, yenə var-gəl edir.) Üreyimdə bir məhəbbət var? Yoxdur! Bir sevgi var üreyimdə? Xeyr! Yalandan gedib icaslarda tibb elminin inkişafından danışram... Hani o inkişaf? Bütün dünya bir-cə dənə quş qripinin öhdəsindən gələ bilmir!.. Yalandan əl çalıram!.. Rayon səhiyyə şöbəsinin müdiri də, bizim Veneralı on yeddi il göyə baxdığı kimi, gözlərini zilləyir mənə, yəni ki, niyə durub mənə tərifləmirsən? Mən durub tərifləyirəm də, neyləyim? Kimə lazımdı belə bir həyat? (Dasma-lını çıxarıb gözlərini silir.) Dəli şeytan deyir, gecə gəl, özünü buranın darvazasından as! Vallah, eləyərəm!.. (Bir-iki dəfə içini çəkir.)

Qapı döyülür.

(Tələsik gözlərini silə-silə.) Gəlin.

Həkim. (İçəri girir.) Olar?

Baş həkim. Nə məsələdi?

Həkim. Bir nəfər təzə xəstə daxil olub.

Baş həkim. (gözlərini silə-silə.) Gözüme nəse girib... Kimdi

təzə xəstə?

Həkim. Kosmosdan gəlib.

Baş həkim. Harasından?

Həkim. Deyir, Van... Van... (Əlindəki kağıza baxıb höccələyir.)

Van-der-pran-durdan gəlmişəm.

Baş həkim. Hardan?

Həkim. (oxuyur.) Van-der-pran-dur... Vanderprandurdan.

Baş həkim. Elə planet də var?

Həkim. (Çiyinlərini çəkir.) Nə bilim?

Baş həkim. Bu zalım uşaqları elə qəliz adlar seçirlər ki... Er-məni adına oxşayır. Veneramızız az idi, indi də Van... Van...

Həkim. (oxuyur.) Van-der-pran-dur...

Baş həkim. Van-der-plan...

Həkim. (oxuyur.) Pran...

Baş həkim. Van-der-pran-durlumuz gəldi... Yaxşı, sənədləşdi-rin, yerləşdirin. Palatada onu müayinə edərim.

Həkim. Məsələ də burasındadı ki, heç bir sənədi yoxdu.

Baş həkim. Necə heç bir sənədi yoxdu? Kim gətirib?

Həkim. Polisdən gətiriblər. Onlar da kimliyini müəyyənləşdirə bilməyib.

Baş həkim. Yəni bu adamın bir qohumu, qonşusu, tanıyanı, bi-ləni yoxdu?

Həkim. Yox.

Baş həkim. Aydınır... Başqa planetdən gələnlərin çox zaman sənədləri olmur. Bu həmin xəstəliyin psixoloji atributudur. Daha doğ-rusu, atributunun ifadəsidir. Başa düşdünüz?

Həkim. Əlbəttə...

Baş həkim. (yavaşdan.) O dərrakə ki, sənə var, ay başa düşdün ha!.. (Bərkdən.) Onlar özləri öz sənədlərini məhv edirlər. Heç bir sənə-dim yoxdu, yəni ki, mən həqiqətən başqa planetdən gəlmişəm. Mənim Yer kürəsi ilə heç bir əlaqəm yoxdu. Veneralını görmürsüz? Düz on yeddi ildir, buradadır. Hələ Sovet İttifaqı vaxtından! Mən bura təzə Baş həkim gəlmişdim... İndiyə qədər də deyir ki, gəlib, mənə öz planetimə aparacaqlar!.. Van... Van...

Həkim. (oxuyur.) Van-der-pran-dur...

Baş həkim. Dalışqan deyil?

Həkim. Xeyr. Əksinə, çox nəzakətli.

Baş həkim. Belə nəzakətli olmaq da o manyanın bir simpto-mudu də!.. Başa düşdünüz?

Həkim. Əlbəttə...

Baş həkim. (yavaşdan.) Ay başa düşdün, ha!.. (Bərkdən.) Yax-şı, gətirin özüm onunla bir söhbət edim.

Xoşbəxt insan!.. Hər şeyi unudub!.. Ailəsinə, işinə, tanış-bilişinə!.. Bundan gözəl nə ola bilər? Deyir, başqa planetdən gəlmişəm, vəssalam! Təfəkküründə gözəl bir məskən yaradıb, orada yaşayır özü üçün!.. Biz bilirik ki, o dəlidir, özü ki, bunu bilmir!

Qapı döyülür.

Gəlin.

Həkim, Sanitar, Drob-13 içəri daxil olur.

Drob-13. Salam! *(Maraqla otağı gözəndən keçirir.)*

Baş həkim. Salam, salam, əziz dostum, gəl, əyləş...

Drob-13. Təşəkkür edirəm. *(Kreslodə əyləşir.)*

Baş həkim. *(onunla üzbəüz kreslodə oturur.)* Necəsiniz?

Drob-13. Belə də... Siz necəsiniz?

Baş həkim. Mən, bax, belə!.. *(Əlinin baş barmağını qaldırır gülümsəyir.)* Əla!..

Həkim. *(yavaşdan).* Sənə nə var ki? On səkkiz il Baş həkim işləyəndə əla olar də!..

Baş həkim. Həyat gözəl nemətdir! İnsan görək həmişə sevinir, hər dəqiqəsini qənimət bilsin! Elə deyilmi?

Həkim. *(yavaşdan).* Sənin üçün elədir!..

Baş həkim. Hə?

Drob-13. Yəqin elədir...

Baş həkim. Nə vaxt gəlmisiz?

Drob-13. Hardan?

Baş həkim. Van... Van...

Həkim. *(oxuyur).* Van-der-pran-dur...

Baş həkim. Hə, Van-der-pran-durdan?

Drob-13. Sizin zaman ölçünüzlə səkkiz gün əvvəl.

Baş həkim. Çox gözəl!.. Bizim zaman göstəricisini nə yaxşı öyrənmişiz! Əhsən!

Drob-13. Biz sizin planetə gəlməzdən əvvəl nə imkan daxilindəydise, öyrənmişik: dilinizi, elmi səviyyənizi, coğrafiyanızı...

Baş həkim. Nə gözəl!.. Nə gözəl!.. Sizin diliniz, əlbəttə, başqadır...

Drob-13. Təbii...

Baş həkim. Maraqlıdır, sizin dilinizdə, misal üçün, «salam» necə deyilir?

Drob-13. Bizim hansı dilimizdə?

Baş həkim. Sizin hansı dilinizdə? Axı dediniz ki, sizin öz diliniz var...

Drob-13. Bəli. Ancaq bizim iki dilimiz var: bir danışq dili, bir də telepatik dil.

Baş həkim. Əvvəlcə danışq dilinizdən başlayaq. Hə, «salam» necədir?

Drob-13. İ-a-a-a!..

Sanitar. *(yavaşdan Həkimin qulağına).* Lap eşşək anqurtısına oxşayır ki...

Həkim. *(yavaşdan).* Bəsdir!

Baş həkim. Çox gözəl!.. *(Təkrar edir.)* İ-a-a-a...

Drob-13. Sizde yaxşı alınır.

Sanitar. *(yavaşdan).* Bəs necə? Eşşək anqurtısıdır də!..

Baş həkim. İndi telepatik olaraq mənə deyir, görüm, «salam»ı necə qəbul edirəm.

Pauza.

Nə oldu?

Drob-13. *(sıxıla-sıxıla).* Mən öz telepatik kanalımı üç gündür ki, qapatmışam.

Baş həkim. Telepatik kanalı qapatmışız? Niyə?

Drob-13. *(sıxıla-sıxıla).* Çünki... Üzr istəyirəm...

Baş həkim. Deyin, sıxılmayın... Səbəbini deyir... Nə üçün siz öz telepatik kanalınızı qapatmışız?

Drob-13. Çünki... Çünki sizin planetdə insanların fikirlərini oxumaq mənə ağır təsir edirdi...

Pauza.

Baş həkim. Maraqlıdır... *(Həkim ilə Sanitara.)* Başa düşürsüz?

Həkim. Əlbəttə...

Sanitar. *(baş ilə təsdiq edir).* Bəli...

Baş həkim. *(yavaşdan).* Yalançının atasına lənət! *(Bərkdən.)* Maraqlıdır... Mən, misal üçün, rus məktəbini qurtarmışam, azərbaycanca danışmaq mənim üçün bir az çətindir...

Drob-13. Əsas o deyil...

Baş həkim. Bəs nədir?

Drob-13. Əsas səmimi danışmaqdır.

Baş həkim. Mən həmişə səmimiyəm!..

Həkim ilə Sanitar bir-birinə baxır.

Drob-13. Səmimisiz?

Baş həkim. Əlbəttə!.. *(Həkimə.)* Deməli... deməli, bizim planetdə, yəni Yer kürəsində yaşayan insanların fikirlərini oxumaq ona

ağır təsir edir... Nə üçün? (*Drob -13-a*) Səbəbini deyə bilərsinizmi?

Drob -13. Deyə bilərəm... Ancaq...

Baş həkim. Nə ancaq?

Drob -13. Mən ehtiyat edirəm ki, siz inciyərsiz...

Baş həkim. Qəti surətdə ehtiyat etməyin!.. Həyat gözəl bir nemətdir, ona görə də mən heç nədən incimirəm!

Drob -13. O zaman səbəbini sizə deyə bilərəm. Ancaq xahiş edirəm, siz öz üzərinizə götürməyin.

Baş həkim. Arxayın olun.

Drob -13. Bilirsiniz... Sizin insanlar bir şey fikirləşib, başqa şey deyirlər... Deyirlər gözəldir, ancaq fikirləşirlər ki, eybəcərdir... Deyirlər yaxşıdır, ancaq fikirləşirlər ki, çox pisdir... Deyirlər sevirəm, fikirləşirlər ki, zəhləm gedir...

Pauza.

Baş həkim. Yaxşı... Bəs sizin adınız nədir?

Drob -13. (*bir az şaşırır*). Mənim adım yoxdur...

Baş həkim. Necə yoxdur? Yox, dostum, bu olmadı... Adsız necə olar?

Drob -13. Çox sadə... Bizdə hamı sözsüz bir-birini anlayır. Ada ehtiyac yoxdu...

Baş həkim. Deməli, sizin planetdə... Van... Yan...

Həkim. (*oxuyur*). Van-der-pran-dur...

Baş həkim. Hə, Van-der-pran-durda ada ehtiyac yoxdu... Çox gözəl... (*Həkimə*) Yazırsız?

Həkim dəftərdə tələsik yaza-yaza başı ilə təsdiq edir.

Ancaq bizim planetdə buna ehtiyac var, əziz dostum, başa düşürsünüz?

Drob -13. (*dərindən köks ötürür*). Başa düşürəm... Yaxşı... O zaman məni nömrələmə çağır bilərsiz...

Baş həkim. Necə yeni, nömrə ilə?

Drob -13. Bizdə hərənin bir nömrəsi var. Buna səadət nömrəsi deyirlər. E-c-e... Sizi necə başa salım?.. Bizdə hər bir fərdin yaranması – bir səadət başlanğıcıdır... (*Əlini yelləyir*). Eh, Yer kürəsində bu barədə danışmağın mənası yoxdu... Məni nömrələmə çağır bilərsiz.

Baş həkim. (*yavaşdan Həkimə*). Bunları yazırsız də?...

Həkim yaza-yaza başı ilə təsdiq edir.

Aha... Deməli, nömrə ilə... Neynək? Qoy, hələlik belə olsun... Ya-dıma gəlir, bizdə qabaqlar da nömrə ilə biri vardı...

Drob -13. (*marəqlə*). Doğrudan? O hardan çıxmışdı?

Baş həkim. O, üçüncü mərtəbənin damından başı üstə yerə uçmuşdu... Nömrəsi də bundan sonra yaranmışdı... Nə işə... Sizin nömrəniz necədi?

Drob -13. 359 876 544 - kvadrat - 957 573 - kub - 639 843 - drob -13

Baş həkim. Yox, əziz dostum, bu çox uzun oldu...

Drob -13. Hə, düz deyirsiniz. Sizinçün uzundu. Onda, sadəcə, «Drob -13» deyin.

Baş həkim. Drob -13... Axı 13 nədi!..

Drob -13. Nədi?

Baş həkim. Nəs!.. Bu sizi narahat etmir?

Drob -13. (*gülümsəyir*). Siz, əlbəttə, çox qərribəsiniz...

Baş həkim. Mən çox qərribəyəm?

Drob -13. Yer kürəsindəki bütün insanlar!.. Hamınız çox qərribəsiniz... Belə də psixologiya olar?.. Təkcə 13 məsələsi deyil, ümumiyyətlə... Ona görə də siz xoşbəxt ola bilmirsiniz.

Baş həkim. (*cidd-cəhdlə*). Xeyr! Biz çox xoşbəxt adamlarıq! Kommunist imperiyasını dağıtdıq!.. Müstəqil Respublikamızda yaşayırıq! Biz çox xoşbəxtik!

Drob -13. O-o-o!.. Onda görək mən sizi təbrik edim!

Baş həkim. Məni? Nə münasibətlə?

Drob -13. Çünki mən sizin bu Yer kürəsində hələ ki, bir xoşbəxt adama rast gəlməmişəm!.. Dildə bir şey deyirsiniz, ürəkdə başqa şeydir!..

Kiçik pauza.

Baş həkim. Bunları da yazırsız?

Həkim. (*ayaq üstə yaza-yaza*). Yazıram...

Baş həkim. (*çiyinlərini çəkir*). Yaxşı... (*Drob -13-a*) Ünvanınızı deyiniz, görək...

Drob -13. Sizin planetdə mənim ünvanım yoxdur. Vanderpran-durdaki ünvanımı deyə bilərəm.

Baş həkim. Çox gözəl!.. Ancaq biz ora uça bilmərik axı. Elə deyil? Siz bizim planetdəki ünvanınızı deyiniz...

Drob -13. Mən başa düşürəm... Sizdə «dəli» məfhumu var...

Baş həkim. Bəs sizdə belə məfhum yoxdu?

Drob -13. Xeyr...

Baş həkim. Deməli sizin planetdə hamı ağıllıdır, hə?..

Drob -13. Mən kainatda çox planetlərdə olmuşam, ancaq bu «ağıllı» – dəli» müqayisələri ilə ancaq sizin planetdə rastlaşmışam... (*Gəgedə qızıdır*). Bunu kim müəyyən edir ki, biri ağıllıdır, o biri isə dəli? Niyə kiminsə dediyi ağıllı hesab olunur, amma başqasının dediyi dəlilik əlamətidir? Kimdir hakim? İnsan deyil? İnsan özü necə müəyyən

edə bilər ki, bu insan ağıllıdır, o insan isə dəli? Bu cür doğmalarla necə yaşamaq olar?

Baş həkim. Yaxşı, bu barədə sizin fikirlərinizə sonra qulaq asırıq. İndi isə zəhmət olmasa, bizim planetimizdəki, Yer kürəsindəki ünvanınızı deyın.

Drob-13. *(güləmsəyir)*. Başa düşürəm, məni dəli hesab edirsiniz. Polis də məni dəli hesab etdiyi üçün bura, ruhi xəstəliklər klinikasına gətirib, sizə təhvil verib. Mən bunların hamısını yaxşı başa düşürəm... Sizin elmi-texniki inkişafınız hələ elə ibtidai bir mərhələdədi ki, ağılınıza gətirə bilmirsiniz, indi qədər heç adını eşitmədiyiniz uzaq bir planetdən necə uçub bura gəlmək olar. O saat özünüzdən uydurduğunuz, əslində, özünüzü aldatdığınız o «dəli» məfhumu köməyinizə gəlir. Kiminsə dediklərinin, etdiklərinin izahı yoxdursa, deməli, dəlidir. Ancaq mən sizi aldada bilmərəm axı!.. Mənim həqiqətən sizin planetdə ünvanım yoxdur. Mən həqiqətən sizin zaman vahidi ilə səkkiz gün bundan əvvəl sizin Yer kürəsi adlandırdığınız bu kiçik planetə gəlmişəm, sizin Azərbaycan dediyiniz bu kiçik ölkəyə gəlmişəm. Texniki nasazlıq olduğu üçün bizim kosmik gəmimiz yenidən Vanderprandura uçdu. Mən təsadüf nəticəsində burada qalası oldum. İki gün özüm sizin şəhərinizi gəzdim... Sonra polis məni məşinə mindirib, öz idarələrinə apardı, altı gün məni saxlayıb, sorğu-suala tutdu, indi də bura gətirdi. Ancaq sizi inandırırıram, bizim kosmik gəmimiz lap yaxın zamanlarda məni aparmaq üçün yenidən bura gələcək. Buna əmin ola bilərsiniz!

Baş həkim. Mənim buna şübhəm yoxdur, ancaq bizim burada bir Veneralı dostumuz da var, o da elə deyir.

Drob-13. Veneralı? Venera ki, sizə çox yaxındır.

Baş həkim. Amma on yeddi ildə onu aparmağa heç kim gəlmir.

Drob-13. Deməli, onların proqramı başqa cürdür.

Baş həkim. Onların proqramı başqa cürdür?

Drob-13. Əlbəttə. Sizin kosmonavtlar, düzdür, hələ öz planetinizdən uzaqlaşma bilmirlər, amma onların da hər birinin öz proqramı olur. Biri kosmosda üç gün qalır, o biri üç ay. Elə deyilmi?

Baş həkim. Bəli, elədir.

Drob-13. Olsun ki, Veneralının da öz proqramı var... Mən başa düşürəm, bunları qavramaq sizin üçün çətindir, ancaq əmin ola bilərsiniz ki, mənim arımda lap yaxın vaxtlarda gələcəklər.

Baş həkim. Yaxşı... Artıq hər şey aydındır, əziz Van... Van...

Həkim. *(oxuyur)*. Van-der pran-dur...

Baş həkim. Əziz Van-der-pran-durlu dostum! Başqa planetdən bizə xoş gəlmisən!.. *(Ayağa qalxıb Drob-13-lə əl tutuşur.)* İndi isə sizi öz otağınıza aparsınlar. *(Başı ilə Həkimə işarə edir.)*

Drob-13. *(ayağa qalxaraq məyus)*. Başa düşürəm...

Həkim və Drob -13 səhnədən çıxır. Sanitar da onların ardınca getmək istəyəndə Baş həkim onu səsləyir.

Baş həkim. Sən bir dəqiqə dayan!

Sanitar dayanır.

(Ona yaxınlaşır.) Mən sənə sonuncu dəfə xəbərdarlıq edirəm! Sonuncu dəfə, eşitdin!? *(Barmağı ilə hədələyir.)* Qurtar bu işləri!..

Sanitar. Mən neyləmişəm ki?..

Baş həkim. Neyləmişən? Dünən yenə iki kefir, üç dənə də yurmurtu aparmısan!..

Sanitar. Mən... Mən...

Baş həkim. Bəsdir! Bəsdir, siçan kimi xəstələrin payını oğradın! Gözünü aç, ətrafa yaxşı bax! Bax, gör, həyat necə gözəldir! Həyatı sevmək lazımdır!.. Gül!.. Oxu!.. Oyna!.. Sən isə siçan kimi oğurluq edirsən!..

Sanitar. Mən...

Baş həkim. *(barmağı ilə hədələyir)*. Sonuncu dəfə xəbərdarlıq edirəm!

Sanitar. Baş üstə! Vallah, mən həmişə deyirəm: humanist ədəbsiz! Sizin yerinizə kim olsaydı, mənim kimi yaramazı çoxdan qovmuşdu!.. Ancaq siz...

Baş həkim. Ancaq mən səni qovmuram. Bilirsən niyə?

Sanitar. Çünki humanistsiniz!..

Baş həkim. Xeyr! Ona görə ki, səni qovub, başqasını götürsəm, o, səndən də pis olacaq! Sən beş sosiska aparırsan, o on beşini aparacaq, xəstələrə də heç nə qalmayacaq! Başa düşdün?

Sanitar. Mən bədbəxt neyləyim? Axı mən başqa planetdə yaşamıram, Yer kürəsində yaşayıram!

Baş həkim. Sonuncu dəfə teatrda komediyaya haçan baxmısan?

Pauza.

Görürsən? Sən həyata ancaq maddi nemət kimi baxırsan, ona görə də siçan kimi xəstələrin verməşilini oğurlayırsan. Yumurtu!.. Yumurtu nə olan şeydir ki, onu da oğurlayırsan?

Sanitar. Mən xəstələrin qayğısını çəkirəm!

Baş həkim. Yumurtu oğurlamaqla?

Sanitar. Mən qorxuram ki, onlar quş qripi tutar!..

Baş həkim. *(hövsələdən çıxıb qışqırır)*. Sonuncu xəbərdarlıq!

Sanitar. Baş üstə!

Baş həkim. Get!

Of-fl... (Mizin arxasına keçib öz yerində oturur və gözlərini yumur.) Telepatik kanalını qapadı... İnsanların fikirlərini oxumaq istəmir... Bax, bu da sənənin dəlin! İnsanlar onu dəli edib də, kim edib?! İnsanların fikirləri, əməlləri onu dəli edib!.. Bəlkə, haçansa bir müəllim olub, ya alim olub, ya da bəlkə elə lap həkim olub! Ancaq indi kimdir? İndi nə müəllimdir, nə alimdir, nə də həkimdir. İndi, sadəcə olaraq, xoşbəxt bir məxluqdur! Haçan istəyir, telepatik kanalını qapadır... Kim nə bəd əməllər barədə, nə xəbəslilər barədə, nə riyalar barədə fikirləşir, fikirləşsin, onun heç vecinə də deyil!.. (Ağlamsınır.) Eh!.. (Əlini yelləyib yerindən qalxır və pəncərənin qabağına gəlib şüşədən baxır.) Dəli şeytan deyir, at özünü burdan küçəyə!.. Vallah, eləyərəm!.. Sadəcə olaraq, qorxuram ki, mənə düz başa düşməsinlər...

İşıq sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər klinika. İstirahət otağı. Sara Bernar, Veneralı, Stalin, Ər-Arvad, Drob-13, Həkim. Sara Bernar müəkkəyə dirseklənərək divanda yarızanıb və başını dikəldərək əlinin üstünə qoyub. Ər-Arvad kiçik mizin arxasında tək oturub. Stalin kənardakı kreslodə əyləşib kitab oxuyur. Veneralı pəncərənin qabağında dayanıb şüşədən göyə baxır.

Ər-Arvad. (yoğun səslə). Axı sən niyə məndən narazısan, özün? Nə üçün? Mən səni bu dərəcədə sevirəm, amma sən yenə bikişən... Niyə? (Tez qalxıb mizin o biri başına keçir və oradakı stulda oturaraq öz səsiylə.) Yox... Mən səndən narazı deyiləm, özüm... Nə danışırısan, gözümün işığı? Həyatımın yaraşığı! Ancaq... bilirsen... özüm, mən istəyirəm ki, mənim sevimli ərim gözəl musiqi çalsın... Onda biz heç danıxmırıq... Hə, gözəl musiqi çalsın... Mənim ərim gözəl nəğmələr oxusun... Dünyanın ən yeni xəbərlərini mənə danışsın... Bütün axşamları evdə mənimlə otursun... (Tez qalxıb mizin o biri başında, əvvəlki yerində oturub yoğun səslə.) Onda... Onda de ki, sənə ər yox, televizor lazımdır də!..

Kiçik pauza.

(Cəld mizin o biri başına keçib, oturaraq, öz səsiylə.)

Sən incidin, özüm?..

İncimə... Yoxsa mən də səndən küsərəm, ha-a-a!..

Və bütün şəkli boyu Ər-Arvad mizin arxasında beləcə tez-tez yerini dəyişir, danışır, sadəcə olaraq, biz onun nə dediklərini eşitmirik.

Stalin. (hirsli əlini kitaba çırpır). Gör, mənim haqqımda nə yazırlar!.. (Veneralya.) Görürsən?

Veneralı gözlerini pəncərə şüşəsindən çəkib ona baxır.

Yazırlar ki, guya mən paranoiyik olmuşam!.. Belə də vicdansızlıq olar? Əslində, belə yazmaqla mənə bəraət qazandırılar. Guya mən paranoiyik olduğuma görə bu qədər qan tökmüşəm!.. Deməli, mən heç bir məsuliyyət daşıyıram, hə?.. Məntiqlə belə çıxır də... Xəstə olmuşam!.. (Kəskin etiraz edir.) Xeyr!.. Mən paranoiyik deyildim!.. Mən xəstə deyildim!.. Mən şüurlu cəllad idim!..

Veneralı yenidən gözlerini pəncərə şüşəsinə zilləyir.

İnsanı öldürmək, mənim üçün, milçək öldürmək kimi bir şey idi! Amma ona görə yox ki, mən paranoiyik idim, yox! Niyə bunu başa düşmürsən!? Ona görə ki, mən insanları deyil, hakimiyyəti sevirəm! Mən kommunist fanatikiydim, düzdür! Mən fanatik bolşevik idim, düzdür! Ancaq mənim fanatikliyiimin arxasında təhtəlsiz bir hakimiyyət hərisliyi dayanırdı. Mən nə üçün hakimiyyəti sevirəm? Ona görə ki, kim güclüdür, insanlar ondan qorxur! Və insanlar məndən qorxurdu!.. Qorxduqları üçün də mənə sevirirdi! İnsanlar hansı cəmiyyət qururlar, qursunlar, istəyir ibtidai icma quruluşu olsun, istəyir quldarlıq, feodalizm, sosializm, kapitalizm, – fərqi yoxdur, əslində, onlar cəngəllik qanunları ilə yaşayırlar! Bu onların canındadı, iliyindədi!.. İnsan universiteti bitirir, doktorluq müdafiə edir, Nobel mükafatı alır, ancaq fərq etməz, onun həyatı əvvəldən axıracan cəngəllik qanunlarına tabedir! Baxın, mən bu qədər yalvarıram ki, tövbəmi qəbul edin! İnsanlar isə mənim əməllərimə bəraət qazandırılar ki, Qafqazdan gəlmiş paranoiyik bir gürücü idi, başı xarab olduğuna görə də hamıya divan tuturdu!.. Başı xarab bir qafqazlı gəlib rusların arasında, leninlərin, trotskilərin, buxarinlərin, zinovyevlərin arasında o boyda imperiyanın başında dura bilərdi? (Veneralya.) Sizdən soruşuram, yoldaş Veneralı, dura bilərdi?

Veneralı. (ona baxaraq). Mən nə deyə bilərəm?... Mən cəmi qırx bir gündür ki, sizin planetdəyəm... Hərçənd, bu qırx bir gün sizin zaman ölçülərinizlə on yeddi ildir... Doğrusu, mən hələlik ciddi bir söz deməyə çətinlik çəkirəm...

Stalin. Düzdür... Əslində, heç mənim tövbəmin də sizə dəxli yoxdu...

Veneralı. Ancaq mən bunu yüksək qiymətləndirirəm!..

Stalin. Çox sağ olun!.. (Dərindən köks ötürür.) Sizə nə var!? Siz uçub gedəcəksiz, insanlar isə Yer kürəsində qalacaq!.. Mən istəyirəm ki, bütün insanlar mənim tövbəmi qəbul etsin və özləri də tövbə içində yaşasın! Başa düşürsən?.. Heç kim, heç kim başa düşmür ki, mən nə

üçün vicdan əzabı çəkirim!.. Ona görə ki, gələcək stalinlər bəşəriyyətdən təzədən divan tutmasın!..

Veneralı. Mən sizi başa düşürəm... Düzdü, mənim üçün bir az çətindi... Ancaq ümumilikdə, başa düşürəm...

Stalin. (qəmgin). Siz uçub gedəcəksiniz...

Sara Bernar. (Veneralya). Siz bilirsiniz ki, mən göyün yeddinci qatından Parisə baxmışam?

Veneralı. Təyyarədən?

Sara Bernar. (gülür). Siz nə danışsınız? Bəyən o zaman təyyarə var idi? Hava şarından!.. Mən Parisə hava şarından baxmışam!.. O bir nağıl idi, müsyo Veneralı, nağıl... Axır vaxtlar o hava gəzintisini tez-tez xatırlayıram... Gecələr yuxum gəlməyəndə o gəzinti gəlir gözümün qabağına, dünyanın dördünü-sərinə yadımdan çıxarıram... Onda Corc mənim portretimi işləyirdi, vaxt tapan kimi onun üçün pozada dururdum. Bir gün dedi ki, Sara, mən istəyirəm ki, qeyri-adi bir şəraitdə sənəin göz-lərinin ifadəsini görüm... Birdən ağılıma gəldi ki, hava şarına minək... O zaman hava şarına minmək, bilirsiniz, nə demək idi? Böyük bir şücaət idi, qəhrəmanlıq idi!.. Sizə necə izah edim? Bax, siz necə Veneradan uçub bura gəlmisizsə, hava şarına minmək də o zaman elə bir şey idi... Və mən Corc Kleren ilə birlikdə hava şarına minib, Parisin üzərindən uçduq!.. Nağıl idi, müsyo Veneralı, həqiqi bir nağıl!.. (Gülür.) Parisin özündən müştəbeh sakinləri oradan qarışqa kimi görünürdülər!.. Küçələrdən ötən kəretələr elə görünürdü, elə bil o qarışqalar öz dallarıyla yük daşıyırdı... Heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq bir möcüzə içindəydim!..

Veneralı. Çox maraqlıdır...

Sara Bernar. (köks ötürərək). Ancaq möcüzələr, təəssüf ki, keçmişlərdə qaldı... İndi möcüzələr zamanəsi yox, sort realıqlar zamanəsidir!.. Biz bununla barışsaq da belədir, barışmasaq da!..

Drob - 13 gəlir və gülümsəyə-gülümsəyə səhnə boyu pasientlərlə bir-bir salamlaşır.

Drob - 13. (ayaq saxlayaraq Ər-Arvada). Salam...

Ər-Arvad. Salam... (Narahat.) Bağışlayın, bizim (Əli ilə mizin o biri balşındakı boş stulla özünü göstərir)... bizim... ailəvi söhbətimiz var...

Drob - 13. Əlbəttə... Mən sizə mane olmuram... (İrəli addımlayaraq Veneralya.) Salam... Necəsiniz?

Veneralı. Hər şey qaydasındadır!.. (Yenə gözlərini pəncərə şüşəsindən göyə tuşlayır.)

Drob - 13. Uğurlar!.. (Addımlayaraq Stalinə.) Salam... Necəsiniz?..

Stalin. (Kitaba işarə edərək). Görmürsünüz, mənim haqqımda nələr yazılır?..

Drob - 13. Fikir verməyin... Onsuz da sizin planetdə daha kitaba fikir verən yoxdur... (Addımlayaraq Sara Bernarın qarşısında dayanır.) Salam...

Sara Bernar. Bonjur...

Drob - 13. Siz yenə qəmginsiniz...

Sara Bernar. Siz necə də həssassınız, müsyo Drob - 13... Hər şeyi o saat hiss edirsiniz... Bəli, mən qəm içindəyəm... Mən səhnədə oynamaq istəyirəm, amma burada necə oynayasan?..

Drob - 13. (atrafı göz gəzdilərək). Əlbəttə, nəse bir şey düşünmək lazımdı...

Sara Bernar. (tasirlənərək). Yaxşı ki, siz varsınız... Üç gündü siz buradasınız, hər dəfə də sizi görəndə, elə bil, mənim içimdə bir ümid qığılcımı yanır...

Drob - 13. (məftun). Sizin kimi gözəl, sizin kimi nəcib bir qadıncan bu sözləri eşitmək, mənim üçün çox xoşdur, madam... (Bir müddət ona baxır.) Təkcə elə bu cür, bax, beləcə divanda oturduğunuz zaman sizə tamaşa etmək üçün bu planetə gəlməyə dəyərdi!..

Kiçik pauza.

Bütün çətinliklərə, sizin insanların bütün qəribəliklərinə baxmayaraq, bəli, təkcə elə buna görə Yer kürəsinə gəlməyə dəyərdi!..

Sara Bernar. (çox müəssir). Corc Kleren də bu pozada mənə baxmağı çox xoşlayırdı. Yəqin siz görməmişsiniz, o, mənim rəsmimi də elə bu pozada çəkmişdi... İndicə onun haqqında müsyo Veneralya danışmışdım... O rəsm bütün Parisi valeh etmişdi!.. Bilirsiniz nə qədər tamaşaçı gəlib mənim o rəsmimə baxırdı?!

Drob - 13. Təsəvvür edirəm!..

Sara Bernar. (daha artıq canlanaraq). Mənim, atası məlum olmayan bir yəhudi qızın heç ağılına gələrdi ki, haçansa bütün Paris onun ayaqlarının altında olacaq? (Gülür.) Əlbəttə, ağılına gəlməzdi!.. On beş yaşım var idi, Qran-Şan monastrının pansionunda oxuyurdum və ən böyük arzum da bilirsiniz, nə idi? İnanmazsız!.. Rahibə olmaq! Bəli, mən rahibə olmaq istəyirdim!.. Təsəvvür edirsiniz?! Mən və rahibə! (Gülür.) Yaxşı ki, Aleksandr Düma – ata Düma məni ilk dəfə səhnədə görəndə dedi: «– Bu qız anadangəlmə aktrisa!..» Bax, belə, müsyo Drob - 13... Mənim burada vaxtım çoxdur, bu barədə çox fikirləşirəm, hərdən öz həyatım özümə də yuxu kimi gəlir...

Drob - 13. Siz mənim gördüyüm insanların hamısından seçilirsiniz... Siz səmimi və nəcibsiniz...

Sara Bernar. Teşəkkür edirəm, müsyo Drob - 13... Siz elə sözlər deyirsiniz ki... mən... şaşıram... Çünki çoxdandı... çoxdandı belə sözlər eşitmirəm... Bilirsiniz, bir dəfə rus imperatoru III Aleksandr mənə nə

dedi?

Drob - 13 . Maraqlıdır...

Sara Bernar . O zaman mən Sankt-Peterburqda qastrol tamaşaları verirdim. Məni saraya dəvət etdilər və imperatorla görüşərkən mən gözəl bir kniksenslə təzim etdim, Aleksandr isə dedi: «— Madmuazel, qalxın! Gerek mən sizin qarşınızda reverans edim!..» Siz mənə inanırsız, müsyö Drob -13?

Drob - 13 . Əlbəttə!..

Sara Bernar . (kədərli). Ancaq görürsünüz, indi məni hara gətiriblər?

Kiçik pauza.

Yaxşı, kədərli şeylərdən danışmıyacaq... Deyin, Vanderprandurda teatr çox sevirilər?

Drob - 13 . Təəssüf ki, bizim planetdə teatr yoxdur...

Sara Bernar . (heyratlı). Necə? Teatr yoxdur?

Drob - 13 . Yox...

Sara Bernar . (sarıltmış). Siz indiye qədər teatr görməmişsiniz?

Drob - 13 . Yox... Sizin planet haqqında materiallar toplayarkən mən teatr barədə ilk dəfə məlumat aldım...

Sara Bernar . Aman Allah!.. Quru məlumatlardan nə çıxar ki?.. Teatr canlı bir orqanizmdir! Teatr daimi bir hərəkətdir! Teatr hərəkətdir!.. Teatr olmasa, bu soyuq həyatda necə yaşamaq olar?

Drob - 13 . Ancaq... Sizinlə tanış olduqdan sonra, məndə teatr barədə təsəvvür yaranıb!..

Sara Bernar . Oyl... Mənim yazıq dostum!.. Yaxın gəlin!..

Drob - 13 ona yaxınlaşır.

Lap yaxın!..

Drob - 13 ona sarı əyilir.

Oyl... (Drob -13-ün boynunu qucaqlayır.) Mənim yazıq dostum... Bəs siz indiye qədər teatrsız necə yaşamısınız?.. (Onun başını döşünə sıxır.) Mənim əziz yazıq dostum!..

Pauza.

Drob - 13 . Mən... Mən sizi görəndən sonra hətta teatrı sevmişəm... (Diz çökür.) Siz Cülyetta barədə danışanda, mən telepatik kanalımı açdım və sizi səhnədə gördüm...

Sara Bernar . Oyl... (Eləcə mütəəssir onun saçlarını tumarlayır.)

Mənim sevimli yazıq dostum...

Drob - 13 . Siz Romeonu necə də sevirdiz!.. Necə də əzizləyirdiz!.. Siz bu sözləri necə də ürəkdən deyirdiz: «Qoy onlar Tibalt üçün göz yaşları töksünlər. Mən yalnız...»

Sara Bernar . (onun sözünü kəsərək). İkinci səhnə!.. Üçüncü pərdənin ikinci səhnəsi!.. Ordandır!.. (Rola girərək.) «Mən yalnız Romeo sürgün edildiyi üçün ağlım. Bu nərdivanı götür. Bu yazıqlar da mənim kimi aldadıldı. Onlar mənim yatağıma çıxacaq bir yol idi... Lakin mən qız ikən dul ölürəm, gedək gəlin otağına, qoy mənim qızlığını sevgilim yox, ölüm alsın...»

Həkim içəri daxil olaraq pasientləri nəzərdən keçirir.

Həkim . (bərkdən). Bu nədir belə?! (Sürətlə Sara Bernarla Drob -13-ə yaxınlaşaraq acıqlı). Bu nədir belə, soruşuram?! Siz nə edirsiniz? Burada belə şeylərə icazə verilmir! Bura klinikadır, görüş yeri deyil!..

Sara Bernar . (Drob -13-ə). Görürsünüz?.. Qalxın... Qalxın müsyö Drob -13...

Drob - 13 . (başını onun döşünə sıxaraq). Yox, mən qalxmaq istəmirəm...

Həkim . Necə qalxmaq istəmirəm? Günün günorta çağı belə işlərlə məşğul olmaq olar?

Drob - 13 . Biz nə pis iş görürük ki?

Həkim . Deyirsiniz, günün günorta çağı bundan da artığı olsun?! Qalxın! (Daftərçəsini açıb yazır.) Erotomaniya...

Sara Bernar . (Drob -13-ü yüngülcə özündən uzaqlaşdırır). Qalxın... Bunlar hər şeyi öz meyarları ilə ölçürlər... Bunlar üçün ali sənət səmaları mövcud deyil...

Drob - 13 ayağa qalxır.

Həkim . Burada belə şeylər qəti qadağandır! (Səhnə boyu dolana-raq yavaşdan.) Gör, necə qucaqlaşmışdılar!.. Az qalırdı gözgöretmə bir-birlərinə dırmaşsınlar... (Altdan-altından Drob -13 tərəfə nəzər salır.) Az yoxuymuş bunda... Ancaq canı yanıb, dəli olanda nə olar, yaraşıqlıdır... (Ər-Arvadın yanında dayanır.) Hə, sən necəsən?

Ər-Arvad . (məmnunluqla gülümsəyərək). Yaxşıyam... Bilirsiniz, mənim ərim kişi deyil e, mələkdə, mələk!..

Kiçik pauza.

Həkim . (fikirlə). Heç mənimki də kişi deyil...

Ər-Arvad . Bəs nədir?

Həkim . Hə? (Özünü ələ alaraq.) Heç!.. Heç!.. (Səhnə boyu dola-

naraq yavaşdan.) Ər də özünsən, arvad da! Haçan nə istəyirsən, elə də!.. Dəlinin ağıllıdan nə xəbəri olacaq? Bu bədbəxtlər üçün mən ağ xalatlı bir müqəvvayam... insan deyiləm... heç bir hissiyyatım yoxdur... Bunlar nə bilirlər ki, o həyatı ki, mən yaşayıram, həyat deyil... Ayın sonu... məvacib... gündüz iş... axşam sabah üçün xörək bişirmək... həmişəki soyuq carpayı... yenə ayın sonu... məvacib... vəssalam!.. Bu da bu dünyada mənim həyatım!.. İllər boyu təkcə maaşı gözləyən adi həkim... Həmişə də belə olacaq!.. Başqası ümid edir ki, heç olmasa, Baş həkim olacaq... Bəs mən? On səkkiz ildi Baş həkimdim, hələ bir on səkkiz il də Baş həkim olacaq... Mənim də onda pensiya vaxtım çatacaq!.. Vəssalam!.. Evdə elə, işdə də belə...

Stalin. *(yənə əlini kitabı çırpır).* Bəlkə mən düz fikirləşməmişəm... Bəlkə mənim kommunist fanatikliyi arxasındakı hakimiyyət hərisliyi heç təhtəlsiz deyildi? Bəlkə bu elə mənim özümə də gün işığı kimi aydın bir şey idi və içimdəki bu hakimiyyət hərisliyini kommunizm ideyaları ilə məharətlə ört-basdır edirdim? Bax, mən özüm bu barədə dərin düşünməliyəm. *(Kitabı göstərir.)* Bunlardan bir şey gözləmək əbəddir!.. Bunlar da elə *(Həkimə tərəf işarə edir.)* bunun kimidir!..

Drob - 13 iti addımlarla Həkimə yaxınlaşır.

Drob - 13. Mənim sizdən xahişim var.

Həkim. Burada o cür işlər barədə xahiş qəbul olunmur!

Drob - 13. Yox, mənim xahişim başqadır.

Həkim. Nədir?

Drob - 13. Xahiş edirəm Şekspirin kitabını tapmaqda mənə yardımçı olasınız!

Sara Bernar. *(xahişi eşidib onlara tərəf baxaraq).* Oy!.. Mənim əziz, mənim sevimli dostum!..

İşıq sönür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Səhər. Ruhi xəstəliklər klinikası. Müayinə otağı.

Baş həkim, Həkim, Sanitar, Ər-Arvad, Drob-13.

Həkim və Sanitar oturub Baş həkimi gözləyirlər.

Sanitar. Hər dəfə bunun gəlməyi, şahın gəlməyinə dönür.

Həkim. Ona nə var e, arsızın biridi!.. *(Yamsılayır.)* «Həyat gözəl nemətdir!..» Sənin üçün gözəl olar də... Üçdə alacağın yox, beşdə verəcəyin!.. Klinikanın maşını gəlir evdən götürür səni, gətirir işə, uşaqlarını dərse aparır, sonra da o bədbəxt şoferin əsas işi başlayır, arvadını

bazara, dükana, parikmaxerə, rəfiqələrilə gəzdirir, axşam da sənin dalınca gəlir...

Sanitar. *(onun sözünü kəsir).* Yox. Çox vaxt maşın axşam da arvad-uşaqla olur, bu da evə avtobusla gedir...

Həkim. Nə olsun? Arsızın biridir!.. Elə hırıldamağı bacarır... *(Yamsılayır.)* «Müsbət emosiyalar alın!..» *(Hirsli.)* Hardan alaq onu? Müsbət emosiyalar yerə tökülüb? Yoxsa dəlillərdən alaq müsbət emosiyaları?

Sanitar. Yaman acıqlızsız ha, həkim... Qanınız qaradı... Nə olub?

Həkim. Heç nə. Bu dünyada qanıqaralıq üçün əlavə nəşə olmadı? Qanıqaralıq elə bu dünyanın özünü də...

Sanitar. Dayan, dayan... Yoxsa qaynananız dünən yenə sizə qonaq gəlib, hə?

Həkim. *(təəccüblə).* Sən hardan bildin?

Sanitar. Mənim telepatik kanalım qapanmayıb!

Həkim. Hə, gəlmişdi...

Sanitar. Amma mənim qaynanam bizə cəmi birçə dəfə gəlib.

Həkim. Daha nə istəyirsən? Xoşbəxt adamsan də!

Sanitar. *(dərinə köks ötürür).* Hə, birçə dəfə gəlib, ancaq... ancaq geri qayıtmayıb!..

Həkim. Necə?

Sanitar. Hə, bir dəfə bizə qonaq gəldi, elə o vaxtdan da qaldı bizdə...

Həkim. Neçə müddətdi?

Sanitar. Altı gündən sonra on bir il tamam olacaq!..

Həkim. *(sidq-ürəkdən onun halına acıyır).* Yazıq... *(Sanitarın alından tutur.)* Olacağa çarə yoxdur...

Sanitar. Bilirəm... *(Həkimin qolunu sığallamaq istəyir.)*

Həkim. *(sərt).* Özünü yığışdır, ha!..

Çöldən səs gəlir.

Sanitar. Gəlir! Hazırsız?

Həkim. Pah! *(Yamsılayır.)* «Hazırsız?» Padşah gəlir!..

Baş həkim içeri girir. Həkimlə Sanitar ayağa qalxır.

Baş həkim. Əyləşin! *(Sinə dolusu nəfəs alır.)* Görürsünüz, buranın aurası necə gözəldir? Elə bil, bu otaqda insan hava ilə yox, sevinc ilə nəfəs alır. Düzdü?

Həkim. *(yavaşdan).* Xeyr, düz deyil... *(Barkdən.)* Əlbəttə...

Sanitar sinədolu nəfəs alaraq başı ilə təsdiq edir.

Baş həkim. *(mizin arxasında aylaşaraq)*. Görək siz burada həmişə yüksək əhvali-ruhiyyədə olasınız! Sizin nikbin əhvali-ruhiyyənizdən bizim pasiyentlərin taleyi asılıdır. Axı onlar bədbəxt insanlardır! Onların təqsiri yoxdur ki, ruhi xəstəliyə tutulublar!.. Bu, onların acı taleyidir... Biri elə bilir ki, yüz əlli il bundan qabaq yaşamış fransız aktrisasıdır, o biri bədbəxt o qədər qız qarayıb, tək qalıb ki, özü özünə ərə gedib... O birisi də gecə-gündüz ağlayıb yalvarır ki, mən Stalinəm, tövbə edirəm... Talehsiz və günahsız insanlar... Onlar dünyanın ən gözəl neməti olan həyatdan ayrı düşüblər. Siz nikbin olmasaz, siz özünüz bu gözəl həyatı ürəkdən sevməyə, onların müalicəsinin effekti istədiyimiz kimi olmayacaq. Bunu yaddan çıxarmayın! Van... Van...

Həkim. *(əlindəki dəftərçəni açıb oxuyur)*. Van-der-pran-dur...

Baş həkim. Hə, ondan nə xəbər var? Bir qohum-əqrabası üzə çıxdı-elədi?

Həkim. Yox...

Baş həkim. Televiziya ilə şəkilini göstərdilər?

Həkim. Bəli!

Baş həkim. Yenə məlum deyil ki, bu bədbəxt kimdi, nəçidi, harda yaşayır?

Həkim. Yox...

Baş həkim. Yaxşı... Mən özüm onunla xüsusi bir söhbət aparaçağam. Sadəcə olaraq, onun açarını tapmaq lazımdı. *(Sanitara.)* Onu getir.

Sanitar çıxır. Səs-küy eşidilir.

Sanitarın səsi. Olmaz... Sənin növbən deyil...

Ər-Arvad, ardınca Sanitar içeri daxil olurlar.

Sanitar. Mən buraxmırdım...

Ər-Arvad. *(Sanitari göstərərək Baş həkimə)*. Mən iki nəfərim. Ona tapşırıq ki, bizi növbəsiz buraxsın!

Baş həkim. Əlbəttə! Siz iki nəfərsiniz, bəs necə... *(Sanitara.)* Eşitdin? Onları növbədən kənar burax.

Ər-Arvad. *(Sanitara.)*. Bax, belə! *(Baş həkimə)*. Təşəkkür edirəm.

Baş həkim. Deyməz, canım... *(Sanitara.)* Sən get, o birisini getir.

Sanitar səhnədən çıxır.

Baş həkim. Eşidirəm sizi.

Ər-Arvad. Oy, cənab Baş həkim!..

Baş həkim. Yenə nə olub?..

Ər-Arvad. Mənim ərim özü-özüylə danışır!

Pauza.

Təşəvvür edirsiniz?

Baş həkim. Fikir verməyin... İndi bütün dünyada adamlar özü-özüylə danışmağa başlayıb...

Ər-Arvad. Orasını mən də bilərəm, cənab Baş həkim... Ancaq...

Baş həkim. Nə ancaq?

Ər-Arvad. Axı mənim ərim telefonla özü-özüylə danışır!..

Kiçik pauza.

Mənimlə razı olarsız ki, bu, unikal bir hadisədir!.. Sizin təcrübənizdə heç belə bir hadisə olub?

Baş həkim. Doğrusunu deyim ki, birinci dəfə belə hadisə ilə rastlaşıram...

Ər-Arvad. Görürsüz də!.. Bu da görək mənim ərimin başına gələydi!.. Oturub, telefonla özün özlənlə danışsan, belə də iş olar?!

Baş həkim. Eybi yox... Mən o telefonu kəsdirirəm.

Ər-Arvad. İnciməz ki?

Baş həkim. *(hövsələdən çıxır)*. Kim? Telefon, yoxsa sizin əriniz?

Ər-Arvad. *(təəccüb edir)*. A-a-a!.. Əlbəttə, mənim ərim!.. Heç telefon da adamdan inciyər?

Baş həkim. Hərdən olur... İki-üç il bundan qabaq bizim bir telefonumuz da var idi... Deyirdi ki, mən telefonam...

Ər-Arvad. Yox, yox!.. Mən ərimdən narahat oluram, telefondan yox. Mən istəmirəm ki, ərim incisin... O çox gözəl insandır...

Baş həkim. Mən elə edərdim ki, o inciməz. Yaxşı?

Ər-Arvad. Dəqiq?

Baş həkim. Yüz faiz!

Ər-Arvad. Mən sizə inanıram! Çox sağ olun!

Baş həkim. İndi işə Həkimdən xahiş edək, sizi öz palatanıza aparsın. *(Həkimə)*. Aparın.

Ər-Arvad. Hə, mən gedim... Ərim mənsiz qalanda yaman danışır... Biz bir-birimizə çox öyrəşmişik... *(Barmağı ilə Baş həkimin qarşısında mizin üstünü döyəcəkdir)*. Tfu-tfu!.. Göz dəyməsin!.. Sağ olun!

Baş həkim. Siz də sağ olun... Məndən ərinizə salam deyin!..

Ər-Arvad. Təşəkkür edirəm!..

Həkimlə Ər-Arvad səhnədən çıxırlar.

Baş həkim. *(Onların ardınca)*. Gedin... Siz xoşbəxt adamsız,

çünkü sizin dəliliyiniz sizi tənhalıqdan, qız qarımaqdan xilas edib. Siz öz həyat yoldaşınızı tapmırsınız, o sizin xəyallar aləminizdədir... Mənim arvadım isə real həyatdadır... Başa düşürsünüz? Real həyatda!.. (Ağlamsınır.) Real həyat isə bilirsiniz nədir? Dəhşətdir! Dəhşət! Təkcə elə bu otağın bu idbar, bu mənfur aurası kifayətdir ki, adam gedib özünü öldürsün!.. (Cibindən dəsmalını çıxarır, amma səs eşidib tez cibinə qoyur.)

Drob - 13-lə Sanitar içeri daxil olur.

Drob - 13. Salam.

Baş həkim. Salam, salam!.. Necəsiniz?

Drob - 13. Təşəkkür edirəm. Siz necəsiniz?

Baş həkim. Bu şəhər həyatda başqa necə olmaq mümkündür? Əla! (Əlini əlinə sürtdür.) Əyləşin, yaxşıca bir ürək söhbəti edək.

Drob - 13 Sanitara baxır.

(Sanitara.) Sən çöldə gözlə.

Sanitar çıxır. Drob - 13 Baş həkimlə üz-üzə əyləşir.

Əlinizi mənə verə bilərsinizmi?

Drob - 13. Buyurun. (Əlini ona tərəf uzadır.)

Baş həkim. Çox gözəl. (Onun biləyində nəbzini tutur.) Baxaq, görək...

Drob - 13. Siz əziyyət çəkməyin, nəbzim 63 vurur.

Baş həkim. Hardan bilirsiniz?

Drob - 13. Özüm hesablayıram.

Baş həkim. (gülümsəyir). Afərin! Sizin həkimliyiniz də varıymış ki!.. Əla!..

Kiçik pauza.

(Təəccüblə.) Doğrudan da 63!.. Dayanın, bir də yoxlayacağam! (Yenidən nəbzini tutub pıçıltyla sayır.) 63!.. Qolunuzu çırmalayın, görüm... (Təzyiqölçən cihazı açıb fonindaskopu qulağına taxır.)

Drob - 13. Əziyyət çəkməyin... Aşağısı 81, yuxarısı 124. Narahat olmayın, mən özümü yaxşı hiss edirəm. Təzyiqim yoxdur.

Baş həkim. Yenə özünüz hesablamısınız?

Drob - 13. Bəli.

Baş həkim. (Hiss olunan bir istehza ilə gülümsəyir). Çox gözəl... Bu saat... (Onun təzyiqini yoxlayır və heyratla.) 81 - 124... Dayanın, bir də yoxlayaq. (Yenidən diqqətlə yoxlayır.) 81 - 124!..

Kiçik pauza.

(Udğunaraq.) Bir də yoxlayacağam!..

(Fonindaskopu qulaqlarında bərkidib cidd-cəhdlə təzədən yoxlayır.) 81 - 124!..

Kiçik pauza.

Mən heç elmi ədəbiyyatda da belə bir hadisənin təsvirinə rast gəlməmişəm... Axı, bu mümkün deyil!

Drob - 13. Nə üçün?

Baş həkim. Ona görə ki, cihazsız adam özü öz təzyiqini ölçə bilməz! Özü də belə bir dəqiqliklə!..

Drob - 13. Axı, niyə? Ola bilməz, sadəcə, ona görə ki, ola bilməz? Axı, bu, düz prinsip deyil...

Baş həkim. Mən bunun əleyhinə deyiləm ki, insanın daxili imkanları böyükdür. Bəli, insan böyük daxili imkanlara malikdir. Ancaq... ancaq özün tam dəqiqliyi ilə heç bir cihazsız-zadsız öz təzyiqini ölçə bilərsən? Bu, nadir hadisədir. (Qələm götürüb dəftərdə qeydlər edir.)

Drob - 13. Bilirsiniz, sizin Yer kürəsinin ən böyük problemi odur ki, siz mütləqçisiniz... Ola bilməz, vəssalam! Ona görə ola bilməz ki, ola bilməz! (Emosional.) Əgər bir insan özü deyirsə ki, mən Stalinəm, siz nə üçün ona inanmırsınız? O ki, böyük sarsıntılar içindədir!.. O əzab çəkir!.. Nə üçün onun tövbəsini qəbul etmirsiniz? Axı bu sizin yaxın keçmişinizdir!.. Axı siz həqiqətən böyük faciələr yaşamısınız! Mən sizin planetin dosyesini öyrənəndə, bunların hamısı haqqında məlumat toplamışam!.. Axı o adam həqiqətən milyonların qanına bais olub! Nə üçün onun tövbəsini qəbul etmirsiniz?!

Baş həkim. (hələ də özünə gəlməyib). Bilirsiniz nə var?

Drob - 13. Nə var?

Baş həkim. Stalin... Stalin çoxdan ölüb!

Drob - 13. Nə olsun ölüb?

Baş həkim. Sizcə, ölü dirilə bilər?

Drob - 13. Nə üçün dirilmir? Nə üçün siz belə hesab edirsiniz ki, ölü yalnız o zaman dirilə bilər ki, qəbirdəki cəsədi təzədən zühur etsin?! Niyə? Niyə ağılınıza sığışdıra bilmirsiniz ki, bu, başqa formalarda da ola bilər?.. Bu qədər də mütləqçilik olar?

Kiçik pauza.

Baş həkim. Yaxşı, əziz və mehriban dostum... Bizim Yer kürəsindəki adınızı indi xatırlaya bilərsiniz?

Drob - 13. Siz yenə mənə inanmırsınız... Olmayan şeyi mən necə xatırlaya bilərəm?

Baş həkim. Axı sizin ailəniz, dostlarınız, nə bilim, tanışlarınız, hamısı indi nıgəranlıq içindədir. Onlar bilmir ki, siz haradasız, başınıza nə iş gəlib... Ode, bizim Veneralımız kimi olmaq istəyirsiniz? On yeddi ildir, hələ Sovet İttifaqı vaxtından pəncərənin qabağında durub, göyə baxır. Heç kim də bilmir ki, bu kimdir!..

Drob-13. Necə heç kim bilmir? Demir ki, mən Veneradan gəlmişəm?

Baş həkim. Deyir.

Drob-13. Bəs niyə deyirsiniz ki, heç kim bilmir ki, o kimdir?

Kiçik pauza.

Baş həkim. İndi siz də onun kimi pəncərənin qabağında dayanıb göyə baxacaqsız?

Drob-13. Yox, mən niyə pəncərənin qabağında dayanıb göyə baxmalıyam? Əvvəla, sizə dedim ki, mən Yer kürəsində az qalacağam, tezliklə mənim ardımca gələcəklər. İkincisi isə, siz nə bilirsiniz ki, o pəncərənin qabağında dayanıb, nə üçün göyə baxır? Bəlkə o, verilmiş tapşırığı yerinə yetirir? Sizin primitiv kosmonavtlarınız...

Baş həkim. (*kəskin etiraz edir*). Onlar primitiv kosmonavtlar deyil, Sovet İttifaqı Qəhrəmanlarıdır! Onların arasında iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanları da var!..

Drob-13. Bağışlayın ki, mən belə deyirəm... Üzr istəyirəm... Sizin kosmonavtlarınız Yer kürəsi ilə əlaqə saxlamırlar? Rətsiya ilə danışmırlar? Bəlkə Veneralı da öz planetinə məlumatlar ötürür? O mütləq skafandr geyməlidir? Mütləq əlinə nəse bir mikrofon almalıdır? Bunlar hamısı, dediyim kimi, sizin mütləqçiliyinizdən gəlir. Siz deyirsiniz ki, filan planetdə həyat yoxdur! Nə üçün? Çünki orada su yoxdur, oksigen yoxdur! Nə olsun yoxdur? Bəlkə oradakı həyat üçün nə su lazımdı, nə də oksigen?

Baş həkim. Onda... (*Mizin üstünə baxır və boş stəkanı götürüb yuxarı qaldırır*.) Onda bunun da öz həyatı var?

Drob-13. Siz nə üçün buna şübhə edirsiniz? Kim müəyyən edir ki, bu nəfəs alır, hərəkət edir, ona görə də canlıdır, amma bu isə mənim mütləq hesab etdiyim formada nəfəs almır, hərəkət etmir, deməli cansızdır?! Bu məntiqə yanaşsaq, sizin əlinizdəki o stəkan da sizin haqqınızda fikirləşə bilər ki, bu nəfəs alır, hərəkət edir, deməli cansızdır! Bu qədər mütləqçilik olar?

Baş həkim. Onda bəlkə mən də heç mən deyiləm?

Drob-13. Ola bilər...

Baş həkim. Ola bilər ki, mən mən deyiləm?

Drob-13. Axı, nə üçün ola bilməz?! Yenə də ola bilməz, ona görə ki, ola bilməz? (*Get-gədə daha etirazlı*). Çıxın bu mütləqlik qəliblərindən!.. Nə üçün öz fikirlərinizi, istəklərinizi, xəyallarınızı, fanta-

ziyanızı azad buraxmırsız? Nə üçün mütləq qəliblər düzəldib, arzularınızı o qəliblərin içinə pərçim edirsiniz, onları heç çevirirsiniz? Nə üçün «ola bilər» ilə «ola bilməz» arasında beləcə mənasız mütləq sərhədlər yaradırsız, özünü də daimi iztirablara məhkum edirsiniz? Siz iztirabsız, dərdsiz yaşaya bilmirsiniz? Niyə? Nə üçün?

Kiçik pauza.

Mənim fikirlərim sizə aydın olur?

Baş həkim. Yüz faiz! (*Dəftərdə qeydlər aparır*.) Tam şəkildə aydın olur! Ancaq, bax, siz Stalinin əməllərindən danışmırsız... Onda gərək sizin də vicdanınız yol verməsin ki, yaxınlarınız bu qədər əziyyət çəksinlər, sizdən xəbərsiz olsunlar...

Drob-13. Əlbəttə, əgər siz deyən kimi olsaydı, çox acınacaqlı bir vəziyyət yaranardı. Ancaq belə deyil. (*Tez-tez təkrar etməyə başlayır*.) Mən sizin Yer kürəsi dediyiniz planetə Vanderprandur planetindən gəlmişəm. Bizim kosmik gəmimizdə nasazlıq yaranıb. Onlar geri qayıdılar. Mən təsadüf nəticəsində burada qalmışam. Bu, necə təsadüfdü - sizi başa sala bilməyəcəyəm, çünki bu sizin qavranış imkanlarınızdan kənardadır. Ancaq onlar tezliklə mənim daimi gələcəklər. (*Nəfəsini dərir*.) Axı bütün bunları mən neçənci dəfədir sizə deyirəm. Bundan artığını isə deyə bilmərəm. Çünki siz onsuz da başa düşməyəcəksiniz. Dediyim kimi, bu, hələlik sizin təfəkkürünüzün ehtiva dairəsindən kənardadır. Nə üçün mənə inanmırsız? Mən daha nə etməliyəm, nə deməliyəm ki, mənə inanasız, hə? Axı sizdə hər halda kifayət qədər şüur var.

Baş həkim. (*gülümsəyib başını bulaya-bulaya, elə bil, özü ilə danışır*). Vallah, mənim işim teatrdır!..

Drob-13. (*pərişan*). Amma bizdə teatr yoxdur...

Baş həkim. Van... Vanderpırda?

Drob-13. Vanderprandur...

Baş həkim. Vanderprandurda teatr yoxdur?

Drob-13. (*eyni pərişanlıqla*). Bəli...

Baş həkim. (*istehza ilə*). Ola bilməz!..

Drob-13. (*kədərli*). Haqlısız... Bəlkə həqiqətən də inanılmazdır!.. Bilirsiniz, madam Sara Bernarla tanış olandan sonra mən neçə gecədi bu barədə düşünürəm... Nə üçün bizdə teatr yoxdur? Yəqin ona görə ki, bizdə kim nə istəyirsə, onu da edir. Kim nə istəyirsə, onu da deyir. Heç kim heç kimdən heç nə gizlətmir...

Baş həkim. Hamı düz danışır...

Drob-13. Tamamilə doğrudur, hamı düz danışır, ona görə də teatr ehtiyac olmayıb... Yəni bu mənada ki, düşüncələrini, hisslərini başqa bir vasitə ilə ifadə etməyə ehtiyac olmayıb... Nə bilim... Bu mənim gümanımdır... Ancaq hayıf!.. Bu primitiv Yer kürəsində teatr adlı bir

möcüzə var... Hayıf ki, bizdə o möcüzə yoxdur!..

Kiçik pauza.

Sizin intellektuallarda belə bir ifadə var: «sənətin dili». Bizdə sənətin dili yoxdur... Yəqin, ona görə ki, sizdə sənətin dili ilə deyilənləri, bizdə özümüz gündəlik həyatımızda deyirik...

Baş həkim. (*dəftərdə qeydlər edə-edə*). Telepatik diliniz də danışq dilinizi təsdiq edir?

Drob-13. Bəli.

Baş həkim. Yəni sizdə kim nə fikirləşirsə, onu da deyir, kim nə deyirsə, onu da fikirləşir?

Drob-13. Əlbəttə...

Baş həkim. Ona görə də siz bizim planetdə telepatik kanalınızı qapatmısınız?

Drob-13. Təəssüf ki, belədir...

Baş həkim. Ancaq, baxın, misal üçün, mən!.. Mən nə fikirləşirəm, onu da deyirəm. Mənim heç bir gizli fikrim yoxdur.

Drob-13. (*gülümsəyir*). Mən də sizin kimi mütləqçi olaydım, indi sizin bu sözlərinizə inanmazdım, o saat deyirdim: ola bilməz! Yer kürəsində belə şey ola bilməz ki, kimə ancaq dediyini fikirləşir, ancaq da fikirləşdiyini deyir! Ola bilməz, ona görə ki, ola bilməz! Yox, mən belə düşünmürəm. Ona görə də, sizin dediklərinizi qəbul edirəm və telepatik kanalımı açıram...

Pauza.

Baş həkim. Açdınız?

Drob-13. Bəli.

Baş həkim. Bəs nə oldu?

Drob-13. Siz niyə bu fikirdəsiniz?

Baş həkim. Nə fikirdə?

Drob-13. Siz fikirləşirsiniz ki, kaş mən bu dələnin yerində olaydım!.. Niyə?

Baş həkim. (*özünü itirmiş*). Yox!.. Bu nə sözlərdi?

Drob-13. Nə üçün siz mənim yerimdə olmaq istəyirsiniz? Axı sizin meyarlarla mən dəliyəm, siz isə ağıllısınız! Bəs niyə fikirləşirsiniz ki, kaş, mənim yerimdə olaydınız?

Baş həkim. (*özünü tamam itirmiş*). Yox, düz deyil!..

Drob-13. Necə düz deyil?!

Baş həkim. Yaxşı, bəsdir!

Drob-13. Nahaq məndən ehtiyat edirsiniz...

Baş həkim. Nə ehtiyat?

Drob-13. Siz fikirləşirsiniz ki, bu dəlidən ehtiyatlı olmaq lazımdır.

Kiçik pauza.

Xahiş edirəm, məndən qorxmayasız... Onda mən özümü pis hiss edirəm!.. Məndən qorxmayın... Mənim sizə nəse bir pislik etmək fikrim yoxdur... Qətiyyətlə!..

Baş həkim. Yox!.. Mən qorxmuram!..

Drob-13. Vay!.. Siz necə bədbin adamsız!.. Vay! Vay! Vay!.. Belə bir bədbinlik içində siz necə yaşayırsız? Siz daima ağlamaq istəyirsiniz!.. Niyə? Nə olub? Siz... Siz necə də Sovet İttifaqının xiffətini çəkirsiz?!..

Baş həkim. (*həyəcanla tələsik*). Qapayın! Qapayın telepatik kanal!

Drob-13. Yaxşı. Həyəcanlanmayın. (Dərman dolabındakı həblərdən birini seçib ona verir.) İçin. Həyəcanlanmayın...

Baş həkim. (*tələsik mizin üstündəki qrafindən su töküb dərmanı içir*). Qapadız?

Drob-13. Bəli.

Baş həkim. Dəqiq?

Drob-13. Mən dedim ki, bizdə yalan məfhumu yoxdur... Siz çox həyəcanlandınız... 103!

Baş həkim. Nə 103?

Drob-13. Sizin nəbziniz. Ürəyiniz 103 vurur.

Baş həkim. Dəqiq?

Drob-13. Bəli.

Baş həkim. (*ürəyini tutub dərindən nəfəs alaraq*). Bəs nə gözləyirsiniz, dərman verin də!..

Drob-13. Bu saat... (*Dolabdan bir həb də seçib ona verir*.)

Baş həkim dərmanı içir.

Siz daima ehtiyat içində, qorxu içindəsiniz... Belə yaşamaq, həqiqətən, çətin işdir... Yer kürəsi kiçik bir planetdir, ancaq baxın, nə qədər yerə bölmüşüz, hərəsinə də «ölkə» deyirsiniz...

Baş həkim. Van... Van...

Drob-13. Vanderprandur...

Baş həkim. Orada ölkələr yoxdur?

Drob-13. Xeyr. Bir planetdir də, orada nə «ölkələr» bölgüsü olmalıdır?

Baş həkim. Bəs planetiniz nə boydadır?

Drob-13. Sizin Yer kürəsindən yüz yeddi tam, onda altı dəfə böyükdür.

Baş həkim. Ba-a-a?..

Drob-13. Bəli, bəli... Sizin planetin ikinci ən böyük problemi

özününçülük, yəni eqoizmdir. «Mənimkidir!», «Mənim olsun!», «O da mənim olsun!», «Bu da mənim olsun!» Belə bir mənimçilik sizin insanlarda genetik maniyyaya çevrilib. Qorxu içində yaşayrsız, daima ehtiyat edirsiniz, səksəkədəsiniz — bütün bunlar da elə həmin mənimçilik maniyyasından gəlir. Torpağı parçalayıb, dəmir tikanlı betonlarla sərhədlər qoyursuz. Hətta dənizlərdə də sərhədlər çəkirsiz. Bu olur «ölkə». Şəxsən yaşadığınız sahəni daşla, çəpərlə, taxta ilə, dəmirlə, kimin əlinə nə keçdi, onunla hasara alırsız, bu da olur «həyət». Bu azmış kimi, bir «ölkə» o biri «ölkə»nin torpağını zəbt edir. Bir şəxs o biri şəxsin sahəsini mənimseyyir... Buna görə də hamınız daimi qorxu içindəsiniz... (Get-gedə daha artıq emosional.) Ordular yaradırsız. İnsanlar bir-birini qırır. Ordunun başında dayanan sərkərdələrdən hansı daha çox torpaq zəbt edirsə, daha çox qan tökürsə, onu qəhrəman elan edirsiniz!.. Onunla fəxr edirsiniz!.. Baxın xəritəyə!.. Nə qədər insanlar acından ölürlər!.. Milyardlarla pulu silaha verirsiniz, bombaya verirsiniz, bir-birinizi öldürmək üçün ixtiralar edirsiniz!.. Baxın öz tarixinizə!.. Ölənlər də özünüzsüz, öldürənlər də!.. Başqa planetdən gəlib Yer kürəsində terrorçuluqla məşqul olurlar ki! Terrorçu da özünüzsüz, terror olunan da!..

Pauza.

Sizin içindəki eqoizm barədə çox danışmaq olar... Elə özünüz də insanları iki yerə bölürsüz — eqoistlər və altruistlər... Ancaq altruizm, əslində, sizin üçün tamam nisbi bir məfhumdur... Nə işə... Onsuz da bunları sizə deməyin heç bir mənası yoxdur...

Baş həkim. Mənə deməyin mənası yoxdur?

Drob-13. Söhbət konkret olaraq sizdən getmir... Söhbət Yer kürəsindəki bütün insanlardan gedir...

Baş həkim. (yavaş-yavaş özünə gələrək). Görürsünüz, mən sizin dediklərinizin hamısına qulaq asdım. Deyirsiniz ki, telepatik kanalınızı qapatdız, mən sizə inanıram. Nəzəri fikirlər söyləyirsiniz, yaxşı, mən qəbul edirəm... İndi siz də mənə bizim Yer kürəsindəki ünvanınızı və adınızı desəz, bütün işlər olar əla!..

Pauza.

Drob-13. (birnəfəsə). Mən Vanderprandur planetindən Yer kürəsinə uçmuşam. Bizim gəmimiz...

Baş həkim. (onun sözünü kəsir). Yaxşı, dayanın!.. Aydınır. (Dəftəri bağlayır.) Bugünkü söhbətimizi bitiririk. Ancaq bir şərtlə.

Drob-13. Buyurun, buyurun...

Baş həkim. Təzyiqi necə hesablayırsız? Mənə deyın... Desəz də, deməsəz də, sizin üçün nə fərqi var? Amma mən böyük elmi məruzə edərdim... Bu, sensasiya olardı! Onda bəlkə... Onda bəlkə mənim

həyatımda da nəse bir işıqlı hadisə yadda qalardı...

Drob-13. Burda gizli bir şey yoxdur. Deyə bilərəm. Ancaq onsuz da siz mənə inanmayacaqsız.

Baş həkim. İnanacağam!..

Kiçik pauza.

Drob-13. Siz madam Bernara inanırsız?

Kiçik pauza.

İnanırsız ki, o həqiqətən Sara Bernardır? Ancaq fikirləşdiyinizi deyın ki, mən telepatik kanalı açmayım.

Baş həkim. (təəddüdlə). Yox... İnanmıram...

Drob-13. Görürsüz ki!.. (Otaqdan çıxır.)

Baş həkim. (onun arxasınca sidqi-ürəkdən). Eqoist!..

Kiçik pauza.

Bəli!.. Mənim ən böyük arzum sən kimi dəli olmaqdır! Ancaq... (Kövrəlir.) Bəyem bu məndən asılıdır? (Yenə qapıya tərəf baxaraq.) Eqoistin ən böyüyü sənənlər!.. (Yerindən qalxıb, dolaba yaxınlaşaraq, şüşədə öz əksinə baxır.) Danışığına bir bax!.. (Yamsılayır.) «Ola bilsin ki, mən mən deyiləm...» Bəs kiməm?! Hə?!

İşıq sönmür.

ALTINCI ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər klinikası. Yeməxana.

Sara Bernar, Stalin, Veneralı, Ər-Arvad, Sanitar, Həkim, Drob-13.

Sara Bernar, Stalin, Veneralı eyni mizin arxasında oturub nahar edirlər. Veneralının nəzərləri pəncərədədir. Sanitar barmağı ilə bir-bir onların qabağındakı yeməkləri sayır və Veneralı ilə pəncərənin arasında dayanır. Veneralı o tərəf-bu tərəfə boylanır ki, pəncərəni görə bilsin. Həkim qapının ağzında dayanıb, diqqətlə onlara baxaraq dəftərçəsində qeydlər aparır. Ər-Arvad pasiyentlərin nahar etdiyi mizin yanında dayanıb oturmağa təəddüd edir.

Sanitar. (Ər-Arvada). Niyə oturmursan?

Ər-Arvad. Axı mən tək deyiləm... Biz, mənimlə ərim, ayrı oturmaq istəyirik. Axı biz iki nəfərik!..

Sanitar. (acıqlı). Ancaq iynə vuranda demirsən ki, iki nəfərik, iki iynə vur!..

Həkim. Baş həkim tapşırıb ki, o... onlar... yəni o və əri ayrıca mizdə otura bilərlər.

Sanitar. (deyinir). Baş həkim... Baş həkim...

Ər-Arvad. (Həkimə). Təşəkkür edirik. (Keçib ayrıca mizin arxasında tə oturaraq.) Bura xoşuna gəlir, özizim? (Yoğun səslə). Yaxşıdır... (Sanitara.) Mənim arvadımdan bir dənədi!.. (Boynundakı qalstukı göstərir.) Görürsünüz? Bunu o tikib.

Sanitar. Kim?

Ər-Arvad. Necə kim!.. Mənim arvadım!.. Özünün köhnə donunu söküb, bütün günü mənim üçün bu qalstukı tikib!..

Sanitar. Ba-a-a!.. Böyük şeydi? Mənim arvadım – bax, o başqa aləmdi!

Ər-Arvad. (təlaşık öz səsiylə). Sizin arvadınız neyləyir ki?

Sanitar. Mənim arvadım... Mənim arvadım mənim köhnə qalstukumdan özünə əla don tikir!

Sanitar onun yanından kənarlaşır. Kiçik pauza.
(Onun ardınca baxaraq.)

Bu nə danışır belə? Dəlidir-nədir?

Həkim. (Sanitara). Bəs Van... (Dəftərin vərəqlərini çevirib baxır.) Van-der-pran-durlu nə üçün gəlməyib?

Sanitar. İmtina etdi.

Həkim. Niyə?

Sanitar. Nə bilim? Deyir, yemək istəmirəm.

Həkim. Onları ac saxlamaq qadağandır. Ac olanda xəstəlikləri daha da progressivləşir, özləri də aqressiv olurlar. Tez, get, onu gətir.

Sanitar. (kənəlsüz). Yaxşı da... (Gedir.)

Həkim. (onun ardınca). Hamı yeyəndə, bu siçana az qalır axı...

Stalin. (Veneralya). Nə mənası var? Hə? Mənim burada qalmayışımın nə mənası var? İstəyirəm, buradan çıxım gedim...

Veneralı. (gözlərini pəncərədən çəkərək). Niyə?

Stalin. Onsuz da heç kim inanmır ki, mən həqiqətən Stalinəm... Hələ başqa yerləri demirəm, Allahın Ruhi xəstəliklər klinikasında da mənim tövbəmi qəbul etmirlər! Onda nə üçün mən burada qalmalıyam?

Veneralı. Bəs buradan necə gedəcəksiz?

Stalin. Partiyanın Baş katibi vəzifəsindən də, generalissimusluqdan da istefa verəcəyəm! Bir halda ki, bunlar mənimlə belə rəftar edirlər, vəziyyətdən başqa çıxış yolu görmürəm!..

Veneralı. Dözümlü olun... Bilmirəm, fikir vermisiz, yoxsa yox, bizim Sanitar hər dəfə fürsət tapan kimi, pəncərənin qabağında dayanır ki, mən göyə baxa bilməyim... Ancaq nə olsun? Talelər sanitarların hərəkəti ilə həll olunsaydı, o zaman kainat da olmazdı!..

Stalin. Sizdə bilmirəm, amma bizim Yer kürəsində sanitarlar tələ həll edir!

Veneralı. Bəs insanların gələcəyi? Bəs haradasa yeni stalinlərin peyda ola biləcəyi? Siz daha öz tövbənizdən əl çəkirsiz?

Stalin. (dərindən köks ötürür). Məsələ də burasındadır də!.. (Çəngəl-bıçağı yerə qoyub, mizə dirsəklənərək, başını allərinin arasına alır. Bərkdən.) Ey çəkməçi Vissarion! Sən nə üçün, nə üçün məni bu dünyaya gətirdin?! Tövbə!.. Bir də bu dünyaya gəlməyə tövbə!..

Sanitar və Drob -13 gəlir.

Drob-13. Xahiş edirəm, məni başa düşün!.. Axı mən vicdan əzabı çəkirəm...

Həkim. Vicdan əzabı çəkirsiz? (Şübhə ilə Sanitara baxır.) Nə üçün? Nə olub?

Sanitar. Danışır də...

Həkim. (Sanitara). Siz niyə vicdan əzabı çəkirsiz?

Drob-13. Axı mən heç bir iş görmürəm, amma siz gündə üç dəfə məni yedizdirirsiniz, içizdirirsiniz...

Sanitar. Bəs sən nə istəyirsən?

Drob-13. Mən də heç olmasa bir iş görmək, bir zəhmət çəkmək istəyirəm ki, bunun müqabilində də yemək yeyim, su içim... Xahiş edirəm, məni başa düşsüz!..

Kiçik pauza.

Sanitar. (yavaşdan). Dəlidi də!.. (Gedib pəncərənin qabağında dayanır.)

Veneralı. (Stalinə). Görürsünüz? Yenə pəncərənin qabağını kəsdi ki, mən göyə baxmayım...

Həkim. (Drob-13-ə). Mən sizdən bir şey soruşmaq istəyirdim...

Drob-13. Buyurun.

Həkim. (səsinə alçaldaraq). Bax, deyirsiniz ki, başqa planetdən gəlmisiz... Van... (Dəftərçəni vərəqləyir.)

Drob-13. Vanderprandur...

Həkim. Hə, Van-der-pran-dur planetindən gəlmisiz... Orada elm, texnika çox yüksək inkişaf edib. Çox yaxşı... Bəs... (Daha da yavaşdan.) Bəs orada ər-arvad münasibətləri necədir?

Kiçik pauza.

Siz məni başa düşürsünüz də?.. Kişi, qadın, filan...

Drob-13. Bu məsələni kainatda yalnız siz bu qədər mürəkkəbləşdirmisiz! Bizdə bu məsələ çox sadədir.

Həkim. (gizlədə bilmədiyi bir maraqla). Sadə? Yəni necə?

Drob-13. Bizdə kim kimi sevirse, onunla da evlənir. Ola bilər ki,

kişinin bir-neçə arvadı olsun... Ya da ki, əksinə, qadının bir-neçəəri olsun...

Həkim. Qadının bir-neçəəri?

Drob-13. Bəli.

Həkim. (gizli bir həyəcanla). Eyni vaxtda?

Drob-13. Əlbəttə...

Həkim. Bəs ərlər bir-birinə qışqanmır?

Drob-13. Yox... Nə üçün qışqanmalıdı? Axı o arvadını sevir! O bilir ki, əgər bu gecə başqaəri arvadının yanındaırsa, deməli arvadı tək deyil, xoş bir gecə keçirir... Axı arvadı da o biri ərlərini sevməşəydi, onlara əre getməzdi...

Həkim. (öz-özünə). Allah!.. Allah!.. Mənim qulağım nələr eşidir!.. (Dərindən köks ötürərək Tintirpıra.) Bəs ZAKS buna nə deyir, onların kəbinini necə kəsirlər?

Drob-13. Yəni möhürlənmiş rəsmi sənəd deyirsiz də?

Həkim. Əlbəttə!

Drob-13. Aman Allah!.. Bunların bu Yer kürəsini bir-birlərinə atdığı atom bombaları yox, ekoloji fəlakətlər yox, rəsmi sənədlər məhv edəcək!.. Axı sevgi, məhəbbət hara, möhür hara?!

Həkim. (yenə dərindən köks ötürür). Yaxşı... Gedin, zəhmət olmasa, mizin arxasına keçib, hamı ilə birlikdə naharınızı edin. (Pasiyentlə baxa-baxa dəfəndə qeydlər edir.)

Drob-13 də dərindən köks ötürərək, pasiyentlərin əyləşdiyi mizə yaxınlaşır.

Drob-13. Salam...

Sara Bernar. O-o-o!.. Bonjur, bonjur, müsyö Drob-13, əziz dost... Əyləşin...

Drob-13. (əyləşir). Necəsiniz?

Veneralı. Hər şey qaydasındadı!

Stalin. Şəxsən mən isə çox pisəm!

Drob-13. Bilirəm, generalissimus, bilirəm... Mən sizin vəziyyətinizi başa düşürəm... Ancaq Yer kürəsinin əhalisi, insanlar qərībədir, nə etmək olar?.. (Təəssüflə qollarını aralayır.) Axı niyə onlar belə hesab edirlər ki, siz özünüze böhtan atırsız? Bunu mən heç cürə... heç cürə anlaya bilmirəm... Yer kürəsinin insanları yalnız özləri özlərinə problemlər yaratmaqla məşğuldur!..

Stalin. (kövrəlmiş). Yaxşı ki, heç olmasa sizin kimi başqa planetdən gələnələr var!.. Suda boğulan saman çöpündən yapışan kimi, mən də heç olmasa sizinlə təskinlik tapıram...

Sara Bernar. İosif, mən də sizə inanıram...

Stalin. Bilirəm, yoldaş Sara Bernar, amma siz bizim planetdə yeganə insansız ki, mənə inanırsız!..

Sara Bernar. İosif, mənə yenə «yoldaş» deyirsiniz?..

Stalin. Bu məndən asılı deyil!.. Mən bütün ömrüm boyu sinifsiz cəmiyyət uğrunda mübarizə aparmışam...

Sara Bernar. Gec gəldiz, müsyö Drob-13, deyəsən, məşğul idiniz?

Drob-13. (yüngül bir həyəcanla). Bəli...

Sara Bernar. Bizim həyatımız burada o qədər durğun, yeknəşək keçir ki, mən özümü saxlaya bilmirəm ki, soruşmayım: siz nə ilə məşğul idiniz?

Drob-13. (get-gedə artan bir həyəcanla). Mən... Mən Şekspiri oxuyurdum...

Pauza.

Sara Bernar. (son dərəcə mütəəssir). Oy!.. Əziz dost!.. Mən mütləq sizin portretinizi yaradacağam! Mütləq!.. Axı mən heykəltəraşlıqla da məşğul oluram... Düzdü, Roden mənim heykəllərimi bəyənmirdi, amma sizə deyim ki, Roden sənətdə bir az qışqanc idi... (Gülür.) Özü də şərgözün biri idi!.. Mənə elə baxırdı, elə bil ac pişik quyuq tikəsinə baxır... Ancaq mən onun sənətini bəyəniyəm... Sizin profiliniz isə, neçə gündü mənim gözümlə qabağındadı... (Gözlərini qıyıb diqqətə ona baxır.) Xahiş edirəm, üzünü profil tutun...

Drob-13 üzünü profil tutur.

Bax, belə... İndi isə fas dayanın...

Drob-13 üzünü çevirir. Kiçik pauza.

Mən mütləq sizin portretinizi yaradacağam!.. Deyin, müsyö Drob-13, nəyi oxuyurdunuz?

Drob-13. «Romeo və Culyetta»nı...

Sara Bernar. (sonsuz fərahla). Oy!.. Mən sizi qucaqlamaq istəyirəm!..

Drob-13 yerindən qalxıb Sara Bernara tərəf əyilir.

Sara Bernar onun boynunu qucaqlayıb sinəsinə sıxır.

Həkim. (onları görərək qışqırır). Bu nədir? (Cəld addımlarla onlara yaxınlaşır.) Buraxın! Ayrılın bir-birinizdən! (Onları bir-birindən ayırmağa çalışır.) Ayrılın! Buraxın bir-birinizi!.. (Onları bir-birindən ayıra bilmir.) Sanitar!.. Sanitar!..

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Axşam. Ruhi xəstəliklər klinika. İstirahət otağı.

Sara Bernar, Stalin, Veneralı, Ər-Arvad, Drob-13, Həkim, Sanitar, Baş həkim. Sara Bernar həmişəki pozada divanın üstündə yarızanıb. Veneralı pəncərənin qarşısında dayanıb, şüşənin arxasından göyə baxır. Stalin var-gəl edir. Ər-Arvad yırgalanan kreslodə oturub.

Stalin. Bu axşam növbətçi mənəm. *(Qapının ağzına gəlib diqqətlə baxır.)* Heç kim gəlmir. Tez olun!

Stalin cəld öyilib sapoqunun boğazından həbləri çıxarır və qolunu uzadıb, əlini açaraq, tələsik Sara Bernara yaxınlaşır. Sara Bernar qoynunda gizlətdiyi həbləri çıxarıb ona verir. Sonra Ər-Arvad həbləri xalat kəmərinin altından çıxarıb ona verir. Stalin Veneralıya yaxınlaşır. Veneralı gözlerini pəncərə şüşəsindən çəkməyərək, cəld bir hərəkətlə əlini şüşənin üzərində oynadıb, həbləri Stalinə verir.

(Heyratla.) Bay!.. Tabletkalar hardan çıxdı belə? Fokusdu e-e-e!.. Yoldaş Veneralı, siz lap bizim Messinq kimisiz!

Veneralı. *(gözlərini şüşədən çəkib, gülməyir.)* Hələ bilmək olmaz Messinq kimin idi, sizin, yoxsa bizim?.. *(Yenə gözələrini pəncərə şüşəsindən göyə zilləyir.)*

Stalin. *(fikirlə.)* Messinq Veneralı idi?.. Yox... Niyə yox?.. Budur!.. Mən yenə materializm bataqlığından çıxma bilmirəm. Bax, mənim bədbəxtliyim də elə bundadı!.. *(İki addımlarla tualetə gedir.)*

Ər-Arvad. *(yırğalana-yırğalana.)* Yaxşıdır, özizim?.. *(Yoğun səslə.)* Əladır... Çoxdan idi belə istirahət etmədim... Bu gün mənə nə birləşəcəksən? *(Nazla öz səsilə.)* Sən nə istəsən, onu...

Tualetdə unitazdan axıdılan suyun səsi gəlir.
Sonra Stalin əllərini bir-birinə sürte-sürte tualetdən çıxır.

Stalin. *(var-gəl edə-edə tualetə göstərir.)* İndicə orda fikirləşirdim ki, əgər istefa versəm, o zaman mən kim olacağam ki, tövbə edim? O boyda Kommunist Partiyasının Baş katibi ola-ola heç kim mənim tövbəmi qəbul etmir, vəzifəsiz olsam, kim qəbul edəcək?

Sara Bernar. İosif!.. Siz elə bilirsiniz ki, həmişə belə olacaq?.. Səbrli olun!.. Baxın, mən adicə pəlçiq istəyirəm ki, müsyö Drob-13-ün portretini yaradım, vermirlər... Mənə vəhy gəlib, yaratmaq istəyirəm, bütün içimi alovlu bir ehtiras bürüyüb, müsyö Drob-13-ün profili göz-lərimin qabağından çəkilmir, bunlar isə qətiyyəni başa düşür!.. Bun-ların həqiqi sənətdən, ilahi hisslərdən, səmaların söylədiklərinin xəbəri yoxdur!.. Bunlar göydən yağın yağışa adı su kimi baxırlar!.. Ona görə də bunların yaşadığı cəmiyyətdə bizə yer yoxdur!.. Ancaq, İosif, siz elə bilirsiniz, həmişə bizi dəli hesab edəcəklər? Gələcəkdə səni nə gözlə-

yir? – bu, adamın heç ağına da gəlmir...

Stalin. Yoldaş Sara Bernar, siz də bu fikirdəsiniz ki, mən istefa verməyim?

Sara Bernar. Əlbəttə, İosif!.. Siz istefa versəz, necə tövbə edə-cəksiz?

Stalin. Elədir... Düz deyirsiniz... Mənim əllərim milyonların qanına batıb!.. Mən yata bilmirəm, tökdüyüm qanlar gecələr də şırışıq axan Kaxetiya çaylarını qıpqırmızı rəngə boyayıb yuxuma girir, mənə rahatlıq vermir!.. Mən qanlı yuxular görürəm!.. Bunlar da mənə iynə vururlar ki, yatım. Ancaq onların o iynələrindən sonra yuxum tamam qaçır!.. Yox, mən əzab çəkməyə məhkumam! Hayıf ki, mənim çəkdi-yim əzab, Prometeyin çəkdiyi əzabdan deyil!.. Prometeyin əzabını çək-məyə nə var ki!.. Prometey insanlara od verib, Qafqaz dağlarında əzab çəkirdi. Ancaq mən insanların qanını tökdüyümə görə əzab çəkirəm. Prometeyi Hərakl xilas etdi, bəs mən kim xilas edəcəm? Heç kim!.. İnsanlara bu qədər əzab verən bir məxluq özü görə əzab çəksin! Mən is-tefa verməyəcəyəm!..

Sara Bernar. Ancaq bu şərtlə ki, daha mənə «yoldaş» deməyə-siz... Gələcəkdə nə olacağını, nə baş verəcəyini heç kim bilmir, İosif!.. Buna görə, mən fəlcilərə də inanmıram... Dünyada yalnız Cülyettanın qəlbinin açdığı fal düz çıxdı, vəssalam!.. Amma kaş, Cülyettanın məsum qəlbinin açdığı o müdhiş fal da düz çıxmıyadı!.. Məncə, Nostradamus da kələkbazın biri idi, insanları aldadırdı... Məsəl üçün, mənim heç ağ-lıma gələrdi ki, Cak narkoman olacaq?.. Heç vaxt!..

Stalin. *(eləcə var-gəl edə-edə.)* O kimiydi?

Sara Bernar. *(gülməyir.)* Mənim birinci və sonuncu ərim... Yazıq Cak Damala... 34 yaşında vəfat etdi...

Stalin. Bəs sizin neçə yaşınız var idi?

Sara Bernar. *(narazı.)* İosif!.. Siz bilmirsiniz ki, qadınlardan yaş so-ruşmazlar?

Stalin. *(bir anlıq ayaq saxlayır.)* Axı mən kobudun biriyəm!

Sara Bernar. *(kənəlsüz.)* Mən ondan on bir yaş böyük idim...

Stalin. *(yenə var-gəl edə-edə.)* Deməli, 11 üstə gəl 34, bərabər-dir...

Sara Bernar. Heç olmasa, hesabı ürəyinizdə aparın, İosif!.. Sə-nət olan yerdə, yaşdan danışmazlar!..

Stalin. Elədir! Ancaq mən axı camış kimi gönü yoğunam!..

Sara Bernar. *(xəyala dalaraq.)* Cakı ilk dəfə görəndə, mənə elə gəldi ki, elə bil, həyatımda heç vaxt kişi görməmişəm!.. *(Gülür.)*

Stalin. Sizi qışqanırdı?

Sara Bernar. Əlbəttə!.. Çox qışqanc idi...

Stalin. *(fikrə dalaraq bir an ayaq saxlayır.)* Nadejda da mənə çox qışqanırdı... Nə isə... *(Var-gəl edir.)* Cakın sizi qışqanmağa əsası var idi?

Sara Bernar. (*işvə-naz ilə*). Sizcə ola bilərdi, yoxsa, yox?.. (*Gülür.*) Cak bildirdi ki, buynuzları var... Ancaq mən nə edə bilərdim? Parisin bütün özündəndeyən kişiləri həyatda birçə dəfə mənə görmək üçün növbəyə dururdu!.. Mən nə edə bilərdim?.. Kündə-bucaqda mənim adımı, bilirsiniz, necə qoymuşdular?

Stalin. Yox.

Sara Bernar. (*gülə-gülə*). «Yubka geymiş Don Juan»!.. Özü də təkcə ona görə yox ki, mən kişi rollarını da ifa edirdim...

Stalin. Hə, Cakin buynuzları yoğun imiş!..

Sara Bernar. İosif!.. Sizdə də az yoxdu, ha!.. (*Yenə xəyala dalaraq.*) Mənim həyatım odlu-alovlu olub... Gizlətmirəm, mənim həyatımda çox sevgililər olub, İosif... ancaq... ancaq mən həmişə tək-tənha olmuşam, başa düşürsüz?.. Yalnız teatr!.. Yalnız teatr həmişə mənimlə olub!..

Drob -13 gəlir.

Müsyö Drob -13 də gəldi... Bonjur, müsyö Drob -13...

Drob -13. Bonjur, madam...

Sara Bernar. Siz, nəse, fikirli görünürsüz...

Pauza.

Drob -13. (*romantik bir ovqatla*). Mən «Romeo və Cülyetta»nın təsiri altındayam, madam...

Sara Bernar. (*yerində dikələrək*). Oy!.. Siz «Romeo və Cülyetta»-nı oxuyub bitirdiz?

Drob -13. Bəli. Onu yarımçıq qoymaq olarmı? Mən bütün gecəni onu neçə dəfə əvvəldən axıracan oxudum!..

Sara Bernar. (*böyük sevinc içində*). Oy!.. Müsyö Drob -13!..

Drob -13. (*eləcə romantik ovqatla*). Madam Bernar!..

Kiçik pauza.

Sara... Mən həyatımda heç vaxt bu cür sarsılmamışdım!.. (*Həzin səslə «Romeo və Cülyetta»dan əzbər söyləyir.*) «Bu, səhərin elçisi torağay idi...»

Sara Bernar. (*dərhal*). Aha, Kapulettinin bağındakı səhnədir. Mənim ən çox sevdiyim səhnə!.. Cülyetta deyir ki, «Torağay gözlerini qurbağa ilə dəyişdirmişdir...»

Stalin ayaq saxlayıb onlara baxır.

Bilirsiz, niyə? Qurbağanın gözləri iri, qəşəng olur. Torağayın gözləri

işə xırdadır, sönükdür...

Veneralı da gözlerini pəncərə şüşəsindən çəkib onlara baxır.

(*Get-gedə daha artıq bir ehtirasla.*) Rəvayətə görə, qurbağa ilə torağay gözlerini dəyişiblər. Cülyetta istəyir ki, o anlarda torağay nəğməsi yox, qurbağa səsi eşitsin. Çünki Cülyetta səhərin açılmasını istəmir!..

Veneralı və Stalin də onlara yaxınlaşırlar.

Cülyetta istəyir ki, Romeo ilə onun o gözəl gecələri davam etsin və onlar o gözəl gecə boyu bir-birlərini sevsinlər... Məsum Cülyetta... Bu, mənim çox istədiyim beşinci səhnədir... Üçüncü pərdənin beşinci səhnəsi... (*Divanın üstündən qalxaraq Drob -13-ü qucaqlayır və Cülyetta-nın sözlərini söyləməyə başlayır.*) «Sən getmək istəyirsən?

Sanitar səhnəyə daxil olur. Əlində tutduğu dəmir məcməyidə yarımçıq kefir doldurulmuş stəkanlar var. Yerində dayanıb təəccüblə onlara baxır.

(*Tamam rola girib.*) Axı səhərə hələ çox qalmışdır... Sənin ürkək qulağını təşvişə salan torağay deyildi, yox, bülbül idi... Gecələr bu bülbül nar ağacına qonub öz nəğməsini oxuyur...

Həkim həmişəki kimi əlində dəftər, səhnəyə daxil olur və əvvəlcə onlara, sonra ətrafdakılara baxıb, təəccüb içində dayanır.

İnan, sevdiyim, bu bülbüldür...»

Drob -13. (*Romeonun sözlərini deyir*). «Bu, səhərin elçisi torağay idi... Sevdiiyim, bülbül deyildi... O buludların arasındakı incə şəfəqə bax. Gecənin şamları sönür... Nəşəli gündüz dağların dumanları içərisində gözətçi kimi dayanmışdır... Getmək mənim üçün – həyat, qalmaq – ölümdür...»

Ər-Arvad. Çox maraqlıdır, əzizim... Bax, gör necə gözəldir... (*Yerindən qalxıb onlara yaxınlaşırlar.*)

Sara Bernar. (*Cülyetta*). «O işıq gündüz işığı deyil... Mən bilərəm, inan!.. (*Drob -13-ün qucağından çıxıb pəncərəyə yaxınlaşırlar.*) O günəşdən ayrılan bir quyruqlu ulduzdur ki, gecə vaxtı sənə məşəl olmaq, Mantuya gedərkən yolunu işıqlandırmaq istəyir...»

Pauza.

(*Yenidən Drob -13-ün qucağına atılaraq ehtirasla.*) Hələ getmə, tələsmə, sevdiyim!..»

Drob - 13. (Romeo). «Yaxşı, qoy mənə tutub öldürsünlər... Təki sən istəyən olsun... Bundan artıq mənə heç nə lazım deyil... Bax, mən də deyirəm: bu alaca işıq səhər deyil, ayın çöhrəsinin solğun parıltısıdır... Göyün bir qatında başımızın üstündə ötən... yox... yox, torağay deyil... Getməkdənsə, mən necə də qalmaqı çox istəyirəm!.. İndi gəl, ölüm, gəl, səni xoş gördük!.. Cülyetta belə istəyir, elə deyilmi, mənim ruhum. Sabaha hələ var!..»

Sara Bernar. (Cülyetta). «Yox, yox, sabahdır, tez get. Aman!.. Bax, sərt, kəskin səsinə qaldırıb beləcə oxuyan torağay xeyir üçün oxumur. Deyirlər ki, torağay çox gözəl ötür, amma bu doğru deyil, axı bu quş bizi ayrı salır... Torəğay gözələrini qurbağa ilə dəyişib... Kaş ki, səni dəyişmiş olaydı... Axı o quş bizi bir-birimizin ağuşundan alır... Torəğay gecə ilə bərabər səni də ürəkütdü... (Ondan ayrılaraq.) Oh, get, hava işıqlaşır...»

Drob - 13. (Romeo). «İşıqlaşır mı? Bizim dərimiz isə daha da qara-lır...»

Sara Bernar. (Cülyetta). «Eşidirsən? Dayə bizi çağırır... Anam bu saat bura gələcək... Səhər açılır... Səhər mənim pəncərəmə qonunca, həyatım da uçub gedir...»

Drob - 13. (Romeo). «Sağlqla qal... Son bir öpüş... Mən getdim...» (Pəncərəyə tərəf addımlayır.)

Sara Bernar. (Cülyetta) (özünü onun üstünə ataraq). «Mənim əzizim, dostum, ərim, mənim sevgim!.. Mən hər saat səndən xəbər almaq istəyirəm. Sənsiz hər dəqiqə mənim üçün saysız günlər qədər uzun gələcək. Onda mən, Romeo, bir də səni gördükdə, qocalmış olacağam...»

Drob - 13. (Romeo). «Sağlqla qal. Eşqimin salamını sənə göndərmək üçün heç bir fürsəti əldən verməyəcəyəm!..»

Sara Bernar. (Cülyetta). «Biz bir də görüşəcəyikmi?..»

Drob - 13. (Romeo). «Mən buna şübhə etmirəm... Tezliklə bu acı iztirabların bərsində sənənlə mehriban-mehriban söhbətlər edəcəyik...»

Sara Bernar. (Cülyetta). «Mənim qəlbim uğursuz bir fəlcidir. Mənə elə gəlir ki, sən indi pəncərədən aşağı düşüb dayandığın vaxt qəbrin dibində olan bir cansızsan!.. Mən yaxşı görmürəm, yoxsa sənənin rəngin belə qaçıb?..»

Drob - 13. (Romeo). «Mənim də gözələrimə sən solğun görünürsən, sevgilim. Əlvida, əlvida! Gözəlim! Qəm və qüssə bizim qanımızı içir!..»

Sara Bernar. (Cülyetta). «Ey tale!.. (Əllərini göyə qaldırır.) Ey tale, səni vəfasız adlandırırlar. Öz vəfası ilə ad qazanan adamlara sən neylərsən? İndi sən də öz vəfasızlığına vəfasız ol, onu, mənim Romeo-mu uzun müddətə məndən alma, geri qaytar!..» (İki ayağı ilə də diz çöküb höknürür.)

Pauza.

Drob - 13. Sara... (Gözlərini yumur.)

Pauza.

Ər-Arvad da, Stalin də, Veneralı da, elə bil yuxudan oyanıb əl çala-çala onları alqışlamağa başlayırlar.

Ər-Arvad. Bravo!..

Stalin. Sara!.. Sara, mən bir də heç vaxt sizə «yoldaş Sara Bernar» deməyəcəyəm!..

Veneralı. Bis-s-s!..

Ər-Arvad. Yaşasın məhəbbət!..

Sara Bernar ilə Drob - 13-ü əhatəyə alırlar. Sara Bernar qalxıb təzim edir, Drob - 13-ün əlindən tutub, yuxarı qalxdır.

Sara Bernar. Təşəkkür edirəm... Təşəkkür edirəm!..

Veneralı. Bis-s-s!..

Stalin. Sara!.. Sara!..

Ər-Arvad. Yaşasın sevgi!.. Məhəbbət!..

Drob - 13. Sara Bernar!.. (Saramı qucaqlayıb öpür.)

Bu vaxt Sanitarın əlindəki dəmir məcməyi yerə düşür, amma yerlərində quruyub qalmış Sanitar da, Həkim də bunun fərqiylə deyillər.

Həkim. (pasiyentlərə baxa-baxa əli ilə ürəyini tutur). Ay mama!.. Ürəyim az qalır yerindən çıxsın!..

Sanitar. (gözlərini pasiyentlərdən çəkməyərək yavaşdan). Mən necə də əclafam!.. Mən bunların sosiskasını oğurlayıram!.. (Get-gedə səsinə qaldıraraq.) Mən bunların kefirini stəkanlara yarımçıq tökürəm ki, qalanını aparım!.. Mənim kimi alçağı çarmıxa çəkmək lazımdır!..

Həkim. Mən Cülyetta olmaq istəyirəm! Eşidirsən mənə, Romeo!.. (Pasiyentlərə tərəf addımlayaraq.) Romeo!.. Mən Cülyetta olmaq istəyirəm!..

Drob - 13. (Sara Bernarın əlini qaldıraraq qışqırır). Sara Bernar!..

Veneralı. Bravo!.. Yaşasın Yer kürəsindəki sənət!..

Ər-Arvad. İnsanları məhəbbət xilas edəcək!..

Stalin. Sara!.. Mən bir də heç vaxt imkan verməyəcəyəm ki, səntərkə əl qaldırsınlar!..

Sanitar. Mən bir də heç vaxt sizin ət payınızı oğurlamayacağam!..

Həkim. (Sanitara). Mən bir də sənənin haqqında Baş həkimə xəbərçilik etməyəcəyəm!..

Sanitar. (Hakimə). Mən də sənə haqqında ona xəbərçilik etməyəcəyəm!..

Sara Bernar. Mənim əzizlərim!.. Təşəkkür edirəm!..

Sanitar. (Veneralının pəncəyindən tutub dartaraq). Mən bir də heç vaxt pəncərənin qabağını kəsməyəcəyəm!..

Veneralı. Mən sizə inanıram. Çox sağ olun!

Həkim. Romeo! Mən səni sevirəm!..

Həkim, Sanitar, Ər-Arvad, Stalin, Veneralı bir-birinin əlindən tutub Sara Bernar ilə Drob -13-ü dövrəyə alırlar.

Drob-13. Sara Bernar!..

Stalin. Cülyetta!..

Sara Bernar. Təşəkkür edirəm!..

Ər-Arvad. Yaşasın həyat!..

Həkim. Romeo!.. Sevgilim mənim!..

Veneralı. Yaşasın Yer kürəsi!

Drob-13. Bütün planetlərə eşq olsun!

Sanitar. Mən bir də heç kimin payını oğurlamayacağam!..

Sara Bernar irəli çıxıb əlini yuxarı qaldırır. Hamı susur.

Sara Bernar. (var səsi ilə). Yaşasın Şekspir!

Hamı xor ilə:

- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..

Əl-ələ tutmuş Stalin, Ər-Arvad, Veneralı, Həkim, Sanitar birdən-birə eşidilən musiqi sədaları altında oynaya-oynaya Sara Bernar ilə Drob -13-ün ətrafında dövrə vururlar. Sonra Sara Bernar və Drob -13 də onlarla birlikdə əl-ələ tutur və hamı bir yerdə oynaya-oynaya bütün səhnə boyu dövrə vurmağa başlayır. Baş həkim səhnəyə daxil olur.

Baş həkim. (heyrat içində onlara baxır). İlahi!.. Bu nədir belə?! Bu nə həngəmədir?!..

Hamı oynaya-oynaya xor ilə:

- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..
- Yaşasın Şekspir!..

- Yaşasın Şekspir!..

İşıq sönmür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər klinika. Baş həkimin kabinet.

Baş həkim, Həkim, Sanitar.

Baş həkim öz mizinin arxasında oturub.

Baş həkim. Bu gün də cümədir... Həftə bitir... Elə bil, yarım saat bundan əvvəl idi, bax, elə burda oturub fikirləşirdim ki, həftə bir göz qırpmında keçib gedəcək... Bude, bircə göz qırpmında keçib getdi!.. Əslində, bir göz qırpmında həyat özü keçib gedir... Bir il də beləcə keçəcək... On il də... Lap olsun iyirmi il!.. Bir göz qırpmında keçib gedəcək... Mən də, bax, bu xalatımı çıxarıb, papağımı qoyacağam başıma və xudahafiz! – birbaşa qəbirstanlığa, soyuq qəbrin içinə!

Pauza.

Nə gördüm mən bu həyatda? Heç nə!.. Bazar ertəsi... çərşənbə axşamı... çərşənbə... cümə axşamı... cümə... şənbə... bazar... yenə bazar ertəsi!.. Axı.. (Ağlamsınır.) Axı.. (Cibindən dəsmal çıxarır.) Axı mən də bu həyatda nəşə fərəhli bir şey görmək istəyirəm!.. Çox böyük istəkdi bu?.. Ancaq nə gözləyir məni? Bu həyatda məni nə gözləyir? (Əlinin baş barmağını barmaqlarının arasından çıxarıb özü-özünə «şiş» göstərir.) Bax, bu!..

Qapı döyülür. Tez dəsmalı cibinə qoyur.

Kimdi?

Həkim. (içəri girərək). Olar?

Baş həkim. Gəlin. Nə məsələdi?

Həkim. Ər-Arvad deyir ki...

Kiçik pauza.

Deyirlər ki...

Baş həkim. Nə deyir?.. Nə deyirlər?

Həkim. Ər-Arvad deyir ki... mən... yəni onlar uşaq gözləyirlər...

Baş həkim. Nə?

Həkim. Ər-arvad deyir ki, bizim, yəni onların, onunla ərinin uşağı olacaq!..

Baş həkim. Oy, boje moy!.. Bəs siz nə deyirsiniz?
Həkim. Mən?
Baş həkim. Bəli, siz.
Həkim. Mən deyirəm ki, yaqın beşik almaq lazımdır olacaq də...

Kiçik pauza.

Baş həkim. (qətiyyətlə). Deməli belə!.. Dəftəri açın və yazın!
Həkim. Bu saat. (Qapıya tərəf addımlayır.) Dəftəri götürüm, gəlim.
Baş həkim. Bəs əlinizdəki nədir, dəftər deyil?
Həkim. Yox, bu... bu kitabdı...
Baş həkim. (qaslarını çataraq). Nə kitab?
Həkim. Şekspirin kitabı...
Baş həkim. Şekspirin?

Həkim başı ilə təsdiq edir.

Siz ruhi xəstəliklər haqqında yeni elmi ədəbiyyat oxumaqdansa, tibb sahəsində nələr baş verdiyini izləməkdənsə, Şekspiri oxuyursuz?

Həkim. (ruh yüksəkliyi ilə). Mən sırağagündən Şekspiri oxuyuram!.. Siz də oxuyun, doktor! Adama çox yüngülləşdirir. Mütləq oxuyun!.. Bilirsiniz, Şekspir bütün insanları bərabər edir... Bütün narahatlıqlar arxada qalır... Adama elə gəlir ki... Adama elə gəlir ki... (Kitabı sinəsinə sıxıb gözlərini yumur.)

Kiçik pauza.

Baş həkim. Yaxşı, gedin...

Həkim gedir.

Sırağagündən Şekspiri oxuyur?.. Sırağagün mən bunlara töhmət və rəndən sonra birtəhər olublar... Heç özüm də bilmirəm, nə təhər olublar?.. Belə, birtəhərdirlər e-e-e...

Qapı döyülür.

Kimdi?

Sanitar. İçəri girir. Bir əlində kağız tutub, o biri əlini isə arxasında gizlədib.

Nədir?

Sanitar. (kağızı uzadaraq). Zəhmət olmasa, bura imza atın.
Baş həkim. Yenə nə kağızdır belə?

Sanitar. Rəssamlar İttifaqının Bədii Fondundan iyirmi kilo palçıq göndəriblər.

Baş həkim. İyirmi kilo nə?

Sanitar. Palçıq.

Baş həkim. Palçıq? Nə palçıq?

Sanitar. Sara Bernarın heykəl düzəltməyi üçün palçıq xahiş etmişdik...

Baş həkim. Bəs Sara Bernar aktrisa deyildi?

Sanitar. Bəli, aktrisadır. Ancaq, bilirsiniz, elə gözəl heykəllər də düzəldir ki!..

Baş həkim. Görmüsən?

Sanitar. (bir az şaşıraraq). Yox, görməmişəm... Ancaq təəvvür edirəm...

Baş həkim. (əlini oynadır). Ay-hay!.. (Kağıza qol çəkir.) Ala. (Diqqətlə ona baxaraq kağızı saxlayır.) Dayan bir! Əlini niyə arxanda gizlətmisən?

Sanitar. Heç...

Baş həkim. Yenə nəse oğurluq eləmişən?

Sanitar. (kəskin etirazla). Xeyr! Mən daha pay oğurlamıram!

Baş həkim. Bəs, o nədir, arxanda gizlətmisən?

Sanitar. (əlini arxasından çəkərək). Bude, kitab!...

Baş həkim. Bu nə kitabdı belə?

Sanitar. Şekspirdir!

Pauza.

Baş həkim. Sən də Şekspiri oxuyursan?

Sanitar. Bəli!

Baş həkim. Nə vaxtdan?

Sanitar. Sırağagündən.

Baş həkim. Sırağagündən?

Sanitar. Bəli!.. O... o mənim ən çox sevdiyim yazıçıdır!

Kiçik pauza.

Baş həkim. Yaxşı, get...

Sanitar. Kağızı götürüb kabinetdən çıxır.

(Ayağa qalxıb var-gəl edərək yamsılayır.) «O mənim ən çox sevdiyim yazıçıdır!..» Guya, indiye kimi hansısa başqa bir yazıcının kitabını oxumuşdu!.. Bu nədir belə? Təzə xəstəlikdir? Şekspiriromaniya?!

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Günorta. Ruhi xəstəliklər klinikası. İstirahət otağı.

Ər-Arvad, Stalin, Veneralı, Sara Bernar, Drob-13.

Ər-Arvad yelləncək kreslodə oturub, kitab oxuyur. Stalin otaqda var-gəl edərək kitab oxuyur. Veneralı pəncərənin qarşısında dayanıb, amma bu dəfə arxası pəncərəyədir və o da kitab oxuyur. Drob -13 profilini Sara Bernar tərəf tutaraq ayaq üstə dayanıb. Sara Bernar da ayaq üstə dayanaraq qarşısındakı hündür taxta dayaqın üstündəki bir topa palçıqdan Drob -13-ün portretini işləyir.

Sara Bernar. (Drob -13-ə). Sizin profiliniz əsl antik profildir, müsyö Drob -13... Bilirəm, sizə əziyyət verirəm...

Drob -13. Sara!.. Mən həyatımın ən gözəl anlarını yaşayıram!..

Stalin. (var-gəl edə-edə gözlərini əlində açdığı kitaba zilləyib). Şekspir «Kapital»dan yüz dəfə artıqdır!

Ər-Arvad. (kreslodə yellənə-yellənə əlindəki kitabı oxuyur.) Sin-yora Kapulettdir deyir: «Ağladıqca dərdin daha da artar. Ancaq ölümünə ağladığı adamı sənə qaytara bilməz...» Görürsən, əzizim, necə gözəl sözlərdir?.. Bax, gör, Cülyetta nə deyir: «Mən onun dərini başqa necə çəkim? Ona görə də ağlayıram...» Of-f-fl.. (Kövrəlir.)

Veneralı. (əlində tutduğu kitabı oxuya-oxuya). Şekspir!.. Şekspir!.. Sən hətta bizim bilmədiklərimizi də bilirsen!..

Stalin. (qəti addımlarla Veneralıya yaxınlaşaraq). Məni təbrik edə bərsiz!

Veneralı. Nə münasibətlə?

Stalin. Mən materializm bataqlığından xilas oldum! Mən artıq idealistəm!

Veneralı. O-o-o!.. Bu, gözəl hadisədir!.. Mən özüm də idealist olduğum üçün, həm də sizə təşəkkür edirəm!

Stalin. Yox!.. Mənə yox!.. Şekspir!.. Şekspirə təşəkkür edin!..

Sara Bernar. (böyük həvəslə heykəli düzəldə-düzəldə). Baxaq, görək, bu dəfə müsyö Roden nə deyəcək? Bu portreti də bəyənməyəcək?

Drob -13. Sizin əlinizdən çıxan işi bəyənməmək olarmı, Sara?..

Sara Bernar. Eh, Drob -13, mənim sevimli dostum... Axı bizim planetin insanları sizin kimi deyil...

Drob -13. Hər halda, Sara, sizdə Şekspir var!..

Sara Bernar. (gülür). Onu hələ bilmək olmaz, müsyö Drob -13... Hələ bilmək olmaz ki, Şekspir bizimdi, yoxsa sizin!..

İşıq söndür.

ONUNCU ŞƏKİL

Axşam. Ruhi xəstəliklər klinikası. Əvvəlcə Baş həkimin kabinet, sonra klinikanın həyəti, sonra klinikanın istirahət otağı, sonra yenə klinikanın həyəti. Baş həkim, Həkim, Sanitar, Drob-13, Ər-Arvad, Sara Bernar, Stalin, Veneralı. Baş həkim mizin arxasında əyləşib.

Baş həkim. Mən həmişə təəccüb edirəm: insan beynində nə qədər fantaziya ola bilmiş, ilahi? Hardandır bu qərribə görümlər, bu qərribə fikirlər, bu qərribə münasibətlər, bu qərribə xüsusiyyətlər? Sirri-Xudadır!.. Vallah, sirri-Xudadır!.. Mən iyirmi altı ildir bu xəstələrin arasındayam, on doqquz ildir burada Baş həkiməm, ancaq yenə də bəzən heyret edirəm... Görmürsən, cihəzsiz-zadsız təzyiqi necə dəqiq deyir? Xoşbəxt adamlardır də! Mənim kimi...

Qəflətən səs-küy qopur:

- Bu nədir belə?!
- Vay, mən qorxuram!..
- Dayanın!
- Çəkilin! Çəkilin!
- Oy!.. Mən baxa bimirəm!..
- Özünü də gözəlin!
- Olmaz!..
- Doktor!.. Doktor!.. Doktor!..

Baş həkim. (yerindən qalxaraq). Bu nə səs-küydür belə? Yəni nə olub?

- Doktor!..
- Doktor!..

Həkim hövlək kabinetə daxil olur.

Həkim. (nəfəsi daralaraq). Doktor!.. Doktor!.. Həyəət... Həyəət...

Baş həkim. (təlaş içində). Nə olub?

Həkim. Doktor!.. (Danışa bilmir.)

Baş həkim. (qışqırır). Axı nə olub?

Həkim. Doktor!.. Həyəətə uçan boşqab enib!..

Baş həkim. Nə?

Həkim. Uçan boşqab!.. Birdən-birə cürbəcür işıqlar gəldi!.. Sonra... Sonra həyəətə böyük uçan boşqab endi!.. Girdə!.. Böyük!.. İlyuminatorları!.. Qapısı!..

Baş həkim. (həyəcan içində). Siz heç bilirsiniz, nə danışırırsınız? Siz özünüzdəsiniz? Necə yəni uçan boşqab?!

Həkim. Kosmik gəmidir, doktor!.. Əsl kosmik gəmidir!.. Baxın! Özünüz həyətə baxın!..

Baş həkim tələsik pəncərənin qabağına keçir və həyəcanla şüşənin pərdəsini qaldırır eşiyə baxır.

Baş həkim. *(dəhşət içində)*. İlahi, bu nədir belə?!

Sanitar qışqıra-qışqıra içeri girir.

Sanitar. Doktor!.. Doktor! Onlar Drob -13-ün ardınca gəlirlər!.. Drob -13 gedir!..

Baş həkim. Hara gedir?

Sanitar. Van... Van... *(Tam deyə bilmir.)* Ora! Öz planetinə! Uçan boşqaba minir!..

Kiçik pauza.

Baş həkim. *(birdən qışqıra-qışqıra qaçıb qapıdan çıxır)*. Məni də aparın!.. Məni də aparın!.. Mən də sizin planetə getmək istəyirəm!.. Mən burada qalmaq istəmirəm!..

Həkim. *(qışqıraraq onun ardınca qaçır)*. Mən də!.. Məni də aparın!..

Sanitar. *(qışqıraraq onların ardınca qaçır)*. Mən də!.. Mən də burada qalmıram!.. Məni də aparın!..

Səhnə firlanır və Baş həkim, Həkim, Sanitar qışqıra-qışqıra həyətdə rəngbəreng işıqları yanan kosmik gəmiyə doğru qaçirlar:

- Məni də aparın!..
- Məni də!..
- Mən sizin planetə getmək istəyirəm!..
- Mən burada qalmaq istəmirəm!..

Səhnə firlanır və həyətdəki kosmik gəminin yanında dayanmış Drob -13 arxaya çevrilir.

Drob -13. *(əlini yelləyə-yelləyə)*. Sağ olun!.. Mən gedirəm!.. Sağ olun!.. *(O biri əlindəki kitabı yuxarı qaldıraraq qışqırır)*. Sara!.. Sara!.. Mən Şekspiri özümle aparıram!.. Mən Vanderprandurda teatr yaradacağam, Sara!.. Mən qayıdıb, sizi ora qastrola aparacağam!.. Əlvida, dostlar!.. Sara, mən sizinçün qayıdacağam!..

Səhnə firlanır və Baş həkim, Həkim, Sanitar qışqıra-qışqıra səhnə boyu qaçirlar.

- Mən də getmək istəyirəm!..
- Dayanın!..
- Məni də aparın!..
- Məni də!..

- Mən Yer kürəsində qalmaq istəmirəm!..

Səhnə firlanır və Sara Bernar, Stalin, Ər-Arvad, Veneralı istirahət otağının pəncərəsini açıb həyətə tərəf boylanaraq, Drob -13-ə əl yelləyə-yelləyə:

- Yaxşı yol!..
- Sağ ol!..
- Uçuşun uğurlu olsun!..
- Görüşənədək!..

Drob -13. *(qışqırır)*. Sara, mən gəlib sizi aparacağam!..

Sara Bernar. *(əlini yelləyə-yelləyə)*. Mən sizi gözləyəcəyəm!..

Drob -13. Mən mütləq qayıdacağam!..

Sara Bernar. Mən bunu bilərəm!..

Ər-Arvad. *(Sara Bernara)*. Axı mənim ərim deyirdi ki, ümidi-nizi itirməyin!..

Drob -13. *(qışqırır)*. Sara!..

Sara Bernar. *(qoynundan dəsmal çıxarıb yelləyə-yelləyə)*. Sevimli Drob -13!..

Səhnə firlanır və Baş həkim, Həkim, Sanitar nəfəsləri tengiyə-tengiyə qışqırırlar:

- Dayanın!..
- Məni də aparın!..
- Məni də!..

Drob -13. Əlvida!..

Sanitar. *(ayaq saxlayaraq təngnəfəs)*. Getdi!.. Uçdular!..

Həkim. *(ayaq saxlayaraq təngnəfəs)*. Biz qaldıq!..

Baş həkim də dayanır.

Pauza.

Baş həkim. *(qəflətən qışqırır)*. Veneralı!.. Veneralinin yanına!.. *(Geriə qaçmağa başlayır.)*

Həkim. *(qaça-qaça qışqırır)*. Veneralinin yanına!.. *(onun ardınca geri qaçır.)*

Baş həkim. *(qaça-qaça qışqırır)*. Mən Veneralı ilə uçacağam!..

Sanitar. *(qaça-qaça qışqırır)*. Mən də!.. Mən də!.. Veneralı!.. Mənim əziz qardaşım!.. Veneralı!.. Sən mənim canım, ciyərimdən!.. *(Onların ardınca geri qaçır.)*

İşıq sönmür.

Yanvar 2006. İstanbul.

ARILAR ARASINDA

Dəqiqə şəkilədən ibarət bir az kədərli komediya

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Qadın.	– Nataşanı və Gümüşü çox sevir.
Ər	– onun əri, üreyinin dərinlərində Nataşanı və Gümüşü sevmir, hətta, bəlkə, bu gözəl məxluqata nifrət də edir.
Topuş	– onların oğlu, akademik Qrossheyemi ondan başqa taniyan yoxdur.
Zulya	– onların qızı, ən böyük arzusu qadınlar arasında ağırlıq qaldırmaq üzrə 63 çəki dərəcəsində dünya rekordçusu olmaqdır və çox güman ki, olacaq da.
Lyalya	– Topuşun nişanlısı, dağlar qoynunda olanda şeir yazmaq istəyir, amma hələ ki, bir şey yazmayıb.
Caba	– Zulyanın nişanlısı, həmişə boğazını qorumalıdır, özü də Qvineyada qastrolda olub.
Dayə	– 63 yaşında.
Baba	– 84 yaşında.

Eləcə də ancaq səslərini eşitdiyimiz Nataşa və Gümüş, bir də anılar, bir də ki, Cabanın, çox təəssüf ki, üzünü görmədiyimiz anası.

Məkan – Bakı, sonra dağlar qoynunda gözəl bir məskən.
Zaman – 2006-cı il, yazın əvvəli.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Bakı. Mənzil. Günorta.
Qadın, Dayə, Ər, Topuş, Zulya, Lyalya, Caba.
Qadın divanda yarızanıb qəzetə baxır.

Qadın. İndi də baxaq ulduz fəhmizə... Görək, bizim əziz və hörmətli astroloqlar nə deyirlər? Balıqlar hanı? Aha!.. Bu da balıqlar... (Oxuyur.) «Cüretlə sponsorlarınız və hamilələrinizə müraciət edə bilərsiniz...» Cüretlə ha!.. Sözü bax e!.. (Oxuyur.) «Ulduzlar onlara təsir edəcək...» Görək o sponsorlar, o hamilələr olsun ki, ulduzlar da onlara təsir etsin de!.. (Oxuyur.) «Dostlarınızla mehriban olun...» Bunu elədik!.. Nataşanı öpdüm, özünü də göndərdim gəzməyə... Bundan da mehriban nə ola bilər? Qayıdanda da əla yeməyi onu gözləyir... (Oxuyur.) «Ulduzlar xəbər verir ki, bu gün əriniz sizi dəliçəsinə sevecək!..» O-o-o!.. Ola bilməz!.. (Qalxıb, divanda oturur və təkrarən oxuyur.) «Ulduzlar xəbər verir ki, bu gün əriniz sizi dəliçəsinə sevecək!..» Ulduzlar bizim sevimli ərimizi hələ yaxşı tanıyırlar... Sonra nə yazıblar? (Qəzeti kənara qoyur.) Sonrası daha maraqlı deyil!..

Dayə içeri girir.

Dayə. Çay içirsiniz?

Qadın. Yox, çox sağ olun!..

Dayə getmək istəyir.

Ancaq sizə bir söz deyəcəyəm. Bilmirəm, bunu indiyəcən sizə deyiblər, yoxsa, yox?

Dayə susaraq, gözləyir.

Sizdən müsbət enerji dalğaları gəlir!

Dayə. (bir az şaşıraraq). Çox sağ olun!.. (otaqdan çıxır.)

Açılan çöl qapısının səsi və it hürüşməsi eşidilir.

Qadın (aralığa tərəf boylanır). Gəldin, əzizim!..

Ər (səhnə arxasından). Hə, bizik!..

İt hürür.

Qadın (divandan qalxaraq, aralığa tərəf gedir). Necə gözdin?
Ər. (səhnə arxasından). Əla!..

İt hürür.

(Otağa daxil olur.) Əla gözdik!

Qadın (ona fikir vermədən bərkdən). Razi qaldın, mənim ceyranım? Mənim əzizim, hə?

İt hürür.

(Otaqdan çıxaraq, səhnə arxasından.) Deyirsən, əla gözdin, hə, Nataşa?

Ər onun ardınca aralığa baxır, sonra əlində tutduğu
it qayıqasını divanın üstünə atıb, gödəkçesini əynindən çıxarır.

(Eləcə səhnə arxasından.) Gəl bura! Gəl qucuma, mənim maştanım!

İt hürür.

(Əzizləyə-əzizləyə iti yamsılayır.) Ham!.. Ham!.. Səni yeyəcəyəm, mənim Nataşkam!.. Oy-oy-oy!.. Nə oldu? Küsdün məndən? Yox, küsmə!.. Nataşuška!.. Nataşuška!.. Yaxşı, yaxşı, get, get öz yerinə... On beş dəqiqədən sonra sənin yeməyinin vaxtıdır!.. (Oxuya-oxuya geri qayıdır.)

Ay Laçın, can Laçın,
Mən sənə qurban, Laçın!..
Ay Laçın, can Laçın,
Gəl səni götürüm, qaçım!..

(Ərə.) Sən necə gözdin?

Ər. Mən də əla!..

Qadın. Gəzə-gəzə deyiniirdin yenə?

Ər. Yox...

Qadın. Düzünü de!..

Ər. Axı, niyə deyiniyəm?

Qadın. Gözümün içinə bax!..

Ər. Dedim ki, yox də!..

Qadın. Bəs, görməyə getmək istəmirdin?

Ər. Havanı görmürsən? Belə də yaz gələr? Amma yaxşı oldu, getdim!..

Qadın. Həmişə mənim sözümə baxsan, ziyan çəkməzsən!.. (Oxuyur.)

Ay Laçın, can Laçın,
Mən sənə qurban, Laçın!..

Sən mənə mahnı oxumaqdan, mən sənə mahnı oxuyuram... (Divanda oturur.) Gəl bura!.. Gəl mənim yanıma!..

Ər. Mənnənsən?

Qadın. Bəs kimnənəm?

Ər. Dedim, bəlkə yenə Nataşanı çağırırsan...

Qadın. Yox. Səni çağırıram, səni!.. Gəl bura...

Ər. Uşaqlar hardadı?

Qadın. Mən səni çağıranda, ya it yadına düşür, ya pişik, ya da uşaqlar!.. Gəl bura!.. Səninlə deyiləm? Özü də gözələrimin içinə düz bax!..

Səhnə arxasında pişik miyoldayır, it hürür.

Yenə dalaşırlar!.. (Bərkdən.) Gümüş!.. Gümüş!.. (Deyinir.) Nataşada təqsir yoxdu, Gümüş ona sataşır, sonra da qaçır... Gümüş! Gəl bura!.. Tez ol!..

D a y ə (səhnə arxasından). Mənim qucağımdadı, narahat olmayın!

Qadın. Yaxşı adamdı, vallah!.. (Bərkdən.) Çox sağ olun!.. (Ərinə.) Biz bu üç bayram gününü nə edəcəyik? Sabah, birigün, tabirigün...

Ər. Nə istəyirsən, onu edək!

Qadın. Düz sözümdü?

Ər. Əlbəttə!..

Qadın (divandan qalxıb ərinə yaxınlaşır və onun boynunu qucaqlayır). Onda, gedək!

Ər. Hara?

Qadın. Dağların qoynuna!..

Ər. Hara? (Öskürür.)

Qadın. Dağlara!

Ər. Axı... Axı hələ soyuqdu...

Qadın. Nə olar, soyuqdu? Qocalmamışq ki... Gedək, bir Babaya da baş çəkək... Gör, nə vaxtdı, kişini görmürük... Hə, nə deyirsən?

Ər. Yaxşı olar, əlbəttə... (Qadından aralanır.) Ancaq mənə, deyəsən, bir az soyuq deyib...

Qadın. Sənin soyuqdəyməni mən yaxşı bilirəm... Orda bal yeyərsən, düzəlsən!..

Ər. Axı...

Qadın. Nə axı? Vallah, biz yaşamağı bacarmırıq!.. Səhərdən axşamacan əsəbilik, gərginlik... Bu asfalt, bu səs-küy, bu telefon, televizor bezdirməyib səni?

Ər. Bezdirib...

Qadın. Gedək də!.. Gedək, heç olmasa üç gün dincələk!.. Kişi o cür ev-şik düzəldib... Bizdən başqa onun kimi var?

Ər. Arıları!..

Qadın (yamsılayır). «Arıları...» Səninki də elə atmaca atmaq olsun... (Mülayim.) Gedək, həm Babanı görək, həm də bir az özümüzlə gələk... Gözümüz də dincəlsin, özümüz də... Hə?

Ər. Mənim soyuqdəyməm...

Qadın (onu qucaqlayaraq, sözünü kəsir). Sənin bütün azarın-bezarın mənə gəlsin!..

Ər. Bədi...

Qadın. Nə bədi? Sən olmasan, biz neyləyərək?

Ər. Yaxşı...

Qadın. Nə yaxşı? Düz deyirəm də... Yadındadı, birinci dəfə bir-birimizi necə gördük?.. Teatrda... Sən mənə elə baxırdın ki... Üstündən bu qədər il keçib, amma o baxışlar yenə mənim gözlərimin qabağındadı... Halım pis olanda, qanım qaralanda, gözlərimi yumuram, qaranlıq içində sənin o baxışların eləcə mənə baxır... O saat içimi bir yüngüllük bürüyür... Gəl, gəl bura, mənim əzizim... Gedək divana... (Onu divana tərəf çəkir.)

Ər (geri dartıla-dartıla). Yaxşı deyil... Arvad mətbəxdədi...

Qadın. O, hər yerə burnunu soxan deyil... Gəl, dedim, gəl bura!..

Açılan çöl qapısının səsi gəlir, sonra Zulya ilə Caba hay-küylə otağa girirlər.

Ər (Qadından buraxılıb, rahat nəfəs alır). Sizsiz?

Zulya (həyəcanla). Oy, mama!.. Sentyabrın dördü! Biz qərara gəldik! Sentyabrın dördündə toyumuzu edirik!

Qadın (üst-başını düzəldə-düzəldə). Təbrik!.. Təbrik!.. Xeyirli olsun!..

Ər. Niyə məhz sentyabrın dördü?

Zulya. Oy, papa! Sən də burdasan? (Onu öpür.) Sentyabrın dördündə Cabanın anasının anadan olan günüdür. Caba bizim toyumuzu ona hədiyyə edir!

Qadın. Bundan gözəl hədiyyə nə ola bilər?

Caba (boğazına səridiyi şərifi düzəldir). Mən də o fikirdəyəm...

Ər (Cabaya). Sənə isti deyil?

Caba. Mən gerek boğazımı qoruyum!..

Zulya. (qollarını yana açaraq, əzələlərini oynada-oynada). Bu saat... Bu saat yarış olsaydı, dünya rekordu vurardım!..

Ər (bir az ironiya ilə Cabaya). Bu nə deyir belə?

Caba çiynilərini çəkir.

Zulya. (qollarının əzələlərini oynada-oynada Cabaya). Bəs sən?

Caba. (boğazını arıtlayaraq). Mən nə?

Zulya. Bəs sən oxumaq istəmirsən?

Caba. Mən xorsuz necə oxuya bilərəm?

Qadın. (əl çalır). Mübarək olsun! Mübarək olsun! (Ərinə.) Bax, bu da bir səbəb!.. Sabah səhər tezdən çıxırıq?

Ər (öskürür). Mən də çox istəyirəm, amma...

Qadın (onun sözünü kəsir). Heç bir amma yoxdu!

Zulya. Nədi ki?

Qadın. Üç gün bayramdı! Biz də papayla qərar verdik ki, hamımız bir yerdə gedək Babanın yanına! Neçə ildə onu görmürük!..

Zulya. (sevincək). Oy, nə yaxşı!.. Məşq üçün o dağlardan gözəl yer var? (Həvəslə əzələlərini oynadır.)

Caba. Ora haradı?

Zulya. Qafqaz dağlarının ən gözəl məkanı! Babam orda yaşayır. Bakıdan 240 kilometrdir.

Caba. Qoy, anamla məsləhətləşim...

Qadın. Məsləhətləş, əlbəttə... Ora əsl sənin kimi sənət adamının yeridi! Sən təbiətdən həzz al, (Zulyanı göstərir.) bu da nə qədər

istəyir, daş qaldırsın!.. Bilirsən, orda necə sıldırım qaya parçaları var?
C a b a . (bir az incimış). Yox, o, daş qaldıran deyil, o, idmançıdır!.. (Zulyaya.) Görürsən?..

Z u l y a . Mama, mən ştanqa qaldırıram, daş yox! Axı, sənə neçə dəfə demişəm!..

Q a d ı n . Mən də elə onu deyirəm də!.. (Cabaya.) İstəyirsən ananı da götür, bizimlə getsin?

C a b a . Yox, anam elə yerləri xoşlamır.

Ə r . Bəs Gümüşlə Nataşa?

Q a d ı n . Narahat olma, özizim... Sən bilirsən ki, mən onları dar-da qoymaram...

C a b a . Orda çiy yumurta olur?

Ə r . Nə?

Z u l y a . Caba səhərlər səsinə görə çiy yumurta içir.

C a b a . Səsi qorumaq lazımdır!

Q a d ı n . Dünyanın ən ləzzətli yumurtası elə ordadı də!..

C a b a . Təzəsi olmalıdır!..

Q a d ı n . Bəs necə? Əlbəttə!..

Ə r (Cabaya). Sənin işin düzəldi!..

Açılan çöl qapısının səsi gəlir.

Bude, Topuş da gəldi. (Bərkdən.) Sənsən, Topuş?

T o p u ş . (səhnə arxasından). Yenə mənə Topuş deyirsən? (Lyalya ilə birlikdə otağa girirlər.) Nə qədər demək olar ki, mənə Topuş deməyin?!

L y a l y a . Salam!..

Q a d ı n . Nə yaxşı bir yerdə gəlmisiz! Sabah üç günlük babanın yanına gedirik!

T o p u ş . Yenə arıların arasına?

Q a d ı n . Bədir! (Lyalyaya.) Babanın evi dağların qoynundadı. Sabah səhər ora gedirik. Sən də mütləq bizimlə getməlisən! Hamımız bir yerdə olaq! Bütün ailə!

L y a l y a . Oy!.. Dağların qoynunda? Mən heç dağ görməmişəm! Meşə də var orda?

Q a d ı n . Əlbəttə! Meşə də var!.. Dünyanın ən gözəl quşları da ordadı! Səhər onların səsinə yuxudan oyanırsan...

L y a l y a . Oy, nə romantikdi!.. Qurbağalar da var orda?

Q a d ı n . Bəs necə?

L y a l y a . Gecələr quruldayırlar?

Z u l y a . Qurbağa quruldayar də...

Q a d ı n . Qurbağalar da quruldayır gecələr, cırcıramalar da cırlıdayır!..

L y a l y a . Oy!.. Gedək!.. Gedək!.. Mən elə yerləri görməsəm də, xəyalən həmişə onları gəzirəm...

T o p u ş . Meşədə də canavar var!

L y a l y a . Nə olsun? Canavar olar, sən də onu vurarsan!..

Ə r (Topuşa baxaraq). O-o-o!..

Z u l y a . Sentyabrın dördündə isə, bizim toyumuzdur!

T o p u ş . (dixor). Yenə bizi qabaqladılar!

L y a l y a . Təbrik edirəm! Mən sizə dünyanın ən böyük neməti olan cansağlığı və xoşbəxtlik arzulayıram! Mən arzu edirəm ki, sizin məhəbbətinizdən Leyli ilə Məcnun, Romeo ilə Cülyetta məhəbbətinin ətri gəlsin! Mən arzulayıram ki, (Cabaya.) sən... sən daha xorda oxumayasan, özün solo konsertlər verəsən.

C a b a . (boğazını arıtlayaraq həyəcanla). Xeyr!.. Mən heç vaxt xora xəyanət etməyəcəyəm!..

L y a l y a . Axı...

Q a d ı n . (onun sözünü kəsərək). İndi görün, Baba necə sevinəcək də!.. Ailəmiz böyüyür...

T o p u ş . Baba gerek bal payımızı artır!

Q a d ı n . Babanı elə şeylərlə qorxutmaq olmaz! Birinci dəfədi bütün böyük ailəməzlə bir yerdə Babanın yanına gedəcəyik! (Ərina.) Bundan gözəl nə ola bilər, hə?

Ə r (öskürür). Bəlkə siz gedəsiniz, mən qalım? (Öskürür.) Deyəsən, əməlli-başlı soyuqlamışam...

Q a d ı n . (acıqlı). Sən burda tək qalacaqsan, biz gedəcəyik?

Ə r . Nataşaya, Gümüşə kim baxacaq?

Q a d ı n . Dedim ki, onlardan narahat olma... Nataşanı Meri Lazarevnadan xahiş etmişəm...

Ə r . Meri Lazarevna qocalıb, yaddaşı xarab olub. Birdən Nataşanın yeməyini vaxtında vermədi?

Q a d ı n . (ərini göstərərək). Bax, bu bilir ki, mənim zəif yerim haradır, həmişə oranı döyəcəyir. (Ərina.) Narahat olma! Otuz ildə Meri Lazarevna ilə qonşuyuq, indiyəcən görməmişən ki, necə məsuliyyətli adamdı? Nataşanın da yeməyini vaxtında verəcək! (Xüsusi vurğu ilə.) Meri Lazarevna başqaları kimi məsuliyyətsiz deyil!.. Yadına gəlir, keçən il bazar günü idi, sən evdə tək qalmışdın, Nataşanın yeməyini ver-

məmişdin. Mən gələndə yadına düşmüşdü, götürüb, divanın dalında gizlətmışdin! Nataşa özü tapıb getirdi, yadına gəlir?

Ər. Yaxşı, yaxşı... Bəs Gümüş? Gümüşü ora aparsan, qorxmursan ki, soyuq deyər?

Qadın. Gümüşə sən xalan baxacaq! Aparacaq! onlara.

Zulya (*əzəllərini oynada-oynada*). O-o-o!.. Xalanı əla baxram hədiyyəsi gözləyir ki!..

Qadın. Xala bir dəfə bizimçün bir şey eləməli idi, ya yox? Üç gün Gümüşə baxsa, nə olacaq?

Zulya. Elə həmişə xala baxır də...

Ər (*yavaşdan*). Pişikdən zəhləsi gedə-gedə!..

Qadın. Nə olsun? Elə bizim borcumuzdur onun üçün nəse elə-yək?

Ər. Sən haçan bir söz demisən, o, etiraz eləyib?

Qadın. Axı etiraz edə də bilməz!..

Ər. Eləmir də!..

Qadın. Deyirəm də, eləyə də bilməz!..

Ər. Eləmir axı!..

Dayə (*aralıqdan otağa boylanaraq*). Sabaha nə bişirim?

Qadın. Heç nə! Sabah səhər dağa gedirik. Yığışın! Siz də bizimlə gedirsiniz...

Dayə. Mən?

Qadın. Hə.

Dayə. Hara?

Qadın. Dağların qoynuna! Tək Bakıda qalıb, neyləyəcəksiz?

Qoy, hamımız bir yerdə olaq!

İşıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Dağların qoynu. Babanın evi. Günorta.
Qadın, Ər, Topuş, Zulya, Lyalya,
Caba, Dayə, Baba.
Qonaqlar ses-küylə yerbəyer olurlar.

Baba. Nə gözəl iş görmüsüz! Nə yaxşı hamınız gəlmisiz! Bu, mənimçün əsl yaz hədiyyəsi oldu!

Toпуş. Sənə başqa hədiyyələr də gətirmişik.

Lyalya onun penceyinin ötəyini dartır.

Baba. Çox sağ olun!..

Ər (*gülərək*). Bunlar bilmir ki, arılardan başqa sənə heç kim hədiyyə edə bilməz!..

Baba (*əli ilə onları göstərir*). Bude!.. Hamınız yığışib, gəlmisiz bura!.. Bundan da gözəl hədiyyə?

Qadın (*Lyalyanın qolundan tutaraq, Babaya təqdim edir*). Bax, bu Lyalyadı! Bilirsən necə romantik qızıdır?.. Topuşun nişanlısıdır...

Baba. O-o-o!.. Təbrik edirəm!..

Toпуş. Deməmişəm, mənə Topuş deməyin?

Qadın (*Cabanın qolundan tutur*). Bu da Cabadı, Zulyanın nişanlısı! Azərbaycanın ən yaxşı... hə, ən yaxşı tenorudur! Bilirsən, necə gözəl oxuyur? Buraların bülbülləri də ona çatmaz!

Baba. O-o-o!.. Nə gözəl!.. Oxuyar, biz də qulaq asırıq!..

Caba (*boğazını arıtlayaraq*). Xeyr. Mən xor olmayanda, oxumuram!..

Zulya. Xor olmayanda, o, oxumur!..

Baba. Xor olmayanda?

Qadın. Caba xorda oxuyur! Axırıncı dəfə bilirsən, necə müvəffəqiyyət qazanıblar? (*Cabaya*.) Nə oxuyurdunuz?

Caba. Gendelin oratoriyasını!

Qadın. Gendelin e-e-e!..

Caba (*boğazını arıtlayaraq*). İndi Mendelsonun kantatasını məşq edirik!

Baba. Əla!.. (*Zulyaya*.) Sən də ki, əzəllərin, məşallah, dəmir kimidir!

Caba (*yavaşdan*). Hə, düz deyir...

Zulya. Bu gün hələ formada deyiləm...

Baba. Yənə Azərbaycanın çempionu oldun?

Zulya. Bəs qəzetlərdə oxumadın?

Qadın. Bütün qəzetlər Zulyanın şəkili vermişdi!

Caba (*yavaşdan*). Ştanqa qaldıran yerdə...

Baba. Mən burada nə qəzet oxuyuram, nə də televizora baxıram...

Ər. Dünyanın ən xoşbəxt adamı elə sənə!..

Zulya. Əlbəttə, yənə çempion oldum!

Lyalya. Ancaq ştanqa... İdmanın ən gözəl növü – yelkənli qayıqdır... Başdan-başa romantikadır!.. Hər tərəf su...

Z u l y a . Xeyr! Ştanqa, əslində, incəsənətin bir növüdür! (C a b a y a .) Düz deyil?

Kiçik pauza.

Hə?

C a b a (yavaşdan). Hə...

Z u l y a . Sentyabrın dördündə bizim toyumuzdu! (B a b a nı q u c a q l a y ı r .) Sən də mütləq toya gələcəksən!

B a b a . Arılar buraxsa...

Z u l y a . Onda mən sən arılarından küsərim!..

T o p u ş . Arıları da götür, gəl... (G ü l ü r .)

L y a l y a onun pencəyinin atəyini çəkir.

B a b a . Yox, mütləq gələcəyəm. Arılar başa düşəndi!..

T o p u ş . Baba, bilirsen ən böyük arı alimi kimdi?

B a b a . Arı alimi?

T o p u ş . Hə. Akademik Qrossheym!

B a b a . Ola bilər...

T o p u ş . (təəccüblə). Necə yeni, «ola bilər»? Dünən gecə ensiklopediyada baxmışam. Ən böyük arı alimi odu!.. Bəs sən onun əsərlərini oxumamısan?

B a b a . Yox.

T o p u ş . Onda... onda arılara necə baxırsan?

B a b a çiyinlərini çəkir.

Qrossheym deyir ki, arılar saatda 65 kilometr uçurlar.

C a b a (boynuna doladığı qalın yun şarfı düzəldərək). Ağlım kəsmir...

T o p u ş . Bunu Qrossheym deyir e-e-e!..

C a b a . 65 kilometr?.. (Fikirləşir.) Ola bilməz...

T o p u ş . Necə ola bilməz?

Z u l y a . İncəsənət adamları arasında belə şeyləri ondan yaxşı bilən yoxdu! Düz demirəm, Caba?

C a b a . ABŞ-da təzə tufəng istehsal ediblər. Gülləsi saniyədə 260 metr sürətlə uçar!

Z u l y a . Gördün?

T o p u ş . Nə olsun, güllə uçar, nə bilim, neyləyir? Güllənin arıya nə dəxli var!.. Düz demirəm, Baba?

B a b a . Nəyi?

T o p u ş . Arı saatda 65 kilometr uçar? Düzdü?

B a b a . Nə bilim, vallah?..

T o p u ş . (daha artıq bir təəccüblə). Ay Baba, bəs sən balı necə hasil edirsən?

L y a l y a (pəncərədən təbiəti seyr edir). Dağlar necə də gözəldir!.. Baş qarlı dağlar!.. (Qadına.) Çox sağ olun ki, mənə bura gətirdiniz... Mən bunu heç zaman unutmayacağam!.. Mənim sevincimin həddi-hüdudu yoxdu... Mən... mən burada şeir yazmaq istəyirəm...

Q a d ı n . Yaz!.. Yaz!..

Z u l y a . (ironiya ilə). Arılardan yaz...

Q a d ı n (ərinə). Görürsən? Amma sən gəlmək istəmirdin!

Ə r . Mən? Niyə gəlmək istəmirdim? Mən Nataşayla Gümüşü fikirləşirdim...

Q a d ı n . Pah!.. Elə yaman onların qeydinə qalansan!.. (Dayanının qolundan tutaraq.) Bu da bizim dayəmizdir.

B a b a . Siz də xoş gəlmisiz!..

D a y ə . Çox sağ olun!

B a b a (əli ilə göstərərək). Bura, o biri otaq, yuxarı, çardağ...

Kim harda istəyir, yerbəyer olsun...

L y a l y a . Arıları siz özünüz saxlayırsız?

B a b a . Hə...

L y a l y a . Bəs onlar sizi sancmır?

B a b a (güllür). Yox, onlar çox tərbiiyəlidir...

Q a d ı n (ərinə). Biz sənənlə çardağda qalacağıq.

Ə r . Ora darısqaldı... Sən orda qal, mən elə burda, divanda yataram.

Q a d ı n (yavaşdan). Camaatın içində bir-birimizdən ayrı qalacağıq? Yaxşı nümunə göstərirsen cavanlara... Ayıbdı sənə! Bədi!..

Ə r . Təbiətin bu genişliyində gerek özümüzü darısqal çardağa soxaq?

Q a d ı n . Get, qəzetdə ulduz falını oxu e!..

Ə r . Ulduz falını?

Q a d ı n . Get, dününki qəzeti oxu!

Ə r . Onlar hamısı yalan-palan şeylərdir...

Q a d ı n . Söhbət səndən gedəndə, əlbəttə, yalan-palan olar!..

(Bərkdən.) Biz papayla çardağda qalacağıq!

B a b a . Qızlar mənim otağında qalsınlar.
Z u l y a . Bəs sən?
B a b a . Mənim işim asandı...
T o p u ş . Baba arıların yanında qalacaq! (Gülür.)

L y a l y a onun pencəyinin ətəyini dartır.

Z u l y a . Çox gülməli!..
T o p u ş . Sənə qalmayıb!
Q a d ı n (onlara çımxırır). Bəsdirin!
B a b a . Oğlanlar da yuxarıda qalar. (Dayəyə.) Siz də...
D a y ə . Mənim yerim mətbəxdə...
B a b a . Yox, mətbəx niyə? Siz də o biri otaqda. Orda çoxdan-
dı heç kim qalmır...

L y a l y a . Bəs dağlara haçan çıxacağıq?
T o p u ş . Bura elə dağdı də, bir də hara dırmaşacaq?
C a b a (Babaya). Sizdə yumurta var?
B a b a . Nə?
C a b a . Yumurta.
B a b a . Necə yeni yumurta?
Z u l y a . Yumurta də, baba, toyuq yumurtası. Caba səsinə görə
səhərlər çiy yumurta içir.

C a b a . Özü də təzə olmalıdır!
Z u l y a . Təzə yumurta!
B a b a . Əlbəttə, var. Mən də deyirəm, bu nə yumurta söhbətidir
belə?..

Q a d ı n . Hər səhər bir dəne əla təzə yumurta! (Zulyaya.) Gör,
burada nə qədər eniş-yoxuş var, sən də hara qaçırsan, qaç... Nə qədər
gözəl daşlar var, hansını da istəyirsən, qaldır!..

C a b a (incimiş). O, hambaldı bəyəm, daş qaldırsın? Yaxşı ki,
anam burda deyil...

Z u l y a . Mama...

Q a d ı n (əlini əlinə vuraraq, bərkdən). Yaxşı, yaxşı!.. Maşın-
ları boşaldın!

T o p u ş . Ağır şeyləri, qoy, Zulya götürsün!..

Z u l y a . Yəne başladın?

Q a d ı n . Bəsdirin! Hamı yerbəyer olsun! Rahatlanın, yuyunun!
Sizə bir saat vaxt verirəm! Bir saatdan sonra hamımız burda görüşürük.

T o p u ş . Bu boyda yoldan sonra cəmi bir saat? Bir az yataq,

özümüze gələk də!..

L y a l y a (pəncərədən əşiyi göstərərək). Bu cür gözəllik içində
yatmaq olar?..

Z u l y a (Topuşa işarə edərək, ironiya ilə). Zərafət deyil, 180
kilometr yol gəlib! Buna heç olmasa iki gün adaptasiya lazımdı!..

T o p u ş . Sən özündən danış! (Yamsılayır.) «Ştanqa daş de-
yil...» Bəs nədir?

Q a d ı n (onlara çımxırır). Bəsdirin! (Bərkdən). Düz bir saat!
(Ərina.) Qalxdıq çardağa!

Ə r . Mən bir az gəzib, gəlirəm.

Q a d ı n . Yox, qalx yuxarı, sonra bir yerdə gəzərik.

Ə r (yavaşdan deyirir). Nataşa qədər də hörmətimiz yoxdu...

Q a d ı n . Nə deyirsən?

Ə r . Deyirəm, yaxşı, qalxaq...

D a y ə . Bəs...

Q a d ı n . Nə?

D a y ə . Bəs, nahara nə yeyəcəksiz? Nə hazırlayım?

B a b a . Bu, mənləkd! Siz hamınız gedin, dincəlin, mən özüm
hər şeyi hazırlayacağam.

Z u l y a (sevincək). O-o-o!.. Baba yenə bizə kabab bişirəcək!..

T o p u ş . (dixor). Yenə hər tərəfi tüstü basacaq...

L y a l y a onun pencəyinin ətəyini dartır.

Q a d ı n (Babamı qucaqlayır). Sənin quzu kababın üçün mən də
elə darıxmışam ki...

L y a l y a . Quzu? Siz quzu kəsəcəksiz? (Həyəcanla.) Oy!.. Ona
necə əliniz qalxır? O, axı heç nə anlamır... Hamıya inanır... Yazıqdı!..
Xahiş edirəm sizdən, quzuya əl qaldırmayın!.. (Qaçaraq otaqdan çıxır.)

Q a d ı n (Babaya). Çox romantik qızıdı!..

T o p u ş . (Lyalyanın ardınca baxa-baxa). Restoranda həmişə
quzu kababı yeyir elə..

Q a d ı n (əlini əlinə vuraraq bərkdən). Qurtardı! Bir saatdan
sonra burda görüşürük!

İ ş ı q s ö n ü r .

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Dağların qoynu. Babanın evi. Axşamüstü.

Ər, Qadın, Caba, Dayə.

Caba güzgünün qarşısında ağzını geniş açıb, boğazına baxır.

Caba. A-a-a!.. A-a-a!..

Mobil telefon zəng çalır.

(Qışqırır). Telefon!..

Ər (səhnə arxasından). Nə?

Caba (qışqırır). Telefon zəng çalır. Deyəsən, sizin telefondu...

Ər (səhnə arxasından). Nə? Mən vannadayam!

Caba (qışqırır). Telefon!.. Telefon!..

Ər (səhnə arxasından). Nə? Eşitmirəm...

Caba (boğazını arıtlayır). Vay səni! Bu lap karıymış ki!.. Az qaldı səsim batsın...

Telefon aramsız zəng çalır.

(Hirsli telefona.) Görürsən ki, otaqda yoxdu də!..

Telefon zəng çalır.

(Qışqırır.) Telefon!..

Ər (səhnə arxasından). Nə?

Caba (telefona). Qulağı yaxşı eşitmir də, mən neyləyim?

Telefon zəng çalır.

Qoy, deyim ki, bir azdan zəng eləsinlər... (Mizin üstündən mobil telefonu götürür.) Alo... Nə? Alo... Alo!.. (Təəccüblə telefona baxıb, söndürür və mizin üstünə qoyur.)

Ər qurulana-qurulana vanna otağından çıxır.

Ər. Nəsə deyirdin?

Caba. Sizin telefon zəng çalırdı, dayanmırdı...

Ər. Dayanmırdı?

Caba. Hə...

Ər. Sən də götürdün?

Caba. Hə...

Kiçik pauza.

Ər. Kim idi?

Caba çiyinlərini çəkir.

Nə deyirdi?

Caba. Deyirdi ki... Deyirdi ki, «Mişulya, salam!..» Sonra gördü ki, siz deyilsiz, söndürdü.

Kiçik pauza.

Ər. Hə... Mənim dostumdur, bir yerdə işləyirik...

Caba. Ancaq... qadın səsi idi...

Ər. Qadın səsi?.. Hə... (Gülür.) O bədbəxtin səsi qadın səsinə oxşayır... Hamı elə bilir ki, arvaddı!.. (Gülür.)

Caba çiyinlərini çəkir.

Boğazın necədi?

Caba (boğazındakı şərflə düzəldərək). Qoruyuram də...

Ər. Düz eləyirsən! O şeyi ki, Allah sənə bəxş eləyib, onu qorumaq lazımdır!

Caba. Elə anam da belə deyir...

Ər. Gördün, quzu kababını! Əla idi... Babanın kababından dünyada yoxdu!

Caba. Qivineyada da kababı yaxşı bişirirlər.

Ər. Qivineyada?

Caba. Hə.

Ər. Orda neyləyirdin?

Caba. (təəccüblə ona baxıb, boğazını arıtlayır). Siz indiyəcən eşitməmisiz?

Ər. Nəyi?

Caba. Biz keçən il Qivineyaya qastrola getmişdik də...

Ər (qurulana-qurulana). Nə danışırısan? Yox, mənə deməyiblər.

C a b a . Bu barədə «Mədəniyyət» qəzetində məlumat vermişdilər. Anamdadı, Bakıda sizə göstərərəm. Qoy, özümçün qeyd edim. (Cibindən kiçik dəftərçə və qələm çıxarıb, qeyd edir.)

Ə r . Mütəq göstər. Maşallah, sən də çox yer gəzmisən ha!.. Yumurta içdin?

C a b a başı ilə təsdiq edir.

Ə la!.. Özün də gerek yaxşı yeyəsən ki, sağlam bədənle incəsənətə xidmət edəsən! Hə? Necə dedim?

C a b a . Düzdü. Ancaq mənə yağlı ət yemək olmaz. Xolestrinim normanın üstündədi.

Ə r . Onda yağsız ye. Axı sən gerek təkə Qivineyada yox, bütün dünyada oxuyasan!

C a b a (ruh yüksəkliyi ilə). Mənim üçün Azərbaycanın adını qaldırmaqdan uca heç nə yoxdu!

Ə r . Ə la!

Q a d ı n . Gəlir.

Q a d ı n . Deyəsən telefon zəng çalırdı?

C a b a çiyinlərini çəkib, otaqdan çıxır.

Telefon idi?

Ə r . Bilmirəm, mən vannadaydım.

Q a d ı n . Həmişə təmizlikdə!

Ə r . Çox sağ ol!

Q a d ı n . O gün olsun, uşaqların toy hamamında çiməsən!

Ə r . Allah qoysa!.. Belə gülümsəmək, bilirsen, sənə necə yarasır?!

Q a d ı n (işvə ilə). Onda sən də elə et ki, mən həmişə gülümsəyim...

Ə r . Mən bütün həyatımı qurban verməyə hazıram ki, sən həmişə gülümsəyəsən! Sən gülümsəməyəndə, onsuz da mənim üçün həyat yoxdu!

Q a d ı n . (incimiş). Yenə başladın?

Ə r . (tələsik). Yaxşı mənada deyirəm!

Q a d ı n (onu qucaqlayır). Mənim əzizim... Oy, səndən nə gö-

zəl sabun iyi gəlir!.. Babanın sabunudu?

Ə r . Hə...

Q a d ı n . Deyirəm axı... Yaxşı çimdin?

Ə r . Ə la!

Q a d ı n . Bəs deyirdin, soyuqlamısan?

Ə r . Bura gəldik, düzəldim!

Q a d ı n . Amma gəlmək istəmirdin!

Ə r . Bilirsən...

Q a d ı n . Nə «bilirsən»? Düz demirəm?

Ə r . Əzizim, üç günlük istirahətə gəlmişik, yaddan çıxart hər şeyi, özün də dincəl, biz də dincələk... Babaya bax! Maşallah, quş kimidi! Elə bil, iyirmi yaşında oğlandı! Gördün, necə əla kabab bişirmişdi?!

Q a d ı n . Amma mən xörək bişirib, sən qabağına qoyuram, bəyənmişən...

Ə r . Mən? Mən haçan sən bişirdiyini bəyənəmişəm?

Q a d ı n . Aha, yadına gəlmir!.. Topuşu məktəbə aparmalıydım...

Ə r (onun sözünü kəsir). Nə vaxt?

Q a d ı n . Onda da, Topuş hələ birinci sinifdə oxuyurdu.

Ə r dərindən köks ötürür.

Onu məktəbə aparmalıydım, Zulyanı da, beş yaşı vardı, bağçadan götürməliydim, tələsirdim. Bu işlərin hamısını mən görmüşəm də, düz deyil?..

Ə r . Düzdü...

Q a d ı n . Əlbəttə, düzdür!.. Tələsik-tələsik də xörək bişirdim ki, sən işdən gələcəksən, bir şey yeyə biləsən, ac qalmayasan. Sən də gəlib, xörəkdən bir qaşıq götürdün, nə dedin, yadımadı? Mənim heç vaxt yadımdan çıxmaz!..

Ə r . Nə dedim?

Q a d ı n . Dedin ki, bu nədi belə, bundan ölmək olar!.. İndi yadına düşdü?

Ə r . Ola bilməz! Axı sən mənim qabağıma nə qoyursan, heç cıqqırığımı çıxarmıram, tez yeyib, dururam ayağa...

Q a d ı n . Necə, «ola bilməz»? Yadına gəlmir?

Ə r . (əsbiləşərək səsinə qaldırır). Yox, yadıma gəlmir!.. Haçansa, Nuh əyyamında nəse demişəm, indi onu yada salmağın yeridi?

(Qadından aralanır.)

Q a d ı n . Hara qaçırsan? Hə, sərf eləmir axı... *(Yamsılayır.)*
«Bundan ölmək olar...» Ölmək e-e-e!.. Sözsə bax də!.. Bəs evlənmişdən qabaq sən demirdin ki, mənim yolumda ölməyə hazırsan? Demirdin? Hələ mən orasını demirəm ki, iki aydan sonra 35 illiyimizdir, amma bütün bu müddətdə sən mənə neçə dəfə hədiyyə almısan, hə? Sayım?

Ə r *(bir az mülayim)*. Bu dağların arasında, bu sakitlik içində, bir yaxşı şey xatırla də!.. Ay özizim! Ay gözümün işığı!.. Vallah, mən səni başa düşmürəm!..

Q a d ı n . Yenə başa düşürsən? Bu da puldu bəyəm, başa düşməyəsən?

Ə r . Nə pul?

Q a d ı n . Sənə deyəndə ki, mənə filan şeyi al, deyirsən ki, *(Yamsılayır.)* «mən səni başa düşmürəm»... Bilirsən, niyə mənə başa düşürsən? Çünki başa düşməmək sənə ucuz başa gəlir!..

Ə r . Mənə? Mənim heç puldan xəbərim olur?

Q a d ı n . Elə bilirsən, hər ay gizlətdiyin o pullardan mənim xəbərim yoxdu?

Ə r *(qışqırır)*. Mən pul gizlədirəm?

Q a d ı n *(qışqırır)*. Bəli!.. Hara xərcləyirsən onları?

D a y ə *(qapıdan boylanır)*. Məni çağırıdız?

Q a d ı n . Hə!.. Mən sizi çağırıdım! Çünki birçə sizdən müsbət dalğalar gəlir! *(Hirsələrinə baxır.)* Başqalarından yox!.. *(Dayənin arından otaqdan çıxır.)*

Ə r *(onun arından baxa-baxa)*. Allaha and olsun, get-gedə mən tamam əmin oluram ki, Həvva təkcə almanı yeməyib, almayla bərabər, ilanı da yeyib!.. *(Arvadının arından boylanaraq, mobil telefonu götürür, nömrəni yığır və mülayim səslə yavaşdan.)* Alo...

İşiq sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Dağların qoynu. Həyat. Axşam.
Topuş, Lyalya, Zulya, Caba, Baba.
Topuş ilə Lyalya gözə-gözə gəlirlər.

L y a l y a . İnsanlar dəhşətdir!.. Almanı dişləyib, yeyirik!.. Nani parçalayıq!.. Əriyi yeyirik, doymuruq, çərdəyini də sındırıb, içini ye-

yirik!.. Axı onlar canlıdır! Biz ləzzət alırıq, onlar isə ağrıyır, əzab çəkir, işgəncələrə məruz qalır... Təəvvür edirsən, canlı orqanizm, canlı bədən parçalanır...

Kiçik pauza.

Düz demirəm?

Kiçik pauza.

T o p u ş . Daha alma yeməyə?

Kiçik pauza.

L y a l y a . Mən elə istəyirəm ki, sən təbiəti hiss edəsən... Bu dağlara baxıb, sevinəsən... Ancaq... baba kimi qəddar olmayasan!

T o p u ş . Qəddardır?

L y a l y a . Bəs görmədin? Quzu kəsmişdi... Quzu... Məsum bir quzunun həyatına son qoydu... Nə idi o quzunun günahı, hə? Nə idi? Axı o, hamıya inanırdı... O, bu dünyaya yenidən gəlmişdi... Sən elə bilirsən, təkcə insanların arzusu olur? Bəlkə o quzunun da bu dünyada arzuları var idi!.. Bəlkə o da böyüyüb ana olmaq istəyirdi? İstəyirdi ki, balaları onun arından gözsün, onun südünü əmsin? Ancaq onun həyatına son qoyuldu!..

T o p u ş . Axı.. axı o quzunun kababından sən də yedin.

L y a l y a *(pərt və aqressiv)*. Mən hardan biləydim?.. Mən bilirdim ki, baba quzu kəsib. Mən elə bilirdim ki, əti bazardan alıb!

T o p u ş . Bazardan? Bazardan alınan ət göydən düşür bəyəm? Quzunu kəsiblər ki, o əti bazara çıxarıblar də!..

L y a l y a . Sən heç zaman mənə başa düşürsən!..

T o p u ş . Axı sən elə söz deyirsən ki, bişmiş toyuğun da gül-məyi gəlir.

L y a l y a . Bu da sənin yumorun: «bişmiş toyuq»... Bu cür sən mənə necə başa düşəcəksən!.. Sən ancaq dincəlmək barədə fikirləşirsən, isti yer barədə, rahat yorğan-döşək barədə, yatmaq barədə, bişmiş toyuq barədə...

T o p u ş . Bəs mənim işimi kim görür?

L y a l y a . Hansı işini?

T o p u ş . Mənim biznesimi! Kim işlədir mənim biznesimi?

Lyalya. Hələ ki, mən bilən, atan sənin borclarını ödəməklə məşğuldu...

Topuş. Nə olsun? Rokfeller birdən-birə milyarder olub?

Lyalya. Sən Rokfeller olmaq istəyirsən?

Topuş. Niyə olmuram? İndi mən arıçılıq barədə fikirləşirəm!..

Lyalya. İndi də arıçılıq barədə?

Topuş. Bəli!.. Balı dünya bazarına çıxarmaq istəyirəm.

Lyalya. Bəs Bakıda deyirdin, arıların arasına getməyək?

Topuş. Bu ideya burda girib başıma! Qvatemaladan başlayacağam!

Lyalya. Qvatemaladan? Ordan niyə?

Topuş. Deyirlər ki, Qvatemalada bala ehtiyac böyükdü!

Lyalya. Təki olsun!.. Amma mən yüz dəne lotareya bileti almışam. Udacağam! Özümə maşın alacağam! Bütün rəfiqələrim hərəsi öz maşınını sürür, birçə məndən başqa! Hər dəfə pərt oluram! Onlar öz maşınlarında, mən avtobusda!.. Avtobusun yanından keçəndə, mənə əl eləyirlər... (Yamsılıyır.) «Salam, Lyalya!..» Udacam!

Topuş. Birdən udmadın?

Lyalya (sərt). Onda sən alacaqsan!

Danışiq səsi gəlir. Topuş boylandı, baxır və tələsik

Lyalyanın üstünə atılıb, onu qucaqlayır.

Lyalya. Nə edirsən?

Topuş. Qoy, paxılıqdan ölsünlər!.. (Lyalyanı bərk-bərk qucaqlayıb, öpür.)

Zulya ilə Caba gəlir.

Lyalya (Topuşun qucağından çıxaraq). Gərək elə bunlar gəlsin ki, bu məni qucaqlasın!.. (Səhnədən çıxır.)

Topuş onun ardınca gedir.

Zulya (mobil telefonla danışır). 256? Eybi yox!.. Nə olar? Qoy o Kiyon Suq Pavina olsun, mən də mən!.. Yaxşı, sağ ol!.. (Telefonu qapayır.) 256 kilo... Nə olsun, hə, nə olsun? (Hirsli əzələlərini oynada-oynada qışqırır.) Kiyon Suq Pavina, sən məni 256-la qorxuda

bilməzsən!

Caba. Sən nə danışırısan?

Zulya (onun fərqiində deyil). Bunlar da Bakıda oturub, mənə paxıllıq edirlər axı!.. Görürsən? İstəyirlər məni ruhdan salsınlar! O saat zəng edib, xəbər verirlər! Mənim rəqiblərim Tailandda deyil e, Bakıdadı, Bakıda! Mənə psixoloji təsir etmək istəyirlər... (Cabanın üstünə qışqırır.) Bacarmazlar! 256!.. Nə olsun 256? Hə? Səndən soruşuram, nə olsun? (Onun yaxasından yapışıb, bərkdən silkələyir.) Hə?

Caba (yaxasını güclə onun əlindən çəkib, boğazını arıtlayaraq). Mən başa düşürəm e, sən nə deyirsən?

Zulya (eləcə əsəbi halda davam edir). Birdən 116, təkanla 142... Bir yerdə 256! Tailand bayram edir!.. Üç dünya rekordu, hamısı da bir yarışda!.. Eybi yox, Azərbaycan da bayram edər!.. (Əzələlərini oynadır.)

Caba. Nə bayram? Axı mən səni başa düşürəm!..

Zulya. Oy, Caba!.. Sən də məni başa düşməyəndə, bəs məni kim başa düşəcək? Axı sən sənət adamısan, Caba!.. Sənət adamlarının ürəyi incə olur axı!.. Sənin ürəyin incə deyil?

Caba. İncədi!..

Zulya. Bəs, belə məqamda sən niyə məni başa düşürsən?

Caba. Mən nəyi başa düşüm? Demirsən axı!..

Zulya. Kiyon Suq Pavina bilirsən, nə edib?

Caba. Kim?

Zulya. Kiyon Suq Pavina.

Caba. O kimdi elə?

Zulya. (heyratla). Sən Kiyon Suq Pavinanı tanımırısan?

Caba çiynlərini çəkir.

Caba!.. Kiyon Suq Pavina mənim çəkimdə dünya rekordçusudu də!.. Düənə bilirsən, neyləyib? Birdən 116 kilo qaldırıb. Təkanla 142 kilo!.. 256 kilo eləyir e!.. Eybi yox! Əgər mən... əgər mən rekordu 260-a qaldırmasam, onda... (Yenə Cabanın yaxasından yapışıb, silkələyir.) onda sənə layiq deyiləm! Mən dünya rekordu qaldıracağam! Sən də zalda oturub baxacaqsan!.. Mənə əl çalacaqsan!..

Caba (yaxasını onun əlindən çəkərək). Sən ştanqa qaldıracaqsan, mən də sənə əl çalacağam?

Zulya. Bəs necə? Sonra səhnəyə atılıb, mənə gül verəcək-sən!

C a b a . Mən?
Z u l y a . Hə, əlbəttə!.. Qələbədi də... Sən də zalda oturub
azərkeşlik edəcəksən!..
C a b a . (*udqunur*). Anam da zalda oturub baxacaq?..
Z u l y a . İstəsə, baxsın də, niyə baxmır?

Kiçik pauza.

C a b a (*tərəddüdlə*). Zulya...
Z u l y a . Hə?
C a b a . Mənim sənə bir sözüm var...
Z u l y a . Nə söz?
C a b a . Mən... mən bunu çoxdan demək istəyirdim...
Z u l y a . Bəs niyə demirsən? De də...
C a b a . Mən istəmirəm ki...
Z u l y a . Nəyi istəmirsən?
C a b a . Mən istəmirəm ki, sən ştanqa qaldırasan...

Pauza.

Z u l y a (*heyratla*). Nə?
C a b a (*qətiyyətlə*). Hə!.. Mən istəmirəm!.. Anam da mənim
fikrimi bəyənir... Mən istəmirəm ki, sən ştanqaçı olasan!..
Z u l y a . Sən dəli olmusan? Necə yəni, «mən istəmirəm, sən
ştanqaçı olasan»? Mən ştanqayla nəfəs alıram, mənim bütün həyatımın
mənası dünya rekordu qazanmaqdı, indi sənə görə ştanqadan əl çək-
məliyəm? Sənə görə bütün uşaqlıq xəyallarım, bütün arzularım puç ol-
sun?

C a b a (*yamsılayır*). «Sənə görə... sənə görə...» Mən bəyəm
nəyəm? «Sənə görə... Sənə görə...» Mənim sözüm sənə üçün heç
nədi?
Z u l y a (*hirsələ bərkdən*). Sənin nə sözün! Sən Azərbaycan id-
manının inkişafının əleyhinəsen!
C a b a (*bərkdən*). Sənin də harana əl vurursan, muskuldu!
Z u l y a . Nə dedin?
C a b a . Bəli!.. Mən Mişulya deyiləm! (*Yamsılayır*). «Mişulya,
salam...»
Z u l y a . Mişulya?
C a b a . Bəli!

Z u l y a . Mişulya kimdi?
C a b a . Mən nə bilim?
Z u l y a (*get-gədə daha da əsəbi*). Bəs sən nə bilirsən? (*Yamsı-
layır*). «Yumurta var?...» «Yumurta var?...»
C a b a (*bərkdən*). Bəli! Mən səsimin qeydinə qalmaqam! Xor
sənəti sənənin ştanqa deyil!
Z u l y a . Əlbəttə, ştanqa deyil! Ola da bilməz! (*Xoru yamsıla-
yır*). Bom-bom!.. Bom-bom!..
C a b a . Lyalya düz deyir! Yelkənli qayıq daş qaldırmaqdan yüz
dəfə yaxşıdır!
Z u l y a . Mən daş qaldırmıram! Mən ştanqa qaldırıram!
C a b a (*bərkdən*). Nə olsun? Eyni şeydi də!.. (*Boğazını arıtla-
yır və qorxu ilə*). Deyəsən səsim zəiflədi...

B a b a gəlir.

B a b a . Hə, necəsiz?
Z u l y a (*qaçaraq Babanı qucaqlayır*). Oy, baba!.. Desəm, inan-
mazsan!..
B a b a . Nə olub?
Z u l y a (*daha da bərk qucaqlayaraq, kövrək*). Yox... İnanmaz-
san!..
B a b a . Bir də, görək də!..
Z u l y a . Dedim ki, inanılası deyil!
B a b a . Axı, nə?
Z u l y a (*barmağı ilə Cabanı göstərərək*). Bu adam... bu adam
ştanqanı sevmir!..

İşiq sönür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Dağların qoynu. Artırma. Gecə.
B a b a , D a y ə .
B a b a artırmanın pilekənində oturub, siqaret çəkir. D a y ə evdən çıxır.

D a y ə . Siz də burdasız? Axsamınız xeyir...
B a b a . Axsamınız xeyir. Yatdılar?
D a y ə . Yəqin, yatıblar... Sakitlikdi...
B a b a . (*gülib, başını bulayır*). Mənim bu tömələrim yaman

səs-küycüdürlər ha...

D a y ə . Neyləsinlər?.. İnsanlarda əsəb qalıb ki...

B a b a . Siz nə vaxtdan bunlarla bir yerdəsiniz?

D a y ə . Bir aydan artıqdı... Siz burda tək qalırsız?

B a b a . Yox... Burda çox adam var!

D a y ə . (təəccüblə). Çox adam?

B a b a . Hə... Azı, on-on beş nəfər...

D a y ə (eyni təəccüblə). Bəs, onlar heç gözə dəymir, hardadırlar?

B a b a . Onlar? (Əli ilə sinəsini göstərir.) Bude, burda. Mənim içimdə.

Kiçik pauza.

D a y ə . Siz də özünüzlə danışırırsız?

B a b a . Bir də arılarla!..

Kiçik pauza.

D a y ə . Ancaq mən təkə özümlə...

Kiçik pauza.

O-o-o!.. Yağış damcılayır... Burda yağış tez-tez yağır?

B a b a . Siz yağışı çox sevirsiniz?

D a y ə . Oy!.. Dünyada yağışdan gözəl şey var?

B a b a . Yağışdan gözəl?.. Nə bilim... Məsəl üçün, bal!..

D a y ə (gülür). Sizinçün, deyəsən, əsas baldır!

B a b a . Arı təkə bal vermir ki... Bütün bu təbiəti kim yaradıb? (Barmağı ilə göyü göstərir.) O, bir də arılar!

D a y ə (gülür). Bir də arılar?

B a b a . Əlbəttə!.. Buralarda nə qədər gül-çiçək var? Yer üzündə nə qədər gül-çiçək var? Bunları, bu gülləri, çiçəkləri arıdan çox tozlandırır var? Arı olmasa, bu cür gül-çiçək də olmayacaq. Onda da nə olacaq? Gül-çiçəksiz bir həyat olacaq!..

D a y ə . Day, bu nə həyat oldu?

B a b a . Hə də!.. Ancaq kimdi bunun qədrini bilən?

D a y ə . Niyə? Bazarda ki, balın qiyməti həmişə baha olur.

B a b a . Nə olsun? Burda arılıq bir şey yoxdu, bu, insanın acgöz-

lüyüdü... Amma siz, məsəl üçün, bir rəssam görmüsünüz ki, arının şəkili çəksin?

D a y ə . Arının şəkili?

B a b a . Bəli, arının şəkili!.. Görmüsünüz? Yox... Arının dünyaya gətirdiyi gül-çiçəyi çəkirlər, amma arını yox... Balıqların şəkili çəkirlər, quşların şəkili çəkirlər, şirlərin, nə bilim, ayıların, dovşanların, tülküların şəkili çəkirlər, arının isə şəkili çəkən yoxdu...

D a y ə . Nə bilim?.. Mən bu barədə heç fikirləşməmişəm... İslanmışız... Qoyun evdən isti bir şey gətirim.

B a b a . Yox, evdən sərin bir şey gətirin!..

D a y ə . Sərin?

B a b a . Hə!.. Soyuducuda bir şüşə ağ çaxır qalıb... Onu! (İki barmağını yuxarı qaldırır.) İki dəne də qədəh!

D a y ə . İki qədəh?

B a b a . Hə.

D a y ə (təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır). İki niyə?

B a b a . Biri mənim, biri də sizin.

D a y ə . Biri də mənim?

B a b a . Bəli!..

D a y ə . Mən burda sizinlə çaxır içəcəyəm?

B a b a . Nədi bəyəm? Mən sizi dəvət edə bilmərəm ki, bu gözəl gecədə mənimlə bir qədəh çaxır içəsiniz?

D a y ə . Məni dəvət edirsiniz?

B a b a . Bəli, sizi!..

D a y ə (təəddüdlə). Nə bilim, vallah...

B a b a . Bir az tez eləyin... İndi bu çisgin dayanacaq, o gözəl çaxırın da dəmi ötecek!

Kiçik pauza. D a y ə evə keçir. B a b a siqareti atıb ayağa qalxır, artırmaya keçib, qollarının ikisini də yan tutaraq, büküb, Z u l y a kimi əzələləri oynadır.

B a b a . (əzələlərini oynada-oynada). Əh-üh-ox!..

D a y ə əlində çaxır şüşəsi və iki qədəh evdən çıxır.

(Artırmanın bir küncünü göstərərək.) Gəlin bura. Buranı yağış tutmur. Gəlin.

Piləkənin üstündə oturlar.

Buyurun! Sağlıq sizindir!

D a y ə (*şaşqın*). Mənim? Mən sağlıq deməliyəm?

B a b a . Hə...

D a y ə . Axı mən heç vaxt sağlıq deməmişəm... Bəlkə də həçansa nəse demişəm, uşaqlar balaca olanda onların sağlığına-filana, amma o da yadıma gəlmir...

B a b a . Deməli, əsl yerinə düşəcək! Buyurun!

D a y ə . Doğru deyirsiniz?

B a b a . Əlbəttə!

D a y ə (*qədəhi qaldırır*). İçək... (*Göyə, ətrafa baxır.*) İçək... İçək arıların sağlığına! (*Gülür.*)

B a b a . İndiyə qədər həyatımda eşitdiyim ən gözəl sağlıqdır!

İçirlər.

Eynşteyn bilirsiniz nə deyib?

D a y ə . Yox, bilmirəm. Nə deyib?

B a b a . O gözəl insan deyib ki, Yer kürəsində arılar məhv olan sonra, insanların məhvi başlayacaq...

D a y ə . Deməli, arıları qorumalıyıq!

B a b a . Qorxuram, bir az gecikmişik... Bir gündə, Allah bilir, neçə milyon arı məhv olur!.. Bu gözəl dünyamız da deyir ki, ey bənni-Adəm, sən ki, mənə bu günə qoyursan, təbiətin atasını yandırırısan, arılar məhv olur, onda mən də səni qoca Eynşteynin dediyinə tərəf aparacağam!..

D a y ə . Ona görə də...

B a b a . (*onun sözünü kəsir*). Ona görə də görək çaxır içək!.. (*Qədəhlərə çaxır süzür.*)

D a y ə . O qutularda ki, o qədər arı var, onlar bir-birinə qarışmır?

B a b a . Siz nə danışsınız? Onlarda bir qayda-qanun var ki, heç sovet ordusunda da elə qayda-qanun yox idi!.. (*Əli ilə evi göstərir.*) Siz mənim bu gözəl törəmələrimlə onları səhv salmışız!.. (*Gülür.*) Deməli, bir aydın bu çığır-bağırın içindəsiniz...

D a y ə . Deyəsən, sizin sakit həyatınız yaman pozulub ha!..

B a b a . Ola bilər... Mənim qulaqlarım arı dızılısından başqa hər şeyə yadırgayıb...

D a y ə . Yaxşı ki, sizinçün arı dızılısı var... Çoxdan arılarla bir yerdəsiniz?

B a b a . Təqaüdə çıxandan sonra, bir dəfə Bakıdan gəldim bura. Burda da... Burda da həyatımda ilk dəfə aşiq oldum!

D a y ə . Aşiq oldunuz?

B a b a . Hə. Bu dağlara aşiq oldum!.. O vaxtdan da burdayam!..

D a y ə . Arıların arasında...

B a b a . Hə...

Kiçik pauza.

D a y ə . Düzdü, sizinkilər mənə «dayə» deyirlər, amma əslində mən onların qulluqçusuyam... Könlümü sındırmaq istəmirlər... Mən qırx il bağçada uşaqlarla işləmişəm, bağça müəlliməsi... Sonra təqaüdə çıxdım, bir mən qaldım, bir də televizor... (*Gülür.*) Arı dızılısı da ki, yox... Qəzetdə elan oxuyub, özüm gəldim ki, salam-ələyküm, sizdə işləmək istəyirəm... Dünyadı də!..

B a b a (*qədəhi qaldırır*). Elə isə, bunu da içək dünyanın sağlığına!..

D a y ə . Hansı dünyanın?

B a b a . Sizinçün neçə dünya var?

D a y ə . Siz demirsiniz ki, burda 10-15 nəfərsiz?

B a b a başı ilə təsdiq edir.

Deməli, sizin öz dünyanız var, onların da öz dünyası də... Elə deyil?

B a b a . Nə bilim... Yəqin elədi...

D a y ə . Nə qədər insan var, bir o qədər də dünya var... Deyəsən, mən yenə filosofluq eləməyə başlamışam... Bilirsiniz, məktəbdə oxuyanda... e-e-e... o uzaq illərdə... hamı mənə deyirdi ki, sən filosof olacaqsan...

B a b a . Siz də olduz!

D a y ə . Yox. (*Gülür.*) Bəs, sizə demədim? Mən qırx il bağçada işləmişəm.

B a b a . Nə olsun? Bəyem qırx il bağçada işləyəndə filosof olmaq olmaz? (*Qədəhi təzadən qaldırır.*) Yaxşı, bütün dünyaların şərəfinə!..

Qədəhləri toqquşdurub, içirlər.

D a y ə . Oy!.. Deyəsən, məni yaman tutur... Daha içə bilmə-rəm... Mən elə də böyük mütəxəssis deyiləm, amma, əla çaxırdı...

B a b a . *(əlini yuxarı tutub, baş barmağını qaldırır)*. Saysız-he-sabsız dünyalara layiq çaxırdı!.. Ona görə də, çox ağzıaçıq saxlamaq ol-maz!.. *(Qədəhlərə çaxır süzür.)*

D a y ə . Mənə az süzün...

B a b a . Mən hüquq bərabərliyi tərəfdarıyam!.. Axı mən haçan-sa hüquqşünas olmuşam... İndi isə mənimçün əsas – arıların hüqu-qudu!.. Qabaq insanların vəkiliydim, indi arıların. Bir də ki, bax, bu qədəhlərin... *(Qədəhləri doldurub şüşəni yerə qoyur.)* Ancaq sizə de-yim ki, deyəsən, bu gecə bizim gördüyümüz bu dünya da pis deyil ha... *(Əli ilə ətrafı göstərir.)*

D a y ə . Hə, əlbəttə!.. Bunun gözəlliyi ondadır ki, görünür... Ancaq o birisini necə görəsən? İnsanın içinə hansı durbinnə baxasan? Alimlər, nə bilim, filosoflar, əsl filosofları deyirəm, fiziklər, daha kim-lər, guya, dünyanı öyrənirlər, amma bunu heç kim bacarmayacaq!.. Bi-lirsiz niyə? Adamın ancaq özü bilir ki, onun dünyası nədən ibarətdir...

B a b a . Məsəl üçün, sizin dünyanız nədən ibarətdir?

D a y ə . Mənim? Mənim dünyam... mənim dünyam başdan-başə gözəlnilməzliklərdən ibarətdir. Bilirsiz, mənim nəvəm...

Kiçik pauza.

B a b a . Hə?

D a y ə . Mənim nəvəm zəncidir!

Kiçik pauza.

Bu, haçansa mənim ağıma gələ bilərdi?

B a b a . Heç mənim də ağıma gəlməzdi...

D a y ə . Görürsüz ki!.. Haçansa mənim ağıma gələ bilərdi ki, qızım zənciyə ərə gedəcək, özü də Kanadaya köçəcək? Oğlum da Ki-yeve köçüb... O məni Kanadaya çağırır ki, sən də bizim yanımıza köç, bu məni Kiyevə çağırır ki, sən də bizim yanımıza köç... Amma mən heç hara köçən deyiləm...

B a b a . Bəs onların atası?

D a y ə *(barmağı ilə göyü göstərir)*. Onların atası da çoxdan ora köçüb... Hər də o da məni çağırır ki, bədi daha, yoruldu, bezdin, sən də bura köç... *(Gülür.)* Amma mən ora da köçmək istəmirəm!.. Bəs iç-mirik?

B a b a . Necə içmirik? Onu kim dedi elə?!

Qədəhləri toqquşdurub, içirlər.

D a y ə . Yağış bərkiyir... Mən uşaq vaxtı fikirləşirdim ki, gö-rəsən buludlardan su niyə damcı-damcı düşür, birdən tökülmür? Təkcə elə ona görə ki, gözəl olsun? Necə bilirsiz?

B a b a *(üz-gözünü ovuşdurur)*. Vallah, elə qəliz suallar verirsiz ki... Mənim filosofluğum bir az axsiyır e... Deməli, niyə su buludlardan damcı-damcı düşür? Bəlkə... bəlkə ona görə ki, bulud istəmir bu gözəl yağış ondan ayrılın?

D a y ə . Efqist bulud?! *(Gülür.)* Mənim sözlərimə çox fikir ver-məyin, yaşdandı... Mən boyda adamın özünün məktəb illərindən danış-mağı, bilərəm, gülməli şeydi... Amma neyləyim? Güzgüyə baxıram, özümü tanımıram... Sonra da ürəyim ağrıyır... Özüm özümə barışa bilmirəm ki, bu qədər illər necə gəldi, necə keçdi... Nə isə... Deyirlər, adam yaşa dolduqca, uşaqlaşır... Hamısı ondandı...

B a b a . Mən uşağa oxşayıram?

D a y ə . Yox.

B a b a . Ancaq yaşım özümün də yadımdan çıxıb!.. Amma çox hayıf!..

D a y ə . Nə hayıf?

B a b a . Hayıf ki, uşaq deyiləm...

Kiçik pauza.

D a y ə . Əvvəl – uzaqlaşır, axır – yaxınlaşır...

B a b a . Hə... Bir də baxıb görürsən ki, qarşıda səni zırpı bir 90 rəqəmi gözləyir... Doxsan e!.. Heç özün də bilmirsən ki, qatar səni ha-çan getirib, bu dayanacağa çatdırdı... Pətkəddəki ailə, bütün arılar Ana Arıya qulluq edirlər, qocalanda – daha missiyasını yerinə yetirib – onu öldürürlər... Təzə Ana seçirlər...

Kiçik pauza.

D a y ə . Öldürürlər?

B a b a . Hə... Təzə Ana başlayır yumurta qoymağa... Həyat davam edir...

D a y ə . Özləri qocalmış Ana Arını öldürürlər...

B a b a başı ilə təsdiq edir.

Biz olmayacağıq, həyat isə davam edəcək... Hər dəfə adamın buna inanmağı gəlir... Axı, bu necə ola bilər, bu necə olacaq?... Hər şey necədisə, elə də qalır... Bax, bu yağış yenə də beləcə yağır... Gecə də beləcə düşür... Bu çaxır da beləcə gözəldi... Ancaq... Ancaq sən daha yoxsan... Adamın ağlına sığışmır...

B a b a . Bizdən əvvəl necə idi? Biz bunu görmüşdük? Biz yox idik, həyat var idi, gün çıxırdı, külək əsirdi, atamız anamızı sevirdi... Bizdən sonra da eynən elə olacaq...

D a y ə . Hə, elədi... Amma bunu fikirləşəndə, adamın ürəyi qüssəylə dolur...

B a b a . Ona görə də, görək, fikirləşməyəsen.

D a y ə . Olmur axı... Qüسسə də hava kimi, su kimi bir şeydi... Vaxt gələcək, bizi tamam unudacaqlar... Bizi heç kim xatırlamayaçaq... Əlbəttə, mənim Kanadadakı qızım eşidəndə ki, mən ölmüşəm, çox sarsılacaq... Ancaq sonra nə olacaq? İllər bir göz qırpmında uçub, gedəcək, mən də yaddan çıxacağam... Mənim zənci nəvələrim, onların uşaqları mənim haqqımda nə biləcək? Heç nə!.. Mənim ulu babamın adı nə idi? Bilirdim e... Yadımdan çıxıb...

B a b a . Mən qədim əcdadlarımdan təkə meymunu xatırlayıram!..

D a y ə (*barmağı ilə evi göstərir*). Amma onlar sizi çox istəyirlər.

B a b a (*çaxırın şüşəsini götürüb, baxır və dibindəkini qadamlara boşaldır*). Mən də onları çox istəyirəm.

D a y ə . Mən də uşaqlarımı çox istəyirəm... Onlar da məni istəyirlər... Onda, bəs, həyat niyə qüسسə ilə doludu?

B a b a . Nə bilim...

D a y ə . Siz bilmirsiniz, çünki sizin arılarınız var... (*Qədəhi qaldırır*.) Bir də arıların sağlığına... (*Bir az bərkdən*.) Ey, arılar!.. Sizin sağlığınıza! (*Babaya*.) Görəsən, eşidirlər?

B a b a . Əlbəttə! Onlar, mən nə fikirləşirəm, onu da bilirlər!..

Qədəhləri toqquşdurub içirlər.

D a y ə . Məni isə evdə təkə televizor gözləyir...

B a b a (*çaxır şüşəsini çalxalayır*). Çaxırımız da qurtardı...

D a y ə . Yağış da bərkidi... Bəs, bu yağış nə deyir?

B a b a . Bu yağış da deyir ki, dünya həmişə belə olub, belə də olacaq!.. Ona görə də siz dünyanın işlərini yox, özünüzü fikirləşin!..

D a y ə . Hə, bu yağış deyir ki, durun, gedin, yatın, səhər hər şeyi yaddan çıxarın, işinizlə-gücünüzlə məşğul olun... Qatar axırncı dayanacağı çatana qədər... (*Ayağa qalxır*.)

B a b a . Ancaq bu yağış onu da deyir ki, ey bağça müəlliməsi, çalış ki, qatar o axıra gedib, çatmasın...

D a y ə . Çünki axır dəhşətdi?

B a b a . Dəhşəti də var... Amma mənim üçün əsas – nigarancılıqdı...

D a y ə . Nigarancılıq?

B a b a . Hə... Bir az də... Bir balaca nigarancılıq ki, mən bu gözəl məkanda öləndə, arılardan başqa heç kimin xəbəri olmayacaq...

Kiçik pauza.

D a y ə . Çalışaq ki, ölməyək?

B a b a . Hə, əlbəttə!.. Düzdü, bizim çalışacağımıza baxan olmayacaq, amma çalışaq... (*Ayağa qalxıb, onun qolundan tutur*). Qalx, filosof xanım!..

D a y ə də ayağa qalxır.

Getdik!.. (*Onun çiynini qucaqlayır*.)

Yavaş-yavaş artırmadan keçib, evə girirlər.

İşıq sönür.

ALTINCI ŞƏKİL

Dağların qoynu. Həyət. Səhər.

Zulya, Caba, Baba, Ər, Lyalya, Qadın, Dayə.
Zulya ilə Caba gəlir.

Zulya. Dünyada elə ştanqaçılar var ki!.. Bilirsən, İmadura Sumak Del Feraro ştanqanı necə qaldırırdı?

Caba. Kim?

Zulya. İmadura Sumak Del Feraro!

Caba. O kimdi elə?

Zulya. A-a-a!.. Sən İmadura Sumak Del Feraronu da tanımır-san? O, dahi idi!.. Bax, ştanqanı təkənla əvvəlcə belə qaldırırdı. (*Göstərir.*) Sonra da belə edirdi. (*Göstərir.*) İmadura Sumak Del Feraro!.. (*Pərişan.*) Gör də!.. Mənim nişanlım belə bir adamı tanımır!..

Caba (*pərt*). Nə olsun? Sən Gendeli tanıyırsan?

Zulya. Əlbəttə! Bəstəkar!..

Caba. Mən demişəm də, sənə!

Zulya. Guya ki, mən özüm bilmirdim?

Caba. Onda bəs... Onda bəs Sibelius kimdir?

Zulya. Kim?

Caba. Sibelius! Gördün!? Tanımır-san!

Zulya. O da xor üçün əsərlər yazıb?

Caba. Bəli!

Zulya. Ancaq İmadura Sumak Del Feraroya Peruda heykəl qoyublar!..

Caba. Harda?

Zulya. Peruda!

Caba. E-e-e!.. (*Əlini yelləyib, səhnədən çıxır.*)

Zulya (*onun ardınca baxaraq, heyratla*). Bu, deyəsən Qivine-yadan başqa, heç haranı tanımır!..

Baba əlində torba gəlir.

Baba... Baba, Caba bilmir ki, Peru haradır...

Baba. Nə olsun? Bilməsin də...

Zulya. O, heç İmadura Sumak Del Feraronu da tanımır!..

Baba. Kimi?

Zulya. İmadura Sumak Del Feraronu!..

Baba. O kimdi elə?

Zulya (*incimiş*). Baba... Olmadı ki...

Evdən səs-küy gəlir.

Ər (*səhnə arxasından qışqırır*). Bədi!.. Mən daha dözə bilmirəm!..

Qadın (*səhnə arxasından qışqırır*). Mən də dözə bilmirəm!..

Ər (*səhnə arxasından qışqırır*). Sən Nataşanı bizim hamımızdan çox istəyisən!..

Qadın (*səhnə arxasından qışqırır*). Amma sən heç Nataşanı da istəmirsən!..

Zulya. Papayla mama yenə heç nəyin üstündə dalaşırlar...

Baba. Fikir vermə, yenə barışacaqlar...

Zulya. Hə... (*Gülür.*) Bir-birlərini çox istəməkdəndi!.. Mən anadan olandan elə belə istəyirlər bir-birlərini!..

Baba. Bundan gözəl nə ola bilər?..

Zulya. Yəqin mən də Cabayla barışacağam...

Baba. Əlbəttə!..

Zulya. Ancaq o, ştanqanı sevmir...

Baba. Yavaş-yavaş sevir...

Zulya. O deyir ki... (*Ağlamsınır.*) Deyir ki, mənim hər yerim muskuldu...

Baba. Əla də!.. Muskul sağlamlıqdı. Onu da öyrət, qoy, idman eylesin, onun da muskulları olsun. Yoxsa ki... (*Yamsılaraq boğazını arıtlayır.*) Öhö... Öhö...

Zulya. Ancaq mənim ürəyimi qüssə bürüyüb...

Baba. Nahaq yerə!.. Sənə nə olub ki? Hələ hər şey irəlilədi...

Zulya. Doğru deyirsən?

Baba. Əlbəttə!..

Zulya. Mən dünya rekordçusu olacağam?

Baba. Sənin buna şübhən var?

Zulya. Oy, baba!.. Sən elə gözəl insansan ki!.. (*Babamı qucaqlayıb, öpərək, onun əlindəki torbaya işarə edir*). O nədi elə?

Baba. Bu? Heç... Tüstü körüyü üçün çürük ağac yığram...

Zulya. Heç nə başa düşmədim...

Baba. Arıları sakit etmək üçün, tüstü körüyündə çürük ağac yandırırırlar ki, tüstüsü çıxsın.

Ər (*səhnə arxasından qışqırır*). Xeyr!.. Mənim yadımda deyil!..

Q a d ı n (*səhnə arxasından qışqırır*). Yadında olmaz də!..
Z u l y a (*gülür*). Necə bilirsen, Baba, biz sənin arılarının da
əsəblərini xarab eləmərik ki?..
B a b a . Sən hələ mənim arılarımı tanımırsan!..

Z u l y a səhnədən çıxır.

Ə r (*səhnə arxasından qışqırır*). Guya dincəlməyə gəlmişik!..
Q a d ı n (*səhnə arxasından qışqırır*). Sənlə dincəlmək mümkün
deyil!..
Ə r (*səhnə arxasından qışqırır*). Mən sənə güldən ağır söz de-
dim?!

Ə r hirsle evdən çıxıb, qapını çırpır və
qapı az qalır onun ardınca gələn L y a l y a n ı n başına dəysin...

L y a l y a . Oy!..
Ə r (*pəşiman*). Bağışla, bağışla!.. Bərk deydi?
L y a l y a . Yox... Siz çox əsəbiləşmişiz...
Ə r (*özünü ələ almağa çalışır*). Fikir vermə... Olan işdir... Onun
heləliyinə baxma, əslində o... əslində onun ürəyi mələk kimidi...
L y a l y a . Mələk kimi? Onda bəs niyə sizin üstünüzdə elə qış-
qırır?..
Ə r (*dərindən köks ötürür*). Görürəm ki, sən hələ mələkləri yax-
şı tanımırsan...

Kiçik pauza.

L y a l y a (*Babaya*). Topuşu görməmişiz?
Ə r (*gülə-gülə barmağı ilə hədələyir*). Ona Topuş demə...
B a b a . Pəteklerin yanındadır. Arıların həyatını öyrənir.

L y a l y a səhnədən çıxır.

Ə r (*onun arxasınca baxaraq, Babaya*). Şapalaqla üz qızardıram
də, neyləyim? Qızın yanında da biyabır olduq... Hələ o xorda oxuyanı
demirəm!.. (*Cabanı yamsılayaraq bir neçə dəfə boğazını arıtlayır, son-
ra əli ilə evi göstərir*.) Bax, sən o nəvən ki, var e, mən bədbəxtin hə-
yat yoldaşı, məni... məni məhv etməklə məşğuldu!.. Mən daha,

həqiqətən, dözə bilmirəm!.. Vallah, billah, dözə bilmirəm!

B a b a . Ailədir, hər şey olur...

Ə r . Yox!.. Mümkün deyil!.. Axı sən bilmirsən... İndi, bax, üs-
tümə belə qışqır a, sonra da günlərlə mənimlə danışmayacaq...

B a b a . Əla də!.. Bundan gözəl nə ola bilər? Sən harda belə xa-
nım tapacaqsan ki, günlərlə ağzını açmasın?

Ə r . Amma açanda da belə olur də!..

B a b a . Dünyada nə qədər qadın tayfası varsa, hamısı tapma-
cadı...

Ə r . Bu tapmacanın bir açarı olmalıdı, yoxsa, yox?.. Yığışanda
ki, bura gələk, iti verdik qonşumuz Meri Lazzerovna saxlasın, pişiyi ver-
dik mənim xalam yazıq saxlasın, mən də fikirləşdim ki, it də yox, pişik
də yox, ən başlıcası, bunlar da hamısı gedir, ev qalır boş, sakit, özümü
vurum xəstəliyə, qalım evdə, sakitlik içində, dincəlim özümçün...
(*Gözlərini yumur, elə bil, arzuladığı həmin gözəl sakitlik içindədi.*)

Kiçik pauza.

B a b a . Siz hələ it-pişik də saxlayırsız?

Kiçik pauza.

Ə r (*dərindən köksünü ötürür*). Allah insanın beynini iki hissə-
dən ibarət yaradıb. Bilirsən niyə? Kişinin beynindəki hissələr bir-biri ilə
məsləhətləşsin! Soruş, bəs qadının?

B a b a . Bəs qadının?

Ə r . Qadıninki də bir-biri ilə mübahisə etsin!.. Dalaşsın!.. (*Evə
təraf baxır*.) O-o-o!.. Yaddaşı da ki, lap mənim axırıma çıxıb!

B a b a (*təəccüblə*). Cavan adamdı, nə olub? Yaddaşı xarab
olub?

Ə r . Yox e!.. Əksinə! Heç nə yadından çıxmır!.. Əlli il bundan
qabaq olsun, fərqlənməz, mənim ziyanıma nə varsa, Nuh əyyamında nə
olubsa, hamısını saxlayır yadında!.. (*Yamsılayır*.) «17 il bundan qabaq,
dedim, ayaqqabımı apar, düzəltdir, aparmadın!..» «O gün – yəni 21 il
bundan qabağı deyir, – belə oldu...» «O biri gün – 30 il bundan qabağı
deyir – elə oldu...» Bax, belədi!.. Uzun sözün qisası: nə boşamaq olur,
nə də yaşamaq!..

Q a d ı n evdən çıxır.

(Babaya.) Eh!.. Sənə nə var ki!.. Arı zəhəri – dərmandı!.. (Səhnədən çıxır.)

Qadın (onun ardınca baxaraq). Yənə məndən danışdı?

Baba. Hə.

Qadın. Nə deyirdi?

Baba. Səni tərifləyirdi.

Qadın. Tərifləyirdi?

Baba. Hə.

Qadın (bir az mütəəssir). Bilirəm... Dalımca həmişə məni tərifləyir, amma özümü incidir...

Baba. Mənə bax!.. Nəyiniz çatışmır sizin? Hə? İtnən pişik kimi boğuşursuz...

Qadın. Mən də onu deyirəm də!.. Ancaq neyləyim? Bax, sən də, pul nə üçündür?

Baba. Xərcləmək üçün.

Qadın. Bəli! Amma mən pul xərcləyəndə onun halı pis olur.

Baba. Nə deyir?

Qadın. Deyir ki (Yamsılayır.), «bilmirəm, sən bu pulları hara xərcləyirsən»?

Baba. Sən də de ki, hara xərcləyirsən.

Qadın. A-a-a!.. Biləndə ki, hara xərcləyirəm, onda halı lap pis olur!..

Baba. Olmaz ki, iki gün burda bütün bunları yaddan çıxarıb, dincələsiz?

Qadın. Bəs mən nə deyirəm!.. Bilirsən, onun yükü nə qədər ağırdı? İşi həddən artıq çoxdur, yorulur... Mən də istəyirəm ki, dincəlsin... Əslində, özü qızıl kimi adamdı... Bilirsən, necə geniş üreyi var? Ancaq əsəbləri pozulub... Bir də görürsən ki, bütün gecəni yuxuda danışır...

Baba. Deməli, təqsir səndədir.

Qadın. Məndə? Məndə niyə?

Baba. Çünki gündüzlər danışmaq üçün ona imkan vermirsən, o da gecə yuxuda danışmağa başlayır!.. Neyləsin? Sənəsi doludur də...

Qadın. Eh, baba... Deyirsən də... (Ərinin getdiyi səmtə baxır.) Görəsən hara getdi?

Baba. Yəqin meşəyə tərəf gedib.

Qadın (nigaran). A-a-a!.. Azib-eləyər e... (Tələsik, əri gedən səmtə tərəf gedərək, səhnədən çıxır.)

Dayə əlində torba gəlir.

Dayə (əlindəki torbanı göstərərək). Gör, nə qədər çürük ağac yıgılmışam!..

İşıq sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Arılar arasında.

Rəssam (Baba), Ana Arı (Dayə),
arılar (Qadın, Ər, Zulya, Caba, Topuş, Lyalya).

Arılar səhnə boyu uça-uçə Ana Arı – Dayəni axtarırlar.

Arı-Zulya. Hanı o?

Arı-Topuş. Harda gizlənb?

Arı-Caba. Tapacağıq!

Arı-Lyalya. Onu öldürməliyik!..

Arı-Caba. Bu saat!.. Bu saat!..

İşıq səhnənin küncünə düşür: Ana Arı-Dayə tez-tez qanadlarını tərpedə-tərpedə yerində dayanıb və səksəkə içində Rəssama-Babaya baxır. Rəssam-Baba əlində molbert, fırça ilə Ana Arının-Dayənin şəklini çəkir.

Ana Arı-Dayə (həyəcanla). Siz mənim şəkilimi çəkib, qurtara bilməyəcəksiz... Onlar məni tapacaq...

Rəssam-Baba (daha artıq bir sürətlə çəkərək). Yox, yox!.. Çəkəcəyəm!.. Mən mütləq sizin şəklinizi çəkib, bitirəcəyəm!.. Axı indiyə qədər heç kim sizin şəklinizi çəkməyib... Mən mütləq çəkəcəyəm!.. Nəyin bahasına olursa, olsun!..

Ana Arı-Dayə (eyni həyəcanla). Onlar məni tapacaq... Hələ indiyə kimi olmayıb ki, Ana Arı gizlənsin, onu tapıb, öldürməsinlər...

Arılar səhnədən çıxır, yenidən uça-uçə səhnəyə qayıdır, ora-bura baş vuraraq.

Ana Arı-Dayəni axtarırlar.

Arı-Zulya. O, bizdən canını qurtara bilməyəcək!..

Arı-Topuş. Biz onu tapacağıq!

Arı-Lyalya (qəzəblə). Hardasan sən, hə?! Harda?! Elə bilir-sən bizim elimizdən qurtara biləcəksən?! Baxarıq!.. Axmaq!..

Arı-Caba. Hardadır o?..

İşıq səhnənin dərininə düşür:

Arı-Qadın ilə Arı-Ər də uça-uça Ana Arı-Dayəni axtarırlar.

Arı-Qadın. Onu ancaq sən xilas edə bilərsən, mənim əzizim! Səndən başqa kim bu işi görə bilər? Səndən başqa kim onu uzaqlara qaçıdır, xilas edə bilər? Sən! Ancaq sən, mənim əzizim!..

Arı-Ər. Əgər birinci biz tapa bilsək!.. Əgər bizdən əvvəl onu tapmasalar!

Arı-Qadın. Onu biz tapmalıyıq! Onun nə təqsiri var? Onun təqsiri odur ki, bizim hamımızı dünyaya gətirib? Yazıq, necə qorxub, gizlənib!.. Yaşamaq istəyir!.. Sən, mənim əzizim, sən onu xilas edə bilərsən! (Uçaraq, gəlib, onu qucaqlayır.) Sən bilərsən, mən səni həyatımdan da çox sevirəm!..

Arı-Ər. Sən mənim yanımda olanda, mənim gücüm ikiqat artır!..

İşıq Rəssam-Babayla Ana Arı-Dayənin üzərinə düşür.

Ana Arı-Dayə. Onlar məni tapacaq!.. Tələsin!.. Tələsin ki, heç olmasa mənim şəkili qalsın!..

Rəssam-Baba. Mən bunu elə çəkəcəyəm, elə çəkəcəyəm ki, siz bu portretdə əsrlər boyu yaşayacaqsınız!.. İnsanlar sizi tanıyacaq!.. İnsanlar biləcək, başa düşəcək ki, siz kimsiniz!.. Yaddaşıqlarda qalacaq ki, siz də bu həyatda olmusunuz!.. Sizin törəmələriniz sizi unudacaq, amma bu portretə baxan insanlar sizi heç vaxt unutmayacaq!..

Ana Arı-Dayə. Hə!.. Qoy olsun!.. Məni axtarırlar, elə bilirlər ki, mən ölümdən gizlənmişəm... Mən bəyəm bilmirəm ki, bu mümkün deyil? Hansı Ana Arı indiyə qədər canını qurtara bilib? Heç biri!.. Heç zaman!.. Hə, mən yaşamaq istəyirəm!.. Mən çox istəyirəm ki, yaşayım!.. Ancaq nə olsun ki, mən yaşamaq istəyirəm? Nə olsun ki, mən ölmək istəmirəm? Onlar məni öldürəcək... Heç olmasa, sizin portretdə yaşayım!..

Arılar uça-uça Ana Arı-Dayəni axtarır.

Arı-Lyalya. Gör, necə gizlənib!.. Eybi yox!.. Onu tapıb, əvvəlcə gözlərini çıxarmaq lazımdı, sonra öldürmək!

Arı-Caba. Onu mən öldürəcəyəm!..

Arı-Lyalya. Yaxşı!.. Ancaq əvvəlcə gözlərini mən çıxara-

cağam!.. Ləzzət ala-ala çıxaracağam!..

Arı-Zulya. Hara gizlənmişən, qoca kaftar, hə? Elə bilirsen səni tapa bilməyəcəyik?

Arı-Topuş. Qoy gizlənsin! Qoy gizlənsin, görək, necə gizlənir!..

İşıq ora-bura uça-uça Ana Arı-Dayəni axtaran

Arı-Qadının və Arı-Ərin üzərinə düşür.

Arı-Qadın. Biz onu tapmalıyıq!..

Arı-Ər. Darıxma!.. Darıxma!..

Arı-Qadın. Sonra gec olar... (Ağlayır.) Birdən onu bizdən əvvəl taparlar!..

Arı-Ər. Ağlama, əzizim... Ağlama... Sən ağlayanda mən özümü itirirəm... Mənim gücüm azalır!..

Arı-Qadın. Yaxşı, mənim əzizim!.. Mənim həyatım!.. Sən-siz mən nə edərdim? Bizim ailədə, otuz min arının içində ancaq sənin ürəyin dözmədi ki, onu öldürsünlər! Bizim anamızı! Otuz min arının anasını!..

İşıq Rəssam-Babayla Ana Arı-Dayənin üzərinə düşür.

Ana Arı-Dayə. Siz çatdıra biləcəksiz?

Rəssam-Baba. Az qalıb... Az qalıb...

Ana Arı-Dayə. Onlar yaxındadır!.. Gəlirlər!.. Mən hiss edirəm, indicə məni tapacaqlar!.. Mən bilirəm, onlar elə hirsli dirlər ki, məni tapandan sonra, heç cəsədimdən də əsər-ələmət qalmayacaq!..

İşıq arıların üzərinə düşür.

Arı-Lyalya. Mən, nə qədər deyirsiz, artıq işləyərəm, təki onu tapaq, öldürək!.. O qoca ifritəni!..

Arı-Caba. Uçub, gizlənmə bilməyəcək!..

Arı-Topuş. Guya indiye kimi gizlənmək istəyən olmayıb? Qoy, gizlənsin!.. Qoca Ana Arı deyil? Vaxtı çatıb, vəssalam!..

Arı-Zulya. Biz gələcəyimizi ona qurban verə bilmərik!..

Arı-Lyalya. O, bizi istəmir, ona görə də uçub, gizlənir!.. Bizi istəsəydi, belə etməzdil!..

Arı-Topuş. O, bizim gələcəyimizi fikirləşmir!..

Arı-Zulya. O, ancaq özünü düşünür!..

Arı-Caba. Anaya bax də!..

İşıq Arı-Qadınla, Arı-Ərin üzərinə düşür.

Arı-Qadın. Tapa bilməyəcəyik? Yəni biz o yazığı tapa bilməyəcəyik?

Arı-Ər. Tapacağıq!..

Arı-Qadın. Uçaq, mənim əzizim, mənim birdənəm, mənim qəhrəmanım! Uçaq, onu tapıb, xilas edək!..

İşıq Rəssam-Baba ilə Ana Arı-Dayənin üzərinə düşür.

Ana Arı-Dayə. Nə oldu?

Rəssam-Baba. Lap az qalıb...

Ana Arı-Dayə. Qurtarın! Tez olun!.. Bax, mən onların iyini hiss edirəm... Lap indilərdə, lap indilərdə məni tapıb, öldürəcəklər!.. Özü də hirsənblər, bu saat elə qəddardır ki!.. Mən bilərəm... Mən bunu yaxşı bilərəm... Axı məndən əvvəlki Qoca Ana Arını mən özüm öldürmüşdüm!..

Pauza.

Rəssam-Baba (tamam şaşırmış). Siz?.. Bundan əvvəlki Qoca Ana Arını siz öldürmüşdünüz?

Ana Arı-Dayə. Hə!.. Altı il bundan əvvəl... Onda mən çox cavan idim... Siz nə üçün dayandınız? Çəkin! Vaxt yoxdur!

Rəssam-Baba. Mən... Mən...

Ana Arı-Dayə. Nə oldu sizə?

Rəssam-Baba. Mən yenidən çəkməliyəm...

Ana Arı-Dayə. Necə yenidən?

Rəssam-Baba. Mən axı bilmirdim... Mən bilmirdim ki, bundan əvvəlki Ana Arını siz öldürmüşünüz... (Əli ilə portreti göstərir.) Onda bu... bu sizin yarımçıq portretiniz olur...

Ana Arı-Dayə. Siz nə danışsınız? Vaxt yoxdur!.. Qurtarın!.. Mən heç olmasa portretə yaşamaq istəyirəm!..

Rəssam-Baba portreti pozmağa başlayır.

(Qışqırır.) Siz nə edirsiniz?

Rəssam-Baba. Mən sizin, heç olmasa, gözlerinizi təzədən işləməliyəm...

Ana Arı-Dayə. Vaxt yoxdur! Siz bunu başa düşürsünüz? Onlar bu saat məni tapacaqlar!..

Rəssam-Baba. Siz gerek əvvəldən mənə deyəydiniz... Deyəydiniz ki, siz özünüz də sizdən əvvəlki Ana Arını öldürmüşsünüz... Şəxsən siz!.. İndi bu portret bütöv, tam olmur... Mən sizi insanlara yarımçıq təqdim edə bilmərəm!..

Ana Arı-Dayə. (qazablə). Bəyəm insanlar özləri bütövdür?

Pauza.

Sizdən soruşuram, bəyəm insanların özləri bütövdür?

Arı-Qadınla Arı-Ər nəhayət ki, Ana Arı-Dayəni görürlər.

Arı-Ər. Burdadır!..

Arı-Qadın. Tapdıq!..

Arı-Ər. Mən dedim ki, tapacağıq!.. Mən bilirdim ki, sən onu xilas edəcəksən!.. (Ana Arı-Dayəyə.) Tez!.. Tez!.. (Arı-Əri göstərir.) O, sən ilə uçaq!.. Səni aparacaq!.. O, səni xilas edəcək!..

Ana Arı-Dayə. Yox, bu mümkün deyil!..

Arı-Qadın. Necə mümkün deyil! Biz səhərdən səni axtarırdıq!.. (Arı-Əri göstərir.) O, bunu bacaracaq!.. Onun ürəyi zərif, qanadları güclüdür!..

Arı-Ər. Uçaq!..

Ana Arı-Dayə. Məni xilas etmək mümkün deyil!

Arı-Ər. Vaxt itirməyə!

Ana Arı-Dayə. Yox...

Arı-Qadın. Axı niyə?

Ana Arı-Dayə. Çünki həyatın öz qanunları var...

İşıq Qoca Ana Arı-Dayəni axtaran arıların üzərinə düşür.

Arı-Lyalya. Aha!.. Deyəsən, burdadır!..

Arı-Caba. Onun iyi gəlir!..

Arı-Zulya. Bu saat tapacağıq! Bu saat!..

Arı-Topuş. Gör bizi nə qədər yordu!..

A r ı - L y a l y a . Gözlərini mən dəşəcəyəm!..

A r ı - C a b a . Hardasan sən? Harda gizlənmişən, qoca kaftar? Elə bilirdin səni tapa bilməyəcəyik?

A r ı - L y a l y a . Bizdən gizlənmir e, bizdən!.. Axmaq!.. Sən bizdən gizlənə bilərsən?

İşıq Ana A r ı - D a y ə n i n , R ə s s a m - B a b a n ı n ,
A r ı - Q a d ı n ı n və A r ı - Ə r i n üzərinə düşür.

A n a A r ı - D a y ə (d ə r i n k ə d ə r i ç i n d ə) . Siz gerek o portreti pozmaydınız...

R ə s s a m - B a b a . Mən yarımçıq portreti insanlara təqdim edə bilmərəm!

A n a A r ı - D a y ə . Bunu sizdən başqa kim biləcəkdiniz?

Səhnənin dərinindən arıların qışqırığı gəlir:

- Hardasan sən?
- Harda gizlənmişən?
- Hardasan?
- Səsinə çıxar!..
- Yoxsa çox pis olacaq!.. Eşidirsən?! Çox pis!..
- Bilirik, sən burdasan!..

A n a A r ı - D a y ə (q ı ş q ı r ı r) . Burdayam!.. Hə, mən burdayam!..

R ə s s a m - B a b a . Deməyin!.. Yerinizi deməyin!.. Axı mən sizin portreti çəkməliyəm!..

A n a A r ı - D a y ə . Daha gecdir!.. (A r ı - Q a d ı n l a A r ı - Ə r ə .) Ə l - v i d a ! ! . Ə l v i d a ! ! . (U ç a r a q , o n u a x t a r a n a r ı l a r ı n q a b a ğ ı n a g e d i r .)

R ə s s a m - B a b a . Dayanın!.. (O n u n a r d ı n c a q a ç ı r .) D a y a - n ı n ! ! . Mən sizin şəkilinizi çəkməliyəm!.. (G ö z d ə n i t i r .)

A r ı - Q a d ı n . O da məhv olacaq!.. O rəssamı da məhv edəcəklər!.. O bilmir ki, Ana Arının şəkilini çəkmək mümkün deyil!.. (A r ı - Ə r i q u c a q l a y ı r .)

A r ı - Ə r (o n u q a n a d l a r ı a r a s ı n a a l a r a q) . Sakit ol...

İşıq sönmür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Dağların qoynunda. Babanın evi. Günorta.
Q a d ı n , Ə r , Z u l y a , C a b a , T o p u ş , L y a l y a , D a y ə , B a b a .
B a b a i l ə D a y ə m i z i n ü s t ü n ə q a b - q a c a q d ü z ü r l ə r .

B a b a . (b ə r k d ə n) . Gəlin!.. Hamımız bir yerdə nahar edəcəyik! Görün sizə nə hazırlamışığ də!.. Gəlin!..

Z u l y a i l ə C a b a g ə l i r .

Z u l y a (ə z ə l ə l ə r i n i o y n a d a - o y n a d a) . Baba, yenə nəşə bir ləzzətli şey düzəltmişən?

B a b a . Tək mən yox. (D a y ə n i g ö s t ə r i r .) İkimiz!..

Z u l y a . İkiniz?

B a b a . Bəli, ikimiz!

Z u l y a . Nə yaxşı... Bəs, nə düzəltmişiz?

B a b a . Görərsən də!.. Sürprizdi!..

Z u l y a (C a b a y a) . Gəl... Gəl, görək, Baba bizə nə sürpriz hazırlayıb?..

C a b a c a v a b v e r m i r v ə ç o x c i d d i d i r .

Yenə nə fikirlisən belə?

C a b a (b o y n u n a d o l a d ı ğ ı ş ə r f i d ü z ə l d ə r ə k) . İki aydan sonra atanla ananın 35 illiyidir...

Z u l y a . Hə.

C a b a . Bir ildən sonra Topuş anadan olub...

Z u l y a . Hə.

C a b a . Topuş da səndən iki yaş böyükdü...

Z u l y a . Hə də... Nə olsun?

C a b a . Onda... Onda sənə nəçə yaşın olur?

Z u l y a (h i r s l i) . Mən də deyirəm, bu nə fikirləşir!..

B a b a . Gəlin!..

Q a d ı n g ə l i r .

Q a d ı n (B a b a n ı q u c a q l a y ı r) . Yadına gəlir, mən uşaq vaxtı heç nə yemirdim... Onda sən mənə cürbəcür antiqə şeylər bişirirdin... Onların dadı indi də ağzımdadı, yadıma düşəndə ürəyim açılır...

B a b a . Sən elə yenə də uşaqsan də...
 Q a d ı n . Eh, Baba...
 B a b a . Nə «eh, Baba?» Düz deyirəm də!.. Ancaq özünün bundan xəbər yoxdu!..

L y a l y a gəlir.

L y a l y a . Bəs Topuş hardadı?
 B a b a . (gülür). Arıların heyatını öyrənir...
 Z u l y a . Ona Topuş niyə deyirsən? Adı yoxdu?
 B a b a . Səs salmayın!.. Hamı necə, o da elə də... (Qadına.)
 Bəs sənin heyat yoldaşın hanı?
 Q a d ı n . O-o-o!.. Sən bilmirsən?! O görə geciksin də!.. Ola bilməz axı, onu on dəfə çağırمامış, gəlsin...
 B a b a . Darıxma!.. Hamınız yaxşıca gəlin oturun. Bir-birinizi öpün!.. Bir-birinizə yaxşı sözlər deyın!.. Mehriban olun!..
 Z u l y a . Baba, göz dəyməsin! Kefin yaman kökdü ha!..
 B a b a . Niyə kefin kök olmasın? Gün yenə çıxıb? Çıxıb!.. Amma çıxmaya bilirdi!.. Kim ona neyləyəcəkdi? Gözləyərdin, gözləyerdin, gün isə çıxmazdı... Onda qaranlıq dünyada, buz kimi soyuqda nə edəcəydik?
 Z u l y a . Baba, sən filosof olmusan?
 B a b a . (gülür). Belə çıxır də... Görünür, filosofla oturub-duranda, sən də filosof olursan!..
 L y a l y a . (yavaşdan). Məni deyir e!..
 C a b a . (boğazını arıtlayaraq Lyayaya). Pahl!..
 Z u l y a . (Lyayaya tərəf baxaraq). Yelkənli qayıq filosofu... (Cabaya.) Yaxşı dedim?
 C a b a . Hə. Ancaq...
 Z u l y a . Yenə nə ancaq?
 C a b a . Ştanqa qaldırmaq barədə...
 Z u l y a . (hirsli). Yenə başladın?
 C a b a . Mən bilməliyəm!.. Anam da sənın qərarını bilməli idi!..
 B a b a . (davam edir). Bax, səhər yerimdən durmuşam? Durmuşam!.. Arılar salamatdı? Salamatdı!.. Dağlar yerindədi? Yerindədi!.. Bir azdan moruqlar çiçəkləyəcək? Çiçəkləyəcək!.. Arılar o çiçəklərin şirəsini çəkəcək? Çəkəcək!.. Bu il də köhrəba kimi tərtemiz bal olacaq? Olacaq!... Daha nə lazımdı? Hə?
 L y a l y a . Oy!.. Siz əsl şair kimi danışırırsız!..

Q a d ı n . Baba həmişə şair olub!..
 T o p u ş . (səhnə arxasından). Vay!.. Vay!..
 Q a d ı n . (həyəcanla). Topuşdu!..

T o p u ş alını tutub, inildəy-inildəy səhnəyə daxil olur.

Nə olub? Alnını niyə tutmusan?
 T o p u ş . Uf-f-fl!.. Uf-f-fl!..
 Q a d ı n . Axı nə olub?
 L y a l y a . (Topuşun yanına qaçaraq). Yıxılmışan?
 T o p u ş . Uf-f-fl!.. (Babaya.) Sənin bu arıların çox aqressiv heyvanlardır!
 B a b a . (bərkdən gülür). Arı sancıb?
 L y a l y a . A-a-a!..
 D a y ə . Bu saat bir az spirt sürtərim, ağrısı keçər... (Babaya.)
 Spirt var?
 T o p u ş . Yox, spirt sürtməyin...
 B a b a . Niyə?
 T o p u ş . Uf-f-fl!.. İyi gəlir axı...
 B a b a . Nə olsun iyi gəlir? Gəlsin də...
 T o p u ş . Axı iyi gələndə onu içmək istəyirəm!..
 Ə r . (səhnəyə daxil olaraq). Nə olub belə?
 Q a d ı n . Nə olacaq? Uşağı arı sancıb.
 Ə r . Eybi yox, arı zəhəri dərmədi.
 Q a d ı n . Hə!.. Səni sancmayıb axı!..
 Ə r . Elə görə arı olsun? Məni gündə sancırlar də!..
 Q a d ı n . (ətrafa). Məni deyir e!.. (Ərə.) Mən sancıram səni, hə?
 Bəs, deyirdin, mənə rast gəldiyin üçün, tale üzünə gülüb? Nə oldu?
 Ə r . Sonra başa düşdüm ki, tale mənə istehza edirmiş!..
 Q a d ı n . (Babaya). Bax, görürsən bunu?.. (Ağlamsınır.)
 B a b a . Sakit ol...
 Q a d ı n . Nə sakit ol? Sonra da deyirsən ki, mehriban olun!..
 B a b a . Əlbəttə, mehriban olun!
 Z u l y a . (Cabanı göstərir). Belə adamlar mehriban olmaq olar? (Cabaya.) Sənin acığına toyumuza bütün ştanqaçı qızları çağıracağam!.. Oğlanları da! Oğlanları da çağıracağam!..
 C a b a . Baxarıq!..
 Z u l y a . Baxarsan!
 C a b a . Mişulya salam!..

Zul'ya. Nə?

Qadın. Bu nə deyir belə?

Ər. Mən nə bilim?..

Zul'ya. Nə deyirsən?

Cabab. Mişulya, salam!..

Ər (Cababaya). Bədir!

Zul'ya. Gör mən kimi seçdim də?!

Cabab. Kimi seçdin?

Zul'ya. Səni!.. Ancaq o qədər mənə təklif edən var idi ki, ərə gedim!..

Cabab. Kim sənə təklif edirdi? Ştangis?

Zul'ya. Ştangis niyə?

Cabab. Bəs kim? De də!.. De, biz də bilək!..

Zul'ya (yamsılayır). «Kim?.. Kim?..» (O tərəf-bu tərəfə baxır.) Ode, mama, papa!.. (Qadına.) Düz demirəm? (Ağlamsınır.) O qədər dediz ki, ərə get, ərə get, mən də buna razılaşdım! Nə edəydim? (Yamsılayır.) «Güllə saniyədə 260 metr uçar...» Yox bir, 260 kilometr uçar!..

Cabab (həyəcanla). Mən bunu sübut edərdim!..

Lyalya. Solo oxumaq, xorda oxumaqdan yüz dəfə romantikdi!..

Cabab. Nə?

Lyalya. Bəli!

Cabab. Yaxşı ki, anam bura gəlmədi!..

Babab. A bala, sakit olun, süfrə arxasına keçin!..

Ər (Zul'ya). Xeyr!.. Mən sənə elə söz demirdim!.. Mən sənə nə vaxt deyirdim ki, ərə get?..

Qadın. Əlbəttə!.. Deməzsən də!.. Sən haçan uşaqları fikirləşmişən?

Ər. Niyə? Onlar mənimçün yaddır?

Qadın. Bunu görə mən sənə soruşum! İşdən gələn kimi gecənin yarısına qədər oturub, televizora baxırsan! Düz demirəm? (Cababaya.) O qədər televizora baxır ki, diktorlar da bunu tanıyır!..

Ər. Mən öz evimdə televizora baxa bilmərəm?ç

Qadın (onu yamsılayır). «Öz evimdə...» Öz evimdə? Yadırdan çıxıb, hə?

Ər. Yenə nə yadımdan çıxıb? Neçənci ildə olub?

Qadın. Neçənci ildə? Bu saat yadına salaram!.. Səhər saat beşdə gəlib çıxmışdın evə, yadına düşdü? (Ərinə işarə edərək, Babaya.)

Soruşuram bundan ki, səhər saat beşdə də evə gələrler? Bilirsən, nə deyir mənə? Deyir ki, bəs, bu vaxt başqa evə necə gedim?

Babab. A bala!.. Ay uşaq!.. Ay gözəl insanlar!.. Ay mənim əzizlərim!.. Sakit olun! Nə olub sizə? Bir-birinizə nə vermişiz ki, qaytara bilmirsiniz?!

Cabab (həyəcanla bir neçə dəfə boğazını arıtlayır). Deyəsən... Deyəsən mənim səsim batıb...

Babab. Batmaz... Niyə batır? Hər şey gözəl olacaq!..

Topuş (eləcə əli alında). Bunlara bax də!.. Bu boyda yara almışam, heç kimin vecinə deyil!.. Uf-f-fl!..

Lyalya onun pencəyinin atəyini dartır.

Lyalya. Bədi də!.. Arıya görə də bu qədər ufuldayarlar?

Topuş. Bəs haçan ufuldayarlar? Əvvəlcə quzunun kababını yeyərlər, sonra da onun üçün ufuldayarlar?

Lyalya (yanıb, yaxılaraq). Sənə elə yaxşı edirlər, Topuş deyirlər! Topuş!..

Topuş (yamsılayır). «Mən burda şeir yazmaq istəyirəm...»

Lyalya. Mən əbədi olaraq sənəninlə danışmayacağam!

Topuş. Onda bəs dəqiqədə bir mənim pencəyimi kim dartaçaq?

Babab. A bala!.. A bala!..

Cabab (tez-tez həyəcanla boğazını arıtlayır). Anam deyirdi də... Deyirdi ki, sənə dağa getmək olmaz!.. (Eləcə həyəcanla boğazını arıtlayır.)

Ər (Qadına). Yenə sən saldın bu mərəkəni!..

Qadın. Mən? (Babaya.) Gördün ki, bunu! Gördün! (Ərinə.) Get, ulduz falını oxu e!..

Ər. Mənim elə bir falım çatışmırdı!..

Qadın (qətiyyətlə). Qurtardı! Bakıya qayıdırın!

Ər. Lap yaxşı! Qayıdaq!

Qadın (barmağı ilə Ərini göstərir). Mən bu adamın sürdüyü maşına minməyəcəyəm!.. Mən qatarla gedəcəyəm!

Cabab. Mən də qayıdıram! Mənim maşınımı gedə bilərsiniz. Mən həmişə qadınlara hörmət etmişəm!

Zul'ya. Aha! Gözlə! Heç kim sənə o sınıq-salxaq maşınına minməyəcək!

Cabab (heyratla). Sınıq-salxaq? Bakıda mənim kimi maşına ba-

xan var?

Zulya. Nə olsun, baxırsan? Amma maşının axsıyır!..

Caba. Mənim maşınım?

Zulya. Bəli! Sən öz axsaq maşınında tək gedəcəksən!..

Lyalya. Sənin maşınla mən gedərəm!

Caba (acıqla ona baxır). Mən başqa yere gedirəm...

Zulya. Onda lap yaxşı! İkiniz də bir yerdə başqa yere gedərsiz!..

Baba. Sakit olun!.. Sakit olun!.. Ay bala, ay uşaq, ay camaat, ay gözəl insanlar, nə olub sizə? Bir-birinizə nə vermisiz axı? Niyə bu qədər incidirsiz bir-birinizi? Nə üstündə? Hamınızı arı sancıb-nədi?

Caba. Bunlara nə var? Arı məni sancıb!.. (Alnını ovuşdurur.) Uf-f-fl..

Lyalya. Lap yaxşı olub!

Ər. Mənə deyən lazım idi ki, ay axmaq, oturaydın evdə də!.. Bunlar yox, Nataşa Meri Lazarevnagildə, Gümüş də bədbəxt xalamgil-də...

Qadın. Oturaydın də! Niyə oturmurdun? Kim səni zorla bura getirirdi?

Ər. Bura gəlməyim heç, e!.. Bura gəlməyim heç!.. Məndən soruşan olsaydı, qələt eləyerdim, bu dünyaya gələrdim!

Qadın. Gördüz? Gördüz ki, bu adam nələr deyir?! Bitdi daha! Bakıya qayıdırıq! (Dayəyə.) Hazırlaşın, gedirik!..

Dayə. Mən...

Kiçik pauza.

Qadın. Nə olub?

Dayə. Mən... (Yenə sözünü yarımçıq kəsir.)

Kiçik pauza.

Mən qalıram...

Qadın. Nə?

Dayə. Mən qalıram...

Hamı təəccüblə Dayəyə baxır.

Qadın. Necə yəni mən qalıram? Harda qalırsız?

Dayə. Burda...

Pauza.

Qadın. Burda, yəni harda?

Baba. (irəli çıxaraq). Burda, yəni mənim evimdə! (Yaxınlaşıb, Dayənin əlindən tutur.) Bizim evimizdə!..

Pauza.

Biz evlənirik!..

Hamı heyret içində quruyub, qalıb.

Qadın. Nə... nə edirsiniz?

Baba. (hecalaya-hecalaya). Ev-lə-ni-rik!

Kiçik pauza.

Zulya (özünə gələrək). Bravo!.. (Əl çalmağa başlayır.) Bravo!.. Bravo!.. Bax, sürpriz buna deyərler!..

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Dağlar qoynunda. Həyə. Axsamüstü.

Baba, Dayə.

Baba ilə Dayə artırmanın pələkanlarında oturublar.

Dayə. Getdilər...

Baba. Bal payları da yadlarından çıxıb, burda qaldı...

Dayə. Bəs necə olacaq?

Baba. Necə olacaq? Biz Bakıya gedəndə, aparacağıq onlara.

Dayə. Nə vaxt?

Baba. Haçansa...

Dayə (fikirli və nigaran). Görəsən, mən evdə qazı söndürmüşəm?

Baba. Əlbəttə, söndürmüşsən!

Dayə. Nə bilirsən?

B a b a . Yanğın olsaydı, sənə xəbər eləyərdilər.

D a y ə . Kim bilir ki, mən hardayam?

B a b a . Elə, bilməsələr yaxşıdır!

D a y ə . Arılar bilir, kifayətdir?

B a b a . Əlbəttə!

D a y ə . Ancaq hərdən mütləq Bakıya gedək... Səs-küy olanda, adam sakitlik istəyir... (*Ətrafa baxır.*) Sakitlik də olanda, bir az... bir az səs-küy istəyirsən...

B a b a . İnsan belə məxluqudu də!..

D a y ə . Necə?

B a b a (*gülür*). Sirri-Xuda... Ondan baş açmaq çətin məsələdi...

D a y ə (*barmağını onun sinəsində gəzdirir*). Oradakıların hamısı bu fikirdədi?

B a b a (*üzünü turşudur*). Hamısı?.. Hamısı yox... Onlar da insandırılar də, dinc dura bilmirlər axı, hərdən başlayırlar bir-biri ilə didişməyə...

D a y ə (*uzaqlara baxır*). Bir azdan çatacaqlar Bakıya. Sonra da... sonra da başlayacaqlar buraycun darıxmağa...

Kiçik pauza.

Əslində, onlar yaxşı adamlardı... Özü də, görərsən, hamısı bir-biri ilə barışacaq...

B a b a . Barışacaq?

D a y ə . Hə.

B a b a . Bəlkə barışmasalar yaxşıdır?

D a y ə (*tərəddüdlə çiyinlərini çəkir*). Barışmasalar yaxşıdır?.. Nə bilim, vallah...

Kiçik pauza.

Yox, qoy barışsınlar!.. Tək qalmasınlar. Tək qalmaqdan pis şey var dünyada?

B a b a (*çiyinlərini çəkir*). Nə bilim?..

D a y ə . Sənin arıların var, ona görə də bilmirsən... Amma mən yaxşı bilərəm!..

B a b a . Biz də dalaşaq?

D a y ə . Yox... Biz dalaşmıyaq...

B a b a . Amma dalaşmağın da öz ləzzəti var a!..

D a y ə . Yox... Dalaşmağın heç bir ləzzəti-zadı yoxdu... Qoy, onlar da barışsınlar... Cavanlar da ailə qursun... Uşaqları olsun...

B a b a . Yaxşı də, nə deyirəm, olsun...

D a y ə . Nəvələri, nəticələri olsun...

B a b a . Olsun...

D a y ə . Ancaq biz onları görməyəcəyik...

B a b a . Bizim də ulularımız bizi görməyib də...

D a y ə . Hə...

B a b a . Bunlar da iki-üç nəsiləndən sonrakıları görməyəcəklər... Gələcəkdəki dalaşanları... Gələcəkdəki barışanları...

D a y ə . Yox... Yüz ildən sonra belə olmayacaq axı... Həyat dəyişəcək... Axı həyat inkişaf edir... Yüz ildən... yaxşı, yüz olmasın, iki yüz ildən sonra da belə olacaq? Yox, onda bütün insanlar xoşbəxt yaşayacaq...

B a b a . Gələcək mütləq xoşbəxt olacaq! (*Ayağa qalxaraq, iki əlini də ağzına tutub, qışqırır.*) Ey, gələcəkdəkilər!.. Ey!.. Sizinləyik!.. Eşidirsiz bizi?.. (*Daha da bərkdən.*) Gələcək mütləq xoşbəxt olacaq!.. Nə? Nə? Hansı gələcək? Necə yəni «hansı gələcək»? Sizdən sonrakı gələcək! Başa düşdüz? Sizdən sonrakı gələcək! Siz də üzünüzü bizim kimi gələcəyə tutub, qışqıracaqsız: ey, gələcəkdəkilər, gələcək xoşbəxt olacaq!.. Başa düşdüz, yoxsa, yox? Həmişə də belə olacaq! Xoşbəxtlik həmişə gələcəkdə olacaq!.. Ey!.. Başa düşdüz?..

D a y ə (*mütəəssir*). Doğrudan belə olacaq? Doğrudan xoşbəxtlik bütün insanlar üçün ancaq... ancaq gələcəkdə olacaq?

Pauza.

O gələcək də heç vaxt gəlməyəcək? Yəni qayğı, problem, dərd, kədər, qüssə, qışqır-bağır daimidir?

B a b a çiyinlərini çəkir.

Yəni bu dünya heç vaxt düzəlməyəcək?

B a b a çiyinlərini çəkir.

İnsanlar həmişə qayğıya, dərdsərə məhkumdu? Həmişə dalaşacağıq, vuruşacağıq? Belə də həyat olar?

B a b a . Həyat elə budur də!..

Kiçik pauza.

D a y ə . Yəni haçansa bir külək əsib, yer üzündəki bu qayğıları, iztirabları, dərdi-səri, didişməni, intriqaları süpürüb, aparmayacaq? Hə?

Kiçik pauza.

Mənim ağlamağım gəlir...

B a b a (*həyəcanla*). Yox!.. Yox!.. Ağlamaq nədir? Mən ölmüşəm ki, sən ağlayasan? O külək əsəcək!.. Mütləq əsəcək!..

D a y ə (*kövrəlmiş*). Nə vaxt əsəcək?

B a b a . Nə vaxt? (*Bir az tərəddüdlə*). İndi... (*Sonra ətrafa bəylənərək, qətiyyətlə*). Hə, indi! Bax, indi əsəcək o külək!

D a y ə . İndi?

B a b a . Hə!.. İndi!.. (*Bərkdən*). İndi!.. İndi!.. (*Qışqırır*). Külək, əs!.. Külək, əs!..

Pauza.

Bax!.. Bax!.. (*Sevinclə*). Görürsən? Görürsən, külək başladı!..

Və bu vaxt doğrudan da möcüzə baş verir:
yavaş-yavaş külək əsməyə başlayır.

D a y ə (*ayağa qalxaraq heyratla*). Hə!.. Hə!.. Külək əsir!.. Doğrudan da külək əsir!..

B a b a (*yənə iki əli ilə ağzını tutub, qışqırır*). Külək, külək, hey!.. Salam olsun hüzuruna!.. Eşidirsən bizi? Salam göndəririk hüzuruna biz! (*Dayəyə*). Gedək!

D a y ə . Hara?

B a b a . Necə hara? Gələcəyə! (*Əlini ona tərəf uzadır*).

D a y ə (*onun əlindən tutur*). Hə!.. Gedək!.. Gedək gələcəyə!..

Külək get-gedə bərkiyir. İki də əl-ələ tutub, bir-birinə sıxılaraq, küləyin səmti ilə gedir və elə bil, əslində, onları külək aparır. Beləcə, külək onları heç vaxt gəlməyəcək gələcəyə doğru apara-apara səhnənin dərinliyində gözdən itirlər.

İşiq sönmür.

26 oktyabr 2006.
Kislovodsk. «Plaza» oteli.

CƏHƏNNƏM SAKİNLƏRİ

Yeddi şəkildən ibarət iki hissəli dram

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Kişi
Qadın
Qonaq
Zabit
İki nəfər NKVD işçisi

Qeyd. Rejissorun yozumundan asılı olaraq, Qonaq və Zabit rollarını eyni aktyor ifa edə bilər.

Məkan: SSRİ, Bakı.
Zaman: 31 dekabr 1937-ci il.

BİRİNCİ HISSƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhnə qaranlıq və sükut içindədir.

Pauza.

Zəla tuşlanmış əl fənəri yanır. Bir az arxa planda nisbətən zəif daha iki əl fənəri yanır. Fənerlər səhnə boyu hərəkət edir. Qaranlıq içində üç nəfər NKVD işçisinin silueti güclə sezilir: bir nəfər – görünür, daha yüksək rütbəli zabitdir – qabaqda, iki nəfər onun ardınca irəliləyirlər. Fənerlərin işıqları səhnənin dibində itir.

Pauza.

Qaranlıq içində qəflətən müxtəlif qışqıq səsləri eşidilir.

Qadın cığirtəsi. Yox!.. Yox!..
Kişi səsi. Mən xalq düşməni deyiləm!..
Qadın cığirtəsi. Buraxın onu!.. Aparmayın!..
Qadın cığirtəsi. Qoymaram!..
Kişi səsi. Mən heç vaxt Stalin yolundan dönməmişəm!..
Kişi səsi. Mənim vətən qarşısında, partiya qarşısında, yoldaş Stalin qarşısında həmişə alnım açıq olub!..
Qadın cığirtəsi. Vay!..
Kişi səsi. Mən təqsirsizəm!..
Kişi səsi. Qorxmayın!.. Mən qayıdacağam!..
Qadın cığirtəsi. Aparmayın onu!..
Kişi səsi. Mən heç vaxt partiyaya xəyanət etməmişəm!..
Qadın cığirtəsi. Yox!..Aparmayın!..
Kişi səsi. Bu, səhvdir!..
Qadın cığirtəsi. Aparmayın!..
Kişi səsi. Mən qayıdacağam!..

Və qaranlıq səhnədə bir müddət o son sözlərin əks-sədası eşidilir:

- Mən qayıdacağam!..
- Mən qayıdacağam!..
- Mən qayıdacağam!..

İKİNCİ ŞƏKİL

Beşinci mərtəbədəki mənzilin qonaq otağı. Gecə düşüb. Bir küncə qoyulmuş küknaş ağacı Yeni il münasibətilə bəzənib. Divarda İosif Stalinin gülümseyən böyük portreti, başqa kiçik ailəvi fotosəkillər asılıb. Qabaq planda miz və iki kürsü, bir az kənarda isə arxası zala tərəf olan kreslo var. Qadın, Kişi, Qonaq. Qadın cürbəcür yeməklər, boşqab, çəngəl-bıçaq düzərək, mizin üstünü səliqəyə salır.

Qadın. *(divar saatına baxaraq)*. Saat on oldu!.. Harda qaldı belə?.. Yəqin yenə iclas çağırblar... *(Dərindən köks ötürür.)* Eh... Nə deyim, vallah...

Eşikdən hay-küy, qışqırtı eşidilir.

Qadın çığırması *(səhnə arxasından)*. Yox!.. Yox!.. Onunla işiniz olmasın!.. O, Allah adamıdır!..

Qadının əlindəki boşqab yerə düşüb, sınır.

Qadın çığırması *(səhnə arxasından)*. Qoymaram!..

Kişi səsi *(səhnə arxasından)*. Qorxma, Allah qoysa, məlum olar ki, səhv ediblər...

Qadın həyəcanla qapıya tərəf gedir.

Qadın *(pıçıltı ilə)*. Namərdlər!.. Yeni il gecəsi də gəlib, adamları aparırlar... *(Qulağını qapıya dirəyib, qulaq asır.)*

Qadın çığırması *(səhnə arxasından)*. Hara aparırsız onu? Onun yetimlərini kim saxlayacaq?.. Onun namazı sizə qənim olar!.. Aparamayın!..

Kişi səsi *(səhnə arxasından)*. İnşallah, yaxşı olar... Sakit ol, uşaqlar qorxur...

Qadın *(pıçıltı ilə)*. Yazıq Axund Seyid Rza...

Qadın çığırması *(səhnə arxasından)*. Mən qoymaram!.. Mən qoymaram onu aparasız!..

Qadın *(pıçıltı ilə)*. Bədbəxt Zeynəb...

Qadın çığırması *(səhnə arxasından)*. Yox!.. Yox!.. Aparamayın!..

Kişi səsi *(səhnə arxasından)*. Qorxma... İnşallah, qayıdaram... Məndən nə xalq düşməni?..

Kobud addım səsləri eşidilir.

(Bərkdən qışqırır.) Özünüzdən muğayat olun!.. İnşallah, tez qayıdaram!..

Addım səsləri əvvəlcə yaxınlaşıb, sonra uzaqlaşmağa başlayır.

Qadın *(pıçıltı ilə)*. Apardılar...

Addım səsləri tamam uzaqlaşib, itir.

(Doluxsunur.) Apardılar... Ay Allah, bu nə müsibətdi belə?.. *(Səhnədən çıxır və tez də süpürgə-xəkəndəzlə qayıdaraq, boşqab qırıntılarını süpürüb xəkəndəzlə yığır.)* Bədbəxt Zeynəb... *(Divar saatına baxır.)* Nə oldu? Tez gəl... Sən Allah, tez gəl... Adamın ağlına yüz cür fikir gəlir... Uzaq olsun!.. Bütün dərd-sər, bütün xata-bəla 37-də qalsın!.. 38 bütün aparılanların qapısını açsın!.. *(Süpürgə-xəkəndəzlə apararaq, səhnədən çıxır.)*

Qapı yavaşdan döyülür.

(İti addımlarla səhnəyə daxil olub, qapıya tərəf gedir.) Gəldi... *(Qapını açır.)* Axır ki, gəldin!.. İclas çağırıbmışdılar?

Kişi *(içəri girib, əlindəki portfeli yerə qoyur.)* Hə...

Qadın. Yenə ifşa idi?

Kişi *(şlyapasını asılıqandan asıb, paltosunu çıxara-çıxara)*. Hə... *(Paltosunu da asılıqandan asır.)*

Qadın *(qeyri-ixtiyari bərkdən)*. Ay aman!.. Bu müsibət nə vaxt qurtaracaq? Yeni il gecəsi də ifşa iclası keçirirlər!.. İnsaf yox, mürvət yox...

Kişi *(qapıya tərəf baxaraq)*. Yavaş...

Qadın. Gəl... *(Pencəyini çıxarmağa kömək edir.)* Gəl, yuyun, rahatlan bir az...

Kişi. Acından ölürem...

Qadın *(dərindən köks ötürür)*. Gəl, gəl, hər şey hazırdır... Yuyun, gəl.

Kişi səhnədən çıxır. Qadın mizin üstünü səliqəyə salır.

Qadın (*bərkdən*). Kimi ifşa elədilər?

Kişi (*məhrəbə ilə əl-üzünü qurulaya-qurulaya səhnəyə daxil olur*). Bir az yavaş... Mürsəli...

Qadın. Mürsəli? Hansı Mürsəli?

Kişi. Əbilovu...

Qadın (*sarsılmış halda*). Mürsəl Əbilovu?

Kişi. Hə...

Qadın. O yazıq ki, sakit, dinməz-söyləməz bir adam idi...

Kişi. Kimdi indi dinməz-söyləməzə baxan?..

Qadın. O da xalq düşmənidir?

Kişi. Hə...

Qadın başını bulaya-bulaya məhrəbanı ondan alır.

Qadın. Ona nə ad qoydular?

Kişi. Dedilər ki, İspaniya əksinqlabçılarının cəsusudu...

Qadın (*heyfətlə*). İspaniya əksinqlabçılarının?

Kişi. Hə... Frankonun...

Qadın. Frankonun?

Kişi (*başı ilə təsdiq edir*). Dolores İbaruriyə sui-qəsd hazırlayırmış...

Qadın. O kimdi elə?

Kişi. İspaniya kommunistlərinin lideri...

Qadın. Mürsəl müəllim bədbəxt hara, Franko hara, Dolores İbaruri hara?

Kişi. 23-cü ildə bir ispan kommunisti Bakıya gəlib, Mürsəl də onu burda müşaiyət edib...

Qadın. 23-cü ildə?

Kişi. Hə...

Qadın. Onda Lenin sağ idi ki...

Kişi. Nə olsun? (*Yavaşdan*.) Lenin sağ olsaydı, elə bilirsen NKVD onun özünü tuta bilməzdi? (Elə bil ki, özü öz dediklərindən qorxaraq, o tərəf-bu tərəfə baxır, dərindən köks ötürür, sonra mizə işarə edərək.) Gəl, gəl, oturaq...

Qadın. Hə... Oturaq... Ancaq... Ancaq o kommunist idi axı...

Kişi. Kim? Mürsəl? Nə olsun kommunist idi? O biriləri kommunist deyil bəyem? Dedilər ki, İspaniya faşistlərinin maskalanmış cə-

susudu...

Qadın. Yox... İspanı deyirəm... 23-cü ildə Bakıya gələn... Demirsən o kommunist idi axı? Yəqin tapşırıqlar, Mürsəl bədbəxt də onu müşaiyət edib də...

Kişi. Nə olsun? Dedilər ki, yəqin o da maskalanmış faşist agent-i imiş... Faşistlər elə o vaxtdan Mürsəl müəllimi elə alıblar...

Qadın. Hamı Mürsəl müəllimi ifşa etdi?

Kişi. Hə...

Qadın (*ürkmüş halda*). Sən danışmadın ki?

Kişi. Mən? Yox...

Qadın (*onu qucaqlayaraq*). Nə yaxşı ki, sən varsan bu dünyada... Yoxsa ki, adam dəli olar... Bəs Mürsəl müəllim özü danışmadı? Demədi ki, mən hara, İspaniya hara?

Kiçik pauza.

Hə?

Kişi. Tribunaya qalxdı, amma danışa bilmədi...

Kiçik pauza.

Qadın. Niyə?

Kişi. Ağladı...

Qadın (*doluxsunur*). Ay bədbəxt...

Kişi. Bu bir burulğandı... Ehtiyatlı olmaq lazımdı...

Qadın (*yavaşdan*). Qəribzadənin güllələnməyi xəbəri düz çıxdı?

Kişi (*yavaşdan*). Hə...

Qadın. Arvadını da?

Kişi. Hə, onu da güllələyiblər... Rəsmi xəbər verildi... (*Daha da yavaşdan*.) Guya o da qadınları ərinin terrorçu təşkilatına cəlb edirmiş... Sabah qəzetlərdə troykanın qərarı və icrası barədə məlumat olacaq...

Qadın. Ay aman!.. Gör, yurdlarını necə viran elədilər!.. O cür savadlı adam!.. Arvadı da elə mədəni, mehriban!.. Yadına gəlir... (Kövrelir.) Yadına gəlir, bir dəfə bizə gəlmişdilər, ikisi də... (*Barmağı ilə İosif Stalinin portretini göstərir*.) Onun... yoldaş Stalinin sağlığına necə təsirli sağlıq dedi? O cür adam da «xalq düşməni» olar?.. İki uşaqlarını da yetimxanaya veriblər...

Kişi. Böyüyü, oğlan idi də, yadındadı?

Q a d ı n . Əlbəttə!.. Ona da nəse ediblər?

K i ş i . Yox... Onu Pioner Evində izhari-nifrət iclasına aparıblar, atasını, anasını «xalq düşməni» kimi lənətləyib... Deyib ki, mən atamla anama nifrət edirəm!.. Onlardan imtina edib... Deyib ki, mən böyüyəndə əsl sovet vətəndaşı olacağam...

Q a d ı n (*mat qalır*). Cəmi on iki yaşı var e-e-e...

K i ş i . Nə əzbərlədiylər, onu da deyib də... Deyirlər, indi onu bütün Azərbaycan rayonlarına izhari-nifrət iclaslarına aparırlar, çıxış edir...

Q a d ı n (*ağlamsınır*). Ay Allah, bu necə zəmanədi?.. Bu nə şeytan əməlləridi belə?.. Hə, nə şeytan əməlləridi?.. Bayaq Axund Seyid Rzanı da gəlib apardılar... Yeni il gecəsi!..

K i ş i . Axund Seyid Rzanı?.. Bədbəxt oğlu, bədbəxt!.. Yəqin kimsə şeytanlayıb də... Yoxsa, o kimin yadına düşürdü? Axundluq etdiyi məscidi beş il bundan qabaq bağlayıblar, indi orda ayaqqabı təmir edirlər...

Q a d ı n (*sıdq-ürəkdən yana-yana*). Qoca kişi... Bədbəxt özü indicə deyirdi ki, məndən nə xalq düşməni? Allah necə dözü bu müsibətə?

K i ş i . Sakit ol... Həmişə belə olmayacaq ki... Bu 37-dən salamat çıxacaq, sonra yaxşı olar... Həmişə belə davam etməyəcək ki?.. (*Divar saatına baxır*.) Yeni ilə nə qədər qalıb? Düz... bir saat qırx dəqiqə... (*Yavaşdan*.) Bir saat qırx dəqiqədən sonra 37 qurtaracaq? Adam heç inana bilmir...

Q a d ı n . Sənin yanında bu ayların, illərin yorğunluğu var... Mən bilirəm...

K i ş i onu daha da bərk qucaqlayıb, öpür.

(*Yavaşdan*). Deyirsən bir saat qırx dəqiqədən sonra hər şey yaxşı olacaq?..

K i ş i (*yavaşdan*). Bir saat qırx dəqiqədən sonra 37 qurtaracaq? Adam heç inana bilmir... (*Daha da yavaşdan*.) Gəl, gəl, otur, bu başa-bəla 37-ni yola sala... Elə yola sala ki, bir də heç vaxt qayıtməsın...

Q a d ı n . Yadıma gəlir... Biz uşaq olanda, Yeni il gecəsi çox is-təyirdik ki, köhnə il təzədən qayıtsın... Bilirsən niyə? Təzədən köhnə ildəki kimi oynayaq, gülək...

Kiçik pauza.

Saat on ikidən düz beş dəqiqə keçən kimi, – təzə ilin beşinci də-qiqəsində – qapımız döyülürdü, babam bizə bir fayton qıpqırmızı qızıl-gül göndərirdi, – qışın eləcə oğlan çağında e! – içində də hərəməzin öz hədiyyəsi...

K i ş i . Bunları yaddan çıxar...

Q a d ı n . Bunları yaddan çıxarmaq mümkün deyil...

K i ş i . Eşidərlər, gedib xəbər verərlər ki, Nikolay vaxtını tərifi-ləyirsən...

Q a d ı n . Mən özümçün onlardan qorxmuram!..

K i ş i . Sən onları tanımırsan...

Q a d ı n . Mən gecə-gündüz səninçün qorxuram... Hər dəfə ürə-yimi qorxu bürüyür ki, işdən qayıdacaq, yoxsa, yox?.. Gözüm elə saat-la qapı arasında olur!.. Gecə bir tıqqıltı gələndə diksinirəm ki, səni aparmağa gəliblər...

K i ş i . Yox. Məni apara bilməzlər! Mənim alibim var!.. Gəl, gəl, oturaq...

Q a d ı n (*əlindəki məhrəbanı kreslonun üstünə ataraq*). Hə, gəl, oturaq!.. Hər şeyi yaddan çıxaraq!.. Uşaqlığımızı da yaddan çıxaraq!..

Mizin arxasında üzbəüz ayloşırlar.

Şampanı saat 12-ni vuranda partladacağıq!..

K i ş i . Onda bu gözəl qırmızı Hadrut çaxırından vuracağıq!..

Q a d ı n . Sən bu sözləri elə dedin, elə bil ki, əvvəlki illərdi!.. Dostlar, qohumlar, yenə bir yerə yığılıb, Yeni ili qarşılayırıq...

K i ş i (*qədəhlərə çaxır süzür*). Gəl, bunu indidən Yeni ilin şərə-fi-nə qaldıra!.. Hər şey yaxşı olacaq!..

Q a d ı n . Yox!.. 37 hələ qurtarmayıb ki!.. (*Qədəhi götürür*.) Mən bunu sənin sağlığına qaldırıram!.. Nə olsun ki, sən heç nə demirsən? Mən bilirəm ki, sən içində nə çəkirsən!.. Qapını döyəndə də yavaş dö-yürsən ki, mən qorxmayım... Bilim ki, sənsən... Sənin sağlığına, mən-nim əzizim!..

K i ş i (*mütəəssir*). Bizim sağlığımıza!.. Sən bayaq dedin ki... de-din ki, onlardan qorxmursan... Mən də özüm üçün onlardan qorxmuram... Mən ona görə qorxuram ki... (*Daha artıq bir mütəəssirliklə*.) Sən... sən xalq düşməninin arvadı kimi tək qalarsan... Səni də çöllərə salarlar...

Kiçik pauza.

(Əli ilə gözlərini silir.) Bağışla...

Q a d ı n sōvq-təbii qədəhi mizin üstünə qoyub, onə baxır. Kiçik pauza.

Q a d ı n (*həyəcanla yerindən qalxıb, onu qucaqlayır*). Mənim əzi-
zim!.. Mənim sevimlim!.. Sən ki, bu sözləri deyirsən...

K i ş i. Bağışla...

Q a d ı n. Yox... Yox... Sən ki, bu sözləri deyirsən, başqa bu
dünyada mənə heç nə lazım deyil!.. Heç nə!.. Təkcə bir şey məni yan-
dırıb-yaxır ki, bu illər ərzində sənə bir övlad bağışlaya bilmədim...
(*Onun başını döşlərinə sıxır.*) Sən bununla da bərişdin, mənim əzizim!..
Mənim bir dənəm!.. Hayıf!.. Hayıf ki, sənə sənin özün kimi bir övlad
verə bilmədim!..

K i ş i. Mənə səndən başqa heç kim lazım deyil... (*Ayağa qalxa-
raq İosif Stalinin divardan asılmış şəkilinə baxaraq, yavaşdan.*) Onsuz
da biz hamımız onun övladlarıyıq!.. Hamımız bir atanın övladlarıyıq!..

Pauza.

Q a d ı n. Biz çaxırı içmədik ha... (*Öz qədəhini götürür.*) Gəl, gəl
qaldır!..

K i ş i qədəhi götürür. Qapı bərkədən döyülür və onların ikisi də
əllərində qədəh yerlərində donub qalırlar.

Q a d ı n (*pıçıltı ilə*). Onlardı... Mən dedim ki, 37 hələ qurtarma-
yıb... Mənim ürəyimə dammışdı...

K i ş i. Qorxma... Mənim alibim var!..

Qapı bir də döyülür.

(*Əsəbi və bərkədən.*) Kimdi?

Pauza.

Kimdi orda?

Pauza.

(*Qapıya yaxınlaşır.*) Kimdi?

Pauza.

Q a d ı n. Açma!..

Qapı yenidən döyülür.

K i ş i (*əsəbi*). Niyə səsinizi çıxarmırsız? (*Qapını açır.*) Kimdi?
Heç kim yoxdur.

(*Qapıdan əşiyə addımlayaraq.*) Kimdi qapını döyən? (*İçəri qayı-
dır.*) Heç kim yoxdur... Yəqin uşaqlardı, Yeni il qabağı xuliqanlıq edir-
lər...

Q a d ı n (*həyəcanla*). Yox...

K i ş i qapını bağlayıb, geri qayıtaq istəyəndə
qapı yenə bərkədən döyülür.

K i ş i (*qapıya tərəf çevrilərək, əsəbi*). Kimdi orda?

Q a d ı n (*isterika ilə*). Kimdi? Kimdi?

K i ş i (*qapını açaraq*). Kimdi? (*Əşiyə çıxır.*) Bu nə oyundu belə?
Kimdi? (*Geri qayıdır.*) Heç kim yoxdu...

QONAQ. Necə heç kim yoxdu? (*Kresloda rahat oturmuş halda
onlara tərəf fırlanaraq təəccüblə.*) Bəs mən nəyəm?

İşiq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Eyni məkan. Gecə.
Qadın, Kişi, Qonaq.

Q o n a q. Görmürsüz məni? Niyə qışqırırsız?

Pauza.

Səhərdən qışqırırdılar, indi də yerlərində donub qalıblar...

K i ş i (güclə özünə gələrək). Siz kimsiz? Siz bura necə gəldiz?

(Qadına.) Sən bunu gördün?

Q a d ı n (dəhşət içində). Yox...

K i ş i. Kimdi bu, belə?

Q a d ı n (çiyinlərini çəkir). Bilmirəm...

K i ş i. Siz səhərdən burda gizlənmişiz?

Q o n a q. Mən gizlənmişəm? Niyə gizlənmirəm? Kimdən gizlənəcəyəm mən?.. Nədən gizlənəcəyəm?.. Mənim gizli bir işim yoxdu... Heç vaxt da olmayıb!..

K i ş i (Qadına). O... O, NKVD-dən gəlib... (Hiddətlə Qonağa.) Sən NKVD-dən gəlmişən?

Q o n a q. Nə?

K i ş i. Sən NKVD-dən gəlmişən!.. (Onun yaxasından yapışır.)

Q o n a q (yaxasını onun əlindən qurtarmaq istəyir). Burax məni!.. Burax!..

K i ş i (onu silkələyir). NKVD-dən gəlmişən sən!.. NKVD-dən!.. Hə?!

Q o n a q. Burax!..

K i ş i. Gəlib, gizlənmişən burda!..

Q o n a q. Burax məni!..

K i ş i (onu eləcə silkələyərək). Nə istəyirsən sən? Niyə gizlin gəlib, gizlənmişən burda?

Q o n a q (Qadına). Kömək edin də! Görmürsüz, boğur məni!..

K i ş i (onu daha da bərkdən silkələyir). Yox!.. Yox!.. NKVD cəsusu!..

Q o n a q (yaxasını Kişinin əlindən çəkib, ayağa qalxmağa çalışır). Burax məni!.. Demirəm, burax?! (Yamsılayır.) «Hardan gəlmişən? Hardan gəlmişən?» Mən sizə hesabat verməliyəm ki, hardan gəlmişəm? Bəlkə mən ordan gəlmişəm? (Əli ilə tavanı göstərir.)

K i ş i (birdən-birə süst düşərək tavana baxır, sonra Qadına). Bu nə deyir?

Q a d ı n (uçuna-uçuna). Mən qorxuram...

Q o n a q (kreslodan qalxaraq yaxasını düzəldə-düzəldə yamsılayır). «Bu nə deyir?» «Mən qorxuram...» Sizə nə olub? Adam kimi danışa bilmirsiniz? (Ətrafa baxa-baxa var-gəl edir.) Hə... Pis yaşamırsınız... Sonra da narazılıq edirsiniz... Başqaları on nəfər bir kommunal otaqda yaşayır, beş ayrı-ayrı ailənin bir tualeti olur, amma siz cəmi iki nəfər, bu cür də mənzil?.. (Mizin üstünü göstərərək.) Yeyib-ıçməyiniz də ki, əla!..

Daha nə istəyirsiniz? (Kişiyə.) Qapını açıq qoymusuz, gedin, bağlayın.

K i ş i. Siz burdan rədd olun, sonra!..

Q o n a q (Qadına). Bu da sizin ərinizin mərifəti! (Başını bulaya-bulaya qapıya yaxınlaşıb, bağlayır.) O qədər müftə yeyib-ıçmək istəyən var ki, bir də gördün, biri girdi içəri... Siz gərək sərhəsb olasınız!..

K i ş i (sərt). Siz burdan çıxıb gedəcəksiz, ya yox?!

Q o n a q. Pah!.. Qorxdum!.. (Qadına.) Siz belə adamla necə yaşayırsız?

Q a d ı n (diqqətlə ona baxaraq, vahimə içində). Yox!.. Siz insan deyilsiz!.. Sizin gözünüz insan gözü deyil!

Q o n a q. Nə olub mənim gözümə? (Cibindən balaca güzgü çıxarıb, baxır.) Mənim gözümlə nəyi sizin gözünüzdən fərqlidi? Hə? Nəyi?

Q a d ı n (eyni vahimə içində). Siz... Siz nəsiniz? Şeytansız, iblissiz, cinsiz, məlun mələksiz, əcinəsiz, nəsiniz? Nəsiniz siz?

Q o n a q (gəlib Qadına baxır, sonra Kişinin qabağında dayanaraq, təəccüblə). Bəyəm bunlar hamısı eyni şey deyil?

K i ş i. Sən nə üçün bura gəlmişən?

Q o n a q. Heç qonaqdan da soruşarlar ki, niyə gəlmişən?

K i ş i. Kim səni qonaq çağırıb?

Q o n a q. Qonağı elə ancaq çağırırlar? Çağrılmamış qonaq olmur? Mən də çağrılmamış qonağam!.. (Narazı.) İmkan vermirsiz e, oturub, normal söhbət edirəm...

Q a d ı n. O, şeytandır!..

Q o n a q (Qadına). Siz deyirsiniz ki, mən şeytanam. İndi mən də boynuma almalıyam ki, hə, şeytanam? Buna görə də deməliyəm ki (Tavanı göstərir.), doğrudan da oradan gəlmişəm? Ya da sübut eləməliyəm ki, yox, mən şeytan deyiləm? (Yamsılayır.) «Hardan gəlmişən?» «Hardan gəlmişən?» Mən heç kimə heç nə sübut etmək fikrində deyiləm!.. (Yenə yamsılayır.) «Hardan gəlmişən?» «Hardan gəlmişən?» (Tavanı göstərir.) Mən ordan yox e, bax, burdan gəlmişəm! (Barmağı ilə Kişinin ürəyini göstərir.) Bax, burdan gəlmişəm! (Yaxınlaşıb barmağını Qadının ürəyinin başına toxundurur.)

K i ş i. Mənim arvadımın döşünə əl dəymə! (Onun üstünə cumur.)

Q o n a q (kənara çəkilərək, Qadına). Doğrudan da, siz bu adamla necə yaşayırsız?

Kiçik pauza.

Bu, dəlidi ki!..

K i ş i . Dəli sənən!

Q o n a q . Yaxşı, yaxşı sakit olun!.. (*Deyinə-deyinə var-gəl edir.*) Şeytan, İblis, Dyavol, Satana, Əcinə, Velzevul, Mefistofel, Cin, nə bilim, nə?.. Özünüzdən bu qədər ad uydurmusunuz... İllər, yüz illər, min illər bir-birini əvəz edir, siz elə öz uydurmalarınızın içindəsiniz... Bir-birinizi Şeytanla qorxudursunuz... Əgər doğrudan da Şeytan varsa, o nədir? Kimdir? Cəhənnəm hökmdarı!.. Bunu siz deyirsiniz də! Siz deyirsiniz ki, Şeytan cəhənnəm hökmdarıdır!.. Cəhənnəm hökmdarı nə edir? Günahkarlara əzab-əziyyət verir! Onları odda yandırır, qaynar tiyanlara salır, məlun mələklərə tuş gətirir!.. Özümdən uydurmuram ki, siz özünü dəyirsiniz!.. (*Ayaq saxlayır.*) Hə?

Pauza.

Bir tərəfdən də deyirsiniz ki, Şeytan ilan cildinə girir, Həvvanı şirnikləndirir ki, günah işləsin... Həvva bəyəm bəbə idi? (*Yenə var-gəl edir.*) Allah Adəmi yaratdı, onu tək qoymamaq üçün də Həvvanı yaratdı. Kim idi Həvva? Yetişmiş yekə qadın idi!.. İstəməsəydi, almanı yeməzdi də!.. Şeytan nə qədər şirnikləndirirdi, şirnikləndirsin!.. (*Yamsılayır.*) «Şeytan insanları yoldan çıxarır...» Hər kəlmə başı da lənət Şeytana deyirsiniz!.. Bəs, bu necə olur? Şeytan həm özü şirnikləndirir ki, günah iş görsünlər, həm də günaha görə onları cəzalandırır? Mat qalmalı işdir!.. Bu əbləh Şeytan özü deyir günah işlə, özü də cəzalandırır? Nə olur o, kim olur? Mazoxist olur, sadist olur, nə olur, hə? Nə cəfəngiyat quraşdırmırsınız özünüzdən? Hə? (*Gəlib Qadının çənasından tutur.*) Cavab ver də mənə, ey gözəl məxluq!..

K i ş i (*yerindən sıçrayıb, onu itələyir*). Arvadıma əl vurma, NKVD cəsus! Sən mənə heç nə edə bilməzsən!.. Səni bura nahaq göndəriblər!..

Q o n a q (*güclə müvazinətini saxlayır*). Az qalmışdı yıxılımlar... (*Kişiyə.*) Özünüzi adam kimi aparın, eşidirsiniz! Yekə kişisiz! O boyda komissarlıqda idarə müdirisiz! Kommunistisiz! (*Yamsılayır.*) «Səni bura kim göndərib?» Məni bura heç kim göndərməyib!.. Mən özüm gəlmişəm!..

Q a d ı n (*taqətsiz stulda əyləşir*). Bilmirəm, siz şeytansız, nəsis, amma... amma niyə bizi seçmisiz? Niyə bura gəlmisiz?

Q o n a q . Sizin də qonaqpərvərliyiniz belədi, hə? (*İncik halda.*) Özü də Yeni il gecəsi!.. (*Başını bulayır.*)

Q a d ı n . Nə üçün? Nə üçün bizi seçmisiz?

K i ş i . O, NKVD-dən gəlib!.. Düz demirəm, NKVD siçovulu?

Q o n a q (*gəlib, onun qarşısında dayanır*). NKVD siçovulu, hə?

K i ş i (*bir az şaşırmış*). Bəs mən nə deməliyəm? Gecənin yarısı qəfildən peyda olursunuz...

Q o n a q . Ancaq NKVD-də şahidlik edəndə, Qəribzadənin üzünə duranda ki, kontrrevolyusion pantürkist təşkilatı yaranarlardan biridir, yoldaş Stalınə sui-qəsd hazırlayırdılar, onda NKVD işçiləri siçovul deyildi, Allahın bacısı oğlu idi, hə?

Pauza.

Q a d ı n (*sarsılmış*). Necə yeni Qəribzadənin üzünə duranda?

K i ş i . Onun dediyi səfsəfəyə qulaq asma!.. O yoldan ötənin biridi!.. Təxribatçıdı!.. Şantajistdi!

K i ş i yerindən qalxıb, Qonağa hücum etmək istəyir.

Q o n a q (*əlini onun qarşısında qaldırır*). Dur!

K i ş i , elə bil, bir anın içində hipnoz olubmuş kimi, dayanır.

Mən təxribatçı da deyiləm, heç vaxt da olmamışam! Şantajist də deyiləm, heç vaxt da olmamışam! Yoldan ötən birisi də deyiləm!.. (*Çox ciddi.*) Bunu sırğa eləyib, ikiniz də qulağınızdan asın! Oldu?

Pauza.

Heç vaxt da yalan deməmişəm! Bunu da bilin! Bir də ki, mənim yalan danışmağıma nə ehtiyac var? Bəyəm sizin bütün işləriniz yalan üzərində qurulmayıb?

Kiçik pauza.

(*Kişiyə.*) Mənim üstümə atılmaq, qışqırmaq da lazım deyil... Siz NKVD-nin zirzəmisində Qəribzadənin üzünə durmamısınız? Üzünə durmamısınız ki, kontrrevolyusion pantürkist təşkilat yaradıblar? Hə? Təşkilatın yaradıcılarından biri Qəribzadədir? Üzünə durmamısınız ki, yoldaş Stalınə sui-qəsd hazırlayırdılar? Azərbaycanı SSRİ-nin tərkibindən çıxarmaq istəyirdilər? Daha üstümə niyə atılırsız? Bəlkə səhv salmışam ünvanı? Bəlkə siz heç bilmirsiniz ki, NKVD harda yerləşir? Hə? Deyin də!..

Pauza.

Qadın. Sən... Sən onun üzünə durmusan?..

Kişi (özünü ələ almağa çalışaraq). Mən nə etməliydim? O, özü... Qəribzadə özü etiraf etmişdi ki, kontrevolyusion təşkilat yarıdılar...

Qonaq. Guya siz bilmirsiniz ki, ondan ifadəni necə alıblar? Dırnaqlarının arasına iynə yeridə-yeridə? Bilmirsiniz? NKVD-nin işlərindən belə xəbərsizsiniz?

Kişi. Mən bilirəm!.. Nə olsun ki, mən bilirəm! NKVD ilə NKVD-lik etmək olar?

Qonaq (Qadına). İndicə mənə NKVD siçovulu dedi e-e-e!.. (Kişiyə). Siz nədən qorxurdunuz? Sizin ki, alibiniz var!.. Siz ki, sığorta eləmisiz özünüzlü!..

Kişi (şaşırmış). Siz hardan bilirsiniz?

Qadın. Sən özün də deyirsən ki, alibin var...

Kişi (Qadına). Sən heç nə başa düşmürsən... Dedim axı, bu bir burulğandır, bu dövrün içindən salamat çıxmaq lazımdı... Gərək özünü müdafiə edəsən!.. Bu dövrdə özünü müdafiə etməsən, özün özünü qorumasın, heç kim səni müdafiə etməyəcək!.. Kim qoruyacaq səni? Heç kim!.. Hərə öz canının hayındadır!..

Qadın (hələ də özünə gələ bilmir). Sən Qəribzadənin üzünə durmusan? Yox, ola bilməz, ola bilməz ki, sən belə edəsən!.. Ola bilməz!..

Pauza.

Niyə dinmirsən?

Kişi (qışqırır). Nə etməliydim mən? Mən özümü qorumayım, tutub, mənə də «xalq düşməni» kimi, ingilis agent, Türkiyənin, nə bilim, Monqolustanın cəsusunu kimi aparıb güllələsinlər?

Qonaq. Monqolustan sosialist ölkəsidir! SSRİ-də Monqolustan cəsusları yoxdur!

Kişi. Polşa olsun, Almaniya olsun! NKVD-nin zirzəmisində o bədbəxt Qəribzadə kimi üz-gözümü qana bulaşıdırırlar, dişimi çıxarırlar, bir-bir bıqlarımı yolsunlar, boynuma qoysunlar ki, cəsusam! Terrorçuyam! Millətçiyəm! Pantürkistəm! Gedib, Moskvada yoldaş Stalinə öldürmək istəmişəm! Hə? Mən də bunların hamısını təsdiq edirəm? Sonra da mənə divara dirəyib, güllələsinlər, sən də küçələrə düşəsən?

Pauza.

Qadın. Deməli, mənə görə Qəribzadənin üzünə durmusan?

Kişi. Bəli!.. Bəli!.. Bəli!.. Mən Qəribzadənin düşməni idim? Mən istəyirdim ki, onu mal kimi döyə-döyə o günə salsınlar? Mən istəyirdim ki, onu güllələsinlər? Mən nəyəm? Şeytanam? İblisəm? Nəyəm mən? Ancaq mən nə edə bilərdim? Qəribzadəni NKVD-nin cəngindən qoparmaq olardı? NKVD-nin zirzəmirində minlərlə qəribzadələr var!.. Bütün SSRİ doludu dişləri sındırılmış, qabırğaları sındırılmış, onurğaları sındırılmış qəribzadələrlə!.. Mən nə edə bilərdim? NKVD udduğunu, təzədən qarnından diri çıxarmır!.. Bəyəm sən bunu bilmirsən?

Qonaq. İndi də belə deyir!..

Qadın (get-gedə səsinə qaldıraraq). Yox!.. Sən mənə görə Qəribzadənin üzünə durmamısan... Sən... sən bunu özünə görə etmiş... Sən onlardan ürkmüsən!.. Sən özün... özün işgəncələrdən, güllələnməkdən qorxmısan...

Kişi. Nədi? İstəyirsən ki, mənə də işgəncə versinlər? Məni də güllələsinlər? Sən bu... (Qonağı göstərir.) bu avantüristin...

Qonaq. İndi də avantürist oldum...

Kişi. ... bu avantüristin sözü ilə mənə ittiham edirsən? Kim istəmir öz canını? Kim gedib boynunu cəlladın qabağında kötüyə uzada-caq ki, kəs mənim başımı? Kim? Mən sənin gözünün qabağında gecə-gündüz işləyirəm! Xalq naminə, vətən naminə, partiya naminə əlimdən gələni əsirgəmirəm! Mən yalançı kommunistlərdən deyiləm!.. Sən ki, bunu bilirsen!.. Mən partiyaya karyera üçün girməmişəm! Mən o şəkili (Barmağı ilə İosif Stalinin portretini göstərir.) qorxub, ora asmamışam!.. Mən ürəyimə dedi ki, onu ora asmışdım... Asmışam!.. Mən kommunizm ideallarına inanıram! Ancaq kimdi bu gün buna baxan? Bütün gün bir dəyysun danosu ilə mənə Trotskinin silahdaşı, yaxud Türkiyə cəsusunu kimi güllələməyə nə var ki?! Mən kimə sübut edə bilərəm ki, əslində, Trotskiyə nifrət edirəm? Kimə sübut edə bilərəm ki, mən Trotski ilə mübarizədə həmişə yoldaş Stalinin mövqeyini müdafiə etmişəm? Pantürkizmi heç zaman qəbul etməmişəm, qəbul da etməyəcəyəm – bunu mən kimə sübut edə bilərəm?! Kimə?! Lap, sübut etdim! Kimdi bu sübuta baxan? (İroniya ilə.) Niyə Qəribzadəyə qarşı şahidlik etmişəm? Bəs nə edəydim? Məni çağırıblar NKVD-yə, öz xoşumla getməmişəm ki!.. Getməyeydim, gəlib, mənə qoyun kimi maşına basıb, aparaydılar!? Sənə nə var ki? Səhərdən axşamcaq evdə oturursan, hər şey hazır, dünyadan da xəbər yox!.. İnsani ideallarla yaşayırsan... İndi insani ideallara tükürən də yoxdur!..

Qadın. Sən də tükürürsən?!

Q o n a q . Bəsdirin, sakit olun!.. (*Gileylənir.*) Bunlar necə adamlardır, canım? Bay!.. (*Kişiyə.*) Siz yavaş-yavaş danışa bilmirsiniz?

Q a d ı n (*yavaşdan Kişiyə*). Sənin ürəyin dolu imiş ki... Bütün bu illər ərzində belə olub, yoxsa... yoxsa axır vaxtlar beləcə dolub?

K i ş i . Mənə bax... Bağışla... Mən özümdə deyiləm... (*Qonağı göstərir.*) Bu böhtançı... bu... (*Söz tapa bilmir.*) Bu... bu yaramaz məni tamam özümdən çıxarıb... Heç bilmirəm ki, nə deyirəm?.. Bağışla məni...

Q o n a q (*sidd-ürəkdən yanıb-yaxılır*). Yaramaz? Mənə deyir e!.. Böhtançı? Mənəm böhtançı? (*Kişinin qarşısına gələrək protest edir.*) Xeyr! Mən böhtançı deyiləm! Heç vaxt olmamışam! Heç vaxt da olma-
yacağam!.. Mən heç vaxt insanlara böhtan atmamışam!..

Kiçik pauza.

Axı buna heç ehtiyac da olmayıb!.. Böhtana nə ehtiyac var?.. (*Kişiyə.*) Düz demirəm?

K i ş i (*nifrət ilə*). Sənin bütün varlığın böhtan və yalandan ibarətdir!.. Tfu sənə!.. (*Qonağın üstünə tüpürür.*)

Q o n a q (*kreslodan götürdüyü məhrəbə ilə üz-gözünü, yaxasını silə-silə*). Daha sizə sözüm yoxdu!.. Çox tərbiyəsiz adamsız!.. (*Qadına.*) Bu, çox tərbiyəsizdir!.. (*Yamsılayır.*) «Sənin bütün varlığın böhtan və yalandan ibarətdir!..» Əvvəla, «sən» yox, «siz»!.. İkincisi, siz nə bilirsiniz ki, mənim varlığım nədir? Hə? Üçüncüsü... Üçüncüsü, mən yalançıyam, hə? Baxaq, görək, mən necə yalançıyam! (*Qadına.*) Bayaq sizə nə dedi?

Q a d ı n (*hələ də sarsıntı içindədir*). Mənə?

Q o n a q . Bəli, sizə.

Q a d ı n . Nə dedi?

Q o n a q . Demədi ki, idarələrində Mürsəl müəllimi ifşa iclası keçiriblər?

Q a d ı n . Dedi... Nə olsun? Bu saat hər yerdə ifşa iclasları keçirilir də...

Q o n a q (*narazı*). E-e-e!.. Olmadı ki!.. Mən bunların hamısını yaxşı bilirəm, qulaq asın, tələsməyin!.. Siz soruşduz ki, Mürsəl müəllimin ifşa iclasında bu çıxış edib, ya yox?

Q a d ı n . Soruşdum.

K i ş i . Bəsdirin! Qurtarın bu oyunu!

Q o n a q . Necə yəni, bəsdirin? (*Barmağını onun gözlərinin qa-*

bağında oynadır.) Yox!.. Bu, oyun-zad deyil!.. Demirsiniz ki, mən böhtan və yalandan ibarətəm? Hə?

K i ş i . Bəli!.. Siz başdan-ayağa şərsiz!.. Sizin nəfəsiniz maqnit kimi, adamı şərə çəkir!..

Q o n a q (*son dərəcə incik*). Pah!.. Mənim nəfəsim bunu şərə çəkir!.. Özü də, bax e, maqnit kimi!.. Amma bunun nəfəsi ancaq xeyirdən xəbər verir!.. (*Qadına.*) Bu sizə nə cavab verdi?

Q a d ı n . Nə cavab verdi?

K i ş i (*qışqırır*). Bəsdir!.. Kifayətdir!..

Q o n a q (*ona fikir vermədən*). Demədi ki, yox, Mürsəl müəllimin ifşa iclasında çıxış etmədim? Dedi, demədi, sizdən soruşuram?

Kiçik pauza.

Hə?

Q a d ı n başı ilə təsdiq edir.

Siz də ona demədik ki, nə yaxşı ki, bu dünyada sən varsan, yəni (*Əli ilə Kişini göstərir.*) bu var?

K i ş i (*Qadına*). Mən sənə nə deyirdim!.. Bu gizlincə bura soxulub, gizlənib burda... Pusub bizi!.. Gizlincə qulaq asıb bizə!..

Q o n a q (*ona fikir vermədən Qadına*). Hə? Dedi, ya yox?

Q a d ı n . Dedi...

Q o n a q (*Kişinin qarşısında dayanaraq*). Bayaq siz Mürsəl müəllimin ifşa iclasında çıxış etmədik? Hə? Demədik ki, Mürsəl də Qərzbadənin kontrevolyusion təşkilatının üzvüdür? Demədik? İclas başlayandan əlinizi qaldırmamışdınız ki, çıxış üçün sizə də söz versinlər?..

Kiçik pauza.

K i ş i (*taqətsiz*). Siz insansız, şeytansız, hər nəsis, hər kimsiz, nə vaxt çıxıb gedəcəksiz burdan? Nə vaxt?

Q a d ı n . Sən... Sən Mürsəl müəllimi də ifşa etdin?

K i ş i . Onsuz da onu tutacaqdılar!.. Bu məlum məsələ idi!.. Mən özümü qoruyuram!.. Mənim özümü qorumaq hüququm var, yoxsa yox? Mən ailəmi qorumaq, yoxsa yox? Mən... mən sənə qorumaq, yoxsa yox?

Q o n a q . Siz ki, özünüzü sığortalamısınız! NKVD-dən niyə qorursuz?

K i ş i . Bəsdirin!

Q o n a q . Nə bəsdirin? *(Yamsılayır.)* «Sənin bütün varlığın yalan və böhtandan ibarətdir...» *(Ciddi.)* Onda bu sözlərinizi geri götürün!

K i ş i *(nifrətlə)*. Xeyr! Mən sözlərimi geri götürmərim! Siz yalan, böhtan, şər soxulcanıdır!

Kiçik pauza.

Q o n a q *(pərişan)*. Daha sizə sözüm yoxdur!.. *(İki əli ilə də Kişini göstərərək, Qadına.)* Gördüz ki!.. Mən yalan, böhtan, şər soxulcanıyam... *(Başını bulayır.)* Ay-yay-yay!.. *(Qadına.)* Bu deyirdi ki, onun alibisi var? Bax, bunu düz deyirdi!

K i ş i *(Qadına)*. Sən ona qulaq asma!..

Q o n a q . Niyə qulaq asmasın? Bu çox ideyalı məktubdur!

K i ş i *(hiddətlə)*. Yox!.. Lazım deyil!..

Q o n a q . Niyə lazım deyil? Siz kommunist deyilsiz? Bu da partiyalı məktubdur de!.. Doğrusunu deyim ki, həttə mənim xoşuma da gəldi!.. *(Qadına.)* Elə bilirsiniz, hər şey mənim xoşuma gələ bilər? *(Barmağını qaldırır, tərpədir.)* Yox... Hər şey mənim xoşuma gələ bilməz!.. Ancaq bu məktub xoşuma gəldi!.. Bax, indi görəcəksiz!..

K i ş i *(qışqırır)*. Siz nə vaxt bizim evimizdən rədd olub, gedəcəksiz!?

Q o n a q *(ona əhəmiyyət vermədən)*. Bu məktub əsl kommunistə layiq bir prinsipliliğin göstəricisidir! Sovet vətəndaşının sayıqlıq nümunəsidir! Siyasi şüurun... *(Sözünü yarımçıq kəsib, Kişiyə baxır.)* Hə?

Kiçik pauza.

Siyasi şüurun ən yüksək məqamıdır!.. Ancaq elə-belə siyasi şüurun yox, partiyalı siyasi şüurun!.. Qulaq asın! *(Stulun üstünə hoppanıraq, pafosla əzbərdən söyləməyə başlayır.)* «Əziz yoldaş Stalin! Mən bu məktubu şəxsən Sizə yazıram. Bu məktubu mənə Sizə olan sonsuz sevgim, ehtiramım və kommunist vicdanım diqtə edir...»

K i ş i . Bəsdir! *(Qadına.)* Sən ona qulaq asma!.. Bunu NKVD göndərib!.. Yüz faiz, NKVD göndərib!..

Q o n a q . Qulaq asın!.. *(Əzbərdən oxumağı davam edir.)* «Əziz rəhbər! Sizə bildirmək istəyirəm ki, xain trotskiçi düşmənlər mənim çalışdığım komissarlıqda da özlərinə yuva qurublar. Bu qəddar düşmənlər, Komissar başda olmaqla gizli kontrrevolyusion pantürkist terror-

çu təşkilat yaradıblar və bu istiqamətdə gizli fəaliyyət göstərirlər... *(Elə bil ki, əzbər dediği bu sözlərdən ekstaza gələrək, birdən mizin üstünə hoppanır və mizin üstündə dayanıb davam edir.)* Şəxsən Komissarın özünün və onun müavinlərinin rəhbərlik etdikləri bu kontrrevolyusion qruppa Azərbaycanda zəhərli pantürkizm ideyalarını yaymaqla, Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi SSRİ-nin tərkibindən çıxmasını hazırlamaqla, sevimli rəhbərlərimiz haqqında...» *(Bir anlıq nəfəsini dəərək Qadına.)* Bu yerdə yoldaş Stalinin adını çəkməyə cürət etməyib! *(Əzbərdən oxumağı davam edir.)* «... sevimli rəhbərlərimiz haqqında əclaf şaiyələr yaymaqla, Trotskini, eləcə də şəxsən sizə yaxşı məlum olan Rəsulzadə, Xoyski, Yusifbəyli kimi mənfur və satqın burjuva millətçilərləri təbliğ etməklə məşğuldurlar. Onlar faşizmə açıq-aydın hüsn-rəğbət bəsləyirlər. Əziz İosif Vissarionoviç! Mən bilirəm ki, proletariatin dahi rəhbəri kimi Sizin işiniz həddən artıq çoxdur. Ona görə də bu məlumatı qısaca şəkildə Sizin yüksək diqqətinizə çatdırmağı özümə borc bildim. Kommunist salamu ilə...» *(Əli ilə Kişini göstərir.)* Bunun imzası!.. İş yeri!.. Ünvanı!.. *(Mizin üstündən hoppanıb yerə düşür.)*

Pauza.

Q a d ı n . Bu... Bu həqiqətdir?

Pauza.

Sən bu məktubu yazıb, göndərmisən?

Q o n a q . Tarixi də var. Yeddi ay bundan qabaq yazılıb!..

Q a d ı n . Sənin bu məktubundan sonra komissarlıqda tutatut başladı?

K i ş i *(qızgın)*. Xeyr!.. Mən bu məktubu göndərəndə artıq komissar həbs etmişdilər...

Pauza.

Q a d ı n . Doğrudan belə bir gizli təşkilat var idi?

Pauza.

Sən xəbər tutmuşdun ki, onlar həqiqətən belə fəaliyyət göstərirlər? Komissar da onlara başçılıq edir? Müavinləri... Qəribzadə də müavin idi də... Doğrudan belə idi, onlar belə təşkilat yaratmışdılar?

K i ş i . Nə doğrudan? İndi doğrudan olanla, yalandan olanın fərqi var?

Q a d ı n . Deməli... sən... yalandan signal vermisen?

K i ş i . Nə fərqi varıydı ki, bizim komissarlıqda belə bir təşkilat yaranmışdı, ya yaranmamışdı? Heç bir fərqi yox idi!.. Ancaq axmaqlar hiss edə bilməzdi ki, bizim komissarlıqda da tutatut başlayacaq... Ye-jov təmizləməsi bütün SSRİ-ni başına götürməyib?.. Bizim özündən müştəbeh, gözü ayaqlarının altını görməyən komissardan, onun axmaq müavinlərindən başqa, bunu bilməyən var idi?.. Bizim komissar partiya stajına, inqilabi fəaliyyətinə arxalanırdı!.. Sadəlovh insan!.. Kimdir indi partiya stajına, inqilabi fəaliyyətə baxan? Yoldaş Stalinlə şəxsi tanışlığına arxalanırdı!.. Guya ki, Ye-jov gedib, hər şeyi yoldaş Stalinə məruzə edir?.. Qarşıdan nəhəng repressiya dalğası gəlirdi, onun qarşısını almaq mümkün deyildi, bu, hamıya gün işığı kimi aydın bir məsələ idi...

Q o n a q . Bax ha, gün işığından dəm vurur!..

K i ş i . (Qonağa). Sən sus! Sənin kimilərin törətdiyi işlərdi bunlar hamısı!.. Sənin kimilərdi inqilab qəhrəmanlarını, Sovet İttifaqını yaradan təmiz və vicdanlı kommunistləri yalandan «xalq düşməni» edən-lər, onları beynəlxalq imperializmin nökrü elan edənlər, özlərinin, ailələrinin başına min bir müsibət açanlar!.. Sənin kimilərdi! Günah-sız insanları güllələyənlər, işgəncə verənlər sənin kimilərdi!

Q o n a q . (Qadına). Gör nə alovlu danışır? Elə bil ki, idarələrin-də ifşa iclasıdır... (Kişiyə.) Bu məktubu yoldaş Stalinə mən yazmamı-şam, siz yazmışız!..

K i ş i . Bəli, mən yazmışam! Bu məktubu mən yazmışam!.. An-caq nə olsun ki, mən yazmışam? Bunun nə əhəmiyyəti var? Mənim yazdığım üçün 37-nin kabusu bütün SSRİ-nin başının üstünü alıb? Mə-nim yazıma görə şairləri güllələyirlər, alimləri Sibire göndərirlər? Mə-nim yazıma görə Moskvada partiya rəhbərlərini tutub, sərçə kimi bir-bir güllələyirlər? Marşalları, generalları, Nikolayla ölüm-dirim mübarizəsi aparan köhnə bolşevikləri mənim məktubuma görə güllələyirlər? Xeyr! Mənim məktubum təkcə mənə xilas edir! (Qadına yaxınlaşır.) Bizi xi-las edir! Bu məktub heç kimə pislik etmir! Məhkum insanlara məhkum-luqdan artıq nə pislik etmək olar? Əgər cəlladın baltası kötüyün üstünə gəlirsə, sən də bunu gözlərinlə görürsənsə, heç olmasa, öz başını kö-tüyün üstündən qaçırtmalısan də!.. O biri başların kəsilməsi məndən asılı deyilsə, mən ancaq öz başımı xilas edirəmsə, öz ailəmi xilas edi-rəmsə, nə günah işlədirəm?..

Q o n a q . (onun sözünü kəsərək). Buna elə gəlir ki, bu məktub əhvalatını dahiyənə fikirləşib!..

K i ş i . Mənim nə fikirləşməyimin sənə dəxli yoxdur!..

Q o n a q . Sadəlovh insan!..

K i ş i . (barmağı ilə Qonağı göstərərək, Qadına). Bu hardan bura gəlib, bunu kim bura göndərüb, bilmirəm!.. Ancaq bu, bizi qorxutmaq is-təyir, bizi bir-birimizin yanında ifşa etmək istəyir!.. Bu, kimdir, nədir, bilmirəm, ancaq şərdir! Sən bunun şər olduğunu görmürsən?

Q o n a q . (incik). Mənim haqqımda ağzına gələni deyir də... (Qa-dına.) Mən bəyəm elə bir söz dedim ki, həqiqət olmasın? (Kişiyə.) Belə çıxır ki, həqiqət sizin hisslərinizə toxunur, sizi incidir...

K i ş i . Sənin kimilər mənim hansı hisslər keçirdiyimi başa düşə bilməzlər! (Get-gedə qızıqaraq.) Cəlladlar!.. Nə cavan bilirsiz, nə qoca! Nə qorxaq bilirsiz, nə cəsur! Nə yaxın bilirsiz, nə uzaq! Heç nəyi veci-nizə almırsız! Məhkəmə yox, vəkil yox, vicdan yox! Allahsızlar!

Q o n a q . (Kişini göstərərək, təəccüblə Qadına). Bu necə kommu-nistdi ki, Allaha inanır?

K i ş i . Mənim necə kommunist olmağımın sizə dəxli yoxdur! Siz bəyəm kommunist qoymusuz? Kommunistləri siz güllələyirsiniz! On-lara siz işgəncə verirsiniz!.. Onlar ölüm ayağında da yoldaş Stalinə səda-qətlərini itirmirlər!..

İ ş i q s ö n ü r .

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qaranlıq səhnədə cürbəcür addım səsləri, hənirti eşidilir.
Müxtəlif səslər:

- Mən xalq düşməni deyiləm!..
- Mən heç vaxt partiyaya xəyanət etməmişəm!..
- Eşidirsənmi, Koba? Məni – sənənlə birlikdə bolşevik mübarizəsi aparan bir kommunisti güllələyirlər!..
- Verin, nə deyirsiniz, qol çəkim, ancaq mənim ailəmlə işiniz ol-masın!
- Mən sovet hökuməti qurulanda bu əllərimlə onlarla əksinqlab-çı güllələmişəm! Mən özüm necə əksinqlabçı ola bilərəm!?

- Mən həmişə partiyaya, yoldaş Stalınə sədaqətli olmuşam!..
- Yaşasın yoldaş Stalin!..

Ateş səsi eşidilir və səhnə bir anlıq atəşin parıltısı ilə işıldayır.

- Yaşasın yoldaş Stalin!..

Ateş.

- Yaşasın yoldaş Stalin!..

Ateş.

Və səhnə bir müddət qaranlıq və sükut içində qalır.

İKİNCİ HİSSƏ

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Həmin mənzil. Gecə. Qadın, Kişi, Qonaq. Kişi stulda oturub və iki əli ilə də başını tutub. Qadın pəncərənin qarşısında dayanıb, eşiyə baxır. Qonaq kreslodə oturub və gah Kişiyə, gah da Qadına baxır.

Kişi (*başı ilə Qonağa işarə edərək, Qadına*). Sən düz deyirdin... Bu, insan deyil... (*İkrah hissi ilə Qonağa*.) Sən şeytansan!..

Qonaq. Mən? (*Əli ilə Qadını göstərir*.) Bəs, o boyda şeytan dayanıb orda! Onu niyə görmürsən?

Kişi. Nə?

Qadın çönüb onlara baxır.

Sən mənim arvadıma şeytan deyirsən? (*Yerindən sıçrayıb, onun üstünə atılmaq istəyir*.)

Qonaq (*əlini onun qabağına tutaraq*). Dur!.. Dur!..

Kişi yerində dayanır.

(*Sakit halda başa salır*.) Sadəcə, onun özünün bundan xəbəri yoxdur... Təbii, sizin də bundan xəbəriniz yoxdu...

Pauza.

(*Yenə gah Kişiyə, gah da Qadına baxa-baxa sidq-ürəkdən*.) Cənim, heyrlənmək, donub qalmaq lazım deyil!.. İnsanların hamısı haçansa şeytan olur... Ya əvvəlki həyatda, ya da sonrakı həyatda!.. Bu mütləqdir! Demirsiz, dialektika? Hə? Bax, bu həmin o dialektikanın qanunudur!..

Pauza.

Qonaq (*sakit*). Şeytan olmayan insan yoxdu?

Qonaq. Onda o insan deyil, mələkdil!..

Hərçənd... hərçənd mələklərin də arasında şeytan az deyil... (*Yerindən qalxıb, var-gəl edir.*) Deyəsən biz gedib, tamam fantastika aləminə girmişik, hə? (*Bir anlıq dayanıb, çiyinlərini çəkir.*) Nə bilim?... (*Yenə var-gəl edir.*) Öz işlərimizdən, əməllərimizdən danışmaqdan, Allahdan, Şeytandan danışırıq!.. Bizim onlarla nə işimiz var?... Yaxşısı budu... (*Gəlib, Qadının qarşısında dayanır.*) Yaxşısı budu, sizin NKVD-yə getməyinizdən danışaq...

Kişi (*dəhşət içində*). Nə?

Pauza.

Qadın (*özünü ələ almağa çalışaraq*). Mən özüm getməmişdim, məni çağırırdılar!..

Qonaq (*Kişiyə*). Düz deyir, onu çağırırdılar, öz xoşuna getməmişdi...

Kişi (*tamam sarsılmış*). Bəs mənə niyə heç nə deməmişən?

Qadın. Mənə orda tapşırıdılar ki, heç kimə heç nə deməyim...

Kişi (*qışqırır*). Mən heç kiməm?

Qadın (*qışqırır*). Bilmirəm, sən kimsən? Bəs sən niyə mənə yalan deyirdin? Niyə deyirdin ki, heç kimi ifşa etməmişən? Niyə deyirdin ki, heç kimin üzünə durmamısan?

Kişi. Mən istəmirdim ki, sən daha çox iztirab çəkəsən!.. Mən istəmirdim ki, evimizdə qayğılar üstünə təzə qayğılar gəlsin! Nə deyəydin sənə? Deyəydin ki, məni məcbur ediblər, Qəribzadənin üzünə durmuşam? Xoş olacaqdı sənə?

Qadın. Bilmirəm, xoş olacaqdı, yoxsa yox?... Sən hər şeyi mənədən gizlətmisən!.. Mən axmaq da üreyimdə sənənlə fəxr edirdim!.. Sənəninlə təskinlik tapırdım!.. Qorxurdum ki, birdən sən bundan... bundan xəbər tutarsan!..

Qonaq (*Kişiyə*). Başa düşürsüz də, nə üçün qorxurdu? Çünki...

Qadın (*Qonağın sözlərinə məhəl qoymadan davam edir*). Niyə o məktub barədə mənə heç nə deməmişən?

Qonaq (*deyinir*). Qoymurlar sözümü deyim...

Qadın. Niyə aldadırdın məni? Niyə deyirdin ki, sənənin vicdanın təmizdir?

Kişi. Mənim vicdanım təmizdir!

Qadın. Gördüm, necə təmizdi!..

Qonaq. Sakit olun!.. Sakit olun!.. Yekə adamlarsız e!.. Nə olub sizə? (*Qadına*.) Mən bilərəm, əriniz evdə olmayanda sizə telefonla zəng etdilər, sizi çağırıdılar, siz də səhərisi gün, əriniz işdə olmayanda, yəni onların çağırdığı vaxtda NKVD-yə getdiz... Onlar bilirilər nə vaxt çağırırlar də!.. Nə vaxt zəng edirlər, bilirilər!.. Sakit danışmaq olmaz bəyem?... Sakit danışın də...

Kişi. Səni... səni mənə görə çağırırdılar?

Qadın. Xeyr!

Qonaq. Onu Qəribzadənin arvadına görə çağırırdılar.

Kişi. Qəribzadənin arvadına görə? (*Qadına*.) Niyə?

Qonaq. Deyirdilər, təsdiq edin ki, Qəribzadənin arvadı sizin evdə olanda Sovet İttifaqının, yoldaş Stalinin əleyhinə danışıb...

Kişi (*Qadına*). Sən də təsdiq elədin?

Qadın. Bəs mən nə edəydim? Dedilər ki, təsdiq etməsən, səni də, ərini də «xalq düşməni» kimi həbs edəcəyik!.. Mən nə etməliydim? Hara çatacaqdı harayım? O sifətlər... o sifətlər gözlərimin qabağına gələndə, indi də bütün bədənim uçunur!.. Yazdılar, mən də qol çəkdim...

Kişi. Nə yazdılar?

Qadın. Nə yazacaqlar? Yazdılar ki, guya həmişə bizə qonaq gələndə kontrrevolyusion sözlər deyirmiş... Sovet hökumətinin əleyhinə... Məni də ərinin terrorçu kontrrevolyusion təşkilatına cəlb etmək istəyirmiş...

Kişi. Sən də təsdiq etdin?

Qadın. Bəli!..

Kişi. Fikirləşmədin ki, soruşacaqlar, bəs niyə bizə vaxtında xəbər verməmişən?

Qadın. Mənə söz verdilər ki, bizimlə işləri olmayacaq.

Kişi. Onların sözlünə etibar etmək olar, ay axmaq?

Qadın. Axmaq sən özünsən!

Qonaq (*narazı halda başını bulayır*). İndi boşanacaqlar e-e-e!..

Qadın. Üç zırpı kişi!.. Mənə elə baxırıdılar, elə bil, məni lüt soyundurub, vücuduma közərən şiş basacaqlar, özləri də ləzzət alacaqlar!.. Nə etməliydim mən?

Qonaq. Buna görə, ikinci dəfə də çağıranda üzünə durdu! (*Qadına*.) Düzdü?

Kişi (*Qadına*). Sən ikinci dəfə də ora getməmişən?

Qonaq. Bəs nə edəydi? Çağırıdılar ki, təsdiq etdiyiniz ifadələri üzünə deyin.

Kişi (*Qadına*). Sən də onun üzünə durdun?

Onu sənin birinci ifadədən sonra tutmuşdular?

Q a d ı n . Onsuz da onu tutacaqdılar... Sən ki, bunu məndən yaxşı bilirsən...

K i ş i . Üzünə durdun ki, bizim evdə əksinqlabi sözlər danışib? Səni ərinin gizli terrorçu təşkilatına cəlb etmək istəyib?

Q a d ı n (*iztirab və həyəcan içində*). Onu o qədər döymüşdülər ki... Güclə tanıdım... Heç bilmirəm, o mənə tanıdı, yoxsa yox?.. Kaş tanımayaydı!.. O gündən bəri gözüme yuxu gəlmir, səhərə kimi Allaha yalvarıram ki, kaş mənə tanımayaydı...

Q o n a q (*Kişiyə*). Görürsüz? Amma siz elə bilirsiniz ki, yuxudadı, yatıb!..

Q a d ı n (*ona fikir vermədən davam edir*). Kaş, bilməyəydi ki, üzünə kim durur...

Kiçik pauza.

Elə bil, orda nə danışılırdısa, ona dəxli yox idi... Nə deyirdilər, o saat təsdiq edirdi... Heç başını qaldırıb, üzümə də baxmadı... Elə hey pıçıldayırdı: «Qoyun, yatım... Qoyun, yatım... Qoyun, yatım...»

K i ş i . Sən də yazılanları bir-bir onun üzünə dedin?

Q a d ı n . Yoxsa istəyirsən mənə də onun gününə səlaydılar, hə? Sən gəlib, mənə xilas edəcəkdin? Səni məndən əvvəl güllələyəcəkdilər!

Q o n a q . Onu indidən nə bilmək olar ki, hansınızı birinci güllələyəcəkdilər? (*Divardan asılmış fotoşəkillərdən birinin qarşısında dayanıb, diqqətlə baxır*.) O-o-o!.. Köhnə dost!.. Səni görməyimə çox şadam!..

Q a d ı n (*sərt*). O mənim atamdır! O sizin dostunuz ola bilməz!..

Q o n a q . Niyə? Ona görə ki, sizin atanız dünyada ən gözəl insan idi? İdeal idi, hə?.. (*Qadına işarə edərək, təəccüblə Kişiyə*.) Bu, heç öz atasını da yaxşı tanımır ki!.. (*Yenə fotoşəkilə baxaraq*.) Bilirsən, bu nə idi?! (*Gülümsəyir*.) O-o-o!..

Pauza.

K i ş i (*barmağını Qonağa tuşlayaraq*). Bu, bizi məhv etmək istəyir!.. Bu istəyir ki, biz bir-birimizə nifrət edək!.. Bir-birimizi boğaq,

Divar saatının zəngi vurur.

(*Şaşırmış*.) Yeni il gəldi? Hə?

Kiçik pauza.

(*Qadına*.) 37 qurtardı?

Q a d ı n . Bilmirəm, qurtarıb, yoxsa yox?..

K i ş i . Qurtardı!.. 37 qurtardı!.. (*Divar saatını göstərərək*.) Bax, saat 12-ni vurdu! Qurtardı 37!.. Qurtardı!.. (*Qəflətən Qonağın üzərinə atılaraq, iki əli ilə də onun boğazından yapışib, boğmağa başlayır*.) Bax, belə!.. Belə!.. (*Qadına*.) Kömək elə mənə! Gəl, kömək elə!..

Q a d ı n ani tərəddüddən sonra, daxildən gələn bir inilti ilə Q o n a q ı hücum edir.

Q o n a q onlardan qurtulmaq istəyir.

(*Var gücü ilə Qonağı boğa-boğa, Qadına*.) Sən əllərini tut! Əllərini!..

Q o n a q xırıldaya-xırıldaya nə qədər çapalayırsa da onların əlindən qurtara bilmir. Nəhayət, süst düşərək, döşəməyə yığılır. Q a d ı n çömələrək, dizlərini onun sinəsinə basıb, əllərini döşəməyə sıxır. K i ş i hələ də var gücü ilə Q o n a q ı boğur.

Bitdi!.. Qurtardı!..

Əllərini taqətsiz halda yerə sərilmiş Q o n a q ı n boğazından çəkərək, döşəmədə oturur. Q a d ı n da onun yanında oturur.

Q a d ı n . İt kimi gəbərdi!.. (*Sarkazm ilə*.) Atam bunun dostu imiş!.. (*Özünü saxlaya bilməyərək, Qonağın üstünə tüpürür*.) Mənim atam sənə kimi mürdarla dost ola bilməzdi!.. (*Kişiyə*.) Sənə nə olub, titrəyirsən?

K i ş i (*pərişan*). Biz nə etdik?..

Q a d ı n (*nifrətlə Qonağa baxaraq*). O nəyə layiq idisə, onu da etdik!..

Pauza.

Yeni ilin mübarək!.. 37 bitdi!.. Ancaq... ancaq 38-dən də gözüm su içmir...

K i ş i . Səni əvvəllər də NKVD-yə çağırıbmışdılar?

Q a d ı n . başının işarəsi ilə təsdiq edir.

Nəçə dəfə?

Q a d ı n . Dörd-beş dəfə...

K i ş i . Dörd-beş dəfə?

Q a d ı n . başının işarəsi ilə təsdiq edir.

Mənim haqqımda da soruşurdular?

Q a d ı n . Yox... Başqa həbs olunmuş tanış-biliş haqqında...

K i ş i . Səni onların da üzünə durquzurdular?

Q a d ı n . başının işarəsi ilə təsdiq edir.

Bəlkə mənim haqqımda da soruşanda, deyiblər ki, heç kimə demə, ona görə demirsən?

Q a d ı n . Qorxma, sənin haqqında söhbət olmayıb...

K i ş i . Mən qorxmuram...

Q a d ı n . Görürəm...

K i ş i . Sən də məni başa düşməyəndən sonra, kim məni başa düşə bilər?

Q a d ı n . Hə, bundan sonra gərək biz bir-birimizi başa düşək... Başqa hansı yol var? Biz elə qaranlıq bir tunelin içindəyik ki, qarşıda iy-nə ucu qədər işıq yoxdu... Yoxdu... Qaranlıqdan başqa, daha heç nə yoxdu...

K i ş i . Axı... axı... belə baxanda... biz nə etmişik?

Kiçik pauza.

Biz özümüzü xilas etmişik...

Q a d ı n . Yəqin elədi...

K i ş i . Biz özümüzü xilas etməməliyik?

Q a d ı n . çiyinlərini çəkir.

Səni orda incitmədilər?

Q a d ı n . İncitmək nəyə deyirsən? Döyməyi soruşsansa, yox, məni orda döyməyiblər.

K i ş i . Sənə... Sənə sataşmadılar ki?

Q a d ı n . Yox... Əgər təcavüzü soruşsansa, yox, orda heç kim mənə təcavüz etməyib!.. (*Qonağın cəsədinə baxaraq.*) Qəribədir!.. Bakıda bu qədər ailə var, bu niyə bizi seçmişdi?

K i ş i . (*Qonağın cəsədinə baxır.*) Bilmirəm... Səni Axund Seyid Rzaya görə də çağıracaqlar?

Q a d ı n . Yəqin... Qonşudu də...

K i ş i . Bəs sən nə deyəcəksən?

Q a d ı n . Nə desələr, onu...

Pauza.

K i ş i . (*gözlərini Qonağın cəsədinə zilləyib.*) Biz... biz insan öldürdük...

Q a d ı n . O, insan deyildi! O şeytan idi!.. Sən hələ bunu başa düşməmişən? Mən o saat başa düşdüm ki, o, insan deyil!.. Görən kimi, başa düşdüm!..

K i ş i . Biz kimə sübut edəcəyik ki, o, şeytandı? NKVD-yə deyək ki, gəlin, aparın, şeytan öldürmüşük? Onu gəlib, burda tapsalar, necə olacaq? Nə deyəcəyik?

Q a d ı n . Onu burda saxlamaq olmaz!.. Onu aparıb zibilliyə atmaq lazımdı!.. Siçovullar yesin onu!.. Sən düz deyirdin, o, özü də siçovul idi!..

K i ş i . Necə aparıb atacağıq? Onu beşinci mərtəbədən aşağı necə düşürdək? Özü də Yeni il gecəsi!.. Sonra nə olsun? Hara aparacaq?

Q a d ı n . Onu doğramaq lazımdı!..

K i ş i . (*dəhşət içində.*) Nə?

Q a d ı n . Onu doğramaq lazımdır!.. Sonra da hissə-hissə aparıb atmaq lazımdır!..

K i ş i . Yox!.. Mən bunu bacarmaram!..

Q a d ı n . Niyə? O ki, adam deyil!

K i ş i . Nə olsun? O, adam cildindədi...

Q a d ı n . Balta hardadı?

K i ş i . Yox!.. Yox!..

Q a d ı n . qalxıb mətbəxə gedir.

(Onun ardınca bərkdən.) Yox! Yox!.. Mən onu doğraya bilmərəm!.. Mən bacarmaram!..

Qadın əlində bıçaq və balta mətbəxdən qayıdır.

Qadın. Kömək elə mənə!

Kişi. Sən? Sən onu doğrayacaqsan? Yox!.. Mən kömək edə bilmərəm!..

Qadın. Qorxaq! Sən həmişə dovşan kimi qorxaq olmusan!

Qadın Qonağın cəsədinə yaxınlaşır. Bıçağı yerə qoyur.

Əvvəlcə başını kəsmək lazımdır...

Qadın iki əli ilə də baltanın sapından yapışib, yuxarı qaldırır və zərblə endirmək istəyəndə Qonaq qəflətən onun biləklərindən tutur və sərt hərəkətə.

Qadın kənara itələyir. Qadın yerə yığılır.

Qonaq (belini qaldırıb, döşəmədə oturaraq Kişiyə.) Sonra da deyirsən ki, bu şeytan deyil!.. (Yamsılayır.) «Sən mənim arvadıma şeytan deyirsən?» Gördün? Gördün baltanı necə qaldırmışdı? Tikə-tikə doğrayacaqdı məni!.. O-o-o!.. Bunun içində bilirsen, nələr var?... Atası toya gətməliydi!.. (Yamsılayır.) «O mənim atamdı!.. O sizinlə dost ola bilməz!..» (Başını bulayır.) Ay-yay-yay!..

İşıq sönmür.

ALTINCI ŞƏKİL

Eyni məkan. Gecə. Qadın, Kişi, Qonaq. Kişi stulda oturub.

Qadın da mizə dirsəklənib, başını əlləri arasına alaraq, onunla üz-üzə oturub.

Qonaq deyinə-deyinə otaqda var-gəl edir.

Qonaq. Yeni ili yaxşı qeyd elədik!.. Söz ola bilməz e!.. Əla qarşıladız!.. (Divar saatını göstərir.) Bu saatın zəng çalmağı ilə məni boğmaqları bir oldu e!.. Üstümə elə atıldılar ki, elə bil, insan deyillər!.. Sonra da deyillər ki, elədi-belədi!.. (Boğazını ovuşdurur.) Hələ də ağrayır e, boğazım!.. (Dayanaraq cibindən balaca güzgü çıxarıb baxır.)

Yeri qalacaq!.. (Başını bulayır.) Bu da bunların əməli!.. (Güzgünü cibinə qoyaraq, yenə var-gəl edir.) Deyirəm də!.. Bunlar adam kimi danışa bilmirlər!.. Oturasan mizin arxasında, sakitcə danışasan, sakitcə də qulaq asasan... Yox! Gərək qışqırasan!.. Gərək təhqir edəsən!.. Gərək boğasan!.. (Boğazını ovuşdurur.) Özləri də ziyalıdır!.. Savadlı adamlardır!.. (Biləklərini ovuşdura-ovuşdura Qadına.) Ömründə deməzsən ki, sizin kimi zərif bir qadının qollarında bu qədər güc var!.. Biləklərimi elə sıxmırsız ki, əllərim keyiyib... Baxın, heç tərpedə bilmirəm...

Qadın. Sizdən... yenə... yenə soruşmaq istəyirəm... Ancaq xahiş edirəm, çox xahiş edirəm ki, cavab verəsiniz... Nə üçün?.. Nə üçün bu boyda Bakıda, bu boyda Azərbaycanda, bu boyda SSRİ-də bizi seçmisiz, bura gəlmisiz? Nə üçün? Yəni bu boyda Bakıda, Azərbaycanda, SSRİ-də yaşayanların ən pisi bizik? Bizi cəzalandırmaq lazımdı?

Qonaq. Əvvəla, mən sizə cavab verməyə borclu deyiləm! Ümumiyyətlə, mənim heç kimə heç bir borcum yoxdu, olmayıb və olmayacaq!.. İkincisi də, siz nə bilirsiniz ki, mən təkcə burdayam? Mən sizə hesabat verməliyəm? Bəlkə mən indi sizdən başqa da yüz evdəyəm, min evdəyəm, milyon evdəyəm? SSRİ-nin əhalisi 150 milyonu keçib! Düzdü, bir-birinizi güllələyə-güllələyə azalırsız... Doğrusu, bəzən, mən özüm də çaşb qalıram: qurban kimdi, cəlad kimdi? – başa düşə bilmirəm!.. Bax, səhərdən Qərribzadədən danışırıq... Döyüblər onu? (Ayaq saxlayır.) Qoy mən də oturm, rahat söhbət eləyək... (Kresloda əyləşir.) NKVD-də döyüblər onu? Bəli, döyüblər! Yüz cür iş-gəncə veriblər ona? Bəli, veriblər! Güllələyiblər özünü də, arvadını da? Bəli, güllələyiblər! Övladlarını bədbəxt ediblər? Ediblər! İndi, kim olur Qərribzadə? Qurban olur də!.. Qurbandır! (Kişiyə.) Elə deyil?

Kiçik pauza.

Ancaq bir dəqiqə!.. Bir dəqiqə dayanın!.. 6 il bundan əvvəl, 1931-ci ildə Qərribzadə harda işləyirdi? (Gah Kişiyə, gah da Qadına baxır.)

Kiçik pauza.

Yaxşı!.. Mən sizin yadınıza salım. Qərribzadə 1931-ci ildə doqquz ay Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Baş Prokuroru vəzifəsində işləyib. Cəmi doqquz ay... Ancaq bu doqquz ayda düz 34 nəfərə əksinqilabçı kimi ölüm hökmü tələb edib və onları güllələyiblər!.. Doqquz ayda neçə gün var? Doqquzu otuza vuranda neçə eləyir?

270. Bəzi aylar 31-dəndir, yaxşı 5 də üstə gələk, eləsin 275. (Qadına.)
Düz hesablayıram?

Kiçik pauza.

275-i də 34-ə böləndə neçə ələyir? Bu saat... Bu saat... 275-i 34-ə böləndə ələyir 8-dən bir az çox... Deməli, Qəribzadə hər 8 gündən bir – bir nəfəri güllələməyə göndərib! Bəs indi kim olur Qəribzadə? Belə çıxır ki, cəllad olur də...

K i ş i. O vaxt güllələnenlər həqiqətən əksinqilabçı idilər!..

Q o n a q. Həqiqətən əksinqilabçı olanlar bəyəm adam deyil, ay mənim əzizim?

K i ş i. Mən sənin əzizin deyiləm!..

Q o n a q. O-o-o!.. Sizin özünüzdən xəbəriniz yoxdu!.. Mən sizi çox sevirəm! Siz mənə doğmasız! (Qadına.) Siz də!.. Nə olar ki, mənə balta ilə doğmaq istəyirdiz? Həqiqət budur ki, sizin ikiniz də mənim üçün əzizsiniz... (Barmağı ilə ərkyana Qadın hədələyə-hədələyə.) Sizin atanızın da xətrini mən çox istəyirdim...

Q a d ı n. Siz... siz bizimlə müqavilə bağlamaq üçün gəlmisiz?

Q o n a q. Müqavilə? Mən gündə cəmi bir dəfə gülürəm, ona görə də gözəliyəm ki, yerinə düşsün. Bax, indi əsl məqamı gəldi! (Gülür.) Özünüzdən bir doktor Faust uydurmusuz!.. Ruhunu Şeytana satır!.. Şeytanın nəyinə lazımdı sizin ruhunuz? Nə qiyməti var sizin ruhunuz? Ruhunuz da elə özünüz kimidi də!.. Əfsanə uydurmusuz ki, Şeytan müqavilə bağlayıb, ruhunuzu alır... Sokratdan tutmuş Bekonacan, Nostradamusdan tutmuş Cordano Brunoyacan, kiminiz var, mif yaratmışsınız ki, ruhlarını Şeytana satıblar!.. Sizin ruhunuzu neyləyəcək Şeytan? Günah batıracaq ruhunuzu? Onsuz da siz başdan-ayağa günah içindəsiniz də!..

Kiçik pauza.

Deyəsən mən çox danışdım, hə? Nə qədər söz verirəm ki, az danışım, yenə özümü saxlaya bilmirəm... (Qalxıb var-gəl etməyə başlayır və mizin qarşısında dayanır.) Şərabları tökdüz, ancaq eləcə qaldı, içmədiz...

Q a d ı n. (yorgun). İçmək istəyirsiniz?

Q o n a q. Mən? Yox. Mən alkoqollu içkilər içmirəm! (Var-gəl edir.) Yaxşı... (Saata baxır.) Gecdi daha... Hərənizin yadına bir hadisə

salacağam, bununla da mən öz missiyamı bitirirəm! Ancaq bir xahişim var: bir-birinizlə dalaşmayasınız! Bir-birinizi təhqir etməyəsiniz! Oldu?

K i ş i. Nə? (Qadına.) Bu nə deyir?

Q a d ı n. Deyir ki, hərəminizin yadına bir hadisə salacağam, amma o hadisəni eşidəndən sonra biz bir-birimizi təhqir etməyək...

K i ş i. Təhqir etməyə? (Ayağa qalxıb qışqırır.) Biz indiye qədər sakit, mehriban yaşayırdıq!.. Nə istəyirsən bizdən? Sənin heç kime borcun yoxdu, bəs bizim sənə nə borcumuz var? Niyə əl çəkmirsən bizdən? (Get-gədə daha artıq qızıqaraq.) Axı... Axı sən özünü nə hesab edirsən? Sən nədən, Allahın vəkilsən, bizi ittiham edirsən? Sənin hansı hüququn var, bizi ittiham edəsən? Bizə qiymət verəsən? Hə? Rəzaletinin yiyəsi sən deyilsən? Qoy, məndən yaxşısı məni ittiham etsin!.. Qoy, məni ittiham edənin ittiham haqqı olsun! Bildin?! Sən başdan ayağa üfunət içində deyilsən? Sən hansı haqla bizi ittiham edirsən?! Biz sənin gözəl əməllərinə baxıb, mənəvi əzab çəkməliyik? (Sağ əlinin baş barmağını iki barmağı arasına salıb, Qonağa göstərir.) Ala!..

Kiçik pauza.

Q o n a q. Day, sizin mədəniyyətinizə heç sözümlə yoxdu!.. (Tamaşaçılara.) Yekə kişidi, gör özünü necə aparır e?!.. (Əli ilə Kişini göstərərək, Qadına.) Bu harda tərbiyə alıb, belə? (Başını bulayır.) Ay-yaya-yay!.. Gör necə qorxuya düşüb e!.. (Kişiyə.) Hələ heç bilmirsiniz ki, nəyi yadınıza salacağam, indidən belə qorxursuz? Onda qulaq asın! (Qəfildən Qadına sarı çönür.) İstəyirsiniz, sizdən başlayım?

Q a d ı n. Xeyr! İstəmirəm! (İsterika içində.) Əl çəkin bizdən! Siz nəsiz, ölməz məxluqsuz?! Sizi öldürmək mümkün deyil? Sizi məhv etmək olmaz?

K i ş i. Olar!.. Olar!.. (Vəhşi bir ehtirasla Qonağın üzərinə atılır.) Bu dəfə bizim əlimizdən qurtara bilməyəcəksən!.. Murdar goreşən!.. (Yenə də iki əli ilə Qonağın boğazından yapışmış boğur.) Bu dəfə hər şey qurtaracaq! Bu məsxərə bitəcək!

Q a d ı n onun köməyinə gəlir. İki bir yerdə Q o n a q ı qamarlayıb, yerə yıxırlar.

Q o n a q var gücü ilə müqavimət göstərir. K i ş i ona zərbələr endirir.

Al!.. Al!.. Al!..

Q a d ı n. Onu boğmaq lazımdı!.. Boğ onu!.. Boğ!..

Q o n a q (qışqırır). Neyləyirsiniz? Buraxın məni!..

K i ş i . Yox!.. Yox!.. Yox!..

Q o n a q (xırıldaya-xırıldaya). Siz dəli olmusuz?! Buraxın!..

Q a d ı n . Buraxma onu!.. Bərk sıx!.. Bərk sıx!..

Q o n a q (qışqırır). Vay!.. Gözüm!.. Gözüm çıxdı!..

Q a d ı n . Bərk sıx!.. Buraxma!..

Q o n a q bərkdən inildəyir və susur, daha müqavimət göstərmir.

Cansız halda döşəməyə sərilir.

Nə oldu? Gəbərdi?

K i ş i (qulağını Qonağın sinəsinə dirəyir). Ürəyi vurmur.

Q a d ı n . Bəlkə onun heç ürəyi yoxdu?

K i ş i Qonağın əlini qaldırıb, buraxır. Qonağın əli cansız halda yerə düşür.

K i ş i . Yox, bu dəfə gəbərib!.. Murdar olub bu dəfə!.. Olub!..

Q a d ı n (ikrah hissi ilə əlini silkələyə-silkələyə). Gözünün qanı bütün əlimi bulayıb...

K i ş i . Sən onun gözünü çıxardın?

Q a d ı n . Gərək o biri gözünü də çıxaraydım!..

Kiçik pauza.

K i ş i . Barmağını basıb gözünü çıxardın?

Q a d ı n . Bəs nəylə çıxaraydım? Qoy, gedim, əlimi yuyum...

(Ayağa qalxaraq nifrətlə Qonağa baxır.) İyrənc qurbağa!.. (Səhnədən çıxır.)

Səhnə qaranlıqlaşır. Puzadan sonra işıqlananda

Q a d ı n səhnəyə daxil olur və yerində donur.

Q a d ı n . Hamı o?

Döşəmədə Q o n a ğ ı n cəsədi yoxdur.

K i ş i (əvvəlki kimi döşəmənin üzərində oturmuş halda dəhşətində). Yoxa çıxdı!

Q a d ı n . Necə yeni yoxa çıxdı?

K i ş i (eyni dəhşətində). Gözümün qabağında birdən-birə yoxa çıxdı!..

Q a d ı n . (isterik ilə). Yox! O buradadı!.. O gizlənib!.. (Ora-bura qaçaraq, səhnəni alt-üst edir.) Onu yenə boğmaq lazımdır! Onu məhv etmək lazımdır. Onu tikə-tikə doğramaq lazımdır!..

K i ş i qalxıb, Q a d ı n ı qucaqlayır.

K i ş i . Sakit ol!.. O yox oldu!.. O mənim gözümün qabağında birdən, elə bil, əridi, yox oldu... Bir göz qırpımında...

Pauza.

Q a d ı n (uçuna-uçuna). O nə idi? O kim idi?

K i ş i . Sakit ol!.. O daha burda deyil!.. (Qadını qucağına sıxıb, saxlamaq istəyir.) Bu da, görünür, bir sınaq idi, bizim baxtımıza düşmüşdü...

Q a d ı n (uçuna-uçuna daha da bərkdən qışqırır). Nə idi o? Nə idi? Kim idi? Niyə bizi seçmişdi o? Niyə?.. Niyə?..

K i ş i (onu sinəsinə sıxaraq). Sakit ol!.. Yoxdu daha!.. O əridi... Getdi... Yox oldu... Hər şey yaxşı olacaq!..

Q a d ı n onun əlləri arasından çıxıb,
İosif Stalinin portretinin qabağında dayanır.

Q a d ı n (barmağını İosif Stalinin portretinə tuşlayaraq). Bəlkə o, bu idi?! Hə? Bəlkə bu idi?

K i ş i cəld əli ilə Qadının ağzını yumur.

K i ş i (dəhşətlə). Sus!.. Sən tamam dəli olmusan?!

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Yenə həmin məkan. Gecə.

Q a d ı n , K i ş i , NKVD zabiti, iki nəfər NKVD əməkdaşı.

Q a d ı n ilə K i ş i mizin arxasında üzbəüz oturublar.

K i ş i . Bəlkə bunlar hamısı yuxu idi? Bəlkə bizi qara basırdı?

Q a d ı n (çiyinlərini çəkir). Bəlkə də...

K i ş i . Sən... sən həqiqətən NKVD-də olmusan?

Qadın. Hə...

Pauza.

Sən də *(Əli ilə İosif Stalinin portretini göstərir.)* ona məktub yazmışan...

Pauza.

Kişi. 38 də belə gəldi... Yəni 37 heç vaxt qurtarmayacaq?

Qadın yenə çiynlərini çəkir.

Şampanı açım?

Qadın. Özün bil...

Pauza.

Görəsən, yenə qayıdacaq?

Kişi. O əridi... Yox oldu...

Pauza.

Sən... sən deyirsən ki, səhərə kimi gözünə yuxu getmirdi... Elə bilirsən, mən gözümü yuman kimi yatırdım?... Mən bəyəm daş parçasıyam?... Özümü söyürdüm... Lənətləyirdim özümü!.. Yer tapa bilmirdim özümə... Sən mənə inanmışsan?

Qadın. Niyə inanmıram? İnanıram...

Kiçik pauza.

Kişi. Gəl, elə bilək ki, heç nə olmayıb...

Pauza.

Adamın ürəyi partlayır!.. Bu cür biz necə yaşayacağıq?

Qadın. Bilmirəm...

Qapı bərkdən döyülür.

Qadın *(gərgin)*. Gəldi?

Qapı yenə bərkdən döyülür.

Odur!.. Odur!..

Kişi qalxıb qapıya tərəf gedir.

Kişi. Kimdir?

Səhnə arxasından səs. Açın!..

Qadın. Səs gəldi...

Kişi *(yavaşdan Qadına)*. Bəlkə...

Səhnə arxasından səs. Açın!.. Açın qapını!..

Kişi. Bəlkə NKVD-dir?..

Qadın çiynlərini çəkir. Kişi qapını açır. NKVD forması geymiş zabıt və onu müşaiyət edən iki nəfər içəri girir. Zabıtın bir gözünün üstündən qara bağlanıb.

Zabıt. Azər Ayaz oğlu?

Kişi. Bəli...

Zabıt. Siz bizimlə getməlisiz!

Kişi. Nə üçün? Niyə?

Zabıt. Niyəsini NKVD-də başa salarlar! *(Müşaiyətçilərə.)* Axtarın evi! Bu kontrrevolyusionerin nəyi var, hamısını çıxarın üzə!

Qadın Zabıtə yaxınlaşaraq, diqqətlə ona baxır.

Kişi. Kimdir kontrrevolyusioner?

Zabıt. Kimdir? Siz!

Kişi. Mən?

Qadın *(eləcə diqqətlə Zabıtə baxaraq pıçıltı ilə)*. Bu odur!..

Zabıt. *(Qadına fikir vermədən müşaiyətçilərə)*. Axtarış aparın!

Orqan işçiləri səhnə boyu oranı-burunu axtarmağa başlayır.

Qadın. Bu odur! Odur!..

Zabıt *(ona fikir vermədən Kişiyə)*. Özünüzlə kiçik çamadan götürə bilərsiniz!

Kişi. Axı niyə?

Zabıt. Demədim, niyə? Elə mütləq sizi təzədən başa salmaq lazımdı? *(Kişiyə yaxınlaşaraq, az qalır burnunu onun gözünün içinə soxsun)*. Ona görə ki, siz işlədiyiniz komissarlıqda gizli pantürkist kontrrevolyusioner terrorçu təşkilatın rəhbərlərindən birisiniz!

Kişi. Mən? Mən o təşkilatın rəhbərlərindən biriym?

Z a b i t . Bəli!.. Yoxsa belə deyil?

K i ş i . Əlbəttə, belə deyil!.. Mən o təşkilatı ifşa etmişəm! O təşkilat haqqında ilk signalı mən vermişəm! Sizi mən duyuy salmışam, mən xəbərdar etmişəm! Yoldaş Stalınə mən məktub yazmışam!

Z a b i t . Çünki qorxurdunuz ki, tezliklə sizi ifşa edəcəyik! Bizi qabaqlamaq istəyirdiz! Hə? Maymaq adam!.. Bizi qabaqlamaq olar?

Axtarış aparılar əllərinə keçən qəzeti, jurnalı, kitabları, məktubları, başqa kağız-kuğuzu götürüb səhnənin ortasına tökürlər.

K i ş i . Mən bunu belə qoymayacağam!.. Mən yoldaş Stalınə şikayət yazacağam!.. Mən...

Z a b i t (*onun sözünü kəsir*). Bura bax, maskalanmış düşmən ün-sür, bilirsen, nə var? (*Kişinin yaxasından yapışib, silkələyir.*) Sən o kontrrevolyusioner nəfəsinlə yoldaş Stalinin müqəddəs adını tələffüz etmə! Eşitdin? Eşitdin məni, xalq düşməni!

K i ş i . Mən xalq düşməni deyiləm!

Z a b i t . Mən hələ indiyə qədər bir nəfər də xalq düşməni görməmişəm ki, öz xoşuna bunu etiraf eləsin!.. Öz xoşuna boynuna alsın ki, bəli, mən xalq düşməniyəm!.. (*Yamsılayır.*) «Mənim alibim var!.. Mənim alibim var!..»

Q a d ı n . Dedim ki, odur!.. Bu, odur!..

Z a b i t (*Qadına fikir vermədən*). Ancaq sonra maskaları yırtılır! Etiraf etməyə məcbur olurlar! Çünki sizdə namus, vicdan yoxdur! Var?

Kiçik pauza.

Var səndə vicdan?

K i ş i . Mən xalq düşməni deyiləm!

Z a b i t . Sən vicdansız, namussuz bir adamsan! Sən partiyaya, xalqa, vətənə, sadə sovet zəhmətkeşlərinə xəyanət etmişən! Sən yoldaş Stalınə xəyanət etmişən!.. Sən kommunizm ideallarına xəyanət etmişən! Bildin?.. Sən Yaponiya xüsusi xidmət orqanlarının cəsususan!

K i ş i (*qışqırır*). Mən ömrümdə Yaponiyada olmamışam! Mən ömrümdə bir nəfər yaponla da danışmamışam!

Z a b i t . Gedək! Biz sənə yadına salırıq! Yaponiyada yox e, boynuna alacaqsan ki, Marsda da olmusan! Hazırlaş!

K i ş i . Mən ora getməyəcəyəm!

Z a b i t . Gedəcəksən, əzizim, gedəcəksən!

K i ş i . Mən sizin əziziniz deyiləm!

Z a b i t . Orda ayaqlarıma yığılıb mənə yalvaranda, soruşaram səndən, əzizimsən, yoxsa, yox?..

K i ş i (*nifrət və qətiyyətlə*). Mən sənə iylənmiş ayaqlarına yığılıb, yalvarmayacağam!..

Z a b i t . Lap yaxşı! Baxırıq... Baxırıq, görək, kimin ayaqları iylənib?! Tez elə, səni orda səbrsizliklə gözləyirlər!..

K i ş i qorxudan bərəlmis gözləri ilə Q a d ı n a baxır, sonra yenə Z a b i t ə baxır və qəflətən pəncərəyə tərəf qaçır.

(*Axtarış aparılaraq.*) Tutun onu! Qoymayın!

K i ş i n i tutub saxlamağa macal tapmırlar. O özünü pəncərədən atır və çiling-çiling olan pəncərə şüşəsinin səsinə sonra, K i ş i n i küçədə yerə dəyməyinin tappılısı eşidilir.

Q a d ı n (*qışqırır*). Siz onu məhv etdiz!.. Siz onu öldürdünüz!..

Z a b i t (*müşayiətcilərə*). Axmaqlar! Onu saxlaya bilmədik! (*Pəncərəyə yaxınlaşıb, aşağı boylanır*). Ay-yay-yay!.. (*Başını qaldıraraq müşayiətcilərə*). Gedin, onu maşına atın! Gedin! Mən də gəlirəm!..

Müşayiətcilər tələsik səhnədən çıxırlar.

Q a d ı n . Nə üçün? Nə üçün siz onu öldürdünüz?!

Z a b i t (*yavaşdan*). Qorxma!..

İşıq yalnız onların ikisinin üzərinə düşür.

O bizim yanımıza gələcək!..

Pauza.

Q a d ı n (*pıçıltı ilə*). Bizim yanımıza? Yəni hara?

Z a b i t (*pıçıltı ilə*). Hara?.. Ora... (*Barmağı ilə tavanı göstərir.*) Ora!.. Orda bizim yanımıza!.. O artıq yoldadı...

Q a d ı n (*pıçıltı ilə*). Sən... Sən osan?

Z a b i t (*pıçıltı ilə*). O? Yəni kim?

Q a d ı n (*pıçıltı ilə*). Bayaqqı qonaq?

Z a b i t (*təəccüblə*). Nə qonaq?

Q a d ı n . Qonaq də!.. Bayaqqı bizdə olan qonaq... O... O, sən sən?

Z a b i t . Heç nə başa düşmürəm...

Q a d ı n (*səsini daha da yavaşdır*). Qorxma... De... Sən osan?..

Z a b i t (*gülümsəyir*). Qorxma? Nədən qorxacağam? Mən heç Allahdan da qorxmamışam!.. Qorxaq sizsiz!.. İstədiyinizi edirsiniz, sonra da ordan (*Barmağı ilə tavanı göstərir*), cəhənnəmdən qorxursuz!.. Siz hamınız axmaqsız də, gecə-gündüz Allaha yalvarırsız ki, atanızı, ananızı, bacınızı, qardaşınızı, oğlunuzu, qızınızı, istədiyiniz adamları cənnətlik eləsin!.. Özünüz də – hər biriniz – cənnətə getmək istəyirsiniz... İbtidadan bəri, yalandan özünüz üçün Xeyir ilə Şərin mübarizəsini uydurmuşuz... Hər şeyi qoyursuz Allahın boynuna!.. O qədər günahınız var ki, Allah neyləsin? Sizi cənnətə necə qəbul eləsin? Allaha kömək etmək lazımdır də!.. Özünü ən günahsız hesab edəninizin də o qədər günahı var ki!.. Allahı qoyursuz pis vəziyyətdə!.. Bir-birinizin başına it oyunu açırırsız, sonra da deyirsiniz ki, lənət Şeytana! Niyə? Niyə, nə üçün lənət Şeytana? Hamınız da cənnət eşqinə düşürsünüz!.. Ode, cənnət bomboşdu... Mənim informasiyama görə, son üç min ildə cənnətlik cəmi iki nəfər tapıblar, o da güzəştlə... Hamınız mənim yanıma gəlirsiniz!.. Ancaq... Ancaq bunların sənə dəxli yoxdu... (*Yavaş-yavaş Qadını qucaqlayaraq, artan bir ehtirasla*.) Hamınız mənim yanıma gəlirsiniz, yaxşı da edirsiniz... Çünki mənə gətirib çıxaran yol – əsil həyat yoludur... Bu yol sizin həyatınızın bünövrəsidir, mayasıdır... Bütün həyatınızın, varlığınızın mənası, əslində, elə bu yoldur!.. İndicə dediklərimə fikir vermə... Sözdü... Sözü heç bir əhəmiyyəti yoxdu... Söz – yalan deməkdən ötrüdür... Bəzən bunu heç özünüz də başa düşmürsünüz... Sonra başa düşürsünüz... (*Əli ilə tavanı göstərir*.) Orda yetişəndən sonra... Bunu sənə min illərin təcrübəsindən deyirəm... (*Açıq-aşkar bir şəhəvətlə*.) Baltanı yaman qaldırmışdın a-a-a... Xoşuma gəldi... (*Qadını daha da bərk qucaqlayaraq, qara sarıqlı gözünə işarə edir*.) Bunu da əla elədin... Pırt – barmağını soxdun içinə!.. Əla idi!.. Narahat olma, düzələcək... Milyonlarla dəfə belə işlər gəlir mənə... Düzələcək... Özün görəcəksən... Səndən xoşum gəlir... Gözlərindən, əllərindən, bədənindən... Səni görə kimi, bildim ki, mənimçün yaranmışan... Özün də bunu görəcəksən!... Döşlərindən mənə elə enerji gəlir, elə bil... elə bil, uşaq əmizdirirsən...

Q a d ı n. (*başını o tərəf-bu tərəfə çevirərək, ətrafa nəzər salır*). Deyəsən, mənə qara basır... Hə?

Z a b i t (*eynilə ətrafa nəzər salaraq, çiyinlərini çəkir*). Qara basır?

Kiçik pauza.

Q a d ı n (*gizli bir ehtirasla pıçıldayır*). Deyirsən... Deyirsən, o bizim yanıma gələcək?

Z a b i t. Başqa hara gedə bilər ki? (*Qadını sinəsinə sıxır*.) O artıq çatıb, ordadı... (*Pəncərəyə tərəf işarə edir*.) Onu da özümə şagird götürəcəyəm!.. İstedadlıdı!.. Onun gələcəyi var!..

Q a d ı n. Bizim yanıma?

Z a b i t. Hə...

Q a d ı n. Bizim? Axı... Axı mən burdayam...

Z a b i t. Nə olsun? Həmişə burda olmayacaqsan ki? Əvvəl-axır, gələcəksən... (*Qadının dodaqlarından öpmək istəyir*.)

Q a d ı n (*əllərini Zabitin sinəsinə sıxıb, ondan aralanmağa çalışaraq*). Yox!.. Yox!..

Z a b i t. Nə üçün yox?..

Q a d ı n. Yox!.. Yox!..

Z a b i t. Niyə?

Q a d ı n. Mən... Mən qorxuram!..

Z a b i t. (*barmağı ilə tavanı göstərərək, ehtiraslı bir pıçıltı ilə*).

Ordan?

Q a d ı n. Hə...

Z a b i t. Nahaq yerə!.. Elə bilirsən, ora burdan qorxuludur? Yox!.. Ora burdan qorxulu deyil!.. (*Yenə Qadının dodaqlarından öpmək istəyir*.)

Q a d ı n. Yox...

Z a b i t. «Hə» de!.. Hə... Hə...

Q a d ı n (*ehtiras və həyəcan, nigarançılıq dolu bir pıçıltı ilə*).

Hə?..

Z a b i t. Əlbəttə...

Səhnənin işığı yanır. Z a b i t tələsik Q a d ı n d a n aralanıb, pəncərəyə yaxınlaşıaraq, aşağı boylanır.

(*Bərkdən*.) Nə oldu? Onu atdız maşına? (*İti addımlarla qapıya tərəf gedərək, Qadına*.) Hələlik!.. Özünüz də heç hara getməyin!.. Yəqin sizi də çağıracağıq!..

Z a b i t səhnədən çıxır. Q a d ı n səhnənin ortasında donub qalıb.

İşıq sönmür.

11 dekabr 2007.
Bakı.

TELESKOP

*On bir şəkildən və iki epiloqdan ibarət
tragikomediya*

İŞTİRAKÇILARI:

Mələklər və ruhlar

Kişi
Qadın
Cənab Cəbrayıl
Cənab Mikayıl
Cənab İsrayıl
Cənab Əzrayıl
Mələklər
Ruhlar

İnsanlar –

Arvad
Qayınana
Oğul
Qız
Dost
Xanım
Həkim
Şəfqət bacısı

Məkan: Yer kürəsində – Bakı şəhəri.

Ruhlar dünyasında – Keçid Stansiyası.

Zaman: 2009-cu il, avqust.

Qeyd. Pyes həqiqətən baş vermiş hadisə əsasında yazılmışdır.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Bakı. Xəstəxana.

Həkim, Şəfqət bacısı, Kişi, Arvad, Oğul, Qız,
Qayınana, Dost, Xanım.

Kişi çarpayıda uzanıb, ağzına süni nəfəslik qoyulub, qolu sistem altındadır.

Hamı həyəcan və gərginlik içindədir.

Şəfqət bacısı (*həyəcanla*). Təzyiq düşür!.. (*Daha artıq bir həyəcanla.*) Dayanır, həkim! Ürəyi dayanır!

Qız (*ağlaya-ağlaya qışqırır*). Papa!..

Oğul (*qışqırır*). Ata!.. Ata!..

Həkim. Masaj!.. Masaj!.. (*Cidd-cəhdlə Kişinin sinəsini masaj edir.*)

Arvad (*ağlaya-ağlaya*). Sən bizi kimə tapşırıb, gedirsən?

Qız (*ağlaya-ağlaya*). Papa!.. Ay papa!..

Qayınana (*ağlaya-ağlaya*). Oğlum! Axı, sənin ölən vaxtın deyildi!..

Həkim (*eləcə cidd-cəhdlə Kişinin sinəsini masaj edə-edə hirsli*). Bunları bura kim buraxıb?

Şəfqət bacısı (*sistemi yoxlaya-yoxlaya həyəcanlı*). Bunların bəyəm qabağında durmaq olur?!

Oğul. Ata!..

Dost. Əziz dost!.. Əziz dost!..

Arvad (*ağlaya-ağlaya*). Axı, sən vəfasız deyildin!..

Xanım. Mən səni özümə qardaş bilirdim!..

Həkim (*iki əli ilə də Kişinin sinəsini masaj edə-edə qışqırır*).

Səs salmayın!

Qız (*ağlaya-ağlaya daha da bərkdə qışqırır*). Papa!..

Arvad. Vəfasız olma!.. Olma!.. (*Bərkdən ağlayır.*) Vəfasızlıq sənə yaraşmır!..

Qayınana. Övlad toyu görməyən balam!..

Həkim (*daha artıq bir cidd-cəhdlə masaj edə-edə*). Mane olmayın!..

Oğul. Mən səni sevindirmək istəyirdim, ata!.. Mən evlənmək istəyirdim!..

Şəfqət bacısı (*həyəcan və hirsle*). Bunlarla bacarmaq mümkün deyil!..

Dost (*iki əli ilə başını tutaraq*). Ey, gidi dünya!.. Ey, gidi dünya!.. Gör, kimə qırırsan!? Necə bir insana qırırsan! Böyük alimə!.. Bəylik vətəndaşı!..

Xanım. Qardaşım mənim!..

Şəfqət bacısı. Nəbzini itdi!..

Həkim. Tez!.. Tez elektrik-şoku ver!.. Tez!..

Şəfqət bacısı elektrik-şok dənizə qaçır. Həkim masajı davam edir. Arvad Kişinin olini götürüb, öz sinəsinə sıxır. Qayıqçılar Kişinin ayağını ovxalayır. Oğlan üzünü divara çevirib, başına döyür. Qız bərkdən hönkürə-hönkürə ağlayaraq, dayanmaq bilmir. Dost pərişan halda gözlerini yumub quruyub qalıb.

Xanım onun olından tutub.

Dost. Biz səni heç vaxt unutmayacağıq!.. Sən həmişə bizim xatirəmizdə yaşayacaqsan!.. Sən həmişə bizimlə olacaqsan!..

Xanım. Bizim evdə həmişə sənin yerin görünəcək!..

Qız (*ağlaya-ağlaya qışqırır*). Papa!..

Arvad (*qışqırır*). Yox!.. Yox!..

Şəfqət bacısı qaça-qaça elektrik-şoku götürür. Həkim, Kişinin üroyinin üstünə elektrik-şok vurur və Kişinin bədəni hər dəfə şokdan atıldıqca qışqırıqlar da artır.

- Ata!..

- Papa!..

- Oğlum!..

- Əziz dost!.. Əziz dost!..

- Yox!.. Yox!..

İşıq söndür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Ruhlar dünyası. Keçid Stansiyası.

Kişi, Qadın, Cənab Əzrayıl, moloklər, ruhlar.

Ruhlar dünyasında hər şey – moloklərin geyimindən tutmuş, buludlararası – ağa-pağıdır. Moloklərin kiçik və yaraşıqlı ağ qanadları var, ruhlar isə qanadsızdır. Əyinlərinə uzun ağ köynəklər olan moloklər – kiminin olındə portfel, kağız-kuğuz, kiminin qoltuğunda qovluq – işgüzarçasına ora-bura uçur. Dörd osas molok də – Cənab Cəbrayıl, Cənab Mikayıl, Cənab İsrayıl və Cənab

Əzrayıl – hordən o moloklərin arasında görünür. Ruhlar moloklərdən fərqli olaraq, tamamilə qayğısız, azad və sorbostdirlər.

Kişi heyrot içində o torof-bu torofə baxır. Qadın konarda dayanıb ona baxa-baxa gülümsəyir. Hər ikisi topuqlarınacan uzanan ağ köynək geyib.

Kişi (*heyrot və həyəcanla*). Bu nədi? Mən hardayam? Haradı bura?

Qadın (*mehriban*). Xoş gəlmisən!..

Kişi (*heyrot içində ona baxaraq*). Sənsən?

Qadın. Əlbəttə, mənəm!..

Kişi. Necə yəni sənsən?

Qadın. Mənəm də, mən!..

Pauza.

Kişi. Bu, yuxudu?

Qadın (*gülümsəyərək*). Yox...

Kişi. Bəs... bəs sən ölməmişsən?

Qadın (*barmağı ilə aşağı – Yer kürəsini göstərər*). Orada ölmüşdüm...

Kişi (*aşağı tərəfə boylanır*). Necə yəni orada ölmüşdüm?.. (*Qadına*). Bura haradır?.. Mən hara gəlmişəm?

Qadın (*gülür*). Necə hara, mənim əziz keçmiş ərim? Bax, oradan – bura! Biz (*Yenə barmağı ilə göstərər*) orada olanda – bura, «o biri dünya» deyirdik...

Pauza. Kişi eləcə heyrot içində o torof-bu torofə baxır.

Kişi. O biri dünya?

Qadın. Bəli...

Pauza.

Kişi. Bura... Bura Cəhənnəmdir?

Qadın. Yox, əzizim...

Kişi (*o tərəf-bu tərəfə baxaraq*). Qoribədir...

Qadın. Nə üçün qoribədir?

Kişi. Mən... mən elə bildirdim ki, sən öləndən sonra birbaşa Cəhənnəmə gedəcəksən!..

Qadın (*gülür*). Həmişəki kimi, yenə səhv etmişəm!..

K i ş i . Gülürsən?

Q a d ı n . Əlbəttə... Niyə gülməyim?

K i ş i (heyratla). Sən daha dava eləmirsən?

Q a d ı n . Dava? (Yenə gülür.) Yox... Bəyəm burda dava edərlər?

Kiçik pauza.

K i ş i (əynindəki ağ köynəyə baxaraq). Bunu kim geyindirib mənə?

Q a d ı n . Necə kim? Cənab Əzrayıl!

K i ş i . Əzrayıl?

Q a d ı n . Əlbəttə...

K i ş i (eləcə heyratla ora-bura baxa-baxa). Deyirsən, bura o biri dünyadır?

Q a d ı n . Bəli! (Əli ilə aşağıyı göstərir.) Əvvəlcə oradan uçub bura gəlirlər.

K i ş i . Əvvəlcə bura gəlirlər?

Q a d ı n . Hə. Bura Keçid Stansiyasıdır. Burada yoxlayırlar, müəyyən edirlər ki, kim Cəhənnəmə getməlidir, kim Cənnətə...

K i ş i (yenə heyratla o tərəf-bu tərəfə baxa-baxa). Allah!.. Allah!.. Yoxlayırlar ki, kimi Cənnətə göndərsinlər, kimi Cəhənnəmə?

Q a d ı n . Hə...

K i ş i . Kim yoxlayır?

Q a d ı n . Mələklər...

K i ş i . Necə yoxlayırlar? Necə müəyyən edirlər ki, kimi Cənnətə göndərsinlər, kimi Cəhənnəmə?

Q a d ı n . Test üsulu ilə.

K i ş i . Mələklər?

Q a d ı n . Əlbəttə! Mələklərin Test Mərkəzi var, bütün ruhlar ordan keçir. Ancaq mələklərin o qədər işləri var ki, çatdırmırlar. Ona görə də növbə böyükdür. Axır vaxtlar da bura gələnlərin sayı lap çox artıb!.. Spid, quş qripi, donuz qripi... Hələ terrorizmi demirəm... Avtomobil qəzaları... Özü də, ən çox qadınlar qəza törədirlər...

K i ş i . Orası aydındı...

Q a d ı n . Nə aydındı?

K i ş i . Qadınların avtomobil qəzası törətmələri...

Q a d ı n . Niyə?

K i ş i . Qadınlar örlərinə necə qulluq edirlərsə, avtomobillərə

də elə qulluq edirlər!..

Q a d ı n . Mənə eşitdirirsən?

K i ş i . Yox, yox... Deməli, axır vaxtlar növbə daha da çoxalıb?

Q a d ı n . Hə. (Yavaşdan.) Bir də ki, çox iclasbazdırlar... İclasları da uzun çəkir...

K i ş i (təəccüblə). Mələklər də iclasbazdı?..

Q a d ı n . Bir az yavaş ol... Hə...

Kiçik pauza.

K i ş i . Mənə bax... bəlkə... bəlkə, doğrudan da, mən yuxu görürəm?..

Q a d ı n (gülümsəyərək, mehriban). Yox, bu, yuxu deyil...

K i ş i . Bəs, sən necə bildin ki, mən bura gəlmişəm?

Q a d ı n . Dispeçer lövhəsində sənin adını gördüm, gəldim...

K i ş i . Dispeçer lövhəsində? Burada dispeçer lövhəsi də var?

Q a d ı n başı ilə təsdiq edir.

Aeroporlardakı kimi?

Q a d ı n başı ilə təsdiq edir.

Allah!.. Allah!.. (Yavaş-yavaş başına gələn hadisələri xatırlamağa başlayır.) Maşın vurdu... Hə! Hə! Maşın vurdu məni... Evimizin yanında, küçədən keçəndə maşın məni vurdu!.. Dostum... hə, dostum bizə qonaq gəlmişdi... Xanımı ilə... Onları ötürürdüm... Bir az da içmişdik... Sonra... Yox, sonra heç nə yadıma gəlmir... Bir də o yadıma gəlir ki, elə bil... elə bil, kimsə ayağımdan tutub, məni dartdı... Sonra... Sonra mən... elə bil... tavana qalxdım... Hə, tavana qalxdım... Qalxdım yox, qondum... Hə, hə... Sistemin üstünə qondum... Quş kimi... Sonra oradan aşağı... otağa baxdım... Gördüm ki... gördüm ki, orada... xəstəxana palatasında, çarpayıda uzanmışam... Həkim mənim sinəmi masaj edir... Yoldaşım, qızım, oğlum, qayınanam da ordadı... Dostum da gəlib... Xanımı da... Hamısı ağlayır... Onlara demək istəyirdim ki, mənə heç nə olmayıb... Ağlamayın, mən burada, sistemin üstündəyəm!.. Onları sakit etmək istəyirdim, amma... amma məni eşitmirdilər... Sonra nəşə... Yox, kimsə yenə məni dartdı... Qaranlıq bir tunele uçdum...

Sonra onunla... O, kim idi?... Ya... nə idi? Bilmirəm... onun qucağında, birlikdə uçub, o qaranlıq tuneldən çıxdıq... Gur işıq gördüm... Sonra... Sonra da gördüm ki, burdayam...

Pauza.

(Pərişan.) Yazıqlar...

Qadın. Kimi deyirsən?

Kişi. Necə kimi? Oğlumu, qızımı, arvadımı, qayınanamı...

(Ora-bura gedən-uçan mələkləri göstərir.) Bunlar... bunlar mələklərdir?

Qadın. Hə...

Kişi (diqqətlə buludların arası ilə ora-bura uçuşan-gedən mələklərə baxaraq). Adama heç fikir də vermirlər... Mənim... mənim belə günümde bir kəlmə xoş söz də demirlər... Belə də mələk olar?

Qadın (gülür). Bəs mələk necə olar?

Kişi. Necə?.. Nə bilim?.. Yəqin... yəqin mənim qayınanam kimi!.. Nədi, inanmırsan? Bəli!.. Mənim qayınanam mələk kimi bir insandı!..

Qadın (gülür). İnsandan mələk olar?

Kişi. Bəli!.. Olar! Axı sən mənim qayınanamı görməmişən!..

(Pərişan.) Yazıqlar!..

Kiçik pauza.

Onlar necə olacaq? Bu dörd onları məhv edəcək!..

Kiçik pauza.

Qadın (mənalı). Darıxma...

Kişi. Necə, darıxma?.. Sən onları tanımırsan, dilsiz-ağızsız, aciz adamlardı... Qətiyyətlə həyata hazır deyillər... Necə olacaqlar?.. Bəs, mən?.. Mənim nə qədər planlarım var idi!.. (Həyəcanla.) Əcəl imkan vermədi!.. (Qışqırır.) Mən niyə ölməli idim? Nə üçün? Bakıda iki milyondan çox adam yaşayır, o axşam maşın ilə gərək məni vuraydı?

Cənab Əzrayıl gəlir.

Cənab Əzrayıl. Nə olub?

Qadın. Heç... (Mənalı.) Həmişəki kimi...

Cənab Əzrayıl (gülümsəyir). Keçib gedəcək...

Qadın. Əlbəttə...

Cənab Əzrayıl (Kişiyə). Necəsiniz? Çox narahatsız? Darıxmayın!.. Hər şey düzələcək!..

Kişi (qorxu içində). Bu... bu kimdi? Mənə... mənə... tanış gəlir...

Qadın. Necə kimdi? Cənab Əzrayıldı da...

Kişi (dəhşətlə geri çəkilərək). Odur!.. Məni bura o gətirdi!.. O idi mənim ayağımdan tutub sistemin üstündən dartan!.. Əzrayıl!..

Qadın. Sən qorxursan? Nahaq yerə!.. Qorxma!..

Kişi. Mən heç nədən qorxmuram! Öləndən sonra daha nədən qorxacağam?! (Cənab Əzrayılın qarşısına gedərək, əynindəki köynəyi göstərir.) Siz nə ixtiyarla məni soyundurub, bunu geyindirmisiz?

Cənab Əzrayıl (təəccüblə Qadına baxır.) Məndən soruş ki, nə ixtiyarla?

Kişi. Bəli! Sizdən soruşuram! Sizdən, zalım mələkdən!

Qadın. Sən nə danışırısan? (Cənab Əzrayılı göstərərək.) Onun ürəyi ipək kimi yumşaqdır!..

Kişi (heyratla). Nə?

Qadın. Hə!.. İpək kimi...

Kiçik pauza.

Kişi. Mələklərin də bəyəm ürəyi olur?

Cənab Əzrayıl (pərt olaraq). Gör, bunlar bizim haqqımızda nə fikirdədirlər də?.. Eh, insanlar, insanlar!.. Milyon illərdir, heç nə başa düşmədik ki, düşmədik!.. Ürək elə gərəkət parçası olsun? (Gedir.)

Kişi (onun ardınca baxaraq). Adam heç başa da düşmür ki, kimdi bu? Kişidi, ya arvadı?

Qadın (gülür). A-a-a!.. Mələklərin bəyəm cinsi olur?

Kişi. Olmur?

Qadın. Əlbəttə, olmur!..

Kiçik pauza.

Onu pərt etdin...

Kişi. Zalıma zalım deyirlər də!..

Qadın. Zalım olsa, cənnətdə yaşaya bilər?

K i ş i (təəccüblə). O, cənnətdə yaşayır?

Q a d ı n. Baş ilə təsdiq edir.

Mən... mən başımı itirmişəm!.. Mən bilmirəm... bilmirəm ki, burada nə edim, nə danışım?.. Özüm də birtəhərəm... Elə bil ki, yoxam...

Q a d ı n. Sən daha ruhsan də!.. Hələ öyrəşməmişən...

K i ş i. Ruh?

Q a d ı n. Əlbəttə!..

K i ş i (özünü inandırmaq istəyir). Mən ruham!..

Q a d ı n (cidd-cəhdlə). Hə... Hə... Bir azdan hər şeyə öyrəşəcəksən...

K i ş i (hərəkət edə-edə). Ruhların çəkisi olur?

Q a d ı n. Hə.

K i ş i (başını əyə-əyə yaxasına, qarnına, ayaqlarına baxır). Nə qədər?

Q a d ı n. 48 qram.

K i ş i. 48 qram? (O tərəf-bu tərəfə hərəkət edir.) Ona görə belə yüngüləm də!.. 48 qram... Sonra artmır ki?

Q a d ı n. Yox...

K i ş i. Mən ömrüm boyu arıqlamaq uğrunda mübarizə aparmışam!..

Q a d ı n. Bilirəm!.. Hələ mənim vaxtında hər səhər vanna otağında təbəzinin üstünə çıxırdın...

K i ş i. Sənin yadındadı? Hə?

Q a d ı n. Əlbəttə... Qonaqlığa gedirdin, səhər görəndə ki, çəkin artıb, heç nəyin üstündə dava salırdın...

K i ş i. Mən dava salırdım, yoxsa sən?

Q a d ı n. Mən neyləyirdim? Səndən bir söz soruşurdum, başdövsovdü cavab verirdin, vəssalam!..

K i ş i. Bəs, mən neyləyirdim? Gərək, beynimdə götür-qoy edəydim də!.. Götür-qoy edəydim ki, sənə nə cavab verim? Nə cavab verirdim, sözün içindən söz çıxarırdın, dava düşürdü...

Q a d ı n (get-gedə səsinə qaldıraraq). Mən söz çıxarırdım? (Hirsli.) Yadındadı, bir dəfə...

K i ş i (onun sözünü kəsərək). Bəs, deyirdin, burda dava etmirlər?

Kiçik pauza.

Qəribədir... Mən də axır vaxtlar səni tez-tez xatırlayırdım... Bəlkə, ürəyimə damıbmış ki, ömrümə az qalıb?.. Tez-tez yadıma düşürdün...

Kiçik pauza.

Q a d ı n. Bilirəm...

K i ş i (təəccüblə). Bilirsən? Hardan bilirsən?

Q a d ı n (romantik həzinliklə). Axır vaxtlar mənim qəbrimin üstünə gələn təkə elə sən idin... Hər dəfə anadan olduğum gündə qəbrimin üstünə gül gətirirdin...

K i ş i (heyratla). Sən bunları haradan bilirsən?

Q a d ı n. Buradan baxırdım...

K i ş i. Buradan insanları görmək olur?

Hələ də romantik həzinlik içində olan Q a d ı n. baş ilə təsdiq edir.

Ancaq biz daha insan deyilik... Biz ruhuq, hə?

Q a d ı n. baş ilə təsdiq edir.

Heç nə yemirik-içmirik?

Q a d ı n. Yemək-içmək nədir? Ruh da yeyib-içər?

K i ş i. Ev yox, bazara getmək yox? Hə?

Q a d ı n. Əlbəttə!..

K i ş i. Vəzifə də yoxdur də?

Q a d ı n (gülür). Sən nə danışsan? Ruh hara, vəzifə hara? Ruhlarda tam bərabərlikdir!..

K i ş i. Terroristlər də yoxdu də, düzdü?

Q a d ı n (uğunur). Ay mənim əzizim! Burada terrorist nə gəzir? Ruhdan da terrorist olar?

K i ş i. Bəyəm terroristlərin ruhunu bura gətirmirlər? Yoxsa onlardan Cənab Əzrayıl da qorxur?

Q a d ı n. Bax, e-e-e!.. Cənab Əzrayıl nədən qorxa bilər? Onların da ruhu bura gəlir, ancaq onlar üçün güzəşt var.

K i ş i. Nə güzəşt?

Q a d ı n. Onların ruhlarını növbədənkənar, testsiz, cəhənnəmə göndərirlər.

Kiçik pauza.

K i ş i (*elə bil, öz-özü ilə danışır*). Hər tərəfdə əmin-amanlıq!.. Ev yox, eşik yox, vəzifə yox!.. Efirde uçursan özünçün!.. (*Qollarını quş kimi yelləyə-yelləyə göstərir*). Belədən-elə, elədən-belə!.. Yuxarı uçursan, aşağı uçursan, istəyirsən sağa, istəyirsən sola uçursan!.. Tualet də yoxdur də, burada?

Q a d ı n . Nə tualet? Sənin də başında elə belə şeylərdi... Əvvəllər də beləydin...

K i ş i (*elə bil, onun dediklərini eşitmir*). Tualet yox, tapşırıq yox, işiq pulu yox, ev kirayəsi yox!.. Hə?

Q a d ı n başı ilə təsdiq edir.

Bəs... bəs seks necə?

Q a d ı n . Sən nə danışsən? Ruhların arasında nə seks?

K i ş i . Seks yoxdu? Bəs, nə var?

Q a d ı n . Ancaq əl-ələ tutub xəyala dalırsan...

K i ş i (*yenə, elə bil, özü-özü ilə danışır*). Əl-ələ tutub xəyala dalırsan!.. Heç kimdən heç nə gizlətmirsən!.. Arvad səndən şübhələn-mir!.. Sən də arvadın ancaq əlindən tutub, xəyala dalırsan, vəssalam!.. Bu, nə gözəl azadlıqdır!.. (*Qadına*). Bəs, millətlər necə, burda millət də yoxdu?

Q a d ı n . Yox, əlbəttə!.. Ruh, ruhdu də!.. Nə millət?

K i ş i . Yəni... Yəni erməni ilə azərbaycanlının da fərqi yoxdu?

Q a d ı n . Dedim də, bütün ruhlar eynidi!..

K i ş i (*həyəcanla özü-özünə*). Eşitdin? Eşitdin ki!.. (*Əlləri-ayaqları ilə hərəkət edə-edə, elə bil, uçar*). Uç özünçün belədən-elə, elədən-belə!.. (*Qadının qarşısında dayanır*). Burada restoran var?

Q a d ı n . Nə?

K i ş i (*ruh yüksəkliyi ilə*). Restoran!..

Q a d ı n . Restoranı neyləyirsən?

K i ş i . Mən... mən səni restorana dəvət etmək istəyirəm!

Q a d ı n (*bu sözlərdən təsirlənərək*). Var... Restoran var...

K i ş i (*Qadının əlindən tutaraq*). Onda biz niyə dayanmışıq? Getdik!.. (*Birdən dayanır*). Bəs...

Q a d ı n . Nə bəs?

K i ş i . Bəs... yemək yox, içmək yox... onda... restoranda nə edirlər?

Q a d ı n (*ərkli bir tənə ilə*). Sən hələ Yerdən əməlli-başlı ayrılmamısan... Elə mütləq gərək yemək olsun?

Kiçik pauza.

Sifariş edirsən ki, gələcəyəm. Axı, burda da restorana gəlmək istəyən çox olur! Gedirsən ora. Dünyanın ən gözəl quşlarının ruhu ordadı... Oxuyurlar, cəh-cəh vururlar... Çayların, şalələlərin səsi gəlir... Başa düşdün, ay Yer kürəsinin adamı? Bəs, mənəvi qida?

Kiçik pauza.

K i ş i . Mənəvi qida?..

Q a d ı n . Bəli!

K i ş i (*ruh yüksəkliyi ilə*). Sifariş ver!.. Tez sifariş ver!.. Bu saat mənim mənəvi qidaya çox ehtiyacım var!..

Q a d ı n . Sifariş verdik də...

K i ş i (*təəccüblə*). Nə vaxt?

Q a d ı n . Bizi eşitdilər də!.. Bildilər ki, restorana gələcəyik...

K i ş i . Ay, aman!.. Bura necə gözəl yerdi!?. Gedək!.. Gedək, mənəvi qida alaql!..

Səhnədən çıxırlar.

İşiq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Keçid Stansiyası. Restoran.

K i ş i , Q a d ı n .

Cürbəcür quş səsləri, su şırıltısı eşidilir. K i ş i ilə Q a d ı n ağappaq buludların üstündə üz-üzə əyləşib.

Q a d ı n (*gözlərini yumaraq*). Bu səsləri eşidirsən?

K i ş i (*o tərəf-bu tərəfə boylana-boylana*). Hə...

Pauza.

Q a d ı n . Burada bilirsən, hansı quşlar ən hörmətli hesab olunur?

K i ş i . Bülbül?

Qadın (başını tərpədir). Yox...

Kişi. Tutuquşu?

Qadın. Yox...

Kişi. Bildim! Göyərçin?

Qadın başını bulayır.

Bəs, hansı?

Qadın. Misal üçün, Qarğa!

Kişi. Qarğa?

Qadın. Bəli! Bilirsən, niyə? Çünki qarğa öldürmür, ölmüşü yeyir!..

Kişi. Doğrudan da!.. Mən heç bu barədə fikirləşməmişdim... İndi sən dedin, mən də başladım yavaş-yavaş hiss etməyə ki, qarğa gözəl quşdu!..

Qadın (məmnun). İndi daha ruhsan axı... Hələ çox şey hiss edəcəksən!..

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Qadın (eləcə gözləri yumulu). Eşidirsən, qarğa necə gözəl mahnı oxuyur?

Kiçik pauza. Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi. Bütün canlıların ruhu bura gəlir?

Qadın. Əlbəttə!..

Kişi. Quşların, heyvanların?..

Qadın. Bəs necə!..

Kişi. Lap həyat yaranandan bu tərəfə, hamısı buradadı?

Qadın başı ilə təsdiq edir.

Qarışqaların da?

Qadın. Bəs necə? Qarışqaların da, mikrobların da!..

Kiçik pauza.

Kişi. Ağacların da ruhu var?

Qadın. Ağacların da, güllərin, çiçəklərin də...

Kişi. Deməli... mən güllü qırırdım, onun da ruhu o saat uçub, bura gəlirdi?

Qadın. Hə...

Kişi. Onları da Cənab Əzrayıl dartıb, gətirir?

Qadın. Yox... Gülləri, çiçəkləri Yer kürəsindən dartıb qopartmağa ehtiyac yoxdu... Onlar insan deyil ki!.. Özləri könüllü uçub gəlirlər...

Kişi (fikirlə). Dostum düz deyirmiş də!..

Qadın. Dostun?

Kişi. Hə... Deyirdi ki, hər şey öləndən sonra məlum olacaq...

Bəs...

Qadın. Nə bəs?

Kişi. Bəs, bütün bunlar bura necə sığışır?..

Qadın (gülür). A-a-a!.. Ruhlara nə yer? Burada heç kim, heç nə bir-birinin yerini dar eləmir!..

Kişi. Bütün bunların da ruhu növbə gözləyir? Cənnətə gedir, Cəhənnəmə gedir?

Qadın. Əlbəttə!.. Onlar olmasaydı Cənnət boş qalardı ki!..

Kişi. Mən fikirləşirəm ki... düzdü, bəzi günahlarım olub, gizlətmirəm... amma ümumilikdə, mən Cənnət adamıyam!..

Kiçik pauza.

Necə bilirsən?

Qadın çiyinlərini çəkir.

Hə?

Qadın. Mən burada olan müddətdə cəmi bir nəfəri Cənnətə göndərdilər.

Kişi (təəccüblə). Cəmi bir nəfəri?

Qadın. Hə...

Kişi. Kimi?

Qadın. Tereza anamı... O da, çox mübahisədən sonra, cəmi üç səs çoxluğu ilə keçdi...

Kişi. Milyonların içində cəmi bir Tereza ana?

Qadın. Hə...

K i ş i . (*gizli bir təşvişlə*). Elə... elə birbaşa Cəhənnəmə göndərirlər?

Q a d ı n . (*gülür*). Qorxma...

K i ş i . (*qorxudan udquna-udquna*). Mən qorxmuram...

Q a d ı n . Görürəm... Hamını o saat Cəhənnəmə göndərmirlər. Mələklərdə, bilirsən, necə məsuliyyət hissi var? İnsanlar bunu təsəvvür edə bilməz!.. Cəhənnəmə qədər üç pillə var. Birinci pillədəkilər orda da təzədən yoxlanılır, sınaqdan çıxanlar Cənnətə namizəd olurlar. Sınaqdan çıxmayanlar ikinci pilləyə keçir. Bax, beləcə gedir... Düzdür, hərdən eləsi də gəlir ki, ona güzəşt edirlər...

K i ş i . Güzəşt? Nə güzəşt?

Q a d ı n . Onlar gələn kimi, konkurssuz birbaşa Cəhənnəmə göndərilir.

K i ş i . (*bir az xoşlu*). Amma mənə saxladılar!

Q a d ı n . Dedim ki, qorxma də!.. Özün hər şeyi görəcəksən. Burada, bilirsən, necə Məlumat Bankı var? Yerdə çağadan tutmuş, qocayacan, kim nə edir, o saat olduğu kimi Məlumat Bankına yazılır!..

K i ş i . (*heyrat içində*). Milyon illər boyu bu qədər informasiya ora yığılır?

Q a d ı n . Bəli!

K i ş i . Bu sistemi kim yaradıb, belə?

Q a d ı n . (*təəccüblə*). Necə kim? (*Barmağı ilə yuxarını göstərir.*) O!..

Kiçik pauza.

Dedim də, özün hər şeyi görəcəksən... Burada hər şey başqa cürədi...

Kiçik pauza.

Eşidirsən quşları?

K i ş i . Hə...

Bir müddət quşların səsinə qulaq asırlar. Hərdən qarğa da qarlıdayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

K i ş i . Sənə nə oldu birdən-birə? Ölməyini deyirəm... Cavan

adamıydın!..

Q a d ı n . Nə bilim? Həkimlər deyirdilər ki, qəfil infarktdan ölmüşəm...

K i ş i . Qəfil infarktdan?

Q a d ı n . Hə... Ürək dözməyib də... O infarktda sən də rolun az olmayıb!..

K i ş i . Mənim? Sən başdan ayağa əsəb dağırcığı idin!.. O qədər davakardın ki, az qalmışdı mənə infarkt edəsən!..

Q a d ı n . Bəs, nə oldu? Infarkt alan mən oldum, sən yox!..

K i ş i . Bir dəfə sən ikinci ərinə mənə göstərdilər. O sir-sifət ki, onda var idi, hər gün onu görəndə, adam infarkt olar də!..

Q a d ı n . Pah!.. Sənin ikinci arvadından olmaz!..

K i ş i . (*acıqlı*). Sən onu görmüsən?

Q a d ı n . Əlbəttə, görmüşəm!..

K i ş i . (*marəqlə*). Ona da burdan baxmısan?

Q a d ı n . Bəli!

K i ş i . (*yavaşdan*). Həvəsə bax, e!.. Diri olanda necədisə, eləcə də qalıb!.. Ora baxsın... Bura baxsın... Kim kimə nə elədi?.. Kim kimə nə dedi?.. Kimin evində pəncərəsi hara baxır?..

Q a d ı n . (*acıqlı*). Yenə öz-özünə nə pıçıldayırsan elə? Bura azadlıqdı, hansı ruh hara istəyir, ora da baxır!

K i ş i . Yaxşı, burada da dava edək?..

Q a d ı n . (*sakitləşərək*). Yox...

K i ş i . (*bir az mütəəssir*). Sən... sən heç bilirsən ki, sənin ölüm xəbərini eşidəndə mən necə sarsıldım? Gecələr yata bilmirdim... İnana bilmirdim ki, sən daha yoxsan... Həyat mənim üçün tamam mənasız görünürdü...

Q a d ı n . (*təsirlənmiş*). Görək mən sağ olanda belə həssas olaydın, mən öləndən sonra yox...

K i ş i . Gəlib dururdun gözlərimin qabağında... Deyirdim, yazıq... yazıq... yazıq...

Q a d ı n . Bilirəm, hamısını bilirəm... Necə yata bilmirdin... Necə sarsılmışdın...

K i ş i . (*heyrat içində*). Axı, sən bunları hardan bilə bilərsən?

Q a d ı n . Necə hardan? Teleskopla baxırdım də!..

K i ş i . (*bir az özünü itirərək*). Mənə... mənə də baxırdın?..

Q a d ı n . Sən elə bilirsən... elə bilirsən, mən səni tamam unutmuşam?..

K i ş i n e i s e d e m e k i s t e y i r , a n c a q d e m i r . Y e n e b i r m ü d d e t
q u ş l a r ı n s e s i n e q u l a q a s ı r l a r . H e r d e n q a r ğ a q a r ı l d a y ı r :
- Q a r - r - r ! ! .. Q a r - r - r ! ! ..

K i ş i . H a n s ı r u h i s t e s e , o d a o t e l e s k o p d a n b a x a b i l e r ?

Q a d ı n . B e s n e c e ? B u r a d a h e q i q i d e m o k r a t i y a d ı r ! ! ..

K i ş i . Y e q ı n n ö v b e ç o x o l u r , h e ?

Q a d ı n (g ü l ü r) . N ö v b e n e d i r ? ! .. H e ç k i m o t e l e s k o p d a n i s t i f a d e
e t m i r ! ! .. B i r d e n e t e l e s k o p d u , d a y a n ı b o r d a ...

K i ş i . B u r a d a n e q e d e r i n s a n ...

Q a d ı n (o n u n s ö z ü n ü k a s ı r) . İ n s a n y o x , r u h !

K i ş i . N e q e d e r r u h v a r ?

Q a d ı n . N e b i l i m ? M i l y o n l a r l a ...

K i ş i . C e m i b i r d e n e d e t e l e s k o p ... N ö v b e d e y o x ...

Q a d ı n . Y o x d a , d e d i m ... Q a b a q l a r i k i t e l e s k o p o l u b , h e l e
m e n d e n e v v e l , s o n r a b i r i n i i x t i s a r e d i b l e r . M e l e k l e r (B a r m a ğ ı n ı y u x a r ı
q a l d ı r ı r .) O n a e r i z e y a z ı b l a r k i , Y e r k ü r e s i n e b a x m a q i s t e y e n y o x d u ,
n i y e e z i y y e t ç e k i b , i k i t e l e s k o p s a x l a y ı r ı q ?

K i ş i . B u r a d a d a m a l i y y e b ö h r a n ı d ı ?

Q a d ı n . Y o x . B u r d a m a l i y y e y o x d u r . M e l e k l e r ü ç ü n e s a s m e -
s e l e a m e k n o r m a t i v l e r i d i r ... B o ş y e r e i t i r m e y e v a x t l a r ı d a y o x d u ...
Ö z ü n g ö r e c e k s e n ... O n a g ö r e d e (B a r m a ğ ı n ı y u x a r ı q a l d ı r ı r .) , O n d a n
i c a z e a l ı b , t e l e s k o p u n b i r i n i i x t i s a r e d i b l e r .

K i ş i . İ n s a n ç i y s ü d e m i b d e ! ! .. D o ğ m a l a r d a n , y a x ı n l a r d a n ,
d o s t l a r d a n , t a n ı ş l a r d a n e b e d i a y ı r ı l m ı s a n ! ! .. B e s v e t e n ? V e t e n ! ! .. M ü q e d -
d e s v e t e n d e n e b e d i a y ı r ı l m ı s a n ! V e t e n i , d o ğ m a y u r d u u n u t m a q o l a r ?
S e n i n ü ç ü n e z i z a d a m l a r ı u n u t m a q o l a r ? ! İ n s a n l ı q b u d u r s a , O d a (B a r -
m a ğ ı i l e y u x a r ı n ı g ö s t e r i r .) , O , y a x ş ı e l e y e c e k , h a ç a n s a d ü n y a n ı n a x ı -
r ı n a y a ğ l ı b i r n ö q t e q o y a c a q .

Q a d ı n . S e n i s t e y i r s e n k i (B a r m a ğ ı i l e a ş a ğ ı n ı g ö s t e r i r .) ,
o r a d a ... Y e r k ü r e s i n d e h e y a t b i r d e f e l i k s o n a ç a t s ı n ?

K i ş i . S ö z d ü d e y i r e m d e ... (B a r m a ğ ı i l e y u x a r ı n ı g ö s t e r i r .) O ,
e l e i ş e l e m e z ! ! ..

Q a d ı n . N i y e ?

K i ş i (y a v a ş) . H e y a t b i t s e , b e s (B a r m a ğ ı i l e y u x a r ı n ı g ö s t e r i r .) ,
O n a k i m d u a e d e c e k ?

Q u ş l a r ı n a r a s ı n d a y e n e q a r ğ a q a r ı l d a y ı r :
- Q a r - r - r ! ! .. Q a r - r - r ! ! ..

Q a r ğ a g ö z e l d i , a n c a q ... a n c a q q a r ı l d a m a ğ ı ... q a r ı l d a m a ğ ı b i r a z ...

Q a d ı n . B i r a z n e ?

K i ş i (c a v a b v e r m e k d e n ç e k i n e r a k) . D e y i r s e n , q a r ı l d a m a ğ ı d a
g ö z e l d i ?

Q a d ı n . B e s n e c e ? ! ! ..

Q a r ğ a y e n e q a r ı l d a y ı r :

- Q a r - r - r ! ! .. Q a r - r - r ! ! ..

K i ş i . Ü r e y i m d a r ı x ı r ... O n l a r (Ə l i i l e a ş a ğ ı n ı g ö s t e r i r .) , m e -
n i m o e z i z l e r i m m e n s i z n e e d e c e k l e r ? N e c e o l a c a q ?

K i ç i k p a u z a .

M e n ... M e n Y e r e q a y ı t m a q i s t e y i r e m ! ! ..

K i ç i k p a u z a .

N e ü ç ü n ? N e ü ç ü n m e n q e z a y a d ü ş m e l i y d i m ? N i y e ? N e i d i m e n i m g ü -
n a h ı m ? N e ? ! ! ..

K i ç i k p a u z a .

(Q ı ş q ı r ı r .) M e n q a y ı t m a q i s t e y i r e m ! ! .. M e n Y e r k ü r e s i n e q a y ı t m a q i s t e -
y i r e m ! ! ..

Q a d ı n . İ s t e y i r s e n , o r a b a x a q ?

K i ş i . « O r a » , y e n i h a r a ?

Q a d ı n . Y e r k ü r e s i n e ! ! ..

K i ş i . Y e r k ü r e s i n e ?

Q a d ı n b a ş ı i l e t e s d i q e d i r .

M e n d e ?

Q a d ı n . H e .

K i ş i . B a x m a q o l a r ?

Q a d ı n . D e d i m d e ! ! .. S e n d e n a s ı l ı d ı r . İ s t e s e n , n i y e o l m u r ?

K i ş i (s e v i n c l e a y a ğ a s ı c r a y ı r) . Ə l b e t t e , i s t e y i r e m ! ! .. Ə l b e t t e ! ! ..

Q a d ı n . O n d a g e d e k ! ! ..

K i ş i (r u h y ü k s a k l i y i i l e) . G e d e k ! ! ..

Qalxıb, buludların arası ilə səhnədən çıxırlar. Qarğa isə eləcə qarılıdır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

İşıq sönr.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Keçid Stansiyası və Bakıdakı xəstəxana palatası.
Kişi, Qadın, Həkim, Şəfqət bacısı.
İşiq səhnənin yuxarı hissəsini – Keçid Stansiyasını işıqlandırır.

Aşağı hissə qaranlıqdır.
Səhnənin yuxarı hissəsində Qadın buludların arası ilə
Kişini çəkə-çəkə getirir.

Keçid Stansiyası.

Qadın. Gəl... gəl, teleskop burdadı. Gəl, baxaq...

Kişi (tərəddüd içində). Kimə baxaq?

Qadın. Kimə istəyirsən!.. Kimi istəyirsən, teleskop onu da göstərəcək sənə. Lap istəyirsən, Obama ilə Hilari Klinton baxaq!..

Kişi. Onlar mənim nəyimə lazımdı?

Kiçik pauza.

Qadın. İstəyirsən, sənə baxaq?

Kişi. Mənə?

Qadın. Hə! İstəmirsən?

Kişi (şaşırmış). Mənə baxaq? Bəlkə, mənə indi dəfn edirlər?

Qadın. Baxaq də!.. Maraqlı deyil?

Kişi (yavaşdan). Deyirəm də, heç dəyişməyib!.. (Yamsılayır.)

Kim nə edir?.. Kim nə deyir?.. Kim kimin qohumudu?.. Kim boşanır?..

Kimin nə qədər pulu var?.. Kim...

Qadın. Öz-özünə nə danışırısan elə?

Kişi. Mən? Heç nə...

Qadın. Qabaqlar da belə idin, mən söz deyirdim, sən də öz-özünə danışdın...

Kişi (yavaşdan). Neyləyirdim? O sözləri ki, sənə haqqında öz-özümə deyirdim, onları bəyəm, sənə deyə bilərdim?

Qadın. Nə?

Kişi. Heç, heç...

Qadın (ağappaq buludlar arasında qapqara qaralan böyük teleskopu göstərir). Bude, bu da teleskop!..

Kişi (təəccüblə). Bəs, bu niyə belə qaradı?

Qadın. Hər dəfə ağ rənglə rəngləyirlər, amma yenə öz-özünə qaralır...

Kişi. Qəribədir...

Qadın. Gəl sənə baxaq!.. Görək, kim nə eləyir?.. Kim ağlayır, kim gülür?..

Kişi. Kim gülür? Mənim dəfnimdə kim güləcək?

Qadın. Eh, sənə hələ Yer kürəsindən xəbərin yoxdu!.. Dostun necə deyirdi? «Hər şey sonra məlum olacaq»?

Kişi. Hə.

Qadın. Bəs, indi nədi? Sonradı də!.. Gəl bura!

Qadın darta-darta Kişini teleskopun yanına getirir və iri gözlükdən Yer kürəsinə baxırlar. Kişi həyəcan və tərəddüd içindədir.

Görək, hardasan?..

Səhnənin aşağı hissəsi də işıqlanır.

Xəstəxana palatası.

Xəstəxana palatasında Kişi, ağzında süni nəfəslik, qolunda sistem, çarpayıda uzanıb. O, elə uzanıb ki, sifəti aydın görünür və axıra qədər də həmin vəziyyətdədir.

Keçid Stansiyası.

Qadın. Oy, sən hələ xəstəxanadasan!..

Kişi (həyəcanla). O – mənəm?

Qadın. Hə...

Kişi. Məni hələ ordan aparmayıblar?

Qadın başını bulayır, yəni ki, yox.

Bəs, mən burda neyləyirəm? Ölməmişəm?

Qadın çiynlərini çəkir. Kişi diqqətlə teleskopdan baxır.

Mən o həkimi tanıyıram... Bizim qonşuluqda yaşayır... Əla həkimdir... (Kədarli.) Deməli, o da mənə sağalda bilməyib... Özü də peyğəmbər kimi adamdı!.. Hamı onun başına and içir!.. Arvadı da qəhrəman anadır. 10 uşaqları var!..

Xəstəxana palatası.

Həkim. Möcüzədir!.. Nəbzini eşitmirəm... Elektron cihaz nəse zəif bir şey göstərir... Bax də, bir salamat yeri yoxdu, amma hələ tamam ölməyib!..

Keçid Stansiyası.

Kişi (başını teleskopdan çəkərək, həyəcanla). Mən ölməmişəm? Onda mənə niyə bura gətiriblər?! (Qadına.) Eşitdin? Mən hələ ölməmişəm!.. (Qışqırır.) Mən hələ ölməmişəm!.. (Daha da bərkdən qışqırır.) Mən hələ ölməmişəm!.. Sizin mənə bura gətirməyə ixtiyarınız yoxdur! Eşidirsiz? Yoxdur! (Başını və əllərini yuxarı qaldırıaraq.) Ey!.. Eşidirsən mənə? Mən hələ ölməmişəm!..

Qadın. Sakit ol!..

Kişi (yamsılayır). «Qarğadan gözəl quş yoxdur...» Mən Yere qayıtmaq istəyirəm!.. Qarğadan pis quş yoxdur!.. Geri!.. Məni geri qaytarın!..

Qadın. Səs salma!.. Səni buraxan kimdi? Sənin hələ buranın bürokratiyasından xəbərin yoxdu!.. Gəl bura, gəl, hələ bax, görək!..

Kişi yenə Qadınla birlikdə teleskopdan Yer kürəsinə baxır.

Xəstəxana palatası.

Şəfqət bacası. Necə bilirsiniz, həkim, o, komadan ayılacaq?

Həkim (əli ilə çarpayını göstərir). Bu? Yox, canım... Əslində, bu ölüb!..

Keçid Stansiyası.

Qadın (yavaşdan). Gördün?

Kişi (yavaşdan və pərişan). Nə «gördün»? Gah möcüzə deyir, gah da belə!..

Qadın (yavaşdan). Bəs, tərifləyirdin...

Kişi (yavaşdan). Mən onu insan kimi tanıyıram, insanlığını tərifləyirdim. Təmiz adamdı... Ancaq belə də həkim olar? Gah elə deyir, gah belə!..

Xəstəxana palatası.

Həkim. Əgər mən ateist olmasaydım, deyərdim ki, bu cür onu ancaq Allah saxlayır!..

Keçid Stansiyası.

Kişi. Bu ateist imiş ki!..

Qadın. Sənin qonşundu də!..

Xəstəxana palatası.

Həkim (gərnəşir). O qədər yorulmuşam ki!.. (Saata baxır.) Gecənin yarısıdır el..

Şəfqət bacası (asnəyə-asnəyə). Mən də çox yorulmuşam... Hələ səhər gedib, uşaqları məktəbə yola salmalıyam... Günortaya xərək bişirməliyəm!.. Növbətçi olmaqdan pis şey yoxdu!..

Həkim. Yox... (Güləmsəyərək, gözələnilməz bir ehtirasla.) Növbətçi olaq, amma səninlə bir yerdə olaq!.. (Eynəyini çıxarıb, xəstənin qarnının üstünə qoyur və qollarını açır.) Gəl, gəl bura, mənim ceyranım!..

Keçid Stansiyası.

Kişi (heyrat içində). Bu nə danışır belə?

Qadın. Demirdin ki, camaat başına and içir?

Xəstəxana palatası.

Həkim (şəfqətlə). Gəl bura, mənim sevimlim, gəl qucağıma!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*teleskopdan baxaraq*). Vay səni, şərəfsiz!.. Mənim yarımda e-e-e!..

Xəstəxana palatası.

Şəfqət bacısı (*nazlanaraq*). Yox, daha qurtardı...
Həkim. Qurtardı nədir? Necə, qurtardı, ceyranım mənim!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*yarıb-yaxıllaraq*). Eynəyini də mənim qarnımın üstünə qoyub!..

Xəstəxana palatası.

Həkim. Bizimki hələ bundan sonra başlayır!..
Şəfqət bacısı (*nazlana-nazlana*). Sən dəhşətsən el!..
Həkim. Dəhşət yaxşıdı də!.. Gəl, gəl, yenə hər şeyi yaddan çıxaraq!.. Gəl, mənim ceyranım!.. (*Xəstəyə işarə ilə*) Görmürsən, dünyaya necə fanidi?

Şəfqət bacısı. Yox... Burda istəmirəm...
Həkim. Burdan yaxşı yer var? Heç kim yox, sakitlik...
Şəfqət bacısı (*çarpayını göstərir*). Bəs, bu?..
Həkim (*çarpayıya işarə edərək*). O? Əşşi, onun işi bitib!..
(*Barmağı ilə yuxarını göstərir*.) O, artıq ora yoldadır!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i. Ay səni, yaramaz oğlu, yaramaz!.. Alçağın biriymiş ki, bu!.. (*Qadına*.) O məni eşitmir?

Qadın. Yox... Ruhu eşitmək olar?

K i ş i. Hayıf!.. Bir-iki yağlı söz deyərdim ona!..

Qadın (*barmağını dodağına apararaq*). Ş-ş-ş!.. Burada söyləmək olmaz!..

Xəstəxana palatası.

Şəfqət bacısı (*işvə ilə*). Bizimki bilsə, səni də onun gününə salar!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*qışqırır*). Salsın də, bu qoca yorğanı salsın mənim günümə!.. Şil-küt eləsin onu!.. Elə şil-küt eləsin ki, bura gətirsinlər, burdan da birbaşa cəhənnəmə!..

Qadın. Səs salma!..

K i ş i. Qoy, bu xəyanətkar qadının əri o qoca xoruzu şil-küt eləsin!

Qadın. Yaman eləyər ha!.. Şil-küt edən kişidirsə, onda bu nədi belə? Səs salma!..

Xəstəxana palatası.

Həkim (*gülə-gülə*). Mənimki, onsuz da, məni o günə salıb də!.. Növbəti olanda sevinirəm ki, heç olmasa bir gün evdə olmayacağam!.. (*Get-gedə artan şahvətlə*.) Səninlə olacağam!.. Sevincdən ürəyim döyünməyə başlayır ki, gecə səni qucağıma alacağam!.. Gəl bura, gəl, mənim ceyranım!.. Səninlə də yaddan çıxaraq, mənimkini də!.. Bizim borcumuzdu ki, onlar elə həmişə bizim beynimizdə olsun? Şair necə deyib?

Sənin ərin ölsün, mənim arvadım,
Düşün aramıza vay, gülə-gülə!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i. Bu şərəfsiz, bədbəxt arvadıyla on uşaq əkib el!..

Xəstəxana palatası.

Həkim. Gəl!.. Gəl, bu əbləh dünyanı yaddan çıxaraq!..

Bir-birlərinə yaxınlaşıaraq, qucaqlaşurlar.

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*başını teleskopdan çəkərək, hiddətlə*). Belə də rəzalət

olar? Mənim yanımda!.. Mən boyda kişi, uzanmışam orda!.. Eynəyini də qarnımın üstünə qoyur, alçaq!.. Mən belə şeyə baxa bilmərəm!.. (Teleskopdan uzaqlaşır.)

Qadın (gülür). Yaxşı, əsəbiləşmə... (Teleskopdan kənarlaşır.)

Səhnənin aşağı hissəsində işıq söndür.

Guya ki, özün çox təmizsən?..

Kişi. Mən? Mən belə şeylər eləməərəm!..

Qadın. Bilirsən, nə var, mənim əzizim? Mən burdan sənəin də kənarda gizli-gizli nələr etdiyini görmüşəm!..

Kişi. Mənim?

Qadın. Bəli, sənəin!..

Kişi (bir az özünü itirmiş). Mən... mən heç vaxt (Barmağı ilə aşağıyı göstərərək) ölünün... bilmirəm, ya dirinin... yanında belə şeylər etməərəm!.. Sən mənə kim hesab edirsən?

Qadın. Yaxşı... (Barmağı ilə aşağıyı göstərir.) Onsuz da bunların hamısı indi daha orda qalıb!..

İşıq söndür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Keçid Stansiyası.

Kişi, Qadın, Cənab Əzrayıl.

Kişi ağappaq bulud parçasının üstündə oturub,

Qadın onun ətrafında var-gəl edir.

Kişi (fikirlə və qayğılı). Mən ölmüşəm, yoxsa ölməmişəm?

Qadın. Görmədin, həkim dedi ki...

Kişi (onun sözünü kəsərək, hiddətlə). Mənim yanımda o şəxslərin adını çəkmə!

Qadın (gülür). Eh, sən hələ nə görmüsən ki!..

Kişi. Bundan artığını da görməliyəm?

Qadın (köksünü ötürür). Sən mənim gördüklərimi görsəydin,

neyləyirdin? Dəli olardın, dəli!..

Kişi. Ruhların da arasında dəli olur?

Qadın. Yox, yox!.. (Barmağı ilə aşağıyı göstərir.) Mən oranın dili ilə deyirəm də!.. Burada dəli-ağıllı yoxdu. Bütün ruhlar eynidi...

Kişi. Yəni, ağıllıdı də?..

Qadın. Ağıllıdı, ya dəlididi, bilmirəm. Amma hamısı eynidi...

Kişi. Sən elə bu qədər müddətdi, burada test növbəsi gözləyirsən?

Qadın. Bəs, nə etməliyəm? Məndən asılı nə var ki?

Kişi. Hə, də... Tanışlıq yox... Rüşvət yox... Tapşırıq yox...

Tələsə-tələsə gələn Cənab Əzrayıl, qoltuğunda qovluq, səhnədən keçib getmək istəyir.

(Yerindən sıçrayır.) Dayanın!.. Dayanın!..

Cənab Əzrayıl (ayaq saxlayır). Mənimləsiz?

Kişi (əsəbi). Bəli, sizinləyəm!

Cənab Əzrayıl (Qadına). Bu niyə belə danışır?

Qadın. (yavaşdan). Teleskopla Yerə baxıb...

Cənab Əzrayıl (başə düşür). A-a-a!.. Aydındır!.. (Yavaşdan.) Şokdadır!..

Qadın. (yavaşdan). Hə...

Kişi (həyəcanla). Siz mələk haqlarını qoruyursunuz. Bəs insan haqları?

Cənab Əzrayıl. İnsan haqları ilə biz məşğul deyilik. Biz sonra burada onları testdən keçirib, yoxlayıb, nəticə çıxarıyıq!..

Kişi. Onda, bəs, ruhların haqları? (Qadını göstərir.) Niyə ruhları bu qədər növbədə, intizar içində saxlayırsız?

Cənab Əzrayıl. Bizdə gizli heç nə yoxdu, hər şey şəffafdı. Son məlumatı deyirəm sizə: 27 trilyon 361 milyard 597 milyon 839 min 156!.. Yer kürəsindən indiyə kimi bu qədər ruh gətirmişəm bura! Onları testdən keçirmək asandı? Hələ insandan əvvəlkiləri demirəm...

Kişi. İnsandan əvvəlkiləri?

Cənab Əzrayıl. Bəli!..

Kişi (təəccüblə Qadına). Onda bunun neçə yaşı var?

Cənab Əzrayıl. Nə? Bilirsiniz, nə var? (Qoltuğundakı qovluğa işarə edərək.) Mənim vaxtım yoxdu! İclasə tələsirəm!.. (Gedir.)

Qadın. Mələklərin yaşı olmur ki...

Kişi. Sən burda neandertalları da görmüsən?

Q a d ı n (gülür). Yox, canım... Onların növbəsi çoxdan qurtarıb...

K i ş i. Deyirsən, mələklərin yaşı olmur?

Q a d ı n. Yox...

K i ş i. Bəs... bəs, dünyaya necə gəlirlər?

Q a d ı n. Onlar dünyaya gəlmir ki...

K i ş i. Bəs, hara gəlir?

Q a d ı n. (çiynlərini çəkir). Nə bilim? Bizim o qədər bilmədiyimiz şeylər var ki!..

K i ş i (heyvətlə) Sənin də?

Q a d ı n. (incimiş) Sən elə əvvəllər də elə bilirdin ki, mən küpəgirən qarıyam...

K i ş i. Düz demirsən!..

Kiçik pauza.

Mən səni sevirdim!..

Q a d ı n (həzin bir qüssə ilə). Ona görə məndən ayrıldın?

K i ş i. Xeyr! Mən ayrılmadım, sən məndən boşandın!..

Q a d ı n. Mən nə edəydim? Sən özünü elə aparırdın ki!..

K i ş i. Bəs, sən?

Q a d ı n. Mən nə edirdim?

K i ş i. Nə edirdin? Deyinirdin!.. Nə qədər deyirmək olardı? İşdən gəlirdim, başlayırdın deyilməyə! (Yamsılayır.) Biz belə, amma filankəslər elə!.. Pəsmənkəslər belə elədi, o biriləri, nə bilim, nə oldu!.. Mənim filan qohumum belə gəldi, o birisi elə getdi!.. Mən də başımı götürüb qaçdım!..

Q a d ı n. Nə oldu? Qulağın dincəldi?

K i ş i. Bəli!

Q a d ı n. Xoşbəxt oldun, hə?

K i ş i. Bəli!.. Səhər dururdum, yatmısan!.. Özüm çay qoyurdum, özüm yemək düzəldirdim!.. Şalvarımı özüm ütüləyirdim!.. Köynəyimin düymələrini də özüm tikirdim!.. Düzdü, yoxsa yox? Axşam da gecənin yarısına kimi Kolumbiya seriallarına baxırdın!.. Bir dəfə gətirib mənim qabağıma bir stəkan çay qoymuşdun?

Q a d ı n. Bəs sən? Sən bir dəfə mənim qabağıma çay qoymuşdun?

K i ş i. Mən?

Q a d ı n. Bəli, sən!.. Elə görək mən sən qulluğunda duraydım? İndi, deyəsən, yaman razısan!..

K i ş i. Bəli!.. Sən, bilmirəm, ikinci ərnlə necə oldun, amma mən, bəli, xoşbəxt oldum!..

Q a d ı n. Pah!.. Göz dəyər!..

K i ş i (kədərli). Daha bundan sonra nə göz? Mən burda, onlar orda!..

Q a d ı n. Görürəm, yaman xiffət çəkirsən!.. (İroniya ilə.) Arvad buna çay gətirir, qayınana buna plov bişirir!.. Buna, axı, ailə lazım deyildi, buna qulluqçular lazım idi!.. Arvad bir tərəfdən, qayınana o biri tərəfdən!..

K i ş i. Qayınanamda işin olmasın!.. O müqəddəs Azərbaycan anasıdır!..

Q a d ı n. Pah!.. Yaman el!..

K i ş i (birdən-birə ruh yüksəkliyi ilə). Hanı o? Hanı o teleskop?

Q a d ı n. Neyləyirsən? Nə olub?

K i ş i. Gedək! Gedək, onları sənə göstərim! Gəl bura! Görərsən ki, dünyada necə insanlar var?! (Qadının qolundan çəmə-çəmə aparır.)

İşıq sönmür.

ALTINCI ŞƏKİL

Keçid Stansiyası və Bakıda Kişinin evi.

Kişi, Qadın, Arvad, Qayınana.

İşıq yenə səhnənin yuxarı hissəsini – Keçid Stansiyasını işıqlandırır.

Aşağı hissə qaranlıqdır.

Yuxarı hissədə Kişi Qadının əlindən çəmə-çəmə gəlirlər.

Keçid Stansiyası.

K i ş i (ruh yüksəkliyi ilə). Gəl, gəl, bax!..

Q a d ı n. Bax, deyirsən, baxaq!.. (İroniya ilə.) Bəlkə, doğrudan da məni sürpriz gözləyir?!

İkisi də teleskopun yanına gələrək, gözlükdən Yer kürəsinə baxır.

K i ş i. Bax, bu da bizim evimiz!..

Ev.

Aşağı hissədə – Kişinin Bakıdakı evində işıq yanır. Arvad güzgünün qabağında makiyajı ilə məşquldu, harasa getməyə hazırlaşır. Qayınana gəlir.

K i ş i . O mənim həyat yoldaşım, o də mənim qayınanam!..
Q a d ı n . Bilirəm...
K i ş i (*başını qaldırır heyrlə Qadına baxır*). Onlara da baxır-

dın?

Q a d ı n (*əli ilə onun başını aşağı ayır*). Sən bax...

Ev.

Q a y ı n a n a . Yenə hara belə?
A r v a d . Xəstəxanaya gedirəm...

Keçid stansiyası.

K i ş i (*aşkar bir qürurla*). Mənim yanıma gedir e!..

Ev.

Q a y ı n a n a . Səhər getmişdin ki!..
A r v a d . Nə olsun? Yenə gedirəm...
Q a y ı n a n a . Nə xəbərdi, a balam? Gündə neçə dəfə gedəcək-sən?

A r v a d . Bəsdi də, ay ana?..

Q a y ı n a n a . Nə bəsdi? Çox elə sən qədrini bilirdi? Əlləri-nin üstündə gəzdirirdi səni?

A r v a d (*ağlamsınır*). Ay ana!.. Belə gündə də?..

Q a y ı n a n a . Nədi? Düz demirəm? Xəsisin biri idi!.. Bir şey almaq lazım olanda, halı pis olurdu, rəngi-rufu qaçırdı!.. Başlayırdı əl-ləri əsməyə!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*şaşırmış*). Bu nə danışır belə?

Q a d ı n (*yarızarafat, yarıciddi*). Xəsisliyin varıydı də!.. Düz demir?.. Mən də bilirəm ki, sən xəsis idin!..

K i ş i . Sənə karakul yaxalıqlı palto almadım?

Q a d ı n . Gör, necə yadında qalıb!?

Ev.

A r v a d . Ay ana, o yazığın qazandıqlarının az qala yarısı elə sən dərmanlarına gedirdi ki!..

Q a y ı n a n a . Pah!.. Deyirsən, yeni mənə dərman da almayay-dı? Bir dərman almaqdan ötrü bütün Bakını gəzib, ən ucuz aptek axta-rırdı!..

A r v a d . Yaxşı də, ay ana!.. Ölüm ayağında da ondan əl çək-mirsən!.. Yazıq, komadadı axı!.. (*Üzünə krem sürmə-sürmə ağlamsınır.*)

Q a y ı n a n a . Allahın işidi, olan, olub!.. Kim istəyirdi ki, o bəd-bəxt bu günə düşsün? Hər nə idi, özümüzünkü idi!.. İndi neyləyək? Bi-zimki də belə getirib... Görəsən, ona görə nə qədər pensiya verəcəklər?

A r v a d . Sən Allah, bəsdi, ay ana!.. (*Makiyajını davam edərək, yenə ağlamsınır.*)

Q a y ı n a n a . Nədi? İndi, ömrün boyu ağlayacaqsan? Dünya namərd dünyadı!.. Özünü fikirləş!.. Bude, mən!.. Özümü fikirləşmə-dim, səni fikirləşdim ki, böyüsün, xoşbəxt olsun!.. Həm ata oldum sənə, həm də ana!.. Bu da axırım!..

A r v a d . Sənə nə olub ki?

Q a y ı n a n a . Nə olacaq? Tək-tənhayam!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*tamam şaşırmış, başını teleskopdan çəkərək Qadına*). Bu da ərə getmək istəyir?

Q a d ı n (*çiyinlərini çəkir*). Səs salma!..

K i ş i yenə teleskopla baxır.

Ev.

A r v a d (*güzgünün qabağında başına parik qoyaraq*). Necədi?

Q a y ı n a n a (*acıqlı*). Nə bilim necədi?.. Onun ürəyi elə çox əsirdi səninçün? İyirmi yaşında gedib, onun ikinci arvadı oldun!..

A r v a d . Yox! İyirmi doqquz yaşım var idi... (*Pariki başından çıxarır.*)

Q a y ı n a n a (*onun ağzını ayır*). «İyirmi doqquz yaşım var idi...» Nə olsun? Sənin tayların hələ indi ərə gedir!

A r v a d . Bilirəm!.. Nə qərribə şeydi ki? Ode, bizim qonşu Zü-leyxa üçüncü dəfə ərə gedir!.. Özünün də nəvəsi var!..

K i ş i (*yenə eləcə şaşırmış vəziyyətdə başını teleskopdan çəkir*).
Nə demək istəyir?

Q a d ı n (*marqla teleskopdan baxa-baxa*). Səs salma! Qoy, baxaq!..

K i ş i yenə başını teleskopa tərəf əyir.

Ev.

Q a y ı n a n a . Züleyxa düz eləyir də!.. Özü də o sir-sifətlə!..
Adam baxanda, qorxur!.. Yoxsa, sən kim?..

A r v a d . Ay ana!.. Ayıbdı axı!.. Kişi orda komadadı, sən də indidən belə şeylər danışsən... Bu iki daşın arasında təzədən ərə gedəcəyəm?

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*yanıb, tökülərək*). Bay, səni!..

Ev.

Q a y ı n a n a . Sənə deyən yoxdu ki, bu saat ərə get! Amma indidən özünü fikirləş. Bədbəxt oğlu, nə ölü kimi öldü, nə də diri kimi diridi!.. Elə evvəldən belə idi. Nə ət idi, nə də balıq!..

A r v a d . Sən Allah, bəsdi, ay ana! Ayıbdı... (*Başqa parik qoyaraq*). Bu necədi?

Q a y ı n a n a . Pis deyil.

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*qışqırır*). Sən teatra gedirsən?..

Q a d ı n . Yavaş!.. Burda heç kim qışqırmır!..

K i ş i (*ona fikir vermədən*). Sən xəstəxanaya gedirsən!.. Ərinlə vidalaşmağa gedirsən!..

Ev.

Q a y ı n a n a . Əlindən də bir iş gəlmirdi!.. Özü də yalandan

mənə «anacan» deyirdi... Guya ki, mən başa düşmürəm... (*Yamsıl-yır.*) «Necəsən, anacan?»

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*başını qaldırıb, qışqırır*). Mən yalan demirdim!

Q a d ı n yenə əli ilə onun başını teleskopa tərəf əyir.

Ev.

Q a y ı n a n a . Allah bilir, ürəyində nə var idi? Bəlkə ürəyində də fikirləşirdi ki, haçan öləcəksən, qoca kaftar, canımız haçan səndən qurtaracaq?!

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*qışqırır*). Heç vaxt!.. Mən heç vaxt belə şey fikirləşməmişəm!.. Bu... bu lap qoca kaftar imiş ki!..

Ev.

Q a y ı n a n a . Mən də nə edim? Mən də məcbur olurdum ona «oğlum» deyim!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i . Qoca kaftar!.. Qoca kaftar!..

Q a d ı n . Yavaş ol!.. İstəyirsən, səni iclasa qoysunlar?!

Ev.

A r v a d (*başındakı pariki düzəldərək*). Bəsdi, ay ana! İndi belə söhbətlərin yeri deyil!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i . İndi yeri deyil, sonra yeridi?

Ev.

Arvad (*başındakı parikə işarə ilə*). Necədi, yaxşıdı?

Keçid Stansiyası.

Qadın. Sən bunun nəyini alırdın?

Kişi (*teleskopdan aralanaraq*). Bəsdi!.. Mən daha baxmaq istəmirəm!..

Qadın da teleskopdan aralanır. Səhnənin aşağısında işıq sönmür.

Gedək!.. Gəl, gəl, gedək!..

Qadın. Hara gedək?

Kişi. Gedək, qarğalara qulaq asa! Dünyada qarğaların nəğməsindən gözəl nəğmə yoxdu!..

Kişi qarşısındakı buludları itələyə-itələyə sürətlə səhnədən çıxır.

Qadın da onun ardınca gedir.

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Keçid Stansiyası. Restoran.

Kişi, Qadın.

Yenə quşlar oxuyur, çayların, şəlalənin səsi gəlir. Kişi ilə Qadın ağ buludların arasında üz-üzə öyləşib.

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Qadın. Bu da qarğanın mahnısı!..

Kişi (*pərişan*). O qoca kaftara qulaq asmaqdansa, qarğaya qulaq asmaq yaxşıdı!..

Qadın. Dedim axı, burada söyüş söymək olmaz!..

Kişi. Qoca kaftara qoca kaftar demək söyüşdür? Bəs, deyirsən, burda ədalət var, demokratiya var?!

Qadın. Sən, doğrudan da, deyəsən, hələ tamam ruh deyilsən...

Kişi. Ruhların hüququ yoxdu? Mənim hüququmu pozmayın!.. Mən qışqırmaq istəyirəm! Mən qışqırıram! (*Üzünü aşağı tərəfə – Yer kürəsinə tutub, daha da bərkdən qışqırır.*) Ey, qoca kaftar!.. Eşit məni!.. Eşit!..

Qadın (*mehriban*). Sən belə pərişan olma də!.. Bir azdan yadımdan çıxacaq...

Kişi. Belə şeyi yaddan çıxarmaq olar?

Qadın. Eh!.. Niyə olmur? Hamısı yaddan çıxacaq, ey mənim keçmiş ərim!..

Kiçik pauza.

Kişi (*bir az çəkinə-çəkinə*). Sən... sən deyirdin ki, mənə də baxırdın?..

Qadın. Hə...

Kişi. Tez-tez?

Qadın. Bəzən tez-tez, bəzən gec...

Kişi. Nə görürdün?

Qadın. Bəzən pis işlərini, bəzən də yaxşı işlərini...

Kişi. Ən çox hansını?

Kiçik pauza.

Qadın. Hər halda, mən istəyirdim ki, yaxşısı çox olsun...

Kiçik pauza.

Kişi (*barmağı ilə aşağıyı göstərərək*). Mən nə üçün orada heç vaxt səni restorana dəvət etmədim? (*Bir az kədərli*). Adam nə bilsin ki, 48 qram olacaq, quş kimi uçub, bura gələcək?..

Qadın. İş də ondadı ki, bunu bilməyə-bilməyə yaxşı tərəfin çox olsun də!.. Burdakı Test Mərkəzi elə bunu yoxlayır!..

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi (*canlanaraq*). Bilirsən nə var? Gəl, indi də gedək, sizin kilərə baxaq!

Qadın (*həyəcanla*). Yox!.. Yox!.. Heç vaxt!.. Söz vermişəm

özümə: bir də heç vaxt!.. Heç vaxt onları bağışlamayacağam!.. Onları...
(*Qəhərlənir.*) Onları mənim yadıma salma!..

Pauza.

Kişi (*barmağı ilə yuxarını göstərərək*). Görəsən O, insanları niyə belə yaradıb?.. Özü belə yaradıb, özü də testdən keçirir... Belə də iş olar? Hə?

Qadın çiyinlərini çəkir.

Bəs... gülləri, çiçəkləri də testdən keçirirlər?

Qadın. Əlbəttə!..

Kişi. Necə?

Qadın. Nə bilim? Görünür, onların da öz kriteriyaları var də...

Kişi. Gülü, çiçəyin nə yaxşı işi, nə pis işi?..

Qadın. İnsanlara elə gəlir də... İnsanlar hər şeyə öz gözləri ilə baxır... Beyinləri o qədər öz mənfəətlərinin, mənafeələrinin içində olur ki, başqa nə görə bilirlər?

Kişi. Yaxşı ki, heç olmasa, uşaqlar var!..

Qadın. Uşaqlar bəyəm insan deyil?

Kişi. Mən sənə bir söz deyim: bu saat mənim ürəyimdən o qədər bulanıq, o qədər qara qanlar axır ki, orada əgər mənim oğlumun, qızımın şəffaflığı olmasaydı, öldürdüm...

Qadın (*ironik bir gülüşlə*). Ölmüsən də...

Kişi (*çarəsiz*). Hə də...

Qadın. Oğlun sənə oxşayır...

Kişi. Bəs, qızımı görməmişən?

Qadın. Qızın anasına oxşayır...

Kişi. Yox!.. Hamı deyir ki, o da mənə oxşayır!.. Qayınanam...

O... o qoca kaftar deyir ki, elə bil, bir almanı iki yerə bölmüsən!..

Qadın. Nə bilim... Bəlkə də...

Kişi. Bilirsən, onlar üçün necə darıxıram?.. O alçaq həkimdən sonra, o... o qoca kaftardan sonra, arvadımdan... iki daşın arasında parik dəyişirdi... ondan sonra... uşaqların işığından başqa, içimdə heç nə yoxdu... Ancaq... ancaq ürəyimdə bir qorxu var...

Qadın. Nə qorxu?

Kişi. Onları görmək istəyirəm, ancaq... ancaq indi onlara da baxmağa qorxuram...

Qadın (*gülür*). Sənin çox işin vardı, amma belə qorxaqlığın

yoxuydu... Nə olub sənə?

Kişi. Bilmirəm... Birtəhər olmuşam... Deyirsən, baxaq onlara?

Qadın. Mən heç nə demirəm...

Kişi. Yaxşı... Baxacağam... Ancaq bir yerdə gedək.

Qadın. Mən baxmaq istəmirəm.

Kişi. Baxmaq istəmərsən? Sən?

Qadın. Bəli, mən!.. Sən məni hələ də insan beyni ilə görürsən...

Kişi. Xahiş edirəm, mənimlə bir yerdə gedib, baxaq...

Qadın başını bulayır.

Xahiş edirəm...

Qadın. İstəmirəm... Sən deyirsən ki, birtəhərəm... Mən də birtəhərəm...

Kişi. Yox, xahiş edirəm... Mən...

Qadın. Nə?

Kişi. Mən... təkcə baxmağa qorxuram...

Qadın köksünü ötürərək ayağa qalxır.

Çox sağ ol, özizim!.. Çox sağ ol!..

Və birlikdə səhnədən çıxırlar.

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Ruhlar dünyasında – Keçid Stansiyası, Yer kürəsində – Bakıda, əvvəlcə Kişinin evi, sonra Dostla Xanımın evi. Kişi, Qadın, Oğul, Qız, Dost, Xanım. Yenə səhnənin yuxarı hissəsi – Keçid Stansiyası işıqlanıb. Aşağı hissə qaranlıqdır. Kişi ilə Qadın gəlir.

Keçid Stansiyası.

Kişi (*tərəddüdlə*). Necə bilirsən?.. Biz onları... necə görəcəyik?

Qadın. Çox aydın.

Kişi. Yox e... Aydınlıq mənasında demirəm... Onları da elə

görəcəyik?..

Qadın. Necə?

Kişi. Elə də!..

Qadın. Hər halda, mən çox istəyirəm ki, nə görəcəksənsə, sənün üreyincə olsun!

İkisi də teleskopa yaxınlaşıb, gözlükdən baxırlar.
Işıq səhnənin aşağı hissəsində Oğulun üzərinə düşür.

Kişi (*sevinc və fəxarətlə*). Oğlumdur!..

Aşağı hissə tam işıqlanır.

Ev.

Oğul ketilin üstünə çıxıb, rəflərdəki kitabları götürərək, bir-bir vərəqlərin arasını yoxlayır, ayaq barmaqları üstə qalxaraq, boylana-boylana əlini uzadıb, kitabların arxasından rəfləri yoxlayır.

Keçid Stansiyası.

Kişi (*təəccüblə*). Bu nə edir belə?

Ev.

Qız səssiz gəlib kənarda dayanaraq, qardaşına baxır.

Keçid Stansiyası.

Kişi (*nigarançılıqla*). Bu da qızımdı...

Ev.

Qız eləcə kənarda dayanaraq, qardaşını güdür.

Keçid Stansiyası.

Kişi (*daha da artan bir nigarançılıqla*). Bunlar niyə belə edirlər?
Qadın (*marəqlə*). Görək də...

Ev.

Qız (*bərkdən*). Tapmırsan?

Oğul (*diksinarək, acıqlı*). Sən... sən məni pusursan?

Qız. Niyə səni pusmalıyam? Bəyəm, bilmirəm ki, sənün başında nə var?

Oğul. Sən öz başınla mənimkini səhv salmısan!

Qız. (*ağlamsınır*). Papa o cür komadadı, amma sən...

Oğul. Sən papanı məndən çox istəyirsən? Görmürsən, həkim nə deyir?..

Keçid Stansiyası.

Kişi (*qışqırır*). O həkimə qulaq asmayın!.. O, həkim deyil, əy-yaşın biridir!..

Ev.

Oğul. Bundan sonra papa ancaq bizim üreyimizdə yaşayacaq!.. Sənün də, mənim də!..

Qız (*eləcə ağlamsınaraq*). Ancaq sən... sən papanı fikirləşməkdənsə, pul axtarırsan...

Oğul. Nə olsun? Bəyəm başqasının pulunu axtarıram? Papanın qazandığı pullardır də! Sən mənim bacım deyilsən? Sən istəmirsən ki, mənim də bir maşınım olsun?

Qız. Sənün maşınım olsun, mənimki olmasın? İndi Bakıda bütün qızlar maşın sürür!..

Keçid Stansiyası.

Kişi (*mütəəssir*). Uşaq vaxtı bunlara o qədər velosiped almışam ki...

Qadın (*başını teleskopdan çəkərək*). İstəyirsən, gedək, bax-mayaq?..

Kişi (*sərt*). Dəvəquşu kimi başımı torpağa basım, dalımdan xəbərim olmasın? Yox!.. Baxaq!..

Ev.

Oğul. Niyə olmasın? Sən elə bilirsən ki, mən sənün barəndə fikirləşmirəm? Mən nəyəm bəyəm? Mənim üreyim-zadım yoxdur? Tək bir bacım var, onun həyatı nədi mənimçün, yaddı?

Qız (*ağlayır*). Papa həmişə səni çox istəyirdi...

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*pərişan*). Bəs sən istəmirdim?!

Ev.

Q ı z . Həmişə sən nə deyirdin, edirdi!.. Nə deyirdin qulaq asırdı!.. Bu evdə mənimlə kim hesablaşır? (*Ağlayır.*) Mənim fikrim heç kimə lazım deyil!.. Mənim əvəzimə də, papa özü fikirləşirdi!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*pərişan*). Pis edirdim?.. Pis edirdim, sizin haqqınızda fikirləşirdim?..

Ev.

O biri otaqdan səs eşidilir.

Kiçik pauza.

O ğ u l (*pıçıltı ilə*). O nə sədi elə?

Q ı z (*pıçıltı ilə*). Nənədi...

Kiçik pauza.

O ğ u l (*pıçıltı ilə*). Bura gəlir?..

Q ı z (*pıçıltı ilə*). Yox, deyəsən tualetə gedir...

O ğ u l (*köks ötürərək pıçıltı ilə*). Tapa bilmirəm... Baş açmıram ki, papa pulları hara qoyub?

Q ı z . (*pıçıltı ilə*). Mən bilirəm ki, hardasa, buralarda gizlədirdi...

Keçid Stansiyası.

K i ş i . Ay aman!.. Bu məni də pusurmuş?!.

Ev.

O ğ u l (*pıçıltı ilə*). Bəs hanı? Bəlkə, mamagil tapıb?

Q ı z (*pıçıltı ilə*). Yox. Dünən gecə nənəylə mama danışdı, onlar da hələ pulları tapmayıblar...

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*başını qaldıraraq qışqırır*). Siçanxana!.. Mənim evim siçanxana imiş!.. Gecə düşən kimi, siçanlar şikara çıxırmış!..

Q a d ı n (*başını qaldıraraq, pərişan*). Gəl, gedək... Baxmaq lazım deyil...

K i ş i (*qəzəblə*). Yox!.. Baxacağıq!.. Bu mənim evimdir, başa düşürsən?! Bu mənim uşaqlarımdı!.. Bu mənim həyatımdır!.. Mən öz həyatımdan qaçmalıyam? Niyə? Nə üçün?

İkisi də yenidən teleskopun gözlüyündən baxırlar.

Ev.

O ğ u l (*pıçıltı ilə*). Tapacaqlar də!..

Unitazdan axan su şırıltısı eşidilir. Kiçik pauza.

Onlar tapacaq o pulları, biz yox!.. Nənə ola, tapmaya?.. Bizə maşın alacaqlar? Ay aldılar ha!.. (*Yamsılayır.*) «Qara günümüz üçündür!..» Guya ki, indi ağ gündəyik!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*qışqırır*). Sizin nəyiniz çatışmır?! Bütün həyatımı sizə sərf elədim!.. İndi nədi, nə olub sizə?!

Ev.

O ğ u l . Fikirləşirdim ki, pulu taparam, maşın alaram...

Q ı z . (*onun sözünü kəsir*). Tək özünə?

O ğ u l . Yox, ikimizə də!.. Mamayla nənə də qalar fakt qarşısında!..

Q ı z . Puldan artıq nə qalsa, verərik mamagilə!

O ğ u l . Əlbəttə! Mənim fikrimcə, çox olmalıdı!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*yana-yana*). Oturub hesablayırmış e...

Ev.

Q 1 z . Mən qırmızı maşın istəyirəm...

O ğ u l . Təki pulu tapaq...

Q 1 z . Məni aldatmayacaqsan ki? Papanın canına and iç!

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*qışqırır*). Lazım deyil!.. Sizin andınız mənə lazım deyil!.. İstəmirəm!..

Ev.

O ğ u l . Papanın canı üçün!..

Q 1 z . Papanın canı üçün nə?

O ğ u l . Papanın canı üçün, aldatmaram!..

Q 1 z . Yaxşı... Ancaq mən istəyirəm ki, birinci növbədə, o puldan papaya yaxşı bir qəbir daşı düzəltdirək... Sonra pul qalsa, maşın alağ.

O ğ u l . Əlbəttə!.. Deyirəm də sənə, pul çox olacaq!..

Q 1 z da ehtiyatla başqa bir kətil çəkərək, rəflərin qabağına gətirir və kətilin üstünə çıxıb qardaşı ilə bərabər axtarmağa başlayır.

Q 1 z (*axtara-axtara*). Qəbir daşı üçün papanın baryelefini düzəltdiririk, hə? Qoy, papaya bizdən yadigar qalsın!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (*teleskopun yanından çəkilərək*). Yox!.. Mən daha baxmaq istəmirəm!..

Q a d ı n (*teleskopdan ayrılaraq, mütəəssir*). Sakit ol, özizim!.. Gördün, sənə də yaxşı qəbir daşı düzəltmək istəyirlər.

K i ş i . İstəmirəm mən!.. Onların düzəltməyi qəbir daşı mənə lazım deyil! Qoy, axtarsınlar!.. Pullar onsuz da orda deyil! Nə qədər axtarsalar da, tapa bilməyəcələr! Mən onları elə yerdə gizlətməmişəm ki, uşaq-muşaq axtarıb, tapsın!..

Q a d ı n (*onu sakitləşdirməyə çalışır*). Bütün bunlar daha keçmişdə qalıb...

K i ş i . Bəs... bəs, biz nə üçün yaşamışıq?

Q a d ı n . Yəqin, bura gəlmək üçün...

Pauza.

K i ş i . Gördün? Gördün bunları?!

Q a d ı n . Sən xəsis idin də...

K i ş i (*pərişan*). Mən axmaq, kiminçün yığırdım o pulları? Özümə bura gətirəcəydim?

Q a d ı n . Keçid Stansiyasının tarixində cəmi bir dəfə belə hadisə olub.

K i ş i . Nə hadisə?

Q a d ı n . Bir dəfə bir azərbaycanlı özü ilə bura pul keçirmişdi.

K i ş i (*heyvətlə*). Nə?

Q a d ı n (*başılı təsdiq edir*). Hə...

K i ş i . O, ölməmişdi, ruh deyildi?

Q a d ı n . Necə ölməmişdi? Ölmüşdü, ruh idi...

K i ş i . Bəs, pulu bura necə keçirib?

Q a d ı n . Məsələ bundadı də!.. İndiyə qədər başa düşə bilmirlər!.. Nəçə dəfə Rəyasət Heyətinin iclasını çağırıdılar, yenə bu işdən baş açmadılar!.. İndi bununla bağlı, mələklər xüsusi Elmi Tədqiqat İnstitutu açıblar. Bu hadisə ilə bağlı tədqiqatlar aparırlar!.. Ancaq indiyə qədər heç cürə izah edə bilmirlər ki, o azərbaycanlı pulu bura necə keçirmişdi?! Gör, mələklər özlərini necə itirmişdilər ki, hətta mənim yanıma da gəldilər ki, həmyerlidir, bəlkə sən bir məsləhət verəsən? Mən nə məsləhət verəcəkdim? İndiyə qədər bu sirri aç bilmirlər...

Kiçik pauza.

K i ş i (*barmağını yuxarı tutaraq*). Bəs, O?

Q a d ı n başını bulayır.

O da bu sirri aç bilmir?

Q a d ı n (*pıçıltı ilə*). Yox...

Kiçik pauza.

K i ş i . Bəs, pulu neylədilər?

Q a d ı n . O-o-o!.. Mələklərin arasına bir həngamə düşmüşdü ki, gəl, görəsən!.. Bilmirdilər, nə eləsinlər?

K i ş i . Hə də... Bank yox!.. Seyf yox!.. Hara qoysunlar?

Qadın. İclas iclas dalınca keçirdilər... Əvvəlcə istədilər ki, pulları Cəhənnəmə göndərib, oradakı tiyanların altında yandırsınlar. Amma sonra pulu ora da layiq görmədilər. Rəyasət Heyəti qərar çıxardı ki, geri qaytarsınlar. Cənab Əzrayıl növbəti dəfə Yer kürəsinə gedəndə, özü ilə apardı.

Kişi. Hara? Azərbaycana?

Qadın. Hə.

Kişi. Bəs, o azərbaycanlı özü indi hardadı? Cəhənnəmə göndərdilər?

Qadın. Yox. O da növbə gözləyir... Burda demokratiyadı, özünə də iki mələk vəkil veriblər...

Kişi. Sirri də açmır?

Qadın. Yox...

Kişi. *(yumruğunu göstərir)*. Bir az təzyiq etsinlər də...

Qadın. A-a-a... Sən nə danışırısan, burada elə şey olar?! Mələklər, bilirsən, necə hüquqmüdəfiəçiləridir?!

Pauza.

Kişi. Bütün bunlar dəhşətdi!.. Adam fikirləşəndə, az qalır dəli olsun!..

Qadın. Sən ruhsan, daha adam deyilsən!..

Kişi. Ancaq məni dəhşət basır!.. *(Kövrəlir)*. Əzizim... mənim... səndən başqa heç kimim yoxdu!.. *(Çəkina-çəkina Qadının kürəyini qucaqlayır)*. Ruhlar evlənə bilir?

Qadın *(get-gedə artan romantik ovqatla)*. Burada, sadəcə, bir-birini sevirsən... Başqa şey olmur... Başa düşürsən də?

Kişi. Pastel-mastel?

Qadın. Hə... Bir-birinin əlindən tutursan... Bir yerdə uça- uça xəyala dalırsan... Təzələnirsən... İçinə gözəl hisslər dolur...

Kişi *(gözlərini yumub, elə bil, xəyalən, dediklərini edir)*. Bir yerdə uçursan... Əl-ələ verib, uçursan... İçinə gözəl hisslər dolur... *(Gözlərini açır)*. Mən... mən həmişə ancaq səni sevmişəm...

Kiçik pauza.

Ruhlar yalan danışa bilmir ki?

Qadın. Yox...

Kişi. Görürsən ki!.. Doğru deyirəm!.. Biz ayrıldıqdan sonra da,

mən həmişə səni sevmişəm...

Qadın. Mən də burada başa düşdüm ki, səndən başqa heç kimi sevməmişəm... Mən buradan görəndə ki, hər il anadan olduğum gündə təkcə sən qəbrimin üstünə gül gətirirsən, istəyirdim... istəyirdim məni qucaqlayasan...

Kişi *(onu özünə sıxaraq)*. Mənim əzizim...

Qadın. Görürsən, dostun düz deyib sənə!.. Hər şey burada məlum olur!..

Kişi. Hə!..

Kiçik pauza.

Görəsən o nə edir?

Qadın. Kim? Dostun?

Kişi. Hə...

Kiçik pauza.

Gəl, ona baxaq!..

Qadın. Lazım deyil, əzizim...

Kişi. Baxaq!.. İslanmışın yağışdan nə qorxusu?.. Ona da baxaq, vəssalam!..

Qadın. Mən istəmirəm ki, sən əsəbiləşəsən...

Kişi. Axı, sən onu tanımırısan...

Qadın. Nə olsun? Mən istəmirəm yenə sənə qanın qaralsın...

Kişi *(fikirlə)*. Nə bilim?.. Ancaq... ancaq ağıl kəsmir elə olsun... O filosofdur. O, həyata dərinlən baxan adamdır. Belə bir məqamda... yüzillik dostunun son məqamında o ancaq həyatın faniyi barədə fikirləşə bilər... *(Tərəddüdlə)*. Nə bilim?.. Mənə belə gəlir... Onu mənim kimi tanıyan yoxdur!.. O, ürəyinin dərinliyində həyatın mənasızlığını başa düşən adamdır... *(Qətiyyətlə)*. Baxaq!.. Mən ona baxmaq istəyirəm!..

Teleskopun yanına gələrək, gözlükdən baxırlar.

Dostun mənzili.

Səhnənin aşağı hissəsi yenidən işıqlanır. Dost ilə Xanım öz evlərindədir.

Dost *(köynəyini geyinə-geyinə)*. Gəl, bir yerdə gedək!.. Tez ona baş çəkib, qayıdırıq də!.. Yaxşı deyil, camaat var, dost-düşmən

var... Deyəcəklər, neçə ilin dostlarıdır, neçə gündü komadadı, gedib ona baş çəkmirlər...

X a n ı m . Vallah, mənim getmək həvəsim yoxdu!.. Təzədən geyin, get xəstəxanaya, orda da bolluca mənfi emosiya al, qayıt geri!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (elə bil, özüə bəraət qazandırmaq istəyir). Əslində, düz deyir də!..

Q a d ı n . Mən bir söz demirəm ki...

Dostun mənzili.

X a n ı m . İstəmirəm... Sən özün get...

D o s t . Ərinmə, geyin, gedək... Düzdü e, onun yerinə mən komada olsaydım, hələ məlum deyil ki, o özü gəlib mənə deyəcəkdə, ya yox?

X a n ı m . Uzaq olsun!.. Sən niyə olursan onun yerində?! O, elə öz yerindədi... Kimin alınına nə yazılıb, odu...

D o s t . Həkim deyir ki, tamam ümitsizdir...

X a n ı m . Allah kömək eləsin, ayağa qalxsın, amma özü də, arvadı da bir-birinin tayı idi!..

D o s t . Əşşi, insandı, sağalsın!..

X a n ı m . Mən nə deyirəm ki? Əlbəttə, təki sağalsın!.. Amma çox paxıldılar!.. Yadına gəlir, təmirdən sonra bizə gəlmişdi? (*Yamsılayır.*) «Evi nə yaxşı təmir etmisiz!..» Gözlərindən görünürdü ki, paxıllıq edir. Bəs, arvadı? (*Yamsılayır.*) «Nə qəşəngdi, bunu hardan almısan?..» Amma onun da gözləri!.. O-o-o!..

D o s t (boynunda qalstukunu bağlaya-bağlaya). Arvadda təqsir yoxdu, o yazıq, özü paxıl idi, düz deyirsən!.. Hər dəfə təzə kitabımı avtoqrafla ona göndərəndə, bildirdim ki, qanı qaralır... Onu heç kim mənim kimi tanımırdı!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i . Əhsən!.. Əhsən, əziz dost!..

Q a d ı n . Mən dedim ki, baxmayaq!..

K i ş i (qətiyyətlə). Yox! Nə üçün? Baxaq!.. Mənim baxmaq hüququm var!..

Dostun mənzili.

D o s t . Bədbəxt oğlu, ömrü boyu mənə paxıllıq etdi!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i (qışqırır). Xeyr!.. Sən özün həmişə mənə paxıllıq edirdin!..

Dostun mənzili.

X a n ı m . Düz deyirsən!.. Onun gözü səni götürmüşdü!.. Sən də ki, sadələhv adam!

Keçid Stansiyası.

K i ş i . Yaman!.. Yaman sadələvhüdü!.. Aferistin biridir!..

Q a d ı n . Yavaş!.. Burda söyüş söymək olmaz!..

K i ş i . Aferistdi də!.. Mən onu yaxşı tanıyıram!..

Q a d ı n (barmağını dodağına aparır). Sus-s-s!.. Olmaz!..

Dostun mənzili.

X a n ı m . Məclislərdə o cür sağlıqlar deyirdin onun haqqında!..

Keçid Stansiyası.

K i ş i . Mən demirdim? Mən də onun haqqında deyirdim də!..

Dostun mənzili.

D o s t . Neyləyim e-e-e!.. Neçə ilin dostuyuq!.. Camaat baxır!.. Hər nə işə!.. Allah kömək eləsin, ayağa qalxsın!.. Düzdü, həkim deyir ki, bu gün-sabahlıqdır... Hər halda, Allah köməyi olsun!.. Dur, geyin... X a n ı m . Yaxşı də, gedək deyirsən, gedək...

Keçid Stansiyası.

K i ş i (əsəbi). Zəhmət çəkməyin!.. Lazım deyil!.. Başınıza dəysin gəlib, məni yoluxmağınız!..

Dost. Bilirsən, sənə bir söz deyəcəyəm...

Xanım. Hə?

Dost. Heç vaxt deməyəcəkdim, amma daha axır məqamıdı
də, Allah ona rəhmət eləsin!..

Keçid Stansiyası.

Kişi (qışqırır). Mən hələ komadayam!.. Cihazlarda nəbzim
görünür!..

Dostun menzili.

Xanım (maraqla). De, de, görüm!..

Dost. Yadına gəlir, hələ sovet vaxtı məndən Moskvaya, SSRİ
Elmlər Akademiyasının Rəyasət heyətinə anonim yazmışdılar? Guya
mən doktorluq dissertasiyasını özüm yazmamışam, pulla yazdırmışam...

Keçid stansiyası.

Kişi. Düzdü də!.. Səndən doktorluq yazan olar?!

Dostun evi.

Xanım (hiddətlə). Əlbəttə, yadımdadı!.. O boyda hənga-
məni yaddan çıxarmaq olar? Dəhşət idi!..

Dost. Babalı mənim boynum... amma... amma mənə elə
gəlirdi ki, həmin anonim məktubu o yazıb, göndərmişdi...

Xanım. Oy!.. Gör, ürəyimiz necə düzdü?! Mən də ondan
şübhələndirdim!.. Sənə demirdim, qorxurdum ki, əsəbiləşsən...

Keçid Stansiyası.

Kişi (teleskopdan ayrılaraq). Bitdi!.. Mənimki daha bu teles-
kopla bitdi!.. (Qadına.) Sən də uzaq ol ondan, əzizim!.. Gəl bura!.. Gəl,
əl-ələ verib, bir yerdə uçaq!.. Nə gözəl!.. Nə gözəl ki, mən daha insan
deyiləm!.. (Qışqırır.) Əşidirsiz, ey Yerdəkilər, mən daha insan deyil-
ləm!.. Mən ruham!.. Ruh!..

Qadın. Ancaq səndən bir şey soruşacağam.

Kişi (onun əlindən tutaraq). Buyur, mənim əzizim!.. Sən mən-
dən nə istəyirsən, soruş!.. Mən sənə qarşında günahkaram!.. Bağışla

məni, əzizim!.. Mən orada (Barmağı ilə aşağıyı göstərir.) özümü sənə
layiq aparmırdım!.. Bağışla məni!..

Qadın (kövrəlmiş). Sən də məni bağışla!.. Mənim indiki ağlım
olsaydı, heç vaxt (Barmağı ilə aşağıyı göstərir.) orda səni incitməzdim!..

Kişi. Sən nə danışırısan, əzizim?! Mənim!.. Mənim ucbatım-
dan biz ayrıldıq!.. Ancaq günahkar insan idi, indi isə mən ruham!..

Kişi Qadının əlindən tutur və onlar əl-ələ verib,
elə bil, ağ buludların arasında uçurlar.

Sən məndən nəse soruşmaq istəyirdin. Soruş!..

Qadın. Heç!..

Kişi. Yox, soruş, əzizim...

Kiçik pauza.

Hə?

Qadın (tərəddüdlə). Sən... sən doğrudan ondan Akademiyaya
anonim məktub yazmışdın?

Kişi dayanır və qısa bir gərginlikdən sonra,
yenidən Qadın ilə əl-ələ ağ buludların arası ilə dolaşır.

Kişi. Eh, əzizim!.. Onsuz da insanların o qədər günahı var ki!..
Unudaq onları!.. Unudaq!.. Biz ruhuq, ruh!.. (Qadını qucaqlayır.) Əzi-
zim!.. Əzizim, nə yaxşı ki, biz bir-birimizə teleskopla baxa bilmirik!..

Səhnədən çıxırlar.

İşıq sönmür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Keçid stansiyası. Restoran.

Kişi, Qadın, Cənab Əzrayıl.

Quşların cəh-cəhi, suların şırıltısı bütün səhnəyə yayılıb. Kişi ilə Qadın
əl-ələ tutub, ağ buludların arasında yarızanıb, bu gözəl səslərə qulaq asırlar.

Hərdən də qarğa qarlıdayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi. Əşidirsən, əzizim!.. Əşidirsən, qarğa nə gözəl mahnı
oxuyur?

Qadın. Əşidirəm... Ancaq...

Kişi (diklərkən). Nə ancaq, əzizim?

Qadın. Nəse ürəyimdə bir nigarançılıq var...

Kişi. Nigarançılıq nədir, əzizim?.. Gözlərini yum, bu gözəl nəğmələrə, bu şırıltıya qulaq asa-asa mənəvi qida al!.. Gör, içimiz necə təmizlənir!.. (*Sinə dolusu nəfəs alır.*) Ohqay!.. Nə gözəl mənəvi qidadır!.. Yoxsa, (*Barmağı ilə aşağı göstərir.*) ordakı kimi?.. Restoranda ancaq qarınlarını doldururlar!.. Onlar nə bilir, mənəvi qida nədir? Düz demirəm? (*Diqqətlə Qadına baxır.*) Sənə nə olub? Elə bil... nəse bir az qayğılısan?

Qadın. Heç...

Kişi (*ruh yüksəkliyi ilə*). Axı, ruh qayğılı ola bilməz!..

Qadın. Elədir, ancaq...

Kiçik pauza.

Kişi (*hirsə*). Ondadır!.. Bütün təqsirlər ondadır!.. Sənin də kefini pozan odur!

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi (*əli ilə qarğa qarıldayan tərəfə işarə edərək*). Bax, mən ondan axıracan zövq ala bilmirəm!.. Niyə? Çünki o məlun teleskop mənim beynimdən çıxmır!..

Kiçik pauza.

Sən bilməyən şey yoxdur! De görüm, onu rədd etmək mümkün deyil?

Qadın (*dərindən köksünü ötürür*). Yox...

Kişi. Mələklərə müraciət edək, onu da o biri teleskop kimi ixtisara salsınlar!

Qadın (*yənə köks ötürür*). Eh!..

Kişi. Nədi?

Qadın. Ruhlar o qədər elə kollektiv müraciətlər ediblər ki!..

Kişi. Kollektiv müraciətlər ediblər?

Qadın. Əlbəttə!.. Neçə dəfə bir yerə yığışıb, müraciət qəbul ediblər. Özü də təkə indi yox e!.. Qədim vaxtlardan, min illərdən üzü bu tərəfə!..

Kişi. Bəs, nəticəsi nə olub?

Qadın. Heç nə... Ruhların hüququna toxunmaq olmaz!

Kişi. Nə? Ruhlar özü məsələ qaldırır də!

Qadın. Nə olsun? Ruhların hüququnu ruhlar özləri yox, mələklər qoruyur!.. Mələklər buna razı ola bilməz...

Kişi. Axı niyə?

Qadın. Bəlkə haçansa, hansısa bir ruh Yer kürəsinə baxmaq istədi, onda necə olsun? Buna hüququ var axı!..

Kişi. (*barmağını yuxarı qaldıraraq yavaşdan*). Onun tapşırığı belədir?

Qadın (*yavaşdan*). Yəqin...

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi. Yox!.. Mümkün deyil!.. Bu cür mümkün deyil!.. Yenə o teleskop yadıma düşür!.. (*Qışqırır.*) Onu beynimdən çıxara bilmirəm!.. Elə hey fikrimdə dolaşır!.. Nifrət edirəm o teleskopa!.. Nifrət!..

Qarğa qarıldayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

(*Qətiyyətlə*). Yox, belə davam edə bilməz!.. (*İki əli ilə də başını tutur.*) Yox!.. Yox!..

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Keçid Stansiyası. Gecə.

Kişi, Qadın, Cənab Əzrayıl, Cənab Cəbrayıl, Cənab Mikayıl, Cənab İsrəfil, mələklər, ruhlar.

Səhnə qaranlıqdır və qaranlıq səhnədən hənirti eşidilir, elə bil, kimsə güc eləyərək hıqqına-hıqqına nəse ağır bir şeyi qaldırmaq, yerindən dəbərtmək istəyir. Yavaş-yavaş qaranlıq içində kimsə ağ libasının silueti görünür və o siluet qollarının, ayaqlarının köməyi ilə nəse edir, hənirtisi də get-gedə artır.

Qəflətən mələklərin səsi sükutu pozur.

Mələklər:

- Bu nə səsdir?

- Kimdir?

- Kimdi belə səs salan?

- Bu nədir belə?

- Bu nə hay-küydür?

Səhnənin uzaqlarında adda-budda əl lampa-fənərləri yanır. Qaranlıq içindəki siluet yerində donub, tərpənməz dayanır. Lampa-fənərlər ona tərəf yaxınlaşırlar və onlar yaxınlaşdıqca səhnə də get-gedə işıqlanmağa başlayır.

Mələklər:

- Kimdi sakitliyi pozan?
- Nə olub?
- O kimdir?
- Siz kimsiz?
- Burda nə edirsiniz?

Səhnə tamam işıqlanır. Kişi teleskopun yanında dayanıb. Əllərində lampa-fənər tutmuş mələklər onu əhatəyə alır. Kişi şaşırmış halda mələklərə baxır.

Mələklər bir-birinə macal vermədən onu sorğu-suala tutur.

Mələklər:

- Siz nə edirsiniz?
- Teleskop niyə belə dayanıb?
- Dal-qabaqdır!
- Teleskopu dal-qabaq çeviriblər!
- Bu nədir belə?
- Bunu siz çevirmisiz?

Kişi (*həyəcan və təlaş içində*). Mən... mən...

Birinci mələk. (*teleskopa baxa-baxa cihazın dövrəsinə fırlanaraq*). Çevrilib!.. Teleskopu çeviriblər!.. (*Kişiyə*). Bunu siz... siz etmisiz?

Kiçik pauza.

Siz nə üçün teleskopu çevirmisiz?

Özünü itirmiş kişi cavab vermir.

İkinci mələk (*əlini teleskopa sürmə-sürmə onu diqqətlə yoxlayaraq*). Uzaq göstərən tərəfi qabağa çevrilib!..

Üçüncü mələk (*teleskopun gözündən baxaraq*). A-a-a!.. Yer kürəsi elə uzaq görünür ki, heç nə ayırd etmək olmur!..

Yavaş-yavaş ruhlar, o cümlədən Qadın da səhnəyə dolur.

Birinci mələk. Siz nə üçün belə iş görmüsüz?

İkinci mələk. Nə üçün teleskopu dal-qabaq etmisiz?

Üçüncü mələk (*ətrafa toplaşan ruhları göstərərək*). Görürsüz, ruhları necə narahat etmisiz?

Kişi. Mən... mən onların xeyrinə etmişəm... Mən bunu çevirdim ki... kim baxsa, heç olmasa o biri tərəfi ilə, uzaqlaşdıran gözü ilə baxsın...

Birinci mələk. Nə üçün?

Kişi. Çünki... çünki onlar Yer kürəsinə baxanda, oranı uzaqdan görsünlər...

İkinci mələk. Bəlkə biri yaxından görmək istəyir?

Kişi. (*get-gedə özünə gələrək*). İndiyəcən olub belə bir şey? (*Ruhlara*). Olub? Siz deyin!.. Kimse yaxından baxmaq istəyib (*Barmağı ilə aşağı göstərir*.) ora? Hə?

Ruhlar başlarını bulayır.

Ruhlar. (*yavaşdan*):

- Yox...

Kişi. Nə üçün yavaş deyirsiniz? Bərkəndə deyin!.. Öz haqqınızı tələb edin!.. Siz istəyirsiniz ki, bu teleskop burda qalsın?

Ruhlar. (*get-gedə artan bir səslə*).

- Yox...

- Yox!..

- Yox!..

Kişi (*mələklərə*). Eşidirsiniz?

Üçüncü mələk (*şaşırmış*). İlk dəfədir ki, burada belə hadisə baş verir!..

Qadın (*irəli addımlayaraq, mələklərə*). O bilməyib!.. Axı o təzə gəlib!..

Kişi (*yavaş-yavaş qızıışaraq*). Mən istəyirəm ki, bütün ruhlar burada mənəvi qida alsınlar!.. Onların heç bir qayğısı olmasın!.. Onlar (*Barmağı ilə aşağı göstərir*.) oradan uzaq olsunlar!..

Birinci mələk. (*həyəcanla*). Siz... siz inqilab etmək istəyirsiniz?

Qadın. O təzə gəlib!.. Hələ bura alışmayıb!..

İkinci mələk. Yox!.. Bu özbaşınalıqdır!..

Kişi. Niyə? Niyə özbaşınalıq olur?

Qadın (*Kişiyə*). Mübahisə etmə!..

Kişi. Nə üçün?!
Üçüncü mələk. Siz ruhların hüquqlarını rozursuz!
Kişi. Xeyr!.. Ruhların hüququnu mən pozmuram! Ruhlar Yer kürəsinə baxmaq istəmir!

Kiçik pauza. Birdən-birə ruhlar təlatümə gələrək, səs-küy salmağa başlayır.

Ruhlar.

- O düz deyir!..
- Biz ora baxmaq istəmirik!..
- Teleskopu götürün burdan!..
- Teleskop istəmirik!..
- O haqlıdır!..
- Teleskopa nifrət!..

Mələklər yerlərində donub, heyətlə ruhlara baxırlar. Ruhlar yumruqlarını qaldırıb, ritmlə tərpədə-tərpədə sözləri hecalayaraq bir ağızdan qışqırmağa başlayır.

Ruhların xoru:

- Te-les-ko-pu gö-tü-rün!..
- Te-les-ko-pu gö-tü-rün!..
- Te-les-ko-pu gö-tü-rün!..
- Te-les-ko-pu gö-tü-rün!..

Kişi (qışqırır). Görürsüz!?. Görürsüz ki!?. Ruhların hüququnu siz pozursuz!..

Birinci mələk. Necə?

İkinci mələk. Biz ruhların hüququnu pozuruq?

Üçüncü mələk. Siz mələkləri ittiham edirsiniz?

Ruhların xoru:

- İs-tə-mi-rik!..
- İs-tə-mi-rik!..
- İs-tə-mi-rik!..
- İs-tə-mi-rik!..

Birinci mələk (tamam şaşırmış). Bu, üsyandır!

Səs-küy, həyəcan get-gedə daha da artır və birdən qeybdən Onun səsi eşidilir.

Qeybdən gələn səs. Dayanın!

Dərhal səs-küy kəsilir. Hamı başını yuxarı qaldırıb, gözlərini göyə dikərək, yerində donub. Gərgin pauza. Araya çıkmış bu gərgin sükutu yenə Onun qeybdən gələn səsi pozur.

Qeybdən gələn səs. Rəyasət heyəti qərar çıxarsın!

Kiçik pauza.

Qeybdən gələn səs. Cəbrayıl!

Cənab Cəbrayıl mələklərin arasından irəli addımlayır.

Qeybdən gələn səs. Mikayıl!

Cənab Mikayıl mələklərin arasından irəli addımlayır.

Qeybdən gələn səs. İsrayıl!

Cənab İsrayıl mələklərin arasından irəli addımlayır.

Qeybdən gələn səs. Əzrayıl!

Cənab Əzrayıl mələklərin arasından irəli addımlayır.

Kiçik pauza.

Qeybdən gələn səs. Başlayın!

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Keçid Stansiyası.

Cənab Cəbrayıl, Cənab Mikayıl,

Cənab İsrayıl, Cənab Əzrayıl.

Dörd mələk buludlar arasında üz-üzə dayanaraq,

Rəyasət Heyətinin iclasına başlayırlar.

Cənab Cəbrayıl. Hörmətli cənab mələklər! Rəyasət heyətinin iclasını açıq elan edirəm. Gündəlikdə bir məsələ var. Əlahiddə hadisə baş vermiş və ruhların rahatlığı pozulmuşdur. Eyni zamanda, mə-

ləklər ittiham edilmişdir. Təqsirkar ruhun əməli müzakirə olunmalı və ali tapşırıqla qərar çıxarılmalıdır. Aydındır?

Mələklər başları ilə təsdiq edir.

Təqsirkar ruh özbaşnalıq edərək, Keçid Stansiyasının teleskopunu tərsinə çevirmişdir.

Cənab Mikayıl. Cənab Cəbrayıl, mənim qeydim var.

Cənab Cəbrayıl. Buyurun, Cənab Mikayıl.

Cənab Mikayıl. Biz ruhun təqsirini hələ sübut etməmişik, nə üçün onu təqsirkar adlandırmalıyıq?

Cənab İsrayıl. Mən də bu məqama diqqət yetirdim. Başqa bir qeydim də var.

Cənab Cəbrayıl. Buyurun, Cənab İsrayıl.

Cənab İsrayıl. Siz xüsusi qeyd etdiniz ki, mələklər ittiham edilib. Belə çıxır ki, biz ittiham olunduğumuz üçün, o ruhu əvvəldən təqsirkar adlandıırıq.

Cənab Cəbrayıl. Əgər ruhların hüququ pozulubsa, deməli təqsirkar var.

Cənab Mikayıl. Ancaq ruhlar bu hüququ başqa cürə qiy-mətləndirir. Onlar təqsirkar adlandırdığımız ruhla həmrəydir.

Cənab Cəbrayıl. Cənab Mikayıl, elə bilərəm ki, belə bir həmrəyliyin səbəbi aydındır. Neçə min illərdir ki, onların (*Barmağı ilə aşağını göstərir.*) oradakı həyatlarında öz hüquqları haqqında anlayışları son dərəcə primitiv olmuşdur. Hətta bura köçəndən sonra da onların təhtəlsüzü birdən-birə həmin primitivlikdən yaxa qurtara bilmir. İns-tiktiv hərdən baş qaldırır...

Cənab İsrayıl. Bəlkə biz xüsusi bir seminar təşkil edək və bu teleskopun mənasını onlara başa salaq?

Cənab Mikayıl. Bayaq onlar o cürə həyəcanlananda...

Cənab Əzrayıl (*onun sözünü kəsərək*). Bu, həyəcan deyildi! Bu, üsyan idi! Sonuncu dəfə o teleskopla bağlı belə bir hadisə nə vaxt oldu? Xatırlayırsız mı? Tutanxamon bura gələndə!

Cənab Cəbrayıl (*gülümsəyərək*). Yaxşı xatırlayıram, Cənab Əzrayıl... Tutanxamon o teleskopdan baxandan sonrakı hadisəni deyirsiniz...

Cənab Əzrayıl. Elədir...

Cənab Mikayıl. Mənim sözüm yarımcıq qaldı...

Cənab Əzrayıl. Üzr istəyirəm.

Cənab Mikayıl. Bayaq mən də Cənab İsrayılın dediyi hə-min seminar barədə fikirləşdim. Onlar başa düşməlidir ki, haçansa, bura gələnlərdən hansısa o teleskopla (*Barmağı ilə aşağını göstərir.*) ora baxanda, ola bilsin ki, gözəl görüntülər görəcek!.. Fəxr edəcək ki, (*Barmağı ilə aşağını göstərir.*) orada yaşayıb! Qohumları ilə fəxr edəcək! Dostları ilə fəxr edəcək! Tanışları ilə fəxr edəcək! Bütün bəşəriyyətlə fəxr edəcək! Fəxr edəcək ki, insan olub! Onu belə bir qürurdan məh-rum etmək olarmı? Yox!..

Cənab Əzrayıl. Ancaq indiyəcən belə bir hadisə olmayıb!..

Cənab İsrayıl. Ehtimal ki, var!.. (*Barmağını yuxarı qaldı-raraq, səsinə yavaşdır.*) O, həmin teleskopu nə üçün ora qoydurub? Bura köçüb gələnin biri... heç olmasa, biri haçansa sevinir!.. (*Səsinə qaldırır.*) Bəli, biz onu o sevincdən məhrum edə bilmərik!.. Biz o ruhu təqsirkar elan etməkdənsə, seminar keçirib onları başa salsaq, güman edirik ki, daha düzgün olar.

Cənab Əzrayıl. Cənab İsrayıl, siz həmişəki kimi libe-rallıq edirsiniz... Belə bir seminara ehtiyac varmı?

Cənab Cəbrayıl. Mənə elə gəlir ki, Cənab İsrayıl, sizin söylədiklərinizi onlara başa salmaq çətin olacaq. Onların hansı buna inanacaq ki, teleskopdan (*Barmağı ilə aşağını göstərir.*) ora baxanda fəxr edə bilər, sevinər? (*Başını bulayır.*) Bu, mümkün olan şey deyil...

Cənab Mikayıl. Bu ruhun niyyəti ruhlaraxidmət göstər-mək olub... (*Dərindən köks ötürür.*) Doğrusu, çox ziddiyyətli bir hadi-sədir...

Cənab İsrayıl. Məsələ onların (*Barmağı ilə aşağını gös-tərir.*) oradakı həyatlarındadır!..

Cənab Əzrayıl. Bu bizim problemimiz deyil...

Cənab Cəbrayıl. Teleskop ona görə qoyulmayıb ki, ibrət dersi versin. Ruhlara nə ibrət? Onlar həyata əlvida deyib, artıq ruha çev-riliblər. İndi yekundur. Cavab məqamıdır. Ruhlar təzədən həyata qayı-dıb, yaşayışlarını redaktə edən deyillər ki!..

Cənab Əzrayıl. Əlbəttə!.. Onlar (*Barmağı ilə aşağını gös-tərir.*) orada yetişib, bura köçürlər!

Cənab Cəbrayıl. Daha doğrusu, onlar orada yetişməlidir!..

Kiçik pauza.

Cənab Mikayıl. Nə demək istəyirsiniz, Cənab Cəbrayıl?

Cənab Cəbrayıl. Məni bir məsələ çox düşündürür. O

boyda teleskopu yerindən tərpətmək üçün nə qədər güc lazımdır!.. Ruh-
da da bu qədər fiziki güc olar?

Cənab İsrayıl. Doğrusu... Mən də birinci dəfədir belə
hadisəyə rast gəlirəm...

Cənab Cəbrayıl. Mən hələ onun inqilabçı əhval-ruhiyyə-
sini demirəm...

Mələklər bir müddət sükut içində dərin fikrə gedib, düşünürlər.

Belə çıxır ki, o hələ tam yetişməyib...

Cənab Mikayıl (*Cənab Əzrayıla baxaraq*). Yəni vaxın-
dan əvvəl bura gətirilib?..

Cənab Cəbrayıl barmağını yuxarı qaldırıb, çiyinlərini çəkir.

Cənab İsrayıl. Hər halda, müəkkəb məsələdir...

Cənab Mikayıl. Mən də belə düşünürəm...

Cənab Cəbrayıl. O geri qayıtmalıdır?

Kiçik pauza.

Səsə qoyuram. O geri qayıtmalıdır. Kim belə qərarla razıdır?

Cənab Cəbrayıl və Cənab Əzrayıl əllərini yuxarı qaldırıb, səs verirlər.

Cənab İsrayıl. Mən bitərəfəm...

Cənab Mikayıl. Mənim də mövqeyim bitərəfdir.

Cənab Cəbrayıl. Qərar səs çoxluğu ilə qəbul olunur! Cə-
nab Mikayıl ilə Cənab İsrayıl bir daha dərinlən fikirləşib apellyasiya ş-
kayəti vermək hüququna malikdirlər.

Mələklərin dördü də başlarını yuxarı qaldırıb, kosmosa baxırlar.

Kiçik pauzadan sonra qeybdən səs eşidilir.

Qeybdən gələn səs. Bəyənilsin!.. İcrası Əzrayıla tapşı-
rılır!

Cənab Cəbrayıl (*dərindən köks ötürərək, yavaşdan*). Cə-
nubi Qafqaz məni çox yorur!..

İşıq sönmür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Keçid Stansiyası.

Kişi, Qadın, Cənab Əzrayıl.

Kişi ilə Qadın əl-ələ tutub buludların arası ilə gəzişir.

Kişi. Biz (*Barmağı ilə aşağıyı göstərir*.) oranım acığına be-
ləcə mənəvi zövq alaqlı.. Mənəvi qida alaqlı.. Fikirləşməyə ki, niyə
orada ələ idi?.. Oy!.. Heç nə fikirləşməmək nə gözəldir!.. Yaddan çıx-
araq ki, sən orada ələ hey deyirdin, mənim əzizim!..

Qadın. Sən də ələ hey məni sancırdın!..

Kişi. Hə!.. Onu da yaddan çıxaraq!.. Biz ki, daha insan deyil-
lik!..

Qadın. Sənin əlində ələ bir hərarət var ki, ələ bil, cərəyandır,
mənim bütün varlığımdan keçir...

Kişi. Yaddan çıxaraq ki, bu gecikmiş hərarətdir!.. Yaddan çı-
xaraq ki, bu kədərli hərarətdir!.. Axı ruh kədərliyə bilməz!..

Qadın. Mənim əzizim!..

Cənab Əzrayıl tələsik səhnəyə daxil olaraq,
ora-bura baxır və nəhayət onları görür.

Cənab Əzrayıl (*təng-nəfəs*). Burdasız? Səhərdən sizi ax-
tarıram!..

Qadın (*həyəcanla*). Deyirdim də!.. Ürəyimə nəse danmışdı...

Kişi (*həyəcanlanaraq, Qadına*). Nə olub?

Qadın (*Cənab Əzrayıla işarə ilə*). Hər halda, yaxşı xəbər de-
yil...

Cənab Əzrayıl (*eləcə təng-nəfəs Kişiyə*). Rəyasət Heyəti-
nin iclasında sizinlə bağlı müzakirə aparıldı... Bir sözlə, Rəyasət He-
yəti bu qərara gəldi ki, siz hələ yetişməmişiz!..

Kişi. Nə?

Qadın (*ürəyini tutur*). Oy!..

Cənab Əzrayıl. Siz geri qayıtmalıdır!

Qadın. Mənim ürəyimə dammışdı!..

Kişi. Geri, yəni hara?

Cənab Əzrayıl. Yer kürəsinə!.. Həyata! Siz hələ yetiş-
məmişiz! Siz yenə insan olursuz!..

Kişi. Yenə insan oluram?

Cənab Əzrayıl. Hə!..
Kişi. Geri qayıtmalıyam?
Cənab Əzrayıl. Bəli!..

Kiçik pauza.

Kişi (*qışqırır*). Yox!.. Yox!.. Mən geri qayıtmaq istəmirəm!..
Mən təzədən (*Barmağı ilə aşağı göstərir.*) ora getmək istəmirəm!..
Mən təzədən həyata qayıtmaq istəmirəm!..

Qadın (*təkidlə Cənab Əzrayıla*). O, həyata qayıtmaq istəmir!..

Kişi (*eləcə qışqıraraq*). Mən təzədən insan olmaq istəmirəm!..

Qadın. O, təzədən insan olmaq istəmir!

Cənab Əzrayıl. Bu, onun istəyindən asılı deyil! Bu, Rəyasət Heyətinin qərarıdır! Başa düşürsünüz? Rəyasət Heyətinin!.. Sən çoxluğu ilə qəbul edilib!..

Kişi (*onun yaxasından yapışır*). Bütün təqsirlər səndədir!.. Sənsən təqsirkar!.. Sən nə üçün belə etdin? Nə üçün əvvəlcə məni bura gətirdin, indi də geri aparırsan?

Cənab Əzrayıl. Burax məni, insan!.. Səhv olub. Sən hələ tam yetişməmişən!..

Kişi. Axı sən Cənab Əzrayılsan!.. Əzrayıl!.. Yetişişi yetişməmişdən seçmək sənə vəzifən deyil? Hə? Axı sən mələksən! Mələk də səhv edə?

Cənab Əzrayıl (*kədərlə onu yamsılayır*). «Mələk deyilsən?.. Mələk deyilsən?..» Elə bilirsən ki, mələk olanda (*Barmağı ilə yuxarını göstərir.*) Onun ali dərəcəsinə yetişmək asan işdir?.. Milyardda, iki milyardda bir dəfə səhv olur də...
Kişi (*Cənab Əzrayılı silkaləyərək*). İki milyardda bir səhv elə görək mənim başımda çatlayaydı?!

Cənab Əzrayıl. Dedim ki, burax məni, insan!.. Özünü belə apararsan, səni cərimə edib, 150 il ömür verərlər! Məcbur olacaqsan (*Barmağı ilə göstərir.*) orada 150 il yaşayasan! Onda nə edəcəksən? Bunu istəyirsən?

Kişi. Yox...

Kişinin əli boşalır.

(*Qadına*). Mən nə edim?.. Əzizim, mənə kömək et!..

Qadın (*ağlamsınır*). Mən köməksizəm, əzizim... Rəyasət He-

yətinin qərarına nə etmək olar?

Cənab Əzrayıl (*heyətlə Qadına baxaraq*). Birinci dəfə görərim ki, ruh ağlayır... (*Qadını sakit etmək istəyərək, kədərli.*) Sakit ol...

Kişi. Onda... Onda məni birbaşa Cəhənnəmə göndərin! Razıyam! Amma (*Barmağı ilə aşağı göstərir.*) təzədən ora getməyim!..

Cənab Əzrayıl. İnsan, başa düş! Bu, məndən asılı deyil!

Qadın (*ağlamsınır*). Biz yenə ayrılıq... Sən yenə (*Barmağı ilə aşağı göstərir.*) orada, mən də burada...

Kişi. Bundan sonra mən Yer kürəsində necə yaşayacağam? Necə? Hə?

Cənab Əzrayıl. Yaşayarsız!.. Mənim sizin kimi səhvən bura gətirdiklərim, geri qaytarılanda, əvvəlcə hamısı burada qışqır-bağır salır, qayıtmaq istəmir, ancaq mən onları geri aparandan bir-iki gün sonra hər şey yaddan çıxır!.. Yenə insan kimi yaşayırlar!..

Kişi. Yox!.. Mənim yadımdan çıxmıyacaq!.. Mən insan kimi yaşamaq istəmirəm!..

Cənab Əzrayıl (*gülməyərək Qadına*). Görürsünüz də?..

Kişi (*Qadının əlindən tutaraq*). Əzizim... Mən səni sevirəm!..

Qadın (*kövrəlmiş*). Mən də səni sevirəm, əzizim!..

Cənab Əzrayıl. Tez eləyin!.. Bura gətirməyə nə var ki? Buradan geri aparmaq çətin işdir!..

Kişi. Onda mənə söz verin...

Cənab Əzrayıl. Nə söz?

Kişi. Söz verin ki, mənim daimca Yer kürəsinə tez gələcəksiz!

Cənab Əzrayıl. Yox, buna söz verə bilmərəm...

Kişi. Nə üçün? Axı, mən özüm xahiş edirəm!

Cənab Əzrayıl. Nə olsun? Yer kürəsindən o qədər belə xahişlər gəlir ki!.. (*Barmağı ilə yuxarını göstərərək*). Bu, məndən asılı deyil...

Kişi (*başı ilə yuxarıya işarə edərək*). O zaman, Ondan xahiş edin.

Cənab Əzrayıl. Bilmirsiniz ki, O, xahiş qəbul etmir?!

Qadın (*eləcə ağlamsınaraq*). Bilirəm... Bilirəm... (*Kişiyə*). Darıxma, əzizim... Darıxma... Mən hər gün teleskopla sənə baxacağam!..

Kişi. Bax!.. Əlbəttə, bax!.. Özü də uzaqdan yox, yaxından bax!.. Onda görəcəksən ki, mən səni necə sevirəm!.. Haçansa teleskopdan baxıb, sevinəcək ruh elə sən olacaqsan, əzizim!.. Sən!..

Kiçik pauza.

Cənab Əzrayıl. Mən gözləyirəm axı!..

Kişi. Ancaq mən səni görməyəcəyəm!..

Cənab Əzrayıl. Tez olun, yoxsa sizə görə töhmət alacağam!..

Kişi (Qadına). Biz yenə görüşəcəyik?

Qadın (göz yaşları içində). Yəqin... Mən səni gözləyəcəyəm!..

Kişi. Mən gələcəyəm!.. Mütləq gələcəyəm!..

Qadın. Bilirəm, əzizim... Əlbəttə, gələcəksən!..

Kişi. Mən səni sevirəm, birdənəm mənim!.. Əzizim mənim!..

Vəfalı ruhum mənim!..

Qadın. Mən də səni sevirəm!..

Kişi. Sən olan-keçənlərə görə məni bağışlayırsan? Mənim günahlarımdan keçirsən? Mən idim, mən!.. Mən idim günahkar!.. Mən səni incidirdim!..

Qadın. Yox!.. Yox!.. Elə demə!.. Mən də çox deyingən idim!..

Kişi (qəfil təlaşla). Birdən mən gələncən, sənin növbən çatdı?

Qadın. Mən öz növbəmi başqasına verərəm...

Kişi (Cənab Əzrayılı). Bu, mümkündür?

Cənab Əzrayıl (başı ilə təsdiq edir). Burada demokratiyədi... İndi isə tez olun!

Kişi. Sən cənnətliksən, əzizim!.. Sən cənnətə gedəcəksən!..

Cənab Əzrayıl. Vaxt yoxdur! Mən sizi geri aparmalıyam!

Kişi. Siz necə insafsızsınız!..

Cənab Əzrayıl (yavaşdan acıqla). Gör də!.. Gör, mələklərin axırı hara gəlib çıxıb?! İnsan... İnsan məni insafa çağırır... (Bərk-dən.) Tez olun!..

Qadın (eləcə gözyaşları içində). Sən... sən orada daha insan kimi yaşama!..

Kişi. Yox!.. Mən bir də heç vaxt insan olmayacağam! Sənə söz verirəm!.. Mən orda da ruh kimi yaşayacağam!..

Qadın. Pulları da gizlətmə! Uşaqlara xərc!..

Kişi. Mütləq!.. Mən pulların yerini də onlara deyəcəyəm!..

Cənab Əzrayıl (amiranə). Bitdi! Qurtardı!

Uğultu səsi səhnəyə yayılır. Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır.

Kişi (uğultu içindən qışqıraraq). Mən getdim, əzizim!.. Hələlik!..

Qadın. Hələlik, mənim əzizim, hələlik!..

Qaranlıq çökür.

Kişi (get-gedə uzaqlaşan bir səslə qışqırır). Qarğının nəğmələrinə mənim yerimə də qulaq as!..

Qadın. Mütləq!.. Mütləq!.. Tez gəl!..

İşıq tam sönür.

EPİLOQLAR

Epiloq № 1

Bakı, xəstəxana.

Kişi, Arvad, Qayınana, Oğul, Qız, Dost, Xanım, Həkim, Şəfqət bacısı, Cənab Cəbrayıl, Qadın.

Kişi çarpayıda uzanıb. Həkim onu müayinə edir. Arvad, Qayınana, Oğul, Qız, Dost, Xanım Kişinin çarpayısını əhatə edib.

Tavandan – qalastıkdən səhnənin ortasına üzərində

Epiloq № 2

sözləri yazılmış lövhə enir və bu variantın axırına kimi eləcə asılı qalır.

Şəfqət bacısı (sevinclə qışqırır). Nəbzi vurmağa başladı! Həkim! Xəstənin təzyiqi qalxır!..

Həkim (heyrlə). Möcüzədir!.. Möcüzə!..

Dost (heyrlə). Həkim, o özünə gəlir?

Həkim (həyacan və heyrat içində). Deyəsən elədir!.. Bu... Bəli, bu əsl möcüzədir!.. Mən başqa söz tapa bilmirəm!..

Şəfqət bacısı (eyni sevinclə). Xəstənin təzyiqi normallaşır!.. Həkim. Mənim praktikamda belə şey olmayıb!.. Tək mənim praktikamda yox! Tibb aləmində! Tibb aləmində belə hadisə olmayıb!..

Kişi yerində dikəlib, təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır.

Oğul (sevinclə). Ata!..

Arvad (*sevinclə*). Həyatım mənim!..

Qayınana (*iki əlini də yuxarı qaldıraraq*). Şükür dərğahına,
Xudaya!.. Şükür!.. Şükür!..

Qız. Papa!.. (*Çarpayıda atılaraq, atasını qucaqlayır.*)

Şəfqət bacısı. Siz nə edirsiniz?

Həkim. Belə olmaz!..

Kişi hələ də təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır.

Kişi (*elə bil yuxudan oyanır*). Sizsiz?

Şəfqət bacısı. O danışır!..

Həkim. Möcüzədir! Vallah, möcüzədir!.. Bundan sonra mən
necə ateist ola bilərəm? Əslində, o ölmüşdü!..

Xanım. (*ruh yüksəkliyi ilə*). Salam, qardaşım!.. Bəsdi, bizi bu
qədər nigran saxladın!..

Kişi (*qışqırır*). Yox!.. Yox!..

Hamı səsini kəsib ona baxır.

(Sıçrayıb çarpayıda ayaq üstə dayanır.) Mən ora istəyirəm!.. (Başını qaldırıb
əli ilə yuxarını göstərir.) Mən ora qayıtmaq istəyirəm! (Tavana tərəf hoppanır.)

Ora!.. Ora qayıtmaq istəyirəm!..

Həkim. Psixoz!..

Qız. Papa, mən qorxuram!..

Kişi (*eləcə qışqırır*). Mən ora uçmaq istəyirəm!..

Xanım (*yavaşdan*). Bədbəxt, havalanıb...

Kişi çarpayının üstündən yerə atılır və onu əhatə etmiş adamları
itələyərək, ora-bura qaçır.

Kişi. Çəkilin!.. Çəkilin!.. (*Başını yuxarı qaldıraraq, daha da
bərkdən qışqırır.*) Mən sənənin yanına gəlmək istəyirəm, əzizim!.. Sən
məni görürsən? Hə? Teleskopa baxırsan?

Arvad. Teleskop?

Dost (*Xanıma*). Nə teleskop?

Xanım təəccüblə çiyinlərini çəkir.

Qayınana (*ağlayaraq*). Ay həkim, bir çarə qıl!..

Kişi. Eşidirsən məni? Ora istəyirəm!.. Ora!..

İşıq Cənab Əzrayılın üzünə düşür, elə bil, o birdən-birə qaranlıqdan peyda
olur və təbii ki, onu Kişidən başqa heç kim görmür.

Kiçik pauza.

(*Cənab Əzrayıla.*) Sizsiz?

Hamı Kişinin baxdığı səmtə baxır.

Cənab Əzrayıl. Sizi aparmağa məndən başqa kim gələ
bilər?

Kişi (*sevinclə*). Məni aparmağa?

Cənab Əzrayıl. Bəli!

Dost. Bu kimlə danışır belə?

Oğul. Ata!

Cənab Əzrayıl. Sizdən, sonra Cənab Mikayıl ilə Cənab
İsrayıl apellyasiya şikayəti verdi...

Kişi. O-o-o!.. (*Başını və əllərini yuxarı qaldıraraq vəcdlə*).
Çox sağ olun, Cənab Mikayıl!.. Çox sağ olun, Cənab İsrayıl!.. Mən si-
zin etimadınızı doğruldacağam!..

Qayınana. Vay, yazıq balam!..

Dost. Dəhşətdir!..

Cənab Əzrayıl. Rəyasət Heyəti sizin məsələni təzədən
müzakirə edib, yeni qərar çıxardı!.. Sizi yenidən aparmalıyam!..

Kişi. O-o-o!.. Yaşasın Rəyasət Heyəti!.. Yaşasın Rəyasət He-
yəti!..

Dost. Çəşib e!.. Elə bilir sovet vaxtıdır. Rəyasət Heyətinə al-
qış deyir!

Kişi. Nə gözəl şey imiş apellyasiya şikayəti!.. Nə gözəl şey
imiş!.. (*Qəfil nigrançılıqla.*) Daha... Rəyasət Heyəti daha qərarını də-
yişməyəcək ki?

Cənab Əzrayıl. Yox! Bu qəti qərardır. Hamı bir-bir qol
çəkib!

Kişi (*qışqırır*). Yaşasın!.. Yaşasın Rəyasət Heyəti!..

Dost. Deyirəm də, çəşib!..

Cənab Əzrayıl. Teleskop da ləğv edildi!..

Kişi. Rəyasət Heyəti qərar çıxardı?

Cənab Əzrayıl. Yox... (*Barmağı ilə yuxarını göstərir.*)
Özü!..

Kişi (*hər iki əlini də yuxarı qaldırır*). Dərğahına şükür!.. Müd-
riklər müdriyi, şükür sənə!..

Arvad. Sən nə edirsən?

Qız. Papa, sən niyə belə edirsən?

Kişi (*Cənab Əzrayıl*). Getdik!.. Uçaq!.. Uçaq!..

Kişi özünü çarpayıya atır.

Qayınana. Sən nə edirsən, a bala?

Kişi (*çarpayıda uzanaraq*). Getdik!..

Cənab Əzrayılın üstünə düşən işıq sönür, Həkim tələsik

Kişinin biləyindən tutub nəbzini yoxlayır.

Dost. Əziz dost, sənə nə olub?

Qız. Papa!..

Arvad. Bu nə işdi belə?

Həkim. Nəbzı dayandı!..

Oğul. Ata!..

Dost. Əziz dost!..

Kiçik pauza.

Həkim (*başını aşağı salaraq, kədərli*). Mən deyirdim də!..
Həyatda möcüzə olmur!.. Allah rəhmət eləsin!..

Qız (*qışqırır*). Papa!..

Qayınana (*ağlaya-ağlaya*). Can bala!.. Hara getdin?!

Şəfqət bacısı. Axır qəminiz olsun!..

Arvad (*ağlaya-ağlaya*). Məni kimə tapşırdın?!

Kişinin get-gedə uzaqlaşan səsi eşidilir:

- Gəlirəm, əzizim!.. Gəlirəm!.. Gəlirəm!..

Ağlayış, vay-şivən içində səhnə qaranlıqlaşır. Bir müddət qaranlıqdan da
o səslər eşidilir, sonra sükut çökür və səhnə yavaş-yavaş işıqlanır.

İşıq sönür.

Epiloq № 2

Bakı. Xəstəxana. Eyni zamanda Keçid Stansiyası.

Kişi, Arvad, Qayınana, Oğul, Qız, Dost, Xanım, Həkim,
Şəfqət bacısı, Qadın. Kişi çarpayıda uzanıb. Həkim onu müayinə
edir. Arvad, Qayınana, Oğul, Qız, Dost, Xanım

Kişinin çarpayısını əhatə edib.

Tavandan – qalastıkdən səhnənin ortasına üzərində

Epiloq № 2

sözləri yazılmış lövhə enir və bu variantın axırına kimi eləcə asılı qalır.

Şəfqət bacısı (*sevinclə qışqırır*). Nəbzı vurmağa başladı!
Həkim! Xəstənin təzyiqi də qalxır!..

Həkim (*heyratla*). Möcüzədir!.. Möcüzə!..

Dost (*heyratla*). Həkim, o özünə gəlir?

Həkim (*hayacan və heyrat içində*). Deyəsən elədir!.. Bu...
Bəli, bu əsl möcüzədir!.. Mən başqa söz tapa bilmirəm!..

Şəfqət bacısı (*eyni sevinclə*). Xəstənin təzyiqi normallaşır!..

Həkim. Mənim praktiki kamda belə şey olmayıb!.. Tək mənim
praktiki kamda yox! Tibb aləmində! Tibb aləmində belə hadisə olmayıb!..

Kişi yerində dikəlir, təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır və bu zaman səhnənin
yuxarı hissəsində işıq yanaraq, Keçid Stansiyasındakı teleskopla
Yer kürəsinə baxan Qadının üzərinə düşür.

Oğul (*sevinclə*). Ata!..

Arvad (*sevinclə*). Həyatım mənim!..

Qayınana (*iki əlini də yuxarı qaldıraraq*). Şükür dərğahına,
Xudaya!.. Şükür!.. Şükür!..

Qız. Papa!.. (*Çarpayıda atılaraq, atasını qucaqlayır*.)

Şəfqət bacısı. Siz nə edirsiniz?

Həkim. Belə olmaz!

Kişi hələ də təəccüblə o tərəf-bu tərəfə baxır.

Kişi (*elə bil, yuxudan oyanır*). Sizsiz?

Şəfqət bacısı. O danışır!..

Həkim. Möcüzədir!.. Vallah, möcüzədir!.. Bundan sonra mən

necə ateist ola bilərəm? Əslində, o ölmüşdü!..

Xanım (*ruh yüksəkliyi ilə*). Salam, qardaşım!.. Bəsdi, bizi bu qəder nigaran saxladın!

Kişi (*şaşırmış*). Mən qayıtmışam?

Hamı səsinə kəsib ona baxır.

Sizsiz?!

Arvad (*sevinclə*). Əlbəttə, bizik!..

Kişi.. Ola bilməz!..

Arvad. Necə ola bilməz, əzizim? Bizik də!..

Kişi. Qarğa... Qarğa nəgmə oxumur?

Arvad. Nə?

Dost (*yavaşdan Xanıma*). Deyəsən, çaşıb?

Qayınana. Qarğa nədi, a bala? Bizik e, biz!..

Diqqətlə qayınanasına baxaraq, çarpayıdan yerə hoppanır.

Kişi (*sevincində*). Anacan!..

Qayınana. Can bala!..

Kişi ilə Qayınana qucaqlaşır. Keçid Stansiyasında teleskopla onlara baxan

Qadının başı üzərində bərkdən qarlıdayan qarğa səsi eşidilir:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi (*qışqırır*). Mən qayıtmışam!.. Mən ölməmişəm!..

Həkim. Hələ şokdadır!..

Arvad (*onu qucaqlayaraq*). Sən bizimləsən, əzizim!..

Qız (*onun üstünə atılır*). Ata!..

Kişi (*əlləri ilə öz bədənini, ayaqlarını yoxlaya-yoxlaya*). Mən ölməmişəm!.. Ölməmişəm!..

Kişi qızıyla, oğluyla qucaqlaşır.

Həkim (*heyrat içində yavaşdan*). Tamam sağlam adamdır e!.. Mən... mən daha atdım ateistliyin daşını!.. Mən daha ateist deyiləm!..

Şəfqət bacısı (*rişxəndlə yavaşdan*). Xoşxəbərlərsən!..

Kişi (*Dostla üzbəüz dayanaraq*). Əziz dostum!

Dost (*şəstlə barmağını qaldıraraq, onu hədələyir*). Bizi yaman qorxutmuşdun!..

Qucaqlaşır, öpüşürlər. Kişi Xanımla da öpüşür.

Keçid Stansiyasında yenə qarğa qarlıdayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!.. Qar!..

Xanım (*gülərək, ərkəyənə*). Bir də belə şeylər eləməyəsən! Eşitdin?

Kişi onların arasında heyran-heyran var-gəl edir.

Kişi (*bərkdən*). Eşitdim!.. Eşitdim, mənim əzizlərim!.. Mən yenə sizinləyəm! (*Arvadının qarşısında dayanaraq*.) Sən bu gün necə də yaraşıqlısan!.. (*Əlini onun saçlarında gəzdirir*.) Parik deyil ki?

Qayınana. Yox, yox, öz saçlarıdır!..

Kişi. Öz saçların sənə necə də yaraşır!..

Arvad (*onun sinəsinə sığınaraq*). Oy, mənim əzizim!..

Kişi (*Həkimin qarşısında dayanaraq*). Sağ olun, həkim!.. Sağ olun!.. Siz olmasaydız, mən yəqin ki, indi ölmüşdüm!..

Həkim. Allaha dua edin!.. Allaha!.. (*Barmağı ilə yuxarıyı göstərərək*.) Bu, Onun kəramətidir!.. Mən daha ateist deyiləm!..

Kişi (*eləcə sevinc və heyranlıq içində onların arasında var-gəl edərək, bərkdən*). Nə yaxşı!.. Nə yaxşı ki, mən ölməmişəm!.. Mən sağlam!.. Nə yaxşı ki, həyat var!.. Nə yaxşı ki, o mənfur qarğalar yox, gözəl bülbüllər oxuyur!..

Keçid Stansiyasında qarğa qarlıdayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

Kişi. Nə yaxşı ki, dünya var!.. Nə yaxşı ki, Yer kürəsi var!..

Keçid Stansiyasında qarğa qarlıdayır:

- Qar!.. Qar-r-r!.. Qar-r-r!

Kişi. Yaşasın Yer kürəsi!.. Yaşasın Yer kürəsi!..

Keçid Stansiyasında qarğa qarlıdayır:

- Qar-r-r!.. Qar-r-r!.. Qar-r-r!..

İşıq sönmür.

2010.
Bakı.

SƏNƏTKARIN TALEYİ

(ƏRƏBLİNSKİ)

Davamlı proloqdan və on beş səhifədən ibarət

faciə

*Hüseyn Ərəblinski (1881-1919) faciəli
bir həyat yaşamış böyük Azərbaycan aktyoru,
rejissoru, teatr xadimidir. Ancaq bu pyes
sırf bioqrafik əsər deyil. Bu – Ərəblinski
sənətinə, onun simasında teatra hörmət və
məhəbbətin ifadəsidir.*

İŞTİRAK EDİRLƏR

Aktyorlar:

Ərəblinski
Maya
Paloni
Yaqo
Bıqlı artist
Artistlər

Tamaşaçılar:

Qubernator
Qraf
Qrafinya
Freylina
Gənc teatr vurğunu

Şəhər sakinləri:

Bibi
Əbdül
Molla
Qoçu
İntelligent
Baqqal
Redaktor
Yazar
Məmur
Neftxuda Hacı Məmməd Tağı
Carçı
Digər sakinlər

Zaman – 1914 – 1919-cu illər
Məkan – Bakı şəhəri

PROLOQ

Küçə.

Carçı, Molla, Qoçu, Baqqal, Redaktor,
Yazar, Məmur, İntelligent, Bibi,
Əbdül, Ərəblinski, Paloni.

Səhnə qaranlıqdır və ora-bura gedən insanların yalnız siluətləri görünür. Projektor yanib-sönərək, bir-bir danışan personajların üzərinə düşür.

Projektor yanaraq Carçını işıqlandırır.

Carçı (*əlindəki biletləri yelləyə-yelləyə qışqırır*). Benefis!.. Ərəblinskinin benefisi!.. Tağıyev Teatrında «Otello» göstəriləcək!.. Ərəblinski Otellonu oynayır!.. Quruluşçu rejissor da Ərəblinskidir!..

Projektor sönür və tezədən yanaraq Mollanın üzərinə düşür.

Molla. Məlunlar!.. Nə din bilirlər, nə iman bilirlər!.. «Teatr! Teatr!» deyə-deyə, nə oyundan desən, çıxırlar! Bilmirsən ki, bunların hansı arvadı, hansı kişidi!? Ağızlarından da həmişə araq iyi gəlir, it uşağının!..

Projektor sönür, yenidən yanaraq İntelligentin üzərinə düşür.

İntelligent. Eh, Ərəblinski, Ərəblinski!.. Şöhrətpərəst insan!.. Öz şöhrətindən ötrü, bizim bu əvam, bu bədbəxt millətimizə yaxşı şey öyrədirsən!.. İstəyirsən ki, bundan sonra bizim bu cahillər də gedib Otello kimi, arvadlarını boğub öldürsün? Hə? Şekspir bunu ingilislər üçün yazıb, Avropa üçün yazıb, bizim əvam millətimiz üçün yox!..

Projektor sönür və yenidən yanaraq Qoçunun üzərinə düşür.

Qoçu. Bu mütrüblər yenə arvad paltarı geyib, oyun çıxarırlar!.. (*Əli ilə belindəki tapançanın dəstəyindən yapışır*.) Vallah, bunların hərəsinin başına bir patron çıxmaq lazımdır ki, it kimi gəbərsinlər! (*Dərindən ah çəkir*.) Ah!.. Ah!.. Qeyrət boğur məni!.. Ərəblinski köpək oğlu, öz başına ləçək bağlamır e, millətin başına ləçək bağlayır!..

Projektor sönür və yenə yanaraq Carçının üzərinə düşür.

Carçı (*qışqırır*). Gəlin a!.. Gəlin!.. Sizi müdhiş bir gecə gözləyir!.. Tez edin! Biletlər qurtarır!.. Bu gecə Ərəblinski möhtəşəm olacaq!..

İşıq sönür və yenidən yanaraq Baqqalın üzərinə düşür.

Baqqal. Çox möhtəşəmdir!.. Çox!.. Düz bir ildir ki, mənə 23 manat borcunu qaytara bilmir!.. Az qalıb Nikolay padşaha şikayət ərizəsi yazım!.. Möhtəşəmə bax də!.. Göz dəyməsin!.. (*Əlini yelləyir*.) Ay-hay!.. Şor yeyən indi möhtəşəm olub!..

İşıq sönür və yenidən yanaraq Bibi ilə Əbdülün üzərinə düşür.

Bibi. Bu naxələf oğlu Hüseyn, biyabır edir bizi!.. Camaatın gözüünün içinə baxa bilmirəm!.. Dünən hamama getmişdim, az qalmışdı arvadlar məni ələ salıb, hoydu-hoyduya götürsün!.. Məni e!.. Hərəsi bir söz atırdı!..

Kiçik pauza.

Sən buna necə dözsürsən? Hə?

Əbdül (*qəzəbli*). Neyləyim? Dayınəvəsidi, gedim öldürüm onu?

Bibi. Belə dayınəvəsinin başına bir qara daş düşəydi!.. Qapqara e, qapqara daş!.. Yaxşı ki, qardaşım binəva, bu dünyadan tez köçüb getdi, belə bir nəvə görmədi!.. Belə rüsvayçılıqdan xəbəri olmadı!.. İndi biz nə üzlə Neftxuda Hacı Məmməd Tağının evinə elçi göndərək, hə?

Əbdül. Qızı mənə alırsız, ya Hüseynə?

Bibi. Nə olsun?

Əbdül. Necə nə olsun? Hacı məni tanımır bəyəm?!

Bibi. Neftxuda Hacı Məmməd Tağı hörmətli bir şəxsdir!.. Nə olar ki, həyətindeki quyu neft fantanı vurmamışdan əvvəl nalbənd olub?! Biri ki, adını artist qoyub, bığını qırıxıb, arvad kimi qaş-gözünü rəngləyir, camaatın gözü qabağında gündə bir qiyafədə min oyundan çıxır, Neftxuda Hacı Məmməd Tağı deməz ki, ya, mən Əbdülə necə qız verim ki, sonra da Hüseyn kimi mütrüblə qohum olum? Deyər, lap o tərəfə də keçər!..

Projektor sönüb-yanaraq Carçının üzərinə düşür.

Carçı (*qışqırır*). Ərəblinski – Otello!.. Misilsiz aktrisa Maya – Dezdemon!.. Ərəblinski Dezdemonanı dəlicəsinə qışqırır!.. Ya qo onu aldadır!..

Projektor sönür və yenidən yananda bu dəfə Redaktorla Yazarın üzərinə düşür.

Redaktor. Ərəblinski çox məşhurlaşbl!.. Ancaq biz yatmışıq!..

Yazar. Hə də, mən də onu deyirəm!.. Axşam bir əla yazı yazım ki, Ərəblinski masondur! Sabahkı nömrədə verək! Qəzet əldən-ələ gəzəcək!..

Redaktor. Əşşi, bu millət nə bilir ki, mason nədir?

Yazar. Onda... Onda yazım ki, Ərəblinski xristianlığı qəbul edib, sabah məşətə çıxaraq!

Redaktor. Bunu necə sübut edəcəyik?

Yazar. Biz niyə sübut edirik? Qoy, o, millətə sübut etsin ki, belə deyill!..

Projektor sönür. Qaranlıq içində Carçının səsi eşidilir.

Carçı (*qaranlıqdan qışqırır*). «Otello»!.. Benefis!.. Ərəblinski Dezdemonanı boğacaq!..

Projektor Məmurun üzərinə düşür.

Məmur (*gülə-gülə*). Bir yəhudi fahişəsini yalandan boğub, bu da belə fırıldaqla pul qazanır!..

Kiçik pauza.

Qəflətdən qaranlıqdan Ərəblinskinin səsi eşidilir:

- Kim?! Kim yalandan boğur?!

Projektor Məmurla bərabər, Ərəblinski ilə Paloninin də üzərinə düşür.
Ərəblinski qəfil bir ehtirasla iki əli ilə Məmurun boğazından yapışır.

Ərəblinski (*hiddətlə*). Yalandan?! Kim yalandan boğur? Kim?! De görüm!..

Məmur (*Ərəblinskinin allərindən buraxılmağa çalışaraq*). Burax məni! Burax! Artistin biri, artist!..

Ərəblinski. De, görüm! Kim yalandan boğur?!

Paloni (*qorxu içində*). Hüseyin, sən nə edirsən?

Ərəblinski (*Məmur*). Sən dua eləmişənmə bu gecə?

Məmur (*dəhşət içində*). Bu nə danışır belə? Nə dua? Burax məni!..

Ərəblinski (*Otellonun roluna girərək*).

Bəlkə,

Etiraf etmədiyin gizli ləkə

Qalmış işə, dur elə, möhlət var!..

Məmur (*xırıldaya-xırıldaya qışqırır*). Ay aman!.. Öldürürlər!.. Kömək edin!..

Paloni. Hüseyin, burax onu!

Ərəblinski. Sən dua eylə də, ancaq qısa kəs,

Ölümün vaxtı çatır, səbr etməz!..

Məmur (*az qalır boğulsun*). Burax!.. Burax məni!.. (*Qışqırır*). Xilas edin!.. Ay camaat!..

Ərəblinski. Etiraf eylə, inad etməyi at!

Danaraq cümürünü və içmə də çox,

Andının, mənəcə, bir əhəmiyyəti yox!

Nə dəyişməz, nə pozulmaz bu qərar,

Mənə kar etməyəcək sızlamalar,

Öləcəksən!..

Məmur (*qışqırır*). Yox!.. Mən ölmək istəmirəm!.. Ay camaat!.. Öldürürlər!..

Paloni (*Ərəblinskini dartaraq*). Onu burax, Hüseyin!.. Sakit ol!..

Paloni güclə dartaraq Ərəblinskini Məmurdan ayırır.

Məmur (*boğazını ovxalaya-ovxalaya*). Dəli! Anormal bir məxluq! (*Tələsik qaranlıqda yox olur*.)

Ərəblinski (*gülərək*). Gördün, şu hərif? Bu bədbəxtin Otellodan xəbəri də yoxdu!

Paloni. Sən nə edirsən, Hüseyin?

Ərəblinski. Mən ona bədbəxt dedim? Nahaq yerə!.. O

Otello dan, Hamlet dən xəbərsiz, gözəl bir həyat sürür!.. Nəyinə lazım-
dı onun ki, oturub, gecə-gündüz fikirləşsin: Olum, ya ölüm?!

Paloni. Sən özündəsən?

Ərəblinski. Yox!.. Eşitmədin? Mən dəliyəm!.. Mən anor-
mal bir məxluqam, o düz deyir!.. Sən onu dəlinin əlindən aldın, Pa-
loni!.. O da dabanına tüpürüb, qaçdı!.. Mən onu öldürə bilmədim, ancaq
o, haçansa dəlini öldürəcək, heç «uf» da deməyəcək! Mütləq öldürə-
cək! O, səni də öldürəcək, Paloni!

Paloni. Məni Hamlet öldürür, Hüseyn!..

Ərəblinski. Yox!.. Yox!.. Axı sən müdriksən, Paloni! Səni
Hamlet öldürür! *(Barmağı ilə bir-bir qaranlığı göstərərək.)* Səni o öl-
dürür! O birisi öldürür! O birisi! Bax, o, öldürür! Cəmiyyət öldürür səni,
qoca Paloni!.. Sən hələ bunu başa düşməmişən?..

İşıq sönr.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Maya, Paloni, Yaqo,
Bıqlı artist, aktyorlar.

«Otello» tamaşasının iştirakçıları qrimdə və rollarının geyimləri əyinlərində səhnə
arxasına toplaşib, səhnəyə açılan qapının köhnə pərdəsini aralayaraq,
tamaşanın son səhnəsinə baxırlar. Tamaşa zalının həyəcanı hiss olunur,
ara-sıra tamaşaçıların alqışları eşidilir.

Aktyorlar: *(pərdənin arasından səhnəyə boylana-boylana):*

- Sağ ol, Hüseyn!..

- Vallah, bu adam dahidir!.. Dahi!..

- Doğrudan əla tamaşa oldu!

- Hüseynə layiq benefis oldu!

Paloni *(Yaqoya)*. Sən də yaxşı oynadın!..

Yaqo. Əşşi... Biz heç e, odur!.. Səhnənin Allahı odur!..

Səhnədən Otellonun – Ərəblinskinin səsi aydın eşidilir:

... Aparın siz məni, qoy, qismətim olsun lənət!
Keçirin fırtınalardan, keçirin odlardan!..
Axan atəşlər içində eləyin siz pünhan!..
Ah, bu əllər necə qıymışdır ona?
Öldü, ah, öldü gözəl Dezdemon!.. *(Ağlayır.)*

Gurultulu alqış səsləri gəlir, tamaşaçıların qışqırtısı:

- Ə-rəb-lin-ski!..

- Ə-rəb-lin-ski!..

- Ə-rəb-lin-ski!..

Aktyorlar da əl çalır.

Bıqlı artist *(əynində qadın paltarı var)*. Misilsiz Ərəblins-
ki!..

Yaqo aktyorlara sarı dönür və əlləri ilə dirijorluq edir.

Yaqo. Mi-sil-siz!..

Aktyorlar: *(bir ağızdan):*

- Mi-sil-siz!..

- Mi-sil-siz!..

- Mi-sil-siz!..

Maya Dezdemon qrimində və qiyafəsində içəri girir.

Paloni. Maya!.. Sən mənim gördüyüm ən yaxşı Dezdemo-
nasan!..

Maya *(öskürə-öskürə)*. Bəsdi, Paloni!..

Paloni. Mənə inanmırsan? *(Mayanı öpür.)*

Yaqo tələsik otağın küncündə, köhnə mizin üstündəki çaynikdən
bir stəkan su töküüb gətirir.

Yaqo. *(stəkanı Mayaya uzadaraq)*. İç, Maya, ilıq sudur..
Maya *(öskürə-öskürə)*. Çox sağ ol... *(Suyu içir.)*

Ərəblinski Otellonun qrimində və qiyafəsində içəri girir.
Aktyorlar onu əhatə edərək, daha da bərkdən əl çala-çala,
həyəcan və ruh yüksəkliyi ilə təkrar edirlər:

- Mi-sil-siz Ə-rəb-lin-ski!..
- Mi-sil-siz!..
- Mi-sil-siz!..
- Mi-sil-siz!..

Ərəblinski onların əhatəsindən çıxıb,
köhnə mizin siyirtmələrini çəke-çəke nəse axtarır.

Ərəblinski. Hani? Hardadı?

Ya qo. Buna nə olub yenə?

Paloni. Hüseyin, nə axtarırsan?

Ərəblinski. Bu saat!.. Bu saat!.. *(Nəhayət, siyirtmədən iri bir qayçı taparaq, götürür.)*

Paloni. Hüseyin, nə olub?

Bıqlı artist *(hiss olunan bir təlaşla)*. Neynirsən o qayçıyı?

Ərəblinski. *(Bıqlı artistə amirənə)*. Bura gəl!..

Bıqlı artist *(əli ilə bıqını qapayaraq)*. Yox!.. Yox!.. *(Qaçmaq istəyir.)*

Ərəblinski. Tutun onu!

Tamaşaçıların alqışı və qışqırığı eləcə davam edir:

- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..

Ərəblinski. Tutun!..

Aktyorlar qaçıb aradan çıxmaq istəyən Bıqlı artisti tutub, saxlayırlar.

Bıqlı artist *(onların əlindən dartılıb qurtulmaq istəyir)*. Yox!..

Ya qo. Komandanın əmridir!..

Ərəblinski. Kağızın qırağı qopmuşdu, bıqın görünürdü!.. Belə bıqla Emiliya olar? Ya qo olanda, nə olar, arvadı gerek bıqlı olsun? Özümü güclə saxlayırdım ki, səhnədə gülməyim!.. Ancaq gülmək yox, ağlamaq lazımdır!..

Bıqlı artist *(çırpınaraq, aktyorların əlindən buraxılmaq istəyir)*. Eləmə, Hüseyin!.. Eləmə!..

Ərəblinski *(qayçı ilə onun bıqlarını dibindən kəsir)*. Bax, belə!.. İndi Ya qo səni də Dezdemona qədər sevvəcək!.. Onda bəlkə səni

öldürməyə əli qalxmayacaq?!

Paloni. Kişini axtaladın!

Bıqlı artist *(əlini üst dodağına sürmə-sürmə)*. Mən indi adamların üzünə necə baxacağam?

Ərəblinski. Sən ya o nadanların üzünə bax, ya da Ya qo kimi bir şeytani ifşa et!.. Seçim sənində, gözəl Emiliya!.. *(Qayçıyı Paloniyə verib, təzim üçün iti addımlarla köhnə qapıdan səhnəyə qaydır.)*

Alqış səsləri daha da berkiyir. Aktyorlar yenə köhnə qapının ağzına yığılaraq, boylana-boylana səhnəyə baxırlar.

Ya qo. Teatrın Allahu Ərəblinski!..

Bıqlı artist *(aralıda dayanıb, barmağını kəsilmiş bıqının yerinə sürmə-sürmə)*. Allahlıq eləsin, amma dəlçəklik eləməsin!

İşıq sönmür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya ayaq üstə söhbət edirlər.

Qraf. Baron, bizi Bakıya dəvət etdiyiniz üçün, təşəkkür edirəm!..

Qubernator. Mən sizə təşəkkür edirəm, qraf!.. Mən sizə də, qrafinyaya da çox minnətdaram ki, dəvətimi qəbul edib, qısa müddətə də olsa, Bakıya gəlmisiniz!.. Sizin kimi mötəbər qonaqları imperiyanın bu cür kənarlarında görməyi mən çox əhəmiyyətli bir hadisə hesab edirəm, qraf!..

Qraf *(gülümsəyərək yarızarafatla)*. Düzdür, qrafinyanı saray həyatından, xüsusən Peterburqun teatr aləmindən, konsert salonlarından ayırıb bura gətirmək bir o qədər də asan iş deyildi...

Qrafinya *(gülərək)*. Ancaq qraf buna nail oldu!..

Qubernator *(Qrafinyanın əlini öpərək)*. Sizin gəlişiniz bizə şərəf verir, qrafinya!..

Qraf. Təkcə mən yox, Anna!.. Elə bilirəm ki, Qafqazın ro-

mantikası da sənin bu səfərə razı olmağında öz işini gördü...

Qrafinya (*bərkdən gülərək, Qubernatora*). Viktor Petroviç məni dünyanın ən romantik məxluqu hesab edir!..

Qubernator. Yəqin ki, qraf səhv etmir...

Qrafinya (*gizli bir rişxəndlə*). Yoxsa, siz də romantiksiz, cənab qubernator?

Qubernator. Təəssüf ki, mən bu suala müsbət cavab verə bilmirəm, qrafinya...

Qrafinya (*Qubernatora, yavaşdan*). Sizə bir sirr açım, baron.

Kiçik pauza.

Heç mən də romantik deyiləm...

Qubernator. Buna inanmaq çox çətindir...

Qraf (*gülərək*). Yaxşı! Ən böyük romantik mənəm!.. Ancaq Bakı romantikaya görə yox, imperiyanın gələcəyi ilə bağlı maraqlı və elə bilirəm ki, mühüm bir məkandır. Elə deyilmi, baron?

Qubernator. Tamamilə doğru buyursunuz, qraf.

Qraf. Mən bilirəm ki, bu gün Bakı əsl neft bumunu yaşayır!

Qubernator. Elədir.

Qraf. Bakı imperiyanın strateji baxımdan ən mühüm nöqtələrindən birinə çevrilir...

Qubernator. Çox düz buyursunuz, qraf!.. Gələcək neftə məxsusdur! Ancaq çox təəssüf!..

Qrafinya. Siz nəyə təəssüf edirsiniz, baron?

Qubernator. Təəssüf ki, böyük Peterburq məmurları Bakı neftinin imperiyanın gələcəyi üçün necə əhəmiyyətli olduğunu lazımınca qiymətləndirə bilmirlər...

Qraf. Baronun sözlərində həqiqət var...

Qubernator. Buna görə də mən sizin gelişinizi çox yüksək qiymətləndirirəm və sizə də, qrafinyaya da çox minnətdaram! Ancaq indi mən sizi neft söhbəti ilə yormaq istəmirəm, cənablar, bu barədə sonra danışırıq.

Qrafinya. Sonra da neft barədə? Deyəsən, burada neftdən başqa bir şey yoxdur!..

İşiq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Maya, Bıqlı artist, Paloni, Yaqo.
Maya köhnə kreslodə oturub. Ərəblinski pəncərənin qabağında ayaq üstə dayanıb, çölə baxır. Bıqlı aktyor Mayanın qarşısında ayaq üstə dayanıb.

Bıqlı artist Dünya belə dünyadı, Maya... Nə etmək olar? Bizim əlimizdən nə gəlir?

Maya (*ağlamaqdan batmış bir səslə və öskürə-öskürə*). Axı mənim bacımın cəmi 22 yaşı var idi!.. Gözlərimi yuma bilmirəm, o saat gəlir gözlərimin qarşısına... Anam kimi... Atam kimi... Onu da öldürdülər... Mən Jitomirdən başımı götürüb, Bakıya qaçanda, onun 16 yaşı var idi... Jitomirdə qaldı... Çox gözəl idi... O vaxtdan onu görmürdüm... Nə günahı var idi onun? Təkcə günahı bu idi ki, yəhudi doğulmuşdu?!

Bıqlı artist. Bütün qəzetlər Jitomirdəki yəhudi qətləməsindən yazır... Bir gündə yüz qədər yəhudi qırıblar...

Maya. Nə üçün, Hüseyn, nə üçün mənim xalqım belə bəd-bəxtidir?

Ərəblinski (*sərt hərəkətlə onlara tərəf çönrək*). Guya mənim xalqım çox xoşbəxtidir, hə? (*Get-gedə artan bir hiddət ilə*) Bəs mənim təqsirim nədir? İnsanı nə qədər ölümlə hədələmək olar? Nə qədər təhqir etmək olar? Nə qədər ələ salmaq olar? Biri deyir ki, teatr mənim nəyimə lazımdır?! O biri deyir ki, bunlar bıqlarını qırıxdırıb gəzirlər, kişi deyillər, mütrübdürlər!.. O biri də deyir ki, müsəlman qızlarına səhnəyə çıxmaq olmaz!.. Görək, mən burdan Şekspirə bağırım ki, pyeslərində qadın olmasın, hamısı kişi olsun!..

Bıqlı artist. Sənin heç olmasa şöhrətin var!..

Ərəblinski (*asabi*). Lazım deyil mənə o şöhrət!.. Başlarına dəysin!.. Qrim almağa da pul yoxdur! Heç nə yoxdur! Bircə Şekspirdir, Şillərdir, rəhmətlik Mirzə Fətəlidir! Bunlardan başqa nəyim var mənim? Sənin, sənin nəyin var?! Cahil, nadan, paxıl millət qəhrəmanlarımızdır, vəssalam! Ancaq gördünüz ki!.. Mən bir benefisli onlardan necə intiqam aldım!.. Bax belə!.. Maya, yaddan çıxar hər şeyi! Yəhudini də, Jitomiri də, bacını da, atanı da, ananı da, millətinin faciəsini də!.. Hər şeyi! Sən sabah yenə Dezdemona olacaqsan!

Maya (ağlayır). Axı mən də deyiləm! Mən insanam!
Ərəblinski (qışqırır). Yox! Sən insan deyilsən! Sən aktrisasən!..

Kiçik pauza.

(Pəşiman.) Bağışla mənə, Maya...

Maya daha bərkdən ağlayır.

Bağışla...

Pauza.

Bıqlı artist. Mən getməliyəm... Allah sənə bacına rəhmət eləsin, Maya...

Ərəblinski (Bıqlı artistə). Sabah «Otello»dur!..

Kiçik pauza.

Bıqlı artist (çəkinə-çəkinə). Hüseyn qardaş... mənim sözüm var...

Ərəblinski. Nə söz?

Bıqlı artist. Bilirəm, indi yeri deyil...

Ərəblinski. Sözünü de.

Bıqlı artist. Mən... mən hər şeyi başa düşürəm... Ancaq sən də mənə düz başa düş...

Ərəblinski (səbrsiz). De görüm, sən nə deyirsən?

Bıqlı artist. Mən daha qadın rollarını oynamayacağam...

Kiçik pauza.

Ərəblinski (əli ilə Bıqlı aktyoru göstərərək, Mayaya). Gördün ki!..

Bıqlı artist. Mən utanıram... Daha dostun-taşın üzünə baxa bilmirəm... Oğlum böyüyür... Arvadım da...

Ərəblinski (onun sözünü kəsərək). Nə? Arvadım nə?

Bıqlı artist. Arvadım da evdən çıxıb gedir... Deyir, mənə arvad tumanı geyənər lazım deyil...

Ərəblinski (birdən odlanaraq qışqırır). Bundan sonra sən heç kəsin rolunu da oynamayacaqsan! Get!.. Çıx get!.. Mənə arvad qorxub, dönük çıxan aktyor lazım deyil!.. Get!.. Get, qoy, oğlun sənə fəxr eləsin!.. Bıqlarını da uzat!.. Kişilən arvadının yanında!..

Bıqlı artist (gözlənilməz bir hiddətlə). Gedərəm!.. Sən Napoleonu oynayırsan, Qacarı, Nadir şahı oynayırsan!.. Hə? Ancaq sən özün də tiransan! Sən tiransan!.. Tiransan, Hüseyn!..

Bıqlı artist otaqdan çıxaraq, ardınca qapını çırpır.
Divara sancılmış afişalardan bir-ikisi qopub yerə düşür.

Ərəblinski. Gördün? Gördün ki, mən hansı xoşbəxt millətin övladıyam!? Bax, belə!.. Sən də sabah səhnəyə çıxma! Lazım deyil!

Maya. Sakit ol, Hüseyn, sakit ol!.. (Öskürür.) Çıxacağam, mən sabah səhnəyə çıxacağam... Sən düz deyirsən, biz insan deyilik, biz artistik!..

Ərəblinski Mayaya yaxınlaşaraq, kreslonun qoltuğunda oturur və onun başını qucaqlayıb, sinəsinə sıxır.

Ərəblinski (sarsıntı ilə). Elə bilirsen, mən başa düşmürəm ki, bacının, cavan, günahsız bir qızın qətli sənə üçün nə deməkdir?.. Elə bilirsen, mən başa düşmürəm ki, sənə nə qədər incidirəm?..

Maya. Yox, mən elə bilmirəm, Hüseyn!.. Elə bilmirəm... Bir də ki... sən mənə nə qədər istəsən incidə bilərsən... Sən olmasaydın, mən nə edərdim? Bakı küçələrində fahişəlik etməkdən başqa, əlimdən nə gələrdi?

Ərəblinski (onun başını daha da bərk sinəsinə sıxaraq). Maya...

Maya (hıçqıraraq). Mən düz deyirəm...

Ərəblinski. Sən çox istedadlısan, Maya! (Onu öpür.) Sən böyük gələcəyin var!.. Sən böyük aktrisa olacaqsan, Maya!..

Maya (öskürə-öskürə). Sən özün də bilirsen ki, mənə hansı gələcək gözləyir, Hüseyn...

Ərəblinski. Maya...

Maya (onun sözünü kəsərək). Mənim ancaq bir arzum var... var idi!.. Mən istəyirdim ki... Mən istəyirdim ki, səndən bir oğlum olsun! İstəyirdim ki, o da sənə kimi olsun, Hüseyn!..

Ərəblinski (ayağa qalxaraq). Mən onu necə saxlayacağam...

dım? (Rişxəndlə gülərək, uşağı yamsılayır.) «Siqaret almağa pulu olma-
yan atacan!..»

Paloni və Yaqo içəri daxil olur.

Paloni. Bəbəxt Maya, nə ağır xəbərdir!..

Yaqo. Başın sağ olsun!..

Paloni. Biz sənün üçün nə edə bilərik, Maya?

Ərəblinski (eyni rişxəndlə) Nə edə bilərsiniz? Sizin əliniz-
dən nə gəlir ki?

Kiçik pauza.

Sabah «Otello»dur!..

Kiçik pauza.

Paloni. Mən istəyirdim ki, sənün benefisindən sonra gülməli
bir şey olsun...

Ərəblinski (həmin rişxəndlə). Yoxsa, Paloni, Skapenin xif-
fətini çəkirsən!.. Ancaq nahaq yerə!.. «Skapen»i tamaşaya qoysaq, onu
özüm oynayacağam!

Paloni. Çox gözəl! Ancaq nə üçün dalbadal «Otello»?

Ərəblinski (hiddətlə). Çünki mən bu dünyanı boğmaq istə-
yirəm! Başa düşürsüz? Bax, mən bu əllərimlə günahsız, yazıq Dezde-
monanın zərif boğazını yox, bu dünyanın yoğun boğazından yapışib,
onu boğmaq istəyirəm!.. (Yaqoya baxaraq.) Ancaq nə olsun, hə, Yaqo?
Nə olsun? Bəyəm bu dünyanın bir boğazı var? Bizim bu gözəl dünya-
mız çoxbaşı əjdaha kimi bir şeydir! Bir boğazını boğacaqsan, o biri ba-
şının dişləri ilə sənün peysərindən tutub, bir heç kimi tullayacaq qırağa!
(Sürətlə səhnədən çıxır.)

Yaqo (onun ardınca baxaraq). Buna yenə nə olub? Sir-sifətin-
dən zəhrimar tökülür!..

İşıq sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı.

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya çay süfrəsi arxasında əyləşib.

Qraf. Sizə deyim ki, baron, bu, unudulmaz bir səfərdir. Bakı
gözəl bir Avropa şəhərinə çevrilir...

Qubernator. Neft yeni şəhər salır!..

Qraf. Rusiyanın cənubunda, Türkiyənin, İranın sərhədində
belə bir Avropa şəhərinin inşası çox ciddi bir hadisədir!.. Sizin yürüt-
düyünüz siyasəti isə mən imperiya üçün çox faydalı hesab edirəm, ba-
ron. Gördüklərim barədə mən mütləq əlahəzrət imperatora məlumat
verəcəyəm.

Qubernator. Təşəkkür edirəm, qraf!

Qrafinya. Ancaq, baron, siz Bakıdakı bir möcüzə barədə
bizə heç nə deməmişiz...

Qubernator. Mən çox şadam ki, siz Bakıda mənim belə de-
mədiyim möcüzə kəşf etmisiniz, qrafinya!.. Bilmək olar, siz nəyi nəzər-
də tutursuz?

Qrafinya. Ərəblinski, baron, Ərəblinski!.. O həqiqətən
mücüzədir!

Qubernator. Siz azərbaycanlı aktyoru deyirsiniz?

Qrafinya. O adi aktyor deyil, baron!.. Mən biləndə ki, bu-
rada teatr var, tamaşalar göstərirlər, fikirləşdim, yəqin özfəaliyyət kimi
bir şeydir... Eşidəndə ki, Şekspiri, Şilləri oynayırlar, doğrusu, təəccüb
etdim: Qafqaz və Şekspir?! Gedib, baxdım... Sən demə, Şekspir Qaf-
qaz dramaturqu imiş!.. Ərəblinski!.. Mən böyük sənətkar, böyük akt-
yor gördüm, cənablar!..

Qraf (gülür). Qrafinya çox aludə olandır!..

Qrafinya. Yox, Viktor Petroviç, əzizim, bu, aludəcilik de-
yil!.. Sən onun Otellounu görsəydin!.. Hayıf, getmədin!.. İnandırırım
səni, Viktor, Ərəblinski qeyri-adi bir sənətkardır!.. Mən indiyəcən belə
Otello görməmişəm!..

Qraf (heyfətlə). Anna!.. Bunu sən deyirsən?!

Qrafinya. Bəli, bunu mən deyirəm! Bəli, mən Avropanın
səhnələrində nə qədər Otello görmüşəm!.. Ancaq inandırırım sizi, cə-
nablar, onların hər biri dünyanın bu tanınmaz-bilinməz məskənində,

Rusiyanın ucqarında, Qafqazdakı bu çılgın Otellonun yanında solğundurlar...

Qraf. Anna!..

Qubernator. Mən teatra elə də yaxın adam deyiləm, ancaq doğrudan da Ərəblinski çox istedadlıdır...

Qrafinya. Deyirlər, kimlərsə İstanbula, İrana, Orta Asiyaya, Krıma, Kazana gedib, özünü Ərəblinski kimi qələmə verir, monoloqlar söyləyib, səhnəciklər göstərib, pul qazanır...

Qubernator. Elədir, qrafinya... O çox məşhurdur!.. Onu sevirlər, ancaq onu lənətləyənlər daha çoxdur!.. *(Gülümsəyir.)* Siz artıq Ərəblinski haqqında hər şeyi bilirsiniz... Bəli, özü də təkcə azərbaycanlı dələduzlar yox, erməni, gürcü, hətta rus, təsəvvür edirsiniz, rus dələduzlar özlərini Ərəblinski kimi təqdim edib, cürbəcür hiylələrlə pul əldə edirlər, qadınları aldadıb, yoldan çıxarırlar...

Qrafinya. Özü isə, yaqın ki, pulsuzdur!..

Qraf. Anna, sən heç dünyada pullu aktyora rast gəlmişən?

(Gülür.)

Qrafinya *(Qubernatora ciddi).* Siz onun Otelloşunu görmüsünüz?

Qubernator. Əlbəttə, qrafinya!.. Bu mənim vəzifə borcumdur!

Kiçik pauza.

Qrafinya. Siz Ərəblinskinin tamaşalarına vəzifə borcu kimi baxırsız, baron?

Qubernator. Başa düşürəm, bu çox əcaib səslənir... Ancaq təəssüflər olsun ki, mən teatrda belə, adi tamaşaçı kimi oturub həzz almaq imkanından məhrumam!.. Mən elə bir diyarda, elə bir vəzifədə çalışıram ki, sənətin yox, hakimiyyətin maraqlarını qorumalıyam...

Qrafinya. Bəyəm hakimiyyətin maraqları ilə sənətin maraqları başqa-başqa şeylərdir?

Qubernator. Üzr istəyirəm, qrafinya, ancaq hansı dövrə, hansı epoxada, hansı quruluşda sənət hakimiyyətə dəstək olub?

Qrafinya. Oy, baron! Siz tamam siyasət adamısınız!..

Qubernator. Bu mənim seçimim deyil, qrafinya! Mən buna məhkumam!..

Qrafinya. Siz teatrda oturub, tamaşaya baxa-baxa heç bir zövq almadan vəzifə borcunuzu yerinə yetirməyə məhkumsuz, baron?

Qubernator. *(gülümsəyərək).* Mən ehtiyat edirəm ki, sizin gözüncə qorxunc bir məxluq kimi görünüm...

Qrafinya. Belə bir ehtiyatın əsası var, baron!..

Qraf *(gülərək).* Siz çox ciddi təhlükə qarşısındasınız, baron!..

Qubernator. Məsələ burasındadır ki, mən Peterburqda bir gözəl rus tamaşasından aldığım zövqü, burada özümə rəva görə bilmərəm, qrafinya!..

Qrafinya. Nə üçün? Lütfən bu qəribə fikrinizi izah edin, baron!..

Qubernator. Sizinlə açıq danışacağam, qrafinya. Hərgah bu gün Ərəblinski Azərbaycan tamaşaçısını Azərbaycan dilində Şekspirlə tanış edirsə, Şillerlə, Molyerlə, De Veqa ilə tanış edirsə, onların vasitəsilə millətin üreyinə yol tapırsa, əslində, o, milləti Şərq yuxusundan ayıldır! Sabah həmin millət ayağa qalxıb deyəcək ki, mənim nəyim Rusiyadan əskikdir? Mən nə üçün Rusiya imperiyasının tərkibində olmalıyam? Nə üçün mən orta əsrlərdəki böyüklüyümü bərpa etməyim? Nə üçün mən müstəqil olmayım? Nə üçün mənim özümün dünya birliyində yerim olmasın? Nə üçün bu neft ancaq mənə məxsus olmasın?

Kiçik pauza.

Qafqazda xəncər qorxulu deyil, qrafinya, qorxulu sənətdir, kitabdır, məktəbdir!.. Xəncərlə onlar bir-birini doğrayır, sənət isə onları ayıldır! Qorxuram, bu sözlərdən sonra, siz məni dünyanın ən ədalətsiz adamı hesab edəsiniz, qrafinya...

Qrafinya *(fikirlə).* Bəyəm onların özlərinin qədim milli ədəbiyyatları, incəsənətləri yoxdur? Bəyəm onlar bütün dünya mədəniyyəti üçün az dahilər yetişdirib?

Qubernator. Düz deyirsiniz, qrafinya, onların zəngin milli sənət tarixləri var, əlbəttə, var!.. Ancaq indi başqa bir dövr başlayır. Bizim əsrimiz neft əsri olacaq!..

Qrafinya *(əsəbi).* Yenə neft, baron?

Qubernator. Bəli, qrafinya!.. İndi gül ilə bülbül haqqında şeirlərin, Leyli və Məcnun əhvalatlarının, eşqnamələrin heç bir qorxusu yoxdur, onlar oyatmır, əksinə, yuxunu daha da şirin edir. Qoy, onlar qədim və gözəl Şərq estetikası içində mürgüləsinlər! Ancaq Qoqol rus memurlarını elə salırsa, bu gün bu, Rusiyanın problemidir, qrafinya! Qafqaz aborigenləri öz teatrlarına gəlib, öz ana dillərində Qoqola baxmamalıdır! Rus tələbəsi, rus zabiti, bugünkü rus memuru Qoqolun mə-

murlarına baxıb, gülə bilər! Gülər və nəticə çıxarar! Ancaq bunlar Qoqol məmurlarına baxıb gülməməlidir! Çünki bu – imperiyaya gülməkdir! Qoqolun qubernatoru həqiqətən gülüncdür! Ancaq bunlar imperiya məmurlarını bu cür gülünc görməməlidir!

Q r a f. Mən cənab Qubernatoru başa düşürəm!.. Bu sözlərdə, belə bir münasibətdə, yəqin ki, bəşəri bir ədalətsizlik var, Anna, ancaq imperiyanın maraqları daha əhəmiyyətli və daha mühümdür!

Q u b e r n a t o r. Təşəkkür edirəm, qraf!

Q r a f i n y a. Bəyən bu gün öz milləti Ərəblinskiyə elində gəzdirir? Mənə deyiblər ki, onu ölümə hədələyirlər, ələ salırlar, ona hücum edirlər! Bunlar ki, onun öz millətinin nümayəndələridir! Siz özünüz dediniz ki, onu lənətləyənlər daha çoxdur!..

Q u b e r n a t o r. Bu gün belədir, qrafinya, ancaq bu günün sabahı da var!.. Əlahəzrət imperator üreyiymışaq, humanist, bəşərpərvər bir insandır! Bunu siz, əlbəttə, məndən də yaxşı bilirsiniz! Ancaq bura Qafqazdır, qrafinya!.. Biz Qafqazı maarifləndirib, başımıza çıxara bilmərik! Ərəblinskinin istedadı nə qədər güclüdürsə, bir o qədər də o, imperiya üçün təhlükəlidir! Bu gün onu lənətləyənlər, sabah onu başa düşə bilər!..

Q r a f. Cənab qubernator çox ciddi problemə toxunur!..

Q r a f i n y a (*çiyinlərini çəkir*). Nə bilim...

Kiçik pauza.

Siz sözü birbaşa deyən adamsız, baron, bu mənim xoşuma gəlir...

Q u b e r n a t o r (*əylənərək Qrafinyanın əlindən öpür*). Təşəkkür edirəm, qrafinya!..

Q r a f i n y a. Ancaq sizdən üzr istəyirəm, baron, mən də fikirləşdiyimi sizdən gizlətmək istəmirəm. Mənə qərribə gəlir ki, siz özünüz mənşəcə alman ola-ola Rusiya imperiyasının maraqlarını bu qədər güdürsünüz!..

Q r a f (*məzəmmətlə*). Anna!..

Kiçik pauza.

Q r a f i n y a. Mənim bu sözlərimdən incimirsiniz ki, baron?

Q u b e r n a t o r. Yox, qətiyyətlə!.. Mən nə üçün sizdən inciməliyəm? Bəli, mən, baron fon Braunşteyn alman əsilliyəm, ancaq mən böyük Rusiya imperiyasına xidmət edirəm! Mən əlahəzrət imperator

İkinci Nikolaya xidmət edirəm! Allah izn versə, bundan sonra da xidmət edəcəyəm! Mən Rusiyanı sevirəm, qrafinya!.. Mən hələ cavan bir zabıt ikən vətənə və əlahəzrət imperatora sədaqət andı içmişəm! Mənim xanımım rusdur! Mənim övladlarım rusdur! Mənim vətənim Rusiyadır! Yoxsa, Allahın unuduğu bu yerlərdə mənim nə işim var idi? Bu qorxulu, vəhşi Qafqaz ələ bilirsiz mənim xoşuma gəlir? Buranın təbiəti təkrarsızdır, bura Puşkin kimi şeir ithaf etmək olar, anadan qatıl, başkəsen doğulmuş hacı muradları bizim böyük qraf Tolstoy kimi idealizə etmək olar, ancaq burada işləmək, burada əlahəzrət imperatora xidmət etmək, inandırırım sizi, qrafinya, tamam başqa bir şeydir!..

Q r a f. Mənim buna şübhəm yoxdur, baron!

Q u b e r n a t o r (*hissə qapılaraq, davam edir*). Mənim Ərəblinski haqqında, onun teatrı haqqında dediklərim teatra, sənətə nifrətimin yox, böyük Rusiya imperiyasına sədaqətimin, bu imperiyanın gələcəyi barədə düşüncələrimin ifadəsidir, qrafinya!.. Yoxsa, mən də onun Otellosuna baxa-baxa həzz alardım!.. Havadan müharibə iyi gəlir, cənablar!.. Budəfəki müharibə regional yox, iki dövlət arasında yox, Dünya müharibəsi olacaq! Kaş mənim söylədiklərim doğru olmasın, ancaq mən, cənablar, bütün varlığım ilə bunu hiss edirəm! Dünyanın xəritəsi dəyişəcək! Osmanlı imperiyası dağılır. Bosfor, Dardanel sahibsiz qalacaq!.. Almaniya güclənir... İngilis şiri əvvəlki deyil, ancaq özünün bununla barışmaq fikri yoxdur!.. Fransa Prusiya ilə müharibədə biabırçı məğlubiyyətini unudub!.. Müharibə başlayanda, Rusiya bu müharibədən kənarda qala bilməyəcək, cənablar! Ona görə də Rusiya ilk növbədə arxa cəbhəni möhkəmləndirməlidir. Qafqaz daimi bir minadır. Bir tərəfdən müharibə, bir tərəfdən hər vasitə ilə imperiyanı sarsıtmağa çalışan lümpenlər, o biri tərəfdən də Qafqazın ipə-sapa yatmayan quldurları! Biz dayanıb gözləyə bilmərik ki, Rusiya imperiyası Osmanlı dövlətinin gününə düşsün!

Q r a f i n y a. Siz mənə qorxudursuz, baron...

Q r a f (*gülür*). O-o-o, Anna, səni də qorxutmaq olarmış!..

Q u b e r n a t o r. Üzr istəyirəm, qrafinya... Mən burada heç kimə deyə bilmədiklərimi, özüm özümə danışdıqlarımı sizinlə bölüşürəm... Mən bu fikirləri yazıb, yalnız əlahəzrət imperatora şəxsən göndərmişəm...

Q r a f. Daxili işlər nazirinin başının üstündən? (*Gülümsəyir*). Bu, Nikolay Alekseyeviçin xoşuna gəlməyəcək, hə, Anna?

Q r a f i n y a. Nəyin Nikolay Alekseyeviçin xoşuna gəlib-gəlməyəcəyi mənə maraqlandırmır, Viktor!..

Q r a f (*çiyinlərini çəkərək*). Qrafınyanın xarakteri çox sərtidir...

Q u b e r n a t o r. Sizdən gizlətmirəm: mənim üçün də ölkənin taleyi daxili işlər naziri cənab Maklakovun narazılığından daha əhəmiyyətli. Görürsünüz, Bakıda neft bumudur. Həmişə rus milyonçuları? Nə üçün gəlib Bakı neftinə sahib çıxmırlar? Nəyi gözləyirlər? Onlar ayılana qədər heç nə qalmayacaq! Azərbaycanlıların qazdığı neft quyuları fontan vurub, onları milyonçu edir. Avropanın Nobelləri Azərbaycana axışdı, Bakı neftini ələ keçirirlər. Bakı milyonçuları arasında bir nəfər də olsun, rus yoxdur. Azərbaycanlılar, yəhudilər, ermənilər, Avropanın Nobelləri... Bəs biz nə edirik? Azərbaycanlı milyonçuların, Tağıyevlərin, Nağıyevlərin, Əsədullayevlərin, Neftxuda Hacı Məmməd Tağı kimilərin döşünə ordenlər, medallar taxırıq!

Q r a f ı n y a (*gizli bir hədə ilə*) O ordenləri əlahəzrət imperator verir, cənab qubernator!..

Q u b e r n a t o r. Üzr istəyirəm... Mən, deyərsən, bir az həddimi aşdım...

Kiçik pauza.

Q r a f. Bu məsələyə mən bir az başqa cür baxıram, baron... Ordenlər, medallar, təltiflər bir o qədər də sadə məsələ deyil... O ordenlər, medallar qafqazlıların imperiyaya itaətini artırır, baron...

Q u b e r n a t o r. Ola bilər... Ola bilər ki, daha dərin qatlar var... Təki belə olsun!.. Ancaq mən, qrafıny, sadiq-ürəkdən təəssüf edirəm ki, sizin teatr sevincinizin müqabilində, söhbəti başqa istiqamətə yönəltdim...

Q r a f. Hər halda, Anna, mənim üçün çox xoşdur ki, burada da teatr səninin zövqünü oxşayır... O aktyorun fəməli necə oldu?

Q r a f ı n y a (*hiss olunur ki, yenə məmnuniyyətlə teatrı xatırlayır*). Ərəblinski!.. İndən irəki sən, Viktor Petroviç, o çox böyük sənət-kardır!..

İşıq söndür.

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası və səhnə.

Ərəblinski, Maya, Paloni, Yaqo, artistlər.

Səhnə arxasında Paloni, Yaqo və digər aktyorlar

nigarançılıqla var-gəl edirlər.

Paloni. Maya gəlmədi...

Yaqo. Yəqin yenə həmişə pisləşib... Vərəm o yazıq qızıcığazı ələdən salıb...

Paloni. Gərək tamaşanı başlamayırdıq.

Yaqo. Mən Hüseynə dedim. Ona bəyəm belə söz demək olar? Başladı bağırmağa!.. (*Yamsılayır*). «Yox!.. Tamaşaçılar yığılıb!.. Mən «Hamlet»i təxirə sala bilmərəm!..» Dəli olmuşdu!.. Səhnəyə də ələ o cür çıxdı...

Paloni. Hamleti oynayanda ələ gərək bir az dəli olasan...

Yaqo. Onda, Paloni, sən də çox axmaq iş gördün, arığı tərgitdin!..

Paloni. Day, demə!.. Ancaq neyləyirdim? Az qalmışdı, araq içdiyimə görə Hüseyn məni şaqqalasın!..

Yaqo. Ayıq vaxtın var idi ki?

Paloni. İndi gecə-gündüz ayığam, nə olsun?

Maya içeri girir.

Maya, gəldin?

Yaqo. Nə olmuşdu?

Maya (*öskürə-öskürə*). Həç nə...

Paloni. Necə həç nə? Sən ayaq üstə dura bilmirsən?

Ərəblinski Hamletin qrimində və qiyafəsində səhnəyə açılan köhnə qapıdan içeri girir.

Ərəblinski (*hirsli və həyəcanlı*). Gəldi? Gəlib çıxdı?

Paloni. Hə...

Maya (*öskürə-öskürə*). Burdayam... Bu saat...

Ərəblinski (*qışqırır*). Hardaydın sən? Niyə gecikirsən?

Maya (*öskürə-öskürə*). Fayton gecikdirdi...

Ərəblinski (*ələcə hirsli*). Tez çıxaydın!.. Öz xarabandan tez

çıxaydın!.. Hazırlaş!.. Tez elə!.. Bizim səhnədir!..

Paloni. Hüseyin, sən görmürsən? Onun halı özündə deyil!..

Ərəblinski (*daha da bərkdən qışqırır*). Yox!.. Görmürəm!..

Koram mən!.. Kor!.. (*Sürətlə köhnə qapıya tərəf gedir.*) Vaxtdır! Başlayır! (*Qapını açıb səhnəyə çıxır.*)

İşıq zəifləyir. Aktyorlar köhnə qapının qarşısına toplaşır, səhnəyə tərəf boynalaraq, tamaşanı izləyirlər. Səhnə tamam qaranlıqlaşır, sonra proyektor tamaşa gedən teatr səhnəsinin üzərinə düşür. Ərəblinski Hamleti, Maya Ofelyanı oynayır. Üçüncü pərdənin birinci səhnəsi gedir.

Hamlet. ... mən sizi bir zamanlar sevərdim...

Ofelya. (*öskürəyini boğaraq*). Elədir, prins, mən bu eşqə inanırdım...

Hamlet. Çox nahaq yerə! İnsan üzüqara və islahı mümkün olmayan bir məxluqdur. Mən sizi sevmirdim.

Ofelya. (*öskürə-öskürə*). Ah, mənim aldanişım nə qədər dəhşətlidir!..

Hamlet. Get monastra! Günahkar bəndələr doğub-törətməyin nə mənası var? Mən özüm dözülə biləcək bir əlaqə malikəm, lakin özümü elə günahlarda təqsirləndirə bilərəm ki, anam məni doğmasaydı daha yaxşı olardı. Mən çox məğruram, kinliyəm, xüdpəsəndəm, mənim ixtiyarımda bu iyrənclikləri düşünmək üçün lazım gələn fikirdən çox iyrəncliklər var, bunları canlandırmaq üçün xəyalım və icra etmək üçün vaxtım çatışmır. Göylə yer arasında çırpınan mənim kimi insanların nə mənası? Bizim hamımız yalançıyıq, bizim heç birimizə inanma, fəlakətə düşməmiş monastra get. Atan hardadır?

Ofelya. Evdədir, milord.

Hamlet. Qapını onun üzünə möhkəm bağla ki, yalnız evdəkiləri ələ sala bilsin. Əlvida!..

Ofelya (*özünü saxlaya bilməyərək, öskürə-öskürə*). Ey göylərin müqəddəs qüvvələri, siz ona kömək olun!

Hamlet. Əgər ərə getsən, qoy mənim lənətlərim sənə cəhizə olsun. Buz kimi saf, qar kimi təmiz olsan da böhtanlardan qurtula bilməyəcəksən. Get, monastrda qal. Ancaq mütləq ərə getmək istəyirsənsə, axmağın birinə get. Ağillılar onların başına nələr gətirdiyini çox gözəl bilirlər. Get, bir rəhibə ol, deyirəm sənə! Özü də tezliklə, gecikmə! Əlvida!..

Ofelya (*tamam həlsiz*). Ey göylər, siz ona şəfa verin!..

Teatr səhnəsinə düşən proyektor sönmür və səhnə arxası yenidən işıqlanır.

Aktyorlar eləcə köhnə qapıdan səhnəyə baxırlar.

Aktyorlar:

- Yazıq qızın heç halı yoxdu...

- Gərək, onu buraxmaydıq səhnəyə çıxsın...

- Hüseyinlə bacarmaq olar?

Ərəblinski köhnə qapıdan içəri girir. Aktyorlar susur. Ərəblinski də aktyorlarla bərabər, qapıdan səhnəyə baxır. İşıq yavaş-yavaş zəifləyir və proyektor Mayanın üzərinə düşür. Maya var gücünü toplayıb rolunu ifa edir.

Ofelya. Gör, necə məhv oldu nəcib bir kamal!

Elmin, igidliyin mücəssəməsi,
Bizim sevincimiz, tək ümidimiz,
Zövqün, mərifətin ilk nümunəsi.
Onların aynası tamam qırıldı,
Hamısı, hamısı məhv oldu, getdi...
Bəs mən? Ah...

Öskürək Mayanı boğur.

Ah... mən isə bu dünyada...

Maya bayılaraq yıxılır. Səhnə arxası işıqlanır.

Ərəblinski (*qışqırır*). Pərdə!.. Pərdəni salın!.. Tez!.. Tamaşaçılar heç nə başa düşməyəcək!..

Aktyorlardan biri qaçaraq, köhnə qapıdan səhnəyə çıxır və Mayanı qucağına alıb gətirir. Səhnəni işıqlandıran proyektor sönmür. Mayanı köhnə divanda uzadırlar.

Maya (*zəif səslə*). Hüseyin, darıxma, mən... mən indi düzələcəyəm... Bu saat... Darıxma...

Paloni. Yox!.. Onu səhnəyə buraxmaq olmaz!

Ərəblinski. O səhnəyə çıxacaq! Mən tamaşanı yarımcıq kəsməyəcəyəm!..

Maya bərkdən öskürərək, az qalır nəfəsi kəsilsin.

Y a q o (*həyəcanla*). Qan gəlir!.. O, qan qusur!..

Aktyorlar:

- Maya...

- Qorxma!..

- Su gətirin!..

Maya (*zəif səslə*). Hüseyin... indi...

Ərəblinski. Tamaşanı xilas etmək lazımdır! (*Var-gəl edir.*)

Tamaşanı yarımçıq bağlamaq olmaz!..

Maya. Hüseyin... Mən...

Ərəblinski. Sus, Maya, sus!.. Ofelyanın mənimlə səhnələrini ixtisar edək... Ancaq dəlilik səhnəsi qalsın! Laertlə görüş səhnəsi... (*Ofelyanın sözlərini pıçıldayır.*)

Məzarın üstünü torpaqlar örtü,

Onun bu dərdinə kim ağlamaz, kim?

Axdı gözümlə yaş...

(*Qışqırır.*) Qadın paltar! Tez! Mənim əynimə qadın paltar!

Paloni. Sən nə etmək istəyirsən, Hüseyin?

Ərəblinski. O səhnədə Hamlet yoxdur. Ofelyanı özüm oynayacağam!..

Paloni. Hüseyin...

Ərəblinski. Kəs, Paloni! Bədir! (*Rişxəndlə.*) Bəlkə, həçansa, gələcək nəsillər başa düşəcək ki, bizim bu gözəl mühitimiz Hüseyin Ərəblinskiyə hansı günə salır!.. Hə, Paloni, necə bilirsen, qoca? Ancaq, yox!.. Həç gələcək nəsillər də bunu anlamayacaq!.. Gələcəklər!.. Vallah, onlar da gələcəklər, Paloni!.. Gələcəklər ki, Ərəblinski dəli Ofelyanı oynayırdı!..

İşıq zəifləyir və yavaş-yavaş tamaşaçıların alqış səsi gəlir. İşıq yanır.

Paloni. Aman Allah!.. O, Ofelyanı necə oynadı!..

Y a q o. O artist deyil, şeytandı!..

Ərəblinski qadın qiyafəsində köhnə qapıdan içəri girir.

Aktyorlar əl çalaraq onu alqışlayır

Ərəblinski (*dərindən nəfəs alaraq*). Ötüşdü... (*Bir-bir aktyorları qucaqlayır.*) Ötüşdü!.. Hamletin paltarını verin!.. (*Yenə dərindən*

dən nəfəs alır.) Ötüşdü!.. (*Divana yaxınlaşıb, Mayanın başını qaldırır.*) Necəsen?

Maya (*gülümsəyir*). Düzəlirəm...

Ərəblinski. Bax, səni öpürəm ki, lap düzələsən!.. (*Onu öpür.*) Qəhrəman Maya!.. (*Aktyorlara.*) Ona əl çalın!.. Mayaya!.. Qəhrəman Mayaya!..

Aktyorlar Ərəblinski ilə birlikdə əl çalaraq Mayanı alqışlayır.

Ərəblinski (*əlini başı üstündə yumruqlayaraq, hecalaya-hecalaya qışqırır*). Ma-ya!.. Ma-ya!..

Aktyorlar:

- Ma-ya!..

- Ma-ya!..

- Ma-ya!..

İşıq sönür.

PROLOQUN ARDI

Küçə.

Carçı, Qoçu, Bibi, Əbdül, Baqqal, Redaktor, Yazar, Bıqlı artist, Ərəblinski, Gənc Teatr Vurğunu.

Səhnə qaranlıqdır və yenə də küçə ilə gedib-gələn insanların ancaq siluetləri görünür. Projektor yanıb-sönərək yalnız danışan personajların üzərinə düşür.

Projektor yanaraq Carçının işıqlandırır.

Carçı (*əlindəki qəzetləri, biletləri yelləyə-yelləyə qışqırır*). Yeni sinema!.. «Neft və milyonlar səltənətində»!.. «Mon-Reno» və «Mikaddo» sinema evlərində göstərilir!.. Biletlər məndədir!.. Alın ha, qurtarın!.. Ancaq məndədir biletlər!.. Ancaq məndə!.. Baş rolda – Ərəblinski!.. Qurtardı!.. Qurtardı biletlər!.. Gəlin ha!.. Axşam – teatr!.. Qoqolun «Müftətiş»i!.. Ərəblinski Xlestakovdur!.. Ərəblinski Qubernator olacaq!..

Projektor sönür və yenidən yanaraq, Q o ç u ilə Ə b d ü l ü n üzərinə düşür.

Q o ç u. Alə, Əbdül, alə, adun var sənün, sanun var!.. Alə, ayıb döyül sənə, bıqı qırıxq dayıoğlun bir yəhudi qəhbəsi ilə teatr göstərib, mütrüblük eləyir?!

Ə b d ü l (*əl atıb, Qoçunun xirtdəyindən yapışır*). Sən öləsən, baxmaram sən qoçuluğuna, xirtdəyini dartıb çıxararam!..

Q o ç u (*boğula-boğula*). Alə, belə zorun var, get onun xirtdəyini dart, çıxart də!..

Projektor sönür və yenidən yanır.

C a r ç ı. «Müfəttiş»də müdhiş hadisələr görəcəksiz!.. «Müfəttiş»də Ərəblinski general-qubernatorun arvadına da, qızına da sataşır!.. Gülməkdən öləcəksiz!..

Projektor sönür və yananda Redaktor ilə Yazarın üzərinə düşür.

Y a z a r (*əlindəki kağızları Redaktora göstərərək*). Əla mövzu tapmışam, patron!.. Qulaq asın! (*Kağızı oxuyur*). «Mötəbər mənbədən aldığımız məlumata görə, cənab Ərəblinski dünən «Otello» tamaşasından sonra, bir erməni qadınla kazinoya gedib! Tamaşadan əldə etdiyi külli miqdarda pulun hamısını gecə qumarxanada udubuz!» Necədir?

R e d a k t o r. Birdən bizi məhkəməyə verdi ki, mötəbər mənbəni göstərin!

Y a z a r. Onda yazaq ki, «Adının açıqlanmasını istəməyən mötəbər mənbə»! Hə? Söz azadlığını pozmaq olmaz!.. Qubernator hər dəfə deyir ki, mətbuat azaddır!..

R e d a k t o r. Məşqət!..

Projektor sönür, yananda B ı ğ l ı aktyorun üzərinə düşür.

B ı ğ l ı artist (*əlindəki qəzetlərə baxaraq, yana-yana*). Nə üçün? Nə üçün bu cür iyrenc böhtanlar yazırsınız? Nə üçün onu millətə bu cür təqdim edirsiniz? Ərəblinski dahidir! Bunu kim bilməsə də, mən bilirəm! Dahi!.. Biz... biz ona layiq deyilik!.. Biz kiçiyik!.. Biz heçik!..

Projektor sönür və yenidən yanaraq, B i b i ilə Ə b d ü l ü n üzərinə düşür.

B i b i (*həyəcanla*). Rusvay olduq!.. Neftxuda Hacı Məmməd Tağı bizim elçiləri geri qaytardı!..

Kiçik pauza.

Deyib ki... deyib ki, Əbdül artist Hüseynin bibioğlusudur, mən ona... mən ona qız vermərəm!.. Deyib ki...

Ə b d ü l (*əsəbi*). Bəsdir!..

Projektor sönür və yenidən yananda
Neftxuda Hacı Məmməd Tağının üzərinə düşür.

N e f t x u d a H a c ı M ə m m ə d T a ğ ı. Mən qızımı Əbdülə verə bilmərəm, başuvuza dönüm sizin, qurban olum sizə!.. Mənim düşümdə əlahəzrət İkinci Nikolayın ordeni var, camaat mənə millət atası kimi baxır, mən ona necə qız verim?! Mən ona necə qız verim ki, dayı nəvəsi arvad paltarı geyib, camaatın qabağına çıxır? Yaxşı, mən verdim, bəs, bu bədbəxt qız deməz ki, ay ata, düşündə o boyda orden var, bu boyda Bakıda bir adam tapmadın ki, mənəni bığqırıxığa verdin?

Projektor sönür, yenidən yananda küçə ilə gedən Ərəblinskiyə
və onun ardınca qaçan Gənc Teatr Vurğununun üzərinə düşür.

G ə n c t e a t r v u r ğ u n u (*təngənəfəs*). Cənab Ərəblinski!.. Ərəblinski (*ayaq saxlayaraq*). Eşidirəm sizi, cavan oğlan. Gənc teatr vurğunu. Nə yaxşı ki, sizi gördüm!.. Ancaq üzr istəyirəm ki, küçədə sizə yaxınlaşaram...

Ə r ə b l i n s k i. Buyurun.

G ə n c t e a t r v u r ğ u n u. Mən Orucov qardaşlarının mətbəəsində müəttib işləyirəm. Sizin bütün tamaşalarınıza baxmışam!..

Ə r ə b l i n s k i. Mən buna çox şadam!

G ə n c t e a t r v u r ğ u n u. Cənab Ərəblinski, mən istəyirəm ki, sizin truppaya daxil olum. İstəyirəm ki, mən də səhnəyə çıxım!..

Ə r ə b l i n s k i (*məmnuniyyət və zarafla*). Deməli, cibində siçan oynayanlardan biri də artacaq!

G ə n c t e a t r v u r ğ u n u. Mətbəədə aldığım maaş mənə kifayət edir. Bu, mənim üçün əsas deyil. Mənim üçün əsas odur ki... (*Pətitik şəkildə əlini yuxarı qaldıraraq, davam etməyə söz tapmır*). Odur ki... Əsas odur ki... Siz mənə başa düşürsünüz?

Ə r ə b l i n s k i. Aydındır!.. Mən çox sevinirəm!.. Eşidirsiz,

mən çox sevinirəm ki, sizin kimi savadlı, işıqlı gənclərimiz də var!.. Ancaq teatr yalnız zaldan görünən deyil! Səhnənin arxası da var!

Gənc teatr vurğunu. (*patetika ilə*). Mən artıq qət etmişəm, cənab Ərəblinski!.. Mən də səhnəyə çıxacağam!.. Tamaşaçıların qarşısında olacağam!..

Ərəblinski. Bir halda ki, belədir, onda sizi teatrda gözleyirəm!..

İşıq sönmür.

ALTINCI ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Qrafinya, Freylina.

Qaranlıq səhnədən alqış sədaları, tamaşaçıların səsi eşidilir. Işıq yananda Ərəblinski «Qaçqlar»dan sonra Frans Moorun qiyafəsində otağın ortasında tək dayanıb və başını yuxarı qaldıraraq, görünür, hansı rolunsa sözlərini öz-özünə pıçıldayır. Qapı döyülür, ancaq Ərəblinski bunun fərqi yoxdur. Qapı bir də döyülür. Sonra Qrafinyanın freylinası başını içeri uzadır.

Freylina. Olar?

Ərəblinski öz-özünə eləcə pıçıldayır.

Qrafinya sizinlə görüşmək istəyir...

Qrafinya da içeri boylanır, sonra Freylina ilə birlikdə içeri girirlər.

Freylina (*təkrar edir*). Qrafinya sizinlə görüşmək istəyir, cənab Ərəblinski!..

Qrafinya (*bir az şaşıraraq*). Bağışlayın... Sizə mane oluruq...

Ərəblinski (*maraqla ona baxaraq*). Yox, yox!.. Əksinə!.. Siz mənə şərəf verirsiniz!..

Qrafinya. Ancaq... Siz, elə bil, rol özərləyirdiz...

Ərəblinski (*gülür*). Yox... Mən söhbət edirdim...

Qrafinya (*ətrafa baxaraq təəccüblə*). Siz kiminlə söhbət edirdiz?

Ərəblinski. Şillərlə!..

Kiçik pauza.

Qrafinya. Maraqlıdır, o sizə nə deyirdi?

Ərəblinski. O deyirdi ki, əhsən, Hüseyn!..

Qrafinya. O düz deyib!.. Doğrudan da, əhsən, Hüseyn Ərəblinski!.. Əhsən!.. Sizin Frans Moorunuz mənim Peterburqda da, Berlin də, Parisdə də, Londonda da gördüyüm Fransların ən unudulmazıdır!..

Ərəblinski (*çox məmnun*). Təşəkkür edirəm, qrafinya!.. Gör, dünyada nə qədər Frans Moor var!..

Qrafinya. Mən sizin Otellonu da gördüm!..

Ərəblinski. Bilirəm!..

Kiçik pauza.

Mən də sizi zalda gördüm...

Qrafinya. İti gözünüz var...

Kiçik pauza.

Cənab Ərəblinski, sizdən gizlətmirəm, mən sizin Otelloya baxandan sonra, həmin gecəni səhərə kimi yata bilmədim!.. Həddən artıq təsirlənmişdim!.. Siz... Siz Dezdemonaı boğanda mənim bütün bədənəm əsirdi... Elə bil... elə bil, mənı boğurdunuz... Elə bil, sizin əlləriniz mənim boğazımdan yapışmışdı... Mən isə o qədər də tez təsirlənən qadın deyiləm!.. Siz böyük sənətkarsız, Ərəblinski!..

Ərəblinski (*eləcə məmnun*). Təşəkkür edirəm, qrafinya!.. Sizin bu sözləriniz mənim üçün çox qiymətli!.. Təşəkkür edirəm!.. Nə yaxşı ki, mən sizi yox, Dezdemonaı boğmuşam!..

Qrafinya. Qubernator bizi Bakıya qonaq dəvət edəndə, doğrusu... mən gəlmək istəmirdim... Peterburqdan çıxan günə qədər tərəddüd edirdim... Ancaq... ancaq nə yaxşı ki, biz Bakıya gəldik! Yoxsa mən sizi... böyük sənətkarı görməyəcəkdim!.. Bilməyəcəkdim ki, Bakıda bu cür böyük... nəhəng aktyor var!.. Siz rus dilində də gözəl danışsınız!..

Ərəblinski (*gülür*). Bəs, mənim cənub aksentim?

Freylina. (*aşkar bir heyranlıqla ona baxa-baxa özünü saxlaya bilməyərək*). Otello görə cənub aksenti ilə danışsın də!..

Freylina indicə dediyi sözlərdən şaşıraraq Qrafinyaya baxır və günahkarcasına təzim edir.

Bağışlayın...

Qrafinya. Görürsüz, bu gənc qız düz deyir!.. Sizi bütün dünya tanımalıdır!.. Siz... Siz Peterburqa gəlməlisiz!.. Siz Aleksandriyski Teatrda oynamalısınız!..

Ərəblinski. Bəs baqqal Məşədi Cabbar necə olsun?

Qrafinya. O kimdi?

Ərəblinski (*gülür*). Mənə niyə pivə satan!.. Özü məşədidi, amma dükanında pivə də satır.

Qrafinya (*ciddi*). Cənab Ərəblinski! Deyəsən, siz öz qədri-nizi bilmirsiniz!

Ərəblinski. Yox, qrafinya, nəyi bilməsəm də, onu bil-rəm!..

Qrafinya (*pəncərəyə tərəf yaxınlaşaraq, şüşədən baxır*). Xə-zər buradan necə gözəl görünür!.. Həqiqətən, adama ruh verir...

Ərəblinski. Ola bilər... Ancaq mənə ruh vermir.

Qrafinya (*təaccüblə Ərəblinskiyə baxır*). Ruh vermir? Niyə? Sizin kimi aktyor ruhsuz ola bilməz, Ərəblinski!..

Ərəblinski. Bu dənizdə mənim balıqçı atam batıb...

Qrafinya. O-o-o... Bağışlayın... Axı mən hələ sizin bioqra-fiyanızı bilmirəm...

Ərəblinski. Orada elə maraqlı bir şey yoxdur, qrafinya!

Qrafinya. Bilmək olmaz... (*Ona yaxınlaşaraq üzbəüz da-yanır.*) Sizin özünüzdü dünyadan gizlətməyə ixtiyarınız yoxdur!..

Kiçik pauza.

Ərəblinski. Bilirsiniz, Şiller mənə bir söz də dedi...

Qrafinya (*bir az əsəbi*). Daha nə dedi sizə Şiller?

Ərəblinski (*Freylinaya baxır*). Onu sizə təkliddə deməli-yəm...

Kiçik pauza. Qrafinya baş ilə Freylinaya işarə edir.

Freylina təzim edib, otaqdan çıxır.

Qrafinya. Hə? Nə dedi sizə Fridrix Şiller?

Ərəblinski. Soruşdu ki, sən korsan?

Qrafinya. Nə?

Ərəblinski. Məndən soruşdu ki, sən korsan?

Kiçik pauza.

Dedi, görmürsən ki, dünyanın ən gözəl qadını sənə qarşıdadır?

Kiçik pauza.

Dedi ki, sən onu sevməlisən!

Qrafinya. Siz bu cür çox qadın sevmisiz?

Ərəblinski. Bəlkə, mən sizi hamıdan çox sevcəyəm?!

(*Qrafinyanı qucaqlayır.*)

Qrafinya. Siz nə edirsiniz? Qraf indi qonaq evində məni göz-ləyir!..

Ərəblinski. Qoy, gözləsin!..

Qrafinya. Siz ondan qorxmursuz?

Ərəblinski. Mən indi ancaq ondan qorxuram ki, sizi in-cidə bilərəm...

Qrafinya. (*dodaqlarını ona tərəf uzadaraq*). Yox!.. Qorx-mayın!.. Qorxmayın!..

İşıq sönür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Paloni, Yaqo.

Yaqo küncdəki mizin üstündə, kerosin plitəsində çay dəmləyir.

Paloni köhnə kreslodə əyləşib.

Yaqo. Əla çay dəmləmişəm!..

Paloni. Nə etmək olar? İndi daha çay içən vaxtımızdı...

Yaqo. Axır vaxtlar, Paloni, elə hey şikayət edirsən ha!..

Paloni. Bəs, nə edim? Hərdən fikirləşirəm ki, mən də insan ola bilərdim, mənim də ailəm ola bilərdi, uşaqlarım, nəvələrim ola bi-lərdi...

Yaqo (*stəkanlara çay süzərək*). Sən nə bilirsən? Sən nə bilir-sən ki, uşaqların var, ya yox? Bir də gördün, Həştərxanda, ya da nə bi-lim, – o qədər qastrollara getmişik ki, – misal üçün, Tiflisdə bir bığıburma peyda olub, gəldi ki, əziz ata, mən sənə oğlunam!..

Paloni (*kədərli*). Düz deyirsən... Hardan bilim?... Mənim onlardan xəbərim var?... Ancaq mən aktyor oldum... Səhnəni seçdim... Niyə? Nə üçün? Özü də belə bir zamanədə...

Ya q o (*stakanın birini Paloniya verir*). Görəsən, elə zamanə olub ki, aktyor o zamanədən razı qalsın?... (*Köhnə divanda oturur.*) Çətin ağılım kəsir!..

Paloni (*elə bil, özü özü ilə danışır*). Nə üçün mən səhnədən ayrı yaşaya bilmirəm?... Gül kimi dəllək idim, Bakının neftxudaları saçını-saqqalını mənə qırxdırırdılar, dalımcı fayton göndərirdilər... Nə üçün birçə, eşidirsən, Ya q o, cəmi birçə tamaşaya baxandan sonra teatr qasırga kimi mənə çəkib öz içinə saldı? Niyə o cür pullu sənəti atıb, artistliyə başladım? Axı səhnə mənə əzab-əziyyətdən başqa heç nə verməyib!.. Mən bilirəm ki, heç nəyəm!.. Mən bilirəm ki, teatr tarixində heç izim də qalmayacaq! Teatr tarixində mən bir milliqram boşluqdan başqa bir şey deyiləm!.. Nə olsun ki, indi mənim adımla Paloni deyə çağırırsız?... Ancaq mən səhnəni seçdim...

Ya q o. Sən ki, özünü belə miskin bir məxluq hesab edirsən, özünü bir milliqram boşluq sanırsan, onda Hüseyn niyə səni bu qədər sevir? Hə, Paloni, ay axmaq qoca?

Paloni. Hüseyn məni yox, məndəki teatr sevgisini sevir...

Ya q o (*çay içə-içə*). Vallah, sən qocaldıqca, səfəhləyirsən!.. Allah Hüseyni tək yaradıb! Buna söz yox! Ancaq biz olmasaydıq, Hüseyn nə edəcəkdi? Mən fikirləşirəm ki, mən də, sən də, Maya da, o biri artistlər də Hüseynədən az iş görmürük!.. Allah-təala ona böyük istedad verib!.. Səs verib!.. Görkəm verib!.. Ədə verib!.. Nə qədər ki, teatr olacaq, o qədər də Ərəblinskinin adı yaşayacaq!.. O bu haqqın sahibidir!.. Ancaq nə olsun? Sən, Paloni, ulu babanın adımla bilirsən?

Paloni. Ulu babamın?

Ya q o. Hə.

Paloni. Bu saat deyim... Atamın adlı Mürsəl idi... Mürsəl Cəfər oğlu... Deməli, babamın adı Cəfər olub... Bəs Cəfərin atası kim olub?... Bu saat deyəcəyəm... Dilimin ucundadı... Hə, tapdım, Osman!.. (*Tərəddüdlə fikirləşir.*) Osman? Yox, Osman yox, Ömər!.. Tam dəqiq! Mənim ulu babamın adı Ömər olub! (*Yenə tərəddüd edir.*) Yoxsa, Osman?

Ya q o. Hansı oldu? Ömər, ya Osman?

Paloni. İkisindən biridir.

Ya q o. Yaxşı, olsun!.. Bəs, o rəhmətliyin, Ömər, ya da Osmanın atasının adı?

Paloni. Onların atasının adı? Nə bilim!.. Sən niyə məni di-vara dirəmişən? Nə demək istəyirsən?

Ya q o. Onu demək istəyirəm ki, Ömər, ya da Osmanın o rəhmətlik atası ki, sən indi onun adını bilmirsən, gerek uşaq ökməyəydi ki, onsuz da nəvəmin nəvəsi mənim adımla bilməyəcək? Teatr da elə!.. Biz teatrdan əl çəkək ki, gələcəkdə heç kim bizi xatırlamayacaq? Səni bilmirəm, ancaq mən fəxr edirəm ki, hamı məni Ya q o deyə tanıyır! Ya q o əclaf idi, ancaq mən o əclafın rolunu sevə-sevə oynamışam, Paloni!.. Bir başqasına Ya q o deyəndə hirsələnər, əsəbiləşər, bunu təhqir kimi, söyüş kimi qəbul edər, ancaq mən bununla fəxr edirəm!.. Nə olsun ki, mənim adımla Ərəblinski kimi teatr tarixinə düşməyəcək?!

Paloni. Orası elədir... Düz deyirsən... Ancaq bilirsən, Ya q o, mən bütün bunları fikirləşəndə, içimi bir kədər bürüyür... (*Çiyinlərini çəkir.*) Niyə? Nə üçün?

Ya q o. Sən indi bu yaşında gerek filosofluq edəsən?

Paloni. Bəs, mən indi də filosofluq etməyəndə, nə vaxt edə-cəyəm? Qastrola gedirik, geri qayıtmağa pulumuz olmur!.. Baqqal Məşədi Cabbardan nisəyə ərzaq götürürük, zalım oğlu, hər tamaşadan sonra, gəlib abırımızı tökür ki, pulumu verin!.. Usta Vartan, köpək oğlu, teatr paltarlarını bizə kirayə verir, sonra da gəlib Əzrayıl kimi kəsir başımızın üstünü ki, pulumu verin!.. Hüseyn boyda bir nəhəng, qrim otağında yatır, özünün evi yoxdu!.. Siqareti dükandan nisəyə alır... Hansını deyəsən? Ya gerek filosofluq eləyim, ya da gerek qollarımı yanıma uza-dıb, dörd çəkkə-çəkkə ölüm!.. Hə, Ya q o? Düz demirəm?

Ya q o. Çayını soyutma...

Paloni (*çaydan bir qurtum içərək*). Bax, belə!.. Yadına gəlir, Tiflisdə Gürcü Dvoryanlar Teatrında qastrol tamaşaları verirdik. Orda bir gürcü knyaginyası Hüseynə vurulmuşdu...

Ya q o. Hə, yadımdadı... Yaşı ötmüş bir xanım idi, amma hələ də gözəlliyinə söz ola bilməzdi!..

Paloni. Hüseynə ingilis atrezi hədiyyə göndərmişdi, qara drap. Hüseyn də o atrezi bağışladı mənə. O vaxtdan neçə ildi atrez qalmışdı məndə. Keçən həftə apardım dərziləri Qubermana ki, özümə kast-yum tikdirim.

Ya q o. (*onun kastyumuna baxır*). Mən səni tanıyandan elə bu kastyumdasan ki...

Paloni. Təzəsi hələ hazır deyil. Quberman nisəyə tikir... Ölçülərimi götürdü, sonra da soruşdu məndən ki, şalvarın cibini necə qo-yum, əyri, ya düz? Dedim, cib qoyma. Soruşdu ki, niyə, cibsiz də şalvar

olar? Dedim, ay Solomon usta, cib nə üçündür? Pul qoymaq üçün deyil? Dedi, hə. Dedim, onda mənim nəyimə lazımdı cib?

Y a q o . Bəs, soruşmadı ki, kastyumun pulunu necə verəcəksən?

P a l o n i . Yox. Yaxşı kişilərdən biridi, ağına gəlmədi!..

Y a q o (*ayağa qalxaraq, stəkanı mizin üstünə qoyur*). Axırı nə oldu? Cibi tikdi, ya yox?

P a l o n i . Deyəsən, tikir... Ancaq sağ olsun, haqq-hesabda da on faiz endirim elədi. Nə isə...

Y a q o . Hə, bədi... Bilmirsən, Hüseyn hardadı?

P a l o n i . Deyəsən, Mayanın yanına getdi. Yazıq qızcığazın vəziyyəti çox ağırlaşdı... Daha çarpayıdan qalxa bilmir... Vərəm onu məhv edib...

Y a q o . Bir tərəfdən vərəm, bir tərəfdən də Hüseynin əzəzilliyi!.. Gedək, bir, onlara baş çəkək...

İşiq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Mayanın yaşadığı otaq.

Maya, Ərəblinski, Paloni, Ya q o .

Maya çarpayıda uzanıb. Ərəblinski otağın küncündə, arxası Mayaya tərəf, süd bişirir.

Ərəblinski. Hər şey yaxşı olacaq, Maya!..

Maya (*zəifləmiş bir səslə*). Əbəttə...

Ərəblinski. Sən mənə inanmırsan?

Maya. İnanıram...

Ərəblinski. Hər şey yaxşı olacaq!..

Maya. Hə...

Ərəblinski. Görərsən... Hələ sənə deməmişəm, Moskvadan Xanjanov Firmasının nümayəndələri Bakıya gəlib ki, mənim iştirakımla film çəksinlər. Məşhur sinema firmasıdır. «Tartyufu» çəkmək istəyirlər. Bilirsən, mənə nə təklif edirlər? İnanmazsan!.. Mənə təklif edirlər ki, Tartyufu oynayım. (*Gülür.*) Otellonu yox, Hamleti yox, Tartyufu!.. Ancaq maraqlı təklifdir... (*Stəkana süd tökür.*) Yaxşı pul ver-

məlidirlər... Səni İtaliyaya aparacağam, Maya. Doktor Kazım bəy deyir ki, İtaliyanın iqlimi səni düzəldəcək!.. Cəhənnəm olsun teatr!.. (*Tavanın altındakı yarımpəncərəyə baxır.*) Sən daha bu zirzəmidə yoldan ötənlərin ayaqqabılarını görməyəcəksən!.. Sən sağalanacan, Maya, İtaliyadan geri döndü yoxdu!.. Hələ sonrasına da baxarıq... Bəlkə, elə oldu ki, heç buralara qayıtmadıq?.. (*Cəvrlərək südü Mayaya aparır.*) Necə bilirsən, məndən Tartyuf çıxar, Maya? Hə? (*Sudu ona uzadaraq.*) Al, bir-iki qurtum süd iç. (*Mayanın qarşısında dayanıb, ona baxır.*) Yatmısan?

Pauza.

Maya, yatmısan?

Pauza.

Maya!..

Pauza.

Ərəblinski yerində donub qalıb.

Qapı döyülür. Paloni və Ya q o içəri girir.

P a l o n i . Qapını da açıq qoymusuz... Maya necədi? (*Çarpayıda uzanmış Mayaya və süd fincanını əlində tutaraq, ayaq üstə donub qalmış Ərəblinskiyə baxır. Həyəcanla.*) Hüseyn!..

Ərəblinski cavab vermir. Paloni və Ya q o tələsik çarpayıya yaxınlaşırlar.

Kiçik pauza. Paloni əlini uzadıb Mayanın gözələrini qapayır.

Bədbəxt Maya... Bədbəxt qızcığaz... (*Fincanı Ərəblinskinin əlindən alır.*)

Ərəblinski (*elə bil, özü özü ilə danışır*). Quş kimi bir anın içində uçub getdi...

P a l o n i . Allah rəhmət eləsin...

Y a q o (*diz çöküb, Mayanın əlindən tutur*). Maya... (*Qəflətən ayağa qalxır və Ərəblinskinin yaxasından yapışdırıb silkələyərək, çılgın.*) Bu fəlakətdə sən də günahın var, Hüseyn!.. Onun ölümündə sən də günahkarsan!.. Zərif, xəstə bir məxluq nə qədər istismar etmək olar-

dı? Nə qədər?!

Paloni (*Yaqonu kənara itələyərək*). Burax onu! Çəkil!

Ərəblinski (*yənə, elə bil, özü özü ilə danışır*). Quş kimi...

Quş kimi uçdu... Uçub getdi bacısının yanına... Atasının, anasının yanına...

Paloni. Qəzetə elan verək... Onu yəhudi qəbirstanlılığında layiqincə dəfn etməliyik...

Ərəblinski. Layiqincə?.. (*İroniya ilə təkrar edir.*) Layiqincə...

Paloni. Allahın işidir, Hüseyn...

Ərəblinski. Allahın işidir... O, həyatı yaratdı, bəs, nə üçün ölümü də yaratdı, Paloni? O nə üçün insanlara bu qədər iztirab verir? Bu bədbəxt yəhudi qızını o nə üçün yaratdı? Yalnız iztirab verməkdən ötrü? Niyə? Axı bizi o yaradıb, bəs, nə üçün bizi təzədən imtahana çəkir? O biri dünyada cənnətməkan etməkdən ötrü? Burada iztirab, orada xoşbəxtlik? Nəyimə lazımdır mənim, tərəzi gözünün belə bir tarazlığı? Lazım deyil mənə! Onun özünə qalsın!

Paloni. Özünü ələ al, Hüseyn!

Ərəblinski. Düz demirəm, Paloni? (*Gizli bir rişxənd ilə*) Axı, sən filosofsan! Hə, bizim qoca filosofumuz, düz demirəm?

Paloni. Biz həyatın mənasını dərk edə bilmərik, Hüseyn! Kim bu dünyada hansı missiyanı daşıyır, bunu sən bilə bilməzsən!..

Ərəblinski (*hiddətlə*). Bəs, mən nəyi bilə bilərəm, ey mənim primitiv filosofum? Ey kəmsavad filosof, mən nəyi dərk edə bilərəm? Əgər mən bilmirəm ki, kiməm, mən bilmirəm ki, nə üçün bu dünyaya gəlmişəm, onda mən niyə yaşayıram?

Paloni. Sən bu dünyaya sənət üçün gəlmisən, Hüseyn! Sən teatr üçün gəlmisən!..

Ərəblinski. Tüpürüm bu sənətə!.. Tüpürüm bu teatra!.. Tüpürüm bu həyata!.. Eşidirsən, Maya, eşidirsən məni?! Tüpürüm bu həyata!..

Kiçik pauza.

Ya q o . Məni bağışla, Hüseyn...

Ərəblinski. Ömründə bir dəfə kişi kimi hərəkət etdin! Yaxından yapışıb, düz söz dedin! Kiçiltmə özünü!..

Kiçik pauza.

Ya q o . Mən gedim, hazırlıq işləri görüm...

Paloni. Hə, get, gör, neyləyirsən...

Ya q o gedir.

Hüseyn, Mayanı görək öz qayda-qanunları ilə dəfn edək. Mən də gedim, dərzi Qubermanla məsləhətləşim.

Ərəblinski. Get...

Paloni. Bəs, sən?

Ərəblinski. Mən hələ ki, burdayam...

Paloni. Sən də özünü üzmə, Hüseyn... Hamımız bilirdik ki, qızcağazınkı uzun çəkməyəcək...

Ərəblinski. Yaxşı, get...

Paloni qapıdan çıxmaq istəyir.

Paloni...

Paloni. Nədi?

Ərəblinski. Heç, get...

Paloni. Sən nəse demək istəyirdin?

Kiçik pauza.

Ərəblinski. Biz nə edəcəyik? Ofelyanı kim oynayacaq?

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Paloni, Ya q o , Ərəblinski.

Paloni həmişəki kimi, köhnə divanda oturub. Ya q o var-gəl edir.

Paloni. Mayanın ölümündən sonra Hüseyn özündə deyil...

Ya q o . Çünki özünü bağışlaya bilmir...

Paloni. Hüseyn nə etsin? Bu, Allahın işidir!.. Özü yaradır,

özü də geri çağırır...

Ya q o . Ancaq bu işdə Hüseyn Allaha kömək etdi!.. Maya qan qusurdu, amma Hüseyn onu məcbur edirdi ki, səhnəyə çıxsın!..

Paloni . Maya özü də teatrı sevirdi...

Ya q o . Maya teatrı yox, Hüseyni sevirdi!

Paloni . Əvvəla, bəyəm Hüseynlə teatr eyni şey deyil? İkincisi də, sən, deyəsən, Hüseynin əleyhinə özünü yaman qızıqdırmısan...

Ya q o . Mən necə Hüseynin əleyhinə ola bilərəm ki, gecə-gündüz onunla bir yerdəyəm? Ancaq insanlıq da var axı... Teatr mənim üçün də müqəddəs bir yerdir. Ancaq bütün insani dəyərləri teatra qurban vermək olmaz...

Paloni . Yaxşı, bədsir. Gəlir...

Ərəblinski çöl qapısından girir.

Ərəblinski (*təlaşık Paloniyə*). Sən Jeront olacaqsan!

Paloni . Əvvəla, salam.

Ərəblinski . Salam, salam...

Paloni . İkincisi də, deyirsən, kim olacağam?

Ərəblinski . Jeront.

Paloni . Hansı Jeront?

Ərəblinski (*onu yamsılayır*). «Hansı Jeront?» Sən nə qədər Jeront tanıyırsan?

Paloni . Molyer?

Ərəblinski . Sabahdan başlayırıq «Skapenin kələkləri»nin məşqlərinə!... Mətni hazırlamışam. Səhər gətirəcəyəm. Makinada çap etdirməyə imkan yoxdur. Hərəniz öz rolunuzu köçürəcəksiniz. (*Ya-qoya*). Sən də Arqantı oynayacaqsan.

Ya q o . Komediya? Mayanın ölümündən heç bir həftə keçməyib, nə üçün komediya? Biz komediyanı necə oynayacağıq? Sən bütün bu günlərdə komediya barədə fikirləşirdin?

Ərəblinski (*əsəbi*). Bəli, komediya barədə fikirləşirdim!..

Kiçik pauza.

Ya q o . Sən necə insansan, Hüseyn?

Ərəblinski (*qışqırır*). Mən insan deyiləm! Neçə dəfə demək olar? Mən artistəm! Eşitdin? Artist! (*Barmağı ilə çöl qapısını göstərir.*) Xoşun gəlmir, gedə bilərsən! Ancaq hara gedəsən? Sən kime

lazımsan?

Paloni . Hüseyn!..

Ya q o . Bədsir!.. İnsanı bu qədər alçatmaq olmaz!

Ərəblinski . Sən də insan deyilsən, eşidirsən, artistsən! Ancaq kiçik artist! (*Əlini qaldırır, barmaqları ilə göstərir.*) Cıqqılı! Bax, bu boyda!.. Ya-qo!.. Yox bir, Ham-let!..

Ya q o . Qurtardı!.. Bir də mənim ayağım bura dəyməyəcək!

Ərəblinski . Yaxşı yoll!..

Ya q o iti addımlarla gedir və çöl qapısını ardınca çırpır. Pauza.

Paloni . Qorxuram ki, axırda sən tək qalasan, Hüseyn!..

Ərəblinski . Qorxursan ki, mən tək qalıam? Bəyəm, mən tək deyiləm? (*Rixəndlə.*) Bəs, sən, müdrik Paloni? Sən necə, tək deyilsən? Hə?

Kiçik pauza.

(*Qapıya tərəf işarə edərək.*) Get, onu geri qaytar...

Kiçik pauza.

Eşitmirsən, Paloni? Səndən xahiş edirəm, onu geri qaytar.

Paloni . Məndən xahiş etmək lazım deyil. Onsuz da özü qayıdacaq...

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı.

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya söhbət edə-edə gəlirlər.

Qraf . Vaxt necə də tez gəlib, keçdi... Peterburqa qayıtmağımıza cəmi üç gün qalıb...

Qubernator. Doğrusu, mən buna çox təəssüf edirəm, qraf... Mən bu müddət ərzində sizə və qrafinyaya (*Qrafinyanın əlindən öpür.*) elə öyrənmişəm ki, sizsiz çox darıxacağam... (*Gülür.*) Hətta teatr da mənim köməyimə gəlməyəcək!..

Qrafinya. O zaman siz tamaşalara vəzifə borcu kimi baxmayın!..

Qubernator. Nə qədər kədərli olsa da, bu artıq mənim qanıma işləmişdir...

Qraf. Teatr məsələlərində qrafinya sizə qarşı müxalifətdədir, baron!..

Qubernator. (*yənə Qrafinyanın əlini öpür.*) Qrafinyanın müxalifətdə olması belə, mənim üçün fəxarətdir, qraf!..

Qrafinya. (*barmağını qaldırır, yarızarafatla Qubernatoru hədələyir.*) Belə sözlərlə siz bəraət qazana bilməyəcəksiz, cənab qubernator!..

Qraf. Gördünüz? Qrafinyanın xarakteri ilə zarafat etmək olmaz!..

Qubernator. (*Qrafinyaya.*) Mənə çatan məlumatlara görə, siz Ərəblinski ilə görüşmüşüz.

Qrafinya (*gülür.*) Siz vəzifə borcunuzu bütün sahələrdə gözəl yerinə yetirirsiniz, baron!.. Bəli, mən onunla üç dəfə, hayıf ki, çox yox, cəmsi üç dəfə görüşmüşəm: «Qaçqınlar»dan sonra, «Otello»dan sonra, bir də ki, «Hamlet»dən sonra!.. Ərəblinskidə... Onda şeytani bir istedad var!.. Onu unutmaq mümkün deyil!..

Qraf. Qrafinya onun sənətini nəzərdə tutur.

Qubernator. Əlbəttə, mən başa düşürəm!..

Qrafinya (*ərinə.*) Mən çox təəssüf edirəm ki, Viktor Petroviç, sən onun tamaşalarına baxmadın...

Qraf. Anna, məndə o hövsələ hardadı ki, dillərini bilməyə bilməyə azərbaycanlıların tamaşalarına baxım?

Qrafinya. «Otello»ya nə dil? Mən ona iki dəfə baxdım!..

Qraf. Sən başqa, Anna!.. Mənim ki, xasiyyətimi bilirsən... (*Gülür.*) Məni yuxu tutacaq, sən də yenə acıqlanacaqsan...

Qrafinya (*hökmli.*) Bəsdır, Viktor! Gülməli deyil! (*Qubernatora.*) Bugünkü «Baku» qəzetində elan var ki, Ərəblinskinin truppası maddi çətinlik üzündən, dağıla bilər.

Qubernator. Eləmi? Fikir verməmişəm.

Qrafinya. Mən onlara yardım etmək istəyirəm.

Qubernator (*çiyinlərini çəkir.*) Mən nə deyə bilərəm, qra-

finya? (*Yənə də Qrafinyanın əlini öpür.*) Sadəcə, indiyədək sizə dediklərimi yalnız təkrar edə bilərəm...

Qrafinya. Lazım deyil. Dediklərinizi təkrar etməyə ehtiyac yoxdur. Mən onlara beş yüz rubl göndərmək istəyirəm.

Qraf. Beş yüz rubl? Beş yüz rubl çox deyil, Anna?

Qrafinya. Yox, çox deyil, əzizim!..

Qraf. Heç olmasa, anonim göndər. Peterburq obivatelləri növbəti dedi-qoduya başlamasın...

Qrafinya. Viktor Petroviç, sən bilirsən ki, obivatellərin dedi-qodusu məni heç vaxt maraqlandırmayıb, rahatsız da etməyib!.. O söz-söhbətin mənim üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur! Ancaq mən pulu onlara anonim göndərəcəyəm. Obivatellərə görə yox, Viktor, minnət satınmaq üçün!.. (*Qubernatora.*) Baron, bu işdə siz mənə yardım edə bilərsiniz!

Qubernator (*gülürək.*) Əlbəttə, qrafinya!.. Mənim başqa əlacım yoxdur!..

İşıq sönür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Paloni, Yaqo.

Paloni ilə Yaqo mizin arxasında əyləşiblər.

Ərəblinski çöl qapısından içəri girir.

Ərəblinski (*əlindəki qəzeti yelləyərək, həyəcanlı.*) Bu nə elandı belə? (*Qəzeti oxuyur.*) «Maddi çətinliklər nəticəsində Ərəblinskinin truppası dağılır.» «Baku» qəzetinə bu elanı kim verib? (*Paloniya.*) Sənin işindir?

Paloni. Əvvəla, xeyr, mənim işim deyil. İkincisi də...

Ərəblinski (*onun sözünü kəsərək, Yaqoya.*) Sən vermisən?

Yaqo. Xeyr.

Ərəblinski (*asəbi.*) Bəyəm bunların boynuna nəşə qoymaq olar?!

Paloni. İkincisi də, elanı qəzetə vəkil İvanov verib. Zəlin kirayə haqqını verə bilmirik. Tamaşaları ləğv etmək istəyirlər.

Ərəblinski. Niyə mənə deməmişiz ki, elan verirsiniz?

Paloni. Əşşi, sənə söz demək olur?

Ərəblinski (*əlindəki qəzeti stolun üstünə çırpır*). Kimin nə vecinədi ki, Ərəblinskinin truppası dağılır? Dağılır, cəhənnəmə dağılır!..

Paloni. Xeyr, əzizim!.. (*Stolun üstündəki zərfi göstərir*.) Bude, birinci zərf gəlib! Qalındı, mükəmməl pula oxşayır! Üstündə də yazılıb ki, şəxsən Ərəblinskiyə!

Ərəblinski. Kim gətirdi?

Paloni. Faytonçu Həbib kişi.

Ərəblinski. Soruşmadız ki, kimdəndi?

Paloni. Əlbəttə, soruşduq. Dedi, tanımadığım iki nəfər mindi faytona, dedilər, sür teatra, burda da bu zərfi verib, dedilər ki, apar ver onlara.

Ərəblinski. Bəs, biriniz çıxıb faytona baxmadız?

Ya q o. Çıxdıq, mən çıxdım. Gördüm ki, faytonda heç kim yoxdu. Əvvəldən Həbib kişi ilə hesablaşblar, onu bizim yanımıza göndərüb, özləri düşüb, çıxıb gediblər.

Kiçik pauza.

Ərəblinski. Aç, görək...

Paloni. Axı, şəxsən sənədi...

Ərəblinski. Aç!

Paloni (*zərfi açır*). Dedim də, puldu... Maşallah, gör nə qədərdi e!.. (*Sayır*.) Bu əlli, bu yüz...

Ərəblinski. Ürəyində say!

Paloni. (*səssiz sayaraq*). Düz beş yüz rubl!

Ərəblinski. Məktub-zad, heç nə yoxdu?

Paloni (*zərfin içini yoxlayaraq*). Yox...

Ya q o. Qərribədi... Bu qədər pulu kim göndərüb?

Paloni. Kim göndərüb, göndərüb də!.. Allah bütün ölənələrinə rəhmət eləsin, özünün də ömrü uzun olsun! Belə pulla xoşbəxtlik də həmişə onunla olacaq!..

Ya q o. Aşna, pulu görəndən sonra kefin yaman kökəlib a!..

Paloni. Əlbəttə! Niyə kökəlməsin?!

Ya q o. Bəs, filosofluq?

Paloni. Əvvəla, pul olan yerdə, nə filosofluq? İkincisi də, bil və agah ol: filosofluq pulsuzların işidi!.. (*Saya-saya pulları ayıraraq*.) Bax,

bu zəlin kirayəsi!.. Bu usta Vartanın verdiyi kirayə əlbisənin hesabı!.. Bu...

Ərəblinski (*onun sözünü kəsərək*). Dur, Paloni, dur! De, görüm, Həzrət Abbasa inanırsan?

Paloni. Həzrət Abbasa qurban olum!

Ərəblinski. Sən Həzrət Abbas, Paloni, mənim yanımda haqq-hesab aparma!.. Yüz dəfə demişəm sənə!..

Paloni. Əziz dostum, axı, mən həm də sənəin mühasibinəm!..

Ərəblinski. Qulaq as, mühasib bəy! Sən belə eləyirsən: teatrın bütün xərclərindən sonra, bütün artistlərin, sən də, Ya q o da daxil olmaqla, baqqal Məşədi Cabbardan tutmuş, nə dükan-bazar borcunuz var...

Paloni (*onun sözünü kəsir*). Yox, Hüseyin!.. Bu pul şəxsən sənə göndərilib!.. Qalanı da sənindir!.. (*Ya q oya*.) Elə deyil?

Ya q o. Yüzdə yüz!..

Ərəblinski (*yumşaq*). Mən kiməm? Mən teatram də!..

Paloni. Axı, biz...

Ərəblinski (*onu danışmağa qoymur*). Nə biz? Siz kimsiz? Siz də elə məniniz də!.. Elə deyil?

Kiçik pauza.

Bütün borcları verirsiniz. Yaxşı, mənim də borclarım içində!.. Əgər... əgər yenə də bir şey qalsa... (*Qısa pauzadan sonra*.) Mayaya başdaşı qoymaq lazımdı, Paloni...

İşıq sönmür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Qrafinya.

Qrafinya ayaq üstündə donunu geyinir. Ərəblinski divanda oturub.

Ərəblinski. Ancaq sən mənə nəyi isə demirsən...

Qrafinya. Nə barədə?

Ərəblinski. Pulu sən göndərmisən?

Qrafinya. Nə pul?

Ərəblinski. Beş yüz rubl...

Qrafinya. Beş yüz rubl?

Ərəblinski. Sən göndərmişdin, hə?

Qrafinya. Başa düşürəm, sən nədən danışsın?

Ərəblinski. Sən göndərmişən, Anna!.. Məni aldatmaq olmaz!..

Qrafinya. Yoxsa səni aldatmaq çox çətin işdi? Ərəblinski!.. Sən nə qədər böyüksənsə, bir o qədər də uşaqsan!

Ərəblinski. Uşaq? İndiyəcən təkə bunu mənə deyən olmamışdı!.. Ancaq pulu sən göndərmişən!..

Qrafinya (*bir az əsəbi*). Sənə dedim ki, mən göndərməmişəm! Mən niyə sənə pul göndərməliyəm? Bu bir, ikincisi də, əgər mən göndərmiş olsaydım da, yenə sənə hesabat verməzdim! Mən heç kime hesabat vermərəm!.. O cümlədən də sənə, Ərəblinski!..

Kiçik pauza.

Bizim getməyimizə cəmi bir gün qaldı, Hüseyin!..

Ərəblinski. Mən həmişə səni xatırlayacağam, Anna!..

Qrafinya (*gültür*). Mənim buna şübhəm yoxdur!.. Əlbəttə, mənə yaddan çıxarmaq çətin məsələdi... Hərçənd, bilərəm, sənə beyindəki yalnız Dezdemonadı, Ofelyadı, Amaliyadı!.. Ancaq mən də Anayam!.. Düz deyil, Ərəblinski?

Ərəblinski. Düzdür!

Qrafinya (*ciddi*). İndi məsələ bunda deyil... Mənim sənə təklifim var, Hüseyin!..

Ərəblinski. Eşidirəm, gözəl qrafinya!..

Qrafinya. Sən Peterburqa gəl, Hüseyin!..

Kiçik pauza.

Həmişəlik!..

Kiçik pauza.

Mən bu təklifi özümə görə etmərəm!.. Ona görə yox ki, Peterburqda da mənim yanımda olasan... Biz bir-birinə aşiq olmuş yeniyyətlər deyilik, Hüseyin! Sən deyirsən ki, mənə xatırlayacağsan. Mən də səni xatırlayacağam... Ancaq illər keçəcək və yəqin ki, mən səni daha çox böyük

bir aktyor kimi xatırlayacağam!.. Yadına gəlir, ilk görüşümüzə mən sənə nə dedim? Dedim ki, sən özünü dünyadan gizlin saxlamamalısən! Mən elə-belə söz deyən qadın deyiləm, Hüseyin!..

Ərəblinski. Mən bunu bilərəm!

Qrafinya. Mən istəmirəm ki, sən böyük istedadın Allahın yaddan çıxardığı bu yerlərdə itib-batsın!.. Bakı neft eyforiyası içindədir!.. Burada ya milyonçu, ya dilənçi olmalısən!.. Sən də bu neft quyularının içində itib-batacaqsan!.. Sən rus dilin tərtemizdir. Mən səni yalnız Peterburqun teatr aləminə təqdim edəcəyəm, vəssalam! Mənim ki bu qədər olacaq! Qalanını sən istedadın həll edəcək! Sənə yerin Aleksandriyski teatridir! Mən buna tam əminəm, inan mənə, Hüseyin! Sən orada öz Otellonu, Hamletini göstərsən, sən orada Maqbeti, Liri, Riçardı oynasan, o teatr sənə adınla tanıyacaqlar!.. Mənim buna şübhəm yoxdur!.. Sən yalnız Peterburqda oynamaycaqsan, sən mütləq Avropa qastrollarına çıxmalısən!.. Sən Rusiyada da, Avropada da ən məşhur aktyorlardan biri, bəlkə də birincisi olacaqsan, Hüseyin! Bunu sənə mən deyirəm, qrafinya Anna Sergeyevna Razumovskaya!

Pauza.

Ərəblinski. Sən istəyirsən ki, mən vətən haqqında, millət haqqında, öz borcum haqqında gurultulu sözlər deyim? Yox, Anna, sən bunu istəmirsən, çünki sən sözsüz də hər şeyi başa düşürsən!..

Qrafinya. Mən... mən səni əlahəzrət imperator İkinci Nikolayın özünə təqdim edə bilərəm, Hüseyin!..

Ərəblinski (*ayağa qalxaraq*). Çox sağ ol, Anna!.. (*Onun əlindən tutur.*) Çox sağ ol ki, sən varsan! Çox sağ ol ki, sən mənim həyatıma daxil oldun!..

Kiçik pauza.

Qrafinya. Sən... sən mənim üçün yalnız növbəti macərələrdən birinin qəhrəmanı deyilsən, Hüseyin!..

Kiçik pauza.

Kim bilir, bəlkə yenə görüşəcəyik?..

Ərəblinski ciyinlərini çəkir. Qrafinya sərt hərəkətlə onu öpür və getmək istəyir. Ərəblinski onu qucaqlayaraq, buraxmır.

Burax məni, Hüseyn...

Ərəblinski (onun donunun yaxasındakı düymələri aç-aça).

Uşaqdan ayrılmağa belə tələsirsən?

Qrafinya (ehtirasla onu öpərək). Axı, indi geyinmişəm...

Ərəblinski. Yenə geyinirsən...

İşıq sönmür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Paloni.

Paloni küncdə kolbasa qızardır.

Ərəblinski mizin arxasında oturub, qəzetləri oxuyur.

Paloni. Allah kolbasa icad eləyənin atasına rəhmət eləsin! Tez-bazar! Bir-iki, hazır! (Əyilib tavanı iyləyir.) Hüseyn, səndən bir şey soruşacağam.

Ərəblinski (gözlərini qəzetdən ayırmayaraq). Nədi?

Paloni. Necə bilirsen, Hüseyn, görəsən o biri dünyada ara var?

Ərəblinski. O biri dünyanı bilmirəm, ancaq, bax, bizim bu gözəl dünyamızda, gör, nə yazırlar?! (Qəzeti oxuyur.) «Hörmətli Molla Ağa Müzəffər Gilgilani şübhələndiyini bildirib ki, aktyor Ərəblinski əslində azərbaycanlı yox, müsəlman yox, ermənidir...» (Başqa qəzet götürüb oxuyur.) «Adının açıqlanmasını istəməyən mötəbər mənbədən aldığımız məlumata görə, məşhur aktyor Ərəblinski siflis tutub.» (Gülür.) Görürsən, Paloni!.. Bu xəbəri eşidən millət qəzetin bütün tirajını alacaq!.. Yoxsa, kimdi bunların qəzetlərini alan?! (Yenə başqa qəzet götürüb oxuyur.) «Ərəblinski səhnədə Şeyx Şamili təhqir edib!» Özü də manşetə çıxarıblar!

Paloni. Ay Allah!.. İnsan nə qədər vicdansız olar? Biz Şamili səhnədə qəhrəman kimi göstəririk, bunlar da belə yazır!.. Bu dərəcədə də vicdansız yalan olar?

Ərəblinski. Paloni, (Onu yamsılayır.) «əvvəla, yalanın vicdanlısı yoxdu, ikincisi də, bəs, vicdansız yalan» hansı dərəcədə olma-

lıdır? Bunu onlar özləri yazmır ki!.. Bunu Qubernatorun nökrələri üç rubl verib, yazdırırlar!..

Paloni. Hər halda, ehtiyatlı olmaq lazımdır, Hüseyn!..

Ərəblinski (oxuyur). «Xəbər gedib Dağıstana da çatıb və dağıstanlılar həddən artıq hiddətlənib. Onlar Ərəblinski ölümə hədələyirlər.»

Paloni. Görürsən?!

Ərəblinski (qəzetləri kənara itələyərək, gülümsəyir). İnsanı nə qədər ölümə hədələmək olar?

Paloni. Ona görə də ehtiyatlı olmalısan!

Ərəblinski. Məndə daha immunitet yaranıb.

Paloni. Nahaq! Çox nahaq! Yoxsa, sən bizim cahilləri tanı-mırsan?

Ərəblinski. O yalan xəbəri aparıb Dağıstana çatdırırlar, məni xristian elan edib, sən deyən o cahillərin əli ilə öldürmək istəyənlər, o bədbəxtlər bir şeyi dərk etmirlər!.. Ancaq bunu siz də başa düş-mürsüz!.. Sən də, Paloni!.. Mən heç vaxt ölməyəcəyəm!.. Mən daimiyəm!.. Mənim heç vaxt gedib qara torpağa girmək fikrim yox-du, Paloni, mənim nigaran qoca dostum! Heç zaman da olmayacaq! Cırıb tullayarsan bu qəzetləri!.. Bu məmləkətdə bizi sevənlər, bizi qiymətləndirənlər də var, Paloni!.. Bax, bu günlərdə küçədə mənə bir gənc yaxınlaşdı. Səliqəli qiyafədə, yaraşıqlı və savadlı birisidir. Orucov qardaşlarının mətbəəsində mürəttib işləyir. Bizim bütün tamaşalarımıza baxıb!.. Özü də truppamıza daxil olmaq istəyir!

Paloni. Nə deyim, vallah!.. (Tavanın altını keçirir.) Bu hazır! Mən gedim, bir az pamidor-xiyar alım gətirim. Çörək də azdı...

Paloni gedir. Ərəblinski qalxıb var-gəl edir. Çöl qapısı döyülür.

Freylina (qapı arxasından). Olar?

Ərəblinski. Əlbəttə, olar!..

Freylina içəri girir.

Freylina (bir az sıxılaraq). Salam...

Ərəblinski. Salam...

Freylina. Mən... sizə məktub gətirmişəm...

Ərəblinski. Təşəkkür edirəm.

Freylina. Qrafinyadan...

Ərəblinski. Başa düşdüm.

Freylina qoyunundan çıxartdığı məktubu Ərəblinskiyə verir. Pauza.

Freylina. İki saatdan sonra biz qatarla Bakıdan çıxırıq...
Ərəblinski. Sizə yaxşı yol!

Pauza.

Freylina. Mən... mən sizdən bir şey soruşmaq istəyirəm...
Ərəblinski. Buyurun!

Freylina. Bu düzdür ki, bir dəfə siz Otellonu oynayanda, bütün biletləri alıblar, ancaq tamaşa başlayanda... tamaşa başlayanda zalda tək bir qadın olub?..

Ərəblinski (*gülür*). Hə, iki-üç il bundan qabaq belə bir şey oldu... Kazanda qastrol tamaşaları göstərirdik... Mənə dedilər ki, anlaşıqdır, bütün biletlər satılıb. Pərdə açılanda gördüm ki, zal bomboşdur! Parterin orta sıralarından birində bir qadın əyləşib, üzündə də maska!..

Freylina (*həyəcanlı*). Bütün biletləri o qadın almışdı?

Ərəblinski. Belə məlum olur...

Freylina. Bəs... bəs, siz nə etdiz?

Ərəblinski. Nə etdim? Mən artistəm!.. Biletlər satılıb!.. Deməli, tamaşa göstərməlidir!.. Mən də rolumu oynamalıyam!..

Pauza.

Freylina. (*sıxıla-sıxıla*). Mən... mən burada qala bilərəm?..

Kiçik pauza.

Ərəblinski. Burada, yəni bizim truppada?

Freylina (*eyni həyəcan və sıxıntı ilə*). Hə...

Ərəblinski. (*qızın çənəsindən tutub, diqqətlə onun sifətinə baxır*). Sən çox gözəlsən!.. Gəncsən!..

Freylina. Mən sizinlə qalmaq istəyirəm...

Ərəblinski (*başını bulayaraq*). Yox!..

Freylina. Mən Azərbaycan dilini öyrənərəm... Söz verirəm!..

Ərəblinski. Yox!.. Sən burada mənim məşuqəm olmaqdan

uzağa gedə bilməyəcəksən!.. Sən elə bilirsen ki, teatrda qrafinyanın gizli macəralarının romantikası var? Yox, elə deyil!.. Teatr romantika deyil. Teatr – işgəncədir!.. Əzab-əziyyətdir! Açıqdır! Təhqirdir! Alçalmaqdır! Teatr sənin romantik xəyallarından çox uzaq bir yerdir!.. Çox!.. Çox uzaq!..

Kiçik pauza.

Freylina. Mən sizinlə qalmaq istəyirəm...

Ərəblinski. Mən kiməm? (*Gülür*). Mən də sənə kimi gənc və gözəl bir qızın romantik xəyallarından çox uzaq bir məxluqam!.. Sən özün kimi təmiz və gözəl bir gəncə rast gələcəksən!.. Bəlkə o da qraf olacaq?! Sən də Ərəblinski truppasının evsiz-eşiksiz bir aktrisası yox, qrafinya olacaqsan!

Kiçik pauza.

Sizə bir sır açım?

Freylina. Mənə?

Ərəblinski. Hə. Bunu heç kim bilmir!

Freylina (*həyəcanlı*). Mən heç kimə demərəm!

Ərəblinski. Sizə inanıram! (*Yavaş səslə*). Mən həm də eks-trasensəm!.. Hər şeyi öncədən görürəm!.. Siz qrafinya olacaqsız!.. Oğ-lunuz da məşhur qraf!..

Freylina (*tutulmuş*). Başa düşdüm... Siz istəmirsiniz ki, mən... mən sizinlə qalım... İstəmirsiniz, hə?

Ərəblinski. Biz danışdıq də!.. Gedək... Gedək, sizi yola salım, gələcək qrafinya!..

Freylina. Yox, mən yolu tanıyıram...

Freylina qəflətən Ərəblinskiyə üzündən öpüb, qaçaraq səhnədən çıxır.

Ərəblinski əlində tutduğu məktuba baxır. Sonra zərfi açib, məktubu bərkdən oxuyur.

Ərəblinski (*məktubu oxuyaraq*). «Proşay, moy oçen talantliviy durak!..»

Kiçik pauza.

(Təkrar edir.) «... moy oçen talantliviy durak!..» (Və ürəkdən gülür.)
Ay səni, Anna, Anna!..

İşıq sönür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Paloni, Yaqo,

Gənc teatr vurğunu, artistlər.

«Skapen»in mizarxası məşqi gedir. Ərəblinski mizin arxasında, artistlərdən isə kimi mizin arxasında, kimi divanda əyləşib.

Ərəblinski. Skapen kimdir? Əlbəttə, kələkbazın biridi!.. Əlbəttə, ağıllıdır!.. Ancaq o, Jerontu aldadıb, torbaya salıb döyəndə, əslində, təkcə Jerontu yox, bütün bir zümərəni kətəkləyir!.. Bu pyes az qala üç yüz il bundan əvvəl yazılıb, ancaq baxın, baxın, elə bil, bizim bu günümüzdən danışır. Görün, Skapen nə deyir. (Qarşısındakı kağızları vərəqləyərək, birini götürür.) Arqant (Barmağını Yaqoya tərəf uzadır.) yəni sən, işi məhkəməyə vermək istəyir. Bu da Skapenin sözləri! Qulaq asın. (İkinci pərdənin səkkizinci şəkildəki epizodu oxuyur.) «Gör bir nə deyirsiz e?! Gör bir nəyə qərar verirsiniz?! Bilmirsiniz məhkəmədə nələr baş verir? Yüz cürə şikayət olur orda, bir hərcmərclik başlayır ki, gəl görəsən!.. Canavar kimi adamın başının üstünü alırlar: bir tərəfdən pristavlar, bir tərəfdən vəkillər, müvəkkillər... (Yavaş-yavaş Skapenin roluna girərək.) ... şahidlər, katiblər, məruzəçilər, onların köməkçiləri, nə bilim, hakimlər, mirzələr!.. Hər biri də qanundan necə istəyir, elə də istifadə edir. Lap qəpik-quruşa da tamah salırlar!.. Müvəkkiliniz o biri tərəflə əlbir olacaq, bir keç qiyətinə satacaq sizi! Vəkilinizi də satın alacaqlar! Heç məhkəməyə də gəlməyəcək, gəlsə də, başlayacaq hətərən-pətərən danışmağa, mətləb də qalacaq bir tərəfdə!.. Katib heç özünü olmaya-olmaya ittiham hökmünüzü oxuyacaq. Məruzəçinin mirzəsi sənədləri gizlədəcək, ya da elə məruzəçinin özü guya o sənədləri heç yerli-dibli görməyib!.. Yox, əgər böyük əzab-əziyyətlə elə eləsəz ki, belə şeylər olmasın, onda da baxıb görəcəksiz ki, aşılanı hakimləri sizin əleyhinizə çöndəriblər. Cənab, uzaq olun, uzaq olun belə ədalət

məhkəməsindən! İş məhkəməyə vermək, cəhənnəmin içinə girmək kimi bir şeydi!.. Mən, vallah, məhkəmənin əlindən qaçıb, lap dünyanın o başında gizləndim!..» (Yenə barmağı ilə Yaqonu göstərərək.) Sonra sən sözlərini deyirsən, Skapen yenə məhkəməyə qayıdır. Qulaq asın. (Rola girərək, oxuyur.) «İş məhkəməyə verməkdən ötrü də pul lazımdır. Sənədləri düzəltmək üçün xərc çəkməlisiz, imzaları təsdiq etmək üçün də xərc çəkməlisiz, etibarnamə üçün də. Müvəkkillərə də cib xərci verməlisiz. Məsələtçün də pul verməlisiz, vəkillərin çıxışı üçün də, hələ sənədlərin surətini çıxarmağı demirəm!.. Məruzəçilərə xərc çəkməlisiz, sənədləri reyesterə salanda – xərc çəkməlisiz, imza atmağa, arayış çıxarmağa, işi tezləşdirməyə – elə bir uddan xərciniz çıxacaq. Hələ nə qədər rüşvət verməlisiz!» (Başını kağızdan çəkərək.) Görürsüz?

Aktyorlar əl çalır.

On yeddinci əsr fransız feodal-burjua cəmiyyəti, yoxsa Romanovlar imperiyasının bu günüdür?

Qapı döyülür. Sonra Gənc Teatr Vurğunu içəri girir.

Gənc teatr vurğunu (silindirini çıxararaq). İcazə olar?

Ərəblinski. O-o-o, mənim gənc dostum, əlbəttə, olar! (Paloniya.) sənə dediyim həmin teatr vurğunu gənc, bax, bu igiddir! (Artistlərə.) Ağalar! Bizim təzə kolleqamızla tanış olun! O bizim bütün tamaşalara baxıb! (Gənc Teatr Vurğuna.) Elədir?

Gənc teatr vurğunu. Bəli.

Ərəblinski. Yenə teatra gəlmək istəyir, ancaq daha tamaşaçı kimi yox!.. İstəyir bizim truppaya daxil olsun! Özü də başa düşür ki, hansı yükün altına girir! (Gənc Teatr Vurğuna.) Düz deyirəm, gənc dostum?

Gənc teatr vurğunu. Bəli.

Ərəblinski. Ancaq səhnə qorxuludur ha!.. Sənə yüz göz baxacaq!..

Gənc teatr vurğunu. Yox, mən qorxmuram! Sadəcə, bir az həyəcanlıyam...

Ərəblinski (ayağa qalxaraq). Bir az həyəcanlısan? Bir az nədi ki? Əsl həyəcan hələ qabaqdadı! Sənə bir söz deyim, gənc dostum: hər dəfə səhnəyə çıxanda, dünyada məndən həyəcanlı adam olmur!..

Ancaq əvvəlcə hələ baxaq görək, sən qabında nə var?... Hə? Ən çox sevdiyin tamaşa hansıdır?

Gənc teatr vurğunu. Əlbəttə, «Otello»!

Ərəblinski. Onda, elə «Otello»dan başlayırıq. Sabah özüm sənə məşq edəcəyəm. (*Yaqoya yaxınlaşaraq.*) Bizim Yaqo daha qocalıb...

Yaqo (*ayağa qalxaraq, zarafatla*). Nə qədər qoca olsam da, yüz cavana deyərəm!..

Ərəblinski (*gülərək*). Yox, dostum Yaqo!.. Boynuna al, qocalmısan! Yaqo kimdir? Dezdemonanı dəlicəsinə sevən gənc, yaraşıqlı birisi! Bundan sonra sən Kipr valisi Montano olacaqsan!

Yaqo («Otello»nun ikinci pərdəsindəki üçüncü şəkildə yaralı Montanonu təqlin edərək).

İgid sərdarım,

Yaralandım çox ağır, kirdarım

Qalmamış söyləməyə.

Hər nə ki, var,

Yaqo eylər sizə, əlbət, iqrar!..

Ərəblinski (*Gənc Teatr Vurğuna.*) Sənə ilə isə – Yaqonu məşq edəcəyik! Hazırlaş!

Kiçik pauza.

Gənc teatr vurğunu (*pərt*). Kimi?

Ərəblinski. Yaqon!

Gənc teatr vurğunu. Anlamadım...

Ərəblinski. Sabahdan sənə ilə Yaqonun məşqlərinə başlayırıq!

Gənc teatr vurğunu. Mən Yaqo olacağam?

Ərəblinski. Bəli! Sən Yaqonun rolunu ifa edəcəksən və düz deyərsən, səhnədə Yaqo olacaqsan!

Kiçik pauza.

Gənc teatr vurğunu (*çılğın*). Mən... Mən Yaqoya nifrət edərdim!..

Ərəblinski (*gülür*). Düz edərsən! Yaqo nifrətlərə layiqdir!

Gənc teatr vurğunu (*eləcə çılğınlıqla*). Elə isə, nə üçün siz onu mənə təklif edirsiniz? Mən Otello olmaq istəyirdim!.. Mən ona

görə sizə müraciət etdim!.. Ancaq... ancaq siz mənə bu cür təhqir edirsiniz!.. Mən sizin qarşınızda hansı günahın sahibiyəm ki, mənə belə bir təklif edirsiniz? Mən sizə nə pislik etmişəm, cənab Ərəblinski?

Pauza. Hamı mat-mat Gənc Teatr Vurğuna baxır.

Paloni. Maşallah!..

Gənc teatr vurğunu (*Paloniya*). Nə?

Paloni. Deyirəm, maşallah!..

Gənc teatr vurğunu. Nə maşallah? (*Ərəblinskiyə*.) Heç sizdən gözləməzdim!.. Mən hamıyla mübahisə edirdim ki, siz ciddi adamsız!.. Hayıf!.. Çox hayıf!.. (*Silindirini başına qoyur.*) Xudahafız!.. (*Gedir.*)

Pauza.

Ərəblinski. Adam bilmir ki, gülsün, ya ağlasın?..

Paloni. Bəyən, eyni şey deyil, Hüseyin?

İşıq sönr.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Əbdül.

Qrim otağı boşdur. Tamaşaçı zalına açılan qapıdan tamaşaçıların alqışları eşidilir.

Tamaşaçıların səsi:

- Bravo!..

- Əhsən!..

- Ərəblinski!..

- Ərəblinski!..

Ərəblinski Skapenin qrimində və qiyafəsində zalın qapısından içəri girir. Qapını tamam örtməyərək, arasından zala baxır. Alqışlar kəsilir.

Tamaşaçıların səsi:

- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..

Ərəblinski yenidən səhnəyə qayıdır. Alqışlar daha da artır.

Tamaşaçıların səsi:

- Yaş!..
- Bravo!..
- Əhsən!..
- Ərəblinskiyə eşq olsun!..

Ərəblinski içəri girərək, bu dəfə qapını örtür. Alqış səsləri get-gedə azalır.

Ərəblinski. Ay səni, kələkbaz Skapen!.. Bunu qeyd etmək lazımdır!..

Ərəblinski qrim mizinin alt gözündən piyalə və şampan şüşəsi çıxararaq, tıxacını açır. Partlayıb köpüklənə-köpüklənə axan şampanı qədəhə süzərək, güzgüyə yaxınlaşır və piyaləni güzgüdəki əksi ilə toqquşdurur.

Sənin sağlığına, kələkbaz oğlu, kələkbaz! (*Piyalədən bir neçə qurtum içib, güzgüyə baxa-baxa rola girərək, Skapenin son səhnədəki sözlərini söyləyir.*) «Ah!.. Ah!.. Görürsüz, cənablar?! Görürsüz, mən nə haldayam?! Ah!.. Mən istəyirəm ki, əvvəlcə sizdən üzr istəyim, üzrhaqlıq edim, sonra ölüm... Kimi incitmişəm, hamınız məni bağışlayın!.. Ah!.. Cənablar!.. Son nəfəsimdə yalvarıram sizə: bütün olub-keçənlərə görə, bağışlayın məni!.. Xüsusən, siz, cənab Arqant!.. Bir də siz, cənab Jeront!.. Ah!.. Ölürem!..» (*Yenə piyaləni güzgüdəki əksi ilə toqquşdurur.*) Sənə yaxşı yol, Skapen dostum!.. (*Piyalədən bir-iki qurtum içir.*)

Əşkdən səs gəlir. Ərəblinski çevrilərək çöl qapısına tərəf baxır.

Qapı çırpılaraq, açılır və Əbdül içəri girir.

Ərəblinski. O-o-o!.. Əbdül!.. Sən hara, teatr hara?! (*Əylərək qrim mizinin alt gözündən ikinci piyaləni çıxarır.*) Onda gəl, gəl, sən də Skapenin şərəfinə bir badə şampan iç!.. Yoxsa ki, güzgü ilə badə dostluğu edəmə... (*Piyaləyə şampan süzərək.*) Bilirsən, Skapen kimdir? Hardan biləsən? Evdə bisməyib, qonşudan gəlməyib!.. Skapen əla köpəkoğlunun biridir! Al!

Ərəblinski piyaləni ona tərəf uzadır.

Əbdül əlinin sərt hərəkəti ilə badəni vurub, yerə salır.

Əbdül (*hiddətlə*). Sən nə vaxta qədər bizi biyabır edəcəksən?! Nə vaxta qədər mən dostun, düşmənin gözüne baxa bilməyəcəyəm?! Nə vaxta qədər sən bığını qırıxdırıb, artistlik edəcəksən?! Arvad paltarı geyib, camaatın gözü qabağında mütrüblük edəcəksən?!
Ərəblinski. Nə vaxta qədər? Axıra qədər! Başa düşdün? Axıra qədər! Ömrümün sonuna kimi!.. (*Əlindəki piyalədən bir-iki qurtum içərək, yerə tökülmüş şampana baxır.*) Hayıf o şampandan!..
Əbdül. Sən bizim bütün nəslimizi xar edərsən!

Ərəblinski cəld hərəkətlə divardan asılmış xəncəri çəkib qınından çıxararaq, Əbdülə uzadır.

Ərəblinski. (*qızıqaraq*). Onda, al bunu! Al! Öldür məni! Bütün nəslimizin intiqamını al məndən! Al! Aksessuar deyil! Aksessuar bilirsən nədir? Hardan biləsən!.. Yeni ki, yalançı!.. Amma bu, doğrucu xəncərdir! Qarabağ xanı Mehdiqulu xanın nəvəsi Cahangir Ağa bağışlayıb mənə!.. (*İsrarla.*) Al! Sox qarnıma, ey bizim nəslin xilas-karı!.. Məni həmişə yalançı xəncərlə öldürüblər, sən doğrucu xəncərlə öldür!..

Əbdül. Məni məcbur etmə, Hüseyn!.. Mən qan qohumumun qatili olmaq istəmirəm!

Ərəblinski (*daha artıq qızıqaraq*). Bax, gördün ki?! Sizin kişiliyiniz elə bura qədərdir! Dil pəhləvanları!.. Nadanlar!.. Cahillər!.. Qorxaqlar!.. Ancaq diliniz var sizin!..

Əbdül. Hüseyn!..

Ərəblinski. Bıqlı arvadlar!..

Ərəblinski xəncəri yenidən divardakı qınına salmaq istəyir. Əbdül qəflədən yerindən sıçrayıb, xəncəri Ərəblinskinin əlindən alır və onun sinəsinə sancır. Ərəblinski yerində səndələyərək, sinəsindəki xəncərin dəstəyindən tutur.

Ərəblinski. Deyəsən, səhv etmişəm... Sizdə təkə dil deyilmiş... (*Yavaş-yavaş yerə çökərək, başını aşağı dikib, sinəsindəki xəncərə baxır.*) Bu xəncərin belə xainliyi Cahangir Ağanın hardan ağlına gələ bilirdi?.. (*Arxası üstə yerə sərilir.*) Maya!.. Qarşıla məni, Maya!..

Pauza.

Əbdül (*elə bil, oyanaraq, özünə gəlir*). Hüseyn!.. (*Qışqırır.*)
Mən səni öldürmək istəmirdim!.. İstəmirdim səni öldürüm!.. (*Sarsıntı
içində daha da bərkdən qışqırır.*) Hüseyn!..

Səhnəyə qaranlıq çökür. Pauza. Birdən həşir-həşir qopur.

PROLOQUN SONU

Küçə.
Bakı sakinləri, Bıqlı artist.
Qaranlıq içində qışqırıqlar eşidilir.

Səslər:

- Öldürdülər!..
- Ərəblinski ölürlər!..
- Qatil qaçıb!..
- Kim? Kim qıydı sənətkara?..
- Onu polis rəisi öldürdü!..
- Şərşə lya fə!..
- Onu öldürən bibisi oğludu!..
- Qışqanc ər pul verib, onu öldürdü!..
- Qışqanc ər yox, qışqanc qadın öldürdü onu!..
- O özü ölüm axtarırdı!..
- Kimin əli qalxdı sənətkara!..

İşıq Bıqlı artistin üzərinə düşür.

Bıqlı artist (*sarsıntı içində*). Yox!.. Həç vaxt!.. Həç vaxt
buna inanmaram!.. Ola bilməz!.. Ərəblinski ölürlər? Bu, mümkün
olan iş deyil!.. Eşidirsiz? Bu mümkün olan iş deyil!.. Yalandır!..

Qaranlıq içindən qəflətən Ərəblinski'nin amiranə səsi eşidilir.

Ərəblinski'nin səsi:
- Əlbəttə, yalandır!.. Mən ölməmişəm!..

Bütün səhnə işıqlanır.
Personajlar – Bakı sakinləri – hərəsi bir vəziyyətdə donaraq, yerində dayanıb.

Ərəblinski'nin səsi:

- Mən ölməzəm!.. Mən daimiyəm!..

Bıqlı artist (*barmağı ilə səş gələn yüksəkliyi göstərərək*).
Gördünüz ki!.. O ölməyib!.. Onu öldürmək mümkün deyil!..

Hamı eləcə yerində donub qalıb.
Yalnız Bıqlı artist barmağı ilə yuxarını göstərərək qışqırır.

Bıqlı artist. Gördünüz?! Gördünüz ki!..

İşıq sönür.

28 dekabr 2010.
Bakı.

KİÇİK PYEŞLƏR

QIZIL

(Əfir üçün yazılmış pyes)

Cəfər Cəbbarlının xatirəsinə

İŞTİRAK EDİRLƏR

Səkinə xanım
Məleykə xanım
Doktor Mahmud bəy
Hacı Kazımağa
Çəpiş bəy
Qoçu Həsənqulu
Kərbəlayi Muxtar
Karapetov
Nina Mixaylovna
Aslan bəy

Zaman – 1914-cü il avqustun 2-si, axşam.
Məkan – Bakı şəhəri.

Addım səsləri eşidilir.

Səkinə xanım. Kimdir gələn, Məleykə?
Məleykə xanım. Doktor Mahmud bəydir, ana.
Səkinə xanım. Allaha şükür... Tez gəlsin içəri.

Addım səsləri yaxınlaşaraq kəsilir.

Doktor Mahmud bəy. Salaməleyküm, xanımlar.
Səkinə xanım. Salaməleyküm, həkim! Buyurun, buyurun, oyləşin. Kürsünü yaxın çək, qızım.

Doktor Mahmud bəy. Zəhmət çəkməyin.
Səkinə xanım. Həmişə köməyimizə yetmisiz, həkim. Aslan bəyi uşaqlıqda ölümdən siz qurtardınız. Allah sizin canınızı həmişə sağ eləsin, Mahmud bəy. Kişi öldən gedir, həkim, görək yenə də ölinizdən gələnə əsirgəməyəsınız. (Özünü saxlaya bilməyib hıçqırır...)

Doktor Mahmud bəy. Nə olub, xanım?
Səkinə xanım. Kişinin vəziyyəti çox ağırdır, həkim. Dünən günortadan özünü pis hiss edirdi. Axşamdan bərk qızdırdı. Səhərə kimi gözüümüzü yummamışıq, həkim. Səhər tezdən mən düşdüm aşağı ki, mətbəxə baş çəkim, qayıdanda gördüm Kəbleyi yerində yoxdur. Məleykə ilə bütün otaqları bir-birinə vurduq, tapa bilmədik. Nökrə-qulluqçudan da gördüm deyən olmadı. Təzədən bu otağa qayıdanda gördük ki, uzanıb yerində. Deyəsən, zirzəmiyə düşübmiş...
Doktor Mahmud bəy. Zirzəmiyə? Niyə?

Səkinə xanım. Heç baş açə bilmirik, həkim. Heç başa düşə bilmirik ki, səhər sübhədən o cür xəstə-xəstə soyuq zirzəmiyə niyə düşmüşdü. Özü də dal qapıdan... İndi, həkim, səhərdən bəri heç bir söz demir... Heç bir sözə cavab vermir...

Doktor Mahmud bəy. Zirzəmidən qayıdandan sonra?
Səkinə xanım. Bəli, həkim...
Doktor Mahmud bəy. Gecə necə, danışdırdımı?
Səkinə xanım. Danışdı, həkim... Qorxu düşmüşdü canına... Deyirdi axırım çatıb... İndi elə-eləcə baxır adama, vəssalam. (Ağlamsınır.) Özü də... bizi yaxına buraxmır, həkim... Heç qoymur ki, əlimiz onun yorğanına toxunsun...

Doktor Mahmud bəy. Necə yəni yaxın qoymur, xanım?

Məleykə xanım bərkdən höknürüb ağlayır.

Səkinə xanım (ağlamsına-ağlamsına). Sakit ol, qızım, sakit ol... Yazıq qız səhərdən əzab-əziyyət çəkir... Kəbleyiə yaxın durmaq mümkün deyil, həkim... O saat qışqırır, vurnuxur yerində... Bilmirəm nə edək, həkim. Ömründə belə işə düşməmişdik, həkim. (Ağlayır.)

Doktor Mahmud bəy. Həyəcanlanmayın, xanımlar. İzn verin bir xəstəyə baş çəkək.

Səkinə xanım. Buyurun, buyurun bura, həkim, bu otaqda yatır.

Məleykə xanım. Biz də gələkmi, doktor?

Doktor Mahmud bəy. Nə olar, gəlin.

Səkinə xanım. Buyurun içəri, həkim...

Addım səsləri.

Doktor Mahmud bəy. Salaməleyküm, Kərbəlayi Muxtar, axşamınız xeyir.

Pauza.

Məleykə xanım. Ata, doktor Mahmud bəy gəlib.

Pauza.

Doktor Mahmud bəy. Kərbəlayi Muxtar, nə olub sizə?.. Heç nədən çəkinməyin. Bu saat müayinə edirik sizi, hər şey düşər qaydasına.

Səkinə xanım. Allah sizdən razı olsun, həkim.

Kərbəlayi Muxtar (*bərkdən*). Yox!..

Doktor Mahmud bəy. Kərbəlayi Muxtar...

Kərbəlayi Muxtar (*bərkdən qışqırır*). Yo-ox!..

Məleykə xanım (*həyəcanla*). Ata!..

Kərbəlayi Muxtar. Yo-ox!..

Doktor Mahmud bəy. Kərbəlayi Muxtar, siz uşaq deyilsiniz ki, həkimdən qorxursunuz! İkicə dəqiqə müayinə edəcəyəm sizi, vəssalam. Yorğanı aşağı çəkin.

Kərbəlayi Muxtar. Yo-x-ox!..

Səkinə xanım. Kəbleyi...

Kərbəlayi Muxtar. Yo-ox!.. Yo-ox!..

Doktor Mahmud bəy. İkicə dəqiqə çəkəcək...

Kərbəlayi Muxtar (*daha da bərkdən qışqırır*). Va-a-ay!..

Məleykə xanım. Ata!..

Səkinə xanım. Kəbleyi!..

Kərbəlayi Muxtar. Va-ay! Va-ay!..

Doktor Mahmud bəy. Yox, belə mümkün deyil.

Məleykə xanım. Bəs, necə olsun, doktor?

Səkinə xanım. Kişi öldən gedir, həkim...

Doktor Mahmud bəy. Bu cür müayinə etmək mümkün deyil, xanım. Xəstə çox həyəcanlıdır, həddən ziyadə.

Səkinə xanımla Məleykə xanım
hıçqıra-hıçqıra ağlayırlar.

Səkinə xanım. Keçək o biri otağa?
Doktor Mahmud bəy. Buyurun...

Addım səsləri.

Səkinə xanım. Necə olacaq, həkim?

Doktor Mahmud bəy. Xəstənin əsəbləri çox pozulub, xanım.

Səkinə xanım. Özü də qızdırma içindədir, sifəti dəyişib tamam... Gözləri də birtəhər olub, həkim, gördünüz gözlərini?..

Doktor Mahmud bəy. Elədir, görkəmi çox pisdir. Ancaq müayinə etdikdən sonra bir kömək göstərmək mümkündür.

Məleykə xanım. Sinəsinə fikir verdinizmi, doktor, gördünüzmü necə şişib?..

Doktor Mahmud bəy. Nəse bir anormallıq var, düzdür. (*Fikirli*) Doğrudur...

Addım səsləri.

Səkinə xanım. Gələnlər kimdir, Məleykə?

Məleykə xanım. Hacı Kazımağağildir, ana.

Səkinə xanım. Yenə qoçusuyla?

Məleykə xanım. Qoçusuyla, bir də Çəpiş böylə...

Addım səsləri tələsik yaxınlaşaraq kəsilir.

Hacı Kazımağa (*hövsələsiz*). Salaməleyküm, bacılar! Bu nə xəbərdir şəhərə yayılıb?! Kəbleyi nə olub?

Səkinə xanım. Kəbleyi bərk xəstədir, Hacı...

Hacı Kazımağa. Ba-a!.. Xəstə onun düşmənləri olsun! İşə bax ha?.. Nədir xəstəliyi, bacım? Mahmud bəy, salaməleyküm, nə olub Kəblə Muxtara?

Doktor Mahmud bəy. Məlum deyil.

Hacı Kazımağa. Necə məlum deyil? Nöşün?

Səkinə xanım (*ağlamsına-ağlamsına*). Kəbleyi qoymur ey, həkim baxsın. Heç kimi buraxmır ki, çarpayısına yaxınlaşsın.

Hacı Kazımağa. Ba-a!.. İşə bax ha-a!.. Yəni ağırdır, bacım?

Səkinə xanım (*ağlayır*). Ağırdır, Hacı...

Hacı Kazımağa. Bay səni!..

Çəpiş bəy. Dağ da yerindən qoparmış!.. Ey gidi dünya!..

Hacı Kazımağa. Puf!.. Alə, Çəpiş bəy, keç o tərəfdə dur demirəm sənə səhərdən? Araq iyi öldürdü mənı...

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Tez elə, alə, çekil yanından qədəşin!
 Ç ə p i ş b ə y. Çəkildim.
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Zalım balası, yayın istisində bir belə də ara q
 dümləmək olar?.. Bacım, yəni heç kimi yavuş buraxmır?
 S ə k i n ə x a n ı m. Heç kimi..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Yəni bu həkim Mahmud bəyi də? Alə, bu
 ki, Allahın ən sakit bəndəsidir!..
 S ə k i n ə x a n ı m (ağlayır). Heç kimi, Hacı, bizi də..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Ba-a!..
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Həyəcanlanmayın, xanım.
 H a c ı K a z ı m a ğ a (yavaşdan). Mahmud bəy, yəni Kəbleyinin
 işi xarabdı?
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Görkəmi yaxşı deyil.
 H a c ı K a z ı m a ğ a (daha da yavaşdan). Yəni deyirsən lap o
 dünyalıqdı?
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Sizin gözlünüz gülür, elə bil,
 sevinirsiniz?
 H a c ı K a z ı m a ğ a (acıqlı). Bu nə sözdü, Mahmud bəy? Mənnən
 zarafat olmaz ha!.. Kəblə Muxtarla mən qır x ilin dostuyduq, tonnan duz-
 çörək kəsmişik, kampanion olmuşuq!.. (Bərkdən) Bacım, bəlkə
 Həsənquluya deyim, Kəbleyinin əl-qolunu tutsun, həkim ona baxsın?
 M ə l e y k ə x a n ı m. Yox, yox!..
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Belə yaramaz, Hacı!
 Q o ç u H ə s ə n q u l u. Nöş yaramaz, alə? Alə, qədəşə yaramaz
 deyirsən?..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Kəs səsini!
 Q o ç u H ə s ə n q u l u. Baş üstə, qədəş!
 S ə k i n ə x a n ı m. Bircə qurbanı olduğum Aslan bəy gəlib
 çıxsaydı!..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Aslan bəy? Bəyəm Aslan bəy gəlir, bacım?
 S ə k i n ə x a n ı m. Bir həftə bundan əqdəm Fitolbörkdən qatara
 minib çıxıb. Bu gün-sabah burda olsun gerek.
 H a c ı K a z ı m a ğ a (yavaşdan). Paho!.. (Bərkdən) Nə tez təhsili
 sona yetdi?.. Mərhəbə!.. Bacım, bəlkə mən Kəbleyi təsir edə bildim?

Kiçik pauza.

S ə k i n ə x a n ı m. Gedək, həkim?
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Nə olar, gedək.
 S ə k i n ə x a n ı m. (Hacı Kazımağaya). Buyurun içəri.

Addım səsləri.

H a c ı K a z ı m a ğ a. Kəbleyi, olmasın azar?

Pauza.

Kəbleyi, mənəm, Hacı Kazımağadı..
 M ə l e y k ə x a n ı m. Ata, Hacı Kazımağa gəlib.

Pauza.

H a c ı K a z ı m a ğ a. Kəbleyi, and olsun Allaha, eşidəndə ki,
 düşmüşən yorğan-döşəyə, kontorda yer titrədi ayağımın altında!..
 Q o ç u H ə s ə n q u l u (yavaşdan). Canuva can, qədəş!
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Kəbleyi, ay Kəbleyi!..

Pauza.

Alə, səndə nə var ki, düşmüşən yorğan-döşəyə?.. Əyib döyül?..
 Dayan, mən özüm səni bir balaca dikəldim, Mahmud bəy baxsın sənə.
 Bax, belə, bax!..

K ə r b ə l a y ı M u x t a r (bərkdən tüpürür). Tf!
 H a c ı K a z ı m a ğ a (özündən çıxmış halda). Alə, mənim üzümə
 tüpürürsən?

M ə l e y k ə x a n ı m. Ata!..
 Q o ç u H ə s ə n q u l u. Alə, qədəşin üzünə tüpürürsən?..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Mənim a-a!..
 Q o ç u H ə s ə n q u l u. Sən öləsən, qan tökəcəyəm!..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Alə, dənəncən baqqal idün, uçastokun
 fantan vurdu, qudurdun? Üzüme tüpürürsən, hə?..
 D o k t o r M a h m u d b ə y. Sakit olun, ağalar!
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Qurban olasan burdakı arvad-uşağa!..

Yoxsa!..

S ə k i n ə x a n ı m. Hacı..
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Yaxşı, bacım, onda mən keçdim o biri otağa.
 Alə, Həsənqulu!

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Bəli, qədəş!
 H a c ı K a z ı m a ğ a. Gəl dalımcə.
 Q o ç u H ə s ə n q u l u. Baş üstə, qədəş!

Addım səsləri. Çəpiş bəy gülür.

D o k t o r M a h m u d b ə y. Nəyə gülürsünüz, Çərkəz bəy?
 Ç ə p i ş b ə y. Əvvəla, Çərkəz bəy yox, Çəpiş bəy, doktor. Çər-
 kəz bəy atası ölənə qədər idi. İkincisi də, dünyanın işlərinə gülürəm,
 doktor Mahmud bəy. Dünyanın işlərinə də iki cür gülmək mümkündür.
 Birincisi mənim kimi gülmək, ikincisi də «Molla Nəsrəddin»in naşiri və
 sizin əziz dostunuz Mirzə Cəlil kimi gülmək.

Doktor Mahmud bəy. Hər halda yaxşı deyil. Ağır xəstə var.

Çəpiş bəy. Mənə yox də, doktor... Ağır xəstə o deyil, ağır xəstə bu dövrandır...

Səkinə xanım. Çərkəz bəy, biz nə hayda, siz nə hayda...

Çəpiş bəy. Bağışlayın, xanım. Üzr istəyirəm iki min dəfə.

Məleykə xanım. Ata, izn ver, heç olmasa, başının altını düzəldim. Boynun yastıqdan düşüb...

Kərbəlayi Muxtar. Yox!..

Doktor Mahmud bəy. Zənənləri incitmək yaramaz, Kərbəlayi Muxtar...

Kərbəlayi Muxtar. Yox!..

Səkinə xanım. Ay kişi, belə münasibət olmaz axı... Niyə qoymursan sənə yaxın durmaq? Nə olub axı?..

Kərbəlayi Muxtar. Yox!.. Yox!.. (Qışqırır.) Va-ay!..

Hacı Kazımağa (o biri otaqda). Gör nə böyürür! Öküz oğlu öküz! Elə bil üç yaşında dananın xayası qalıb qapı arasında!

Qoçu Həsənqulu. Qan tökəcəyəm, qədəş!

Hacı Kazımağa. Kəs səsini, səfeh oğlu səfeh!

Qoçu Həsənqulu. Qədəş...

Hacı Kazımağa. Kəs!

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş...

Səkinə xanım. Ay Allah, bu nə pis gündü belə biz düşmüşük!.. Bu nə dərddi belə!..

Məleykə xanım. Ay ata!..

Doktor Mahmud bəy. Sakit olun, xanımlar, sakit olun. Gəlin bu biri otağa, gəlin.

Addım səsləri.

Hacı Kazımağa. Noldu, Mahmud bəy, bu nə qışqırıqdı belə?

Doktor Mahmud bəy. Kərbəlayi Muxtar heç kimi özünə yaxın buraxmır.

Hacı Kazımağa. Bay səni!

Addım səsləri.

Səkinə xanım. Kimdi gələn?

Məleykə xanım. Karapetovdur, ana.

Hacı Kazımağa. Nə, Karapetov? Ay səni, tülkü oğlu tülkü!.. Alə, Həsənqulu!

Qoçu Həsənqulu. Bəli, qədəş!

Hacı Kazımağa. Gəl dur yanımda.

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş!

Addım səsləri yaxınlaşaraq kəsilir.

Karapetov. Axşamınız xeyir, xanımlar! Salaməleyküm, ağalar! Hacı Kazımağa (heç kimə macal vermir). Alə, Karapetov, səndən nə əcəb? Balam, bu Kəbəyinin daldasında yüz cür fırlıdaq, fitnə-fəsad düzəldən sən deyildün? İndi nə olub, ürəyün yanır?

Karapetov. Xacı, yaxşı deyil, ayıpdı, biz din ayrı qardaşq Kəbla Muxtarla!

Hacı Kazımağa. Ay sən öləsən, Vartan! Burnu başsız mədən iyi, paroxod iyi gəlib, indi qardaş olmusan?! Kəbəyinin milyonları çəkib getirib səni? Belə sən kəlləpaça başun haqqı!..

Karapetov. Xacı...

Hacı Kazımağa (aman vermir). Alə, Vartan, adamı yoxdu bəyəm Kəbəyinin? Ürəyindən keçir ki, uçastokundan-zadından qoparasan? İstəyirsən yenə camaatı tovlayıb milyonları cibistanuva yığasan? Ay sən öləsən!

Karapetov. Ara, mən sən deyiləm ki, bu yazıq Çəpiş bəyin atasının var-yoxuna sahib oldun, özün də elədin kloun... İndi də gəlib buranı kəsdirmisən ki, müftə para keçsin əlinə.

Hacı Kazımağa. Alə, ay hanbal Vartapetin oğlu, sən mənim üzümə qabarırsan?! İtil burdan! Tez!

Karapetov. Xacı, mən sənəvin evinə gəlməmişəm. Xanım, əriniz Kabla Muxtarın – Allax onun ömrün uzun eləsin – advokatlarıyla bir-iki danışığım var sabax. Amma əvvəl sizlə bir-iki sözlüm var.

Hacı Kazımağa. Nə? Mən ölmüşəm bəyəm, Vartan?! Alə, Həsənqulu, bunun mitilini at bayıra!

Karapetov. Xacı, ayıpdı...

Doktor Mahmud bəy. Axı, belə yaramaz, Hacı Kazımağa!

Hacı Kazımağa. Alə, Həsənqulu, eşitmirsən?! Bas bunu bayıra!

Qoçu Həsənqulu. Alə, dığa, bas bayıra! Tez elə, tez!..

Karapetov. Xanım, bura kimin evidi? Mən kimin evinə gəlmişəm?

Səkinə xanım. Ay kişilər...

Hacı Kazımağa (aman vermir). Həsənqulu!

Qoçu Həsənqulu. Alə, dığa, tez elə, çaxaram başuva patronları! Bas bayıra!

Karapetov. Yaxşı! Yaxşı, Xacı! Bizimki qalsın soraya! Bunun altın çox çəkərsən! Yaxşı, qoçu Xasanqulu! Sabah Ohanı göndərrəm, doğrar səni, onda bilərsən qoçu Ohan kimdi!.. Yaxşı, getdim mən...

Hacı Kazımağa. Bir dənə qara daş da dalunca!

Addım səsləri uzaqlaşır.

Səkinə xanım. Ay kişilər, burada dağ boyda kişi əldən gedir, siz nə haydasız?

Hacı Kazımağa. Kafirdir, bacım, müsəlmançılıqda yaraşmaz bizə ki, bu günümüzdə kafir üzü görək, kafir sözü eşidək...

Kiçik pauza.

Nolub sənə, udmusan saruvu?

Qoçu Həsənqulu. Qədəş...

Hacı Kazımağa. Nə qədəş?

Qoçu Həsənqulu. Qoçu Ohan...

Hacı Kazımağa. Alə, mən ölmüşəm ki, sən Ohandan qorxursan? Ala, tut bu əlli manatı, tut!

Pulun xışiltısı eşidilir.

Qoçu. Gülbabaya da de gəlsin sabah, adamlarını da gətirsin.

Qoçu Həsənqulu (*sevincək*). Baş üstə, qədəş! Allah vurmuşdu Ohanı! Qoçu Ohan... Mən ölüm, bir qoçuya bax! Alə, o, mənim qabağımda qoçuluq eliyə bilər?! Qarın tüstülədəcəyəm sabah onun, qoy bir keçsin əlimə!

Səkinə xanım. Mahmud bəy, bir çarə qılın bizə! Nə edək Mahmud bəy?..

Doktor Mahmud bəy. Xanım, gerek xəstəyə baxasan ki, biləsən nə lazımdır...

Məleykə xanım. Bəs, necə olsun, doktor?

Doktor Mahmud bəy. Atanıza nevropatoloq köməyi gərəkdir, xanım. Doktor Ditrixonu dəvət edin, bəlkə kömək edə bilər. Bəlkə atanızı razı sala bilər ki, müayinə edək.

Hacı Kazımağa. Sən Allah, Mahmud bəy, bu kafirləri soxma ortaya!..

Səkinə xanım (*sıxıla-sıxıla*). Bəlkə... bəlkə qubernatorun arvadı Kəbleyi təsir etdi? Kəbleyi onun sözünü yerə salmaz... Xətrini çox istəyir...

Hacı Kazımağa. Hə, bax, bu başqa məsələ!.. (*Yavaşdan*) Kəbleyi onun xətrini lap canı-dildən istəyir... Ağzı nədi istəməsin?..

Qoçu Həsənqulu. Canı can, qədəş!

Səkinə xanım. Necə bilirsiz, həkim?

Doktor Mahmud bəy. Məncə, ancaq doktor Ditrixonu dəvət etsəniz xeyirli olar.

Hacı Kazımağa. Yox, yox!.. Dedik ki, bu kafirləri ortaya soxma də, Mahmud bəy... Qubernatorun arvadı yaxşıdır, bacım.

Çəpiş bəy. Hacı, qubernatorun arvadı bəyəm kafir deyil?

Hacı Kazımağa (*acıqlı*). Alə, çəpiş oğlu çəpiş, sənə deməmişəm hədyan-hədyan danışma?! Həsənqulu!

Qoçu Həsənqulu. Bəli, qədəş!

Hacı Kazımağa. Tez elə, at bunun mitilini bayıra!..

Səkinə xanım. Hacı!..

Qoçu Həsənqulu. Alə, tez elə, çəpiş, çək qəmişini bayıra!

Çəpiş bəy. Hacı, mən elə demək istəmədim...

Hacı Kazımağa. Yaxşı, yaxşı... Puf!.. Yaxın durma mənə.

Yeri get. Ehsan verəndə gəlsən.

Səkinə xanım. Bu nə sözdür, Hacı?

Qoçu Həsənqulu. Tez elə, alə! Tökərim yerə bağırıqlaruvu.

Çəpiş bəy. Tökərsən, inanıram. Mən inanıram, atam, inanıram. Mənim qoçu Ohanı yoxdu axı!..

Qoçu Həsənqulu. Alə, mən qoçu Həsənquluya üçlük atırsan?!

Çəpiş bəy (*təlaşlı*). Getdim, getdim... Onsuz da, gerek özümü bir balaca düzəldim... Adam gerek samovarin üstündəki çaynıq kimi olsun, yeni dəmdə olsun.

Addım səsləri uzaqlaşır.

Səkinə xanım. Yaxşı deyil axı, Hacı, heç yaxşı deyil... Bu nə sözlərdir? Ehsan-zad nədir?

Hacı Kazımağa. Piyaniskədir, bacım. Müsəlmançılıqda yaraşmaz bizə belə ağır günümüzdə piyaniskəylə oturub-duraq.

Məleykə xanım. Onu siz gətirmişdiniz bura.

Hacı Kazımağa. Tula kimi düşür adamın dalına də, bacım.

Məleykə xanım. Mən sizin bacınız deyiləm.

Hacı Kazımağa. Ba-a!.. Adam Hacı Kazımağa əmisinə söz qaytarmaz. Müsəlmançılıqda yaraşmaz bizə, bacım.

Məleykə xanım. Dedim ki, mən sizin bacınız deyiləm!..

Hacı Kazımağa (*mülayim*). Mən düz demirəm, doxtur?.. Bu Çəpiş bəy sülənir adamın dalıya ki, kim bunun boğazına bir az araq tökəcək. Bu da bizim intilgentimiz! Firəngistanda universitet qurtarıb gəlib. (*Yavaş-yavaş qızıdır*.) Boyunu yerə soxum elə sən! Ala e-e!..

Doktor Mahmud bəy. Burada xanımlar var, Hacı! Belə tərzdə danışmaq yaramaz!

Hacı Kazımağa (*hövsələsiz*). Sən də yaman qozqırdırsan a, Mahmud bəy!..

Doktor Mahmud bəy (*acıqlı*). Hacı!

Səkinə xanım. Xahiş edirəm sizdən, ağalar, bizə kömək edin, dərdimizə bir çarə qılın...

Hacı Kazımağa. Yaxşısı budu, bacım, qubernatorun arvadın

gətirək, bir əncam çəksin bu işə. (Yavaşdan) Ay əncam çəkdi ha!.. Nina Mixaylovna deyil, kölgəsidi...

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Canuva can, qədəş!

S ə k i n ə x a n ı m. Bəs, kim getsin gətirsin qubernatorun arvadını?

H a c ı K a z ı m a ğ a. Həsənqulu!

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Bəli, qədəş!

H a c ı K a z ı m a ğ a. Get qubernatorun arvadını gətir bura...

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Gələr bəyəm, qədəş?

M ə l e y k ə x a n ı m. Alın mənim bu üzüyümü, verin ona.

H a c ı K a z ı m a ğ a. Hə, indi lap avtomobile minib gələr...

(Yavaşdan) Bu köpək qızı qubernatorşa kasıb saldı Kəblə Muxtargili...

Elə hamını, birçə məndən başqa... Mənim özümdən, öz cibimdən hələ bir köpük qoparda bilməyib...

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Canuva can, qədəş!

H a c ı K a z ı m a ğ a (bərkdən). Get, Həsənqulu, tez elə!

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Baş üstə, qədəş!

Uzaqlaşan addım səsləri.

D o k t o r M a h m u d b ə y. Xanımlar, doktor Ditrixon yaxşı mütəxəssislərdən biridir. Əsəb xəstəliklərində onun böyük səriştəsi var. Nə üçün onu dəvət etmirsiniz?

H a c ı K a z ı m a ğ a (tələsik). Ay doxtur, burax dedim bu kafirləri!.. Ditrixonundur-zatdır, bunlar hamısı Karapetovun agentləridir. Kişinin başına, əstəğfürullah, iş-zad açarlar!.. Bədbəxt olarıq...

D o k t o r M a h m u d b ə y. Hacı Kərbəlayi Muxtarın həyatı bu qədər qiymətli sizinçün?.. Nə isə əksinə oxşayır...

H a c ı K a z ı m a ğ a (özündən çıxır). Bura bax, doxtur, mən sənə kimi lütə bəyləri çox görmüşəm a-a! Oğlanlaruvun biri burda ortada gəzən vankələrə qoşulub təxribat salır mədənlərdə, o birisi də Fitolbörkdə oxumaq əvəzinə dustaq yatır orda, imperator həzrətlərinin əleyhdarıdır, indi sən burada mənə badalaq gəlirsən? And olsun Allaha, baxmaram doxturluğuva, baxmaram Berlində həkimlik oxumağuva, bu saat bir mərəkə salaram burda ki, aləm tamaşasına yığılar!..

D o k t o r M a h m u d b ə y (həmişəki sakitliyi ilə). Mən bir stəkan su deyiləm ki, sizinçün, çəkəsiniz başınıza!

H a c ı K a z ı m a ğ a (get-gedə daha da qızıdır). Alə, mən kafeşantanda firəng şampanı içmirəm ki, bığım bulaşar, sən indi sudan dəm vurursan?..

S ə k i n ə x a n ı m. Bədirin, Hacı!

M ə l e y k ə x a n ı m. Siz... Siz özünüzü bizim evdə çox... çox pis aparırsınız, Hacı!..

H a c ı K a z ı m a ğ a (yumşaq). Bu nə sözdür, bacım? Mən bu evin

ağsaqqalıyam. Bu ağır günümüzdə mən bu evin böyüyüyəm. Kəbleyiylə tonnan duz-çörək kəsmişik!..

M ə l e y k ə x a n ı m. Bu evin Aslan bəyi var.

H a c ı K a z ı m a ğ a. Nolar, bacım, nə qədər ki, o yoxdur burda, mən də sənəmin əmin.

Kiçik pauza.

Eşitdiyimə görə, Kəbleyi heç bir vəsiyyə-tə yazmayıb. İzn versəniz, yeni mənə vəkil etsəniz, bu işlə canı-dildən məşğul olaram. Bu saat aləm qarışıb bir-birinə. Sizin var-dövlətinizə göz dikən çoxdur... Camaat indi canavardır, bacım, kimin ki, ayağı bir balaca büdrədi, kəsirlər başının üstünü. Gördünüz Karapetovu necə gəlmişdi quzğun kimi?..

S ə k i n ə x a n ı m. Bu işlə, ancaq Aslan bəy özü məşğul ola bilər.

H a c ı K a z ı m a ğ a (yavaşdan). Bu qurumsaq balasının Fitolbörkdən qayıtməsi heç yerinə düşmədi a, heç!.. (Bərkdən) Mən Aslan bəy gələndə qədər işləri sahmana salaram, bacım. Kəbleyinin kontoru başsız qalıb.

M ə l e y k ə x a n ı m. Atam sağ ola-ola bu nə sözlərdir, Hacı?

H a c ı K a z ı m a ğ a. Ehtiyat ığidin yaraşığıdır, bacım!

Addım səsləri.

S ə k i n ə x a n ı m. Gələnlər kimdir, Məleykə?

M ə l e y k ə x a n ı m. Qubernatorun arvadı ilə qoçu gəlir, ana.

Addım səsləri yaxınlaşaraq kəsilir.

N i n a M i x a y l o v n a. Dobry večer, qospoda! Bu nədir? Deyir Muxtar xəstədir? Ay-ay-ay!.. Ya eqo oçen lyublyu!..

H a c ı K a z ı m a ğ a (yavaşdan). Yənə lublu...

N i n a M i x a y l o v n a. Qadji, sizin adyutant bunu mənə deyən kimi, avtomobile minib gəldim!..

H a c ı K a z ı m a ğ a (yavaşdan). O boyda üzüyü barmağıva taxanda lap balonla da uçub gəlsən...

Q o ç u H ə s ə n q u l u. Canuva can, qədəş!

N i n a M i x a y l o v n a. Ay-ay-ay!.. Nə olub Muxtara?

H a c ı K a z ı m a ğ a. Halı yaman fənadır, vəşə prevaxodstva, heç kimi özünə yavuş buraxmır. Doxtur səhərdən qalıb məəttəl. Kəbleyinin kravatına yavuş düşmək mümkün deyil, qışqırır.

N i n a M i x a y l o v n a. Bilirəm, bilirəm. Sizin adyutant mənə dedi. Eybi yox, bu saat düzələr işlər. Ardımca, qospoda! Hardadır Muxtar?

S ə k i n ə x a n ı m. Bu otağa buyurun, xanım.

N i n a M i x a y l o v n a. Za mnoy, qospoda!

Bu nədir, Muxtar? Bu istidə yorğan nədir? Net-net, tək nəlyə!
Mən özüm bunu bu saat götürəcəyəm. Mən özüm. Doktor, gəlin.
Muxtar, bir mənə bax, mənə bax!

Kərbəlayi Muxtar (*bərkdən tüpürür*). Tfu!..

Nina Mixaylovna. Oy!

Məleykə xanım. Ata!

Nina Mixaylovna (*bərkdən qışqıra-qışqıra*). Kakaya nevo-
spitannost! Kakoy pozor!

Hacı Kazımağa. Gəlin, gəlin bu biri otağa.

Addım səsləri.

Nina Mixaylovna. Neslıxannaya dikost! Qadji, siz gör-
dünüz.

Hacı Kazımağa (*yavaşdan*). O, elə əvvəldən belə idi, vəşə
prevaxodstva. Baqqal Muxtar deyirdilər... Özü də it xəsis idi!

Nina Mixaylovna. Düzdür! Çox xəsis adamdır. Takoy
skupoy, prosto ujas!

Hacı Kazımağa. Elədir ki, var, vəşə prevaxodstvo...

Nina Mixaylovna (*yumşalmış*). Bəs, siz niyə görünmür-
sünüz, Qadji? İndicə Aleksandr Aleksandroviç işdən qayıtmışdı. Oturub
bir yerdə çay içirdik. Mən hazırlaşmışdım ki, Aleksandr
Aleksandroviçdən soruşum ki, sizin başınıza nə iş gəlib ki,
görünmürsünüz?

Hacı Kazımağa (*tələsir*). Yox, yox, vəşə prevaxodstva,
kişini narahat etməyin! Narahat etməyin kişini.., Sabah gələcəyəm
sizə!..

Qoçu Həsənqulu (*lap yavaşdan*). Sən öləsən, Hacı düşdü
xərəcə! Əcəb oldu! Xəsis oğlu xəsis!..

Hacı Kazımağa. Ba, vəşə prevaxodstva, nə gözəl sırğanız
var belə?! Əladır! Ancaq düzdür...

Nina Mixaylovna. Düzdür nə, Qadji?

Hacı Kazımağa. Vəşə prevaxodstva, dünən yox, srağagün
Məşədi Cabbar bir sırğa götürdü zərgər Ələşəfin dükanından, brilyantı
üç dəfə bundan böyük!

Nina Mixaylovna. Ne mojet bıt!

Hacı Kazımağa. And olsun Allaha, vəşə prevaxodstva!

Nina Mixaylovna. İnteresno, oçen interesno!..

Hacı Kazımağa. Vəşə prevaxodstva, Məşədi Cabbara sizin
interesi çatdıraram mütləq! Elə sabah onu da götürüb gələrəm sizə.

Qoçu Həsənqulu (*lap yavaşdan*). Gör nə çıxdı altından?..

Nina Mixaylovna. Gözləyəcəyəm!

Hacı Kazımağa. Baş üstə, xanım, arxayın olun! (*yavaşdan*)
Ölmüşdü Hacı ki, öz cibiyə gəlsin səni görməyə. Məşədi Cabbarın
sırğası getdi işinin dalınca!..

Qoçu Həsənqulu. Canuva can, qədəş!

Hacı Kazımağa. Nə?

Qoçu Həsənqulu. Deyirəm canuva can, qədəş! Bir dənə-
sən! Allah sənin kölgəvi başımızın üstündən əskik eləməsin!

Hacı Kazımağa. Elə sən də bir dənəsən! Ağciyər oğlu ağ-
ciyər. O əlli manatın iyirmi beşini qaytar özümə. İyirmi beş manat bəs
eylər qoçu Gülbəlayə!

Qoçu Həsənqulu. Qədəş...

Hacı Kazımağa (*acıqlı*). Tez elə, alə!

Qoçu Həsənqulu (*tələsik*). Baş üstə, qədəş! Alaginə.

Addım səsləri.

Hacı Kazımağa. Bu kimdi belə?

Addım səsləri yaxınlaşır.

Çəpiş bəy (*sevinclə qışqıra-qışqıra*). Xanımlar, muştuluğumu
verin, xanımlar! Yaxşıca bir xələtim sizdə, xanımlar!

Səkinə xanım (*səbrsiz*). Nə olub? Nə xəbərdir, Çərkəz bəy?

Çəpiş bəy. Aslan bəy gəlib, xanım! Aslan bəy! Muştuluğum
sizdə!

Səkinə xanım. Aslan bəy?! Dar gündə köməyim, oğul!..

Məleykə xanım. Necə xələt desəniz, mənə, Çərkəz bəy!

Çəpiş bəy. Səndə də muştuluğum var, Hacı!

Hacı Kazımağa. Püfl!.. Adə, məndən uzaq dur!.. (*yavaşdan*)
Xoş xəbər gətirmisən mənə? (*Yamsılayır*.) Muştuluq... Ay sən öləsən!

Addım səsləri.

Səkinə xanım. Aslan bəy! Ömrüm, günüm mənim!..
(*Ağlayır*.)

Məleykə xanım. Aslan!..

Aslan bəy. Ana!.. Məleykə!..

Kiçik pauza.

Salam, ağalar!

Nina Mixaylovna (*yavaşdan*). Muçına – krasaves, v otliçii
ot otsa – nepovorotlivoqo bika!

Hacı Kazımağa (yavaşdan). Gör nə maritlayıb gedənin üzünə? Lubludu e, lublu!..

Qoçu Həsənqulu. Canuva can, qədəş!

Aslan bəy. Bu nə xəbərdir belə? Aşağıda bütün nökrələr, qulluqçular deyir ki, atam bərk xəstələnib?

Səkinə xanım (ağlayır). Elədir, oğul, elədir.

Aslan bəy. Nə olub ona, doktor Mahmud bəy? Qorxulu bir şey varmı?

Doktor Mahmud bəy. Atanız gözümə yaxşı dəymir. Qızdırması, görünür, həddən artıqdır. Sifətinin, gözlərinin rəngi xoşuma gəlmir. Ola bilsin ki, möhkəm setəlcəmdir.

Aslan bəy. Nə üçün «ola bilsin ki»? Niyə konsilium çağrılmayıb? Nə üçün diaqnoz dəqiqləşdirilməyib?

Doktor Mahmud bəy. Atanızın əsəbləri tamam sarsılıb.

Aslan bəy. Nə üçün?

Doktor Mahmud bəy. Səbəbini bilmirəm. Heç kimi yaxına buraxmır. Müayinə etməyə qoymur.

Aslan bəy. Bu necə işdi, ana?

Səkinə xanım. Dünəndən halı xarab idi, qızdırması qalxmışdı, amma köynəyini dəyişdirdik, ovxaladıq, bir dəfə banka salmışdım. Səhər bizdən gizli ayağa qalxıb dal qapıdan düşüb zirzəmiyə, yuxarı qalxandan sonra bizi yaxına buraxmır.

Aslan bəy. Axı, nə üçün?

Səkinə xanım (ağlayır). Bilmirəm..

Hacı Kazımağa. Qubernatorun arvadı da kömək edə bil-mədi.

Aslan bəy. Qubernatorun arvadı? Hanı qubernatorun arvadı. A-a!.. İzvinite, madam! Ya vas ne uznal. Rad vas privetstvovat v svoem dome! Vaş pokorniy sluqa, Aslan bek.

Nina Mixaylovna. Oçen priyatno.

Hacı Kazımağa (yavaşdan). Ba-a! Gör nə bülbül kimi ötür? Bu atasından çox irəli gedib... Yox, hiss eləyirəm ki, bunu dişləmək çətin işdi!.. Köpək oğlu, deyəsən, başımıza bəla olacaq!.. Həsənqulu!

Qoçu Həsənqulu. Bəli, qədəş!

Hacı Kazımağa. Alə, qaytar mənə o iyirmi beş manatı! Qoçu Gülbala-zad lazım deyil!

Qoçu Həsənqulu (özünü itirir). Qədəş...

Hacı Kazımağa. Kül sənə başuva ki, bir dənə Ohanla da bacarmırsan! Tez elə, millətin adını batıran qurumsaq! Ac qoyaram sənə!..

Qoçu Həsənqulu (taşvişlə). Ala, qədəş...

Aslan bəy. Sakit ol, ana. Məleykə, sakit ol. Mən bu saat özüm atamın yanına gedərəm.

Səkinə xanım. Allah eləsin hər şey yaxşı olsun, oğul. Do-yunca boy-buxununa baxıb sevinə bilmirəm, ay bala... Ay Allah, bizə bir əlac!.. (Ağlayır.)

Doktor Mahmud bəy. Sakit olun, xanım.

Çəpiş bəy. Mənə də bir əlac, doktor.

Doktor Mahmud bəy. Sizə verdiyim pulların hamısını içirsiniz, Çərkəz bəy. Söz qoymuşam ki, daha sizə heç vaxt pul verməyim.

Çəpiş bəy. Əvvəla, bayaq ərz etdim ki, Çərkəz bəy yox, Çəpiş bəy. Camaat necə, siz də elə. İkincisi isə, yalan sözdür, doktor, inanmayın. Sizin verdiyiniz pullara gedib qəzet-jurnal alıram, «Molla Nəsrəddin» alıb oxuyuram.

Doktor Mahmud bəy. Neyləyirsiniz «Molla Nəsrəddin» məcmuəsini? Siz elə özünüz «Molla Nəsrəddin»in qəhrəmanlarından deyilsinizmi məgər?

Kərbəlayi Muxtarın qışqırtısı o biri otaqdan eşidilir.

Kərbəlayi Muxtar. Yo-ox!..

Məleykə xanım. Atamdır!..

Nina Mixaylovna. Opyat oryot!

Süretli addım səsləri.

Aslan bəy. Atamın əsəbləri tamam pozulub. Məni tanıdı, amma yaxın qoymadı. Hətta, elə bil, nədənsə, daha da qorxdı.

Səkinə xanım. Ay Allah, bu nə işdi biz düşmüşük?! Bu nə belədi?!

Doktor Mahmud bəy. Təcili surətdə doktor Ditrixsonu çağırmaq lazımdır.

Hacı Kazımağa. Aslan bəy, izin ver, Həsənquluya tapşırım kömək etsin, Mahmud bəy də Kəbəliyini müayinədən keçirsin.

Aslan bəy. Ay Hacı!.. Ay Hacı!.. Siz öz köntöy qoçunuzu bu-yurmaqdan başqa heç nə bilmirsiniz!..

Qoçu Həsənqulu. Qədəş, mənə köntöy dedi...

Aslan bəy. Həzərat! Sizin xəbəriniz varmı ki, dünən avqust ayının 1-də axşam Almaniya Rusiyaya müharibə elan edib? Bilirsinizmi ki, bu, Cahan müharibəsi deməkdir?! Bəli, bəli! General qraf Vladimirov mənimlə birlikdə qatarla Peterburqdan Bakıya gəlirdi. Yoldaca ona cənab hərbi nazir Suxomlinovdan tel gəldi.

Nina Mixaylovna. Boje moy! Deyirəm axı, Aleksandr Aleksandroviç nə üçün hələ işdən qayıtmayıb...

Hacı Kazımağa (yavaşdan). Bayaqdan qozqırdırdı ki, oturub çay içirdik...

Aslan bəy. Buna necə baxırsınız, Hacı? Cahan müharibəsinə? Hacı Kazımağa. Aslan bəy, mənim kontorda başımı qaldırmağa macalım var ki, cahana baxım?

Aslan bəy. Əlbəttə, əlbəttə, siz heç nə görmürsünüz! Qulağınızın dibində «Hümmət» təşkilatı fəaliyyət göstərir. Mühəndis Məşədi bəy Əzizbəyov fəhlələri tətilə çağırır. Doktor Nəriman Nərimanovun məqalələri, çıxışları camaatı ayağa qaldırır. Bütün bunların sədası Peterburqa gəlib çatır!

Hacı Kazımağa. Pah atonnan!

Aslan bəy. Bəli, Hacı, bəli! Siz isə, burnunuzdan uzağı görmürsünüz!

Qoçu Həsənqulu. Qədəş, bu nə danışır belə?

Hacı Kazımağa. Kəs səsini!

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş!

Hacı Kazımağa. Aslan bəy, Nəriman Nərimanov boynunu kraxmalların biridir. Məşədi Əzizbəyovun bir nəfər bəyin yanında hörməti yoxdur. Onlar nəkarədir ki, bizim qabağımızda qoz sındıra?

Aslan bəy. Səhv edirsiniz, Hacı! Böyük səhviniz var! Bu gün Ulyanov bütün Rusiyanı lərzəyə salıb. Peterburqa zəlzələ gətirib. İmperator Nikolayın özünün bu saat taxt-tacı təhlükə altındadır. Siz isə, əbləh qoçunuzun müşayiətilə özünüzi toxunmaz bilirsiniz!

Qoçu Həsənqulu. Qədəş, bu mənə əbləh deyir!..

Hacı Kazımağa. Kəs səsini!

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş!

Aslan bəy. Erməni daşnakları, gürcü menşevikləri öz millətlərinin qeyrətini çəkir, bəs, siz nə edirsiniz? Ac fəhlələr, avam kəndlilər ayağa qalxanda nə edəcəksiniz?! Yoxsa elə bilirsiniz ki, üstünüze gələn selin qarşısını sizin bu əbləh qoçunuz kəsəcək?

Qoçu Həsənqulu. Alə, yenə əbləh?

Hacı Kazımağa. Kəs səsini!

Qoçu Həsənqulu. Qeyrət boğur axı, məni, qədəş!..

Hacı Kazımağa. Alə, demədim kəs?

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş!..

Hacı Kazımağa. Aslan bəy, sözlərin ağılıma batır. Mədənələr bu saat çox şuluqdur. Bizim nadürüstlər vankələrə qoşulub təxribat salırlar hər yerdə. Ancaq, Aslan bəy, deyiblər ki, ağalıq verimlədir, igidlik vurumla! Kəndçi-kündçüdən, lüt-üryandan da qorxsaq, daha bu nə oldu?

Aslan bəy. Ağalar! Mən sizə təkrar edirəm ki, Ulyanov bu gün bütün Rusiyanı, fəhlələri, kəndliləri ayağa qaldırır. Bu Cahan müharibəsi rus imperiyasına baha başa gələcək, təxribatçıların sırası

artacaq. Bütün bunlar barədə dərindən düşünmək lazımdır. Qəti tədbirlər görmək lazımdır. Bir-birinizdən danos yazmaqdan, təxribatçılara qarşı amansız olmalısınız!

Hacı Kazımağa. Ulyanovu mən də eşitmişəm, Aslan bəy. Axı, bu kim olan kəsdir belə?

Doktor Mahmud bəy. Vaxt gələr, Hacı, bilərsiniz ki, Ulyanov kimdir.

Aslan bəy. Sizin də oğlunuz Peterburqda bolşeviklərə qoşulub, doktor Mahmud bəy! Buna nə deyirsiniz?

Doktor Mahmud bəy. Mən oğlanlarımdan arxayınam.

Aslan bəy. Yoxsa özünü də dönüb marksist olmusunuz?

Nina Mixaylovna. Oçen mojet bı! On poxoj na marksista.

Doktor Mahmud bəy. Mən həkiməm.

Aslan bəy. Nəriman Nərimanov da həkimdir!..

Səkinə xanım. Aslan, oğul, bəs necə olsun, atan əldən gedir axı?..

Aslan bəy. Bu saat bir də onun yanına gedəcəyəm.

Məleykə xanım. Siz də gedin, doktor.

Hacı Kazımağa. Elə hamımız gedək.

Ayaq səsləri.

Aslan bəy. Ata, sən uşaq deyilsən ki, izin vermirsən həkim səni müayinə etsin?

Pauza.

Ata!

Kərbəlayi Muxtar. Yox!..

Aslan bəy. Axı, belə olmaz!..

Kərbəlayi Muxtar. Yox!..

Aslan bəy. Belə yaramaz, ata! Yaxın durun, doktor!

Kərbəlayi Muxtar (qışqırır). Yo-o-ox!..

Hacı Kazımağa. Alə, Həsənqulu, tut bunun qollarını!

Qoçu Həsənqulu. Baş üstə, qədəş!

Kərbəlayi Muxtar (bərkdən qışqırır). Va-a-ay!

Doktor Mahmud bəy. Belə olmaz, ağalar!

Kərbəlayi Muxtar. Va-a-ay!

Hacı Kazımağa. Həsənqulu, bərk tut!

Aslan bəy. Ata!

Kərbəlayi Muxtar. Va-a-ay!

Kərbəlayi Muxtarın səsi birdən-birə kəsilir.

Səkinə xanım. Ay camaat, kişi keçindi-i-i!..
 Məleykə xanım (*qışqırır*). Ata!..
 Çəpiş bəy. Kəblə Muxtar getdi o dünyaya..
 Doktor Mahmud bəy. Əl çəkin, ağalar, əl çəkin!
 Aslan bəy. Buraxın! Buraxın!
 Məleykə xanım. Atam öldü!..
 Nina Mixaylovna. Skonçalsya ot razrıva serdsa!

Kiçik pauza.

Hacı Kazımağa. Bu nədir belə, Kəbleyinin sinəsinin üstündəki nədir belə?

Səkinə xanım (*bərkdən ağlayır*). Bizi bədbəxt edib getdin, ay kişi!..

Hacı Kazımağa. Bu kisə nədir belə, Kəbleyinin sinəsi üstə? Hə?

Aslan bəy. Əl dəyməyin!

Hacı Kazımağa. Alə, Həsənqulu bu nədir belə?

Aslan bəy. Əl dəyməyin!

Qoçu Həsənqulu (*bərkdən*). Qızıl!

Nina Mixaylovna. Zoloto!

Yerə tökülən qızıl pulların səsi.

Aslan bəy. Heç kim əl dəyməsin!

Hacı Kazımağa. Alə, Həsənqulu, yığ!

Qoçu Həsənqulu. Mən özümə yığiram, qədəş, sən özünçün yığ!

Nina Mixaylovna. Vot nastoyaşaya psixoloqiya kupsa!

Çəpiş bəy. Deyirəm axı, kişi səhər-səhər zirzəmiyə niyə düşüb, sonra niyə heç kimi yanına buraxmırmış... Bağrına basıbmiş zirzəmidə basdırdığı qızılı...

Doktor Mahmud bəy. Bu nə rəzalətdir!.. Mənim ürəyimə dammışdı! Dammışdı ürəyimə!

Çəpiş bəy. Görüb ki, işi fıırıqdi, qorxub ölər, qızıl qalar başqasına... İndi apardın özünlə, ay Kəblə Muxtar?..

Aslan bəy (*tövşüyə-tövşüyə*). Bunlar hamısı bizimdir! Əl dəyməyin! Məleykə, yığ! Ana, nökrələri çağır, bunları qovsun! Əl dəyməyin!..

Hacı Kazımağa. Həsənqulu, yığ!

Qoçu Həsənqulu. Özünçün sən yığ, qədəş!

Nina Mixaylovna. Mne toje!

Çəpiş bəy. Mənə birçə dəne qızıl onluq kifayətdir!..

Nina Mixaylovna. Kakoye boqatstvo!

Doktor Mahmud bəy. Kakoy ujas, madam, kakoy ujas! Bu nə rəzil zəmanədir! Bu nə rəzil cəmiyyətdir! Uzaq burdan, Mahmud bəy! Uzaq! Uzaq! Uzaq!..

Bir-birinə qarışmış səs-küy, sürətlə uzaqlaşan addım səsləri eşidilir.

Avqust, 1973.

ORDENLİ YAZIÇI İLƏ GÖRÜŞ

(Fars)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Cəfərağa – 48 yaşında, taks sürücüsü, təxəllüsü: «Taksi Cəfər», orta-boylu, arıq, qışqıranda nazik boğazının damarları şişir, heç bir ordeni və medalı yoxdur. Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıdır və ondan soruşanda ki, o boyda müharibədən gəlmisən, birçə dəne medalın da yoxdur, belə cavab verir ki, canımı salamat gətirmişəm, medaldan azdır? Məsuliyyət-siz adamdır.

Yoldaş Kərimzadə – 50 yaşında, rayon partiya komitəsinin birinci katibi, təxəllüsü: «Kişi», ortaboylu, həddən artıq kök və bu cür kök olduğu üçün də top kimi yumru görünür; hərəkətləri, yerşi cəldir, amma oturanda durmağı çox çətin olur, alma kimi girdə və otlu sifəti, qırmızı və hamar yanaqları var, Azərbaycan KP MK-nın üzvü, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatıdır, iki Lenin ordeni və başqa orden və medalları var, amma təntənəli iclaslarda penceyinin yaxasından yalnız iki Lenin ordenini taxır. Yerli diktatordur.

Yazıçı Alpaslan Qulamzadə – 50 yaşında, Stalin mükafatı laureatı, əmək qabaqcıllarının xoşbəxt güzəranından, şəhər və azad kolxoz həyatından, MTS quruculuğundan, Qırmızıçay SES-in fəaliyyətindən bəhs edən əsərləri məktəb dərslərinə də salınmışdır, qəzetlərdə tez-tez şəklil çıxır, 7 Noyabr, 1 May, 28 Aprel, 5 Dekabr Stalin Konstitusiyası və sairə bu kimi bayramlarda həmişə radio ilə nitq söyləyib əmək qabaqcıllarını ürəkdan təbrik edir, ordenli yazıçıdır.

Əliquliyev – 28 yaşında, komsomoldan rayon partiya komitəsinə təlimatçı vəzifəsinə irəli çəkilib və bu əzəbli-əziyyətli dünyada bütün istəyi, fikri-zikri indi işlədiyi təbliğat şöbəsinin müdiri olmaqdır və bu çox ehtiraslı istəyə görə təzə evləndiyi arvadını da, qoca atasını-anasını da, yeməyini-içməyini də, bir sözle, bu çətin dünyada hər şeyi unudub.

Rayon rəhbərləri.
Əmək qabaqcılları.
Rayon camaatı.

Zaman – 1952-ci ilin bir payız gecəsi.

Məkan – Papanin adına Rayon Mədəniyyət Evinin klubu.

Papanin adına Rayon Mədəniyyət Evinin klubu ağzına qədər doludur. Klubun divarlarından qırmızı parça üzərində iri hərflərlə yazılmış şüarlar asılıb: «ŞANLI RƏHBƏRİMİZ, ATAMIZ STALİN YOLDAŞA EŞQ OLSUN!», «XIX PARTIYA QURULTAYININ TARIXI QƏRARLARINI HƏYATA KEÇİRƏCƏYİK!», «SOVET BƏDƏN TƏRBIYƏÇİLƏRİNƏ EŞQ OLSUN!», «YAŞASIN DÜNYA ZƏHMƏTKEŞLƏRİNİN SEVİMLİ RƏHBƏRİ DAHI STALİN!», «XOŞBƏXT HƏYATIMIZ ÜÇÜN ƏZİZ ATAMIZ STALİN YOLDAŞA MİNNƏTDARIQ!», «YAŞASIN ŞANLI KOMMUNIST PARTIYASI!», «YENİLMƏZ MARKS – ENGELS – LENİN – STALİN BAYRAĞI ALTINDA İRƏLİ!».

Klub səhnəsinin ortasında, divardan İosif Vissarionoviç Stalin yoldaşın marşal palatında rəngli şəklil asılıb. Yoldaş Stalin zala baxa-baxa gülümsəyir.

Camaat Papanin adına Rayon Mədəniyyət Evinin zalına raykomun tapşırığı ilə ordenli yazıçı Alpaslan Qulamzadə ilə görüşə toplaşır.

Klubun səhnəsində görüşün rəyasət heyəti, yəni rayon partiya komitəsi bürosunun üzvləri, əmək qabaqcılı üç nəfər qadın, əmək qabaqcılı iki nəfər kişi, bir nəfər Qəhrəman ana, ordenli yazıçı Alpaslan Qulamzadənin yaradıcılığı barədə çıxış edəcək ədəbiyyat müəllimi, pioner baş dəstə rəhbəri, «Xoşbəxt həyatımız» adlı rayon qəzetinin redaktoru və təbii ki, Alpaslan Qulamzadənin özü.

Zala sükut çöküb.

Yazıçı Alpaslan Qulamzadə zalda əyləşənləri sıra-sıra təmkinlə nəzərdən keçirir. Yazıçı Alpaslan Qulamzadə özü öz böyüklüyünü hiss edir.

Zalın yeganə qapısı ağzında Əliquliyev dayanıb və gözlərini yalnız Yoldaş Kərimzadəyə zilləyib və Yoldaş Kərimzadə hər dəfə tərpəndikcə, Əliquliyevin ürəyi döyünür, çünki istəyir ki, yoldaş Kərimzadə bu gecə onu beləcə tez-tez görsün; bu tədbirin keçirilməsində camaatın zala doldurulması, nizam-intizam məsələləri şəxsən Əliquliyevə tapşırılmışdı, görüşün partiya məsuliyyətini o daşıyırdı və indi daxili bir fəxrət hissi keçirirdi ki, vəzifəsinin öhdəsindən şəərəflə gəlib; vəcdlə elə hey Yoldaş Kərimzadəyə baxır. Yoldaş Kərimzadə çox kök olduğu üçün böyük bir əziyyətlə ayağa qalxmıya çalışır. Birdən Cəfərağa görünür və klubun dəhlizi ilə düz zalın qapısına tərəf gəlir.

Əliquliyev (*təlaşla yavaşdan*). Olmaz! Olmaz!

Cəfərağa (*yavaşdan*). Nə olmaz, ə?

Əliquliyev (*eyni təlaşla*). Başlayır! Başlayır!

Yoldaş Kərimzadə eləcə ayağa qalxmıya çalışır.

Cəfərağa. Belə elə ə, çəkil!.. Görüşə gəlmişəm də!..
Əliquliyev. Olmaz! Olmaz! İndi Yoldaş Kərimzadə özü
şəxsən danışmağa başlayır!.. Püf-f-f... Araç içmişən yenə?
Cəfərağa. Sənə nə var, ə? Avtoinspektorsan?

Yoldaş Kərimzadə, nəhayət ki, ayağa qalxa bilir.

Əliquliyev (*dəhşətli bir təlaşla*). Çəkil! Çəkil! Olmaz! Kişi
danışmağa başlayır!..

Yoldaş Kərimzadə (*diqqətlə zalı nəzərdən keçirib, bərk-
dən*). Yoldaş rayon zəhmətkeşləri!..

Hamı dərin bir sükut və sifətlərə çökmüş eyni bir
heyranlıqla qulaq asır.

Əliquliyev (*pıçiltıyla*). Get burdan!.. Kişi danışır!..
Cəfərağa (*səsini qaldırır*). Hara get, ə? Özün çəkil görüm!..
Yoldaş Kərimzadə. Bu gün...

Cəfərağa əli ilə Əliquliyevi qapının ağzından kənar eləyib, zala
dürtülür və belini əyib barmaqlarının ucunda addımlasa da, zalın taxta
döşəməsinin cırlıtısı Yoldaş Kərimzadənin nitqini yarımçıq kəsir. Yoldaş
Kərimzadə əvvəlcə təəccüblə qapıya tərəf baxır, sonra nəzərləriylə
Cəfərağanın taxta döşəməni cırlıdada-cırlıdada özünə yer axtarmasını müşayiət
edir, sonra da tənə dolu gözlerini Əliquliyevin gözlərinin içinə zilləyir.

Əliquliyev Yoldaş Kərimzadənin o nəzərləri altında əriyib heçə dönür.
Cəfərağa orta sıralarda özünə yer tapıb oturur.

Yoldaş Kərimzadə böyük bir narazılıqla Cəfərağanın gözələrinin içinə
qəzəblə ox atıb nitqinə yenidən başlayır.

Yoldaş Kərimzadə. Yoldaş rayon zəhmətkeşləri!.. Bu gün
sizin sevimli yazığınız Alpaslan Qulamzadə yoldaş Bakıdan sizin, öziz
zəhmətkeşlərimizin görüşünə gəlmişdir. Siz hamınız sevimli yazığınız
Alpaslan Qulamzadəni ürəkdən sevirsiniz. Hələ bizim şanlı Kommunist
Partiyamızın stalinçi Mərkəzi Komitəsinin elə bir qərarı olmamışdır ki,
Alpaslan Qulamzadə bu barədə öz gözəl əsərlərini yazmasın!

Hamı əl çalır.

Yoldaş Kərimzadə. Bəli, yoldaşlar!

Hamı əl çalır.

Yoldaş Kərimzadə. Partiya...

Yoldaş Kərimzadə udqunur və gözələri ilə yanında oturmuş Rayon
İcraiyyə Komitəsinin sədrinə işarə edir. Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri
yerindən sıçrayıb mizin üstündəki qrafindən stəkana su tökür, gətirib ehtiramla
birinci katibə təqdim edir. Yoldaş Kərimzadə suyu qurta-qurt içə-içə gözələrinə

zalda fırladıb gətirir yenə Cəfərağanın gözələrinin düz içinə kin-küdurət
oxu atır.

Yoldaş Kərimzadə (*əlindəki stəkani yaşıl kətanın üstünə
qoyur*). Partiya heyvandarlıq haqqında qərar qəbul etdi. Ona ən birinci
romanı Alpaslan Qulamzadə yazdı! Baramaçılıq haqqında partiyamız
qərar qəbul etdi. Ona ən birinci gözəl dram əsərini Alpaslan Qulamzadə
yazdı! Partiyamız tərəvəzçiliyin inkişafı haqqında Moskvada müşavirə
çağırdı – bilirsiniz ki, mən ora getdim o vaxt, – sonra xüsusi qərar qəbul
etdi. Yenə də bu qərar barədə birinci romanı sizin sevimli sənətkarınız
Alpaslan Qulamzadə yazdı! Yazığımız qızıl paytaxtımız Moskvadakı
Xalq Təsərrüfatı Sərgisi barədə öz romanını yazıb! Eyni zamanda,
Alpaslan Qulamzadə yoldaş öz qüdrətli əsərlərində kosmopolitləri də
ifşa edir!

Və birdən Yoldaş Kərimzadənin gözələri yenə də Təksi Cəfərağa sataşır.

Yoldaş Kərimzadə (*əli ilə Cəfərağaya işarə edir*). Bir
ayağa qalx!

Bütün camaat nəfəsini sinəsində saxlayıb, Cəfərağaya baxır. Milçək
uçsa, səsi gələr.

Cəfərağa (*əvvəlcə ətrafına baxır*). Mən?
Yoldaş Kərimzadə (*hirsli*). Sən! Sən!

Cəfərağa ayağa qalxır.

Yoldaş Kərimzadə. Sən heç bilirsən ki, kosmopolit nədir?

Pauza.

Cəfərağa. Xeyr, Yoldaş Kərimzadə.
Yoldaş Kərimzadə (*zala baxır*). Vot pəjalısta!..

Yazıçı Alpaslan Qulamzadə narazılıqla başını bulayır, yəni ki,
hələ də gör cəmiyyətimizdə siyasi şüuru inkişaf etməmiş necə adamlar var...

Yoldaş Kərimzadə (*nifrətlə*). Otur!

Cəfərağa oturur, amma Yoldaş Kərimzadə fikrini dəyişir.

Yoldaş Kərimzadə. Qalx yenə, qalx!

Cəfərağa ayağa qalxır. Yoldaş Kərimzadə fikrini yenə dəyişir.

Yoldaş Kərimzadə. Əşşi... (*Əli ilə işarə edir ki, Cəfərağa
otursun.*)

Cəfərağa oturur, amma Yoldaş Kərimzadə təzədən fikrini dəyişir.

Yoldaş Kərimzadə. Qalx!.. Qalx!.. (Əlini yelləyir, yəni ki, yox, sən kimisinin biriylə danışmağın mənası yoxdur.) Sadis!..

Cəfərağa oturur. Bütün zal lal-dinməzdir.

Əliquliyev (Cəfərağaya baxa-baxa pıçıltıyla). Gördün? Lap yaxşı oldu!.. Yekəbaşlığın axırı belədi!.. Bu boyda kişiye hörmətsizlik eləyir... Ona nə var ki, pyaniskənin biridi... Vay mənim halıma!..

Yoldaş Kərimzadə. Gördüz, yoldaşlar? Səviyyəni gördüz də?! Bilmir ki, kosmopolit nədir... Ancaq siz bilirsiniz ki, kosmopolit nədir!

Zal sükut içindədir.

Yoldaş Kərimzadə. Mən düz deyirəm, elə deyilmi, yoldaşlar?

Bütün zal xor ilə. Bəli!

Yoldaş Kərimzadə. Alpaslan Qulamzadə də qüdrətli əsərində kosmopolitləri damğalayır! O maskalanmış xalq düşmənlərini də ifşa edir, göstərir ki, ədəbiyyat partiyasının yaxın köməkçisidir. Alpaslan Qulamzadənin əsəri Çində də çap olunub, yoldaşlar!

Yoldaş Kərimzadə danışdıqca rəyasət heyətinin bir küncündə əyləmiş «Xoşbəxt həyatımız» qəzetinin redaktoru güclə seziləcək tərzdə razılıq əlaməti kimi başını tərpədir. Alpaslan Qulamzadənin yaradıcılığı haqqında geniş arayışı redaktor yazıb dünən şəxsən Yoldaş Kərimzadəyə verir.

Yoldaş Kərimzadə. Bizim əmək qəhrəmanlarımızın şən həyatı, yoldaşlar, Alpaslan Qulamzadəyə ruh verir və o çox sevdiyiniz əsərlərini yazır. Belə deyilmi, yoldaşlar?

Bütün zal xor ilə. Bəli!..

Yoldaş Kərimzadə. Alpaslan Qulamzadənin pambıq becərilməsində texnikanın tətbiq edilməsi kimi mühüm məsələnin əsl bolşevikcəsinə təbliğinə həsr olunmuş romanı da sizin sevimli əsərinizdir! Belə deyilmi, yoldaşlar?

Bütün zal xor ilə. Bəli!..

Yoldaş Kərimzadə (məmnuniyyətlə Alpaslan Qulamzadəyə müraciət edir). Görürsünüzmü?

Alpaslan Qulamzadə təvazökarlıqla gülümşəyir. Hamı əl çalır.

Yoldaş Kərimzadə stəkanı götürüb su içir və içə-içə də əvvəlcə qapının ağzında ayaq üstə dayanmış Əliquliyevə baxır. Əliquliyev də titrəyir və o, əlbəttə, tamam məhv olmuş bəd xəbərlər bir insandır. Sonra Yoldaş Kərimzadə yenə də Cəfərağaya öldürücü bir nəzər salır, amma bu kinli nəzərlərdə bu dəm daxili bir təntənə də hiss olunur. Yoldaş Kərimzadənin ədəbiyyat haqqında söylədiyi fikirlər özünün də xoşuna gəlir.

Yoldaş Kərimzadə. Lakin yoldaşlar, Alpaslan Qulamzadənin əsərlərində əsas bir cəhət var ki, siz onu lap çox sevirsiniz, bu da odur ki, o əziz atamız yoldaş Stalinin parlaq surətini yaratmışdır!

Yoldaş Kərimzadə özü başlayır hərəkətə əl çalmağa. Bundan sonra bütün zal əl çalır.

Yoldaş Kərimzadə (daha da ucadan). Alpaslan Qulamzadənin əsərlərində biz görürük ki, yoldaş Stalin bəşər dühasının sönməz ulduzudur, yoldaşlar!

Sürəkli alqışlar.

Yoldaş Kərimzadə (daha artıq bir ehtirasla). Hələ, yoldaşlar, bəşəriyyət tarixi yoldaş Stalin kimi müdrik və qayğıkeş dahi bir rəhbər verməmişdir!

Sürəkli alqışlar.

Yoldaş Kərimzadə. Bəli, yoldaşlar!

Sürəkli alqışlar.

Yoldaş Kərimzadə. İndi, yoldaşlar, mən sözü sizin çox sevdiyiniz yazıçı Alpaslan Qulamzadəyə verməmişdən əvvəl deyirəm: (çox ucadan) Yaşasın...

Pauza.

yoldaş...

Pauza.

Stalin!

Sürəkli alqışlar. Hamı ayağa qalxır.

Yoldaş Kərimzadə məhv olmuş Əliquliyevə məhəl qoymadan öldürücü nəzərlərlə Cəfərağaya baxır.

Uzun sürən alqışdan sonra, Yoldaş Kərimzadə hər tayı iri bir topaya benzəyən yanlarını kürsüyə basıb oturur və dərinən nəfəs alır. Alqışlar o saat kəsilir və hamı oturur. Yazıçı Alpaslan Qulamzadə ayağa qalxır və Papanin adına rayon Mədəniyyət evinin klubunun səhnəsindəki xitabət kürsüsünün arxasına keçir.

Alpaslan Qulamzadə (böyük ruh yüksəkliyi ilə). Mənim əziz qəhrəmanlarım!..

Birdən Cəfərağa yerindən qalxır.

Cəfərağa (zəlin ortasından bərkdən qışqıra-qışqıra). Yoldaşlar, yaşasın əziz rəhbərimiz, atamız, dahi Stalinin ən yaxın silahdaşlarından biri – yoldaş Molotov!

Bir anlıq sükut çökür. Yoldaş Kərimzadə ilk təəccübdən sonra özünə gəlib bərkdən əl çalmağa başlayır və yanlarını kürsüdən qaldırmağa çalışır, nəhayət ki, ayağa qalxır. Bundan sonra bütün zal ayağa qalxır. Sürekli alqışlar. Sonra Yoldaş Kərimzadə oturur. Qalan camaat da oturur.

Alpaslan Qulamzadə. Mənim əziz qəhrəmanlarım!..

Cəfərağa yerindən qalxır.

Cəfərağa (*bərkdən qışqıra-qışqıra*). Yaşasın dahi Stalinin ən yaxın silahdaşlarından biri – yoldaş Malenkov!

Yoldaş Kərimzadə yerində qurcalanıb güclə ayağa qalxır. Hamı ayağa qalxır. Sürekli alqışlar. Hamı oturur.
Pauza.

Alpaslan Qulamzadə. Mənim... (*Dərindən nəfəs alır.*) Mənim əziz qəhrəmanlarım...

Cəfərağa yerindən qalxır.

Cəfərağa (*bərkdən qışqıra-qışqıra*). Yaşasın dahi Stalinin ən yaxın silahdaşlarından biri – yenilməz bolşevik yoldaş Beriya!

Yoldaş Kərimzadə bu dəfə bir həmlə ilə yerindən atılıb ayağa qalxır, tövşüyə-tövşüyə hərəkətlə əl çalır. Hamı ayağa qalxır. Uzun çəkən sürekli alqışlar.

Əliquliyev (*qapının ağzında dayanıb özü də əl çala-çala Yoldaş Kərimzadəyə baxır və bu dəfə yoldaş Kərimzadənin qarasına pıçıldayır*). Öl, köpek oğlu!.. Sənə bu da azdı!.. Mənə əyri-əyri baxmağına bax! Taksi Cəfər deyəllər e, ona! Oğuldu e, oğul!..

Alqış kəsilir, amma alından süzülüb, qıpırmızı pörtmüş yanaqlarından tər axan Yoldaş Kərimzadə yerində oturur, Cəfərağa baxır və yəqin ki, sonrakı şüarları gözləyir. Cəfərağa heç nə olmayıb kimi yerində oturur. Yoldaş Kərimzadə və onun ardınca da camaat oturur.

Alpaslan Qulamzadə. Mənim... Mənim əziz...

Cəfərağa yerindən qalxır.

Cəfərağa (*xırıldamağa başlamış səsiylə qışqırır*) Yoldaşlar! Yaşasın dahi Stalinin ən yaxın silahdaşlarından biri – yoldaş Anastas Mikoyan! Onun adına, yoldaşlar, Bakıda ayaqqabı fabriki də var!

Yoldaş Kərimzadə bu dəfə güclə qalxır. Hamı ayağa qalxır. Sürekli alqışlar.

Əliquliyev (*nifrətlə Yoldaş Kərimzadənin pör-*

tüb tərləmiş sifətinə baxa-baxa, pıçılıtyla). Yaxşı olur sənə, əclaf oğlu, əclaf!.. Bir az arıqlayır zadını mostun!.. Hünərin var, qalxmı ayağa görüm, necə qalxmırsan!.. Görürsən analar necə oğullar doğub?! Lap əlinin içindən gəlir sənə, Taksi Cəfər! Halal olsun!..

Alqışlar kəsilir. Yoldaş Kərimzadə oturur, Cəfərağa baxır, amma nəzərləri daha bayaqki ox kimi bata bilmir. Bu dəfə camaat Yoldaş Kərimzadəni gözləmədən oturur. Zalda canlanma əmələ gəlir. Cəfərağa da oturur. Papanın adına klubda ayaq üstə yalnız Yoldaş Kərimzadə, xitabət kürsüsünün qarşısındakı ordenli yazıçı Alpaslan Qulamzadə və qapı ağzındakı Əliquliyevdir. Alpaslan Qulamzadə ürkək nəzərlərlə Yoldaş Kərimzadəyə baxır. Yoldaş Kərimzadə gözlərini yayındırır və təzadən yanlarını basa-basa yerində oturur.

Alpaslan Qulamzadə. Mə... Mənim...

Cəfərağa ayağa qalxır.

Cəfərağa (*batmış səsiylə xırıldaya-xırıldaya qışqırır*). Yoldaşlar! Yaşasın dahi Stalinin ən yaxın silahdaşlarından və şagirdlərindən biri – yoldaş Koqanoviç!

Camaat Yoldaş Kərimzadəni gözləmədən bir nəfər kimi ayağa qalxıb əl çalmağa başlayır. Yoldaş Kərimzadə bir zal camaatın ona dikilməsi nəzərləri altında qan-tər içində, hərəkətdən ürəyi döyünə-döyünə güclə qalxır və əl çalır. Sürekli alqışlar.

Əliquliyev (*məhəbbət dolu nəzərlərlə Cəfərağa baxıb, sidq-ürəkdən əl çala-çala, pıçılıtyla*). Gözünə dönüm sənə, Taksi Cəfər! Sağ ol e, sağ ol!..

Bu dəfə, elə bil ki, Cəfərağanın özü də vədə gəlir.

Cəfərağa (*batmış səsiylə qışqırır*). Yaşasın yoldaş Stalinin, əziz rəhbərimizin sədaqətli silahdaşı və şagirdi – Xruşşov!

Bütün zal ləzzətlə daha da bərkdən əl çalır. Uzun sürən sürekli alqış, nəhayət ki kəsilir. Yoldaş Kərimzadə oturmayıb, Cəfərağa baxır.

Əliquliyev (*nifrətlə Yoldaş Kərimzadəyə baxa-baxa pıçılıtyla*). Öl ha!.. Adamin anasını belə ağladarlar! Hünərin var, acıqlan! O zadını mostunu qaldırma, əl çalma görüm, necə çalmırsan?! Əl çalma, enkevede sənə özünü sabah süpürləyib aparıb bassın qoduğluğa, bizim də canımız qurtarsın, köpek oğlu!.. Hünərin var bir söz de Taksi Cəfərə!.. Hünərin var acıqlan ona!.. Ay acıqlandın ha!.. Zadını mostundan qorxursan! Enkevede ora bir ağac soxar ki!..

Camaat Cəfərağa baxır. Cəfərağa yerində oturur. Camaat da o saat həvəslə oturur.

Pauza.

Yoldaş Kərimzadə yavaş-yavaş oturur, amma Cəfərağaya baxıb səksəkə içində dayanır. Bütün zal isə səsinə çıxarmayıb daxili bir ləzzətlə Yoldaş Kərimzadənin oturmağını gözləyir. Yoldaş Kərimzadə oturur.

Pauza.

Alpaslan Qulamzadə (*udquna-udquna ehtiyatla*). Mə... Mə... Mə...

Yoldaş Kərimzadə (*pıçıltyla və tövşüyə-tövşüyə*). Bu əbləh də qoyun kimi mələyir...

Alpaslan Qulamzadə. Mə... Mə... Mənim... Mənim... Mənim əziz..

Cəfərağa ayağa qalxır.

Cəfərağa (*tamam batmış səsiylə qışqırır*). Yaşasın dahi Stalinin yaxın silahdaşlarından biri – yoldaş Voroşilov, yoldaşlar!

Cəfərağa şüarını bitirməmiş camaat həvəslə ayağa qalxır və sürəkli alqış qopur. Hamı əl çala-çala gözləyir ki, Yoldaş Kərimzadə nə vaxt ayağa qalxacaq. Yoldaş Kərimzadə ayağa qalxdıqca çox əziyyət çəkir. Özü də qızırtıb-pörtmüş Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri ona kömək etmək istəyir. Yoldaş Kərimzadə hirsle qolunu çəkir, elə bil ki, bütün bu əhvalatın təqsirkarı Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədriymiş... Alqış kəsilir. Bu dəfə camaat heç Cəfərağanı da gözləmir və böyük ruh yüksəkliyi ilə oturur. Cəfərağa da bir-iki dəfə öskürüb oturur və gözlərini zəndlə tavana zilləyir. Yenə də ayaq üstə yalnız Yoldaş Kərimzadə, ordenli yazıçı Alpaslan Qulamzadə və qapı ağzındakı Əliquliyevdir. Hiss olunur ki, Alpaslan Qulamzadə özünü tamamilə itirib və nə edəcəyini bilmir. Yazıçının iri qulaqları qıpqırmızı qızarıb. Yoldaş Kərimzadə tövşüyə-tövşüyə yerində oturur.

Pauza.

Camaat öskürməyə başlayır, yeni ki, Bakıdan gəlmiş qonaq ağzını açsın görək. Alpaslan Qulamzadə gah Yoldaş Kərimzadəyə baxır, gah da zalın ortasında öz yerində oturub ciddi surətdə gözlərini tavana zilləmiş Cəfərağaya baxır.

Camaat öskürür. Zalda səs. Hamı narazıdır ki, ordenli yazıçı niyə nitqinə başlamır?

Alpaslan Qulamzadə. Mə... Mə... Mə...

Pauza.

Alpaslan Qulamzadə. Mə... Mə...

Camaat Bakıdan gəlmiş qonağa yox, Cəfərağaya tərəf baxır və elə ki, Cəfərağa ayağa qalxır, zalda canlanma əmələ gəlir.

Cəfərağa (*batmış səslə qışqırır*). Yoldaşlar, yaşasın yoldaş Budyonni!

Əliquliyev (*sevincək pıçıltyla*). Vallah tapdı! Sağ ol e, sağ ol! Kişisən, Taksi Cəfer, vallah kişisən! Tapdı! (*Bərk-bərk əl çalır*.)

Sürəkli alqışlar. Hamı, o cümlədən Yoldaş Kərimzadə ayaq üstündədir. Yoldaş Kərimzadə tamamilə təngnəfəs olub, bütün bədənini tərini içindədir, çəpik çalan otli əlləri də qıpqırmızıdır.

Cəfərağa (*batmış səslə qışqırır*). Yoldaşlar! Yaşasın dahi Stalinin sevimli şagirdi yoldaş Şvernik! Özü də Kalininin yerindədir, yoldaşlar! Ura, yoldaşlar!

Bütün zal «Ura!» qışqıraraq ləzzətlə əl çalır.

Əliquliyev (*ləzzətlə əl çala-çala öz-özünə pıçıldayır*). Vallah, dərşadı bu e, dərşadı!.. Hamısını tanıyır! (*Vəcdlə*) Tapacaq bir-bir!..

Xitabət kürsüsündə dayanmış Alpaslan Qulamzadəni soyuq tər basıb. Yoldaş Kərimzadə də «Ura!» qışqırır.

Yoldaş Stalin isə klubun səhnəsindəki marşal paltarlı şəkildən zala baxa-baxa gülümsəyir...

...1952-ci ilin o payız gecəsi Papanin adına Rayon Mədəniyyət Evinin o klubundan hələ xeyli müddət sürəkli alqışlar eşidildi...

12 dekabr 1989,
Bakı.

MEHMANXANA NÖMRƏSİNDƏ GÖRÜŞ

(Absurd)

Z a m a n — 1990-cı ilin aprel ayı, günorta saat 11 ilə 12 arası.
M ə k a n — Bakı şəhəri, mehmanxananın doqquzuncu mərtəbəsində
ikiotaqlı nömrə.

Birinci qonaq (*açarla sol tərəfdəki qapını açıb içəri girir və daxili bir rahatlıqla dərinə nəfəs alır*). Sağ olsun iki şüşə Gəncə konyakı!.. Yaşasın e, yaşasın!.. Var olsun!.. (*Əlindəki portfeli kreslonun üstünə atır, plaşını çıxarır.*) Düzdü, o iki şüşə konyakı yuxarılara versəydim, işimə yarayardı, amma eybi yox!.. Yarayır yarasın, yaramır cəhənnəmə yarasın. Bədi day e, bədi! Cana yığılmışam! Bədi! (*Plaşı da o biri kreslonun üstünə atır, şlyapanı da çıxarır ora tolazlayır.*) Azadlıq!.. Azadlıq!.. İstirahət!.. Bu gün buradan çıxdı yoxdu! Neçədi saat? (*İri cib saatını jiletin cibindən çıxarır baxır.*) On bir. Qoy gözləsinlər!.. Nə deyirlər, qoy desinlər sabah! Bu gün idarəyə getmək yox e, heç küçəyə çıxdı da yoxdu! Üç gün var hələ irəlində, bəs eləyər... Yeməyi də deyəcəyəm bura gətirsinlər! (*Otağı nəzərdən keçirir.*) Ömrümdə belə genişliyim, belə rahatlığım, sakitliyim olmayıb! Nə uşaqların çığır-bağır, nə də tanış-bilişin telefon zəngi!.. Ay nə bilim, orası elə oldu, burası belə oldu... Bu günü ancaq özüm üçün yaşayır, vəssalam!.. O iki konyaka ki, düzəldilər mənimçün bu nömrəni, vallah, halalları olsun! Rüşvətin də öz gözəlliyi var!.. Azadlıq və istirahət, vəssalam! Ezamiyyətin zir-zibili səhərdən başlayır! Proqramımızı belə müəyyən elədik, əziz dost! (*Atılıb divanda oturur, qollarını geniş açır, ayaqlarını xalçanın üstünə uzadır.*) Bax, belə! Ölmək, ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdi? Deyəcəyəm yeməklə, özümə də bir dəne ara gətirsinlər! Ley-pey, Bombey!.. Yox, deyəcəyəm konyak gətirsinlər! Məndən artıqdı konyak içənlər? (*Yenə diqqətlə otağı nəzərdən keçirir, sonra gözü sağ tərəfdəki o biri otağın qapısına sataşır.*) Qoy bir ora da baxım, əziz dost! Bura qonaq otağı, ora da yataq otağı, day nə istəyirsən, ay zalım?! (*Ayağa qalxır və bu zaman yataq otağından öskürək səsi eşidilir.*) Bu nədi? (*Təəccüblə*) Orda adam var deyəsən... Bəs dedilər ki, boşdu, mən tək qalacam burda?.. İki yerin pulunu aldılar məndən... (*Yaxınlaşıb yataq otağının qapısını açır və daha artıq təəccüblə*) Salam...

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Salam, salam! Bağışlayın siz Allah! Bu saat!..

Birinci qonaq. Siz də burda qalırsız?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Yox! Yox! Mənim vaxtım

bitib daha! İndicə qayıtdım ki, çetiri götürüm. Yadımdan çıxıb qalmışdı burda. Yaxşı ki, küçədə yağış yağır, yadıma düşdü...

Birinci qonaq (*təaccüblə pəncərədən küçəyə tərəf baxır*). Yağış yağır?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Hə! Yağışla da ki, mənim heç aram yoxdu. (*Öskürür.*) Onsuz da, soyuqlamışam. Bu saat... bude, bu da çətir. (*Yataq otağından çıxır, əlində qara çətir.*) Salam!.. (*Əlini uzadır.*)

Birinci qonaq (*əl tutur*). Salam!..

İkinci qonaq Necəsiniz?

Birinci qonaq. Çox sağ olun...

İkinci qonaq. Bağışlayın siz Allah!.. Mane oldum sizə, istirahətinizi pozdum!..

Birinci qonaq. Eybi yox...

İkinci qonaq (*öskürür, sonra əynindəki ağ plaşın boynunu qaldırır, başındakı boz şlyapanı düzəldir, əlindəki qəhvəyi portfeli yerə qoyub çetiri yoxlayır*). Yaxşı açıldı... Hərdən tutması var axı, tutanda qalırım yağışın altında. Özüm də ki, soyuqlamışam. (*Çetiri bağlayıb, qoltuğuna vurur, portfeli götürür.*) Mən sizə yaxşı istirahət arzu edirəm!

Birinci qonaq. Çox sağ olun!

İkinci qonaq. İşiniz avand olsun!

Birinci qonaq. Çox sağ olun.

İkinci qonaq. Yaxşı nömrədi, suyu da yaxşı gəlir, tualeti də yaxşı işləyir!.. Düz üç gün qaldım burda!.. Razi gedirəm!.. Arzu edirəm ki, siz də razı gedəsiniz!

Birinci qonaq. Çox sağ olun...

İkinci qonaq. Bir daha üzr istəyirəm, narahat elədim...

Birinci qonaq. Eybi yoxdu...

İkinci qonaq. Sağ olun!

Birinci qonaq. Sağ olun...

İkinci qonaq iti addımlarla otaqdan çıxır. Birinci qonaq onun ardınca açarlar qapını bağlayır.

Birinci qonaq (*yənə də gəlib özünü divanın üstünə salır, qollarını geniş açıb, ayaqlarını uzadır*). Qərribə tipdi... Əşşi, hərə bir cürə tipdi də... Biri elədi, biri belədi... Amma necə gəlib girib bura, heç xəbərim olmayıb?.. Yəqin məndən əvvəl gəlib... məndən əvvəl necə gələ bilər? Qapını açarlar özüm açdım ki?.. Nə isə!.. (*Ürəkdən gərnəşir.*) Gedim bir az uzanım, sonra durum yemək sifariş eləyim. Ley-pey – Bombay!.. Bəlkə Natiqə zəng eləyim? Gəlsin, bir yerdə yeyib-içək, hə, əziz dost? Yox... Tək olmaq istəyirəm... Bəlkə Ofelyaya zəng eləyim, dəvət eləyim gəlsin, oturub cavanlığımızı yada salaq? Yox, lazım deyil... Azadlıq və istirahət!..

Bu vaxt yataq otağından yenə öskürək səsi eşidilir və Birinci qonaq divanın üstündə özünü yığışdırıb heyvətlə yataq otağının açıq qalmış qapısına tərəf baxır.

Birinci qonaq. Bu nədi? Yenə adam var orda? (*Qalxıb yataq otağının qapısına yaxınlaşır.*) Siz... Siz yənə burdasınız?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Mən? Hə... Çox üzr istəyirəm sizdən!.. Yadımdan çıxıb, çətir qalıb burda... Yaxşı ki, yağış yağır küçədə, yadıma düşdü!.. Bu saat!..

Birinci qonaq. Bura baxın, siz... siz məni ələ salmırsınız?!

İkinci qonaq (*əlində qara çətir yataq otağından çıxır*). Mən? (*Təaccüblə*) Salam...

Birinci qonaq. Nə salam? Ələ salmırsınız?

İkinci qonaq. Məni deyirsiniz?

Birinci qonaq. Bəli, sizi! Sizi deyirəm!..

İkinci qonaq (*eyni təaccüblə*). Başa düşmürəm?..

Birinci qonaq. Mən sizi başa düşmürəm! Necə gəldiz burda?!

İkinci qonaq. Çətir yaddan çıxmışdı, gəldim götürəm də... Sizdən də min dəfə üzr istəyirəm ki, narahat etdim. Bağışlayın! Bu saat gedirəm. (*Öskürür.*) Çetirsiz mənim işim fırıq olur... (*Əlindəki qəhvəyi çantamı yerə qoyub, çetiri açır.*) Allaha şükür! Yaxşı açılır!.. bunun tutması var, bir də gördün ki, şıdırğı yağışdı, amma açılır ki, açılır!.. Nə isə... Mən bir daha sizdən üzr istəyirəm. Arzu eləyirəm ki, yaxşıca istirahət edəsiniz burda!.. Yaxşı da nömrədi! Suyu da yaxşı gəlir, birçə tualeti yaxşı işləmir...

Birinci qonaq. Yaxşı işləmir?

İkinci qonaq. Hə, yaxşı işləmir... Bakıdı da, görək hər şeyin bir əmması ola!.. Amma eybi yox, vedrə var orda, suyu doldurub tökürsən...

Birinci qonaq. Bəs deyirdiz tualet yaxşı işləyir?

İkinci qonaq. Mən?

Birinci qonaq. Bəli, siz.

İkinci qonaq. Nə danışırırsız? Düz üç gündü burda dava edirəm ki, gəlin düzəldin tualeti, gəlmirlər ki, gəlmirlər! Fikir verməyin. (*Çetiri bağlayıb, qoltuğuna vurur.*) Mənim bir prinsipim var: o şey ki, səndən asılı deyil, görək o barədə fikirləşməyəsen! Dedim, gəlmədilər! Yenə dedim, gəlib düzəltmədilər! Bir də dedim, eləmədilər! Vəssalam! Mən də fikir vermərəm! Mən fikir verməklə, əsəbiləşməklə, özümə dərd eləməklə düzələndi? Ölüm də belə!..

Birinci qonaq. Nə ölüm?

İkinci qonaq. Ölüm də, ölüm! Ölüm barədə də fikirləşmirəm! Mənnən ki, bir şey asılı deyil! Onsuz da, hamı ölüb, mən də oləcəyəm, məndən sonra da hamı oləcək! Mən fikirləşməklə, həmişə diri qalacağam? (*Öskürür.*) Bu dəfə, deyəsən, yaman soyuqlamışam! Arvadım

necə xəstələnir xəstələnsin, ikicə gündən sonra, sağdır. Amma mən ki, xəstələndim ha, çəkəcək bir ay, iki ay... Nə isə... artıq dərəcədə üzr istəyirəm sizdən! Təəssüf ki, görüşümüz belə ayaqüstü oldu... Nə etmək olar?... Dünyanın ən vəfasız yeri mehmanxanadı... salamat qalın!

Birinci qonaq (*könülsüz*). Sağ olun...

İkinci qonaq. Bu nömrədə sizə yaxşı günlər arzulayıram!

Birinci qonaq (*könülsüz*). Çox sağ olun... Gedirsiz də!..

İkinci qonaq. Bəs nə edirəm, əlbəttə, gedirəm!..

Birinci qonaq. Çətiniz yaddan çıxmayıb ki?

İkinci qonaq. Çətim? Bude, qoltuğumda!

Birinci qonaq. Yaxşı yol!

İkinci qonaq. Salamat qalın!

İkinci qonaq otaqdan çıxır. Birinci qonaq qapını onun ardınca açarla bağlayır.

Birinci qonaq. Bax, bu da açar! (*Sıxır.*) Belə! Qurtardıq səninlə! (*Gəlib divanda oturur.*) Çox qərribə tipdi! İki çətir gözdirir? Bəs necə gəlib girdi bura təzədən? Qərribədi... Bəlkə o biri otaqda başqa qapı da var! (*Qalxıb yataq otağına keçir və oradan səsi gəlir.*) Yox, başqa qapı-zad yoxdu burda... Bu çarpayı... Bu dolab... Bu güzgü... Yox, balam, başqa qapı yoxdu burda!.. Çox qərribədi... (*Qonaq otağına gəlir.*) Amma bir şeyi düz deyirdi ki, gerek beynini qoruyasan... Fikirləşməyəsən də gerek hər şeyi... (*Nəbzini tutur.*) Bir az çox vurur deyəsən... (*Pəncərəyə yaxınlaşıb diqqətlə aşağı baxır.*) Vallah, mən yağış-zad görmürəm... Qərribədi... Gah elə deyir, gah belə deyir... Gah deyir ki, tualet işləyir, gah da deyir ki, işləmir... Vallah, dəli şeytan deyir, dur götür portfelini, get idarəyə, işini-gücünü gör!.. Nə azadlıq-bazlıqdır? Nə istirahətbazlıqdır? Niyə e, niyə? Heç hara getmirəm! Bu gün burdan çıxdı yoxdu! Otur, istirahətinlə məşğul ol! Tipin birindən ötrü özündən çıxacaqsan? (*Bərkən*) Ey, yoxsan ki, daha?! Heç kim yoxdu ki?! İndi isə gəl, gəl yandır televizoru, bax, belə, indi də gəl otur divanda, bax belə, əziz dost, yaddan çıxar hər şeyi...

Televizorun səsi.... Çauşesku faşist rejimi yaratmışdı. Xalq ayağa qalxdı və Çauşesku rejimini tar-mar etdi. Xalqın qəzəbi...

Birinci qonaq (*qalxıb televizoru söndürür*). Bu dünya niyə belə ikiüzlü qurulub, ay Allah? Dünənəcən Çauşeskuyla cici-bacıydılar: tovarış Çauşesku!.. tovarış Çauşesku!.. Görüşəndə qucaqlayıb öpüşürdülər!.. İndi də olub faşist rejimi!.. Elə faşistlərin özləriylə bir vaxt cici-bacı olmamışdılar? Nə isə, əziz dost! Bu dünyanın işlərini sən düzəldəcəksən? Ucundan tutub ucuzluğa getmə (*Divanda uzanır.*) Bax, belə!... Gözünü də yum, dincəl!.. Mürgülə... Mürgülə...

Birdən yataq otağından öskürək səsi gəlir və Birinci qonaq yerindən sıçrayıb ayağa qalxır.

Birinci qonaq (*qışqırır*). Kimdi? Kimdi orda?

İkinci qonaq (*qapı ardından*). Bağışlayın! Min dəfə, milyon dəfə üzr istəyirəm sizdən!

Birinci qonaq. Sizsiz yenə?

İkinci qonaq. Bu saat gedirəm!.. Bu zəhrimar çətir yadımdan çıxıb qalıb burda! Həmişə gerek bir şey olsun ki, camaatı narahat eləyim!.. Arvadım yüz dəfə deyib mənə ki, huşun başında olsun!.. Bağışlayın, siz Allah! Bu saat gedirəm...

Birinci qonaq (*sürətlə yataq otağına qaçır və səsi oradan gəlir*) Siz hardan girdiz bura? Hardan?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Salam!.. Nə olub sizə?

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Hardan gəldiz? Hardan gəldiz?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Nə olub sizə? Sakit olun!

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Aha, burdan gəlmisiz!

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Sakit olun, canım!..

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Bax, burdan!

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Nə edirsiz?

Birinci qonaq (*qapı arxasından gücənə-gücənə*). Bax... Burdan!.. Burdan!..

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Şkafı niyə yerindən çəkirsiz?

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Qapı şkafın arxasındadı! Ordan gəlmisiz!..

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Yavaş olun...

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Çəkilin!..

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Nə olub axı, sizə?

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Özünüz bilirsiniz!

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Mən?

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Bəli, siz!

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Üstünüzə düşər!..

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Qoy düşsün! Ordadı qapı!

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Nə qapı? Hansı qapı?

Birinci qonaq (*qapı arxasından gücənə-gücənə*). Özünüz bilirsiniz hansı qapı!..

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Mən? Mən bilirəm?

Birinci qonaq (*qapı arxasından gücənə-gücənə*). Bəli, siz!

Sizin... sizin gəldiyiniz... qapı!..

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Hamı qapı? Hamı?

Birinci qonaq (*qapı arxasından*). Burda da yoxdu... Bəs siz hardan gəldiz bura?

İkinci qonaq (*qapı arxasından*). Canım, sakit olun!.. Mən oğruyam bəyəm şkaflın dalından girim içəri? Əsəb qalmayıb adamlarda!.. Bilirsiniz niyə? Ona görə ki, hamı bir-birinin əsəbiylə oynayır!

Bir əlində qara çətir, o biri əlində qəhvəyi portfel tutmuş
İkinci qonaq, onun ardınca da tərən içində qızarıb-pörmüş
Birinci qonaq qonaq otağına girirlər.

Birinci qonaq. Açın portfeli.
İkinci qonaq. Nə?
Birinci qonaq. Deyirəm, açın portfeli!
İkinci qonaq. Quldura oxşamırsız axı, siz?!
Birinci qonaq. Bəsdirin! Açın, dedim sizə, portfeli!
İkinci qonaq. Mən quldura oxşayıram? Deyirsiniz bəlkə sizin nəyinizə götürmüşəm?

Birinci qonaq (*qışqırır*). Açın!
İkinci qonaq (*öskürür*). Açın deyirsiniz, açım də... baxın, bu, bir kirli köynək... Bu, ikinci kirli köynək... Geyim əynimə, yoxsa inanırsız ki, mənimkilərdi?...

Birinci qonaq. Az danışın!
İkinci qonaq. Yaman kobudsuz!..
Birinci qonaq. Göstərin!..
İkinci qonaq. Bax, bu bir kirli dəyişək... Bu, dəsmal... Bu, üzqırخان... Bu, sabun... Düzdü, indi sabun tapılmaz, amma inanın ki, aldatmıram, sabundu, istəyirsiniz, əl-üzünüzü yuyun, baxın...

Birinci qonaq. Bəsdirin!
İkinci qonaq. Hə, indi nə istəyirsiniz? Görürsüz, day bir şey yoxdu bunun içində...

Birinci qonaq. Bəs çətirilər hanı?
İkinci qonaq. Hansı çətirilər? Bude çətir!
Birinci qonaq. Yox, onu demirəm! O birilər hanı? Bayaq götürdükleriniz?

İkinci qonaq. Canım, mənim birçə dənə çətirim var, onun da tutması var: bir də görürsən ki, şıdırğı yağış yağır, bunun da tutması tutub, açılmaz ki, açılmaz!.. Qoy bir baxım görüm... (*Çətiri açır, elə bil, yağış yağır, başının üstünə tutur*). Görürsüz, indi lazım deyil, amma açılır! Dünyanın bütün işləri beləcə tərsi-məssəbdir! (*Öskürür*.) Yaman soyuqlamışam. Bunu da burda yaddan çıxarmışdım. Yaxşı ki, küçədə...

Birinci qonaq (*onun sözünü kəsir*).... Yağış yağdı, çətir yadınıza düşdü...

İkinci qonaq (*təəccüblə*). Doğrudur... Nə bildiz?
Birinci qonaq. Arvadınız da xəstələndə iki gün çəkir!..

İkinci qonaq (*təəccübdən mat qalıb*). Bunları siz hardan bilirsiniz?

Birinci qonaq (*eyni hiddətlə*). Buranın tualeti də gah işləyir, gah işləmir!..

İkinci qonaq. Doğrudur? Nə bildiz? (*Jiletin cibindən çıxardığı iri saata baxır*.) Nə yaxşı vaxt tapıb getmisiz tualetə!.. Mən heç on dəqiqə deyil ki, boşaltmışam bu nömrəni...

Birinci qonaq (*qışqırır*). Ələ salmışız məni? Hə? Soruşuram sizdən! Ələ salmışız məni?

İkinci qonaq. Sakit olun, canım, sakit olun!.. Özünüzü üz-məyin!.. Mən bu saat gedirəm... (*Çətiri bağlayıb, qoltuğına vurur*.) Bu saat...

Yorulmuş və əldən düşmüş Birinci qonaq təqətsiz halda divana oturur.
İkinci qonaq otağın ortasındakı boş mizə baxıb gülümsəyir.

İkinci qonaq. Doğrusu, elə bildirdim ki, oturub içirsiniz... (*Ha-vanı iyləyir*.) Yox, içki iyi gəlmir... İy yayınmaz mənim burnumdan! İç-məmisiz, yaxşı ələmisiz. İçki bədənin atasını yandırır, doğrudan da, çox ziyanlı şeydir... (*Öskürür*.) Mən də ki, xəstələnməmişəm...

Birinci qonaq (*yavaşdan*). Demisiz, bilərəm...
İkinci qonaq. Qoyun sizə bir məsləhət verim: buranın beləliyinə baxmayın, gecələr soyuq olur. İki adyal salın üstünüzdə.

Birinci qonaq (*biganə*). Yaxşı...
İkinci qonaq. Yaz vaxtının soyuqdayməsi pis şeydi. (*Öskürür*.) Özünüzü qoruyun.

Birinci qonaq (*eyni ruh düşkünlüyü ilə*). Yaxşı...
İkinci qonaq. Di salamat qalın! Bir daha üzr istəyirəm sizdən ki, narahat elədim... Bağışlayın...

Birinci qonaq. Siz hardan gəldiz?
İkinci qonaq. Nə?
Birinci qonaq (*qışqırır*). Hardan gəldiz siz? Hardan girdiz içəri?

Pauza.

İkinci qonaq. Siz çox yorğunsuz... Dincəlmək lazımdı...
Birinci qonaq. Gedirsiniz?
İkinci qonaq. Bəli, gedirəm, əlbəttə!..
Birinci qonaq. Həmişəlik gedirsiniz?
İkinci qonaq. Necə yəni «həmişəlik gedirsiniz?»
Birinci qonaq. Deyirəm daha görüşməyəcəyik ki?

İkinci qonaq. Dağ dağa rast gəlməz, adam adama rast gələr, – deyiblər. Kim bilir?..

Birinci qonaq. Yox, soruşuram, daha bu gün bura qayıtmayacaqsız ki?

İkinci qonaq. Yox, canım... Çetiri də götürdüm, day burda nə işim var? Üç gündü burdayam, vaxtım bitib, evə qayıdıram... Bilirsiniz, əslinə baxsaz, mən ev adamıyam. İmkanım olsa, heç vaxt evdən çıxmaram. Özüm ki, xəstələnmişəm...

Birinci qonaq. Deməli gedirsiniz?

İkinci qonaq. Əlbəttə!..

Birinci qonaq. Daha geri qayıtmayacaqsız?

İkinci qonaq. (təəcübə). Yox...

Birinci qonaq. Çetiri də götürmüşüz?

İkinci qonaq. Bude...

Birinci qonaq. Day heç nəyiniz qalmayıb burda?

İkinci qonaq. Nəyim vardı ki, nəyim də qalsın. Görmədimiz? Götürmüşəm hər şeyi.

Birinci qonaq. Onda söz verin mənə.

İkinci qonaq. Nə söz?

Birinci qonaq. Söz verin ki, daha geri qayıdıb o otağa girməyəcəksiz!

İkinci qonaq. Canım, mənəm burda day nə işim var ki?..

Birinci qonaq. (qışqırır). Söz verin!

İkinci qonaq. Siz, doğrudan, çox yorulmusunuz... Bağışlayın ki, narahat etdim!.. Sağ olun... (Sol tərəfdəki qapıya tərəf gedir).

Birinci qonaq. (qalxıb onun ardınca gedir). Sizdə ikinci açar yoxdu ki?

İkinci qonaq. (acıqlı). Siz mənə kim hesab eləyirsiniz?

Birinci qonaq. Soruşuram: ikinci açar var sizdə, yoxsa yox?

İkinci qonaq. Bir açarıydı məndə, qaytarısam növbətçiyə, o da yəqin ki, verib sizə. (Qapıdakı açarı göstərir.) Bude, bu da həmin açar! Başqa açar mənə nəyimə lazım? Gecə gəlib öldürəcəyəm sizi?

Birinci qonaq. (səsi titrəyir). Nə?

İkinci qonaq. Deyirəm nəyimə lazım? İkinci açar! Gecə gəlib sizin başınızı kəsəcəyəm bəyəm?

Birinci qonaq. (titrək səslə qışqırır). Bu nə sözlərdi deyirsiniz? Necə yəni gecə gəlib başınızı kəsməyəcəyəm? (İki əlilə də öz boğazından yapışır, ələ bil ki, bıçaqdan qorunur).

İkinci qonaq. Bəs nə deyim? (Gülümsəyir.) Deyim ki, gəlib kəsəcəyəm?

Birinci qonaq. (pıçıltıyla). Yox...

İkinci qonaq. Sağ olun. (Qapını ardınca çırpıb gedir.)

Birinci qonaq. (qapını açarlarla bağlayaraq). Bax, bağladım!..

Bağladım ha!.. Qoy çıxarım burdan. (Açarı qapıdan çıxarıb otaqda mizin üstünə qoyur.) Bu da belə!..

Pauza.

Heç nə başa düşə bilmirəm!.. Sakit ol, sakit ol, öziz dost... Bir də görürsən elə bir sadə şey çıxdı ortaya ki, heç ona fikir verməmişən, heç ağlına gəlməyib, amma o saat da bütün mürəkkəb hadisələri izah edir... İndi isə sakit ol... Nə var ki, Allaha şükür, sağ-salamatsan, heç bir şey olmayıb... Həyəcanlanmaq lazım deyil... Hər şeyin izahı var, bunun da izahı var, bunun da izahı olacaq, onda özünün də gülməyin tutacağı!.. Sakit ol və get uzan, yat. Bax, hər tərəf sakitlikdi... Daha heç kim gəlməyəcək. O biri otaq da bomboşdu... (Gedib sağ tərəfdə yataq otağının açıq qapısı ağzında dayanır.) Görürsən ki, heç kim yoxdu!.. (Qışqırır.) Ey, bir adam var burda? Görürsən ki, yoxdu heç kim! Sakit ol, get uzan!.. (Divanda uzanır.) Bax, belə... Amma... Heç bir amma yoxdu!.. Vəssalam! Qoy televizoru yandırım. (Qalxıb televizoru yandırır.)

Televizorun səsi... «Nizami» adına kolxozun əməkçiləri heyvandarlıq sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışlar. İndiki demokratiya və aşkarlıq dövründə onlar daha böyük həvəslə çalışırlar. Öz fikirlərini açıq deməkdən çəkinmirlər. İndi plyuralizm vaxtıdır. Buna görə də...

Birinci qonaq. (televizoru söndürərək). Görürsən ki, plyuralizm vaxtıdır! Demokratiyadır! Aşkarlıqdır! Sən də başlamısan ki, o hardan gəldi, necə gəldi, niyə gəldi, day nə bilim, nə?... (Dayanıb qulaq asır.)

Pauza.

Nədi, ürəyin səksəkədədi? (Qulaq asır.)

Pauza.

Sakitlikdi... (Jiletinin cibindən iri saatını çıxarıb baxır.) Saat on ikiyə qalır... Get, bir az uzan, dincəl... Sonra da Ofelyaya zəng eləyərən. Yox, Ofelya lazım deyil, Natiqə zəng eləyib çağıraram. Əşsi, tək oturub neyləyəcəyəm burda? Qoy gəlsin, bir yerdə oturub çörək yeyək, bir az içək, dərddəşək... Sonra, o gedəndən sonra, bəlkə Ofelyaya da zəng elədim... Baxarıq... (Diqqətlə qulaq asır.)

Pauza.

Nə sarını udmusan? Arxayın ol, sakitlikdi... (Divanda oturur.)

Dünyada o qədər qərribə işlər olur ki... Elə o Natiqin özü danışır ki, bir dəfə... (Sözünü yarıncıq kəsir.) O nə sədi elə?

Yataq otağından öskürək səsi gəlir. Birinci qonaq divandan qalxıb dəhşətlə yataq otağına tərəf baxa-baxa geri-geri addımlayır və gəlib kürəyini sol tərəfdəki qapıya söykəyərək dayanır. Yataq otağından yenə öskürək səsi gəlir.

Birinci qonaq (boğuş səslə). Kimdi orda? (İki əlilə də boğazını tutur.) Kimdi? Kimdi orda?

İkinci qonaq (qapı arxasından). Bağışlayın!.. Min dəfə, milyon dəfə üzr istəyirəm sizdən...

Birinci qonaq əlləri boğazında donub qalıb.

İkinci qonaq (qapı arxasından). Çətim yadımdan çıxıb qalıb burda, zəhrimar!.. Həmişə gərək bir şey çıxsın də!.. (Öskürür.) Bu saat gedirəm!..

İşıq sönmür.

30 aprel 1990.

HÖVSAN SOĞANI

(Absurd)

Z a m a n – 1990-cı il, avqust ayı, 38 dərəcə isti.
M ə k a n – «Bakı-Buzovna» elektrik qatarı.

Qatar fit verərək sürətlə gedir.

A r v a d (*ürəkdən gülür*). Onda... (*Gülür.*) Onda... Ay səni!..
(*Gülür.*) Onda mən ölmüşdüm?

K i ş i (*gülə-gülə*). Bilmirəm... Deyəsən, yox... Ya ölmüşdün?.. Ya-
dım gəlir... Hə... Dedi ki... Dedi ki... (*Gülməkdən az qala qəşş etsin.*)
A r v a d (*uğunub gedir*). Yəni... Yəni lap elə dedi? (*Gülməkdən az*
qalır nəfəsi qaralsın.) Vay!.. Gör nə deyib e!..

K i ş i (*uğunur*). Hə!.. Hə!..

A r v a d (*gülməkdən nəfəsi tıncıxa-tıncıxa*). Bir az da özündən toq-
quşdurursan yəqin!..

K i ş i. Yox, vallah!..

A r v a d. Yoxsa ki, tanımıram səni!.. Köhnə xasiyyətindi. Bəzə-
yirsən...

K i ş i. Vallah, yox!

A r v a d. Çox elə Allaha inanansan!.. (*Gülə-gülə.*) O elə deyəndə
Muxtar da ordaydı?

U z a q d a n g ə l ə n s ə s. Babam 1914-cü ildə Kislovodskda
istirahətə getmişdi. Bir gün orda yadına Hövsan soğanı düşmüşdü.
Nökərini göndərmişdi ki, gedib Bakıdan ona bir kisə Hövsan soğanı
gətirsin. Nökər də gedib Hövsan soğanını gətirmişdi...

K i ş i. Hansı Muxtar?

A r v a d. Necə yeni hansı Muxtar? Xalan oğlu də!..

K i ş i. A-a-a!.. Dayan görüm... Muxtar... Hə, ordaydı.

A r v a d (*gülür*). İndi yadına salır o da o sözləri?

K i ş i. Kim? Muxtar?

A r v a d. Hə də.

K i ş i. Əşşi, Allah bilir iyirmi ildə, neçə ildə ölüb gedib Muxtar...

A r v a d. A-a-a...

B i r i n c i s ə r n i ş i n (*qatarın pəncərəsindən əsiyə baxır*). Buna
bax e!.. Başına dönüm sənin, belə də zibillik olar?! Buna bax e, hər tərəf
zibil içindədi!.. Buralar gül-çiçəyindi e, gül-çiçəyin! Bax, e!.. Bax e,
bir!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram!

Üçüncü sərnişin. Ay Allah, qurban olum sənə!.. İlin, ayın bu vaxtında xiyarın kilosu altı manata! Altı manat e!.. Köhnə pulla altmış manat! Yüz iyirmini bəl altıya... İki, o da sıfır. İyirmi! Mənim bir aylıq maaşım iyirmi kilo xiyar eləyir.

Qatar fit verir.

Birinci sərnişin. Ona bax e!.. Mazut! Taxta! Kağız! Bax e bir, bax!.. Bax!..

İkinci sərnişin. Baxmıram!

Üçüncü sərnişin. Həzrət Abbasa and olsun, pamidorun kilosu beş manata! Yemişin kilosu dörd manata! Kartof iki manat!..

Birinci sərnişin. İt ölüsü! Siçovul ölüsü! Qarpız qabığı!..

Nadejda Krupskaya. Mən İliçi sevirdim!..

Pauza.

Arvad (gülə-gülə). Səkinəyə danış e, bunu. Səkinəyə! Onun azarı var belə söhbətlərə...

Kiş i. Səkinə hansıdır?

Arvad. A-a-a!.. Sənə nə olub belə? Səkinə də! Bacın!

Kiş i. Əşşi, Səkinə nə vaxtdı gedib...

Arvad. Səkinə? Hara gedib?

Kiş i. Haqq dünyasına. Ömrünü bağışlayıb gedib... Qəbrinin yanında... Onun qəbriydi? Hə, də, Səkinənin qəbriydi... Qəbrinin yanında bir nar ağacı əkməşdim, o da quruyub...

Arvad. Niyə?

Kiş i. Nə bilim?.. Böyüdü... Yaxşı bir ağac oldu... Elə gül açırdı ki!.. Bir dəfə o qədər nar gətirmişdi ki!.. Xırda-xırda, qıpqırmızı... Yaman xəzri əsdi, hamısını tökdü dibinə... Elə bil qıpqırmızı qan ağlamışdı, dibi qıpqırmızı idi... Yaxşı ağac olmuşdu...

Arvad. Bəs noldu?

Kiş i. Vaxt olmadı də... Vaxtında suvarmadıq... Üç-dörd il bundan qabaq getmişdim, gördüm quruyub...

Arvad. Mənim də qəbrimin yanında bir söyüd əkməşdin...

Kiş i. Səninkindəydi?

Arvad. Hə. Amma özün əkməmişdin, tapşırıbmışdın, əkməşdilər.

Kiş i. Hə, yadıma gəlir. O da əntiqə böyümüşdü!..

Arvad. O noldu?

Kiş i. Vallah, heç bilərəm ki?.. Gərək bir imkan tapım gedim baş çəkim...

Birinci sərnişin. Ona bax e, velosiped tullayıblar! Köhnə vedrə! Qır tiyanı! Vanna! Bax, e!..

İkinci sərnişin. Baxmıram!

Üçüncü sərnişin. Gilasın kilosu səkkiz manata! Səkkiz, e! Köhnə pulla səksən manat! Vay sənin...

Birinci sərnişin. Vay!.. Vay!.. Vay!.. O qarğa ölüsünə bax e!..

İkinci sərnişin. Baxmıram.

Anastas Mikoyan. Bakıda mənim adıma ayaqqabı fabriki var!

Qatar fit verir.

Kiş i. Dişlərim yadımdan çıxıb evdə qalıb... Gecə elə necə stəkanın içində suya qoyub yatmışam, elə də qalıb...

Nadejda Krupskaya. Mən İliçi sevirdim!..

Arvad. Səhər duranda çörək yeməmişən?

Kiş i. Səhər? Heç yadımdadı ki?.. Səhər duranda gördüm başım ağrıyır.

Uzaqdan gələn səs. Babam nökrə göndərəndən sonra, dözməmişdi, ürəyi ö qədər Hövsan soğanı istəmişdi ki, nökrənin qayıtmağını gözləməmişdi, özü Bakıya getmişdi. Hövsan soğanını yeyib təzədən Kislovodskaya qayıtmışdı.

Arvad. Dərman ataydın də.

Kiş i. Deyəsən atdım.

Arvad (gülür). Sən elə əvvəldən canının qədrini bilənsən!.. Nə atdın?

Kiş i. Nə bilim? Bir-iki dərman keçdi əlimə, heç baxmadım, uddum, getdi...

Nikita Xruşşov (pıçıltı ilə). S-s-s... (Daha da yavaşdan.) Stalin... (Hiss olunur ki, çox ehtiyat edir.) Stalin... Stalin türk şpiyonu idi...

Arvad. Ələkbərin qızını verdilər.

Kiş i. Bizim Ələkbərin?

Arvad. Hə.

Kiş i. Əh!.. Ələkbərin qızının indi, bax, bu boyda nəvəsi var!..

Arvad. Məktəbə gedir?

Kiş i. Heç xəbərim yoxdu...

Arvad (yənə gülür). Onda o elə deyəndə... Onda sən Jdanov rayonunda işləyirdin də?

Kiş i. Mühəribə qurtarandan sonraydı də, İrandan qayıtmışdım...

Bilmirəm, Jdanovdaydım, ya gəlmişdim Bakıya, Kirov rayonuna? Ya-dıma gəlir... Amma İrandan qayıtmışdım...

A n a s t a s M i k o y a n. Yaşasın xalqımızın sevimlisi, dostumuz və qardaşımız Nikolay İvanoviç Yejov! Ura, yoldaşlar!

Gurultulu alqışlar. Qatar fit verir.

A r v a d (güla-güla). O sözləri Səftərə demisən?

K i ş i. Səftər ölüb.

A r v a d. Fərmana?

K i ş i. Ölüb.

A r v a d (elə hey gülür). Əminəyə?

K i ş i. Əşşi, o lap çoxdan ölüb!..

A r v a d. Əsədullaya?

K i ş i. Əsədulla? O kimdi elə?

M i x a i l Q o r b a ç o v. Biz düz yoldayıq, yoldaşlar!

M i x a i l K a l i n i n. Əyani təbliğatı gücləndirmək lazımdır!

B ə l ə d ç i (dodaqaltı oxuya-oxuya).

Küçələrə su səpmişəm...

Yar gələndə toz olmasın...

Biletinizi göstərin! Tovarışı! Bilet!

B i r i n c i s ə r n i ş i n. O-o-o!.. Lifçik!.. Ona bax e!.. Pakrişka!..

Köhnə çaynik!.. Qarşok!.. Al bileti. Vay səni! Köhnə divan!.. Bax e!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram. Al bileti.

Ü ç ü n c ü s ə r n i ş i n. Bude mənimki, al. Gecə yatım, səhər durmayım, əyər yalan deyirəm, həmişə gedib Təzə bazardan toyuq pətənesinin kilosunu bir manata alırdım! Bu günün işığına kor baxım ki, kilosunu yetmiş qəpiyə də almışam! İndi kilosu on dörd manatadı!.. Bəl on dördə, neçə eləyir? Hə, neçə eləyir? Səkkiz kilo! Mən bir aylıq maaşıma səkkiz kilo pətənə ala bilərəm, vəssalam! Day su içməyə də pulum qalmaz!..

K i ş i. Mənimki besplatıdı.

B ə l ə d ç i. Göstər.

K i ş i. Al.

B ə l ə d ç i. Bu nədi, a kişi? Bu, lotereyadı!

K i ş i. Al.

B ə l ə d ç i (dodaqaltı oxuya-oxuya).

Küçələrə su səpmişəm...

Küçələrə su səpmişəm...

Yar gələndə toz olmasın...

Yar gələndə toz olmasın...

U z a q d a n g ə l ə n s ə s. Nökər gəlmişdi Kislovodska, görmüşdü ki, babam dözməyib, özü gedib Bakıya. Nökər Hövsan soğanını da götürüb təzədən qayıtmışdı Bakıya.

A r v a d. Əsədulla də!.. Sənin dostun yoxuydu, palkovnik!..

K i ş i. Yadıma gəlir... Kərimi deyirsən?

A r v a d. Kərim yox e, Əsədulla!.. Əsədulla!..

K i ş i. Yadıma gəlir... Amma Kərim ölüb... Fəti də ölüb... İbrahim də ölüb... Fatma da... Sona da... O biri İbrahim varıydı e, axsaq, o da ölüb... Dilşad ölüb... Əhməd ölüb... O biri Əhməd də ölüb... Soltan da... Fərid də... Fəridin oğlu da... Fazil də ölüb... Canım səne desin, Fətulla da... Yadıma gəlir? Bıgı sallanırdı həmişə... Yox, bıgı sallanan, Fətulla deyildi, şey idi, Məlik! Məlik də ölüb... Bizim o ispalkom varıydı e, müharibə vaxtı mənə həmişə tütün götürirdi, İsmayılov, o da ölüb... Ələsgər də... Brejnev də öldü... Xruşşov da... Andropov da... Kəsinin də... O birisinin adı nəyidi?.. Şey.. Bu saat deyəcəyəm!.. Şey... Pelşe!.. Pelşe də ölüb...

Qatar fit verir.

N a d e j d a K r u p s k a y a. Mən İliçi sevirim!..

A r v a d. Meynə yaxşı gətirmişdi bu il?

K i ş i. Hansı meynə?

A r v a d. Qapının ağzındakı də...

K i ş i. O çoxdan quruyub gedib...

B i r i n c i s ə r n i ş i n. Vay!.. Vay!.. Vay!.. Alə, nəcisə bax e!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram.

Ü ç ü n c ü s ə r n i ş i n. Bütün qarpızlar zəhərlidi! Yalan deyirəm, bax, bu elektrikanın altında qalım! Qabaq xəstəyə qarpız verirdilər ki, yeyib sağalsın. İndi bütün qarpızların hamısı zəhərlidi! Yalandan televizorda deyirlər ki, bütün qarpızları yoxlayırlar, qorxmayın, yeyin! Yalançının atasına lənət! Ay yoxladılar a!.. Qurana and olsun, Ətağanın cəddi qənim olsun mənə, əyər yalan deyirəm, yeyirsən, öldürür səni! Özü də neçəyə? Kilosu iki manat əlli qəpik!..

B i r i n c i s ə r n i ş i n. O-o-o!.. Eşşək ölüsü!

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram.

A n d r e y V i ş i n s k i. Yaşasın Azərbaycan Kommunist bolşeviklər Partiyası!

Gurultulu alqışlar.

Yaşasın şanlı Bakı proletariati!

Gurultulu alqışlar.

Onlar xoşbəxt həyat sürürlər, yoldaşlar!

Gurultulu alqışlar.

K i ş i. Lotereyanı qaytardı mənə?

A r v a d. Bilmirəm...

K i ş i. İndicə lotereyaydı də, ona verdim, hə?

A r v a d. Mən hardan bilim? Sən bilərsən... Sənin bilmədiyən şey var?

K i ş i. Yoxsa ki, sən avamsan?! (Gülür.)

A r v a d (gülür). Əlbəttə... Avam olmasaydım, başımı tovlayıb gedib Ələşrəfin qızıyla eşqibazlıq eləməzdin ki!

K i ş i. Pa!.. Nə yaxşı yadıma saldın onu! Deyirəm axı, nə vaxtdı ki, nəyi istəyirəm yadıma salam!.. Əntiqə komsomolçuydu!

A r v a d. Ələşrəf?

K i ş i. Yox, əşşi!.. O xalq düşməniydi!.. Qızı deyirəm. Əla komsomolçuydu! Bədəni də ağappaq, özü də top kimi bərk...

A r v a d. Adı Firuzəydi, Hüsniyəydi, nədisə, belə bir şeydi...

K i ş i. Hə, nəyse, eləydi... Əlaydı!..

A r v a d (gülür). Ay səni!.. Yaman şeysən! Yadına salıb indi sümüklerini qızdırırsan...

K i ş i (gülür). Hə.

U z a q d a n g ə l ə n s ə s. Nökər gəlib Bakıda görmüşdü ki, babam qayıdıb Kislovodsk. Təzədən Hövsan soğanıyla dolu həmin kisəni belinə şəlləyib yola düşmüşdü Kislovodsk.

B ə l ə d ç i (dodaqaltı oxuya-oxuya).

Küçələrə su səpmişəm...

Ancaq mənim fikrimcə iyirmi səkkizinci qurultay əldəqayıрма bir şeydi. Ona tarixi qurultay demək olmaz!

Yar gələndə toz olmasın...

Hec cürə tarixi qurultay demək olmaz!

B i r i n c i s ə r n i ş i n. Yumurta qabığı!.. Vay, özü də gör nə

qəder!.. Pomidor yeşiyi!.. Köhnə ayaqqabı!.. Bir-iki-üç-dörd-beş-altı-yeddi... Gör nə qəder!.. Bax e!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram.

B i r i n c i s ə r n i ş i n. Vay!.. Vay!.. Vay!.. Andropovun şekli!.. SSRİ-nin bayrağı!.. Suslov!.. Pay atonnan!.. Alə, gör nə qəder Brejnev var e!.. Alə, bir bax e!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram!

Ü ç ü n c ü s ə r n i ş i n. Anamın qəbri haqqı, yediyim çörək mənə haram olsun, əyər yalan deyirəm, çiylək də hamısı zəhərdir! İndi uşağa çiylək verirsən, yeyib ölür!

N a d e j d a K r u p s k a y a. Mən İliçi sevirim!..

Ü ç ü n c ü s ə r n i ş i n. Ət talonnan!.. Yağ talonnan!.. Qurbağa talonnan!..

N a d e j d a K r u p s k a y a. Mən İliçi sevirim!..

A r v a d (gülür). Onda bəs sənə elə deyəndə, sən nə dedin?

K i ş i. Mən? Bəs bayaq demədim sənə?

A r v a d. Yox...

K i ş i (uğunub gedir). Dedim ki... Dedim ki...

Qatar fit verir.

U z a q d a n g ə l ə n s ə s. Kislovodskda yağışlar başlamışdı. Babam darıxmışdı. Tapşırırmışdı, pal-paltarını yığırdırmışdılar, çamadanlarını qablamışdılar, qayıdıb çıxıb getmişdi Bakıda evlərinə.

A r v a d (gülə-gülə). Əntiqə demisən e!..

K i ş i (uğuna-uğuna). Hə!..

A r v a d. Əlisəttara da bir dəfə bir şillə vurdun e?!

K i ş i. Əlisəttar?

A r v a d. Onda sənin mavinin idi...

K i ş i. Hə-hə!.. Mən ona şillə vurdum?

A r v a d. Bəs kim?

K i ş i. Deyəsən, axı, o mənə şillə vurdu?

A r v a d. Bilmirəm...

B i r i n c i s ə r n i ş i n. Alə, bax e!.. Vay!.. Vay!.. Vay!.. Cin!..

Şeytan!.. Qülyabanı!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram.

B i r i n c i s ə r n i ş i n. Div!.. İfrət!..

İ k i n c i s ə r n i ş i n. Baxmıram!

Ü ç ü n c ü s ə r n i ş i n. Əldə də yağın kilosu on beş manatadı!..

Yalan deyirəm, bax, bu elektrika üstümdən keçsin!..

B ə l ə d ç i. Az qalib a, az qalib Buzovnaya!

Yar gələndə toz olmasın...

Uzaqdan gələn səs (*tələsik*). Nökər gəlmişdi Kislovodsk, görmüşdü ki, babam köçüb gedib Bakıya. O bir kisə Hövsan soğanı ki vardı, onu götürüb təzədən dönmüşdü geri.

Kişi (*tələsik*). Qayıtdı mənim lotereyam?

Arvad. Bilmirəm.

Kişi. Qoy bir baxım...

Uzaqdan gələn səs (*tələsik*). Nökər Bakıda baxıb görmüşdü ki, həmin bir kisə Hövsan soğanı xarab olub!.. Çürüyüb!..

Nadejda Krupskaya. Mən İliçi sevirdim!..

Üçüncü sərnişin (*tələsik*). Çolpanın biri bazarda iki manataydı! İkisini üç manata da almışam! Əlinin qılıncı belimi vursun, yalan deyirəm! İndi biri iyirmi manatadı! Köhnə pulla iki yüz manata! Altı, o da sıfır. Mən maaşıma altı dəne çolpa ala bilərəm! Vəssalam! Day gərək çörək də yeməyim, su da içməyim!

Birinci sərnişin (*qışqıra-qışqıra*). Alə, mən burda qaldım ki!.. Mən qaldım bu zibilliyin içində ki!.. Mənə bax! Getmə!..

İkinci sərnişin. Baxmıram.

Uzaqdan gələn səs (*tələsik*). Babam tüpürüb nökərin sifətinə. Deyib, maymaq oğlu, maymaq!

Kişi (*həyəcanla*). Hanı bəs? Hanı lotereyam?

Birinci sərnişin (*qışqıra-qışqıra*). Getmə!.. Getmə!.. Mənə bax!..

İkinci sərnişin. Baxmıram!

Mixail Qorbaçov (*tələsik*). Biz düz yoldayıq, yoldaşlar!

Karl Marks (*tələsik*). Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!

Bələdçi (*dodaqaltı tələsik oxuya-oxuya*).

Küçələrə su səpmişəm...

Küçələrə su səpmişəm...

Yar gələndə toz olmasın...

Yar gələndə toz olmasın...

Qatar fit verə-verə gedir.

Zuğulba. Avqust 1990.

XÜSUSİ SİFARİŞ

(Absurd)

Otaq bomboşdur.

Birinci kişi (*qapını açıb, otağa girir*). Olar? Heç kim yoxdu ki... Pəh! Pəh! Pəh! Bu nə qiyamətdi! Bu nə aləmdi, a kişi?! (*Əlində portfel, otağın ortasında dayanıb heyran-heyran hər tərəfi nəzərdən keçirir.*) Elə bil, qızıldan düzəldiblər buranın divarlarını!.. Mən hələ ömrümdə belə şey görməmişəm!.. İstəyəndə düzəldirlər də!.. Əcəb Qonaq Evidi!.. Mən axmaq da, həmişə Bakıya gələndə gedib səfeh mehmanxanalara düşürəm... Sağ olsun o süpürgəçi qarı! Yaşasın! Yaxşı göndərdi məni bura! Pulu da elə mehmanxana kimidi də, amma gör nə aləmdi!.. Maşallah!.. Televizora bax e!.. (*Gəlib az qala divar boyu böyük ekranın qabağında dayanır.*) Gör nə qədər düyməsi var!.. Yaponların işidi bu!.. Bəs qonşum hanı? Aşağıda dedilər axı, bir adam da var burda... (*Qulaq asır.*) Vannadadı deyəsən... (*Yenə ətrafa nəzər salır.*) Vay səni!.. Vallah, mən doğrudan belə şey görməmişəm! Elə bil, otaq deyil, təyyarəçinin kabinəsidir! Bunlar nədi belə? (*Yaxınlaşıb diqqətlə divardakı cürbəcür düymələrə, işarələrə baxır.*) Gör də!.. Səhərdən axşamacan hambal kimi işlə ki, işləyirəm, ona görə də dünyadan xəbərim yoxdu!.. Gör Bakıda necə Qonaq Evi var!.. Mən elə bilirdim Qonaq Evinə təkəcə Sekanın işçiləri qalır... Vallah, deyəsən, doğrudan-döğrüyə demokratiya başlayır... Mən hara, belə Qonaq Evi hara? Özü də ki, ucuz!.. Bu nədi belə? Mizdi? Yəqin mizdi də... (*Portfelini qaldırıb mizin üstünə qoyur.*) Eh!.. Ömür keçir gedir, amma bir gün görmədik bu dünyada... Əşşi, mənimki heç... Təki bunların canı sağ olsun!.. Təki bunlar xoşbəxt olsun!.. Mənim payıma düşən bu dünyada, bunların payına düşməsin!.. (*Portfelindən iki fotosəkil çıxarır.*) Bu Gülüş!.. Bu da Könül!.. Deyir ki, (*yamsılayır*) – «Papa, şəklimizi götürmüşsən özünə?» – Əlbəttə, götürmüşəm! Beş gün qalacam burda, bəs sizin, heç olmasa, şəklinizi görməyim? Ürəyim partlar ki!.. Əşşi, şeytanın biridi! Guya, bilmir bunları? Elə bildiyi üçün naz eləyir də, mamaşka, nazlanır. Gülüş də eləcə!.. Nə isə, xoşbəxt olsunlar! (*Fotosəkilləri mizin üstünə qoyur. Sonra portfelindən kağız bağlama çıxarır və açır.*) Bu çörək, bu pamidor, bu yumurta, bu da pendir... Vəssalam də!.. Sənə day nə lazımdı, ay zalım? (*Yenə otağı nəzərdən keçirir.*) Düzdü, belə qiyamət yerdə bir yüz qram da vurmaq olardı ceyran südündən, amma eybi yox... Qalsın gələn dəfəyə. Gələn dəfə də gəlib bura düşəcəyəm. Gülüş de-

yir ki, *(yamsılayır)* – «Papa, neynirsən bunları götürürsən özünlə, Bakıda yoxdu bəyəm?» – Var, niyə yoxdu?.. Uşaq nə bilir ki, Bakıda girsən restorana, bir tikə çörək yeyirsən, on beş manat! Bufet də onun tayı! Uşaqlar da, day demirlər ki, papa gəlib burda hər dəfə yeyəndə on beş manat versə, onda bəs siz nə yeyəcəksiz?

İkinci kişi yan tərəfdəki qapıdan içəri girir və əlindəki ağ qubkayabən-zər bir şeyi üzünə, başına toxundura-toxundura otaqdakı Birinci kişini görür və gizlədə bilmədiyi bir təəccüb, hətta, heyretlə ona baxır.

Birinci kişi. Salam.

İkinci kişi. Nə?

Birinci kişi. Deyirəm, salam!

İkinci kişi. Hə? Hə... Salam...

Birinci kişi *(öz-özünə)*. Bu necə adamdı belə?.. *(Bərkdən)* Qonşu olacağıq sizinlə... *(Get-gədə artan bir heyratla Birinci kişinin qaribə geyiminə, qaribə sifətinə baxır.)*

İkinci kişi *(heyratla)*. Bu nədi belə? Doğruçu saçınızda?!

Birinci kişi *(pərt)*. Doğruçu olmayanda, parik qoyacağam?

İkinci kişi *(eyni heyratla)*. Ba-a-a!.. Özü də ağappaq!..

Birinci kişi *(acıqla)*. Sizin işə başınızda ömründə elə bil ki, heç tük olmayıb! *(Birdən-birə dediklərindən peşman olub, yumşalır.)* Bağışlayın, siz Allah...

İkinci kişi. Niyə? Nə olub ki, üzr istəyirsiniz?

Birinci kişi. Ağzımdan qaçdı... Sizi təhqir etdim də...

Pauza.

İkinci kişi *(təəccüblə)*. Nə vaxt?

Birinci kişi. A kişi, necə nə vaxt? Qəribəsiniz e, siz... İndicə üzünüzmə vurmam ki, başınız... *(Ardını demir.)*

İkinci kişi. Başıma nə olub ki? *(Əlini başına sürtür.)* Tərtə-mizdi.

Birinci kişi. Mən də onu deyirəm ki... Adamın eybini üzünə vurmazlar ki... Bağışlayın...

İkinci kişi. Nə olub axı? Hamının başı necə, mənimki də elə!

Birinci kişi *(öz-özünə)*. Vallah, bu, birtəhər adamdı... Danışığı da birtəhər... *(Bərkdən)* Deyirsiniz indi hamının başı belədi?

İkinci kişi. Əlbəttə...

Birinci kişi. Allah!..

İkinci kişi *(diqqətlə mizin üstünə baxır)*. Bəs o nədi elə?

Birinci kişi. Nə? Bu?

İkinci kişi. Hə.

Birinci kişi. Çörəkdi də...

İkinci kişi. Çörək? Siz muzeydə işləyirsiniz?

Birinci kişi. Muzeydə niyə işləyirəm?

İkinci kişi. Bəs bu çörəyi neynirsiniz?

Pauza.

Birinci kişi. Necə neynirsiniz, ay əziz dostum? Yeyirəm də... *(Çörəkdən bir tikə qoparıb ağzına qoyur və iştaha ilə yeyir.)*

İkinci kişi *(mat qalib)*. Doğrudan yeyir e... Vay!... Birinci dəfədi belə adam görürəm... *(Birinci kişini ayaqqabılarından ağ saçlarının diqqətlə nəzərdən keçirir.)* Bu necə geyimdi? Bunun özü də, elə bil, muzeydən gəlib... Hardan gəlmisiz siz?

Birinci kişi *(get-gədə artan bir nigarancılıqla)*. Mən?

İkinci kişi. Qəribədi... Özünü də, elə bil, hardasa görmüşəm... Qəribədi...

Birinci kişi. Nədi qəribə? Mən neynirəm ki, belə heyret basıb sizi?

İkinci kişi. Daha bundan artıq neyləyəcəksiz? Əl vurmaq olar?

Birinci kişi. Nəyə?

İkinci kişi. O çörək dediyinizə...

Birinci kişi *(sidq-ürəkdən)*. Pajalısta!.. Amma... Vallah, mən sizi başa düşə bilmirəm... Çörəkdi də... Görməmişiz?

İkinci kişi. İndi kim çörək yeyir? İki həb tronsmorkomobonit atırsan, qurtardı də... Qəribədi!.. *(Əlini ehtiyatla çörəyə vurur.)* Yumşaqdı... Çox qəribədi... Mən sizi harda görmüşəm? Yadıma sala bilmirəm... Harda? Axı, harda? Yox... Formorqobon lazımdı...

Birinci kişi *(ehtiyatla)*. O nədi elə?

İkinci kişi. Çox qəribədi... Bu adam elementar şeyləri bilmir... Formorqobon yaddaşı oyadır də... Düzdü, yaxşısı budu ki, onu işlətməyəsen. Xoşum gəlmir ondan, səksəndirir adamı, bir az narahat edir, ancaq neyləyəsen, lazım gəlir... *(Gülümsəyir, sonra otağın bir küncündə üzü gümüş kimi parıldayan çantasını götürüb içindən qayçıya bənzər bir alət çıxarır və gözlərini yumub o alətin hər iki ucunu gicgahlarına toxundurur. Həyəcanla)* Aha! Deyirəm də!.. Mən sizin şeklinizi görmüşəm! Bax e!.. Qəribədi... Bu saat! Hər şeyi başa düşdüm! Deyirəm axı... Bu saat!.. Qoy əvvəlcə monfenalesə baxaq!.. *(Aləti çantaya qoyur və oradan kiçik dəmir qutuya bənzər bir şey çıxarır.)* Bu saat!

Birinci kişi *(aşkar bir şübhəylə)*. Bəs, o nədi elə?

İkinci kişi. Monfenalesdi... *(Gülür.)* Necə başa salım sizi? Mənim bütün fikirlərim, həyatım, yaddaşım, nəyim varsa, kim mənə nə deyibse, indiyəcən nə görmüşəmsə, hamısı burda proqramlaşıb. Ha-

mısı salınıb bura. Dayanın, bu saat. *(Divardakı ekrana yaxınlaşır.)* Mon-fenales yeri hardadı bunun? Aha, bude, burda. Bu saat. *(Həmin kiçik dəmir qutunu ekranın altında xüsusi yerə salır, düymələrdən birini basır. Ekranda əvvəlcə cürbəcür sxemlər, sonra şəkillər bir-birini əvəz edir və birdən dayanır: Birinci kişinin şəkli.)* Bude!.. Gördüz... Mən dedim ki, sizi hardasa görmüşəm!..

Birinci kişi *(heyratla ekranda öz şəklinə baxa-baxa)*. Amma mən sizi heç harda görməmişəm...

İkinci kişi *(gülür)*. Əlbəttə! Siz məni necə görə bilərdiz? Sizin bu şəkliniz mənə, Allah bilir, kimdən qalıb... Siz xüsusi sifarişlə gəlmisiz... Ancaq qərbiyədi... Mən sizi sifariş etməmişəm... Düzü, heç ağıma da gəlməzdi ki, sizi sifariş edim... Ömrümdə sizin barənizdə fikirləşməmişəm... Əvvəlcə ona görə heç nə başa düşmürdüm...

Birinci kişi *(əşabi)*. Mən isə yenə bir şey başa düşmürəm!

İkinci kişi. Aydın məsələdir! Çünki siz bura xüsusi sifarişlə gəlmisiz.

Birinci kişi. Necə yeni xüsusi sifarişlə bura gəlmişəm? Mənə heç bir sifariş-zad gəlməyib!.. Mən sifarişə-zada baxan adam da deyiləm!.. Bildiz?! Mən Bakıya ezamiyyətə gəlmişəm!

İkinci kişi *(gülür)*. Sizə elə gəlir...

Birinci kişi. Nə?

İkinci kişi. İndi neçənci ildi?

Birinci kişi. Özünüz bilmirsiniz? *(Öz-özünə, hiddətlə)* Vallah, mən bilsəydim ki, bu Qonaq Evinə buna rast gələcəyəm, gözləyib elə o köhnə mehmanxanada yer alıb qalardım!.. Beş nəfərle bir otaqda olardım, ayaqyolu da dəhlizdə ümumi olardı, amma başım dinc qalardı!..

İkinci kişi *(gülür)*. Bir halda ki, gəlib çıxmırsız bura, onda xahiş edirəm sualıma cavab verəsiniz: indi neçənci ildi?

Birinci kişi. Ələ salmışan məni?

İkinci kişi. Yox. Sualıma cavab verin. Onda hər şey sizə aydın olacaq. İndi neçənci ildi?

Birinci kişi *(hirsindən qışqıra-qışqıra)*. Min doqquz yüz doxsanıncı ilin on altı avqustu!

İkinci kişi *(şövlə)*. Gördüz ki?!

Birinci kişi. Nəyi gördüm?

İkinci kişi. Təkcə avqustun on altısını düz deyirsiniz...

Birinci kişi. Nə?

İkinci kişi. Bax, siz elə bilirsiniz ki, min doqquz yüz doxsanıncı ilin avqustudu. Ancaq əslində indi *(sözləri bir-bir xüsusi tələffüz edərək)* iki min doxsanıncı il avqust ayının on altısıdır.

Birinci kişi. Bu nə danışır, ə? Bu nə zibildi mən düşmüşəm? Yox!.. Burdan çıxıb getmək lazımdı. Başlarına dəysin belə Qonaq

Ev! Mənə deyən lazımdı ki, sənin Qonaq Evinə nə işin var, ay axmaq? Sekanın katibi-zadısan?

İkinci kişi. Qulaq asın. İndi, doğrudan da, sizdən yüz il sonralardır. İndi 2090-cı ildir!

Birinci kişi. Allah!.. Məni qara basır, ya dəli olmuşam? Belə siz delisiz?

İkinci kişi. İndi nə zamandı ki, mən dəli olum? *(Gülür.)* On doqquzuncu, ya iyirminci əsrdi? İndi adamlar elə proqramlaşdırılır ki, dəli yoxdu. *(Səbrlə başa salmağa çalışır.)* Kimin ki, genlərin quruluşuna görə anormalıq ehtimalı var, o yarana bilməz. Yeni dünyaya gələ bilməz. Heç bir laboratoriya buna imkan verməz ki, mayalanma baş tutsun.

Pauza.

Birinci kişi. Bilirsiniz nə var? *(Portfelini götürür.)* Mən sizin bu cəfəngiyatlarınıza qulaq asmaq istəmirəm. Xudahafiz!

İkinci kişi. Bir dəqiqə dayanın. İndi təzə şirkətlər yaranıb. Bəzən çox yaşlı adamlar, o adamlar ki, hələ qohumlarını, valideynlərini yadlarında saxlayıblar, ölüb getmiş babalarını, nənələrini o şirkətlərə xüsusi sifariş verirlər. Orda kompüterlər həmin adam haqqında bütün məlumatları toplayır: görkəmi necəydi, hansı rəngi xoşlayırdı, kimləri tanıyırdı, xasiyyəti necə idi və sairə. Sonra da kompüterlər o adamın surətini yaradır və sifarişçi ilə görüşdürür. Başa düşdüz? Ancaq məsələ burasındadı ki, mən sizi sifariş etməmişəm... Heç ağıma da gəlməzdi... Mənim nəyimə lazımsız ki, o qədər pul verib, sizi xüsusi sifariş edim?

Birinci kişi *(əvvəlcə mizin üstündəki çörəyi-pendiri də büküb götürmək istəyir, sonra fikrindən daşınıb əlini yelləyir və otaqdan çıxmaq istəyir)*. Xudahafiz!

İkinci kişi. İnanmırsınız, hə? *(Ora-bura baxır ki, nə sübut gətirsin.)* Bax, mənim başımı görürsüz?

Birinci kişi *(acıqla)*. Olmaz o başdan!

İkinci kişi. Hə! İndi laboratoriyalarda uşaqlar yaranan kimi, başları tüksüzləşdirilir. Çünki saç, tük insana əlavə qayğıdır.

Birinci kişi. İndi hamının başı sizinki kimidi?

İkinci kişi. Əlbəttə!

Birinci kişi. Arvadların da başı?

İkinci kişi. Bəs necə!

Birinci kişi *(səbrsiz)*. Bilirsən nə var. xala oğlu? Səninki səndə, mənimki də məndə! Xudahafiz!

İkinci kişi. Bu saat. *(Ekranın altındakı düymələrdən birini)*

basır. Ekranda cürbəcür rəmlər, fiqurlar, yazılar bir-birini əvəz edir. Diqqətlə ekrana baxa-baxa) Sizin qızınızın adı Gülüş idi.

Birinci kişi (qapını açıb otaqdan çıxmaq istərkən ayaq saxlayır və tələsik). Belə! Gülüş mənim qızımdır!

İkinci kişi. Görürsüz ki?! Mənim nənəm həmin o Gülüşün qızıdır.

Birinci kişi. Nə?

İkinci kişi. Deməli, mən o Gülüşün... Sizin qızınız oldu də, elə deyilmi? Bax, mən o Gülüşün nəvəsinin oğluyam, yəni necə deyirlər buna? Nəticəsiyəm...

Birinci kişi (əsəbi bir rixşəndlə). Mən də sənənin ulu baban, hə?

İkinci kişi (sakit). Əlbəttə!.. Belə çıxır də... (Ekranın altındakı düymələrdən birini basmaq istəyir.) Qoyun, bu saat baxım, deyim sizə ki, nə vaxt ölmüsünüz?.. Nə oldu onun adı? Hə, Gülüş. Deyim ki, Gülüş nə vaxt ölüb...

Birinci kişi (tələsik və gərgin). Yox!.. Lazım deyil!.. Onda... Onda bəs Könül hanı?

İkinci kişi. Hansı Könül?

Birinci kişi. Necə yeni hansı Könül? Gülüşü tanıyırsan, Könülü yox? Gülüşün bacısı də! Sənənin nənənin xalası... (Sarsılmış) Allah!.. Mən, deyəsən, doğrudan da, dəli oluram!.. Necə yeni bunun nənəsinin xalası?..

İkinci kişi. Yox, siz dəli olmamısınız... Sizə belə gəlir...

Pauza.

Necə oldu onun adı?

Birinci kişi. Kimin?

İkinci kişi. Onun də... O bacının...

Birinci kişi. Könülü deyirsən?

İkinci kişi (başını tərpədir). Mən elə adam eşitməmişəm. Yox, eşitməmişəm...

Birinci kişi. Bəs, deyirsən Gülüşün nəticəsisən? Sən necə Gülüşün nəticəsisən ki, Könüldən xəbər yoxdu?

İkinci kişi. Axı, mənim nəyimə lazımdı ki, nənənin mənə nə bilim, kiminin kimi kimdi?.. (Gülür.) Qərribə psixologiyadı...

Birinci kişi. Onda... Onda... Mon... Mon...

İkinci kişi. Monfinales?

Birinci kişi. Hə, orda bax.

İkinci kişi (ekranın altındakı düymələrdən birini basır və ekranda görünən şəkillər yenə də sürətlə bir-birini əvəz edir). Yox!.. Yoxdu...

Birinci kişi (bərkdən öz-özü ilə danışır). Allah, bu nə əhvalatdı belə mənim qabağıma çıxartmışan? Nə demək istəyirsən bununla? Mənə nəyi sübut etmək istəyirsən, ay Allah?! Niyə məni seçmişən? Bu nə imtahanı? Bu nə oyundu belə açırsan mənim başıma?

İkinci kişi. Əslinə baxsaz, mən də təəccüb edirəm... Siz, deməli, mənim babamsız... Daha doğrusu, nənənin babasıdır... Axı, mən sizi sifariş verməmişəm...

Birinci kişi. Yəni başladı sifariş... Siz nə danışsınız, hə? Səhər evdən çıxıb avtobusa minib gəlmişəm Bakıya. Mehmanxanada növbə idi, süpürgeçi qarı məni bura göndərdi ki, Qonaq Evinde boş yer var... Səhər evdən çıxanda Gülüş də, Könül də dalımcı su atıb!

İkinci kişi. Sizə elə gəlir də! Məsələ də bundadı!.. Bu barədə o şirkətlərin işinə söz yoxdu! Kompüterlər sizin kodlarınızı dəqiq yığıb! Siz elə proqramlaşdırılmışız ki, hər şey təbii olsun, təbii görünsün. (Əli ilə mizin üstündəki çörəyi-filanı göstərir.) Bax, onları da kompüterlər düzəldib. Çörəyi görürsünüz, o cür təzədi. Əslində isə, o, çörək deyil, imitasiyadır. Gördünüz, əvvəlcə mən də təəccüb elədim... Sonra başa düşdüm.

Birinci kişi (dəhşətlə). Günün günortaçağı bu nə belədi gəlib mənim başıma? Bu nə işdi belə, ay Allah?! Adam az qalır insanın bütün bu cəfəngiyata! Vicvəcə düşür adamın ürəyinə... Qorxur adam...

İkinci kişi. Qorxmayın! Dedim axı, sizə elə gəlir! Bütün bunlar sizin üçün... necə deyim?.. Sizinçün yalançı hisslərdir. Sizə elə gəlir ki, qorxursuz, nigarançılıq keçirirsiniz, hiddətlənirsiniz... Əslində bunlar həqiqət deyil.

Pauza.

Onun adı hər dəfə yadımdan çıxır.

Birinci kişi. O kimdi?

İkinci kişi. Demədik ki, mənim nənənin nənəsinin... Nənəsinin... Necə oldu? (Sözləri aramla tələffüz edə-edə) Deməli, mənim nənənin anasının bacısı, hə?

Birinci kişi (hiddətli bir əlacsızlıqla). Könülü deyir e, yəne!..

İkinci kişi. Hə, Könül! Bəlkə, onun adamları sifariş edib sizi? Ola bilsin... Kompüterlərdə yenə virus epidemiyası başlayıb... Virus da elə şeydi ki, kompüterə düşdü, belə səhvlər olur. Hə, şübhəsiz belədi! Sizin xüsusi sifarişiniz səhv düşüb. Kompüterlər nəslinizi hesablayanda gəlib mənim üstümə çıxıblar, sizi xüsusi sifarişçinizlə yox, səhvən mənimlə görüşdürüblər! (Gülür.) Eybi yox, özləri başa düşməzlər. Sizin proqramda dəyişiklik olayıb xüsusi sifarişçinizlə görüşdü-

rəcəklər. Darıxmayın. Sizə elə gəlir ki, həqiqi adamsız. Mən dedim də!.. Siz elə bilirsiniz ki, sizsiz!.. Adınız nədi sizin?

Birinci kişi (*tamam bədbin*). Mənim adımlı da bilmir!.. Gü-lüşün... a. Gü-lüşün uşaqları mənim adımlı da bilmir!..

İkinci kişi. Hardan bilim? Ancaq şəkliniz varsa, yəni adınız da var. Bu saat baxım, deyim. (*Ekranın altındakı düymələrdən birini basmaq istəyir.*)

Birinci kişi (*taləsik*). Yox, lazım deyil! (*Əsəbi*) İstəmirəm mənim adımlı deyəsiz! İstəmirəm!

İkinci kişi. Əsəbiləşməyin. (*Gülümsəyir.*) Hamısı keçib ge-dəcək...

Birinci kişi. Bura bax... Lənət şeytana!.. Nənən... Nənən durur sən?

İkinci kişi. Hə.

Birinci kişi. Neçə yaşı var?

İkinci kişi. Allah bilir... Onun yaşını soruşmaq olar? Ayda bir dəfə plastik əməliyyata gedir... 90-na yaxın olar... Bəlkə də, keçib...

Birinci kişi. Doxsan? Mənim nəvəmin doxsan yaşı var? On-da onunla görüşmək lazımdı... O bilər... O bilər ki, Könül nə oldu, necə oldu?.. (*Kövrəlir.*) Gü-lüşün uşaqlarının Könüldən xəbəri yoxdu?.. Axı, onlar bir-birini nə qədər istəyirlər!.. İstəyirdilər... Səhərdən-axşama-can bir yerdədilər! Doğmadılar! Bir ananın qarnından çıxıblar! Bəs necə olur bu? Kimə lazımdı belə dünya? Əgər bütün bu oyun həqiqət-dirsə, bunun dedikləri doğrudursa, yaşayışın nə mənası var? Özümüz öz başımızı aldadırıq, heç xəbərimiz də yoxdu? Bunun dedikləri doğru-dursa, mən nə üçün yaşamışam?

İkinci kişi. Bəs sizin ulu babanız nə üçün yaşayıb? Sizin xə-bəriniz var ulu babanızın başqa nəslindən? Siz də hansısa iki qardaşın, iki bacının törəməsisiz də...

Birinci kişi. Mən qohumlarımlı tanıyıram! Əlimdən gələni də həmişə eləmişəm onlarçun!

İkinci kişi. Yüz ilin, iki yüz ilin müqabilində sizin tanıdığ-larınız bir həcdi! Mən hələ min illəri demirəm!.. Tragediya eləmək la-zım deyil. Bax, siz həmişə özünüzü beləcə aldatmışız! Özünüz özünüzü yalançı tragediyalara məruz qoymusuz! Heç nədən faciə düzəltmişiz! Özünüz özünüzü fəlakətə salmışız! İnsan görək özü üçün yaşasın! – siz bunu başa düşməmişiz. Başa düşmədiyinizə görə də, bunu eqoizm ad-landırmışız... Siz balalarınız üçün yaşamışız, çünki primitiviydiz, çünki əslində insan ilə heyvanın fərqi yox idi!.. İnstinktlə yaşayırdız, boğazı-nızdan kəsib uşaqlarınıza yedizdirirdiz. Öz həyatınız isə heç olurdu! Ömür insana bir dəfə verilir – bunu başa düşürdüz. Ancaq orasını başa düşmürdüz ki, o ömür insanın özü üçün verilir, başqası üçün yox! Ge-cə-gündüz işləyirdiz, ideologiyamız da deyirdi ki, gələcək üçün işləmək

lazımdı. Gələcək isə gəlib çıxmırdı! Siz özünüz də ideologiyaya nif-rət edirdiz, o gələcəyin gəlib çıxmırdığından şikayət edirdiz, ancaq əs-lində özünüz də elə həmin prinsipə yaşayırdız. Deyirdiz ki, biz heç, uşaqlarımız xoşbəxt olsun! Çalışaq, özümüzü öldürək, uşaqlarımızı bö-yüdək! Başa düşmürdüz, dərk etməyirdik ki, uşaqlarımızın gələcək o mü-cərrəd xoşbəxtliyindən sizə nə? Özünüzü qurban tələyirdiz uşaqların yolunda, sonra da ölüb çıxıb gedirdiz...

Birinci kişi. Bəs indi uşaq böyütmülər?

İkinci kişi. Bizim nəsil siz deyən mənada sonuncu nəsil. Biz sonuncu nəsil ki, anamızı, nənəmizi tanıyırdıq... Axırıncı nəsil ki, primitiv doğulmuşuq, yəni siz deyən kimi, anamızın qarnından çıxmı-şığı... İndi uşaqları laboratoriyalar istehsal edir. Həm demografik tənzim var, həm də ki, a-zad-lıq! Ata-ana məfhumu qurtarıb daha, insan azad olub! Kompüterlər donorları seçir, genləri yoxlayır, hesablamalar apa-rır, mayalanma üçün ən yaxşı proqnozlu toxumları ayırır. Uşaqlar ümu-mi maliyyə fondlarının hesabına böyüyürlər. Sağlam, xoşbəxt insanlar olurlar. Hərə öz sahəsində işləyir və özü üçün işləyir, başa düşdüz? İn-san öz xoşbəxtliyi üçün, öz firavanlığı üçün çalışır. İndi övlad nigarən-çılığı, ata-ana nigarənçılığı yoxdu. İnsan, nəhayət ki, dünyanı dərk edib!

Pauza.

Birinci kişi. Bütün dünya belədi?

İkinci kişi. Əlbəttə.

Birinci kişi. İndi ana yoxdu dünyada?

İkinci kişi. Yox. (*Gülümsəyir.*) Nəslə mühafizə etmək problemi həll olunub. Kompüterlərin seçib çağırış göndərdiyi donor-lər təbiət qarşısındakı borclarını yerinə yetirirlər. Ancaq nəslə mühafi-zə etmək, qorumaq instinktləri daha yoxdu. Çünki o instinktlər əslində insanın öz şəxsi xoşbəxtliyinin, qayğısızlığının düşməni idi. Siz isə bu-nu başa düşmürdüz... İndi ana haqqında şərlər də yoxdu... Bütün o pri-mitiv hissələrin hamısı sizin zamanədə qaldı...

Pauza.

Birinci kişi (*fikirli*). İndi ata da yoxdu?

İkinci kişi. Yox.

Birinci kişi. Qardaş?

İkinci kişi. Yox.

Birinci kişi. Bacı?

İkinci kişi. Yox.

Birinci kişi (*qışqırır*). Dəhşətdi!.. Dəhşətdi!..

İkinci kişi. Sakit olun...

Birinci kişi (*daha artıq bir çılgınlıqla*). Kaş bütün bunlar hamısı yalan olaydı! Əlbəttə, yalandı! Yalandı bütün bunlar! Oyundu!

İkinci kişi. Qulaq asın! (*Yenə gülümsəyib başını bulayır.*) Siz primitiv təfəkkür sahibisiz, ona görə də reaksiyanız belə mənəfidi. Frinztasmansyon! Bilirsiniz bu nə deməkdi?

Birinci kişi. Heç bilmək də istəmirəm!

İkinci kişi. Yox, bir halda ki, görüşmüşük, görək hər şeyi biləsiz. Frinztasmansyon, yeni primitiv təfəkkür və əxlaq uydurması. Yəni insanı qayğılar içində məhv edən şüurlu, yaxud da şüursuz «özünüqurban» kompleksi, bildiz? Necə başa salım sizi?.. «Eybi yox, mənə nə olur-olsun, təki uşaqlarımçun yaxşı olsun, təki anam sağalsın, təki atamın başına bir iş gəlməsin!» – bax, primitiv təfəkkür və əxlaq uydurması budur. İnsanın özünün özünü aldatması! Anan xərcəng olurdu, sən onun dərindən çəkirdin, oğlun qəzaya düşüb öldürdü, sən dəli olurdun, qızın, atan, qardaşın... Nəticədə də özün heç nə görmürdün, yaşamırdın!.. Primitiv təfəkkür bütün bunları qəbul edirdi. Hətta tələb edirdi. Primitiv əxlaq bütün bu doğmaların əsiri olurdu. İnsanın primitiv təbiəti bütün bunlara dözüldü. Öz şəxsi xoşbəxtliyinin hesabına, bahasına dözüldü. Başa düşə bilirsiz mənə? Təbiət, onsuz da, qəddardır. Təbiət insanın düşmənidir, çünki ölüm var. Düzdü, insan təbiətin qanunlarıyla yaranıb, ancaq indi insanın da heyvandan fərqi ondadır ki, həmin qanunları doğmaya çevirmir. Sizin vaxtınızda ideyalar doğmaya çevrilirdi, çünki özünüz təbiətin doğmasının əsiri idiz. Siz başa düşmürdünüz ki, təbiətin bu qədər qəddarlığı müqabilində insan ancaq öz şəxsi xoşbəxtliyinin, azadlığının qayğısını çəkməli idi! Bu qayğı azdı bəyem? (*Gülümsəyir.*) Elə bu qayğının özü kifayət idi...

Birinci kişi (*elə bil, öz-özünə danışır*). Bəs millət? Bəs məslək?

İkinci kişi (*daha bərkdən gülümsəyərək başını bulayır*). Görürsünüz? Siz öz stereotipinizdən ayrıla bilmirsiniz... Kompüterlərə söz yoxdu!.. Görün sizin primitiv hissiyyatınızı nə qədər dəqiq hesablayıb quraşdırıb!.. Düzdü, mənə kimləsə qarışdırıb, sizi bura göndərüb, ancaq əslinə baxsaz, mən şikayət-zad eləməyəcəyəm... Doğrusunu deyim sizə ki, mənəimçün də maraqlıdı bu görüş! Qulaq açın: iyirminci əsrin lap sonları, bizim əsrin əvvəllərindən başlayıb insan primitiv komplekslərindən yavaş-yavaş aralandı, azad oldu. Frinztasmansyon indi daha tarixin bir səhifəsinə çevrilib... Tarixin özü də indi heç kimə lazım deyil. İndi tarix ölü elmdi, necə ki, latın dili ölü dildi. Düzdü, bəzi eqzotik muzeylər var, ancaq onlar da əslində tarix yox, əyləncəli kompüter oyunlarıdır. Tarix insana xoşbəxtlik gətirmir, onun qayğılarını artırır. Əgər bir şey ki, sənə maddi heç nə vermir, cismani bir həzz gətirmir, o sənənin nəyinə görəki?

Birinci kişi (*əvvəlki kimi, elə bil, öz-özünə danışır*). Bəs, vətən?

İkinci kişi (*gülür*). Vətən indi bütün yer kürəsidir! Sizin vaxtınızda insan vətən uğrunda müharibə edirdi, ona görə ki, əslində vətəninə xəbərsiz idi. Söyq-təbii vətəninə axtarırdı, ancaq tapa bilmirdi. Vətən əslində mücərrəd bir anlayış idi, insan isə bunu başa düşə bilmirdi, çünki adi bir həqiqətdən xəbərsizdi: vətən mücərrəd bir anlayış yox, konkret olaraq onun, yeni insanın özüdür. İnsan vətən uğrunda vuruşurdu, çünki vətənin, yeni özünün sahibi deyildi. Siz bunu başa düşə bilməzsiz!..

Birinci kişi (*qışqırır*). Mən bunu heç başa düşmək də istəmirəm! Yox! Yox!..

İkinci kişi. Sakit olun!

Birinci kişi. Sakit olmuram! Mən istəyirəm sənənin nənlə görüşüm! İstəyirəm onunla danışım! O bilir!.. Yəqin bilir ki, Könül necə oldu?.. Gülüş necə oldu? O mənə tanıyır! O bilir ki, mən Könülü, Gülüşü necə böyütmüşəm! O hər şeyi bilir! O sənənin tayın deyil! Mənə nənlə görüşdün! Əgər bütün bu dediklərin doğrudursa, cəfəngiyat deyilsə, görüşdün mənə nənlə!

İkinci kişi. Necə görüşdün axı? Burda deyil.

Birinci kişi. Bəs hardadı?

İkinci kişi. Keçən ay təzədən ora getdi, uçdular Marsa. Gözməyə getdilər.

Pauza.

Birinci kişi (*öz-özünə*). Heç nə yoxdu... Uşaq... Ana... Ata... Vətən...

İkinci kişi (*gülümsəyir*). Əlbəttə!..

Birinci kişi. Bəs... Bəs, Allah?! (*Qışqırır.*) Allah?!

İkinci kişi. Nə Allah?

Birinci kişi bayaqdan yerə qoyduğu portfeli götürüb otaqdan qaçmaq istəyir.

İkinci kişi. Dayanın! Həyəcanlanmayın! Qorxmayın! İnanın mənə! Siz həqiqi adam deyilsiz, ancaq obrasız! Bir azdan daha siz olmayacaqsız!

Birinci kişi (*qapının ağzında bir anlıq ayaq saxlayır*). Bəlkə bir azdan sən olmayacaqsan? Bəlkə proqramlaşdırılan mən yox, sən-sən? Bəlkə mən sənə xüsusi sifariş vermişəm, amma heç özümün xəbərim yoxdu? Hə? Ola bilər.

TEATR

(Birpārdāli pyes)

Teatr. Səhnədə tamaşa gedir. Bu gün ilk tamaşadır.
Parter yarısına qədər tamaşaçı ilə dolub.
1991-ci ilin qışıdır və zal da soyuqdur.

Rejissor (*asəbi*). Alə, bu tərəfdən gəl də, bu tərəfdən!

Musiqi.

Alə! (*Əlini səhnəyə tərəf uzadır.*)
Direktor (*həmişəki təmkinlə*). Yavaş... Camaat eşidir axı...
Rejissor. Neyləyim? Görmürsüz? Mizan pozuldu! O tərəfdən
gerek qabağa gəlsin, bu tərəfdən gəlir. (*Kənara*) Pyaniskə oğlu,
pyaniskə!..
Direktor. Nə?
Rejissor. Heç... Sənətkaram axı, dözmürəm!..
Direktor. Yaxşı, yaxşı!.. Bəs mənim yerimə olsan, neylə-
yørsən? (*Kənara*) Amma yaman sənətkarsan, olmaz sənən!..
Artist. Ah!.. Deməli, sən məni bağışlamırsan, Gülsevinc?!
Qadın artist. Yox...

Musiqi.

Bacarmıram, Elmurad, bacarmıram! Bu mənim iqtidarım daxilində
deyil! (*Yavaşdan öz-özünə*) Belə də soyuq olar?
Artist. Ah!..
Birinci qız. Adı nə oldu bunun?
İkinci qız. Hansının?
Birinci qız. Oğlanın də?
İkinci qız. Elmurad. Eşitmirsən?
Birinci qız. O-o-o!.. (*Gülür.*) Atan hardan tapıb bu adı?
İkinci qız. Tapıb də... Birinci dəfədi belə ad. Özü kəşf edib.
Birinci qız. Atan?
İkinci qız. Əlbəttə!
Rejissor (*hövsələsiz*). Nə oldu? Nu?
Direktor. Yavaş.
Rejissor. Görmürsüz? Yadından çıxarıb e, sözləri...
Direktor (*bu dəfə acıqlı*). Hər halda, belə olmaz. Mən səni
Kukla teatrından ona görə gətirmədim ki, gərginlik yaradasan. Ona görə
gətirdim ki, əsl sənət aləminə girəsən...

Rejissor. Yaxşı... Bağışlayın... (*Kənara*) Yaman da!.. Kukla teatrından mənə ona görə gətirdin ki, bunu burda heç kim tamaşaya qoymurdu. Eybi yox!.. Budu, qoy baxsın! O özündən razıdı, görsünlər ki, sənət nə deməkdi!..

Direktor. Nə deyirsən?

Rejissor. Heç... Sizinlə deyiləm...

Artist. Mən buna dözə bilmirəm, Gülsevinc! Sən hər an mənim beynimdəsən!

Müəllif (*pıçıldayır*). Beynimdəsən yox, düşüncəmdəsən...

Artist. Mən harda oluramsa, sənəin xəyalınla yaşayıram!

Qadın artist. Yox, Elmurad, yox... (*Yavaşdan*) Buzxanadı e, bura, buzxana... Bunnan da yenə spirt iyi gəlir...

Həzin musiqi.

Müəllif (*pıçıltıyla*). «Mən özümle bacarmıram».

Qadın artist. Mən özümle bacarmıram!..

Kişi. Qazı söndürmüşdün?

Arvad. Dedim ki, hə də...

Birinci qız (*həvəslə və tələsik*). Qabaq evli olub, ancaq bu qızdan gizlədib. Qabaq görüşüb bir-birlərini sevəndə, bunun, Gülsevincdi də adı, xəbəri olmayıb ki, Elmuradın sevmədiyi arvadı var. İndi xəbər tutub bu işdən...

Birinci qız. Yox...e, bunu demirəm, artisti deyirəm...

İkinci qız. A-a-a... Sən də həmişə dinc durmursan a... (*Gülür*). Bilmirəm... Atamnan soruşaram. Doğrudan, əntiqə oğlandı.

Birinci qız. Of-f-f!.. (*Gülür*.)

Üçüncü qız (*pərt halda barmağı ilə sol yarusdakı lojanı göstərir*). Ona bax, ata keçdi dala, yerində başqa kişi oturdu...

İkinci qız. Əlinlə göstərmə!

Üçüncü qız. Kimdi o elə?

İkinci qız. Zamministirdi...

Üçüncü qız. Cəhənnəmə olsun! Kimin əsəridi? Onun, yoxsa bizim? Bax, ata heç görünmür...

Artist. Babadağın ətəyindəki o güllü-çiçəkli çəmənlərdə...

Müəllif (*pıçıltıyla*). Çəmənlərdə yox, düzənlikdə...

Artist. ...lələlərə baxıb sevindiyimiz yadıma gəlirmi, Gülsevinc? Yoxsa sən o lələləri, o gül-çiçək ətrini, bizim o coşğun...

Müəllif (*pıçıltıyla*). Coşğun yox, həzin...

Artist. ...xeyallar aləminizi unutmusan, Gülsevinc?

Gəlin (*məftun*). Gör nə gözəl adları var... Elmurad... Gülsevinc... (*Dərindən nəfəs alır*.) Eh...

Cavan. Ay-hay!..

Qadın artist. Yox, Elmurad, onları unutmaq mı olar? İndi o qırmızı lələlər al qana çevrilib mənim köksümdən fəvvarə vurur!..

Nazir müavin. Sən də fəvvarə vurmusan a, İbiş!

Müəllif (*utana-utana*). Çox sağ olun!.. Çox razıyam!

Nazir müavin. Nə qədər sənə demişəm ki, mənə «sizlə» danışma! Beş il bir yerdə oxumuşuq universitetdə!.. Gördün, dəvət elədin mənə, durub gəldim bura. Birinci dəfədi bura gəlirəm. (*Gülür*.)

Müəllif (*gülür*). Bilirəm...

Nazir müavin. Yadıma gəlir, gedib biri dörd köpüyə pəraşki alıb yeyirdik küçədə?!

Müəllif. Necə yadıma gəlir?

Nazir müavin. (*mütəəssir*). Eh...

Üçüncü qız (*hıçqıra-hıçqıra ağlayır*). Ata əntiqə yazıb! Adam özünü saxlaya bilmir... Barışacaqlar bunnar?

İkinci qız. Özün oxuyaydın, biləydin!

Üçüncü qız. Hardan oxuyaydım?

İkinci qız. Sənəin bütün işlərin belədi e!.. On ildi o pyes evdə atanın stolunun üstündədi...

Üçüncü qız. Mən nə bilim ki, belə əntiqə şeydi?

Birinci qız. O-o-o!.. Ona bax, ode, görürsən? Vəfanın qardaşı da burdadı...

İkinci qız (*arxaya çevrilib, diqqətlə yeddinci sıraya baxır*). O deyil...

Birinci qız. Hə... Oxşadı ona...

Qadın artist. Mən o Babadağın ətəyində yüz illərin əlvan na-xışlı gəbəsi kimi günəş altında bərq vuran lələlərə xəyanət edə bilmərəm, Elmurad!..

Rejissor. Malades!

Pauza.

Noldu? Alə, cavabını ver də! Gecikir axı!

Direktor (*acıqlı*). Yavaş...

Rejissor. Görmürsüz? Tempdən salır!..

Pauza.

Hə?!

Direktor (*sərt*). Camaat eşidir!

Rejissor. Bağışlayın... (*Kənara*) Özü sənətkar deyil axı, uprav-domdu! Hardan bilsin ki, mən nə çəkirəm. Evdə bişməyib, qonşudan gəlməyib...

Direktor. Nə deyirsən?

Rejissor. Yox, sizinlə deyiləm...

Artist. Ah, Gülsevinc, sən bu sözlərlə mənim ruhumu da parçalayıb o lələlərin rəngi kimi al qana boyayırsan...

Həzin musiqi.

Üçüncü qız (ağlaya-ağlaya). Ata... Ata... Gör bizi necə ağladırısan...

Kiş i. Acmışam...

Arvad. Sənin qamıya mən nə deyim?!

Üçüncü qız (içini çəka-çəka). Özü də gör harda oturdu... Heç kim onu görmür... Başqalarına hər şey olar, biz ancaq öz teatrımızda da gerek görünməyə!.. Yərimizi gerek başqaları tutsun!..

İkinci qız. Atadı də... Premyeraya gerek arvadın gedəsən, bir yerdə otursan lojada...

Üçüncü qız. Ata neynəsin? Mama yenə dava saldı, gəlmədi də...

İkinci qız (Birinci qız eşitməsin deyə, tələsik). Yaxşı, bədi!

Üçüncü qız. Nə bədi? Düz deyirəm də, atanın nə günahı?

Həzin musiqi davam edir.

Qadın artist. Artıq mən öz qəlbimlə bacara bilmirəm, Elmurad. Mənim qəlbim artıq öz əlimdə deyil. Mənim qəlbim də başı göylərə dəyən o Babadağın ətəklərində, o al lələlərin arasındadı...

Üçüncü qız (içini çəka-çəka ağlayır). Gör necə sözlər deyir!.. Mama gerek gələydi... Gəlib görəydi ki, necə sözlər deyirlər burda!.. Mama...

İkinci qız (tələsik onun sözünü kəsir). Bədi də!

Artist. Yox, yox, Gülsevinc!.. Sənin qəlbin orada o kimsəsiz lələlər arasında qala bilməz!

Nazir müavini. Dərərlər? (Gülür.) Hə, İbiş?

Müəllif (gülür). Hə...

Nazir müavini. Yaman şeysən ha!.. Hə?

Müəllif. Hə...

Nazir müavini. Eh... hanı indi o perəşkilər?

Müəllif. Getdi day...

Nazir müavini. Yəni, deyirsən, biz də getdik day?

Müəllif. Sizə nə olub? Maşallah!..

Nazir müavini. Yox... (Gülür.) Arvad deyir ki, laxlamısan!..

Qadın artist. Mən artıq kimsəsizliyə öyrənmişəm, Elmurad! (Yavaşdan öz-özünə) Elə direktoru olanın, belə də teatrı olar də, buzxa-nadı...

Artist. Bəs, mənim ruhum bu məşəqqətlərə dözməyib, cənazəmdən...

Müəllif (pıçıltyla). Cənazəmdən yox, cismimdən...

Artist. ...ayrılıs sən özünü günahkar bilməzsənmi, Gülsevinc?!

Qadın artist. Artıq yetər!

Artist. Yox! Mən hamıdan, hətta özümdən belə gizlətdiyim həqiqətləri bütün çıpaqlığı ilə sənin ayaqlarının altına atacağam!

Cavan (özünü saxlaya bilmir). Bu nə gic-gic danışır, alə?

Gəlin (ətrafa boylanır). Yavaş ol... Sən heç nə başa düşmürsən!..

Cavan. Ay-hay...

Rejissor. Bezdarı! Min dəfə demişəm ki, bir dizi üstə yerə çök, ikisiyənə yox! Pozdu mizanı!..

Artist. O zaman sən dəhşətə gələcəksən, Gülsevinc!

Birinci qız. Mən gülü buna verəcəyəm.

Üçüncü qız. Buna niyə? Atama!

Birinci qız. Yaxşı oynayır.

Üçüncü qız. Atam yazmasaydı, bu nə oynayacaqdı?

Direktor. O Məmmədov deyil, gəldi oturdu İbişin yerində?

Rejissor. Tanımıram...

Pauza.

Öldürür e, öldürür tempi!..

Artist. Axı, mən hər gün hamı ilə birgə olan, fəqət heç kimin olduğum kimi görmədiyi bir adamam ki, sap-sarı uzanıb gedən səhra ənginlikləri içərisində tək-tənhayam!

Müəllif (pıçıltyla). Düz dedi...

Direktor. Məmmədovdu...

Rejissor. Mən tanımıram.

Direktor. Gedim görüşüm, yaxşı deyil. Sonra deyəcək ki, saymadılar...

Kiş i. Ayaqqabı day sıxmır ayağını?

Arvad. Yadıma salma də!..

Qadın artist. Mən vaxtıyla səni o səhrada görüb seçmişdim, Elmurad!.. Lakin taleyə bax ki, seçdiyim mənim qəlbimə o al lələlərin kimsəsizliyini qismət etdi!..

Cavan. Alə, bu nə lələ-lələ deyir? Lələ var indi?

Gəlin. Bədi! Özünü apara bilmirsən!

Cavan. Düz demirəm? Qızılgülün biri indi iyirmi beş manatadı bazarda!

Gəlin. Dedim ki, bədi də!.. Qulaq as, gör necə sözlər deyirlər! Müəllif, ode, oturub o lojada. Görürsən? Arxada, qıraqda...

Cavan. O burnu görünən?
Gəlin. Gör necə təvazökar adamdı!.. Özünü gözə soxmur...
Cavan. Sən onu hardan tanıyırsan?
Gəlin. Mən onuncu sinifdə oxuyanda bizim məktəbə görüşə gəlmişdi. Eh, gör necə adamlar var dünyada!.. Oturub əsər yazır. Bax, bəxtəvər bu cür adamların arvadı...

Cavan. Mənə atırsan?
Gəlin. Sənə niyə atıram?
Cavan. Nədi onun adı?
Gəlin. Əşitmədin, Elmurad də! Yəni ki, bütün ellərin muradı!..
Cavan. Yox e, o burnu görünəninin adı? Bunu yazanın?
Gəlin. Şey.. I-i-i... Şey... Qoy proqrama baxım... Hani proqram?

(Axtarır.)

Artist. Sevincgül!
Müəllif (pıçiltıyla). Gülsevinc...
Artist. Dünyanı бүрүmүş mənəvi istibdad içində bir kimsəsiz insanı bağışlamaq bu qədərmi iztirablıdır? (Bu dəfə bir ayağı ilə diz çökür.)

Rejissor. Bax, belə!
Üçüncü qız. Bu kimdi gəldi girdi lojaya?
İkinci qız. Deyəsən, buranın direktorudu.
Üçüncü qız. Ata rayondan gələn qoyunları bunun evinə daşıyırdı?

İkinci qız. Bədi.
Üçüncü qız. Nə bədi? Özümüz yeməyə ot tapmırıq, ata da rayondan qoyun alıb bunun evinə daşıyırdı. Ona bax, atanın qabağını lap kəsdi, heç görünmür. Svoloç!

İkinci qız. Söyüş söymə!
Üçüncü qız. Yaxşı eləyirəm!

İkinci qız. İfrite!
Üçüncü qız. Özünsən!

Birinci qız. A-a-a...

Üçüncü qız. Be-e-e...

Rejissor. Bax, gör necə qaçdı Məmmədovdu-nədi, onun qabağına? (Yamsılayır.) «Gedim görüşüm, yaxşı deyil...» Nə yaxşı deyil? Səni kimdi adam hesab eləyən? Səni adam hesab eləseydilər (əlini səhnəyə tərəf uzadır), belə pyaniskələrin əlində qalmazdıq! Gedib indi firsət tapacaq, nəse bir şey xahiş eləyəcək!..

Nazir müavin. (gülür). İbişdən muğayat ol a!..
Direktor (gülür). Bəs, necə? Görmürsüz tamaşaya qoydurdum əsərini?

Müəllif (arxadan). Mən onnan çox razıyam!

Direktor. Neçə il idi yatırdı bu əsərin, heç kim də yaxına buraxmırdı? Neçə il idi?

Müəllif. Düz on il...

Direktor. Bəs də, niyə demirsən?

Müəllif (təlaşik). Dedim də, dedim. Mən sizdən çox razıyam!

Nazir müavin. Ay səni, İbiş!.. (Başını yelləyib gülür.) Amma əla əsər yazmışsan! Sən arvaddan qorxmursan?

Müəllif. Arvaddan qorxmayan, kişi deyil!

Nazir müavin. Ba!.. (Bərkdən gülür.) Əla!

Direktor (gülür). Belə şeyləri yaz də! Yoxsa ki, lələ belə getdi, mən nə bilim nə?!

Qadın artist. Yox, Elmurad, artıq hər şey əbədi bir keçmişdə qalmışdır!.. (Yavaşdan) Buzxanadı... (Sol yarusdakı lojada dayanmış direktora ani nəzər salır.) Ona bax!.. Qarnını verib qabağa, heç nə vecinə deyil... Sənətdən başqa hər şeydən başı çıxır!..

Gəlin. Sən görmədin proqramı?

Cavan. Yox.

Gəlin (axtarır). Bəs hardadı?

Artist. Mən keçmişin xatirələri ilə yaşaya bilmirəm, Gülsevinc! O xatirələr bəzən quduz canavar kimi mənim boğazımdan yapışib bütün varlığını məhv edir! O xatirələr mənim səhvlərimi bir rüzgar şiddətilə qəlbimə cırpır, məni... məni əbədi bir peşmançılığın mənhus bataqlığından çıxmağa qoymur.

Müəllif (pıçiltıyla). Məndə heç bu yoxdu...

Üçüncü qız (ağlayır). Qurban olum sənə, ata!.. Bunnan sonra köynəklərini özüm yuyacağam, çay da dəmləyəcəyəm səninçün!..

Birinci qız (saatına baxa-baxa). Bəlkə gülləri sən verəsən?

İkinci qız. Yaxşı deyil axı. Deyəcəklər ki, qızı atasına gül verir.

Birinci qız. Kimdi e, burda sizi tanıyan?

Üçüncü qız (acıqca). Niyə tanımırıqlar?

Rejissor. Tempi pis olmadı...

Kişi. Yadımdan çıxdı sənə deyim...

Arvad. Nəyi?

Kişi. Süleyman oğlunun toyuna çağırıb bizi...

Arvad (dixor). Paho... Nə vaxtdı?

Kişi. Ayın beşində.

Arvad. Bir bəhanə tapıb deyəydin də...

Kişi. Nə deyəydin? (Çiyinlərini çəkir.)

Arvad. Nə bilim? Bir söz tapaydın də... Bu toylar bizi yıxdı... Nə aparacaq ora, vallah day heç nəyim qalmayıb...

Nazir müavin. İbiş, Məhərrəm yadına gəlir, bizlə oxuyurdu?

Müəllif (*arxadan*). Necə gəlmir? Əlbəttə, gəlir!
 Nazir müavini. Noldu o? On kruşka pivo içirdi bir dəfəyə.
 Nə vaxtdı gözüme dəymir...
 Müəllif (*arxadan*). Rəhmətə getdi də...
 Nazir müavini. Ba-a-a?... Nə vaxt?
 Müəllif. On il olar.
 Nazir müavini. On il! Sənin pyesindən əvvəl? (*Gülür.*) Ay
 səni, İbiş!.. Sən çox yaşayacaqsan! Bilirsən niyə?
 Müəllif. Yox...
 Nazir müavini. Çünki sənin kimi adamlar çox yaşayır!
 Gəlin (*axtara-axtara*). Tapa bilmirəm proqramı...
 Cavan. Eybi yox, lazım deyil... Neynirəm e, adını bilib?
 Birinci qız (*qol saatına baxa-baxa*). Nə vaxt qurtaracaq?
 İkinci qız. Bunnan sonra hələ bir pərdə də var...
 Birinci qız. Vay... Mənə zəng olayəcəklər e... Mən elə bil-
 dim tez qurtaracaq...
 Üçüncü qız (*donquldanır*). Kimin işi var, gedə bilər!..
 İkinci qız. Bədi!
 Üçüncü qız. Sənin padruqan belə olar də!..
 Rejissor. İdiot! Yadında saxlamır mizanı!.. Gör hardan keçir?
 Artist. Yox, mənim həyatım artıq bu dünyada heç bir mənə kəsb
 eləmir!..

Musiqi.

Üçüncü qız (*həyəcanla*). Öldürəcək özünü?
 İkinci qız. Oxuyaydın, görəydin!
 Qadın artist. Biz öz taleyimizlə barışmalıyıq, Elmurad...

Pauza.

Artist. Yox!..

Pauza.

Yox!.. Mən bacarmıram!..
 Gəlin (*axtara-axtara*). Hara qoymuşam bunu?
 Cavan (*hirsli*). Əşsi, istəmirəm də, adını bilim! Cəhənnəm ol-
 sun o tərəfə!
 Kişi. İndi hamı aparıb pul verir...
 Arvad. Sənin pulun elə çoxdu?
 Nazir müavini. İbiş, özünən toqquşdurursan bunnarı, ya
 doğrudan da olan işlərdi?

Müəllif. Nə bilim, vallah...
 Nazir müavini (*gülür*). A kişi, bəs, sən nə bilirsən?
 Direktor. Fasilədə buyurun çay içək.
 Nazir müavini (*müəllifə*). Çayın yanında bir şey-mey olacaq?
 Müəllif. Vallah, nə bilim? Heç bilmədim...
 Artist. Məni bu müdhiş, bu riyakar dünyada yaşadan yalnız sə-
 nin məhəbbətidir! Bu dünya başdan-başa xəyanətlər içində can verən
 iyrenc bir varlıqdır!
 Qadın artist. Bütün dünya xəyanət etşeydi də, sən gərək xə-
 yanət etməyəydin, Elmurad!
 Üçüncü qız. Düz deyir!
 Qadın artist. Sən özün ellər muradı olduğun halda, mənim
 muradımı ürəyimdə qoydun!..
 Üçüncü qız. Düz deyir! Qoy bağışlamasın! Xəyanəti bağışla-
 maq olmaz!
 Müəllif (*pıçılıyla*). Dalını demədi...
 Üçüncü qız. Bağışlayacaq?
 İkinci qız. Oxuyaydın, biləydin!
 Birinci qız (*qol saatına baxa-baxa*). Hələ çox qalıb?
 İkinci qız. Dedim hələ bir pərdə də qalıb...
 Birinci qız. Zəng olayəcəklər e, mənə... Bilirsən kim? (*İkinci*
qızın qulağına nəşə pıçıldayır.)
 Üçüncü qız. Adını zəministr qoyub, gəlib atanın yerində
 oturub. Eşşeyin biri, eşşək! Sən yazmışsan bu cür əsəri?
 Gəlin. Yox, tapa bilmirəm...
 Cavan (*hirsli*). İndi durub çıxıb gedəcəyəm! Qurtar də!
 Gəlin. Sənnən nə desən çıxar! Bax, adamın ürəyi gərək bunnar
 kimi olsun e, incə olsun! Qulaq as, öyrən!
 Cavan. Ay-hay!.. (*Əlini yelləyir.*)

Həzin musiqi.

Qadın artist. Əlvida, Elmurad, biz bir daha görüşməyəcəyik!
 (*Yavaşdan*) Bunnan lap boçka iyi gəlir, adamın ürəyi bulanır...
 Artist. Yox, Gülsevinc!
 Rejissor. Yaxşı dedi!..
 Artist. Yox!..
 Üçüncü qız (*ağlaya-ağlaya*). Sənə belə lazımdı! Vaxtında gə-
 rək fikirləşəydin. Öz məhəbbətinə xəyanət etməyəydin!.. İndi qal ya-
 na-yana!..
 Birinci qız (*qol saatına baxa-baxa ikinci qıza*). Nolar, sən ver
 gülü...
 İkinci qız. Yaxşı deyil axı...

Üçüncü qız (*acıqla*). Ver bura! Mən verəcəyəm atama! Öz atama verəcəyəm!..

Birinci qız (*rahat nəfəs alır*). Al.

Arvad. Görsən, qarderobdan şubamı oğramazlar?

Kişi. O boyda ölçüdə şubanı kim götürəcək? (*Gülür.*)

Arvad. Yaman özündən çıxmısan ha!..

Həyəcanlı musiqi.

Qadın artist. Əlvida, Elmurad! (*Yavaşdan*) Dondum... (*Səhnədən çıxır.*)

Artist. Yox! Gülsevinc! (*Onun ardınca qaçır.*)

Pərdə enir. Üçüncü qız can-dildən əl çalmağa başlayır.

Birinci qız. Mən qaçdım!

Gəlin. Dur yerə baxaq, tapaq.

Cavan (*tamam özündən çıxmış*). Durmuram!

Gəlin (*hirsli*). Eşitdiyin bu cür sözlər də sənə təsir etmədi!

30 dekabr 1991.

YALAN

(*İmprovizasiya*)

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Mən (*Kişi*), o (*Qadın*), arvadım (*İkinci qadın*) və nəvəm (*Uşaq*) ki, onu, həqiqətən, çox istəyirəm və bundan sonra daha tez-tez görməyə aparacağam.

K i ş i. Nə bilim?..

Pauza.

Bilmirəm...

Pauza.

Allah bilir indi o haralardadı?.. Kim bilir?..

Pauza.

«O da aşiq olub yaza dünyada...» Kim bilir?.. Kim bilir indi sən hardasan?

Q a d ı n (*təəccüblə*). Mən?

K i ş i (*gülümsəyir*). Hə də...

Q a d ı n. A-a-a... Mən on beş ildə, ölmüşəm...

K i ş i. On beş il?.. (*Pərişan*) Ölmüşən...

Pauza.

«O da aşiq olub yaza dünyada...»

Q a d ı n. Nə?

K i ş i. Heç... On beş il... Yox... Axı... Axı, səni gördüm mən. Dörd-beş il bundan əvvəl ancaq olardı... Hər halda, altı-yeddi ildən artıq olmazdı... On beş il... Yox... Teatrda... Hə, hə! Teatrda gördüm səni! Yanında da bir kişi var idi, ərinidi yəqin. Dayan... (*Fikirləşir.*) Hə, cavab bir qız da varıydı yanınızda, yəqin qızındı...

Q a d ı n (*gülür*). Bəlkə mən deyildim?

K i ş i. Yox... Səniydin. Gözlərindən o saat tanıdım səni.

Q a d ı n. Vay!... Yəni mənim gözlərim indiyəcən yadında qalıb?

K i ş i (*gülür*). Görürsən də, dünyanın işlərini?

Q a d ı n. Bəs, otuz il bundan qabaq o gözlər sənə baxa-baxa qalmışdı, niyə heç məhəl qoymurdun?

K i ş i (*gülümsəyib, başını bulayır*). Elə onu de də!

Q a d ı n. Yaman gözlənilməz oldu bu...

K i ş i. Nə?

Q a d ı n. Bu söhbət də...

Pauza.

Universitetdə hər dəfə fasilə başlayanda qaçıb gəlib dururdum sizin auditoriyanın qabağında, yazıq canım, gözlərimi də dikirdim sənə! Sən də yanımdan elə ötürdün, elə bil, heç görmürsən məni...

K i ş i (*gözlüyünü çıxarır*). Hə... Deyirəm, qəribədi...

U ş a q (*onun sözlərini yarımçıq kəsib, qışqırır*). Noldu, baba?

K i ş i. Qoy da, qoy nənən köynəyini ütüləsin.

İkinci qadın. Bunu ütüləyim?
Kişi. Hansını ütüləyirsən, ütülə də, nə fərqi var?
İkinci qadın (çox mənalı). Deyirsən ki, fərqi yoxdu?
Kişi. E-e-eh!..

Pauza.

İndi də qısqanlığa başlayıb...
Qadın. Arvadındı?
Kişi. Hə.
Qadın. O da nəvəndi?
Kişi. Hə. Bir həftədi dəng eləyib məni. Söz vermişəm ki, onu bulvara aparacağam.

Qadın. Bulvarda adamlar səni tanıyacaq, salam verəcək, bir-birinə göstərəcək: «– Gör kim gedir!?» Sən də qürurlanaçaqsan uşağın yanında... Məşhur adamsan də...

Kişi. Deyirsən də...
Qadın. Elə tələbə olanda da məşhuryudun də... Universitetin ön məşhur tələbəsi! Qızlar öldürdü səndən ötrü...

Kişi. E-e-eh...
Qadın. Yaman «ah» çəkməyə başlamısan a! Xeyir ola?
Kişi. Nə bilim... Dünyadı də!..
Qadın. Necədi ki, dünya?
Kişi. Heç özüm də bilmirəm ki, necədi... Bir-az yaxşıdı, bir az pisdi, bəzən pisi yaxşısından artıqdı, bəzən yaxşısı pisindən artıqdı... Amma əslində hamısı bir qara qəpiyə dəyməz!

Qadın. Yəni ki, mənasızdı?
Kişi. Hə... Amma xoşum gəlmir belə ibtidai düşüncələrdən...
Qadın. Pah! Yaman özündən razısan ha! Necə varıydınsa, eləcə də qalmısan... Dərs qurtaranda o saat qaça-qaça pilləkənləri aşağı düşüb dayanıb gözəliydirdim ki, havaxt sən pilləkənləri düşəcəksən... Sən də heç nəyi vecinə almayıb yanımdan ötürdün... Məni görmürdün... Guya ki, görmürdün...

Kişi. Yaxşı da... (Kövrək) Utandırma məni.
Qadın. A-a-a (Gülür.) Dəyişmişən? Başqa adam olmusan?
Kişi. İndi o mən deyiləm e!.. (Güləmsəyir.) İndi o mənim oğlumdu. Oğlumdan da hələ cavandı... Mənim atam tez-tez bilirsən nə deyirdi?

Qadın. Nə deyirdi?
Kişi. Yəni elə bir müdrik kəlam da deyildi... Mənə deyirdi ki...
Qadın (onun sözünü kəsir). O vaxtlar?
Kişi. Hə, o vaxtlar... (Güləmsəyir.) O vaxtlar ki, heç ağılıma da gəlmirdi cavanlıq nə vaxtsa bitib qurtaracaq. Deyirdi ki, illər elə ötəcək,

heç xəbərin olmayacaq, bir də baxıb görəcəksən ki, Nuh əyyamının adamısan...

Qadın. Sənin hələ Nuh əyyamının adamı olmağına çox qalıb! Görmürsən, arvadın qısqanır səni...
Kişi. Hə...

Pauza.

Mən xaricə, ya Moskvaya-zada gedəndə yol üçün mənə köhnə alt paltarları qoyur...

Uşaq (qışqırır). Bax, sən həmişə beləsen! Deyirsən, sonra apar-mırsan! (Ağlayır.)

Kişi. Qoy nənən ütüləsin qurtarsın də.
Uşaq. Gərək elə ütüləsin köynəyimi? (Ağlayır.)
İkinci qadın. Bədi! Bu saat...

Kişi. «O da aşiq olub yaza dünyada...»

Qadın. Nə?
Kişi. Heç...
Qadın. Axı, nəyə deyirsən.

Kişi. Hardansa bir misradı, bu gün səhər yerimdən durandan düşüb dilimə... Deyəsən, Aşiq Ələsgərindi... Bilmirəm, bəlkə bir baş-qasınındı...

Qadın. Necədi?
Kişi. «O da aşiq olub yaza dünyada...»

Pauza.

Qadın. Nə olsun?
Kişi. Mən nə bilim? Birdən-birə girib beynimə... Heç misranı da düz demirəm deyəsən...

Qadın. Böyük adamlarda olan işdi... (Gülür.)

Kişi. Sataşırsan mənə?
Qadın (səmimi). Heç sataşib-ələmirəm! Sənin o ağ saçlarının hər birinin arxasında bir dünya dayanıb! Vallah, belədi!

Kişi. Qoy oturmuşuq! Lap ədəbiyyat müəllimləri kimi dedin! Əntiqə pafosun varmış sənin! Bura bax... Sən... Sən doğrudan ölmüsən?
Qadın (gülür). Yox...

Kişi. Bəs niyə elə deyirdin?
Qadın. Zarafat edirdim. Səninlə zarafat etmək olmaz?
Kişi. Niyə olmur? Mən də Allahın bir bəndəsiyəm də...
Qadın (kinayə ilə). Özündən muğayat ol! Birdən gəlib bizim tayım olarsan!?

Kişi (siddə-ürəkdən). Vallah, mən heç sizdən biriniz ola bilmərəm!

Qadın. A-a-a...

K i ş i (*daha da ehtirasla*). Mən boş adamam! Heç kimin xəbəri yoxdu bundan!

Q a d ı n. A-a-a...

K i ş i. Siz öz qədrinizi bilmirsiniz!.. Qiymətinizi bilmirsiniz!.. Qiymətinizi bilmirsiniz!

Pauza.

Q a d ı n. Necə oldu o misra?

K i ş i. «O da aşiq olub yaza dünyada...»

Q a d ı n. Axı, nə olsun e?

K i ş i (*gülür*). Elə bilirsən mən bilirəm?

U ş a q (*qışqırır*). Sən həmişə beləsən! Həmişə! (*Ağlayır.*)

İ k i n c i q a d ı n (*hirsli*). Kəs səsini! Görmürsən ki, ütüləyirəm əlimdə!

U ş a q (*ağlaya-ağlaya*). Mamayla papaya deyərdim, aparardılar məni!..

İ k i n c i q a d ı n. Pah! Yaman aparardılar!

U ş a q (*ağlaya-ağlaya*). Mən özüm dedim ki, məni gətirsinlər bura, çünki baba söz vermişdi ki, məni bulvara aparacaq. (*Daha da bərk-dən zırıldayır.*)

K i ş i (*gülə-gülə*). Bunun bir leksiya oxumağına bax e!

U ş a q (*ağlaya-ağlaya*). Danışmıram sənnən!

K i ş i. Bay, olmadı ki!

U ş a q (*ağlaya-ağlaya*). Oldu!

Kişi gülür.

İ k i n c i q a d ı n (*hirsli*). Üzlərinə gülə-gülə qudurdub çıxarmısan başımıza! (*Uşağa*) Kəs səsini. Yoxsa qoymaram gedəsiz!

U ş a q (*zırıltısı lap ərsə qalır*). Nənə pisdii!..

Q a d ı n. Sənin işin çetindi!

K i ş i (*hələ də gülür*). Görürsən də... Sənin... adın necəydi?

Q a d ı n (*pərt*). Deməyəcəyəm!

K i ş i (*zərafətla*). İntiqam alırsan məndən?

Q a d ı n (*ciddi*). Hə, intiqam alıram.

K i ş i (*fikirləşir*). Axı, adını oxudum sənin hardasa... Üç-dörd il bundan qabaq idi... Qəzetdəydi deyəsən...

Q a d ı n (*təlaşik, elə bil ki, söhbəti dəyişmək istəyir*). O qoşa hörüklü qız noldu?

K i ş i (*həyəcanlı*). Görmüşdün onu?

Q a d ı n. Əlbəttə. Gecələr qoluna girib Bakının küçələriylə gəzirdiz... Torqovı küçədə o baş-bu baş... O səninlə fəxr edə-edə özünü ca-

maata göstərirdi. Sən də ki, özündən razı, həm də o qızın gözəlliyindən razı... Amma doğrudan gözəl idi...

K i ş i (*mütəəssir*). Yadına gəlir? O günlər yadına gəlir, hə?

Q a d ı n. Əlbəttə... Sənin xəbərin yox idi, mən pusurdum sizi, arxanızca gəlirdim...

K i ş i. Yox, xəbərim var idi. Elə bilirdin ki, səni görmürəm, amma görürdüm...

Q a d ı n. Pusurdum sizi, sonra evə gəlib səhərə kimi ağlayırdım...

K i ş i. Yəqin eləymiş... E-e-eh... Deyəsən, elə doğrudan Nuh öyyəminin adamıymışam...

Q a d ı n (*elə bil ki, istəmir Kişi sıxılın*). Yaxşı, yaxşı! Düzdü, saçları yaman ağartmışan, amma əllidən artıq vermək olmaz sənə!

K i ş i. Əlli azdı?

Q a d ı n. Bu barədə iyirmi ildən sonra danışarıq!

K i ş i. İyirmi ildən sonra? Vay, dedə!.. İyirmi il...

Q a d ı n. Nədi, çoxdu? İyirmi il bundan əvvəli yadına sal, elə bil ki, dünən idi, elə deyil? İyirmi il bundan sonraya da o qədər qalıb...

K i ş i. Sonra da həyat bitir...

Pauza.

Q a d ı n. Özü də həmişə o hörüklü qız sənin qolundan tuturdu, sən onun qolundan yox... Sonra evləndiniz...

K i ş i. Hə. Ondan bir qızım da var. İndi sənin o vaxtıdan nə qədər böyükdü... İki oğlu var.

Q a d ı n. Biri bu nəvəndi?

K i ş i. Yox... Onlar bura gəlmirlər... Bu, ikinci qızdandı... İkinci qız bu arvaddandı...

Pauza.

«O da aşiq olub yaza dünyada...»

Pauza.

O hörüklü qızdan ayrıldıq axı...

Q a d ı n. Hə, eşitdim... Onda mən də səni yavaş-yavaş yaddan çıxarırdım...

K i ş i. Yəqin eləymiş...

Q a d ı n. Amma yaman birdən-birə ayrıldız...

K i ş i. Nə bilim, birdən-birə, ya nə cür... Oldu də... Qismət beləymiş... Allah ona rəhmət eləsin!..

Q a d ı n (*kədərli*). Öldü o?

K i ş i. Hə... Öldü yox, dünyanın bəd əməllərindən çərlədi yazıq...

Yeddi ildi... Mən Parisdəydim, xəbərim olmayıb... Qayıdandan sonra da yasına gedə bilmədim... Getmədim...

Q a d ı n. Utandın?

K i ş i. Məni yaman qısnayırsan ha?.. Yox, utanmaq məsələsi deyildi... Nə bilim?.. Bəlkə üzüm gəlmirdi?.. Bəlkə şairlər demiş, vicdan əzabıydı? Bəlkə ətalet idi sadəcə? Bilmirəm... Hər halda, həyatdı də...

Pauza.

Bunlar, axı, rəfiqəydi... Orta məktəbdə birinci sinifdən axırıncı sinifcən bir yerdə oxumuşdular, bir partada oturmuşdular... Biz onunla evlənəndən sonra da, bunlar həmişə bir yerdə olurdular... Hər gün bizə gəlirdi... Sonra... sonra iş elə gətirdi ki, ondan ayrıldım, bununla evləndik...

U ş a q (içini çəka-çəka). Aparmırsan, aparma! Heç istəmirəm!

İ k i n c i q a d ı n. Bəsdi! Gözünün yaşını tökmə! Qurtarıram, görmürsən?

U ş a q. İstəmirəm!.. Lazım deyil! Mamaya deyəcəyəm bir də məni sizə gətirməsin!

İ k i n c i q a d ı n. Xox! Qorxuzma bizi!

U ş a q (ağlayır). Nəne pıdıl!..

K i ş i (gülümsəyir). Belə danışmaqlarına baxma, bir-birlərini çox istəyirlər.

Q a d ı n (elə bil ki, onun dediklərini eşitmir). Yadına gəlir, lap çoxdan idi, bir dəfə «Nizami» kino-teatrında görüşdük... Yağış yağdırdı onda... Foyedə üz-üzə gəldik. O hörüklü qız da sən qoluna girmişdi, gülə-gülə nəse danışdı...

K i ş i. Hə, hə... Onda təzəcə evlənmişdik... Bizi görəndə sən qıpqırmızı qızardın...

Q a d ı n. Bəs, o hörüklü qız heç səndən soruşmadı ki, bu qız niyə sənə baxıb belə qızardı?

K i ş i. Yox... Belə şeyləri başa düşmürdü... Sadələvh idi yazıq... Hə, yaman qızardın... İndiki kimi gözlərimin qabağındadı, elə kin-küdurətlə bizə baxırdın, elə bil, qanlı düşməniydik! Ay səni...

Q a d ı n (gülümsəyir). Yaxın rəfiqəm idi, bilirdi ki, mən vaxtıyla səni necə istəyirdim...

K i ş i (gülümsəyib başını bulayır). Deyirsən yağış yağdırdı, hə? Hamısı mənim yadımdadı, amma yağış yadıma gəlmirdi, indi deyirsən, yadıma düşür... Bir də ki, nə mənası var?

Q a d ı n. Nəyin?

K i ş i. Yağışın də. O vaxt, yağış yağmışdı, yağmamışdı, indi nə mənası var? Hər şey elə bir keçmişdə qalıb ki, ora day nə səs çatır, nə ün yetir... Ümitsiz bir uzaqlıqda...

Q a d ı n. Ümitsiz dedin?

K i ş i. Hə. Ümitsiz. Keçmiş bir uzaqlıqda qaldıqca, gələcək də tamam mənasız olur...

Q a d ı n. Ona görə o misra birdən-birə düşüb beyninə?

K i ş i (gülümsəyir). Bilmirəm?.. «O da aşiq olub yazı dünyada...», deyirsən yeni bir əlaqəsi var?

Q a d ı n. Qoribəsən e... mən nə bilim?

K i ş i (gülür). Bəs sən nə bilirsən?

İ k i n c i q a d ı n (köynəyi ütüləyə-ütüləyə). Nəyə gülürsən?

K i ş i. Hə?

İ k i n c i q a d ı n. Deyirəm nəyə gülürsən?

K i ş i. Dünyanın işlərinə.

İ k i n c i q a d ı n. Bəsdi, sən Allah! Bunları eləmişən tövhə təbərciyi, çıxartmısan başımıza! Camaatın da uşağı var, nəvəsi var, day sən kimi eləmirlər axı!.. Mən heç, özünü yaddan çıxarırsan... Yaş, day o yaş deyil e!.. Allah eləməsin, Allah eləməsin, dilim-ağzım qurusun, birdən sənə başına bir iş gəlsə, onda biz neyləyəcəyik?!

K i ş i (gülümsəyir). Sən elə elə ki, başıma bir iş gəlməsin də!

İ k i n c i q a d ı n. Zarafata salma. Mənim ölimdə olsaydı sənə ömrün... Özün bilirsən ki, belədi!

Q a d ı n. Düz deyir?

K i ş i. Hə, düz deyir... (Sol biləyindən yapışır.) Bir dəfə... Nə isə...

Q a d ı n. Nə demək istəyirdin? De də...

K i ş i. Heç...

Q a d ı n. Danış, ürəyin boşalsın bir az...

K i ş i. Nə bilirsən ki, dolmuşam?.. (Gülür.) Bəzən özümə elə gəlir ki, dolub eləməmişəm... Yalançı dolmuşluqudu... Özüm özümü aldadıram... Dolmuşluq deyil, əslində tamam əksinədi... Sadəcə, boş adamam... Heç kimin də bundan xəbəri yox... Həm mən boş adamam, həm də dünya tamam boş bir şeydi... Nə isə... (Sol biləyini ovxalayır.) Başqa şey yadıma düşmürdü, onu demək istəyirdim. Bir dəfə Moskvadan qatarla gəlirdim. Yolda soyuqlayıb sətəlcəm oldum. Evdə düz on gün qırx-qırx bir dərəcəylə yatdım. Elə bilirdim ki, ölüürəm... Elə, doğrudan da, ölürdüm... Bütün ömrüm kinolenti kimi gözlərimin qabağınan keçirdi... Heç bilməzdim ki, hər şey beləcə həkk olub beynimdə qalıb. Sən də gəlirdin gözlərimin qabağına...

Q a d ı n (sevincək). Mən də?

K i ş i. Hə, sən də... hamı... hamı... Tanıdığım, bildiyim bütün adamlar... Bütün gördüklərim... Bütün hadisələr... Onda o sayıqlama içində çox ayıq, çox dəqiq bir fikir də beynimin içindən keçirdi ki, dünyada heç bir insan – ən yaxını, ən doğması olsun, qırx il gecəgündüz bir yerdə yaşamış olsan, fərqi yoxdu! – Heç bir insan başqa bir insanı axıra qədər tanıya bilməyəcək. Qara məni basırdı... Hiss edirdim ki, gedirəm... Və özüm də getməyimə razı idim... Qorxmurdum, əksi-

nə, daxili bir eyforiya içində idim... Elə bil həyatdan intiqam alırdım, nəydi?.. Amma o on gündə, bax, beləcə biləyimdən yapışb yanımda oturmuşdu...

Q a d ı n. Bu arvadın?

K i ş i. Hə. Onda mənə elə gəldi ki, onun o əli məni ölümün içindən, o ölüm eyforiyasından çəkib çıxardı. Özünün bəlkə də yadından çıxıb, amma mən indi də onun o əlinin yerini biləyimdə hiss eləyirəm. Özünə bu barədə heç nə deməmişəm... Və yəqin ki, heç vaxt deməyəcəyəm...

Pauza.

Q a d ı n. Onda day bu nədi belə? Nə misra-zadbaqlıqdı? Xoşbəxt adamsan də!

K i ş i. Xoşbəxtlik yəni var dünyada? (Gülür.) Deyirsən yəni xoşbəxt adamam, hə?

Q a d ı n. Heç bilmirəm nə deyim...

K i ş i. Sən məni çox istəyirdin, hə?

Q a d ı n. Hə. Vurulmuşdum də sənə...

K i ş i. Gənclik idi də...

Q a d ı n. Hə, gənclik idi...

K i ş i. Sonralar yəqin yavaş-yavaş yaddan çıxartdın məni...

Q a d ı n. Belə də...

Pauza.

Hayıf, o vaxtlar heç bir kəlmə də söhbət eləmədik...

K i ş i. Ancaq bir dəfə məktub verdin mənə...

Q a d ı n. Hə... (Gülür.) Sevgi məktubuydu, cavabsız qaldı...

U ş a q. Qurtardı! Nənə ütülədi qurtardı! Gey də!

K i ş i. Bu saat.

U ş a q. Tez elə!

İ k i n c i q a d ı n. Özünü belə aparsan, qoymayacağam gedəsiz!

U ş a q (tələsik). Yaxşı aparacam!

K i ş i. Gedək.

İ k i n c i q a d ı n. Yelləncəkdə- zadda ehtiyatlı ol.

U ş a q. Yaxşı.

İ k i n c i q a d ı n. Tez qayıdın.

K i ş i. Bir azdan gəlirik.

İ k i n c i q a d ı n. Babanı yorma, eşitdin?

U ş a q. Yaxşı!

Q a d ı n. Ancaq sənə düz demədim...

K i ş i. Nəyi?

Q a d ı n. Yalandan dedim ki, hələ ölməmişəm... Çoxdan ölmüşəm... Neçə ildi...

K i ş i. Bəs... Bəs niyə yalan dedin?

Q a d ı n. Nə bilim?.. Yazığım gəldi sənə...

Pauza.

Onda mənim ölümüm haqqında başsağlığı varıydı qəzetdə, sən də oxumuşdun...

K i ş i (mütəəssir). Hə, yadıma gəlir... Onda qəzetdə elan oxudum, düz deyirsən, hiss elədim ki, sənsən... Düzdü... Bayaقدan elə qəzet fırlanırdı başımda... Düzdü...

U ş a q. Of-f-fl... Axır ki, evdən çıxdıq. Ujas!

26 aprel 1992.

Bakı.

QİSAS

(Absurd)

Molla İbrahimxəlil (başını qov-zuyub). Əleyküməssalam! Ax, siz bu gün nə üçün buraya ayaq basdınız? Bu nə işdir ki, mənim başıma gətirdiniz! Belə müsibət olmaz ki, məni saldınız! Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənim əməyimi və cəfamı zay etmək fikrindəsiniz! Vay, vay, vay! Ax, ax, ax...

M. F. Axundov. «Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər».

O vaxt o yaraşıqlı Gəncin cəmi 22 yaşı var idi, Kişi isə, indi 57 yaşındadı və günortanın nəfəsini kəsən istisindən sonra, birdən-birə sərin meşəyə başladı və həmin yay gecəsi dənizin sahilindəki o işıq imarətin həyatında, o qoca tut ağacının altında beləcə üz-üzə dayandılar.

Gənc (*nifrətlə*). Sən alçağın birisən!

Kişi. Bədi!

Gənc. Əclaf!

Kişi. Bədi!

Gənc (*özünü güclə saxlayır ki, ağlamasın və daha da bərkdən qışqıra-qışqıra*). Murdar oğlu, murdar!

Sükut çökdü və bir ara yalnız dənizin batqın uğultusu və o qoca tut yarpaqlarının, elə bil ki, dünyanın əbədiliyindən xəbər verən xışıltısı eşidildi.

Kişi (*pərişan*). Atanı söymə... Allah ona rəhmət eləsin... Onun nə təqsiri?..

Gənc (*sarsılmış*). O sağ olsaydı... O indi sağ olsaydı... (*Daha heç cürə özünü saxlaya bilməyib ağlayır.*) Səni... Səni... öz əlləriylə boğardı!..

Kişi. Axı niyə? Nəyə görə?

Pauza.

Sənin hələ dünyadan xəbərin yoxdu... Hələ bilmirsən ki, nə var, nə yox?! Ağzın isti yerdədi sənin!.. Neçə yaşın var? Bu saat deyim. Hə, 21 təzə tamam olub... Universiteti təzəcə bitirmisən... Xruşov XX qurultayı keçirib... Düzdü, indi onun özünü «naş doroqoy Nikita Serqeyeviç» eləyiblər, amma Stalin haqqında kimin ürəyi nə istəyir, döşüyr!

Gənc yazıçılar xəyalən təsəvvür elədikləri 37-dən faciəvi hekayələr, şerlər yazırlar. Yalançı azadlıq eyforiyası yaranıb, sən də atanın pullarıyla, hörməti-izzətiylə maşını belədən-belə sürüb, camaatın arvadına eşq-məhəbbət elan edə-edə kef çəkirsən! Sən elə əvvəldən beləydin! İndi mənim üstümə hücum çəkib xoruzlanmaq lazım deyil!

G ə n c. Yox! Düz demirsən! Mənim arzularım var idi! Mən sənə vaxtında başqa... başqa cürə olmaq istəyirdim, bildin? Mənim lazımı deyildi bu cah-cəlal! Mənim lazımı deyildi bu yuxusuzluq, bu gecə məhkəmələri! Belə uşaqlar lazım deyildi mənə! Belə nəvələr istəmirdim! Lazım deyildi mənə belə arvad! Mənim arzularım tərtemiz idi! Mən...

K i ş i (onun sözünü yarımçıq kəsir). Bədi yalan danışdın! Bədi! Elə sənə arzularının axırıda bu! Yadına gəlir, bax, burada (Əli ilə imarəti göstərir.) atayla oturmuşdun...

G ə n c. Onda bu cah-cəlal yox idi!

K i ş i. Hə, düz deyirsən, bu bina deyildi onda. Bunu mən tikdirdim...

G ə n c (kinayə ilə). Tikdilər sənə üçün...

K i ş i. Hə! Yaxşı elədilər! Yoxsa ki, indi heç bu da yox idi... Onda ikiotaqlı balaca evimiz vardı bunun yerində, yaydı, Bakıdan təzəcə köçüb gəlmişdik bura. Atayla oturmuşdun qabaq-qabağa. İkiniziydiz. Universitetdə təzəcə diplom müdafiə etmişdin. Nə dedin onda ataya? Yadına gəlir? (İstehza ilə) O aylı-ulduzlu gözəl yay gecəsi vəcdə gəlib nə dedin ataya?

Pauza.

(Gəncin səsi ilə). «Bilirsən kim olacam mən on ildən sonra?» (Atasının səsi ilə) «Kim?» (Gəncin səsi ilə) «On ildən sonra mən Mərkəzi Komitənin katibi olacam!»

Pauza.

Yadına gəlmir yoxsa?

G ə n c. Onda mən romantik idim. Onda mən vəzifəyə bir romantika kimi baxırdım. Mən demirdim ki, bütün ömrümü sərf edəcəyəm saray intriqalarına, əməllərimi eləcəyəm şeytan əməli ki, vəzifələr tutum, vəzifələrdə qalım! (Get-gedə daha artıq bir ehtirasla) O yollara ki, sən keçdin, o illərdən ki, sən çıxdın, mənim heç ağıma gəlməzdi! Mən bilsəydim ki, otuz beş ildən sonra gecə yarısı sən gəlib burada beləcə oturacaqsan, gedib... gedib özümü dənizə atardım!

K i ş i (rişxəndlə). Yavaş ol ha!.. (Yamsılayır.) «Gedib özümü dənizə atardım!..» Gedib ataydın də, niyə atmadın?!

G ə n c. Sən... Axı... sən belə qansız deyildin!..

K i ş i (hirsə). Necə varıydımsa, eləcəyəm! İndi beləcə qabağında durub müdrik kəlamlar söyləmək asandır! Kənardan dayanıb baxanda müdrik olmağa nə var ki?! (Gəncin səsi ilə) «On ildən sonra Mərkəzi Komitənin katibi olacam!..» Çox təmizlikdən-zaddan qınıldatma, bildin?! Sənə bütün üçün bunnan ibarət idi! Bütün içində bir yüksəklik həsrəti var idi, vəzifə ehtirası var idi! Həmişə fikirləşirəm ki, o cür cavab olasan, bütün içini də eləcə bir yüksəlmək hərisliyi gəmərtməyə!..

G ə n c. Bədi!

K i ş i. Nə bədi?! Sən bütün varlığını can atırdın ki, adamlar sənədən aşağı cərgədə, sənədən alçaqda bir-birinin ardınca sıraya düzülünlər! Uzun da, gödəyi də, hamısı bir-birinin ardınca düzülün, sən isə yüksəkdə, tək!.. Əlini gələcəyə doğru uzatmış rəhbər heykəlləri kimi! Bəyəm elə-beləydi Mərkəzi Komitənin katibi olmaq? Oldum! Düzdü, on ildən sonra olmadım, iyirmi ildən sonra oldum, amma oldum! Sən də özünü məsum qız yerinə qoyma!

Q a d ı n (qışqır-qışqır). Ay köpək oğlu! Al! Al! (Əyilib yerdən ovuc-ovuc qum götürüb Kişinin üzünə cırır.) Al!

K i ş i (alləri ilə üzünü qapayır). Vay! Gözümə doldu!

U ş a q. Yaxşı oldu! Al! Ye bunu! Yeyəcəksən! (Əlindəki qanlı ət parçasını – ciy ciyərdi, ürəkdi, nədi? – zorla Kişinin ağzına dürtmək istəyir.) Yeyəcəksən! Adamyeyənsən sən!

K i ş i (ətdən qana bulaşmış sifətini silmək istəyir). Vay! Vay!..

G ə n c (dəhşətlə). Kimdi bunnar?

K i ş i. Bilirəm!..

Q o c a. Gözlərini çıxardın, gözlərini! (Hücum çəkib, barmaqlarını Kişinin gözlərinin içinə soxmaq istəyir). Gözlərini!..

K i ş i (qışqırır). Buraxın məni!.. Əhmədov! Əhmədov! Gəl yığışdır bunnarı! Gəl çək bunnarı, Əhmədov! Çəkilin!

Q a d ı n (əlindəki baltanı Kişinin üstünə qaldıraraq vurmaq üçün fürsət axtarır). Dayan! Bu saat! Bu saat vuracağam! Bu saat!

U ş a q (əlindəki qanlı ət parçasını Kişinin ağzına dürtmək istəyir). Qoy əvvəlcə bunnarı yesin, sonra! Bunnarı!

Q o c a. Gözlərini! Gözlərini!

K i ş i (qışqırır). Buraxın! Çəkilin! Əhmədov! Əhmədov!

Q a d ı n. Tanımadın məni, hə?

U ş a q. Məni heç tanıyırdı! Bilirdi ki, heç, mən varam dünyada! (Əlindəki qanlı ət parçasını Kişinin ağzına basır.) Ye bunu! Ye!

K i ş i (qışqırır). Çəkilin! Çəkilin!

Pauza.

(Yavaşdan). İndi mən ən çox bilirsən nəyi fikirləşirəm? Sən ki, o sözləri dedin e, Mərkəzi Komitənin katibi olmaq barədə, bax, onda ata

necə baxdı sənə... Yadına gəlir?.. Nə dedi sənə, yadındadı? (*Gəncin səsi ilə*) «On ildən sonra Mərkəzi Komitənin katibi olacam!..» (*Atasının səsiylə*) «On ildən sonra? Hələ gec niyə?» Yadına gəlir?

Pauza.

Özü də elə baxdı sənə... Səninlə fəxr eləyirdi... Bilirsən... katib atası olmaq istəyirdi!

G ə n c. Atada işin yoxdu! Düz demirsən! Atanın bütün fikri-zikri elmdəydi! Yadından çıxıb? Kitabdan, yazı-pozudan başqa bir şey bilmirdi! Əlində lupa, səhərdən axşamacan əlyazmalarının arasındaydı! Yatanda da yuxusuna qədim əlyazmalarının ərəb əlifbası girirdi!

K i ş i (*yavaşdan*). Amma içində... lap dərinlərdə bir şöhrət həvəsi varıydı onda da... (*Sözünü kəsmək istəyən gəncə imkan vermir.*) Yox, dayan!.. O cür şöhrət demirəm! Adi şöhrət yox... Adi şöhrət nə idi? Alim şöhrəti, hörmət-izzəti də ki, atanın, Allaha şükür, bütün Azərbaycanı бүрүмүşdü... Təkcə Azərbaycanı? İki dəfə Stalin mükafatı almaq zarafatı idi onda?.. Amma bilirsən, söhbət o cür şöhrətdən getmir... Necə deyim sənə?.. Söhbət əlində ixtiyar olan şöhrətdən gedir! İnsanların taleyinin səndən asılı olduğu qadirlərdən! Belə bir qadirlilik şöhrətindən! Səndən qorxsunlar ki, vəzifələrini itirərlər! Sənə yaltaqlansınlar ki, irəli çəkilsinlər, fəravan dolansınlar, ev alsınlar, maşınları olsun, sürücüləri olsun!.. Belə bir şöhrət, belə bir qadirlilik arzusu var idi onun da içində...

G ə n c. Yalan danışma! Özündən hoqqa çıxarma! Səninçün daha müqəddəs heç nə qalmayıb! Heç nə! Atada şöhrətpərəstlik vardı, ay nankor?! Görmürdün necə sadə geyinirdi? Onun o cürə geyinməyi camaatın içində anekdotla çevrilmişdi!

K i ş i. Hə, hə! Düz deyirsən! Amma ata bilirsən necə istəyirdi? Bəlkə bunu heç özü də başa düşmürdü. Bəlkə bu dövrdən, zamanədən gəlirdi, bilmirəm. Amma ata istəyirdi ki, bax eləcə geyinsin, amma heç kim ondan anekdot danışmağa cürət etməsin, qorxsun ondan!

G ə n c. Kəs səsin!

K i ş i (*onun həyəcanına fikir vermədən*). Bir dəfə, yadına gəlir, əlinci illərin lap əvvəlləriydi, hamımız onun üstünə düşdük ki, özünə təzə kostyum tikdir. Axırda «stalinski forma»da bir kostyum tikdirdi özünə. Birinci dəfə o «stalinski forma»nı öyninə geyəndə güzgüdə özünə necə baxdı, yadına gəlir? Hər dəfə yadına düşür o baxışlar... Elə bil, ata deyildi, tamam başqa, tamam yad bir adam idi!.. Güzgüdən bütün dünyaya yuxarıdan aşağıya baxırdı!..

G ə n c. Yalandır! Ata sürücüylə, qarovulcuyla, küçədə süpürgəçiyə necə danışdı, hə? Hələ şöhrətpərəstlik olardı?

K i ş i (*lap yavaşdan*). Nə bilim?.. İndi belə fikirləşirəm... Bilmi-

rəm niyə belə fikirləşirəm?.. Bəlkə düz fikirləşmirəm?.. Bəlkə kişinin ruhu qabağında günaha batıram?

Q a d ı n (*qışqırır*). Pah! Günahdan qorxana bax! A! A! (*Əlindəki şişi kişinin qarnına soxmaq istəyir.*)

Q o c a (*xəstə bir ehtirasla*). Gözlərinə sox, gözlərinə! Çıxart gözlərini! Çıxart!

G ə n c (*dəhşətlə*). Kimdi bunnar? Kimdi bunnar?

K i ş i (*qışqırır-qışqırır*). Tanımıram! Tanımıram! Buraxın məni! Buraxın! Əhmədov! Əhmədov!

Ə h m ə r o v. Buna bax, indi işi dardadı, mən yadına düşmüşəm!

U ş a q. Məni buraxın qabağa! Məni buraxın! Qoy bunnarı yesin, sonra! Buraxın məni! A! A! (*Hoppa-hoppa əlindəki at parçasını Kişinin ağzına dürtməyə çalışır.*) A!

Q o c a. Gözlərini! Əvvəlcə gözlərini!

G ə n c (*ağlayır*). Mən istəmirdim bunu!.. Mən istəmirdim!..

K i ş i. İndi yalandan ağlamağın mənası yoxdu!

G ə n c (*siddiq-ürəkdən*). Yalandan deyil!

K i ş i. Eh... Sən heç bilirsən ki, yalan nədi, doğru nədi?.. Yəni... yəni bilirsən e, amma sənin o bildiklərin hələ heç nədi...

Pauza.

Yenə səninlə atanın o söhbəti yadıma düşdü... Yadıma düşdü deyəndə, axır vaxtlar elə hey fırlanır beynimdə... Qocalıram, ona görə yəqin... Axır yaxınlaşırsın... Başlanğıcdan Sona gedən yol lap qısaldı... Hiss edirəm bunu... Ata onda yaman baxdı sənə... O katiblik söhbətini deyirəm... Sən də... (*gülümsəyir*) sən də onu o saat başa düşdün... Atanı çox istəyirdin sən... Bilirdin, lap yaxşı bilirdin ki, onun içində eləcə bir şöhrət həsrəti var! O həsrət səni də maqnit kimi özünə çəkirdi... Zəmanə, elə bil, genləri dəyişmişdi... Zəmanə təbiətin işlərinə qarışmışdı... O dəyişmiş genlər, o günah, o gizli riyakarlıq nəsil-dən-nəsilə keçməyə başlamışdı...

G ə n c. Özünü təmizə çıxarıb, atanı günahlandırma! Ata başqa adam idi! Sənin tayın deyildi! Günahlandırma atanı! (*Qışqırır.*) Eşitdin?!

A t a (*qorxmus*). Onsuz da, mənə deyildi ki, günah... Vallah, mənə deyildi... Mən... mən o cəmiyyətin bir üzvü idim... Nə olsun ki, səhərdən axşamacan əlyazmalarının içindəydin?.. Mən... mən o cəmiyyətin yetişdirməsi idim... Və... və... heç kim bunu bilmirdi... qurban idim... O cəmiyyətin yetişdirməsi və qurbanı!.. O hisslər məndən asılı deyildi... O cəmiyyətdə heç kim normal alim olmayıb!.. İçimdəki o hisslərin sahibi mən deyildim, cəmiyyət idi...

K i ş i (*pıçiltı ilə*). İndi hər şeyi cəmiyyətin boynuna yıxmaq asandır!

A t a (*daha artıq dərəcədə qorxmış*). Məndə işiniz yoxdu!.. Mənə toxunmayın!..

K i ş i (*köks ötürür*). Hə, əlbəttə, qorxaq idi yazıq...

A t a. Mənnik bir şey yoxdu... Mənnik bir şey yoxdu!.. Özünüz bilərsiz! Öz söhbətinizi özünüz eləyin!

G ə n c (*çulğın*). İşin olmasın onda!

A t a. Hə! Hə! Məndə işiniz olmasın. Onsuz da, rahat yata bilmi-rəm...

K i ş i. Mənim nə işim var onda? Bir də ki... elə şeylər var, demək olmur...

U ş a q (*hoppa-hoppa əlindəki qanlı at tikəsini Kişinin ağzına dürtmək istəyir*). Al! Ye bunu! Ye!

Q a d ı n (*əlindəki dəyənəyi Kişinin başına endirməyə çalışır*). Qoy mən vurum! Qoy mən! Mən!

Q o c a. Hə! Hə! Vur! Yaxşı vur! Ancaq əvvəlcə gözlərini! Göz-lərini çıxart! (*Barmağını Kişinin gözlərinə soxmaq istəyir*.) Dayan! Da-yan, bu saat!

U ş a q. Al! Al! Ye!

K i ş i (*ağzı, sifəti qana bulaşmış halda qışqırır*). Buraxın! Buraxın məni!

G ə n c q a d ı n (*həyəcanlı*). Əl dəyməyin! Buraxın onu!

K i ş i (*tənəylə*). Hardaydın, bəs? Görmürsən?! Bəs, hardaydın?!

G ə n c. Bu kimdi?

K i ş i. Sən tanıdırsan.

Q o c a. Gözünü! Gözünü!

U ş a q. Yox, qoy bunu yesin! Qoy yesin bunu!

Q a d ı n. Əvvəlcə qoy mən vurum!

U ş a q. Yox, qoy yesin bunu! Ye! Ye! (*Hoppa-hoppa əlindəki qanlı at parçasını o birilərinin başının üstündən, əl-qolunun arasın-dan Kişinin ağzına soxmaq istəyir*.) Ye! Ye!

K i ş i (*qana bulaşmış sifətini geri çəkə-çəkə*). Buraxın məni! Bu-raxın!

G ə n c q a d ı n (*həyəcanla bir cidd-cəhdə*). İşiniz yoxdu onda! Onun təqsiri yoxdu! O yaxşı adamdı! Onu məndən yaxşı tanıyan yox-du! O bilə-bilə pislik eləməyib sizə!

Q a d ı n (*Gənc qadını göstərərək*). Bu ifritəyə baxın! Bilirsiniz kim-di bu? Bunun (*Kişini göstərir*), bu alçağın məşuqəsidir! Bunun kabine-tində qapını bağlayıb min oyundan çıxırdılar. Camaat da qapının dalında növbəyə yığılıb qəbul gözləyirdi!

Q o c a (*sözünü hecalayaraq qışqırır*). İf-ri-tə! İf-ri-tə!

U ş a q. İf-ri- tə! İf-ri-tə!

G ə n c q a d ı n. Yox! Yox! İşiniz yoxdu onda!

Q a d ı n (*Gənc qadını göstərir*). Bunu da vurun! Bunu da!

Q o c a. Hə! Bu saat! Bu saat! Əvvəlcə gözlərini!..

U ş a q (*hoppa-hoppa əlindəki at parçasını bu dəfə də Gənc qadının ağzına soxmaq istəyir*). Qoy bu da yesin! Qoy bu da yesin!

Q a d ı n (*əlindəki köhnə çuvalı Gənc qadının başına salıb, onu boğmaq istəyir*). Tutun bunu! Tutun!

G ə n c q a d ı n (*qışqırır*). Vay! Vay!

K i ş i (*hiddətlə yerindən qalxır*). Buraxın onu! Buraxın! Onda işi-niz olmasın!

Pauza.

A t a (*yavaşdan*). Mən getdim...

Pauza.

K i ş i (*gülümsəyir*). Səni çoxdandı görmürəm...

G ə n c q a d ı n (*gülümsəyir*). Hə... Mən də çox darıxmışam...

K i ş i. Elə bil, yüz il keçib... Elə bil... yüz il dərinliyində bir quyu qazıblar, mən də onun dibindəyəm...

G ə n c q a d ı n (*gizlədə bilmədiyi bir təlaşla*). Sənə nə olub?

K i ş i. Bilmirəm...

G ə n c q a d ı n. Səndən qorxuram...

K i ş i (*gülümsəyir*). Mənə görə qorxursan? Yoxsa. məndən qorxur-san?

G ə n c q a d ı n. Həm sənə görə qorxuram... Həm də... səndən qorxuram...

Meh əsdi və o qoca tut ağacının yarpaqları birdən-birə elə xışıldadı ki, dəniz-in uğultusu eşidilməz oldu, amma sonra o meh ötüb keçdi, yarpaqların xışıl-tısı azaldı və dənizin uğultusu həmişəki kimi, bütün ətrafa yayıldı.

K i ş i. Yadına gəlir, bir dəfə bulvardakı paraşüt qülləsindən tullan-dın?

G ə n c. Əlbəttə, yadımdadı.

K i ş i. Yay idi onda. Bulvardakı yay kinoteatrında da Xruşşovla Bulqarının Hindistan səfərini göstərirdilər, yadımdadı? (*Gülümsəyir*.) Hindlilər onların boynuna gül hörükləri salırdı. Hamısı o qüllədən görünürdü. Sən tullananda paraşütün ipi tarım açılana qədər, elə bil ki, daş kimi yerə gedirdin. Onda, o anlarda sənə elə gəldi ki, hər şey bitdi! Qurtardı! Həyat sona yetdi! Qaranlıq bir boşluq içindəydin. Bircə göz qırpımında buz kimi soyuq tər səni basmışdı. Tüklərin qabarmışdı. Son-ra bir təkən hiss etdin, yadımdadı? İp tarım dartıldı, sən də paraşütlə ya-

vaş-vaş enməyə başladı. Ukrayna köynəyi geyib, gəmi kimi güllərin içində yurğalanan Xruşşova, həmişə səksəkə içində olan Bulqarının ağappaq keçisi saqqalına baxa-baxa rahatca yerə endi. Onda sən başa düşdün ki, çətin o ipin tarım dartılmasınacandı, sonra hər şey düzəldi... Amma...

G ə n c (*kinayə ilə*). Nə amma?

K i ş i (*gülümsəyir*). Amma sən bilmədin ki, əslində heç vaxt heç nə düzəlmir! Əslində, bunu sən başa düşməzsən, əlbəttə, başa düşməyinə hələ çox qalıb, əslində bütün ömür eləcə bir qaranlıq boşluqdur... Bütün ömrün boyu da daş kimi həmişə boşluğun dibinə gedirsən... Sadəcə, özün bunu bilmirsən... Amma, elə ki, bildin, başa düşdün, çox çətin olur...

G ə n c (*fikirli*). Əvvəllər sənə belə yalançı fəlsəfəbazlıq yox idi...

K i ş i (*gülür*). Elə onu da də!

G ə n c. Elə ki, işdən atdılar səni bayıra, elə ki, cəmiyyət şampən probkası kimi səni bir tərəfə tulladı, onda başladın dünyanın faniliyi barədə fikirləşməyə, hə?

K i ş i. Yaman sadələşdirmə danışırısan...

G ə n c. Niyə sadələşdirmə?! O pillələri ki, addımlaya-addımlaya üzüyuxarı qalxırdın e, həmin o pillələr nədən idi, daşdan idi? Özün də bilirən ki, yox... Daşdan deyildi, adamların taleyi idi... (*Poetik*) İnsanların hissləri idi o pillələr, həyəcanları idi!..

K i ş i (*yənə gülür*). Mənə dərs deyirsən?

G ə n c (*pərişan*). Bundan sonra nə dərs?

K i ş i. Əlli yeddi yaş, deyirsən, yeni dünyanın lap axırıdı?

G ə n c (*tamam şövqsüz*). Yox... Amma... cəmiyyət də dəyişir indiyə... Sistem dəyişir...

K i ş i (*istehza ilə*). Deyirsən, day hər şey innən belə gözəl olacaq, hə?

G ə n c. Bilmirəm... Hər halda... Yəqin nəse olacaq...

K i ş i. Mən sənə dedim ki, uşaqsan, uşaq! Həyatdan xəbərin yoxdu sənə! Cəmiyyət də, sistem də bilirən nədi? Bax, bu ağacı görürsən, bu tutu? Cəmiyyət də, sistem də təbiətin beləcə bir hissəsi, bir parçasıdır. Yarpaqlar saralır, tökülür, sonra mövsüm dəyişir, yenə cücərir, açılır. Tut isə, həmin tut ağacı... Haçansa, əlbəttə, bu tut ağacı lap qocalıb əldən düşəcək, öləcək, amma yenə də başqa bir tut ağacı baş qaldiracaq... Cəmiyyət, sistem, bunnar hamısı boş söhbətlərdir, adamlar özləri özlərini aldadırlar...

Pauza.

G ə n c (*yavaşdan*). Mən istəmirdim ki, belə olsun...

K i ş i. Sən istəyirdin ki, həmişə açılmış paraşütlə rahatca enəsən...

Q a d ı n (*əlindəki məftili Kişinin boğazına dolamaq istəyir*). Dayan bir! Bu saat! Bu saat!

Q o c a. Gözlərini! Əvvəlcə gözlərini!

U ş a q. Qoy bunu yesin! Ye! Ye!

G ə n c (*sıd-qürədən gələn bir pərişanlıqla*). Mən istəmirdim ki, belə olsun... Mən istəmirdim...

Q a d ı n. Bax, belə! Bax, belə!

K i ş i. Məndə işiniz olmasın! (*Qışqırır.*) Əhmədov! Əhmədov!

Ə h m ə d o v. Ay gəldim a!.. Gözlə!..

Q o c a. Aha! Aha!

U ş a q. Ye! Ye!

Q a d ı n. Oxhay!..

G ə n c (*ağlayır*). Mən istəmirdim... Bu cür istəmirdim...

U ş a q. Ye bu saat! Ye!

Q o c a. Bax, belə!

Q a d ı n. Oxhay!..

G ə n c (*dəhşətlə qışqırır*). Çəkilin! Çəkilin!

Pauza.

K i ş i (*ürkmüş*). Sənə nə olub?

G ə n c (*əvvəlcə yavaş, sonra isə get-gedə bərkədən*). Yaşasın Brejnev! Ura!

K i ş i. Sənə nə olub?

G ə n c. Yaşasın Brejnev! Ura! (*İki əlilə də Kişinin boğazından yapışmış boğmağa başlayır.*) Ura!

K i ş i. Burax məni!

G ə n c q a d ı n (*həyəcanla*). Burax onu! Burax onu!

G ə n c. Yaşasın Brejnev! Ura! (*Boğur.*)

K i ş i (*təngnəfas*). Əlini çək! Çək!

G ə n c q a d ı n. Vay! Polis! Polis!

G ə n c (*var gücü ilə Kişini boğur*). Əziz Leonid İliç! Ura! Ura! Ura!

15 iyul 1992-ci il.

S U

(Absurd)

Unudulmaz Araz Dadaşzadənin xatirəsinə

*Su harda – dirilik orda.
(Atalar sözü)*

Q a d ı n bir küncdə oturub corab toxuyur və köhnə dəbli mebel – elə bil ki, Nuh öyyəmindən qalıb və gözə görünməyən hörümçək torları o mebeli bürüyüb – düzülmüş həmin otağın Q a d ı n ı a üzbəüz o biri küncündə paslanmış trubası divarın ortasından çıxmış köhnə kran var.

Q a d ı n (*corab toxuya-toxuya*). Vermirlər, verməsinlər! Cəhənnəmə versinlər! Üç gündü əlimi yumuram, üzümü yumuram. Yeziddilər də, yezid!

Pauza.

Q a d ı n . (*corab toxuya-toxuya*) Amma hünərin var supulu vermə! Vıcdansızlar! Vermirlər, verməyin! Sizin suyunuz heç mənə lazım deyil! Mən heç rəhmətlik atamdan, o boyda kişidən minnət götürməmişəm, sizdən götürəcəm? (*Bir anlıq toxumağına ara verib, əlini havada yelləyir.*) Ay-hay!.. Yezidsiz siz, yezid! (*Yenə corab toxumağında davam edir və bu vaxt krandan səs gəlir.*) A-a-a... Deyəsən, vermək istəyirlər... Onsuz da, açıqdı kran. Özləri bilər. Verirlər versinlər, vermirlər verməsinlər! Mən day qurtardım! Adam nə qədər su dərdi çəkər? Üç gündü əl-üzümü yumuram! Əhməd Əli gəlmişdi, gördü də! Mənə nə var? Su gəlmişdi, mən də oturmuşdum, elə bil ki, iki qaloş bir-biri ilə danışdı. Biri deyirdi sən keç, o biri deyirdi, yox, sən keç. Mənə nə var ki?! Özləri bilər! Hansı keçir, keçsin də, öz işlərini! (*Krandan damcı-damcı su axmağa başlayır.*) O-o-o!.. Xoş gəlibsiz! Gözlərimiz aydın olsun! Bəxtəvər elədik bizi! Ay-hay! Cəhənnəmə gəlibsiz! Gora gəlibsiz! Elə bilirsiz duracağam? Yox! Onu görməyəcəksiz! Qurtardı! Mənimki məndə, sizinki sizdə! (*Eynəyinin qalın şüşəsi arxasından əlində toxuduğu coraba diqqətlə baxa-baxa*) Bunnan sonra birini də toxuyacağam. Sonra birini də. Sonra da hərəsini üç qış geyəcəm. Bu elədi doqquz qış. Sonra da Allah kərimdi! Mənimki odu ki, həmişə doqquz qışın hazırlığın görüm. Onnan o tərəfi düzələr! Nə var ki?! Çətinini öləncəndi! Ölənnən sonra hər şey düzələcək! (*Krandan axan su yavaş-yavaş çoxalır.*) Qoy axsın! Nə qədər axır, axsın, durub bağlamayacağam! (*Gülür.*) Niyə bağlayıram e?! Su aydınlıq deyil? Qoy axsın də! Nə qədər axır, axsın! İndiyə qədər vermirdilər. Üç gündü nə əlimi yuya bilirdim, nə üzümü, hələ başqa şeyləri demirəm! Gəldi də, Əhməd Əli gəldi gördü göy gözləriylə! Bağlamayacam kranı! Qoy axsın.

Yezidlər! Suyu əsirgəyirlər adamdan! *(Gülür.)* Amma... Amma həmişə on iki imama ağlayanda, gərək bir dəfə də yezidə ağlayan da!.. *(Qabağındakı kiçik qəzet misinin üstündəki telefon zəng çalır. Hirsəli dəstəyi götürür.)* Bilirsən nə var? Su aydınlıqda, onda cala öz bağına! Bildin?! Maşallah, o boyda bağın var, səhər motoskletdə bu başından çıxsan, axşam o başına güclə gedib çıxarsan! Mənə nə? *(Dəstəyi aparının üstünə atır.)* Xox! Qorxdum səndən! Su yaranıb axmağa, göz yaranıb baxmağa! Qoy axsın! Heç yerimdən tərənən də deyiləm! Bir dəfə, əlli il bundan qabaq, bağımızda balaca hamamımız vardı, orda çimirdim. Bir də gördüm ki, qonşudakı oğlan dırmaşib öz hasarlarına, hasarları bizim hamamın böyründən keçirdi, hə, dırmaşib hasara, boynunu uzadıb udquna-udquna hamamın yuxarısındakı balaca pəncərədən mənə baxır. Onda da elə hirsim tutdu ki! Cin vurdu beynimə! Amma özümü o yerə qoydum ki, guya, onu heç görmürəm. Həmişəkindən də iki dəfə artıq çimdim! O alçağın acığına! O əzabı ki, o alçaq çəkdi, qışqırıq salıb onu qovsaydım, heç həmin əzabın yüzdə birini də çəkməyə-cəkdi! Ondan sonra gördüm ki, gizlincə pusur çəni, bütün işini-gücünü buraxıb avara olub. Haçan ki, çimmək üçün hamama girirəm, dırmaşır hasarlarına. Hava da ki, isti, elə olurdu bir gündə iki dəfə çimirdim, kefim istəyəndə, lap üç dəfə çimirdim. Axmaq oğlu, axmaq, lap ölürdü ayaq üstündə! Soxulcan kimi, çöpə dönmüşdü! *(Kranın suyu şırşaşır axmağa başlayır.)* Yox e, yox! Nə qədər axırsan ax! Yerimdən tərpendi yoxdu! Əlli il bundan qabaq nənəm oxuyardı ki... Qoy görüm necədi? Qoy görüm... *(Bir anlıq əlini saxlayıb fikirləşir.)* Su gəlir... Su gəlir... Necəydi?... Hə!

Su gələr, axar, gedər,
Bəndləri yıxar, gedər.
Dünya bir akuşkadı,
Hər gələnin baxar gedər...

Qoy baxsınlar! Odu, Əhməd Əli gəldi baxdı, getdi, nolsun? Gözləri bərələ qalmışdı, az qala pırtıdıyıb hədəqəsindən çıxacaqdı, nolsun? Mən də baxıram! Nəyim kimdən əskikdi? Heç kimdən heç nəyim əskik deyil! Bu corabı da özüm geyəcəm! *(Şırşaşır krandan axan su əlüzüyanı tamam doldurur və yavaş-yavaş döşəməyə tökülməyə başlayır.)* Qoy tökülsün! Heç vecimə də deyil! Nə olacaq? Dünyadan su əskik olacaq! Qurtaracaq dünyanın suyu? Nə qədər tutar bura? *(Otağın dörd tərəfinə də divar boyu aşağıdan yuxarıya nəzər salır.)* Çox tutsun, min vedrə tutsun! Lap iki min vedrə! Lap üç min! Nə olsun? Qurtaracaq bəyəm dünyanın suyu? Suçəkən də mən olacam, bərə gözdiren də? Xeyr! Qoy axsın!

Pauza.

(Telefon yenə zəng çalır. Diksinərək hirsəli dəstəyi qaldırır.) Hamısı özünsən! *(Qışqırır.)* Özünsən! Qurtardı! *(Dəstəyi aparının üstünə atır.)* Bəyəm tək elə özüm susamışam? *(Döşəməyə baxır. Krandan axan su yavaş-yavaş döşəməni doldurur. Ayaqları artıq suyun içində.)* Ayaqlarım da susayıb, qoy indi qalsın bir az suyun içində, heç nə olmaz! Xəncərinin daşı düşməz! Bir də, axı nədi e? Nədi? Ayaqlarımın dərini elə həmişə mən özüm çəkəcəm? İt əyyamından qalıblar, özləri bilər! Vallah, mən day bu ayaqların əlindən zinhara gəlmişəm! Gah ağrıyır! Gah keyiyir! Gah yerimir! Mən day qurtardım, qurtardım! *(Daha artıq bir cidd-cəhdlə corab toxumağa başlayır.)* Bir az soyuqdu, amma eybi yox... Qış deyil ki... Bunnarı düz üç qış geyəcəm. Heç bu ayaqlara da verməyəcəm, bax belə özüm geyəcəm! Bədi özümü ayaqlarıma, əllərimə, gözlərimə nə bilim nəyimə qurban verdim! Sonra da ikisini toxuyacam, onların da hərəsi üç il, elədi doqquz il. Vəssalam! Əlli il bundan əvvəl bir dəfə çaydan keçirdik. Bax, elə bu ayaqlarımın ucbatından bürdəyib üzüstə suya yıxıldım. Əlimdə də bir nar vardı, elə böyüküydü, az qala, qarğız boyda, özü də qıpqırmızı su götürüb apardı... O narı bir də heç vaxt görmədim... Eh, başım o qədər çəkib ki, mənəm... Birdi, ikidi, beşdi, ondu bəyəm? Deməyən qurtarandı bəyəm? Hansını deyəsən? O nar da eləcə... Hərdən hiss eləyirdim ki, hardasa yanımdadı, lap yaxındadı, eləcə böyüküydü, eləcə qıpqırmızıdı, amma ha baxırdım, görə bilmirdim. Bir dəfə, əlli il bundan qabaq olardı, birini gördüm, elə bildim odu, o qədər sevindim ki, az qaldı şadlığım-dan ürəyim partdasın!.. Amma sonra gördüm ki, yox o deyil!.. Eləcə iridi, eləcə qıpqırmızı, adamın ovcuna yox, qucağına sığışan bir nərdi, amma... *(Dərindən köks ötürür.)* o deyil! Dünyanın ən pis şeyi, bax, beləcə rəncidəhəl olmaqdı! Sevinirsən, ürəyin az qalır sinəndən çıxıb göyə uçsun, elə bilirsən ki, əlli il bunnan qabaq həmin itirdiyindi, amma sonra baxıb görürsən ki, o deyil... *(Döşəmədə su yavaş-yavaş qalxır və artıq Qadının topuqlarına çatıb.)* Amma, sizə düzünü deyim gərək, dünyada ən pis şey, ən pis, ən pis, ən pis odur ki, evində oturduğun yerdə sənə su verməyələr, əlini-üzünü yumağa da su olmasın. Dinməzəcə oturmusan evində, heç kimdə işin yoxdu, heç kimə bir pislik eləməmişən, heç kimə deməmişən ki, gözünün üstündə qaşın var, amma sənə su vermirlər! Özü də supulunu verə-verə! Hamısı onnandı ki, camaat canavar kimi burun-buruna dayanıb. Burun-buruna dayanmayanların da arasında heç kim heç kimin vecinə deyil. Hamı, bax, mənəm bu ayaqlarım kimi, bir-birini incidir! Nə qədər ayaqqabı almışam bunnara?! Nə qədər uzunboğaz almışam?! Nə qədər şap-şap, nə qədər səndəl, nə qədər corab?! Nə qədər, hə, nə qədər?! Əhməd Əli görüb də, gözləriylə görüb! Yenə gəlmişdi, gözləri bərələ getdi! O ayaqqabıların, şap-şapların pulunu saxlasaydım, indi milyoncuydum! *(Bir anlıq əlini saxlayıb, xəyala dalır.)* Milyonum olsaydı, gedib bir gəmi alardım... Əlli ildə gö-

zümü yumub o gəmini görürəm... Öz gəmidim... Özü də qırmızı rəngdə, qıpqırmızı, o nar kimi... Gəmini alardım, çıxardım dənizə... Ordan gedərdim okeana... Hara baxırsan dalgaları... On mərtəbə evlər boyda dalgalar... Ortada da o qırmızı, qıpqırmızı gəmi üzür... Çay deyil ki, keçəndə ayağım burxulsun... Gəmidə üzəcəydim... Lap uzaq başı gəmi batacaqdı, batıb öləcəydim, vəssalam! Nə olsun? Balıqlara yem olardım... Görəsən, balıq bilərdi ki, kimi yeyir? Yəni bu mənada ki, balıq bilərdi ki, kimi yeyir? Nə fərqi var? Deyirlər ki, balıq balasını da ovlayır. Aman-aman!.. İnsandan murdar bir məxluq var dünyada? Balıq balasını yeyir, insan da o balığı yeyir! Tfu! Lənət olsun sənə, ey cəmi məxluqatın əşrəfi olan insan, min lənət! Sənə görə də durmayacağam yerimdən! Su-zad boş şeydir! Sənə görə durmayacağam!

Pauza.

(Corab toxumaqda davam edir). Amma bir şey var ki, balıq həmişə təzədir. Haçan tutursan, tut! Yayda da, qışda da, payızda da, yazda da, gecə-gündüz, nə vaxt tutsan da, təptəzədir! Amma çox axmaq heyvandır! Dünyadakı heyvanların ən axmağıdır! Min-min illərdi insan onu qarmaqla tutur, balıq hələ də başa düşmür, yenə də qarmağa gəlir. Özü gəlir e, öz təməlinin ucbatından! Ceyran həndəvərdə canavar hiss eləyəndə, o saat götürülür! Bilir ki, bu o canavardır ki, min il bundan əvvəl onun ulusunu yeyib, həmişə də pusqudadı, onu da yemək istəyir, axıracan da belə olacaq! Canavar pusqudadı, ceyran səksəkədə! Elə canavar özü! Canavar bilir ki, əli tufəngli insan onun qənimidi. Siçan pişikdən qaçan kimi, canavar da o tufəngdən qaçır! Amma balıq?! Min illərdi özü öz xoşuyla gəlib keçir qarmağa! Ay aman!.. Belə də küt heyvan olar? (Krandan gur axan və köpüklənə-köpüklənə döşəməyə tökülən suya baxır.) Yox e!.. Yox! Yox! Yox! Durmayacağam! Durub bağlamayacağam! Nə qədər axırsan, ax! Cəhənnəmə ax, gora ax! Xox! Qorxdum səndən! Mən onda ölmüşdüm, ölmüşdüm gəlib sənə yuxumu danışanda, başa düşdün?! Səfeh idim də, mən nə bilim?! Deyirdilər ki, adam pis yuxu görəndə səhər durub görək suya danışsın. Su aydınlıqdı guya! Ay oldu, ha?! Yaman aydınlıqdı! Olmaz o aydınlıqdan!

Düz əlli il bundan qabağıydı, səhər tezdən yerimdən durdum, görüyüm o yuxunun qorxusundan üşünə-üşünə gəlib danışdım onu suya. Sonra nə oldu? Məni də öldürdü, o biri yazıqları da! (Telefon zəng çalır. Hirsli dəstəyi qaldırır.) Mən deyiləm! Bildin?! Başa düşdün?! Mən yoxam! Mən ölmüşəm! Əlli ildə bunu başa düşmürsən! Qan də! Qan! Nə vaxt qanacaqsan?! (Dəstəyi hirsli aparatın üstünə atır.) Hə, sizə nəyi danışdırdım? Yuxu, su əhvalatını! Denən, ay səfeh, hər deyilənə inanırlar? Müsəlmanın sonrakı ağı! de! Eybi yox! Adam başına gələ-gələ öyrənər! Dama-dama göl olar! (Döşəməyə tökülən su artıq dizlərinə çatır.)

tib.) Qalxmayacağam! Bağlamayacam suyu! Bu dizlər kimindi, bu qıçlar kimindi, mənim deyil? Özüm bilərəm neyləyərdim?! Soyuq-zad deyil! Su pulunu vermişəm! Kimə nə borcdu? Gül kimi sudu də, nə olub bəyəm? Qoy qalsınlar suyun içində. Toxum deyil ki, cücərsin! Ayağımdı, qıçımdı, özüm bilərəm, istəyərdim bir il saxlayaram suyun içində! Mənə deyir ki, sözə bax e (yamsılayır), sənsiz mənim bir günüm olmasın! Yalan deyir e, elə bilir ki, mən də inanıram. Ay inandım, ha!.. Guya ki, tanımıram səni? Kim idi o qaloşları geyib yayın cırhacırında dəniz qırağına qaçan?! Bir adam ki, yalın ayağına qaloş geyə, ona inanmaq olar? Kim inanır, inansın, amma mən inana bilmərəm. Mən dünyagörmüşəm! Mən bu dünyanın hər üzünü görmüşəm! Yaxşısı pisindən çox olub, pisi də yaxşısından çox olub! Şair demişkən, qoca cadugərdi bu dünya, həmişə də cavanlıq donunda! Baxırsan, dünyadı də, gözəl, göyçək, adamın tamahı düşür! Abırlı, həyalı! Məsum! İncə! Nazənin! Amma əslində qoca köpekdi! Dişlərini qıcıyıb mırıldayır! Ağzından da iylənmiş su axır! (Otağa dolan su artıq Qadının belinə qalxır.) İp gör necə islanıb e!.. Gödələcək quruyanda. Nə olsun, qoy gödəlsin. Onsuz da yuyulacaqdı də.

Pauza.

Ay qoca köpek! Elə bilirsən durub o kranı bağlayacam? Yox! Bağlamayacam! İpi islatmaqla məni qorxudacaqsan? Xox! Baxarıq! Supulunu da vermişəm! Bir dənə yaşıl üçlük, bir dənə də göy beşlik! Qabaqlar ona bir dünya şey almaq olardı. İndi olub heç nə! İndi hər şey heç nə olub! Qabaqlar, heç olmasa, böyük-küçük var idi, indi nə var? Heç nə! Hörmət-izzət, hamısı çıxıb gedib işinin dalınca! Kim kimədi? Dərəbəylikti! Get dəniz kənarında bir dənə gəmi partlat – heç kimin vecinə deyil! Hamı oturub evində corabını toxuyur. Yəni o adamlar ki, corab toxuyur, oturub evində, onnar ki, toxumurlar, yüz cürə pəstəhadan çıxırlar! Balıq tuturlar! Suyu istəyir saf olsun, istəyir bulanıq, onnar üçün fərqi yoxdu. Əslində heç balıqlar üçün də fərqi yoxdu ki, bulanıqdı su, yoxsa yox, əlli il bunnan qabaq necə qarmağa keçirdilər, indi də eləcə qarmağa keçirlər... Amma suda toxumaq çətin olur... (Əlləri artıq suyun altında qalıb.) Eybi yox... Çətinlik görə-görə gəlmişəm də!.. Mən çətinliyim olub bu kaftar dünyada, indi də olsun min birincisi! Əhməd Əlinin də gözələri elə bərələ qalmışdı. Elə bil, birinci dəfə belə şeylər görür. (Suyun altında qalmış telefon zəng çalır. Əli ilə suda axtarır dəstəyi tapır və qaldırır. Əsəbi.) Sən get öz dərdini çək, bildin?! Özünsən! Mən o yolları qayıdanda, sən hələ iməkləyə-iməkləyə təzəcə yola düzəlirdin! Mən o işə dördəlli girişəndə, sən hələ barmağımı ağzına soxub əmzik əmirdin! Bildin?! (Dəstəyi suyun içində atır.) Düz əlli il bundan əvvəl idi, bir dəfə qoz ağacının altında yatmışdım, yağış yağıb oyatdı məni. Bir damcı düz dodaqlarıma düşdü. Elə duzluydu, elə

sərin idi, indiyəcən dadı damağımdadı! O da gəlib üstümə qışırmağa başladı ki, qoz ağacının altında yatmazlar, adam zəhərlənər, başı ağrıyar. Bu baş kimindi? Mənimdi, yoxsa sənindi? Özüm bilərəm, sənə nə var, hə?! Mən qoz ağacının altında yatanda başım ağrıyıb eləmir, bildin? Mən qoz ağacının altında yatanda yağış yağır! O yağışın damlları elə sərin, elə duzlu olur ki!.. Bunu sən başa düşməzsən! Bir də ki... Bilmi-rəm heç sizə deyim, yoxsa yox?.. Bir də ki... mən qoz ağacının altında yatanda səs eşidirəm... Həm sədi, həm də elə bil ki, işıqdı... Çox tanış sədi... Çox doğmadı... Birdən mənə elə gəlir ki... Mənə elə gəlir ki, o səsi çox qabaqlar eşitmişəm... Əlli il bundan qabaq yox e, çox-çox on-nan qabaq... Hələ anadan olmamışdan qabaq... Hələ dünyaya gəlmə-mişdən qabaq... O vaxtlar ki, hələ mən yox idim, onda eşitmişdim o səsi... mən belə bilərəm, mən belə hiss edirəm də!.. Amma kimə deyə-sən bunu? Deyəcəklər ki, dəlidi! Kimə deyəsən? *(Əlini sudan çıxarıb barmağını krana tuşlayır.)* Bunnara? Bunnarda insaf var bəyem? Mür-vət var? Pulunu da vermişəm, hər şeyi də yerində. Neçə gündü su ver-mirlər, hə? Üç gündən artıqdı! Qoy axsın indi! Xox! Qorxdum sizdən! *(Kinaya ilə)* Bu saat! Bu saat durub fəncənnan boşaldacam buranın su-yunu! Gözləyin ha!.. Ay axmaqlar, dənizin də suyunu çömçə ilə boşalt-maq olar?! Elə bilirsiniz ki, toxuya bilməyəcəm, hə? Elə bilirsiniz ki, elim suyun içindədi, ip islanıb, gözüm görmür, vəssalam də, hə?! Lap yax-sıca toxuyuram! Acığınıza üç il yox, beş il geyəcəm bu corabları, beş il! O birisini də beş il! O birisini də beş il! Bax, belə! Öləm indi! Gəbərin! Amma mən ölsəm də toxuyacam!

Pauza.

Mən öləndən sonra da bu corabı toxuyacam, bildiz?! Sizin ağlınız kəsən şey deyil bu! O biri corabları da toxuyacam! Dənizi isə çömçə ilə boşaltmaq olmaz! Amma bir şeyi də bilin: dənizdə balıq sevdası olmaz! *(Suyun altından telefon zəng çalır. Əli ilə axtarıb dəstəyi tapır və sudan çıxarıb qulağına tutur.)* Hə? Nə danışırısan?! *(Daha artıq bir kinaya ilə)* Ola bilməz!.. Əşşi, qoy görək!.. *(Sakit halda)* Bilirsən nə var? Sənə bir söz deyəcəm, papağını qoy qabağına, yaxşıca fikirləş! Qulaq as: su ki, var, hər şeyi təmizlər! Dünyada elə çirkab yoxdu ki, su onu təmizlə-məsin! *(Dəstəyi suyun içinə atır.)* Getdi düşdü görəsən aparatın üstü-nə? Qoy yoxlayım. *(Əli ilə suyun içində axtarır.)* Hanı bu? Bude... Hə, bude... Yoxsa ki, sənin zəngindən qorxuram?! *(Su artıq boğazına qədər qalxıb.)* Dəniz mənim üçün nə boydadısa, bir qazan su da milçək üçün o boydadı! Görürsən ki, o qazandakı suyun içinə milçək düşüb. Bu dün-yada ki, bu qədər zibillik var, bu qədər üfunət var, bu qədər çirkab var – milçək üçün gözəl zibillik, gözəl üfunət, gözəl çirkab! – niyə bəs o milçək bunnarı qoyur bir kənara, gəlib özünü atır o qazanın içinə? Ni-yə? Siz də elə bilirsiniz ki, qorxudacaqsız məni, hə? Suyu verəcəksiz,

axacaq, axacaq, axacaq, mən də durub kranı bağlayacam. Hə? Elə hələ bilin! Xox! Belə ki, səxavətliyidiz, əvvəldən verəydiz də suyu, niyə ver-mirdiz? İndi məni qorxutmaq istəyirsiniz? Qorxanam mən? Gəldi də, gəl-di gördü Əhməd Əli öz gözləriylə! Rəngi elə qaçmışdı, gözləri elə bərəlmışdi, elə bil, ağ kağızı sifətinə yapışdırmısan! *(Yalnız başı suyun üzərindədir və elə bil ki, Qadının bədəni heç vaxt olmayıb, təkə elə ba-şı olub və o baş həmişə elə eləcə tənha bir varlıq kimi suyun üzərində imiş.)* Bir dəfə, əlli il bundan qabaq, elə bil, şeytan yolumdan azdırdı məni, gedib çıxdım köhnə dəyirmanın xarabalığına, dörd-beş oğlan uşa-ğı yığılmışdı orda, arı bala gələn kimi, üstümə cumdular, o oramı əlləş-dirdi, bu buramı əlləşdirdi, axırda da bir eşşək tapıb məni tərsinə otuzdurdular o yazıq heyvanın belinə, «çuş!» – deyib dalına bir töpik vurdular. Gəlib evə çıxanda, o vay-heşirin içində, o qırğın-qiyamətin içində, mənim təkə bir istəyim var idi: birçə qurtum su içim! *(Qadının başı təəcüblə ətrafa baxır.)* Məniydim o? Hanı bəs? Nəyi əlləşdirdi-lər eləcə o balaca uşaqlar? Hanı mənim bədənim? Sudu ki, hər tərəf!.. Mən toxuyacam e, toxuyacam, amma Əhməd Əli gələndə qapını necə açacaq? *(Su yavaş-yavaş dolur.)* Sudu... Su... Su... *(Artıq ağzı-burnu da suyun altında qalır, yalnız gözləridi, ətrafa baxır və Qadının ağappaq saçları suyun üzünə yayılır. Suyun içindən telefonun zəngi eşidilir. Zəng çalır, çalır. Bir azdan Qadının başı suyun içində tamamilə yox olur. Tele-fonun zəngi isə elə hey çalır, çalır.)*

24 sentyabr 1992-ci il.

GECƏ PƏNCƏRƏDƏN GÖRÜNƏN DAĞLAR

(Birpərdəli pyes)

Gecə düşmüşdü və Buzovnada qaçqınların yaşadığı Fəhlə Yataqxanasının pəncərələri bir-bir söndürdü. Nənə ilə Qadın da o Yataqxanadakı otaqlardan birində hay-hayı gedib, vay-vayı qalmış stulları bir-bir götürüb, künc tərəfdə üst-üstə yığdılar, o biri küncdə isə üst-üstə döşənməmiş mitili bir-bir boşaldıb, nəhayət ki, otağın bütün döşəməsi boyu böyür-böyürə yorğan-döşək saldılar.

Kişisi (soyuna-soyuna). Tez eləyin... Yerinizə girin, yataq. Səhər altıda durmalıyam, sifarişim var. (Yerinə girib, yorğanı üstünə çəkir.)

Baba (pəncərədən adda-budda məşin işığı şütüyən qaranlığa baxa-baxa). Sən yat də...

Kişisi. Sən də qəribəsən ey, ay dədə... Bu işıqda, səs-küydə necə yatım?

Oğlan (soyunub, yerinə girə-girə deyir). Yoxsa ki, babanın xorultusu qoyur adamı yatmağa?!

Nənə (gülür). Görün, indi bu əlli ildə mən nə çəkmişəm də!..

Kişisi. Yaxşı, yatdım...

Qadın işığı söndürdü və otağa qapqara bir qaranlıq çökdü.

Qız. Üzünü o tərəfə çevir. Soyunuram.

Oğlan. Yoxsa ki, bu qaranlıqda bir şey görünür...

Qadın. Az danış! Üzünü çevir.

Oğlan. Çevirmişəm.

Nənə (babanı səsləyir). Əşşi, gəl, gir yerinə... O pəncərədən hara baxırsan elə?

Pauza.

(Atmaca ilə.) Birdən bizim dağlar görünər ey, ordan?..

Baba (çox ciddi). Yox, görünmür...

Nənə. Onda gəl, gir yerinə...

Baba. Gəldim...

Oğlan. Bizim dağlarla buranın arasında 300 kilometr yol var!..

Kişisi. Yatın!..

Pauza.

Uşaq. Mənim işim var...

Qadın. İnsafınız olsun də!.. Atan dedi ki, səhər saat altıda durasınız, sifarişiniz var...

Kişisi. Qoy, getsin...

Qadın. Yaxşı, dur, sakitcə get, işini gör, qayıt.
Oğlan. Qapını, gör, nətər çırpır e...
Qız. Sən səs salma!..
Oğlan. Mən səs salıram? Görmürsən, qapını nətər çırpır?
Qadın. Sənin qılçın boydadı ey! Onunla bəhsə girirsən!
Kişi. Day, qoyun yataq!

Pauza.

Oğlan. Gör, qapını nətər açır ey!..
Uşaq. Qaranlıqdı də, neyləyim?
Qadın. Yaxşı, gir yerinə... Yatın!
Nənə. Az, ayağını bir az o tərəfə elə, çənəmə dəyir...
Qız. Bu tərəfdə də stolun ayağıdı də, ay nənə...

Baba get-gedə bərkiyən bir xorultuyla xoruldamağa başladı.

Oğlan. Baba başladı...
Uşaq. *(bərkdən)*. Baba, xoruldama!
Baba *(diksinib, yuxudan ayılır)*. Hay?
Nənə. Nə hay, a kişi? Camaatı qoymursan yatmağa! Yerinə girən kimi, başlayırsan xoruldamağa... Özün o saat yatırsan, başqaları da qalır belə... Elə xoruldayırsan ki, Allah göstərməsin!
Baba *(dərindən əsnəyə-əsnəyə)*. Nə qayırmı? Burnumu kəsim?
Nənə. Ba-a-a!.. Sənin o uzun burnun olmaşa, day, nəyin qalajaq? *(Gülür.)*
Kişi. İndi bu geję vaxtı sənin də kefin qalxıb? Qoy, yataq də!..
Arvad *(narazı)*. Səhər saat altıda durmalıdı...
Qız. Elə eləyin ki, mən durmayım... Sabah birinci dərsimiz yoxdu...

Kişi. Heç yatmağa qoyursuz ki, səhər də durum?

Pauza.

Uşaq. Ayaqqabılardan püf iy gəlir...
Qız. Kim ayaqqabısını otaqda çıxarıb?
Qadın. Yatın... Ayaqqabıların hamısını eşiyyə yığmışam...
Kişi. Yəqin mənim corablarımdır...
Qadın. Corablarının da hamısını dünən yumuşam.
Kişi. Bir gün azdı?.. Bütün günü qan-tər içindəydım... Yaxşı, yatın!..

Eşikdən matoru işə salınan yük maşınının səsi gəldi.

Oğlan. Bunun səsinə bax ey!..

Qadın. Yat!..
Oğlan. Görmürsən nətər tırıldıyır?

Pauza.

Nənə. Bizim o dağlarda indi bir sakitlik var ki...
Uşaq. Mən heç dağ görməmişəm...
Nənə. *(ağlamsınaraq, yavaşdan)*. Bizim o dağları görməyən balam, hey!..
Kişi. Ağlaşma qurmayın!
Qadın. Axı səhər saat altıda durmalıdı... Sifarişi var...

Pauza.

Uşaq. Baba, xoruldama...
Nənə. Sən ona fikir vermə, yat!
Qız. Mən də yata bilmirəm...
Qadın. Az-z-z, siz nətər adamlarsız!? Atan demədi ki, səhər tezdən sifarişi var?
Qız. Yata bilmirəm axı...
Qadın. Yata bilmirsən, səsinə kəs, qalsın qarnında!..

Yük maşınının səsi daha da bərkiyir və hərdən
Babanın xorultusunu da üstələyirdi.

Nənə. Bu it oğlunun maşınının tırlıtısı kəsməz ki!..
Oğlan. Matoru işə düşmür.
Nənə. Gerek elə gecənin bu vədəsində matoru işə sala?
Kişi. Gedəsi yeri var də, yəqin... Yatın!

Pauza.

Uşaq. Su istəyirəm...
Qadın. Bir də cıqırığını çıxarsan, Allah haqqı, səni öldürəcəyəm!.. Su yoxdu, yat!

Pauza.

Oğlan. Ay baba, bir az yavaşdan xorulda...
Baba *(diksinib, yuxudan ayılır)*. Hay?
Nənə. Əşsi, yavaşdan xorulda.
Baba. Yaxşı...
Nənə. «Yaxşı, yaxşı» deyirsən, sonra yenə başlayırsan xorul-

damağa... Bu, Allahın vay gününə qalmışlar, yata bilmirlər axı...

Uzaqdan yavaş-yavaş dənizin uğultusu gəlirdi.

Q ı z . Dənizin səsi gəlir...

N ə n ə . Buranın bu andır küləyidi də, yenə başlayır...

Pauza.

U ş a q . *(yavaşdan)*. Nənə, orda dəniz yoxdu də?

N ə n ə . Harda?

U ş a q . Bizim yerlərdə?

N ə n ə . Yox, bala, yox. Orada dağlardı, bağlardı, meşələrdi, buz kimi bulaqlardı... *(Ağlamsınır.)* Dəniz yoxdu...

K i ş i . Yenə başladın?

Pauza.

O ğ l a n *(yavaşdan)*. Bizim həyətimiz mənim yadıma gəlir... Tuta dırmaşıb, budaqların silkələyirdim, siz də altına süfrə tuturdunuz...

N ə n ə . *(yenə ağlamsınır)*. Yat, a bala, yat...

K i ş i . Dedim, ağlaşma qurmayın də...

N ə n ə . Ağlamıram ki...

K i ş i . Bəs neynirsən?

N ə n ə . Nə bilim ey...

Q ı z . Bizim gavalılarımızın, yadıma gəlir, hər biri az qala alma boyda olurdu...

Q a d ı n *(kövrəlmiş)*. Yatın... Yatın...

K i ş i . Sən də zırıldama!..

N ə n ə . Neynəsin bəs?

K i ş i *(hirsli)*. Siz qoyajaqsız mən yatım?

N ə n ə . *(dərindən köks ötürür)*. Yatın... Yatın...

K i ş i yerində çöməldi və Q a d ı n da o saat bunu hiss edib, gəriləyib ona tərəf boylandı, sonra K i ş i kibrit yandırdı.

U ş a q . Ata, sənəsin?

K i ş i . Yat!

Q a d ı n . Siqaret çəkmə də...

K i ş i . Yatın, dedim!..

Q a d ı n . Səhər tezdən durmalısən, özün də gecənin bu vədə-sində siqaret çəkirsən...

K i ş i *(gözlənilmədən mülayim)*. Yaxşı, yat... İndi söndürəjəm...

Pauza.

U ş a q . Su istəyirəm...

Q a d ı n . Vallah, durub, səni öldürəjəm!..

Pauza.

U ş a q . Su...

O ğ l a n . Bu su içməyə, qoymayajaq bizi yatmağa!..

N ə n ə . Uşaq su istəyir də, qoy, içsin...

Q a d ı n . Dur, işığı yandırma. Vedre qapının ağzındadı, parç da yanındadı, iç, gəl, gir yerinə...

N ə n ə . Küləyə bax ey...

Küləyin viyultısı yavaş-yavaş artdıqca, dənizin də uğultusu get-gedə yaxınlaşırdı və elə bil, külək viyultısı da, dənizin o uğultusu da Buzovnada qaçqınların yaşadığı o Fəhlə Yataqxanasının divarlarına, o beşmərtəbəli binanın – 1950-ci illərin sonlarında tikilmiş «xuruşovka»nın içindəki otaqların döşəmələrinə, tavanlarına hopmuş və yaqın, haçansa – dünyanın düz vaxtında — sökülənə qədər izi-qoxusu buralardan çəkilməyəcək yetimçiliyi daha da artırırdı...

Q ı z . Həyətimizdə bostan da vardı... Nənəm sütün noxud qovurub, bizə verirdi...

N ə n ə . Yat, ay bala, yat...

O ğ l a n . Baba, yavaş xorulda də!..

B a b a *(diksnərək, yuxudan oyanır)*. Hay?

O ğ l a n . Bir az yavaş xorulda...

B a b a . Yaxşı...

N ə n ə . Yenə “yaxşı” deyir... Gözünü yuman kimi, təzədən xouldayajaq...

U ş a q . Hə...

Q a d ı n . Sən fikir vermə, yat...

Pauza.

O ğ l a n . Nə pıçıldayırsan e, öz-özünə bayaqdan?

Q ı z . Sənə nə var?

O ğ l a n . Qoymursan axı yatım...

N ə n ə . Qızda işin olmasın...

Q ı z . Özü də o qədər soğan yeyib ki...

Q a d ı n . Bədirin!.. Girdin yerinə?

U ş a q . Hə...

Q a d ı n . Di, yat...

K i ş i . Kiriyin!..

Pauza.

O ğ l a n . Bu üstünə su töküb e... Ayağı yaşdı... Ayağını mənə toxundurma...

U ş a q . Mən toxundururam?..

Q a d ı n . Bəsdirin...

Pişik səsi gəldi, elə bil, çağa çıxırtısı idi və eşikdən gələn o pişik səsi o dəm Fəhlə Yataxanasının həyətinə, bütün həndəvərində açıq-aşkar bir kimsəsizlikdən, yiyəsizlikdən xəbər verirdi...

N ə n ə . Buranın bu andıra qalmış pişiklərinin səsinə bax də!..

Q ı z . Day, demə...

Q a d ı n . İtə-pişiyyə fikir versəz, onda görək səhərə kimi yata-mayaq...

Q ı z . Adamın özündən asılı deyil ki...

K i ş i (hirsli). Az, demədim kiryin?

Q ı z . (tələsik). Mən yatdım!

Pauza.

U ş a q . Baba xoruldamır e...

Q ı z . Xoruldamır, sən də yat də!..

K i ş i . Yatın!

Q a d ı n . Atanız saat altıda durmalıdı...

Pauza.

U ş a q . Baba niyə xoruldamır?

Q ı z . Qoy, yataq!

Pauza.

N ə n ə . Əşşi, yatmamısan? Yuxun qaçıbdı-nədi?

Pauza.

Əşşi, sənnənəm ey, niyə səsinə çıxarmırsan?

Pauza.

K i ş i (nigaran). Dədə?

Pauza.

N ə n ə (tələsla). Əşşi, sənnən döyülük?

K i ş i (bərkdən). Dədə!..

N ə n ə (qorxu içində). Boy!.. Əşşi, sənnənək ey!.. Bu nə oyundu, çıxarırsan?

K i ş i (həyacanını gizlədə bilmir). Dədə, sənnən döyülük?..

U ş a q . Babaya nə olub?

N ə n ə (bərkdən). Əşşi!.. Əşşi!..

K i ş i (tələsik). İşığı yandırın!..

Q a d ı n cəld yerindən qalxıb, işığı yandırdı: B a b a boynunu da bir az yana büküb, dinnəməzə yerində uzanaraq, açıq və donmuş gözlərini qaranlıq pəncərəyə zilləmişdi...

N ə n ə (yerində dikəlib babaya sarı boylanaraq, qışqırır). Vay!.. Kişi getdi!...

Q ı z (qışqırır). Baba!..

U ş a q (ağlayır). Mən qorxuram!..

N ə n ə (qışqırır). Kişi getdi!.. Kişi getdi!..

K i ş i (cəld ayağa qalxır). Durun!.. Durun, geyinin!.. (Özü də tələsik geyinir.)

Q ı z (ağlaya-ağlaya). Baba!..

U ş a q (ağlaya-ağlaya). Mən qorxuram!..

Q a d ı n . (elə gecə köynəyinin üstündən paltarını geyinə-geyinə uşağa). Gəl bura... Gəl bura...

U ş a q yerindən qaçıb, anasının etəyini qucaqladı.

K i ş i (oğluna). Get!.. Get, camaata xəbər elə!..

O ğ l a n . Yaxşı... (Ağlayır.) Ay baba!..

K i ş i . Get, dedim sənə!..

O ğ l a n şalvarının qayışını bağlaya-bağlaya otaqdan çıxdı.

Q ı z (ağlaya-ağlaya). Baba!.. Baba!..

N ə n ə (şivən çəkir). Getdi baba, ey!.. Getdi!..

K i ş i (arvadına). Yeri yığışdır!..

Q a d ı n . Yığışdırıram...

K i ş i . Tez elə!..

Q a d ı n . Bu saat... Bu saat...

Q a d ı n yorğan-döşəkləri tələm-tələsik yerdən yığışdırı-yığışdırı qucağına alıb, aparıb, otağın küncündə üst-üstə qalayırıdı. K i ş i çöməlib, B a b a n ı n gözlərini

yumdu, yastığın üstündə qocanın başını düz tutdu və dedəsinin rəngini itirmiş arıq əlini elinə alıb, bir müddət öz gözlerini də kip yumdu və eləcə dinməz dayandı.

Q ı z (ağlaya-ağlaya). Baba!..

U ş a q . Mən qorxuram!.. (Ağlayır.) Mən qorxuram!..

Q a d ı n . Qorxma... Gəl bura!.. Gəl yanıma!..

U ş a q yenə qaçıb anasının ətəyini qucaqladı.

Q ı z . Ay baba!..

N ə n ə (elə döşəyin üstündə oturduğu halda paltarını geyə-geyə). Getdi baba!.. Getdi ey, getdi!.. Canı qurtardı babayın!.. Qurtardı canı!.. Orda bir az rahat olar baba!.. Orda!.. Orda bir az rahat olar!.. Yoruldu gecə vaxtı bu xaraba pəncərədən bizim dağlara baxmaqdan!..

Və get-gedə küləyin vıyılması, dənizin uğultusu aləmi başına götürdüğü o gecə yarısı Buzovnada qaçqınların yaşadığı o Fəhlə Yataqxanasının təzəcə sönmüş işıqları yenə bir-bir yanmağa başladı...

31 oktyabr 2006.
Kislovodsk.

MÜNDƏRİCAT

Elçin fenomeninin Azərbaycan milli teatr prosesinə təsiri

Ön söz əvəzi3

PYESLƏR

Poçt şöbəsində xəyal	29
Ah, Paris, Paris!	85
Mən sənəin dayınam.....	145
Dəlixonadan dəli qaçıb və yaxud mənim sevimli dəlim.....	207
Mənim ərim dəlidir	251
Mahmud və Məryəm.....	319
Taun yaşayır	365
Qatil	427
Ağ dəvə.....	481
Şekspir	531
Anılar arasında.....	587
Cəhənnəm sakinləri.....	641
Teleskop	685
Sənətkarın taleyi	755

KİÇİK PYESLƏR

Qızıl	817
Ordenli yazıçı ilə görüş	839
Mehmanxana nömrəsində görüş	851
Hövsan soğanı.....	863
Xüsusi sifariş.....	873
Teatr.....	887
Yalan	899
Qisas	911
Su	923
Gecə pəncərədən görünən dağlar	933

Elçin
(Elçin İlyas oğlu Əfəndiyev)

PYESLƏR

Nəşriyyatın direktoru	E.A.Əliyev
Mətbəənin direktoru	S.O.Mustafayev
Texniki redaktor	M.H.Xanbabayeva
Dizayn	V.F.Nağıyev
Korrektor	F.M.Ələsgərli

Çapa imzalanmış 04.04.2012.
Formatı 70x100 ¹/₁₆.
Ofset çapı. F.ç.v. 59. Tiraj 1000.

"Çaşıoğlu" mətbəəsi.
Bakı şəhəri, M.Müşfiq küçəsi 2E. Tel.: 447-49-71.

Hat-269068